DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

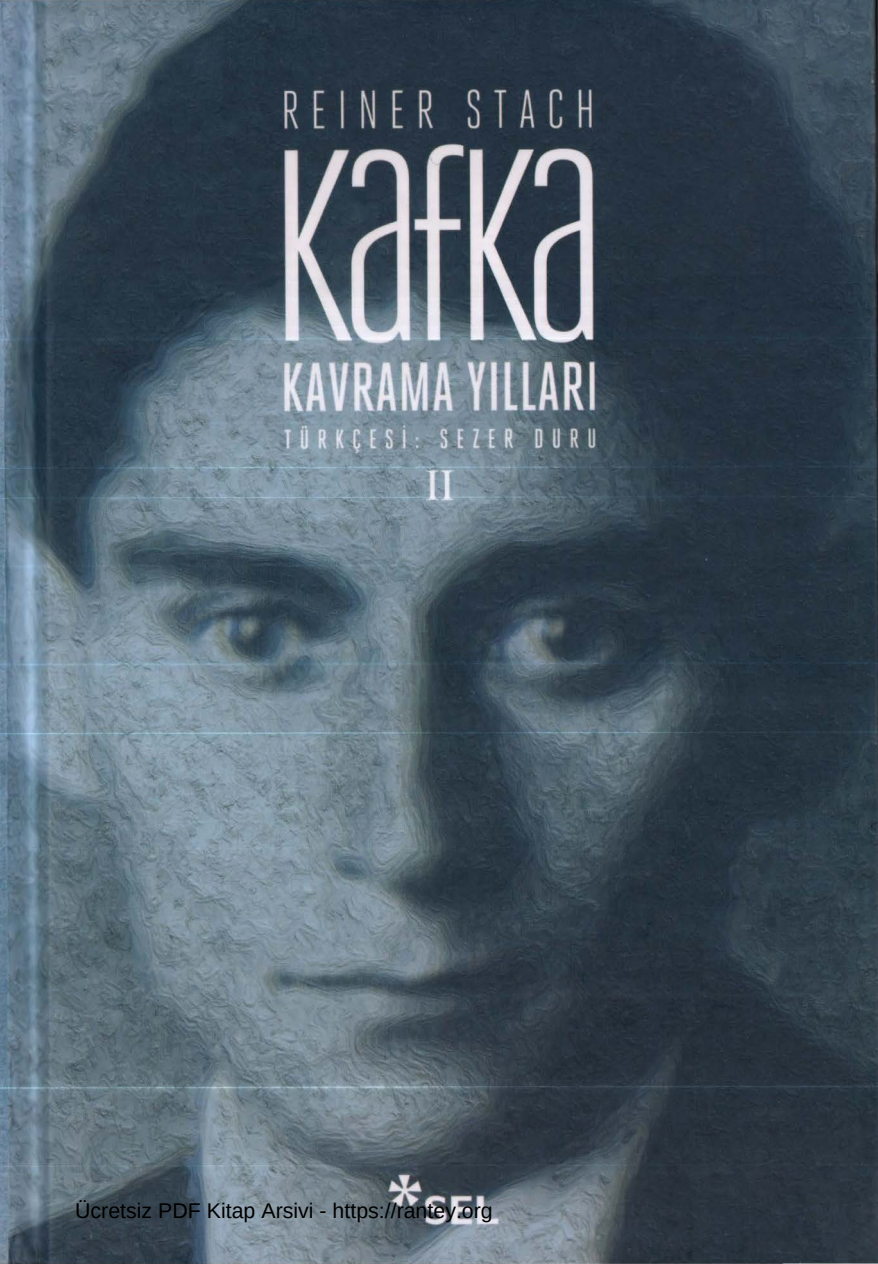
Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

II

REINER STACH KAFKA KAVRAMA YILLARI

REINER STACH

Kafka

KAVRAMA YILLARI

TÜRKÇESİ: SEZER DURU

II

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAFKA- II
KavramaYılları*

REINER STACH, 1951'de Rochlitz'de (Saksonya) doğdu. Felsefe, edebiyat ve matematik okudu. Birçok büyük yayınevinde bilim ve edebiyat dışı kitapların editörlüğünü ve yayıncılığını üstlendi. 1987'de "Kafka'nın Erotik Mitosu" adlı kitabı Fischer cep kitaplarından çıktı. Stach, sayısız dergide Kafka hakkında önemli denemeler yayınladı. Bu dergiler arasında Neue Rundschau (Berlin) ve Revista de libras (Madrid) de bulunuyor. Stach, 1999'da "Kafka'nın Nişanlısı" adlı sergiyi hazırladı. Bu sergide Felice Bauer'in ABD'de keşfettiği terekesini sundu. Sergi, Frankfurt, Viyana ve Prag gibi birçok şehirde gösterildi.

SEZER DURU, 1942 yılında doğdu. Tezer Özlü ve Demir Özlü'nün kardeşidir. 1962 yılında Avusturya Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. Orhan Duru ile evlendi. Ankara 'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Latince ile Yunan ve Roma Edebiyatı okudu. İstanbul 'da bir süre Goethe Enstitüsü'nde görev yaptı. Akzente ve Orte gibi Alman dergilerine Türk yazar ve ozanlarından çeviriler yaptı. 25 yıl kadar, ZDF ve ARD gibi Alman TV kanallarında muhabir olarak çalıştı.
Max Frisch, Heinrich Böll, Siegfried Lenz, Jerzy Stefan Stawinkley, Hans Magnus Enzensberger, Bertolt Brecht, Thomas Bernhard, Gustav Meyrink gibi yazarlardan Türkçeye; Ferit Edgü, Demir Özlü ve Başar Sabuncu'dan da Almancaya roman ve oyunlar çevirdi. Orhan Duru ile birlikte, "hayalet yazar" Oğuz Halûk Alplaçin'in yaşamını konu alan *O Pera'daki Hayalet'i* hazırladı. 2007'de, Frankfurt Edebiyat Evi'nin 2004'ten bu yana her yıl yurtdışında Alman edebiyatı ve bilimine katkıda bulunan kişilere verdiği ödülün sahibi oldu. Rodos'taki Uluslararası Yazar ve Çevirmenler Evi'nin ikinci başkanlığını yürütüyor. PEN üyesidir. Fischer Stiftung'un (Fischer Vakfı), 2006 yılı sonunda başlattığı, Almanca yazılmış eserlerin Türkçeye kazandırılmasını hedefleyen "Schritte" (Adımlar) projesinde Türkiye ayağının sorumlusu. *Beyaz Geceler* (Everest Yayınları, 2007) ve *Likya'ya Mektuplar* (Everest Yayınları, 2011) adlı iki anı kitabı yayımlandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85
http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

Dağıtım: Çatalçeşme Sokak, No: 19/1 Cağaloğlu - İstanbul
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26
E-mail: siparis@selyayincilik.com

*SEL YAYINCILIK: 604
ISBN 978-975-570-624-5

Kafka - II. cilt
KAVRAMA YILLARI
Reiner Stach
Türkçesi: Sezer Duru

Özgün Adı: Kafka-Die Jahre der Erkenntnis

© S. Fisher Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2008
© Sel Yayıncılık, 2012

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Burak Fidan
Kapak Tasarımı: Savaş Çekiç
Teknik hazırlık: Gülay Tunç
Birinci Baskı: Mayıs 2013

Bu kitap Çağdaş Alman Edebiyatı Dizisi, ADIMLAR/SCHRITTE projesi çerçevesinde, S.Fischer Vakfı (Berlin), Ernst Reuter Girişimi ve Pro Helvetia desteği ile Sezer Duru (İstanbul) ve Egon Ammann (Berlin) editörlüğünde yayımlanmıştır.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Reiner Stach

KAFKA
Kavrama Yılları

Türkçesi: Sezer Duru

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Leo için...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşekkür

Bu biyografi çalışması Ulrike Greb, Ursula Köhler, Jochen Köhler ve Anna Boskamp ile yapılan sürekli düşünce alışverişiyle ortaya çıktı. Onların yıllar süren sabırlı okumaları ve yardımlarıyla sayısız dilsel ve nesnel düzeltileri, tanımlama sorunlarının çözümünü ve nihayet özellikle kritik durumlardaki cesaretlendirmelerine borçluyum.

Özel teşekkürüm Hans-Gerd Koch'a. Kendisi yığınla malzemeyi, bilgiyi ve araştırma sonuçlarını tahsis etti, bunlar olmadan biyografik bağlam ya 'anlatılır' olmaz ya da bütünüyle karanlıkta kalırdı.

Sohbetler, ikazlar ve nesnel yardımları için Hartmut Binder, Klas Daublebsky, Theodor Gheorghhiu, Michael Haider, Jan Jindra, Waltraud, John, Vera Koubova, Leo A.Lensing, Nadezda Macurova, Henry D.Marasse, Judita Matyasova, Michael K.Nathan, Reinhard Pabst, Wolf- Detlef Schulz, Vaclava Vyhnalova ve Klaus Wagenbach'a teşekkür ediyorum.

Kapsamlı araştırmalar bu Kafka biyografisi için de önceden hedeflenen çerçeveyi hem zamansal hem de malzemesel açıdan aştı. S.Fischer Vakfı'nın bonkör desteği için teşekkür ediyorum, bu çalışmanın hiçbir içerik kaybı olmadan sonlandırılmasını ona borçluyum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Giriş: Prag Karıncaları 9

Terk Edilmişlik 17

Kafka İçin Edebiyat Ödülü Yok 41

Sivilist Kavka: Şavaş İşi 56

Marienbad Mucizesi 95

Yahudilerle Ne Gibi Ortak Yanım Var? 118

Kafka Okuyucularıyla Buluşuyor 151

Kuyumcu 163

Ottla ve Felice 180

TAŞRA DOKTORU'nun Çıkışı 193

Mycobacterium Tuberculosis 210

Zürau Gemisi 225

Meditasyon 246

İspanyol Gribi, Çek ayaklanması,
Yahudi Korkusu 277

Parya Kız 299

Hermann Kafka, Postrestant 320

Meran, 2. Sınıf 345

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Milena 353
Canlı Ateş 366
Her Şeye Rağmen 388
Dağlara Kaçış 416
Ateş ve Kar: Tatranské Matliary 422
İç ve Dış Saat 439
Kişisel Mitos: ŞATO 458
Pansiyoner ve AÇLIK CAMBAZI 495
Filistinliler 520
Dora 542
Berlin Kıyısı 556
Son Istırap 590
Sonsöz 626
Kısaltmalar ve Alıntı Biçimi 630
Dipnotlar 631
Kaynakça 690
Dizin 705

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş
Prag Karıncaları

Avrupa'nın ortası ormanlık, iklim açısından pek elverişli olmayan, dünya denizlerinden ırak, önemli yeraltı zenginlikleri bulunmayan ya da doğal zenginliklerden uzak bir bölgedir. Birçok kere savaşlar ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden tenhalaşmış, yüzyıllar boyunca siyasal açıdan önemsiz parsellere dağılmıştır: yoksul, boş bir merkezdir.

İktidarın uzandığı güç alanları, ara sıra ve hep de kısa süreli olarak kendi sınırları ötesine geçmiştir. Dünyanın paylaşımı, ekonominin yeni, daha akılcı biçimleri ve sosyal hükümdarlık için oldum olası hep başka yerlerde karar verilmiştir. Buna rağmen bu yörenin sakinleri az sayıdaki kuşaklar boyunca -dünya ekonomisinin bölünüşüyle ölçülecek olduğunda- ortalamanın epey üstünde bir zenginlik biriktirmeyi başarmışlardır. 20. yüzyılın eşiğinde, hızlı endüstrileşme döneminden sonra, Alman İmparatorluğu ve Avusturya Macaristan, büyük ordulara sahip zengin ülkelerdi, kendilerine olan güven yüksek sesle açığa vuruluyordu. Böylesine hızlı bir kalkınmanın dünya dengelerini erteleyeceği ve siyasal bir bedel talep edeceğini yeni zenginler uzun süre kavramadılar.

Birdenbire kendilerini istekli ve düşman komşular tarafından kuşatılmış, tehdit edilmiş buldular. Almanya'nın ve Avusturya'nın 'ilgili çevreleri', eski, yerleşik büyük güçlerin diplomatik becerilerini iyice kullanarak arayı açacaklarını ve asla kenara çekilmeye niyetli olmadıklarını çok geç anladılar. Belki gelişmekte olan merkezi birlikte paylaşacakları ve yağmalayacakları şeyler konusunda çoktan anlaşmışlardı. Giderek bu kuşkunun yeni belgeleri bulunmakta. Doğu'da Rusya, o hesapsız dev, milyonlarca esiri fetih savaşına göndermeye hazırdı. Batı'da kıskançlıkla dolu Fransa

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve İngiliz iş çevreleri, ki uygarlık değerlerinden konuşuyor, ama bu arada çıkarlarını düşünüyorlardı. Ve nihayet güneyde çıkarcı İtalya'nın, hırslı bir uydu devlet olarak birleşme sözü vermesine rağmen çoğunluğun yanında yer alacağı önceden görülebilirdi. Çember nerdeyse kapanmıştı, 1 Ağustos 1914'te nihayet son bulan iplerin çekilmesiydi bu durum. Hiç değilse gazete böyle yazmıştı. Birkaç gün içinde merkezde yaşayan tüm halk yeni, kulağa ilginç gelen bir kavrama alışmıştı: *Dünya Savaşı*.

32 yaşındaki, Prag İşçi-Kaza-Sigortası Kurumu'nun bekâr Yahudi memuru Dr. Franz Kafka bir yıl sonra bile savaşı hâlâ görmemişti. Uzun boylu, zayıf, nerdeyse biraz beceriksiz, genç görünüşüne rağmen son derece sinirli, baş ağrıları ve uykusuzluk çeken, buna rağmen tamamen askere alınmaya elverişli biriydi; daha 1915 haziran ayında, gövdesinin kısaca denetimden geçirilmesinden sonra ona kesin olarak askerlik için elverişli olduğu bildirildi. Oysa sigorta kurumu -aslında ise amirleri olan ve ona sempati duyan Pfohl ve Marschner'di bu kişiler- onun vazgeçilmez hukuk uzmanı olduğunu ilan ederek askeri yönetime başvurdular, cevap: Kafka'nın *pro forma* olarak herhangi bir yedek bölüğe yazılması oldu, ayrıca şu not da düşüldü: "belirsiz bir zamana kadar askerlikten muaftır".

Çok geçmeden -vatan sevgisi heyecanı yatışmış olmasına rağmen savaş henüz yeniydi- Dr. Kafka Macaristan'a kısa bir gezi yapmış, Karpat cephesinin yığınak bölgesine kadar gitmişti. Orada subaylar, Alman İmparatorlu'ğu üniformaları, cephe din adamları, kızıl haç hemşireleri, sahra hastanesi konvoyları, kurallara uygun olarak paketlenmiş toplar ve daha çok da göçmenler, ilerleyen Ruslardan henüz kaçmayı başaran Polonya ve Galiçya'dan kopmuş muhacir yığınları, şimdi orayı ziyaret eden bu kişinin karşısına doğru akıyordu. Akıl almaz olayların hazırlıklarını ve sonuçlarını gözlemledi. Peki ama asıl olan, büyük muharebe, büyük kurtuluş neredeydi? Sinemada, haftanın haberlerinde her şey başka türlü gözüküyordu, daha az sefil, daha az dünyevi.

Kafka asla bu kuşkularında yalnız değildi. Savaşın heyecan verici, maceralı anı, en yeni tekniğin kullanımı, dostluk, zaferin ispatı -evdeki insanların hepsi bütün bunları gazeteden ve önem-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

li olanı göstermeyen, gözlerinin önünden kıpırdayarak geçen az sayıdaki hareketli görüntülerden biliyorlardı. Gündelik yaşamda denedikleri ise az ve kötü yiyecekler, anormal enflasyon, ısıtılmayan odalar, sansür, resmi güçlükler, militaristleşme ve eş zamanlı olarak kamusal alanın bakımsızlığıydı. 'Vatan cephesi' diye adlandırıyordu basın bunu, oysa bu kavramın yalan oluşu apaçık ortadaydı, kimse de bunu ciddiye almıyordu. Bir tek, gerçek cephede olanlar bir şeyler yaşıyordu; evde kalanlar edilgen sabır göstermeye mahkumdular, olan bitenin kökeni ve anlamını tumturaklı askeri durum haberlerinden çıkarmak zorundaydılar. Yaşam koşulları arasında uçurumlar açılıyordu, bu da kötü bir atmosfer yaratıyordu, tehlikeli olabilirdi.

Savaş uzun sürdükçe, politikacıların gittikçe daha belirgin olarak gözlerinin önünde beliren modern, henüz kavranılmamış olan sorunların *iletilmesiydi:* savaş bir süre sonra kazanılamayacaksa, o zaman onu daha iyi 'pazarlamak' gerekirdi. Sivil halka da *gerçek* savaşın tadını iletmek, hoş karşılanan hatta onlara yakın gözüken propagandasal bir düşünceydi. Onları, savaşanların yeminli topluluğuna bağlayarak bir yaşantı sunulmalıydı. Fikir, savaşı evde de *yeniden kurmaktı* -o olağanüstü silahlarla değil- daha 19. yüzyıldaki geçmiş silahların adeta mumyalanmış bayrak sergileri ve tarihsel olağandışı parçaları tozlanmış doğa bilimleri koleksiyonlarından bir basamak aşağıya indirerek yapmaktı. Evet, gerçek bir *deney* sunulmak isteniyordu büyük kentin körleşmiş duygularına; uzun süre düşünecekleri, daha uzun süre anlatacakları bir deney. Henüz savaşın başlamasından kısa süre sonra ganimet olarak ele geçirilen silahlar zaferle kentlerde dolaştırılıyordu, göklere çıkartılan Leipzig 'Kitap sanayi ve grafiği dünya sergisi' (ki doğal olarak edebiyatla ilgili Dr. Kafka da görmüştü) özel bir savaş bölümü açtı, orada balmumundan yapılmış dört düşman silahlı asker, ziyaretçilerin gözünün içine bakıyordu: teşekkürle kabul edilen sinir bozucu bir durum. Doğal olarak yalnız şaşırmak değil, tam anlamıyla *katılmayı sağlama* düşüncesine 1914 sonbaharında henüz kimse gelmemişti. Çünkü o zamanlar insanlar savaşı büyük alanlı, patlayıcı ve kitlesel bir hareket olarak görüyorlardı. Yapay olarak, örneğin tıp-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kı denizin taklit edilemeyeceği gibi taklit edilemeyeceğini biliyorlardı. Ancak savaşın gitgide sertleşmesi ve -askeri uzmanlar tarafından çoktan öngörülen- siperlerin karar verici rolü, savaş oyunu *oynanması* olanağını yarattı. Çünkü toprağın içinde herkes tepişebilirdi. Neden Berlin Westend'deki Rayh başbakanlık alanında tepişmesinlerdi ki, orada 1915 yazında meraklılar tahta perdelerle giydirilmiş, kuru ve temiz 'gösteri siperlerinde' tırmanma iznine kavuştular.[1]

Doğal olarak diğer kentlerde de hemen taklit edilen bu siperlerin bu kadar çabuk kitleleri çeken yerler oluşu, hatta nerdeyse popülarite kazanması günümüzde zor anlaşılır -nihayet burada sergilenen arkaik etkili, salt savunmaya yönelik bir tedbirdi söz konusu olan, sanki teknik bir mucizeymiş gibi gösteriliyordu. Köstebekler gibi toprağın altına saklanmak, oradan haftalar -hatta aylar boyunca düşmanı gözetlemek- bu asla erkekçe, şövalyece bir savaş olamazdı, oysa insanlar bu savaşı parlak renklerle tasavvur etmişlerdi. Sözü verilen *hızlı* zafer bu gibi araçlarla mutlaka elde edilemezdi. Oysa propaganda ve sunumun anlamı etkisini gösterdi, yavaş yavaş insanları, burada büyük bir olaya katıldıklarına inandırdı: İnsanlara karmaşık, kıvrımlı ya da zikzak biçimli olan siper *sistemleri* öğretildi. Buralar, oturulabilen alt kısımlar, gözetleme kuleleri, telefonlar, telden bariyerler ve doğal olarak da ilerdeki hücum saldırılarındaki çıkış basamaklarıyla donanmıştı. Bütün bunlar en yakından yaşanabilirdi, katılmayanlar haftalık haberlerde izleyebiliyorlardı olayı: haberlerde moda şapkaları ve topuğa kadar uzun giysileriyle yüksek sınıf bayanlarının, üniformalı eşlik edenleriyle siperin basamaklarını nasıl çıktıkları ve savaş hakkında nasıl bir *etki* edindikleri gözlemleniyordu.

Böyle bir şey doğal olarak Prag'da da görülmek istenmişti. Toplu taşıt araçlarıyla kolay erişilebilen, kullanılmayan bir alan hızla bulundu: kentin kuzeyinde, nehri kilometrelerce bölen Kaiser adasıydı burası, ucu doğrudan doğruya Baumgarten'in, geniş alanlı parkın köşesine rastlıyordu. Yazları burası, kırsalda kendilerine ait bir ev sahibi olamayan tüm Praglıların dinlenme alanıydı, bahçeli kahvelerin, oyun alanlarının ve şezlonglara

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uzanılan çayırların yanında orijinal bir siper çukuru yeni bir eğlence yeri olarak sunulursa pek iyi olurdu diye düşünülmüştü.

Başarı akıl almazdı. Oysa -siper törenle açılır açılmaz- bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlamış ve güneş haftalar boyu yüzünü göstermemişti. Buna rağmen 3 numaralı tramvay hattına olan akın anlaşılır gibi değildi. Sadece tatil günü olan Bohemya Wenzel gününde, 28 Eylül'de, 10 000 kişi 'gösteri siper çukurunun' turnikelerinde itişip kakıştı, o sırada hemen yanda bira fıçıları yuvarlanmakta ve k.u.k.'nın* 51 numaralı piyade bandosu kahramanca yağmura direniyordu. Baumgarten'e yapılan bir ek değildi artık, tamamen kendi hukuku olan bir eğlence yeriydi. Bunun en güzel yanı da burada bütünüyle keyifli bir biçimde eğlenilebildiğiydi: vicdanlar rahattı. Çünkü giriş ücretleri doğal olarak "yaralı savaşçılarımız" için kullanılıyordu, Prag piskoposu bile gösteriyi 50 Kron'la desteklemeyi uygun görmüştü.

Prager Tagblatt'taki "ne rüzgar ne hava koşulları tüm alana hayırlısıyla en ufak bir zarar vermez" temennisi doğal olarak yanılgıydı. Çünkü durmadan yağan yağmur Moldau'yu metrelerce taşırdı, sonunda adayı seller bastı. Zorla kurulan siper de bundan payına düşeni aldı. Çamur ve molozu temizlemek haftalarca sürdü. Ama sonunda kasım ayı başında o gurur verici haber geldi, artık Prag halkına daha da düzeltilmiş bir siper sunulabilecekti: Yeniden sabitlenen siperin yanında üstü kapalı restore edilmiş bir hangar oluştu, orada Pilsen birası ve sosis satılıyordu, marşlar artık *her* pazar çalınmaktaydı.

Dr. Kafka müzikalitesi olan biri değildi, ama meraklıydı. Nerdeyse bu heyecanlı olayı kaçıracaktı, çünkü acıyan şakaklarıyla ve belirli yorgunlukla bekleme kuyruğunda, suları damlayan şemsiyeler ve mızmızlanan çocuklar arasında dikilmeye niyeti yoktu. Zaten açılış törenini gösteren bir film Prag'da izlenmişti, kartpostallar satıştaydı, her okul öğrencisi bu konudan söz ediyordu -artık kötü havalara aldırmamalıydı, buna rağmen bilgi ediniliyordu. Belki de asıl şimdi bu olaya daha yakından

* Avusturya-Macaristan kısaca adı, (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bakmaya değerdi. Çünkü savaş hakkında gene severek ve kapsamlı olarak konuşuluyordu, çoktan beri özlenen zafer haberleri her gün manşetleri kaplıyordu. Bürodaki ve sokaktaki tartışmalarda aylardan beri ilk kez, *sonradan,* her şey sona erdikten sonra ne olacağı, nasıl gelişeceği sorusu sorulmaya başlamıştı.

Mümkün olan her yerde politik tartışmalardan kendini uzak tutan memur Kafka da kendisine yabancı olan, nerdeyse ürkütücü bir heyecana kapılmıştı. Doğal olarak planları vardı. Prag'dan ayrılmak istiyordu. Paris ve Berlin'de yaşadığı Batı kentliliğine özlem duyuyordu, bu kentlere karşın kendi şehri Prag ona pis kokan bir avlu gibi görünüyordu. Bundan çok az söz etse de ana babası, kız kardeşleri ve dostları onun bu özlemini biliyorlardı. Ama kimse fazla ciddiye almıyordu. Geleceğe ait bir müzikti bu, gittikçe berbatlaşan gündelik yaşamı bir an bile unutturmuyordu. Korkuyu da unutturmuyordu. Kafka'nın cephede olan iki eniştesi vardı. Sonunda bunlar canlı olarak dönerlerse, belki o zaman Berlin düşünülebilirdi.

Oysa devletin kendisiydi, *sonradan* sorusunu şimdi tüm otoritesiyle gündeme getiren. Avusturya Macaristan monarşisi kendi uyruklarına bir bahis sunuyordu: Zafere yatırım yapıp kazanan her yıl % 5.5 faiz alacak, sonunda da ana parayı geri alacaktı; kaybeden, her şeyi kaybedecekti. Doğal olarak kesinlikle bir bahisten söz etmek elverişsizdi, çünkü o zaman askeri bir yenilginin açıklanması olanağı mecburen ortaya konmalıydı: bu öyle bir konuydu ki, savaş teknokratlarının arasında bile çoktandır tabuydu. Bahisin adını 'savaş tahvili' koydular: vatandaş devletine borç para veriyordu, devlet de bu parayla savaşı sürdürecek ve ganimet kazanacaktı, bu net kârdan belli bir bölüm inanmış milyonlarca insana dağıtılacaktı. Her bir kişi savaştan kazanacak. Bu açıdan bakıldığında transaksiyon önemli bir hoşlukta görülüyordu. Paraların ödeneceği gün belki de hiçbir borçlunun kalmayacağını kimse aklının ucundan geçiremediği için, bağışlar fazladan iki misli aktı. En son 'Üçüncü Avusturya Macaristan savaş tahvillerinin' başarısı her olumlu öngörüşü aşmıştı: 5 milyon krondan fazla bir para tahvil karşılığında toplanmıştı, kâğıtların üzeri çift kartalla, Jugendstil süslemeleriyle,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

damgalarla ve en yüksek makamların imzalarıyla çerçevelenmiş, gökyüzü mavisi sözü verilmiş ve 1930 yılına kadar sarsılmaz biçimde garantilenmişti.

Uzun vadeli yüksek faiz -bu düşünce Kafka'yı da elektrikledi, özellikle de Berlin planlarını düşündüğü için. Bu teklifin ciddiyeti konusunda büro arkadaşları gibi onun da kuşkusu yoktu: nihayet İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu makamı için bile kıymetli rezervlerinin yüklü bir bölümünü savaş tahviline yatırmak bir vatanperverlik göreviydi -o güne kadar kurum 6 milyon kron yatırmıştı-. Buna rağmen Kafka bu kararının ne kadar bölümünün buna bağlı olduğu konusunun bilincinde olarak uzun süre duraksadı. Meslekten, aileden, -Prag'dan kaçış- bu düşünü bir gün gelip de gerçekleştirecekse, o güne kadar biriktirdiği iki yıllık geliri, ki aşağı yukarı 6 000 krondu, karar anında kullanılması zorunluluğunu yaratıyordu. Faizler ise, günün birinde ek gelir anlamı taşıyordu, sadece bununla bir aile geçindirebilirdi.

Kafka başvuru yerine doğru, yola koyuldu. Günlerden Cuma'ydı, 5 Kasım 1915; zaman daralıyordu, çünkü ertesi öğlen gişe kapanacaktı, o zaman her şey boşuna olurdu. "Herkes bir kez daha düşünmeli" diye okumuştu *Prager Tagblatt*'ta biraz önce, "daha fazla meblağ amaçlamak için hangi kıymetli kâğıtlara yatırım yapacağını. Başvuru için imzaya açılan son saatlerden iyice faydalanın." Akla yakındı bu ses, peki ama ne kadar yatırmalıydı, ne kadar? Kafka büronun önünde duraksadı, geri döndü, uzun adımlar atarak evin yolunu tuttu, sonra gene döndü, büyük heyecan içinde başvuru bürosuna geri gitti, bu kez de içeriye girmeyi başaramadı. Yeniden eve döndü, öğleden sonra heder olmuştu -artık bir tek anneyi görevlendirmek kalıyordu, çünkü cumartesi sabahı Kafka'nın işte olması gerekmekteydi, bu yüzden kentte dolanamazdı. 1000 kron koymalıydı annesi onun adına. Yok, belki de bu fazla korkakçaydı, yani 2000 olsundu.

Ertesi günün öğleden sonrasında -biriktirdiği para bu arada en emin ellerdeydi[2]- Kafka sonunda Prag Kaiser adasındaki siper çukurlarını görme kararı aldı. Neden hem de o gün? Bir ilişki sezinliyor muydu? İlk kez, şimdi kendi hesabına tahvil alarak savaşa katılmış olmanın sorumluluğunu mu taşıyordu? Bilmiyo-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ruz, bu yaşantı hakkında yazdığı tek tuhaf cümle de bu konuda bir ipucu vermiyor: "*Siper çukurunun önünde ve içindeki halkın karınca hareketleri.*" Toprağın içinde bir çukur ve içinde birbirlerini itip kakan canlılar, evet, insanın gördüğü tek şey buydu.

Kafka da sıraya girdi ve büyük, kaynaşan hareketin parçası oldu. Sonra kente döndü ve bir gençlik arkadaşının ailesini ziyaret etti -on yıl öncesindeydi- bu arkadaşıyla içten mektuplaşması. Adı Oskar Pollak'tı, başından beri savaşa inanmış ve hayranlık duymuştu, beş ay önce ise yedek subay olarak Isonzo'da öldürülmüştü. Kafka çoktan baş sağlığı dilemeliydi. Ancak bugün yapıyordu bunu, siper çukurundan eve dönerken, nerdeyse son derece gecikmiş olarak, her şeyde olduğu gibi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Terk Edilmişlik

Başarısızlıkta hangi yalnızlık duygusunun
yattığı garip.
Karel Capek, DER METEOR

"Böyle yazma Felice. Haksızsın. Aramızda anlaşmazlıklar var, bunların çözümünü ben kesinlikle bekliyorum, mektuplarla olmasa da. Değişmedim (ne yazık ki), sallantısını benim oluşturduğum terazi aynı kaldı, sadece ağırlık dağılımı biraz değişti, sanırım, ikimiz hakkında daha çok şey biliyorum ve şimdilik bir amacım var. Pantkot yortusunda bunları konuşacağız mümkün olursa. Engelleyici tüm düşünceleri ve dertleri nerdeyse dayanılmaz ve iğrenç yük olarak duyumsadığımı sanma Felice, her şeyi severek silkip atmak istediğimi, düz giden yolu tüm diğer yollara tercih ettiğimi, hemen ve şimdi küçük doğal çevrede mutlu olup, daha çok da mutlu etmek istediğimi. Ama şimdi olanaksız bu. Yük benim üzerime bindi bir kere, memnunsuzluk beni sarsıyor, başarısızlığı tam olarak gözümün önünde tutsam bile, hem yalnız başarısızlığı değil, aksine tüm umutların yitirilişini ve tüm suçlamaların düşünülüp taşınmasını -gene de kendimi geri çekemezdim. Neden inanıyorsun sanki Felice -hiç değilse bazen inanıyora benziyorsun- burada Prag'da ortak bir yaşamımız olacağına? Eskiden bu konuda ağır kuşkuların vardı. Bunları ne değiştirdi? Ben hâlâ bunu bilmiyorum." [1]

'*The Impossibility of being Kafka*' başlığını taşıyor Amerikalı öykücü Cynthia Ozick'in *New Yorker*'da yayınladığı deneme.[2] *Kafka olmanın olanaksızlığı* -şaşırtan, ama gene de akla yakın bir başlık, çünkü o sinirli, hastalık hastası, kararsız, her açıdan güç ve duyarlı insanın yüceltilmesi anlamını taşıyor. Bu öyle bir insan ki, hiç durmadan kendi çevresinde dönüyor ve adeta *her şey* sorun oluyor. Uzun süredir batı dünyasına damgasını vuran oluşum temelinin görüntüsü bu, öylesine derinlemesine damgasını vurmuştur ki, Kafka sonunda bu tipin kaynağı haline gelmiştir, dünyaya yabancı, kendi kendini yiyen bir içselliğin örnek olayı olarak.

Kafka olmanın olanaksızlığı. Kendisi bu savı gülümseyerek ve kararsızlık göstermeden onaylardı. Evet, *olanaksız*, za-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ten bu sözcük de Kafka'nın karakteristik sıfatlarından biriydi, sürprizli ilgileşmelerde kolayca ağzından çıkardı ve onlara gizli bir art anlam verirdi. Bununla bilinen abartma kuşkusu uyandırdığı, dostlarını ve ailesini kızdırması umurunda olmazdı. Çünkü yaşamın güçlükleri karşısında asla sabırlı bir edilgenlikte ısrar etmezdi, ciddiye alınıyor olsalardı kendi yakınmaları sonucunda bu durum en tutarlı olanı olurdu. Daha biraz önce olanaksız olanı hep genel memnuniyetle, hatta bazense kendi güdüsüyle, kimse onu buna zorlama mecburiyetinde olmadan hallederdi. Son derece pragmatik, bazense ironik bir ilişkisi vardı olanaksızla, onu az tanıyan biri, bu konunda onun kendini olduğundan daha zor anlaşılır biri durumuna soktuğu düşüncesine varırdı. "... küçük olanaksızlıklar karşısında insan yüzüstü kapanmamalı", diye nedenlendiriyor Kafka bu çelişkiyi, "yoksa insan büyük olanaksızlıkları göremez."[3] Anlaşılırdı bu. Ama *bunu* ciddi olarak mı söylüyordu?

Kafka'yı ilk öğrencilik yıllarından beri tanıyan Max Brod bile, onu bu konuda anlamayı başaramamıştı. Sayısız kere sabırlı bir dinleyici olarak Kafka'nın yakınmalarını denemiş, onun değişken, en olağan kararları bile kemiren isteğini ve hiç bitmeyen kararsızlığını çekmişti. Brod'un sabrı, tüm bu engellerin, dostunun kendisinde yığdığı basit hastalık hastalığının yarattığı beyinsel zırlamalar olmadığı, daha çok son derece egemen olan, asla yatışmayan mükemmeliyet isteminden kaynaklandığını giderek algılamıştı. Kafka mükemmellik istiyordu, hem en büyükte, hem en küçükte, mükemmellik ise *olanaksızdı*. Brod bunu ne tartışabilir, ne de aklına bu ütopik isteme başından beri dünyaya yabancı ya da yaşamın düşmanı olarak son vermek gelirdi. Ama bir manüskriyi (**el yazması*) mükemmel olmadığı için sobaya atmak da neydi? İnsanın kendisi mükemmel olmadığı için bir meslekten, bir yolculuktan, bir kadından vazgeçmek neydi? Brod bunu sorumsuzluk olarak görüyordu, ayrıca etik, katı ölçülerle de haklı çıkarılamazdı. Çünkü Kafka'nın inatçılığı sonuçta kendisine dönerdi, kendi kendini mahvetmeydi bu, çünkü olanaklı olanı, en basitini bile olanaksız kılıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Oysa Kafka hâlâ yaşıyordu. Bu yüzden dostunun süregelen edebi, sosyal ve en çok da erotik sorunlarını salt mükemmeliyet bağımlılığına yermek mantıksızdı. Tüm felaketlerin kaynağı gerçekten buysa diye nedenlendiriyordu Brod, o zaman geriye kalanları bu mükemmellik istemi neden olanaksız kılmıyordu, gündelik yaşamı, büro işini, hatta yemeği. "Doğru" diye cevaplıyordu Kafka kuruca. "Aslında mükemmeliyet çabası benim büyük gordiyon düğümümün sadece küçük bir parçası, ama burada her parça da bir bütün, bu yüzden senin söylediğin doğru. Ama bu olanaksızlık gerçekten var, yemek yemenin olanaksızlığı v.s. yalnız bu evlenmenin olanaksızlığı gibi kabaca belirgin değil."[4] Evet, Kafka buydu. Ona yaklaşılamazdı. Belki de bu mutsuz, ama berraklaşmış satırları okurken Brod, dostunun, içinde olanaksızlığın geçmediği bir metnini okumadığını anımsamıştır.

Eski nişanlısının değiştiğini anladı Felice Bauer 1915 ilkbaharında, belki de kendisinin şimdi konuya daha kesin bakması yüzünden durumunu değiştirmişti. Çoktandır artık "çocuksu bayan" değildi, bir zamanlar kendisini Kafka'ya böyle sunmuştu, ayrıca alışık olduğu olumluluk ailedeki felaketler yüzünden yıkılmıştı. Sevgili, biricik erkek kardeş sahtekârlık yüzünden Amerika'ya kaçmıştı, kendisinden az haber alınıyordu. Onu bir daha görebilecek miydi? Zayıf bir karakter olan baba, her ne kadar hayatta oluşu avutucu olsa da, birden kalp krizine kurban olmuştu, yalnızca 58 yaşındayken, Felice ve kız kardeşlerinin acısı mutlaka annelerininkinden daha derindi. Nişanlısının, sanki kendi işiymiş gibi gurur duyduğu Berlin Lindström A.G.'deki işi de bundan payını almıştı. Çünkü 1914 sonbaharında düğün planlanmıştı, Prag'da yeni bir yaşama başlayacaktı, evlilik anlaşmasının gereği olan çalışmama yüzünden, zamanında istifasını vermişti. Şimdi tüm bu planlar boşa çıktığında yeni kurulan 'teknik atölyelerde' bir iş bulduğuna memnun olmalıydı. Alman ticaret fuarları mutlaka zarif bir temsilciye gereksinim duymayacaktı, Kafka da bunu ara sıra soruyordu zaten.

Felice'nin dış yaşamındaki bu gittikçe azalan ilgi, ki ayrıntılarını daha geçtiğimiz yılda durmadan bilmek istemekte ve bir bağımlılık gibi yutmaktaydı Kafka, asla dikkat çeken tek değ-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şiklik değildi tüm kasvet veren diğer dertler yanında Felice'nin üzüntüyle algılamak zorunda kaldığı. Ocak ayında sınır kenti Bodenbach'da buluşmuşlardı anlaşma umuduyla, belki de barışma. Oysa Kafka çekingen durdu, her türlü bedensel yaklaşıma yanaşmadı, bunun yerine onun cevaplayamayacağı eziyet eden sorular sordu. Böylece mektuplaşma düzensiz, kısmen haftalarca devam eden aralıklarla sürdü. Kafka'nın o zamanlar 1912 sonbaharındaki ilk karşılaşmadan sonra yürüttüğü taşkın mektup akımından sonra zayıf bir sızıntıydı bu. Buna rağmen o "başka türlü olmadığını" savlıyordu. Oysa nerdeyse her mektup satırı tersini ortaya koyuyordu.

Bir defasında Felice'nin annesi ve kız kardeşi Toni biraz okumuşlardı birlikte, ama vicdan azabı çekmeden; küçük bir aile skandalı çıktı, ardından Kafka'nın mektupları çok daha iyi saklandı. *Bu* mektup ise tamamen açıkta bırakılabilirdi: dışarıdan birinin asla anlayamayacağı bir *Meta-Şikayet,* ki araştırma yapan anne bile bu bahtsız ilişkinin burjuvasal düzeyini bulup heceleyemezdi. Sanki Kafka daha birkaç, ince çizgili taslaklar sunuyormuş gibi, sanki binlerce sızıltının gömülmüş duygusal izinin serzenişini yapıyormuş gibiydi, mektubu alanın ayrıntıların renkli süslemesini kendinin yapacağına inanarak. Belirsizlikler ve imalardan hiç kaçınmadan. Oysa bu mektup cümlesi cümlesine şifrelerden ve kısaltmalardan yapılandırılan ilk mektuptu, düşünsel bir stenografiydi; çoğu zaman konuşulan, çoğu kez yinelenmiş olanları onaylıyordu, hem de onu okuyan kadına, deşifre ederken doğruyu akıl edebileceği konusunda en ufak bir belirti sunmadan.

"Aramızda anlaşmazlıklar var", diye yazıyor Kafka; ama *hangileri?* İçsel ağırlıklar biraz itelendi; *hangi ağırlıklar,nereye* itelendi? "... birbirimiz hakkında daha çok şey bilmeye inanıyorum", ama *neye* yalnızca?, "şimdilik bir niyetim var"; evet, ama *hangisi?* Tüm "engelleyici düşünce ve dertler" "çekilmez", hatta "iğrenç"; peki ama *hangi* düşünceler, *hangi* dertler? "... bir kez yük bindi omzuma", *hangi* yük?; "memnunsuzluk sarsıyor beni", *neyle* memnunsuzluk?; "... başarısızlık apaçık gözümün önünde dursa bile. gene de kendimi geri çekemem"; peki ama *ne*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karşısında? Geçmiş yılların şikayetlerini Kafka numaralayacak olsaydı ve burada sadece sayıları not etseydi: mektup daha az kuru ve ama daha anlaşılır olurdu.

Bu 'tartışmanın' gizli gülünçlüğü Kafka'nın gözünden kaçmışa benziyor, ama kendisinin gittikçe artan cansız eğilimi, mektuplaşmayı giderek hayaletimsiye dönüştüren son derece dikkatli biçimleyişler gözünden kaçmamıştı. Bununla yeni sitemleri amaçlamaya zemin hazırladığını biliyordu, gene de her zaman olduğu gibi şikayetler dile getirilmeden savunmaya hazırdı. Çünkü ne yaptığını *biliyordu,* hem de bu refleksli uyanıklık olmadan, bu ezici, göze batan, aynı zamanda da uyumayan bilinç olmadan, son derece titizlikle tescil edilen kaçış ataklığını da yönlendirmeye yetenekli kıldığını biliyordu. Bu yüzden belirsizliğin savunusu her şey gibi belirsiz kalmak zorundaydı:

> "Bak Felice, olan tek şey mektuplarımın daha seyrek ve değişik oluşu. Diğer sıkça yazılan ve değişik olan mektupların sonucu neydi? Biliyorsun bunu. Yeniden başlamalıyız biz. Ama bu "Biz" seni kastetmiyor, çünkü sen o zamanlar ve şimdi, yalnız sen söz konusu olduğunda doğru yerdesin; Biz daha çok beni ve bağımızı kastediyor. Ama böylesi bir başlangıca mektuplar her ne kadar gerekli olsalar da elverişli değil -gerekliler- o zaman eskiden olduğundan daha başka türlü olmalılar."

Mutlaka, başka türlü. Ama o gene de *nasıl* olmak zorunda olduklarını söylemiyor, seçtiği biçimsel kısaltmalar, Felice'yi inandıran, hele gelecekteki bir aşk mektuplaşmasının kışkırtıcı bir örneğini hiç de karşılamıyor. Kafka'nın kullandığı retorik sanatından her ne kadar zevk alıyor ve buna hayranlık duyuyorsa da, oldum olası bunların özellikle suskunluk yöntemi oldukları kuşkusunu taşıyordu, Kafka durmadan şiddetle karşı çıksa ve *konuşulmamış* engellerin varlığını reddetse de, aynı biçimde yeni kuşku anları sunuyordu: kaçıyor, görüntüler buluyor, alıntılar yapıyordu konuşmak yerine. Sanki mektupları, içinde söylenmemiş şeylerin saklı olduğu karanlık bir merkezin çevresinde dönüyordu.

Birçok ailevi durumu saklayan Felice Bauer'in de konuşulmamış engelleri somut, son derece dışsal durumlara bağlı olarak görmesi son derece olasıdır: ailenin karşı duruşu, parasal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sorunlar, Praglı bir sevgili, kötü bir hastalık olarak belki. Bu çeşit belirtiler zaten vardı, hatta Kafka bir defasında iktidarsızlık korkusunu ısrarla işin içine sokmuştu -öyle ki Felice onun bütün vicdan azaplarının bu noktadan hareketle iyileşeceği ve bu durumun ilerdeki birlikte yaşamda kendiliğinden düzene gireceği düşüncesine varmak zorunda kalmıştı. Bunda yanılıyordu.

Bütün yeminlere karşın bir kararlılığın konu edilmemesi duygusunu gene de taşımıyordu. Kafka *değişmişti*. Bu değişimin başladığı tarih kesin olarak saptanabilir: 12 Temmuz 1914, Berlin'deki Askanischer Hof'ta Felice'nin kız kardeşi Erna ve en yakın arkadaşı Grete Bloch'un önünde nişanın bozulmuş oluşuydu -bu tarih sürekli olarak Kafka için felaket anlamı taşımaktaydı. Çünkü en hassas olduğu noktalarda bu kadar 'soğuk' yakalanmak, hazırlıksız, hatta habersiz yakalanmak, aynı zamanda da psikolojik özüne saldırılması, hem de tanıklar önünde -böylesine bütün çıplaklığıyla ortaya konmayı çocukluluğundan bu yana asla yaşamamıştı, bu kez tüm savunma içgüdülerinin onu terk edişinin dehşetini asla üzerinden atamıyordu. Bu sahne apaçık yenmiş bir tokat gibi içinde tutuşup duruyordu, içsel merceğinden de, olay sayısız kez geçmiş olmalıydı. O zamanlar otelde karşı koyacak pek bir şey bulamamıştı, sonunda susmuştu. Bu da beceriklilik değildi, şimdi düşündüğü üzere ise, belki de onu daha fazla küçük düşürülmeden korumuştu. Çok daha beteri ise bu olayı nefsine yedirememesi olmuştu, ne yansımalarla ne de artık nerdeyse rutin hale gelen kendi kendisine yönelttiği sitemlerle. Yok, *onu* bağışlayamazdı: Kafka ilk kez dile getirilmesini bulamadan Felice Bauer'den nefret ediyor olmalıydı. Bunu ona söyleyemedi, *bunu* değil.

Oysa bu nefretin dışarıya sızmasını ve metinlerinin gözeneklerine yerleşmesini engelleyemedi. DAVA romanını Felice Bauer henüz bilmiyordu, manüskriyi onun merakına sunmamasının iyi nedenleri vardı -Felice mutlaka bu romanda kendisinin ve Grete Bloch'un ne soğuklukta portrelendiğinden dehşete kapılabilirdi. Portre yerine doğrudan doğruya bunun haklı çıkarılması geçmişti eline: Ona, Askanischer Hof'ta öyle şeyler duymuş olduğunu, bunların "dört göz önünde söylenmesinin akıl

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

almaz olduğunu" yazdı, "bunlar çocukça hain sözlerdi". 1916 ilkbaharında, olaydan iki yıl sonra bile, Kafka Felice'ye bedbaht mahkeme sahnesini anımsatmaktan kendini alamadı, bunu kesinlikle kötülüğe yordu: "Temelinde bana hep aynı ilkel sitemler yapılır, ki bunların en yüksek ve kan bağım olan temsilcisi babamdır." [5]

Kafka dikenlerini çıkartıyordu, Felice gördü bunu. Gene de ona bu konuda yeterli bir neden açıklayamıyordu. Çünkü onun mektuplara karşı gösterdiği güvensizliğin nedeni -ki paradoksstu, çünkü kimdi ki ondan başkası mektuplara dayanan?- dilin etki gücüne karşı daha derin, temelli bir kuşkuya dayanıyordu, bu kuşku Askanischer Hof'taki olayda onanmış ve radikalleşmişti. Kafka mutlaka artık zaten görülmüş, hissedilmiş, bilinen, önemli, doğru bir şeyin açıklayıcı cümlelerle iletilebileceğine ya da açıklığa kavuşturulacağına inanmıyordu. Bu edebi metinleriyle de ilişkiliydi -onları açıklamaktan ömür boyu kaçınmıştı-, ama daha çok da insani ilişkilere aitti, bunlar bu arada değişmez biçimde inandığı üzere sözlerle değil, davranışlarla besleniyordu. Belki de Kafka eski nişanlısına o solmuş, kuru sitemlerle dolu mektubu göndereceğine, güncesinden bir sayfayı kopartıp Berlin'e yollama kararı alsaydı bunlar, belki de *aynı gün* kâğıda döktüğü ve şaşırtıcı biçimde yalın bir dille, hiçbir metaforik külfet olmadan felaketin çekirdeğini anlatan notlar olurdu:

> "Başkalarının benimle olan ilişkisini düşünme. Ne kadar yetersiz olsam da, bütün olarak bana anlayış gösterecek kimse yok burada. Bu anlayışa sahip biri olsaydı, bir kadın örneğin, bu her yönde yardımcı sahibi olmak demekti, Tanrı sahibi olmak.
>
> Ottla bazı şeyleri anlıyor, hatta çoğunu, Max (Brod), F. (Felix Weltsch) bazılarını, E. gibi (?) bazıları bazı şeyleri, ama bunu da iğrenç yoğunlukta, F. (Felice Bauer) belki de hiçbir şey anlamıyor, oysa bunun inkar edilemez ilişki olduğu burada büyük bir seçkinlik veriyor. Zaman zaman beni anladığını sandım, o farkında olmadan örneğin onu dayanılmaz biçimde özlediğimde, bağımlılığım içinde, yukarıda olduğunu sandığımda, bir an evvel ona kavuşmak istediğimde, onun yanından geçmek istediğimde, o sessizce elimden tuttuğunda." [6]

O belki de hiçbir şey anlamıyor. Kafka bu cümleyi zorla yazdı, o derece zorla ki, asıl önemli olan "hiçbir şey" sözcüğünü

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önce yazmadı, ama sonradan eklemek zorunda kaldı -sanki hukuksal mahvedici bir hükme imza atıyormuş gibi. Bu konuda temelinde yanılmıyorsa eğer, o zaman 350'den fazla mektup boşa gitmiş demek oluyordu, o zaman insani yakınlaşmanın en içsel alanına girecek olan kadın aslında kendi ailesinden daha yakın biri değildi ki, bu ailenin giderek gevşeyen oluşumu içinde o hâlâ hareketsiz bir gözlemci olarak duruyordu. Ana babasının hiçbir şey, gerçekten de hiçbir şey anlamamaları -ki hiç değilse annesine bunu iyice anlatmıştı, o kadar açık ve karşı konulmazdı ki, bu incinmeden söz etmek zorunda kalmıştı ve bu konuda her şeye rağmen anlayış ummak ona o derece yanlış gözükmüştü ki, ana babasını kendi çıkarttığı sosyal sonuçları hesaba katmamıştı. Buna rağmen onlara karşı "inkar edilemez içsel bir ilişki" vardı, dehşet verici anlayışsızlığa rağmen. Yani -burada Kafka'nın zorla uzaklaştığı bir düşünce ortaya çıkıyordu- Felice Bauer'in işgal ettiği yer gerçekten "seçkinlik" miydi?

Kafka'nın tüm varoluşu üzerinde tuhaf, bahtsız, ama karakteristik olan rastlantılardandı her iki felaketin, hem ruhsal hem de materyal olan ve geriye kalan tüm umudun yeni bir başlangıcının üzerini çizip atan ve nerdeyse *eşzamanlı* üzerine gelenler: Askanischer Hof'taki 'açık' mahkemeden -üç hafta bile geçmeden- başlayan Birinci Dünya Savaşı. "Almanya Rusya'ya savaş ilan etti. Öğleden sonra yüzme okulu" diye not ediyor Kafka ikinci felaketi duyduğunda; bu günce notunun kerhen gülünçlüğü -bu yüzden de oldukça çok alıntılanan- gerçekten de Kafka'nın Berlin yıkımıyla hâlâ fazlasıyla uğraştığını belgeliyor, çok daha büyük bir felaketi algılamasını engelliyordu. Buradan çoğunlukla Kafka'nın yapısının dışarıdan üzerine yığılacaklara karşı çok daha güçlü olduğu sonucu çıkartıldı, onun gelişiminin tamamen iç ruhsal yasalara uyduğu ve bu nedenle ne yaşamının ne de yapıtının temelli bir başka yöne gitmediği, bu savaşın acıları olmasaydı da değişmeyeceği söylendi.

Son derece baştan çıkarıcı ve mutlaka avutucu bir görüntü: dahinin ruhu kaotik ve ham bir dünyanın orta yerinde kaya gibi. Ne yazık ki, Kafka yorumcularının Kafka okuyucularıyla severek paylaştıkları bir düş aynı zamanda. Çünkü Kafka yapıtı ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onunla birlikte ününün idaresi bu fakültelerin idaresinde, kendilerini uzmanlaştırdıkları *fikri* formasyon mantığında: düşünce bilimlerinin biyografik olanı küçük görmeleri açık. Yöntemsel ve epey kurnaz düşünce bilimcileri bile, klasik Avrupalı bir yazarın yaşamı ve yapıtının 'düşünsel birlikteliğinin' otonom yasalara bağlı olduğunu öğrenmek gizlice tatmin edecektir 'düşünsel otonomi' burada saklanması gereken en yüksek asalet unvanının adı. O yazar kendi eliyle yazdığı işaretleri vermiş, 'sert' oluşumlar dünyasının onu ilgilendirmediğini ya da onun üzerinde esaslı bir etki kazanamadığını söylemişse, o zaman, araştırmadan onun bu sözlerine inanmak ve sosyal, siyasal, ekonomik olanı olsa olsa heveslendirici malzeme olarak algılama şeytana uyma olarak ağır basar, yani tekil bir bilincin kulisleri olarak -hele de bu kulisler alevler içindeyken yazarın sözüm ona tedirgin olmadan manüskri sayfalarının önünde oturup kaldığını söylemek.

Oysa yaşanan hayat başka bir mantığa uyuyor. Hayat insanın yalnızca ruhsal gereksinimlerinin kararlarına değil, aynı zamanda bir insanın tüm düşünsel organizasyonunu da zorluyor, Kafka'nın durumu 1914 temmuzunda edebiyat tarihinin en heyecan verici örneklerini sunuyor. Elindeki tüm enerjiyi depresyona düşmemek için kullanmıştı, hatta Felice Bauer'den ayrılıştan üretimsel ve 'otonom' sonuçlar çıkartmayı başarmıştı. Çünkü şimdi kararlıydı -yaşamının hiçbir döneminde *bu derece* kararlı olmamıştı- yarı yıkılmış binayı artık düzenlemeyecek, tersine tamamen yıkacak ve yeniden yapılandıracaktı: İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndan istifa edecek, ana babasının evini terk edecek, Berlin'e taşınacak, yazarlığı meslek olarak seçecekti. Edebiyat mutluluğu ve erotik mutsuzluğun üzerine yığılan her şey bu kararlara vardırdı onu, nerdeyse zorladı bunları. Nihayet en sonunda plan yapılmıştı, yazıya döküldü ve ana babaya uzun bir mektup biçiminde bildirildi -ama işte o sırada dünya savaşı çıktı.

Anlamak durumundayız. Kafka bunu kendisinin anlaması için yalnızca birkaç güne gereksinim duydu -nişanın bozulması ve savaş- özel ve kamusal felaket aynı telden çalıyor, aynı yarayı dağlıyordu. Çünkü her ikisi de değerli insani bağları kesen felaketlerdi ve onu umudun doğduğu anda kendisine geri dön-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dürmüşlerdi: yalnızlık felaketleri. Sevilen ve anlayışlı bir insanın yakınlığına duyulan kuşkulu arzu, içtenlik, dokunma arzusu, ki Kafka bunu kısa süre sonra -kendi *davasının* azabını çekerekegemen olunamaz bir hırsla, "susamış bir hayvan gibi" önemsiz birinin yüzünü öpen -izole olmuş davalının görüntüsünde ateşledi, bu arzu artık boş bir yankı mekânının karşısında durmaktaydı. "Bütünlenmiş yalnızlık" diye not düştü. "Arzulanan bir eş açmıyor kapıyı". Buna "korkunç bir sözcük" de ekledi, belki de bu sözü Felice Bauer Askanischer Hof'ta onun yüzüne vurmuştu: "İstediğin gibi oldu." [7]

Haksızdı bu, Kafka böylesi bir boşluğu *asla* istemediğinden tamamen emindi. Ama bu hükmün düzeltilmesini artık umut edemezdi, üst yargıya giden yol da belirsiz bir süre için kapalıydı. Çünkü Büyük Savaş, Kafka'nın o güne kadar tehdit olarak bildiği, anonim kullanım şiddeti olarak gördüğü, gürlemekteydi, diğerlerini olduğu gibi onu da birkaç saat içinde yakalamıştı. Kendini Prag'a hapsedilmiş hissetti, bunu yıllardır düşünüyordu -oysa şimdi gerçek olmuştu. Mektuplarda asıl olanı, önemli olanı, kendine bile söyleyemeyeceklerinin kuşkusu da baş göstermişti. Artık tamamen olanaksızdı bu, çünkü yurt dışına, Alman İmparatorluğu'na da yollanan her mektup sansürcüler tarafından açılıp okunuyordu. Hafta sonu yaklaşırken plansız, haber vermeden Berlin'e giden bir sonraki trene atlamayı ne kadar çok düşünmüştü, ne kadar sıklıkla, kararsızlık içinde bunu ertelemişti. Oysa şimdi tarifeler feshedilmiş ve sınırlar 'askerliğe elverişli' erkeklere kapatılmıştı. Nihayet telefon: Kafka bu sınırlı dakikalar içinde kullanılan kısık, kopuk, hazırda olmaktan nefret etmişti; asla bir beceriksizlik geri alınamıyordu ya da yanlış anlaşılan bir şeyi açıklamak, telefon berbat bir dikkati zorluyordu -ama şimdi anlamlı bir yakınlık için ona kalan son iletişim aracı olduğunda, Avusturya Macaristan savaş bakanlığı uyruklarının ülke sınırları ötesine telefon edebilmelerini tehlikeli görme düşüncesine kapılmıştı. Bu bağ da böylece kesilmişti.

Savaş çehreyi çehreden, sesi sesten, deriyi deriden ayırıyordu. Devingenlik henüz hiç de temel haklardan sayılmadığı bir zamandaydıysa da kötüydü bu, insanlar epeyce erkenden daya-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nıklılıkla beklemeye ve uzun ayrılıkları kaynaştırmaya alışmışlardı. Buna rağmen canlılara özgü bir yakınlık alanın ötesinde de savaş *bütün* sosyal yakınlık dokusunu kesmiş, birkaç gün içinde Kafka'nın aylarca ve yıllarca hazırladığı, Prag çevresinin sınırlarının dışına taşan, güçlükle yoklayarak elde ettiklerini de sonlandırmıştı. Yayıncısı Kurt Wolff subay olarak Belçika cephesine gitmişti, artık yazarlarıyla ilgilenemiyordu ve işleri (sandığı üzere kısa süre için) iyi niyetli ve azimli, ama edebiyat açısından pek duyarlı olmayan yayınevi kitapçısına -okumayan birine bırakmıştı. Kafka'ya Berlin yolunu açmaya hazır olan Robert Musil de kendi bavullarını toplamak zorunda kalmıştı: Savaşın başlangıcından üç hafta sonra yüzbaşı olarak Linz'de askere alınmıştı, Kafka ile ilişkisi şimdilik kesilmişti. Ernst Weiss'ın durumu da değişik değildi -ki o edebiyat açısından ciddiye alınacak tek danışmandı, ki o Kafka'nın yakın ilişkili Prag sahnesi dışında kazandığı tek dostuydu. Weiss da Berlin'den Linz'e gitmek zorunda kalmıştı: doktordu ve bu yüzden Büyük Savaş Mekanizma'sının devam eden korunması için vazgeçilmez birisiydi.

Kafka'nın kendisini Praglı dostlarının arasında gittikçe daha seyrek göstermesinin nedeni yalnızca kırılan bu umutlar değildi. Özlemini duyduğu yiyecekleri uzaktan görmüştü; şimdi bunlar elinden alındığına göre, gündelik yiyeceğin de tadı kaçmıştı onun için. Bunda karşı koyuş saklıydı, ama aynı zamanda da nerdeyse herkesi ham biçimde kendisiyle ilgilenmeye geri döndüren, tamamen değiştirilmiş bir durumda olma duygusu da vardı. Bir dünya savaşının gümbürtüsü içinde artık kimsenin reddedilmiş bir aşığa ya da hiçbir şey yazmayan bir yazara göstereceği sabır yoktu.

Max Brod ve Felix Weltsch askere alınmaya uygun değildi; böylece onlar en korkunç olanı yaşamayacaklarını hesaba katabilirlerdi. Aynı durum kör yazar Oskar Baum için de geçerliydi, o savaşı o güne kadar vatanperver gürültü kulisi ve gittikçe tehdit eden, artan parasal sıkıntı olarak tanıyordu. Oysa herkesin 'silah altına' alınmak zorunda olduğu akrabası ya da arkadaşı vardı, ölümcül bir tehlikenin dayanılmaz yakınlığı düşünmeyi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve hissetmeyi daraltmaktaydı. "Franz'ın olayı doğal olarak geri plana itildi" diye yazdı Kafka'nın annesi,[8] daha birkaç gün öncesinde mutsuz oğlunun iptal edilen düğünü ve göç etme planları yüzünden saçını başını yolmaktaydı. Şimdi ise, kocaları Doğu'da herhangi bir yerde tehlike altında olan kızları Elli ve Valli'yi hazırlıksız olarak avutmak zorundaydı.

En genç kız kardeşi, güvendiği kişi olan Ottla'dan da Kafka birdenbire geri çekilmek zorunda kaldı. Çünkü bir rakip çıkmıştı: Ottla'nın erkek arkadaşı vardı, hem de uzun süreden beri, Kafka'nın notlarında bu sırrın açılmasıyla ilgili hiçbir not bulunmamasına rağmen, kendi içinde son derece çelişkili olan anlamını göz önüne getirmek zor değil. Ottla kız kardeşler arasında -doğal olarak da ana babasının haberi olmadan- kendi isteğiyle erotik bir ilişkiye giren tek kişiydi. Üstelik de ne Alman, ne Yahudi ne de zengin olan bir adamı seçmişti: Bir Çek *Goj*'u* bir banka memurunu, tek sermayesi mesleki hırsı olan birini. Üç nedenli olan Ottla'nın bu kararlı bağımsızlığının Kafka'nın gururunu okşadığına kuşku yok: kendisi onun başlangıçta inatçı olan, sonradan gittikçe bilinçlenen bağımsızlık isteğini desteklemek için hiçbir olanağı kaçırmamıştı, şimdi ise bunun ispatını kardeşi ortaya koyuyordu, özgür bir karar, hatta doğru bir kaçış *olanaklıydı*, "ülke kümesinden" kaçış.[9] Kafka'nın Ottla'nın gelecekteki eşiyle hemen dostça anlaşmaya girmesi mutlaka saygı duymasından, bu başarı karşısında duyduğu hürmetten ileri gelmektedir.

Oysa işin içinde mutlaka kıskançlık da olmalıydı. Ottla'ya duyduğu olağanüstü güveni sosyal açıdan açık ve kız kardeşin gereksinimlerine uygun bir birlikteliğe getirmenin Kafka için nasıl bir üstesinden gelmeye mal olduğunu, Gregor Samsa, o DÖNÜŞÜM'ün gündüz düşlerinin sıradan kahramanı hissediyor: hayvana indirgenen gittikçe daha fazla sosyal varoluşundan dışarıya, kendi yaratıklık varlığına itildikçe, kız kardeşi ona gittikçe daha hoş renklerde görünüyor. Gregor'un ondan özlemini duyduğu aslında anlayış değil -tıpkı boğulmakta olan birinin an-

* Yahudi olmayan, (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

layışı değil, hele Tanrı'yı istemesi gibi az. İstediği karşılıklı çıkara dayanan yaşam kurtuluşu. Oysa kız kardeş buna karşı gelerek düşmanın yanında yer alıyor. Bu tehdit Kafka'nın her zaman aklında olandı, hatta DÖNÜŞÜM'ün yazılmasını dolaylı olarak tetiklemişti.[10] Ama bu tehdit Ottla'nın eylem çemberi büyüyüp sosyal katılımının giderek daha bonkör oluşuyla taktiklerin *ötesinde* etki kazanmak zorundaydı:

> "... düşünceleri mağazada değil, aksine tamamen körler kurumunda, orada birkaç haftadan bu yana, özellikle de 14 günden beri iyi dostlar ve en iyi dostunu buldu. Genç bir sepet örücüsü bu, bir gözü kapalı, diğer gözü ise devasa şişkin. Onun en iyi arkadaşı bu, nazik, anlayışlı ve sadık. Onu pazar ve tatil günlerinde ziyaret ediyor ve ona okuma yapıyor, mümkün olduğunca neşeli şeyleri. Doğrusu tehlikeli ve acı veren bir eğlence. İnsanın gözleriyle anlattıklarını körler parmak uçlarıyla gösteriyorlar. Giysiyi yokluyor, kolları tutuyor, elleri okşuyorlar ve bu büyük güçlü, benim tarafımdan ne yazık ki günahsız olarak doğru yoldan uzaklaştırılan kız, buna en büyük mutluluk adını veriyor. Söylediği üzere, körleri düşündüğünde neden mutlu olarak uyandığını ancak o zaman anlıyor." [11]

Bunlar 1914 yazındaydı: Kaygı duyan, geleneksel korkulardan kurtulmamış bir erkek kardeşin sesi, incinme var içinde. Oysa şimdi, hiç beklenmedik ciddi bir talibin çıktığı sırada Kafka birden, bu kızın "doğru yolunu" yorumlayanın kendisi olmadığını anladı. Kendisine danışmadan bir karar vermişti. Doğru bir şey yapmıştı, ergindi, mutlaka, ana babanın evlendirme aracısını araya katmaları artık yalnızca bir zaman sorunuydu. Buna rağmen... Kafka 1915 ilkbaharında kendine ait bir oda kiraladığında, kız kardeşinin nihayet onu orada ziyaret etmesi neden *haftalarca* sürüyordu, ana babanın tuhafiye mağazasından birkaç dakika uzaklıktaydı odası. Bu durum onu boğuyordu, söylenmesi zorunluydu: "Buna karşı çıkmalısın", kararını verdi aksice, "benim senin işlerinle az ilgilenmemin (ama bunun özel bir nedeni var), sen bütün gün mağazadasın. Bunun belirli bir uyum yarattığını kabul ediyorum."[12] Hukuk dili bu dikenin iyice derine batırılışının aldatıcı olmayan bir işaretiydi, Kafka gerçekten de sevgili kız kardeşini bir an için onu, artık kendi dertleriyle uğraşan ve onu terk etmiş olanların arasına yerleştirmişti yeni-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

den. Bu "özel nedenin" 'Pepa' diye anılan Josef David adlı bir Çek oluşu uzak bir düşünce değildi, herkesin her şeyi birlikte okuduğu bir ailede onun adının anılmasına izin yoktu.

Şimdiye kadar yalnızca bildiği bir şeyi Kafka'nın gerçekten *kavraması* aylarca sürdü: Olağanüstülüğün değil de, aslında ortak yaşam çıkarlarının kurtuluş vaat etmediği, tersine anlayışın, hem de "benim için tümüyle anlayışın" olduğuydu bu. Ottla'yı yeniden hiyerarşinin tepesine oturttu. Çünkü şimdi onun fısıldayan, geriye çekmek zorunda kaldığı güvenirliği insanca bir sevgi olarak geri verme yeteneğine sahip olduğunu anlamaya başlamıştı, dahası da onun eski bağların ötesinde, bildik klanın ötesinde yaptığı deney bu bağları her zaman canlı tutacak olan tek temeldi. Kafka Weimar'da, Riva'da ve sonunda Berlin'de denediği erotik talihsizliği habersiz kız kardeşine bir biçimde anlaşılır kılabilir miydi? Bunu deneyip denemediğini bilmiyoruz; bununla daha fazla merhamet bulacağı olanaksız görünüyor. Oysa şimdi 1915 ilkbaharında genç Ottla da özlem, acı ve ayrılma kavramlarına sahipti. Çünkü sevgilisi üniformalıydı, o tarife dışı, nereye gittiği belli olmayan trenlerden birine binmek zorunda kalmıştı, vagonların birinde gülen, çene çalan, açık saçık şeyler konuşan, umutsuzlukla sigara içen askerlerin arasına sızmıştı, bunlar aynı vagonlarla *geriye dönenlerin* nasıl göründüklerini kesinlikle biliyorlardı. Ottla bunların hepsini görmüştü. O da değişmiş olarak geri döndü.

Erkek kardeşinin ona yüklediği yeni ve titiz rolü nesnel olarak yerine getirip getiremeyeceği zor tahmin edilir. Bize kalanlar kısıtlı, bildiklerimiz ise kırsala yapılan ortak gezintiler, birlikte okudukları kitaplar, karşılıklı olarak yükselen Siyonizm ve Prag'a yığılan Doğu Yahudilerinin kaderine olan ilgi -bütün bunlar yeniden kurulan güveni hissettiriyor. Dikkat çeken nokta gene de Ottla'nın Josef David'e yazdığı mektuplarda zor erkek kardeş hakkında ironik ya da dargınlık gösteren hiçbir sözcüğün bulunmaması: Kafka'nın kendi ailesine karşı yönelttiği düşkün o "gaddar", aynı zamanda da etnolojik açıdan mesafeli bakış Ottla'ya tamamen yabancıydı. Olgunlaşma yıllarında, *kadın* olarak ortaya koyduğu sabır haznesi hiç eksilmiyordu. Bu son

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dayanak olmasaydı -her ne kadar temellendirilerek karar verilemezse de- Kafka'nın ilk yıllarının yalnızlığını ruhen ve bedensel olarak atlatıp atlatamayacağı kuşkuludur. Kuşkudan da ötedir. Ama işte bir dayanak, bir çapa -bu güvenilir insan daha fazlasını da sunamazdı, Kafka'nın şimdi, başkaca yaralardan kendini sıyırmak için yürürlüğe soktuğu uğursuz ruhsal dinamizmi o, ne önceden hissedebilir, ne de zamanında anlayabilir, ne de engelleyebilirdi. Hiç kimse yapamazdı bunu.

"Kendime iyi bir saklanacak yer arıyorum ve evimin girişini gözetliyorum -bu kez dışarıdan- günler ve geceler boyunca. İsterlerse budalaca desinler, ama bana tarifsiz bir sevinç veriyor, dahası, beni sakinleştiriyor. O zaman ben sanki evimin önünde değil de kendi önümde duruyor gibi oluyorum uyurken, aynı zamanda derin uykuya dalabilir ve o arada kendi nöbetimi tutabilirim. Belli ölçüde kusursuzum ben, gece hortlaklarını yalnızca uykusuzluğun çaresizliği ve güveni içinde görmeye değil, aynı zamanda aslında onlarla uyanık olmanın tüm gücüyle sakin hüküm verme yeteneği ile karşılaşmaya yarıyor. Sandığım, belki de evime girdiğimde gene sanacağım gibi durumumun garip biçimde hiç de kötü olmadığını düşünüyorum."

Kafka'nın DER BAU (BİNA) adlı öyküsünde yer alan o dilsel açıdan elverişsiz, buna rağmen sessiz derinlikte, örneği olmayan görüntü ve mantığı zorlayan pasajlarından biri. Mutlaka hiçbir dikkatli okur, bu sahnenin paradoks başka şeylere yorumlanmasını kendi hesabına daha da öteye götürmeye zorunlu hissetmemiş değildir: Porsuk benzeri bir hayvan akıl almaz bir çabayla kendisi için yer altında labirent gibi bir kale kurar, ama orada sessizce durmak ve zorla elde ettiği emniyetin tadını çıkartmak yerine bu talihsiz yaratık girişi *dışarıdan* gözetlemek için açıklığa çıkar. İnsan deliliğin nefesini hissediyor. Sanki biri yanında *kamp kurmak* için muhteşem bir villa inşa etmiş gibi.

Gene de burada tamamen akla yakın, hatta sempatik etkili tutarlılık düşüncesi dile getirilmiyor mu? Bir villanın işlevselliği içerden anlaşılabilir, ama biçim ve işlevselliğin gereçsel bütünlüğü -diğer bir anlatımla güzelliği- ona dışarıdan bakana saklı kalır. Kendi mağarasında duran bir hayvan, 'emniyet'i yaşar. Kendi başarısından zevk almaysa, yaşama en yüksek emniyeti direne direne vermiş olmak, o genel bakışın "ölçülemeyen se-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vinci" uzaklık gerektirir. Budur yansımanın, envanterin, elde edilenin ispatının verdiği zevk, öyle bir zevk ki, dolaysız bir tatmin olarak, hatta en taşkın düşlerin bile ona 'az geldiği' derecede insanidir.

> "Öylesine ileriye gitti ki ben binanın içine hiç geri dönmemenin çocukça isteğine kapıldım bazen, daha çok burada, girişin yakınına yerleşmeyi, yaşamımı girişi gözetleyerek geçirmeyi ve sürekli olarak gözümün önünde tutmayı ve bunda mutluluğumu bulmayı, her ne kadar binanın içinde olsaydım onu (mutluluğu) emniyete almış olsaydım da." [13]

Oysa şimdi çift kullanılan *olsaydım* sözcüğü anlatıcıyı ve onunla birlikte okuyucuyu düşünmeye götürüyor: Bedeli gene de çok büyük, lüks dışında hiçbir şey uğruna kendi yaşamda kalışını risk etmek tam anlamıyla delilik olurdu, hem de bu yaşamda kalışı bir de oyun olarak gözlemleyebilmek. Böylece hayvan gene binaya onun işlevsel güzelliğini ilerde *hayali olarak* tadını çıkarmak üzere geri dönüyor -hem de kendi kendisine bunu anlatmak üzere geri dönüyor.

Kafka bu metni 1923 sonunda yazdı, hemen hemen on yıl boyunca kendi, yorucu *bina* uğraşına dönüp geriden baktığı sırada. Bu kendi kişiliğinde yaptığı yorulmaz ve hiçbir zaman tamamlanmayan bir işti, yaşamını emniyet önceliğine sokan her kişinin yapması gerekendi bu iş; başka bir deyişle, Kafka'nın anlattığı savunmanın mutluluğu ve sefaleti, öngörücü ve görüntüsel titizlikle, biz şayet öykünün otobiyografik çekirdeği hakkında *bir şey* bilmeseydik de aynı derecede zorlanırdık.

Temel kazılmıştı, akla gelmeyecek zamanlardan bu yana. Duvarları yükseltmeye Kafka 15 Ekim 1914'te başladı. O gün Grete Bloch'dan bir mektup aldı, kendisini Kafka ile Felice Bauer arasındaki hem boş hem de sıcak geçen ilişki içine neden karışmak zorunda olduğunu bir kere daha açıklamaya zorunlu hissediyordu. Onun bu işe karışması olay yaratmış ve şimdilik bir ayrılmaya yol açmıştı. Aylardır her iki tarafın kıpırdamaması yüzünden bu ayrılık giderek kesin olmakla tehdit ediyordu. Felice bu yüzden mutsuzdu, ama gururu, barışma işareti vermek için

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çok incinmişti. Kafka'nın da mutsuz olduğu, dolaylı yollardan tahmin edilebilirdi -özellikle de çenebaz Max Brod ve karısı Elsa kanalıyla- kolayca onanırdı. Bu çifte mutsuzluk daha çok Grete Bloch'un kendi etik hesabına üstlenmeyi kabul edişine bağlıydı ve o şimdi birincisini hafifletmek için ikinci kez araya girme düşüncesine hazırdı. 'Şimdi benden nefret ediyor olmalısınız' anlamında yazdı Kafka'ya -bir işaret, küçük parmağın uzatılması, tepki gösterebilirdi bir biçimde o buna. Evet, biraz da olsa tanıyordu onu Grete. Birkaç gün sonra alacağı baştan savulmayı tahmin edebilmek için gene de yeterince iyi tanımıyordu.

"Mektubunuzu hem de bugün almam tuhaf bir rastlantı Froylayn Grete. Neyle rastlaştığını söylemek istemiyorum, benimle ilgili yalnızca ve bu gece aşağı yukarı saat 3.00'de yatağa girdiğimdeki düşüncelerimle ilgili.
Mektubunuz beni çok şaşırttı. Bana yazmış olmanız değil beni şaşırtan. Neden bana yazmayasınız ki? Her ne kadar sizden nefret ettiğimi söylüyorsanız da doğru değil bu. Sizden herkes nefret etse bile ben sizden nefret etmiyorum, buna hakkım olmadığı yüzünden değil sadece. Siz her ne kadar Askanischer Hof'ta benim üzerimde bir yargıç gibi oturduysanız da -ki bu sizin, benim ve herkes için iğrençti- oysa görünüşte böyleydi bu, aslında ben sizin yerinizde oturuyordum ve bu yeri bugüne kadar terk etmedim.
F. hakkında tamamen yanılıyorsunuz. Ayrıntıları ortaya çıkartmak için söylemiyorum bunu. Hiçbir ayrıntıyı düşünemem -benim imgelemem bu çevrelerde o kadar çok koşuştu ki ona güven duyabilirim- sizin yanılmadığınızı bana inandırabilecek hiçbir ayrıntıyı düşünemediğimi söylüyorum. Sizin işaret ettiğiniz şey tamamen olanaksız, F.'nin bir türlü anlaşılamayan bir nedenle kendini kandıracak oluşunu düşünmek beni mutsuz eder. Oysa bu da olanaksız.
Sizin ilginizi her zaman doğru ve kendinize karşı saygısız buldum. Son mektubunuzu yazmak da sizin için kolay olmadı.
Bunun için size teşekkür ediyorum.
Franz K."[14]

Nerdeyse bütünüyle bir karşı koymadan oluşa gelen bir mektup: Mektubunuzla bir araya gelen düşüncelerim sizi ilgilendirmez. Yazın bana isterseniz, sizi kimse engellemez. Kışkırttığınız Felice'nin yaşamıyla ilgili ayrıntılar beni ilgilendirmiyor. Benim nefretimde yanılıyorsunuz, ama belki sizden Berlin'de nefret ediliyordur? Felice hakkında da aynı biçimde yanılıyor-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sunuz. Benim hakkımda hüküm verebileceğinizi sanarak kendi yeteneğinizi abartıyorsunuz. Bana yazmak için kendinizi aşmak zorunda kalışınızı biliyorum, ama bunun size bir faydası yok, 'asıl işe karışan' oluşunuzu itiraf etmeniz doğrusu mektubu alacak kadını pohpohlamaya uygun aslında; Grete Bloch bu cümlenin altını kırmızı kalemle hemen çizdi, *bir tek* bu cümleyi.

Geleneksel nezaket aracıyla hemen hemen hiç körletilmeyen saldırganlık şaşırtıcıydı, Kafka'nın bütün mektuplaşmaları içinde benzeri olmayan bir yenilikti. Bu arada 'zorla başa çıkılmış' bir saldırıdan söz edilemez bile: ataklık apaçık ortada, küçük düşürmenin alt sesiyle, hatta kibirle ayrıca amaçlanıp yükseltiliyor. Kafka burada üstünlüğünün kozunu oynuyor, biliyor bunu, yabancı bir hükme artık gerek duymayan etik üstünlük bu, çünkü artık kendi kendisinin en acımasız yargıcı olmuştu. [15] Asıl haber ise şöyleydi: Benden uzak durun.

Kafka'nın özellikle de şimdi böylesi tedirgin edilişleri kendine yasaklamasının nedenleri vardı. İki aydan bu yana her gece düşte gibi hızla koşan, ölçüyü aşan, bu arada son derece kontrollü bir yazma eylemini yaşıyordu. 1914'te hakkı olan kıymetli tatil günlerini bile yazı masasının başında geçirmişti. Prag, Avusturya, tüm dünyanın içinde bulunduğu hayaletimsi olağanüstü durum belli bir süre içinde biteceğe benzemiyorsa da o, büyük bir metinle öne çıkmaya hazırdı, bununla memurluk angaryasından kaçmanın yeni bir denemesini yapacaktı. Bu büyük metin, DAVA, kısa sürede şekillendi.

Grete Bloch'un mektubu gelmeden önce Kafka bir kez daha intiharın çare olup olmadığını düşünmüştü, en zaruri durumda bunları Max Brod'a göndermek için elinin altında hazır bulunanların provasal bir listesini yaptı -bunun dışında hiçbir şey değildi o "tuhaf rastlantı", bunu hele Berlinli kadına asla açıklamak istememişti. Oysa bu kez umutsuzluk değildi onu bu çeşit düşüncelere götüren. "14 gün, kısmen iyi iş", diye not etti güncesine, "durumumun tamamen kavranması". Kendi ölçülerine göre büyük bir kendini övme, ama daha çok da, Kafka için başarılmış bir yazarlık işinin ne kadar etkili ve yanılsamasız bir kendini kavramanın işareti olması. Bu kavrayış acı, hatta yıpra-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tıcı olabilirdi "yalnız kalmamın böyle takdir edildiğini biliyorum" diye devam etti, buna rağmen böylesi bir açıklığa varmak, onun dilsel başarıdan duyduğu sevinçten hiç ayırt edemediği bir mutluluk anını kurtarır. Ölmek istememişti mutlaka, özellikle de o gün değil, ki yaşamının geriye kalan opsiyonlarını bu kadar uyanıklıkla gözünün önüne getirdiğinde.

Gene de bu öngörü kendi gereksinimini kavramasını, daha çok da özlemi, o dinmek bilmeyen gerilime son vermeyi ve kendini salıvermeyi kapsıyor. Ölüme değilse de, gene de bir insanın kollarına. "... her şeye rağmen", diye not ediyor Kafka Grete Bloch'un mektubunu cevapladıktan sonra, "her şeye rağmen gene sonsuz bir kışkırtma ortaya çıkıyor, mektupla tüm gece oynadım, iş duraksadı". Belleğinden nerdeyse kelimesi kelimesine acımasız cevabını güncesine geçirdikten sonra, gizli bir not formüle ediyor:

> "Onunla ne yapıldı? Mektup taviz vermeyici gözüküyor, ama sırf utandığım için, çünkü sorumsuzluk olarak gördüm, çünkü taviz vermekten ürktüm, istemediğimden değil. Hatta başka bir şey istemiyordum. Hepimiz için en iyisi cevaplamaması olabilir, ama cevaplayacak ve ben onun cevabını bekleyeceğim." [16]

Kararsızlık, iki yüzlülük, inatçı taktik. Kararlar söz konusu olduğunda açık yakınma. Bunlar nişanına mal olan yakınma noktalarıydı, "ilkel sitemler" olarak bulmuştu bunları, buna rağmen tamamen açığa çıkaramadığı şeylerdi. Çünkü savunmanın hareketli bir sistemini sınırlıyorlardı, bununla kendini bütünüyle kapatmak zorunda kalmadan üzücü karşılaşmalardan kaçınacağını umut ediyordu. İşe yaramamıştı ve Kafka şimdi bu *tarz* sitemlere artık neden olmamaya kararlıydı.

Kafka'nın Grete Blocha'a mektubu onun elinden çıkan ve bize kalan en erken belgedir, ilk satırından son satırına kadar yanılmadır, düşünülmüş, özgür saldırıyı olanaklı kılan bir rol oyunudur, hatta bir çeşit zaferdir, ama o anın anlamına tamamen ters düşer. Kafka'nın doğruluk kavramına olan eğilimi temel alınacak olursa bu mektup yalandır. Kendisi bununla stratejinin radikal değişimini gösterir: sosyal açıdan olağan ve kabul edilmiş olan uzaklaşmanın -tehdit olarak değil, olayı, onu zorunlu olarak ted-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir almaya zorlamayacak durumlara getirmemek için rica olarak. Oysa şimdi ciddi olarak yapıyordu. Artık yalnızca kendi, sulu nefsini savunmuyor, aksine bir pozisyonu, bir mekânı, bir *binayı* savunuyordu. Kafka kendini toprağa gömmeye başlamıştı. O bu başlangıcın anlamının bilincindeydi, çünkü önemli bir neden belgesi olarak mektubu kopyalamış ve kendi dosyasında saklamıştı.

Felice Bauer değişimi anladı; Kafka geçici olarak bunun doğru olmadığını söylese de, bundan sonraki mektupların 'eskilerinden değişik olacağını' itiraf etti sadece. Nasıl değişik? İnsan böyle bir şeyi saptayabilir, planlayabilir, öngörebilir miydi? Mutlaka hayır. Gene de Kafka şimdi *artık neyi istemediğini* biliyordu: Onun veda ettiği ortak yaşam düşüydü, o bedenin ve ruhun özgür, desteksiz, hatta sorumsuz düşü, evrensel bir katlanma, her şeyi kapsayan bir bağışlamanın düşü. Kafka bir zamanlar Felice'ye gönderdiği nerdeyse çocuksu yakınmaları anımsıyordu -Felice onu bir iş gezisi yüzünden- birkaç günlüğüne düşüncelerinden uzaklaştırdığında. Böyle bir durum bir daha olmamalıydı.

> "Sana aşağı yukarı iki yıl önce, şimdikiyle aynı ayda olmalıydı, Frankfurt'a gönderdiğim mektupları anımsıyor musun? İnan ki temelinde bunları şimdi yeniden yazmaktan uzaklaşmış değilim. Kalemimin ucunda beklemekteler. Ama yazılmayacaklar."

Buna uydu. Değersiz yakınma artık yok, ama o ironik, sevimli, zaman zaman esprili kendini suçlamalar da yok, bunlarla bir zamanlar onu kazanmak istemiş, Felice de bunlarla onu yeniden teşhis etmişti. Kafka dişini sıktı, kendine egemen olmayı denedi, zorlanarak tüm hassas yerleri kapattı ve acı verdiğinde ofis diline kaçmaktan kaçınmadı: "Son mektubunda içinde bir resim olduğu bildiriliyor. Yoktu. Bunun anlamı benim için bir mahrum kalma." [17]

Kafka mutlaka ancak bu geri dönüş içinde kendinin kurduğu yeni stratejinin hiç de bedava ve asla yüklerden arındırıcı olmadığını görmüştü. Kim siper çukurunda yaşarsa, ona dünya çukur sistemi olarak gözükür, o kimse bu dünyayı çok belirgin olarak gözlemleyebilir, ama artık onu yaşayamaz. Kamuflaj ise

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yorucudur. Kafka kendi kendine sansür koymuştu -garip biçimde tam da devlet sansürünün dikkatli olmaya zorlamasıyla aynı anda- kendini değiştirme edimine, kasıt dolu suskunluğa zorlamıştı, bu arzulama ve dili birbirinden ayırma, bu tehlikesiz haberleşmenin süregelen düşünülmesi ruhsal enerjiyi yiyip bitiriyordu. Savaş endişeleri, büroda hızla çoğalan işin yükü ya da daha çok ruhsal bir toprak tabyanın yarattığı coşkulu işin ve onun yarattığı iki misline çıkan ve ondan daha büyük fedakârlık bekleyen yalnızlaşmanın mı bunda rolünün olduğu kaçınılmazdır. Psikosomatik bedel son derece büyüktü: uykusuzluk, gürültüden artan tedirginlik ve baş ağrıları kronikleşti, Kafka günlerce ağrı atakları, migren benzeri durumlar yaşadı, ki bunlar onu içsel olarak söndürüyordu, Berlin'den özel olarak ısmarlanan kulak tıkayıcısı da doğal olarak bir işe yaramıyordu. Kalp ağrısı nöbetleri de görülüyordu. Kafka'nın notları şimdiye kadar tehdit edici sınır durumları olarak gördüğü depresif boşluk dönemlerinin artık düzenli ve hiç de dayanılır olmayan bir yoğunlukla geri döndüğünü kavradı. "Her anlamda ve tamamen yeteneksizlik"; "parçalayan bir mutsuzluk duygusu"; "sahildeki bir midye gibi boş"; "insanlarla yaşamayı, konuşmayı becerememe"; "bütünüyle kayıtsızlık ve hissizlik... Issızlık, can sıkıntısı, hayır can sıkıntısı değil yalnızca ıssızlık, anlamsızlık, zayıflık"; Ottla ve Weltsch çiftiyle yapılan bir pazar gezintisini bile "işkence gibi" yaşamıştı -sahte ilgi gösterme, sohbet etme, bunlar hâlâ alışılmamış egzersizlerdi.[18]

Peki ama kazanç neredeydi? Kafka'nın Askanischer Hof 'da başına gelen küçük düşürülmenin acısı eninde sonunda bu hissizlikten, bu durmadan kendi kabuğuna yara açmaktan daha dayanılır değil miydi? Ortaya çıkacaktı bu daha. Kafka hiç değilse dışarıya karşı direnç kazanmıştı ve uzaklık kararlılık veriyordu. Böylece Felice Bauer'e Bodenbach'da yeni bir buluşma teklifi yaptı, oraya kimi isterse onu getirebilirdi, ama en çok yalnız gelmesini istemekteydi. Ona özel çetinlikteki tarihi anımsattı, bir yıl önceki nişan töreni tarihini, ama 'ben' ve 'sen' kipini kullanmadan -sanki ortak dostlar söz konusuymuş gibi ve sanki tam da bu noktada kendi duyarlılığı uyuşturulmuş gibi: "Onun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

seni nereye taşımak istediğini söyle öyleyse bana; düşünülemez bu. O onu seviyordu ve doyumsuzdu. O onu bugün de daha az seviyor değil, her ne kadar onu öyle kolayca ve olağanlıkla elde edemeyeceği konusunda, o buna razı olsa bile, dersini aldı."[19]

Felice'nin bunu yorumlayıp yorumlamadığını bilmiyoruz; retorik açıdan Kafka onu daha fazla şaşırtamazdı. Ama Bodenbach'a asla yalnız gitmek istemiyordu; bu sefer iki kız arkadaşını getirecekti, böyle cevapladı biraz düşündükten sonra, bunların biri Grete Bloch olacaktı. Kafka bu haberi aldığında kendi kalbinin çarpıntısını duymuş olmalıydı, daha birkaç ay öncesinde bu buluşmadan kaçmak için uygun bir açıklama bulmak hemen elinin içinde olabilirdi. Oysa şimdi... ne bir karşı koyuş, ne bir kıpırdanış var, ne notlarda ne de elimize geçen mektuplarda. Aslında Kafka 1915 Pantkot yortusunda Bohemya İsviçre'sine gitme gücünü göstermiş, orada her iki 'yargıcıyla' iki buçuk gün geçirmek ve gezinti yapan kitle içinde Baedecker'in* önerdiği *hot spots*'ları seyretmek istemişti. Geçmişe dokunulmaması konusunda bir derece emin olabilmişti -özellikle de on ay önceki Berlin'deki mahkemeye- bunu ikinci kız arkadaş olan, Froylayn Steinitz sağlamıştı, onun orada bulunuşuyla teklifsizlikler yasaklanıyordu ve o (Felice de taktik kullanabiliyordu) sırf *bu yüzden* davet edilmişti. Bunun yerine Grete Bloch'la üstünkörü bir barışma gerçekleşti. Akşam, otele dönüldüğünde, dünya bir parça daha dönmüş, geçmiş biraz daha geçmiş olmuştu: İtalya biraz önce Avusturya Macaristan'a savaş ilan etmişti; belki de bu her şeyin sonuydu; artık kim duygusal olmak ister, ya da bunu yapabilirdi.

Evet, Kafka dayandı. Hangi bedele karşı oluşu şimdilik onun sırrı kaldı, insanın sinirli, yorgun, fazla çalışmış ve kırılgan oluşu savaş zamanları yüzünden ayrıca bir nedene bağlanması gereksizdi. Oysa Kafka arka çıkış kapısını kullanmayı öğrenmişti, *orada değildi*, kendisinin yanında duruyordu, kendini gözetleme ve kendinden uzaklaşmanın sınırlarını aşmıştı ve sırf bu yüzden, kuşkulu ve aynı zamanda uyanık olabiliyordu. "Bir

* Ünlü Alman turizm rehberi, (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yabancı olsaydım" diye not etti şubatta, "beni ve yaşamımın gidişatını gözlemleyen, her şeyin faydasızlıkta son bulacağını, hiç dinmeyen kuşkuda harcandığını, bir tek kendi kendine azap vermede yaratıcı olduğunu söylemek zorunda kalırdım." Katılımcı olarak ise umut etmekteyim."[20] Kendi yaşamına katılım mı? Salt bu kavram bölünmüşlüğü tamamlamakta. Oysa Kafka bir önemli adım daha ileriye gitti: Binadan çıktı, yakınında saklandı, girişi gözlemledi, tüm toprak tabyayı, içinde saklanan çıplak yaratığı ile kuşattı ve dokunulmaz uzaklığın görüntüsünün tadını çıkarttı.

Bu kendi kendini gözlemlemenin radikal biçimiydi, biçimsel olarak *kendini terk etmenin*, ki artık anlatım gerektirmekteydi. Kafka uygun dilsel biçimi hemen buldu, yeterince yakındaydı, üçüncü şahısın konuşmasıydı, O'nun konuşmasıydı bu ve kısa süre sonra bunu edebi üslup aracının alanına aldı. Felice Bauer henüz yolculuktan dönmüştü ki, bunun ilk deneme provalarını aldı.

> "Sevgili Felice, F.'nin nişanlısı hakkında kısa süre önce nefis sorular sordun bana. Onları şimdi daha iyi cevaplayabilirim, çünkü onu geri dönüş yolculuğunda trende gözlemledim. Kolay oldu, çünkü öylesine bir itiş kakış vardı ki, ikimiz biçimsel olarak aynı sıraya oturduk. Benim kanıma göre o F. için tamamen kayıp. Uzun yolculuk sırasında eflatun rengi içinde (oysa asla böyle bir şeyi yolculukta yanında taşımazdı) F.'yi ve onun odasını nasıl aradığını görmeliydin. (...) Sanırım söz konusu olan kişinin F.'den daha çok bana güveni var."
> "Sevgili Felice, bak o sıkıldığını söylüyor. Orada çok uzun kaldığını söylüyor. İki gün fazla gelmiş. İnsan bir günde kendini koparamaz, oysa iki gün koparılması acı veren bir bağ yaratır. Aynı çatı altında uyumak, aynı masada yemek yemek, günün aynı saatlerini iki kez yaşamak, bu koşullar altında zaten bir seremoni yaratır, ki ardında bir emir saklıdır."

Şeklen yerinde. Ben ve adı geçen damat. İnsan iyice dikkatli dinlemeyecek olursa sanki çoktan geçmiş günlerin yankısı olarak geliyor kulağa, Kafka'nın kendi acılarını alaya aldığı ve flörtün hizmetine soktuğu günler gibi. Oysa bu kartpostalı yolladıktan birkaç saat sonra emniyetli binaya geri süründü ve günceyi eline aldı: "Son yazışımdan bu yana epey felaket. Mah-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

voluyorum. Bu kadar anlamsızca ve gereksizce mahvolmak."[21] O anda aklına daha fazla bir şey gelmedi. Kafka defteri gene kapattı. İki üç sayfa boş kaldı. Bugüne kadar da boşlar.

Felice Bauer kendi yönünü değiştirmiş, kendini kandırmış mıydı? Belki bir an için. Çünkü daha temmuzda Kafka ile gene iki gün geçirmeye razı olmuştu, Karsbad'da, bu kez koruyucu eşlik ediciler olmadan. Kafka'nın oyunu bu kadar iyiydi.

Oysa iyi geçmedi. Gezintilerde ona şarkılar söylediği sırada Kafka onun yanında 32. doğum gününde, uykusuzluktan yorgun düşmüş olarak, donuk biçimde dolandı. Felice'nin ona getirdiği kitaplar da fayda vermedi. KARAMAZOV KARDEŞLER, Strindberg'in INFERNO'su, Dostoyevski'nin romanının baştaki sayfasına düştüğü notta: "Belki de çok yakında birlikte okuyabiliriz." En sonunda, geri dönüş yolculuğunda birlikte bindikleri Aussig'e giden trende artık kendini tutamadı ve yolculuk "iğrenç bir yolculuğa" dönüştü."[22]

Ama o bu kez Prag'a biraz avuntu verecek olan bir anı götürdü. Felice Bauer tüm yolculuklarda olduğu gibi Karsbad'a fotoğraf makinesini getirmişti, Kafka birkaç defa deklanşöre basabilirdi. Görülmeye değer yerlerin fotoğrafı çekildi, karşılıklı olarak birbirlerinin fotoğrafını da çektiler. Kafka fotoğraflara karşı bu derece doyumsuz olduğundan ve onun yolladığı provalardan hiç memnun olmuşa benzemediğinde Felice mantıklı davranarak onun Prag'da bunları bastırtmasını istedi, o zaman hangi fotoğrafları istediğine kendi karar verebilirdi.

Ve öyle de oldu. Oysa Kafka birkaç gün sonra negatifleri almaya gittiğinde onu bir sürpriz bekliyordu. Teknik uzman ve hobi fotoğrafçısı Felice filmi ters koymuştu, ışığa hassas bölümü geriye, koruyucu kâğıdı ön tarafa. Resimlerin çoğu *bir şey göstermiyordu*. Böylece ikisinin de Karlsbad gülümsemesi ilelebet yitirilmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kafka İçin Edebiyat Ödülü Yok

Sanata her türlü fedakarlık yapılmalı,
ama sanat bunun altında olmamalı.
Karl Kraus'dan Herwarth Walden'e

"20 sayfalık kırmızımsı kahverengi balmumlu bezle kaplanmış defter açık mavi koruyucu yapraklı (sonuncusu defterin arka sayfasının bağlantısı olmaksızın) sarımtırak beyaz çizgisiz kenarları oval kâğıtlı; yükseklik 24,85 cm, genişlik 19,8-20,0 cm; iki konumda 2 ve 18 (her ikisi de aslında 20) sayfaya aslında iple tutturulmuş (2 teyel dikişi); kırmızı kesim; 2.a ya da 3.a filigran; sayfa 19 öne yazılmış, sayfa 20'nin arkası boş. Yapraklar defter ipiyle artık bağlanmamış." [1]

Bu dikkatli anlatıma ait olan objeyi Kafka'nın ilk hamlede yeniden tanıyıp tanımadığı kuşkulu. Başka yazarların manüskrilerini gizli çekiciliği olan cam altındaki kutsal emanetler olarak biliyordu -örneğin Goethe'nin Mignon- şarkısının kusursuz kopyasına Weimar'da duyduğu hayranlık gibi, çünkü onu özgün sanmıştı -ya da Max Brod'un, Ernst Weiss'ın yazı masalarının üzerinde dağınık olarak duran, taze mürekkep yazılı, diyagonal çizgili ve kenarlarında düzeltileri olan sayfa ve defterleri gördüğünde hayranlık duyuyordu (Werfel'in pantolon ve ceket ceplerindeki kâğıt parçacıklarından ise hiç söz etmesek daha iyi). Biri doğrudan doğruya Olympos'dan geliyordu, diğeri ise gündelik işti.

Yirminci yüzyılın başında hiçbir yazar -mutlaka en az da Kafka- yazılı terekesinin kısa sürede ölçülüp, fotoğraflanıp, sanki bir Mısır mezarından çıkan papirüs tomarları gibi yazılacağını düşünemezdi, o kuşak için yazı malzemesine olan soyut ilgi tamamen yabancıydı. Güzel basılmış kitap sayfalarının tersine not alma kâğıtları ve defterleri ihtiyaç malzemeleri olarak algılanırdı, Kafka'nın özel yazıları ile edebi yazılarını ayırmak istediğinde, defterlerinin hem ön hem de arka sayfasını eşzamanlı doldurması, mürekkep ve kurşun kalemin birbirleriyle yer de-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğiştirmesi, normal yazı ile stenografinin gereğinde yer değiştirmesi ve nihayet derin düşüncelere dalmış olarak çiziktirmelerin satırların arasına girmesi onun zamanı için tipikti. Edebi ara basamakların düzgün lazer baskıda bile yapıtlar olarak göründüğü günümüzden değişik olarak yaratıcılık sürecinin bireysel izi doğaldı. Brod kuşku duymadan, edebiyat dehası, bunun ötesinde de yeni bir dinselliğin itici figürü olarak gördüğü dostundan kalan kâğıtlara kırmızı kalemle kayıtlar düşmekten, bu bir daha yerine konmaz kâğıtları postaya vermekten, hatta armağan etmekten çekinmedi.[2] Doğal olarak Brod 'tarihsel eleştirel kritik edisyonun' her elde edilen heceyi arşivleyip yorumlayacağının yazarın asalet diploması olduğunu biliyordu, -her ne kadar rahatsız vicdanla da olsa- Kafka'nın yapıtının gün gelip edisyon bilimlerince banyo edilip saptanacağından tamamen emindi. Oysa Brod asla Kafka'nın yazdığı *kâğıdı* incelemeyi aklına bile getirmemişti. Neden getirsindi ki? Asıl önemli olan titiz kopyalamaydı. Böylece Brod olayın geçtiği yeri güçlükle toparlamaya girişti, uzun süre, filoloji kaşifleri ortaya çıkıncaya kadar.

Yarım yüzyıl sonra Kafka'nın defter kâğıtları projeksiyon masasına kondu. Kâğıt üreticisinin su işaretleri, belirli örneklerle düzenlenmiş dört yapraklı yoncalar keşfedildi, bu örnekler 'sol' ya da 'sağ' sayfayı işaretlemeye göre birbirlerinden pek az ayrışıyordu. Bununla önemli bir iz bulunmuştu, birçok durumda bu iz, Kafka'nın dikkatsizlikle çıkarttığı sayfayı yeniden asıl yerine koymayı ve böylece ait olduğu metni tarihlemeyi garantiledi. Burada tam anlamıyla her şeyin önemi olduğunun başka savlara gereksinimi var mıydı? Her şey, ama gerekten de *her şey*: genişlik, yükseklik, renk, kesim, yuvarlanmış kenarlar unutulmamalı -sonsuzluk için tanımlanma. Bu arada orijinal, sonsuz yavaşlıkta, ama durdurulamaz olarak bozuluyor, o 'yazıları yazan' şimdi bilimsel olarak 'KBod AI, I0' adını taşıyarak Oxford'daki Bibliotheca Bodleina'da saklanacak, çünkü Kafka'nın onuncu günce defteri bu.

Kaleminin ucunun üzerinde kaydığı bu su lekelerini bilinçli olarak bir an bile fark etmiş oluşu hemen hemen düşünülemez. Bir manüskri sayfasında yer alan sözcükleri günü gelip de birinin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sayfası sayfasına *sayacağını* düşünde bile göremezdi. Neşelenirdi bundan, Brod ise akıl almaz bulurdu. Buna rağmen edebiyat tarihçisi Malcom Pasley bu kendine has yöntemle DAVA'nın tek tek pasajlarının tarihlenebileceğini ispat etti -dünya çapında kutsallaşmış bir romanın yazarının bölümlerin birbirleriyle bağını bile saptamadığı durum için kavrama anlamında kıymetli bir kazanç.[3] Yazarın maddi terekesinin içine sızmaya uygun olan komiklik anı tartışılmasızdır. Gene de daha az bulaşıcı olmayan, sonunda daha önemli olan şaşırtıcılığın yarattığı zevk -sanki üç dört takımın profesyonel bilardo vuruşunun izlenmesi gibi, ki hiçbir normal ölümlü bunu yapmayı düşünmez, başarıldığında ise bir çeşit sevindiren dehşete kapılma yaratır. Uzmanların hünerlerinin ardına biz zaten artık geçemeyiz, ayrıca bu derece sıklıkla ağırlık verilen Kafka hakkındaki 'yerinden oynatılamaz' bakış -herhangi bir zamanda vardıysa eğer- bugün artık hayal olarak görülebilir.

Bilanço feciydi: DAVA ve KAYIP: tamamlanmamış ve belki de tamamlanamazdı. KALDABAHN'I ANIMSAMALAR, KÖY OKULU ÖĞRETMENİ, SAVCI YARDIMCISI, 'Blumfeld'-öyküsü ve bir iki daha başka başlanılan metin: hiç bitirilmemiş, hepsi boşa gitmiş, görüldüğü kadarıyla kopuk, fragmanlar ve enkaz. Bir tek son derece kanlı CEZA KOLONİSİNDE birkaç onarımdan sonra belki yayınlanarak gösterilebilir. Buydu aylarca süren, inatçı zorlanmanın sonucu, olgunlaşmamış meyveleri, Kafka'nın uğurlarına uykusunu, tatilini, özellikle de dinlenmenin her türlü olanağını feda ettiren, baş ağrılarına, kiralık odalardaki gürültüye, savaşta hızla artan bürodaki işin ağırlığına rağmen adeta direndiği. Kafka *works in progress* için son derece istemeyerek bir sözcük söylemediğinden çevresinde kimse bu direnmeden, (bu savaştan) en ufak bir izlenim edinemedi, ancak yardımcı olan, en son nazik kurşun kalem izini bile saklayan filoloji bu varoluşsal çöküşün tüm oranını ortaya koydu.

Bugün daha sert, hızlı araçlara bağımlı olan dilsel yaratıcılık dayanılmaz rekabete girdiği için, yazmak değil, ama *yazmak zorunda olmak* eskimiş bir tutku oldu. Sadece Kafka'nın ünü değil, onun metine olan kuşkusu da empati göstermeyi güçleş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tiriyor. Biz sonuç olarak onun başarısız *olmadığını* biliyoruz ve biz bunun ötesinde neyi isteyebilir olduğunu soruyoruz. Bu 'ötesinde' ise, tüm yaşamı kapsayan tarihsel uzaklığın hükmünden çıkıyor, yaşamı akıp giden biçimine, tüm karinesine ancak bugün doğru olarak bakılabilir. Önünde karanlıkta kalmış daha onlarca yılı kapsayan yol (belki, olası, umut edilir) olan Kafka'nın kendisi için, bu bir avuntu olmazdı, hatta kendi edebi seviyesini kavramış ve kabul etmiş olsaydı bile.

Tekil, gövdesel varoluş ve sonradan gelen önem arasındaki farkı tüm kesinliği ile kavramak için önce Kafka'nın kendi koyduğu hedefe ne kadar yaklaştığını ve edebi başarının hangi sonuçları ardından getirebildiğini anlamak gerekir. Özellikle de baş yapıtı DAVA'yla ilgili olarak bu olabildiğince kesin tahmin edilebilir, çünkü Kafka'nın bu romanı dairesel biçimli, yani tamamen görünen, formel açıdan egemen olunan bir biçim olarak tasarladığı açıktır. İlk sayfada olduğu gibi son sayfada da kahraman yalnızdır, bunların arasında ise Josef K.'nın sosyal çevresi ölçülür: ev sahibi kadın, oda komşusu kadın, arkadaşlar ve amirler, devamlı gidilen yer, dayı, anne, avukat, sevgili ve de doğal olarak mahkemenin kendisi. Kafka'nın başkaca mahkeme sahneleri planlayıp planlamadığını ya da mahkemenin çevre bölgesinden kuşkulu başka akıl vericileri katıp katmayacağını bilmiyoruz; oysa davalının sosyal ilişkileri nerdeyse bütün olarak var, yalnızca belirtilmekle kalan anne bölümünün gidişatı nerdeyse tahmin edilebilir. İnsan asla bir fragmanın belirsiz kenarlarına dokunduğu hissine kapılmıyor, *bütünün* bu derece bilmecemsi olmasına karşın eksik kalan, Kafka'nın doldurmak zorunda olduğu boşluklar, yapıtın ilişkili, zorlayıcı mantığını sonuna kadar izlemeyi kesin olarak kavratıyor.

Metnin dışında kalan yayınlanma engelleri de çoktan aşıldı, bunu özellikle de Max Brod sağladı. Kafka hiçbir yerde patrona gereksinim duymuyordu, etkili bir yayıncısı vardı, her ne kadar uzun zamandır ondan hiçbir haber alamadıysa da, o Leipzig'deki bürosunda şu sırada oturmuyor olsa da, tamamlanmış bir romanı, hele de bunu, hiç çekinmeden kabul ederdi. Üretim süresi, bugünkü koşullarla karşılaştırılacak olduğunda,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

epey kısa olduğundan DAVA sonbaharda, en geç 1915 sonunda yayımlanabilirdi. Kısa, ölçülebilir başarı noksan kalmış olsaydı da -halk savaş sırasında her zaman olduğundan daha fazla eğlenmek istiyordu- Kafka için en güzide destek garanti olurdu, Thomas Mann'dan Robert Musil'e kadar, ayrıca okumalar, onurlandırılmalar ve yeni tanışıklıklar, belki de dostluklar bu arada eksik olmazdı. Baştan çıkarıcı görüntüler yükseliyor: Kafka çevirmenleriyle sohbette, etkili Karl Kraus'un kahvedeki masasında, Samuel Fischer'in Grunewald'daki villasındaki bir davette... Kuşkusuz ki DAVA'nın yayınlanması Kafka'nın son derece dar olan biyografik ufkunu kısa sürede havaya uçurur ve ona bir yığın 'ilişki' (hoş ve de sıkıcı olan) yaratırdı, Brod bile bu yüzden onu kıskanmak zorunda kalırdı.

"... tüm bu başımı gece gündüz ısıtan ateş özgür olmamaktan kaynaklanıyor" diye özetledi Kafka ertesi yıl,[4] başarısızlığın acı veren duygusunun gittikçe daha açık kafayla bilançosunu yaptığı sürede *olaydı* ve *olsaydı* onu daha fazla korunmasızlığa itmişti. Savaş son dakikada olası kurtuluş darbesini engellemişti ve kendi tükenen gücü özgürlük eğilimlerinden geriye kalan her şeyi belirsiz bir uzaklığa itelemişti. Henüz başarısızlığın ne zorunlu ne de olanaksız olduğunu biliyordu. Buna rağmen uzanılabilecek yakınlıkta olanla Prag gerçeği şimdi iyileşmez biçimde savaş dertleri ve fazla mesai saatlerinin egemenliği altında kalan düşüş yüksekliği yüzünden dehşet vericiydi. Daha 1915 ocak ayının başında Kafka bitkinliğin kuşkusuz belirtilerini saptadı, hemen ardından DAVA manüskrisini bir kenara koydu, dağınık olarak başlanmış öykülere çalıştı, 9 Nisan'da güncede son olarak 'iyi işten' söz ediliyor, mayısta Kafka güncenin kendisinden vazgeçiyor, dostlarına okuma yapmaktan da durmadan sakınıyor. Sanki son, uzun bir nefes alma gibi, ardından dehşet verici bir sessizlik geliyor. Henüz bu donup kalmanın bir buçuk yıldan fazla süreceğini tahmin etmiyordu. Eylülde yeni bir günce defteri açmaya toparladı kendini, buna rağmen daha ilk cümleden sonra "her zaman olduğu gibi gerekli olmadığını" yazdı; eski yakınmaların yinelenmesiyle sayfaları doldurmayı anlamsız bulduğundan kaleme sadece özel olaylar, karşılaşmalar ya da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

okuduklarından edindiği etkilerin onu zorladığında uzandı. Aralarda haftalarca suskunluk vardı. Ancak 1916'nın sonuna doğru, kentinin fizyonomisi, yaşam dünyasını tanınmaz hale sokuncaya kadar yiyip bitirdiğinde Kafka yeniden yaşamı 'işle' savunma deneyine girişti.

Kafka'nın bu koşullar altında hiç değilse tamamlanmamış yapıtlarına onurlu bir ortaya çıkış girişimi göstermemesi şaşırtıcı değildir. Asla her zaman böyle olmamıştı.Yıllar süren çabalarının okuyucular açısından zayıf bir titreşim gibi görünmek zorunda olduğunu biliyordu, ayrıca edebiyat ortamına, büyük tasarımlar için nefesinin yetmediği bir minimalistin görünümünü sunduğunu da biliyordu. O güne kadar sadece iki kitap vardı ortada, onlar da yeterince ince görünüyorlardı: 99 sayfa tutan düzyazı metni GÖZLEM, yalnızca 47 sayfa tutan ATEŞCİ. Geriye kalanlar gazete ve dergilere dağılmıştı, hem de en önemli olmayanlar. Hatta HÜKÜM bile, ki Kafka'nın en ufak bir eleştiri yöneltmediği tek öyküsüydü ve onu severek ve sıkça okumuştu, o güne kadar Brod'un tasarladığı, kimsenin satın almak istemediği bir toplu ciltte yayınlamıştı.

Kafka bu durumu değiştirmek için temelli uğraş vermişti. Kurt Wolff'a öykülerden oluşan bir cilt önermiş ve hemen de kabul edilmişti: OĞULLAR'dı şimdilik bu kitap projesinin başlığı, Kafka'nın 1912 yılı yaratıcı dönemini sunacaktı -hiç değilse onun kanısına göre gösterilebilir olanları: HÜKÜM, ATEŞCİ, DÖNÜŞÜM. Ama DÖNÜŞÜM'ün manüskrisine çok zaman ayırdı ve Wolff, 1913 nisanında yaptığı kendi "bağlayıcı açıklamasını" anımsadığını gösteren ihtar, araştırma ve -Kafka'nın mutlaka beklediği- bir jesti göstermedi. Brod Wolff'la yaptığı pazarlıklarda ısrarla dostunun adını ortaya attıysa da, iki yıldan uzun bir süre Wolff'un çekingen yazarını cesaretlendirdiği şeyler eleştirilerin ve yayınevi yıllığının nazik gönderilişinin tek örnekleri olarak kaldı. Oldukça azdı bunlar, Kafka 1914 ağustosunda Kurt Wolff ve editörü Franz Werfel'in seferberliğe alındıklarını, aynı sırada da Wolff'un çalışanlarından on ikisinden onunun 'cephede olduklarını' duymak zorunda kaldığında, artık Leipzig'den gelecek herhangi biçimde bir 'korunmanın' haberi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ni almayı hesaba katmamıştı. İşine geldi bu. Yayıncı her zamanki alışkanlıklarının tersine birden Kafka'nın planlarını ve edebi projelerini öğrenmek isteseydi bu hiç de umut verici bir zaman olmazdı. Çünkü hâlâ romanın ortaya çıkmamasını açıklamak durumuna zorunlu olmak... Bu gibi konuşmalardan Kafka kendini nerede olursa olsun uzak tutuyordu. İki kere DÖNÜŞÜM'ün yayınlanmasını bir dergide görmek için boşuna çaba harcadıktan sonra -ki manüskri yarım yıldan beri *Weisse Blaetter*'in redaktörü Réne Schickele' de bekliyordu- artık yayınlanmasından söz etmek istemiyordu. Ricacı biri değildi o.

Oysa 1915 ekiminde Brod onun eline Kurt Wolff Yayınevi'nin bir mektubunu tutuşturdu, buna ek olarak da *Weisse Blaetter*'in birkaç nüshasını, matbaadan yeni çıkmışlardı. Herhalde Kafka'nın adresini yanlış yere koymuşlar ve bir kez daha onun destekçisini araya katmışlardı. Olay yeterince önemliydi. O derece aceleydi ki, kişisel olarak yayıncıyı araya sokmaya yeterince zaman kalmamıştı. Meyer adında biri mektubu imzalamıştı, "tüm hürmetlerimle sizin Meyer". Kafka dergiyi karıştırdığında gözlerine inanamadı: DÖNÜŞÜM gerçekten de basılmıştı, tüm uzunluğunda ve de o hiçbir düzelti çıkışını görmeden.

Georg Heinrich Meyer, 47 yaşında, iyi niyetli, biraz zor, kendinden aşağıdakilere iyi niyetle bakan palabıyıklı dalavereci bir tüccardı ve sevimli babacan davranışlara sahip biriydi. Kimse onu ikiyüzlülüğe yetenekli görmezdi, bu yüzden de çabuk güvenilen biriydi -her ne kadar durmadan ortaya koyduğu olumluluk gene de biraz kuşkulu olma hissi veriyor olsa da. Çünkü bu eğitimli kitapçı o güne kadar sahibi olduğu iki yayınevinin batışını yaşamıştı ve tamamen borç içinde olması bu branşta bir sır değildi.

Şimdi Kurt Wolff'un özellikle de bu adamı yönetici yapması ve savaşın başlangıcında onu kendi temsilcisi tayin etmesi daha da şaşırtıcıydı. Oysa Meyer kendi başarısız girişimlerinden çağdaş yazarları da 'beraberinde getirmeyi' bile başaramamıştı. Kitapları son derece titizlikle donanmışsa da, edebi programı son derece olağandı, özellikle değer verdiği vatan edebiyatı -hatta *vatan* başlıklı bir dergi de çıkartmıştı- şimdi Wolff'a temsil

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

etmesi gereken ileri modernliğe doğrudan doğruya garip biçimde ters düşüyordu. Hele Meyer'in eski yazarları şimdi çoğunlukla değersiz şeyler üretirken, Wolff tek önemli Alman yayıncı olarak destekleyici savaş edebiyatına kararlılıkla karşı çıkıyordu. Meyer'in iflası olsa olsa birkaç bibliyofillik müstesna parça sunmuştu, bunun dışında Wolff edebi nicelik konusunda kendi ölçülerini sürmede iyi bilgi almış ve program kararlarını kendine saklamıştı, her ne kadar anlaşma, daha çok da manüskrilerin oradan oraya gönderilmeleri şimdi son derece zor olup hızlı karar vermeye meydan bırakmamasına rağmen. Meyer'in, Wolff'u bilgilendirmek için, Belçika cephe gerisine gittiği oluyordu, ama yayıncı 1915 nisanında Galiçya savaş bölgesine gönderildiğinde bu olanak da kesilmiş ve bundan sonra Meyer gündelik yayın işini ve yazarlarla 'ilgilenme' işiyle nerdeyse tek başına başa çıkmak zorunda kalmıştı.

Franz Werfel, Kurt Pinthus ve Walter Hasenclever'in gömlek kolluklu Meyer'in hizmete başladığı sırada yönelttikleri bakışı insan tahmin edebilir. Buna rağmen Wolff'un bu yabancılaştırıcı kararında haklı çıktığı görüldü. Çünkü birkaç yıl Alman Yayın Kurumu'nun verdiği görevle kitapçıdan kitapçıya dolaşmış olan Meyer son derece büyük ticari deneye sahipti, yürüttüğü sayısız konuşmalar sayesinde kitapevlerini neyin etkilediğini çok iyi biliyordu ve okuma tarzı giderek artarak kültür modalarından ve publicity'den belirlenen bir kitleye gerçekten neyin sunulması gerektiğini anlıyordu. Bu beceriydi açıkçası Wolff'un aradığı. Ne savaş şiiri ne toplu cephe postası mektupları ne de cepheden yaşantı raporları sunmaya yanaşmayan kendi yayınevinin ilk savaş yılını ekonomik açıdan zarara uğramadan atlatması Meyer'in vurucu satış fikirleri olmadan kuşkuluydu. Günlük gazete okuyucularını geniş alanlı ilanlarla etkilerken -yayınevi ilanlarıyla değil, tersine o zamana kadar hiç olağan olmayan yeni çıkan kitaplarla- kitapçıları özel indirimlerle tavlıyordu ki, bunlar nerdeyse ekonomik bir tabunun kırılmasını gösteriyorlardı ve de hemen Kurt Wolff Yayınevi'nin 'Amerikan dağıtım yönteminden' yakınmasına yol açtılar. Gustav Meyrink'in DER GOLEM çok satarından otuz kopya ısmarlayan ve ödeyen bi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rine, kırk kopya gönderiliyordu: Her kitapçı çırağı parmaklarıyla sayarak bunun (dükkandaki satış fiyatına göre) inanılmaz % 55'lik bir indirime değdiğini hesaplayabilirdi. Meyer'in ilan tahtalarındaki afiş aksiyonu da kızgınlık yarattı, çünkü edebiyat böylece ilk kez salt medya olayı olarak ilan ediliyor ve sansasyon değeri açısından sinema filmiyle eşdeğere düşürülüyordu. Meyer'in kendisinin kaleme aldığı reklam metinleri bu ciddiyetsizlik eğilimini daha da güçlendiriyordu, bunlar durmadan duygusal beklentiler uyandırmayı deniyor, söz konusu olan kitaplarla en ufak bir ilişkileri olmuyordu. Böylece Nobel ödüllü yazar Rabindranath Tagor'un yapıtları (kendisi buna karşı çıkamazdı) "doğru Noel kitapları" olarak ilan ediliyordu, Carl Sternheim'ın analitik bir üslupla sunulan bir şef aşçının öyküsü olan NAPOLEON'u Meyer'in aklına: "Sanki Sacher'de yemek yeniyormuş gibi okunuyor öykü" reklamını getirmişti, bunun üzerine yazar Meyer'i "kurşunlamakla" tehdit etti. [5]

Ekonomik alışkanlıkları bilen herkes bu tarz pahalı propagandanın kitabın geleneksel hesaplanmasını uçuracağını biliyordu. Meyer'in açtığı parasal açıkları aslında kim tıkayacaktı? Doğal olarak yazarlardı en yalın göz kamaştıran cevap. Gerçekten de Meyer yazarları kendi kitaplarının reklam giderlerine ortak eden ilk yayınevi yöneticisi olmuştu: reklamın uzaktan yakından bugünkü önemiyle ilişkisi olmayan ve reklam bütçesinin hemen hiçbir yerde henüz varlığından bile söz edilmediği günlerde bu doğrudan doğruya zamana sansasyonel bir karşı gelişti. İlgili kişilere bunu hoş kılmak Meyer'i kendini tutkuyla adadığı görevdi: Kızgın yazarların arkasından istasyona kadar koştuğu ve son dakikaya kadar onları inandırmaya çalıştığı anlatılır. Açıkçası ağırlıklı bir başarıyla. Parasal açıdan son derece uyanık olan Brod bile branşta olağan olan ücretinin dörtte birinden, romanı TYCHO BRAHES WEG ZU GOTT'un geniş yaygınlıktaki ilanlarını mümkün kılmak için vazgeçti.

Edebi içerikler hakkında bu adı tıkmış 'satış topu' Meyer'le doğal olarak konuşulamıyordu, sunulan çalışmaları olsa olsa karıştırıyordu, yapıt başlıklarını bile herhalde satış olgusu kriteri açısından görüyordu -yıllar sonra bile Kafka'nın "katiller

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kolonisinden" söz etmişti. Yazarları çalışkanca roman yazmaya kışkırtıyordu -bir tek satırını bile bilmediği Kafka'nın romanlarını "sansasyonel başarıya" götüreceğinin sözünü veriyordu- oysa doğrudan karara bağlanmamış olan yazar mektuplarının düzinelercesi cevapsız kalıyordu. 1914/15 kriz kışında "Kurt Wolff'un kuru çorba kasesindeki biricik yağ incisi" olarak gördüğü Werfel'in şiirleriyle bile Meyer ne yapacağını bilemedi, aynı zamanda dostu olan yazara karşı gizlemedi de bunu.[6] Buna karşılık Meyer halkla olan ilişkilere ve onunla birlikte satış şansına değinen medya olaylarına duyarlılık gösterdi, nerdeyse sismografik bir hisle ve aynı derecede orijinal ve saf dikkatsiz bir etkenlikle.

Kafka olayında da başka türlü davranmadı. Karar verme süreci bugün yeniden yapılandırılamasa da: Réne Schickele Kafka'nın DÖNÜŞÜM'ünü kendi dergisi için aslında çok kapsamlı buluyordu, gene de *Weisse Blaetter*'de yayınlanmasına karar vermesi büyük olasılıkla Meyer'in araya girmesiyle olmuştu.[7] Ve de o Kafka'ya öyküyü tek başına kitap olarak 'Der jüngste Tag' (Yeni Gün) dizisinden çıkartmayı, hem de *hemen*, aynı ay içinde, GÖZLEM'in yeni basılacak olan ciltli nüshasının hemen ardından yayınlamaya karar vermişti. Bu acelecilik yıllarca süren suskunluktan sonra epey yabancılaştırıcıydı. Oysa Meyer'in akla yakın nedeni hazırdı:

> "Fontane ödülünün en iyi modern yazara verilmesine dağıtımı yetişir. Güvenilir kaynaklardan öğrendiğimiz üzere ödül bu yıl Sternheim'ın üç öyküsü olan 'Busekow', 'Napoleon' ve 'Schuhlin'e verilecek. Bildiğiniz üzere Sternheim milyoner olduğundan ve bir milyonere para ödülü verilemeyeceğinden, bu yıl Fontane ödülünü verecek olan Franz Blei, Sternheim'ı, sanırım 800 Mark olan yekunu, buna en çok layık olan size verilmesine inandırdı, Sternheim sizin işlerinizi okudu ve ekteki karttan anlayacağınız üzere, gerçekten de size hayranlık duydu."

Hiç de kötü bir haber değil, biraz gücenik olan Kafka'nın kendisi bile bunu açıklamak durumunda kaldı. Oysa Meyer'in bu kadar önemli bir olayı salt "güvenilir kaynaklardan" öğrenmiş oluşuna kim isterse inansındı: Ödül parası bir fondan geliyordu, sponsor Erik Schwabach bağışlamıştı, Wolff'un en

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önemli sermayecisi; Sterheim ve Kafka Wolff'un yazarlarıydı, bu önemli ödülü 'Alman Yazarları Koruma Birliği' adına veren eleştirmen Franz Blei da yayınevi çevresindendi, daha geçen yıl *Weisse Blaetter*'in yayımcısıydı ve Sterheim'ı 'keşfeden' kişi olarak görülüyordu, böylece bütün bunlar bir marketing eylemine benziyordu, herhalde Meyer'in kendi kafasından çıkmıştı. Onun böyle işler çevireceğini Kafka bile anlamıştı; oysa Meyer herhalde kiminle işi olduğunun farkında *değildi*:

> "Bu durumda siz 'Dönüşüm' için şunları beklemelisiniz: 1) Weisse Blaetter ücretini (Schickele'nin sizinle bu konuda ne kararlaştırdığını bilmiyorum), 2) 'Jüngste Tag' ücretini, ki az sayıdaki baskı için bir kereye mahsus olmak üzere 350 Mark olabilir. 'Jüngste Tag' için şimdiye kadar ödenen en yüksek ücret ve de sonra 800 Mark Fontane ödülü yekunu. Yani siz en mutlu kişisiniz!" [8]

Bu Kafka'nın hiç duymak istemediği bir frekanstı. Meyer'in kendisinin değil Schickele'nin ve dünyanın şimdiki gidişatının Kafka'nın DÖNÜŞÜM'ünün düzelti çıktılarını görmemesinin nedeni oluşundaki ısrarı, hiç de yazar haklarının gözle görünen küçük düşürülmesiyle ve aslında gafil avlanmasıyla asla oyalanıp gerçeğin gizlenmesi değildi. Bunun dışında da Meyer'in mutluluğa zorladığı bir yazarı girişim hevesinden alıkoymaya asla hakkı yoktu. Çünkü Kafka'ya yapılan başvuru henüz yoldayken o DÖNÜŞÜM'ün kitap olarak yayınlanması siparişini vermiş ve birkaç gün sonra -yazar henüz kafasını toparlamadan- çıktılar gelmişti. Gene de Kafka bu sefer bir yığın ufak metin düzeltmesi olanağını bulmuştu, bu da kendisi için ücretin miktarından çok daha önemliydi. Oysa Wolff'la kararlaştırdığı bundan sonraki kitabında *birçok* öykünün bir araya getirilmesi, Meyer'in kendi başına aldığı kararla doğal olarak yapılamamıştı.

Kısa bir düşünmeden sonra -olasılıkla Brod'la da konuşarak- Kafka bu yeni durumu kabullenmeye hazırdı. Zaten kendisi çoğu kez DÖNÜŞÜM'ün yayınlanmasına ısrarlı olmuştu, ne zaman ve nerede olursa olsun onun için "özellikle uygundu".[9] Bu öykünün yazılışından tam üç yıl sonra nihayet yerine gelmişti, bir vazgeçmeyi mutlaka kimse anlamazdı. Kafka her şeye

rağmen Meyer'e karşı bazı ironik dokundurmalardan kaçınamadıysa da kitabın tasarımı için bazı öneriler gene de yaptı ve alışılmamış bir kararlılıkla kapakta asla zavallı Gregor Samsa'nın görünmemesini bildirmişti: "Olmaz, bu olmaz lütfen!... Böceğin kendisi görülemez. Uzaktan bile gösterilemez." [10] Ne mutlu ki bu mesaj Meyer'in şiddetli kâğıt yığınlarının arasında takılıp kalmadı, tersine ilgili illüstratöre (Ottomar Starke, Sternheim'in yakın dostu) iletildi, o da bu isteğe uydu.

Peki ama o garip Fontane ödülünün dağılımı da neydi? Şeref ünlü Carl Sternheim'a bahşedilecek, para tanınmamış bir Praglı yazara verilecek? Bu Kafka'nın kolayca huzur bulamadığı bir noktaydı.

> "Yazınızdan anlaşıldığı üzere, özellikle de Max Brod'a gönderdiğiniz yazıdan çıkan, bu işin şöyle olduğu görülüyor, Sternheim ödülü alacak, ama parayı birine, belki de bana armağan edecek. Her ne kadar bu doğal olarak son derece nazikçeyse de, bunun gerekliliği konusundaki soru sorulacak, ama ödülün ve paranın gerekliliği konusunda değil, tersine yalnızca paranın gerekliliği hakkında. Ayrıca benim hissettiğim şu ki, ilgili kişinin ilerde belki de paraya gereksinim duyması değil önemli olan, önemli olan daha çok şu anda paraya gereksinim duyup duymaması. Her ne kadar ödül ya da ödülden pay alma benim için önemliyse de -ödülden pay almadan yalnızca parayı almayı kabul etmem doğru olmaz, sanırım buna hakkım da yok, çünkü şu andaki gereklilik benim için de söz konusu değil." [11]

Böyle oldu. Kafka ise yalnızca mesai arkadaşlarının ve edebiyatla ilgili şeflerinin soru soran çehrelerini gözünün önüne getirebilirdi, onlar 'III. dereceden 1. maaş bordrosunda' olan bir memurun hesabına ayda ne kadar para girdiğini biliyorlardı. Ayrıca bu maaşın ötesinde açıkça para bağışlarını kabul etmek bir yığın açıklamayı gerektirirdi.

Kafka imtiyazlı Sternheim'a ödülü esirgemiş değildi: *Zengin* bir yazarda savaşın yarattığı dertler de hiç de emniyette değildi. Zaten psikolojik açıdan labil olan Sternheim Brüksel yakınındaki konforlu evinden şimdilik vazgeçmek zorun da kalmıştı (bunu hiç de Belçikalı komşuları yüzünden değil, kendi vatandaşları olan Alman işgalciler yüzünden yapmıştı), tiyatro

oyunlarının sahnelenmesi Prusya sansürünün gazabına uğramıştı, özellikle de *Aktion*'un Berlin çevresine yaklaşmasıyla Sternheim nefret objesi durumuna düşmüştü, askeri makamlar tarafından ısrarla eziyete uğruyordu. Bütün bunlar çoktan beri Prag'da da konuşuluyordu. Buna rağmen ödüle ikinci dereceden katılacağı ile ilgili haberin verilişindeki uygunsuz tavır Kafka'nın canını sıkmıştı. Bağışçı neden sanki birkaç hoş satır yazmamıştı? Hiç değilse Kafka'yı şahsen tanıyan Blei yazabilir ve bu tuhaf oluşumu belki de nedenleyebilirdi? Yoksa sonuçta Sternheim gerçekten Blei tarafından mı "belirlenmişti"?

Meyer'den bu konuda doğru bir bilgi almak olanaksızdı, üslup sorunları onu ilgilendirmiyordu, doğrudan doğruya Kafka'nın tartmalarını hiç de ciddi olarak onlara eğilmeden dağıtmayı deniyordu. Hiç beklemediği anda bir küçük memurun yarım yıllık maaş gelirinin kucağına düşmesi, bunu kabul etmeye zorla ikna edilme zorunluluğu, onun deney dünyasında mutlaka eşi görülmemiş bir olaydı. Edebiyat sahnesinden kim -şayet az sayıdaki milyoner yazarlardan değilse- böylesine bir kaçıklığı yapabilirdi? Kafka en sonunda armağanı kabul etmeye ve Sternheim'a yazılı bir teşekkür yollamaya razı olduğunda Meyer mutlaka bir an bile şaşırmamıştı. Başka ne olabilirdi ki? Tanınmak isteyen, ama sadaka istemeyen ve Berlin'deki küçük düşürülmeden bu yana kendi saygınlığını ne pahasına olursa olsun savunmaya kararlı olan -Kafka ise bu arada kendini aşmak zorundaydı. "... kolay değil", diye yakınmıştı Meyer'e karşı, "doğrudan haber alınmamış birine yazmak, ne için olduğunu bilmeden ona teşekkür etmek."[12] Kim bilir belki de dostlarının sitemlerinden korkmasıydı sonunda etki yapan. İşgüzar Meyer, Kurt Wolff Yayınevi'nin boş bürolarında nerdeyse gece gündüz görevini yaptığı sırada bundan dört hafta sonra iş yükü altında ilk kez yıkıldığında, Kafka *bunda* bir suçu olmadığını kendisine söylemiş olmalıydı.

Carl Sternheim'dan herhangi bir cevap alıp almadığı bilinmiyor. Sternheim'ın ona armağan ettiği 800 Mark'la ne yapacağını o sırada beklemediğinden, parayı savaş tahvillerine yatırdı. Kafka'ya verilen tek edebiyat ödüllendirmesi bu oldu. Ama henüz bilemezdi bunu.

Belki de Kafka'nın kendi çağdaşlarına yansıttığı en belirgin ifade yabancılıktı, onu işinde güçlendirmeye, motive etmeye yönelik, hatta onu 'methetmeye' yönelik nerdeyse tüm deneyler garip biçimde boşa gidiyordu. Kendi yazarının düşünsel profili hakkında hiç değilse hayal meyal de olsa bir düşüncesinin olması zorunlu olan bir yayınevi müdürü tarafından "mutlu kişi" olarak övülmek -bu mutlaka basit gaddar ironinin sayfasına yazılacak bir şeydi, yaşamla edebiyatın sürtünme yerinde durmadan çakan bir şeydi, Kafka mutlaka hâlâ bu özel ödüllendirmeyi dostlarına anlatacak hümora sahipti. Yanlış değerlendirmeler ve yanlış anlamalara gelince, o zaten çoktan daha beterlerini yaşamıştı -örneğin Viyanalı öykücü Otto Stoessl GÖZLEM cildinden "hafif, içsel neşe" ve "kendine has iyi kavrayışın hümoru" diye söz etmişti,[13] doğal olarak bu esaslı bir methiyeyi kastediyordu, oysa metnin yeğinliğinde o derece uzaktı ki, Kafka kendi anlatım yeteneğinden ciddi olarak kuşku duymak zorunda kaldı.

Max Brod gene abartmalarla denemekteydi. "Zamanımızın en büyük yazarı" diye not etmişti güncesine, Kafka ona 1915 nisanında DAVA'nın iki bölümünü okuduktan sonra. Doğrusu yüreği dayanmamıştı, bu yüzden sözlü övmelerden de geri kalmamıştı.[14] Metinlerinin etkisinin mutlaka tadını çıkartan Kafka ise, kendi yaşadıklarıyla ilgisi olmayan bu gibi önemsemelerden hoşlanmıyordu, bunlar onu pohpohlamıyordu bile. Mutlaka Grillparzer, Dostoyevski, Kleist ve Flaubert gibi otoriteleri kendi kaderiyle kesin olarak ilişkilendiriyordu, hatta onları "asıl kan hısımları" olarak adlandırdığı oluyordu. Ama kendi başarısı yüzünden değil. Çünkü ne zaman tüm edebiyat tarihinde zahmetle ürün arasında böylesi bir dengesizlik görülmüştü ki? Roman, oyun, klasik mısralar yaratmamış büyük yazar nerdeydi? Kendisine aylar boyunca kalıcı bir düşüncenin rastlamadığı biri mi? Doğru bir cümle bulmak için doğa üstü sükunet gereği duyan biri mi? Karşılaştırma bile gülünçtü, Brod bile bu arada enerji ve disiplin eksikliğinin olağan karakter zayıflığının söz konusu olmadığını, nevrotik mükemmeliyetçinin korkulu, steril dert olmadığını kabul etmek zorunda kalmıştı. hayır, içsel 'malzeme',

hayal gücünün kendisiydi Kafka'yı durmadan yarı yolda bırakan, *buydu* kulağına Brod'un övgülerinin boş gelişinin nedeni.

Başarıyı ise Franz Werfel kazandı, o -Kafka'yı iyice kızdıran durumdu- yıllardan beri DÖNÜŞÜM'ü övüyordu, oysa kulaktan dolma bir bilgisi vardı, Kurt Wolff'da editör olmasına rağmen manüskriyle hiç ilgilenmemişti. Nihayet sonunda öykü kitap olarak çıktığında okumuştu ve aklı durmuştu. Max Brod'un bu zayıf gölgesi olan Kafka'yı küçük gördüğünü kesinlikle kavramıştı. Bunu ona söylemek istiyordu, her şeyi düzeltmek için ona söylemeye mecburdu. Ama *böylesi* bir metnin yaratıcısı nasıl övülürdü? Heyecana kapılmadan Werfel tamamen klavyelere uzandı. Öyle bir gürültü yarattı ki bu Kafka'nın iliğine kadar işlemek zorunda kaldı. O ilelebet, kendi güneşinde eriyen genç adam, kendisi için her şeyin rast geldiği, özellikle o, hakiki insan tanımıyla en absürt, en günahsız, en duygusuz kişi, yaşamındaki en doğru övgü mektubunu Kafka'ya iletti:

> "Size ne derece sarsıldığını söylemem olanaksız, ayrıca sizin kanalınızla kendi güvenim iyileştirici bir darbe aldı ve ben kendimi (Tanrı'ya şükürler olsun ki) epey küçük hissediyorum.
> Sevgili Kafka, siz o kadar temiz, yeni, bağımsız ve bütünleşmişsiniz ki, insan sizinle aslında dostluk etmek zorunda, sanki çoktan ölmüşsünüz, ölümsüzmüşsünüz gibi. Böyle bir şeyi insan hiçbir canlıda hissetmez. Sizin son çalışmalarınızda başardığınız, doğrusu daha önce hiçbir edebiyatta görülmedi, yani yuvarlak özel nerdeyse reel bir öyküde genel bir şeyi, anlamlı bir şeyi tüm insanlıktan çıkararak trajik olarak göstermek. Ama ne yazık ki aptalca anlatıyorum kendimi.
> Sizinle birlikte olan her insan bunu bilmeli ve size Ademoğlu gibi davranmamalı.
> Size karşı beslememe izin verdiğiniz derin saygı için minnettarım." [15]

Aslında çoktan ölü. Yaşayan değil. Hiç değilse Ademoğlu değil. Kafka bunu hissetmiş, ürkmüştü her zaman. Şimdi yazılı olarak elindeydi.

Sivilist Kavka: Savaş İşi

İnsan olayları düşünmek zorundadır.
Anlaşılacağı üzere, önceden değil; yoksa bir olmaz.
Ama sonradan.
Juan Carlos Onetti, DAS KURZE LEBEN

RUSLARA KARŞI BÜYÜK ZAFER! Uzun zamandan beri Praglı gazete okurları bu kadar büyük gazete puntosu görmemişti, dokuz aydan beri. O zamanlar Alman ve Çek günlük gazetelerini afişlere çeviren şey Büyük Savaşın başlangıcıydı, yönetim binalarının çevresinde yığılan alışılmamış bakış, yol ortasında en 'son baskıya' dalan yayaların ve bitmek bilmeyen gazete satıcısı çocukların haykırışları olağanüstü bir durum olduğunu gösteriyordu. Ardından ise manşetler gene alışılmış biçimine döndü, savaşın güç olağanlığı, her gün yüzlerce, çoğunlukla az bilgi veren, içinde 'barıştan' gittikçe daha az söz edilen tek düze önemsiz haberler eşliğinde başlamıştı.

İşin aslının ne olduğunu anlamak için bu haberler karşısında belirli bir deney kazanmış olmak gerekiyordu. Onları mozaik taşları gibi yan yana getirmek, nelerden söz *etmediklerine* dikkat etmek gerekiyordu, büyük beyaz boşlukları öğrenmek, genel kurmayın emrettiği cümleleri insan diline çevirmek gerekiyordu -ancak o zaman felaketin çevresi görülüyordu. Sırbistan'a karşı girişilen 'cezalandırma seferi' hezimetle bitmişti ve Galiçya yöresinde Rus birlikleri hazırlanıyor, Avusturya piyade birliğini ve Yahudi göçmenleri önlerinden sürüklüyordu.

Okurlar yavaş yavaş artık büyük, mutluluk vadeden manşetleri tetkik etmenin anlamı olmadığını anlıyorlardı. Bunun yerine küçük basılmış haberleri inceliyorlardı: alfabetik sırayla, sütunlarca, her gün verilen 'şehit düşenler' listelerini; yanında

terfi edilen ya da nişanlarla şereflendirilen hayatta kalanların listesini; bir sonraki sayfada dağılmış göçmen ailelerin arayış haberlerini. O güne kadar birçok kişinin okumadığı ekonomi sayfası şimdi mecburen okunan sayfa olmuştu: bu sayfada hangi yiyeceklerin karneye bağlı olduğu, hangilerinin dehşet verici fiyatlara ya da hiç satılmadığı yazılıyordu. Bir yumurta: 14 Heller. Yarım kilo tereyağı: 3 Kron. Bir kilo dana eti: 5 Kron. Çilek, şeftali, kiraz: ünlem, yani bu sadece karaborsada bulunur demekti.[1] Bunlar berbat, ama hiç değilse güvenilir haberlerdi, hiçbir sansürcü buraya el atmaya cesaret edemiyordu.

Bunun dışında herhangi bir yerde bir tepenin 'alındığı', bir cephe kesiminin 'doğrultulduğu', birkaç topun ele geçirildiği ve birkaç yüz esir 'alındığı' haberi alınıyordu. Umut verici haberler uzun zamandır yoktu, olsa olsa insan Fransa'da savaşan Almanların askeri başarısına, Çarın ordularına mahvedici darbeler vurulmasına ve onların denizaltılarının birbiri ardına bir İngiliz kruvazörünü batırmalarına sevinebilirdi. Bütün bunlar kendi deneylerinin dışında kalan olaylardı, genel sosyal çöküntüyü yavaşlattıkları hiç belli değildi. Almanların bile durmadan kazandıkları zaferlerin meyvesini almadıkları açıktı. Onlar da Avusturyalı müttefik yoldaşları gibi ekmek karneleri dağıtıyorlardı ve Berlin'den gelenler kentin aynı Prag, Viyana ve Budapeşte gibi kirli ve pahalı olduğunu ve orada yaşayanların da protez ve tekerlekli sandalyelerin görünümüne alışmaya başladıklarını söylüyorlardı.

Savaş tekdüze ve gri olmuştu. Bu yüzden RUSLARA KARŞI BÜYÜK ZAFER! yarı sağır bir kulağa gelen uzaktaki bir çalar saat sesi gibi gelmişti. Bir düş müydü, bir dedikodu muydu, bir hata mıydı bu? Herhalde değildi. Çünkü Praglılar ertesi sabah işlerine giderken kenti bayraklarla donatılmış buldular.

Kafka o 3 Mayıs 1915 günü bakışını *Prager Tagblatt*'ın baş sayfasında gezdirirken, alt köşede, zafer haberinin gölgesinde, ikinci bir manşet gördü, hiç dikkat çekmeyen, buna karşılık hemen anladığı üzere kendisini konu alan bir haberdi bu: "1878-1894'lü muaf tutulanların yeniden yoklamaya alınması". Bu tarihlerde doğanlar savaşın başlangıcında resmi olarak yok-

lamaya tabi tutulmuşlardı. Oysa bu arada çeşitli garnizonlardaki tıbbi 'mevzi komisyonlarının' epey farklı ölçülere göre hareket ettikleri anlaşılmıştı. Bu da haksızlıklara yol açmıştı, şimdi düzeltilmek isteniyordu.

Aklı kıt bir vatanperverin bile iç yüzünü anlamak zorunda olduğu bir yalan. Resmi makamlar, hele de askeri olanlar ne zamandan beri adaletle ilgiliydi ki? Basit gerçek şuydu, beş milyon erkekten, bu akıl akılmaz çokluktaki ağustos 1914'te sadece Avusturya Macaristan'da toplanıp kışlalara sevk edilen insan gücünün dörtte biri heder olmuştu -öldürülmüş, esir alınmış, kaybolmuştu. Ön cephede kullanılamaz duruma gelen yüz binlerce yaralıdan ise hiç söz etmemeli. Devletin ikmale gereksinimi vardı. Buna şimdi daha da fazla gereksinimi vardı, çünkü gazete okurlarının gözünden boşuna saklanan yeni bir felaket ortaya çıkmıştı: tarafsız İtalya, kâğıt üzerinde müttefik gözüken bu devlet, ihanet etmişti ve çoktandır düşmanla müzakere ediyordu, savaşa girerse ona son derece büyük ganimet sözü veriliyorlardı.

Böylece k.u.k. ordusuna akla gelebilecek en kötü senaryo tehdidi yönelmiş oluyordu: üç cephede savaş, öyle bir savaş ki Habsburg İmparatorluğu'nu tamamen darmadağın edeceği öngörülüyordu. Askeri ileri gelenler, aralarında genel kurmay başkanı Franz Conrad von Hötzendorf, ki savaşın en ateşli savunucusuydu, Rusya, Sırbistan ve İtalya'ya karşı eş zamanlı karşı koymanın olanaksız olduğunu açıklıyor ve başından beri bu sanrıyı siyasal araçlarla durdurmayı öneriyorlardı -bunun için verilecek hiçbir ödünden çekinilmemesini söylüyorlardı. Gerçekten de Avusturya hükümeti nerdeyse umutsuzluğa kapılarak Roma'da iyi bir hava yaratmaya çalışmıştı: öylesine bonkör ve istekli teklifler yapıyorlardı ki bunları kendi halklarından saklamak zorunda kalıyorlardı. Oysa ödün bu arada artmıştı, İtalyan hükümeti gittikçe yükselttiği pokeri oynuyordu, artık bir tek İtalyanca konuşulan Güney Tirol'ü istemekle kalmıyor, liman kenti Trieste'yi de istiyordu, ayrıca Dalmaçya ve Arnavutluk'a da göz kırpıyordu. Viyana'da böylesi isteklerin kapitülasyonla eş değerli olup olmayacağı tartışılırken, Paris, Londra ve Petersburg'da karşı teklifler durmadan arttırılıyordu: bunlar kara

ve denizde askeri destek, kömür sevkiyatı, nakit olarak ödenecek savaş tazminatıydı... İtalya seçim yapacaktı sadece, sonunda zaten düşman ödeme yapacaktı.

Bu gizli pazarlıklar kısa sürede Viyana'ya ulaştı, en geç nisan ortasında İtalya'yı savaştan caydırmak için daha fazla taviz vermenin bir anlamı kalmadığı anlaşıldı. *Pes ediyoruz* dedi şimdi imparator da. Çünkü İtalyan'ların savaşa girişine izin vermek bu satranç oyununu yürütmekten daha şerefliydi, dünyanın gözü önünde armağanlar dağıtmak, sonradan bunları silah zoruyla geri istemek zorunda kalmaktan daha iyiydi.

İtalya'nın Avusturya Macaristan'a savaş ilanı 23 Mayıs 1915'te, Pantkot yortusu pazar günü gerçekleşti. Buna kimse şaşırmadı artık, oysa şaşırtıcı olan, İtalyan kralının, tamamen içeriksiz cümlelerden oluşan ve savaşa girmek için hiçbir somut dayanağı olmayan bir belgeyi imzalamakta zorlanmasıydı -elde edilecekleri elde etmek için zamanın şimdi uygun olması dışında.

Birkaç gün sonra Kafka sabah saat sekizde kendini Prag'daki siper çukurunda buldu, oranın geniş mekânları şimdi daha sıklıkla askeri olarak kullanılıyordu: ihtimal dahilinde olan yeni sevk edileceklerin toplanma yeri olarak. Tatil günüydü, kentin üzerinde çan sesleri duyuluyordu, az sayıda insan rıhtımların kenarında görülmekteydi. Oysa Kafka bu eğlence adasında kendini doğrudan doğruya heyecanlı, daha çok Çekçe konuşan bir ses karmaşasının içinde buldu.

Burada kaç saat geçirdiğini bilmiyoruz, tanıdıklar görüp görmediğini, zamanı konuşarak ya da gazete okuyarak geçirip geçirmediğini de. Ve de -ki olası- bir zamanlar tam da bu yerde, bambaşka, cinsellikle ilişkili bir girişimi beklemiş olduğunun anısını canlı tutuyor muydu? Gözlemleme yapma olanağı vardı mutlaka. Bu gerçek olmayan bir sahneydi. Çünkü çevresinde yüzlerce erkek oturuyor ve çene çalıyordu, oysa bunlar izinli günlerinde dil, din ya da sosyal durumlarına ait oluşlarını önemserlerdi, oysa şimdi onları tek bir soyut kriter bir araya getirmişti: 'savaştan muaf tutulma', daha basit söyleyecek olursak: doğum tarihleri. Hepsinin yaşı aynıydı. Çünkü bugün 32 yaşındakilere gelmişti sıra.

Kafka önündeki süreci biliyordu, oysa askeri zümre ile olan son denemeleri bu arada on yıldan fazla bir zamana dayanıyordu. O zamanlar ordu onu 'bir yıllık ihtiyari' olarak eğitmekten vazgeçmişti, hem de uzun süre düşündükten ve üç kez rapor verdikten sonra. Ancak bundan sonra zayıf, açık görüşlü bu öğrencinin bedensel zorluklar için uygun olmadığına inanmıştı. Barışsal, hatta bugünle karşılaştırıldığında rahat zamanlardı o günler, yüzyılın başlangıcında, öyle bir zamanlardı ki, güçlüler bile askerlik hizmetinden ufak bir çabayla muaf tutulabiliyordu. Hiç kimsenin aklına Avusturya Macaristan'ın gün gelip de uygunsuz, sinirli, zayıf olanlara da uzanacağı gelmemişti.

Şuraya duvara lütfen, giysilerinizi çıkartın, yüz seksen bir, öne çıkın, dik durun, ayaklar bitişik, herhangi bir özürlülük durumu?, ailede hastalıklar? gözlük takıyor musunuz? şimdi ağzınızı açın, damakta buluntu yok, işitmede de, derin nefes alın, kollar öne, düz olarak, şimdi sırtta çapraz kavuşturun, yumruk sıkın, ayaklarınızı ayırıp öne eğilin... sonunda korkulan taşakları tutma eylemi... ve *hüküm*: savaş süresince silahlı kara hizmetine uygun, kategori A, bir sonraki, *dalsi, prosim*!

Artık yalnız insanlara mı bağlıydı, *erkeklere mi*? Politikacılar öğüt veriyor, askerler inanıyordu. Savaşanları sayısal kitle olarak, bedenlerin durumunu doğal bulduklarından (bu henüz askeri okuldayken öğreniliyordu), kişinin ruhsal niteliklerini yıpranma potansiyeli olarak görmeyi bu kadar modern, zamanın bu derece ötesinde sanmayı hesapladıklarından (emir altındakilerin 'karakter yapısından' övünmek özellikle *cool* görünüyordu) -bu derece tutuk ve tutarsız olarak silahların, taşıtların ve ham maddelerin aslında söz konusu olup olmadığını ve savaşların yirminci yüzyılda iş bantlarında kararlaştırıldığını görmemezlikten geliyorlardı. Bu durum gerileyen, severek kızdıkları savaş görüntüleriyle çelişki içindeydi, ayrıca eksik şeref kavramları hâlâ askeri hiyerarşinin, çoğunlukla kendi yaptıkları propagandaya dayanan teknik doruğa kadar etki yapıyordu. Daha savaşın başında düşmanın büyük uzaklıktan, *yani onu görmeden* öldürülebileceğine inanmayan generaller vardı.[2] Eski su-

bayların devletler arası hukuka karşı olan silahların, özellikle de savaş gazlarının kullanımına razı olmamaları belirliydi. *Askeriz biz, böcek öldürücüler değiliz.*

Savaş tekniğini küçük görmenin nedenleri vardı, çünkü eziyetliydi, güvenilir değildi ve hava koşullarından etkileniyordu, insan gücünün yerini dolduramıyordu, tersine yoğun bakım ve bitmez tamir ve el işi gerektiriyordu. Almanlar Batı'ya 4000 kamyon hareket ettirmişlerdi, bunun dörtte ikisi Marne nehrine ulaşamadan bozulup kalmıştı -bir yığın tekniker önleyememişti durumu. Hafta haberlerinde alkışlanan 'Dicke Berta' adlı canavar havan topunun gülleleri nerdeyse bir ton ağırlığındaydı, sadece raylar üzerinde transfer edilebiliyordu, raylar cephe yakınına yapılmak zorundaydı -tehlikeli, binlerce kere küfür edilen en güç bir işti bu. Henüz embriyo düzeyindeki en yeni buluşlardan hiç söz etmesek daha iyi olur, bunlar birçok yerde kahkaha yerine korku yaratıyordu: Flandern'de hapşırık tozu bombaları, Doğu cephesinde göz yaşartıcı gaz, uzun çiviler atan pilotlar ('uçuş okları') av tüfekleriyle aşağıyı hedefliyorlardı, nihayet ilk 'tanklar', ağır, kolay ele geçirilen dinozorlar, 28 tonluk ağırlıklarıyla ilk fırsatta çamura ya da çukurlara saplanıyordu.

Buna rağmen teknikle başka deneyler de elde edilmişti, kesin, kendi kendini özgür kılan bu makine gücü, kişiyi çılgın kullanıma indirgiyordu. Özellikle de yeni, iyi soğutulmuş makineli tüfekler saniyede on vuruş yapıyor ve cehennemi bir buluş olarak ortaya çıkıyorlardı ve daha savaşın ilk haftalarında sayısız kurban öldürmüşlerdi, radikal düşünce değişimine yol açmışlardı. Eğer bir tek makineli tüfek saldıran yüzlerce kişiye karşı başarıyla savunma yapabiliyorsa o zaman artık Avrupa genelinde seferber edilen askerlerin ve subayların sayılarını karşılıklı olarak hesaplamanın, burada ve orada sözüm ona 'düşüncelilik' savlamanın bir anlamı yoktu.

Gene de elli kiloluk makineli tüfek savunma için statik bir silahtı -insan çukurda durduğu ve kendisi harekete geçmediği sürece o güven vericiydi. Savaşan birliklere aralık 1914'te ulaşan ikinci teknik şok daha da etkiliydi: bu 'kesintisiz şiddetli ateş'in devreye sokulmasıydı, ki kişiyi kesin olarak en son

korunmadan mahrum ediyordu, ona kaçış olanağı, hatta teslim olma olanağını bile vermiyordu. *Kesintisiz şiddetli ateş*'in anlamı günler ve geceler boyunca, hiç durmadan ve titizlikle planlanarak yapılan top atışlarının tam anlamıyla 'her bir namludan' çıkması, tamamen edilginliğe itilmiş olan -uykusuz, yiyeceksiz, sağlık hizmetlerinden mahrum- düşmanın fiziksel ve ruhsal ırzına geçilmesi demekti -ölümü beklemekten başka bir şey kalmıyordu geriye. Böylece tüm askeri deney bilimi eskiyordu, aynı zamanda da 'modern' savaş yapmak için laboratuardan çıkma mucize silahlara gerek kalmadığı savlanıyordu: malzemenin niceliksel gücüydü önemli olan, bununla birlikte de ulusal endüstrilerin yarışması, onlardan hayal edilemeyecek miktarda bu malzeme durmadan isteniyordu. Yeni bir kavram çıkmıştı ortaya: *malzeme savaşı*.

İşte 1915 ilkbaharında halka açıklanan RUSLARA KARŞI BÜYÜK ZAFER hiç de cesaretli bir çarpışmanın sonucu değildi; savaş tekniğinin devreye sokulmasına borçluydu, Almanlar Batı cephesinde denemişlerdi, şimdi de Avusturyalılar -Alman talimatı, *de facto* ise Alman idaresinde- ilk kez Galiçya'ya kadar sızan Ruslara karşı kullanılıyordu: topçu silahlarının gizlice yığılması, uçaklardan düşmanın konuşlandığı yerlerin saptanması, ardından kesintisiz şiddetli ateş açılması, bu düşmanın sadece ön hattını değil, aynı zamanda da bütün siper sistemini bir ölüm hattına çeviriyordu, onu dümdüz ediyordu. Rus birliklerine kalan düzensiz kaçış olmuştu, böylece Gorlic Tarnow savaşı Doğu cephesinde o güne kadar bilinmeyen bir teknik şiddet orjisine dönmüştü, gerçekten de Alman ve Avusturya zafer alayının başlamasını yaratmıştı, aylardan beri işgal altında olan Galiçya 'kurtarılmış' ve bu alay sonunda Varşova'ya kadar ulaşmıştı. 1915 yazında kutlanacak çok şey vardı.

Felice Bauer gözlerine inanamadı. "Neden bilmiyorsun ki" diye yazıyordu eski nişanlısı Prag'dan, "asker olmanın benim için mutluluk olabileceğini (...), sağlığımın buna elvermesi durumunda, umuyorum bunu." Ve devam etti: "İstediğim gibi alınmam için bana şans dile."[3] Bu yaşamdaki gürültüleri duy-

mamak için kulaklarını balmumuyla tıkayan, havalandırılmamış odalardan ve düzenlenmemiş yataklardan iğrenen, kendine özgü yemek planında ısrar eden kişi aynı adamdı, hatta "bedensel durumunun" -ki ne olduğu kesin olarak anlaşılmamıştı- evlenmesini bile engellediğini söyleyen kişiyle aynı insan mıydı bunları yazan. Felice Kafka'nın abartmasına ve fantastik opsiyonlarla oynamasına alışıktı mutlaka, özellikle de kaçışlarına: Pencereden atlama, istifa etme, göç etme. Herhalde şimdi de asker olmaya gelmişti sıra. Ama bu yüz binlerce insanın savaşın yarattığı acıları yaşadığı sırada tatsız, nerdeyse düşüncesiz değil miydi? Bu durum şimdiye kadar onu ıskalayıp geçmişti -herhalde hiçbir şeyin farkında olmadan onu kutlamıştı da, şimdi ise onun savaşı hastalık hastalığı oyununa dahil ettiğini öğreniyordu.

Durum Kafka için son derece ciddiydi, görüleceği üzere üstelik de şimdi *bu* projeyi ısrarla sürdürüyordu, geçen yılın olaylarından, hele mutluluktan ziyade sabır gerektiren nişanlılıktan sonra kimse bunu ondan beklemiyordu -en az da onun kararsızlığından acı çekmiş olan kadın. Belki de o bu arada Kafka'nın bir olayın varoluşsal anlamına inandığında nasıl enerjileri harekete geçirebileceğini hissetmişti. Ama tam da *bu* olay için? Bunu kimse anlamadı, Kafka siper adasından neşe saçan 'uygun!' bulunmayla ailesinin evine döndüğünde -böyle ya da benzeri gelişmiş olmalıydı olay- orada onun memnuniyetini paylaşacak hiç kimseyi bulamamıştı. Doğal olarak onlar da tüm Alman Yahudileri gibi vatanperverdiler. Ama biricik oğullarına veda etmek zorunda kalmak, hem de dile getirilmeyen, gene de kaçınılmaz olan ölümle sonsuz ayrılışı da içeren bu olay bambaşka bir şeydi, en ufak bir saçmalıktan alev alan baba için bile saklı bir umutsuzluk saatleri yaratırdı.

Gene de işin sonuna gelinmemişti, yeni aksaklıklar çıktı ortaya, aceleyle edinilen asker postalları şimdilik dolapta kaldı. Çünkü İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu Dr. Kafka'nın sosyal açıdan işe yaramaz oluşundan, onun kendisi hakkında düşündüğü gibi düşünmüyordu; kurum en yetenekli ve en becerikli memurunu ordunun kapanına teslim etmeye hiç de razı değildi, zaten yeterince boşluk ortaya çıkmış ve en iyi yaşlarındaki erkeklere

duyduğu açlıkla kurumun herhangi bir yerde uzman yedek elemanlar bulmasını engellenmişti.

Aksiliğe bakın ki tam da 1915 yılında bütün üye katılımlarının gözden geçirilmesi söz konusu olduğunda durum daha da beterdi, yani binlerce işletmenin çeşitli 'tehlike sınıfına' 'yeniden katılması' gerekiyordu, aylardan beri son kararlara (bir çoğunun altında Kafka'nın imzası vardı) karşı şikayetler ve protestolar yağıyordu. Bu mektup yığınlarını olabildiğince işleme koymak sigortanın en temel çıkarıydı -yoksa işletmelere pek hoşlanacakları, ödemeleri yapmama olanağı sunulmuş olurdu. Kurumun Kafka'nın yoklamasından sonra hemen dilekçe yazarak, bu son derece becerikli memurunu onunla çalışan matematikçiyle birlikte savaştan muaf tutmanın, her iki beyin de 'kamusal çıkarların gerektirdiği işler için kaçınılmaz ve yerine başkasının konulamaz olduğunu' bildirmeleri nesnel olarak son derece doğruydu. Prag askeri komutanlığı durumu kavradı -hiç değilse kısmen. Büro komşusu ve amatör şair olan Alois Gütling iki ay daha korundu, görünüşe göre daha fazla kamusal çıkar merkezinde olan Dr. Kafka "belirsiz bir süre" için muaf tutuldu -yani durumunun yeniden gözden geçirilmesine kadar.[4]

Bunu hesaba katmalıydı. Ama düş kırıklığını kimseye inandıramadı, onu sırf kendi klanından dert edinen ana babasından daha iyi tanıması gereken Felice'yi bile inandıramadı. Kafka'nın bir sonraki geleceğinin kararı verildikten sonra gerçekleşen Karlsbad'daki o son buluşmanın neden tatsız geçtiği, hatta kavgayla bittiğini hayal etmek güç olmamalı: O gene esas olanları, somutlamadan ortaya attı, Felice ise pratik insan aklını dile getirdi, bunda Kafka'nın yeni firar denemesi akıl dışı, sosyal açıdan sorumsuzdu, hele de intihar gibi gözükmek zorundaydı. Hem de o üniformalı bir yaşama dayanabileceğini düşünüyor muydu? Bu kozu da oynamış olduğu açıktı.

Karşı vuruş gecikmeden geldi. Kafka Felice ile birlikte Doğu Denizi'nde tatil yapmayı kararlaştırmıştı, aslında bu bir yıl öncesinde, Askanischer Hof'taki tatsız olaydan önce planlanmıştı, sonunda şimdi yerine getirilecekti: ilk birlikte yolculuk, provası yapılacak olan ilk ortak yaşam, tam üç hafta boyunca -Kafka is-

temediği halde sivil ve böylece bir dereceye kadar hareketli kalırsa. Bu koşul yerine gelmişti ve Kafka Prag'dan gerçekten de *tek başına* ayrılmıştı. Daha 1915 temmuzunda -yoklama, karşı çıkış, Karlsbad'daki buluşma, bunların hepsi sadece birkaç hafta geride kalmıştı ki Felice Bauer hiç beklemediği anda Kuzey Bohemya'daki Rumsburg'dan bir kartpostal aldı: Kentte kalmaya artık dayanamamış, nereye gideceği nerdeyse önemsizmiş, önce Wolfgang gölüne gitmeyi istemiş, ama bu on yedi saat tren yolculuğu demekmiş, bu yüzden kendisi şimdi 'Frankenstein' sanatoryumundaymış. İki hafta için sadece, ardından gene de ortak geçirilecek bir hafta kalacakmış sonbaharda, "en kötü durumda" bile. Bu zayıf bir avuntuydu, ama Felice Bauer durumu hemen kavradı ve yeni, daha alçakgönüllü yolculuk planları içeren bir mektup yazdı. Anlamsız, diye cevapladı Kafka, bu son hafta da ne yazık ki gerçekleşemeyecekti. Çünkü vazgeçilmez ilan edilen memurlar, bundan böyle hiçbir tatil alamayacaklardı. [5]

Böylece '1915' bölümü kapanmıştı. Gene bir son, gene bir veda. Bir yıl sürecekti birbirlerini bir daha görmeleri, hiçbir şey, ama gerçekten de hiçbir şey bu çift için bir mucizenin gerçekleşeceğine işaret etmiyordu.

Kafka'nın Rumburg'da kalışı -ki bunun tatil olduğunu söylemek abartı olurdu- notlarında çok az iz bıraktı geriye, özgür ve doğanın yakınındaki bir yaşama önceden sevinmesi, tıpkı daha üç yıl önce efsanevi 'Jungborn'un kapısına vurduğu anda duyduğu sevinç gibi sevinçten, rahat bırakılmak dışında bir gereksinim kalmamıştı. 'Fiziksel, diyet kurumu Frankenstein' kentten otuz dakika uzaklıkta bile değildi, aynı adı taşıyan mahalledeydi, Kafka orayı -sırf oraları tanıyordu- Bohemya'daki dayanılır evler içinde en iyi olanı olduğu için seçmişti, zaten savaş sırasında düşünebilecek uzak yerlere, hem güzel, hem bilinmeyen ve biraz da rahat olan yerlere gitmek hem eziyetliydi ya da oralara ulaşılamayabilinirdi. Rumburg bir kaçış mahallesiydi -Kafka için bürokratik açıdan gözlemlenen yaşamının nerdeyse simgesiydi, çünkü kent Bohemya'nın Almanya yönündeki çıkıntısındaydı, bu yüzden kâğıtlarının geçerliliği Batı, Kuzey ve Doğu istikametinde birkaç yürüyüş yolu sonunda bitiyordu.

Tepeli çevre, görünüşe göre sonsuz ve sessiz olan ormanlar hoşuna gitti; yumuşak, sakinleştirici, nerdeyse avutucu etki yapan bir doğa. Buna rağmen Kafka kaçışın çok aceleye geldiğini ve hedefin pek akıllıca seçilmediğini birkaç gün sonra anladı. Bir yandan Rumburg idari yöresi onun mesleki etkinlik alanındaydı, Kafka sayısız manzara noktalarından küçük endüstri kentine baktığında, burada kurulu, daha kısa bir süre önce yeniden 'birleştirilen' ve yazıyla bildirilen 303 işletmenin aklına gelmesi kaçınılmazdı, ya da kendi bölümünün geçen yıl Rumburg'a gönderdiği 62 ihtar ve sekiz suç duyurusunun ya da (Tanrı'ya şükür ki) Rumburg şikayet genelgesinin sadece yedisi onun masasında işlemdeydi... Sayıları çok iyi bildiğinden kaçınılmaz olarak bu yöre gündelik yaşamının rengine bürünüyordu. [6]

Öte yandan kendi bedeniyle ilgili dertlere yoğunlaşmak, sanatoryumların asıl kışkırtması olan geri çekilme için düşünülebilecek en uygunsuz zamandı şimdi. Uzanma kurları, diyetler, şifalı banyolar ve doktor kontrolü -bütün bunlar birden Kafka'ya sahte uğraşlarla dolu hayal dünyası olarak göründü, bu dinlenme değil, aksine işe yaramaz bir yinelemeydi, "nerdeyse bedenin hizmetindeki yeni bir büro hizmetiydi,"[7] bu yüzden de *gerçekten* hasta olan biri için vicdan azabı çekmeden dayanılabilecek bir durum: başkalarının gözünde hasta olarak görünenler için. Oysa Kafka bunu duymak istemiyordu, şimdi hele hiç duymak istemiyordu. Kara hizmetine uygun bulunmuştu, öyleyse bir sanatoryumda işi neydi? Orduya katılma planından asla vazgeçmiş değildi, orada görünmez hastalıklar bilinmiyor ve kabul edilmiyordu. "... bir daha asla sanatoryuma gitmeyeceğim,"[8] daha birkaç gün geçmeden bunu kavramıştı, uydu da buna -kendi elinde olduğu sürece.

İlk atılım 1915 Noel akşamı geldi. Kafka iyi donanmıştı, bir gece önce olur mu olmaz mı düşüncelerini bir kenara koymuş, kendi kendine açık konuşmaya *yemin etmiş* ve asla kandırılmaya izin vermeyeceğini söylemişti. İşletme bölümü yöneticisi olan amiri Eugen Pfohl'un karşısına kararlılıkla çıktı.

Sinirlilik durumunu alışılmış doğrulukla, ama alışılmamış kesinlikle anlatan Kafka, bu durumun ona dört olanak arasın-

da seçim yapmayı sunduğunu söyledi: Ya her şey olduğu gibi kalacaktı, uykusuzluk, baş ağrıları, kalp çarpıntıları, ki günün birinde "sinirli ateş nöbetleri, delilik ya da herhangi bir biçimde son bulacaktı" (bu *herhangi bir biçim* en güçlü tehditti). Bir kere daha izin almak gerçek bir çözüm değildi (Rumburg bunu ortaya çıkarmıştı), zaten savaş koşulları içinde bir ayrıcalıktı, memurun görev duygusu buna karşı çıkmaktaydı. Üçüncü şık hemen *istifa etmekti* (Pfohl bunun ciddi olduğunu nihayet anlamak zorundaydı), ama ailevi sorunlar yüzünden şu sırada düşünülecek şey değildi. Ve nihayet dördüncü şık belki de kurtuluş etkisi yapacak olan askerlik hizmetiydi ki bunun için İşçi-Kaza-Sigortası'nın yönetici memuruna izin vermesi, yani askeri komutanlığa yaptığı 'itirazı' derhal geri çekmesiydi.[9]

Güçlü bir cesaret işiydi bu, daha ertesi gün Kafka, ilk kez açıkça 'istifa' sözcüğünü kullandığı için ve bununla "kurumun havasını resmen sarstığı için" gurur duydu -bu hiç de abartı değildi, çünkü bir memurun, kendiliğinden emekliliğinden vazgeçmesi yerine, çalışma yükü altında delirmesi ya da intihar etmesi hiç de uzak bir ihtimal değildi. Kafka bir tabuyu yıkmıştı. Ama pek işe yaramadı. O ne kadar havayı karıştırdıysa da şefi sarsılmadı. Çünkü Pfohl uzun zamandan beri yardımcısının sinir şikayetlerini ve bocalamalarını, ayrıca Kafka'nın etik baskıyla etkilendiğini de biliyordu. Kendisinin de ciddi olarak hasta olduğunu ve mutlaka kan yapıcı (dehşetli pahalı olan) bir 'kan doktorunun' tedavisine, hiç değilse bir hafta için girme zorunluluğu olduğunu söyledi. Bu kürü birlikte yapamazlar mıydı? Kafka uzun süre ya da ilelebet ayrılırsa bölüm "darmadağın olur" ve "çökerdi"... Yani kendi şefiyle birlikte sanatoryuma. Askerlik hizmeti hakkında tek bir sözcük bile yok. Kafka teşekkür ederek reddetti.

İkinci saldırıyı daha iyi düşünerek ve daha iyi hazırlanarak birkaç ay sonra daha yüksek makama sundu. 1916 yılında 'itiraz edilmiş olanların' da hiç izin alamayacakları, ancak kural dışı olarak birkaç gün izin alabilecekleri resmen ilan edilmişti. İlişkili olanların çoktan beklediği bu uğursuz haberi Kafka kullanarak müdüre bir yazı göndermeyi, sarsılan sinirlerini öne

sürerek olası olanakları akıllıca *iki* koşula, daha başka kaçışları ağırlaştırmak için indirgediğini yazdı: Ya savaş bu sonbaharda bitecekti diyordu Kafka ya da o uzun, çok uzun bir izin ricasında bulunacaktı, hem de ücretsiz olarak, çünkü hastalığı organik saptanmış bir hastalık değildi, bu yüzden de resmi doktor raporuyla ispatlanamazdı. Ya da savaş sürdüğü takdirde o zaman kendisi askeri hizmete alınmalıydı, bu yüzden de yeniden 'itirazın' kaldırılmasını rica etmekteydi.

Üç gün sonra, 11 Mayıs 1916'da müdür Marschner memurunu konuşmak için kabul etti. Uzun zamandan bu yana aralarında dostluk değilse de, güvenli bir ilişki oluşmuştu, bu ilişki her iki tarafın edebiyat ilgisiyle desteklenmekteydi, ayrıca da Kafka'nın hizmet bilincinin sorumluluğu ile. Artık sakınmadan özel durumlardan da söz edilebilirdi -mektubun ve konuşmanın sessizlikle geçiştirilmesi koşulu vardı, çünkü resmen *kuruma* müracaat edilip en iyi elemanlarından birinden vazgeçilmesini istemek tamamen olanaksızdı.

Kafka'nın üzerine bina ettiği bu içtenlik ayrıcalığından şimdi Marschner de faydalanıyordu, Kafka bugün yaşamının söz konusu olduğunu söylemenin tamamen bilincinde olmasına rağmen -ki bunu güncesinde kesinlikle not etmişti- kendisini nesnel olarak gülünç bir durumla karşı karşıya buldu. Çünkü Marschner çok iyi hazırlanmıştı, herhalde Pfohl'la konuşmuştu ve onun başarılı stratejisini Kafka'nın planlarını yadsımak, bunun yerine onun vicdanına seslenmek için örnek almıştı. Ona üç haftalık bir izin sözü verdi ve *hemen* ara vermesini önerdi -hem de bu ikramın emirlere karşı olduğunu bile bile, Kafka da zaten bunu *biliyordu*. Marschner Kafka'nın dinlenmesi için kişisel bir riski göze almaya razıydı. Bunu söylerken Marschner, asıl kendi benzersiz pozisyonunun hastalık yaratmaya elverişli olduğunu ekledi. Kafka hiç on bir saat çalışmış mıydı, hiç işinden ve kariyerinden korkması gerekmiş miydi? O ise, Marschner "düşmanlara", kendisinin "yaşam dalını" kesmeye kararlı olanlara karşı koymak durumunda kalmıştı. *Buydu* hasta eden.

Kafka bocaladı. Bunlar sıkıntılı biçimde babasını anımsatmıyor muydu? O da haklı yakınmalar karşısında tıpkı Pfohl ve

şimdi de Marschner gibi zayıf kalbini bahane eder ve kendi acıları hikâyesiyle her türlü çelişkiyi boğardı. Neden dilekçe hakkında tek bir söz bile dile getirilmiyor? Kendi emrindeki kişinin edebi başarılarını bilen ve bunlara değer veren Marschner yıllar süren suskunluk acısını önemsiz mi bulmaktaydı?

Kafka kararlığın en sivri ucuna tutundu. Hayır üç haftalık izin ona yetmezdi, bu değildi umut ettiği. Asker olmak istiyordu. Hele bürodan kaçmak, maaşsız da olsa, yarım ya da bütün bir yıl... müdür şimdi buna gülümsese de: Evet, sevgili meslektaşım, başka bir zaman bu konuşmayı sürdürelim.[10]

İlk kez senin ayağa kalktığını görüyorum
kulaktan duyduğumuz uzak inanılmaz savaş Tanrısı.
Barışçıl korkunun arasına bu derece sıklıkla
korkunç davranış ekildiğini, birden uyandığını.
Henüz dün küçüktü, beslenme gerektiriyordu, insan
boyunda şimdi duruyor burada: yarın
erkeği aşacak. Çünkü kızgın Tanrı
ilerlemeyle insanı
kök salmış halktan çekip çıkartıyor, işte hasat başlıyor.

Hayranlık duyulan, eleştirilen, yurt mısraları, dünya savaşının ilk saatlerinde yazılmış, gene de ölçüsüz, eğitimli katmanlardan yükselen, günlük gazetelerin, dergilerin ve yayınevlerinin bürolarına kadar sızan ve sonunda okuyucuların beyinlerini boğan bir sözler bulutunun zerrecikleri. *Her gün* binlerce şiir. Bir de mektuplar, yaşantı raporları, direnç parolaları, sinsi düşmana duyulan hiddet. Bir patlama bulutu, kule yüksekliğinde, tüm ülkeyi sarmakta, tam anlamıyla nefes kesici.

Bu BEŞ ŞARKI'nın yazarı, genel kakofoni içinde mısralarının duyulmayacağından hiç de korkmak durumunda değildi. Bunlar bekleniyor, umut ediliyordu. Eğer Rainer Maria Rilke değil de kim bu dehşetli anı ona eş, yüce, son geçerli biçimde dile getirmeye yetenekli ki? Insel Yayınevi'nin ilk SAVAŞ SEÇKİSİ bu olaya yer vermek için en şerefli yerdi.

Daha seçki çıkmadan yazar pişmanlık duydu. Benden "savaş şarkıları" ne olursa olsun beklenemez", diye kesin olarak bildirdi Berlinli yayıncı Axel Juncker'e. Her ne kadar "birkaç şarkıyı" daha önce elinden çıkarttığını itiraf etse de "bunların bir başka yerde yeniden yayınlanmasına izin vermek istemiyordu". Bu 1914 ekiminde oluyordu, kızgın Savaş Tanrısının uyanışından üç ay bile geçmeden.[11]

Rilke'nin kısa sürede ortaya çıkan titizliği daha birkaç gün geçmeden, kademeli olarak oluşan aklını başına toplaması mektuplaşmalarından açıkça bilinmektedir. Etki sarsıcıdır: sanki Rilke'nin idrak ettiği yerine oturmuştur ve onun tepkilerinde ölçülü bir şey, o günlerin atmosferinin ve nabzının tarihsel engellerin ötesinde nerdeyse kendi gövdesinde anlaşılır kılmaktadır. En çok da boş mitlerle oynayan, bize nerdeyse delilikmiş gibi görünen ulvi retorik doğrudan doğruya dilsizliğin anlatımı olarak anlaşılır: şok edici yenilik yeni edebi biçimler ve görüntüler ister ki bunlar Rilke'nin kullanımı için yoktular.

Buna rağmen kendisi çok çabuk asıl olanın, bu savaşın modern alınyazısının çarpışmanın gürültüsünde aranmayacağını, -Freud'un yakındığı gibi- doğal öldürme hevesinin genel meşruluğunda olmadığını, aksine o güne kadar var olmamış, kör edici, intihar edici, buna rağmen soğuk hesaplanan ve hesaplanmış ortaklıkta olduğunu kavramıştı: "Yıldırıcı olan bu savaşın gerçeği değil, aksine onun ticaretleştirilmiş bir dünyada, insanı kullanması ve sömürmesidir." Ve Rilke daha somutlaşarak suçluları ilan eder: "tüm bu savaş boyunca aceleci gazete yalanları canlı genç gerçekleri saldı dünyaya, insan en sonuna kadar sürüklenen bir basın olduğu izlenimini ediniyor, bir kez başlamış olan savaş, artık hiç bitemez mi, çünkü edepsiz gazeteler onun gidişatına son vermemeyi yeğliyor." Savaş, başka bir deyişle, bu zamansız, sarhoşluk gibi olayın Rilke'nin BEŞ ŞARKI ile dile getirmek istediğinden bambaşka bir şeydir. "Sağlık olsun bana, ki olanları görüyorum... " deniyor orada. Şimdi ise: "Göz boyama" olduğunu biliyor.[12]

Rilke'nin notlarının aklın başa gelmesi için önemli belgeler olması yanında bu sürecin yalnız acısını çekmiş olması açı-

sından değil, aynı zamanda da yansıtması açısındandır. Hiçbir şeyi unutmuyor, başkalarının sırf defetmek uğruna ya da belirli korkaklık adına dayandıklarını açığa vuruyor. Hemen hemen daha savaşın ilk gününde kendisini propagandaya adayan Stefan Zweig'ın, kendi içinde gene de "dünya vatandaşı olarak" kalması, yıllar sonra bile bunu yapmadığına yemin etmesi gibi,[13] ya da Hugo von Hoffmansthal'ın kendisine "*bilenmiş* bir kılıç takmanın büyük sevinç verdiğini" söylemesi, aynı zamanda da cephe hizmetine gitmekten kaçmak için akla gelecek her şeyi harekete geçirmesi, etkili dostlarının başarıyla araya girmesiyle "azap verici duygudan" yakınıp, "katılmamış olduğunu" söylemesi gibi.[14]

Rilke nerdeyse başından beri katılmadığını biliyordu, hatta daha da fazlası, ne ona ne de herhangi birine bunun bağlı olmadığını da. 1915 kasımında beklenmedik biçimde askerliğe uygun bulunduğunda ve birkaç hafta sonra Viyana kara kuvvetlerinin 1 numaralı bölüğüne eğitim amacıyla alındığında bu durum karşısında duyduğu dehşeti saklama gereği görmedi. Oysa şansı vardı, bu sefere mahsus olmak üzere k.u.k. monarşisi insafa gelmişti. 1916 ocak ayında Rilke savaş arşivinde görevlendirilmişti, orada kartotekslerin yazılımı ve kâğıtlara çizgi çekilmesi işiyle çalıştırılmıştı.

Kafka'nın savaş hizmetine girmede gösterdiği inat yaşamında verdiği kararların en zor anlaşılır olanıdır, salt psikolojik duyarlılıkla motive olduğu ise asla açıklanamaz. Bize daha anlaşılır görünen bir umutsuzluk edimi oluşudur, yani o sıradaki kendi kaderine karşı duyduğu kayıtsızlıktır -Kafka kışlada hiçbir düşünce sahibi olmadan saklanan ilk kişi de olmazdı. Bu değil oysa; yaptığı atılımlar düşünülmüştü, amaçlıydı, hatta enerjikti, yıllarca da yinelendi: zorlamak istiyordu bunu. Marschner'in iyi niyetli iknası, gözü kamaşmış memurunu yaralanmaktan ve ölümden korumak istemesi, Kafka'nın isteğini anlamak istememesi, hatta onun yazdığı dilekçeyi bile dosyalara koymaması -ki Marschner Kafka'nın en üst otoritesiydi, onu niyetinden vazgeçirmeye yetmedi.

"Şu konulardan vazgeçmeyeceğim: Ben orduya girmek istiyorum, bu 2 yıldır süregelen arzumdan, şahsımla ilgili olmayan çeşitli gözetmeler yüzünden, ancak uzun bir izin alabilirsem vazgeçebilirim. Oysa bu resmi ve askeri gözetmeler yüzünden olanaksız." [15]

O karar verici görüşmeden birkaç saat sonra düşülen not. Kafka çoğu zaman olduğu gibi etkilenmişe benziyor, ama kendisini en ufak biçimde etki altına sokmadan. Oysa karşı güçler daha kuvvetli, bu kez savaşı kendi kararlılığı ile kazanmış oluşu ve isteğini kendinden emin olarak dile getirmesinin hiçbir faydası olmuyor. Uzun izne kavuşacak, hatta birçok kere -üstelik de şu sırada aklına bile gelmeyen nedenlerden ötürü- buna karşılık üniforma asla giymeyecek. Her ne kadar Kafka 1916 ağustosunda 'k.u.k.I.R. No 28'e yönlendirilse de (bu bir yıl önce askerden kaçanlar yüzünden geçici olarak lağvedilen o kuşkulu Prag piyade birliğiydi), gene de aynı gün yeniden savaş hizmetinden geri çevrildi, belli ki İşçi-Kaza Sigortası'nın yeni başvurusu üzerine. İlgili müdür Marschner taviz vermiyordu, böylece oyun sonraki yıllarda da yinelendi: 23 Ekim 1917'den 1 Ocak'a kadar kaldırıldı, 2 Ocak 1918'de 30 Haziran'a kadar kaldırıldı, ardından sivil Kavka'nın (sevk kâğıdında böyleydi adı) katılımından ilelebet vazgeçildi.

Kendisi buna mutlu bir olay gözüyle bakmadı, bir parça bağışlanmış özgürlük olarak bile görmedi. Bununla -vatanperver olsun ya da olmasın- ısrarla savaş arşivinde, savaş basın kurumunda, savaş bakım kurumunda ya da daha değişik tehlikesiz yazı işlerinde çalışmak için uğraşıp duran, haklarında espriler yapılan Avusturyalı edebiyat topluluğuna göre nasıl bir çelişki yarattığını mutlaka biliyordu. Tabii insan Kafka'yı kolektif 'kahraman tarama' yaparken güç hayal edebilir, bu deyim ve şerefli savaş kahramanlıkları basında değerlensin diye kullanılıyordu: kendilerini koruma sayesinde 'bağladıkları' ve artık savaşın reklam yazarı olarak imparatorlarına hizmet ettikleri için, o bir yığın yazar ve gazetecilerden biri, ahlaki iğrenme yüzünden birliğe geri gönderilmeyi rica etseydi, bu son derece anlaşılır olurdu. [16] Oysa Kafka'nın ciddi bir durumda kendisini ateş hattından çıkartacak ve herhangi bir uzak yazı masası işinde gö-

revlendirecek hiçbir tanıdığı yoktu. Politikacı ya da asker rütbeli kişilerle olsa olsa görev dolayısıyla tokalaşmıştı, bu yüzden bir kışladaki aylarca sürecek olan 'talime' ve ardından gelecek olan 'vagona doldurma' ve 'mevzilenmeden' Izonzo cephesinden hiç de kurtulamazdı. Kafka 34. doğum gününde hayatta oluşunu büyük olasılıkla Pfohl ve Marschner'e borçluydu. Bunu bilmiyor muydu?

Her ne kadar güncesinde ve mektuplarında bir iz yoksa da -o savaşın gerçeğini en geç 1915 *en detail* olarak, savaşın *doğasını* ise başından beri biliyordu. Onda da tıpkı Rilke de olduğu gibi ayma kızgın topluluğu gördüğünde başlamıştı ve ikinci vatanperver gösterinin, ki Altstaedter Ring'de doğrudan doğruya onun penceresinin altında gürültü koparmaktaydı, bunun organize bir şamata olduğunu anlamıştı.[17] Sonra ilk elden haberler geldi, her iki eniştenin heyecanlı anlatımları, mutlaka da kurumdan bazı meslektaşların anlatımları; Hugo Bergmann, Otto Brod ve başkaca Praglı Siyonistlerin, çoğu da gönüllü olarak teslim olmuştu; daha 1914'te ayılma yaratan Galiçyalı Yahudi göçmenlerin dehşet verici yaşadıkları; yazar da olan doktor Ernst Weiss'ın cephe gerisindeki sahra hastanelerindeki deneyimi; nihayet yarı resmi çevrelerde okunan Kisch ve Werfel'in not kitapları. Onu İtalyan cephesinde bekleyen şey en çok da vahşetinin tüm kavrayışı havaya uçurduğu dağ savaşıydı, Kafka bunu sonuçta Musil'den de öğrenebildi, Musil 1916 nisan ayında bir Prag hastanesinde tedavi görmüştü, Kafka da onu en az bir kere ziyaret etmişti.

Praglı gösteri meraklıları iyice temiz 'siper çukurunda' koşuştururken, içlerinden mutlaka çok azı orada savaş hakkında doğru bir etki edinebileceklerini biliyordu, Kafka ise kesinlikle biliyordu. O Avusturya ordusunun yalnızca savaşmadığını, aynı zamanda da bulaşıcı hastalıklar yaydığını, halka eziyet ettiğini ve 'casusları ürkütmek için' -sırf kuşkulandıkları için insanları sokak lambalarına ve ağaçlara astıklarını biliyordu. Açlıktan, donmalardan, uykusuz kalmalardan, tıklım tıklım dolu hastanelerden, cephe genelevlerinden ve gaz bombalarından zaman zaman kulaklarını tıkasa da haberdardı: bu vahşetin çok sayıda ta-

nığı vardı, her kafede oturmaktaydılar, artık yan masada oturan polis ispiyoncuları da fayda vermiyordu (Hasek bunlarla epey dalga geçmişti). *Hiçbir şey* algılamamak, *hiçbir şey* bilmemek kesinlikle olanaksızdı, daha 1915'te bile sansürcüler günlük gazete okuyucularından savaşın somut gerçeğini saklama çabasından vazgeçmişlerdi.[18] Kafka'nın Macar cephesine yaptığı kısa yolculukta yaşadığı -ilk ve tek- tamamen ordu hegemonyasındaki sahneler asla bilinmeyene yapılan yolculuk değildi: Çünkü orada Satoralja-Ujhely ve Karpat cephesinde görülenleri daha birkaç hafta önce *Weisse Blaetter*'de okumuştu kuşkusuz.[19] Oysa anlatılan hepsi değildi. Çünkü kısa süreden beri İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun geride kalan memurlarını *hizmet yolculukları* da savaşa götürüyordu, bu yolculuklar cehennemin içine onları sokmuyorsa da, yeterince yakınına sürüklüyordu.

> *"Kimya endüstrisi:* Kolsuz ya da bacaksız insanlar kalem hademesi, kapıcı ya da arabacı olabilirler.
> *Çatıcılar:* Ayak sakatlıkları ya da -deformasyonları ayırt edilmeli.
> *Boyacılar:* Bir kolun ya da dirsekten itibaren kolun eksikliğinde kullanılamazlar. (Takma tahta ayaklılar kullanılamaz.)
> *Berberler, tıraşçılar ve peruka yapımcıları:* Küçük parmakları ya da bir gözleri eksikse kullanılabilirler, koşul ikincilerinin sağlıklı olmasıdır. Deforme olmuş yüzler, gözlüklü olma mesleki yeteneği engeller, yaralı ya da yüzleri deforme olmuş berber çırakları müşterileri uzaklaştırır.
> *Yedek işçiler:* Bir bacağın, bir gözün, bir çene kemiğinin eksikliğinde kullanılabilirler.
> *Kartonaj kesimcileri:* Tek göz yeterlidir. Sol bacak eksikliği takma bacakla giderilir.
> *Mekanikçiler:* Her iki kol gereklidir. İnce iş mekanikçileri tek kollu olabilir.
> *Fotoğrafçılar:* Rötuşçular ya da kopyacılar sol kollarından ya da bazı parmaklarından ve de bir gözden yoksun olabilirler.
> *Marangozlar:* Bir kolu eksikse kullanılamazlar, ama sırf eli eksikse kullanılırlar. Tek gözün ya da çenenin olmaması engel değildir.
> *Diş teknikerleri:* Her iki elinin de olması zorunludur, ama takma bacaklı olabilir."[20]

1914 sonbaharına kadar askerlik olayının ölüm kalım oyunu olduğu anlaşılıyor: insanlar kendileri öldürülmesin diye öldürüyorlardı, bu oyuna katılma bile şeref ve ün kazandırıyordu.

Çünkü kaybedenler de, "şehit düşen" de sembolik bir kazanç sağlıyordu: O "kahramanca ölmüş" oluyordu, son eylemi ister anlamsız ister intiharca olsun fark etmiyordu -tıpkı Alman milliyetçiliğine stilize edilen 'Langemarck kahramanları' gibi, oysa bunlar aslında habersiz lise öğrencileriydi- ister kenef çukurunda bir bombayla parçalanmış olsun. Bu insan salt ortak, yani doğru şeye yaşamını adamış olması yüzünden kahramandı, böylece de en yüksek fedakârlığa cesaret etmişti. Bütün okul kitaplarında böyle yazılıydı, umutsuz eşlere ve analara yazılan baş sağlığı mektuplarında, etkili tek avuntu olarak, kolektif, şükran duyan bellekten söz ediliyordu. Henüz insanlar Ernst Jünger'in *post festum* yazdığı STAHLGEWITTERN adlı kitabından fışkıran o vahşi hayvanca nefsini savunma kahramanlığının çok uzağındaydı.

Birinci dünya savaşının ilk öğretilerinden biri de insanın çeşitli biçimlerle yalnız 'şehit olması' değil, aksine hayatta kalmasını da göstermişti. Bu ilave güçlük, kahramanlık kavramının zaten sudan olan haresini söküp atmıştı. Yaşamını terazinin kefesine koyan birinin, karnına kurşun yiyeceği, bir kolunun kopacağı, yarı felçli olacağı ya da parçalanmış bir yüze sahip olacağı duyulmaktaydı: bu algı ne kadar bayağı olsa da akılları başa getiriyordu. Çünkü her iki grup da -savaşa katılanlar ve onların aileleri- temelinde bu riskleri olabildiğince az kurcalamakta hemfikirdiler. Böyle bir durumun hep *başkalarının* başına geleceğine olan bu çocukça inanç Avrupa'daki siper çukurlarında nerdeyse patolojik yaygın bir fenomene dönüşmüştü. Hele savaşı yönetenlerin ve ideologlarının 'şehitlere' ağır yaralananlardan daha iyi gözle bakmalarından hiç söz etmeyelim, çünkü onların bakımı pahalıya mal oluyordu, ayrıca da kamu önünün gözünde canlı ihtar olarak sürekli bulunuyorlardı.

Ölümün sembolik yüklenişi, daha çok da yaralanma risklerinin anlaşmalı itelenmesi, toplumun *bu* savaş sonuçlarının boyutundan da tamamen şaşırmasına yol açtı. Yeterince donatımlı olunduğu sanılmaktaydı: nihayet sağlık taburları, sahra hastaneleri ve askeri hastaneler vardı, Malta şövalyeleri tarikatı ve uluslararası hukukla özellikle korunan Kızılhaç işi vardı ve tıbbın

gücünü aşan durumlarda -şimdi daha az popülerleşen- 'savaş sakatları bakımı' kurumu vardı. Gene de bütün bu kurumlar bir kitle fenomeniyle başa çıkmaya hazır değildi, hele *sosyal* sonuçlarla başa çıkmaya hiç hazır değildi, bu sonuçlara isteksizce yaklaşılıyor ve olayların ağır baskısı altında sonunda kabul ediliyordu.

1915 şubat ayında k.u.k. iç işleri bakanlığının bir yönetmeliği ile İşçi-Kaza Sigortası'nın tüm şubeleri mevcut işlerinin yanında "geri dönen savaşçıların bakımıyla" da ilgilenmekle görevlendirildi. Çaresizlikten ortaya çıkan idari bir düşünceydi bu -yeni sosyal ağlar kurmak için zaman yoktu, öyleyse mevcutlara başvurulmalıydı- bu düşünce sosyal politik açıdan son derece ince bir mantığa dayanıyordu. Kaza sigortası her şeyden çok modern teknik kurbanları için yetkiliydi, daha doğrusu, *görevlerini yaparken* teknik yüzünden zarar gören insanlar için, bu da cephede ağır kaza yaşamış olanlar için de geçerliydi, yani üniformalı 'sakatlar' için. Asıl konu olanlar bunlardı: ağır yaralılar, uzuvlarını kaybetmiş olanlar, kör olanlar, bundan böyle hiçbir tıbbi müdahalenin fayda vermediği, bir daha savaşamayacak durumda olan, bu yüzden de "geri gönderilen" asker ve subaylar.

Görev zordu, son derece büyük idari teknik külfet gerektiriyordu. Önce 'devlet bölge merkezleri' kuruldu, bunlar bakımı koordine edecekler ve -aralarında da çeşitli komisyonlara ayrılarak- kayda geçirme, iyileştirme, dönüştürme ve iş bulma ile gazilere hizmet verecekti: bütün bunlar -Avusturya Macaristan'da kaçınılmaz olarak- ağır bürokratik avans süreçleriyle ve katı sosyal rütbelerle yürütülecekti. Burada 'kişilerin ana ifadeleri', 'gazilerin sicil dosyaları', 'savaşta yaralanmış olmaları' ölçülmüyordu. Bölge merkezlerini temsil eden yardımcılarla, olsa olsa akıl verenler (ki bunlar politikacı, üniversite mensubu tıp adamları, Kızıl Haç temsilcileri ve askeri komutanlardı) ile aslında işi ortaya çıkarıp yürütenler arasında büyük farklılık görülüyordu.

Bu 'acendanın' nerdeyse tamamının İşçi-Kaza Sigortası'nda ve onun kendi personeliyle halledilmesi iç işleri bakanın mutlaka işine geliyordu: bunun hiç de doğal bir angajman olmadığını öne süren kişi de müdür Marschner'di. Marschner'e göre tıpkı iş kazalarında olduğu gibi, devletin bakımı "yoksulların bakımın-

dan çıkan bir lütuf" olamayacağı, daha çok "modern kazanım savaşının zarar verdiği herkes için hak iddiası olduğu"[21] şeklindeydi. İç işleri bakanlığında bunu sevinerek duymuyorlardı mutlaka, Prag'da da 'hak iddiası' ve 'kazanım savaşı' gibi kavramlar bazı hassas sinirlere dokunmuş olmalıydı. Gerçekten de savaş malullerinin hakları daha yıllarca yasal bir temele dayandırılmadan kaldı, Viyana'dan yazılı bildirilen yardımlar bile genel olarak aylar sürüyordu Prag'a ulaşmadan önce (bunu daha önce Galiçyalı göçmenler de yaşamıştı), böylece Marschner'e resmi olmayan dayanışma fonlarından hiç değilse Bohemya yöresi için yardım bulmak ve en acil durumlarda *hemen* yardım etmek dışında başka bir seçim kalmamıştı.

Marschner'in sosyal davranışı, yalnız kendi kurumu için değil, aynı zamanda kişisel olarak kendisi için de getireceği, dayanmanın sınırlarına uzanan iş yükü bakımından dikkate değerdir. Bir tek Marschner *tüm* bölge merkezleri komisyonlarının üyesiydi, toplantılarına da aksatmadan katılıyordu; hangi çalışanlarına hangi işlerin verilebileceğine kendisi karar veriyordu; bağış elde etmek için çok çeşitli ilişkiler yürütüyordu; yeni tedbirlerin propagandasını konferanslar vererek, hatta bir dergi çıkararak (*savaşta zarar görenlerin bakımı)* destekliyordu; ayrıca da kendisi her hafta yüzden fazla kaderin karara bağlandığı 'tahsis komisyonu' başkanıydı. Bütün bunların ötesinde doğal olarak düzenli biçimde Viyana'ya rapor yollanması gerekiyordu.

Bu koşullar altında Marschner'in en yetişmiş uzmanlarını savaş hizmetine ya da "uzun, maaşsız izne" göndermeye en ufak bir ilgi göstermemesi anlaşılırdır, aynı şekilde de Kafka ile konuşmasında, kendi mesleki ağır yükü söyleyerek onun dertlerini yatıştırmaya çalışması da anlaşılırdır -retorik açıdan her ne kadar gereksiz bir etki yapsa da. "Keşke bu kadar dostça ve katılımcı olmasaydı", diye not ediyor Kafka konuşmanın protokolünü çıkarttığı satırların arasında.[22] Bunda onun tahmin edemeyeceği kadar doğruluk vardı. Çünkü Marschner'in Kafka'nın sinirli dertleriyle ve kaçış fantezileriyle uğraşacak zamanı ve sabrı bulması yeterince şaşırtıcıydı, oysa Kafka en büyük şefinin çalışma görevleriyle ilgili olarak hemen hemen bilgi sahibi değildi.

Doğal olarak Marschner'in olanakları umutsuz memurunu daha fazla yükten korumak elinde değildi. Savaşta zarar görenlerin bakımıyla savaş şimdiye kadar rahat olan kurumun koridorlarına kadar nüfuz etmişti, hem de dikkat çekici ve şok eder biçimde. Kafka sabahları hizmet verdiği binaya girdiğinde daha merdivenlerde düzinelerce malul görüyorlardı. Bunların kimisi dehşet veren görünümdeydi. Bu hücumu (günde seksen kadar 'sakat') aceleyle boşaltılan bekleme odalarına kanalize etmek olanaksız olmuştu, böylece kesik uzuvlu kurbanların görüntüsü o yarı kamusal, genel 'taraf ilişkilerine' ayrılmış olan odalarda kaçınılmaz oluyordu. Mutlaka bu görüntüler başka yerlerde de mevcuttu, bakımın en önemli görevlerinden biri malulleri 'sokaktan kurtarmaktı', çünkü sokakta halkın ruh haline baskı yapıyorlardı -her şeyden çok da savaş ödüllerini gösterip boş ellerini sadaka için uzatıyorlardı. Kafka da savaşın sonuna doğru başkaları gibi bakmamayı tercih ettiğini açıklamıştı.[23] Burada, kendi bürosunun önünde ve durmadan yinelenen biçimde tuhaf bir toplantı oluyordu -bu başka, yoğun sefaletin insanın kanına işleyen deneyiydi, bu durumla karşılaştırıldığında dosyalara bağlı normal iş kazalarının işlenişi artık nerdeyse memurlar için rahat bir işlem olarak kalmıştı.

Mesleki açıdan Kafka'nın bu değişimden ne derece etkilendiği, bunların gerisindeki nedenleri hangi kesinlikle bildiği erişilmesi güç biçimde yeniden yapılandırılabilir. Kendisi konuyu olsa olsa ufak notlarla geçiştiriyor, bizim elimizde Çek dilinde yazılmış sigortanın faaliyet raporu olmasaydı,[24] kurumun 'Na Porici 7' numaradaki binasına egemen olan ne son derece sarsıcı ve kısmen kaotik durumlar hakkında bir fikrimiz olurdu, ne de -Franz Kafka'nın yıllarca tek avuntusu olan- 'yarı frekanslı çalışmanın' kurum tarafından neden kaldırıldığını, kurumun memurlarını 1916 ocak ayından itibaren günde *ikinci* kez, öğleden sonraları saat 16.00 ile 18.00 arasında göreve çağırdığını bilebilirdik. Yoğun işin altından başka türlü kalkılamıyordu, çalışma raporunun ortaya koyduğu üzere, alt kademelerdeki memurlar, hatta yazmanlar arasında bile bu işten kurtulabilen kimse olmamıştı.

İşletme bölümü de payını almıştı: orada Pfohl ve Kafka iyileştirme tedavisi komisyonun sürekli aktive edilmesini ele almışlardı, bunun anlamı ise her şeyden önce olabildiğince envanter yapmaktı: kimin protez deneyi vardı, hangi Bohemya sağlık kurumları savaşta yaralananları kabul etmeye uygundu, hangi klinikler ve sanatoryumlar uygun olarak genişletilebilirdi, dönüştürülebilir ya da gerekli araçların sağlanması koşuluyla kendi idarelerine alınabilirdi? Bu da kapsamlı yazışmalara (ki bu Kafka'nın göreviydi), uzmanlık yayınlarının okunmasına, tıp adamlarıyla akıl danışmalara ve sonuçta yolculuklara ve gözlemlemelere bağlıydı -doğal olarak bu konularda da Kafka'nın güncesinde *hemen hemen* bir ize rastlanmamakta, oysa her şey bu yeni görevlerin ona savaşın sonuna kadar günde birçok saate mal olduğunu ve özel çevresinde de kısa sürede, malullerin emeklilikleri söz konusu olduğunda bilgi verme makamı olarak beğenildiğini gösteriyor.

Şayet Kafka'nın amiri onu *special agent* olarak tayin edip ona uygulamayı biraz gevşeten çetin bir iş yüklemeseydi biz daha fazla bir şey bilemeyecektik.

> "Savaşın başlamasından kısa süre sonra kentlerimizin sokaklarında tuhaf, korku ve acıma yaratan bir görüntü belirdi. Bu cepheden gelen bir askerdi. Ancak koltuk değnekleriyle ilerleyebiliyordu ya da ilerletiliyordu. Bedeni durmadan sanki ölçüsüz titreme nöbetleriyle sarsılıyordu ya da sanki sakin caddenin orta yerinde doğrudan doğruya cephede yaşadıklarının etkisi altındaymış gibiydi. Sonra sadece zıplayarak ilerleyebilen başkaları da gözüktü; zavallı, solgun, bir deri bir kemik kalmış insanlar sanki merhametsiz bir el onları enselerinden tutmuş ve onları bu acı veren hareketlerle oradan oraya çekiştiriyormuş gibiydi. Bu gibi görüntüler daha fazla çoğaldığında ve nerdeyse sokak yaşamının değişmez parçası olduğunda insan onlara acıyarak, ama biraz dalgınlıkla bakıyordu. Artık burada gereken öğüdü verecek kimse yoktu ve şunları söyleyecek olanlar... "

Sekreter yardımcısı Kafka'nın sözleri, bunlar bağış çağrısının giriş cümleleriydi, yöre gazetesinde yayınlanmıştı.[25] İnandırıcı sözler bunlar, okuyucuyu bildik görüntüye ve ona ait duyguya kaptıran, tam anlamıyla onu ele geçiren sözler. Bu konuda deneyliydi. Yeni olan kolektif duyguların mayın tarlasına girdiği

konuydu, bu konuda gerçekten de konunun ciddiyeti hakkında bazı öğütler vermek gerekiyordu.

Uzun zamandan beri yaralanmaların ve başka travmatik yaşantıların ağır, ortaya çıkarttığı durumla hiç de ilgisi olmadığı sanılan, kısmen garip 'isterik' tepkilere yol açabileceği biliniyordu: ağlama krizleri ve kusma, umursamazlık, felç, fantom ağrılar, yatağa işeme, korku atakları... Bu gibi durumlar daha 1866 ve 1870/71 savaşlarında da kısmen görülmüştü. Tren kazaları ve ağır iş kazaları da bazen beden 'iyileşse de' (buna takma uzuvlar dahildi), psişik olarak son derece değişmiş ve bozulmuş, artık iş gücü olarak çalıştırılamayacak insanlar bırakmıştı geriye. Bilim o zamana kadar bu olayları inandırıcı biçimde açıklayamamıştı; kısmen 'ruhsal aşağılık kompleksi' etiketi ile nitelendiriliyorlar, kısmen sahtekarlık kuşkusu ortaya çıkartılıyordu, özellikle de, ruhsal yaralanmaların kaza emekliliği hakkını doğurduğu zamanlarda.

Dünya savaşının başlamasıyla çığ gibi yayılan 'savaş nevrozları' bu görüntünün tamamen değişmesini yarattı, doktorlar hiç değilse sahtekârlığa yönelenlere ve 'emeklilik nevrozlularına' karşı yürüttükleri yöntemsel avı bir süre durdurdular: teknik savaşın şok edici yaşantıları ve sinir bozucu top ateşleri, ruhsal ve psikolojiyle ilgili tüm sonuçsal görüntüler yüzünden kitlesel ve yoğun hale gelmişti: çehrelerde tikler, kekemelik, konuşamama, sağırlık ve körlük, özellikle de Kafka'nın kapsamlı anlattığı, aylar ve yıllar boyunca eksilmeden sürebilecek hızlı titremeli 'isterik ürperme nöbetleri' ve kontrol edilemeyen savrulmalar. Bir süre sonra 'savaş titrekleri' diye anılanlar gerçekten de daha 1915'te "sokak yaşamının değişmez parçası" oldu, insanın bu görüntüye alışması ve onunla arasına sınır koyması kanlı bandajların ya da boş kolların açıkça gösterilişine alışmasından daha güçtü. Savaşın yarattığı titremenin verdiği acı tüm çıplaklığı ile ortadaydı; sanki halkı açık bir yaraya bakmaya zorluyordu, devletse yaralı işaretini çoğunlukla vermeyerek intikam alıyordu.

Ne yapılmalıydı bu insanlarla? Onlar askeri psikiyatrinin kapanlarına takıldılarsa, 'travmatik nevrozlarla' çoğunlukla savaşılıyor, ama iyileştirilmiyorlardı, bu arada ağır elektrik şokla-

rı, sözde ameliyatlar, boğulma krizleri yaratma ve haftalarca tam bir izolasyondan çekinilmiyordu. Bu işkenceler zaman zaman ölümlere de neden oluyordu, kamu oyu ise sadece çok az ve yatıştırıcı dolambaçlı yollarla bilgilendiriliyordu, hatta son derece acı veren 'elektro şokları' kullanmayı reddeden uzmanlar bile (şaibeli 'tüccar kürü) ilkesel yasal bir terapi deneylerinin söz konusu olduğunu söylüyorlardı.

Oysa bu yeni yöntemleri denemek ve geliştirmek tek tek doktorların girişimine bırakılmıştı. Örneğin Prag'da doktor Wiener'e, kendisi ufak, Rudolfinum'da açılan yedek hastanede çalışıyordu. Kafka'nın bürosundan birkaç dakika uzaklıktaki bu yerde olup bitenler, "savaştan dönen" travmalıların geri dönüşten hangi ölçülere göre engellendikleri Praglı yayalara saklı tutuluyordu (acı verici çığlıkların duvarları aşıp dışarıdan duyulması engellendiği sürece), ama iyileştirme tedavileri için şimdi yetkili kılınan sigorta memurundan saklanamıyordu. Kafka psikiyatri bilimlerinin gelişimini *in actu* izleyemiyorsa da -çünkü bu resmi doktorların işiydi- gene de burada ilk kez karşı dünya ile elle tutulur bir ilişkiye girmişti, bu dünyada kan ve şimşek çakan aletler, bedensel acılar ve hassasça vızıldayan aparatlar, arkaik ve nihayet teknik update'e seyirci kalıyordu. Bu dünyanın bir zamanlar onun hayalinde yarattığı dünya olduğunu biliyordu, 1914 sonbaharında, her ne kadar bu dünyaya egzotik CEZA KOLONİSİ'nde anlatmış olsa da. Oysa burada bir iki yıl sonra olup biten gerçekti, işkenceydi, günümüz bakış açısıyla, mutlaka da Kafka'nın bakış açısıyla. Tropik bölgeden geri dönülmüş, Prag eski kentine indirgenmişti.[26]

Prag'daki yetkili en önemli kurum olan Hradşin'deki en kapsamlı garnizon hastanesi bu tip iyileştirici sansasyonlardan henüz çok uzaktı. Az sayıdaki sinir doktorunun işi başından aştığı için, burada hızla artan sorunları düzenlemek söz konusuydu, yani rahat bir biçimde bunlardan kurtulmaktı. Bu arada yaralıları ve savaş nevrozlularını aynı binada tedavi etme zorunluluğu çok can sıkıcı bulunuyordu, çünkü 'bulaşıcı olmasından' ürkülüyordu. Sonunda sinir hastaları Belvedere'deki tahta barakalara gönderildi, askeri nöbet altında tutuldular, yapılmaları ve bakımları

seve seve 'Devlet Bölge Merkezi'ne devredildi. Böylece 'Prag Belvedere Sinir hastalıkları geçici iyileştirme kurumu' şimdilik 800 hasta ile kuruldu. Onlara elektrik masajları, terleme banyoları, kuarz lambaları, diyatermi ve su tedavisi uygulandı -yani çağdaş *sanatoryum* ölçüleriyle, İşçi-Kaza Sigortası'ndaki birçok bey bunları kendi deneylerinden biliyordu.

Tüm Bohemya krallık bölgesi için bu istenilen çözüm değildi mutlaka ve iç işleri bakanlığının vermeye hazır olduğu az sayıdaki destekle böylesi bir çözümü gerçekleştirmek olanaksızdı. Sinir hastalıkları geçici bölümünün şefi Alexander Marguliés büyük bir sanatoryum satın alınmasını ve amaca uygun duruma getirilmesini önerdi. Bu ancak bağışlarla düşünülecek bir işti. Oysa enflasyon altında ezilen bu zamanlarda kim biriktirdiği parayı anonim bir kuruma verirdi ki, orada kaza sigortasındaki gibi sevimli insanlar çalışıyor olsalar da? Bir banka armağan etmek gibi bir işti bu. Pfohl ve Kafka kendilerinin 'iyileştirme tedavisi komisyonun' daha az resmi görünüm kazanmasını, onu popüler duruma sokmanın, böylece daha fazla bağış toplamanın uygun olacağını hızla kavradılar. Daha az tedbir, daha fazla insan sevgisi. Kamu yararına bir dernek olmalıydı bu, ya da daha iyisi: iki dernek, her biri halk gruplarına yönelik, böyle olduğunda 'halkla' dayanışmaya seslenmek daha kolay olurdu. Böylece Çek hastalar için 'Bohemya'daki sinir hastalıkları halk sanatoryumu Bohemya derneği', Alman geri dönenler için de 'Bohemya Almanya'sı savaşanları ve halk sinir hastalıkları iyileştirme kurumu kurulması ve devam ettirilmesi için Alman derneği' -dil açısından ince ayrışmalar gösteren bu adları her eğitimli Praglı pişkinlikle okunması gerektiğini anladı.

Kafka, başka kim olabilirdi ki, propaganda işini ele aldı gene; nerdeyse Alman derneğinin 'hazırlık komisyonuna' katılmaktan kıl payı kurtuldu, oraya girseydi kendini imparatorluk milletvekilleri, bir yüzbaşı, bir müsteşar ve bir büyük sanayicinin yanında bulacaktı, bunu zamanında engelleyebildi. Oysa Marschner de bu yüksek seviyeli çevrenin içinde yer almaktaydı, olabildiğince çok ve olabildiğince önemli imzaların bulunduğu yeni, ateşli bir bağış çağrısı yapılmasına karar verildiğinde,

bunu kimin yazacağı konusunda uzun süre kafa yormaya gerek yoktu: Evet, bizim kurumumuzda bir memurumuz var, dille uğraşan biri, protokol idarecisi olarak uygun kullanabilir biri, yazar da aynı zamanda, hatta bir keresinde ödül bile aldı...

"Yoldaşlar!

İçinde her insani sefilliği taşıyan dünya savaşı aynı zamanda da bir sinir savaşı, eski savaşlara göre daha fazla bir sinir savaşı oldu. Bu sinir savaşından çok sayıda insan etkileniyor. Son on yılların barış döneminde yoğun makine işletmeleri kendi çalıştırdıklarının sinirlerini nasıl eskiden olduğundan daha fazla tehlikeye soktu, tedirgin etti ve hastalandırdıysa, bugünkü savaş eylemlerinin olağanüstü büyüyen makinesel bölümü de savaşanların sinirlerine en ağır tehlikeleri ve acıları getirdi. Hem de öyle bir biçimde ki, bilgi sahibi olan biri bile yeterli olarak bunu tasavvur edemez. Daha 1916 haziran ayında Bohemya'da dikkatli belirlemelere göre 4000 sinir hastası savaş malulü yalnız Alman Bohemya'sında saptandı. Ya gelecek olanlar? Bohemya dışındaki hastanelerde ne kadar sinir hastası yatmakta? Savaş esaretinden ne kadar sinir hastası geri gelecek? Açık sefalet burada yardım beklemekte... " [27]

Pek özelliği olan bir çağrı değildi bu: Bir sonraki savaşı -II. Wilhelm felaketten daha iki yıl önce ilan etmişti- sinirleri en sağlam durumda olan halk kazanacaktı. Bu şimdi olağanüstü bir oranda gerçekleşiyora benziyordu, şimdiye kadar hiçbir savaş bu savaş gibi sivil halkın bu derece 'sinirine dokunmamıştı' ve uzadıkça da 'sinirleri güçlendirici' ilaçlar daha da arzulanır olmuştu, onların her yandaki reklamları doğrusu etkili oluyor ve asıl savaş eczanelerde veriliyordu. Kafka'nın ilanı böylesi bir olumluluğu sunmuyordu, ayrıca dil açısından da çok rafine de değildi: o tehdit edici Yeniliği, 'savaş titreklerinin' orta yerde görülmesini, herkesin bildiği ya da bildiğini sandığı durumu bir dereceye kadar mantıklı sonucu olarak sunmayı yeğlemişti: yani sinir gücünün yıpranması ve son bulması olarak.

Yazar Kafka'yı bu çeşit parolalar içinde yeniden kazanmak güç ve sıkıntı yaratıyor. Bir manifesto içinde imparatora bağlı ünlü kişiler topluluğunu tatmin ederken boş sözlerden kaçmak olanaksız mıydı, şurası kesin ki, aşağı yukarı 130 belediye başkanı, doktor, avukat, çiftlik sahibi, banka müdürü ve yüksek mahkeme üyeleri (Kafka'nın kendisi de) metni imzalarlarken, vatanperver anlatımın hiç kullanılmamış oluşunu yakınmadan sineye çekmek zorunda kaldılar. Buna rağmen Kafka bir iki adım daha öteye giderek basın için belirlenmiş olan çağrılara "muzaffer ordularımız", "vatan sevgisi öğreten zamanımız", "sayısız güzel vatan sevgisi duyarlılığı"nı anımsatmaktan kaçınmamıştı, hatta devletin savaş malullerine karşı görevini yaptığı savını söylemekten çekinmemişti. Bu onun yaşamı boyunca kâğıda döktüğü en utanmaz yalandı. Gene de onun tüm resmi çağrılarının merkezinde elle tutulur ve kişinin uygunsuz acısının, onurunun -ki bu konuda sosyal politikacı Marschner'le birleşiyordu- en uç çaresizlikte bile korunmak zorunda oluşu vardı ve bu kişinin yardım almaya *hakkı* vardı: "Hayır bu yumuşatma ricası değil, bu göreve çağrı." [28] Kafka bu ahlaki sesten utanmadı, buradaki amaç her türlü aracı kutsallaştırıyordu, onu buna kimsenin inandırması gerekmiyordu ve hatta onun 'Alman yoldaşlara' çağrısı, Felice Bauer'e o talep etmeden yolladığı ender resmi üslup provalarından biriydi. [29]

Savaşın önemine değinilmeden delillendirilmesi -belki de bir ay sonra son bulacaktı, ne diye bağış yapılmalıydı?- propaganda açısından son derece akıllıcaydı. Çünkü sinir hastalıkları proleter ve küçük burjuva sivillerde de görülüyordu. Bunlar sanatoryumda tedavi görecek olanağa sahip değildi, hele psikanaliz tedavi yaptırmaları imkansızdı; doğrusu bu gibi hastalar için yetkili kurumlar da yoktu (bu gibi durumlar ölüme bile götürebilirdi, Kafka bunu Dvorsky fidanlığında çok yakından saptamıştı). Bu durum da artık değişmeliydi. Çünkü 'geri dönen savaşçılara' bakıldığında ve barış tesis edildiğinde, o zaman yeni tedavi merkezleri kamuya açılabilir ve Alman Bohemya'sı örnek bir 'Halk sinir hastalıkları kurumuna' kavuşurdu.

Bunlar inandırıcı görüşlerdi ve bağışlar o derece bonkör aktı ki birkaç ay sonra bir sanatoryumun satın alınması karara bağlanabildi. Peki ama *hangi* sanatoryum? Bu konuda da kurumun yazar memurunun vereceği öneri mutlaka vardı. Ama vazgeçildi. Çünkü çok önceden -belki de derneğin kuruluşundan *önce*- Bohemya'da her sinir hastasının bildiği bir yer kararlaştırılmıştı. 'Hazırlık komitesinde' çalışan yüzbaşının komitede bulunması asla rastlantı değildi, kendisi orduya yüksek rütbeli uzman olarak savaşta zarar görenlerin bakımı için hizmet veriyordu, sivil meslekte ise Rumburg-Frankenstein sanatoryumunun müdür beyi Eger'di, Kafka orada bir yıl önce gereksinimi olan iznini geçirmişti. Toplantılarda Eger'in eski hastasını tanıyıp tanımadığını bilemiyoruz, ama Marschner'in ironik olarak işaret parmağını kaldırmış olması olanaklı.[30]

Çoğu zaman olduğu gibi şimdi de kurum yaşamı protesto ediyordu. Kafka çoktan beri sanatoryumların çitle çevrili sahte dünyasından bıkmıştı; yoğunlaşma istiyordu, organize dinlenme değil, bir ispat gerekiyorsa bu iyileşmenin servis sorunu olmadığıydı, Rumburg bunu ispat etmişti. Olmuş bitmişti bu, geçmişte kalmıştı. Şimdi ise bu sanatoryum çılgınlığı başka bir kapıdan giriyor, onun önüne kalın bir dosya olarak geliyordu, zaman çalan yazışmalar olarak deneyli kan dolaşımının içinde yerini alıyordu: Kafka dikte ediyor, Pfohl imzalıyor, Marschner altı sayılı meblağların onaylanması gerektiğinde mevki ve resmi sıfat gerektirdiği için pazarlığı yapıyordu.

Bu uyumlu üçlü gene başarıyla hareket ediyordu. Daha 15 Mayıs 1917'de, derneğin kuruluşundan yedi ay sonra, Rumburg'da küçük, yarı açık bir şölen düzenlendi: sanatoryumun teslim alınması, o güne kadarki müdür Eger'e veda edilmesi, (mutlaka sinirli olan) personele, bundan böyle tamamen başka hastalara hizmet verecekleri, bunun ötesinde de askeri gözleme tabi tutulacakları konusunda öğüt verici konuşmaların yapılması. Merkezde insani girişiminin bir kere daha meyveler verdiği Marschner vardı, baş müfettiş Pfohl da gelmişti. Üçüncü kişi işletme bölümünde nöbet tutmak üzere Prag'da kalmıştı, zaten kimse de onu gelmeye ikna etmek zorunda kalmamıştı.

Sonunda olağanüstü yüksek olan 600 000 kronun toplanması için kararlaştırılan söz vermeye uyulmuştu. [31] Dünya savaşının bitmesinden sonra, 1919 şubat ayında, Rumburg Alman Bohemya'sı halk sinir hastalıkları tedavisi kurumuna dönüşmüş, sosyal açıdan yoksul olanlara iyice indirimli tedavi masrafları sunmuştu. Bununla amaca ulaşılmıştı, bu defter kapanabilirdi. Oysa yirmi yıl sonra yeniden değişime uğramıştı, bu işe girişenler -Marscher, Pfohl, Kafka- böyle olacağını öngörememişlerdi: ortaya 'Sudet Almanları Gau sanatoryumu Rumburg Frankenstein' çıkmıştı. Oysa onlar buna onay vermezlerdi. Ama içlerinden hiçbiri bu değişimi görecek kadar yaşamadı.

"Almanya Rusya'ya savaş ilan etti. -Öğleden sonra yüzme okulu". Dünya felaketi yanında akla gelebilecek en önemsiz not, en içten olan en dışsal olanın yanında, arasında da tire -burada karşılığı olmayan saflık ve kendini unutmakla poz vermekte olan yazarın dünyaya yabancılığı değil mi?

Bir yazarın zamanının nabzını duyumsadığı, onu dil ve görüntü ile duyulur kıldığı düşünülebilir, buna rağmen dünyayla elle tutulur bir açıklama gerektiğinde çaresiz ve bilgisiz kalır. Düşünülebilen, ama ender rastlanan bir durum. Gerçekten de *iki* dünyaya ait olan kişi çok sık olarak 'dünyaya yabancı' olarak yanlış anlaşılır: dışarıda, başkalarıyla birlikte yapılandırdığı ve acısını çektiği sosyal dünyaya ve duygular, düşler, fanteziler, çağrışımlar ve fikirlerin egemen olduğu içsel psişik bir mekânda *yalnızdır*. Bu 'dünyanın iç mekânının' izlenimlerin sabit akımını tıpkı dış dünyanınkiler gibi sunduğu kişi durmadan 'konuda' kalamaz. Peki ama nerede? *Başka* bir filmde.

Dünya yabancısı hemen hemen ince duygularla içerinin ve dışarının kapaklarını istediği gibi açmak ve kapamak için hiç yeterince ayrıcalıklı değildir. İçeriye çekilme hep hissedilir; ama gerçek prensibi uyanık olmasını ister, insanlar ondan haber vermeyle kendini sınırlandırmasını bekler. Kim sokakta, dükkanda ya da iş yerinde birden gündüz düşlerini anlatırsa, bunlar son derece yoğun ve önemli olsalar da yabancılaştırıcı olarak sinire dokunur. Bu kişi yabancı kalır, çünkü ikinci bir dünyayı da

tanımaktadır ve onu *onaylamaktadır*, mutsuzluk odur ki, o iç dünyada da çoğu zaman *aynı nedenden ötürü* aynı biçimde yabancı kalır. Buradadır, ama kendinde değildir -ne bu dünyada ne o dünyada.

Bu durum deliliğe götürebilir ki Kafka bunun yakınlığından haklı olarak ömür boyu ürkmüştür. Bunun toplumun kişiden beklediği başarılarla az ilişkisi vardır. Dünyaya yabancı olan bir kişi zanaatçı, avukat, öğretmen ya da politikacı olarak da kaza sigortası yardımcı sekreteri olarak varlık gösterebilir, tüm bu görevlerde aynı biçimde tek ayağının üzerinde durmakta ısrarlı olsa ve Ben'in dengelenmesiyle ilave görev olarak durmadan başa çıkmak zorunda kalsa da -bu durum ne olursa olsun ömür boyu sır olarak kalabilir. Ve mutlaka binlerce beyinde hiçbir iz bırakmadan kalmıştır da.

Çağdaşı yazarların büyük çoğunluğundan Kafka'nın savaşın gerçek dehşeti hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğunu çok şey gösterir; onun 'gösteri siper çukuruna' gerçeğe yakın bir görüş elde etmek için gereksiniminin olmadığı kesindir, hele savaş zararlarının düzenlenmesinin mesleğine ait olduğu sırada iyice kesindir. O sakatlananları ve 'titreyenleri' sadece görmekle kalmadı, onlarla konuştu ve pazarlık da yaptı, işi gereği onların kaderine dahil oldu. Kafka'nın Prag'daki protez öğretilen 'sakatlar okullarını' ziyaret etmek zorunda kalışı da kesindir. Bu okullar sadece birkaç tramvay durağı ötedeydi, burada da 'tedavi komisyonu' zor haberleşme sürdürmek durumunda değildi, o da böylece savaşın suskunluk bölgesine girebilmişti, ki orası halka, aralarında kendi dostlarının ve akrabalarının olduğu kesime çoğunlukla söylenti olarak kalmıştı.

Kafka'nın kapsamlı tanıklığı daha fazla aydınlandıkça, savaşın ulaşmadığı dünya yabancısı yazarın saf görüntüsü emareler ışığında silindikçe, psişik karmaşada daha da karanlıklaşır, orada idrak etme ve deneyler kararlarda yoğunlaşır. Kafka asker olmanın ne anlama geldiğini biliyordu, buna rağmen istemesinde kuşku yok. Marschner'le olan son başarısız konuşmasından sonra "hemen verilecek uzun izin rica etseydim, reddedildiği takdirde işten çıkartılmamı isteseydim bu yarım bir yalan olur-

du. Doğru olan istifa etmemdi. İkisine de cesaret edemedim, bu yüzden tam bir yalan." Bu eski uzaklaşma düşüydü, Felice Bauer'e rastladığı ilk günden, HÜKÜM'ün ortaya çıktığı ilk tüm gece yazmasından sonra nerdeyse her gün düşünü gördüğü şeydi. Oysa o bu düşü görürken dışarıda kulisler değişiyordu. Mutlaka o zaman ayrılmalıydı, çoktan anlamıştı bunu; çünkü 1912'de istifasını vermesi ona Berlin yolunu açardı, o en büyük içsel bağımsızlığa, erotik bir ilişkiye, evlilik ve aile kapısının yakınına ve de savaştan az bir bedel ödeyerek sakınmış olma olanaklarına.[32] 1916'da istifa etmek ise çukura götürüyordu, kaçınılmaz olarak, belki hastaneye, esarete, sakatlığa, hiçliğe.

Biliyordu bunu, gene de sustu bu konuda, hatta sansürcünün gözünden uzak olan özel defterlerinde bile. Sanki Kafka tam da bu önemli anda stratejik öngörüyü kaybetmişe benziyordu, sanki o 'memurluğa özgü' hırs kaybolmuştu, yani yaşamı hesaba katarak öne çıkarmak ve böylece akla gelmeyecek şeyler karşısındaki korkuyu sabitlemek gibi. Biliyordu bunu. Barış zamanlarında kanayan bir at dizi gördüğünde yüzünü buruşturan bir erkeğin cephede başına gelebilecekleri çok iyi biliyordu.[33] Ama burada, üzerinde uzun yıllardır zorlanan durgunluğun kurşun gibi ağırlıklarının bulunduğu ikinci bir terazi kefesi vardı. Ne tutuyordu onu daha? 1912'de olduğu gibi bir yere varmak istemiyordu, o *buradan gitmek* istiyordu, ne pahasına olursa olsundu.

Kafka davranışının gülünç, nerdeyse hayret verici olduğunu biliyordu. Orta sınıf bir memur, amirlerinden kendisini ya savaşa göndermelerini ya da izne çıkartmalarını istiyor, hangisi olursa olsun -Marschner'in bile o sırada hangi oyunun içinde olduğunu mutlaka bilmesi yüzünden, gülümsemesini bastıramadığı bellidir. Kafka'nın nasıl bir kararlılıkla uzun zamandan beri kaçış fantezilerinin içine asker olmayı soktuğunu bilemezdi: daha 1915 ilkbaharında Felice Bauer de bu '*savaş ya da izin*'i duymuştu, bir başka olasılık da birkaç ay sonra gelmişti: "Şu anda onun için iki ilaç varmış gibi, geçmişte olanı olmamış gibi gösterecek ilaç anlamında değil, aksine başka şeylerden koruyacak olan ilaç. Bunlardan biri F., diğeri ise askerlik."[34] Kendi-

sinin de bu sıralamaya konmuş oluşu Felice Bauer'i, müdürün aksine, hiç de eğlendirmemişe benziyor ve uzaklaşan 'o' olayı daha belirgin, yani daha beter kılıyor.

"Başka şeylerden korumak": Bu sözler Kafka'nın Marschner'e de dile getirdiği sinirli tehditleri düşündürüyor. Ama burada intihar düşünülmemeli, hatta Kafka'nın kendisi için somut bir son düşünmek için enerjisinin olduğu bile kuşkuludur. Kendisi çöküşe karşı savaş veriyordu, kendisini eğri bir düzeyde görüyordu, bu eğim giderek artıyor ve üzerindeki *her şey* tek ve aynı yönde yiyip bitiriyordu onu: bürodaki 50 saatlik çalışma, tıkılıp kalma, baş ağrıları ve uykusuzluk içinde boğulan yazma gereksinimi, gittikçe artan yalnızlıktı bu. Bu durumu temelinden değiştirmek ve Kafka'nın acıyla yoğunlaştırdığı boğulan bir insanın yaşadığı zaman duygusundan kaynaklanan ruhsal çöküntüyü durdurmak için -her şey geçerliydi, ister izin, evlilik, savaşın hizmetine girme, bunların *hepsi* artık aynıydı. Böylece bir erin sorumsuzluğu bile, yani emir alarak yaptığı eylemin 'cephe dehşeti' hakkında düşünmek durumunda olmaması gibi Kafka'ya da o sıralar bu durum tatlı bir heves gibi görünmüş olmalı. "Baş ağrıları Karlsbad'da Prag'da olduğundan daha az değildi" diye yazdı yeni bir iş gezisinden döndüğünde. "Cephede daha iyi olabilirdi." [35]

Yani, iyileştirici bir ilaç olarak savaş? Doğrusu savaşın ilk yılında ruhsal ölüm kalım savaşının sinirliliğe ve hastalık hastalığına karşı uygun kür tavsiye eden sesler yükselmeye başlamıştı: akla gelen asıl dertlere karşı basit bir hesap. Cephede savaşanların tadını çıkarttığı "açık havada geçen günlük yaşam", mucize yaratıyordu, "hem de az sayıda insan için değil, bunlar o zamana kadar toz yutanlardı", hatta "hep hasta olan soluk veremlilerde" bile. [36] Kendi deneyiyle saptadığı üzere psikiyatrların bile yaydığı böylesi *nonsense*'den Kafka'nın etkilenmiş oluşu düşünülemez: ayrıca kendisi "açık havanın" da birçok yerde öldürücü olabileceğini (yani diphenylarsinchloide' karıştığını), çarpışma gürültüsünün de sinirleri kuvvetlendiren etkisinin umut edilemeyeceğini biliyordu. Zaten 'savaş titrekleri' ortaya koymuştu bunu.

Evde kalan 'silah altına alınmaya uygun' yaştaki her erkeğin karşılaştığı kısmen bastırılan, kısmen de gösterilen ahlaki baskısına karşı asla bağışıklıklı değildi. Bu baskı tehdit edici biçimler de alabiliyordu: Kafka'nın uzak bağışçısı olan Carl Sternheim hangi koşullarda kendisini açıkça gösterip gösteremeyeceğini dikkatle düşünmüştü. Her an bir eleştirmenin aklına bu sorunu ortaya atmak gelebilirdi, yani bu genç, canlı gözüken adamın cephe yerine tiyatroya gitmekte ısrar etmesi, bu da sonuçlar doğurabilirdi. Prag'ın zehirli ispiyoncu atmosferinde de Almanların ya da Çeklerin ya da Yahudilerin savaştan en becerikli biçimde kaçmayı akıl ettikleri ve bunu hesaba katmaları birden 'olaya' dönebilirdi: her karşıt parti onları isimleriyle anabiliyordu: işte gene kendisinin vazgeçilmez olduğunu ilan eden biri, Kafka'nın durumunda ise: Yahudi tabii denilecekti.

İtalya'nın savaş ilanından sonra bu baskı giderek artmıştı. Sırbistan'a karşı yürütülen cezalandırma eyleminin bir dünya savaşına deyip değmediği konusunda yavaş yavaş kuşku duyanlar da Habsburg monarşisinin aldatıldığına ve ona ihanet edildiğine işaret ediyorlardı. O yaylalardaki dehşet verici savaş, o Isonzo'daki anlamsız çatışma: bunlar zorlanan savunma savaşlarıydı; en mantıklı pasifist bile bunu teslim ediyordu. Ama böylece siyasal ve 'halksal' tartma geri planda kalıyor, sahneye ahlak çıkıyordu.

> "Her tartma şimdi susmak zorunda. 'Entelektüel' olmayan her erkek teslim olmalı. Tecile tabi olmayı düşünüp taşınma ve yerine konmazlık şimdi geçmiştir. İster biri en yüksek sanat ve bilim yetilerine sahip olsun, yaşamında teslim olma dışında, örf yasasının sorumluluğunu almaktan daha yüce bir şey başaramaz."

Kafka'nın bu çağrıyı, düşünmeyi bir kenara koyup, koşulsuz imzalayıp imzalamayacağı kuşkuludur. Amirlerinin onu savaştan uzak tutmalarıyla ortaya çıkan yerine konmazlık boyunduruğu onun için çoktan bu yana utanç kaynağı olmuştu ve Berlin *Schaubühne*'den gelen cümleler Kafka'nın askerliğe alınmamasından birkaç gün sonra basılmıştı (şayet gördüyse, ki

çok olasıdır) ahlaken yaralı olan bir bilince çarpmıştı. [37] Oysa hangi mantıktan çıkmaktaydı bu utanç? Kafka tüm devlete sadık yazarların yazdıkları bu çağrılardan çok daha fazla savaşın fizik gerçeğini bildiğine göre neden bu sendeleme, bu vicdan baskısı, nereden geliyor bu, *her şeye* rağmen uyan farelerin genel gidişatına uyma kararlılığı? Savaş hakkında hiç 'fikri' yok muydu?

Kafka'nın yaşamsal belirleyici tuhaflıklarından biri de, kararlarının çok iyi düşünülmüş olmasına rağmen asla genel tartmalarla, inanışlarla ya da kavramlarla saptanmamasıydı; hiçbir zaman tümden gelimci, salt sonuçlarına göre karar vermezdi. Bu ilk bakışta yabancılaştırıcı görülür; aslında o bununla en içten kişisel ilişkilerin kuralı olanı ve orada morelman gereken 'yumuşak' bir davranış örneğini izliyordu. Böylece bir kişinin ana babasından kazandığı görünüm çok hayalsiz ve gerçekçi olabilir, bunların içine dolandığı sosyal ve ideolojik bağımlılık doğru görülebilir -o ana babayı doğrudan ilgilendiren her kararda, çok ender olarak da *tek başına* kendi keskin bakışıyla hareket eder. Bu mantıksızlık kimseyi şaşırtmıyor, -tam tersine- insani olarak kavranıyor, Kafka'nın kendisi de, babasını kavradığı, ama bilgiyi hemen hemen silah olarak kullanmadığı için, henüz babasının karşısındaki zayıf pozisyonunu hiçbir zaman karar vermede ayağa kalkmak için denemedi. Yalnız ender olarak, insan birbiriyle anlaşacaksa, haklı olmayı kullandı.

Son derece kural dışı aslında, en yakın arkadaşları için de, Kafka'nın bu mahremiyet mantığının taşması yabancı: Mesleğe, politikaya, temelinde tüm dünyaya uzanan bir durum, bununla birlikte de mecburen içinde yer değiştirdikleri ve 'dünya yabancısı' oldukları görünümü veren alanlara. Mutlaka savaş hakkında fikri vardı, herkes gibi: O ılımlı bir vatanperverdi, Avusturya'nın askeri yenilgisinden korkuyordu ve en geç üçüncü yılda anlamsız öldürmenin dünya tarihinden bir kayış, sosyal bir sapıklık olduğunu anladı. Bu noktada Kafka entelektüel açıdan tamamen dikkat çekici değildi: O ne Karl Krauss'un erken siyasal aymasına, ne Thomas Mann'ın ya da Werner Sombart'ın bu süregelen katliamın tarihsel hesaplaşma ve ideolojik yapılaşma ile haklı çıkartılmaya çalışılmasının elit bilincine sahipti.

Bu yalın düşüncenin ötesinde Kafka *başka türlüydü*, erkek yaşıtlarının büyük çoğunluğundan kendisine has 'aydınlanmamış' sosyal pratikte ayrılıyordu -Max Brod, Felix Weltsch ve diğer Praglı arkadaşlarından da-. Davranışı üzerinde dünya olaylarının ne genel anlayışı ne de herhangi bir etkisi önem kazanıyordu. Onun aklına Habsburg monarşisini savunmak için 'bayraklara koşmak' gelmezdi ya da Sombart'ın istediği gibi 'kahramanlar' topluluğunu 'uygulayanlara' karşı koşullamak gelirdi. Savaşın en doğrudan ve en dehşet verici sonuçlarına olan bakışı tersini etkileyerek onu savaştan uzak kalmaya itmezdi. Olayların baskısı altında çok sesli gürültüyle şişirilmiş olan tüm siyasi yayınlar da Kafka'yı aynı biçimde az ilgilendirmişe ve etkilemişe benziyor, tıpkı bürodaki ve evdeki politik palavralar gibi, birden fazla defa da ona bu yüzden kayıtsızlık ve soğukluk sitemi yöneltilmişti.

Haksızdı bu. Çünkü Kafka savaşı *kişisel* ele alıyordu ve de kelimenin tam anlamıyla. Soyut sitemler ona ulaşmıyordu ('İnsan bu zor zamanlarda... imparator çağırdığında... ') oldum olası doğruluklarına yüksek değer verdiği başvurulu, tavırlı, kendiliğinden ortaya çıkan açıklamalara, onların ahlaki içeriklerine karşı son derece savunmasız olduğu için çok daha duyarlı kaldı. Kanıtlar Kafka'yı etkilemiyor, ama bakışlar onun içine işliyordu: kendi askerlik döneminin düşünü gören babanın bakışları, her iki eniştenin Galiçya'da yaşadıkları savaş anılarını anlatmaları; cepheden gelen, kendilerini yalnız kolalı gömlekler içinde tanıdıkları meslektaşların gönderdiği elden ele dolaşan kartpostallara bürodakilerin bakışları (Kafka da böyle kartpostallar alıyordu, "Ya yarın bize ne getirecek? Kim soruyor ki bunu!" diye yazılıydı birinde [38]); Hugo Bergmann'ın kahramanlıklarından ve aldığı savaş ödüllerinden söz edildiğinde Siyonistlerin bakışları; orta yaşlı kadınların bakışları, cepheye çağrılmış oğulların anaları, onlara asla hâlâ hangi hakla Altstaedter Ring'de gezinti yapıldığı açıklanamazdı; hele İşçi-Kaza Sigortası merdivenlerinin basamaklarındaki kurbanların bakışlarından hiç söz etmemeli, Kafka bu bakışlardan mesleği gereği kaçamazdı.

Hayır, değiş*memişti*. Doğu Yahudilerinin kanıtları, en ikna edici konuşmacıları bile -onu hiç harekete geçirebilmiş miydi? Güncede bununla ilgili hiçbir iz yok. Bunun yerine o onların kendilerinden emin, deneyli tavırlarını anlatıyor ve bunları Brod'un güvensiz konuşmasıyla karşılaştırıyor: Yeter bu kadarı. Felice Bauer'e hiç görüşünü sormuş muydu? Onun gözlerini, elini arıyordu. "Bir evliliğin gerektirdiği", diye açıklıyor, "insani uyumdur, yani her türlü görüşün çok derininde yatan uyum, yani test edilen değil, ama hissedilen uyum... " [39] 'Her şeye de böyle yaklaşıyorum' diye ekleyebilirdi de. Yahudilere karşı da, savaşa karşı da. Onun çevresini saran insanların bakışlarıydı, amaçsız kalan yaşamını büroda oturarak geçirmesi de karşı konulmaz bir gerçekti: yanlış anlama, doğru olmayan, uyumsuzluk, *hepsi de görüşlerin derinliğinde*.

Kendi ailesi, hatta Felice Bauer bile Kafka'nın mahremiyetinin taviz vermez mantığını izlediğinin bilincine varamadı. Çünkü bunu her zaman göstermiyordu, başkalarının bakışlarında ve tavırlarında ısrarla *kendisi için gereken* işaretleri ararken, *doğrudan* kendisine yönelen sitemlere karşı savunmayı biliyordu. Durumunun aslında çok iyi olduğunu babasından sıkça duymuştu -şimdi, savaş koşulları ve darlığı altında bu saçma sızlanma giderek hissedilen baskıya, tam anlamıyla her ağızda okunan genelleştirilmiş bir yakınmaya dönüşüyordu ve Kafka kendisini buna kesinlikle karşı koymadan teslim etmek istiyordu:

> "Gülme F.,benim acımı küçük görme, kuşkusuz şimdi birçok insan acı çekiyor, onların acılarının nedeni daha çok yan odadaki fısıldaşmalar, oysa tam da en iyi durumda onlar varoluşları için savaşıyorlar ya da daha doğrusu topluluğa ait varoluş ilişkileri için, ben de, başkalarından değişik olarak değil." [40]

Kafka da hakkını istiyor. Oysa *görünürde* savaşanlara duyduğu kıskançlığı saklıyor. Onlara katılmak istiyor. Ancak orada uyum, doğru ve şans yaver giderse dışarıya çıkış, açıklığa kavuşma olabilirdi.

"Prag K.u.k Polis Başkanlığına.
Savaş malulleri bakımı konusunda verilen önergelere dayanarak başarıları ödüllendirilecek olanlar sırasına İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu sekreter yardımcısı Dr. Franz Kafka beyi *Prag* Bohemya krallığı adına koymak istediğimizi bildiririz.
Dr. Franz Kafka sigorta tekniği bölümü acendası yanında 1915 yılından bu yana tedavi komisyonunun hazırlanması ve yerine getirilmesi ajandası için de uğraş vermektedir. Tedavi merkezlerinin kurulması ve işletilmesi ile ilgi yazışmaları yürütmektedir. Özellikle de onun alanına Devlet Bölge merkezi Savaş Sinir hastalıkları tedavi kurumu Frankenstein girmektedir."

Kafka için bir ödül, başvuruyu yapan 'Savaştan dönenlerin bakımı ile ilgili Devlet Bölge Merkezi', başvuru 9 Ekim 1918'de yapılıyor. Nişanların verilmesi ne zamandan beri k.k. polisinin yetkisinde? Hep öyleydi. Çünkü önce bu kişilerin *herhangi bir yerde* ve *herhangi bir zamanda* aleyhlerine şikayet var mı yok mu diye bakılıyordu, bunu yapmak için Avusturya komiserlikleri gerekli kartoteksleri karıştırmak ve sonucu telgrafla bildirmek zorundaydılar. Bu ülke çapındaki kimlik kontrolü birkaç saat içinde bitirilip olumsuz, yani olumlu sonuç ortaya çıkarttığında, Prag polis başkanlığına 20 Ekim'de şu kayıtla yollanacaktı:

"İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu sekreter yardımcısı Dr. Hukukçu Franz Kafka'nın aleyhinde herhangi bir vatandaşlık ve ahlaki açıdan olumsuzluk yoktur." [41]

Yani kimse ona "iftira" atmamıştı. Bu birinci sınıf bir beraattı, aynı zamanda da en yüksek makam tarafından ödüllendirmeydi. Bu arada bu ödül de Kafka'ya verilemedi. Çünkü daha üç hafta sonra bu en yüksek makam sessizce veda etmiş ve henüz verilmemiş olan nişanları unutup gitmişti.

Marienbad Mucizesi

Bir eğlence gezintisi olduğu için bu,
ona bağlı kalıp eğlenmek zorundaydık.
Louis-Ferdinand Céline, GECENİN UCUNA YOLCULUK

"Son zamanlarda çok şey gördüm, baş ağrıları daha az." Güncede kısa bir not. Neden söz ediyor? Savaş malullerinden mi? Prag'ın görülmeye değer yerlerinden mi? Giden göçmenlerden mi? Filmlerden mi? "Baş ağrılarına rağmen kızlarla arama da karmaşalar... yazdan bu yana en az 6 tane." Kızlar mı? Kafka nerede altı kız tanıma olanağını buldu? Bu konuda bir şey öğrenemiyoruz ve biyografi yazarı olsa olsa nakledilenlerin loşluğunda sezgilere dayanan ne olup bittiği konusunda ısrar ediyor. Çerçeveler, gölgeler, sessiz tavırlar: gerisi yeniden yapılandırma.[1]

Öyle rastlantılar vardır ki bunlar geçmiş üretici bir yaşamın üzerine yangın lekeleri çekerler, hatta bu yaşamın birçok bölümünü sonuna kadar unutkanlığa iterler: bunlar yok edilmiş manüskriler, sürgünde dağılmış mektup ve fotoğraflar, cahil ve ulaşılamayan mirasçılar, erken ölüm ya da tanıkların bilinmezliğidir, hele koleksiyoncuların hırsını unutmamalı. Bu çözülme, kaybolma ve unutmaya biyografi yazarı ne de olsa karşı koyamaz, o soğukkanlı kurala göre ne kaldıysa onunla yetinmek zorundadır. Belki de rivayet edilenlerin boşa çıktığı yerdedir asıl önemli olan, bu kuşkuyu sürekli olarak yatıştıramaz biyografi yazarı.

Bu karanlığın 1915 yazında Kafka'nın yaşamının üzerine de çökmesi, doğal olarak bu çeşit rastlantılar silsilesine bağlı *değildir*, onun kendi yarattığı ve kendisinin acısını çektiği karanlıktır, bütün yıl boyunca da bundan kendini kurtaramamıştır. Savaşın onu zorladığı bekleme durumuna girmiş, enerjik de olsa ara sıra denediği bundan kurtulma elle tutulur bir sonuç doğurmamıştır. Herhalde yanlış kapılardı kurcaladıkları.

Savaşın sonunda istifa etmeye, Berlin'e taşınmaya, orada herhangi bir çatı odasında bilanço yapmaya ve yeni güçler toplamaya kararlıydı. Felice Bauer'e, bunu onun ısrarları üzerine bildirdi, sanki son derece anlaşılır bir şeymiş gibi. Ne yapılması *gerekeceğini* bilmek yeterli değil, Kafka'nın kararlılığından çıkan kendine olan inancı felç edici belirsizliğin baskısı altında gittikçe yok oluyordu: Ne zaman gelecekti o gün? *O zaman gelene kadar* ben ne yapacağım?

Onun 1915/16 kışında ne yaptığı ve nasıl yaşadığı konusunda çok bilgiye sahip değiliz, bilginin sönmesi daha çok Kafka'nın bu durgunluğu yazmaya keyfinin olmamasıydı: ender yazılan somurtkan mektuplar, parolalardan öteye geçmeyen kısıtlı notlar. "Başka zamanlarda olduğu gibi gerekli değil", bu sözler yeni açtığı bir defterin ilk sayfasında yer alıyor, "kendimi huzursuz etmemeliyim, zaten yeterince huzursuzum, hangi amaç için ama, ne zaman gelecek...."[2] Biz ardından Prag siper çukurunu, savaş tahvillerini, yarım edebiyat ödülünü, daha çok rastlantıyla basılan DÖNÜŞÜM'ü, amirlerine karşı boşuna giriştiği atılımı duyuyoruz. İçinde Kafka'nın gerçekten bir gölge gibi hareket ettiği tek bir şiddetli şimşek gündelik yaşamı öne çıkarıyor:

> "Bütünüyle faydasızlık. Pazar. Gece özel bir uykusuzluk. 12.15'e kadar güneş altında yatakta. Gezinti. Öğle yemeği. Gazete okundu, eski kataloglar karıştırıldı. Hybemer sokağında, kent parkında, Wenzel alanında, Ferdinand caddesinde, sonra Podol'a doğru gezinti. Zorla 2 saate uzatıldı. Zaman zaman nerdeyse yakıcı baş ağrıları hissedildi. Akşam yemeği. Şimdi evde. Başından sonuna kadar kim bunu yukarıdan açık gözlerle görebilir?"
> "Günceyi özel amaç için, bana uyku getirsin diye açtım. O anda rastlantıyla son yazdıklarımı gördüm, son 3-4 yılda buna benzer 1000 tane aynı içerikli not düşünebilirim. Kendimi anlamsız biçimde tüketiyorum, yazabilseydim mutlu olurdum, yazmıyorum. Baş ağrılarından kurtulamıyorum."[3]

Baş ağrıları ve uykusuzluk geriye kalan son ses tınıları, Kafka nerdeyse her sayfada bunları belirtiyor, bitkinliğe ve sıkça ortaya çıkan dalgınlıklara karşı herhangi 'ilgileri' koymaya boşuna çabalıyor. Okudukları bile tamamen günün yarattığı

keyfe ve algılamalara bağlı, Napoleon'un Rusya seferi anılarını okuyor, onun askeri "hatalarının" bir sayfa uzunluğunda listesini çıkartıyor, sonra gene İncil'i karıştırıyor. Çağının edebiyatına dair en ufak bir belirti yok, Flaubert'in, Dostoyevski'nin ve Strindberg'in iyileştirici sarsıntılarından bile Kafka şimdi korkuyora benziyor. Werfel'in oyununun prömiyeri söz konusu olduğunda tiyatroya gidiyor, ama artık sinemaya gittiği görülmüyor.

Kısıtlı kaynaklarda bile son derece izler bırakmış olan Kafka'nın ilerleyen yalnızlaşmasının mı depresyonu derinleştirdiği ya da sonuçta onun neticesi mi olduğu uzaktan bakıldığında saptanamaz -belki de *nesnel* olarak açıktır-. Daha mayıs 1915'te dile getirdiği kendi sosyal ve düşünsel geri çekilmeyi anlaması mutlaka aynı biçimde acı ve doğrudur: "Burada bütünlükte beni anlayacak kimse yok". Oysa Kafka'nın bu şansı *vereceği* kimse de yok. İnandığı birkaç insana bağlı kaldı, daha çok da gittikçe annesel eğilimler kazanan Ottla'ya, yeniden yakınlık gösteren Max Brod'a, bir de belki Felix Weltsch'e. Bu en yakın çevrenin dışında Kafka gittikçe daha az görünür oldu, bir keresinde olduysa da -ki Heinrich Mann ile 1915 yılı sonunda[4] buluştuğunu biliyoruz- bu da bir koruyucunun eşliğinde oldu.

Kafka'nın büyük katılımını gerektiren bağlar da çözülmeyle tehdit ediyordu. Karakteristik olan kendi ailesine -Ottla'nın dışında- yazılı yorumlar sunmamasıydı, oysa eski anlaşmazlıklar olduğu gibi duruyordu, özellikle de savaşın etkisiyle Kafka'ların asbest fabrikasının durdurulmayan çöküşü akşam sofrasında bazı yüksek sesli tartışmalara neden olmaktaydı. Varoluşsal ağırlıktaki kararların verileceği yerde bile Kafka her itirazdan, her tartışmadan kesinlikle kaçınıyordu: şayet gerçekleşseydi, kuşkusuz siperlere kaçış bile ana babasını tamamen hazırlıksız yakalamış olurdu. O bir 'sır küpüydü', oldum olası, Brod da bunun yeterince sitemini yapmıştı. Oysa dostça kaldırılan bir işaret parmağı Kafka'nın suskunluğuna uzun süreden beri diş geçiremiyordu.

Doktor olarak değişik askeri hastanelerde görev yapan, bu arada Kafka ile sürekli mektuplaşan Ernst Weiss anlamıştı duru-

mu. Nevrotik tutukluklar ve tehlikeler için Weiss'ın çok az anlayışı vardı, Felice Bauer'e olan bağı sapma olarak görüyordu, Kafka'nın tüm yabancılaşmaya ve küçük düşürülmeye rağmen hâlâ Berlin düşü görmekten vazgeçmemesi ona körlük olarak görünmüş olmalıdır. Buna rağmen iki erkek arasındaki ilişki yoğunlaştı, başlangıçtaki yazarlık saygısından dostluk doğdu, hatta 1915 sonunda birbirlerine 'sen' demeye başladılar [5] -Kafka'nın aslında sadece köklü ve 'değişmez' bağlarında kullandığı mesafenin geriye çevrildiği bir durum. Birbirlerini görme ve konuşma olanağı seyrek olarak ortaya çıkıyordu -Weiss fırsat buldukça Prag'da yaşayan annesini ziyaret ediyordu- buna rağmen özellikle mesafe ve dostunun karmaşık kaderi her buluşmayı şölensel bir olaya çeviriyordu: insani yakınlığa şiddetle istek duyan, ama her daha fazla, sürekli üstüne varılmasından korkan Kafka için ideal bir durumdu bu.

Bu denge 1916 ilkbaharında bozuldu, Weiss'in Prag'a taşınması sırasında bu kopuşun ortaya çıkması kesinlikle rastlantı değildi -kendisi orada daha sık bulunmayı ve belki de askeri alay doktoru olarak rahat bir iş bulma umudunu taşımaktaydı. Kafka'nın buna sevinmiş oluşu son derece olanaksızdır. Çünkü Kafka'nın rahat bırakılma gereksinimini ve zaman zaman ortaya çıkan edilgenliğini çoktan öğrenmiş olan Brod'un tersine, kesintili bir alış veriş için, adı dostluksa eğer yakıştıramıyordu. Çok ender kişilere nasip olan Kafka'yı morelman güçlendirmeyi başarmıştı, ona yeni umutlar aşılamıştı ve yeni perspektiflerin yolunu açmıştı. Oysa onun beklediği bu yoğun *feedback*'leri kendi ölçülerine ve gereksinmelerine göre ölçmüştü, zayıf dostunun kilere göre değil, o böylesi talep edici yaklaşımı mesafesiz, hatta zaman zaman yorucu buluyordu. Daha yaşlı olan Weiss'ı Hans Stahl "durmadan talep eden ve hep düş kırıklığına uğrayan" biri olarak nitelemişti. "Dostlarını hem şımartır hem de onlara işkence ederdi." [6] Bu yorumun Kafka'nın uzaklaşması için ne derece karakteristik olduğu şaşırtıcıdır, o da hiç beklenmedik bir anda enerjik olarak tüm perdeleri kapatmıştı, hem de açık kafayla ve de hiç üzülmeden, bu ayrılışı Felice'ye de bildirmişti:

"Artık, ben daha iyi olmadığım sürece birbirimizle hiçbir ilişkimiz kalmadı. Çok akıllıca bir çözüm."
"Bizim kopuşumuz, önce benim tarafımdan, sonra da onun yüzünden ve de sonuçta gene benim tarafımdan yönlendirildi ki çok doğruydu ve tamamen kuşkusuz bir karar nedeniyle alındı, benim böyle kararlar vermem ender görülen bir durumdur mutlaka."[7]

Ne olmuştu? Kafka bunu belirsizlikte bırakıyor, mutlaka mektuplara uygulanan sansür de somut durumları anlatmasını engellemiş olmalıdır. Gene de Weiss'ın Askanischer Hof'ta kaçınılmaz biçimde ayrılmaya neden olan "aynı ilkel sitemleri" yaptığına işaret ediyor, yani iki yüzlülük sitemlerini ve sorumsuz göz boyamaları. Ruhsal olarak berbat durumda olan Kafka'yı "kuşkusuz kararı" vermeye götüren herhangi bir neden varsa, o da Berlin'deki mahkemenin yinelenmesini istememesidir.

Aslında nedenin ne olduğunu Weiss'ın sevgilisi Rahel Sanzara'ya yazdığı yakınma mektupları çok daha doğru olarak ortaya koyuyor: Bu mektuplarda Kafka'nın Weiss'ın DER KAMPF adlı romanını halka önererek desteklemek istemediği; onun "kötü faraziyeci", yani iki yüzlü olduğunu yazıyor. Son derece yüksek sesle hayranlığını belirtmemiş miydi, yapıtın son gözden geçirilmesini yapmak isteyen kendisi değil miydi? Weiss için bunlar meslektaşlık, hatta dostluk belirtileriydi, küçük bir eleştiri yazmanın çabasından kaçınmaktan daha anlamlı şeylerdi. Kafka ise onu oyalamış, yanılmasına neden olmuş. Sonra da reddetmişti.

Gerçekten de Kafka'nın 1914 yazında, Doğu Denizi'nde birlikte geçirilen günlerde belli bir söz verdiği düşünülebilir -KAMPF'a karşı duyduğu doğru hayranlık yüzünden, hatta yapıtın bir kopyasına da sahipti, belki de Weiss'ın ATEŞÇİ için yazdığı göklere çıkaran eleştirisine duyduğu minnettarlık yüzünden. Kafka'nın -edebiyat eleştirisel analiz yapmaya olan yeteneksizliğine rağmen- gene de, şayet roman *o zamanlar*, tamamlanmasından hemen sonra basılsaydı sözünü tutabileceği de düşünülebilir. Oysa S. Fischer Yayınevi uzun süre beklemişti, Alman yayıncılık sektörünün savaşın başında karşı karşıya geldiği felaketler araya girmişti ve üretimin kısıtlanmasına yol

açmıştı, bu yüzden DER KAMPF ancak 1916 nisan ayında basılabildi. O sırada ise Kafka başka türlü biriydi. Artık yazmıyordu: kendisi için bile, kaldı ki hatır için yazacaktı, *bunu yapmazdı*.

Weiss çok gücenmişti, kendisini itelenmiş, hatta aldatılmış hissetti ve Kafka'nın ona açıldığı içsel tutuklukları, sinirlilik ve mesleki yorgunluk şimdi ona uydurma şeylermiş gibi görünmeye başlamış ve uzun süreli hayranlık ister istemez nefrete dönüşmüştü: "Kafka" diye yazdı sevgilisine "ben ondan uzaklaştıkça daha fazla sevimsizliğe dönüşüyor yaltakçı kötülüğü içinde." [8] Daha sonraki yıllarda Kafka ile başka, barışçı buluşmalar gerçekleşmiş olsa da, Kafka'nın benzersiz edebi seviyesini kabul edip bunu yazılarıyla da gösterse de Weiss geç Paris dönemlerine kadar bu insan hakkında tamamen yanılmış olma durumundan kendini kurtaramadı: "Bir alçak gibi" davranmışmış Kafka ona karşı, bunları hayretler içinde kalan Kafka hayranı Soma Morgenstern'e söyledi, hatta bir sürgün dergisinde sosyal bir otistiğin görünümünü çizdi: Kafka'nın "olağanüstü dostları varmış", "uysal bir ailesi, ona ait olmayı isteyen büyüleyici, temiz ve iyi kalpli bir kadını on yıl boyunca tamamen umutlar ve hayaletlerle beslemiş, -ama onu hiçbir şey etkilemez."[9] Büyüleyici ve temiz Felice yani, oysa Weiss onun namuslu ahlak anlayışını hep küçük görmüştü. Ama o burada kendinden söz etmekte, abartı (on yıl!) bunu açıkça gösteriyor. Böylece Ernst Weiss Kafka'nın düşmanı olduğunu açıklayan tek kişi olarak edebiyat tarihine geçti.

Kafka'nın da az kırılmamış olduğuna kuşku yoktur, hele Weiss'ı namus yakınıcısı korosunda bulmak onun için de düş kırklığıydı (daha sonra bu bozuşmanın nedenini tamamen kendisinde bulmuşsa da [10]). Daha dikkat çekici olansa, eski dostunun edebi işinden kuşku duymamış oluşu ve asla soğuk estetik hükme kaymamasıdır, tersine Felice'ye bu romanı okurken en çok da onda 'insanı duymasını' önermiştir, eskiden olduğu gibi şimdi de Dr. Weiss'ın yazan Ben'iyle ara sıra ortaya çıkan yorucu ampirik görüntüsünü ayırmayı bilmiştir.

DER KAMPF yaşam ve karar verme yeteneği olmayan bir insanın dünyaya taşıdığı yıkıcı bir mutsuzluğu anlatır: iki kadın

arasında bocalayan bir erkeği, kadınlardan zayıf olanı sonunda batıp gider, güçlü olanı, Franziska, yıllarca acı çektikten sonra kendini özgürleştirir ve kaderi olan piyanistliği seçer. Felice Bauer pek bir hayranlık duyamadı, çok özgün olmayan bir *plot*tu bu ona göre, anlatımı da tek düzeydi. Gene de baş roldeki kişi gerçekti, kendisinin de bildiği özellikler, hem de çok iyi bildiği özellikler göstermekteydi. Kafka kitabı ona *bu yüzden* önermemişti: "Kitapta görünüyor olmama ben de inanıyorum, birçoklarından daha fazla olarak değil, çünkü bu konuda ben doğrusu yalnız değilim." Batı Yahudisi bir yazarın gözlerini kapadığı anda hemen ortaya çıkan figürler ve aklına gelen bir tip bu aslında. "Ama ben Franziska hakkında senden bir şeyler duymak istiyordum. Kitabın arzuladığı şey burada zaten. Buraya tutulunursa o zaman yazara güvenilir." [11]

Okuyucu olarak Kafka: dışarıdan gelen görüş birliktelikle-rine takılıp kalmıyor kendisi bu sunumu yapmış olsa da; özel karakter çizgileri, hatta cinsiyet bile ona rastlantısal görünüyor ve bu umursamazlık asla oyun değil: Weiss'ın romanında kendi portresinin çizildiğini görseydi buna karşı koymak için yeterince nedeni olurdu; nihayet manüskri 1914 ilkbaharında aylarca onun yazı masasının üzerinde durmuştu. Geçiştirdi bunu. Buna karşılık Franziska'nın yolu, o sıcak-soğuk kararlılığı ile kendi kökeninden, en yakın insanlardan bile kurtulup, savunamamasına, hatta doğru dürüst dile getirememesine, amacı uğruna her şeye rağmen bunu *kendi* amacı olarak kavraması -buydu Kafka'nın kalbini attıran. Kimlikti söz konusu olan. İnsanın kendisini olduğu kişiye dönüştürmesi. *Ne pahasına olursa olsun.*

Ernst Weiss'ın bu görüşe hak verip vermediğini, onun da bu estetik, her türlü sosyal bağlamları ateşleyen istemi romanının merkezi olarak kabul edip etmediğini bilmiyoruz. Birkaç yıl sonra metni yeniden ele almaya karar verip germeye ve yeni versiyonuyla sunmaya karar verdiğinde çok doğru bir başlık yakalama olasılığını buldu: DER KAMPF'ın adı FRANZİSKA oldu.[12]

"Ben daha iyi olmadığım sürece birbirimizle ilişkimiz olmayacak." Bu sözler Felice'ye pek tanıdık geliyordu, herhalde

sıkça -boşuna olsa da- ne olduğunu sormuştu. Kafka açıklama sözü verdi, ama sustu.

Zaten çoktandır susuyordu. Israrlı, daha doğrusu Berlin'e giden tünelin onun gizli, çılgın düşü olduğu zamanlar geçmişti; yakınma tek düzeliğini sevimlilik ve kendi kendisiyle dalga geçerek dayanılır kılmaya da uzun zamandır ne keyfi ne de yeteneği vardı.Çıplak yinelemenin onursuz bir yanı vardı, yineleme durgunluktu, fikirsel yıkılıştı, güncenin aynasında bile zor dayanılır bir durumdu, hele başkalarına karşı hiç de uygun değildi. Böylece Kafka tüm sıcak kanlı, şimdinin yarattığı durumlardan doğan cümlelerden kaçınma yoluna gitti, bunun yerine giderek büyüyen aralılıklarla beyanlar, genel durum anlatımları göndermeyi yeğledi ki bunlar zaten çok kere yansıtılmış ve özellikle de bundan ötürü asıl yaşadıklarını kilitlemişti.

"... öyle durumlar vardır ki bunların anlatımı susmaktan çok az ayrılır. Benim acımsa dört misli:
Prag'da yaşayamam. Başka bir yerde yaşayabilir miyim bilmiyorum, ama burada yaşayamayacağım bildiğim tek kuşkusuz şey.
Ayrıca: Bu yüzden şimdi F.'ye sahip olamam.
Ayrıca: Yabancı insanların çocuklarına hayranlık duymak zorundayım (bu da zaten basıldı)
Nihayet: Bazen şu andaki her yandan gelen işkenceyle eriyeceğimi sanıyorum. Oysa bu anlık acı en kötü olan değil. En kötü olan zamanın akıp gitmesi, benim bu acı yüzünden daha da sefil ve daha da yeteneksiz olmam, gelecekle ilişkili olanakların sürekli bulanıklaşması.
Yetmez mi bu? F. ile bir önceki beraber oluşumuzdan beri çektiğin acıyı o hissedemez. Haftalarca odamda yalnız kalmaya korkuyorum. Haftalardır uykuyu yalnızca ateş olarak biliyorum. Bir sanatoryuma gidiyor ve oranın çılgınlığına inanıyorum. Ne arıyorum orada? Orada da geceler yok mu? Daha da beteri orada günlerin de geceler gibi olması. Geri dönüyor ve ilk haftayı şuursuz biri olarak geçiriyorum, kendimin ya da bizim mutsuzluğumuz dışında bir şey düşünmüyorum ve ne büroda ne de konuşmalarda en yüzeysel olanın dışında bir şey kavrayamıyorum, onu da başın tüm ağrıları ve gerilimleri içinde. Bir çeşit budalalık sarıyor beni. Karsbad'da buna benzer durumda değil miydim?" [13]

Burada bir şeyin doğru olmadığı Kafka'nın gözünden kaçmamış olmalı: Bu ağrı saptamalarında artık hiçbir insanın adı geçmiyordu. Sosyal ilişkilerde kendini canlı hisseden Felice

bunu özellikle anlamamış olmalıdır, Kafka acısından söz ederken aileye, dostlarına, meslektaşlarına herhangi bir somut gönderme yapmamaktadır. Hele öne çıkarılabilecek yazar olarak elde ettiği başarıların hermetik kapalılıktaki mutsuzluğunu hiç etkilememişe benziyordu: Ona belirli bir edebiyat ödülünün verildiğini -ki o zamanlar için son derece ender ve bu yüzden de önemli bir olaydı- gazeteden öğrenmişti, ayrıca DÖNÜŞÜM'ün sürpriz yayınlanışından (hem dergi eki hem de kitap olarak), öylesine önemsizce söz etmişti ki bunda nerdeyse kırıcıydı. Oysa Felice onun yazma eylemi hakkında hiçbir zaman bir şey sormamıştı...

Kafka'nın acısını dört çeşit incelemesi konusunda 1915 aralık ayına kadar başka hiçbir mektup mevcut değildir -hem de dört ay boyunca. Sonra Noel tatili yaklaştı ve Berlin'den o kaçınılmaz, acıyla beklenen soru geldi: Felice bir buluşma önerisinde bulunuyordu, ısrarla, çünkü onun için "üzülmekteydi". Ama Kafka reddetti: "Beni böyle görmemelisin", "sana gene, hatta şimdi bile düş kırıklığı yaratabilir." Felice ise buna rağmen Prag'a gitme düşüncesini geçiriyor aklından, sonunda vazgeçiyor, bunun yerine birkaç gün Garmisch'de kayak yaparak dinleniyor. "Çok övgüye değer" buluyor bunu Kafka. Sonra ocak ayında, nerdeyse umutsuz bir öneriden sonra yeniden değişmez sıkıntı: baş ağrıları, uykusuzluk, içsel çöküntü. "... yardımın ne olacağını bilmiyorum, senin nerede önerilmemiş bir yardım gördüğünü de... İçimdeki canlı insan umut ediyor doğal olarak, buna şaşmamalı. Hüküm verense umutsuz." Ve mart başında artan bir haşinlikle: "Özgür olmadığım sürece kendimi göstermek istemiyorum, seni görmek istemiyorum." Ve bir ay sonra, telgrafla reddediş: "pasaport alamıyorum, kalpten selamlar. Franz."[14]

"Artık değiştirilemez olanı unutan biri mutlu değildir; böyle bir durum ancak operette görülür. Böyle bir görüş, anlayışın ortaya çıkmaması, ya da ona böyle bakılması demek değildir. Mutlu olan daha çok, kendi istemlerinin ölçülmesinin bu takdirde küçümsenen yüksek kararının iyice gerisinde kalarak, sonradan doğal olarak hatırı sayılır bir zevk almanın ortaya çıkmasıdır."

Kafka'ya (bugünkü) insan ömrü bahşedilmiş olsaydı, o zaman Heimitto von Doderer'in STRUDLHOFSTIEGE (1951) adlı kitabının son sayfasında dile getirdiği ve Avusturyalı bir mahkeme müşavirine söylettiği o ünlü mutluluk tanımlaması kuşkusuz gözünden kaçmazdı. Hem de mutlaka en derin hazzı duyardı. Çünkü mahremiyet ve terbiye edilmiş resmi dil arasındaki komik çelişki[15] ona has olan, özellikle de DAVA ve ŞATO'da ustaca başardığı üslup araçlarıydı. Onlarda da bilinçli, uyumsuz, kuru, 'cansız' dil, hiçbir okuyucunun gözünden abartılı etkisi kaçmayacak olan dildir: Henüz kavramadan, *hemen* yanlış yola saptırılmış bir aklın durmadan hesaplayan, oysa son kertede yaşamın kendisinin karar verdiği kâğıtların gürültüsünü duyması *-ex negativo'*dan çıkan bir sav, nasıl işlevselleş*mediğini* gösteren bir kışkırtma.

Doderer'de de biçim içeriği çiziyor. Onun açıkça Schopenhauer'den etkilendiği mutluluk tanımlaması ve 'başarı toplumunun' emrettiği *fun*'ı radikal olarak bunun karşısına koyması ilk bakışta anlaşılır görülüyor. Gene de tam düzgün bir çözümün sıkıntısı kalıyor geriye. Mutluluk ölçüsü gerçekten *hesaplanabilir mi*, iki bin yıldan fazla metafiziği amacına ulaştırmak için basit toplama yeterli midir?

Buna rağmen bu tek sorun değildir, burada başka kapan kapıları da beklemekte. Çünkü Doderer'in tanımlamasından, kendine ait istemleri, umutları ve beklentileri asıl mutluluğu denemenin olasılığını yükseltmek için geri almanın zorlayıcı sonucu çıkıyor. Yani tamamen savunmacı bir strateji, sınırlarını her kişinin kendisinin sondalaması gerekiyor. Şayet yaşamla ilişkili istemlerden tamamen vazgeçmek özellikle akıllıca bir şeyse -ya da bunu olumsuza çevirmek, yani: yalnızca acı ve mutsuzluk beklemek. O zaman acının mutluluğu olmazdı... *bunu mu* demek istemişti?

Nerdeyse Marienbad mucizesi -o Kafka'nın 1916 yazında gerçekten yaşadığı "yüksek karar" olarak ona ulaşan mutluluğa benziyor- Doderer'in refleksiyonun hiç de boş bir düşünce oyunu olmadığına dair, hüzünlü bir rahatlamaya vardıran yaşam pratiği delili. Ama başka nasıl? -Bize göründüğü üzere- kendine yetinmenin o ilkel hilesinin doğrudan doğruya paradoks ruhsal

dinamiğin *sureti* oluşu düşünülebilir mi: kendini kurtarmak için kendinden vazgeçme, mutsuzluğu çevirmek için koruyarak tüketmek? Bu mucizevi mekanizmayı insan nasıl düşünecekti?

Kuşkusuz ki Kafka daha ilkbaharda her hafiflemeyi, hatta ağrısız, uyanık bir günü bile mutluluk olarak görüyordu; çünkü yalnız psikolojik olarak değil, bedensel olarak da durumu hiç olmadığı kadar kötüydü. Her ne kadar hâlâ doktorlara kendine baktırmayı reddediyorsa da, şimdi -belki de ailenin ısrarıyla- hiç değilse bir sinir doktoruna muayene olmaya hazırdı. Teşhis 'kalp nevrozuydu' -son derece spesifik olmayan ve hiçbir şey açıklamayan bir teşhisti bu.[16] Oysa Kafka acı çekiyordu ve bu görülüyordu. Amirlerinin ona ek bir dinlenme izni vermek için adeta zorlamaları, başka türlü anlaşılamaz: Mutlaka sert kurum doktorunun bile onayı vermekten kaçınmayacağından emindiler.

Kafka'nın *henüz yeterince hiç de kötü durumda olmadığı* düşüncesine çevresindekilerin hiçbiri inanmazdı -elimize ulaşan belgelere göre son derece eksik bir düşünce, ama kesinlikle hatalı değil. Çünkü Kafka kendisine kalan enerjiyi neye harcamaktaydı, gittikçe sıklaşan yorgunluk ve ağrı durumlarına karşı direndiği enerjiyi? Genel olarak mahrum olmaktan ve küçük düşürülmekten kaçınmaya, kendine olan saygıyı güçlendirmeye, kısaca: tavrını korumaya. Bu yüzdendi Ernst Weiss'dan tavizsiz ayrılış, bu yüzdendi eski nişanlıyı görmek istememe, bu yüzdendi kendisi için hiç de tipik olmayan Pfohl ve Marschner'in bürolarındaki inatçı çıkışlar. Oysa bütün bu kurtulma deneyleri sosyal savunmaydı: başkalarının eleştirel bakışlarından yalnız olmaya ya da anonimliğe kaçış. Kafka tavrını korumak için en son bağları çözmeye hazırdı, hatta siperdeki ölümü bile göze almaya. Kısa süreli olarak kendine olan saygıyı korumanın onurlu anları ise pahalıya mal olmuştu. Çünkü esaslı, uzun süreli bir değişimi yıkmak için her şansı denemeye hazırdı, nasıl görünürse görünsündü bu değişim, oysa güvenilir insanların katılımını gerektiriyordu -şimdi uzak tuttuğu insanların, ki onların kendi ruh durumunu anlama yeteneğini sonuna kadar bozmuştu, onlar herhangi bir zamanda ona sırt çevirebilirlerdi. Kendini kimsenin kollarına atmama: onurlu bir prensip. *Böyle kollar olduğu sürece.*

Daha 1916 mayısında Kafka'nın özel cephesi tam da zamanında yıkıldı. Marschner dik kafalı memurunu savaşa göndermeyi reddetti, onun planlanmamış armağanlar almayı hemen reddedişi de sembolik bir jest olarak kaldı. Çünkü birkaç gün geçmeden hevesler karşı konulmaz oldu: Kafka bir iş konuşması yapmak üzere ilk kez Marienbad'a gitti, rüzgarlı ve yağmurlu havaya rağmen bu temiz, savaştan uzak kasabaya, fazla sayıdaki parklara ve çevresindeki ormanlara hayranlık duydu: Burası kavranıyordu, çünkü uluslararası kamu yoktu ve 'akıl almaz' güzellikteydi. Böyle bir yerin olacağını hiç aklına getirmemişti, hem de hemen erişilebilir yakınlıkta, Prag 'çukurundan' birkaç saat tren yolculuğu uzaklıkta, daha ilk gezintisini yapar yapmaz buraya gene geleceğini biliyordu. [17]

Haberlerinin sesi hemen değişiyor, Kafka hava cereyanının mafsallarına değdiğini ve elini gevşettiğini hissediyor. Gene de gevşemek güç, bunda deneyi yok. Marschner'e bunu onurunu kırmadan nasıl anlatsın? Gene baskının yükselmesine gereksinimi var, son engelden kurtulmak için *gövdenin* hücumuna: 23 Mayıs'tan 28 Mayıs'a kadar, beş bütün gün ve gece dinmek bilmeyen baş ağrıları onu yıpratıyor, dosyaları incelemeyi işkenceye çeviriyor, hafta sonunda da dinlenmeye izin vermiyor. Bununla krize ulaşıldı, rezervler tüketildi, daha başka türlü pes etme olanaksız. Kafka ya batacak ya da pazarlık yapacak. Kendisine teklif edilen üç haftalık izni minnetle şükran duyarak kabul edecek, Marienbad'a gidecek. "Sıkı durmak istiyordum... ama buna dayanamadım." [18]

Domino taşları gibi birden başka ruhsal bahaneler de düştü. Felice Bauer önemli bir durum olduğunun farkına vararak o anı kullanıyor ve Kafka'ya şaşırtıcı, tüm geri çevirmeleri hesaba katmayan bir öneri yapıyor: Yaz tatilini birlikte geçiremezler mi? idi bu öneri. Bu nerdeyse bir yıl sonra ilk buluşma ve ailelerin gözünden uzak ilk mahrem karar olacaktı. Sonucu belirsiz bir adım. Kafka hemen hazır ve "tabii son derece katılıyorum", düşünmenin izi bile yok, hayranlıkla bu yerin Marienbad'dan başka bir yerin söz konusu olamayacağına karar veriyor, evet, hemen özellikle de orada, bir kadının, *bu* kadının tedirgin eden

yakınlığında tamamen sarsılmış üretimsel güçlerini yeniden gereceğinin düşünü görüyor. [19]

Kafka duruşunu kaybediyor, bundan hoşlanıyor. Gene bir sınava girdiğini biliyor, ama bilmek *istemiyor*. Sabırla Felice'den gelecek işareti bekliyor, kendisi birkaç hafta içinde hiç de tamamlanmayacak dosyalara çalışıyor, bürosunu -sanki ilelebetmiş gibi- mükemmel bir düzene sokuyor. Nihayet 1 Temmuz cumartesi günü son dikteler, meslektaşlarla el sıkışma, veda etmenin mutluluğu. Ne yazık ki hiçbir şeyden habersiz olan aile onun yarım boş gününe el koyup, onu başarılı olduğu bilinen bir akrabanın sinagogdaki düğün törenine gitmeye zorluyor. "Senin çadırların ne kadar güzel Jakop, ne kadar güzel oturduğun yerler, İsrail... " Kafka saate bakıyor. [20] Sonunda pazar erken öğleden sonra kurtuluyor. III. sınıf tren vagonunda oturuyor her zaman olduğu gibi, onu hiçbir zaman rahatsız etmemiş olan gürültü sarıyor çevresini: rayların üzerindeki metal tekerleklerin çıkarttığı vuruş ve şakırtılar. Pencerelerin ardında gittikçe uzaklaşan kent.

Yakınlıkla uzaklığı birleştiren bir görüntü aranmakta, bize en yakın görünenin çok derin uzaklığı ve şimdiki zamanın kışkırtıcı erişilmezliği, gene de *nerdeyse* erişilir uzaklığı... Diyalektik bir görüntü yani, bir düşünce görüntüsü.

Kafka bu görüntüyü buldu ve onu yoğun biçimde kullandı, son derece yalın ve farz edilen zararsızlıktaki bir görüntü: *kapı* bu ve onun asil devamı olan kale kapısı. Yapıtlarında kilitli olmayan, buna rağmen geçilmez kalan kapılar var (deliğinden ŞATO memuru Klamm'ın göründüğü YASA ÖNÜNDE'ki kapı); arkalarında görünmez karanlığın hakim olduğu açık kapılar (Kafka'nın DÖNÜŞÜM için önerdiği kapak resmi); kendiliğinden açılan süfli kapılar (TAŞRA DOKTORU) ya da parçalanmayla tehdit eden kapılar (ressam Titorelli'nin odasına açılan DAVA'daki kapı); salt dokunulduğunda işkence ve ölüm getiren kapılar (DERR SCHLAG ANS HOFTOR); nihayet belirsiz bir nedenle bir andan ötekine geçişlerini değiştiren kapılar: böylesi bir kapıyı Kafka 1916 nisanında, başına iki ay sonra gelecek olan bir olayın öngörülü sembolü olarak bulmuştu. [21]

Marienbad'da ise daha ilk gün yeni ve estetik açıdan özellikle rafine bir değişiklikle karşılaşmıştı: "Felice ile. Kapı kapıya, her iki taraftan da anahtar." [22] Otel odalarının anahtarları oluşu kesin, bu o kadar genel bir şey ki, ayrıca saptaması gerekmezdi. Oysa bu hem gözüyle hem kulaklarıyla yokladığı çifte kapı nerdeyse mahremlik içermeyen bir semboldü, hem de bugün, 33. doğum gününde bu gibi işaretlere karşı her zaman olduğundan biraz daha hassastı.

Birçok şey bu kapının Felice'nin tarafında başından beri *açık* olduğunu gösteriyor. Onun da aşması gereken tutuklukları vardı: Evli olmadığı, hatta nişanlı bile olmadığı bir erkekle birlikte tatil yapma, hem de daha iki yıl önce beğenmeyip kovaladığı bir insanla... bunlar aileye kolayca inandırılamazdı. Hiç değilse herkesin planlı biçimde kendisiyle meşgul olduğu bir sanatoryum olaydı... ama Kafka bunu reddetmişti, geleneksel dikkat, kamu ahlakının istemleri onu pek ilgilendirmiyordu artık, bunları anımsamakta bile zorlanıyordu. Felice neden onun gibi davranmıyordu? Evde *hiçbir şey* anlatmamak, hiç değilse asıl anlamı olanları anlatmamak en doğru olandı.

Annesinin gözü önünden uzaklaşır uzaklaşmaz Felice çiçek gibi açıyordu, daha Marienbad tren istasyonunda başına ateş çıkmış olan sevgilisini o kadar incelik ve doğallıkla karşıladı ki Kafka bunu Berlin'de boşuna umut etmişti. İlk günlerin aksilikleri -otel değiştirme, dinmeyen yağmur, Kafka'nın hassasiyetleri ve inatçı alışkanlıkları- bu durumu değiştirmeye yetmedi. Kafka daha üçüncü gün "birlikte yaşamanın güçlüğü" diye not ediyor, Felice'nin bu yakınma için daha fazla nedeni olduğunun kuşkusuz bilincinde olmasına rağmen, kılıcı daha da derine batırıyor: "F. ile yaşamanın olanaksızlığı. Herhangi bir kişiyle yaşamanın olanaksızlığı."

Onu gerilim altında tutan mutlaka son derece uyanık olan bilinciydi: Kafka -ne gündüz ne de gece kurtulabiliyordu bundan- kısa zaman içinde *bir şeyin* olması gerektiğini biliyordu. Çevresel durumlar hiç olmadığı kadar mutluydu, bunu da kendisi yaratmıştı. Tam da bu yüzden Marienbad'daki randevu her şeye karar verecek olan deneyin beklentisinde yatıyordu: Dört

yıllık bir hazırlık *bu gibi* durumlar altında düşü yerine oturtmaya yetmeyecek miydi, yetmeyecekse her türlü umut hayaldi, o zaman ilelebet veda edilecekti, öyle bir veda olacaktı ki bu, anlamı ve gerekliliği açıkça ortaya konmuş olacaktı. Peki ama aslında onu her şeye rağmen bu "birlikte yaşamanın güçlüğüne" katlanmaya iten neydi? "Yabancılık, acıma, şehvet, korkaklık, kibirlilik", böyle sanıyordu, "belki de en derinde ince bir ırmağın aşk diye adlandırmaya değer oluşu, arayışa geçit vermeyen, bir anın anında birden parıldayan.-Zavallı Felice."[23]

Kafka'nın saydığı şeyler arasında mahremiyet yok, oysa özellikle de bu atağın zapt edilemeyen, her türlü tutukluğu ve aklın tüm reddedişlerini aşacak olan hırsı yükseltebileceğini biliyor. Kimse ondan daha iyi bilemez bunu, buna ait endişe verici görüntüleri daha DAVA'da bulmuştu. Ama tatminin yerine nasıl geldiğini unutmuştu. Cinsel arzu onun için her zaman olduğundan daha da eziyetliydi (orospular, düşü görülenler bile yazdıklarında çoktandır görülmüyordu), Weimar'daki acı-tatlı aşık oluşla, Riva'daki ufak mutlulukla, daha birkaç hafta önce Prag'daki zoraki flörtlerle bu arzuyu birlikte düşünmeyi başaramıyordu, hele kendi, beklenmedik hazır oluşuyla Felice'nin yakınlığını aramayı hiç beceremiyordu. Kendisini bu derece keskinlikle gözlemlemesine rağmen: bu bağlar elinden kaçıp gidiyordu, cinsellik ve inceliğin ayrımı Kafka'nın burjuva çevresinde hâlâ normal olarak algılanmasının bunda payı olduğu kuşkusuz -bunun artık onda içselleştirilmiş biçimde, akıl filtresi olarak, kendi kendini algılamanın kör noktası olarak belirli kılsa da ruhsal yaşantısının ayrıştığı görülüyor, birbirlerine yabancı kalan celselerin idaresiyle: sonsuz aydınlanan kendi bilincinin hücresinden kaçma isteği; diğer insanlar tarafından anlaşılma ve barışçı biçimde kabul görme isteği; nihayet bir kadınla birlikteliğin, derinin deriye, ağzın ağza bilinçsiz, her türlü hücreyi açan isteği -Kafka bunların hepsini biliyor, gene de hepsinin arzulamanın sonuçları olduğunu kabul etmek istemiyor, bedenle ilgili aynı arzuda kök saldığını ve bu yüzden bedensiz olarak düşünülemeyeceğini ve tatmin olamayacağını düşünemiyor.

Marienbad'da bu engeli aşıyor, ilk kez arzu hisseden Felice de bunu olanaklı kılıyor. Zamanı gelmişti, bu son fırsattı, krize ulaşılmıştı, Kafka kendine egemen olamıyordu. "Ne biçim bir insanım ben!" diye yakınıyor hızla kalemle yazılmış bir kartpostala. "Ne biçim bir insanım ben! Ona ve kendime ölümüne azap veriyorum." Oysa birkaç saat sonra Marienbad'ı iyice güneş altında yaşadılar, "müthiş hafif ve güzel bir öğleden sonra."[24] Hemen ardından çift kapı da açılıyor. Onlara kalan daha beş günleri vardı.

"Doğrusu bana fare en son deliğindeymiş gibi geliyordu. Daha beter olamayacağı için, şimdi daha iyi oldu. Benim bağlı olduğum ipler hiç değilse çözüldü, biraz kendimi toparladım, durmadan ellerini yardım için tamamen boşluğa uzatan o, gene yardım etti ve ben onunla şimdiye kadar bilinmeyen insandan insana, değeri bu ilişkiye kadar uzanan, en iyi zamanlarımızda mektup yazandan mektup yazılana olan bir ilişkiye girdim. Temelinde ben şimdiye kadar hiçbir kadınla içli dışlı olmamıştım, iki durumu dışarıda bırakacak olursam, biri o Zuckmantel içindeki (ama o kadın, bense erkek çocuktum), biri de Riva'daki (ama o orada yarı çocuktu bense tamamen şaşkın ve her an hastaydım). Oysa şimdi bir kadının güvenli bakışını gördüm ve kendimi kapatamadım. İlelebet saklayacağım bazı şeyler yırtılacak (tek değil, aksine bütün) ve bu yırtıktan bir insan yaşamından fazla yeterince mutsuzluk çıkacak ortaya -ama bu davet edilmiş değil, aksine yüklenmiş bir mutsuzluk. Buna karşı koymaya hiç hakkım yok, şayet olmasaydı bu olanı, sırf bu bakışı tutabilmek için kendi isteğimle yapardım. Aslında onu tanımıyordum, (başka kaygılar yanında) bu mektup yazan kadının gerçeği karşısında duyduğum korku beni o zamanlar alıkoyuyordu; büyük odada bana doğru nişan öpücüğünü vermek üzere geldiğinde bir titreme geçirmiştim; ailemle olan nişan yolculuğu benim için adım adım işkenceydi; F. ile düğünden önce yalnız kalmaktan hiçbir şeyden korkmadığım gibi korkuyordum. Şimdi ise başka türlü ve iyi. Anlaşmamız yakın: savaşın bitiminden hemen sonra evleneceğiz, bir Berlin banliyösünde 2-3 odalı ev tutacağız, ekonomik geçimi her birimiz kendisi karşılayacak, F. çalışmayı sürdürecek şimdiye kadar olduğu gibi ve ben, bense, şimdilik söyleyemem. İlişkiyi daha belirli tarif etmek istersek eğer, iki odanın görünümü, örneğin Karlshorst'ta, birinde F. erken kalkıyor, koşarak çıkıyor ve akşamları yorgun yatağa giriyor; diğerinde bir kanepe var, üzerinde ben yatıyorum ve süt ve balla besleniyorum." [25]

Brod bu kapsamlı ve şaşırtıcı biçimde düzenlenmiş raporu sarsılarak okumuş olmalı: hem sırf acı ve keyfin bu derece birbirine yaklaşmış görünmesi yüzünden değil, aksine Kafka'nın tam

üç yıl bunun ruhsal etkisini kendisinden sakladığı olup bitenden ilk kez haberdar edilmesi yüzünden. Kimse bu "işkenceyi" bilmiyordu, Kafka her şeyi kendi kendine halletti. Evliliği yanında en az iki erotik ilişkisi olan Brod'un Kafka'nın katı, keskin çizimli görüntülerden hareket eden dilini önce kendi yaşadıklarına tercüme etmek zorunda kalışına kuşku yok. Cinsel kavram içeriği kesindi. Ama -tuhaf olan- bunun kadın bakışında yoğunlaşmasıydı, böylece de en özdeksel olmayışında. Ketumluktan mı? Belki de bu yüzden. Oysa Brod daha o zamanlar Kafka'nın güncesini karıştırıyor olsaydı, orada da başkaca bir şey bulamazdı: "Yumuşak gözlerinin görünümü güzel, kadınsı derinliğin kendini açışı" deniliyordu Felice için.[26] Yaşamının sonuna kadar bu bakış Kafka için iyinin sembolü olarak kaldı, kurtuluşun yalnız düşünülür değil, aynı zamanda denenebilir olduğunun garantisi, "bir kez anın anında" olduğu. Onun için *buydu* Marienbad mucizesi. Ve bir tek ölümünden kısa süre önce yazılan belirsiz bir kâğıt parçasında Felice'nin "asil bedeninin" anımsanması izi var.[27]

Onun bu bakışını sıkı tuttu, o "kadınsal derinliğin" günün birinde gene kapanacağını şaşılacak biçimde hafif taşıdı. Marienbad cennetti, gündelik yaşam her yerdeki gibi dünyeviydi, hatta hoşluğunda herhalde Felice'nin ısrar ettiği kibar 'Schloss Balmoral' otelinde bile. Gezintiye çıkıldı, ormanlarda dolaşıldı, Baedecker'in tavsiye ettiği gezinti yerlerine, 'Egerlaender', 'Dianahof'a gidildi, masadan masaya zararsız tanışlıklar yapıldı, birlikte gazete okundu (biraz önce Somme cehennemi başlamıştı, ama burada kimse bunu ne düşünebiliyor ne de hayal edebiliyordu), geç akşam saatlerinde Felice'nin balkonunda, ufak bir masanın başında, elektrikli bir lambada karşılıklı oturuyorlardı. Felice içinde hâlâ o eski acıyı taşıyordu, diyecek bir şeyi yoktu buna, yani Felice'nin "sevgili annesi" Anna Bauer'e damat olarak yazılı bir haber vermeden *-de facto* nişan yenilemesi, Kafka bu sözden kesinlikle kaçınıyor olsa da- Julie Kafka ve Valli'nin kür yaptıkları Franzensbad'a yaptıkları birlikte ziyarette sınayan bakışların üzerine yönelmesini bile hafif bir duyguyla karşılamıştı, bu daha birkaç gün öncesinde olanaksız-

dı: "olağanüstü"ydü bu durum diye yazdı Brod'a, "öylesine olağanüstü ki, aynı anda beni güçlü biçimde dehşete düşürüyor."[28]

Bu dokunulmaz ve korkusuz dalgalanma Felice'nin yola koyulmasıyla da son bulmadı. Uyku bozukluklarının ve baş ağrılarının her şeyin iyi olduğu bu sırada da hâlâ son bulmaması mutlaka bir düş kırıklığıydı. Bunun ötesinde de Kafka -otel yönetiminin öne sürdüğü bir hata yüzünden- geriye kalan hafta için oldukça gürültülü olan Felice'nin odasına taşınmak zorunda kalmıştı, (şimdi iyice kilitlenmiş olan) çifte kapının her iki yanında da başka konuklar vardı. Oysa akşamları 'onun' balkonunda, 'onun' oturduğu yerde oturduğunda, o gözler gene karşısında oluyor ve ona bakıyordu. Bu bakış altında nihayet barış olmuştu, bu bakış altında nerdeyse her şeye dayanılırdı, yıllar sonra bile Kafka Marienbad'daki bu altı -beraberlik ve sekiz mutlu- yalnızlık günlerini yaşamının en büyük bilmecesi olarak saydı[29]-on dört gün: Kaçırdıkları yüzlerce gecenin yanında bir hiç, gene de şaşırtıcı, olağanüstü ve tek bir deney sinirli bir Ben için, zaman ve onun için uçup gitmez, aksine savaş vererek geçerdi oysa, dinlenmeyi de kuvvetlerin felce uğraması olarak algılardı bu Ben.

Doğal olarak bizim için de bir bilmece. Çünkü nerede kalmıştı o görünüre göre aşılmaz, Kafka'nın yıllar boyunca evlilik kararını vermesini olanaksız kılan *nesnel* engeller? Büroda geçirilecek haklı korku, maddi sorumluluk yükü, tüm yaratıcı güçlerin aile kafesinde yok edilmesi, yazmanın sonu? Kafka değil miydi daha birkaç ay önce "kapana kıstırılmış bir fare gibi umutsuzca" süregelen dışsal "özgürlüksüzlüğü" mutsuzluğunun merkezine oturtan? [30] Kendisi değil miydi evlilik ve edebiyat arasındaki karar sürecini vazgeçilmez bir öz mitosa stilize eden?

Bu söylemleri yalnız bilmekle kalmayan, aksine zaman zaman bunu kabul eden Max Brod bile hoş haberin anlamını kavradığında dehşete kapılmış olmalı: Kafka anlık bir hevese mi kapılmıştı yoksa gerçekten bunları unutmuş muydu? Tersine: Yüzüğü kırmıştı. Bir çıkış yolu bulmuştu, arkadaşlarının hiçbiri onun bunu yapabileceğini düşünmemişlerdi, her anlaşmanın ötesinde bir çözüm. Daha da mükemmel olan, yanında bu çözü-

mü birlikte yürüten bir kadın olmasıydı, hatta birlikte yürütmeyi *arzulayan* bir kadın. "... maddi dertleri herkes kendi üstlenecek" deniyordu Kafka'nın mektubundaki önemli cümlede, "F. işine şimdiye kadar olduğu gibi devam edecek... "

Müthişti bu, Brod ve Weltsch koca olarak olsa olsa bunu *düşleyebilirlerdi*, gerçekleşmesi ise skandala mal olurdu. Felice de bunu biliyordu, bu sefer annesinin ısrarlarına karşı koyuyordu: hayır, ayrıntı yok. Henüz bilmiyoruz. Bakacağız. Savaş bitsin hele... Kafka da başka türlü davranmıyordu, onu son izin gününde Marienbad'da ziyarete gelen Julie ve Valli barıştıkları kuru bilgisi ve günün birinde de evlilik olacağı kuru haberiyle yetinmek zorunda kaldılar.

Savaş öncesi zamanlarda düşünülemeyecek bir münasebetsizlik. Hele gizli maddi kararlardan hiç söz etmemeli, bununla Kafka ve nişanlısı sosyal soylarına sırtlarını dönüyorlardı. Çünkü erkeğin yeteneği karısına 'bakmak', kadının becerisi ise evi idare etmek ve sınıflarına uygun biçimde çocuklarını yetiştirmekti -bunlar burjuva yaşam tarzının en başta gelen unsurlarıydı ve proleter ortamdan kesin biçimde onları ayıran durumdu. Tamamen kadının mirasından faydalanan aileler mutlaka vardı. Bu gibi durumlarda bile erkeğin görevi başkalarına bağımlı olmama arka görünümünü korumaktı ve doğal olarak hesaplar ve çekler oldum olası *bey* tarafından imzalanıyordu. Tamamen olanaksız olan ise, eşin ve annenin kendi görevini satmasıydı: Böylesi bir durum sosyal ve ahlaki kuşku yaratır ve erkeğe pezevenklik gölgesi düşürürdü. Metropollerde kural dışı durumlar vardı, liberal akademik ortamda da, ayrıca sanatçı çevrelerinde ve doğal olarak da marjinal, yaşamı reforme etme fikirlerinin etkisi altında olan alt kültürel ağlarda. Bu gibi durumlar Prag burjuvazisinde yoktu, burada hâlâ bakımla mükellef olanların hakları ve görevleri geçerliydi. Max Brod'un kendisi bile ücret pazarlığı yaparken evli olduğunu öne çıkartmayı avantajlı buluyordu -bu Viyanalı edebiyatçıların asla akıllarına gelmeyecek taşralı bir jestti.

Bu anlaşmaların ne hızla değiştiği ve kullanılmaz oluşu eski kuşaklar için şok etkisi yapmış olmalıydı -aynı zamanda da bu doğrudan doğruya savaşın hissedilir neticesiydi. Birden kadın

iş gücüne gereksinim çıkmıştı ortaya, hem de o güne kadar tabu olan alanlarda: gece gündüz didinen sayısız silah işçisi kadın efsaneye dönmüştü, savaşa katılan her ülkede onlar ülke cephelerinin kahramanlarına stilize edilmişlerdi. Her şeyden öte de kadının doğrudan doğruya kamusal varlığı tedirginlik ve sosyal huzursuzluk yaratmıştı. *Bir kadının vatman* olduğu tramvaya ilk kez binmek cesaret isterdi: sırf yolcular korktuğu için değil (ki doktorlar ve psikologlar kışkırtıyordu bunu), daha çok da bir anormallik söz konusu olduğu, geleneksel düzenin ürkütücü ve geri dönüşü olmayan bir durum yarattığı içindi. Herkes -her ne kadar tutucu basın tersini ileri sürse de- bu tip işleri üstlenen kadınların cephedeki erkeklerin yerine asla 'geçmeyeceklerini' biliyordu. Yeni ele geçirdikleri yerleri bundan böyle bırakmayacaklardı, beklenen barıştan sonra da. Asla artık eskiden olduğu gibi olmayacaktı durum.

Ev işlerinin de sürpriz kamusal değerlendirilmesi bu kuşkuyu güçlendirdi. Hiç kimse (bazı kadın hakları savunucuları hariç) o güne kadar 'ev kadını' kavramını meslek adı olarak görmeyi aklına getirmemişti. Alış veriş, temizlik, yemek pişirme ve çocuk bakımı: ev kadınlarının günlerini dolduran işler bunlardı, cinsiyete dayalı spesifik, kopyalamayla öğrenilen servis hizmetleriydi bunlar, hem ev hizmetlileri derecesine çıkartılsalar da. En geç 1916'da ise, kıtlık ekonomisinin başlamasıyla, bu işler savaşta önemli olan bir duruma ulaştı, 'kadın imparatorluğu' tümden kamusal tartışmalarla birden yükseltildi: Politik ve böylece *katı* bir konu oldu. Doğal olarak tüm sonuçlarıyla. Ev kadınları da bundan böyle günlük gazetelerin ekonomi sayfalarıyla uğraşmaya başladılar, orada hangi yiyecek maddelerinin azaltıldığını, resmi makamların hangi piyasa fiyatını saptadıklarını, hangi günlerde pasta yapımının yasak olduğunu ve gittikçe uzayan, nerdeyse sadece kadınların oluşturduğu kuyruklarda 'huzursuzluk havası' yarattıklarında hangi cezalara çarptırılacaklarını öğrendiler. Aile hayatının ana bölgesi, cinsellik ve reprodüksiyon bile gittikçe artan bir gözleme tabi tutuldu. Çok çocuklu kadınlar ilk kez resmi onurlandırmayla karşılaştı; doğumlar, hatta süt verme için bile devletin yardımı vardı; evlenmemiş baba askerse

bile, alışık olunmayan bir bonkörlükle aile yardımı ödendi -öte yandan evli erkeklerin savaş ahlakını zayıflatan çapkınlıkları artık sadece ahlaken değil, politik açıdan da lanetlendi.

Savaş koşullarının 'zayıf cinsiyete' bir yığın yeni, ağırlıklı ve her şeyden çok da *gözle görülür* görevler vermesi ve onun sırtına yüklemesi burjuva kadınların emansipasyonu, organize, ama devlet -ve aileye sadık kadın hareketinin asla yapamayacağı güçlü biçimde destekledi- sosyal tarihsel açıdan son derece önemli bir oluşumdu bu ve tarihi kaynaklar tarafından da şüphesiz ortaya kondu. Oysa bu görünüm gündelik yaşama, yaşam pratiğine, düşünce tarzının değişimine bakıldığında buğulanır. Çoğu zaman bütün aileyi ayakta tutan Felice Bauer gibi bir kadının, daha savaştan *önce* bile mesleki açıdan sorumluluk gerektiren ve bununla da son derece 'ileri' bir pozisyona sahibi oluşu, ancak savaş *sırasında* sosyal ve ahlaki alışkanlıklarını bir tutması, yani zaten çoktan elde ettiği ekonomik taleplerinin oyun alanları yoksa nasıl açıklanabilir? Hem de memurların büyük kent ortamında daha az biçimsel, daha rahat, belli ölçülerde yıllardan beri cinsiyetler arası aklı başında bir ilişki uyguladığı dikkate alınırsa?

Ekonomik değişimin *tek başına* bu tip çözülme süreçlerini tek bir kuşak içinde akla yakın kılması düşünülemez. Tersine: İş pazarının 'eşitleyici' eğiliminin sadece özgürleştirici olmadığı, aynı zamanda da tehdit edici, köklerden koparıcı olarak görüldüğü düşünülebilir (Felice Bauer olayında mümkündür de.) Bu yüzden gelenekseli hiç değilse özel yaşamda tutma isteği vardı, yani kadının, kız çocuğun, bayanın, nişanlının rolünü korumada. Mutlaka bir başka, daha güçlü bir motifin araya girmesi gerekiyordu bireysel kaderin daha aşağıdaki katmanlarında, cinsiyet ve düşünce tarzının sıcak bölgesinde o bağların değişmesi için, modern toplum bunu *olanak* olarak çoktan hazırladı.

Bu motif ise savaştı, daha doğrusu onun yaşam koşullarını sert etik sınırlamalardan arındırmasıydı. Ne diye sanki yarın geçerli olmayacak yasalara uyulmalıydı? Ne diye belki ölmüş ya da esir alınmış bir erkeğe sadık kalınmalıydı? Ne diye bir sonraki ayda sadece karneyle ya da hiç elde edilmeyecek bir zevk-

ten vazgeçmeliydi? Her şeyin hızla pahalılaştığı bir zamanda ne diye tasarruf yapmalıydı, başkaları savaş yüzünden utanmazca para kazanırken insan kendini ne diye sınırlandırmalıydı? Ve nihayet: Zıvanadan çıkmış bir dünyada evlilik bağının tüm o can sıkıcı süreçlerine uymanın ne anlamı vardı, bu dünyada insanlar, kurumlar, değerler yitip gitmekteydi ve birkaç ay sonrası için yaşamı planlama pamuk ipliğine bağlıydı.

Artık bir önemi yok: Bu duygu önce özelde filizlendi, en geç 1916 da sosyal kavrayışın dramatik değişimine yol açtı, buna karşı yürütülen propaganda da onu durduramadı. Sosyal sarsıntının son derece yaygın, yüzeydeki yanı aslında sorunlu bağların, yıkılan evliliklerin ve iyice artan evlilik dışı doğumların yalnızca ufak bir görüntüsüydü. İnsanlar eğlence düşkünü olmuşlarmış diye yakınıyordu tutucu basın, eğlence düşkünlüğü ise yüz binlerce insanın öldüğü bir zamanda en utanç verici olan durummuş.-Gerçekten de bir *bağımlılık mıydı?* Mutlaka yanlış anlamaydı bu. İnsanlar geride ne kaldıysa onu alıyordu, çünkü daha uzun zaman olmayacaktı. Ölümün ve batışın yakınında yaşam daha da canlanır. Hepsi buydu.[31]

Savaş açılar açtı, sonra onları gene kapattı -hem büyük, pis Berlin'de, hem de idilik Marienbad'ın, 1916 temmuz ayında Praglı memur ve Berlinli görevlinin her gün kol kola dolaştıkları süpürülen ve yıkanan gezinti alanlarında. Onlar da bu ivme kazanmış dünyanın etkisinde kalmış ve artık önemi yok demişlerdi. Böylece öyle bir plan yaptılar ki bu plan ancak böylesi bir zamanda *düşünülebilirdi*. Bunu savaşa borçluydular. Birkaç gün sonra Alman İmparatorluğu pasaport yasalarını sertleştirdi, Berlin ve Marienbad arasındaki uzaklık çok arttı. Mutlu tatilden dönmesinden bir ay bile geçmemişti ki Felice Bauer firmasının 'Teknik Atölyelerinde' ilave bir işi yüklenmek zorunda kaldı, çünkü erkekler ortada yoktu. Buna karşılık ona ticari temsilci payesi verildi, oysa bu paye onun için yeni bir şey değildi.

Kafka'nın gözünün önünde ütopik bir manzara açılmıştı, sadece bir an için: Ekmek parası kazanmaktan kurtuluş, yazmaya yoğunlaşma, *aynı zamanda da* sadece bir kadının verebileceği huzur. Felice'nin ayrılışından sonra, akşam otelin balkonun-

da o bu akıl almazlığı, olanaksızlığı, esenlik ve otonominin iç içe girmişliğini hissetti. Not defterini çıkartıp, olanaksızı doğru anlatmak için bir metafor aradığı düşünülebilir. Bulamadı. Sonra bir kartpostalda *aklına geldi*[32] hem de iyice ufak, onda sıkça görülen bir dalgınlık hatasıyla. "Schloss Balmoral" diye yazmak istemişti gönderenin adresini; ama nerdeyse bundan bir "Schoss"* çıktı. "o" harfi tamamlanmamıştı, aceleyle üzerini çizerek düzeltti... Keşke öyle bıraksaydı.

* Kucak, (ç.n.)

Yahudilerle Ne Gibi Ortak Yanım Var?

Bu hareketliliği beğeniyorsam da;
gene de havalardan ne uçup geçti diye soruyorum?
Arthur Schnitzel, BUCH DER SPRÜCHE UND BEDENKEN

İmparatorumuz buradaydı, 1904 yılında, en büyük onur, tüm kent ayaktaydı, her yere bayraklar asılmış, her yer aydınlatılmıştı, her yerde çiçekler vardı, Weimar otelinde bugün bile bundan söz ediliyor, masasında İngiliz kralı Edward oturuyordu, kendisi sonradan her yaz ölümünden kısa süre öncesine kadar buraya geldi, yarı tanınmazlıkla, gene de bakanlar ve dükler yanına girip çıktılar...

Marienbad'ın görevdeki belediye başkanına, iki düzine kür doktoruna ya da 'şehir sular idaresi bandosu müdürüne' bölgenin oldum olası konuk ettiği en ünlü konuklarının kimler olduğu sorulsaydı, cevap oy çokluğu ile siyasi rütbe sahipleri olurdu -sırf birkaç saatliğine 'orada kalmış' olsalar ve I. Franz Joseph gibi şifalı sudan bir lokma içip hemen rakip kente 'koşanlar', yani yakındaki Karsbad'a koşanlar gibi. *Ünlüler*: ölçüler aynı, kriterler katıydı. Herkesi ipnotize eden güçtü, 'tarih yazma yeteneği' ve kendi vassallarını kıymıklar gibi tek çekim alanında düzenlemeydi, olsa olsa ölümsüz Goethe'ye (orayı ziyaret etmesi yüzünden Weimar oteli bu adı almıştı) *per se* ve mahiyeti olmadan ünlü olma bağışlanmıştı. Bu durum çok sonraları, kur işletmesinin onlarca yılı geride bırakmasından sonra tamamen değişti, bugün adı Marianske Lazné olan Çek kasabasını anlatan tüm rehberlerde Chopin, Gogol, Ibsen, Mark Twain, Johann Strauss, Nietzsche, Dvorak, Mahler ve Frued haftalarca ya da aylarca Marienbad'da oturdukları ('oyalanma' sözcüğü moda olmaktan çıkmıştı) yazılı, tümü de iktidar sahibi değil. Ve bu uzun listenin sonunda Praglı Yahudi var, içlerindeki en iktidar sahibi olmayanı. Oysa onun tamamen kendine has bir ünlü olma anlayışı var. Biraz önce yola çıkan nişanlısına şunları yazıyor:

"Bak, Marienbad'ın en önemli kur konuğuna, yani kendisine en büyük güven duyulan kişiyi biz tanıyamadık: Belzer hahamı bu, hasidizmin en yüksek rütbelisi. 3 haftadır burada. Ben dün ilk kez bu 10 kişilik mahiyetin arasında akşam gezintisine çıktım." [1]

Orada bir şeyi atlamışlardı -anlaşılmaz olarak, 'israel' otel ve restoranları merkezden birkaç dakika uzaklıktaydı. O küçük, çapraşık evlerin yığılmış oluşu görülmeye değer yerler arasında değildi, Kafka'yı harekete geçirmek için Brod'un mektupla bildirerek bunlara dikkat çekmesi gerekmişti.

Hasidik otoriteleri ve onların taraftarlarını yakından gözleme ilk kez olmuyordu. Prag'da da böyle kişiler vardı, savaştan kaçış dalgaları içinde oraya gelmiş ve banliyölerdeki ucuz evlerde takılıp kalmışlardı. Kendilerine sınır koymuşlar, dostluklardan kaçınmışlar, kirli buldukları reformist sinagogda bile asla görülmemişlerdi. Almanca konuşulan Altstadt'taki yeterince Yahudinin onların varlığından sadece gazete kanalıyla haberdar oluşlarına kuşku yok.

Kafka için başkaydı durum. Daha 1915'te, Marienbad'dan bir yıl önce bir aracı ona ve Siyonist sahneden ilgi duyanlara bu sekterlerin yaşamını gösterme olanağı sunmuştu: Jiri (Georg) Langer'du bu kişi, Praglı, Batı Yahudisi olduğu halde öteki tarafa geçmişti, Çek burjuvazisine mensup ana babasının dehşete kapılmalarına aldırmadan on dokuz yıldır Galiçyalı bir 'Mucizevi bir Haham'ın müridi olmuş, kısa süre sonra kendi kentinde kaftan giyerek, iki şakağından aşağıya lüleli saçlarını sarkıtarak ve geniş kenarlı kürk şapkayı giyerek, çevresine soğan kokuları bulutu saçarak herkesi hayretler içinde bırakmıştı. Langer'in kendisi görülmeye değerdi, doğal olarak da yorucuydu: fanatik, fedakâr, kadınları şeytan olarak gören, par exelence bir kökten dinciydi. Ordu bile onunla başa çıkamamıştı, hiçbir ceza ihtarı onu korkutmuyordu, hele şabat hiç, böylece birkaç ay sonra "aklı sapmış" damgasını yiyip serbest bırakılıyordu. Tabii Langer kıskanılacak biçimde kolayca İbranice öğrenmişti, Hasidik yazı hakkında bilgisi vardı ve zor anlaşılır kabalist yapıtları biliyordu, Kafka ve Brod'un ilgisini bu yanıyla çekmişti. Çünkü bunlar Yahudi geleneğinin yüreğinin attığı yerlerdi, Praglı kültür

Yahudilerine bile iyice kapalı olan alanlardı. Onlar hâlâ Buber eğilimli, özgül Yahudilik 'ruhundan' söz eden antolojileri biliyorlardı -Hasidik efsanelerin (dini menkıbe) roman biçimine sokulmuş çalışmalarını, onların dilini Kafka 'dayanılmaz' görüyordu.[2]

Buber'in folkloru yanlışlıkla ciddiye alındığı takdirde o zaman Doğu Yahudisi yaşamının gerçeği mutlaka uyandırıcı etki yapabilirdi -tıpkı Grodek hahamının ufak mürit grubunun Prag-Zizkov'da berbat bir handa toplanmaları gibi. Orada rehber görevi de üstlenen Langer gönülsüzlük gösteren tanıdıklarını siyah giysili, yüksek sesle dua eden, ardından gene yabancılaştırıcı fısıldayan erkeklerin çevresine kılavuzluk etti. Onlar tam zamanında şabatın 'üçüncü yemek saatine' rastladılar: özellikle kutsal ve dışarıdan bakanlar için hiç anlaşılmaz bir adetti bu, orada en üst rütbelinin, yani 'zaddik' in masasında kendisi tarafından dağıtılan yemekler tam anlamıyla sunak ve kurban mistiği kalitesini kazanıyordu. Oysa kıvılcım iyice etki yapmıyordu; daha çok da Kafka asıl temizlik ve kir ilişkisiyle çok uğraşmıştı, burada gözlemlediği ritüel pratik ona bir şey söylemiyordu. Hahamın biraz önce parmaklarıyla karıştırdığı ortak kaptan zorla balık yerken bu dokunuşların rastlantısal olmadığı, tersine kutsal davranışlar olduğunun farkına varmadı. "Aslında" dedi kente dönüş yolunda Brod'a , "aslında vahşi bir Afrika kabilesindeki gibiydi. Kaba batıl inanış bu."[3]

Kafka'nın bakışı daha çok hahama yönelikti: Bu adamı tüm ötekiler karşısında ne nitelendiriyordu, neydi görünen işaretler, otoritesini oluşturan hissedilen özellikler? "En güçlü babasal duruş insanı haham yapıyor" diye not etti günceye: bunun kendi görüşü mü yoksa Langer'in empatik açıklamaları mı olduğu belirsiz.[4] Her neyse bir idealleştirmeydi. Aslında Kafka'nın çoktan bilmesi gereken, hasidizm merkezlerinde, Galiçya'da en az otuz merkezde, kuşaklardan beri sülale prensibinin egemen oluşuydu: Sadece hahamın makamı tüm otoritesiyle miras yoluyla geçmiyor, aynı zamanda mucizevi zaddik statüsü de, yani 'yetkin olma', en yüce makamlara doğrudan girme izni olma durumu da geçiyordu. Çoğunlukla bu kasabalarda, gene de nispeten haş-

metli 'saraylarda' çok farklı hükmedenlere tahammül edilmişti, bunlar asla babacan olmadıkları gibi, kendi taraftarlarından epey para da toplamışlardı.[5]

Kafka'nın Marienbad'dan yolladığı kapsamlı rapor, Zizkov'a yaptığı aydınlatıcı seferden sonra otorite bilmecesine olan ilgisinin hâlâ canlı olduğunu gösteriyor. Gerçekten de ünlü kür konuğu Issachar Dow Ber Rokeach'ın, yani Belz hahamının, hasidizmin en nüfus sahibi figürlerinden biri, aynı zamanda da en tavizsizlerden olmasıydı. Tarikat değiştiren genç Langer'in bu adamı öğretmeni olarak seçmesi rastlantı değildi, çünkü Lemberg'in kuzeyindeki Belz 'sarayında', Rus sınırı yakınında, yalnız geleneksel Hasidik ritüele sarsılmaz biçimde uyulmakla kalınmıyor, aynı zamanda burada kültsel aşırı biçimlendirilmiş Hasidik yaşam pratiği de her türlü yeniliğe bağışıklıydı (çatal bıçak kullanımının reddedilmesine kadar). Belz kendi yasalarını koyan Yahudi bölgesiydi, yüzlerce yıldır zamanın durmuşa benzediği bir yöreydi, sürekli olarak sınırı geçen hacı akınını da oraya çekiyordu. Oysa daha savaşın ilk haftalarında köy Rus birliklerinin hücumuna uğradı, haham Macaristan'a kaçtı, müritleri dağıldı.

Zaman zaman Marienbad'da kalışı salt sağlık sorunlarına bağlıydı; doğrusu ustalarına istediği iyileştirici suyu zamanında yetiştirmekte beceriksiz kalan inananlarının çabaları Kafka'nın Brod'a yazdığı on üç sayfalık raporda dikkat çekici geniş bir biçimde yer almakta. Kendisinin her türlü yorumdan kaçınacağını dikkatle ihtar ediyordu, tamamen kendi gözleriyle görebildiklerini rapor ediyordu; "ama insan en küçük ayrıntıyı görüyor, bence de bu önemli olan. En aptala bile doğrunun ne olduğunu anlatıyor. Orada, doğrunun olduğu yerde çıplak gözle ayrıntılar dışında bir şey görülemez."[6] Kulağa inandırıcı geliyor, bu derece egzotik bir figürü yakından gözlemlemenin ender olanağı -bir yandan Langer'in Marienbad'da beklenmedik biçimde ortaya çıkışıyla yeniden aracı olması, öte yandan ise hahamın burada alışık olduğu gibi kendini gizleyememesi- bütün bunların değerini Kafka biliyordu. Duyduğu tüm saygıya rağmen kaçınılmaz olarak bu sahnesel anlatıma duyduğu heves uyanmıştı: iri yapılı

61 yaşındaki haham, ipek kaftanı içinde, beyaz çember sakalıyla ve yüksek kürk şapkasıyla, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında ormanda gezinirken, çevresini saran boyun eğmiş küçük *Joschiwim*'ler topluluğu ile, bunların hep onun yanında ya da arkasında gitmek zorunda kalışlarıyla, birinin sandalyeyi, ötekinin kuru bir bezi tutması, üçüncüsünün bardağı ve dördüncüsünün su şişesini taşıması... bu yeterince komediydi. Peki ama Kafka bunun neresinde herhangi bir doğru görmek istiyordu?

> "Her şeye bakıyor, özellikle de binalara, tamamen kaybolmuş küçük şeyler ilgisini çekiyor, soru soruyor, kendisi bazı şeylere dikkat çekiyor, davranışının önemli yanı hayranlık duyma ve merak. Genel olarak çevresini kuşatan kişilerin önemsiz konuşmaları ve soruları, belki biraz çocukça ve neşeli, buna rağmen eşlik edenlerin tüm düşüncesini karşı koymadan aynı seviyeye indiriyor. L. (Langer) her şeyde derin bir anlam arıyor ve hissediyor, sanırım derin anlam böylesi bir anlamın eksik oluşunda, bana göre de bu yeterli. Tamamen Tanrı inayeti, gülünç olmadan yetersiz alt yapıda tutulmak zorunda olan."

Gene tavizsiz ve Kafka için karakteristik olan bakış, kendi babasına da uygun düştüğü gibi kürsüde oturan lise öğretmenine de uygun düşüyor, o antropolojinin kurucusu olana duyduğu hayranlığa, Prag'daki Doğu Yahudiliği sözcülere ya da İşçi-Kaza-Sigortası'nın neşeli başkanına yönelttiği bakış. İktidara yönelen bakış bu, kulislerin ardındaki boşluğu kavrayan bakış -kendi maskesini memnun kalarak rahatlatmayan bakış. Çünkü Kafka aynı zamanda o "sakin mutlu güvenin" *boş merkezin* karşısında şaşırtmadan gösterildiğini yoğun olarak algılamayı biliyor. Biliyor bunu, Yahudi sokağından uzak duran Marienbad halkı da bunu bildiğini kabul etmek zorunda: *kendi* imparatorlarına gösterdikleri saygı ve onun neşeli, yıllardan bu yana talim ettiği saçma sözleri dinlemeleri gibiydi o çocukça duygu. Oysa hasidiklerin itaatini doğal olarak küçük görüyorlardı.

Aslında Brod'un duymak istedikleri mutlaka bunlar değildi. Kafka'nın gözlemleme yeteneğine mutlaka değer veriyordu, o sırada yayınlanan *Berliner Tageblatt*'taki raporu da yanına koymuştu, bu yazıda açıkçası habersiz bir muhabir mucize

hahamların "bilmecemsi gözleri" diye yazarak saçmalıyordu,[7] kendisi kime inanacağını biliyordu. Çünkü Kafka'nın gözünden zaddik'in *şaşı* olduğu kaçmamıştı: Bir gözü görmüyordu, tüm bilmece buydu. Brod'u en çok ilgilendiren ise -ve o Zizkov'daki lokantada umut ettiği- asıl, bozulmamış, özgün Yahudiliğin parıldamasıydı, oysa Kafka bu konuda tek bir söz bile etmiyordu.

Hasidimler Yahudi ruhunun, Yahudi halk kültürünün kaynağında mı yaşıyorlardı? Bu durum kültür Siyonistleri ve Yahudi milleti savunucuları arasında bile tartışmalıydı. Şarkı söyleyerek, dans ederek, dua ederek günlük yaşamı dini ayini yerine getirmelerindeki radikalliğe, kendine güvenlerine şaşırıyorlardı: sonsuz bir şabat, Tanrı'yla kaynaşmanın sonsuz şöleni, hem de kendinden kuşku duymanın eseri bile olmadan, en ufak bir hüzün duygusu taşımadan, çocukça bir sorumsuzlukla. Tora ve Kabala'yı kelime anlamıyla ele alıyorlardı, başkalarının yalnızca naklettiklerini onlar yaşıyordu. Oysa hasidizmi, her uzun süren heyecanın ister istemez başına gelen bozulmanın kaçınılmaz kaderi de bulmuştu: mistik bir uyanış hareketinden katı bir kült yaratmış, taraftarlarını apaçık bağımlılıkta ve cehalette tutmuştu. Buber, zaddiklerin despotik egemenliğini asıl, sosyal suçsuz hasidizmden ayrı tutmayı denemişti, ama bu yorum çok fazla namus kurtarıcı görülmüştü, ayrıca da daha yakından bakıldığında tarihsel olarak tutulmamıştı.

Bir de Praglı idealistleri, hasidimlerin Siyonizmin her biçimi kesinlikle reddetmeleri uğraştırmıştı (onlar bunu mesihin işine caiz olmayan bir saldırı olarak görüyorlardı). Doğu ile Batı arasında bağ kurmaya çalışan Yahudi Halk Derneği'ndeki tartışma akşamları tamamen boşa gitmişti, Brod göçmenler tarafından tipik bir Batı Yahudisi olarak, istediği kadar konuşsun, ciddiye alınmadığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Daha beteri de hasidimlerin aktif olarak politikaya karışmaları olmuştu, Siyonist inançlı adaylara her fırsatta savaş açmışlardı -hatta Belz'in mucize hahamı bile, Praglı Yahudilerin kahkaha atmasına yol açan, Siyonistlerin ise dehşete kapılmalarına neden olan, Katolik hükümet temsilcileriyle anlaşmaktan çekinmemişti. Bu adam giderek ciddiye alınması gereken bir düşmana dönüşüyor-

du -Marienbad'ı ziyaretinden epey önceleri- işte bu yüzden de Brod onun en yakın çevresinde neler olup bittiğini ilk elden öğrenme hevesindeydi.[8]

Rabbi'nin akşam üzeri gezintilerine Kafka iki kez katıldı, Langer'le birlikte, kendisi onların arasında 'kısa ceket giyinmiş' tek Yahudiydi -yeterince görmüştü göreceklerini. Herhangi bir mistik, asıl Yahudilik değildi bu mutlaka burada gördüğü, ama bir tavırdı, tinsel bir davranıştı, kısıtlı sekterliğin tüm görüntü biçimlerinden daha derinde yattığını hissediyordu, *Yahudilikten bile daha derinde*. Kafka'nın zaddiki gözlemlediği ve heyecanlı Langer'i dinlediği aynı haftada (özel olarak Prag üniversite kütüphanesinden Marienbad'a getirdiği) kontes Erdmuthe von Zinzendorf'un biyografisini okuduğunu bilseydi şaşırırdı, bu kadın dinci Herrnhuter cemaatinin Hıristiyan sektercisi ve kurucu üyesiydi. Brod'un bakış açısından bu tamamen başka, sonsuz uzaklıkta bir dünyaydı -Kafka'nın açısından ise aynı tinsel arzu, aynı düşünce, his ve yaşam totalitizmi, aynı doğruluktu. Bu arada o Brod'a yazdığı raporda hiç de rastlantısal olmayarak 'doğru' ve 'doğruluk' anahtar kavramlarını eş anlamlı kullanmıştı: Aslında da Kafka için çoktan beri doğrunun felsefi ya da dini hükümlerin özeti olmadığı çoktan olağandı, bunların daha asıllı ahlaki ve sosyal boyutları vardı: Doğruluk öğretilemez, yaşanmak zorundaydı, bir güç alanıydı, kaynağı bizim bakışımız içinde değildi, ama sırf çevresinde bile insan haysiyetine uygun bir yaşam düşünülebilirdi -böylesi bir yaşamın zaman zaman yaratacağı tüm gülünçlükten gölgelenmeyeceği, özellikle de vejetaryenler arasında, Doğu Yahudisi oyuncular, jimnastik fanatikleri, dinciler ve diğer mistikler arasında. Hakiki bir yaşam, *dans le vrai:* Artık evlilik karara bağlandığına göre müstakbel karısına da inandırmak istediği buydu.

Doğrusu Kafka da öğretici olmuştu, küçük, kendi kendisiyle dalga geçen, eskiden *running gags* olarak kullandığı ironik ikazlar birden inandırmanın etkileyici sesine kavuşmuştu. Felice onu yeterince uzun zamandır tanıyordu, geleneksel şakalardan nefret ettiğini biliyordu, aspirin, temiz hava ve 3. sınıf tren yolculuklarından söz ettiğinde herhangi bir biçimde bütünün söz

konusu olduğunu da. Oysa şimdi *kesinlikle* bütün söz konusuydu, Kafka için son derece önemli olan ham gündelik seviye farkı ve şiddetli argümanlar arasındaki zarifliklerin onun için *neden* önemli oluşu gerçekten nefes kesiciydi. El işlerine karşı olduğunu açıklamıştı. Düzenli öğle yemeği olmaması da düşünülemezdi. Marienbad'dan onun gelecekte şeker tanelerini dişlerinin arasında kırmamasını da yazmıştı. Bu başlangıç bile olsa, çünkü "yukarıya giden yol sonsuzdu."[9] Bütün bunları ciddi olarak söylüyordu.

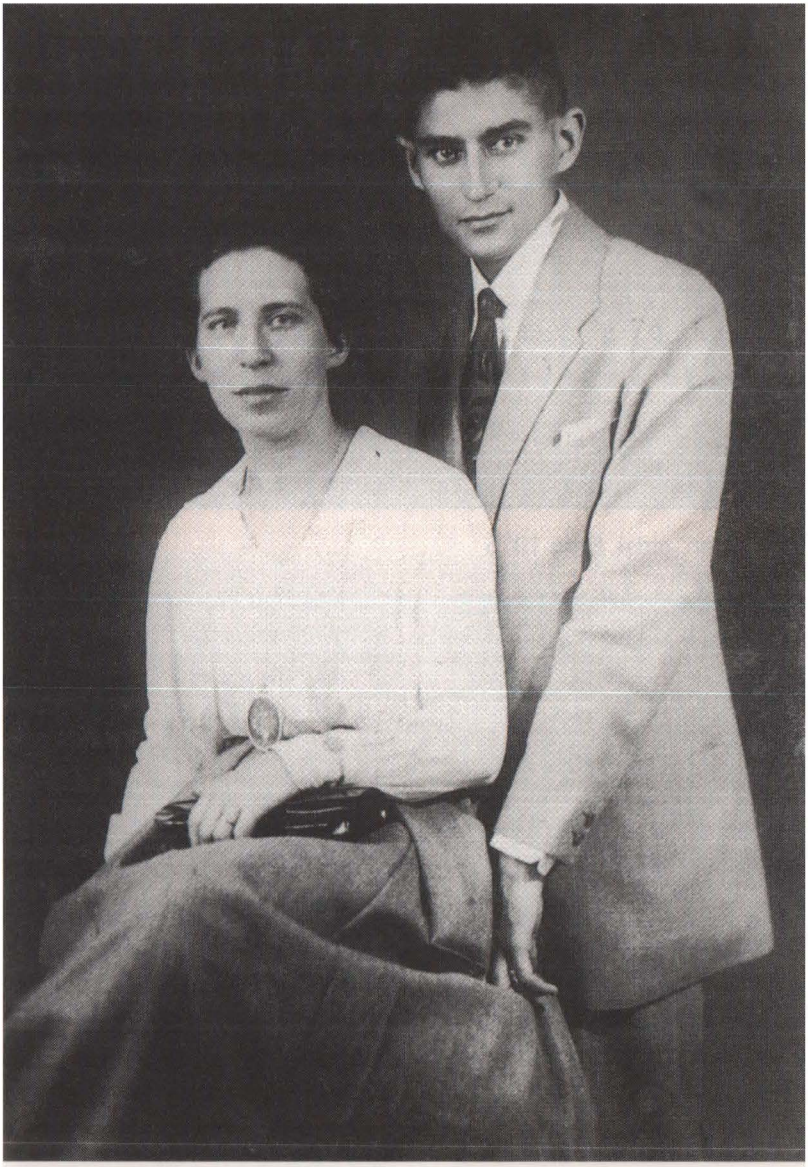
Felice iyileşme sözü verdi. Zaten zarar görmüş dişleri için şekerin hiç de iyi olmayacağını anlamıştı (çünkü hâlâ, hem de gene severek açıklamasa da dişçilere koşup duruyordu). Kafka ise gerçekten de, böyle küçük, ağrısız öz disiplin edimlerinin doğrudan doğruya sonsuzluğa götüren ilk filizleri olduğunu, bunların herhangi bir yerde bulutların ötesinde, mükemmeliyet alanına götüreceğine inanıyordu. Ders verme gibiydi bu, program gibiydi ve bu iyi olmayan kuşkuyla Felice Bauer'i hiç de aldatmadığını gösterecekti. Marienbad özgürlüğü Kafka için de bitmemiş, temmuz ayında Prag'daki yazı masalarına tam dönmüştü ki, sürekli dersler vermeyi düşündü.

Felice'den Berlinli ressam Friedrich Feigl'i ziyaret etmesini istedi, Kafka onu daha okul yıllarından tanıyordu, işine uzaktan hayranlık duyuyordu. Feigl'in bir tablosunu seçmeliydi, bir kuzini için "ortalama bir Yahudi düğün armağanı" olacaktı bu -Kafka'nın çift anlamlı olarak garanti ettiği üzere Felice'nin bu konuda "taviz vermez bakışı" vardı. Tuhaf olan Kafka'nın tablonun üzerinde pek durmamasıydı- daha çok ressamın ve eşinin evine Felice'nin yapacağı ziyarete önem vermesiydi, ya da daha doğrusu: Felice'nin orada edineceği etkilere. Oraya gitmeliydi, "görülmeye değer çok şey göreceksin" diye ısrar etti. Neydi acaba bunlar?, diye sordu Felice. Şimdi Prag'dan gene öğretmen sesi yükseldi, "benim kanıma göre senin için görülmeye değer olan bütünün örnekliğinde olmalı, bir ekonominin epey doğruda ve az tutulabilende kurulmasında."[10]

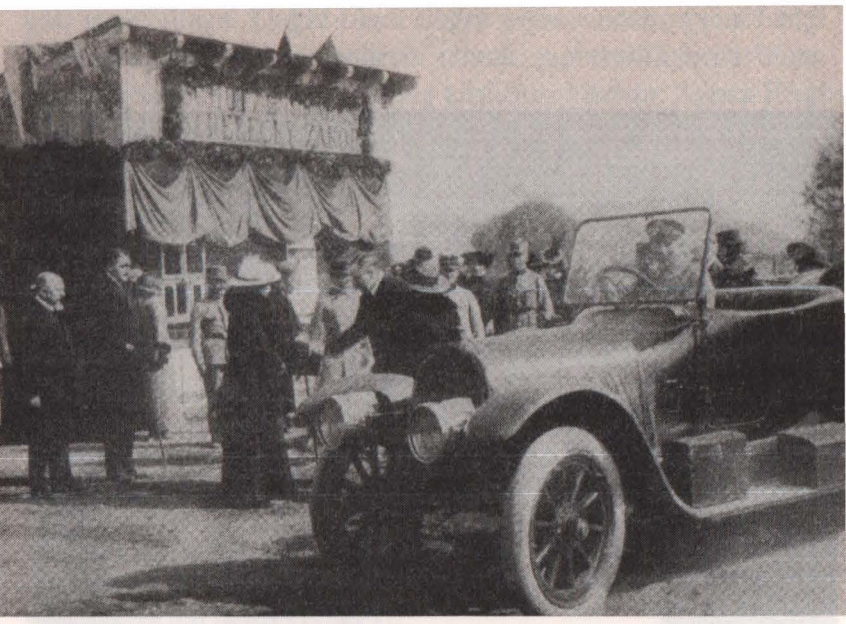
Doğru: Kafka'nın en yüksek düzen yüklemini sakladığı zaman hep kullandığı işaretin kavramı; bunun arada kavramdan

çok işaret oluşu. Doğru olanı doğru olmayandan ayıran hangi kriterlerdi bunlar, çok belirsiz olarak saptayabiliyordu bunu. Sanki kendiliğinden anlaşılırmış gibi *işaret ediyor*. Ayrıca Feigl çiftinin örnek 'ekonomisi' hakkında tam bir düşüncesi de olmadığını itiraf etmek durumunda. Kadını çok az tanıyor, Berlin'deki evlerini ise hiç görmedi. Bu salt düşünü gördüğü ortak yaşamın *biçimi*, yani sözüm ona başarılmış evlilik ve sanat işinin birbiri içinde erimesi, o somut ütopya, bunun sırrını Feigl'den birçok kere öğrenmek istemişti. [11] Bu ütopyanın yaşanması gerekir, Felice Bauer Kafka'nın verdiği ödevi aynen yerine getirdiğinde ressamı mutluluk dışında her şey diye nitelendirilebilecek bir atmosferde buldu. Hoş insanlardı bunlar, kesin, ama herhangi bir "örnek olma durumunu" -kaldı ki kendi gelecekteki evlilikleri için- görememişti hiç. Bir kez daha Kafka'nın didaktik çıkışları Felice'nin aklı başında hükmüne çarpmıştı. Oysa son bir zafer kartı daha vardı elinde, bu da -her ikisi için sürpriz olarak- gerçekten delip geçecekti.

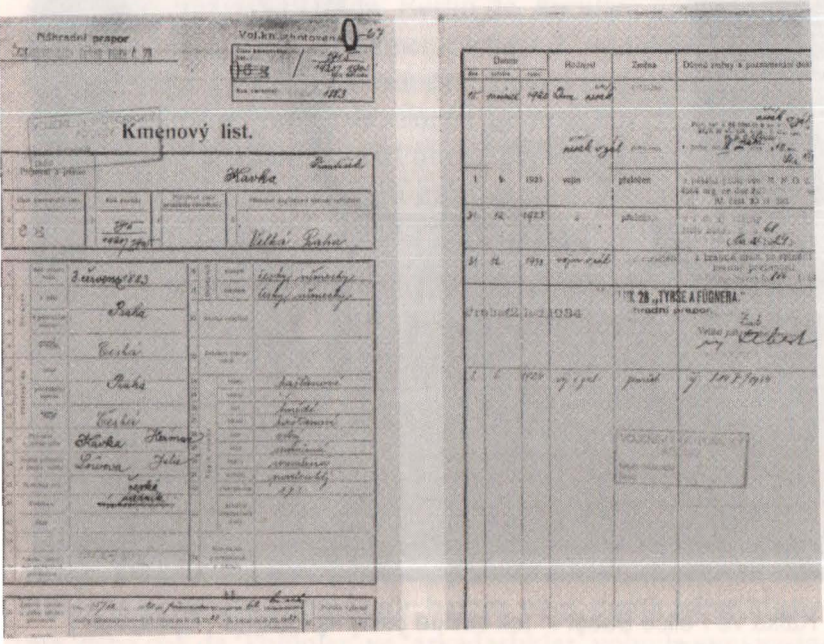
Marienbad'da birlikte geçirdikleri günlerde Felice'ye kısa süre önce, mayıs 1916'da Berlin'de kurulan Yahudi 'Halk Evi'nden söz etmişti: Dragoner caddesi 22 numarada (bugünkü Max-Beer caddesi), Alexander Alanı yakınında, Scheunen mahallesinin tam ortasında, burası savaşın başlangıcından bu yana Doğu Yahudilerinin akıl almaz akımıyla başa çıkmak zorundaydı -gelenlerin bir kısmı göçmen bir kısmı işgal altındaki Polonya'dan getirtilen silahlanma işçileriydi- mahalle gittikçe artan yiyecek sıkıntısı altında zor günler geçiriyordu. Genç bir tıp adamı olan Siegfried Lehmann evin yönetimini üstlenmişti, daha çok da Doğu Yahudisi çocuklar ve gençlerle ilgilenmek zorundaydı. Bitmek bilmeyen bir görevdi bu, çünkü Yahudi cemaatinin kapsamlı güvenlik ağları artık savaşın yarattığı sefaletle başa çıkamıyordu, öksüz çocuklar bile büyük kentte (Doğu'da söylendiği gibi) *Yahudinin* yanında barınak bulamıyordu, yani *herhangi bir* sorumluluk duyan Yahudinin yanında. Bu çocuklar bakımsızlık tehdidiyle karşı karşıyaydılar. Halk Evi bu gibi durumlarla uğraşmak zorundaydı, bakım, okul, pratik işlere alıştırma, daha çok da 'kulüpler' ve 'arkadaşlıklar' yoluyla aynı yaşta-

1 Kafka ve Felice Bauer'in tek birlikte çekilmiş fotoğrafı: Budapeşte, Temmuz 1917

'Gösteri siperi' girişi, Prag 1915

3 Kafka'nın askerlik evrakları (adı 'Kavka' olarak yazılı)

4 Franz Kafka, 1917 sonu

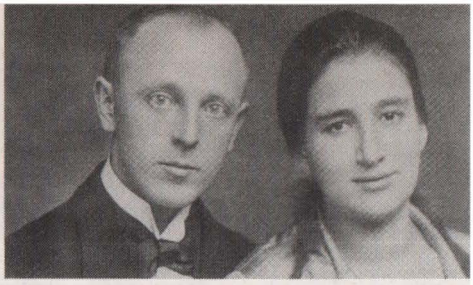
5 Felice Bauer, 1921

6 Berlin-Charlotteburg, Wilmesdorfer caddesi 73 (sol köşedeki ev); Bauer ailesi 1913 Nisan'ından itibaren burada yaşadı.

7 Julie Kafka, yirmili yıllarda

8 Josef David ve Ottla Kafka

9 Rumburg yakınındaki Frankenstein Sanatoryumu (Kuzey Bohemya)

10 Georg Heinrich Meyer

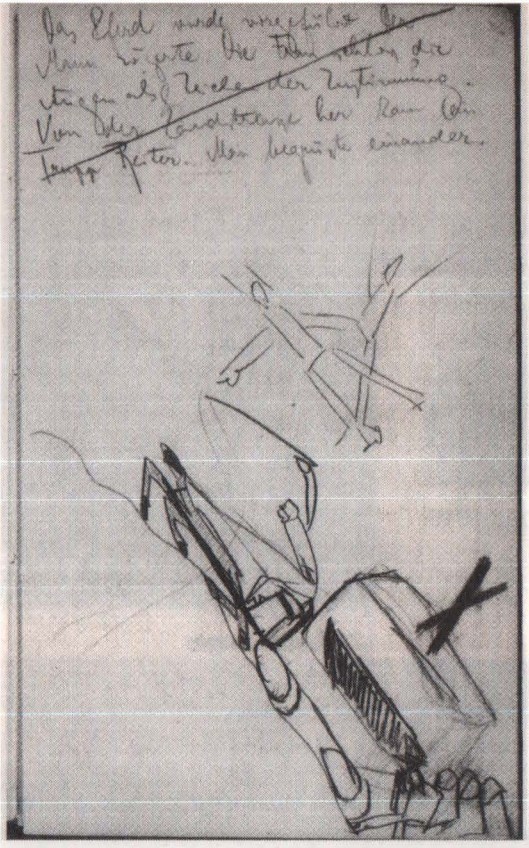
11 Belz hahamı, Marienbad 1916

12 Georg Langer

13 Marienbad. En solda 'Schloss Balmoral' oteli, Kafka ve Felice Bauer 1916'da burada kaldılar

14 Oktavheft A.'dan desen, 1916 sonu

15 Prag Hradşin'deki simyacılar sokağı. Soldan ikinci küçük evi Kafka 1916/17'de edebiyat çalışmaları için kullandı.

Ein Landarzt.

Ich war in großer Verlegenheit: eine dringende Reise stand mir bevor; ein Schwerkranker wartete auf mich in einem zehn Meilen entfernten Dorfe; starkes Schneegestöber füllte den

[6]

weiten Raum zwischen mir und ihm; einen Wagen hatte ich, leicht, großräderig, ganz wie er für unsere Landstraßen taugt; in den Pelz gepackt, die Instrumententasche in der Hand, stand ich reisefertig schon auf dem Hofe; aber das Pferd fehlte, das Pferd. Mein eigenes Pferd war in der letzten Nacht, infolge der Überanstrengung in diesem eisigen Winter, verendet; mein Dienstmädchen lief jetzt im Dorf umher, um ein Pferd geliehen zu bekommen; aber es war aussichtslos, ich wußte es,

[7]

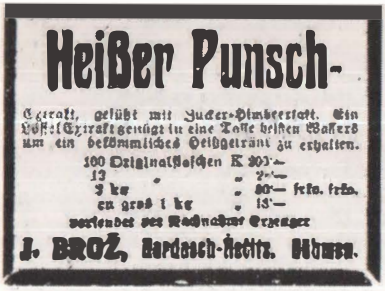
16 Taşra Doktoru cildinden, Kurt Wolff Yayınevi, 1920

17 Otto Gross, 1919

18 Ludwig Hardt

19 Prager Tagblatt'daki ilanlar, 1917/18

kileri birbirlerinin koruyucusu olsun diye bir araya getiriyordu. Bütün bunların bağışlar, gönüllü çalışmalar ve Yahudi milliyetçiliği idealizmi temelinde yürütüldüğü anlaşılır bir durumdu.

Doğu Yahudisi çocukların ne kadar ciddi, öğrenme hırslısı ve bu arada yönlendirilebilir olduklarını Kafka kendi deneyinden biliyordu: Birden fazla kere sessiz bir seyirci olarak Brod'un -ana babaları ya da onlarsız- Prag'a savrulduklarında Galiçyalı kızlar grubuna ilk Batı dili ve kültürü vermeye çalışmasının tanığı olmuştu; hatta gençlerle ortak bir gezintiye katılmıştı. Göreve hayranlık duymuştu: sırf sosyal açıdan faydalı oluşu yüzünden ve katılımcıların minnettarlığını uyandırdığından değil -buna benzer durumları Kafka 'savaşanların bakımı'nda da yaşamıştı-,aksine kendisini burada özgür bir alanda, hiçbir yeni düşüncenin ortaya çıkmadığı geleneksel parmaklıklar ardındaki babadünyasının ötesinde gördüğü içindi. Batı ve Doğu Yahudileri, bu canlı açık kapılı karşılaşmaydı, burada gevşeme vardı, burada öğreten aynı zamanda öğrenendi, dozu belirli bir herhangi bir prensip bu deneyin çıkışını kararlaştırmayacak, aksine yaşamın kendisi, insanların birbirlerine karşılıklı sundukları canlı örneği verecekti.

Felice Bauer'i de böylesi bir görev için kazanmak, her ne kadar dikkatli de olsa onun ilk kabulleniş tepkisini duymak Kafka'yı çok heyecanlandırmıştı. Marienbad'da güven ve mahremiyetin filizlenişini yaşamıştı; şimdi eksik olan ortak tinsel dayanaktı, bir yerlerde derinlikte yer eden, onu dışsal ve içsel sarsıntılardan arındıracak olan *olayda* bilinçli ve özlenen bir ortak yaşamı sağlayacaktı. Evlilik başka türlü savunulamazdı, uzun zamandan beri düşüncesi buydu, bu yüzden de bu en derin umudu saklaması için hiçbir nedeni yoktu: "... bütünüyle ve onun da ötesinde nerdeyse bu iş yüzünden ortaya çıkacak olandan daha yakın bir tinsel bağ göremiyorum." [12] *Bu iş*: bununla tabii artık edebiyat kastedilmiyordu, çünkü bu düş bertaraf edilmişti.

Felice Berlin'e döner dönmez halk evinin bir davetiyesini buldu elinde; adres Kafka'dan alınmıştı. Kafka yumuşamadı, nerdeyse her gün haber almada ısrar etti, önlem alıcı önerilerde bulundu, Felice'nin tekrar tekrar yazılı olarak Lehmann'a baş-

vurma sözü, "çok enerjik" olarak konuyla ilgileneceğini söylemesi bile Kafka'ya yetmedi: Ne diye yazılıyor ki? Doğrudan oraya git![13]

Oysa tüm sempatisine rağmen iş konusu olduğunda uyanık olan memur kadın için bu söz konusu değildi. Önce bilgi toplaması gerekiyordu. Kafka'nın kendisini o heyecanı içinde hangi mahalleye göndereceğini bilmemesine karşılık o, bu sefalet mahallelerinde, Polonyalı *Sibbelek'lerin* (dua kulübeleri), koşer kümes hayvanı dükkanlarının, arka avlularda ritüel bandırma banyolarının bulunduğu ve sayısız seyyar satıcının olduğu bir bölgede asla işi olamazdı... Nişanlısının tersine orada düşünülmesi gereken bazı şeyler olduğunu sanıyordu. Çocuklara eğitim vermek ve diğer yardımcılarla birlikte pedagojik sorunları tartışmak için belirli ölçüde yöntemsel eğitime sahip olmak gerekirdi, buna daha çok üniversite öğrencileri sahipti. O çevrede kendisini ciddiye alacak olanlar çıkar mıydı? Bir de Siyonizm sorunu vardı: Kendisi yıllar önce bu konuya belirli bir ilgi göstermişti, hatta Filistin yolculuğunu bile ciddi olarak tartmış ve Praglı dostlarını hayret ve hayranlık içinde bırakmıştı. Oysa ideolojik yön savaşlarına soğuk bakıyordu, olup biteni bilmiyordu, Berlin'de açıkça genç Siyonistlerin projeleri söz konusuydu. İdeolojik açıdan Martin Buber ve Gustav Landauer yönetimindeydi bu durum. O ise bu konuda da kendisine bütün bunların dışarıda kalma rolü biçmekteydi. Nihayet ve en önemlisi de: dindar eğitilmiş, çoğunlukla Ortodoks ortamda yetişmiş çocuklar söz konusuydu, bunlar Yahudi düsturları ve ritüelleri, hatta Tevrat'taki adları ve kavramları konuşmayı öğrendiklerinden beri biliyorlardı. Bu çocuklar Batı Yahudisi olan kendisine belli sorular soracaklardı, belki de nahoş sorular olacaktı bunlar ve cevaplandırılmaları açıkça kuşku duymadan ve bilgisizlik yüzünden olanaksız olacaktı.

Kafka'nın kendi pozisyonunu açıklamak zorunda kalışını Felice Bauer'in kuşkularına ve ona açıkça yönelttiği Siyonizm konusunda ne düşündüğü sorusuna borçluyuz. Hayır, diye avutmayı denedi, Siyonist inanç değildi söz konusu olan. "Halk eviyle başka güçler ve etki giriyor işin içine, bunları önemsiyorum. Siyonizm, hiç değilse en dış sivri ucunda yaşayan Yahudi-

ler için ulaşılabilir oluşuyla daha önemli olana açılan kapıdır."[14] Güzel bir düşünce. Kafka gene tinsel bir davranışı somut inançların *ötesine* çekiyor. Felice sonunda (Grete Bloch'un koruyucu eşliğinde) halkevini görmek ve Lehmann'ın bir konferansını dinlemek için yola çıktığında orada uzun zamandan beri yabancılaştığı kültür Siyonizmi deyimlerini duymak zorunda kaldı: açıkladığı üzere bunlar halk çalışması, halk yaşamı, halk bedeni, güç kaynağı olarak halk gibi sözlerdi.

Ama hayır! diye seslendi Kafka, yeni keşfettiği birliktelik formel olarak kanat takmış uçuruyordu onu; burada söz konusu olan insanlıktı, bu yüzden de çok temelli bir şeydi: "Orada yardıma muhtaçlık ve akıllı yardım göreceksin, kendi içinde ise yardım etme gücünü, yardım et. Çok basit bu ve tüm ana fikirlerden daha esaslı." Felice'nin sosyal hassaslığına olan bu çağrının ardından -çünkü bu konuda harekete geçirilebilir olduğunu biliyordu- ona içinde başka, yeni kayıtlar olan bir konferansını yolladı. Felice'nin Kafka'nın *bu* yanını ilk kez gördüğüne kuşku yok:

> "Gördüğüm kadarıyla, tinsel kurtuluşa götürebilecek mutlak tek yol ya da yolun başlangıcı bu. Hem de önce yardım edilenlerden ziyade yardım edenler için. Karşı koyacak düşüncenin kibirliliğinden koru kendini, çok önemli bu. Orada halkevinde neye yardım edilecek ki? İnsan zaten bu yaşam için bir kez bu kabuğun içine dikilmiş olduğundan hiç değilse kendi elleriyle ve doğrudan doğruya bu dikişleri değiştiremeyeceğinden, bakıma muhtaçlar özlerini mümkün olduğunca koruyarak onlara yardım edenlerin düşüncelerini, daha da ötesinde onlara yardım edenlerin yaşam tavırlarına yaklaşmaya çalışıyorlar, yani zamanımız eğitimli Batı Yahudisi durumuna, Berlin renklerine, belki bu tip en iyisi olana. Bununla çok az şey elde edilebilir. Örneğin benim Berlin'deki yurtla, içinde bakıma muhtaçların Berlinli yardımcılar olduğu (içlerinde sen bile olsan, üstelik bir sen olsaydın sevgilim) ve de bir başka yurtta, bakıma muhtaçların Klomea ya da Stanislau'lu basit Doğu Yahudisi yardımcılar olduğu yurtlar arasında seçim yapma olanağım olsaydı, hiç düşünmeden, gözümü bile kırpmasan bu sonuncu yurda mutlaka öncelik tanırdım. Ama bence böyle seçim yok, kimsenin yok, Doğu Yahudilerinin değeriyle eş bir durum bir yurtta anlaşılmaz, hatta son zamanlarda kan bağına dayalı eğitim bile başarılı olamıyor, bunlar yerine getirilmesi istenen şeyler değil, ama belki kazanım, kazandırma umudu var. Ben bu kazanım olanağının yurttaki yardımcılarda olduğunu düşünüyorum. Az bir başarı gösterecekler, çünkü çok az şey biliyorlar, ama konuyu kavrarlarsa bildikleri her şeyi başaracaklar ve ruhlarının tüm gücüyle her şeyi başardıklarında bu çok şey demek ola-

cak, bir tek bu çok şey olacak. Siyonizm'le ilişki (bu yalnız benim için geçerli, doğal olarak senin için geçerli olması gerekmez) bu işin siyonizmden yurttaki iş için genç güçlü yöntem edinmesindendir, özellikle genç güç edinmesinden, belki başka yerde başarısız olabilecek ulusçu çabayı ateşlemesidir, hidayetin eski dehşetli zamanlara dayandırılması her şeye rağmen kısıtlıdır, Siyonizm olmadan yaşayamaz. Senin Siyonizm'e bakışın kendi bileceğin şey, seninle onun arandaki tartışma (umursamazlık da hariç) beni sevindirir. Ama şimdi bu konuda konuşulamaz, günün birinde kendini Siyonist olarak hissedersen (bir zamanlar sana esin vermişti, sadece bir esindi bu, anlaşma değildi) ve benim Siyonist olmadığımı görürsen -ki bu bir sınamada ortaya çıkacaktır- o zaman ben korkmayacağım, sen de korkmamalısın, Siyonizm ona iyi niyetle yaklaşan insanları ayıran bir durum değildir." [15]

Etkileyici, radikaldi bu -kelime anlamıyla alındığında- Felice Bauer'i burjuva varoluşunun kıyısına sürükleyebilirdi. Bu arada Siyonist yardımcıların 'kendi çıkarları' hiç de Kafka'nın saçma abartması değildi: halk yurdu girişimcilerini bir önceki kuşağın partili siyonizminden ayıran de aynen bu tavırdı. Sırf hayır işi yeterli değildi, onların kanısına göre ortak Yahudi tarihini ve kimliğini de bloke ediyordu. "Batı Yahudisi halka iniyor" diye yazmıştı Lehmann geriye bakarak, "sırf yardım etmek için değil, aksine halkın arasında yaşayarak ve öğrenerek onunla kaynaşmak için... "[16] Bu ise artık olsa olsa Buber'in diliydi, kültür siyonizmi kürsüsünden ve yığınla başın üzerinden konuşuluyordu. Apolitik Kafka bilerek halksal kavramından kaçınıyordu: doğrusu 1912 yılına kadar onun içinde *halk* sözcüğünün ne onaylanan ne de etkili olarak geçtiği bir tek cümleye rastlanmaz. Buna karşılık o türdeşliğe, önyargılardan kurtulmaya, kökten açıklık sözlerine önem veriyor: Bu insanlara eğilmek, hem de asla megafonla değil, önemli olan bu.

Kafka'nın tavrının hiç de ideolojisiz temizlikte ve politikadan uzak olduğu düşünülemez kuşkusuz: Kendisi Doğu Yahudilerini idealize ediyor, Siyonist mirastan da asla vazgeçmeyecek. Buna rağmen "tinsel kurtuluşu" -ne zaman böyle bir söz kullandı ki?- bütünüyle bireyin sorumluluğunda görüyor, onun bir partiye, bir harekete, bir halka bağlanmasında değil, aksine insanın kendisinde -başka bir şey duymak istemiyor. "Esas olan insanlardır" diye ısrar ediyor Felice'ye, "bir tek onlar, insanlar"[17];

bununla hem Batı hem de Doğu Yahudilerini aynen kastediyor. Kafka'nın da etkilendirilmekten kaçamadığı tüm idealleştirmeye, tüm çağın tipleştirmesine rağmen: bu ortak kavramları onlara ahlaki bir zorunluluk yüklemeden hep tırnak içine alıyor. Çünkü ortak olanlar puslu oluşumlardır, çok uzuvlu ve çelişkilidirler, güzel homojenlik görünümünü, hele genç Siyonistlerin özledikleri 'halka yakınlık' bağımlılığını çok ender olarak sunarlar. Kesinlikle de büyük kentlerin gettolarındaki *melting pot*'larda sunmazlar. Lehmann'ın kendisi de Berlin halk yurdunu terk etmiştir bu deney onun için de kaçınılmaz olduğunda.[18] Geriye kalan bireyin yüzüdür. Bakışı kalıcı olmuştur.

Temelli olan ve her iki taraf için de acı veren Max Brod'la olan ayrışma Kafka'nın inanışlarında elle tutulurdur. Brod artık kendisini yazar ya da eleştirmen olarak değil, Siyonist olarak tanımlıyordu; kendisini somut politik, örgütlü ve kültürel hedefler izleyen bir hareketin hizmetinde görüyordu, hem de bireyin vicdanına seslenirken de dili zamanın siyasal saçma sözleriyle dolu oluyordu, hatta zaman zaman misyoner -çabalı bir eda ile kirleniyordu- ki bu itici etki yapıyordu. Buber'in kendisi bile daha fazla hislerine egemen olmaya zorlanıyordu; Gustav Landauer ise Prag'dan Yahudi şovenist seslerin saçmalığını duyduğunu söylüyordu, Brod'sa tüm ciddiyetiyle Yahudiliğin Hıristiyanlıktan daha üstün olduğunu ispatlamaya çalışıyordu.[19] Burası şimdilik bir yan sahneydi. Çünkü Brod için önce sosyal pratik konusu söz konusuydu, yani bir kişinin azimli katılımı var mıydı yok muydu; Schnitzel, Werfel, Wassermann ya da Stefan Zweig'ın yaptıkları gibi boş sözlü Yahudilik inancı onu kızdırıyordu. Hem de bu yazarlar kendi asıl inandıklarını ve hislerini dile getirdiklerinde bile.

Kafka içinse tamamen başkaydı, ne her hangi bir olaya ne de onun uygulanışına olan inanış sonuçta önemli değildi, daha çok *her* inanışın -neye olursa olsun- özellikle önce cevher ve ağırlık vermesi gereken kesin özgünlük tavrıydı. Özgünlük: bu düşüncenin, hissetmenin ve davranmanın aralıksız, her türlü yabancı karşı koyuştan, hiçbir söylemden kararmayacak olan uyumdu: *kendi kendiyle uyumlu olmak, doğru olmaktı*. Bu gibi

doğrulukların örneklerini Kafka en uzak yerlerde, kendi nesnel inanışlarından bağımsız olarak buldu: Tevrat'ta, Napoleon'da, Grillparzer'de, Dostoyevski'de, Gerhart Hauptmann'ın Tanrı delisi EMANUEL QUINT'inde, Rudolf Steiner ve Moriz Schnitzer'de, Herrnhut dini cemaatinde ve Belz'li hahamın 'sarayında', ressam Feigl'in evlilik yaşamında ve bir öğrencinin milliyetçi Yahudi idealizmindeki bu kişinin bedensel varoluşunu Kafka kendisininkinden daha değerli olduğunu açıkladı. Berlin halk yurdunun gelecekteki öğretmeni Felice Bauer'e de Kafka Yahudilik, siyasi ya da pedagojik konularla hazırlanmayı önermiyor (ki Brod mutlaka böyle yapardı), aksine ısrarla ve yineleyerek yıllar önce Felice'nin biraz sıkılarak yarıda bıraktığı Lily Braun'un MEMOIREN EINER SOZIALISTIN'i öneriyor. Bir kez daha denemeli diye rica ediyor, çünkü bu kitabın "düşüncesinin bir esintisinin bile" halk yurdunda önce yapılacak olan işlere yeteceğini söylüyor. Bu arada kendisi o sinagoglara koşan ve bununla bir şey ispat etmeye çalışan Praglı Siyonistlerin tinsel kavrayışını şiddetle reddediyor. [20]

Bu eleştiri kuşkusuz Max Brod'u da kapsıyordu, Brod siyonizm ve Yahudi ulusuna bağlandıktan sonra Yahudiliğin dinsel içeriğine de yavaş yavaş yaklaşmaya başlamıştı. Bunun dışında da iki dost arasında başkaca önemli anlaşmazlıklar çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz, ama az bir olasılık bu. "Ne gibi ortak yanım var Yahudilerle?", bu notu Kafka daha 1914'te güncesine yazmıştı. Herhalde böyle bir soruyu *meşumed*, 'vaftiz edilmiş' olarak sorabileceğini düşünmeden. "Benim Yahudilerle ne gibi ortak yanım var? Nerdeyse kendimle bile ortak yanım yok."[21] Bu gibi enerjik uzaklaşmaları Brod mutlaka sıkça duymuştu; hatta Kafka Yahudi bir yazarın topluluğun hizmetinde görev yapmasını, halk için çalışmasını genel olarak kabul ediyorsa da, kendisi için bunun söz konusu olmadığını söylüyordu (ara sıra Filistin için birkaç kron bağışlasa da). O zamandan sonra Brod daha dikkatli olmuş, nesnel çatışmadan kaçınmış ve dolaylı kışkırtmalarla bunu denemişti.

Örneğin yayınlara aracı olarak. KANUN ÖNÜNDE efsanesi, ki DAVA romanının nüvesiydi, 1915 sonbaharında Siyonist

Selbstwehr dergisinde ilk kez yayınlanmıştı.[22] Kafka buna kuşkusuz sevinmişti. Savaşın başlangıcından bu yana ayakta kalma mücadelesi veren derginin etki alanının iyice azalmış olmasına rağmen ("*onu alanlar* bile okumuyor", deniliyordu kabaca çevrede). Peki ama *Selbstwehr* şimdi bu yeni yazarı hemen 'çalışanı' olarak adlandırmalı mıydı? Bu biraz acelecilikti, çünkü bu çalışanın daha başka katılımı boşuna beklenecekti.

1915 sonunda bir dizi yazara yeni kurulan, özgüvenli milliyetçi yönlü dergi *Der Jude*'de yazıp yazmayacaklarını sorduğunda Buber'in içine düştüğü durum da değişik değildi. Her yerde olan Brod başından beri bu işe varken, Kafka da bir öneri aldı -mektupta hiçbir kişisel söz yoktu, sadece her zamanki sloganlar vardı: Şimdi asıl olan "bütünlüğü canlı olarak açıklamak, ispat etmek, görünür kılmaktır" diye yazıyordu Buber. Bu Kafka'nın ne yerine getirebileceği ne de istediği bir öneriydi: "Nazik davetiniz beni ziyadesiyle onurlandırdı", diye yazdı, "ama ben buna uyamam; ben -herhangi bir umut doğal olarak hâlâ sıkıntılı ve güvensiz olduğumu söylediğinden bu toplulukta en az biçimde bile sesimi yükseltemem."[23] Bu sözler kulağa biraz gayretsiz geliyordu. Ne zamandan beri bir yazar yayınlanmaya salt *güvensizlik* nedeniyle karşı çıkıyordu ki? Oysa Kafka için kürsüye çıkıp resmi görüşler söylemek ya da herhangi bir 'bütünlüğü' temsil etmek, savunduğu şeyden sonuna kadar emin olmadıkça düşünülemezdi, yani: bunu kendi kimliğinin bir parçası olarak görmesi. Ama "henüz" bunları konuşmanın zamanı değildi.

Bu reddedilme Buber için ne sürpriz olmuş ne de o bunu dergisi için temel bir kayıp olarak algılamıştı. Praglı yazarı pek hatırlamıyordu -Kafka'nın Buber'in Berlin'deki evini ziyaretinden bu yana yıllar geçmişti- ayrıca önemli denemeleri ya da programlı yapıtları ortada yoktu: bu Kafka'nın işi başarabileceği becerikli destekçisinin savıydı şimdilik. Oysa o hiç de art düşüncesiz yapmamıştı bu öneriyi. Çünkü kendi temeline dayanan bir Yahudi ulusunun propagandasını yapan bir dergi Brod'a göre yeni Yahudi edebiyatından vazgeçemezdi, en iyi olan da yeterliydi. Peki ama 'Yahudi edebiyatı' neydi? Bu ancak Buber'in ona karşı çıkarak söylediği gibi İbranice ya da olsa olsa yid-

diş dilindeki edebiyat olabilirdi, Alman edebiyatı özgün Yahudi edebiyatı olamazdı, bu yüzden de *Jude* dergisinde yeri yoktu. Brod şaşırıp kaldı: Buber ne zamandan beri bu muhasebeci tavırlı kriterlerle argüman yürütüyordu? Ona, hiç de dil gibi dışsal işaretlerin değil, içeriğin, edebiyat "ruhunun" önemli olduğunu söyleyerek karşı koydu. İşte bu nedenle genç Batı Yahudisi, Werfel, Kafka ya da Wolfenstein gibi yazarlar asla Alman edebiyatına ait değil, "Yahudi edebiyatında özel gruptular"[24]

Brod bir de buna inandırıcı bir örnek sunmak istemişti hemen. Buber'e başlığı 'Edebiyat Topluluğumuz' olan esaslı bir yazısını önermişti, yazıda sosyal görev etiği -ona göre Yahudi edebiyatının aldatıcı olmayan işaretiydi bu- dışavurumcu avangardın etik dışı kendini beğenmesine karşı geliyordu. Yazarın etik ve bununla birlikte estetik yeni yönelişinin ne dereceye kadar -her ne kadar pratikte olmasa da, hiç değilse niyet olması- kökensiz bireyselliğin karmaşasını çözmek için önemliydi. Bu açıdan Kafka herkesten çok "en Yahudi" olandı, çünkü onun topluluğa olan özlemi çok derindi; evet, Kafka yalnızlığı nerdeyse günah olarak görüyordu, bununla da "Yahudiliğin en yüce dinsel algılanışına" yaklaşıyordu: Kendi kurtuluşu yerine dünyanın kurtuluşu. Brod Kafka'nın kısa düzyazı metni EIN TRAUM (BİR DÜŞ), karşı koyan yazarın elinden "nerdeyse zorla çekip aldığı" illüstrasyonun da metinle birlikte hemen basılmasını öneriyordu.[25]

Yahudi, daha Yahudi, en Yahudi: kuşkulu bir yükseltme, son derece tehlikeli bir tez ve daha uygun olamayacak bir sav. Çünkü o düş ya da altın süslemesi hoşuna gittiği için canlı olarak mezara giren bir erkeğin vizyonu -burada ne *yahudilikle* ilişkili olabilirdi? Brod kelime anlamıyla ele alınacak olursa o zaman Kafka'nın DÜŞ'ÜYLE olsa olsa bunun tersinin resmi çizilebilirdi, yani narsizmin arttırılışı, hiçbir topluluğun istekli kendi kendini yok etmeden kurtaramayacağının gerçeküstü arttırılışı. Alman dilinde yazılmış edebiyattan Buber'in vazgeçme kararı değişmiyordu. Reddetti, reddetmek *zorundaydı*, her ne kadar bu reddedişi Kafka'ya süslü övgülerle bildirmeyi denediyse de. Brod'u bu arada en ufak biçimde etkilemeyen ise: *Jude*'de de-

ğilse o zaman JÜDİSCHEN PRAG'da, *Selbstwehr'in* şemsiyesi altında 1916 sonunda yayınlanan bir antolojide yayınlanmasıydı. Birkaç gün sonra Kafka'nın sanrısı *Prager Tagblatt'a* bile çıktı, hem de arkadaşlarının, kız kardeşlerinin, ana babasının gözünün önüne geldi.[26] Bu ilk kez olmuyordu: Brod onun elinden ne zaman bir şey "kapsa", bu hemen gazetede çıkıveriyordu.

Brod'un karşı konulmaz duruşuyla tüm edebiyat dünyasını *Yahudi/ Yahudi olmayan* raya zorlaması, gözle görülen aydınlatıcı kriterlerin eksikliğine tahammül edememesi, Brod'un edebiyatla ilgili hükümlerinde bunun dışında da kişisel ilişkiler ve eğilimlerden etkilenmesi Kafka'nın gözünden kaçmış olamaz, çünkü bu gürültülü ve deliklerle dolu prensip bağımlılığını Brod oldum olası gösteriyordu. Bunlar dağıtılan stratejik etiketlerdi, edebiyat alanında işler başka türlü değil böyle yürüyordu ve tüm Yahudi yayınlarının bu alışkanlıklara uyması üzüntü vericiydi, ama değiştirilemezdi. Ari karşı kesim de aynen böyle davranmıyor muydu?

> "Max'ın makalesi: Bizim yazarlarımız ve topluluk belki Jude'in bundan sonraki sayısında yayınlanacak. Ayrıca bana aslında kim olduğumu da söylemeyecek misin? Neue Rundschau'nun son sayısında 'Dönüşüm'ün adı geçiyor, akıllı bir nedenle reddediliyor, sonra da şöyle deniliyor: 'K.'nın öykü sanatının has alman bir yanı var.' Max'ın makalesinde ise buna karşılık: 'K.'nın öyküleri zamanımızın Yahudi belgelerine ait.' Ağır bir durum. İki at üzerinde koşan bir sirk binicisi miyim ben? Ne yazık ki binici değilim, aksine yere serilmiş yatıyorum."[27]

Birkaç hafta daha sabırlı olsaydı, çünkü daha kasım ayında anonim bir eleştirmen *Deutsche Montags-Zeitung'*da DÖNÜŞÜM için: "Kitap Yahudi kitabı" diye küçümsedi. Böylece oyun 2-1 Brod lehine, Yahudi tini lehine kazanılmış oldu.[28]

Bu gibi belirlemeler ve sınırlamalar bugün bize yabancı geliyor, 20. yüzyılın başındaki dünya görüşünün ve yüksek sesle her türlü *izmlerin* tartışılması, gerekli bilgilere ulaşılmasının ışığında bayatlıyor. Siyonistler arasında da (ve yalnız kültür Siyonistleri fraksiyonunda olmamak üzere) ateşli inanış başından beri keskin öngörülü analizlerden daha değerli görülüyor, geleneğe aykırı davrananların ortaya çıkışı onların argümanları incelenmeden

önce sürekli kızgınlık yaratıyordu. Önemli olan kimlikti, inanç değil. Kimlik ise tavize bırakamazdı kendini, *bağışıklı* olma durumundaydı, kendisine ait olmayanları dışlamalıydı.

Kafka bu mantığı çok iyi biliyordu; onun doğruluğa olan tasavvuru da temelinde püritendi ve çevresine acı vermesine rağmen hiçbir tavize tahammül etmiyordu -ister bir et kızartmasının yenmesi, ister mobilya alımı ya da bir dergide çalışma olsun. Buna karşılık o, sırf görüşler ya da dünya görüşleri söz konusu olduğunda her türlü olanağı kabul ediyordu; misyoner rolü üstlenmiyordu, olsa olsa kendisine yakın olan insanları ve onların anlayışsızlıkları kendisine acı verdiğinde inandırmak istiyordu. Bu bazen aldırmazlık olarak görülüyordu. Oysa özgünlük kabul görmeye bağlı değil, tüm dünyayı karşısına alan biri de doğru olabilir, Kafka sosyal açıdan vicdan acısı çektiğinde bu mutlaka çoğunluğun görüşünü paylaşmak istememesinden değildi.

Başka türlü düşünenlere karşı 'hareketin' savunucuları doğrusu rahat bir tavır gösteremiyorlardı. Dünyayı kurtarmak: evet. Ama bizim koşullarımızla. Bu tarz bir tavır ancak, bakışın aktüel güç dengelerinden ve etki olanaklarından sıyrılıp bunun yerine uzaktaki amaçlara yöneldiğinde kalıcı olabilirdi. Böylece Alman dili konuşan Yahudilerin önemli çoğunluğunun herhangi yazar, İbranice öğretmenleri ya da Polonyalı göçmenler tarafından hidayete erecekleri düşüncesini kendilerine enerjik biçimde menetmiş oluşları Siyonist söz sahipleri tarafından tutarlılıkla saklandı, bir de yüzde dört Siyonist arasından sadece küçük bir bölümünün Filistin'e giden yolu bulmuş oluşları da. "Siyonist öyle bir Yahudidir ki" diye özetliyordu Leopold Schwarzschild "kendi ulusçu inancının tüm gücüyle bir başka Yahudinin üçüncü bir Yahudinin parasıyla Filistin'e taşınmasını sağlayandır."[29] Bu sözlerdeki ironi Praglı Siyonistleri de son derece hassas oldukları bir noktada yakaladı: istek ve gerçek gülünç biçimde birbirinden ayrıldı, *doğruluk* yoktu, oysa bu eksiklik hakkında açıkça konuşmayı deneyenler hemen kendi ideolojik sınırlamalarına çarpıyordu: nihayet bu derece büyük bir kitlenin tavrı *Yahudilik dışı* olarak açıklanamazdı.

Daha az üzücü olmayansa bu gibi kimlik ve sınırlama zorlamalarının edebiyata da sıçramasıydı, yani tam da tek olanın, yinelenemez olanın en yüksek seviyede olduğu alana, bu alandaki hiçbir aktör kendisinin bir hareketin ya da bir 'çizginin' salt temsilcisi olmaktan memnun olamazdı. Bir yazarın, tek bir yapıtın sembolizme, dışavurumculuğa ya da aktivizme ait olduğu, hangisinin 'Yahudi', hangisinin 'asıl Alman' ya da herhangi bir başka edebiyata dahil edileceği sorunu üzerine ne kadar çok kâğıt ve iş gücü harcandığı, ne kadar çok meslektaşın, hatta dostlukların bu sorunlar yüzünden bozulduğu ancak ortalığı kasıp kavuran *horror vacui* semptomuyla anlaşılır: Hiçbir şeyin kendiliğinden anlaşılmadığı, birden *her şeyin olabilir* olduğu yerde kolektifin bayrağı eser, orada *izmler* ve *halk* en son güvenilir kavrama işaretine dönüşür. Kafka'nın erken eleştirmenlerinin zoraki olan onu bir kalıba sokma deneyleri o zamanların tipik örnekleriydi.

Brod'un gittikçe artarak bu gibi kolektif *labels*'leri tinsel fizyonomilerden daha fazla önemseme eğilimi Kafka'yla arasının iyice açılmasına neden olabilirdi. Onun Yahudi kültür işine duyduğu hayranlığı gittikçe ilerleyen yaklaşma olarak görmesi yanıltıcıydı: gerçekten de Kafka'nın doğruluk etiği ile Brod'un kimlik politikası arasındaki ayrım o derece derinleşmişti ki Brod araya bir set çekti: Kafka ile konuşmasını sürdürmek için propagandacı rolünü bir kenara bırakmak zorunda kaldı. Bunu yapabiliyordu, çünkü *roldü* bu ve hırslı siyonistin yanında bir de yaralanabilir, savaşın düş kırıklığına uğrattığı, yolunu bulmak için çabalayan ve bazen duygusal olan bir Brod da vardı, ki onun da tüm fraksiyon çatışmalarının ötesinde rahatlamaya, bu örtüden sıyrılmaya, dostluk etmeye gereksinimi vardı, ayrıca edebiyat yeteneği de henüz hiç sarsılmamıştı.

"Şahsen ben" diye yazdı Brod hâlâ ısrarla Alman Yahudisi edebiyatı istemeyen Buber'e, "şahsen ben Kafka'nın Gerhard Hautptmann ve Hamsun yanında en önemli yaşayan yazar olduğuna inanıyorum! Ah, onun kapsamlı, ne yazık ki tamamlanmamış, bazen bana ender saatlerde okuduğu romanlarını bir bilseydiniz. Onu daha da harekete geçirmek için neler yapmazdım!"[30]

Bu sesli bir inançtı, *şahsen* o Kafka'nın dilinin derin etkisini nihayet en doğru bilen kişiydi. Siyonist olarak ise Brod bambaşka bir görüşü temsil ediyordu, çünkü burada prensip söz konusuydu: kan bağı prensibiydi bu, bu prensibin mantığına göre dil potansiyeli açısından Kafka'nın seviyesinde *Almanca konuşan Yahudiler arasında* bir başkası olamazdı: Çünkü "dil bize teslim edildi", Brod biliyordu böyle olduğunu, "bu yüzden biz salt dil açısından yaratıcı değiliz."[31] Biz Yahudi yazarlar, yabancı kültürlerde hep sürekli konuğuz. Özel yaşamında Brod bu gibi argümanlarla Kafka'nın öz kuşkusuna yeni besin vermekten kendini korumuş olmalıdır. Peki ama Yahudi yazarların Alman dili içinde yaratıcı olmadıkları ispatlanmış mıdır, Brod Kafka'nın yapıtını temelli Yahudi yazını olarak ilan ederken epeyce yaş tahtaya basıyordu. Bu adımı yapıtı kamu önünde de hayranlık duyabilmek için risk ediyordu. Galiba -gene- kimlik söz konusu oluyordu, tutarlılık değil.

Hatta yıllar sonra Kafka uzun, zor yorumlanan bir mektupta "yabancı mülkiyeti sahiplenmekten" söz etti, Alman Yahudisi "bir Çingene edebiyatından" "Alman çocuğu beşikten çalan Çingene edebiyatından". İsim vermiyor, kendi metinlerini de asla bunun arasına koymuyor. Dikkat çeken ise, Brod'un bu polemik açıklamalardan Kafka'nın kültür siyonizmi hakkındaki nihai evrişimini okumasının olanaklı olmasına rağmen sessiz kalışıdır. Bu tezin onun kendi yapıtını da dinamitlediğini kavramış mıydı? [32]

Berlin halk yurdunda olup bitene Doğu Yahudisi komşular güvensizlikle göz kırpıyorlardı. Neler oluyordu orada? Pencereler açıksa, şarkı sesleri ya da okumalar duyuluyordu, ara sıra da çekiç ve bıçkı sesleri. Çocuklar eve geldiklerinde, çoğunluğu işçi ve küçük esnaf olan ana babalarına pazarlık etmenin ne kadar kötü, bunun yerine dayanışmanın, herkesin bir başkası için sorumluluk duymasının ne kadar iyi olduğunu anlatıyorlardı. On iki yaşındaki çocuklar -ki akıl almazdı bu- arkadaşlarının yanlışlarını yargılıyorlardı, hatta öğretmenleri için bile yorum yapabiliyorlardı, 'D.D.' onlara verilen en yüksek şeref unvanıydı: anlamı ise doğru dürüst adam demekti. Şiir ezberliyorlar, kitap

ve defterlerini eve getiriyorlardı, garip kitaplardı bunlar ve gerçek yaşamla hiçbir ilişkileri yoktu. Hafta sonlarında ise saatlerce doğada yürüyüşe çıkıyorlar, samanların arasında uyuyorlardı; ardından ana babaları *güneşin batışının* ne kadar olağanüstü olduğunu duymak zorunda kalıyordu. Bu muydu düşman metropolde varoluş savaşına hazırlık?

Yetişkin Doğu Yahudilerinin anılmaya değer bir sayısının vatan yurduna gelip orada sunulan annelik önerilerini, hukuk bilgilerini ya da tıbbi öğütleri almaları epey uzun sürdü. Oysa sırf iyi niyetle yardımcılar ve onlara başvuranlar arasındaki sosyal ve düşünce bariyerleri asla aşılamıyordu, Sigfreid Lehmann'ın öne sürdüğü, Scheunen mahallesi ahalisinin "yurtta, gündelik yaşamın tüm sorunlarının çaresini bulacakları" ana amacı tamamen hayal olarak ortaya çıktı.[33] Böylece 'Yahudi Halk işi' gittikçe daha çok çocuklara yoğunlaştı, onların biçimlendirilmeleri ve minnettarlıkları tüm karşı koyuşları zararsız hale sokuyordu.

Tıpkı Kafka gibi prensiplerden önce insanı düşünen Felice Bauer halk yurdunun atmosferinden hemen etkilenmiş, hatta hayranlık duymuştu. Rahat ve şaşırtıcı derecede temiz mekânlar bulmuştu orada, yurttan çok bir evdi burası; okuma odaları, banyo, küçük bir atölye, hatta piyano vardı. Hem burada ilginç insanlarla tanışılıyordu, Filistin'den bir çocuk bakıcısı, genç bir haham, bir besteci, bir yığın tıp öğrencisi; Buber ve Landauer, onların yanında da Salman Rubaşov gibi genç radikaller (kimsenin aklına Rubaşov'un günün birinde İsrail devletinin cumhurbaşkanı olacağı gelmiyordu), Gerhard Şolem de geliyordu (kendisi daha sonraları Gerşom adını alacaktı ve Felice'nin nişanlısının yapıtını yorumlayacaktı). Bunların hiçbirinde akademik kibir görülmüyordu; kapı, bu egemen kalkınma atmosferine kendisini kaptıracak ve düzenli çalışacak olan herkese açıktı. Pratik sorunlar ağır basıyordu, bu yüzden Felice Bauer'in ne sunabileceği ne de sunmak istediği şeyler herhangi Siyonist inanıştan çok, güven duymak için çok daha önemliydi. Kimse onun bu yanını ayıplamadı. Lehman bile (ki ancak birkaç çalışmaya katılabildi, sonra askere alındı) bu meslek sahibi kadının işe nasıl enerjiyle sarıldığından etkilenmişti: haftada iki kez saat 17.00'ye ya da 18.00'e doğru

geliyordu yurda ve akşamın geç saatlerine kadar kalıyordu, hafta sonları gezilere de katılıyor ve bir yığın daktilo işini de üstleniyordu. Halk yurdu çalışanlarını kendine bağlıyor diye yazdı; onun ağzından bunu duymak mutlaka bir övgüydü. Kafka -Felice'nin yeterince işi yokmuşçasına hâlâ başka akşamlarda Strindberg konferanslarına gittiğini duyduğunda biraz sıkıldı.

Doğal olarak sokaktan birkaç çocuk toplayıp onların bakımlarıyla ilgilenmek yeterli değildi. Pedagojik talep de isteniyordu; bu yüzden gönüllü yardımcıların sürekli grup oturumlarıyla dini, kültürel ve eğitimsel sorunları anlatmaları ve bir çeşit süpervizyon yapmaları bekleniyordu. Felice Bauer'in grubunda böylece Foerster'in JUGENDLEHRE (Gençlik eğitimi) adlı standart kitabı bölüm bölüm incelendi ve tartışıldı, doğal olarak bu orada olan öğrencilere ticari temsilciye geldiğinden daha kolay geldi, kendisi metin *açıklamalarında* deney sahibi değildi. İyi ki bu işi meslek edinmiş bir dostu vardı: büro işinin ortasında aceleyle Kafka'ya kitabın önemli bölümlerini geçiyordu, Kafka da kendi eliyle bir raporu daktiloya çekiyor ve gönderiyordu, geriye Felice'nin bir tek bunu okuması kalıyordu.[34] Ayrıca edebiyat danışmanı ve sessiz bağışçı olarak da bu işe katılım sağlıyordu, bir düzine Chamisso'nun SCHLEMIHL öyküsünü yollatmıştı, çocuklar arasında kitaplar ortak okuma için paylaşılmıştı.

Felice Bauer'in ürktüğü gibi hiç de dini eğitim söz konusu olmuyordu; okunan kitaplar daha çok dünyeviydi, temel kitaplardı ve onun burjuva bilgi temeliyle uyum sağlıyordu. Bu da güven veriyordu. Ayrıca da güzellik deneyinin -ister doğada, ister Alman düzyazınında olsun- önemli pedagojik ve etik bir medya olduğunu kavramıştı. Öyle görünüyor ki çocuklara mümkün olduğunca çok şey *gösterme* konusunda herkes aynı fikirdeydi. Her ne kadar anlamalarının ötesine geçiyor, okutulanların planı tamamen hilesiz okul kitaplarından ve birkaç Siyonist öneriden garip bir birleştirilme idiyse de. Kafka çocukların önüne hem de Lessing'in MINNA VON BARNHHELM'in neden konulduğunu şaşırarak sormuştu. Bundan vazgeçin diye önerdi, hemen vazgeçin. Ama sonra daha büyük kızların ve genç kadınların devam ettiği 'Siyonist kızlar kulübünde' Brod'un en

yeni dışavurumcu edebiyatı içeren metni 'toplum' makalesinin tartışıldığını duymak zorunda kalacaktı. Herkes hayran kalmışmış diye yazdı Felice, *toplumculuk* kavramı doğrudan doğruya kolektif bir kendi kendini denetleme etkisi yaratmış, hatta kızlar yazara teşekkür ve minnettarlık kartı yollamak istemişler. Ama diyor bu arada "sen hiç düşündün mü bu konuyu? Max Brod'un topluluk düşüncesine sen nasıl yaklaşıyorsun?" Garip bir soru. Hâlâ bilmiyor muydu kiminle işi olduğunu? Ona kendi güncelerini yollamalıydı namuslu bir cevap verebilmek için.[35]

Berlin halk yurdunda epey seçimsiz, daha çok okul müfredatıyla okutulmasının eksikliğini başkaları da görüyordu. Daha çok da genç, ideolojik açıdan son derece bilgili Siyonistler Doğu Yahudisi çocukların yeni sosyalleştirilmelerinin ve Batılı eğitimin aslında asimilasyona yönelik olup olmadığı sorusunu soruyorlardı. Yahudi geleneği neredeydi, Filistin'e hazırlık neredeydi? 18 yaşındaki Şolem halk yurdu idarecesine "edebiyat palavrası kötülükleriyle uğraşacağına, oturup İbranice öğren ve kaynaklara git" diyerek şaşkınlığa uğrattı. "Son derece estetik pileli eteklikleri" daha ilk bakışta ulusal savaş düşüncesinin eksikliğini gösteren yardımcılara karşı da Şolem demediğini bırakmadı. Diasporadaki halk işi (kendisi buna yiddiş olarak *Golus* diyordu) anlamsızmış, asıl işe hizmet vermezse Yahudi kaynaklarının boşa gitmesiymiş, bu iş ancak Filistin'de başlayacakmış. Buber'in çok anılan pedagojik sloganı: "İnsan olmak, Yahudi olarak insan olmak" -bu mutlaka kibar geliyordu kulağa, duygulara hitap ediyordu. Oysa ne göçmenlerin geldiği Doğu bölgelerde ne de burada Alman İmparatorluğu'nda asla Yahudi sorununun bir çözümü olmayacaktı, en iyi Yahudi insanlarla bile. Erez Israel'e göç çözümdü, başka hiçbir şey değil.[36]

İyi niyetli yardımcı kadınlar, son derece konuşkan ve bilgili olan Şolem'e karşı koyamıyorlardı, onun sözleri soğuk duş etkisi yapıyordu. Kafka içinse hiç de öyle değildi.

> "Senin anlattığın tartışma karakteristik, ben düşüncemde Şolem Bey'in önerilerine eğilim gösteriyorum her zaman, onlar en uçta olanı istiyorlar, böylece de hiçbir şeyi. İnsan bu tip önerileri ve onların değerini önünde duran asıl etkisinde ölçmemeli. Ayrıca ben bunu genel

olarak söylüyorum. Şolem'in önerisi esasında yerine gelmeyecek bir öneri." [37]

Peki ama öyleyse önerilerin *yerine gelmeyecek* değeri nerede? Doğru oluşunda, doğruluğunda tabii. -Kafka Şolem'i yorumluyor, tamamen sempatiyle. Şolem bunu duyduğunda yetmiş yaşındaydı.

Her gün bir kartpostal. Arada bir gene bir mektup, özel durumlarda yazılan. Bir defasında rapor bile var. Ve sorular, birçok soru. Şimdi artık ipi koparmamalı. Kendine has sorunları idareli kullanmalı.

İnsan Marienbad mucizesinin Kafka'yı sadece yumuşatmadığını, aynı zamanda da daha gerçekçi kıldığını hissediyor. Şimdi birbirine ait olmanın yalnızca onanması ya da düşlenmesi yetmiyordu. Bir kadınla olan ilişkinin -bu kadar uzaktan da olsa- ortak ilgiye, bir projeye gereksinimi vardı. Ve Felice'yi Yahudi halk yurdundaki işe inandırmanın bu proje olduğuna inandırıyordu. "Çocukların yanında kendimi çok iyi hissediyorum" diye yazdı, "ve aslında yerimin bürodakinden daha çok burada olduğunu."[38] Kafka bu cümleden mutluluk duydu: Evet, o becerikli, çalışkan ve bu yüzden de ona hayranlık duyuyor, aynı zamanda da kendisiyle konuşulabilecek, kendisiyle yaşanabilecek bir kadının anlayışlı sesine sahip, şimdi duymak istediği buydu, kelimesi kelimesine ve haklı olarak bu mutluluğu kendisinin yarattığını biliyordu: o vermişti itici gücü, o inandırıcı olmuştu, o ısrar etmişti, o her şeyi doğru yapmıştı. İnsanın içinden alkışlamak geçiyor. Oysa yaşam bir okul ödevi değil. Burada açılmayanlar *son derece yalın* hesaplar.

Kafka Okuyucularına Rastlıyor

İnsan yalnız kendi sofrasında doyar.
Doğu Yahudisi ata sözü

"Çok sayın bay,

Beni mutsuz ettiniz.

Sizin *Dönüşüm*'ünüzü satın alıp kuzinime armağan ettim. Ama o bu öyküyü nasıl yorumlayacağını bilemiyor.

Kuzinim annesine verdi, o da bir açıklama getiremedi.

Annesi kitabı diğer kuzinime verdi, o da bilemedi.

Şimdi bana yazdılar. Onlara öyküyü ben anlatmalıymışım. Ailenin doktoruymuşum gibi. Ama ne yapacağımı bilemiyorum.

Bayım! Ben aylarca siper çukurlarında Ruslarla savaştım, ama kılımı bile kıpırdatmadım. Ama kuzinlerin yanında ünüm mahvolursa buna dayanamam.

Bir tek siz bana yardım edebilirsiniz. Buna mecbursunuz; çünkü bu işi başıma siz açtınız. Kuzinimin dönüşümden ne anlaması gerektiğini söyleyin bana lütfen.

Saygılarımla

Dr. Sigfried Wolff."

Kafka'nın erken metinleri onun erken okuyucularına ulaştığında o küçük, gülünç sarsıntılar böyle görünüyordu -bir kuşak sonra terekesine vuracak olan o akıl almaz tartışmalı dalgaların zararsız ön habercileri. Bu cesur Sigfried gerçekten de vardı, Berlin-Charlottenburg'da oturuyordu, doktora ünvanı da doğruydu (rer.pol.), siper çukurları da (1915'te yaralanmıştı), mesleği banka müdürlüğü idi. Kafka'nın kısa bir ders verme şakasını kaçırdığı olanaksızdır.[1]

Güncelerinde bundan söz edilmiyor, ama GÖZLEM'in yayınlanmasından sonra müelliflikten yazarlığa yükselen Kafka, *okuyucuların* ortaya çıkmasıyla oluşan tuhaf deneyi, edebi metnin kendi yaşamının, yazarın kontrolünden ve mükemmel-

lik isteminden ilelebet uzaklaştığını biliyordu. Bunun *terminus technicus*'u 'algılama tarihi'ydi; okuyucu açısından edebiyatın doğal alanıydı, çünkü başka bir şeyi çoğunlukla bilmiyorlardı. Buna karşılık metnin çaba sonucu olduğunu bilen, güdülerin, fikirlerin ve algılamaların, dağınık varyasyonların ve beklenmedik buluşların, ablukaların ve narsist hezeyanların bambaşka bir öyküde düzenlendiğini, bilen yazar için, hem de en başarılı olanı için bile, algılamanın başlangıcı aynı zamanda sonu demekti: Elinden bir şey alınıyordu ve tanımadığı insanlar işine karışıyordu. Kafka da bu deneyden kendini kurtaramadı: şaşırtıcı, zaman zaman saçmaydı onun kısa metinlerinden insanların çıkarttıkları sonuçlar. Brod'un tersine o, sonradan yapılan aydınlatma hevesine ya da yaratıcı otoritesini oynamaya kalkışmadı: Asıl yorumu kendine, okuyucununkini de okuyucuya bıraktı.

Kendi yakın çevresinde uygulanan okuma geleneğine borçluyuz Kafka'nın bağımsız okuyucuların bağımsız hükümlerine erkenden alışmış ve bu yolla çok özelleşmiş ve nihayet sorumsuz dil oyunlarından kaçınmış oluşunu. Severek okuma yapıyordu -bir yandan başarılı gördüğü metinlerini denemek için, diğer yandan başarının tadını çıkartmak. Böylece bu tadı arttırmak için. Bunların ikisi de küçük, elit bir kitleye, kendisiyle kişisel ilişkide olanlara yapıldığında mümkün oluyordu doğal olarak: kendi kız kardeşleri; Brod, Baum ve Weltsch; Bauer ailesi ya da olsa olsa yarı açık bir topluluk olan müdür Marschner'in eşinin 'salonunda' bulunan konuklardı bu kişiler.

Kafka'yı tamamen belirsiz bir sahneye çıkmaya zorlamak epey güçtü -bu konuda ister istemez onun her türlü sosyal açıdan kendini gösterme biçimi dirençle karşılaşıyordu, okuma hevesi Ben'in ötesindeki tedirgin edici gürültüler yüzünden bozuluyordu, kaldı ki hangi hakla onun *kendisini* merkeze koyduğu konusu da içini kemiren kuşku yaratıyordu. Kafka kendisine mektup yazanlardan hiç korkmuyordu, ama onların merakı metinlerinden uzaklaşıp kendi kişiliğine yöneldiğinde dikenleri çıkartıyordu, hele edebiyat delisi bir lise öğrencisinin ona "size sonsuz hayranlık duyan" diye yazdığında nerdeyse midesi bulanmıştı.[2] Prag'da bir tek kere tanımadığı bir kalabalık önünde

okuma yapmıştı, HÜKÜM'ün onu içine çektiği düşüncesizlik sarhoşluğu içinde -bu olay dört yıl önceydi, o zamandan bu yana önüne ne böyle bir fırsat çıkmıştı, ne de kendisi böyle bir fırsatı aramıştı. Kendi dost çevresinde bile Kafka artık uzun zamandan beri dinlemeyi yeğliyordu. Ne okusundu ki? Herkes DAVA'nın ve KAYIP'ın tamamlanmasını bekliyordu. Oysa Kafka iyi niyetli cesaretlendirmelerden bıkmıştı, artık bir romanın bu savaş bitmeden önce düşünülemeyeceğini *biliyordu*. Bu yüzden sesini denemek için yabancı metinleri okumaya yönlendirmişti, Ottla tek dinleyiciydi, sıcak yaz gecelerinde, çimenlerde uzanarak, sessiz bir vadide, kentin epey uzağında okuyordu ona.

Bu huzur beklenmedik bir davetle bozulmuştu: Münih'teki 'Galerie Neue Kunst Hans Goltz' Kafka'ya kendi metinleriyle bir edebiyat akşamı tasarlamasını önermişti. Şaşırtıcıydı bu. Çünkü onun bu kentle ne ilişkisi vardı ki, orada kim onu tanıyordu? Bir zamanlar Münih'te öğrenim görmek istemiş, iki hafta boyunca orada araştırma yapmış, ama o günlerden geriye bulanık bir anıdan başka bir şey kalmamıştı. Son olarak 1913'te Riva'dan dönerken birkaç saat kentte dolaşmıştı -hepsi buydu. Canlı Schwabing sahnesini hiç tanımıyordu ya da olsa olsa Franz Blei'ın yaygın anekdotlarından biliyordu, oysa bütün bunlar bir deniz feneri gibi parıldayan edebiyat metropolü Berlin'in varlığı yanında gölgede kalmıştı. *Orada* severek okuma yapmak isterdi. Bazı Praglı tanıdıklar yıllardan beri Berlin'de biliniyordu, Oskar Baum'un bile orada destekçileri vardı, oysa Kafka'nın Berlin'in önemli çevreleriyle zaten az olan ilişkilerini dünya savaşı koparıp atmıştı.

Gene de Kafka'nın Münih'e gitme kararı birkaç saat içinde verilmişti: davet eline geçer geçmez zorunlu pasaportu almak için başvuruyu dikte etmişti. Çünkü hemen burada yerel bir yanlış anlama olmadığını kavramıştı, kitapçı, yayıncı ve galerici Hans Goltz'un mutlaka ciddiye alınacak biri olduğu ve Berlin avangardına bağlı bir program sunduğu belliydi: 'Yeni edebiyat akşamları'ydı dizinin adı, prömiyeri Salomo Friedlaender yapmıştı bile. Katılımı onaylayanlar arasında Else Lasker-Schüler, Alfred Wolfenstein ve Theodor Daeubler vardı. Orada ortaya

çıkılabilirdi. Düzenleyicinin "Alman dışavurumcuları" diye üstüne basarak diziyi adlandırması ve okumaları böylece moda olan akımlar karinesine sokması Kafka'da her ne kadar sıkıntı yarattıysa da.

Peki ama onu nasıl seçmişlerdi? Dolaysız elverişli bir durum görünürde yoktu -belki yazın *Berliner Tageblatt*'a çıkan anlaşılır ve kabul eden ve bir nefeste onu Kleist'la karşılaştıran yazı yüzündendi.[3] Ya da acaba *nihayet* kitap olarak çıkacak olan HÜKÜM'den haberdar mıydılar, bu ince bir cilt olacaktı, yayınevini ikna etmişti. Bu da değildi -çok daha basitti ve Kafka için hayal ettiğinin boşa çıkmasıydı. Çünkü bir yıl önce Fontane -ödülünde olduğu gibi o gene eşlik edici olarak düşünülmüştü: asıl davet çok daha tanınmış Max Brod içindi, o ise herhangi bir zamanda Kafka'nın da okuma yapmasını önermişti -şayet Praglı yetenek yeterince çekici olmazsa bir başka yazarla birlikte de olurdu. "... oraya gitme hevesim bu yüzden azaldı", diye iç çekti Kafka.[4] Bütün bu yıllar içinde tek bir sahneye çıkış, bunu da tıpkı başka durumlarda olduğu gibi Brod'a borçluydu.

Buna rağmen reddetmeyi düşünmedi. Çünkü Münih'e gitme orada Felice'yi de görme şansını beraberinde getiriyordu. O sırada yürürlüğe giren zorlu pasaport kurallarına göre hiç de küçümsenmeyecek bir durumdu bu, Alman İmparatorluğuna eğlence gezileri yapmak nerdeyse olanaksızdı. Artık yolculuğun *zorunlu* olduğunu ispat etmek gerekiyordu, Avusturya pasaportlu olmak, 'sınır geçme sertifikasına' sahip olmak ve de Alman konsolosluğunun damgasını bulundurmak gerekiyordu, doğal olarak Alman polisine giriş ve çıkışların bildirilmesi gerekiyordu. O zamanlar bile yazar okumaları onların mesleki adetlerinden sayıldığından, davetiyenin sunulması genel olarak yolculuğun amacı olarak görülüyor (bu birey "güvenilir ve sakıncasız"sa, tıpkı Kafka'nın polisteki dosyalarından anlaşıldığı gibi) hemen seyahat izni alabiliyordu. Bir haftalık Berlin yolculuğu için ise yeni bir nişan ilanını göstermek zorundaydı, bu ise şimdi söz konusu olamazdı.

Doğrusu Felice de hemen iki kıymetli tatil gününü feda etmeyi, bunun dışında da bir cuma ve bir pazar gününü, sırf

Kafka'yı birkaç saat için görebilmek üzere trende geçirmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu gibi şeylerde düşüncesizdi; hatta polisin mecbur ettiği yolculuğu neden Berlin üzerinden yapmadığına hayret etmişti, oysa bunu yapsaydı çok konuştukları Yahudi Halk Yurdunu görebilirdi. Oysa Kafka yasaklara uyan biriydi. Bu mektup sansürü yüzünden bile olsa tam olarak açıklayamamasına rağmen. Gene de trenlerin Prag'dan ve Berlin'den gelerek Münih yolunda birleştiklerini öğrendi, öyle ki vagon restoranda öğlene doğru bir buluşma kutlanabilirdi -o da saat hesabı yapıyordu.

Başkaca, daha ciddi engeller de vardı. Kafka Münihlilere ne sunacaktı ki aslında? Yarıda kesilmiş yapıtlardan okumak söz konusu olamazdı -o günlerde FELİX KRULL-'un henüz tamamlanmamış manüskrisiyle okuma turnesinde olan Thomas Mann'ın öz güveni Kafka için hiç de heveslenemeyeceği bir durumdu. Öte yandan orada bulunan bilgili kişilere, ilk olarak ortaya çıktığından bu yana nasıl geliştiğini ve *şimdi* nerede durduğu konusunda fikir vermesi önemliydi. Tek bir yayınlanmamış metni vardı bu işi yapabilecek olan: CEZA KOLONİSİNDE'ydi bu. Özellikle de bu öykü iyi niyetli dinleyicileri bile sert bir sınava sokacaktı, bunu savlamak onun çoktan elindeydi. Çünkü birkaç hafta önce askerlik hizmetinden özgür kılınan Kurt Wolff nihayet Leipzig'deki kendi yayınevinin başına dönmüştü ve CEZA KOLONİSİNDE'nin ayrı bir kitap olarak yayınlanması konusunda sakıncaları olduğunu bildirmişti. Yazdığı mektup günümüze kalmadı, ama Kafka'nın verdiği cevap bize bu konuda asla program taktiği kurnazlıklar olmadığını, aksine temel olanın söz konusu oluğunu gösteriyor:

> "Manüskrim hakkındaki dostane sözleriniz beni sevindirdi. Eziyete yönelttiğiniz eleştiri benim düşünceme tamamen uyuyor, bugüne kadar yazdıklarımın hepsine karşı bu cinsten bir eziyet duymaktayım. Şu veya bu biçimde bu eziyetten ne kadar azının kurtulmuş olduğunu görmüyor musunuz! Bu son öykünün açıklanmasına şunu eklemek zorundayım ki sadece o eziyet eden değil, daha çok genel ve benim özel zamanım aynı biçimde eziyetliydi ve 3hâlâ da öyle ve benim özelim genelinkinden belki de çok daha fazla eziyet verici. Yazmayı sürdürseydim daha ne kadar derinlere bu yolda ineceğimi Tanrı bilir ya da

daha doğrusu koşullarım ve durumum dudaklardaki tüm dişlerle özlenen yazmaya izin verseydi. Ama bunu yapmadılar. Şimdi olduğum durumda bana huzuru beklemek kalıyor bir tek, ancak bununla hiç değilse dış görünüşte kuşkusuz bir çağdaş insan olduğumu sunabilirim. Bununla birlikte öykünün 'Jüngste Tag'da yayınlanmamasına tamamen katılıyorum."[5]

Wolff'un heyecanlı olmaktan ziyade kibar mektubunda önerdiği öyküyü başka öykülerle birlikte basmasını Kafka reddetmişti. Bununla beraber belirli bir karşı koyuşla CEZA KOLONİSİNDE'yi yakında halka okuyacağını da belirtmişti.

Kafka'nın hiç vazgeçmediği kendi kendini itham etmesine rağmen sesindeki kızgınlık ince duygulu yayıncısının gözünden kaçmamış oluşudur. Bu sefer hiç alışılmamış olan Kafka'nın yapıtını salt içsel gereksinimlerine değil, zamanın semptomatik görüntüsüne bağlıyor oluşuydu. Üsteğmen Wolff'un iki savaş yılı boyunca Fransa ve Balkanlar'a dönüp baktığında CEZA KOLONİSİNDE'ki şiddetin ve ruhsal kabalıkları "eziyet" edici olarak yaşamış oluşunu dikkate almaması onu yabancılaştırıyordu. Bu mutlaka korkunç bir gerçekti, diğeri ise *salt* edebiyattı. Buna rağmen hangi yazar kendi işini ciddiye aldığında bu duruma gözünü kapatabilirdi? Özellikle de Kurt Wolff'a edebiyatın, *doğru edebiyatın,* gerçeğin temeline ne derece yaklaştığıyla ölçüleceğini anlatmak gerekir miydi? Kafka'nın öyküsü başka yörelerde şiddet orjisi yaşandığı sırada ortaya çıkmıştı, hem de fantastiğe varan hiper bir şiddetin egemen olduğu sırada -yayıncının gözü önüne bunları ısrarla sermesi mutlaka daha kolay olurdu (ama o zaman mektup sansürü devreye girerdi).

Kafka için politik kavramlarla düşünmek yabancıydı, buna rağmen o, teknokrat bir işkencecinin ölümüyle sona eren CEZA KOLONİSİNDE'nin kararlı bir 'zamana bakış' olarak okunmasının bilincindeydi, bütün yazdıklarının çıkarcı bir metin olmadığını ve kitabın okunmasıyla bağlantılı olması için yeterince neden olduğunu biliyordu. Bunun kararı Münih polis müdürlüğünün basın müşavirliğinde verilecekti, orada halka okunacak her sözcük gösterilmek zorundaydı, oradaki metin açıklamalarının nasıl sonuçlanacağı önceden kestirilemiyordu. Ayrıca gale-

rici Goltz'un adı da Münih polis çevrelerinde sevilen bir ad değildi. Destekleyici Franz Marc ve Wassily Kandinsky sokaktaki halkı modern sanatla kışkırtmıştı, ayrıca Brienner caddesindeki vitrinlerin önünde, sanatçı Kahvesi 'Café Luitpold'un hemen yanında kızgın kalabalığı dağıtmak zorunda kalmışlardı.

Böylece Kafka'nın sevgilisini yeniden görebilmesi bilinmeyen ve erişilmeyen Münihli bir polis memurunun iyi niyetine bağlıydı -varoluşlar için damgaların ne derece önemli olduğunu her gün yaşayan kendisi için bile bu durum iz bırakan bir deneydi. Planlanan yolculuktan birkaç gün önce "beni hâlâ sinirlendiriyor" diye açıklamıştı, "onaylanacağını düşünemiyorum bile, kendi yapısında bu derece masum olmasına rağmen."[6] Masum? Kafka'nın öyküsünde ısrarla korunması gereken devlet ve toplum düzeninden doğrusu iz yoktu. *Ceza kolonisi* sözcüğünü bir kavram olarak kamusal bildirimlerde sakınmalı diyordu Hans Goltz. Çünkü ceza sömürgeleri Bavyera Savaş Bakanlığı'nın çalışma alanına giriyordu ve *onun* sansürcüsü iyisi mi zorlanmamalıydı. Böylece Goltz aklına gelen tüm başlıklar arasından gerçekten masum olan: "Franz Kafka: Tropik Münchhausiade"yi* seçti.[7]

Daha beteri olabilir miydi? Beklenmedik biçimde Brod'un izin alamadığı haberi geldi şimdi, Kafka 10 Kasım 1916 akşamı Prag "dışavurumculuğunu" tek başına, sırf kendi hesabına temsil edecekti. Bir yalan öyküyle.

"İlk sözcüklerle tatsız bir kan kokusunun yayıldığı, tuhaf tatsızlıkta ve solgun bir tat dudaklarıma konmuştu. Sesi özür diler gibi gelebilirdi kulağa, ama bıçak keskinliğindeki görüntüler içime işledi...

Salonda bunaltıcı bir durum, şaşırma, bayılan bir hanım dışarıya taşındı. Anlatım bu arada sürdü. İki kere daha sözleri bayılanları ürküterek yere yatırdı. Dinleyici erkek ve kadınların oturdukları sıralar açılmaya başladı. Bazıları son dakikada, yazarın vizyonu onlara egemen olmadan kaçtılar. Ben şimdiye kadar asla dile getirilen sözlerin benzer etkisini gözlemlemedim. Sonuna kadar kaldım... "[8]

* Münchaus, yalan öyküler anlatan ünlü, (ç.n.)

Daha kesin şeyler bilmek isterdik. Bu üç bahtsız kişi kimdi, Kafka'nın okumasına nasıl gelmişlerdi? Ne onları yere sermişti: Brod'un o amaçsız şiirleri (bunların arasında uzun bir 'kozmik kantat' da vardı), Kafka bunları arkadaşının gelmeyişi üzerine giriş yaparak okumuştu; yoksa kürsünün önünde yükselen 'kan kokusu' muydu; ya da uyku getiren salt can sıkıntısı mıydı? Ya uyandıklarında ne yaptılar? Gövdeleri yaralandı diye yakındılar mı? Galeri sahibinden? Kafka'dan?

Mutlaka müthiş bir şaşkın ördek fantezisi olurdu: hiç aldırmadan okumayı sürdüren bir yazar, o sırada dinleyicilerinin bir bölümü dışarıya taşınıyor, bir bölümü kendi ayaklarıyla uzaklaşmaya yöneliyor. Kafka'nın Münih'te yaptığı okumanın tek kapsamlı anlatımı olan İsviçreli yazar Max Pulver'in yazısı gene de Münchhausiade etkisi yapıyor ve daha çok kızdırıcı uçlardan sayılıyor: bu yazıdaki her ayrıntı kesinlikle uydurma ve *thrill*'ini Kafka efsanelerinin saçmalıklarından alıyor.[9] Hayalet görücü, hobi astrolog ve daha sonra graphalog olan Pulver nasıl bir şansı kaçırdığını onlarca yıl geçtikten sonra bile kavrayamadı: Kendisi Prag dışında gerçekleşen tek okumanın tanığı olmakla kalmamış, ayrıca Kafka'nın Rilke ile olan tek buluşmasının da tanığı olmuştu -bu Kafka için bile olağanüstü bir olaydı, çünkü onun kapalı ve çevre edebiyattan uzaklıktaki varoluşu bu gibi rastlaşmalara izin vermiyordu. Böylece her şey kendine has kuşkusu içinde kaldı: Goltz kitapevinin birinci katında, kentte tanınan galeri, duvarlarında asılı olan yeni sanat yapıtlarıyla, orada bulunan bir düzine dinleyiciyle, çoğu da paltolarıyla otururak (Münih'te de çoktan beri kömür sıkıntısı vardı), aralarında Rilke'nin yanındaki diğer yazar ve eleştirmenlerle oturduğu, Felice Bauer unutulmamalı, mutlaka en önde şeref sırasındaydı. Ardından bilinen küçük bir grubun bir lokantaya gidişi, ne yazık ki Rilke aralarında değil, buna karşılık yörenin edebiyat çevresinden Eugen Mondt, Gottfried Kölwel ve Max Pulver'in bulunduğu bir grup. "Küçük, kirli öykümü okumamalıydım": Kafka'nın bu akşamla ilgili inandırıcı tek notu buydu.[10] Uzun zaman sonra bir kere daha kendi ateşiyle ısınmak istemişti. Ama kıvılcım eksikti.

Durum basın temsilcilerinin gözünden de kaçmamıştı. Daha ertesi gün Kafka *Münchner Neueste Nachrichten* gazetesinde kendisinin "oldukça yetersiz bir aktarıcı" olduğunu okumak zorunda kalmıştı; "dehşetten zevk alan biri" deniliyordu pazar günü *Münchener Zeitung*'da, o sırada Kafka trendeydi; "çok uzun, çok az bağlayıcı" diye yazıyordu pazartesi günü *München-Augsburger Zeitung*... Kendisine daha başka eleştirinin gönderilmesini istememişti. Doğal olarak da hepsine hak verdi, üstelik de "hepsinin gösterdiği asıl büyük başarısızlığı" daha da güçlendirdi:

> "Yazımı Münih'e aslında en ufak bir tinsel bağım olmayan külüstürlükte götürdüm, kötüye kullandım ve 2 yıllık bir yazmama süresinden sonra fantastik bir cesaretle okuma yaptım, oysa 1.5 yıldır Prag'daki en iyi arkadaşlarıma bile bir şey okumamıştım. Hem Prag'da hâlâ Rilke'nin sözlerini anımsadım. Ateşçi hakkında söylediği son derece okşayıcı sözlerden sonra, ne Dönüşüm'de ne de Ceza Kolonisinde'de bu sonucun alınmadığına değindi. Bu sözler hemen kabul edilebilir değil, ama kabul anlaşılır." [11]

Rilke'nin onun her yazdığını okuduğu açıktı -bir tek bu bile Kafka'nın aksiliklere rağmen kararlı olarak Prag'a dönmesini sağlıyordu. Kendilerine okumanın pek uzun göründüğü birkaç dinleyiciden ona neydi, ya da kendisinin çekingen sahneye çıkışının gazeteciler tarafından hiç de dışavurumcu etki yapmamasının. Bu yabancı ortamda kimsenin erkek kardeş, dost, sevgili, meslek arkadaşları, kiracı, fabrika sahibi ya da siyonistin Kafka'yı ilgilendirmemesi derin bir etki yapmıştı. Kendisi oraya yazar, *sadece yazar olarak* davet edilmişti ve öyle kabul edilmişti: onun çalışmaları üzerine konuşulmuş, ona Prag edebiyat çevresi hakkında sorular sorulmuş, hatta ona sanki eleştirel sözlerinin ağırlığı varsayılır biçimde, değerlendirmesi için şiirler verilmişti. Münih'te ortaya koyduğu çaba bunlar sayesinde hiç de savunulamaz diye düşünmüştü. Ama ihtar olarak değerliydi. Kafka Prag'da rol yaptığını anımsamıştı, birçok rol. Tamamlaması gereken bir görevi vardı.

Birkaç gün daha geçsin diye bekledi. Sonra bir emlakçının bürosuna gitti. Artık bir konuta gereksinimi vardı, bu ilk, kaçı-

nılmaz adım büyük, sessiz ve her şeyden öte de *kendisine* ait bir konutunun olmasıydı.

Değişimi ilk fark eden Felice Bauer'di. Kendisinin bundaki payını da biliyordu. Kafka'nın dolaysız gerginliğinin ardında, okumanın dışarıya yansıyan başarısızlığının ötesinde daha derinlerde yatan bir düş kırıklığı vardı. Marienbad'daki samimiyeti bu dar sınırlı, yabancı insanların ve tren sefer tarifelerinin baskısı altındaki durumda yineleyememişlerdi. Kalan bu az saatler içinde ne yapılabilirdi? Özlenen güven duyma eksik kalmış, gerilimler ortaya çıkmış, nihayet bir pastanede oturup kavga etmişlerdi. Konu neydi? Bilmiyoruz. Belki de Felice'nin annesinin beklediği Yahudi yılbaşı kutlamasından Kafka'nın çekinmesi üzerineydi. Belki de Felice'nin siparişiyle kendi ana babasına yollanmasını istediği çiçekler hakkında -bunu da reddetmişti. Ailevi konular söz konusu olduğunda hep inat ediyordu her zaman olduğu gibi. 'Kendini beğenmişlik' diye sitem etti Felice ona -hem de Kafka onun yaşamına kendi göreviymiş gibi girdiği, onun Halk Yurdu'ndaki işiyle özdeşleştiği, haftalar ve aylar boyunca ortak ilgilerine güvendiği bir zamanda yapıyordu bunu.

Bir daha olmayacak diye yazdı Felice Berlin'den. Mutlaka gene olur diye cevapladı Kafka (bunda haklı da çıktı). Çok daha iyi bilmesi gereken Felice'den kendini beğenmişlikle itham edilmeyi asla kabul edemezdi. Bu sitem haklıydı da ama -burada Felice için yeni olan kendine güvenli bir ses duyuluyordu- kendini beğenmişlik "çok daha az, benzersiz biçimde az olarak kişiye değil, işe aitse". *İşe*, yani yazmaya. Sanki Askanischer Hof'taki olayın son gölgelerini defetmek istercesine (ki bunun soğuk rüzgarını Münih'teki pastanede mutlaka hissetmişti) bir de şunu ekledi sözlerine: "benim suçluluk duygum hep yeterince güçlü, dışarıdan beslenmesine gerek yok, ama benim organizasyonum durmadan böyle bir beslenmeyi yutacak kadar yeterince güçlü değil." Yargıç kürsüsünde *ben* oturuyorum, başkası değil. Buydu eski strateji, kısaca eşitlediği. [12]

Kafka dizginleri çekiyordu. Ortak yaşam arzusu amacından sapmıştı, reddedilmişti -Münih'ten sonraki günlerde, ortak yaşa-

ma edebiyatı da *beraberinde götürme* ısrarının, yerine gelmesini istediği uyumun umut edilmesinin başka türlü olamayacağını anlamaya başlamıştı. Felice ise DÖNÜŞÜM'ü okumuştu; Münih'te -belki de hazırlıksız olarak- CEZA KOLONİSİNDE'nin şokunu yaşamıştı. Onun için kelimenin tam anlamıyla, bu gibi fantezilerin iplerini koparmaları, dehşet içindeki oyun, saldırgan, hatta apaçık biçimde iğrenme sınırını aşmanın *işe* dönüşmesi, iki insanın en mahrem yaşamının bu taleplere bağlı olması akıl almazdı. İyi niyeti eksik değildi, ama kendi empati sınırlarını hissediyordu. Belirsiz bir 'çözüm', herhangi bir ölçü koymak istedi edebiyatla evliliği barıştırmak için. Ama daha somut davranamadı, Kafka ise ölçülere inanmıyordu.

Yahudi Halk Yurdu birdenbire mektuplaşmada yer almamaya başlıyor. Kafka kitaplar yollamayı sürdürüyor, gençler için yararlı olacak önerilerle dolu bir katalog yolluyor, kendi yazarlık ücretini bile Berlin'e yolluyor. Ama artık soru sormuyor, öneri yapmıyor, ortak ilgiyi ayakta tutmuyor. Felice ise onun katılımının çok derin olan hayal edilen ilgisini kavrayamıyor. Doğu Yahudisi çocuklar için ortak düşünceler onun için çocukların kendisinden daha önemli, kendisinin yazılı anlatımları gözüyle görmekten daha önemli,oysa bunu yapsaydı hayallerinin doğruluk payını sınayabilirdi. Güçlü, kimlik yaratan *doğruluk* ve *doğru yaşamın* ütopyası tüm hayal edilenlerin çevresinde döndüğü çekirdek, halk yurdu ise onun umduğu üzere Felice'ye ders verecek, bu kavramların Kafka için ne anlam taşıdığını öğretecek *örnekti*. Oysa Kafka onun değişmediğini görüyor, bir şey öğrenmediğini de, her zaman doğru olana yönelik olan pusulanın ibresi dönüyor. Pusula artık Berlin'i göstermiyor, Kafka'nın satın aldığı birkaç boş okul defterini gösteriyor.

"Noel? Gelemeyeceğim."[13] Bununla bu kez pasaport sorunları kastedilmiyor. Felice'nin karşı koyuşları var, öneriler yapıyor, Kafka bunları aldırmadan atlıyor. Onun tatil günleri, az özgür günler kendisine gerekli, hem de her zaman olduğundan daha da önemle. Neye olduğunu daha sonra açıklayacak.

1916 sonunda perde gene iniyor; terekede gördüğümüz bir şey yok. 1917 yılının ilk yarısından Felice'ye yazılan bir tek

mektup var, Kafka'nın güncesinde ise birkaç satır. İkisi birbirini dört, beş, belki de altı aydır görmedi, sessiz, bizim bakışımızdan kaçınmış, ama hiç de sürpriz olmayan bir sönüş.[14] Çünkü Kafka'nın kışkırtıcı sesi sustuğu anda önemli bir şeyin eksikliği duyuluyor, her okşayıcı tavrın olmayışı, hele o sürekli olarak ödünlenemeyen erotik anın boşluk işaret ettiği yer ortaya çıkıyor: bu ne ortak Doğu Yahudiliği işiyle, ne Batı Yahudiliği kimliği ortak sorunlarıyla, hatta Kafka'nın doğru ustalıklı hissetmeleriyle çözülebiliyor. Ortak yaşam ancak kendini unuttuğun bir durumda olanaklıdır, bu durum insanın kendi arzusuna bağlıdır -tıpkı düş ve delilik gibi. Buna karşılık ortak yaşamı istekle ve planlı olarak yaratmak olanaksızdır. Külfet, çabalamadır doğrusu, her ne kadar bazı zamanlar başarılı olsa da, gene de kaçınılmaz olan düş kırklığını kendi içinde yaratır.

Kuyumcu

Kağıdımın üzerine başımı eğdim
ve kalemimin gölgesini seyrettim...
S.J.Agnon, DER BRIEF

Hradşin'in kuzey çevre duvarı boyunca, duvarın iç kısmında, yani kaleye ait olan yerde Prag'ın en eski kalıntıları bulunur: Simyacılar sokağıdır burası, altın sokakçık diye de anılır, oraya yandan girilir, çünkü her iki ucu da çıkmaz sokak olan eşi olmayan bir mimari durum söz konusudur. Duvara yapışık olarak, duvarın içine giren bir dizi minnacık, tek ya da iki odalı küçük evler vardır burada. Deli imparator II. Rudolf'un kuyumcuları oturmuş burada 1600'ler civarında, efsaneler böyle anlatıyor. Duvarları birbirine bitişik bu evler, sanki boyalı kutularmış gibi orada durmaktalar, kapıları alçak, başka bir dönemin insanları için yapılmış; manzara dokunaklı.

1916 sonbaharında bu evlerden birinin yeni bir kiracısı oldu: 24 yaşındaki Ottla Kafka. Son derece küçük bir bodrum katı odası, sobalı, kirli, dökülen bir yer, bu yüzden yalnızca ayda 20 krona tutuluyor. Düzenlendiğinde rahat bir mağara olan uygun bir yer, ender boş zamanlarında orada biraz dinlenebilir -babasının güvensiz bakışlarından uzakta- ya da kuzini ve en iyi arkadaşı İrma ile kimsenin duyamayacağı bir yerde sohbet edebilir. Ana babasının ne Ottla'nın sevgilisi Josef David'den ne de Simyacılar sokağından haberdar olmadığı bu ev, Josef cepheden izinli geldiğinde ideal bir buluşma yeriydi: kentin bu derece yükseğindeki bu yerde rastlantısal karşılaşmaların olmayacağı da epey garantiliydi.

Ottla odayı boyattı, birkaç hasır sandalye aldı, duvara giysiler için çiviler çaktı, aksi kömür sobasının nasıl kullanıldığını öğrendi. Hem kendisinin hem de İrma'nın -ikisi de Hermann

Kafka'nın tuhafiye mağazasında çalışmaktaydı -pazar günü dışında olsa olsa uzun bir öğlen paydosunu kendi eğlencelerine ayırabiliyorlardı, bununla ölçüldüğünde çok çaba göstermek zorunda kaldılar ve gizli bir gururla kendilerine ait saklanacak bir yerleri oluşundan genel olarak mutluluk duydular.

Ağabeyi Franz bu kadar şanslı değildi. O da uzun zamandan beri kendisi için nihayet huzurlu bir yer aramaktaydı, 'Zum goldenen Hecht' apartmanında bir köşe odası kiralamıştı, orada nerdeyse iki yıla yakın bir zamandır her akşam ana babasının evindekinden hiç de başka türlü olmayan genel gürültünün sona ermesini bekliyordu. Daha çok da Prag'ın küçük tarafında kiralık aramıştı, bazen Ottla'yla, bazen tek başına, eskimiş yolların ötesinde, ama başarısız olmuştu. Şimdi ise, Münih'ten dönüşünden birkaç gün sonra şaşırtıcı bir teklif gelmişti: Schönborn-Palais'de bir kat, Kleinseitner Ring yakınında, iki yüksek tavanlı, kırmızı ve altın rengi boyanmış iki oda, banyo, telefon, elektrik, pencerenin önünde sessiz, rezidansa ait, yumuşak tepeleri olan bir park. Kentin ortasında sanki bir düştü bu. Ama ev sahibi bu düşün yerine gelmesi için bütün bir yılın kirasından daha fazla tutan bir kapora istiyordu. Kafka vazgeçti -belki biraz hasislikten, daha çok ise bu bütünün ortaya koyduğu görkemden ürkerek, kafasından geçirdiği yapmaya çalıştığı işin freskler altından yapılamayacağını düşündüğünden.

Belki de bu düşüncelerdi Kafka'nın dikkatini Ottla'nın kulübesine çeken, en temel rahatlıkların eksik oluşu ve buranın barok bir sarayın tam tersi oluşu. Orada gecelemek zorunda değildi. Her gün birkaç saati orada defterlerinin önünde oturarak geçirmek, kalem ve kurşun kalemle oynamak, tamamen yalnız olarak orada olma düşüncesi. Komşuların, sevimli bir yaşlı beyin ince duvarlara rağmen sesi çıkmıyordu ve Simyacılar sokağı gündüzleri sessizdi: araba sesleri, tramvay yoktu. Küçük pencerelerden birinden aşağıdaki ağaçlıklı Hirschgraben görülüyordu, bu yolculuk rehberlerinde bile yer alabilecek bir manzaraydı. Kuş sesleri yükseliyordu oradan, burada duyulan tek ses buydu. Oysa savaş vardı, kimse sırf eğlenmek için Prag'a gelmiyordu: herhangi bir turistin bu odalara girmeye çalışması düşünülemez-

di (oysa özellikle önerilen bir durumdu bu), bu güzel manzara için masanın üzerine bahşiş koyabilirlerdi.

Bu bir denemeydi ve Kafka'nın düşündüğünden daha da iyi bir sonuç verdi. Çünkü Ottla ona küçük evin anahtarını vermeye hazırdı, hem de kullanılır olması için uğraş vermişti. Kömür yukarıya getirilmeliydi, öğlenleri Ottla yukarıya koşuyor, havalandırıyor, sobanın külünü boşaltıyor ve ateşi yakıyordu. Kafka saat 16'ya doğru Alchmisten sokağına geldiğinde temiz, sıcak ve sessiz bir oda buluyordu orada. Orada dört ya da beş saat kalıyordu, sonra ana babasının evine aşağıya yürüyerek iniyordu aile ile akşam yemeğini yemek üzere, ardından da kendini ait olan Langen sokağındaki eve gidiyordu. Ama bu dolaylı yoldan da giderek vazgeçti, Ottla'nın küçük evine biraz yiyecek götürüyor ve bütün akşamı orada geçiriyordu, ancak gece yarısına doğru evine gidiyordu, Schlossstiege'den aşağıya inerek, bazen karda, bazen yıldızlarla dolu bir gökyüzü altında, her gece yinelenen, sakinleştirici bir ritüeldi bu, kafayı serinletiyor ve uykuyu hazırlıyordu.

Ottla ağabeyini mutlu görmekten memnundu. Her ne kadar o aile sofrasından uzakta kaldığı için onu daha ender görüyor olsa da. Onun birkaç hafta sonra bu geçici yeri "yuvam", hatta "evim" olarak adlandırdığını bilseydi, bunu da kabul eder, kızgınlıktan ziyade memnunluk duyardı.[1] Hafta sonralarında bile zaman zaman kendi kullanımdan feragat ediyordu sırf ağabeyini yazma eyleminde tedirgin etmemek için. Sobayı yakıyor, petrol lambasını dolduruyor, sonra kötü hava koşullarına aldırmadan saatlerce gezintiye çıkıyordu. 3 Aralık pazar günü için şunları söylemişti: "Stern yolundaydım, dönüşte küçük evimin ne durumda olduğuna baktım. Dışarıdan, içerde ağabeyim vardı, sanırım orada iyi durumdaydı. Bu yüzden sokaklarda dolaşmak zorunda oluşuma aldırmıyorum."[2]

Peki ama orada içerde neler oluyordu? Şimdilik sırdı bu. "Olanaksızlıklarla" uğraşıp duruyordu, Felice bile ona itiraf ettirmeyi başaramıyordu. Bir günde ortaya çıkardığını, ertesi gün siliyordu.[3] Altın sokağında yeni bir şey yoktu yani. Daha önceleri oranın sakinleri olan efsane kuyumcular da üç yüz yıl önce başka durumda değildiler.

Devlet, dünya ya da zamanın arada bir 'rayından çıkması' kendi içinde karanlık anlamını da taşıyan, yüzyıllar sonra onu basitleştirmekten ve yıpranmadan -birdenbire korkunç biçimde açıklığa çıkaran güzelleştirici deyimlerden biridir. Doğal olarak ender görülür, her kuşağın bunu yaşaması da gerekmez. Gelenekler sona erer, zenginlikler dağılır, insanlar dünün ahlakına gülerler: herhangi bir şeyler hep raydan çıkar, ama dünya dönüyor ve yaşam sürdürülüyor.

Gerçekten de bir an *her şey* rayından çıktığında ve yaşam, şayet sürdürülürse, tamamen başka, düşünülmeyen biçimde devam etse -bu sezgiye Habsburg monarşisi vatandaşları 1916/17 kışında ilk kez vardılar. Savaşa alışmışlardı, onu kaderin kendilerine oynadığı bir dert olarak görüyorlardı, sonunun gelmesi sabırla beklenmek zorundaydı. Örflerin hızla gevşemesinden, savaşın zorladığı sosyal rollerin değişmesinden, eğer insan henüz gençse, özgürleştirici bir an bile yakalanabilirdi. Yaşlılar her şey sona erdiğinde vatman kadınların ve silah yapımındaki işçi kadınların gene ev kadınlarına dönüşeceğini kendilerine telkin ediyorlardı. Ya ölüm? Herkes, bir başkası için yas tutan birini tanıyordu, böylesi bir kitlesel, tüm sosyal katmanları kapsayan felaketin ardından normalliğin birden geri döneceğini düşünmenin olanaksızlığını yardıma muhtaç olmayanlar bile kavramıştı. Ama bütün bir halk acı içinde donup kalabilir miydi? Tüm deneyler bunun olanaksız olduğunu gösteriyordu. Her savaş, kaybedileni bile günün birinde anılarda kalacaktı. Bu yaranın bile kapanacağına inanılıyordu.

Oysa şimdi saldırı hiç beklenmedik bir taraftan gelmişti ve çok derin bir tabakaya, toplumun biyolojik özüne yönelmişti. İnsanlar açlık çekmeye başlamışlardı. İki yıldan bu yana onlara en son kırıntının bile hesaplanması yeterince beterdi: 40 gram şeker, dörtte bir litre süt, 20 gram yağ ve 10 gram sahte kahve her gün 'karne' ile veriliyordu, ekmek bile artık gramla tartılıyordu, haftada bir somun ekmek alabilmek iyi ilişkilere bağlıydı. Bu yiyecek miktarının son derece dikkatle dağıtılmasını anımsatıyordu -kısıtlanan miktarın daha uzun süre çiğnenmesinin kabaca öğütlenmesi ise işin cabasıydı (ki bu yaşam reformcularına iki

kere söylemeyi gerektirmezdi). Bu gibi resmi küçük düşürülmeler artık sıradan olmuştu, isteyen bu titiz beyanlarda son derece olumlu bir yan da görebilirdi: dağıtım adaletini örneğin. Kurumların bu vesayetçi dilini ciddiye almak (bir kez daha) akıllıca olmamıştı. Çünkü kişi başına düşen tüketim asla herkese garanti edilen, hakkı olan minimum değildi. Her ne kadar hızla açlık yüzünden çıkacak olan isyanları bastırmak için kent fırınları ve ucuz 'halk aş evleri' açıldıysa da. Kurumlar artık hiçbir şeyin garantisini veremiyorlardı: artık ne askeri ne de sivil alanda iş yürütemiyorlardı. Bu durumu ne yeni kurulan 'halk beslenme kurumu' ne de yarı kamu kuruluşu olan sayısız 'merkezler' değiştirebiliyordu, bu merkezler savaş sırasında her türlü değerlendirmeyi kontrol etmekle görevlendirilmişlerdi (hatta lümpenler için bile bir merkez vardı), ayrıca yasa dışı yiyecek dağıtımındaki 'kara borsayı' ağır cezalarla önlemeye çalışmaları bile işe yaramamıştı.

Bu beklenmedik devlet beceriksizliğinin üstünü örtmek için ahlaki baskı etkili bir araçtı, bu baskının sorumluluğunu sonunda halkın sırtına yüklediler. Kentte dağıtılan ekmeğin gittikçe patates unu içerdiğinden, palamut ve talaştan oluştuğundan, ısırgan otunun tadı olmadığından ya da sigaraların tütün yerine fundalık yapraklarıyla doldurulduğundan yakınan herkese 'savaşçılarımızın cephede başka sorunları var' diye anımsatma yapılıyordu (oysa bunun hiç de doğru olmadığı izne gelenlerden biliniyordu). Sorunun kişileştirilmesi de halkın gittikçe artan öfkesini başka kanallara çekmek için sevilen bir yardımcı etkendi: Kamuya genel yokluğun karşı güçlerin deniz blokajının başarısı yüzünden olduğu açıkça söylenemediğinden, basının da idarenin felaket biçimdeki beceriksizliğinden söz etmesinin yasak oluşundan, daha da sertlikle vicdansız 'istifçilerden' (seve seve de buna Yahudileri dahil ediyorlardı), darlık yaratan, böylece fiyatları arttıran 'aracılardan' söz ediyorlardı.

Giderek daha fazla insanın yasaları küçümsemesi, karaborsadan yiyecek temin etmesi ya da köylülerin yetiştirdiklerini geceleri ve siste çalmaları arttıkça kuşkulu dava raporlarının yükünü azalttı, savaştan yararlananlara küfür etme de işe yaramadı.

Süregelen açlık daha güçlüydü, gövdeler propagandadan başka şeye gereksinim duyuyordu, o güne kadar kimsenin hayal bile edemediği gerçek herkesin gözü önünde oluştu: Avrupa'nın ortasındaki zengin ve güçlü, tarihi parlak ve emperyal başarılarla dolu olan devlet artık vatandaşlarını doyuramayacak durumdaydı. Bir mucize olmazsa gelecek kış onları soğuktan donduracaktı da. Sefil bir evsizlik duygusu, bir dilencilik duygusu yayılmaktaydı.

Bu başarısızlığın yarattığı şok ve ruhsal bozulma gövdesel mahrumiyetin ötesine de uzandı. İnsanlar kendilerini bir kurtlar toplumunda buldular, artık çalışkanlık, tutumluluk ve vefalı olma ödüllendirilmiyordu. Buna karşılık sosyal kurnazlık ve yüzsüz ağır basmalar, elastiklik ve en iyi ilişkiler geçerli olmuştu. Bu da çözülme anlamı taşıyordu, yani burjuva değerler sisteminin tam tersini ahlaksal bir felaket, korku ve umutsuzluk yaratıyordu.

Buna rağmen ya da sırf bu yüzden artık hiç kimse *sistemin* geriye dönüştürülebilecek oluşuna inanmıyordu. Bunun yerine suçlular aranıyordu. İnsanlar memurların umursamazlığına küfür ediyordu, sonra gereksinimleri karşılamayan kurumlara ve nihayet de erimekte olan son kaynakları kullanan ordu yönetimine,Viyana'daki güçlü bir ses çıkaramayan bakanlık takımını da unutulmamalı. Açlık çeken Viyanalılar ise bir yığın çocuklarıyla bekleme kuyruklarına hücum eden Doğu Yahudilerine küfür ediyorlardı; sonra da artık tahıl göndermeyen Macarlara, çünkü Macarlar için sığırlarının ve domuzlarının beslenmesi daha önemliydi; nihayet de karara bağlanmış olan kömür nakliyatından gittikçe daha fazlasını ayıran Çeklere. Ve gittikçe çevreyi saran gerileme karşısındaki iç çekmenin tam kavramı duyulur olmuştu: "İmparator bilseydi bu durumu!"

Gerçekten de, imparatorun en yakın çevresindeki göz, bu nefret ve amaçsız umudun ortasında kaldı: hukuk ve siyaset dışı bir ortamdı burası, orada herkes kendini mutlu eden hayali yakınlığı yansıtabiliyor ve bununla ısınabiliyordu. I. Franz Josef'in sonsuz uzun süren hükümdarlık döneminde yaşadığı kişisel kader ağlarından her çağdaşı tüm ayrıntılarıyla haberdar-

dı. İmparatorun, halkının ölüm, sakatlanma ve veremden kırılmasının asıl sorumluluğunu taşıdığı kimsenin en uçuk biçimde bile aklına gelmiyordu. Görevine sadık olan hükümdarın saat sabah beşte işine koyulduğunu her okul öğrencisi biliyordu. Bu işin ne olduğunu hemen hemen kimse söyleyemiyordu. Verici, himaye edici bir figür olarak o herkesin gözü önündeydi: imparatorun kimi kabul ettiği, kimi desteklediği ya da kime nişan taktığı Habsburg'dan gelen günlük haberlerin önemli içeriğini oluşturuyordu; geriye kalan babaca ihtarlar, teşekkür etmeler ve sabır laflarıydı. İmparatorun aslında ne istediği, hangi kararlara katıldığı ve hangilerine kendisinin karar verdiği hakkında yalnızca kural dışı olarak bir şeyler duyuluyordu (Praglılar bile, onların savaş hakkını kaldırdığını duymadılar). 1915 martında tüm saray bahçelerinin sebze bahçesine dönüştürülmesi emrini vermişti. Tebaalarına olan sevgisinden. Bu anımsanıyordu.

İktidar piramidinin ucunu sürekli sis peçesiyle örtmek, imparatoru politikadan uzak, partiler üstü figür olarak sunmak: Avusturya'da bunun geleneği vardı ve tamamen açık, politik ve sosyo-psikolojik bir hesaba uyuyordu. Uçurumun kıyısında olan bir devlette kamusal tartışmanın nerdeyse tamamen dağıtım savaşlarından ve ulusal çekişmelerden oluştuğu yerde, hükümdarı tutarlı biçimde bunun 'dışında tutmaktan' başka seçenek yoktu. O en büyük aracıydı, en son ortak referans noktasıydı, onun ardında kaos tehdit etmekteydi ve anlamını kimse sorgulamaya cesaret edemiyordu. Taraflardan birinin ona saldırmaya cesaret edebilmesi düşünülemezdi, hele 1916 ekiminde k.u.k.başbakanı Karl Graf Stürgkh'e yöneltilen fiziksel saldırı biçiminde olması olanaksızdı.[4] Aynı biçimde akla gelmeyen ise bu baba-üstü kişinin günün birinde uzaklaştırılacağı, hanedanın sönüp gideceği de. En saldırgan ulusalcılar arasında bile savaş sonrası dünyasını Habsburglar olmadan düşünebilen çok az kişi vardı.

, Oysa bu soru birden yüzeye çıktı: I. Franz Josef 21 Kasım 1916'da, 5. savaş tahvillerinin açılmasından sadece bir gün, başbakanının şiddet kullanılarak öldürülmesinden bir ay, Avusturya kayseri olarak taç giyip akıl almaz 68 yıllık iktidarından sonra öldü. Habsburglu buyrukların hep aynı kayser resmi altında do-

ğup, yaşayıp ölmüş oluşları şakası yanlış değildi: Çoğu kişi kayserin *her zaman* başlarında olduğu duygusunu taşıyordu, Franz Josef *öncesi* olağanüstü zamanları yaşadığı günler içinde anımsayan birini bulmak güçtü.

Genel sarsıntı üzüntünün çok ötesine geçti, başka zamanlarda olsa dermansız hükümdarın ölümü bambaşka algılanabilirdi. Her bir kişi için sembolik bir dünyanın sonu: anımsamada artarak güzelleşen yüz yıl başındaki dünyadan sonra bu kayıbın ardından o dünyanın bir daha geri gelemeyeceğini herkes kavrıyordu, hatta bu savaştan herhangi bir biçimde 'ucuz kurtulunsa' bile (ki buna sadece generaller inanıyordu). Yasal halef zaten mevcuttu, korkunç haberin üzerinden birkaç saat geçmeden 29 yaşındaki arşidük Karl, Franz Josef'in büyük yeğeni kayser ilan edildi. Hanedan yaşıyordu. I. Karl'ın hemen otorite kurma ve yiyecek krizini enerjik önlemlerle çözmedeki açık çabası yeni kayserin bir şeyler *ispat* etmesi gerektiğini, *politikacı olarak* hareket ettiğini gösteriyordu, bütün bunlar en iyi niyetle de olsa günün pragmatik taleplerine takılıp kalıyordu. Sembolik temsilcilikse boş kaldı. Son çapa iplerinden kopmuştu; dünyanın 'zıvanadan çıkmasını' kesinlikle önleyecek uzak yakın hiçbir kurum yoktu.

1916 yılı sonundaki sosyal sarsıntının Kafka'yı da etkilediğine kuşku yoktur. Bunu bilinçli olarak ne ölçüde yansıttığı elimizdeki kaynaklardan ancak dolaylı olarak öğrenilebilir -ama bütün bu olayların onun fiziğine etki yaptığı kesindir. Çünkü zengin Kafka'lar da yokluk çekiyordu, hem de çeşitli ve yardımcı ilişkilerine rağmen, toptancı olarak Prag çevresinde tanıdıkları çoktu. O felaket kışının hemen başında Julie Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı mektup artık ne paranın ne de ilişkilerin karın doyurmaya yetmediğini açıkça ortaya koyuyor.

> "Doğru dürüst Yahudiler gibi kutladık Yahudi bayramlarını. Yeni yılda (Yahudi yeni yılı kutlaması 28/29 Eylül) mağazayı iki gün kapattık, dünkü barışma gününde oruç tuttuk ve iyice dua ettik. Oruç tutmamız zor olmadı, zaten tüm yıl boyunca bunu denemiştik. Ayrıca bizim burada Prag'da açlık henüz o kadar kötü durumda değil, yakında seni aramızda görmekten mutluluk duyacağız."[5]

Anlaşılırdı bu: Sansürcüden de (Julie ondan oğlunun korktuğu kadar korkmuyordu) bu haberin vermek istediği anlam kaçmamıştır. Çünkü "açlık bizim Prag'da henüz o kadar kötü değil" demek, Viyana'daki kadar kötü değil demekti, orada yağmalar ve karışıklıklar başlamıştı, bir de Berlin'deki kadar kötü değil denmek isteniyordu. Her ne kadar kimse henüz ardından gelen ayların 'şalgam kışı' olarak Alman tarihine geçeceğini tahmin etmiyorsa da, gene de Alman başkentindeki gündelik yaşamın Prag'dakinin tersine giderek sürekli bir hayatta kalma savaşının bozulmuş görüntü kazandığı kulaktan kulağa duyulmuştu. Lezzetli yiyecek orada artık bulunmuyordu, bir yetkili memurun maaşıyla bile insan ortaya yeni çıkan 'tek tip sosis' (tıpkı adı gibiydi tadı da) almaya mecburdu, bir de haftada 0,7 yumurtayı. Julie, Kafka'nın uzun yıllardır nişanlı olduğu kız arkadaşını Noel günleri için neden Prag'daki aile sofrasına davet etmediğini anlamıyordu, orada ona hayvan yeminden daha iyi şeyler sunulabilirdi. Oysa Felice'de gelme hevesi göstermiyordu. Barışma böyle mi olmalıydı?[6]

Az yemek yiyen Kafka'nın kısıtlı günlük miktarlara kendini adapte etmesi mutlaka daha kolaydı: ne et tabakları ne de pastalar onu ilgilendirmiyordu, bu arada restoran ve kahvehanelerin yoksullaşan listeleri de onu ilgilendirmiyordu. Ottla'ya, Kuyumcular sokağında her akşam yiyebileceğinden daha fazla erzakı olduğunu söylüyordu[7], tehdit edici kömür kıtlığı bile (geceleri soba yakmak yasaklanmıştı) onun mümkün olduğunca uzun süre bu yeni kaçış yerinde kalmasını engellemiyordu. Brod bir seferinde onu orada ziyaret ettiğinde ve kendisine bir okuma yapmasını istediğinde -çünkü gene okunacak şeyler vardı- "gerçek yazarın bu manastır hücresine" şaşırmış ve Kafka'nın üçüncü savaş kışının dehşetinden kendisinden daha az acı çektiği görünümünü anlamıştı.[8] Doğru olabilirdi bu: Kafka ona cevap verebilseydi bu durum bir çilecinin zamanlarıydı. Karanlık zamanlar, buz gibi soğuk zamanlar, yazma zamanlarıydı bunlar.

1916/17 kışından geriye kalan çizgisiz, her biri seksen sayfalık dört defterdi: küçük, ele sığan boyda, göğüs cebinde kent-

te taşınabilen defterlerdi. Kafka'nın kullanmış olduğu diğer iki defter kaybolmuştur.

Bu belirsiz, en son sayfasına kadar yazıyla doldurulmuş taslaklar açıldığında (Kafka-filolojisi 'A'dan D'ye kadar Oktav defterler olarak saptıyor bunları) karşımıza şaşırtıcı, karmakarışık bir görüntü çıkıyor: uzun, kısa ve en kısa notlar, düzyazı ve diyalog, birkaç lirik satır, tarih verilen ve verilmeyen, keyfi değişimli normal yazı ve stenografi, ender başlıklar, sayfalarca üstü çizilenler, sözsel tekrarlar, yarıda kesilmiş cümleler, akıp giden geçişler ve uzun ayrım çizgileri, aralarında karalamalar, bilmece isimler, bir adres, mektup taslakları, alınacaklar listesinin kısa notları, yırtılmış ve yeri değiştirilmiş yapraklar, ardına konmuş bir not kağıdı... sanki hepsi diz üstünde yazılmış gibi. Bunlar -DAVA- manüskrisinin düzensiz defterlerinden sonra Kafka'nın gelecekteki editörlerine bıraktığı ikinci en zor sınavdı, Max Brod ibret verici biçimde bu konuda başarılı olamadı.[9]

Bir ikinci bakış da bu metin karmaşasını anlamaya yetmiyor. Çağdaş bir okuyucu, Kafka'nın yayınlanmış az sayıdaki kitaplarını bilen biri bile burada *hiçbir şey* anlayamazdı: 'Kleistvari diksiyondan', gerçekçi anlatımdan, soğuk enjekte edilmiş fanteziden ve şaşkın ördek numarası hümorundan ve Kafka'nın son olarak yazıp sonra bir kenarda bıraktığı BLUMFELD öyküsünde neşeli biçimde geliştirdiği titizlikle sahnelenen başarısızlıktan söz edilmemekte. Bunun yerine hâlâ egemen olunan hayal gücünün radikal uyandırılması, örneği olmayan bir dünya ile dil dünyası arasındaki dans. "Katı ve soğuktum, bir köprüydüm", deniliyor B defterinin ilk sözlerinde; "Her kişi içinde bir oda barındırır", deniliyor birkaç cümle sonra; "Burada yazdıklarımı kimse okumayacak", diye öngörüyor bir canlı; "Vahada kamp kurmuştuk. Yoldaşlar uyuyordu", diyor bir yolcu ve "dün bana bir çılgınlık geldi. Yandaki evde oturuyor... ".

Bu metinlerin bir kısmını bilen günümüz okuyucusunu Kafka'nın defterlerinde (ya da kritik edisyonda) bulduğu bu deneysel sözler irrite edecektir: sayısız çeşitlemeler, ara vermeler, perspektif değişimi ve çapraz bağlamlar vardır. Bu el yazısı sulu bir lava gibidir, yanılsama uyandırır, Kafka'nın sonlandırıp, 'ba-

sılmaya' hazır olduğuna karar verdiği yerde bile hareket olanaklıdır. "Hepimiz Rotpeter'i biliriz", diye başlıyor D defterindeki uzun bölüm, "tıpkı dünyanın yarısının onu tanıdığı gibi. Ama bir konuk oyun için kentimize geldiğinde, onu yakından, kişisel olarak tanımaya karar verdim." Rotpeter? Bu mutlaka BİR AKADEMİYE RAPOR'da esir alınıp insanlaşmasını anlatan şempanzedir. Gerçekten de onu dünyanın yarısı tanıyor: örnek bir Kafka metni, sayısız salon oyuncusunun numaralarıyla popüler oldu. Kafka'nın okul defterinde ise maymun önce bir gazetecinin röportaj yaptığı partneri olarak ortaya çıkıyor, ardından iki ayrı, tematik ıraklıktaki yazılımlar geliyor, ancak sonra da giriş sözleri sıralanıyor: "Akademinin değerli beyleri! Beni maymunluk ön yaşamım hakkında akademiye bir rapor hazırlamam isteğiyle onurlandırdınız." Artık serbest monologda görgüsüz ve ısrarcı gazeteci unutulmadan. Çünkü Kafka'nın Rotpeter'i onu hırçın biri olarak "gazetelerde yazan, üzerime yürüyen on bin tazı köpeğinden biri" olarak betimliyor."[10]

Kafka'nın burada sunduğu bu gibi yankılar ve yansıtmalar büyük oyunun biçimlerinin yalnızca yan etkileri. Sanki anlatım geleneğinin *her şeyini* denemeye kararlı gibi -eşitleme, efsane, masal, rapor, sıralama, monolog ve diyalog, geri dönüş ve çevresel olay, Ben ve O açısı- aynı zamanda da bir çırpıda tüm bu biçimleri birbirinin içinde yoğuruyor. Geleneğin ona sunduğunu eritiyor ve yeni, olağanüstü sentezler kazanıyor: kurşun, altına dönüşüyor.

Bu asla dışavurumculukla karıştırılmamalı, hele sürrealistlerin birkaç yıl sonra keşfettikleri *écriture automatique*'le, içsel psikolojinin sansür edilmesini aldatacak olan uyku gezer yazımla hiç karıştırılmamalı.. Kafka'da her şey kontrol altında kalıyor, hem başlangıçların çok sayıda oluşu, hem de buluşlarını her zaman olduğu gibi tavizsiz ayıklaması da bunun güçlü kanıtı: sağlam olmayan, yeterince görüntüsel olmayan, organik bir ilişki göstermeyen ya da salt 'yapılandırma' kuşkusu uyandıranlar çıkartılıyordu. Kafka hiçbir zaman da dilin kökeninin manipüle edilmesine izin vermedi: yeni sözcükler türetmedi, boş yabancılaştırma da yoktu, sözlü konuşmanın taklidi, gramerin

kötüye kullanılışı, ünlem işaretlerinin yığılması da. Yüksek Almanca Kafka'nın saygı duyduğu tek medya olarak kaldı, onun sınırlarını keyfi, hele sırf etki yapma uğruna aşmadı -bu *medyanın* içindeki yolculuk ise onu daha önce hiç kimsenin girmediği bölgelere götürdü.

Verimli beş ayın başlangıcında bu Kafka'nın niyet ettiği şey değildi mutlaka, ilk adımları yeterince kuşku uyandırmıyor. Bu 1912 sonbaharından sonraki üçüncü yoğun yazma dönemiydi, kimsenin ondan beklemediği, ama kimseyi de şoke etmeyecek yeni bir şey denemek istiyordu. İlk seçimi bir sahne yapıtı biçiminde oldu. Zaten bu da herkesin bildiği gibi bir yazarın olağan işiydi: Gerhart Hauptmann, Arthur Schnitzel gibi ünlü yazarlar düzyazınla sahne metinleri arasında malzemenin gerektirdiğine dayanarak gidip geliyorlardı, kimse de onlara *Allround* yetenek olarak hayret etmiyordu. Belirli eğilimleri olan yazarlar bile gerektiğinde alanını değiştiriyordu -Thomas Mann bir oyun yazmıştı, Carl Sternheim birkaç öykü, şair Rilke olağandışı bir roman yayınlamıştı, Werfel ise TROERINNEN'iyle sahne başarısını kutlamaktaydı, hiçbir şeyden kaçınmayan Kafka'nın destekçisi Max Brod ise hayalet öykülerinden Siyonist şiire kadar yapıt veriyordu. Neden bir tiyatro yapıtı olmasındı?

Oysa bu deneme başarısız oldu. Örneği olmayan düzeltilerin ve üzerini çizmelerin gösterdiği üzere Kafka ne kadar uğraşsa, haftalarca biçimsel açıdan ısrar etmiş olsa -metin karmaşası içinden kullanılabilir olanı durmadan ayırmış ve yeniden katmışsa da GRUFTWAECHTER fragman olarak kaldı, sadece birkaç sahne ona sunum için olgunlaşmış göründü. Bu amaçla Kafka kendisi daktiloyla temize çekti metni, bu diyalogları gerçekten birinin duyduğu kuşkulu kaldı.[11]

DER GRUFTWAECHTER kesinlikle Kafka'nın önemli başarılarından değildir, ardından gelen dünya onunla ne yapacağını bilemedi, küçük sahneleri canlandırma çabaları dönemsel kaldı. Kafka'nın burada örnek aldığı yazarlara bağımlı oluşu açıktır (daha çok da Strindberg'e), metnin yapısı yontulmamıştır, tümü ise bitmemiştir. Daha başında kapsamlı bir rapora gereksinim duyulmuştur asıl heyecanı yaklaşık olarak olsa da görülür kıl-

mak için, -kraliyet atalarının hayalet görüntüleri- Shakespeare HAMLET'in ilk sahnesinde çok daha başarılı olmuştur bu konuda. İlk defterin büyük bölümünü doldurduğu bu "olanaksızlıkları" kısa sürede ad acta'ya koyarak Kafka iyi bir şey yapmıştır, kendisi iyi başardığı alana geri dönmüştür.

Bunu yaparak hayali, benzersiz bir havai fişek gösterisine sahneyi açmıştır: EIN LANDARZT, DIE BRÜCKE, AUF DER GALERIE, DAS NAECHSTE DORF, DER KÜBELREITER ve EIN BRUDERMORD aralık ve ocak aylarında yazılmıştır. SCHAKALE UND ARABER ve DER NEUE ADVOKAT şubat ayında. EIN ALTES BLATT ve ELF SÖHNE martta. DIE SORGE DES HAUVATERS, EIN BESUCH IM BERGWERK, EINE KREUZUNG ve EIN BERICHT FÜR DIE AKADEMIE nisanda. Riva'da yazılan JAEGER GRACCHUS -projesi de unutulmamalı, Kafka buna ocak ayından nisana kadar çalışmıştır, diğer önemli fragmanlar arasında ise DER NACHBAR, DER SCHLAG ANS HOFTOR ve BEIM BAU DER CHINESISCHEN MAUER ve KAISERLICHE BOTSCHAFT vardır ki bunlar şubat ya da mart aylarında yazılmıştır. Bir değerler toplamıydı bunlar, Kafka'ya dünyaca tanınmayı getirmeseler de, onun dünya çapındaki *metin açıklamaları* için yeterli olurlardı, o alçak gönüllülük, göz ve işaret parmağı ile ilerleyen, metni bir vahyi ilahi olarak ele alan ve onu dünyevi eleştiriden ilelebet uzaklaştıran yazın. Bunlar Kafka'nın oktav defterlerinden çıkan bilmecemsi metinlerdi, profesyonel, daha sonra da normal okuyucuyu sürekli, harfleri değiştirerek kötü el yazısının anlamını çözmeye itti. Bu giderek Kafka'nın tüm yapıtını içeren bir tavır oldu.

Yaratıcı sürecin edisyon filolojisine dönüştüğü bugün bu metin kültüne olan eğilim bize açıklanmaz ve saf görünmekte. DÖNÜŞÜM ya da ATEŞÇİ'nin hayranı olan biri, bu yapıtların dilsel titizliklerine ve elastikliğine, biçimsel kapalılıklarına ve görünüşe göre zamansızlıklarına rağmen genetik bir ilişki içinde olduklarına kuşku duymayacaktır: bu öykülerin kendi öyküleri vardır, son derece kişisel deneylere, eğilimlere ve onu yaratanın düşkünlüklerine dayanırlar ve bunlar bir zanaatın yıllar süren öğreniminin ve uygulanmasının sonuçlarıdır. Kafka'nın ileri

sürdüğü gibi, daha uygun dış koşullara sahip olsaydı her şeyi daha iyi yapabilirdi savı boşuna değildir, yazarın bu gibi kendinden kuşku duymasını ciddiye almak için manüskrilerdeki düzelti uygulamalarını incelemek bile gerekmez.

Oktav defterlerdeki düzyazı metinleri ile -insan bunlara 'öyküler' demeye kaçınıyor- Kafka okuyucularını en güçlü sanatsal din hevesine kaptırdı, bu ne daha önce ne de daha sonra görülmüştü. Motiflerin, görüntülerin ve konuların çeşitliliği bile burada bir yazarın tek başına kendi çevresinde döndüğü kuşkusunu ad absurdum'a götürmeye yeter: çeşitlemelerin ve akrabalıkların olduğu yerde bunlar *isteyerek* yapılmıştır, burada keşfedilmesi gereken özel saplantılar ve oynamalar bile daha önceki yapıtların tek renkli ceza fantezilerinin başka bir özgürlüğüne tanıklık eder. Belirli bölümlerinde nerdeyse gerçek olmayan yoğunluk ve mükemmeliyet gösteren metinlerdir, insan onların yüzeylerinde oluşumlarının herhangi gecikmesini boşuna arar. AUF DER GALERIE başlığı altında sayısız okul kitabına giren iki uzun, kusursuz cümlenin -burada düzeltmeler ya da bunun ön çalışmaları olduğu olanak dahilindedir (ama günümüze kalmadığı için kontrol edemeyiz [12]).

Oktav defterleri incelemeye kalkışan biri, salt vahyi ilahiden göründüğünün tersine kendiliğinden gelmediğini, aksine *çalışılmış* olduğundan emin olmaya uğraşan biri bile, iyileştirici kuşkudan asla emin olamaz. Metin kaotiktir, doğru: dolma kalem ve kurşun kalem izleri burada her şeyin doğru oluştuğunu gösterir. Özellikle de mükemmeliyetin kuşkusuz olduğu yerde, onu yaratanın işinden bütünüyle emin olduğunu. Böylece KAISERLICHE BOTSCHAFT'ın el yazısı kopyası, basılmadan önce Kafka'nın özellikle eleştirel elden geçirmesine rağmen hemen hemen esaslı düzelti olmadığını ortaya koyar. Gerçekten de sanki her şey başından beri oradadır. Yaratıcı olarak yazar. *Ex nihilio*.

Diyelim ki deneyli bir okuyucunun önüne Kafka'nın Oktav defterleri kör deneme için konulmuş olsun: yer, zaman ve yazarın kim olduğu söylenmesin. Bu okuyucu bunların modern edebiyata ait olduklarını ilk bakışta anlar, ayrıca derin, kişisel kaderi kapsayan yönelim krizinin belirtilerini de. Bu metinlerin bir

felaket kışında yazıldığını, sefil bir kulübede uyuşan parmaklarla, açlık çeken insanların bekleme kuyruklarından birkaç dakika uzaklıkta, darmadağınık olmuş, üşüyen, kısıtlı aydınlatılan ve ordu hegemonyasındaki bir kentte, görevi gereği takma uzuvlar ve sinir krizleriyle uğraşan orta sınıf bir memur tarafından yazıldıklarından hiçbirinde -bütün bunlardan bir iz bile bulamaz.

Oysa belki bu yazarın bir kayseri kaybettiğini anlayabilir. Bu konu kısa, efsanevi bir öykü olan, ölmekte olan hükümdarın ısrarla emir vermesinin bir mektubun gönderildiği adrese ulaştırılmasının yeterli olmadığı EINE KAISERLICHE BOTSCHAFT'ta işlenir. EIN ALTES BLATT'ta da kayser çaresizlikle pencerede durur ve kendi hükümdarlık kentinin batışını seyreder, BEIM BAU DER CHINESISCHEN MAUER'de şöyle denir: "Kraliyet ölümsüzdür, ama tek kayser düşer ve yuvarlanır". Kısa sahne oyunu DER GRUFTWAECHTER iktidar değişimden kısa süre sonra konu edinilir, yeni arşidük henüz bir yıldır iktidardadır, otoritesi sarsılmaktadır, kendi karısı düşmanla anlaşır. [13] Ve küçük düzyazı örneği DER NEUE ADVOKAT efsanevi bir hükümdarı anlatır ve yönetimsiz bir dünyayı müjdeler: "Bugün -kimse inkar edemez bunu- artık bugün Büyük İskender yok... kimse, kimse Hindistan'a götüremez... kimse yönü gösteremez... "

Kafka için karakteristik olan -ki onu dünyaya yabancı ve politik açıdan duyarsız niteleyen yanlış anlamanın nedeni mutlaka burada yatmaktadır- büyük, felaket kayıpların onu daha az sarstığıdır, ama o bu kayıpların *asıl kaynağını* ortaya koyar: bunların anlamının o andan daha öteye gittiğini, özelliklerinin bütün bir çağı etkileyeceğini. Büyük bir sembolün batışını, bir geleneğin son buluşunu, piramidin tepesinin kırılmasını o bu olayları çağdaşı birçok kişi gibi dönüşümü olmayan çözülme olarak yaşadı. Gündelik yaşamdaki asıl yoksulluk ve gittikçe derinleşen kısıtlamalar da onu etkileyip uğraştırmadı -bütün bunlara şaşılası bir sabırla dayandı- daha çok bu olayların ortaya çıkardığı *belirtilerle* ilgilendi. Ottla'nın kömür satıcısından boş kovayla dönmesi doğal olarak kötüydü. [14] Bu daha önce hiç olmamıştı ve Kafka'nın da görmezden gelemeyeceği bir tehditti: 1917 şubat

ayında derece eksi 20 celsiusa kadar indi, tiyatrolar, sinemalar, okullar geçici olarak kapatıldı, gaz yalnız gündüzleri verildi, tramvay erken akşam saatlerinde durduruldu, geceleri ise Kafka tamamen karanlık ve buz tutmuş, insansız eski kent sokaklarında el yordamıyla dolaştı. En feci günlerde yazılan DER KÜBELREITER adlı öyküde çok üşüyen bir Ben kömür dileniyor, Kafka bu ölüm nefesini zamanının işareti olarak kavramasaydı, öykü ortaya çıkmazdı: "arkamda merhametsiz soba, önümdeki gökyüzü de aynı", deniliyor daha öykünün başında ve bu *aynı* asla yanlış anlaşılamaz: boş olan yalnız soba değil. Bu yüzden anlatıcı Ben kendi soğuk odacığına dönmüyor, aksine kendini belirsiz "buzul dağları bölgelerinde" yitiriyor -LANDARZT (Taşra doktoru) adlı öykünün son anahtar cümlesi metni anlatan bir anahtara uzanıyor: "Çıplak, bu en mutsuz çağın donmasına itilmiş, dünyaya ait bir arabayla, dünyaya ait olmayan atlarla, ben yaşlı adam kendimi sürükletip duruyorum."

Kafka gündelik yaşamın ardındaki çağın felaketlerini hissediyor, onları gözlemlerken acılarını da çekiyor. Devletin uyruklarını fiziksel olarak gözden çıkarttığı bir zamanda, aynı anda da en yüksek temsilcisini yitirdiği tam da o anda Kafka kendi dış yaşamını ve yazma eylemini yeniden düzenlemeye başlıyor: deneyler yapıyor, yeni biçimler sokuyor, hem yaşamına hem de yazma sanatına. Zamansal bağlantı şaşırtıcı,[15] rastlaşma açık, kendiliğinden bir rastlantı yok: Kafka krize *üretimsel* tepki gösteriyor, bu onun tutukluklarını ve alışkanlıklarını aşmasına ve hayatta kalma olanaklarını aramaya götürüyor. Dış olayları -çeşitli yokluk, imparatorun ölümü (kendi adı da ondan gelmekte)- diğer birçok kişi gibi saptıyor, bunların eskiden oldukları gibi bir daha olamayacaklarının en sonuncu onaylanması olduğunu biliyor; kendisi için çıkarttığı sonuç, eskiden olduğu gibi, *artık devam edilemeyeceğidir*. Kayıp onu yeni güçler toplamaya zorluyor; aynı zamanda da bu güçler ve onlarla birlikte görüntü ve fikir akıntısı *uyandırıyor* -iki yıl önce Askanischer Hof'taki çöküntüyü atlatmasından değişik değil bu durum. Kafka için olağanüstü belirleyici olan, yaşamını etkileyen, hatta onu yaşama *bağlayan* o dinamizm yeniden ortaya çıkıyor: *ciddi bir durumun*

dinamizmi. Gecikmiş bir mektup, yan odadaki kısık bir öksürme onu sendeletiyor; buna karşılık batmakta olan bir dünya ona görünüşe göre sınırsız olan yeni kaynaklar açıyor.

24 Kasım 1916'da Franz Josef'in ölümünden iki gün sonra Felice'ye kendine ait bir evinin olmasının şu sırada her şeyden daha önemli, hatta yeniden buluşmalarından bile daha önemli olduğunu açıklamaya çalışıyor: "Bu ev bana içsel huzuru vermeyecek olsa da çalışma olanağı verecek; cennetin kapıları bir daha açılmayacak, ama belki ben duvarda gözlerim için iki çizik bulabileceğim."[16] *Cennet*: Bu onun kullanımına hazır olan en güçlü görüntü, akıl almaz bir kurtuluş istemi, kendisinden önce hiç kimsenin edebiyata koymadığı bir durum. Oysa artık kendisini özlenen hayali özgürlüklerden ayıran duvar yok, bunu hissediyor: aynı gün Kuyumcular sokağına koşuyor ve ilk, şimdilik boş olan Oktav defterini açıyor, çevresini yeni boyanın kokusu sarıyor.

Burada yarım yıl geçireceğini henüz bilmiyor. Ön göremez ... ya da diyelim ki: O 'insani tartmaya' göre nerdeyse yazdığı ilk sözlerle -ki bu GRUFTWAECHTER'in sahnelenmesi için bir öneridir- kendi varoluşunun, aynı zamanda da gelecekteki çalışmasının parolasının aşılmaz, kesin görüntüsünü bulacağını hissedemez: *"özgürce yukarıya giden en dar sahne"*dir bu parola.

Ottla ve Felice

Biz burada evrenin kıyısında oturuyoruz.
Burada yaşama deneyi sürüyor.
Halldor Laxness, AM GLETSCHER

Ottla Kafka Kuyumcular sokağındaki yeniden düzenlediği küçük evine girdiği ilk gün masanın üzerinde ince bir kitap keşfeder: HÜKÜM, Kurt Wolff Yayınevi, 29 sayfa. Biliyordu, dört yıl önce ağabeyi uyanık geçirdiği gecenin ardından çılgın gibi onun odasına henüz mürekkebi bile soğumamış öyküyle girdiğinde oradaydı. Demek ki yapıtın nihayet kendi özgür başlığı ile yayınlanması bu kadar uzun sürmüştü, şimdi ise armağan olarak *onun* evindeydi. Açtı kitabı. "F. için", ön sayfada anlaşılmaz biçimde (tabii, başka kime olabilirdi), oysa hemen altında yazarın el yazısıyla "ev sahibeme" yazılıydı. Hoştu bu, gururunu okşuyordu; hemen sevgilisi Josef David'e bunu yazdı. Ama bir satır daha vardı altında, tuhaf, sevinci biraz tedirgin eden bir imza, bunu açıklaması güçtü, bu yüzden şimdilik sustu: "Schönborn sarayı faresi".

Onun tipik, bütünüyle kendisine has şakalarından biriydi bu: Kafka kendini küçültüyor herkes de gülüyor. Doğrusu o kendini devasa Schönborn sarayındaki kiralanacak olan evde tamamen uygunsuz bulmuştu; yüksek tavana bakış bile tüylerini ürpertmişti. Evin yöneticisi orada başka, daha insani bölümler de olduğunu söylemiş ve onu kanat tarafına götürmüştü, ikinci kata. Orada Kafka gözlerine inanamamıştı: "iki odadan oluşan, mutfaksız bir daire, kafamdan geçen tüm istediğim düşlere uygun görünüyor."[1] Belki hemen tutulamaz, belki herhangi bir zamanda belki.

Kafka şimdi ya *bu* daireyi istiyordu ya da başka hiçbirini; başka yerler aramaktan vazgeçti. *İşine* karşı status quo'yu bir kere daha denemenin sorumluluğunu göze alabilir miydi?

Ottla'nın Kuyumcular sokağındaki kulübesini önce karşı koyarak geçici olarak sahiplenmiş, ama orası onun için ideal bir yazma mağarası olmuştu, Ottla'nın bir arkadaşı, adı Ruzena olan cücemsi bir kız para karşılığında temizlik, ısıtma ve kömür taşıma işini üstlenmişti ki, Kafka artık akşamlarını kalede huzurlu geçirebilirdi -hatta nesi var nesi yoksa onlarla oraya taşınma düşüncesini bile aklından geçirmişti, böylece çileci yeteneklerini yeni, akıl almaz bir deneye sokabilirdi. Bunu yapsaydı doğal olarak -babasının yıllardır dile getirdiği gibi- sonunda ailenin delisi olma seviyesine yükselebilirdi.

Oysa bu yeni dertten ailenin haberi olmadı -iki ay geçmişti ki Kafka'ya yalın Schönborn dairesinin şimdi kiralanabileceği haberi gelmişti, sözlü kabullenme yeterliydi. Bu kez o ilk dürtüye kulak verip bu düşe sarılmak istedi -her zaman olduğu gibi bildik düşünüp durmanın sinirlendirici ürküntüsü ortaya çıktı ve enerjik kararı hafifletmekle tehdit etti. Aklına hemen bu daireye karşı altı argüman geldi, altı tane de daireyi olumlu bulanı. Bunları Felice Bauer'in önüne tüm ayrıntılarıyla serdi, hem de bu varoluşsal karardan sarsılarak. Oysa ondan beklediği artık cesaretlendirme değil, şimdi gereksinimini duyduğu onun serin elinin alnına değmesiydi, onun *beğenisiydi:*

> "... savaştan sonra önce bir yıl izin almayı deneyeceğim, bu hemen, şayet olabilirse, mümkün olmayacak mutlaka. O zaman bizim Prag'da akla gelebilecek iki nefis dairemiz olacak, senin için hazırlanacak, buna rağmen oldukça kısa bir süre için, bu arada sen kendine ait bir mutfak ve hatta banyodan vazgeçmek zorunda kalacaksın. Gene de benim anlayışımda olurdu bu ve sen iki, üç ay iyice dinlenirdin."[2]

Bunlar şaşırtıcı haberlerdi. Mutfak, banyo yok? Yani bir proleter dairesi, Berlin ölçülerine göre.[3] En çok da: sıkça tartışılıp Marienbad'da kesin olarak kararlaştırıldığı üzere savaştan sonra gerçekten Berlin'e taşınmak istiyorsa, o zaman sigorta şirketinden ne uzunlukta olursa olsun izin almak yetmezdi, o zaman *istifa etmek* zorundaydı. Eğer planlarını değiştirdiyse ciddi olarak büro işiyle yazma eylemini sürekli olarak birleştirecek, Prag'da memur olarak yaşamayı sürdürecek miydi, böyle ise *o*

olacaktı istifa etmesi gereken. O zamansa istediği kadar dinlenebilirdi. Kafka'nın mektubu neresinden bakılırsa bakılsın mantıksızdı. Daha doğrusu güç, seçilecek önlemler gülünç -hukuksal bir mantığa sahipti- kendine ait bir daire, evet mi hayır mı, hayır mı evet mi, bu kararın *niyetinin* ne olduğu sorulduğunda gene de tuhaf bir *belirsizlik* söz konusu.

Analitik bir kesinlikle karanlığa götüren bu tuhaf dil dökme biçimi -bugün alışılmış olan *kafkaesk* diye anılan şeyin asıl bileşenidir. Kafka'nın mektup ve güncelerinde ortaya çıktığında hep acele ele alınmayı sıkıştıran durumlara karşı korunma tepkisi olarak görülür, gene de karmaşa ötesi ve sonuçları belli olmayan bir durumdur bu. Kafka'nın hukuksal ele aldığı kanıt stili, hatta doğrudan doğruya gelişen kanıtlama *külfeti* onun için bütünün önemli olduğunu gösteren, verilecek olan kararın yüksek dereceli olarak 'işgal edilmiş' olduğunun en kesin işaretidir. Daha ilk cümlede "ev olayını" "güçlü tema" olarak adlandırır, mektup araştırmalarının *in toto* olarak gösterdiği gibi bunlar hiç de şaka olarak yazılmamıştır. Peki ama aynı kentin içindeki ufak, bir sokağın köşesinden ötekine taşınma olayı neden bu kadar heyecan verici olmakta?

Kafka'nın pragmatik kuşkularının bir çırpıda kenara atılamayacakları kesindir: O -planlı olmadan öteye daha çok rastlantısal olarak- yeni, ruhsal açıdan dengeli ve son derece üretken bir yaşan ritmine kavuşmuştu. Ne diye bu mutluluğu başka deneylerle risk etsindi ki? Zaman zaten kısıtlıydı, yazı yazılan bir kışın ardından yeniden durgunluğun tehdit edeceği deneyi birkaç kez başına gelmişti.

Aslında ise Kafka'nın heyecanlanmasının nedenleri başka bir yerdeydi, doğrusu simgesel bir edimin söz konusu olduğu, lehte ve aleyhtenin kaynaşması kimseyi şaşırtmazdı. Langen sokağında kiralanan mobilyalı bir daire: buna hâlâ ülke alanı içinde bulunan bir sömürge toprağı olarak bakılabilirdi, burası örneğin bir öğrenci odası gibi yaşanabilecek bir yer değildi, hele yaş otuzunu geçtiğinde. Buna karşılık kendine ait bir evin anahtarı belli ve doğru bir özgürleşmenin dolayısıyla da ayrılığın simgesiydi -çok iyi biliyordu bunu, daha Kuyumcular soka-

ğındaki 'kendine' ait olan evi açma ve kapama yeni, zevk veren bir deney olmuştu, Ottla için de bu anahtarın ceketinin cebinde olması, ev sahibi olma duygusunun verdiği gizli his küçük evi gerçekten kullanabilmenin (zaten saatlerle kısıtlıydı bu) ötesinde derin bir doygunluk veriyordu.

O karanlık ve buz gibi soğuk 1916/17 kışında kardeşler arasında duygusal uyum oluştu, bu bağımsız olma dürtülerinin zorladığı karşılıklı güçlenmeydi. Kafka'nın bu konuda örnek mi yoksa sadece öneriler yapan biri olarak önemli rol oynayıp oynamadığı terekede kalanlar ışığında belirli değildir -gene de Ottla gerektiğinde kendisini korumak için ana babaya ağabeyinin karşı çıkacağından emindi, hem de kız kardeşinin hızla özgürleşmesine *pratikte* ayak uyduramamasına rağmen. Ottla ağabeyinin de yıllardır süren durgunluğuna son vermeyi denediğini gözlemliyordu: artık daha az yakınıyor, uzun zamandır olmadığı gibi disiplinli yazıyor, bir ev uğruna çaba harcıyor, hatta planlarının parasal açıdan garantilenmesiyle uğraşıyor, İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun sekreterliğine, bunun getireceği iki üst maaş bordrosu yüzünden yükseltilmeyi talep ediyordu.[4]

Yazın kız kardeşi ile yaptıkları birlikte gezintilerde Kafka Ottla'nın gittikçe artan bağımsızlık özleminin salt 'barışçı', yani aile anlaşmalarının araçlarıyla artık karşılanamayacağını anlamıştı. Kendisi -çünkü kendi durumu da daha başka değildi- kız kardeşinin bu güdüyü önce doğaya yöneltmesini iyice kavramıştı, çünkü doğada bu özgürlük *görüntüsü* çaba harcamadan oluşuyordu. Prag çevresinde çoktan bilinen yollar, çocukluklarından bildikleri Chotek parkı Ottla'ya büyülü gibi görünüyordu; tek başına kaldığı, birkaç gün geçirdiği Bohemya ormanında yağan yaz yağmur onu heyecanlandırmıştı, Kuyumcular sokağında ise ağabeyini durmadan başını gece yıldızlarla dolu gökyüzüne bakmaya zorluyordu. "Onun yaşamını kentte, mağazada geçirmesi tamamen yanlış" diye yazdı Josef David'e. "Ben şimdi plan yapmıyorum, ama isteklerin olması engellenemez. Bir an bile tüm yaşamımı burada ya da ülkenin başka bir yerinde geçirme, bir daha kenti görmeme kararını verebilirim... "[5]

Doğal olarak planlar yapıyordu, önünde vereceği savaşlarda yalnız doğa sevgisinin olmadığını da pekala biliyordu. 1916 kasımında gizlice küçük evini düzenlerken ana babasının karşısında ilk kez, artık aileye ait mağazada çalışmak istemediğini söyledi. Ya tarıma ya da bahçe işine yönelmek istiyordu, bunun için gerekli bilgileri edinecekti. Güçlü bir çıkıştı bu, ailenin o güne kadar görmediği bir karşı koyuştu: baba, yaşlı Kafka'nın tepkisi doğal olarak mahvedici ve doğal olarak geri dönüşümsüz *meşugge*! oldu. Onun açısından merkezden bakıldığında sosyal topografı -yani Altstaedter Ring'de zorla elde edilmiş olan locada yer- basık arazi hâlâ küçük görülen çağrışımlar, bağımlılık ve cehalet içindeydi. Kendisi oradan geliyordu, Kafka'ların artık orada işi olamazdı, karısı da onun bu görüşünü onaylamaktaydı. Çocuksu, sürekli kafa tutan, ana babasına zevk alarak işkence eden Ottla aynı biçimde hizmetçilerin düzeyine düşebilirdi (zaten onlarla oldum olası iyi geçiniyordu), o zaman bu ayıp hiç de azalmamış olurdu. Oysa Ottla ciddiydi, üç ay sonra Ottla'nın gerçekten de tarım okullarını ve sebzecilik konusunda araştırma yaptığı ortaya çıktığında ve -babasının deyişiyle ne idüğü belirsiz bir "rezil herif" olan- Franz'ın da bu konuda onu desteklediği görüldüğünde, ailenin oturma odasında sesler gene yükseldi.[6]

Ottla artık 24 yaşındaydı, çoktan evlenme yaşına girmişti; doğal olarak günün birinde mağazadan uzaklaşacaktı -onu özleyeceklerdi kuşkusuz, babasının onun becerikliliğini ısrarla övmesinden (doğal olarak üçüncü kişilere karşı) bu yana henüz birkaç ay geçmişti. Ottla şimdi bir damat peşinde değildi, saplantılı bir düşünceye sahipti: O uğursuz 'Yahudi kızlar ve kadınlar kulübünde' Siyonistler kanına girmiş, ticaret yapma küçük görülmüş, insanı terleten tarla işi ise en yüksek insani mutluluk olarak algılanmıştı. Başka bir zengin tüccarın kızı 'kulübün' bu eğilimlerini son derece ciddiye almış ve ailesinin tüm karşı koymasına rağmen tarım işçisi olarak Filistin'e gitmişti. Bunlardı güzel örnekler.

Yapılan ana babaya karşı gene bir uyarıydı. Hele şimdi 1917 şubat ayında Ottla ilk kararlı adımları atıp tarım okulunda bir yer edinmeye giriştiğinde Siyonist gazetelerin birinde

Filistin'deki 'tarım ekonomisi için kızların eğitimi' diye uzun bir yazı çıktı[7] -kapsamlı bir anlatım ve yararlıydı bu Ottla'nın kendini feda etme istemini kışkırtmak için. Bu uyuşmazlığı daha ileriye götürmek demek onu daha fazla savunmaya yöneltmek demekti, böylece o -göz yaşlarıyla da olsa- aileyi terk edebilirdi, yıllar sonra, şayet dönebilirse, o zaman onu güneşten yanmış bir kolonyalist olarak tekrar görebilirlerdi. Bu Kafka'lar için bir sanrıydı.

Durumun bu hale gelmemesi gürültücü ve hep status quo'da ısrarlı baba yüzünden değildi, daha çok duyarlı, anlaşmazlıkları becerikli stratejiler ve entrikalarla çözen annenin Yahudi geleneği içinde yer alan tavrıyla çözüldü: Bir kırılma söz konusu olduğunda ipi gevşetmek gerekirdi -ama kendi klanlarının çapının daha fazla gevşetmeye izin vermediği ölçüde. Gitmek isteyen, ne uyarılarla ne de ahlaki göz dağı vermelerle kendi çizdiği yoldan ayrılmayanlar özgür bırakılırdı- ama özgürlüğe değil.

Karl Hermann'ın, Elli'nin kocasının, ilerdeki kayınbiraderi Franz'a enerjisi ve ticaret anlayışı parlak olan bir örnek olarak takdim edilmesinden bu yana yedi yıl geçmişti. *Tempi passati*. Aileye 'evlilik yoluyla' giren Karl'ın fikri olan ortak asbest fabrikası üretime çoktan son vermek zorunda kalmıştı: ikinci bir Kafka ekonomik mucizesi yok olup gitmişti, hele oğullarının girişimcilik kariyeri de püskürtülmüştü, savaşın ve uluslararası pazarların kapanmasıyla ortaya çıkan o güçlü iflas dalgasında batmıştı. Babanın, Madridli dayının koyduğu sermaye kaybedilmişti, başından beri ilgisiz olan ortak Franz'ın katılımı kaybedilmişti, o umutsuz Zizkov atölyesinin ticaret sicilinden sonunda yok olup gideceği anı özlüyordu. 1917'de o duruma gelinmişti: işletmeyi yeniden çalıştırmaya yönelik umutlar 1917'de hayal olarak ortaya çıkmıştı, yıl sonunda dosyalar kapatıldı ve tasfiye başlamıştı -hem de savaş için önemli olan asbestin katı bir devlet kontrolüne sokulmasıyla aynı anda. Tuhafiye mağazası ile endüstriyel hammaddeler arasındaki fark savaş sırasında Kafka'ların başına gelen acı bir ders olmuştu.[8]

Ailenin şaşkınlık içinde öğrendiği üzere asbest fabrikasının tek buluşçusu (bölge mahkemesine göre) ve "tek önericisi" olan

kişi bu arada yeni bir fikir üretmiş ve kendi parasını (ve karısı Elli'nin parasını da) gelir getirecek bir işe yatırmaya kalkışmıştı. Kendisi köyünde, kuzey batı Bohemya'da, Almanca konuşulan Zürau'da (Sirem) çok borçlu olan bir çiftlik devralmıştı, aşağı yukarı yirmi hektar, bir akrabası tarafından güçlükle işletilmekteydi. Karl Hermann'ın bu son derece riskli yeni girişimden ne umduğu, ailesinin yardımına muhtaç olup olmadığı, hızla artan tarım ürünleri fiyatları ya da çiftlik sahibi olarak rahat bir yaşam sürme spekülasyonu yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Herhalde ipleri ele alacak birini bulamamış ve aktif subay olarak kendisinin işe sarılması da söz konusu olmamıştı. Savaş biter bitmez bu proje de rafa kaldırılacaktı.

O sırada Kafka'ların akşam sofrasında şaka gibi bir fikir ortaya atıldı, tamamen yakın olan, buna rağmen sonuçlarının nerdeyse nefes kesici olduğu bir düşünceydi bu. Ottla'nın kenti terk etmesi önlenemiyorsa, o zaman çiftliğin yönetiminin *ona* teslim edilmesi nasıl olurdu? Kaybedilecek şey azdı: Ottla bilgi eksikliğini mümkün olduğunca çabuk gidermeye yönelik *her şeyi* yapacaktı, çünkü zaten bir şeyler ispat etmesi gerekiyordu. Finansal durumu ailenin kontrolünde kalacaktı, çünkü gelirler, yatırımlar ve sürekli masrafları ona başlangıç sermayesini verecek olan onlarla hesaplaşacaktı: Karl Hermann'la, tıpkı şimdi olduğu gibi Prag'a ülke iznine geldiğinde, bunun dışında da Elli ile. Başarılı olursa Ottla'dan teşekkür beklenebilirdi -yani ona kırsal yaşam için gereken parasal temel temin edildiği için teşekkür olacaktı bu. Kendisi de zaten son zamanlarda bu yaşamın tek insani şey olduğunu ısrarla savunmaktaydı. Fakat Karl ve Elli de ahlaki borca girmişti: nihayet onların değersiz çiftliğine sahip çıkanlar Kafka'lardı ve onları ortaya çıkacak başka bir parasal hezimetten koruyacak olan -bu durumda her gün Ottla'nın mağazadaki işini hiç değilse birkaç saatliğine bile olsa Elli'nin üstlenmesi gerekirdi. *Mükemmeldi* bu. Baba durmadan küfür ediyor olsa da bu planın onun aklına gelecek her plandan daha kılı kırk yaran bir plan olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.

Ottla da kabul etti, acelesi de vardı. Zürau ana babayla ipleri koparmadan evden uzaklaşmak için şanstı, onların inatçı

konuşmalarından çıkartılmayanlardan daha fazla şeylerden ürküyordu gerçekten de. İlk defa kendi sorumluluğunda olan bir işe girişiyor olması doğal olarak hoştu, bu bile her türlü çabaya değerdi. İşi bir kez düzene sokar sokmaz o zaman kendisi -belki de gelecek kış- eksik teorik bilgileri başka bir yerde edinebilir ve özlemini duyduğu uzmanlık okuluna giderdi. O zamana kadar ağabeyinin ona yollayacağı tarım kitapları temel bilgi için yeterli olurdu. 1917 nisan ayı ortasında, kendisi Kuyumcular sokağına, Franz'a ve sevgili kuzini Irma'ya veda etti. Hangi işe giriştiğinin farkında mıydı?

Kız kardeşinin kurtuluş darbesi Kafka'ya mucize gibi görünmüş olmalı. Her ne kadar pratik hazırlıklara karışmış olsa, ana babanın satranç hamlelerini anlamış olsa da, sonunda bu işin başarılması onun kendi kavrama yeteneğinin ötesine geçmişti. Kentli bir kız bir çiftliğin kiracısı olarak bütünüyle yabancı bir çevrede, tek başına kalacaktı: Ottla açıkçası olanaksız olanı başarmaya kalkışmıştı. Daha ilk raporu onun neye yeteneği olduğunu ispat etmişti: akıllı, son derece pragmatik bir mektuptu bu (tüm diğer hesap raporları gibi bu da Prag'da iyice etüt edildikten sonra ancak 'cephedeki' çiftlik sahibine gönderiliyordu). Baba bile -mutlaka gizliden gizliye çalışkan elemanı için üzülüyordu- köyden gelen haberleri öylesine rahatlıkla karşılıyordu ki, aile ona şaşkınlıkla bakıyordu. Ottla'nın evi özlediği doğruydu. Sevgilisi Josef David'ten çok alışkın olduğu sokakları özlüyordu. Ama bu her mektupta *belirtilmiyordu*, hatta İrma'ya bile bunu açıklamaya utanıyordu.

Kafka'yı da bu kayıp umduğundan daha sert yakaladı. Ancak geçen yaz Ottla'nın artık öğrencisi değil, kendisine *anne olarak* düşündüğü insan olduğunun bilincine varmıştı (ve bu görüşünü Felice'ye karşı da ısrarla açıklamıştı), bu anne görüntüsü iki kardeş arasında esprili bir oyuna dönüşmüştü. Kafka Zürau'ya yazdığı ilk mektupta Ottla'nın gidişinin ardından Kuyumcular sokağındaki odayı doğal olarak buz gibi bulduğunu bildirmişti. Fırtına sobadaki ateşi söndürmüştü, "belki rastlantısal olarak, belki mahsus"[9] Ottla da vedanın duygusal bedelini söylemeye cesaret ettiğinde Kafka ona şu cevabı vermişti:

"Kendimi senin tarafından terk edilmiş hissettim ve sonraki bir geleceği düşünerek (hep geleceği düşünerek) kendi kendime: beni gene de gözden çıkartacak dedim. Ama bu, senin mektubun dışında da bütünüyle yanlış, çünkü bu tepedeki evle bana iyi zamanlar yarattın, hatta şimdi de devam ediyor, (güzel günlerin ve onlara bağlı uyku güçlükleri yüzünden) ne yazık ki orada çalışmaya ara verdim, ayrıca sen de yoktun. Yakınacak çok şey var doğal olarak, gene de son yıllarla karşılaştırılamayacak kadar daha iyi." [10]

Mutlaka daha iyi, genel olarak daha fazla ya da daha az ama "karşılaştırılamayacak kadar daha iyi" ne? Ottla'yı (*ne yazık ki* vazgeçilen) yazma eylemine Prag havasının değişkenliğine bağlı olduğuna inandırmak güçtü: Bu tam da aile içindeki varoluşsal sorunların halledilmesi için kullanılan açıklama durumuydu. Kendisi bunları aşmıştı. Ağabeyi onu küçümsüyordu.

10 Temmuz 1917 Salı günü kız kardeşi Valli'nin evinde dolandı durdu Kafka. Orada küçük bir çantayı arıyordu, nişanlısı Felice Bauer'in çantasıydı bu, nerdeyse panik halinde arıyordu, çünkü bu çantada 900 Kron vardı. Bir gün önce birlikte Brod'lardaydılar, ikisi de dalgındı, Kafka tuhaf ciddi bir giysi içinde, yüksek yakalı, sanki damat olarak takdim edilmekteymiş gibi; sonra da Weltsch çiftine uğramışlardı, ya sonra... Felice emindi, ama *kesinlikle* emin değildi çantanın yanında oluğuna. Dolapları ve çekmeceleri aradılar, tüm aileyi ayağa kaldırdılar. *Bu kadar çok para*. Zaman da darılıyordu. Çünkü çarşamba günü çift Macaristan'a yolculuğa çıkacaktı, Felice kız kardeşi Else'nin yanına Arad'a, Kafka koruyucu eşlik edici olarak hiç değilse Budapeşte'ye kadar. Artık tüm olanakları sistematik olarak izlemekten başka çare yoktu... yani önce hızla Weltsch'in evine. Hayır diyor karısı İrma terslikle (Kafka'nın uyaran kayıp yüzünden umutsuzluğa düşmesini fark etmeyerek), küçük çanta mutlaka burada unutulmadı, yoksa çoktan haber verirlerdi.[11] Ya sonra... Valli'nin evine dönüş, Felice Prag'da kaldığı birkaç günü orada geçirmişti, Kafka ise gene sistematik olarak tabanı aramayı sürdürdü, koltukların altına, dolaplara ve yataklara baktı. Bunu yaparken Felice'nin bavuluna dokundu. Çanta bavulun altında duruyordu.

Felice Bauer'in birden Prag'da belirmesi -üç yıldan fazladır kenti görmemişti- tuhaflık kuşkusu uyandırıyor: Ne bir mektup ne de Kafka'nın bir notu, yaklaşmanın yinelenmesini tamamen kesilen mektuplaşmadan sonra bu konuyu işaret ediyor. Oysa ani bir ziyaret, hele gafil avlamanın bir denemesi olamaz[12]: Kafka Felice'ye Macaristan yolculuğunda eşlik etmeye gerçekten hazır mıydı, o zaman (Elli ile olan Macaristan yolculuğundaki gibi) haftalarca önceden pasaport başvurusu yapmak zorunda değildi sadece, aksine müdür Marschner'in karşı koyuşunu da atlatmak zorundaydı, Marschner askerlik zorunluluğu olan, ama gönderilmeyen memuruna sadece en önemli bir olayda sınırlı izin vermekle yükümlüydü. Her şeyden önce de Felice'nin ortaya çıkışı kaçınılmaz, seremoniyle hazırlanması gereken Kafka'nın ana babasıyla bir araya gelmeyi gerektirirdi, ne de olsa onlar da Marienbad nişanından haberdardılar, onların çekinceli işe karışmalarına -ne zaman evleneceksiniz artık?- verilecek cevabı önceden bilmeleri daha doğruydu. Burjuva aile ritüelinde *tekrarlanan* nişanın kutlanması geleneği yoktu, kutlanacak olan olsa olsa yeniden buluşma ve bazı, yıllar öncesinde kararlaştırılmış olan ve ana babanın kutsadığı evlilik anlaşmasının neden bu kadar geciktiği konusundaki *yanlış anlamaların* düzeltilmesi olabilirdi. Kafka'nın mayıs 1917'den bu yana Felice ile yoğun bir ilişki içinde olduğu, onun gelişini de kapsamlı biçimde hazırladığı kabul edilebilir, en yakın arkadaşlarına nişanlısı ile yaptığı tuhaf ziyaretler de aynı biçimde çiftin Marienbad'da kararlaştırdıklarının hâlâ geçerli olduğunu gösterir.

Bütün bunlara rağmen mutlu geçen günler değildi o günler; el çantasını yeniden bulmasındaki rahatlama *flash*'ı bile bir anlık bir doyumdu. Doğrudan belgeler olmamasına rağmen uyum baskısı, ana babanın kuşkulu bakışları, Brod'un haklı olarak işaret ettiği Kafka'nın nişanlısıyla kol kola ortaya koyduğu oyun mutlaka olmasa da olurdu[13] -bütün bunlar zevkle ilelebet gömeceği anılardı kuşkusuz, 1914 Pantkot yortusu anıları, o uğursuz "nişanlanma keşfi" için Berlin'e gidiş anıları, ki onun en mahrem istemini pragmatikliğe dönüştürmüştü ve buna uzun süre en dehşet verici fanteziler eklenmişti. Kafka mutlaka daha

öz güvenli olmuştu, üç yıl önce sonlandırdığı o berbat mobilya alımını düşündüğünde... bu gibi şeyleri Prag'da engellemeye hazırdı. Peki ama Felice'nin çantasındaki bu para destesi de neydi? Bu para Macaristan'daki kız kardeşi için miydi? Yoksa gelecekteki, Franz'la birlikte yaşam için miydi? Kendisi her şeyi düşünen insanlardan hoşlanmazdı, oysa şimdi *nişanlısı* her şeyi düşünüyordu.

Halbuki Kafka'nın pratik önlemleri bir kere daha tamamen yaşama yabancı olarak ortaya çıkmıştı. O sözüm ona "Prag'da düşünebileceğim en olağanüstü daire" olan Schönborn sarayındaki ev, yani onun gelecekte ortak dinlenme sığınağı olarak hayranlıkla anlattığı yerin rutubetli soğuk, yaz aylarında bile küf kokan bekar bir erkek için güç bela bir sığınak olduğu ortaya çıkmıştı -bu arada Kafka'nın iki evine de bakan, temizleyen ve ısıtan sadık Ruzenka istediği kadar bu işlerle uğraşsın durum değişmezdi. Kendisi için *huzurun* en önemli olduğu Felice bile biriktirdiği paradan bir kısmını burayı bir süre dayanılır kılmak için, oysa gene de banyosuz, mutfaksız ve (ki bu en inanılmaz olandı) kendine ait kapı anahtarı olmayan bu yere yatıracak olsaydı da bu yer Kafka'nın ciddi bir ortak yaşam isteminin mekânı olması bu yanlış karar yüzünden düşünülemezdi. Bu etkiyi koyu yeşil boyanmış olan yazın odası Kuyumcular sokağındaki kulübe de değiştirmemişti, Kafka 1600 yılında yapılmış bu kulübeyi de göstermekten kaçınmamıştı. Felice şapkasını tutarak başını içeriye soktuğunda insan orada olmak isteği duyuyor doğrusu.

Mutlaka ikisi de Prag'ın dışına çıkmaktan memnundu, ama başka başka nedenlerden ötürü memnundu, böylece Budapeşte'de geçirdikleri birkaç gün uygun olmayan arazlar içinde geçti. Kafka hâlâ evlenmek niyetinde olduğu bu kadına karşı gittikçe artan bir yabancılık, her birlikte olduklarında -özellikle de ailenin yanında- zorlayıcı bir deneme hissediyordu, Ottla ile daha kısa süre önce yaşadığı sıcak, rahatlatıcı güvenle dolu tadını çıkarttığı durumun acı verici bir tersiydi. "Yolculuğa genel olarak dayandı geçti" diye yazdı kız kardeşe, "oysa ne dinlenme ne de anlaşma yolculuğu oldu bu."[14] Bir kartpostala daha uzun bir şey yazılamazdı. Doğrusu nişanlılar son bir kırılmanın

eşiğine gelmişlerdi, trenlerine ters yöne giden istikamete bindiklerinde -Kafka Viyana'ya, Felice güney doğudaki Arad'a giden trene- bir daha ne zaman görüşecekleri kesinlikle kararlaştırılmamıştı. Geri döndükten sonra ona iki uzun mektup yazdı, her ikisi de cevapsız kaldı, her iki mektup da kayboldu.[15]

En çok bilinen, sıklıkla yeniden basılan portre Kafka ile nişanlısını gösterir. Bu ikisinin birlikte görüldükleri tek fotoğraftır. Geleneksel bir stüdyo çekimi: Kafka ayakta, Felice bir sandalyede oturmakta, vücut ölçüleri hesaba katıldığında bu sandalyenin ya bir bar taburesi yüksekliğinde ya da bir kaide üzerinde durduğu düşünülebilir. Kafka açık renk, ceket cebine sokulmuş mendille, beyaz gömleğindeki desenli kravat olan yazlık giysi içinde; Felice uzun etekli, beyaz bluzlu, göğsünde içinde büyük bir olasılıkla Kafka'nın resminin olduğu bir madalyon, içinde belki de 900 kronun bulunduğu kucağında siyah bir çanta. Hemen hemen birbirlerine dokunmuyorlar, bir tek Kafka'nın eli garip biçimde bükülmüş olarak Felice'nin eteğindeki bir piliye dayanıyor. İkisi de yüzlerini kamaraya dönmüş bakıyor, göz bebekleri iki stüdyo lambasını yansıtıyor. Felice etli dudaklarını biraz aralarken beklenti içinde makinenin sesinin çıkmasını bekliyor, Kafka'nın yüz ifadesi ise tamamen belirsiz. Gülümsüyor mu? Galiba, ilk bakışta. Oysa yüz hatlarında bir şey yolunda değil, sanki mesajı durmadan değişiyormuş gibi bir resim. Bilmecemsi, nerdeyse ürkütücü bir etki, ancak düzene girmek istemeyen yüz hatları tek tek okunduğunda açıklığa kavuşabilir. Ortaya çıktığı üzere bu bir poz resmi. Çünkü yüzün sağ yarısı kapatıldığında, o zaman ağız ve yüz açık olarak biçimlenmiş bir gülümseme ortaya koyuyor; buna karşılık sol taraf kapandığında, ciddi, tarafsız bir yüz görülüyor. Aranje edilmiş fotoğraflarda sıkça görülen gizli tutulan bir doğruyu Tanrının görmesi gibi bir şey.

Peki ama 1917 yılında insan kendini neden profesyonel bir fotoğrafçının eline teslim eder? Formel bir olay dışında genel olarak bu yapılmazdı, bu kez bu olay nişanın güçlenen durumu olabilir. Bu bir *nişan fotoğrafıdır*, Felice'nin sol elinde nişana ait yüzüğü de görmekteyiz (belki de 1914 sonbaharında çıkartıp

attığı yüzüğün aynısıydı). Prag'da stüdyoya gitmek için zaman yoktu, baskı yolculuktan önce tamamlanmazdı, hele kayıp bir para destesinin yarattığı panikte kimse severek fotoğraf çektirmek istemezdi. Ama Macaristan'daki kız kardeş de bir fotoğraf bekliyordu doğal olarak, böylece son olanak Budapeşte'de ortaya çıktı. Gerçekten de son olanaktı. Bu belki ikisinin de hissettiği gibi veda fotoğrafıydı. Anı sabitleyen bir fotoğraf, sayılabilir değilse de, erotik bölümün kaçınılmaz biçimde eriyip gittiği bir fotoğraf, iyice ona bakan birinin orada geleceği okuyabileceği bir fotoğraf.

Felice Bauer'in Berlin'e dönüşü hakkında bir şey bilinmiyor. Yolunun Prag'dan geçmediği açık.

TAŞRA DOKTORU'nun Çıkışı

...o sırada kitabı açtım,
orada isminin basılı olduğunu okudum,
ona seni görür gibi baktım.
Bettina von Arnim
GOETHE'NİN BİR ÇOCUKLA MEKTUPLAŞMASI

"Yaşamım hep aynı, doğuştan gelen adeta üç bölümlü bir mutsuzluk içine kapanmış geçiyor. Bir şey yapamadığımda mutsuzum; bir şey yaptığımda zaman yetmiyor; geleceğe umutla bakmak istediğimde, hemen korku, çeşitli korkular beliriyor burada, ki o zaman da zaten çalışamayacağım. İnce hesaplanmış bir cehennem. Oysa -ki bu en önemlisi- iyi anları eksik değil."[1]

Kafka'nın da çoktan bildiği gibi bunlar anlardan daha fazlasıydı. Daha 1917'de bir bilanço yaptı ve on bir başlık altında bir listeyi toparladı, bunlara soru işaretleri ve çizgiler attı: üç Oktav defterinden çıkartılan kullanılabilir sonuçlardı bunlar. Bir ay sonra bir liste daha yaptı, bu kez daha kendinden emindi, on iki yapıt başlığı iyi anlamlandırılmış sıralı olarak: Bu mutlaka içindekileri gösteren sıralamaydı ve Kafka'nın gene bir *kitap* yayınlamak istemesinin kesin belgesiydi.

Yayıncısının beklentileri değildi mutlaka onu buna iten, çünkü Leipzig'deki merkezden herhangi bir cesaretlendirici ya da katılımcı sözler çoktan beri Kafka'ya ulaşmamıştı. Kurt Wolff'a karşı duyduğu kuşku son üç yılda hep yeniden artmıştı: kimse o kesin söz vermeyi anımsamıyora benziyordu, HÜKÜM, ATEŞÇİ ve DÖNÜŞÜM'ün daha iyi bir baskı ile birleştirilmesine -Kafka hâlâ bu gerçekleşmeyen, başlığı DIE SÖHNE (Oğullar) olması gereken kitabın yasını tutuyordu- iyi niyetli, ama her zaman işi başından aşan ve okuması için zorlanması gereken yayınevi yöneticisi Meyer'in ilgisini ancak 'propaganda fikirleri' ve yağlı hesaplar çekiyordu. Nihayet Wolff 'Der jüngste Tag'ın programlanmış önemli dizinine CEZA KOLONİSİNDE'yi al-

mayı reddetmiş, Kafka'yı da bu öyküyü yayınevinde basmak isteyip istemeyeceği konusunda aydınlatmamıştı.

Kuşku duymak için neden vardı; tercih edilebilir bir muamelenin umudunu bundan böyle taşıması Kafka için olanaksızdı. Çünkü editörlük toplantılarının bir şişe şarap çevresinde yapılan küçük, açık bir yayınevi birkaç yıl içinde bir girişime dönüşmüş, eski yerleşik rakiplerin, her ne kadar henüz ekonomik açıdan tehdit olmasa da 'eski görünümde' olmalarına yol açmıştı. Wolff büyüyordu, başka yayın evlerinden diziler ve toplu yapıtlar satın alıyor, artık reklam mektupları gönderme gereksinimini duymuyordu. Buna karşılık ona sayısız yazar *başvuruyordu*, hem de ilk kez ortaya çıkan yazarlar değildi bunlar. S. Fischer ve Cassirer gibi yayınevlerin 'yerleşik yazarları' bile fırsat buldukça kıskanç bakışlar atıyorlardı Leipzig'e, çünkü orada yayın anlayışı ve buluşlarla dolu reklam son derece çekici biçimde bir araya getirilmekteydi.

1916 yılı katalogunda 400'den fazla dağıtıma hazır başlık vardı, bu sayıyla Wolff'un yeni akımı ve yeni basılacak olan kitapların sayısını sınırlamasını gerektiren noktaya ulaşılmıştı. Bu kadar kâğıt yığını ile kim başa çıkacaktı? Artık nitelikli editörler bulunmuyordu, savaş sürdüğü sürece manüskrilerin değerlendirilmesi ve yazarlarla yürütülecek işlerin daha büyük bir çerçevede ele alınması için pek umut yoktu. Werfel askerdi, Ehrenstein Meyer'le kavga etmişti, morfin bağımlısı Johannes R. Becher ancak kısa bir süre orada çalışmıştı, Brod ise özgür bir danışman olarak günlük işlere karışabilmek için çok uzaktaydı.

Programın yayılması ve sulanması da yayınevinin uzun vadede değiştirilebilir olduğuna işaret ediyordu ve Wolff diziler ve bölümlerin sıkı kadelenmesine karşı çalışmak zorundaydı. Bu dizilerin ilk ve en başarılısı 'Yeni Roman' olmuştu: bu girişim Kafka'nın kendi gelecekteki rolünü güçlendirmeyecekti. Brod'un tüm romanları burada, Anatole France, Knut Hamsun ve Heinrich Mann'ın romanlarının yanında yeniden basılırken Kafka bu gidişatın da kendisi olmadan ilerlediğini görmek durumunda kaldı. Eğer yayıncısı bir dünya savaşının ortasında Avrupa romanına bir platform sunmayı düşünüyorsa -ki bazı şeyler

edebi büyük yapıtların ve de programın uluslararası oluşunun kültür politikaları tavrı olarak anlaşılmasına işaret ediyordu- o zaman Kafka belirsiz altın taneleriyle, oktav defterlerinin 'olanaksızlıklarıyla' özel bir katılımı hesaba katamazdı. Doğrusu Kurt Wolff 1916 sonunda yazarlarından yeni yıl yıllığı için metinler istediğinde, burada söz konusu olan metinlerin *roman* bölümleri olması doğaldı. 'Yeni Roman' bu yıllığın başlığıydı, 30 000'lik büyük bir baskıda hiçbir yazar eksik olmak istemiyordu. Oysa Kafka'nın gönderilecek bir metni yoktu, kısa bir düzyazı metni olan EIN MORD'u onun adına Brod önermişti, bu metin iade edilmişti: Kafka için kural dışılık yapılmayacaktı.

Adının yıllar sonra *Prager Tagblatt*'a yeniden anılması ufak bir avuntuydu:[2] Kafka akşam Hradşin'den dönerken gazete abonelerinin bir alanda itişip kakıştıklarını iyice görebiliyordu. Periyodiklerde yayınlamak -Brod bunu yapması için yalvarıp duruyordu- anımsanmak için kötü bir yol değildi; küçük edebi biçimlere olağanüstü olanaklar sunuyor, yayılma etkisi yaratıyordu, bunlara bir yayıncı ve eleştirmen duyarsız kalamazdı. Kafka bunu anladı, artık davetlere daha sık cevap veriyor, edebiyat işletmelerine karşı duyduğu kendi sert kuşkuları bile yavaş yavaş erimeye başlıyordu. Gerçekten de ilgili bibliyografiler 1917 yılı için 9 metnin gazeteler, dergiler, yıllıklar ve antolojilerde çıktığını gösteriyor -çoğu Brod'un desteği ile- daha fazlası ise planlanmıştı: *Die schöne Raritaet* adlı üstün edebiyat ve sanat dergisinde sürekli işbirliği yapmaya söz vermişti Kafka, hatta edebiyat bilimcisi Josef Körner'in savaş arşivinden ulusalcı dergi *Donauland*'a sürülmesi sırasında Kafka acele bir kararla ona da metin yollayacağı sözünü vermişti.[3] Hiç kuşku yok ki hâlâ ünlü bir edebiyat dergisi olan *Neue Rundschau*'dan teklif gelmiş olsaydı zevkle hemen kabul ederdi. Ama Musil savaşa katılmıştı, S. Fischer Yayınevi'nde Kafka'yı destekleyen biri kalmamıştı ve Kafka'yı da yakalayan felaketin sayısız sonuçları altında bu en hafif olanı değildi.

Kafka'nın kendi neşeli üreticiliğinin etkisi altında yalnız dergilere olan tavrı değil, diğer yazarlar karşısındaki diyalogu da değişti. Hâlâ kendisinden istenmeden yayınlanmak üzere

metinler yollamayı aşamamasına rağmen başkaları için aracı olabiliyordu. Münih'teki galeri Goltz'da yaptığı okumaya gelen şair Gottfried Kölwel'i Kafka yeterince etkileyici bulmuş ve Kurt Wolff'a şair için iyi şeyler yazmıştı (bu öneri arka planda Brod tarafından halledilmek zorunda kalmıştı). Kafka'nın arada bir buluştuğu Praglı yazar ve çevirmen Rudolf Fuchs da ondan destek ricasında bulunmuştu -başarılı da olmuştu, çünkü Kafka, Martin Buber'in Fuchs'un şiirlerine ısınmasını sağlamıştı. Kafka kendiliğinden de aracı oluyordu: Örneğin Buber'e Praglı şair Ernst Feigl'in şiirlerini de yollamıştı şairin bundan haberi olmadan.[4]

Kim ki Kafka'ya yapmacık olmayan doğruluk ve temel bir kişisel ilgi yansıtırsa, o kişi onu nerdeyse her şeye ikna edebilirdi, kendisi de bu arada ne sosyal, ne kültürel, ne de ideolojik ayrım yapmazdı bu kişiler arasında. Daha 1911'de ispat etmişti bunu -yıkık ve mutlaka dikkat çeken İshak Löwy ile ana babasının ve dostlarının şaşkın bakışları altında- haftalarca Prag sokaklarında dolaştığında. Kafka'nın hayranlık duyduğu, aynı zamanda da iç yüzünü anladığı görgüsüz sağlık fanatiği Moriz Schnitzer de saygın biri dışında her şeydi: Edebiyat kahvelerinde (ki Schnitzer buralara adımını atmazdı doğal olarak) ona sohbet edilecek orijinal kişi olarak bile bakılmazdı, konferans veren biri olarak da Schnitzer eleştirilirdi. Kafka buna karşı çıkardı, hem de *ad personam* kanıtı olarak kabul etmeden.[5]

Kafka kendi düşünce karşıtlarıyla da bağ kurmaya hazır olabilirdi. Bunu 1917 temmuz ayında Viyana'dan Prag'a giden trende gürültü çıkaran, uzaktan tanıdığı ilginç dost bir çifte rastladığında ispat etti: bu kişi sanat sayfası yazarı ve konferans sanatçısı Anton Kuh idi, onu Prag'daki Café Arco'dan tanıyordu, diğeri de psikiyatrist ve psikanalist Otto Gross'du. İlk bakışta hiç de uyumlu olmayan bir çift. Kuh esprili deli rolü keserken (arada bir de eşcinsel rolü oynarken, ki bu onun dikkat çekmesini sağlıyordu) kırk yaşındaki Gross kötü şöhretli, dehşet verici dedikodularla dolu, şeklen burjuva cehenneminden çıkmış figürü oynuyordu: uyuşturucu bağımlısı doktor, anarşist, çeşitli psikiyatrik kliniklerde kalan, yıllardır sözüm ona cinayetle ara-

nanlar listesinde, dört çocuk ve dört eşli, aynı anda üç kız kardeşi seven, nihayet kendi babası olan ünlü ceza hukukçusu ve kriminolog olan Hans Gross'un çabalarıyla, Berlin'de tutuklandıktan sonra kapalı bir kuruma zoraki yollanan ve heyecan verici bir davadan sonra kısıtlı ilan edilen biriydi. Gross olayı Berlin *Aktion* ve diğer dergilerde çoktan söz konusu edildiği için Kafka kiminle karşı karşıya olduğunu mutlaka biliyordu: kendisinden sadece altı yaş büyük olmasına rağmen bu insan insani olanakların akıl almaz bir gerilimini uygulamış ve yaşamış, değerli bir öğrencisi ve hastası olduğu Freud'un entelektüel yüksek seviyesinde dolaştıktan sonra, bölge ve savaş hastanelerine, *başkalarının* acılarına bakmak için gönderilmişti. Ayrıca babasıyla olan kamunun bildiği çatışması da unutulmamalı, babasının ölümünden sonra bile olay mahkemeleri meşgul etmiş ve dışavurumcu sahnede nefes tutularak izlenmişti: sanki Gross psikanalizmden sosyal isyan çıkartarak yalnız babasını değil, babalık hakkıyla da savaşarak bütün bir kuşağın acılarını üstlenmişti.[6]

Tren savaş sırasında her uzak hat treni gibi tıklım tıklımdı, bu yüzden yolculardan Kafka, Kuh, Gross, kız arkadaşı Marianne ('Mizzi') Kuh ve sekiz aylık Sophie'nin geceyi koridorda geçirmekten başka çareleri kalmamıştı: çocuk sabırlıydı ve gıkı çıkmıyordu, Anton Kuh şarkı söylüyor ve palavralar atıyordu, tıpkı kürsülerde attığı gibi, Gross ise etkili, saatlerce süren monolog yapıyor, son derece yorgun ve artık sadece mekanik olarak başlarını sallayan ve gülümseyen Kafka'yı dikkate bile almıyordu (belki de babasının eski bir öğrencisine konuştuğunu bilmiyordu). Gross herhalde yeni fikirlerini açıklıyordu, yaratılıştaki anne hakkı yorumu ve özellikle de 'günah olayı' hakkında konuşuyordu; Kafka yıllar sonra bu olayı anlattığında konunun en ufak bir yanını bile anlamış olduğunu hatırlamıyordu. Ama aklında titiz, örnek bir etki kalmıştı -Gross'un görünümünde "esaslı bir şey" olduğuna inanmıştı.[7]

Bu esaslı şeyi kavramak için Kafka'nın sonradan pek olanağı olmadı, çünkü birkaç gün sonra ikinci ve son bir karşılaşma gerçekleşti. Brod küçük bir topluluğu davet etmişti, Otto Gross ve (Viyana'dan gelen) Werfel de aralarındaydı, ayrıca Brod'un

gençlik arkadaşı müzikçi Adolf Schreiber de vardı. Bu düşündürücü toplantının nasıl geçmiş olduğu hakkında bilgimiz yok -bir tek Gross'un ortaya çıkışının şaşırtıcı etki yaptığını biliyoruz. Oldum olası dergi panayırının aktör olarak değil, ama seyirci olarak tadını çıkaran Kafka şimdi de zararsız yayın fırsatına karar vermeden önce dikkatle yönelirken -aynı Kafka bir derginin *kuruluşuna* katılmayı kabul etmişti. Yeni yayının adı *Blaetter zur Bekaempfung des Machtwillens* (güç istemine karşı savaş) olacaktı -kışkırtıcı bir ataerkillik karşıtı başlıktı bu, Freud bunu düşünde bile göremezdi, oysa Gross'un yaşam dünyasında, Viyana, Berlin, Münih ve Ascona'nın bohem çevrelerinde alkışlarla karşılanabilirdi, hem bunun dışında da Viyana'da yayınlanan *Blaetter zur Bekaempfung des Alkoholismus* (alkolizmle savaş dergisi) adlı dergiyi anımsatıyordu.

Brod böyle şakaları sevmezdi, Werfel de bir an için inandı; ama o ünlü bir asker olduğundan kısıtlanmış bir morfinman ve militarize olmuş toplumun düşmanı ilan edilmiş birinin yanında anılması zararınaydı. Kafka ise hayranlık duydu; ona Gross'un tüm dahiliği yanında değişken bir proje üreticisi olduğu, ona ne para ne de fikirler sunulabileceği söylendiği halde, bir kere daha mektupla planlanan derginin ne durumda olduğunu sordu. "Bir dergi uzun süre bana heves verici gözükmüşse" diye yazdı Brod'a "ki (şimdilik hepsi bana öyle görünüyor) Dr. Gross'unki hiç değilse o akşam belli kişisel bir bağlılık ateşinden doğmuşa benzediği için heves verici. Birbirine bağlı çabanın kişiselce olan işareti, belki de bir dergi daha fazla bir şey olamaz."[8]

Bu dergi gerçekleşmedi; aradan üç yıl bile geçmeden uyuşturucu bağımlılığının gittikçe tutarsızlığa sürüklediği ve entelektüel açıdan da mahvettiği Gross Berlin caddelerinde feci biçimde mahvoldu. Buna rağmen Prag'daki o akşamın şiddetli bir sonucu oldu, bunu günün birinde Franz Werfel yerine getirdi.

Max Brod Kafka'nın Gross'a duyduğu ilgiden hoşlanmamıştı, tek bir sözcükle bile buna değinmemesi rastlantı değildi. "Birbirine bağlı kişisel çabanın işareti": Bu sözlerin *bu* ağızdan çıkması özellikle katıydı, oysa bu da Brod'un düşüncesine göre bir dergi temeli için idealdi. Peki ama Kafka, sözlüğünde 'Yahu-

di' sözcüğünün olmadığı, Yahudi kimlik sorununun -buna siyonizm de dahil- olsa olsa çok daha yaygın kültürel bir krizin çevresel oluşumları olduğu bir insanla nasıl çıkar ilişkisine girmeyi düşünürdü? Kafka "heveslendirici" dergilerden söz ederken, kendini bunlarla anlaşma içinde hissederken -neden aklına hemen ulusalcı Yahudi merkez dergisi olan *Der Jude* gelmiyordu, bu dergiye giden yolu ona şahsen Brod açmamış mıydı?

Doğrusu Brod'un Buber'e ısrarla sorduğu, *Der Jude*'de örnek Alman dilinde yazılmış edebiyata neden yer verilmediği sonunda belli bir etki yapmıştı, her ne kadar ilkesel olarak eksik kalmayı sürdürse de. Edebi bir yapıtın Brod'a göre Yahudi yazınına ait olup olmadığı 'Yahudi tinine' bağlıydı, Buber'e göre ise dile. "Alman edebiyatında spesifik Yahudi tininin tuhaf bir sentez unsurları oluşu "doğaldı" diye belirtti Brod'a. Ama bu yüzden bunlar asla Yahudi edebiyatı sayılamazlardı: "Bir yapıtın her iki edebiyata ait oluşunu ne düşünebiliyor ne de hissedebiliyorum; hele ne Werfel Alman edebiyatından (ya da Siz) kopmayı düşünmeyeceksiniz."[9]

Oysa Brod tam da bunu düşünüyordu. Werfel adını anarak Buber inandırıcı bir örnek sunmuştu, dergisinde edebiyattan vazgeçme konusu geçici olarak onu kuşkulandırmıştı. Werfel çoktan beri kendine hayran bir 'edebiyatçı' değildi; savaşın etkisiyle daha olgun olmuştu, kendini dini sorunlara adamıştı, daha çok da dini *kimliğe*. Kuşkuyla kendi Yahudi köklerini anlamaya yönelmişti; oysa aynı zamanda da sempatisi anlamlı, idealize edilmiş Hıristiyanlığın dünyaya dönük içselliğine (bu yüzden Brod'un açık kınamasıyla karşılaşmıştı[10]). Werfel, dünyaya bir mucize ile yardım edilebileceği deneyine ulaştığına inanıyordu, asla dünya görüşlü etkinliklerle, hele edebiyat ve parti politikalarının belli Praglı Siyonistlerin uyguladıkları gibi karışımıyla mümkün olamayacağını söylüyordu. Sonuçta -ki bu noktada Otto Gross'la hemfikirdi- bu da organize gücün *başka* bir biçimi yaratırdı her ne kadar motifle daha değerli olsa da. Radikal olmak diye savunuyorlardı Siyonistler, söz üretmekten vazgeçip çalışmaya başlamak demekti bu. Doğru radikallik diyordu Werfel, bireye kesin değer vermektir. Ben, daha çok yazan Ben

kendisine karşı sorumludur, olsa olsa Tanrı'ya karşı sorumludur, başka kimseye karşı değil.

Bu kesinlikle Buber'in duruşu değildi, uluslararası yükselişe geçen 'ulusçu Yahudilik'e emredilecek tamamen en son dini görüştü bu. Werfel'in *kendi kendisi karşısında* varoluşunu sürdürmedeki tavrı uğruna verdiği yoğunlaşma Buber'i, Brod'un Siyonist prensip sadakatinden daha çok etkiliyordu: Bu nerdeyse kuşkulu ciddiyet, bu özgünlük uğruna verilen uğraş, o güne kadar tek başlarına 'hareketi' dışsal başarılarını doğru kavramaya çalışanları sarsacaktı. Böylece Buber, Werfel'in on altı şiirini bastı, bu şairin en içsel isteminin Yahudilik olduğunu belirten bir 'önsözle'.[11]

Brod da bunu beklemişti: yani her şeye rağmen *Jude*'de Alman edebiyatı basılıyordu. Dergide Werfel büyük bir çıkış yapmaktaysa, Kafka neden olmasın? Brod'un eline derginin nisan sayısı geçer geçmez Buber'e yeni bir öneride bulundu ve Kafka'nın manüskrileriyle ilgilenmesini önerdi; çünkü o "birçok küçük, olağanüstü güzel düzyazı örnekleri yazdı son zamanlarda, efsaneler, masallar."[12] Bu sözler (Brod'un da bildiği gibi) tam doğru sözler değildi, ama kışkırtıcı sözlerdi, Buber'i etkilemeleri gerekirdi.

Fırsat son derece uygundu, çünkü hâlâ üretmenin sinirli-heyecanlı döneminde olan Kafka bir an önce yeni bir Oktav defteri doldurmaya başladığından, geçen kış ürettiklerinin basılmasını hevesle beklemekteydi. 1917 yılının nisan ayında Buber'in davetini eline aldığında bir an bile çekinmeden nerdeyse tüm yeni yazdıklarının hepsini temize çekip göndermekten ve bunları editörün seçimine bırakmaktan kendini alamadı. Buber açıkça etkilenmişti, öte yandan ise bu derece çok anlamlı metinleri yayınlanması konusunda ne yapacağını, okuyucularına karşı bunları nasıl savunması gerektiğini bilememişti -bunlara benzer şeyler o güne kadar *Jude*'de hiç yayınlanmamıştı. Böylece iki düzyazı metnini seçti, bunların Yahudi temalı oldukları *savunulabilirdi,* SCHAKALE UND ARABER ve EIN BERICHT FÜR DIE AKADEMIE ve dergisinin etik-dinsel tartışma hedefini zorunlu olarak koruyabilmek üzere üst başlık olarak 'İki Kıyaslama'yı

öne çıkartmayı önerdi. Kafka ise bunu kesinlikle reddetti. Bunlar kıyaslamalar değil sadece "iki hayvan öyküsüydü", bunun dışında okuyucuya başka bir söz verilemezdi.

Böyle de oldu. SCHAKALE UND ARABER ekimde, EIN BERICHT FÜR DIE AKADEMIE kasım 1917'de yayınlandı. O günler Kafka için hem bayram günleri hem de mahkeme günleriydi, çünkü *geniş* bir Yahudi toplumu karşısına çıktığı ilk yayınlardı bunlar. "Demek ki gene de *'Jude'* ye giriyorum" diye yazdı Buber'e, "bunu hep olanaksız olarak görmüştüm".[13] Daha önce hiçbir zaman bir yazar kendi basılmış yapıtı karşısından böylesi entelektüel korkudan aldığı zevki çekinmeden ortaya koymamıştı: "Hep önce kibir ve kendini beğenmişliğin baş göstermesinden derin nefes almalı. Jude'de öyküyü okurkenki orji. Kafesteki bir sincap gibi. Hareket, sıkışıklık kuşkusu, sabretme deliliği, dışarının verdiği huzurun sefil duygusu. Tüm bunlar hem de değişimli olarak, pisliğin bitiminde bile mutluluğun bir güneş ışını."[14]

Buber'in her yayınlanan metinle Yahudilik ufkunda kalma derdi -başka bir taraftan da eksikliği görülen kendi kendini kısıtlama[15]- Kafka olayında en tuhaf sonuçları doğurdu. En çok da SCHAKALE UND ARABER ilk bakışta nerdeyse Yahudi düşmanı bir öyküydü: Burada en eski zamanlardan beri kurtarıcısını bekleyen bir hayvan toplumu, ısrarla, yaltaklanarak, kendi 'temiz oluşuna' güvenerek, ardından da hırsla önüne atılan leşi yiyen; diğer yanda ise ironik biçimde daha akıllı olan, gerçek beyler olarak kırbaçlarının bir hareketiyle salyalara son veren ve doğal hiyerarşiyi yeniden oluşturan Araplar anlatılıyor. Bütün bunlar yeterliydi: Burada kültürsüzleşmiş, kendi kaderini tayin edemeyen ve zaman zaman ortaya çıkan kendisini besleyen eli pek ciddiye almamaya olan istemi anlatılan Yahudi söz konusuydu.

Yani Kafka Yahudileri çakallar olarak portrelemişti (ve görüntüyü güçlendirmek için hiç de sadece leş beklemeyen *gerçek* çakalları lanetlemişti). En iyi niyetli tanımlamada bile hâlâ Buber'in dergisinin ideolojik çizgisinde kalan güçlü bir parça.[16] Yüzyıllardan beri Alman edebiyatında dolanıp duran küçültücü

metaforlara, Yahudi kurtlara, domuzlara, yılanlara, örümceklere insanlar alışıktı.[17] *Jude*'nin eğitimli okuyucularını daha çok şok eden ise Arapların son derece olumlu anlatımıydı: özellikle de Siyonistlerin 'Avrupa standartlarında' ekonomiye katılım, eğitim ve hijyen sözü verdikleri (bu arada Filistin'e giden Yahudi göçmenlerin onları sadece ucuz iş gücü olarak gördükleri) -özellikle Araplar Kafka'da daha akıllı ırk, 'idare bilen halk', çakala, Yahudiye çöp değerlendirici ve soytarı olarak yanında tahammül eden halk olarak ortaya çıkıyordu.

Zorla da olsa Yahudi tanımlaması BERICHT FÜR EINE AKADEMIE için de mümkündü, Kafka'nın arkadaşları bu öyküye kısa "Maymun öyküsü" demekteydiler. Bir şempanzenin güç kullanılarak doğasını inkar etmesi ve insani alışkanlıklar alması: Bu genel insanlık medeniyet sürecinin parabolü, burjuva eğitiminin ve doğa karşıtlığının etkili yakınması olarak okunabilirdi, nihayet Yahudi uyum sağlamasının ve kendine yabancılaşmanın öyküsü olarak da. *Jude* okuyucularının önce *bu* aynaya bakacaklarını Buber doğal olarak biliyordu ve istiyordu; Brod için ise Yahudi yorumu tek düşünülecek yorumdu, *Selbstwehr*'de Kafka'nın öyküsünü o güne kadar yazılmış "asimilasyonun dahiyane satiri" olarak göklere çıkarttı, Elsa Brod öyküyü 'Yahudi kadın ve kızlar kulübünde', -Prag Chewra Kaddişa (toprağa verme kardeşliği) salonunda- üyelere okudu.[18] Şayet Rotpeter yakalanmış, tımar edilmiş, böylece psişik emir kolu maymun olarak gerçekten asimile Yahudi ise, o zaman asimile *olmayan* Yahudilerin asıl dünyaları nasıldı? Rotpeter'in kendisi kökeni hakkında bir şey söyleyemez (ya da söylemek istemez), oysa isimsiz akademi onun bunu söylemesini ısrarla istemektedir. "Maymunsu ön yaşamının" geriye kalan izleri onun özgür, ama asla her anlamda 'medeni' bir yaşamı seçen, hele cennetimsi bir varoluş biçimini öngörmeyen bir yaşamı olduğunu tahmin ettirir. Yani Kafka burada da daha çok olumsuz yan anlamlı, Yahudilerin alçak değerli bir hayvan toplumu oldukları örneğini seçmiştir, okuyucularının bu görüntünün mantığını iyice ört bas ettikleri, bunu metnin tadını çıkarabilmek için yaptıkları şaşırtıcı değildir.

Buber için bu bir deneydi, sonu gelmedi: *Jude*'nin daha sonraki sayılarında artık edebi metinler yayınlanmadı. Buna karşılık Kafka için işinin onaylanmasıydı, başarılmış bir prova deneyiydi, 1917'de çıkan küçük yayınlar içinde *Jude*'de çıkanlar en önemlileri ve en sevindiricileri olmuştu. Kafka buna rağmen çoktan beri daha kapsamlı bir biçimle, çok daha geniş edebiyat çevresine ulaşmayı hedefliyordu, yeni düzyazı metinlerini tek bir ciltte toplama planı, henüz Buber'le mektuplaşmadan önce öylesine olgunlaşmıştı ki, cildin başlığını bile koymuştu: SORUMLULUK'tu bu başlık.[19]

Peki ama yayıncının bundan neden haberi olmuyordu, bu kitap neden anlaşmayla bağlanmamıştı? Çünkü o -Kafka bundan emindi- yeni metinleri duymuş, ama buna rağmen ses çıkartmıyordu. Kafka Kurt Wolff'un gittikçe çelişkili, hatta anlaşılmaz olduğunu fark eden tek kişi değildi: Yazdığı zaman kibardı, nerdeyse içtendi; ama somut bir neden olmadan yazmıyordu. Böyle bir neden varsa, o zaman yazan illa Wolff olmazdı. Bu Kafka'da güvensizlik yarattı, her türlü reddedilmeden ürküyor olsa da, devamlı ve açık konuşmayı daha fazla yeğlerdi. Bu konuda evrensel destekçi Brod da ona yardım edemiyordu, çünkü kendisi yayınevinin vurdum duymazlığından daha fazla yakınmaktaydı.

Gene de Brod'un Buber'i bile fikir değiştirmeye yönelten güçlü ısrarı Leipzig'de de etkisini gösterdi. 3 Temmuz 1917'de, Kafka'nın 34. yaş gününde Wolff uzun zamandır beklenen işareti gönderdi, kendisinin yeni bir oyuna girişeceğini muştuladı: Kafka lütfen geçen kış yazdığı metinleri "daktiloya çekilmiş olarak" yollamalıydı, çünkü "kısa süre önce Max Brod'un yazdığı mektuptan sevinerek öğrendiğim üzere... " ve saire.[20]

Wolff'un gördükleri -atılgan kolaylık göstermesiyle ölçüldüğünde- gerçekten onu çok etkilemiş olmalı. Kafka'nın şimdi yazdığı edebi açıdan örneği olmayan, titiz düşlerden çıkan düzyazını gelecek bir romanın umudunu şimdilik bütünüyle boşa çıkartsa da ve yeni parçalar ona GÖZLEM'in başarısızlığını anımsatsa da Wolff yeniden bibliyofil bir düzenlemeye girişmeye hazırdı. Bu durum birden bire CEZA KOLONİSİNDE için de geçerli oluvermişti: Bu öykü, diye garantiledi Wolff, eskiden

olduğu gibi şimdi de ucuz 'Der jüngste Tag'da yayınlanmak için uygun değil; "son derece hayran olduğum ve değer verdiğim bu çalışmadan özellikle vazgeçemeyeceğim kendiliğinden anlaşılır."[21] Bu sözler bir yıl öncesinden çok başka geliyordu kulağa.

Kafka son derece neşelendiği bu önerilerden, öteki yazdıkları için bir çözümü beklemediği için daha sonra pişmanlık duydu; bunlar için söz verilmişti, Leipzig'de konuşulanların sözcük anlamlarıyla ciddiye alınmaması gerektiğini biliyordu. Gene de 1917 yazında Wolff önemli bir adım daha attı ve yazarını doğrusu son derece güçlü bir deneyle karşı karşıya getirdi. Bu hızla verilen sözlerle cesaretlenen Kafka, dikkatle kendisinin "serbest" yazar olarak yayınevinin desteğini hesaba katıp katamayacağını sordu -evlendikten, memurluktan istifa ettikten, Berlin'e taşındıktan sonra-, Wolff hiç düşünmeden ve çekinmeden ona şu cevabı verdi: "Gelecekle ilgili planlarınızda size en iyi dileklerimi yollarım. Dürüstçe ve sevinerek size savaş sonrası zamanlar için de sürekli maddi yardım yapmaya söz veririm, ayrıntılar konusunda mutlaka anlaşabiliriz."[22]

Daha anlamlı bir durum arzu edemezdi insan: Kafka ilk kez yayıncısından bir metne, ilerde yazacağı bir kitaba ya da yayınlanma stratejiyse ilgili olmayan, aksine *yazar olarak* statü sağlayan bir haber alıyordu: bu şimdiye kadar eline geçen en önemli mektuptu. Wolff ise (Kafka'nın durumunu gösterdiğinden çok daha iyi bilmekteydi) böylesi bir öneriyle hiç de sadece Kafka'nın 'yazma eylemini' değil, aynı zamanda onun varoluşsal kararlarını etkilediğini, tam anlamıyla bu konuda sorumluluk üstlendiğini biliyordu. Zaten buydu Kafka'yı inandıran. O derece inanmıştı ki, daha iyi ürünler vereceğinin sözünü verdi, bu gibi sözleri onun ağzından o güne kadar kimse duymamıştı: "Gücüm sürerse benden Ceza Kolonisinde'den daha iyi yapıtlar alacaksınız." [23]

Oysa her şey başka türlü gelişti. Sanki en önemli şeyler konuşulup bitmiş gibi Wolff Kafka ile mektuplaşmasına doğrudan doğruya son verdi, ne ilk düzeltilere ne zaman başlanacağını, ne savaş yüzünden kâğıt kalitesi problemlerini, ne söz verdiği ender baskı tipini bildirdi. Kafka'nın küçük düzyazı yapıtları en

sonunda basılıncaya kadar projenin başına bitmeyen, gülünç bir dizi kaza geldi.

Bu daha yeni kitabın ilk sayfasında oluyordu. Bu arada Kafka tarafsız bir başlıkta karar kılmıştı: Cildin adı 'Sorumluluk' değil, EIN LANDARZT. KLEINE ERZAEHLUNGEN (Bir Taşra Doktoru. Küçük Öyküler) olmalıydı. Bu kararı verirken açıkçası Buber'in önerisinin reddedilmesindeki aynı düşünce rol oynamıştı: Hem 'Sorumluluk', hem de 'Kıyaslamalar' okuyucunun dikkatini doğrudan metnin *arkasındaki* anlam katmanına çeker; her iki başlık da yalnız yorum gerektirmekle kalmaz, aynı zamanda hangi yoldan yazarın *doğru* ya da hiç değilse *arzuladığı* yorumun bulunmasına işaret eder. Aynen buydu -zaten Kafka'nın kendi yapıtlarını yorumlamaktan ömür boyu çekinmesinin temeli burada yatıyordu- edebi metnin kendi gücüyle yapması gereken: SCHAKALE UND ARABER'in gerçekten sadece bir 'hayvan öyküsü' ya da EIN LANDARZT başlıklı öykünün sadece bir doktor novellası olduğu düşüncesini kesinlikle reddeden metnin kendisi kesinlik yaratmalıydı.

Kafka için başlığın seçiminin ardında estetik düşünler önemliydi, bu konuda yayınevine birçok uyarıda bulunulması gerekmesine rağmen, kapağı denetlemekte ısrarlı oldu. Ortaya çıktığı üzere son derece haklıydı bunda. Düzeltiler sonunda geldiğinde yayınevinin kendi girişimiyle başlığı değiştirdiği ortaya çıktı: 'Der Landarzt. Neue Betrachtungen' (Bir Taşra doktoru. Yeni Gözlemler)'di kitabın adıydı şimdi -yalnız yazara karşı düşüncesizlik değil, nesnel olarak da tamamen anlamsız bir karardı bu. Acımasız 'Maymun öyküsünün' ya da TAŞRA DOKTORU'nun derin düş olayının, Kafka'nın çoktan beri kendi yazarlığının *ön tarihine* ait gördüğü GÖZLEM'in gelgeç izlenimleriyle ne gibi ilişkisi olabilirdi?

Kafka'nın seçtiği düzyazı metinlerinin hangi fihrist sırasına göre yayınlanacağı da yayınevi tarafından umarsızca ele alındı, oysa yazar daha 1917 ağustos ayında, Wolff'un bonkör teklifinden hemen sonra titiz bir içerik listesini göndermişti.[24] Kafka'nın öngördüğü asıl içerik listesini düzenlemesi çıktılarda tamamlanamadı, aylarca süren gecikmeden ve Brod'un birçok defa araya

girmesinden sonra gönderilebildi. 1918 eylül ayında -bu arada manüskriler bir yıldan fazla bir zamandır Kurt Woff'da beklemekteydi- Kafka yayınevi yöneticisi Meyer'den, içerik listesinin gene yanlış verildiği karışık bir mektup aldı; hatta Meyer iki başlığın, yani DER MORD ve EIN BRUDERMORD'un *aynı* öyküye ait olduğunu atlamıştı. Doğrusu bu yayınevinde kimsenin titiz bir okuma yapmaya artık zaman bulamadığını gösteriyordu durum. Çünkü DER MORD Wolff'un yıllığına almak istemediği metindi; EIN BRUDERMORD ise o metnin düzeltilmiş, yetkili kılınmış ve çoktan yayınlanmış versiyonuydu. Kafka, Wolff'un sonraki bir yıllığında ilk, çoktan aşılan versiyonu eski başlığı altında yayınladığını gördüğünde herhalde gözlerine inanamamış olmalıydı -doğal olarak da kendisiyle bu konu konuşulmamış, hatta örnek belge de yollanmamıştı.[25]

Savaş sırasında yerleşik yayınevlerinin de daha sık olarak doğaçlama yapmaya zorlandıkları kesindi. Üretimin tüm süreci, okutmanlardan basıma kadar nitelikli eleman eksiliği yaşıyordu, serbest elde edilemeyen, aksine kamu merkezlerinden başvuruyla elde edilmesi gereken tüm ham maddelerin azalması, güvenilir bir planlamayı nerdeyse olanaksız kılıyordu. 'Savaş ekonomisinin' ne olduğunu Kafka biliyordu, Wolff'un yazarlarına durmadan özür dileyen ya da avutucu mektuplar yollamaya hevesi olmadığı da onu şaşırtmış olmamalı. Wolff düpedüz büyük yük altındaydı -bunun dışında da durumun ciddiyetini kavrayamıyordu: 1917'de bile yayınevini pahalı elde edilen Darmstadt'taki bir palas'a taşımayı planladı, 'Yeni Düşünce Yayınevi'ni kurdu, çünkü edebiyat dışı yayınlarda da söz sahibi olmak istiyordu, bir sonraki kışta insanlar açlık yüzünden isyanlar çıkacağından ürkerken o, hemen hemen tanınmamış bir yazar olan Kafka'ya pahalı, kaliteli kâğıt ve yarı deri cilt sözü veriyordu (olsa olsa bunu yasa dışı yollardan Prag'da temin edebilirdi, yani deri eldiven fabrikatörü Rudolf Werfel'den [26]). Bir yıl sonra bile, savaşın sonundan birkaç hafta geçtiğinde ve kitapçılığın ağır krizinin tam ortasında Wolff, Kafka'nın görüşüne göre noksan olan CEZA KOLONİSİNDE'yi basma kararı aldı, hem de bibliyofil baskı, üretiminin kaça patlayacağı tamamıyla belirsiz

hale gelen 'Drugulin-baskı' yöntemiyle. Sevinen yazarın buna inanmak istemesi anlaşılırdı; yayıncının olumluluğu ise buna karşılık nerdeyse kayıtsızdı.

Wolff'un Prag'da kiminle işi olduğu konusunda yıllar sonra bile bir duyarlılık göstermemiş olduğunu çok şey işaret etmekte; oysa askerlik hizmetinden sonra Bohemya'ya vize alabilir ve kolayca kişisel bir karşılaşma olanağını yaratabilirdi, Kafka gerçekten de bir yayıneviyle uzun vadeli ve sıkı bir ilişkiye girmekle ilgilendiği sırada Wolff bu ender anları kaçırdı. Bunun dışında da henüz filizlenen güveni anlaşılmaz bir soğuk bir sıcak tavır değişimiyle yıktı, hoş mektupları aylarca, hatta yıllarca suskun kaldı. Kafka durumu yayıncının gözünden anlamaya ne kadar çabalamış olsa da -"bir biçimde insan çığlık atmak zorunda kalıyor" diye yazdı *Donauland*'ın redaktörüne, "yazarların altına gömülmüş yayıncı duysun diye"-[27] *ilgilenen* yayıncının davranışının başka türlü olması gerektiği etkisinden kendisini ancak bu derece kısıtlı kurtarabildi. Kafka şayet planlarını gerçekleştirip 1919'da Berlin'e taşınabilseydi -Wolff'un verdiği söz olan "sürekli maddi destek sağlamayı" kendiliğinden anımsatması kuşkuludur.

Kendine karşı duyduğu saygı sorunuydu bu. Bu soru, Kafka sürpriz şekilde, ama hoşlanarak 1918 ilkbaharında Alman yayınevlerinden iki davet aldığında onu daha da sıkıştırmaya başladı: davetler Erich Reiss ve Paul Cassirer'den geliyordu, her ikisi de edebiyat avangardından haberdar kişilerdi ve *Pan* ve *Die Schaubühne* adlı önemli dergileri çıkartmışlardı. Bu gibi şanslar -hem bu sefer Brod'un aracılığı ile olmamıştı- o güne kadar Kafka'ya görünmemişti; bu arada LANDARZT'ın Leipzig'de istenmediği ya da tamamen unutulduğu kuşkusu da belirdiğinden, yayıncısından bir açıklama yollamasını rica etti -oysa bu mektubuna kişisel bir yazıyla değil, sessizce düzelti çıktılarının gönderilmesiyle cevap verildi. Bunlar insanın saçını başını yolacağı durumlardı. Oysa tüm yayınevlerinde durum aynıydı diye temin etti onu Brod; bu durumda Wolff'da kalmak gene de daha iyiydi.[28]

Hasidizm hareketinin kurucusu olan haham Baal-Şem yolculuklarının birinde bir köy lokantasına geldi. Çarşamba akşa-

mıydı. "Ünlü bir konuşmacıyım ben" diye açıkladı lokantacıya. "Berlin'de zengin bir adamın düğün kutlaması olduğunu duydum, Şabatta oraya gideceğim; belki orada biraz para kazanabilirim." Lokantacı cevapladı: "Ne diyorsunuz siz? Buradan Berlin elli mil uzaklıkta. Siz şabat başlamadan önce nasıl orada olabilirsiniz ki?" Haham Baa-Şem bunun üzerine: "Benim çok iyi bir atım var, Şabat başladığı sırada Berlin'de olacağım." Lokantacı güldü ve: "Olanaksız bu! Ancak havadan uçarak giderseniz olur." dedi. Haham ertesi gün de acelecilik göstermedi, yola çıkışı perşembe akşamına kadar uzadı. Bu geriye kalan tek ertesi gecede 350 kilometre gitti.

Bir diğer Lejb Sores adlı haham bir süre Rus yöresi olan Dinyeper yanındaki Mohilew (Mogilev) de bir süre kaldı. Günün birinde atları hazırlamalarını, bir uşağın onu dışarıya götürmesini rica etti. "Kentten dışarıya çıkmışlardı ki, uşak sanki havada uçtuklarını sandı, altta kentler ve köyler görmekteydi. Böylece iki saat gittiler. Sonunda büyük bir kente geldiler... "bu kent şaşırtıcı biçimde metropol Viyana idi, Mohilew'den 1200 kilometre hava uzaklığındaydı.

Kafka'nın aynı adlı öyküsündeki taşra doktoru buz gibi bir kışta bir hasta tarafından on mil uzaklıkta beklenmektedir. Doktorun atı ise bir gece önce ölmüştür, bir başka at bulunamaz. O sırada beklenmedik biçimde yıkık bir domuz ahırından iki güçlü at çıka gelir, uşak da vardır, doğal olarak arabayı hazırlar bir emir beklemeden, ellerini çırpar. "... araba tıpkı odunun akıntıda sürüklenmesi gibi hızla yola koyuldu; ben hâlâ evimin kapısının uşağın saldırısıyla nasıl çatırdadığını ve parçalandığını duyuyorum, ardından göz ve kulaklarım tüm duyulara aynı biçimde sızan uğultuyla doldu. Ama bu bir an sürdü, çünkü sanki benim çiftlik kapımda hastanın çiftliği doğrudan açılmıştı, ben artık oradaydım... " Birkaç dakika içinde on mil. Hasidik atların yapamadığını taşra doktorunun düş atları başarmıştı: onlar ses duvarını aşmışlardı.

Akıl almaz hızlı ve yöneticisiz atlar motifinden Kafka POLONYA YAHUDİ EFSANELERİ adlı 1916'da, Kuyumcular sokağında çalışmaya başlamasından kısa süre önce aldığı kitaptan

esinlenmişti.[29] Ama safça anlatılan mucizeyi bütünüyle gerçek dışına, görüntüsel olarak anlatılamayana yükseltmekle yetinmemişti. O daha çok Hasidik efsane anlatıcılarının mutlaka önemsiz buldukları soruyu yöneltmişti: Geri dönüş nasıl olacaktı? Biz haham Baal-Şem'in Berlin'i nasıl terk ettiğini bilmiyoruz, haham Lejb Sores'in geri dönüşü ise yalın bir tekrardı: Viyana'dan Mohilew'e iki saatte dönmüştü. İşte asıl bu Kafka'ya inandırıcı gelmemişti, daha derin anlamda ise *yanlıştı*. Çünkü ayrılmak ve geri dönmek simetrik oluşumlar değildi, aynen düşmek ve kalkmak gibi. Ben yokken *orada* bir şey oluyor, ben orada asla terk ettiğim şeyin *tam* aynısını bulamıyorum, ben de değişiyorum, uzaklık deneyi ile aklım başıma geliyor. Halk geleneği görüntüyü ulaştırıyor, oysa Kafka bundan bir simge yaratıyor; Kafka için atların geriye uçma hakları olmadığı konusunda kuşku yoktu: "... tıpkı yaşlı erkekler gibi kar çölünde ilerledik... Asla eve varamayacağım... Çıplak olarak bu uğursuz dönemin donmuşluğuna zorlanmış, yeryüzü arabasıyla, yeryüzü dışı atlarla, ben, yaşlı adam dolanıp duruyorum."

TAŞRA DOKTORU -küçük öykülerini Kafka bir ay içinde yazdı, daktiloya çekilerek Kurt Wolff Yayınevi'ne yollanmaları 7 Temmuz 1917'de oldu. Bu küçük cildin düzelti, hazırlanma, basım ve dağıtımı nerdeyse üç yıl sürdü; en erken 1920 mayısında -ki burada dünyanın batışı gerçekleşmişti- BİR TAŞRA DOKTORU sonunda yayınlandı, bin adet basıldı. Prag'a geri dönüşü sessiz oldu; olay *tek* bir eleştirmenin dikkatini çekti.

Mycobacterium Tuberculosis

İnsan istediği kadar akıllı olsun,
elinde olmadan gene de nefes alır.
Hermann Melville, MARDI UND EINE REİSE DORTHIN

Cumartesi, 11 Ağustos 1917, sabah saat dört. Kafka uyanıyor. Bir aksilik olduğunu fark ediyor. Gırtlağında duran bir şey var, ağzında salya birikiyor, ondan kurtulmaya çalışıyor. Ama bu işe yaramıyor. Kalkıyor, lambayı yakıyor. Bunun salya olmadığını, kan olduğunu, akan kan olduğunu görüyor. Garip bu, gene de yarı uykulu halde hemen açıklanması gereken bir felaket değil.

Kafka yatağa geri dönmek istiyor. Çünkü ansızın gırtlak şişmeye başlıyor, kan ağız boşluğuna doluyor, lavaboya koşuyor, beyaz çanağın içine pembe renkte akıyor, mendil alıyor, çok büyük olan, boş odada birkaç adım atıyor, pencereye yaklaşıyor, açıyor, yüksekteki Hradşin ilk gün ışığına bürünmüş, öne doğru eğiliyor, amaçsız olarak sessiz, henüz insansız olan caddeye bakıyor. Ama devam ediyor, gittikçe daha fazla kan geliyor, Kafka gene lavaboya yönelmek durumunda kalıyor, dakikalarca ağzından kan geliyor, uzun, çaresiz dakikalar bunlar. En sonunda azalıyor, kaynağın akması kesilmişe benziyor. Kanlı ellerine su döküyor, sonra dikkatlice uzanıyor, mutsuz değil, mutlu da değil, biraz rahatlamış olarak ve özlemi duyulan uyku hemen geliyor.

Üç saat sonra çalışkan Ruzenka Kafka'yı uyandırmak, sobayı yakmak ve onun kısıtlı kahvaltısını hazırlamak için odada. İlk gördüğü şey kanlı lavabo. "Pane doktore" diyor ve kendisinden iki baş daha uzun olan Kafka'ya kaldırıyor gözlerini, "Vami to dlouho nepotrva." *Doktor bey, sizin ömrünüz azaldı.*

O sabahki olayın Kafka'nın mektuplarındaki anlatımı okunduğunda, bu ölümcül tehditten yakınılmaması en şaşırtıcı olandır. En önemli şeyin hastalığın onun uyumasını sağladığı görü-

lür; çünkü çoktandır Marienbad'ın iyileştirici etkisi tıpkı edebi başarının rahatlatıcı mutluluğu gibi uçup gitmişti, aylardan beri sinirlilik, uykusuzluk ve baş ağrıları tıpkı nişanlanma savaşındaki gibi ona işkence ediyordu. Ağrı birden kesildiğinde ve zayıf düşen gövdeyi uykuya dalmaya ittiğinde onun bu tehlikeyi soğukkanlılıkla karşıladığı tamamen anlaşılırdır -tüm mantıksızlığa karşın.

Oysa doğal olarak ağızdan kan boşalırsa doktora gidilir -hem de tıp iyi niyetli batıl inanç olarak görülüyor olsa da. Kafka bir dahiliyeci tanıyordu, Yahudi idi bu kişi, kendisine biraz da olsa güven veriyordu: iri yapılı, ellisine merdiven dayamış Gustav Mühlstein'dı bu doktor, ona bir yıl önce bitmek tükenmek bilmeyen baş ağrıları için zaten başvurmuştu. Bu doktor Mühlstein onun hoşuna gidiyordu, çünkü tüm profesyonel, hastayı genel olarak aşağılayan pozisyona sokan, Kafka'nın nefret ettiği utanmazlıklardan -özellikle de rutinsel sahte ilgiden ve uygun bilmişlikten burada bir iz bile yoktu. Tersine rahat Mühlstein Kafka'da olsa olsa güçlü bir sinirlilik dışında bir şey bulmadığını zorlanmadan söyleyebiliyordu. Ya baş ağrıları, uykusuzluk? Evet, bunlarla karşı sağlıklı bir yaşam biçimi başa çıkardı. Kafka mümkün olduğunca az sigara içmeli, az içki içmeli, etten çok fazla sebze yemeli -hele akşamları asla et yememeli ve ara sıra yüzmeye gitmeliydi.

Belli ki bu doğası esprili olan Mühlstein'ın insanı tanıdığı yoktu, ama belki doğru teşhis koyma yeteneği vardı. Kafka öksürerek bürodaki işini bitirdiğinde, Obst sokağına, muayene olmak üzere gitti, daha doğrusu sırtına vurdurmak ve dinletmek için. Sonuç: güçlü bir bronşit nezlesi. Mühlstein herhangi bir ilaç yazdı (büyük olasılıkla güçlendirici bir ilaç), bundan Kafka üç şişe içmeliydi, bir ay sonra gene kontrole gelmeliydi. Peki ama ertesi gece kanın gelmesi yinelendiğinde ne olacaktı? O zaman odada dolanmayın, rahatça uzanın ve yarın gene gelin.

Kafka'nın duymak istedikleri bunlar değildi, ertesi gün gene Mühlstein'ın muayenehanesinde otururken -çünkü gerçekten de gene kan gelmişti- kendi koyduğu teşhis öylesine güçlenmişti ki, ne yazık ki bu doktorun da kaçış aradığı karmaşık konuşması onu en ufak biçimde bile etkilemeye yetmiyordu. Hemen ardın-

dan Ottla'ya rapor vermek zorunda kaldı, bunu hiçbir güzelleştirme yapmadan uyguladı:

"3 seçenek var, birincisi akut üşütme, doktor bunu savunuyor, bense reddediyorum; ağustosta neden üşüteyim ki?, zaten ben üşütmem; bu konuda bir tek, soğuk, havasız, kötü kokan konutun payı olabilir; ikincisi ince hastalık. Dr. şimdilik reddediyor. Ayrıca göreceğiz, tüm büyük kentliler tüberküloz, ciğer ucu nezlesi (bu söz domuzu kastederken birine domuz yavrusu demek gibi bir şey) ki pek berbat bir şey değil, tüberkülin iğnesi yapılıyor ve geçiyor, üçüncüsü: bu seçenekten ona hemen hemen söz etmedim, tabii hemen karşı çıktı. Gene bu en doğru olan ve ikincisiyle iyi uyumlu. Son zamanlarda gene şiddetli eski delilikten çektim, ayrıca bir tek geçtiğimiz kış şimdiye kadarki 5 yıllık hastalığın en büyük ara vermesiydi. Bu benim başıma gelen ya da daha doğrusu benim üstüme kalan en büyük savaş ve bir zafer (örneğin bir evlilikte ortaya çıkabilecek olanı, F. belki de bu savaştaki iyi prensibin sadece temsilcisi), demek istiyorum ki, bir dereceye kadar dayanılır olan kan kayıplı bir zafer benim özel dünya tarihimde Napoleonvari bir şey olurdu. Öyle görünüyor ki ben bu yolla savaşı kaybedeceğe benziyorum. Gerçekten de sanki püskürtülmüş gibi o zamandan beri çok daha iyi olmasa da gece saat 4.00'da daha iyi uyuyorum, en önemlisi de o zamanlar artık ne yapacağımı bilemediğim baş ağrıları tamamen durdu. Kan yığılmasına katılımı ben şöyle düşünüyorum, bitmek tükenmek bilmeyen uykusuzluk, baş ağrıları, ateşli durumlar, gerilimler beni öylesine zayıf düşürdü ki ben ince hastalığa karşı hassaslaştım. (...)
Düşünsel hastalığın durumu bu, tüberküloz. Ayrıca dün gene doktora gittim. O ciğer seslerini (o günden beri öksürüyorum) daha iyi buldu, daha kararlı olarak veremi reddediyor, hem ben bu hastalık için fazla yaşlıymışım, ben emin olmak istediğim için (her ne kadar kesin bir sonuç bu da vermese de) bu hafta röntgen çektirecek ve balgamı araştıracak."[1]

Doğal yoldan iyileşmeyi bilen Kafka bile açıkçası tıp otoritesinin her sözünü dinlemişti, onun durumunda olan diğer tüm hastaların yapacakları gibi, kendisinin anlatımının inandırıcılığı ise kuşku götürmez. Tabii çok önemli bir şeyi, belki de karar verilecek olanı doktorundan gizlemişti, hiç de doğru değildi bu: Daha kanın gelmesinden haftalar *öncesinde* balgamı kırmızıydı, bu alarme edici belirti tamamen yok olmamıştı, önce bunu reddetmiş, sonra da saklamıştı. Bu durumu bilseydi Mühlstein kuşkusuz olayı daha fazla ciddiye alırdı ve hiç de üşütmeyi dile getirmezdi. Oysa Kafka'nın sonradan kendisine sitemler edil-

mesine dayanası yoktu, kimden gelirse gelsin. Bir tek o *biliyordu* tüm olasılıklar arasında hastalığın tüberküloz olduğunu, bu şaşırtıcı emin olmayı nereden çıkarttığı, neden hizmetçisinin birden dile getirdiği teşhise uzman doktorunkinden daha fazla inandığı konusunu kendisine sakladı.[2]

Kafka ne 'yardım edici' ne de 'basit' bir hastaydı -oysa bu bile yanlış ellere düşmesini engellemedi. Çünkü Mühlstein'ın yatıştırmaları hiçbir tıbbi temele dayanmıyordu. Kafka hiç de verem için yaşlı değildi, çoktan beri eski, saptanmamış tüberkülozun ileri yaşlarda ortaya çıktığı biliniyordu -hele yetersiz beslenme, gerektiği gibi ısıtılmamış evler ve savaş yıllarında uçup yok olmayan toz bulutuyla dolu kronik olarak kirlenmiş sokaklar söz konusu olduğunda. Mühlstein'ın dayandığı istatistikler ve deney değerleri olsa olsa savaş öncesi zamanlara aitti; 1915'ten bu yana büyük kentlerdeki görünüm şiddetle değişmişti; tüberküloz ise daha çok alt tabakalarda (göçmenler arasında yüz binlere varan oranda) giderek halk salgınına dönüşmüştü, ölenlerin dörtte biri bu hastalık yüzünden yaşamını kaybediyordu. Kafka'nın sosyal yeri kesinlikle bu kesim içinde değildi, yaşam koşulları imtiyazlıydı. Buna rağmen Mühlstein hastasının titiz anlatımından onun *halk trafiğine* açık bir kurumda çalıştığını, onun çevresinde sık sık hasta olan insanların bulunduğunu, kurumda yeterince öksürüldüğünü anlamak zorundaydı.

Bunların hiçbiri önemli değildi, nasıl olsa tüberkülin vardı. Oysa Mühlstein'ın bu mucize silaha olan büyük güveni doğruluk dışında her şeydi, hele tıp yeteneği dışında oluşundan hiç söz etmeyelim. Ölü tüberküloz oluşumlarından elde edilen tüberkülin durmadan yeni çeşitliliği içinde piyasaya sürülüyordu, bunların hiçbiri klinik olarak başarıyla denenmiyordu -hatta Robert Koch'un nerdeyse üç yıl önce uluslararası bir rezalete konu olan şaibeli 'eski-tüberkülin' bile hâlâ aile ve askeri doktorlar tarafından aktif bağışıklık kazandırmak için kullanılıyordu. Hastalar bu ilaçtan son derece haklı olarak ürküyorlardı, çünkü yanlış dozda verilirse şiddetli reaksiyon yaratıyordu, daha çok da yüksek ateş, en kötüsü de tüberküloz *kışkırtması* yaratıyordu, 'doğru' dozaj kişiye göre son derece değişkendi, ama bunun nasıl saptanacağı

konusunda bilgi yoktu. Bu yüzden daha savaş öncesinde hastanelerde hastalara tüberkülin tedavisi uygulamasından vazgeçilmişti ki bu da iyiye yorulabilirdi. Kafka da kendini böylesi risklere teslim etmeyi düşünmüyordu; Mühlstein birkaç hafta sonra üşütme hipotezinden vazgeçip, "her şeyi denemiş olmak için" belki de tüberkülin iğnesi yapmaya kalkıştığında Kafka buna karşı çıktı ve bunun yerine kür önerdi. Buna gereksinimi yokmuş, dendi, bu olay Prag'da da iyileştirilebilirmiş.[3]

Kafka hiç de doktorunun sandığı gibi bilgisiz değildi, Mühlstein biraz daha fazla hastasının mesleki arka planıyla ilgilenmiş olsaydı, o zaman 'iyileştirme tedavisi kurumundan' haberdar olurdu, Kafka iki yıldır orada görev yapmaktaydı, bu kurum (Eugen Pfohl'un yönetiminde) yoğun olarak tüberküloz hastası askerlerle ilgileniyordu. Kafka kimse ona soru sormadığında susardı. Mühlstein'ın tehlikeyi küçük görme deneyini anlamıştı -"tüm büyük kentler tüberküloz" sözünü doktor sorumsuz buluyordu. Nerdeyse orta Avrupa'nın kentlilerinin hemen hepsi tüberküloza yakalanmıştı, bunu her gazete okuru biliyordu; aynı zamanda da bağışıklık sisteminin yüzde 95 olayda hastalığı yaratan virüsü yok ettiği ve zararsız hale soktuğu da biliniyordu, hiç değilse barış zamanlarında. Kafka 'tüberküloz' olduğunu bilmek istemiyordu, o akut hasta olup olmadığını, 'açık' bir yaranın, yani bulaşıcı tüberküloz olup olmadığından emin olmak istiyordu. Bunu ancak balgamın araştırılması gösterebilirdi -bunun yapılması için önce hastanın inisiyatifinin gerekli olması akıl almaz bir durumdu. Bu test açıkça olumsuz çıkmıştı (yoksa bir hastaneye sevk kesin olurdu), buna karşılık röntgen araştırması her iki tarafta da 'ciğer ucu nezlesini' gösterdi, böylece Kafka'nın teşhisi doğru çıktı.

Kafka emin olmayı, bu kadar ciddi bir sorunu uzun süre saklayamayacağı, öte yandan da kimseyi boşuna heyecanlandırmamayı istiyordu. Ana babasını bundan haberdar etmemeye başından beri kararlıydı, gene de Ottla'yı bilgilendirmesi üç hafta sürdü, Felice'nin olan bitenden haber alması tam bir ay. Herhalde Felix Weltsch Kafka'nın güvenerek açıldığı ilk kişiydi, ama o kronik evlilik krizi ve taşınma işleriyle zaten epey dertliydi. 21

Ağustos'ta tatilden dönen Brod, yani kan gelmesinden on gün sonra, Kafka'nın ilgisiz aile doktoruna kendini teslim etmesindeki kusurdan dehşete düştü. Uzman bir doktora danışılmasında ısrarlı oldu, Alman Üniversitesi Laryngolojik Enstitüsü müdürü Profesör Gottfried Pick ayarında bir doktora, Kafka'nın son dakikada başka türlü davranmaması için ona bekleme odasına kadar eşlik etti.

Pick'in Kafka'nın ciğer uçlarının arızalandığını anlamak için röntgene gereksinimi yoktu. Bu tüberküloz başlangıcı olabilir diye tehdit etti, taşrada aylarca sürecek bir kalış önemle önerilir dedi. Zaten Kafka'nın duymak istediği de *buydu*.. Küçük Kuzey batı Bohemya köyünde uygun özel olarak kalınacak bir yer olup olmadığını sordu kendisine, doktor gözetiminden iyice uzakta ve kendi kız kardeşinin tek hasta bakıcı olduğu bir yer. Mutlaka dedi doktor, ama yemek yemek zorundasınız, çok yemek, kanınız ve kilonuz artmalı, arzenli ilaçlar almalısınız ve sürekli rapor vermek zorundasınız. Raporda da aynen böyle yazılıydı, Kafka bir hazineyi taşırcasına raporu eve götürdü.

Brod ise saçını başını yoluyordu. Kür için Zürau'ya gitmek? Hem de kış boyunca, o yağmurlu berbat yere, uzakta ve yakında doktor bulunmayan yere? Ya orada yeni bir kan gelirse? Herhalde doktor Pick hastasını parasız sanıyordu: başka türlü açıklanamazdı onu Meran'a ya da ünlü bir İsviçre kurumuna göndermemesi. Bu yanlış anlama hızla düzeltilmeliydi, Brod bunda ısrarlıydı, böylece iki dost 10 Eylül'de *birlikte* muayenehanede oturdu, hasta ve onun küratörü. Varoluşsal sorunlar söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi Kafka kendini kabul ettirirdi: Her çeşit sanatoryumdan usanmıştı, hele anonim, gövdesel dertlerin egemen olduğu kür kurumlarını tüyleri diken diken olarak anımsamaktaydı. Gövdenin alabildiği kadar yemek yemek, ünlü 'hiper kalorili beslenme' -bunu her yerde deneyebilirdi, hatta şimdiden tüm doğal iyileştirme önerilerine karşın, iyice karşı koyarak, sırf doktorun tavsiyesine uymak için buna başlamıştı bile. Ama kendisi Ottla'nın yanına girmek istiyordu, doktorun yazdığı arseni ise mutlaka çöpe atacaktı.

Kafka'nın dostları -ailesinin durumu da daha sonraları değişik değildi- onun hastalığına karşı gösterdiği tepkiyi düpedüz anlaşılmaz bulmaları yüzünden ayıplanamazlardı. Söz konusu olan tüberkülozdu, yani ölüm kalım sorunuydu. Kafka ise rahat görünüyordu, doğru bulduğu şeyleri yapıyordu, gülüyor ve uğursuz, nerdeyse sinik açıklamalar yapıyordu. "Sanırım, diye yazdı Brod'a suçluluk duyarak, "senin üzerinde dün korkunç bir insan etkisi yaptım."[4] Doğru sözdü bu. Gene de düşüncesiz çıkışları için özür diledi, ama bu sözler özür yüzünden anlaşılır olmuyordu. Çünkü her ne kadar fiziksel olarak yaşamda kalma sorununa karşı yabancılaştıysa da -tıpkı kendini siper çukurunda bulan bir memurun yabancılığı gibi-, gene de bunun bir dönüm noktası olduğunu, tüm planlarının ve umutlarının, evlilik yeteneği ve edebiyat işi de dahil olmak üzere özgürce seçilebilir olup olmadığını kavradı. Daha birkaç hafta önce Kurt Wolff'un uzun süreden beri özlenen mektubunu almıştı, mektup bağımsız yazar olarak yaşama kararı verirse ona "sürekli maddi destek" sözü veriyordu. Bu mektubun, bu teklifin tartılmaz değerinin gerçekleşmesi için iyileşmek zorundaydı. Bunu anlamıyor muydu?

Anlıyordu. Tüm zevahire rağmen Kafka'nın tüberkülozun ortaya çıkmasıyla en derin yerinde vurulduğu kesin, bunun en önemli kanıtı da güncesinin birden kesilmesiydi, güncenin sayfaları boş kalmıştı. Bunun yerine çeyrek forma boyunda, yalnız edebiyat notlarının yazılacağı yeni bir defter açtı. Ama buraya da hastalığın şoku sızdı: "Şayet bir süre sonra ölecek ya da tamamen yaşamdan kopacak olursam -bu olasılık büyük, çünkü son iki geceyi şiddetli kan kusarak geçirdim- o zaman kendi kendimi parçaladığımı söyleyebilirim."[5]

Daha sonraki aylarda Kafka gene hastalığı ile ilgili itirazlara ve endişeli sorulara yazılı cevaplar vermek zorunda kaldı. Cevapları alışılmamış biçimde açık ve kapsamlıydı: şimdi son derece elzem olan refleksiyon işini günceden mektuplarına taşımış görünüyordu. Değişen durum onu biçimsel olarak içine kapanma yalnızlığından çıkartmış, anlatma ve anlaşılma gereksinimi uyandırmıştı. O zamana kadar Kafka'nın hayal etme

mantığı, kendisi için karakteristik olan bu düşünme alışkanlığı, tüberküloz mektuplarındaki kadar açık öne çıkmamıştı. Bu daha Ottla'ya yazdığı ilk raporda görülmüştü, mektupta açıkça bir çelişki vardı: hastalığının "tek doğru" açıklamasına sahip olduğuna inanıyorsa, ne diye doktorun önerisine gerek vardı ki?

Kafka önce onun durumundaki bir insandan bekleneni yaptı, tıbbın buna nasıl baktığını araştırdı, nedenlerini ve yardım alma olanaklarını düşündü. Kuyumcular sokağındaki rutubetli ve hemen hemen iyileşmeye yaramayan küçük evin hastalığın ortaya çıkmasında payı olduğuna hiç kuşku duymuyordu. Rastlantısal olarak küçük evden kısa süre önce çıkartılmıştı, yani bir sonraki kış için yazma evi olarak hizmet veremeyecekti orası. Bir zamanlar çok özlemi duyulan ve bağımsızlık manifestosu olarak görülen Schönborn sarayındaki daireden ise Kafka'nın kendisi fazla düşünmeden ve başka bir yere geçmenin ufukta görülmediği bir zamanda vazgeçmişti, bu yüzden her ne kadar huzursuz olsa da ana babasının sıcak evine geri dönmek zorunda kalmıştı. Kendisi aynı zamanda tüberkülozun ya da tüberküloza *eğilimin* mi kalıtımsal olduğunu düşünüyordu -zamanının önemli bir tıp formülüydü bu[6]- gerçekten de daha sonra büyük bir ilgiyle annesinin iki akrabasının kronik ciğer hastası olduğunu öğrenecekti. Sonuç olarak hastalığı yapan gizli virüsü saptamakta aile doktorundan daha fazla inisiyatif gösteriyordu. Oysa ne tüberküline ne de arsene inanıyordu, kendi gövdesini bu gibi deneylere açmaktan kaçınması hiç de akılsızca değildi, ayrıca tıbben de nedenleri vardı.[7] Yalnız bronşit nezlesinde Kafka yanılıyordu: yanlışlıkla eski, çoktan bozulmuş bir kendi portresine dönüyor, çünkü asla "yatışan" biri değil kendisi. Kendisi başka nedenlerden ötürü üşütmeyle geçiştiremeyeceğini bu kez biliyor.

Psikosomatik değişken ilişkiler düzeyinde de Kafka'nın düşünceleri sağlamdı. Her yanı saran *Mycobacterium tuberculosis*'e karşı savunma bağışıklık sisteminin doğru çalışması için önemli ise, ikincisi de, bağışıklık sistemi yalnız eksik beslenmeye değil de psikolojik stres yüzünden zayıflıyorsa (o zaman hiçbir doktor buna karşı çıkmazdı) -o zaman bundan beş yıldan fazla süren "bitmek tükenmek bilmeyen uykusuzluk, baş ağrıları, ateşli du-

rumlar, gerilimler"[8] gerçekten de tüberküloza zemin hazırlamış olabilirdi. Bu strese kararlı biçimde son vermek iyileşmek için önemli olabilirdi; yani panikleyerek ve refleksle uzman doktorun tedavisiyle mümkün olan en iyi iklimi aramak değil, kendini *iyi hissettiği* yere gitmek gerekirdi. Bu yer kesinlikle kür makinesi Davos değildi. "Doğrusu" diye yazmıştı Kiewer'li doktor David Epstein tüberküloz hakkındaki yaygın yazısında, "bazı hastalarım akrabalarının yanında, kırsalda iyileşmeyi kürlere tercih ediyor ve güzel sonuçlarla evlerine dönüyorlar."[9] Bu doktor Kafka'nın inanacağı biriydi.

Bu arada onu anlayışlı ve sorumluluk bilinci olan hasta olarak görmek isteyen dost ve akrabalarına güçlükler çıkarttı, Brod'un bir okul çocuğu gibi onun elinden tutulması gerektiğini söylemesi şaşırtıcı değildi. Onunla konuşurken tüberküloz konusu açıldığında konu hep aynı örneğe gelip dayanıyordu: Geleneksel tıp ve psikosomatik açıdan söylenecek olanları Kafka hemen reddediyor, bunların konuşmaya değer olmadığını söylüyordu; buna karşılık ısrarla, belagatli, sonsuz görüntülerle, aynı zamanda da düşüncesinin *bir başka* katında hastalığa anlam vermeye çalışıyor, onu bir işaret olarak okumak istiyor, hatta ona etik bir değer vermeye çalışıyordu. Ottla'ya hastalığın "düşünsel" olduğunu, Brod'la konuşurken tüberkülozun "kesin kaybediş" ve "ceza" olduğu yorumunu yapıyordu: Felice uğruna savaşırken kendisini karar verme baskısından kurtaracak olan, çoğunlukla güçlü bir çözüm istemesinin cezası olarak görüyordu. Aynı zamanda kanayan yara "bir imgeydi" ve de işte bunun kavranmasıyla eylül başında açtığı yeni güncesi başladı.

Buna rağmen bu hiçbir Praglı dostunun izlemediği bir alandı. Kafka'nın bu kadar uzun zamandan sonra evlilik ve edebiyat arasında, burada örneklerin hepsinin yaptığı gibi bir uzlaşma aramaya kavuşamaması, bu anlaşmazlığı kendi Ben'inin sahnesindeki bir "savaş" olarak yaşaması, yaşamı tehdit eden bir hastalıkla son bulmak *zorunda* olan bir savaş olarak görmesi Brod'un buna ne anlayışı vardı, ne de böyle bir perspektifi salt denemek üzere kabul etmesi söz konusuydu. Onun yerinde kendisi olsaydı, ne yapması gerektiğini bilirdi diye yazdı Kafka'ya.

"Bayan F(elice)'yi görsem ve ona senin onun hakkında hep ne kadar iyi şeyler söylediğini bildiğimi söylesem bile senin karşı koyuşunu anlamam olanaksız."[10]

Daha belirli, ama aynı biçimde saflıkla Felix Weltsch Kafka'nın hastalık teorisini yorumladı. Gene de sırf ona teori ve görüntülerin söz konusu olamayacağını, daha çok sırf "olabildiğince uzun, olabildiğince rahat ve olabildiğince iyi havada iyi beslenerek" yaşaması gerektiğini bildirdi:

> "İyileşmenin yolu bu derece açık ve bunun dışında da senin görüşlerine ve isteğine uygunsa o zaman komplikasyonlardan ürkmemek gerekir -tabii senin sağlık ve doğa idrakin hakkındaki yöntemin hastalığını yanlış özel yöntemlere sürüklemezse. Ben genel terapiye şunları eklemek isterim: Hastalanmanın ardında yiyip bitiren bir şaka arama, bunun kötü evin, yanlış beslenmenin, yüzlerce rastlantının ve de psikolojik depresyonun sonucu olduğunu gör. Bunlar için sonuncular da yetmez, özellikle de bunun dışında görevden ayrılma, kırsalda yaşam ve yaşam tarzının tamamen değiştirilmesi en iyi kürdür. Buna ek olarak -ki bu benim özel görüşüm, mutlaka iyileşme kararı almaktır- böyle bir karar da ruhsal esasa etki yapacaktır.
> Belki de seni bunun dışında sıkan şeyler hakkında konuşmak daha az açık olabilir (Yineliyorum: bunun ilişkisi gövdeyle bile olsa, gene de zorlayıcı, herhangi bir biçimde güçlü olduğuna inanmıyorum.) Ama bu konuda biz de daha iyi durumda değiliz, ne Max ne de ben."[11]

Cesaretsizlik hissediliyor: Kafka hastalığın doğru açıklamasına onunla 'savaşmaktan' daha fazla önem veriyor, bunu dostları anlamıyor, kabul de etmiyor. Senin yöntemin sağlam olsaydı, demek istiyorlar, o zaman burada *hepimiz* hasta olurduk: sürekli olarak karısı ve sevgilisi arasında gidip gelen Max Brod ve karısının isterik belirtilerine acı çekerek dayanan Felix Weltsch de hastalanırdı. Bu ispat etmiyor muydu böylesi hipotezlere takılmanın ne derece boş olduğunu?

Kafka'yla işleri zordu. Edebiyat modernitesinin çelişkili anlatım biçimlerini içselleştirmiş günümüz okuyucusu bile onun tehlikeli hastalığı hakkında yaptığı açıklamaları tuhaf biçimde onurlu, anlamlı, arada sırada da gülünç bulur. O küçük çevreyle olan mektuplaşma göz önüne alındığında; Brod, Weltsch ve Baum'un on yıl süren bir güven ilişkisine rağmen

hâlâ Kafka'nın psikolojik değişkenliğini, tehlikeyle karşı karşıya gelen varoluşunu ve bütün bunlara rağmen ısrarla üzerinde durduğu gerçeklik kavrayışını hissedememeleri de gariptir. Bu gerçeklik kavrayışı ona hastalığa karşı ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini söylüyordu. Buna rağmen çok daha temelli, hiç de kendi elinde olmayan bir gereksinmeydi olaya bir *anlam* vermeye onu zorlayan şey.

Max Brod doğru olarak dostunun yaşamı için korku duyuyordu, güncesine de bunu yazmıştı. Kafka'nın kendisi sondan asla korkmuyordu, kendi ölümünden önce belki de acılı, uzun ve sefil bir dönem yaşacağı tasavvurunu bastırıyordu, hem de daha yıllarca. Çünkü onun asıl korkusu ruhsal çözülmeye, kimlik ayrışmasına, Ben'in sınırlarının açılmasına, deliliğe yaklaşmaya yönelikti, bu yüzden rastlantısal, keyfi, anlamsız olayın deneyi, hele kuşkusu dayanılmazdı. Felix Weltsch'in kendisi uğursuz parolayı vermişti: "yüz rastlantının" bu hastalıkta rolü vardı, sanki bunu avutmak için söylüyordu. Oysa Kafka için rastlantı kavramı en dayanılmaz olandı. Çünkü elinden kader darbelerine karşı kullandığı tek psikolojik silahı alıyordu: bu silah kendisinin felaketle özdeşleşmesi, onu kendi kimliğinin parçası durumuna sokması, kendi mantığının varoluşuna boyun eğdirmesiydi. Oysa rastlantı bu uyumu vermeyi engelliyordu, onunla anlaşmak olanaksızdı, onun karşısında *anlamanın* psikolojik sığınağına kaçmak olanaksızdı. Ve bununla Kafka için yüklenme sınırına ulaşılmıştı: Anlamsız rastlantı yoktu, *olmamalıydı*.

Bu pozisyon pazarlık edilemez kaldı, dostlarının yumuşak ironiyle karşıladıkları ve yanlış buldukları 'yöntem oluşumu' eğilimi Kafka için en önemli akut durumdu, çünkü psikolojik olarak yaşamı sürmede en önemli olan buydu. Böylece o tüm psikosomatik anlam vermeleri bu felaketi açıkladıkları ve beraberinde psikolojik uyumu güçlendirdikleri için hoş karşıladı. Buna karşılık hastalığın varoluşsal anlamını sorgulayan her şeyi dostça, tüm karşı koyuşlardan etkilenmeden reddetti. Weltsch'e yazdığı cevap da zaten bunu göstermekte:

"Hastalığın nedenleri konusunda ben ısrarcı değilim, bu 'olayla' ilgili tüm özgün belgeler bir biçimde elimde olduğundan kendi görüşümü sürdürüyorum, hatta önce söz konusu olan ciğerin bunu nasıl onaylayarak takır takır ettiğini duyuyorum.
İyileşme konusunda doğal olarak haklısın, en çok da iyileşme isteği gerekli. Bu bende var, süslemeden söyleyecek olursam, karşıt istek de var. Bu özel, bahşedilmiş bir hastalık, şimdiye kadar uğraştıklarımdan çok değişik. Tıpkı mutlu bir sevgilinin söylediği gibi: 'Eskiden olanların hepsi yanılmaydı, seni asıl şimdi seviyorum."[12]

Bahşedilmiş bir hastalık? Kafka sanki açık bir mezarın önünde duruyormuş gibi konuşuyor -nesnel olarak ne derece haklı olsa da- sanki orada hiç kimse korkunç rastlantıları duymak istemiyor, daha çok trajedi ya da kader ya da 'zorla kabul ettirilen' bir acıyı duymak istiyor. Yani bu akıl almaz olanı büyük sözlerle besleyen, çevredeki karanlıkta oradan oraya yolunu şaşıran bakışları durdurmak isteyen umutsuz bir şefkat dili gibi.

Kafka felaketi aydınlatmakla yetinmiyor. Hastalıktan hep *olumlu* görüntüler eşliğinde söz ediyor, en ufak bir korku sesi duyulmuyor ondan ve olur da bir kere yakınırsa bu yakınma kendi durumunun tek oluşu ile olan yanlış orantıyla bu halk salgınının rutinsel 'başa çıkılmasıyla' ilgili oluyor -keşke azap çeken kalp dursaydı, metafor olarak bu daha uygun ve daha inanılır olurdu diye düşünüyor. "Bu hastalıkta kuşkusuz bir haklılık var", diye yazıyor Ottla'ya, "haklı bir darbe bu, bense bunu hiç de bir darbe olarak algılamıyorum, aksine son yılların ortalamasına göre tamamen tatlı, yani haklı, ama öyle kaba, öyle dünyevi, öyle yalın, öyle en rahat çentiğe vurdu ki. Aslında başka bir çıkış yoluna girmeliydi sanıyorum."[13]

Kafka sanki Tanrı onu nezleyle cezalandırmış gibi mızmızlanıyordu, bunun dışında memnundu: Kulağa düşüncesiz, ama tamamen doğru geliyordu. Çünkü tüberkülozun üzerine yüklediği bu yeni ağırlık, bir darbede onu kurtarabilecek olan beyin parçalayan etik ve sosyal baskıdan daha kolay çekiliyordu. Gerçekten de düşündüğü kadar hasta ise -ki haftalarca gelen kan kuşkusuz gösteriyordu bunu- o zaman ne ana babası, ne nişanlısı, ne amirleri, ne Siyonist dostları bundan böyle onun kendisine yoğunlaşmasını engelleyemezlerdi; evet, tüberküloz nerdeyse

sosyal geri çekilmeyi haklı kılıyordu, bununla da normal ölçüyü iyice aşan "ikinci bir hastalık kazanımı" elde edilmiş oluyordu. Bundan böyle asla neden herhangi bir aile yatırımlarında yer almadığını anlatmak zorunda kalmayacaktı, neden burjuva kariyeri yapmak için ne ticari aklı ne de buna hevesi olduğunu açıklamayacaktı. Felice nihayet, onun şimdiye kadar sıkça ve gizemli olarak gövdesel durumunu anlatmasını anlayacak, bu durumun bir aile kurmaktan onu neden engellediğini kavrayacaktı. En iyi olansa, İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun ona özgürlük tanıması olacaktı -bu düşünce huzurlu uykudan uyanıp kanın geldiğini gördüğünde Kafka'nın aklına düşen ilk düşünce olmalıydı. Rahatlık duydu. Aylardan beri daha iyiydi. O kadar iyi hissediyordu ki kendisini, uzak, yabancı bir yayıncıya güvenilir bir söz, bir sır verdi: "Nerdeyse bir rahatlama."[14]

Garip olan kimsenin bunu anlamamasıydı. Brod için son bir yenilgi bilinci felaket olurdu; Kafka içinse tüm diğerleri yanında savaşın bittiği anlamını taşıyordu. Çünkü rahatlama hissetmesi, hatta kurtuluştan söz etmesi yüzünden tüberküloz nasıl ceza olabilirdi ki -bunlar Kafka'nın kendisini son derece büyük sözlerle kösteklediği korkunç çelişkiler değil miydi? Değildi asla. Ceza kurtuluş *idi*. Çünkü anlamı: *Davan sona erdiydi*. Ardından utanç kalıyordu -bu sonu kendi gücüyle hazırlayamamasının utancı.

Kafka annesine 5 Eylül'de sinirli olduğunu bildirdi, son derece sinirli, bu yüzden başka hiçbir eve taşınmayacak, aksine uzun bir izin elde etmeye çalışacaktı. Bu izni Ottla'nın yanında kırsalda geçirecekti.

Annesi bir şey anlıyor muydu? Prag kurumlarındaki durumu biraz bilen hiç kimse ona inanmazdı. Sinirlilik yüzünden izin alma? Bir dünya savaşının orta yerinde? Julie Kafka herhalde *bir şey* bilmiyordu, oğluna inanıyordu, sağlığı ile ilgilenmesi onu sevindiriyordu, bu yeni durumu kocasıyla paylaştı.

Durum Kafka'nın ertesi gün Kaza-Sigorta Kurumu'nda hastalığını resmen açıkladığında ciddileşti. Amiri Eugen Pfohl'un bürosunda oturmuş ve Profesör Pick'ın raporunu masaya koymuştu, bu rapor onun yeni bir yaşama geçiş belgesiydi. Emekli olmayı zorlamaya kararlıydı, bürodan ve 'kariyerden' temelli

ayrılmak, gene bundan huzur duymuyordu. Çünkü şayet tüberküloz aslında tinsel, aynı zamanda da kendi kıyısına varan bir hastalıksa -ki kendisi bunda en ufak bir kuşku duymuyordu-, o zaman kurumun bunda hiç suçu yoktu. Tersine: düzenli büro saatleri, önemsiz dosya çalışması ve çoğu zaman aynı biçimde önemsiz olan meslektaşlarla konuşmalar destek oluyor, onu dayanıklı kılıyor, çıldırmaya yaklaştığında onu iyileştirici biçimde yatıştırıyordu. Büro *olmasaydı* ne olurdu o? Açıklaması ne kadar güç olsa da tüberküloz ya da bir başka mantıklı felaket belki de daha önce gelecekti.[15] Bu gibi kuşkularla iyi niyetli, onun da tıpkı diğerleri gibi fazla mesai yapan amirin bakışları önünde kendi gereksinimi olan istemlerine gerekli önemi vermek olanaksızdı. Hayır, diyor Kafka, kurumu kullanmak istemiyorum, zaten bir dinlenme izni söz konusu.

Bir sonra da 7 Eylül'de müdür Marschner'le karar verici bir konuşma yapılıyor. Henüz emeklilik umudunu yitirmemiş olan Kafka gene savunmaya geçiyor, hem de Marschner onu avutmaya çalıştığında daha ısrarlı olarak: Bu hastalığı sakın ola ki hafife almamalı, daha güç olan bu derece değerli uzmanından yoksun kalacak olan sigorta kurumunun durumu. Erken emeklilik (buna uygun düşen daha az ödemeyle) doğal olarak düşünülebilir, ama bu Kafka'nın çıkarına asla olmaz. Oysa üç aylık bir izin doktor raporu göz önüne alındığında Marschner tarafından onaylanabilir. Bunu verebilmek için bir dilekçe gerekli.[16]

Bir başarı değil bu, ama üç ay Zürau anlamı taşımakta, üç ay özgürlük demekti. Ottla'nın kabullenişi kendiliğinden geliyor, Kafka iş yerini örnek bir düzende bıraktıktan sonra bavulunu toplamaya başlıyor. Acelesi var, ortak dostlarına veda etmeye zaman ayıramıyor bile.

Yola çıkma gününde -12 Eylül 1917 Çarşamba günü bu- Max Brod öğlen paydosunu fırsat bilerek postahanedeki bürosundan Kafka'ların Altstaedter Ring'deki evlerine koşuyor. Veda ona acı veriyor, yıllardan bu yana en uzun ayrılış olacak ve o şimdi başka kimseyle paylaşamayacağı dertlerle boğuşacak. Kafka son dakikada bir başka darbe daha alıyor: Alışılmadık üzüntülü cümleler içeren Felice'den gelen mektup, oysa henüz

Kafka'nın hastalığından ve sonuçlarından habersiz. Kafka bu mektubu okuması için Brod'a uzatıyor, hakkında konuşuyorlar, Kafka tüberküloz hastası olarak evlenemeyeceğini söylüyor. Sonra evin koridorunda vedalaşıyorlar, Brod büroya geri dönmek zorunda.

Saat 14.00'da tren Batı yönüne hareket edecek, ne yazık ki bir dilenci treni bu, yüz kilometre bile olmayan yönü üç buçuk saatte alıyor. Kafka eşyalarını kendi başına istasyona taşıyamayacağı için -mutlaka içinde Ottla için yiyecekler de vardı-, babasının tuhafiye mağazasında çalışan iki oğlan el arabasıyla görevlendiriliyor. Asansörle eşyaları evden yola indiriyorlar. Sonra Kafka bir bavulu işaret ederek "tabutu koyun" diyor. [17]

Zürau Gemisi

Bir taş ancak
ait olduğu yerde hafiftir.
ARNAVUT ATA SÖZÜ

"Zürau her zamanki gibi güzel, artık kış geliyor, pencerenin önündeki kaz göleti bazen donuyor, çocuklar ve şapkam geceki fırtınada gölete uçarak düştü, yarın nerdeyse buzdan çözmek gerekecek. Fareler korkunç biçimde gösterdiler kendilerini, senden gizlenmeyecek olan benim onları akşamları köy meydanından 'kucağımda sıcacık' getirdiğim kediyi taşıyarak biraz kovalıyor oluşum, ama dün gene bir fırın ocağı sıçanı herhalde şimdiye kadar hiç yatak odama gelmediği için akıl almaz bir gürültüyle benim odama girdi ki, ben kediyi temizlik eğitimimin yeteneksizliği ve yatağa sıçrar korkusuyla koyduğum yan odadan çağırmak zorunda kaldım, iyi kalpli hayvan hazır olarak içinde ne olduğunu bilmediğim, uyumak için değil ev sahibime ait olan kutudan çıktı, sonra sessiz oldu oda. Bunun dışındaki yenilikler: Bir kaz öldüğü için dolduruldu, tilki uyuz, keçiler oğlağa gittiler (çok güzel bir oğlak olmalı ki, onun yanında olmuş bir dişi keçi birden anımsayarak uzun yolu bizim evden oğlağa kadar bir kere daha gerisin geriye gitti), domuz ise yakında açıktan açığa kesilecek."[1]

Kazlar, fareler, sıçanlar, kediler, tilkiler, keçiler ve domuzlar. Ek olarak kirpiler, tavşanlar, tavuklar, köpekler, inekler ve atlar. Kafka kendisini küçük, kaynayan bir yıldızda buldu, kentin tek bir cinse ait olan, olsa olsa atlı arabaların geçtiği Wenzel alanının çok uzağında, aynı biçimde de içinde kendiliğinden hiçbir şeyin hareket etmediği İşçi-Kaza-Sigortası'nın soluk parlayan kâğıt dünyasının da çok uzağında. Küçük köy ise çeşitli canlıların geniş ailesinden oluşuyordu, bunlar sabahın ilk ışıklarıyla kalkıyor, biri diğerini sesiyle bastırıyor, üç yüz elli kişilik insan nüfusu da onların arasında yaşıyordu[2]; akşamları, gün batarken gene her şey çaresiz biçimde sessizleşiyordu, çünkü burada hiç kimse Tanrı'nın bahşettiği günü uzatmaya cesaretle heveslenmiyordu. Zürau'da elektrik yoktu, henüz uyumak istemeyenin bir petrol lambasına gereksinimi vardı, petrol ise pahalıydı. Sonun-

da karanlıkta bir tek fareler durmadan üreyen bir yaşamın son habercileri olarak kalıyordu.

Elektrik yok, akar su yok, iyi yapılmış yollar yok. Kahvehane yok, sinema yok, kitapçı yok, gazete bayii yok. Postane yok, telefon yok köyde, Michelob (Mécholupy) istasyonuna at arabasıyla ulaşılıyor. En önemlisi de dostlar yok. Kafka burada kiminle konuşabilirdi? Yaşlı huysuz kahya ile mi, bu adam Ottla'dan emir almak yerine bir şişe rom almayı yeğliyordu, iki hizmetçi kız Marenka ve Toni ile mi; tinsel merkezleri köy meydanı olan hepsi köylü aileler olan komşularla mı; ara sıra Ottla'nın eve davet ettiği, Franz'ın onlarla birlikte yemek yediği gezginlerle mi? Bunların yanında bir de yöresel Almanca lehçesini zorla anlıyordu.

Gene de onu orada neyin beklediğini biliyordu, yaz ayları sırasında iki üç kez kız kardeşini Zürau'da ziyaret etmiş, ardından da oradaki her şeyi renklendirmişti. Ana babası ise acıyla başlarını sallıyorlardı, kızgın babanın gözünün önüne çocukluğunun küçük -Wossek'i, o yoksulluk ve ağır işçiliğin yöresi kaçınılmaz olarak geliyordu. Max Brod ve Felix Weltsch bu doğayı olsa olsa, kentin aksine estetik karşıtlığı aradıklarında yaptıkları gezintilerden biliyorlardı: manzara, nehir, sessiz ormanlar, ılık hava. Zürau bunların çok azını sunuyordu, ölçülü tepeleri olan, tarlalar, şerbet otu bahçeleri ve az ormanlık bir doğaydı burası, huzurlu bir gezinti lokantası bulmak boşunaydı. Ham bir doğa, düzlük bir toprak, gübre kokusu, sezon işçilerinin hafif savaş birası yudumladıkları üç köy meyhanesi ve çok yakında (tüberküloz hastası biri için çok yakında olan) tozlu bir lüleci çamuru.[3] Brod buraya hiç uğramadı, Weltsch ise yolculuğun külfeti ile Zürau'da belki elde edebileceği yiyecekler arasında gidip geldi. Kafka'nın entelektüel çevresinden birinin bu köy yaşamına birkaç günden daha uzun dayanabileceği düşünülemezdi -hele bugün bir nefeste Kafka çağdaşları olarak anılan kentli Thomas Mann, Musil, Schnitzler ya da Kraus gibi figürlerin hiçbiri kendiliğinden bu ıssız yerlere gelmezdi.

"Genel olarak çok okumuyorum, köy yaşamı bana uygun. Bir kez tüm hoş olmayan yanları atlatıldığında, yeni prensiplerle donanmış,

hayvanların tüm özgürlüğünün olduğu bir hayvanat bahçesinde oturulduğunda, o zaman daha huzur verici ve en çok da köy özgür yaşamından, tinsel açıdan özgür yaşamdan, mümkün olduğunca çevre ve ön dünya yaşamından daha iyi bir şey olamaz. Bu yaşam herhalde çok daha korkunç olan kasaba yaşamıyla karşılaştırılamaz. Ben hep burada yaşamak istedim... "[4]

Evet, Kafka hastaydı, onun için özel kriterler söz konusuydu ve bir yaşam tarzını idealleştirmesi buna zaten mecbur olduğu için, dostları hoşgörüyle karşılıyorlardı. Ayrıca şanslıydı da, çünkü oraya varışından birkaç hafta sonra da hava hâlâ sıcak ve açıktı, böylece kasvetli, kuzeye bakan odasında kalmak zorunda değildi. Hemen hemen her geç öğleden sonra yatağında içtiği bir bardak sütten sonra Kafka koltuğunu ve iki pufu küçük bir tepeye taşıyor, orada üst kısmı çıplak gövdesiyle uzanarak yazlığa gitmiş bir turist gibi yatıyordu; yandaki tepelere istediği zaman birkaç adım atarak yürüyüş yapabiliyor ya da komşu Oberklee'ye (Sobéchleby) yaya gidebiliyordu. "... özgürlük, en çok da özgürlük", diye yazdı Brod'a ilk yaptığı dolaşmadan sonra, anlaşılırdı bu, çünkü bürodan ayrılmış ve uzun süren bir geç yaz güneşi altında yazmaktaydı.[5] Ancak yavaş yavaş Zürau'daki bu güneşin başka bir anlamı olduğunu anladı. Çünkü süregelen kuraklık 1917'de korkunç biçimde hasadı bir yıl sonrası için etkiledi ve tahıl ancak bir yığın başvuru ve iyi ilişkiler sayesinde elde edilebildi: Ottla'nın çiftliği 'güzel hava' yüzünden nerdeyse batacaktı.

Kafka'nın işi de bu sosyal duruma uyum sağlamak için zordu, kendisine tamamen yabancıydı bu durum, rahatlık veren durumlardan vazgeçmesi -en zor olanı da- huyunu değiştirmesi gerekiyordu. İstediği yalnız kalmak kendi elinde değildi. Zürau, masa komşusu rahat vermediğinde yemeğini odasına getirtebildiği sanatoryum değildi. Hele köy meydanından geçerken karşıdaki evde "Kuzey Bohemya'nın tek piyanosunun" burada düzenli olarak kötü kullanılmasından ya da biri odun diğeri metal kesen, hem de tam sabah altıda yorulmaz iki "tokmakçıdan" şikayetçi olmak olanaksızdı.[6] Kafka'nın mutfakta akşamları tercih ettiği yer de bazen dolu olabiliyordu, çünkü orada homurdanan ustabaşı bir takım insanlarla oturuyor oluyordu, bir tek cam kapı

ile ayrılan Ottla'nın odasında huzur bulunamıyordu. Bu gibi durumlarda gezinti yapmaktan ya da erkenden kendi odasına çekilmekten başka çare kalmıyordu, odası ayrı bir binadaydı. Orada ise fareler beklemekteydi -ilk soğuk gecelerden sonra epey artan bir dertti bu, Kafka bu durumdan fobisel dehşet duyuyordu. Yok, olduğu gibi kabul edilmeliydi, yakınmaların yazılacağı bir defter ise Zürau'da yoktu.

Kafka'nın tüm aksiliklere rağmen rahatlamayı sağlayabilmesi ve geriye kalan enerjisini bu yeni durumun *tinsel* açıdan başa çıkılmasına yoğunlaşmasını en çok Ottla'ya borçluydu. O, Kuyumcular sokağında başladıklarını sürdürüyordu, ağabeyine bir korunma odası sundu, ona gerekli olan her şeyi verdi; kendisi yirmi hektar araziyi az sayıdaki yardımcılarla işlemek zorunda olmasına rağmen, onun başlangıçtaki yabancılık duygusunu, ağır işçilik yapan bu insanların sinirine dokunabileceği duygusunu hafifletmeyi de bildi. "Ottla beni kanatları üzerinde güç dünyadan geçiriyor", diye yazdı Kafka oraya varışından hemen sonra ve daha birkaç gün sonra bu duygu öylesine yoğunlaşmıştı ki kendisi daha güçlü anlatıma başvurdu: "Ottla ile küçük iyi bir evlilik yaşıyorum", diye rapor etti Brod'a, "Ottla ile bilinen şiddetli akıntıda değil, aksine küçük eğilimlerle nerdeyse akıp giden bir yerde."[7] Ütopik bir durum gibi görünüyordu. Brod bu gibi heveslere çoktan şaşırmıyordu, Kafka'nın 'olağan' olana herkes gibi özlem duyduğunu, bir çocuk arabasını görmenin bile sarkacı karşı yöne çevirdiğini biliyordu.

Oysa Kafka'nın mutluluğun cinsellikten yoksun versiyonu ısrarla savunması için bahanesi vardı. Kendisini açıklaması için beklenen gün daha fazla yaklaşmaktaydı. Felice Bauer Kafka'nın tüberkülozu kabul edişindeki vazgeçişten dehşet duymuştu; merhamet, huzursuz bir vicdan ve belki de Marienbad'ı anımsama uyanıyordu. Onu görmek istiyor, iyi bakılıp bakılmadığını öğrenmek istiyor, bundan sonra ne olacağını duymak istiyordu -bütün bunların ikisinin başına gelen felaketten sonra ertelenmemesi gerektiğine inanıyordu. Telgraf yollayıp Zürau'ya geleceğini bildirdi, Kafka'nın onaylamasını beklemeden Berlin'den Prag'a bir uzun gün ve daha da uzun bir gece giden berbat bir

trene bindi, Kafka'nın veda mektubunu kafasından çoktan hazırladığından ve nerdeyse kağıda döktüğünden habersizdi.

Kafka bu karşılaşmadan ürküyordu, çünkü onu ister istemez haksız kılacaktı. Kendisi yaşamında bir dönemin geri dönülmez biçimde sona erdiğini kavramıştı -bu şezlongta yatarak geçirdiği günlerin ilk korkusuydu-, edebiyat ve evlilik arasındaki aynı biçimde acı veren bir çatışmayı seyirci olarak izlediği bir dönemdi bu, ardında hayal etmenin son sahnesini beklemekten başka bir şey bırakmıyordu. Başına gelen, durmadan sağlıksız tavizleri boğan bu edilgenliğin bir gün daha sorumluluğu olamazdı. Bir işaret almıştı, tüberküloz bir işaretti, anlamı da açıktı: Hesap çıkartma zamanıydı, esas olana yoğunlaşmak ve verilen göreve nihayet sahip çıkmak gerekiyordu, tüm sonuçlarıyla. Bu görevin ne olduğu konusunda Kafka'nın şimdi daha az kuşkusu vardı.

Felice Bauer onu tamamen değişmiş buldu. Yıpranmış, bakım gerektiren, başına gelen hastalık yüzünden cesaretlendirilmesi gereken bir insan bulacağını sanmıştı, aralarındaki her şeyi bir kenara bırakıp bir kaç saatliğine sırf *onun* gereksinimlerine kesinlikle eğilmek istiyordu. Bu onun merhametinin oldum olası dışa vuran biçimiydi. Oysa Kafka hiç de yıpranmış değildi, bakım gereksiniminin tartışılmasında avuntu aramak kadar ona uzak olan bir şey yoktu. Sütün pişirilmesindeki dozaj, uygunsuz, ışıksız oda (orada tek başına iki gece geçirmişti), daha sık yemek yeme, sıcak battaniyeler ve doktor kontrolü hakkındaki konuşmaları onu kızdırıyordu. Bu boş, daha keskin biçimli *common sense*'den başka bir şey değildi. Kafka ise şimdi esasla ilgiliydi, kimlik sorunları, anlam, yaşam ve ölüm hakkındaki sorunlarla. Nişanlısı ile arasında bir köprü kurmak için ne eğilim ne de yetenekle ilgiliydi, birkaç hafta önce kan kusmasıyla ilgili radikalleşmeye onun da katılmasını hiç istemiyordu. Artık elini uzatmıyordu. Sessiz kalıyordu. Bir zamanlar sevgili olan kadından sıkılıyordu, bu sıkıntısını da saklamadı.

Can sıkıcı ve hüzünlü saatlerdi, hüzünlü oluşu Felice Bauer'in beklediğinden çok daha başka, ama daha beter anlamdaydı. İlk karşılaşmalarından bu yana geçen beş yılda tüm ortak konuları yitip gitmişti, Kafka'nın onun Yahudi Yurdundaki işiyle

olan ilgisi uçmuştu,[8] onun kendi planları hakkında sadece belirsiz şeyler duyuluyordu. Avutmak istediği yerde "bariyerle" karşılaşıyordu (bu sözü birkaç gün sonra kullanmıştı), duygusal açıdan cömert olması gerekirken, küçük düşürülme duygusuna karşı savaşmak zorunda kalıyordu. Askanischer Hof'taki skandaldan sonra daha da yumuşamıştı, oysa Kafka şimdi onu gene nerdeyse şikayet eden biri rolüne zorluyora benziyordu. Bunun için mi otuz saatini trende geçirmişti? Sonunda Prag'a kentte bazı alış verişler yapacak olan Ottla ile geri döndü. İki kadın birkaç saat karşılıklı oturdular. İkisinin de en önemli konusu olan, ortak dertleri ile ilgili anlaştıklarından kuşku duymak zorundayız.

Nihayet Felice Bauer birkaç veda ziyareti yapmak durumundaydı, Max ve Elsa Brod'a ve son derece meraklı olan, ama henüz hiçbir şeyden habersiz olan Kafka'nın ana babasına. Julie Kafka Franz'ın kötü durumunun Zürau'da iyileşip iyileşmediğini sordu. Bunun farkına varmadığını söyledi Felice.

"İçimde iki şeyin çatıştığını biliyorsun. Bu iki şeyin iyi olanı sana ait, özellikle de son günlerde bundan en az kuşku duymaktayım. Bu çatışmanın gidişatı hakkında 5 yıl boyunca sen söz ve suskunlukla ve bunların birbiri içine girmesiyle haberdar oldun, çoğu zamanda acı çekerek. Bana bunun doğru olup olmadığını sorarsan eğer, sana sadece şunu söyleyebilirim, hiçbir insana karşı sana olduğu gibi bilinçli yalanlardan ya da daha doğrusu güçlü yalanlardan kendimi uzaklaştırmadım. Bazen üstü kapanır şeyler oldu, yalan ise çok az, koşul zaten 'çok az yalanın' bulunur olması. Ben yalancı bir insanım, başka türlü dengeyi tutturamam, sandalım çok kırılgan. Son amacıma yönelik olarak kendimi sorgulayacak olursam ortaya çıkacak olan şudur, ben aslında iyi bir insan olma çabasında ve Tanrı katına uygun değilim, son derece tersine olarak tüm insan ve hayvan topluluğunu tümüyle görmek, onların asıl eğinimlerini, arzularını, ahlaki ideallerini tanımak, onları basit hükümlere geri döndürmek ve kendimi bu yönde olabildiğince hızlı geliştirmek, böylece herkesi hoşnut edebileceğimi, hem de (asıl önemlisi de şimdi geliyor) öylesine hoşnut ederek ki ben genel sevgiyi yitirmeden sonunda kızartılmayacak tek günahkar olarak içimdeki kötülükleri açık, herkesin gözü önünde yapabileyim. Özetle beni ilgilendiren tek şey insan mahkemesi ki ben ona bile ihanet etmek istiyorum, ama ihanet etmeden.

Bunu bizim hiç de herhangi bir olay olmayan olayımıza uygula, bu daha çok benim asıl temsil ettiğim olay. Sense benim insan mahkememsin.

İçimde çatışan bu iki ya da daha doğrusu onların çatışmasından geriye kalan ben, en küçük azaptan oluşuyorum ki bunların biri iyi biri kötü olan; zaman zaman bu iki maske değişiyor, bu ise karmaşık olan çatışmayı karmaşıklaştırıyor; sonunda ben en son zamana kadar geri tepmelerde en olanaksız olanın (olanaklı olan sonsuz çatışmaydı) son duyguya hâlâ parlak bir şey olarak görüneceğine, bunun geleceğine ve benim yıllar boyu hüzünlü, perişan olamama rağmen sonunda sana sahip olabileceğime inanabiliyordum.
Birden kan kusmanın çok güçlü olduğu ortaya çıktı. İyi olanın kanı (şimdi bizim iyi olanımızın adı) seni kazanmayı unutuyor, kötüyü kullanıyor. Kötünün doğrusu ya da belki kendi gücüyle savunması için yeni bir şey bulamadığı yerde bu yeni olan ona iyi tarafından sunuluyor. Aslında ben bu hastalığı hiç de tüberküloz olarak değil, ya da önce tüberküloz olarak değil, aksine tamamen iflas edişime bağlıyorum. Devam eder sanıyordum ama devam etmedi. -Kanın kaynağı ciğer değil, aksine bir çatışmanın kesin darbesi. (...)
Ayrıca sana benim şimdi bile inanmadığım bir sır söyleyeceğim (çalışma denemeleri ve düşündüğüm sırada çevreme düşen karanlık belki de beni inandıracak olsa da), bu sır doğru çıkmak zorunda: ben artık iyileşmeyeceğim. Çünkü tüberküloz değil şezlonga yatırılan ve iyileştirilen, aksine yaşadığım sürece en son gerekliliği kalan bir silah. Her ikisi birden hayatta kalamaz."[9]

Elias Canetti bu mektubun Kafka'dan kalan en acı verici mektup olduğunu yazdı: o kadar acı verici ki, alıntı yapmak bile güç.[10] Daha çok da gerçek ve metaforik kanın birbirinin içine girmesi Canetti'yi tiksindiriyor; "onursuz ve sahte bir mitosmuş" bu, ayrıca da açıkça bir yalana dayanıyormuş. Çünkü çatışanların "daha iyi" olanı Felice'ye ait değilmiş, aslında artık ona ait olan hiçbir şey yokmuş, Kafka ayrılmaya çoktan karar vermişmiş.

Canetti'nin tiksintisi anlaşılırdır: Yüzlerce mektuptan, umutsuz istemlerden, Marienbad'daki doyumlu günlerden, beş yıllık, acı da olsa ortak bir öyküden sonra Kafka ne bir avutma ne de teşekkür sözü dile getiriyor. Mektubu pırıltılı görüntülerle boyun eğen bir kendi kendini analiz etme, imajiner bir topluluğa hitap eden ve mektubun yazıldığı kişiyi, onun yaşamının da kendi yaşamı gibi bu olaya katıldığı insanı dikkate almayan bir mektup. "Kendimi son oyun için sorgulayacak olursam... ", bu bir mektubun mahrem dili değil, belki de Josef K.'yı en büyük cezayı yemeden arındıracak olan bir günah çıkarma, *edebiyat*

bu, gerçekten de Kafka bu titiz, güçlü görüntülerle dolu ve anlamsız savunmasındaki bu bölümü iki kere kelimesi kelimesine yazdı, güncesine ve Brod'a gönderdiği bir mektuba. Nihayet: "Sen benim insan mahkememsin". Felice Bauer bu cümleyi her ne kadar Kafka'ya olan duyguları koşullu, değişken ya da anlaşılmaz olsa da tüyleri diken diken olmadan okumamış olmalıdır. Akıl almaz şiddette bir cümle, yıkıcı bir cümle, hiçbir umut vermiyor. Çünkü insan kendi yargıcıyla yaşamaz ve ona dokunamaz. İnsan onun *karşısında* durur, ilelebet.

Canetti ise Kafka'nın *yanlış* mitosuna saldırırken neden söz ediyor? Kafka'nın otoportresi, hastalığı yorumlaması ve Felice'yle olan ilişkisi yabancılaştırıcı, hatta yıkıcı, çünkü bunlar ne duygusal ne de doğru bir mantık izlemiyorlar, ayrıca böyle bir durumda beklenen cümleleri de sanatsal biçimde kullanmıyorlar: 'Bizi artık ortak çıkarlar birbirimize bağlamıyor', ya da 'sen beni anlamıyorsun', ya da 'Birbirimizi sevmiyoruz' gibi. Bunun yerine mitsel deponun betimlemelerine ve akıntıda duran, başka hiçbir açıklama gerektirmeyen kavramları kullanıyor: çatışma, kan, silah, günah, mahkeme, iyi ve kötü, karanlık, ölüm. "Genel iflas"ı bile Kafka kısaca rapor ediyor, sanki bununla her şey söylenmiş, sanki yaşam pratikliği anlamı henüz birlikte tartılabilirmiş, bir metafor söz konusuymuş gibi ortaya koyuyor. Bir mitosla 'söyleşmiyor', onu takdim ediyor: *Böyleydi, böyle, böyle kalacak*. Zaten çağrışım alanlarının hayali gücüne olan güven, bu zamanı olmayan betimleme ve metaforları sözcük anlamıyla almak mitosun karakteridir, bu açıdan bakıldığında *her* mitos yanlıştır. Çünkü mitosun psikolojidekinin tersine kendi uzantısı için bilinci yoktur. Tıpkı sanat yapıtı gibi, içsel inandırıcılık gücünü ve ilgileşmeyi amaçlar ve kazandığı doğruluk anı onun her zaman *tüm* doğrusudur.

Kafka herhalde kendi gövdesel ve ruhsal deney dünyasının karmaşıklığını bu derece arkaik araçlarla -bunlar ister edebi ister çekici olsun- açıklamayı bilemiyordu, hatta beceremiyordu. Mutluluğun oluşmamasına anlam verebilmek için metaforlara başvurması ona güven veriyordu, onu diriltiyordu, hatta onu onurlu kılıyordu. Bunun bedeli ise anlayış yeteneğinin arkasın-

da geride kalması ve boşta kalmış birçok ipi kesmek olmuştu: Mitosla bir araya getirilemeyecek olanı ya iteliyor ya da doğru olmayanın tüm bilinci içinde dile getirmiyordu. Kafka kendi kaderinin başka mümkün okumaları olduğunu *biliyordu*, bunların bir kısmını dostlarına ya da güncesine anlatmıştı. Ama bunlar asla Felice tarafından görülmemeliydi.

Örneğin nişanlısının kız kardeşi ile sürdürdüğü "küçük iyi evliliğe" ne derdi? Felice Bauer cinsellik açısından hiç de kısıtlı görüşlü değildi, üç yıl önce Kafka'nın Riva'daki acı-tatlı ilişkisini şikayet etmeden kabullenmişti, ensest duyguları için de kendi deneyi vardı, Ottla ona oldum olası olgun olmayan ve pek ilginç olmayan biri olarak görünmesine rağmen, onun Franz'la olan açık sıcak güvenini -hastayla olan ilişki gibi- anlıyordu. Peki ama bu açık iyi hissetme Kafka'nın savladığı "genel iflas" statüsüyle nasıl uyuşuyordu? Demek ki yeterince iyi değildi ve Marienbad'da oluşan Kafka'nın reddettiği büyük mutluluk Zürau'daki küçük mutlulukla ilişkili oluşu kuşkusu yakın bir olanaktı: Biri zor elde edilmişti bu ise bedavaydı. Kolay yolu mu seçmişti kendisi için? Kafka'nın mitsel mektubunda bununla ilgili tek bir sözcük bile yok, Ottla ile ilgili de tek bir sözcük yok.

Felice için belirlenen otoportre asla bir araya getiremeyeceği başka, derin düşünceleri de vardı Kafka'nın. İki ay Zürau'da kaldıktan sonra "asıl önemli olanı şimdiye kadar yazamadım" diye not etti, "iki kol içinde akıyorum. Beklemekte olan iş akıl almaz."[11] Bu da başarısızlık ve son anlamı taşımıyor. Tersine Kafka tüberkülozu ve zoraki yaşam rutininin değişmesini temizleyici bir kriz, bir şans olarak görüyordu, esas olmayanı bir kenara itip geriye kalan güçleri toplamak olarak. Bu anı sıkı tutmak için Zürau'da açtığı yeni güncesine kendisine yaptığı bir ihtarla başladı:

> "Bu olanak var olduğu sürece başlangıç yapma olanağın var. Boşa harcama bunu. İçinden çıkan bu pislikten kaçınamayacaksın, oraya sızmak istiyorsan. Ama içinde yuvarlanıp durma. Ciğer yarası savladığın gibi bir simgeyse sadece, iltihaplanması Felice ve derinliği haklı çıkmak demekse o zaman doktor önerileri (ışık hava güneş huzur) da simge. Bu simgeyi tut."[12]

Bu da aynı öz-mitosun sesi. Oysa bu mitos kesinlikle gelecekten söz ediyor ve göze alınan bakış sağlam ve açık. Max Brod'un dikkatini Kafka'nın Zürau'dan yazdığı mektuplarda, onun yazdıklarında alışık olduklarından çok daha az yakınma olduğu çekti. Şaşırtıcı derecede huzurlu mektuplardı bunlar, daha çok da kendi mutsuzluğunun çekirdeği söz konusu olduğunda, en huzurlu olanlar da geri dönülmez başarısızlıktan söz ettiklerinde. Kendisine kuşku krizlerinden daha anlayışsız görülen bir başarısızlık çelişkisi -çoğunlukla iki kadın arasında, hele 1917 sonbaharında her zamankinden daha da beter olmuştu- artık düzgün düşünemediği zamanlarda oluyordu bu. Hayır Zürau'daki bu huzur yatıştırıcılık dışında her şeydi, acayipti, Felice Bauer'in de bunu başka türlü yorumlaması düşünülemezdi.

Kafka kendini haklı çıkartmayı son bir kez daha denedi, nişanlısına yazdığı elimizde kalan gerçekten son mektuptu bu, sanki çok uzaklardan yazılmaktaydı, artık Felice'ye yönelik olmayan bir sesten geliyordu. Zürau'daki karşılaşma ona da azap vermişti, ama mutsuzluk hissetmemişti. Fark bakış açısındaydı: Mutsuz olan perişanlığı kendi gövdesinde hissedendi, onu gözlemleyen ise acı çekerdi. Kafka o güne kadar hiç bu kadar açık konuşmamıştı, yani kendisi artık *katılan* değildi ve Felice Bauer bu açıklamalardan sonra hâlâ bir umut besliyorsa, o zaman bu Kafka'nın eski yıllarda kalan 'abartmalarındandı': Felice onun git-gel'lerini bilirdi, onu rahatlatmayı hatta baştan çıkartmayı da, tüberküloz şimdi her şeyi daha da zorlaştırmış olsa da.

Felice Bauer Zürau'ya daha sık yazmaya başladı, her şeyin bittiğini hissetmiş olsa da: Tüberküloz hastası, bu anlayışta olan birine veda etmek onun sosyal tavrına nerdeyse acıyla karşı koyuyordu. Berlin'de mutlaka Kafka'nın görünürdeki aldırışsızlığından dehşete kapılan arkadaşı Grete'ye akıl danıştı -hatta iş o raddeye geldi ki Grete Bloch eski başarısız işe karışmış oluşuna aldırış etmeden Kafka'ya kendisini anımsatan kapsamlı bir mektup yazdı. Bu bir tehditti ve resmen Kafka'nın uykusuz kalmasına neden oldu. Çünkü Felice'nin son ortaya çıkışından sonra Zürau karanlıklaşmıştı, kendisini ziyaretçi kabul etmeye yetenekli görmedi, en ufak bir müdahaleye de yetenekli gör-

medi. Felice'den bir mektup geldiğinde onu saatlerce açmadan bir kenara koydu, başkaca şikayetlerden ürkme -bunların hepsi Kafka'ya davalar olarak görülüyordu- onu öğlesine boğuyordu ki, bir şey yiyemez oluyordu.

Kafka'nın nasıl bir enerjiyle psikolojik yaşam savaşı verdiğini ne Brod ne de daha sonra Canetti değerlendirebildi: mesafe koymaları çok durulmuş, çok kendinden emin etki yapıyor, yorumları çok refleksli, anlatımları kırsal yaşamın edebi yanıydı, hatta 'fare mektupları' betimlemeleri çok hümorluydu ve Prag'da elden ele dolaştı. Eski yılların şikayet ritüelini geride bırakmıştı, olgun, alt edilmiş bir ikna etme yolundaydı. Oysa gerçek umutsuzluk başka türlü görünmez miydi? Zürau'daki şezlongunda iyice uyanık olan Kafka kendisine bu soruyu da sordu:

> "Yazabilen birinin acı içinde acıyı nesnelleştirmesinin olanaklı oluşu benim için hep inanılmaz olmuştur, yani benim örneğin mutsuzken, belki de hâlâ tutuşmuş bir felaket kafasıyla oturup mutsuz olduğumu birine yazılı olarak bildirmem. Hatta ben bunun ötesinde de yetenek doğrultusunda çeşitli süslü püslü, görünürde felaketle hiçbir ilişkisi olmayan sözlerle bunun hakkında yalın ya da anti tezli ya da çağrışımların bütün orkestralarıyla fantezi üretebilirim. Hiç de yalan değildir bu ve acıyı dindirmez, acının tam olarak tüm güçlerimi varlığımın tabanına kadar tırmaladığı, bitirdiği andaki merhamete gelen fazla güçlerin geldiği anda yapabilirim. Bu ne biçim bir fazla güç o zaman?"[13]

Kafka yazardan söz ediyor ağzından abartı kaçırıyor: Doğrusu yazabilen (yaklaşık) herkesin kendi mutsuzluğunu dile getirir olup olmadığını bilemeyiz, çünkü bunu yapamayanlardan elimizde önemli belgeler yok. Aslında Kafka *kendisi için* son derece karakteristik olan bir deneyi amaçlıyor, bir yaşam doğruluğunu, ki bunun olağanüstü güvenilirliğini her zaman onaylanmış buldu: "İnsan kendi evinde hazırda neler olduğunu bilmez", tıpkı TAŞRA DOKTORU'nda anlattığı gibi. En kesin sıfır noktasında yeni rezervler hazır olur. Bu durum onu sonuna kadar koruyacaktır. Özellikle de bu yüzden bundan böyle güveni bir tek kendinde bulacağına inanıyor: Kelimenin empatik anlamında yaşam ona kapandı, "bekleyen görev" her ne kadar ona karşı

koyuyor ve onun çaresiz hakkı olsa da, insana tamamen belirsiz ve yaşamın uzağındaki bir karanlıktan geliyor.

Onu oraya çekmek isteyen 'iyi' mi yoksa 'kötü' çatışmacı mı? Yalan diyor Canetti, ya da yanlış şövalyelik eylemi diyor Kafka'nın eski sevgilisinin iyi olanı ya da daha iyi ilkeleri temsil ettiğini hâlâ savunuyor olmasını. Kendisi değil miydi onun ününü reddeden ve bambaşka bir yola gitmek istemeye kararlı olan? Zaten Kafka da aynı mektupta kendisinin "yalancı bir insan" olduğunu söylemiyor mu? Buradaki asıl kişi, gerilime artık dayanamayan Canetti'nin kendisi ve 'Dava dosyalarını iki ezici biçimde etüt ettikten sonra -aynı anda post festum bir hükme varmak zorunda kalarak edebiyata yiğitçe bir kavrayış getirip konuyu sonunda kapatan. Oysa Kafka için yırtılma sürmekte, karar verdikten sonra da ki bunun dokunaklı bir işareti elimize geçti. Çünkü o mektubun altında bir de not bulunuyordu, Canetti bunu bilmiyordu, ayrı bir kâğıt üzerinde tek bir cümle, bu öyle bir cümleydi ki retorik çatışmayı bir an için susturdu ve hüzne yer açtı, kaybolana çevirdi bakışını:

> "Bir şey daha söylemek istiyorum:öyle anlar vardı ve var ki gerçek ya da anımsama, çoğunlukla da anımsamaydı senin bana yönelen bakışın, bana olduğundan daha fazlası olan ve özünde daha yüksek bir şey ortaya koyacak gibi görünen bakıştı, oysa ben, her zaman olduğu gibi çok zayıfım bu bakışa dayanmak ya da ona karşı kendimi koruyabilmek için."[14]

Buydu son söz. Felice doğal olarak hakkı olanda ısrarlı oldu. Onun hükmü yüz yüze duymaya hakkı vardı. Birkaç hafta sonra otuz yaşına girecekti. Artık kız değildi.

Profesör Pick Kafka'nın her dört haftada bir Prag'a gelip muayene olmasını istemişti, Brod bu buluşmanın tanığı olduğu için zaman yaklaştıkça daha birkaç gün öncesinden ısrarlı olmaya başladı. Oysa Kafka kararsızdı. Ne muayene edilecekti ki? Kan gelmiyor, ateş çıkmıyor, sadece sık bir öksürme ve hafif hızlanan nefes alma kendisinin Zürau'da tatilci olmadığını anımsatıyordu. Sadece dört haftada üç buçuk kilo almıştı, kemerinden sonraki üst kısmı güneşten köylü gibi yanmıştı, annesi

onu -Kafka burada abartmıştı- istasyonda karşıladığında tanıyamamıştı. Yıllardan bu yana olmadığı kadar iyi görünüyordu. Profesör onu bu görüntüsü yüzünden gene büroya yollar mıydı? Kaza sigortası kurumundan Kafka'ya hoş mektuplar gelmişti, nasıl olduğunu soruyorlardı -Prag'a geldiğinde kaçınılmaz olarak yorgun iş arkadaşlarına görünmek zorunda kalıyordu, belki de onlar kendisini şanslı görüyorlardı. Kafka utanıyordu.

Gerçekten de Brod karşı koyan arkadaşını *getirmek* zorunda kaldı. Bu fırsat ekim sonunda ortaya çıktı, Brod karısı ile birlikte kuzey batı Bohemya'daki Komotau'ya Siyonistlerin örgütlediği bir edebiyat toplantısı için gitmişti. Kafka Brod'ların da yolculuk yaptıkları trene bindi, toplantıya katıldı, bir gece Komotau'da kaldı, ertesi gün hepsi birlikte Prag'a gittiler. Brod mutlaka hiçbir şeyden haberi olmayan Julie'den daha iyi inceledi onu ve o ne Kafka'nın güneş yanığından ne de aldığı kilolardan etkilendi, Praglı profesörün (beklendiği üzere) sakinleştirici hükmü de kış gelmeden önce bir şeyin olacağı düşüncesinden caydıramadı. Bundan böyle de inat ederse "son çare olarak" ana babasına başvuracağını söyleyerek uyardı, Brod şakayla değil, son derece ciddi olarak, uygun bir çevre, özellikle de yumuşak iklimli bir yere gitmek zorunda olduğunu belirtti. Güneyde iyileşilirdi, sadece güneyde -ve sempatik bir saflıkla ekledi: "Genel olarak kabul edilmiş bir ilaç da" doğru olan olurdu. Oysa Kafka bilinen düşüncelerin etkisine girmiyordu, bu öneriyi çürütmesi hiç de güç değildi, çünkü "profesör bile güneyden söz etmemişti".[15]

Kafka gerçek bir tehlikeyi iyice bastırmak için kendisini yeterince iyileşmiş görüyordu. Nesnel gövdesel durumundan çok onu *görüntü* ilgilendiriyordu: Dışarıdan bakıldığında hiçbir hastalık belirtisi göstermeyen bir memur aylarca çayırda yatıyor ve kız kardeşinin kendisini doyurmasını sağlıyor, savaşın orta yerinde çevresinde ağır işçilik yapan insanlar bulunuyorbu durum Zürau'da, kimse doğal olarak 'doktor beyi' tedirgin etme cesaretini gösteremese de kıskanç bakışlar ve tatsız sorular yaratırdı. Olasılıkla Kafka bu sosyal baskıyı temelde hissetmiş olmalı ki doktor önerilerinin hepsini bir kenara itip giderek daha fazla çiftlik işlerine katıldı, bunlar zaten onu çeken işlerdi. Kuş

burnu topladı, sebze bahçesi kurdu, yere elleri ve ayaklarıyla uzanarak patates topladı, hayvanlara yem verdi, atlı arabayı kullandı, hatta odun bile kırdı ve -pek başarılı olmasa da- tarla sürdü. Bütün bu işler huzur veriyor, iyi uyumasını sağlıyor, nihayet yaralı vicdanını da rahatlatıyordu. Prag'da doktoru ilk görüşünden geri döner dönmez kız kardeşine kalmak istediğini, ciddi olarak: köyde kendine ait bir ev, bir bahçe, bir tarla gereksinimi olan her şey buydu. Kafka köylü olmayı düşlüyordu. Bunu Ottla dışında kimse anlamadı: "Sanırım Tanrı ona bu hastalığı verdi, bu hastalık olmasa asla Prag'dan ayrılamazdı" diye yazdı.[16]

Kafka daha uzun süre Prag'dan ayrılamamıştı doğal olarak, çünkü müdür Marschner daha önce olduğu gibi erken emekliliği reddetmiş, gene de üç aylık iznin gerekli bir raporla uzatılabileceğini ima etmişti. Ottla da daha fazlasını elde edemedi kasım ayında Marschner'le konuştuğunda, Ottla bu konuşmada mutlaka savunmaya geçen ağabeyinden daha açık sözler bulmuştu kuşkusuz. Marschner gene birkaç saatliğine Zürau'ya gelme sözü verdi; belki de orada büro ritüeli dışında, kendi bölüm başkan yardımcısına kendi çıkarı için neyin iyi olduğunu neyin olmadığını daha iyi anlatabilirdi. Ayrıca ona müdürlük yetkilerinin o sıradaki sınırlarını da açıklayabilirdi. Marschner'in bir yıl sonrası için de Kafka'yı askerlik hizmetinden uzak tutacağı zaten kendiliğinden ortadaydı.

Ottla'yı hâlâ etik baskı altında tutan kendi ana babasıyla olan pazarlık çok daha katı ve acı verici olarak ortaya çıktı. Onlar kendilerini bir süre kırsaldaki kızlarının Prag'daki masalarına nihayet besleyici malzeme yollayacağı beklentisi ile avutmuşlardı. Kara borsa olmadan insan onuruna yakışır bir beslenmeyi ayakta tutmak artık olanaksızdı, Kafka'larda nakit parası olan herkes gibi davrandılar: Onların da düzenli ve güvenilir bir 'sevkiyatçısı' vardı -hatta Kafka onu başarıyla arkadaşlarına da önermişti-, bu kişi zamanında mal getirmeyi garanti edemiyordu ve polisin dikkatini de çekmişti. Kısa süre sonra Ottla'nın bu eksikliği tamamlayamayacağı görüldü, çünkü Zürau'da çarpışmak zorunda kalınan ekonomik ve bürokratik güçlükler Prag'dakilerle aynıydı. Kafka'dan bir ay sonra yöreye

gelen Oberklee papazı "korkunç pahalılık" diye not etti, "büyük yiyecek sıkıntısı sadece kentlerde değil, aynı zamanda bizde de egemen. Tefecilik ve kepazelik baskın."[17]

Ottla'nın bu sözlere karşı çıkacak durumu yoktu; çiftliği çok küçüktü ve son derece sınırlı malzemeye sahipti. Patates elde etmek bile planlı olmuyordu, çünkü tarla ürünlerinin sevkiyatı katı kurallara tabiydi, ebeveyninin tüm klana da vermeyi umdukları yılda yirmi kantarlık sevkiyat düş olarak kaldı. Gene de Ottla arada bir büyük güğüm süt ya da birkaç yumurta yollayabiliyordu Prag'a (oysa kendisinin ne ineği ne de tavukları vardı), bir de ek olarak un, kendi pişirdiği ekmek, birkaç keklik, biraz av eti. Kafka da kendi dostlarına, hatta amirlerine bu kıymetli şeyleri vermeye gayret gösteriyordu, ama bu ancak arada bir olabiliyordu ve küçük porsiyonları kapsıyordu, çünkü 'ilk el koyma' diye üzülerek açıklamak zorunda kaldı, Prag'daki aileye ait oluyordu. Aslında Ottla'nın sürekli desteğe daha fazlı hakkı vardı. Sabun, sığır yağı, petrol ve kâğıt kırsalda hemen hemen bulunmuyordu, kısa süre sonra da Zürau'daki vejetaryenler için elma ve armut, sebze, meyve suları ve fındık fıstığın son derece istemle beklenen armağanlar olduğu görüldü. Julie Kafka en az haftada bir paket veriyordu trene, arada bir biraz çikolata, kurabiye ve okunmuş gazete de.

Kocasının bu tek yönlü mal trafiğine hangi yorumları yaptığını anlamak güç değildir. Zaten o şimdi keyifsizdi, çünkü tuhafiye mağazasındaki alış veriş çok gerilemişti, dördüncü savaş kışı yaklaşıyordu, bu da yeni yoklukları beraberinde getireceğe benziyordu. Nesnel bakıldığında 'şef' çoğu zaman haklıydı diye haber verdi İrma, ama onun mağazada bağırmasına ve küfür etmesine artık nerdeyse dayanılmıyordu, Julie'nin bunlara karşı çıkması ve 'böyle sinirlenmesene! Kalbini düşün!' demesi de pek işe yaramıyordu. Bu durumlar da zaten dosyalara girmişti: Bir çalışanın kısa süre önce tahammülü sona ermişti, o Hermann Kafka'yı ettiği hakaretler yüzünden mahkeme önüne çıkartmıştı.[18]

Bu adama şimdi karşı koymak güçtü, o içgüdüsel olarak Ottla ve Franz'ın her ne kadar kendilerini dik başlı gösterseler de her türlü düşünce ayrılıklarına rağmen kendisinden daha

fazla acı çektiklerini kavrıyordu. Özellikle de Ottla babasından gelecek her hoş sözü bekliyordu (onun son derece güç olan çocukluğu ile ilgili yakınmalarını şimdi daha iyi anlıyordu), hâlâ süregelen bağımlılığının bilinciyle Prag'a ara sıra yaptığı ziyaretlerde kendi yaşam tarzı hakkındaki tartışmalardan kaçınıyordu.[19] Hermann ise, güç işler yapan ve inatçılığını anlamadığı kızından yardımını çekmeğe çekiniyordu, zaten Zürau deneyini açlık çekerek sonlandırmak Julie'nin enerjik karşı koyuşu ile karşılaşırdı. Böylece o çoğunlukla bir kez daha haklı çıktığını anımsatmakla yetindi ve kendi eliyle Ottla'ya birkaç satır yazdığında -ki bu çok enderdi- hep "*şimdilik* Zürau'da" notunu düşüyordu zarfın üzerine.

Bu sağlam olmayan barışa erkek kardeşi de sokmak bu arada güçtü. Franz'ın ağır işçilik yapan Ottla'nın gözü önünde haftalarca ve aylarca şezlongta nasıl yatarak zaman geçirdiği ana babanın anlamadığı bir durumdu -hele onun Zürau'daki fare deliği kira ve bakım masrafı gerektirmesini bir yana bıraktıklarında. Dönüşünden sonra nerede oturacağı konusuna da açıklık getirmiyordu, İrma ya da Julie onun önerisiyle bir ev baktıklarında o hepsinde bir eksiklik buluyor ve hiçbirinden memnun kalmıyordu. Bütün bunların kısa zamanda açıklanması gerekirdi.

Bir düzineden fazla kişi şimdi Kafka'nın hastalığını biliyordu: Felice, Ottla, İrma, Ruzenka, Brod çifti, Weltsch ve Baum ve de sigorta kurumundaki belirsiz sayıda amir ve iş arkadaşı. Bunların hepsinden ana babasına bu felaket haberini duyurmamalarını iyice tembihlemişti. Ama bu kulisi daha uzun süre ayakta tutmak ne derece mümkündü? Bir tek ince çizgi bu olayı çözmeye yeterdi ve bu çizgi de örneğin Max Brod olabilirdi, kesinlikle ihanetle suçlanmış ve başka bir yerde zaten çenesi düşüklük yapmıştı. [20]

Kasım ortasında Kafka kız kardeşinden süregelen açıklamama durumuna artık karşı koymayarak bundan sonraki ziyaretinde neden izin aldığını açıklamasını rica etti, ama yalnız babasına -annesine değil-. Etki şaşırtıcıydı: Hermann şok geçirmiş göründü ve süklüm püklüm oldu, durmadan Zürau'nun tüberküloz hastası için uygun bir yer olup olmadığını, Franz'ın orada

gereksinimi olan her şeyi olup olmadığını, neye ihtiyacı olduğunu, onun için gerçekten tehlike olup olmadığını sordu: Bir an için ata rolünden sıyrılmıştı: Evdeki duygusal durumlarla ilgili her işi Julie'ye bırakmaya alışıktı, sorunlar kron harcamaya yönelik değilse çözümlerinin kadınlar tarafından yerine getirilip, suskunluk içinde çözülmelerine tahammül ederdi. Oysa şimdi, onlarca yıldan beri ilk kez *oydu* bir sır taşıyan, bu da onun belirli bir diplomasi, hatta kendi karısına karşı başka bir tavır edinmesini gerektiriyordu. Kafka'larda oynanan suskunluk stratejisinden o güne kadarki yararlanan kişi kendisi olmuştu, bu durum şimdi birden bire yük olarak ortaya çıkıyordu, onun bu alışık olmadığı öz disiplini uzun süre taşıyacağı konusunda onu tanıyan kimse bahse giremezdi. Buna rağmen Kafka babasının üç hafta bile bekleyemeden dehşete kapılan Julie'ye doğruyu söylediğini duyduğunda çok kızmıştı. "Saygısızlıktı" bu diye düşündü. [21]

Tüberküloz hastası evlenebilir mi? Hele aile kurabilir mi? Kafka'nın elinde Zürau'da tıp literatürü yoktu, ama bu soruyla uğraşıyordu, büyük bir ilgiyle örneğin Flaubert'in doktor olan babasının tüberküloz hastası olduğunu, buna rağmen bir deha dünyaya getirdiğini kavradı. "... yani o zamanlar bazı yıllar bu, çocuğun ciğerinin de öteceği mi (ben bu terimi 'hırıldamaya' tercih ediyorum) yoksa onun Flaubert mi olacağı sorunu gizli tutuldu." Bu gibi örnekler tam da Brod'un anlayışına göreydi, o Kafka'nın kaderciliğini açmaya çalışıyordu ve durmadan bir ciğer ucu enfeksiyonunu zarar görmeden, yaşamsal amaçlarını değiştirmek zorunda kalmadan atlatan ortak tanışlarından örnekler veriyordu: "Daha yakından bakıldığında zaten herkesin tüberkülozu vardı." [22]

Oysa akademik tıp öğretisi önemli biçimde daha dikkatliydi. Akut bulaşıcı her bekar erkeğin doktorundan duyduğu şimdilik yakın ilişkilerden kaçınmasıydı, kadın hastalar ise daha katı muamele görüyordu. "Hastaların evlenmelerine ancak 1. devrede izin verilir", diye yazmıştı Praglı doktor Gustav Weiss, "hem de bu gibi iyileşmiş bir tüberküloz en az iki yıl bir daha ortaya çıkmamışsa." Başka yazarlar en az üç yıl beklenmesini öneri-

yordu,[23] Kafka'nın dahiliyecisi Dr. Mühlstein hastasının evlilik planlarını kendiliğinden ve zamanı belli olmayan bir tarihe ertelemesinden memnun olmuştu.

'Kapanmış', bulaşıcı olmayan tüberkülozdan da ayrılma nedeni olarak yeterince korkulması Kafka için esaslı ruhsal bir rahatlama anlamı taşıyordu. Çünkü olsa olsa neden artık herhangi bir bekleme süresine katılmadığını ve hastalığın sonuçta iyileşmez olduğuna inandığını açıklamak zorunda kalacaktı. Ana babasına ise korkunç 'tüberküloz' sözü kendi geniş akrabalarına oğullarının garip davranışı için akla yakın açıklama olanağı şansı sunmuştu: akrabalar aynı kadınla iki kez nişanlanmasını, evliliğin bir türlü gerçekleşmemesini tuhaf ve ciddiyetsiz buluyorlardı, aynı sorular ahlaki ünlerini bozuyordu, nişanlının sert annesinin de bu sorular yüzünden vicdanı rahat değildi. Oysa *tüberküloz* başka bir şeydi doğal olarak, *trajik* bir şeydi. Bu sosyal yansımayı Kafka geniş anlamda, hastalığını bu yüzden umursanmaz bir bahane etmeden kullandı. Aslında hastalığın evlilik için tıbben daha az bir engel oluşturduğunu kavradı, daha çok ise evlenmemek için bir işaret, bir emir olması *gerektiğini* anladı. Bu inanç o derece derinde yerleşmişti ki hastalık ona açıkça başarılmamış olan aşk ilişkilerine de son verme gücü verdi.

Felice Bauer 1917 noelinde yeniden yolculuk trenine bindiğinde kararın verilmesinin yakın olduğunu anlamış olmalıydı. Herhalde Zürau'ya bir ziyaret daha yapmayı planlamıştı, tüm ailevi tedirginliklerin ve sorumlulukların uzağında, zaten Kafka da hep böyle düşünmüştü buluşmalarını. Ama dengeler ertelenmişti, Zürau şimdi Kafka'nın asıl, bu yüzden de son derece hassas yaşamını temsil ediyordu, oysa Prag tarafsız bir bölgeydi. Kafka üç gün düşündü, sonra son bir buluşma için Prag'da karar kıldı.[24]

> "25 Aralık. Akşam Kafka ve Felice geldiler. İkisi de mutsuz, konuşmuyorlar. 26 Aralık. Kafka 8.30'da geldi, öğleden öncemi ona ayırmamı istedi. Café Paris. Beni önerici olarak istemiyor, verdiği karar hayranlık duyulacak kadar kesin. Zaman geçirmek istiyor. Dün F. (elice)'ye kesin olarak bildirmiş. Her şeyden söz ettik, yalnız bundan etmedik. Öğleden sonra Baum, Felix ve üç kadınla Şipka parkına ge-

zinti (Prag-Dejwitz'de bir yer) Kafka mutsuz. Ona acı verme acısından kaçınıyor. Ne yapacağımı kendim bilirim diyor. Son olayları kavramak. Batı Yahudisi bunu anlamıyor ve aslında evlenme hakkı yok. Burada evlilikler yok."

Max Brod'un bu elimize doğrudan çelişki biçiminde geçen kısıtlı günce notlarında bile dram elle tutulurdur. Kafka'nın genelleştirmesi, evliliklerini evlilik olmayan evlilikler diye nitelemesi dostlarına karşı da kişisel olmayan hüküm sertliği, bunların hepsi nasıl bir sıkıntı içinde olduğunu gösteriyor. Bu son olayı hazmetmek için katı duruyor. Ayrıca Felice ile yalnız kalır kalmaz önemli konuşmayı sürdürmekten kaçınmıyor açıkçası, hem de onun merhametli bakışlarının kendisini şaşırtmasına izin vermeden. Sonra da onu arkadaşlarıyla ve onların eşleriyle gürültülü bir gezinti lokantasında konuşmaya cesaretlendiriyor, oysa Felice'nin aklından böyle bir şey geçmiyor. Kafka kendini hain gösteriyor.

Ertesi gün, 27 Aralık'ta Felice'yi istasyona geçiriyor. Yenildi Felice; belki de geçen yıl sevmeye başladığı insanın kararını en büyük sakinlik ve kendine egemen olmayla karşıladı. Hasta biriyle kavga etmek istemiyor, belki de avuntu sözlerini kendisi buluyor. Belki de bir parça umudu ona dostça mektuplaşma birlikteliği içinde kalmak istemeleri veriyor. Kafka ise bu acı çeken, son kez trene uğurladığı kadını bundan böyle bir daha hiç görmeyeceğinden tamamen emin. Bu konuda haklı çıkacak.[25]

Kafka şimdi ailesinden hiç kimseyi görecek durumda değil. Şaşırtıcı biçimde Brod'un uygun olmayan bürosunda ortaya çıkıyor, oysa orada biraz ötede her şeyi duyabilecek bir başka memurun oturduğunu biliyor. Kafka bembeyaz, taş kesmiş gibi, bir an dinlenmek istediğini söylüyor. Brod'un yazı masasının yanında duran müşteriler ve ricada bulunanlar için olan ufak iskemleye çöküyor. Birkaç dakika sonra ise kendine egemen oluşu çözülüyor ve hiç beklenmedik bir şey oluyor, dehşet verici bir sahne bu, Brod daha önce hiç böylesini yaşamamıştı: Kafka ağlamaya başlıyor, yanakları ıslanıyor. "Böyle bir şeyin olması korkunç değil mi?" diyebiliyor bir tek.

Daha sonra Kafka o öğleden önce çocukluğundan beri ağladığından çok daha fazla ağladığını söyleyecek. Bunu gurur duymanın bir alt sesiyle söylüyor. Artık bundan sonra zaman zaman herkes gibi olabileceğini biliyor.[26]

Kafka'nın ana babası bu hoş Noel yortusunda dağınık ailenin gene ortak masada bir araya geleceğini ummakta yanılmıştı. Yalnız Franz değildi bu sıcak ortama katılmayı uygun bulmayan, Ottla da katılmadı. Ottla kışın işe ara verdiği zamanı tarımsal alanda kendini geliştirmeye adamak istemiş, ama bunu ertelemişti, buna rağmen genel öfkeye karşın Zürau'da kalmıştı. Şimdi o çıplak tarlalarda, çiftlikte yapılacak ne vardı ki? Bayram günlerini ailesi yerine iki (işleri de olmayan) hizmetkarla geçirmenin -ayrıca da değerli kömürü harcamanın akla yakın nedeni ne olabilirdi?

Böyle bir neden *vardı*, ki bu arada gizli tutulması gerekiyordu: Ottla'nın erkek arkadaşı Josef David askerlikten birkaç gün izin almıştı, tedirgin edilmeden birlikte olmaları için uygun bir fırsattı bu, zaten çift böylesi bir fırsatın tadını o güne kadar elde edememişti. Bunun bedeli ise bu arada yeniden alevlenmeye başlayan ve bildik ses yükselmesine ulaşan küfür tiratlarını zavallı Franz'ın tek başına duymak zorunda kalmasıydı. Oğlunun daha kısa süre önce yaşamının en güç ayrılışını yaşamış oluşu babanın doğal olarak sesini kısması için bir neden oluşturmuyordu, tüberküloz bile, Franz'ın bu hastalığa Schönborn palasta yakalandığına inanıyordu, bu dairenin kullanılır olmadığını o kendisine daha başında söylememiş miydi?

Asıl düşman yeniden orada olmayan Ottla'ydı, yakında gerçekten köylü kadın olacağından korkuluyordu, böyle olursa artık hiçbir evlenme adayına gösterilemezdi. Bu kız önce gerçek bir açlık çeksin diye tepiniyordu Hermann Kafka (oysa daha biraz önce Zürau'dan gelen kızarmış sosisleri ve Noel kazını midesine indirmişti), asıl dertlerle karşılaşır umarım. Çünkü zavallı ana babayı durmadan onlardan paketler alarak yarı yolda bırakmak kolaydı. Ottla nankördü, deliydi, bütün bu durum anormaldi, Franz ise bu uygunsuzluğu desteklemişti, hatta nerdeyse suç ondaydı.

Yani Kafka'ların evinde yeni bir şey söz konusu değildi. Gene de bir sahne planlı biçimde olmadı. Çünkü günler geçtikten sonra bile Hermann'ın oğlu hakkında söylediklerinin doyumsuzluğu bitmemişti, çünkü bu kez oğlu ağzını kapatamamış ve ona hazır cevaplıkla, mesafeyle ve nerdeyse daha akıllıca karşı çıkmıştı. Açıkçası bir komploydu bu. Artık öfkesini mağazadaki görevlilerden çıkartmanın da bir faydası yoktu, aleni bir yenilmeydi bu, hiçbir şey elde edememişti.[27]

Gerçekten de Kafka Felice'nin ayrılışından sonra her şeyi bloke eden karar verme baskısından kurtulmuş olarak hemen dengesini buldu ve -babasının homurdanan sesinden etkilenmeden- burada neyin sırf laf, neyin bir çatışmaya değer olduğunu ayırt edebildi. "Biz açlık ve para sorunlarının çözümünde onun yardımından vazgeçmediğimiz sürece", diye açıkladı Ottla'ya, "bizim ona karşı davranışımızda sıkılganlık olur ve biz bir biçimde ona boyun eğmek zorunda kalırız, dışarıdan bakıldığında bunu yapmasak bile. Burada konuşan babadan daha başka biri, sırf sevgisiz babadan daha başka biri." Bu nerdeyse her şeyi açıklıyordu. Ama asla af edici değildi. Çünkü bu adamın nankör, meşugge, normal değil demesine bundan böyle asla izin vermeyecekti. *"Anormal olan en kötü olan değildir"*, diye saldırdı o da soğuk ve ana babasının şaşkın bakışlarından zevk alarak, *"o zaman örneğin dünya savaşı da normaldir."*[28] Oturdu bu sözler.

Meditasyon

Hep yanlış yatıyorum,
yanlışın doğru olduğu yer dışında.
Samuel Beckett'ten Barney Rosset'e, 1956

RUSYA İLE ATEŞKES. Büyük harflerle yazılmış sözler, Flöhau'daki küçük postanede ensiz bir kâğıt parçasına yazılmış. Prag'dan gelen bir telgraf. Gönderen Max Brod adlı biri, alıcı komşu yöredeki sevimli doktor Kafka, nerdeyse her gün kendisine posta gelen kişi. Günlerden 4 Aralık 1917, erken öğleden önce, Kafka zarfı eline aldığında henüz kuştüyü yorganın altında bu saatlerde hep olduğu gibi, ama haber çoktan köye yayıldı bile.[1]

Daha bir yıl önce birçok kere insanlar hep aynı zafer ve çoğunlukla önemsiz kişilerin haberleriyle ürkütülmüştü. Bunlar bulanıklık içinde çakan yıldırımlar gibi göz kamaştıran haberlerdi ve bir an için başka, gelecekteki bir dünyanın taslağını hissettiriyorlardı. Mart 1917'de Rus Çarı ordu ve burjuva politikacılar tarafından görevi bırakmaya zorlanmıştı, dehşetli bir olaydı bu, tüm Avrupa'da korku yaratmıştı, en çok da Avusturya'da: bunun ilerisi için yol gösterici bir durum olacağı belliydi. Şayet dünya hakimi bir çar bu kadar kolay düşürülüyorsa kayser Karl'ın sallanan rejiminin durumunun daha iyi olması beklenemezdi, k.u.k. monarşisinin çok sayıdaki iç düşmanları günün birinde bunu ciddi olarak yaparlardı. Durumun hangi rabıtasız yola gireceği elle tutulur olarak kasım ayında Bolşevikler bir darbeyle iktidarı ele geçirdiklerinde ve hemen eski sistemi yok edip ondan faydalananları sürdüklerinde öğrenildi. Bunu öylesine bir vahşetle yaptılar ki inançlı demokratların bile tüyleri diken diken oldu. Dünya barışına giden tek yol buysa ne olacaktı? Lenin zaferinin ilk gününde "hiç sakınmadan savaşa son verecek olan barış koşullarını imzalayacağını" ilan etti. Dört hafta sonra doğu cephesinde silahlar sustu, bu nedenle yaptığı her şey nerdeyse affedildi.

Kafka'nın Prag'daki tanıdıkları da bu hadiseleri heyecan içinde izlediler, bu olayların 'Yahudi ulusunun' kaderi için nasıl sonuçlar doğuracağı tartışıldı. Rusya'da zoraki yer değiştirmelerin ve devletin göz yumduğu pogromlar döneminin nihayet sona ereceği umut edilebilirdi; Yahudilerin gündelik yaşamları, yeni yönetimin direktiflerinin en ücra Sibirya köyüne ulaşması yıllarca sürse de normalleşecekti. Savaşın Galiçya'dan ve Polonya'dan sürdüğü, 1914/15 kışını yoksul kesimlerde ve kamplarda geçiren 200 000'den fazla Yahudi göçmen içinde bir ışık belirmişti: Doğu'daki barış sürerse onlar köylerine geri dönebilirlerdi, bunu tehlikeli görenler vardı. Oralardaki durumun nasıl olduğunu kim biliyordu ki? Bunu düşünenlere savaşın sona ermesi cennetin yolunu açacaktı, özlemi duyulan Amerika'ya göç edeceklerdi.

Öte yandan Rusya'daki değişim ve komünizmin uluslararası geçerlilik talebi yeni bir Yahudi karşıtlığı yükselişinin komplo teorilerini beraberinde getirdi. "Yahudi Bolşevizmi" diye bir kavram moda oldu, Petrograd 'Halk komiserliği sovyetine' seçilen kaç erkek ve kadının Yahudi kökenli olduğu titizlikle sayıldı. Onlar gücü kendi ellerine geçirme isteği ve yeteneği göstermişlerdi, Almanya ve Avusturya'daki Yahudilerin de bunu yapabileceklerine inanılıyordu. Hem de kendi politik ve askeri yenilgileri daha göze batar olduğunda çok daha büyük bir hevesle yapabilirlerdi. Basın organlarında yer alan açık Yahudi karşıtlığına hükümetler şimdi savaşın başında olduğundan daha sabırlı yaklaşıyorlardı, açlık çeken halkın öfkesi kendi yönetimlerine yöneleceği yerde isimsiz Yahudi vurguncuları ve savaş çıkarcılarına yöneliyordu. Basın konuda daha aydınlatıcı olmaktan çekiniyordu. Tersine daha 1916'da en sert Yahudi karşıtı önyargıların devlet tarafından da güçlendirilmesi deneyine girilmişti: Alman ordusunda Yahudi sayımı diye adlandırılan eylem, Yahudilerin savaş hizmetinde kötü etki bıraktıklarını, kötü vatansever olduklarını ve işlerine yan çizmede iyi olduklarını ortaya çıkartmalıydı. Bunu ispat etmeyi başaramadılar, sayımın kendisi ise Yahudiler tarafından küçük düşürücü bir süreç ve burjuva eşitliğinin ortadan kaldırılması olarak algılandı. "Biz sayılmaya

alışığız" diye yazdı Buber çaresiz bir ironiyle, bu yüzden Almanların protesto edilmeleri gerekir.[2]

Yahudi nefreti 'hakların elde edilmesinden' yarım yüz yıl sonra bile Yahudi yaşam dünyasının her yerde görülen bir unsuruydu; küçümseyen bakışlar, incitici sözler ya da kışkırtıcı sınırlamalar günlük olağanlıklardı, bunlara karşı yılların alışkanlığı ile körleşilmişti. Yahudiler, artık 'kişisel' olarak yorumlanmıyor, ayrıca da kural dışı olarak anımsanmıyor, hele yazılı olarak belgelendikleri pek görülmüyordu. Kafka ve Brod'un notlarında da bu gibi olayların izlerine çok ender rastlanır, oysa Prag'da -özellikle de tedirginlik yaratan Doğu Yahudisi göçmenlerin gelmesinden sonra- sürekli göze alınan küçük düşürmelerdi bunlar. Kafka bir defasında müdürün karısı Emilie Marschner'in salonunda konukken orada bulunan bayanlardan biri: "*Siz bir Yahudi beyi de davet etmişsiniz*"[3] demişti. Bu cümleyi Kafka'nın duyup duymadığını bilmiyoruz. Duysaydı bu yüzden kırılacağına bu özellikle dar kafalılık karşısında eğlenmiş gösterirdi kendisini. Bu cümle yüzünden yakınmak aklının ucuna bile gelmezdi.

Stoik bir tavrın ardına saklanmak, uyum sağlamış Yahudilerin kendilerine olan saygıyı korumak için bilinen stratejileriydi. Buna rağmen bu kendilerini *prensipte* güvenli hissettikleri için geçerliydi. Kanun önünde Yahudi hakkını arardı (çoğunlukla), tıpkı diğer insanlar gibi ve yabancılaştırıcı devlet bağımlılığı çok daha ilerde Nazi-dönemi deneylerinden sonra başların sallanmasıyla anımsandığında, kökeninin burada olduğu görüldü, yani geniş sosyal toplumun esirgediği korumayı, adaleti hâlâ devlet söz veriyordu. Asıl tehlike -aynı durumda olan her başka vatandaş için de daha da tehlikeli olan ancak liberallik öncesi güç gösterilerinin en yüksek makamlara kadar gerilediği ve her korumanın sadece yalanlama ile verildiği zamanlarda ortaya çıktı.

Bu gibi işaretler kesinlikle Prag'da da vardı. Doğu Yahudilerinin buradaki durumlarının kötü olduğu biliniyordu: Hayvan vagonlarında gelmişlerdi, çoğu kamplarda yaşıyordu, süt bebeleri ölüyordu, kendileri de üşüyor ve açlık çekiyorlardı. Önceleri büyük garanti olan devletin bu sefilliğe bilinçli ve Yahudi düş-

manlığından kaynaklanan niyetle bakıp bakmadığı konusunda düşünce beraberliği yoktu, çünkü sosyal soğukluk, savaş yüzünden bayağılaşma ve genel yokluk yüzünden zaten herkes acı çekiyordu. Oysa 1917 şubatında kent yönetimi 'İsrailli göçmenlerin' -salt bunların!- lekeli humma hastalığının önünün alınması için tramvaya binmelerini yasaklanmıştı: bu kentin korkunç soğuk yüzünden donmakta olduğu sırada alınan bir karardı, kent dışında oturanların artık merkezdeki pazarlara yaya olarak gelmeleri nerdeyse olanaksızlaşmıştı. Bu kararla uygar bir sınır aşılmıştı: artık bu bir ihmal değil, bir halk grubunun kesin yönetimsel sınırlandırılmasıydı. Olay skandal yarattı, sansürcüler eleştirel bir tartışmanın çıkmasını her ne kadar engellemeye çalışsalar da,[4] Prag'daki durum Viyana Meclis mahkemesinin önüne geldi.

Yahudi kuşkusuzluğunun sınavlanması ise bambaşka bir yönden geldi, bu durum kendi rollerinin temelinden yeniden düşünülmesi gerekliliği ile ilişkiliydi. 1917 kasım ayında İngiliz dış işleri bakanı Arthur Balfour'un müthiş garantisi ilan edildi, buna göre Yahudilerin 'ulusal yerleşimleri' Filistin topraklarında bir dünya gücü tarafından öylesine kabul ediliyordu ki bu aynen siyasal siyonizmin amaçlarına uyuyor, Herzl'in başından beri düşlediği durum, kenarda kalmış bir ideolojiden güç faktörüne yükseliyordu. Haftalarca Yahudi basınında bir coşku yaşandı, herkes 'Balfour deklarasyonunu' yayınladı, hatta Prag'ın *Selbstwehr* gazetesi ek baskı çıkarttı.

Buna rağmen bu beklenmedik açılımın kurtarıcı sevinci hiçbir yerde fark edilmedi. Bu derece elle tutulur, İngiliz kabinesinin kesinlikle kararlaştırdığı bildirinin ardından herhangi başka eylemlerin geleceği konusunda kimsenin kuşkusu yoktu. Oysa İngilizler sanki savaşı kazanmışlar gibi konuşuyorlardı; ataerkil bir inançla tüm Filistin halkının hakları için çaba gösteriyor, oysa Filistin'in *o sıradaki* hükümranları olan Türklerden tek bir kelimeyle bile söz etmiyorlardı.[5] Bunun tek bir anlamı olabilirdi: Yahudilere yapılan bu teklif ittifak devletlerinin kesin yenilgisinin sessiz koşuluyla gerçekleşebilirdi. Oysa bunu ne Almanya'daki ne de Avusturya'daki radikal Siyonistlerin hemen

hiçbiri bile arzulamıyor, hele eskiden olduğu gibi hâlâ imparatora sadık Yahudilerin çoğunluğu hiç istemiyordu.

Balfour deklarasyonu açığa vurulmasa da bir vicdan sorunu yaratmıştı, milyonlarca insanın kimlik kaderi söz konusuydu. Kim kendi devletine ve uyum sağlama yaşamsal stratejisine karşı koyamıyorsa -ki bu gruba Alman ve Avusturyalı Yahudilerin büyük çoğunluğu dahildi- İngiliz teklifini reddetmeliydi, hem de çok sesli ve koşulsuz olarak: "Almanya bizim tek vatanımızdır, öyle de kalmalıdır", diye yazdı *Allgemeine Zeitung des Judentums*. Peki ama diğerleri nasıl davranmalıydı, onlar için son sayımdan bu yana 'vatan' kavramı ağızlarından zorla çıkmaktaydı artık; ya Yahudi ulusu sözünü ciddiye alanlar ne olacaktı? Karar vermeden şimdilik kaçınmak üzere deklarasyonu İngiliz propagandası olarak ele almayı yeğlediler: Viyana geniş kültür çevresinin organı olan *Dr. Bloch'un Österreichische Wochenschrift* adlı yayını da öyle yaptı. Bundan sonra da Türklerle iyi ilişkiler içinde olmayı umut edebilirler -daha kısa süre önce Max Brod bunu *Neue Rundschau'da* nedenlendirmeyi denemişti ve deklarasyonu bu yüzden gereksiz bulabilirlerdi.[6] Ya da psikolojik kapan çitlerini yıkabilir, 'ev sahibi halkla' özdeşlemeden vazgeçerler, kendi devletlerinin askeri yenilgisini ve batışını göze alırlar. Bu o kadar acı vericiydi ki: uyuma inanmayan herkes için doğru ve süreklilikte bir tek *bu* yol kalıyordu, hâlâ çekingen kalanlara ise siyasal olaylar ders verdi.[7] Aralık 1917'de ABD Habsburg monarşisine savaş ilan etti. İki gün sonra, yani Balfour deklarasyonun yayınlanmasından tam olarak bir ay sonra İngilizler Kudüs'e girdiler, yenilgiye uğrayan Türkler panik içinde kaçtılar. Yahudilerin bundan böyle kime dayanacakları belli olmuştu, çok daha geç gelen nefes aldırıcı RUSYA İLE ATEŞKES bile artık bu durumu değiştirmedi.

"Doktor iyi bir adam, Tanrı ona merhamet edecek." Bu lehçe kullanan Zürau'lu isimsiz bir yazarın doktor Kafka için söylediği sözlerdi. Henüz sağlıklı iken Kafka'nın bu hürmeti dostlarına iletip iletmediği kuşkuludur. Neden sanki şimdi?

Kendi bilincine aylar süresince yavaş gelmiş de olsa yaşamının yöneldiği magnetik kutup durumunu düzeltmişti. Bu ha-

reket daha Kuyumcular sokağındayken başlamıştı, başlangıçta belirsizdi, ancak Zürau'da, en geç 1918 yılının başında beklenmedik bir olaya yol açarak belirli oldu: Kafka artık kendisini yazar olarak ne hissediyor ne de adlandırıyordu. Yazıyordu, ama yazmak onun için araç olmuştu, bunu başka bir durumun hizmetine vermişti.

Bunun işaretleri daha düzyazı parçaları olan TAŞRA DOKTORU ve ona paralel olarak ortaya çıkan notlarda görülüyordu. Sert metinlerdi bunlar, durmadan analitik olana kaçan düzyazıydı, sahnesel açılım hevesi ara sıra aydınlanıyordu. Kafka'nın bu metinlerde önce bir başlık bularak tarttığı hiç de ayartıcı değildi, başlık edebiyat dışı bir kitaba da aynen uyabilirdi: örneğin *sorumluluk* olabilirdi. TAŞRA DOKTORU'nun hayali yoğunluğu, şaşırtıcı buluşların zenginliği, şimdiki zamanla geçmiş zamanın düşte gezer hafifliği ile yüklenmesi -bütün bunlar *şiirsel* kazanımlardı ve Kafka'nın yazma eylemini yeni bir boyuta götürüyorlardı. Aynı zamanda da kendisi şimdi genel geçerlilik isteminde bulunuyordu, yani edebiyatın ötesine geçmeye. YENİ AVUKAT adlı parçada şöyle deniyordu:

> "Bugün -kimse inkar edemez ki- Büyük İskender yok. Her ne kadar öldürmeyi bazıları biliyorsa da... ama kimse, hiç kimse Hindistan'a götüremez. O zamanlar bile Hindistan kapıları erişilmezdi, yönleri kralın kılıcı ile işaret edilmişti. Bugünse kapılar bambaşka yerlere ve ilerilere ve yukarılara taşındı; kimse yönü göstermiyor, çoğu kılıç tutuyor, ama sırf onları sallamak için; onları izlemek isteyen bakış, şaşırıyor."

Betimleme güçlü, aynı zamanda da programlı, edebiyattan ziyade daha çok zaman saptaması gibi geliyor kulağa. Kafka'nın kendisinin saptadığı içerik listesi çoktan geçersiz olduğunda ve aylarca bekledikten sonra, kesinlikle bu parçanın tüm tezli cümleleriyle TAŞRA DOKTORU'nun *başına* ait olduğunu biliyordu. Bu ince kitabın nerdeyse her sayfasına gömülen ve bununla Kafka'nın edebi oyunlarını oynadığı[8] bu yansıtma hareketinin kendi varoluşunun egemen hareketi olacağını düşünemezdi. Kan kaybıydı bunu yerine getiren.

"Bir şey yazıyor musun?" Brod bu soruyu tamamen bastırmak istemiyordu. Nihayet Kafka'nın edebiyata harcamak istediği her özgür saat için savaş vermesinden bu yana üç yıl bile geçmemişti; hatta TAŞRA DOKTORU için bile kendisini bütünüyle işine verdiğini gösteren tedirginliklere razı olmuştu. Ya şimdi? Kafka fiziksel olarak darbe yemiş olarak oturuyordu, Zürau'da çok iyi bakılıyordu, beş aydan fazla bir zamandır bürodan kaçmıştı, özgürdü. Bu özgürlüğü edebiyat için kullandığı görülmüyordu. "Yazmıyorum", diye cevapladı nerdeyse şiddetle. "İstemim de zaten yazmaya yönelik değil açıkçası."[9] *Açıkçası* değil.

Onu sıkıştırmamak daha iyiydi: Şezlongda yatmayı daha etkili kullanması için Prag'dan gelen hiçbir uyarı yok elimizde. Brod ve Weltsch Kafka'nın ürün verme dalgalanmalarının hiç de kendisinden kaynaklanmadığını, hele dışarıdan etkilenemeyeceğini öğrenmişlerdi, yazma uğruna onun kendi bedeninin gereksinimlerinden nasıl vazgeçtiğini anımsadıklarında, tüberküloz hastasının yeni, gücünü kemiren bir projeye başlamamış oluşuna memnun oldular.

Kafka'nın inandırmak istediği gibi hiç de durmadığı ortaya çıktı. Köye gelmesinden kısa süre sonra ender ve olağanüstü bir fırsata karar vererek "bir başlangıç" yapmak istemişti, bunun içinde yazma eylemi de vardı. Anlatmak değil. Praglı arkadaşları sonraki aylarda o mavi okul defterlerinde neler olduğunu bilselerdi şaşırıp kalırlardı (bugün bunlara 'Oktav defteri G' ve 'H' deniliyor), Kafka bunlardan epeyce depolamıştı yanında götürmek için. Bunlarda bile geçen kışın birkaç yankısı, Kuyumcular sokağında keşfettiği o düş etkili düzyazının çağrışımları vardı -özellikle de oluşum mitlerinin ironik demontajını Kafka DAS SCHWEIGEN DER SIRENEN UND DIE WAHRHEIT ÜBER SANCHO PANSA'ya koyduğu gibi, TAŞRA DOKTORU -cildine de alması uygun olurdu.[10] Oysa bu parçalar bile artık anlatımlı değil, bunlar deney dizinleri, görüntülerden kazanılmış, görüntülerin içine akan düşünce hareketleriydi. Bunlar Kafka tarafından yeni biçimlenen görevin çözümleri. 1917 yılının sonunda Brod'la olan bir konuşmasında açıkladığı gibi *açıkça* edebiyata değil, daha çok etik bir göreve yönelikti. "Yapmak

istediğim şeyi yalnızca kendi başıma yapabilirim. Son olayları kavramalıyım." Bu alışılmadık biçimde arzulu geliyordu kulağa, ama son derece ciddiydi ve sonuna kadar düşünüldüğünde, edebiyat edimine veda anlamı taşıyordu. Nerdeyse bir parantez açarak Kafka dostuna üç ay sonra TAŞRA DOKTORU'nun "büyük olasılıkla son kitabı" olduğunu anımsattı.[11]

Bu doğru çıkmadı, başka türlü gelişti her şey. Kafka'nın Zürau'da doldurduğu Oktav defterlerin içeriğine salt kendi aydınlanmasına yönelik oluşu, yayınlanmaya uygun olmadıklarına -hele bir kitapta toplanmamalarına- olan inancı ironik biçimde gerçekleşti. Bunlar daha çok yoğun biçimlendirilmiş notlardı, dini ve felsefi sorunlara, iyiye ve kötüye, doğruya ve yalana, yabancılaşmaya ve kurtuluşa yöneliktiler. Kan kaybederek uyanmanın şoku altında uyanan bir yazar için şaşırtıcı olmayan notlardı bunlar nihayet, durmadan gene uçurumun kıyısına yaklaşıyorlardı, kendi yok oluşunun karşısında duran yere. Çoğu fragman olarak kaldı: hep dağınık, boşluğa kayan cümleler, aralarında aforizmaların göründüğü, görüntüsel açıdan etkili anlatımlar, gene Kafka'nın yan çizgilerle birbirlerinden ayırdığı yaygın ve doğrudan kesilen arayış hareketleri. Dünya edebiyatında hiç değilse biçimsel olarak karşılaştırılabilecek bir şey var: Valéry'nin not defterleri (akıl almaz bir taş ocağı, ancak 1945'te kapatılmış), bir de tabii Pascal'ın PENSEES'i var. Kafka'nın hastalanmasından önceki günlerde Pascal'ın kaotik notlarını karıştırması mutlaka rastlantısal bir buluşma değildi: Kısa süre, felaket olaydan *sonra* bunu yazmanın bir şekli olarak ele almışa benziyor, nerdeyse yolu olmayan bir alana girmek için yeterince açıktı bu biçim.

"Yolumu şaşırıyorum. Doğru yol tel bir halattan geçiyor, ama yüksekte gerili değil, aksine toprağın hemen üzerinde. Daha çok üzerinde yürümek yerine tökezlemek için."

"Bir kafes kuş tutmaya gitti."

"Onun gevşemesi gladyatörün dövüşten sonraki gevşemesi, işi bir memur odasının köşesindeki boyama gibi."

"Yalnız tinsel dünya oluşu gerçeği umudumuzu alıyor ve bize kesinlik sunuyor." "O olayların ardından tıpkı kızak kaymaya yeni başlamış biri gibi koşuyor, hem de yasak olan yerde alıştırma yapıyor."

"Bu duygu: 'Buraya saplanıp kalmıyorum' ve hemen aynı anda dalgalanan, götüren galeyanı çevresinde hissetmek."
"Biz cennetten kovulmasaydık cennetin yıkılması gerekirdi."
"Hep hazır, evi taşınabilir, hep kendi ülkesinde yaşıyor."
"Ölüm döşeğindeki yakınma aslında burada doğru anlamda ölünmemesi, yakınması, biz hâlâ bu ölmeyle yetinmeliyiz, hâlâ oyun oynuyoruz."[12]

Hangi galeyan, hangi ev, hangi oyun? Ne umut ediliyor, ne kesinlik sunuyor? Ve toprağın bir karış üzerinde gerili halat... etkileyici görüntüler mutlaka, ama bu üzerinden geçilmesi gereken hangi yol ve ne derece *doğru* olan yol?

Kafka'nın Zürau'daki meditasyonları ('aforizmalar' kavramını kabul edip etmeyeceği kuşkuludur) çoğu okuyucu tarafından anlatımlı yapıtından daha az bilinir. Metinler sıkıntı yaratır, hem içerik hem de estetik açıdan yorumlanmaları güçtür, daha çok edebiyat değil de toplu bilmece etkisi yaparlar. Mutlaka bir yansıma işinin en sert taşa bile işleyen şaşırtıcı örnekleridir, ara sıra Kafka'nın anlatımları insanı algılama yeteneğinin sınırına ulaşmışa benzer, buradan birkaç adım daha atıldığında bilme ve *bilgelik* alanının berrak havasızlığına ulaşırlar. Gene de o hiçbir sonuca varamaz; her cümle, her görüntü daha fazla yorum gerektirir ve tezli anlatımlar yerine Kafka düşünce görüntüleri ve aykırılıklar koyar, ki bunlar çok anlamlı olmakla kalmaz, aynı zamanda da değişimli olarak birbirlerine direktif verirler: Böylece kuşu yakalayan kafes kendi sözünün gelişi olmadan, metinde anlaşılır biçimde uzaklaştırılabilirse de tamamen bilmecemsi kalır. Kafka deneyler yapıyora benziyor, deneyleri arada bir erkenden kırmak için çeşitli akış katmanlarına bırakıyordu. Bu durum Kafka'nın Zürau notlarını yazılı terekesinin neresine konacağı sorusunu her zaman kışkırttı. Okuyucularının büyük çoğunluğunun eğilimi bunların asıl yapıtlarının yanına pek konmamasından yanaydı.

Oysa şaşırtıcı biçimde Kafka'nın kendisinin bunu tamamen başka türlü gördüğüne dair işaretler vardır. Daha 1918 şubat ayında o notlarını gözden geçirerek, neyin kullanılabilir, neyin geçerli olduğuna baktı. Bir demet mektup kağıdı aldı eline (son savaş yılında ender bulunur kıymetteydi bunlar), kâğıtları dikey

ve yatay olarak katlayıp kesti, bu şekilde yüzden fazla kâğıt parçası elde etti; sonra parçaları numaralamaya başladı ve seçilmiş notlarla doldurdu. Her kâğıt parçasına bir 'aforizma' düşüyor ve bunlar ortaya çıkışlarına göre sıralanıyordu, böylece bunları temize çekerken zaman zaman (bir yandan da çok önemli) düzeltmeler yapıyordu. Başka bir deyişle: Kafka ekin topluyordu; bunların kavrayışın o sırada mümkün olan derecesine kadar getirildiğini ve bunun da ötesinde ileriye kalabilmeleri için dil açısından yeterli ele alındığını gösteren düşünceleri ve düşünce görüntülerini süzgeçten geçiriyordu. Kafka'nın *ne için* bu zahmete girip kâğıt parçaları cildini hazırladığını biz ancak tahmin edebiliriz; bundan aylar sonra Brod'a Zürau'da sözüm ona "tembellik" ediyor oluşundan yakındı, bu yüzden bu kâğıt parçalarını gösterdiği,[13] hele olası bir yayını düşündüğü yoktu. Kesin olan onun salt eskizleri, ön çalışmaları, tasarımları asla temize çekip sıraya dizmemiş oluşuydu. Dahası: Kafka'nın bu cildi daha sonra yeniden gözden geçirdiğiydi, çünkü seçilmiş notların iki düzinesi kalemle gene çizilmişti. Bundan nerdeyse üç yıl sonra 1920 yılı sonunda yeni aforizmalar metinlerini dizinine ekledi. Bir kavrama diziniydi bu açıkçası, kendi entelektüel gelişiminin düzeyine katmayı ve çıkartmayı denediği bir durumdu.

Bunun *edebiyat* yazını olup olmadığı sorusu Kafka'yı tedirgin etmiyordu: *Yazmaktı* bu, yeni bir basamak olsa da. "Zaman zaman 'Taşra doktoru' gibi işlerden tatmin oluyorum", diye not düştü Zürau güncesine, "böyle bir şeyi hâlâ başarabilmem koşuluyla (hiç olası değil). Mutluluk ise yalnızca dünyayı temizliğe, doğruya, değişmeze yükseltmemde."[14] Kafka'nın edebi çalışmasının anlamı ve amacı hakkında en bilinen ve en öne çıkarılan yorumu budur. Kendisinin gördüğü üzere evlilikten vazgeçtikten sonra onu bekleyen "akıl almaz görevin" taslağını çiziyor, bu göreve haklı çıkmak için bütünüyle yeni *anlatıcı* metinleri deneyeceğini işaret ediyor. Kafka'nın burada anlattığı istek doğrusu akıl almaz -sanatsal mükemmeliyet bile az geliyor-, akıl almaz olan mutlaka doğa ötesi doğruyu gerçek olanaklar olarak göze almanın o anda harekete geçirdiği öz güvendi. Artık *her şeyi* istemekte: başarı, kavrama, haklı çıkma, mutluluk.

Max Brod terekeden Zürau yansımalarını 1931 yılında yayınladı, Kafka'nın kendisi bir seçim yaptığı için, yani yayınlanma için ilk basamağı bir ölçüde hazırladığı için, not defterlerindeki sözleri dikkate almaması haklı çıkıyora benziyor. Brod bu kâğıt parçacıkları paketini kulağa olabildiğince esoterik gelen bir başlıkla değerlendirmek zorunda hissetti kendini: BETRACHTUNGEN ÜBER SÜNDE, LEID, HOFFNUNG UND DEN WAHREN WEG[15] (Günah, acı, umut ve doğru yol hakkında gözlemler). Henüz Kafka'nın dünyasını tanımayan okuyucuların gözünde -kim biliyordu ki onu otuzlu yılların başlarında?- burada 20. yüzyılın çok sayıdaki peygamberlerinden birinin sesini yükselttiği sanıldı. Peki ama bu durum GÖZLEM'in fırça darbeleriyle, ATEŞÇİ'nin klasik temizlikteki düzyazınıyla ya da CEZA KOLONİSİNDE'nin sadist fantezileriyle nasıl uyuşacaktı? Bu anlatıcı hangi nedenle olursa olsun denemek üzere alanı mı değiştirmişti? Yoksa bu belki de o (berbat), yazarın 'dünya görüşü' özünü kendi yapıtlarından *kendi eliyle* zorla çıkartmasının şeytana uyması mıydı?

Brod bu düşündürücü oluşumun edebi bir açıklamasını yapamadı, ama biyografik açıdan yaptı. Kafka *Yahudi* bir yazardı diye saptadı, zaten seçtiği konular açısından bu yeterince anlaşılmaktaymış: Terk edilme, izolasyon, kendi ailesine yabancılaşma, sosyal birlikteliğe ve kurtuluşa olan özlem. Kafka Zürau notlarıyla kesin Yahudiliğe ilerlemiş, bunu yapıtlarında zaten çoktan ortaya koyduklarını başka bir düzeyde açmışmış. Düşünülmeye değer bir tez, hem de ömür boyu yakın arkadaşı olan bir otorite tarafından yapılıyor. Brod bu kredisini kendi Yahudi yorumlamasını *tanrı bilimsellikle* yapılandırıp nihayet Kafka'da olumlu bir 'inanç', hatta dini bir 'öğreti' bulduğuna inandığını açıkladığında geniş anlamda kaybetti.[16] Bu yanlış yol her dikkatli ve biraz da olsa önyargılı olmayan okuyucunun gözüne batmıştır.

Öte yandan öylesine okunduğunda bile Kafka'nın 'aforizmaları' tam olarak Yahudi rivayetine dayanır: Tevratsal metin bu konular, Yahudi gnosisi, kabalist mitoslar ve Hasidik anlatıların anımsanışı. Zürau meditasyonu özellikle *Yahudi* yorumunu en sevilen alan olarak görülmesi için iyi nedenler, hatta bunlar Brod'un

yazdıklarını yanlış bulanlar arasında bile vardı. Walter Benjamin ve Gershom Scholem birbirleriyle yıllarca süren Kafka'nın Yahudi geleneği hakkında tartışmışlardı, bu mektuplaşma o derece şaşırtıcı görüşler ortaya koyuyordu ki, bu görüşler de anlatım ve yorumlara konu oldu. Buna karşılık Yahudi geleneğini pek iyi bilmeyen eleştirmenler ve edebiyat bilimcileri soruna çok daha kapsamlı yaklaşma eğilimi gösterdiler: onlara göre Kafka'nın Yahudiliğe olan ilgisi yapıtının özellikle muğlak bir yan parkuru idi ve Yahudilik bilimcisi meslektaşlara bırakılmalıydı.

Bu tuhaf iş bölümünün Kafka'nın edebi seviyesine asla uyamayacağı, yaşamına ve zamanına daha titizlikle bakıldığında daha iyi anlaşıldı. Aslında Yahudilik, edebiyat ve modernite arasındaki bağ burada çok daha geniş alanlıydı, daha çok da politikti ve edebiyat biliminin iz sürmesini fazlasıyla aşıyordu. Çünkü Kafka'nın tanığı olduğu dünyayı sarsan krizler dizisi ve en geç kayserin ölümünden sonra yön şaşırmanın yarattığı baş dönmesi, korkunç bir patlamayla karşı karşıya gelmenin yüreklere acı veren hissi -bütün bu krizlerle Yahudiler, hele Yahudi yazarlar *özel* biçimde karşılaştılar, hem de kendi gelenekleriyle hangi ilişkide olduklarına (ya da olmadıklarına) bakılmaksızın. Ayaklarının altında sarsılan toprak sağlam değildi, bu bir *halattı*. Avusturya-Macaristan'ın diğer vatandaşları kendi ulusal kimliklerine tutunurken Yahudi yayınları hâlâ 'Yahudi kimliği', 'Yahudi ulusu' nedir konusu çerçevesinde, bunların ardında dini inançların özel biçimde yerine getirilmesi dışında daha başka bir şeyler olup olmadığını tartışıyordu.

Kendisinin zorla edinilmiş pozisyonunu artık tarihsel açıdan da yeniden düzene sokmak, uyum sağlamış olan Yahudilerin bile şimdi daha fazla hissettikleri o çetin haklı çıkma baskısı Kafka'nın kozasının en içlerine kadar yerleşmişti. Hastalanmasından önce ne okuduğu, neyle meşgul olduğu sadece fragmanlar olarak bize ulaştı; açık olan o sırada Yahudi geleneğine yeni bir ilgiyle yaklaşmış olduğuydu, daha deneyli, daha olgunlaşmış bir ilgiyle. Kendisini beş yıl önce saran, bilmediği, ama ateşli bir biçimde sarıldığı Doğu Yahudiliği 'halk kültürünü' yeniden alevlendirmeyi başaramazdı. Oysa Prag kültürel yaşamında bu

konuda yeterince fırsat hâlâ vardı.[17] Bunun yerine o Yahudi basınını inceledi, Tevrat'a başvurdu, Buber'in *Der Jude* adlı dergisinde yayınlamak zaman zaman kendi yeni kitabının planlanmasından daha önemli oldu.

En önemlisi ise -ki bu Kafka'nın yeni Yahudi öz güveni için en sağlam işaretti, modern İbraniceyi öğrenmeye başladı. Profesör Rath'ın standart kitabı 1917 martında yeniden, gözden geçirilmiş olarak çıkmıştı, her yerde ilan ediliyor ve övgüyle söz ediliyordu.[18] Bu Kafka'nın yalnız kullanmak istediği değil aynı zamanda da özel bir zevk aldığı fırsattı. Çünkü *gizlice* öğrenmeye kararlıydı. Siyonist tanıdıklarının çoğunun İbranice *hakkında* konuştuklarını çoktan biliyordu, o sıralar abartılı misyonerlik çabası gösteren Brod için de geçerliydi bu. Kafka fırsat buldukça ona kelimeleri soruyordu, hatta saflığı ele alarak İbrani sayılarının nasıl söylendiğini de. Brod Kafka'nın Zürau'ya gitmeden önce kimseye açıklamadan yarım yıl içinde kırk beş dersi hatmettiğini öğrendiğinde şaşırıp kaldı. "Bu tek başına gizlilik!" diye yakındı güncesine, ama sonra Kafka'nın yabancılaştırıcı utangaçlığının "kötü" yanında "çok iyiyi" de gösterdiğini kabul etti.

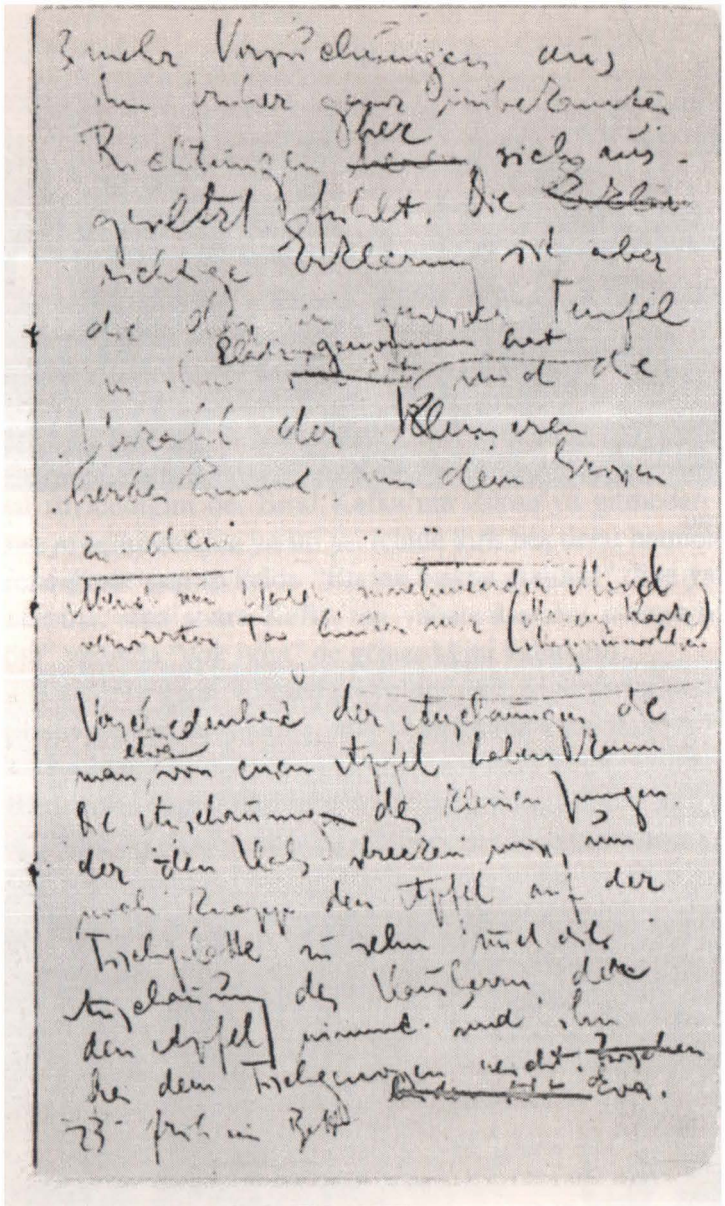
Brod bile karar vermedeki yalnızlığın, Siyonistlerin abartılı biçimde yarattıkları haklı çıkma baskısından kurtulmanın Kafka için "iyi olan" olduğunu hissetmek zorunda kaldı. O İbraniceyi daha çok kendisi için öğrenmek istiyordu, Filistin için değil, dostlarının etkisi olmadan bu düşünceye sahip olmasının hiç de mümkün olmadığını bildiği halde, gene de bu kararı tamamen bağımsız olarak vermesinin onun için önemli olduğunu, hiç de politik ya da kültürel bir yenilenme programının parçası olmadığını da. Belki de Brod ilk kez -güncesindeki tutarsız yorum buna işaret etmekte- Kafka'nın şaşırtıcı hüküm ve kararlarından bağımsızlaşmasının salt kesin sosyal sakıncalar pahasına elde edildiğini anlamıştı, yani her çeşit iyi niyetli telkinlere karşı bağışıklı olmasında yattığını. Kafka'nın kırılgan kişiliğini biçimlendirmek ve sağlamlaştırmak için tek çarenin karar vermede özgür olmasında yattığını Brod anlamıştı. Doğal olarak bu durum Kafka'nın başkalarının daha az bağımsız olan başarılarıyla ölçmesini, arada bir de memnunluk duymasını engellemiyordu:

20 Zürau

21 Zürau'daki tarlada, 1917; sağdan Kafka, sekreteri Julie Kaisere, Ottla, kuzin Irma, hizmetçi Marenka

22 'Oktav Defteri G' den, Ekim 1917

23 / 24 Prag, 28.Ekim 1918: Çek Cumhuriyeti'nin kuruluşu

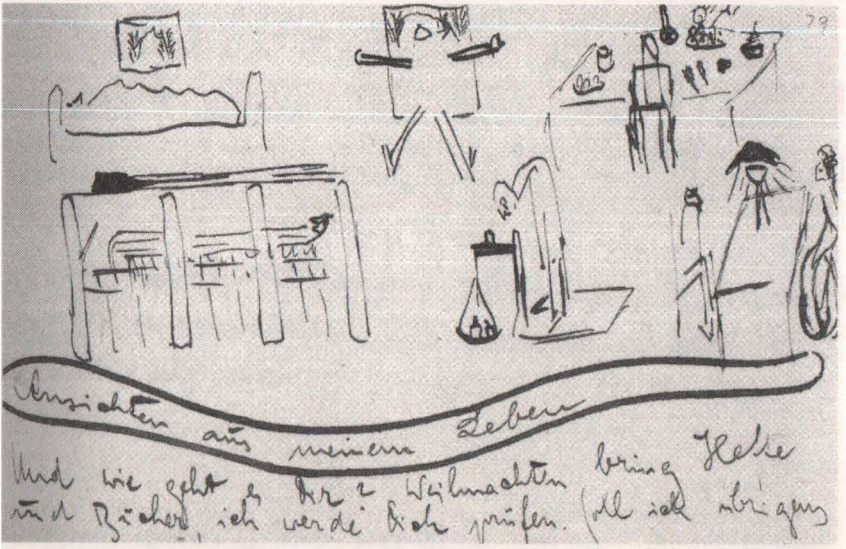
25 / 26 Prag, 21 Aralık 1918: Masaryk'nin sürgünden dönüşü

27 Stüdl pansiyonu, Schelesen

28 Julie Wohryzek

29 Ottla Kafka'ya kartpostal, Aralık 1918

dem Gesamturteil, das Du über mich hattest auf das Abscheulichste, Schimpfste, Lächerlichste. Und zögertest keinen Augenblick, mir das auf ebensolche Weise zu sagen. Die Schande, die Du damit mir antatest, war für mich nichts im Vergleich zu der Schande, die ich Deiner Meinung nach Deinen Namen durch die Heirat machen würde.

Nun kannst Du ja hinsichtlich meiner Heiratsversuche manches mir antworten und hast es auch getan. Du könntest nicht viel Respekt vor meiner Entscheidung haben, wenn ich die Verlobung mit F. zweimal aufgelöst und zweimal wieder angenommen habe, wenn ich Dich und die Mutter mürbe zu der Verlobung nach Berlin geschleppt habe u.s.w. Das alles ist wahr, aber wie kann es darin?

Der Grundgedanke beider Heiratsversuche war ganz korrekt: einen Hausstand gründen, selbstständig werden. Ein Gedanke, der für jemanden ist, nur daß es dann in Wirklichkeit so ausfällt, wie das Kinderspiel, wo einer die Hand des andern hält und sagen muß: „Ihr geht doch, geht doch wenigstens, geht Ihr nicht?" Was mich allerdings in meinem Fall dadurch kompliciert, daß

BABA'YA MEKTUP'un temize çekilmişi, Kasım 1919

In das „geh doch!" mit jener ehrlich gemeint hast, da du ebenso mit jener, ohne es zu wissen, mir Kraft deines Wesens mich gehalten oder richtiger niedergehalten hast.

Beide Mädchen waren zwar durch den Zufall, aber außerordentlich gut gewählt. Wieder ein Zeichen deines vollständigen Missverstehens, dass du glauben kannst, ich der ängstliche, zögernde, verdächtigende entschließe mich mit einem Ruck für eine Heirat, etwa aus Entzücken über eine Bluse. Beide Ehen wären welcher Vernünftigkeit geworden, soweit damit gesagt ist, dass Tag und Nacht das erste Mal Jahre, das zweite Mal Monate alle meine Denkkraft an den Plan gewendet worden ist.

Keines der Mädchen hat mich entlangt, nur ich sie beide. Mein Urteil über sie ist heute genau das gleiche, wie damals als ich sie heiraten wollte.

Es ist auch nicht so, dass ich beim zweiten Heiratsversuch die Erfahrungen des ersten missachtet hätte, also leichtsinnig gewesen wäre. Die Fälle waren eben ganz verschieden, gerade die früheren Erfahrungen konnten mir im zweiten Fall der überhaupt viel aussichtsreicher war, Hoffnung geben. Von Einzelheiten will ich hier nicht reden.

Warum also habe ich nicht geheiratet? Es

31 Hellerau deneme okulu, yirmili yılların başı

32 Gustav Janouch

33 Müdür Bedrich Odstrcil, Kafka'nın amiri

Praglı Siyonistler diyordu Kafka alaylı, Rath'ın kitabına hep birinci dersten başlamaya mahkumlar, çünkü yaz tatillerini öğrendiklerini unutmak için kullanıyorlar.[19]

Kendisinin İbranice öğrenme kararı çok daha sürekli oldu, kan kustuktan sonra da Kafka sözcük çalışmalarına devam etti ve en geç 1918 sonunda İbranicede basit konuşmalar yapabiliyordu. Prag'da kurs aldı, hem Friedrich Thieberger (lise öğretmeni ve Bar Kochba aktivisti), hem de dini açıdan dar kafalı, ama çok bilgili Georg Langer ona özel ders verdiler. Weltsch ve Brod da zaman zaman bu çabalara katıldı, küçük bir grup halinde öğreniliyordu ve daha ilk denemelerde, *Ivrith*'ce mektuplaşmada Kafka hatırı sayılır bir ilerleme kaydetti: "Senin İbranicen kötü değil, başlangıçta bazı hatalar var; ama bir kere yoluna girince hatasız olacak."[20]

Kafka'nın bu yeni projeye harcadığı tüm enerji, tüm gurur, daha sonraları Prag yaşamının en olumlu yanı olarak gördüğü bu durum (Brod'un güncesinde saptadığı) -asla olağanüstülüğü gerektirmeyen, diğer ilgilerini ne sınırlayan ne de etkileyen, uzun süre devam eden bir deney, öz tanımlama aracı olarak kaldı. "Herkes bir savaş için savaşıyor" diye not etti Zürau'ya geldikten birkaç gün sonra. "Silahla ilgili son soru tarafından hücuma uğrayıp arkamı döndüğümde, silahlar arasında bir seçim yapamam, şayet yapabilseydim de, 'yabancı' olanları tutardım, çünkü hepimizin silah stoku var."[21] Başka bir deyişle: Yaşamı tehdit eden bir krizle başa çıkmak insanın kendi istemine bağlı *değildir*, bu tezi kendisi etkili olarak 'seçimsiz' hissi veren, Zürau'da uyguladığı metinlerle yaptı. Kütüphaneci Felix Weltsch Kafka'nın Yahudi kitapları ya da edebi kitaplar istemeyip daha çok *herhangi* biyografiler ve öz yaşamsal kitaplar istemesine son derece şaşırdı. Bunlar sadece Fransızca ya da Çekçe yazılmış olmalılardı. Zürau'ya paketler halinde dergi ısmarlanıyor ve bunlar gönderiliyordu: *Die neue Rundschau, Die Aktion, Der Jude, Jüdische Rundschau, Selbstwehr,* sahne dergisi *Proszenium,* pasifist organ *les tablettes*... Kafka hepsini yutuyordu. Bunların yanında Dickens, Herzen, Tolstoy'un günceleri, belki Schopenhauer, J. M. R. Lenz'in yazışmaları, R. M. Holzapfel'in zaman teşhisli yazıları, Max Scheler,

Hans Blüher ve Theodor Tagger. Sanki Kafka tüm silah stokunu ortaya çıkartma seçiminin sorumluluğundan kurtulmuş gibiydi.

Kafka kendisini kaptırdığı 1917/18 kışındaki tinsel etkiler meditasyonunun tek hatlı anlaşılmasını asla nedenlendirmez, ayrıca okudukları da salt *dini* ilgi olarak görülemez. Tek kural dışını Kirkegaard'ın yazıları oluşturur. Bunlarla kasım ayından sonra daha sistematik uğraşmıştır: AUGENBLICK, FURCHT UND ZITTERN ve WIEDERHOLUNG'u okumuş, daha önce okuduğu Kirkegaard'ın günce bölümlerini (BUCH DES RITTERS) yeniden ele almış, bunlarla ilgili olarak Brod'la kapsamlı yazışmıştır. Bu mektuplarda bile Kafka'nın zaten oldum olası var olan -dini ve tinsel- tarihsel inceliklere özel bir merakı olmadığı görülmektedir, buna karşılık kendi durumuyla şaşırtıcı benzerlik gösteren Kierkegaard'ın nişanlılık olayını nefesi kesilerek izlemiştir, yani o tutarlı ve pahalıya patlayan vazgeçmeyi, yaşamı 'olduğu gibi' kabul etmeyi. Kierkegaard'da Kafka'yı etkileyen onun varoluşsal ciddiyeti, bireysel yaşantıyı radikal değerlendirmesidir. Bunun için bir yandan soyut felsefi tartışmaya kendi katılımıyla sürekli düşünmeye hazır olmak; öte yandan da en derin acı anında bile şeklen mahrem olan anlaşmazlığı titizlikle dile getirmek, onu paradigmasal olarak kabul etmek ve nihayet onu *yasallık* sorununu aydınlatan soğuk ışığa batırmak.

Bunlar burada yankısını duyduğu Kafka'nın kendi sorunlarıydı. Yaşamı sadece gözlemlemek ve anlatmanın herhangi bir haklı yanı var mıydı? Tüm sosyal zorunlulukların ötesinde bir merci düşünülebilir mi, öyle bir mercii ki durumlar altında yalnız izin vermekle kalmasın, ayrıca kendi birliğine de meydan okuyabilsin? Bunlar sosyal topluluğun temellerini kemiren sorunlardı, hiçbir zaman kesin neticelenmezler ve çeşitli bağlamlarda yeniden ortaya çıkarlardı. Hukukçular ve sansürcüler sorunu çok iyi bilirlerdi, bu sorun bir toplumun hoş görebileceği sanatın 'etik müstehcenliğinin' derecesiyle ilgiliydi. Yazar için ise yaşamda kalma sorunuydu; o hayal gücünün sosyal açıdan dayanılır oluşu dışında her şey olduğunu ve dışsal uyumun baskısı altında bundan vazgeçtiğinde hemen kanamaya başladığını bilirdi. Din bilimcileri bunu kutsal bir öfkelenme olarak görür-

ler, Tanrı'ya itaat etmenin deneyi olarak bilirler: İbrahim peygamberden istenen kendi oğlunu öldürmesi ve sosyal topluluğun böylece temel kuralını yaralamasını, bunu 'daha yüce' bir kural uğruna yapması olarak. Kierkegaard'ın FURCHT UND ZITTERN'de seçtiği tam da bu bölüm, müdahaleci bir düzene inancın (ister Tanrı, ister sanat ya da etik olsun) ne huzur ne de esenlik getirmeyeceğini, daha çok ürkmeden hiç elde edilemeyeceğini anlatmıştır: geri dönüşü olmayan sıçramadan, soyuttan, 'hiç'ten korku.

Kafka bu korkuyu çok iyi biliyordu, İbrahim'in öyküsü onu da yıllarca meşgul etmiş, onu bütünüyle özdeşleşmeye sürüklemiş olmalıydı, daha sonra Robert Klopstock'a yazdığı mektup bunu ispatlıyor. Kafka burada doğrudan doğruya kendi edebi dünyasından çıkabilecek çağdaş İbrahim (Abraham) çeşitlemeleri düşünüyor. Örneğin,

> "kurban talebini tıpkı bir garson gibi uygulamaya hazır olan, ama evinden uzaklaşamadığı için kurbanı gerçekleştiremeyen, kaçınılmaz o, ekonominin ona gereksinimi var, hep durmadan bir şeyler düzenlemek gerekiyor, ev bitmedi, ama ev bitmeden, bu destek olmadan çekip gidemez, Tevrat da bunu kabul ediyor, çünkü orada: 'evini ısmarlasın...' deniyor."

Gülünç bu, yıkıcı, mitosla düşünülmüş bir oyun; oysa ardında başka ve hiç de gülünç olmayan Abraham-hayaleti beklemekte,

> "kesinlikle doğru kurban etmek isteyen biri ve de özellikle tüm işin doğru sezilmesine sahip, ama kendisinin söz konusu olduğuna inanmıyorsa o iğrenç yaşlı adam ve oğlu, pis oğlan. Doğru inançtan yoksun değil, bu inancı var, doğru bir ruh halinde kurban edecek, şayet kendisinin kastedildiğine inanabilirse. Korkuyor, Abraham olarak oğluyla atla sonuna kadar gidecek, yolda Don Kişot'a dönüşecek. (...) Çağırılmadan gelen bir Abraham! Tıpkı en iyi öğrencinin yıl sonunda bir armağan alması gibi ve beklenti dolu bir sessizlikte en kötü öğrencinin bir işitme hatası yüzünden en arkadaki pis sırasından öne çıkması ve tüm sınıfın makaraları salıvermesi gibi. Belki de bir işitme hatası değil, adı gerçekten söylendi, en iyi olanın ödüllendirilmesi öğretmenin niyetine göre aynı zamanda en kötü olanın cezalandırılması olmalıydı. Korkunç şeyler, yeter."[22]

Korkunç mutlaka, çünkü de dipsiz dinsel ya da dünya görüşlü bir sorun olsaydı burada pazarlığı yapılan gene de değil, aksine bir yaşam deneyi olduğundan bir gücenmenin Abraham mitosuyla acılı biçimde bilince geri çağırılmasıydı. İnsanın kendisinin mi *kastedildiği* (mutluluk, yetenek, görev, mecburiyet ile...), kendisinin kastedildiğinin nereden *anlaşılacağı*, insanın bundan her ne olursa olsun emin olup olmayacağı -bütün bunlar Kafka için dini inanç sorunları değildi, onun dini görüntüler, mitler ya da öğretici ikazlar yaptığı yerlerde bile onun dinden söz ettiği asla kesin değildir.

Bu nedenle Kafka'nın hem güncesinin hem de Zürau meditasyonunun her hissedilen karşı baskısı olumlu bir inanç içeriğinden süzülmek zorundadır. Kafka hiçbir zaman Tanrı'yla doğrudan bir ilişkiye girmemiştir,[23] Tanrı'yı nerdeyse tamamen kutsal kitap mitoslarının bir aktörü olarak yansıtır, özellikle de yitik cennetin öyküsü olarak. Burada bile Tanrı bir roldür, tinsel bir figürdür, hem de yetkin bile değildir.[24] Küçük kâğıt parçacıklarının hiçbirinde bu açıklayıcı düşünceleri dikkate almamıştır. Buna karşılık edebi perspektiften, görüntü ve kıyaslamadan vazgeçip doğrudan din işinden söz ettiğinde bile hemen entelektüel bir mesafe koyar:

> "İnsan kendi içindeki sarsılmaz şeye sürekli güvenmeden yaşayamaz, bu arada hem sarsılmaz olan, hem de güven sürekli olarak ondan saklı kalabilir. Bu saklı kalmanın bir anlatım olanağı da kişisel Tanrı'ya inanmaktır."[25]

Olağanüstü derin, son derece yalın dile getirilmiş bir düşünce. Ama kişisel bir Tanrı'ya inanan kimse böyle konuşmaz. Bu aforizmayı bile (ki gerçekten de tek aforizmasıdır) Kafka daha sonra elemiştir. Kafka'nın kâğıt parçacıklarını biz yazarın son sorumluğundaki biçimiyle bir yapıtın ciddi, basılmaya hazır çalışması olarak ele alacak olsak, Tanrı kavramının tek bir kere bile anılmadığı bir metinle karşılaşırız.

Bu Kafka'nın daha ünlü yapıtları için de geçerlidir, Brod'un 'aforizmaların' çoktan hazırlanan bir durumu açıklığa kavuşturduğu savı bu yüzden tamamen yanlış değildir. Çünkü Zürau

yansımaları ağına daha derinden girildiğinde Kafka'nın kendi anlatıcı evreninden ilk bakışta zannedildiği gibi hiç de uzaklaşmadığı etkisi güçlenir. Elindeki tüm anlatım araçlarıyla her şeyi kapsayan, her şeyi rayına oturtan doğa üstülüğü (tranzendens) (yasa, doğru, sarsılmaz olan...) olanı savlar, aynı nefeste de doğa üstülüğü umutsuz bir uzaklığa iter. Sanki tüm okuyucularını aynı yöne bakmaya zorlar -sırf onlara: 'Yön doğru, *orada*, ama gözleriniz oraya uzanmıyor, asla uzanmayacak görmek için' der. Sarsıcı bir hüküm, ama asla bir yenilik değil: Bu tam olarak DAVA'ya daha önce egemen olan boşluğa olan tavırdır.

Dinsel bir tavır değildir. Kafka her çıkışı kilitliyor, her deliği kapatıyor. Gölgeleri gösteriyor, bunlara ait olan ışığı asla göstermiyor. Ara sıra bir ışığın içeriye girmesi gözünden kaçıyor, bu ışık bir an sıcaklık veriyor -sonra o hemen bu hatayı düzeltmeye kalkışıyor. "Sarsılmaz olana inanç" diye yazıyor önce; kâğıt parçacıkları cildini temize çekerken bu sözlerden yalnızca "*kendi içindeki* sarsılmaza olan inanç" kalıyor. 'Oktav defter H'de "biz kendimizi geliştiriyoruz" deniliyor "kendimize bağlanmadan daha az derin değil insanlığa bağlanmamız -bu dünyanın tüm acılarından birlikte kurtulmak için." Bu sözler de dinsel bir söz verme gibi geliyor kulağa, her türlü belirsizlikte kesin olumlu bir beklenti gibi. Bu yanlış anlayışı Kafka hemen düzeltiyor. "Birlikte kurtuluşa kadar" sözlerinin üzerini çiziyor ve üzerine: "her insanla birlikte" diye yazıyor. Tek bir çizgiyle her umudu söndürüyor, insanlık tarihini geriye büküyor, dışarıya olan son bağı kesiyor, geriye kalan iki misli inanılan *bu dünyaya ait* beraberlik. Bununla ölüm de kurtuluş alanı olarak yitiyor. Bunun nedenlenmesi sarsıcı biçimde yalın: "Bu dünyanın ardından öteki dünya gelemez, çünkü öteki dünya sonsuz, bu yüzden bu dünya ile zamansal ilişkisi olamaz." Ve bununla şatoya giden son, en son kapı düşüyor.[26]

Sohbetlerinde de Kafka'nın yıllarca bu düşünce motiflerine sadık kaldığı görülüyor ve bunlar Yahudi yazıtlarından çok Eflatun'dan kalan etkiyi ele veriyor. Bununla da, en iyi yolun inançlı Yahudi dinselliğine vehmetmede bulan dostu Brod'u durmadan düş kırıklığına uğratıyor. Kafka'nın doğruluk, iyilik,

sarsılmazlık konusunda ne derece ciddi oluşu etkileyiciydi, sık sık dinsel ya da kulağa dinsel gelen kavramları da önemli bulduğu düşünceleri mümkün olan en yüksek gerilime sokmak için kullanıyordu. "Dua etme biçimi olarak yazma": Bu kulağa etkileyici geliyordu, oysa kansız metafizikten son derece uzaktı.[27]

Brod dostunu bu gibi kavramların asıl dinsel anlamına oturtmayı denediğinde karşı koyuşla karşılaşıyordu. İnanç formülleri Kafka'yı ilgilendirmiyordu, kendisinin tek gerçek olarak gördüğü o düşünce dünyasının sözüm ona kefili söz konusu olduğunda, nerdeyse mukaddesata küfür bile etme yeteneğine sahipti. Böylece kendisini aktif bir savunmaya alarak tüberküloz hastalığı düşüncesini bir çeşit Tanrı mahkemesi olarak gördü, birçok kere ve zevk alarak Wagner'in MEISTERSINGER (Usta Şarkıcılar)'inden alıntıladığı cümleyi söyledi: "Ben onu daha nazik sanıyordum."[28] Brod'a karşı insanları "Tanrı'nın kafasından çıkan nihilist düşünceler" olarak betimliyordu; ama bu onun bazı gnostiklerin savladıkları gibi hain bir dünya yaratıcısı olmadığını, aksine "keyfinin kötü olduğunu" gösterir diyordu. Brod tedirgin olarak bu koşullar altında bizim dünyamız dışında bir umut var mı diye sorduğunda Kafka gülümsüyor ve: "Çok umut var -Tanrı için sonsuz umut-, ama bir tek bizim için yok."[29] diyordu.

Garip bir durum gibi: Her şeyin kırıldığı bir anda, dünya tarihinin hızlandığı, milyonlarca bireyin darmadağın olduğu ve kendilerini sırf rastlantılara terk edilmiş gördükleri yerde, yani tarihin akla gelmeyen sayıda heyecan verici *öykülere* aktığı bir anda -bir yazarın, artık öykülemek istememesi, bunun yerine görünürde öyküsüz olan "son şeylere" dönmesi: İyi ve Kötü, Doğruluk ve Yalan, Yaşam ve Ölüm'e eğilmesi garipti. Belki de Kafka bu kavramlarda tutunacak bir şey arıyordu. Zaman zaman son kavrayış ya da kurtuluş için son umudun ayrımının mı söz konusu olduğunu bilememesi son derece akla yakındı. Evrensel, her türlü kavrayışı aşan bir krizi yaşamıştı, bir dünya savaşını, toplumun ve değerlerinin çözülüşünü, kendi devletinin batışını. Buna ek olarak bir de krizi sergilenen bir bekleyiş olarak -Yahudilik-, gözlemlemişti, herkesin kendini sağlam bir toprak üzerinde durduğunu sandığı bir sırada çoktan sarsılmıştı bu bek-

leyiş. Ve nihayet aynı anda da ikinci, aynı biçimde tehdit edici, kesinlikle *mahrem* olan bir krize de boyun eğmek zorundaydı, yani bedenine yönelen, birden kanamaya başlayan bir saldırıya.

Kafka'nın hem meditasyonu hem de Zürau mektupları onun çifte patlamanın açıkça bilincinde olduğunu gösterir. Bu koşullar altında artık kendisini içsel mahkeme, nişanlı önünde ya da birkaç iyi niyetli dosta karşı haklı çıkartmasının yetersiz olduğunu anlamıştı. Çünkü en güçlü ve inandırıcı metaforlar -örneğin Felice'ye yazdığı son mektuplardaki tartışma sözcükleri- sırf özel mitolojiyle ilişkililerse, saf içsel mitoloji yanlış, fısıltılı tınısı olarak duyulmaz olmuştu. Ciddiye aldığı sürece yansıtma işinin kaçınılmaz olarak kendi bireysel kaderinin ilişkiler sisteminden dışarıya taşıdığını anlamıştı. Bu kaçış güçlerine artık kendini bırakmak zorundaydı. Artık yalnızca kim olduğunu, nasıl olduğunu, neden böyle olduğunu bilmek istemiyordu. Bu genel çözülme karmaşası içinde *yerinin* neresi olduğunu bilmek istiyordu şimdi.

Gene Max Brod oldu ilk kez Kafka'nın yeni, şaşırtıcı düşünce ufkuyla karşılaşan. Nedeni görünürde yeterince basitti: Kafka'nın hastalığını kabullenişindeki tuhaf açıklaması, hatta neşesi, Prag'da hiç kimsenin anlayamayacağı bir tavırdı. "Seni tedirgin edeceğimden ürkmesem", diye yazdı Brod Zürau'ya, "mektuplarının büyük huzur içinde olduğunu söyleyebilirim. İşte söyledim bile, -seni bunun ya da başka bir şeyin huzursuz etmeyeceğini bilmemin ispatı. Sen mutsuzluğun içinde mutlusun."[30]

Bir azarlamaydı bu, Kafka ilk kez duymuyordu bunu ya da (haklı olarak) *seziyordu*, daha birkaç ay önce rutin öz yakınmalarıyla, o kazanmış olduğu savunma stratejisiyle, kendini yargıçların en acımasızı yaparak ve *öz-yargı* uygulayarak cevaplamıştı. Oysa şimdi yakınma yoktu, bunun yerine Kafka önemli bir karşı saldırıyla cevap veriyordu:

> "Sevgili Max, aslında ben senin içinde taşıdığın, benim ve başkaları için kullandığın 'mutsuzluk içinde mutlu' sözüne hep şaşırmışımdır, hem de bunun bir saptama ya da üzüntü ya da ikaz oluşundan çok sitem oluşuna. Bunun anlamının ne olduğunu bilmiyor musun sanki? Bu art düşünce ile, ki doğal olarak içinde 'mutluluk içinde mutsuzluk'u da

barındırıyor, Kabil'in işaretinin damgası var herhalde. Eğer bir kimse 'mutsuzluk içinde mutluysa' bunun ilk anlamı dünyaya olan ayak uydurmasını kaybetmiş demektir, ayrıca da her şeyi yıkılmış ya da yıkılmakta, hiçbir sesin kırılmadan artık ona ulaşamadığı ve onun hiçbir sesin arkasından gidememesi demektir. Benim durumum bu kadar kötü değil ya da hiç değilse şimdiye kadar değildi; bana şimdiye kadar mutluluk ve mutsuzluk bütünüyle yansıdı; benim ortalamama gelince, bunda haklısın, şu andaki durumun büyük bölümünde, ama bunu başka bir sesle söylemelisin."[31]

Brod o kadar şaşırmıştı ki cevabında bu konuya değinemedi bile. Şimdiye kadar Kafka kendi tavrının zaman için tipik, bulgulu açıklandığı hiç bu derece açık saldırgan bir denemeye girişmemişti, hem de gene sakin ve akıllıca yapıyordu bunu ve sırf olası bahaneler olduğu düşüncesini kökünden kazıyordu. Evet ciddiydi, ruhsal kurnazlıklara benzeyen[32] her şeye karşı şeklen isteksizdi, Felice'nin de çoktandır aynı yanlış anlamanın kuşkusunu Kafka taşıdığından ona karşı da bunu *koruyucu biçimde* engellemeyi deniyordu. Brod'un "kaba" sitemini alıntıladı, bunun onun da gizli sitemi olup olmadığını sordu, kendi cevabını kapsamlı olarak ona da yazdı, hatta betimlemeyi daha da sivrileştirdi: Mutsuzluk içinde mutlu olan bir insan, diye yazdı, "dünyayı yıkmış, onu yeniden canlı olarak ayağa kaldırmaya yeteneği olmayarak yıkıntılar arasında kovalanan biridir."[33]

Bunlar o anda aklına gelen fikirler değildi. Daha Kafka'nın 1917 ağustos ayındaki notları -kan kusmasından önceki ve sonraki günlerden kalan- lakonik bir tınıyla aynı noktaya işaret etmekte, kendi yönünü kaybetme hakkındaki sızlanma açık, her şeyi kapsayan saptamaya dönüşüyordu. "İnanıyor musun? Bilmiyorum", deniliyor henüz belirsiz olarak, ama sonra daha kesin olarak: "Neyi tutsam yıkılıyor." Şiirsel bir dönüşümle: "Orman ve nehir -ben suda yüzerken önümden akıp gittiler."[34]

Zürau meditasyonlarında daha birçok fragman var, bunlar soyut, Kafka'yı ileriye iten kişisel olmayan kavrayış istemi dışında her şey olduklarını kesin olarak belli ediyorlar. Kendisine ait olanı zamana uygun olarak birlikte düşünmek istiyor, bu zamanın içinde kendine bir yer edinmek istiyor, tinsel olarak yaşamanın mümkün olduğu bir yeri arıyor. Kusurlu giyinmiş biri

gibi davranıyor, açık yerlerini beceriksiz hareketlerle kapatmaya çalışan biri gibi, sahneye çıplak çıkmayı tercih eden biri gibi: yani çıplaklığın kusur olmadığı, aksine *anlamının* olduğu bir yere. Ona bu yeni "şimdiye kadar bu mükemmellikte olacağını tahmin etmediği çıkış yolunu açan" şeyin tüberküloz olduğunu açıklıyordu; bu çıkış yolu "benim yalnız özel olarak değil, yalnız öylece konuşmamla değil, aksine açık, kendi tavrımla itiraf ettiğim burada varlık gösteremeyeceğimde yatacak. Bu amaç için ben şimdiye kadarki yaşamımım taslağını tam bir kararlılıkla sonuçlandırmak dışında başka bir şey yapmak zorunda değilim. Bir sonraki sıra o zaman kendimi dayanıklı tutmam, anlamsızlık içinde kendimi dağıtmamam, bakışımı özgür tutmam olacaktır."[35]

Bunlar Kafka'nın rayları dizdiği yoldur. "Varlık gösteremediği" ise eskinin tekrarı. Şimdi ise bundan hem yaşam pratiği hem de tinsel sonuçlar çıkarmak gerekmekte. Kendisini hiçbir bedel ödemeden varlık göstermeye giden yolda karar vermeyi *istemek* sadece birkaç küçük adım atmayı gerektiriyordu, o ise Kierkegaard'ın güncelerinin ona yeniden öğrettiği gibi kendi ölçülerinde ısrarlı oldu: "Bir insan geldiğinde... : Dünya nasıl olursa olsun ben dünyanın iyi gidişatına göre kendimi değiştirmeyeceğim der: Bu sözün duyulduğu aynı anda tüm varoluşta bir değişim olur."[36]

Kafka Zürau'da bu adımı attı. Çıkış yolu olarak başlayan, kendi varoluşunun yeni, radikal olarak değişmiş yorumuna dayandı. Bununla kendisi için yarattığı öz bilinç akımı müthişti ve beklenmedik özgür bakış ona bağımsızlığın umudunu açtı ve Felice uğruna verilen "savaşın" yitirilişi, nevrotik öz açmaz yıllarından sonra mucize olarak göründü. Bir pencereyi iterek açmıştı. İçeriye giren hava buz gibiydi, belki de sürekli dayanmak ve içinde yaşayabilmek için fazla soğuktu. Ama şimdi bunu düşünmüyordu. Kavrama anıydı bu.

> "Beni başarısız yapan ya da başarısız bile kılmayan şey tembellik, kötü niyet, beceriksizlik değil: aile yaşamı, dostluk, evlilik, meslek, edebiyat değil, aksine toprağın, havanın, yasanın eksikliği. Bunu yaratmak görevim, kaçırdığımı elde etmek için değil, aksine hiçbir şey

kaçırmadığımı, çünkü görev bir başka görev gibi iyi. Hatta asıl olan ya da onun sureti olan görev, havası az olan bir yüksekliğe çıkarken birden uzak bir güneşin parıltısına girmek gibi. Zaten bu olağan dışı bir görev de değil, çoktan verilmiş bir görev, bu ölçüde olup olmadığını bilmiyorum. Ben yaşamın gerektirdiklerinden hiçbir şey getirmedim yanımda bildiğim kadarıyla, tersine genel insani zayıflığı, bununla -bu açıdan bu devasa bir güç- zamanımın benim çok yakınımda olan, hiçbir zaman savaşamadığım, aksine belli ölçüde temsil etmeye hakkım olan olumsuzluğunu güçlü biçimde yüklendim, az sayıdaki olumluluk ve en dışta olumluluğa devrilen olumsuzluk konusunda miras yoluyla bana geçen hiçbir yan yoktu. Ben Kierkegaard gibi olsa olsa ağır inen Hıristiyan el tarafından yaşama geçirilmedim ve Siyonistler gibi uçup giden Yahudi dua örtüsünün son ucunu da yakalamadım. Ben başlangıç ve sonum."[37]

İspanyol Gribi, Çek Ayaklanması, Yahudi Korkusu

Herhangi bir yaratıcının kendini zorladığından
ürküyorum.
Hans Henny Jahnn, FLUSS OHNE UFER

"Öyküleri 'Ateşçi' ve 'Dönüşüm' ile Fontane-ödülünü alan Franz Kafka duygululuk içinde kendini geri çekmiş, Alman Bohemya'sındaki bir yerde bahçe satın aldı, orada -vejetaryen yemek ve çalışmayla- doğaya geri dönüşü deniyor." 1918 yazında *Prager Tagblatt* bu haberi veriyordu.[1] Efsanevi 'Radyo Eriwan' o zamanlar henüz ortada yoktu, ama onun haber veriş tarzı biliniyordu. Haber prensipte doğruydu. Oysa Kafka Fontane-ödülünü değil ödüle verilen parayı almıştı. İçinde çalıştığı bahçeyi satın almamıştı, kız kardeşinin çiftliğiydi orası, o da bu mülkü satın almamış, enişteşinden kiralamıştı. Kafka kendisini "duygululuk içinde geri çekmemiş", aksine tüberkülozunu iyileştirmeyi denemişti. Zaten altı haftadır da gene İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndaki masasında oturmaktaydı. Bütün bu uygunsuzluk kesinlikle *Insider* Max Brod'un katılımı olmadan ortaya çıkmış olamazdı, Café Arco'da pişirilmişti, ama orada doğrusunu yazmak olanaksızdı.

Kafka daha nisan başında müdür Marschner'den daha fazla izin istememeye kararlıydı. Başında kabul edilen izin başvurusu sekiz aya çıkmıştı ve sigorta kurumu hiçbir zaman en ufak bir baskı uygulamamıştı. Yapabileceği en iyi politika buydu diye övdü Kafka: "susuyor, sabrediyor, ödüyor, bekliyor. Buna dayanmak kolay değil."[2] 27 Nisan'da sebze bahçesini son olarak düzene soktu, üç gün sonra Ottla onu at arabasıyla Michelob istasyonuna götürdü, 2 Mayıs sabahı Kafka kendisini amiri Pfohl'un ofisinde buldu. Hafif öksürerek, ama yıllardan beri olmadığı biçimde sağlıklı ve iyi beslenmiş gözüküyordu.

Kafka kurumun rafine "politikasının" hiç de taktik ya da insani düşüncelere dayanmadığını çok kısa süre sonra anlayacaktı. Kurumun nerdeyse dörtte üç yıl boyunca onunla ilgilenmemiş oluşu daha çok organizasyon karmaşasının, Çeklerle Almanlar arasındaki yarattığı kaçınılmaz gerilimin sonucuydu. Kafka'nın Zürau'dan ayrılmasından iki gün önce kurum başkanı Otto Pribram ölmüştü (kendisi ismine bakılmaksızın Alman vatandaşıydı), yönetim kurulunun Çek üyeleri birden çoğunluğa geçmiş, yeni başkanın mutlaka Çek olmasında ısrarlı olmuşlardı. Oysa Almanlar bunu reddetti, oy pusulalarıyla önerilerini kabul ettiremediklerinden, daha sonraki yönetim kurulu toplantılarına katılmadılar. Sigorta kurumu şimdi başkansız çalışıyordu, başarısız uzlaşma deneyleri daha aylarca sürdü, sonunda yeni kurulan 'Sosyal yardım bakanlığı' işe el koydu, yönetim kurulunu evlerine yolladı ve uyuşmazlığın halledilmesine yönelik komisyon idarecisini kuruma atadı. Yalnız kendi kendisiyle ilişkili olan bir idare altında müdür Marschner gerekli izin başvurularını istediği gibi ve kontrolü olmadan verebiliyordu (buna mecbur da oluyordu) -bu durum Kafka için mutlu bir alın yazısıydı, yaşamında ender ortaya çıkan rastlantılardan ve dış etkenlerin onun iyiliğine etki yapan fırsatlardandı.

Oysa Kafka'nın kurumunda olup bitenler bu arada tüm Prag'ı kapsayan atmosfer değişimiyle karşılaştırıldığında zararsız bir başlangıçtı. Kent halkın gereksinimlerinin karşılanmasında bundan böyle yetersiz kaldığından -zaten acınacak durumda olan resmi ekmek dağıtımının dörtte biri bile gerçekten verilemiyordu-, aldırışsız 'organizasyon' düşünce tarzı egemen olmuş, en gerekli olanların ele geçirilmesi yasalar ya da sosyal sorumluluk düşünülmeden yapılmaya başlamıştı. Güvenilir olarak işleyen tek şey artık 'kara borsaydı', alma gücü olan az sayıdaki insanın bir eksiği yoktu. Peki ama bu 'el altından' satılanlar nereden geliyor, nereye gidiyordu, kimdi bu fahiş vurgun fiyatlarından çıkar sağlayanlar? Bunlar gittikçe artan milliyetçilikle yüklü sorulardı. Birileri Çek köylüsünün cebini doldurduğunu, diğerleri yiyeceklerin Viyana'ya, hatta Alman İmparatorluğuna kaçırıldığını savlıyordu. Geriye kalanlarsa sözüm ona Yahudi karaborsacılarının kilerlerin-

de kayboluyordu, zaten onlar sevilmeyen rakipleri, en çok da Çek olanları, kurumlara durmadan ispiyonlamakta yeterince küstahtılar -çocuklar bile biliyordu bunu.[3]

Bu gibi dedikoduların sokağın politikasını da etkilemesi sadece zaman sorunuydu. Grev ve açlık gösterileri Bohemya'da çoktan gündelik olmuştu, ama 1917'den sonra olaylar artmıştı, hedefleri ne 'hükümet makamları' ne de 'zenginlerdi', aksine düpedüz rakip ulus olduğunu kabul edenlere yönelikti. 1918 ocak ayında Prag'daki kitle gösterisine 150.000 kişi katılmıştı, bu alt akıntı henüz yeterince belli değildi. Oysa iki ay bile geçmeden 'açlık gösterileri" başladı ve açık olarak Almanları ve Yahudileri hedefledi, kurumlar tarafından zorla kontrol altına alındı. Artık Yahudi karşıtlığı uyanışını kışkırtmak Doğu Yahudisi göçmenleri de gerektirmiyordu. Çünkü bunların sayıları durmadan azalmasına ve sürülenlerin giderek Galiçya ve Polonya'daki kendi yerleşim yerlerine güç kullanılarak ülke dışına atılmalarına rağmen -hem de bu "zararlılardan" kurtulmak isteyen Yahudi Kültür Birliği'nin aceleci asistanlığıyla-[4] Yahudi düşmanlığı duyguları daha da açık ve tehdit edici biçimde ortaya çıkıyordu. 1918 ağustosunda *Selbstwehr* Prag'daki durumun dayanılmaz olduğundan yakınıyordu; insan artık kentin hiçbir sokağından tam anlamıyla "bu iğrenç milliyetçi düşmanlığa rastlamadan geçemiyordu."[5]

Kafkaların otuz yıllık ağır çalışmayla elde ettiklerini bu koşullar altında zamanında emniyete alma kararı vermelerine kızmamak gerekir. Oldum olası sahip olduklarına yönelik dertler onları sürekli bastırılan bir gerilim altında tutmuştu; işlerini kötü idare etme ya da güvensizliğe teslim etme yerine son derece gerekli olan tatillerinden seve seve vazgeçiyorlardı. Oysa şimdi kendi çalışanları bile büyük grevlere katılıyordu,[6] Altstaedter Ring'deki pencerelerinin altında gittikçe daha sık ve daha çok insan toplanıyor olması yüzünden bu korkulu sinirlilikleri artıyordu. Şimdilik yiyecek maddelerine ve kömüre yönelik olan yağmanın başka branşlara da sıçramayacağını kim garanti edebilirdi? Bu durumda Yahudi tüccarların ilk kurbanlar olacağı o kadar belli ve tarihsel doğruluğu olan beklentiydi ki nedenini bile açıklamaya değmezdi.

Hermann ve Julie Kafka girişimcilik kariyerlerini sonlandırmaya, tuhafiye mağazasını mümkün olduğunca kısa sürede elden çıkartma ve biriken mağaza kapitalini sabit değerli, yani dikkat çekmeyen biçimde yatırıma yönlendirme kararı aldı. 1918 ocak ayında Bilek sokağı 4 numarada çoğunlukla Çekler'in oturduğu büyük, modern bir apartmanda kat satın alarak oraya taşındılar. Satış yarım milyon kron getirdi -haftalardır başka bir konudan söz etmedikleri için ve nerdeyse tutkuyla geniş ev düzenini satılığa çıkarttıkları için yeni ev sahiplerinin bundan duydukları gurur elde ettikleri paraya uygun düştü. Mağazanın satışıyla elde edilen bu büyük transfer Julie'nin akrabası olan Bedrich Löwy'den alındı, o herhalde ön adı Çekçe olduğu için büyük akının içinde kalacağına inanıyor ve bu yüzden daha az kötümserdi. Mağazanın sahiplerine daha birkaç ay kalmıştı yaşamlarının eserine veda etmek için, sonunda 15 Temmuz'da sorumluluk Löwy'e geçti.

Prag'daki olaylardan kesinlikle haberdar olan Kafka buna rağmen Zürau'dan döndüğünde sosyal erozyonun artık gündelik yaşamın derinliğine kadar işlemiş olmasına gene de şaşırmış olmalı: Çek ve Alman lise öğrencileri arasında her gün dövüş çıkıyordu, lokanta sahipleri müşterilerine sunacak şeyleri olmadığı için kızgınlıkla gösteri yapıyordu, yeterince beslenmeyen çocuklar tahliye ediliyor, tramvaylar ve trenler günlerce işlemiyor, *sigara karnelerinin* dağıtıldığı büfelerin önünde çığlıklı kavgalar çıkıyor, banliyölerde çaresiz memurlar zaman zaman taşa tutuluyordu. Bu onun sekiz ay önce terk ettiği o kentin şimdiki sosyal çöküş görüntüsüydü. Kendisi çalışabildiği sürece bu kurtlar kentinden kaçmak olanaksızdı. Kendini düzenlemek, sabırla savaşın bitmesini beklemek -bunun dışında artık başka olanak yoktu; TAŞRA DOKTORU öykülerinin acele basımı, hatta kesin edebi başarı bile bunu değiştiremezdi. Yeni bir ev arama ve bu sayede en az bir bağımsızlığa sahip olma planından da vazgeçmek zorunda kaldı şimdi Kafka: Isıtılmayan odalarda bir savaş kışı daha geçirmenin yarattığı korku büyüktü -kömür nereden bulunacaktı? Yeniden gelecek bir kan kusmayla karşı karşıya kalmanın riski yüksekti. Ortaya yeniden çıkan anlaş-

mazlıklar karşısında karar vermek ne kadar güç olsa da geriye ana babanın evine geri dönmek kalıyordu. Kafka babasına hazırladığı bir mektubu yazma kararı aldı (ne yazık ki bu mektup günümüze kalmadı), gene de bu ailede esen havayı iyileştirmek için açıkça konuşmak oldum olası en kötü yöntemdi. Pederşahi baba gene mağazada gümbürdemeyi sürdürüyor, oğluna karşı cesaret edemediklerini çalışanlardan çıkarıyordu.[7]

Kafka Prag'da en çok kız kardeşini, onun doğal hafifletici yakınlığını, özgür yargılamayan geri çekilmesini özlüyordu. Kız kardeşi onun analitik kesinliği ve meditasyonunun ölümcül yakınlığına karışmıyordu; buna karşılık Kafka onun yanında nerdeyse çocuksu neşeli bir havaya girdiği oluyordu, ona takılıyor, onun az sayıdaki boş dakikalarını isteyerek rahatsız ediyordu[8] -bu tavrı Praglı en yakın arkadaşlarına bile uygulayamazdı, onların yanında bambaşka bir tavır alırdı. Max Brod, Kafka ona arkadaşlıklarının yaşamının vazgeçilmez özü olmadığını ve bu yüzden kendisini *daha da geriye çekeceğini* ve geriye kalan bağları keseceğini açıkladığında beyninden vurulmuşa döndü. Bu onun pürizminin yeni bir yükselişiydi, Brod'a göre bu pürizm yavaş yavaş yaşama karşı düşmanca bir biçim alıyordu.

Kafka sosyal *tabula rasa*'ya olan bu kararını gene de yerine getirmedi -belki de herhangi bir somut umut, cesaretlendirici bir perspektif gerekiyordu kendisini böylesine sert bir adım karşısında sürekli olarak haklı çıkarması için. Böylece alışılmış yürüyüşler, arada bir büyükçe bir toplulukla gezmeler ve birlikte Moldau'da yüzmeler sürüp gitti. Gene de Kafka'nın bu yeni, asıl yaşamın ifadesi olan 'kırsal' mayayı Prag'daki varoluşuna taşıması başarılı oldu: boş öğleden sonralarını Prag'ın kuzeyinde, Troja barok şatosunun hemen yanındaki 'Sebze, şarap ve bahçe ekimi enstitüsünde' geçirmeye başladı, oradan kent geniş açıyla görünüyordu. Burada kısa süre önce başlayan bahçe ekimi dersleri verilmekteydi, 35 yaşındaki yönetici memur için eğitimde ilerleme açıklamalar gerektiriyordu. Oysa kendine ait bir Schrebergarten'i* uzman olarak kur-

* Schreber'in kurduğu tren istasyonları kenarlarında yer alan, sebze meyve ekimi için kişilerin kiraladıkları küçük bahçeler, ki Almanya'da da çok yaygındır. (ç.n.)

mak hiç de küçümsenmeyen bir durumdu -zaten açlık çeken birçok kişi şimdi bunu yapmak istiyordu-, bu bahane daha birkaç yıl önce Kafka'ya Dvorsky fidanlığında da iyi hizmet vermişti.

Doğal olarak o zamanlar bahçe işini tedavi amaçlı görmüştü -garip alışkanlıkları haklı çıkartmaya yarayan 'sinirlilik'ti adı, bununla, yeter ki açık havada olsun her türlü bedensel hareketi doğru bulan doğal tedavi biliminin önerilerine tamamen uymuştu. Bu arada ise Siyonist kitapların etkisi altında olduğu açık olan bedensel çalışma etik bir amaca, varoluşsal bir stile dönüşmüştü, bitkilerle olan çalışmanın gerektirdiği dikkat onun mümkün olduğunca korumak istediği kazanımlardandı. Hem de tüm sosyal sonuçlarıyla. Hakkı olan iki haftalık izni bile son derece önemli olan küre değil bahçe eğitimini ilerletmeye adadı: 1918 eylül ayını Kafka büyük bir ticari fidanlığın Kuzey Bohemya'daki Turnau'da (Turnow) bulunan ağaç okullarında geçirdi, orada hiçbir hoş durumu kaçırmadığı hissine sahip oldu.

Bu yabancılaştırıcı kararın ana babasının ve dostlarının itirazlarıyla karşılaşmış oluşu kolayca akla gelebilir. Oysa Kafka'nın Zürau'ya geri dönmemesine sevinmeleri gerekirdi. Bu ileri karakol artık savunulamaz olmuştu, Ottla birkaç saatliğine Prag'a geldiğinde -ki giderek daha enderdi bu- ailesine ve ağabeyine de umutsuz bir savaşın simgesi olarak görülmeye başlamıştı. Ottla iyice zayıflamış, aşırı yorgun, düş kırıklığı içindeydi. Tohum ve hayvanlara verilen yiyecek yasal yollardan artık elde edilemiyordu, köyde artık hiç kimse yönetimden gelecek yardımı hesaba katmıyordu, çünkü korkunç yiyecek krizi yakındaki Bohemya endüstri yörelerindeki en son stokları da bitirmişti. Gerçekten de Alman İmparatorluğunun müdahalesinin rica edilmesi gerekiyordu kitlesel açlık ölümlerinin önüne geçilmesi için. Almanlar durumun üzerine atladılar: silah yardımına karşı un, döviz şimdi buydu. Oysa bu sevkiyatlar Zürau'ya kadar ulaşmıyordu, çünkü orada hâlâ *bir biçimde* kendi kendilerine yeten insanlar yaşamaktaydı.

Zürau misyonu anlamsız olmuştu, Ottla'nın gidişinden beri onun hayranı olan Irma bile artık Ottla'ya bu umutsuz deneyden

bir an önce vazgeçmesini öneriyordu. Orada artık bir şey kazanılmıyordu, nihayet Karl Hermann'a da durumu anladı, kendisi ağustos ayında çiftliği ziyaret etmişti, kısa süre sonra Ottla ile bir ya da iki ay içinde işletmeyi boşaltmakta anlaştı. Kafkalar rahat bir nefes aldı: ana babanın aylardan beri ısrar ettikleri bir işaretti bu, ayrıca da Ottla'nın yaşamını iyi bir raya oturtmak için doğru bir fırsat olduğuna inanıyorlardı: Prag'a geri dönecek, hemen bir ev idaresi okuluna yazdırılacak, evlilik aracısı haberdar edilecekti. Ama yanılmışlardı. Ottla'yı umutsuzluğa düşüren ne çiftlik işinin zorluğu ne de sevkiyat eksikliğiydi, zaten bu da ilelebet sürmezdi, daha çok gün be gün acınacak durumdaki, perspektifi olmayan işletmeydi, bu koşullar altında *ilerlemek*, bir şeyler öğrenmek, mesleki fırsatlar yakalamak olanaksızdı. Hayır Prag'a gitmiyordu onun yolu, bu konuda Ottla ile pazarlık bile yapılamazdı. Çoktan planlanan ve hep ertelenen tarımsal eğitimindi şimdi acendasında olan ve ona nihayet özlemini duyduğu profesyonel statüyü sağlayacak olan. Ağabeyinin görüşü de tamamen bu yöndeydi, o hemen sigorta kurumunda araştırmalara başlamış, tarım okulları müdürlerine yazılar göndermişti. Busweis söz konusu olabilirdi, Tetschen de, Viyana yakınlarındaki Klosterneuburg'daki büyük bahçecilik okulu da... seçim yapmak basit değildi, çünkü bir yandan okul bitirme belgeleri ya da kapsamlı bilgi sahibi olma isteniyordu, Ottla bunları sunamıyordu, öte yandan da kadınlar dinleyici olarak kabul ediliyorlar, sınava girme olanağı tanınmıyordu. Sonunda Kafka ona, kız kardeşinin yeniden bağımlılık altına girme korkusunu azaltmak için -ilk kadın olarak- Friedland'daki Tarım kış okuluna yazılmayı önerdi ve şimdilik eğitim masraflarını kendisinin karşılayacağı sözünü verdi -böylece ana babanın elinden bir bahane alınacaktı. Oysa Ottla'nın inadı ve Franz'ın sorumsuz yardım teklifi çevresinde dönen anlaşmazlıklar bambaşka bir nedenle alevlendi, bu durum araya bambaşka bir boyuttaki bir olay girmemiş olsaydı uzun süren bir kopmaya da sebep olabilirdi, bu olay hiç değilse dışarıdan bakıldığında barışı zorladı ve aileyi birkaç haftalığına ortak bir korku içinde birbirine bağladı.

"Şimdiye kadar son derece sağlıklı, güçlü olan insanlar birdenbire baskıcı baş ağrılarından, her bir uzuvdaki ağrılardan, burun kaşınması, kuru nezle, iştahsızlık, ardından hafif titremenin geldiği sıcaklık hissi, her şeyden çok da son derece kuvvetli bir olumsuzluk. Kısa sürede kuruma duygusu ortaya çıkıyor, gırtlakta az yutkunmalı kaşınma oluyor, ardından bir soğuk algınlığı geliyor ve aynı anda da hastayı aşırı yorgun düşüren, ıstırap veren, hiç hal bırakmayan bir öksürme başlıyor..."[9]

Bu artık basit bir grip olayı değildi. Bu korkunç, tüm dünyayı saracak bir bulaşıcı hastalığa dönüşecek olanın belirtisiydi. Öyle bir hızla, sanki doğal afetmiş gibi yayıldı ki kitlesel enfeksiyon, sosyal ve hijyen emniyet sistemlerini bir anda ele geçirdi. Eylül sonunda ilk olaylar ortaya çıktı, Ekimin ilk haftasında Viyana ve Berlin gibi metropollerin her birinde aşağı yukarı iki yüz kişi öldü, ekim ortasında ise *günde* iki yüz kişiye kadar. Okullar, tiyatrolar ve sinemalar kapandı, birçok üniversitede kış sömestrinin başlangıcı ertelendi, kurumlar insanların toplu halde bulunmaktan kaçınmalarını ikaz ettiler. Oysa geçti artık. Halkın yüzde on beşinden çoğu 'İspanyol gribi' diye anılan hastalığa yakalanmıştı,[10] kentlerdeki morglar dolmuş olduğundan, hastanelerdeki bölümler kapatılmak zorunda kalmıştı, artık oralarda sağlıklı bir doktor ya da hastabakıcı bulunamıyordu.

Korkutucu olan bulaşıcılığın egemen olunamayan riski değildi yalnızca (bulaşması sadece bir ya da iki gün sürüyordu), salgının bir mahalleden ötekine, bir bölgeden diğerine hızla sıçramasıydı -hastalığın bulaştığı kişilerin hızla yere yapışmaları büyük sıkıntı veriyordu. Uzuv ağrıları hızla artıyor, dil grileşiyor, vücut ateşi bir iki saat içinde olağanüstü artıyordu. İnsanlar arasında, akşam iyi durumda olan birinin ertesi öğlen acele tahtadan bir tabuta konduğu hikayeleri yayılıyordu.

Oysa İspanyol gribi *per se* öldürücü değildi. İlk belirti görüldüğünde kendi gövdesini sakinleştiren ve sonra uzun süre koruyan birinin yaşamda kalma şansı %97 idi -bunun koşulu başka komplikasyonların çıkmamış oluşu, özellikle de zatürre olmamasıydı. O güne kadar hiçbir grip salgını bu kadar çok ve bu kadar ağır geçen bir zatürreyi yaratmamıştı, hem de hastalığın üçüncü ya da dördüncü günü ciğerler iltihaplanıyordu. Birçok

klinikten gelen ölüm sayısı korkunçtu, hastalar kan kusuyor ve ölüyorlardı. Görünüşe göre en sağlıklı ve en canlı olanlar yakalanıyordu hastalığa. Yirmi ile kırk yaşı arasında olanların başına en kötü durum geliyordu.[11]

Kafka 14 Ekim pazartesi günü grip dalgasının doruk noktasına geldiği anda hastalığa yakalandı. Hemen çağırılan doktor Heinrich Kral daha öğleye doğru 40 derece ateş saptadı. Kafka'nın ciğerini kontrol etti, tedirgin edici bir şey bulamadı, çünkü hastası ondan henüz tam olarak iyileşmemiş olan 'ciğer ucu zarı iltihabını' saklamış olduğundan teşhis iki misli mutluluk vericiydi. Kafka'nın doktoru denediği kesinlikle düşünülebilir, aynı zamanda da onun tehlikeyi artık büyütmediği. Çünkü tüberküloz belirtileri olan -daha çok da kısık kısık nefes alma, sürekli öksürme dürtüsü ve geceleri terleme- yaz aylarında yavaş yavaş son bulmuştu, Profesör Pick de ciğerin ''çok iyi" durumundan söz etmişti, Turnau'daki bahçe işi iyi gelmişti. En kötü durum atlatılmışa benziyordu.

Gene de akut kriz nedeniyle bu saptama kimseyi rahatlatmamış, özellikle anne daha ilk günden itibaren korkular geçiriyor ve durmadan göz yaşlarına boğuluyordu. Zürau'dan artık ayrılmış olan Ottla'nın tarım eğitimi kurslarına başlamadan önce birkaç haftayı Prag'da geçirmesi mutlu bir rastlantıydı. Açıkçası o, soğuk kanlı kalan, ağabeyiyle ilgili işleri enerjik biçimde ele alan tek kişiydi. Onun amirlerini haberdar etti, oydu bundan sonraki haftalarda onun en yakın dostlarını sürekli bilgilendiren, çünkü Kafka ziyaretçi kabul edemiyordu. Çok kısa süre sonra kalemi de elinden bırakması gerekti. Hastalığın ortaya çıkmasından kısa süre sonra Brod'a "biraz ateşi" olduğunu ve yattığını bildirdi, bundan sonraki ortak aldıkları İbranice derslerini iptal etmek gerekecekti.[12] Bu onun nerdeyse bir ay içinde gönderdiği son haber oldu.

Şimdi ise herkesin korktuğu zatürre gelip çattı. Nasıl ilerlediği hakkında az bilgimiz var -ailede kimsenin bunu felaketi protokole geçirmek için fırsatı vardı- Kafka'nın da bu durumdaki tüm hastalar gibi bu kez haftalarca kan kustuğu olasıdır. Ateşi bir grip döşeğinden diğerine koşuşturan doktoru bile şaşırtan

dereceye yükselmişti: 41 dereceden daha yüksek olmalıydı.[13] Bu ateşle Kafka koma derecesi bölgesine girmişti, her an uzuvların çalışmaması riski ortaya çıkabilirdi. Brod dehşete kapılarak dostundan artık tıbben "nerdeyse vazgeçildiğini" saptadı: Burada açıkça öyle bir krize ulaşılmıştı ki aileye karşı doktorların iyimser sözler etmesi sorumluluğu ortadan kalkmıştı.

Gerçekten de akademik tıp İspanyol gribine karşı çaresiz kalmıştı -bunu yaratan *H1N1* virüsü ancak seksen yıl sonra saptandı- ve kitlesel salgına karşı bir şey yapamamıştı. Aspirin, Pyramidon ve kinin gibi ateş düşürücü ilaçlar yutturuluyor, nefes darlığında kafir otu iğnesi yapılıyordu. Bunun yanında her klinik kendi ilaçlarıyla hiçbir sonuç alamadan deneyler yapıyordu (adrenalin, elektrokollargal, neosalvaran, civa klorid...). Dr. Kral'ın reçetesine yazdıkları hasta için önemli olan ilaçlar olmamalıydı. Ortada olan ise -örneğin bir hastaneye sevk etmeen ufak bir ilave yükün Kafka'yı kesinlikle ölüme sürükleyeceği idi, elindeki tek en önemli korunma evdeki yoğun bakımdı. Kısa süre sonra ana babasının daha rahat olan yatak odasına taşındı, kara borsacılar gerekli hasta yiyeceklerini sağladılar, korkusuz hizmetçi kız esaslı temizliği yaptı, her gün doktor raporu geldi. Ailenin rahat sosyal statüsüydü ona kefeni yırttıran -Kafka kısa süre sonra bu korkunç 1918 sonbaharında *ailenin oğlu olarak* nasıl bir borca girdiğini dehşet içinde kavradı. Buna karşılık bir tek doğru avuntu vardı: kimseye bulaştırmamıştı hastalığı. Bu da olaya bakıldığında ufak bir mucizeydi.

İkinci ve çok daha güçlü dalgasının yeniden ortaya çıktığı 1919 ilkbaharında İspanyol gribi bugün dünyanın tarihsel bir olayı olarak görülüyor. Bir yandan ona kurban edilen akıl almaz sayı yüzünden ki 20 milyon insandan daha fazlası salgında ölmüştü. Her ne kadar Asya ve Afrika'daki insanlar orantı olarak hastalığa daha fazla yakalandıysa da ABD ve Avrupa'da da bu virüs enfeksiyonu sosyal ve demografik felakete yol açtı.

Öte yandan grip tarihsel açıdan önemli bir *zamanda* ortaya çıktı, aynı anda da çağdaşların ardında grip ve politika kimsenin anlayamadığı çok yönlü bir ilişkiye girdi, çünkü doğru dürüst bilgilendirilmiyordu kimse. Kitlesel ölümlerin günlük gazetele-

rin ancak üçüncü sayfalarında yer alması günümüzden bakıldığında son derece tuhaf geliyor; hemen haber verilme zorunluluğunun olmaması anlaşılır gibi değil, Avusturyalı bir halk sağlığı bakanının halkı üç ton aspirinle yatıştıracağını sanmasını ise akıl almıyor.[14] Başka ne diyebilirdi ki? Grip korkunçtu, bu kesin, ama belki de bir hafta sonra geçip gidecekti. Askeri cephelerin çöküşü, ekonomik kaynakların yitirilmesi, açlık huzursuzlukları ve tehdit edici iç savaş -bütün bunlar karşılaştırılamayacak kadar berbattı, çünkü uzun vadede nasıl sonuçlar doğuracakları belirsizdi. Ayrıca yaygın hijyenik tedbirler kesin güç monopolünü ya da hiç değilse kurumların bozulmamış otoritesini gerektiriyordu. Hele şimdi, büyük gösterilerin ilk kez *akıllı* nedenlerden ötürü yasaklanabileceği yerde açık alanlar devlet şiddetinin elinden kayıp gitmişti. Gösteriler ve milliyetçi yürüyüşler *hot spot*'lara dönüşmüş, bunlara dayanılarak tarih yazılıyordu -kimse de ağzını mendille kapatmıyordu.

İspanyol gribi, ardındaki çok daha kapsamlı felaketler yanında sınırlı bir felaket olarak algılanıyordu, bu yüzden de daha ilk iyileşme belirtileri göründüğünde önemsenmiyordu. Ötekilerin ölümlerini önlemeden kanıksamak, hatta tam olarak kavrayamamak artık özel bir durum değildi. Zaten çok daha fazla insan gripten değil de açlık yüzünden ölmemiş miydi? Politikacılar şiddetle bunu reddediyor, sansür asıl sayıları yasaklıyordu, ama gerçek buydu. Artık askerlerin savaşma ve dayanma güçlerinin açlık ya da grip ya da ikisi yüzünden mi azaldığı ve askeri hastanelerin dolup taşması, acınacak durumda dolması önemini yitirmişti. İttifak devletlerinin orduları zayıf düşmekle kalmamış, mahvolmuşlardı: ne donanımlı silah yedeği, ne araç, ne benzin, ne bakım kalmıştı. Daha nisan ayından beri geri dönen savaş esirleri resmen ayaklanıyordu, artık siperlere girmek istemiyorlardı, batı cephesindeki askerler asla ilerletilemiyorlardı. Alman donanması emirlere uymak istemiyordu. On ikinci ve son Isonzo çarpışmasında birlikte İtalyan hattını yaran Avusturya, Macar, Çek askerleri kendi çabalarıyla eve dönüyorlardı.

Salgın ve politik krizin yoğunlaşması bu koşullar altında garip şekillere giriyordu. Grip büyük bir eşitleyiciydi, aynı za-

manda da tarihsel akıntıyı durduruyor ve bununla tarihsel kavram içeriği kazanıyordu. Martin Buber tüm Siyonist sahne ona yöneldiği anda zatürreye yakalandı, oysa herkes barış antlaşmasının hemen ardından onun kurtarılan Filistin'le ilgili pratik sorunları ele alacağını bekliyordu. Buber'se doktor tavsiyesine uyarak kendini korumaya alma ve bir süre kamunun önünden geri çekilme kararı aldı. Eski dostu Gustav Landauer de hastalığa yakalandı: Barışçı ve sosyalist olan Landauer savaşın başından beri Wilhelm rejiminin yıkılmasından yana olmuştu, oysa şimdi bu devrimin ilk önemli günlerinde yatağa yapışmıştı, kısa süre önce kurulan Bavyera Cumhuriyetinde çevrede çatışmalar sürerken o uzuv sancılarıyla sürünüyordu.

Büyük tarihi anı yaşamak isteyen birçok kişi sırf seyirci olmaya mahkumdu, dört yıllık bir cehennemin sonu, kanlı rejimin yıkılması, yeni bir dönemin başlangıcıydı bu. Kafka'nın varoluşunda ise bu bedenle tarih çatışması hemen hiç üstün gelmeyecek bir çelişkiye yükseldi. Çünkü 1918 sonbaharında tam da Altstaedter Ring -o çok iyi bildiği, burjuva bina cepheleriyle çevrili alan, her bir kaldırım taşını ve nerdeyse her yayayı tanıdığı alan- dünya politikası sahnesine dönüşmüştü. Kafka da locada oturmaktaydı. Belki de üçüncü kattan "kötü bir bakışla" savaş heveslisi, demagojik yürüyüşlerin düzenlenmesini seyrettiği 1914 ağustos ayını anımsıyordu. Oysa şimdi her şey başka türlüydü. Zafer çığlıkları duyulmuyor, büyük konuşmalar yapılmıyordu. Penceresinin tam altında *kararlar* veriliyordu.

Hem de gribe yakalanmasının ilk gününde. O sabah aile alışık olmadık gürültülerle uyandı uykusundan, silah sesleri ve emir bağırışları duyuluyordu. Perdeleri açtıklarında ürkütücü bir manzarayla karşılaştılar: Bir yığın bölük yan sokakların karanlığından çıkıp gelmişti, cephe teçhizatı ile yürüyorlardı ve Altstaedter Ring'i sistematik olarak kapatmaya başladılar. İnanılmaz sayıda jandarma da vardı aralarında. Hafif aydınlatılmış Niklas caddesini gören pencerelerden aşağıya bakıldığında makineli tüfekler ve cephane kasaları ardında karaltı gibi askerler fark ediliyordu. Silahların namluları kent dışına, Ring'e yanaşacak herkese yönelikti. Ne olmuştu?

Devrimden korkuydu bu. Çünkü tüm Çek partilerinin temsil edildiği milli kurul olan *Narodni vybor* tüm Bohemya'da 14 Ekim'de kitle gösterileri yapılması kararı almıştı. Protestolar daha çok feci durumda olan beslenmeye yönelik olmalıydı, bunun nedeninin Viyana'dan ve herkesçe bilinen Alman işgalindeki yörelerin yeğlenmesinden kaynaklandığı düşünülüyordu. *Narodni vybor'da* temsil edilen iki sol parti ise artık sözlü isyanlarla yetinmek istemiyordu. Genel grev hazırladılar, Prag banliyölerindeki işçilerin o gün kentin merkezinde toplanmalarını istediler. Askeri komandonun haber aldığına göre "ele geçirilen el ilanlarından bunların niyetlerinin Prag belediye binası balkonundan ve banliyö belediyelerinden bağımsız Çek devletini ilan edecekleri yönündeydi.[15] Vatana ihanetti bu. Her ne kadar bunun milli kurulun (henüz) resmi çizgisi olmadığı bilinmekteyse de gene de bu devlet darbesi tehdidiydi ve ılımlı Çek burjuvaları da içine çekerdi. Acele yedek taburlar harekete geçirildi, banliyölerde kırmızı bayraklar umutsuzca açılırken her şeye rağmen Wenzel alanında ve Altstaedter Ring'de toplanmaya cesaret eden göstericileri ve seyircileri devasa askeri silahlanma kolayca dağıttı. Taşra kentlerindeki durum da hızla kontrol altına alındı. Bir tek güney Bohemya kenti Strakonitz'de (Strakonice) Karl Kraus adlı yardımcı bir polis Çekoslovak cumhuriyetini ilan etti. Ertesi gün mahkemedeki ifadesinde bunu yanlışlıkla yaptığını söyledi.

Kafka'nın o sabah ayakta durabildiği sürece Alstaedter Ring'deki olayları gerilim içinde izlediği kuşkusuzdur. Tüm dükkanların kapalı olduğunu gördü, tramvayın bildik gürültüsü de duyulmuyordu. Bu sessizlik bir pazar sessizliği değil, ama tehdit ediciydi. Silah atışları bekleniyor, vahşet sesleri duyuluyordu. Ama akşam birdenbire kordon çözüldü, geri çekilen askerlerin ardından ferahlama kahkahaları duyuldu. Çekler k.u.k.'nın bu çeşit güç gösterilerinin daha uzun sürmeyeceğini biliyorlardı, *Prager Tagblatt* bile ertesi gün sansüre uğramadan "eski devletin tasfiye" olacağını, ama bunun lütfen "sakin biçimde gerçekleşmesini" yazdı.[16]

İki hafta sonra bu gerçekleşti, bu kez el ilanlarına, politik direktiflere gerek kalmadı. Retorik bir alev nerdeyse dört yüz yıl

süren Prag üzerindeki Habsburg egemenliğini ilelebet bitirmeye yetti. İmparator Karl'ın Avusturya-Macaristan'ın çöküşünü engellemeye yönelik son denemesi bu arada başarısız olmuştu: 16 Ekim'de ilan ettiği acıklı manifestosu olan "tüm halklarıma" diye başlayan ve birleşik devlet kurulmasını, her ulusun bağımsız olacağını söz veren sözleri, bir davalının gecikmiş, umutsuz bir durumda hafifletici nedenler aramasına benziyordu. Karl'ın teklifi politik gerçeklerce çoktan aşılmıştı, bu manifestonun aslında yöneltildiği ABD başkanı Wilson bile açıkça çöküşe geçmiş rejimin tartışılmasına ilgi göstermemişti. Bu arada tüm k.u.k. tümenleri emir vermekten kaçınmış, hatta başkentte bile konuşlanmış olan askerler artık 'kendi' ulus devletlerini yetkili gördüklerinden Karl'a itilaf devletleriyle kayıtsız şartsız silah bırakma teklifi yapmaktan başka bir çare kalmamıştı. Kayıtsız şartsız demek Alman 'silah arkadaşlarının' savaşı sürdürüp sürdürmeyeceklerini dikkate almamak demekti.

28 Ekim 1918, öğleden önce saat 10.30'a doğru Prag'daki en önemli Çek günlük gazetesi olan *Narodni politika* ('halk politikası') redaksiyon binasının önünde hızla genişleyen bir insan topluluğu birikti. Nedeni dışarıya asılan bir levhaydı, üzerinde büyük kırmızı harflerle tek bir sözcük okunuyordu: *Primeri*-Mütareke. Bu söz milyonlarca insanın özlemini duyduğu sözdü. Sanrı sona ermişti. Haber inanılır mıydı acaba? Rastlantısal olarak orada toplanan yayalar yirmi dakika boyunca levhaya baktılar, heyecan içinde tartıştılar. Sonra gazetenin bir görevlisi dışarıya çıktı, uzun metinli bir ruloyu açtı, yanında duran kişi tarafından okunmaya başladı. Avusturya dış işleri bakanlığının resmi haberiydi ve bu 'Andrassy-Notu'nun içeriği bir akşam önce tarafsız İsveç tarafından başkan Wilson'a ulaştırılmıştı. Gerçekten de içerikte mütarekeden söz ediliyordu, hatta Çeklerin otonomi hakları da koşullara bağlanıyordu. Yeterliydi bu. Akıl almaz bir gürültü koptu, şarkılar duyuldu, sokakların hepsinden daha çok insan oraya koştu ve sonunda gazete binasının pencerelerinden aşağıya çoktan hazırlanmış olan kırmızı-beyaz bayraklar sarkıtıldı. Sakin düşünen birkaç kişi bu hayranlığın biraz erken olduğuna inanıyordu; yanılmaydı bu, aslında savaş

hâlâ sürüyordu, hâlâ teklif edilenle imzalanan mütareke arasındaki fark cephedekiler için, ölüm ve yaşam arasındaki fark önemliydi. Ama şimdi Prag'da kimse bununla ilgilenmiyordu. *Kde domov muj?* diye soruyordu Çek şarkısı -daha sonra ulusal marş olan bu şarkı o düşündürücü günde defalarca söylenmişti. Nerede ülkem, nerede evim? Soru nihayet cevaplandırılmışa benziyordu.

Kafka'ların evinde -başka biçimde olsa da bir insanın varoluş savaşı verdiği yerde- günün olayları önce uzaktan gelen belirsiz bir gürültüyle algılandı. Bu insan kitlesinin şimdi Wenzel alanında toplanma kararı almasıyla ilgiliydi. Birkaç grup Altstaedter Ring'den koşarak geçti, bağırdıkları sözler duyuluyordu; "Yaşasın Masaryk!" "Yaşasın Wilson!" "Kahrolsun Habsburg!" -sanki bir düştü- gittikçe çoğalan kitleler içinde askerler ve subaylar bile koşuyordu, rütbelerini sokağa atıyor, şapkalarındaki rozetleri söküyorlardı. Baraj çökmüştü, Çek ordusu kaynıyordu: Alman Yahudileri için kesin tehlike anıydı bu, kilitli kapılar ardında beklenmeliydi. Olsa olsa Çek hizmetkarlar Wenzel alanına yollanabilir, bir pogrom tehlikesi olup olmadığı araştırılabilirdi. Yok, orada her şey barış içinde sürüyor, kahkahalar ve şarkılar eşliğinde çifte kartal sökülüyor, yerine Çek ve Amerikan bayrakları konuluyor, Alman firmalarının levhaları parçalanıyor ya da üstleri çiziliyor, karşı koyan subaylara 'sövüp sayılıyor' ya da öylece koltuklanıyordu, hızla Café Rokoko önünde kurulan makineli tüfeklerden kimse korkmuyordu. İki, üç saat içinde Wenzel alanında binlerce kişi toplanmıştı, bunları güç kullanarak dağıtmak söz konusu olmuyordu. Çek ulusal komisyonu olaylar karşısında sevinç naraları atan halk kadar şaşırmış olsa da otonom Çekoslovak devletini hiç çekinmeden ilan etti.

Akşamın geç saatlerinde -aylardan bu yana ilk kez- kullanılabilir tüm cam laternalar yakıldı, kent barış zamanlarında olduğu gibi aydınlandı, kâğıt fener alayları alanlardan başlayan hafif yağmura rağmen geçti ve saatlerce pencerelerin arkasında duran Kafka ailesi Altstaedter Ring'deki kelimenin tam anlamıyla tarihi olağanüstü bir hırs zamanında çaresiz bir büyük gücün batışını izledi: Öğleden sonra eğik süngüleri, askeri trompet seslerini,

kızgın insanların komutalar vererek artık omuz silken Macar ve Romen askerlere bağırmalarını -kısa süre sonra ağır üç ayakların, devasa film rulolarının, Çek kameramanların günün resimlerini saptamalarını, gelecek Çek kuruluşunun mitosu olacak olan illüstrasyonlarını izlediler. Sonunda dört yıl boyunca altında hep ürperdikleri güvenli uyanış sesi gelmiş ve şimdi tamamen başka, akla gelmedik bir şeyin sözünü veriyordu: *ikinci baskıydı bu!*

28 Ekim darbesinin ve Çek devletinin kuruluşunun tamamen kansız oluşu nerdeyse tarihsel örneği olmayan bir durumdu, bu mucizeyi Prag kenti Çek ulusal konseyinin yönetici üyelerine borçluydu. Daha doğrusu *yerel* üyelere. Çünkü yeni devletin asıl mimarları global politika sahnesinde Çek ulusunun tanınmasını zaten kabul ettirmişlerdi, ama henüz hepsi sürgündeydi, Benes İsviçre'de, Masary ABD'de, eldeki haberleşme olanakları da onlarla yönetimsel adımların atılması konusunda somut öneriler alabilmek için yeterince hızlı değildi. Bu yüzden Prag'da kriz durumunda imparatorun yerini alacak olan büyük özdeş figür eksik oluyordu, günün kazananlarını ılımlı olmaya -özellikle de Almanları ve Yahudileri- yönlendirecek olan bir otoritenin yeni güveni sağlaması gerekmekteydi.

Praglıların şansı olduğu kesindi, çünkü düşüncesiz bir atılım heyecanlı halk kitlelerini kolayca katliama sürükleyebilirdi.[17] Bu daha çok tamamen kendilerine yönelik olan Çek politikacıların etkili ve son derece gelişmiş önlemleriyle olmuş ve geniş kapsamlı barış yoluyla başarıya ulaşmıştı: Birkaç saat içinde polisi, postahaneyi, telgraf kurumunu ve vilayeti ele geçirmişlerdi, ayrıca kişisel pazarlıklarla Habsburg ordusunun komutanlarını tüm kamusal alanlardan çekilmeye zorlamışlardı (Altstaedter Ring'den de). Düzeni sağlamak için Çek ulusal cimlastikçileri devreye sokulmuştu, -bunlar kırmızı gömlekleriyle ta uzaktan tanınıyorlardı-, heyecanın fazla yüksek olduğu yerlerde müzikçiler devreye giriyor ve kutlama yapmaya yönlendiriliyorlardı, böylece intikam alma duyguları bastırılıyordu. Sadece 24 saat içinde yeni devleti savunan gönüllü Çek bölükleri kurma işi başarılmıştı, kentin küçük yakasında askeri komando bu tehdit

karşısında bir şey yapamıyordu, çünkü yetkileri elinden alınmıştı, hâlâ imparatorlarına bağlı olan son anlayışsız generaller de tutuklandı.

Sivil barışa karşı yoğun tehlikenin *kendi* aralarından çıkacağına Çek politikacılar iyice inanmaktaydılar. Müzik susunca ne olacaktı? Doğrudan kamçılanan milliyetçi duygular kontrolsüz olarak Alman ve Yahudilere yönelirse ne yapılacaktı? Bu soru onlara son derece açık olarak, politik düşünen Yahudiler tarafından da soruluyordu, onlar ateşli biçimde tüm mevcut güçleri harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Devrimden altı gün önce diğer milletleri örnek alarak kendi 'Yahudi ulusal komitelerini' kurmayı başarmışlardı. Büyük olasılıkla pogrom korkusuydu bunu yaptıran, sonucunda kendi aralarındaysa kavgalı olan asimile olmuş, dini ve Siyonist gruplar nihayet bir birlik kurabilmişlerdi,[18] bu da (Balfour deklarasyonundan bu yana) Siyonist azınlığın uluslararası ün kazanmasını sağlamış, ona yönetim rolü yüklemişti -hiç değilse kamusal algılamada. İki ulusal komitenin birinin başkan yardımcılığına Max Brod seçilmişti, onun görevi Bohemya'da diğer, henüz tereddüt içinde olan Yahudi derneklerini kazanmak, düşmanca duygular taşıyan kültür birliğinin yöneticileriyle pazarlık yapmak, nihayet Prag'daki, kentin o güne kadar gördüğü en güçlü Yahudi toplantılarında konuşmaktı. Gelecekteki Çek cumhuriyetine isteklerini belirten bir memorandum hazırlandı, nerdeyse devrimin başlangıcında bu memorandum Yahudi ulusal komitesi yönetimi tarafından kişisel olarak yeni güç sahiplerine verildi: Konu Yahudi kimliğinin tanınması, vatandaşlık ve kamusal hakların eşitliği, bağımsız kültürel yönetimdi.[19] Bütün bunlar o güne kadar bilinen boyun eğen sesle yapılmıyor, daha çok Çeklerin uluslararası gözlem altında oluşlarının yanlış anlaşılmayan önerisiyle yapılıyordu. Wilson'un onlara hazırladığı kredi kendi ülkelerindeki ulusal azınlıklara Habsburg'lar zamanında olduğundan başka türlü olmaması koşulunu getirmekle kalmıyor, ayrıca bu noktanın ilerdeki sınır saptamalarında önemli rol oynayacağını içeriyordu. O sırada bu Almanların ve Yahudilerin politik açıdan kuvvetçe az olan pozisyonlarının kullanılacağı en etkili zaferdi.

Yaşamında ilk kez Max Brod'un, kahvehanelerdeki risksiz, neticesiz, sevgiyle sunduğu 'tinsel çatışmalar', ya da yayınladığı 'dünya görüşü' tartışmaları söz konusu olmuyor, ama sonu kestirilemeyen bir kolektifin refahı için vereceği kararlar söz konusu oluyordu. O politikacı yapılmıştı, temsilci olmuştu. Bunda kendisini kapatamayacağı bir tutarlılık vardı. Çünkü Brod iki kültür arasındaki çeşitli aracılık faaliyetleriyle öylesine bir figür durumuna gelmişti ki Çek tarafı da bunu saygıyla karşılıyordu: O Çek yazarlarını da desteklemiş, çeviriler yapmış ve çeviriler yapılmasına ön ayak olmuştu, nihayet Çek bir besteci olan 64 yaşındaki Leos Janacek'i branşın uzman eleştirmenlerinin karşı koyuşuna karşı savunmuştu -bu bestecinin sonradan uluslararası dikkat çekmesini sağlamıştı.[20] Bütün bunlar Alman şovenistlerini kızdırmış, ama Çek ulusal komitesinin gözünde, hatta belli Yahudi karşıtları arasında bile onun ciddiye alınması gereken diyalog partneri olmasını sağlamıştı.[21]

Doğal olarak Brod bu ünlü kişiler için aranan bir enformasyon kaynağı idi: Yahudilerin aktüel durumları hakkında ondan günlük gazeteden daha fazla güvenilir bilgi edinilebilirdi. Elimizde belge yok, ama bu kanalla Kafka'ların da durum hakkında oldukça doğru bilgi edindikleri kuşku götürmezdir -duruma bakıldığında onlar aileye ait mağazayı zamanında elden çıkarttıkları için kendilerini mutlu hissedebilirlerdi. Durmadan Yahudilerin boykot edildiği duyuluyordu, Almanlar ve en çok da Alman Yahudileri pamuk ipliği nedenlerle işlerinden atılıyordu, hatta Yahudi mağaza sahiplerinin kendi Yahudi çalışanlarını işten çıkarttıkları da görülüyordu, bunu sırf Çek müşterilerle olan ilişkileri bozulmasın diye yapıyorlardı. Eski tuhafiye mağazası sahibi bu tarz tutum sahibi olmadığına şükür etmek zorundaydı. Kiralık ev sahibi olmak epey bir huzurdu; kiralık evin kime ait olduğu dışarıdan görünmezdi.

Son derece zayıf düşen Kafka Prag'daki değişimi yavaş yavaş algılıyordu, kendi penceresinden gördükleri bile onun tanıdığı dünyanın geri dönülmez biçimde yok olmaya başladığını gösteriyordu. Habsburg monarşisinin tabası olarak ateşlenmek ve Çek demokrasisi vatandaşı olarak uyanmak: Bu bile tuhaf,

aynı zamanda da komikti. Daha da etkileyici, şok edici olaylar da vardı: örneğin Çek göstericilerin ortaya çıkışı ve hâlâ devam eden milliyetçi heyecan içinde onun gözleri önünde yüzlerce yıllık on altı metre uzunluğundaki Marien sütununu devirmeleri ve böylece onun çocukluğunun topografisine saldırmaları. Sağlıklı günlerinde belki de kalabalığın arasına karışır, bunu *neden* yaptıklarını öğrenirdi. Oysa gücünü toparlaması, evden çıkmaya cesaret etmesi daha iki hafta sürecekti.

Öyle bir dünyaya girdi ki bu dünya biçimsel olarak savaşı bitirmiş, ama barışı asla sağlayamamıştı. Caddelerde daha biraz önce düşman olan insanlar vardı: Fransız, İtalyan, Rus savaş esirleri. Alman cadde isimleri kaldırılmıştı, alışılmadık bayraklar her yandaydı. Franz-Josef istasyonu yoktu artık, şimdi adı *Nad*razi Wilsonovo (Wilson istasyonu) olmuştu, Franzen rıhtımı ise *Masarykova nabrezi*. Şimdiden 28 Ekim caddesi de vardı. Yıllarca vitrinleri kirleten savaşa ait ucuz nesneler de yok olmuştu. Şimdi bunlara yedek olarak Alman ve Yahudi karşıtı karikatür kartpostalları sunuluyordu.

Başka bir dünyaydı bu, bu dünyayı hayal bile edemezdi. Ne kadar sayısız mektupta, notta "savaş sonrası" olağanüstü bir gelecekten söz etmişti, istifa edecek, taşınacak, evlenecek ve özgür yazar olmak istemişti. Şimdi karar verme saati geldiğinde bunların hiçbirini yapamıyordu. Hastaydı. Görünüşe göre iyileşen tüberküloz ateşin etkisiyle geri dönmüştü, Kafka zayıflamıştı, öksürüyordu ve zaman zaman zor nefes alıyordu. İspanyol gribi ile ölümcül bir darbe yediğini fark etmemiş olsa da fiziksel çöküşün belirtilerini tam olarak hissediyordu, bu durum tüm yaşamsal projeleri yeniden, gelecekteki daha iyi zamanlara itiyordu.[22]

Bunun dışında da bu arada bazı kararlar kendiliğinden oluştu. Artık Çek idaresine giren ve Alman resmi dilinin kullanılmasını kaldıran İşçi-Kaza-Sigortası, duyulan dedikodulara göre nasıl olsa işten atacaktı onu -eğer kurum savaş tahvillerine yatırarak değersiz olan 82 milyon kron yüzünden bir geleceğe sahip olabilirse. Açlıktan kırılan, sürekli ticari yaptırım altında ağır acılar çeken Berlin her ne kadar politik açıdan kurtulmuşsa da birikmiş olan sosyal çekişmeler orada ürkütücü bir sertlikle

sürüyordu: orası artık Kafka için özlenen bir yer değildi. Profesyonel bir yazar olarak var olmaksa, Kurt Wolff kendi verdiği sözleri ısrarla ertelediği için bütünüyle hayal olmuşa benziyordu. Hele Kafka'nın özgür bir yaşama atlayabilmek için birikimlerinin, ki tümü 18 000 Krondu ve savaş tahvillerine yatırılmıştı, tümden yok olmasından hiç söz etmesek daha iyi.

"Ben gizlice yıllar içinde kent insanından tarım insanına döndüm ya da ona benzer bir şeye."[23] Bu kadar dikkatli olarak formüle etmişti bunu daha iki yıl önce, bu yalnızca bir hissedişti, ama Zürau deneyinden sonra inandırıcılığa yoğunlaşmıştı. Kafka tarımsala geri dönmek istiyordu, artık yeterince güçlü olan atak buydu onu davranmaya yönlendiren. Ve bir kez daha memurlukla ilgili olan her şeyden vazgeçerek manevralara yeteneği olduğu ortaya çıkıyordu. Her ne kadar Kafka 19 Kasım Pazartesi günü, sadık bir kişi olarak -beş haftalık bir aradan sonra ve epey kötü bir durumda- görevinin başına geldiyse de, yolu onu bundan sonraki görevlerini öğrenmek ve belki de bir iyileşme izni hakkında konuşmak üzere müdür Marschner'in odasına götürmemiş, ama Dr. Kral'ın bekleme odasına götürmüştü, onun teşhisiyle Kafka iznini *kendi eliyle* onaylamıştı. Kendisi görevini severek yerine getirmeye hazırdı, bunları söyledi bölüm şefi Pfohl'a, ama doktor buna karşıydı, kaldı ki "şimdiki işten uzaklaşma en kolay göz yumulan bir durumdu" -başka bir deyişle: kurumdaki şimdiki yetkinlik karmaşasında benim yokluğum zaten dikkat çekmez. Zürau'dan aylarca gönderilen keklik ve av etleriyle beslenen Pfohl'un bu hapı yutmaktan başka çaresi kalmamıştı, Kafka ondan müdürü de heveslendirmesini rica etmişti.[24]

Peki ama şimdi nereye gitmeliydi? Ottla Friedland'a çoktan gitmişti, orası Bohemya'nın en kuzey yöresiydi, Kafka yöreyi iş gezilerinden iyi tanıyordu: "anılarımda garip güzellikte hüzünlü bir kentti."[25] Orada Ottla ile birkaç hafta geçirmeyi çok isterdi -ama bu olanaksızdı. Kız kardeşe yük olmanın da bir sınırı vardı, iki tarım kursunu aynı anda bitirmişti Ottla, çünkü öğrenimini mümkün olduğunca kısa sürede yapmak istiyordu, Franz'ı düşünmek onun gücünü aşabilirdi. Friedland ise Alman Bohem-

ya'sındaydı, orası politik açıdan kaynayan bir bölgeydi, halkı ya Almanya'ya ya da 'Alman Avusturya'sı devletine' bağlanmak istiyordu, bu yüzden Prag hükümetine karşı çıkıyorlardı. Çekler Bohemya'nın 'tarihi sınırlarından' asla vazgeçmek istemedikleri için, orada kısa süre sonra çatışmaların olacağı kesindi -iyileşmeye çalışan bir Yahudi için huzurlu ve güvenli bir yer değildi.[26]

Açıkçası Kafka'nın annesi Schlesen (Zelizy) köyünü ortaya atan kişiydi, Prag'dan otuz kilometre kuzeyde, Elbe ve Moldau nehirlerinin birleştiği yerdeydi, bu yüzden de Çek hükümeti içindeydi. Barış zamanlarında hemen ulaşılabilen bir yerdi, birçok Praglı bu orman açısından zengin olan yöreye yazlığa giderdi, Kafka'lar da orada bir kez tatil yapmışlardı.[27] Şimdi ise Schlesen'e ulaşmak yorucuydu, trenler hâlâ ender gidiyordu ve çok doluydu. Öte yandan orada çok güvenilir bir adres biliyorlardı: Praglı Froylayn Stüdl, kırk yaşlarının ortalarında, Kafka'ları kişisel olarak tanıyan bu kadının küçük bir pansiyonu vardı, orada nerdeyse bütünüyle ciğer hastalarını ağırlıyordu. Prag'dan uzun yazışmalar yapmadan ve pasaport kontrolü olmadan çıkıp gitmek dayanılır bir taviz ve şanstı. Kafka kabul etti, hâlâ oğlunun yaşamı için korkular içinde olan Julie, oraya ulaşmada ona eşlik etmekte ısrarlı oldu. Froylayn Stüdl'e oğluna nasıl bakılması gerektiğini öğretecekti, bu fırsatta devamlı verilecek ilaçlardan da söz edebilecekti, kafasının ardındaki düşüncesi buydu.

Yola çıkmalarından kısa süre önce bir darbe daha geldi, ateşi yeniden günlerce yüksek çıktı, Kafka son hazırlıkları kendisi yapamadı, hatta annesini sigorta kurumuna göndermek ve Pfohl'a durumu anlatmasını istemek zorunda kaldı. Sonunda yolculuğa çıkış 30 Kasım Pazar gününe kararlaştırıldı. Bir gün önce Kafka gene ayağa kalktı, atlatmıştı, ayrılacağından mutluluk duyuyordu. Tüm dostlarını görmek ve veda etmek için zaman bu arada çok daralmıştı, ama hiç değilse Brod'un elini bir kez daha sıkmak istiyordu, o canlı, bir toplantıdan diğerine koşuşturan, yüzlerce el sıkan, yazan, konuşan ve yazan ve Kafka'ya haftalarca nerdeyse "yaşam tanığı" olarak görünen Brod'un.[28] Ama birbirlerini kaçırdılar.

Kafka'nın yolculuğa çıkmasından birkaç saat sonra Brod evinde yeniden ayağa kalkan dostundan birkaç satır buldu. İbranice dersleri sonunda devam edecek diye yazılıydı, belki de mektupla.[29] Bunu okumak sevindiriciydi. Ama Brod şimdilik yattı. Onun da ateşi vardı. İspanyol gribi ona da bulaşmıştı.

Parya Kız

just when you least expect it
just when you feel at ease
that's when you get selected
Devo, PINK JAZZ TRANCERS

Kafka gülüyordu. Gülmesini durduramıyordu. Sonunda, birkaç hafta sonra gülme acı vermeye başladı. Tedirgin edici, biraz da utanç vericiydi. Ahmakça şeylerden hoşlanmadığı için değil, daha çok art düşünceli bir gülme olduğu, hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediği bir kadınla birlikte gülündüğü, içtenlikten çıkma bir gülme olmayıp, tersine karışık biçimde içtenliğin yerini aldığı içindi. Bu gülme savunulamazdı.

Bu Kafka'nın Schlesen'de ikinci kalışıydı. Birincisi yalnızca üç hafta sürmüş, daha Noel'de gene Prag'a dönmüştü, bu arada sürekli öksürmesi ve akşamları ateşinin yükselmesi İşçi-Kaza-Sigortası resmi doktorunun bile artık hoşuna gitmiyordu. Dinlenme izninin sürdürülmesi gerekiyor diye rapor verdi hastasına, hem de bu kez en az üç ay süreyle.[1] Kurum (bu arada *Urazova pojist ovna delnicka pro Cechy v Praze* adını almıştı) herhalde karşı çıkmak durumunda kalmıştı ki, şimdi daha sıkı davranmak zorundaydı, Kafka'yı biraz oyaladılar, yeni verilen iznin zaman zaman kullanılmasına ve hep koşul altında olmasına karar verdiler. Yavaş yavaş ortaya çıktığı üzere onun işine son verme gibi bir niyetleri olmadı. Kafka Çek resmi yazışma dilini de dikte etmeyi çoktan biliyordu,[2] milliyetçi kavgalardan hep uzak durmuştu, pozisyonu ise Çek şovenistlerinin sürekli saldırıya değer gördükleri dikkat çekicilikte değildi -Alman amirlerinin sorumluluk alanının tam tersineydi bu durum, onlara şimdi yıllardır süren kötü idare ve Alman 'işbirlikçiliği' sitemi yapılıyor, açıkça küçük düşürülüyorlardı, hatta onlar emekliliklerinden bile ürker olmuşlardı. Benzer dramların yaşandığı Prag'ın

tüm diğer kurumlarında da olduğu gibi sigorta kurumunda da hemen işe koyulundu: Eugen Pfohl işten el çektirildi, yerine Kafka'nın eski meslektaşı Jindrich Valenta getirildi (51 yaşındaki Pfohl için bu kariyerinin sonu anlamına geliyordu, çünkü birkaç ay sonra vefat etti), müdür Marschner'in yetkileri elinden alındı ve 1919'da emekli olmaya zorlandı.[3] Kafka bu bombardımandan başını zor kurtardı, belki de Valenta ve yeni müdür Bedrich Odstrcil'le iyi geçiniyor olması onu bu kritik dönemde Alman düşmanlığı *mobbing*'inden korumuştu.[4]

22 Ocak 1919'da Kafka yeniden Stüdl pansiyonuna geldi, ne kadar kalma izninin olduğunu bilmiyordu. Kesin olan bu kez birinci kalışında olduğu gibi tamamen yalnız ve fark edilmeden olmayacağıydı. 19 yaşında tüberküloz hastası olan Praglı bir kadın da orada kalmaktaydı, çekingen biriydi Hermine. Kafka yemeklerini, odasına getirttiği halde, hiç değilse üstü kapalı balkonda, sıkıca battaniyelere sarılı olarak orman ve tarlalara bakarak birlikte yapılan uzanma kürlerinde biraz sohbet etmek nezaket gereğiydi. Bu sohbet için söz konusu olan konular çabuk bittiğinden Kafka fırsattan faydalanarak kıza her gün öğrenmek istediği İbranice sözcükleri sormaya başladı. Hermine ne de olsa İbranice yazmayı da biliyordu. Bunun kendisi için ne kadar önemli olduğunu Kafka kendine sakladı.[5]

Hemen hemen on gün sonra bir başka konuk geldi, gene Praglı genç bir kadındı gelen, zayıf, şirin, ne yazık ki kendisi de ciğer hastası olan, ama asla hasta gibi görünmeyen, tersine çok canlı bir görünüme hem de yapmacıksız sahip olan biriydi. Adı Julie idi, tıpkı Kafka'nın annesi gibi, soyadı Wohryze'ti, bu isim Prag'da yaygındı, mutlaka sık sık duymuştu. Maskelenmiş, düşüncesizce ortaya çıkan burjuva kızlarında görülen fingirdekliğin bu kızda izi bile yoktu. Genç bir kız değildi, ama bayan da değildi, Kafka bunu hemen anlamıştı. Gülümseyerek izledi onu. Aralarında sohbet başladı, önce balkonda, hafif kırılganlık gösteren Hermine'nin duyacağı yakınlıkta, sonra dar yemek odasında, Kafka oraya onun yanında biraz daha kalabilmek için gitmek zorunda kalmıştı. Gözünü ondan ayırmak güçtü. Kız ona baktığında gülüyordu. O güldüğünde Kafka da gülmeye başlı-

yordu. Birlikte bata çıka karda kısa yürüyüşler yapıyor, anlatmaya başlıyorlardı, bir Almanca bir Çekçe ve hep gülerek. Rastlantısal olarak birbirleriyle karşılaştıklarında hiç konuşmadan da gülüyorlardı.

> "Basit ve şaşırtıcı bir görünüş. Yahudi değil ve Yahudi-Olmayan değil, özellikle de Yahudi-Olmayan, Alman değil, Alman-Olmayan da değil, sinemaya, operetlere ve komedilere, pudra ve peçeye hayran, lehçe terimlerinin bitmez tükenmez ve durdurulamaz bolluğuna sahip, genel olarak cahil, hüzünlüden çok neşeli biri kendisi. Halktan olduğu daha kesin anlatılacak olursa onun cefakarlar halkından olduğu söylenmek zorundadır. Kalbi cesur, dürüst, kendini düşünmeyen -bu derece büyük nitelikler tek yaratıkta toplanmış, bedeni mutlaka güzellikten yoksun değil ama bir sivrisineğin benim ışığıma uçuşu kadar önemsiz."[6]

Bildik bir tepki, Kafka ilk kez kapılmıyor bu dürtüye. İlk etki altında Felice Bauer'in de aslında hizmetçi bir kız gibi göründüğünü son derece heyecanla not etmişti.[7] Şimdi Julie Wohryzek dikkatini çekiyor. Onu anlatmaya kalkıştığı o anda -onda saklı olan özellikler yanında "önemsiz bir yaratık" olarak nitelendiriliyor. Çünkü bu özellikler her an görülen özellikler değil, onlar Julie'yi kendisi yapan, onu karşılaştırılamayan, hatta özgün kişilik yapan özellikler. Kadın olarak ise Julie her şeye rağmen karşılaştırılabilen biri, kadın olarak her kadının istediği şeyi temsil etmekte. Baştan çıkarıcı.

Max Brod bu karşı koyuş büyüsünü pek iyi biliyordu, kadınlar onun için de 'temsilcilerdi', o da tıpkı Kafka gibi bir erkek için 'yaratık' sözcüğünü kullanmayı aklına getirmezdi. Brod seksi idealize ediyordu, Kafka seksten ürküyordu, gene de sözcük ve görüntülerini kotardıkları düşünce alış verişleri birikimi aynıydı. Belki de bu yüzden Brod Kafka'yı 'tanıdığı' yanılgısına durmadan düşmüştü: Brod anlamakla aynı düşüncede olmayı karıştırmıştı. Bu kez de mutlaka öyle olmuştu. "Güzel kızlar onu beni ilgilendirdikleri gibi ilgilendirmiyor" diye not etmişti Brod bir yıl öncesinde iki dost arasındaki konuşmadan sonra. Gerçekten buna inanıyor muydu?

Julie Wohryzek hakkında az bilgimiz var, Kafka ile olan ilişkisi hakkında da, biyografik veriler bile ancak polis dosya-

larından ve bazı akrabalarının sonraki anılarından çıkartılabiliyor.[8] Onun zengin, burjuva bir aileden gelmediğini Kafka daha ilk sohbetinde kavramış olmalı. Çünkü pudra ve peçeye rağmen bu derece "edepsiz lehçenin" ağzından duyulduğu biri asla Yahudi düzenine ait olamazdı, bu düzeni bilerek ve tamamen *unutuş* içinde Yiddiş dilinin başarılı bir kültürsüzleşmesi olarak görüyordu. Julie'nin yetiştiği çevre daha çok küçük burjuva bir çevreydi. Babası Eduard önce Zajezdec'de (Prag'ın doğusunda, Pardubitz yakınında) yiyecek ticareti yapıyordu, 1888'de karısı Mina ile daha önceleri Prag gettosu olan bakımsız Josefstadt'a taşınmış ve mutlaka sosyal bir yükselme umut etmişti. Oysa Hermann Kafka'nın tersine girişimci bağımsızlık kazanmayı başaramamış, ayakkabı tamircisi olarak çalışmış, daha sonra Königliche Weinberge diye anılan banliyöde *Şammes* (sinagog hademesi) olmuştu, az ücretli bir işti bu, yoksullar mahallesinde doğan üç kız, bir oğlan dört çocuğunu erkenden aileye katkıda bulunmaya zorlamak durumunda kalmıştı.

Julie de katılmıştı bu duruma. Ticaret eğitimini tamamladıktan sonra değişik bürolarda yazıcı olarak çalışmıştı, bunların arasında beş avukat yazıhanesi de vardı. Son görevlendirilmesini 1918 mayısında tamamlamış, sonra zaman zaman kız kardeşi Ruzena'nın moda dükkanında yardım etmiş, ama haftada elli saatlik tüm gün çalışma için bedensel olarak yetersiz kalmıştı. Çünkü bu arada onda ciğerin her iki yanında kronik bir iltihap teşhisi konmuştu, durum ciddiydi ve tedavi kürü mutlaka gerçekleşmeliydi. Olasılıkla kardeşler aralarında para toplamış, iyice zayıflayan Julie için 1918 ağustosunda İsviçre'ye pasaport çıkartmak ve onu Davos'ta bir sanatoryuma göndermek istemişlerdi. Savaş vardı, k.u.k. polis kurumu henüz çalışmasını sürdürmekteydi, pasaport istemi reddedildi. Böylece ona -tıpkı Kafka gibi- Prag yakınlarında bir olanak aramaktan başka çare kalmamıştı. Sonunda Schlesen'i seçti.

Yeni tanışı için bir yığın sürprizi hazırdı. Kafka onu çok genç görüyordu, oysa o birkaç hafta sonra 28. doğum gününü kutluyordu. Kafka dikkatle onun Yahudi kimliğini araştırdı, arada bir 'siyonizm' sözcüğünü ortaya atıyordu -onun daha kısa

süre önce inançlı bir Siyonistle evlenmek istediğini öğrendi, ama bu kişi savaşta yaşamını kaybetmişti. Kendinden daha büyük ve evli olan kız kardeşi Kathe Yahudi toplantılarına gidiyordu, en iyi kız arkadaşı Yahudi gençlik örgütü 'Blau-Weiss'dandı ve Max Brod'un birçok konferansını dinlemişti. Kafka'nın sırf Julie için Brod'a ısmarladığı Siyonist bir yapıtı, görünürdeki bilgisizliği ve kadınsı ilgilerinden beklenmeyen biçimde daha temelli okuyup, daha iyi anlamış olmasına şaşmamalı. Kafka şaşırdı, Brod'a bu daktilocu kızın başlangıçta olduğundan daha ilginç olarak ortaya çıktığını anlatmakta güçlük çekti.

Bu arada Brod gerçeği tam olarak öğrenemedi, Kafka'nın araladığı kısıtlı değinmelerden de bir şey elde edemedi. Mektuplardan birinde Schelesen'de çok güldüğü yazılıydı, "ama aynı zamanda güç bir zaman. Şimdilik dayanıyorum, sağlığım pek iyi olmadığından nedeni var bunun. Ayrıca bu süre, hiç değilse aktüalitesi içinde gelecek günlerde sona erecek."[9] Başka bir değişle: Julie bavulunu toplamaya başlamıştı, Kafka orada yalnız kalacaktı. Onun yüzünden uykusuz geceleri geride bırakmış oluşunu -bir yıldan bu yana ilk kez- sakladı, onu uyanık tutan şeyin erotik vazgeçişin verdiği acı oluşunu Brod ona asla yakıştırmazdı.

Kafka aşıktı, sempati yarattığı, sempatiden de öte yarattığı asla gözünden kaçmamıştı. Cinsel gerilimin hızla artması, karar vermenin yarattığı korkulu zevk yalnız onu ürkütmekle kalmıyor Julie'nin de bir adım geri çekilmesine yol açıyordu, bazen birbirlerine rastlamamaya çalışıyorlardı, hatta sonunda birlikte yemek yemekten de vazgeçtiler, bunun yerine odadan odaya zararsız notlar yolladılar. Arzu Kafka'ya acı veriyordu, sanki hiç iyileşmemiş bir yara yeniden açılmış gibiydi. Bunun dışında da kendisine burada yaşadıklarının özgün olup olmadığını sormak zorundaydı: Bir kadın ve bir erkek ıssız bir pansiyonda, aile ve dostlardan uzakta, sessiz kar doğası içinde kendilerine dönük, ürkütücü biçimde hasta ve bu yüzden yaşam hırsıyla dolu -bu bilinen eski bir senaryoydu, aynı zamanda edebi bir şeydi, buna rağmen gerçek acı yaratıyordu. Bu gibi şeylerin nasıl son bulduğu biliniyordu: Yüz olaydan doksan dokuzunda birinden biri

oradan ayrıldığında olay biterdi. Kafka da bunun başka türlü düşünülmeyeceğine kesin olarak inanıyordu, bu karşılaşma da tıpkı Riva'daki tatlı flört gibi bitecekti. Buna değer miydi? Arzu, gizlilikler, veda, hüzün, acı veren anılara? Hele durumu *hemen* duyacak olan ana babanın usandırıcı soruları unutulmamalı. Yok, savaş vermek en iyisi. Kafka son güne kadar direndi. Genç kadın veda ederken birbirlerine hâlâ 'siz' diye hitap etmekteydiler: Doktor bey ve Froylayn Wohryzek diye. Üç hafta boyunca, mart sonuna kadar Kafka Schelesen'de yalnız kaldı. Ona yazma dürtüsüne karşı koydu. Kentten gelecek bir selamı boşuna bekledi. Oysa yavaş yavaş acı birden ortaya çıkan kesinliğin sessizliğine dönüştü, bu asla son olamazdı. Bu konuda haklı çıktı.

> "... ben sonradan Prag'a geldiğimde koşarcasına birbirimize doğru uçtuk. Birbirimiz için başka bir olanak yoktu. Bütün bunun yönetimi ise bendeydi.
> Ve işte nispeten mutlu ve huzurlu bir dönem geldi. Birbirimizden ayrı kalmak gücümüzü aştığından bu zorlanmadan vazgeçtik... Bizi ormanın derinliklerinde, geç akşam saatlerinde sokaklarda, Cernosice'de yüzerken görebilirlerdi ve birbirimizle evlenip evlenmeyeceğimizi soracak olsalardı, ikimiz birden: Hayır derdik... "

Kafka'nın 1919 sonunda Julie'nin kız kardeşi Kaethe'ya yazdığı uzun, kendini haklı çıkartmaya çalıştığı mektuptan alınan sözler bunlar. Karanlık yollardan günümüze kalan tek belge olan bu mektup Kafka'nın yeni tutkusu hakkında ip ucu vermekte.[10] Bunun dışında bu konuda suskun, ana babasına ve dostlarına bile herhalde yalnızca en gerekli olanları anlattı ve Julie'yi o güne kadar olan yaşamını belirleyen tüm sosyal ilişkilerden ırak tuttu. Ottla bunun dışındaydı.[11]

O sıralarda Kafka'ya rastlayanlar kolay anlam verilemez bir sosyal maskelemeyle karşılaştılar: hep nazik, yardımsever, hiçbir iletişimsel istemden kaçınmayan, bu arada kişisel sorunlar ya da yazarlığı olayın içine sokulduğunda kesinlikle sakınan biriydi. Oysa bu kapının çok ender olarak çalınmasına kendisi gayret sarf ediyordu. Gittikçe daha açık olarak Kafka kendi yönettiği, akıl verdiği ve yardım ettiği ilişkileri yeğliyordu. Başkalarını

bağımlı kılmak için, hele kontrol altına almak için değil, tersine verici olanın dokunulmaz oluşunun içgüdüsel beklentisiyle. Kıymetli zamanını feda ettiğinde öğüt, para ya da kitap veriyor, böylece kendini vermesine gerek kalmıyordu. Bu manevra, Kafka'nın sosyal uylaşımının gerektirdiğinin, genel olarak eğiliminin *daha az* yüzeysel, bunun ötesinde de güvenilir olması yüzünden çok daha zor anlaşılırdı. Öğüdü yardımcı olmakla kalmıyor, görünür empati ile de donanmış oluyordu. Kafka hep yaşam açısından ve ötekinin gereksinimlerinden yola çıkıyordu, bu gereksinimleri kendisi için tam anlamıyla göz önünde bulundurabildiği, bir kadın, bir genç ya da bir insanın tamamen başka sosyal ve dini arka planının söz konusu olduğu zaman yapıyordu. Bu durum ona güven kazandırıyor ve ona çok şey açıklanıyordu. Buna karşılık Kafka'nın *kimseye* kendini açmaya kışkırtamaması şaşırtıcıydı.

Örneğin Praglı Klaus kardeşler böyle bir durumla karşılaşmışlardı. Kafka -Felix Weltsch'in yeğeni olan- ciğer hastası kimyager Victor Klaus'u İbranice kursunda tanımıştı; Schelesen'de onunla yeniden karşılaşmaktaydı. Bir süre yan yana iki odada kaldılar, birlikte pansiyon Stüdl'ün zengin kütüphanesini gözden geçirdiler, birlikte Dickens okudular. Ama hafta sonlarında Victor'un 17 yaşındaki, edebiyatı iyi bilen ve hırslı kardeşi Hans ziyarete geldiğinde ona Kafka'nın hastalığı, hele yapıtlarıyla ilgili soru sormamasının işareti veriliyordu: lise öğrencisi olan ve yazarlığa başlamak isteyen biri için kolay anlaşılır bir durum değildi bu, o aynı düşüncede olan insanlar arasında hareket etmeye alışıktı, daha birkaç ay sonra ilk yayınını çıkartacaktı ve edebiyata karşı bitmek bilmeyen bir hayranlığı vardı. Bu yeni yetme için suskun Kafka mutlaka bir otorite olmayı sürdürmekteydi; 1919 sonundan itibaren Kafka'yı sigorta kurumundaki bürosunda en az on iki kere ziyaret etmiş, kendisinin de kurucuları arasında olduğu edebiyat grubu 'Protest'ten söz etmiş, fırsat buldukça onun yazı masasının üzerine değerlendirmesi için kendi edebi denemelerini uzatmıştı. Kafka sabırla dinlemiş, yararlı önerilerde bulunmuş, kitaplar hediye etmiş ve Hans'ın işine yarayabilecek birkaç yayıncı ilişkisi sağlamıştı. Yol gösterici ile

öğrenci arasındaki psikolojik beğeni Kafka'nın kendi varoluşuna dokununcaya kadar değişmeden kalmıştı, dokunulduğu anda ise o kendini "bir dağ gibi kapatıyordu"[12]

Kafka'nın daha genç ve aynı biçimde edebiyat hayranı olan Gustav Janouch ile olan tanışıklığı bu örnekteki gibiydi. Onları bir araya getiren babası Kafka'nın meslektaşıydı -belki de yazarın 16 yaşındaki hayranına sağlam eğitici etkisi olur diye ummuştu. Çünkü Janouch ailesi perişandı; ana babasının sürekli kavgasından bu genç, edebiyatla ilgili fantezilere ve zararsız atıp tutmalara kapılmış, okula gitmek yerine kahvehaneler ve kütüphanelerde dolaşmaya başlamış, geniş kenarlı yumuşak şapka ve renkli kaşkol ile kendisine 'sanatçı' süsü vermişti.

O sırada kendisine 'Axel' adını takmış olan Janouch okuduğu kitaplarla etkileyici oluyordu -Thackeray, Whitman, Laforgue, Strindberg, bunların hepsini biliyordu- ayrıca piyanistti de ve linolyum baskı tekniğini denemekteydi. Oysa tanınma konusundaki o açık hırsını zaman zaman lirik kitle üretimi ile zorlamaya çalışması henüz olgunlaşmamış görünümüyle ve çocukça sahneye koyuşlarıyla gülünç bir çelişki yaratıyor ve sabırlı kurum sekreterinin bile bazen sinirine dokunuyordu. Daha sonra bir fırsat bulduğunda Kafka "o büroma geliyordu", diye yazdı, "ağlayarak, gülerek, bağırarak bana okumamı istediği bir yığın kitap, sonra elma, sonunda da sevgilisini getiriyordu, küçük, sevimli bir ormancı kızıydı bu, kendisi ana babasıyla kent dışında oturuyordu. Kendisinin mutlu olduğunu söylüyor, ama zaman zaman ürkütücü biçimde kafası karışık etkisi yapıyor, kötü görünüyor, lise bitirme için kursa devam edip sonra tıp okumak istiyor ('çünkü bu iş sessiz, alçakgönüllü olduğu için') ya da hukuk ('politikaya götürdüğü için'). Hangi şeytan bu ateşi yakıyor?" Janouch o sırada on sekiz yaşındaydı; Kafka'nın bürosuna nasıl bir huzursuzluk getirdiği kolayca tahmin edilebilir.[13]

Adı kötüye çıkan Janouch'un yıllar sonra iki çeşit metinle ve Max Brod'un yardımıyla yayınladığı[14] KAFKA İLE KONUŞMALAR -o özgün, yarı gerçek, stilize ve açıkça özgür uydurulmuş konuşma fragmanlarından oluşan derlemedeki yalan ve doğrunun anlaşılmaz sıklığı bile, Kafka'nın kendi mahrem

varoluşunun genç dostlara karşı korumasının savunmaya yönelik manevranın belli izlerini taşır. Özellikle Kafka'nın o 'bugüne kalan' açıklamaları, kendini karakterize etmenin hamleleri ya da itiraflar olarak okunsalar bile -yani "ben" ile başlayan cümleler-, en az güvenilirdirler ve onun sözlü anlatımını zaman zaman gülünç biçimde hatalı sunarlar. Ottla adı bu KONUŞMALARDA asla geçmez, Julie Wohryzek adı da, hatta Milena Jesenska'yı bile Janouch sadece çevirmen olarak tanıyora benziyor -herhalde burada ona tüm geçitler kapalı kalmıştır. Kafka o sıralarda yayınlanmış olan yapıtlarıyla ilgili tartışmalara da pek girmemiştir, olsa olsa yaşam ve edebiyat arasında mesafeli görüş ilişkisinden söz etmiş ve Janouch fazla ısrar ettiğinde sohbeti kestirip atmıştır.[15]

Buna rağmen Kafka bu kafası karışık gence olan sempatisini korumuştur, bu ilişkide yıllarca önce gösterdiği davranış biçimini izlemiştir (gene yabancılık uyandıran) İzak Löwy ile olan dostluğundaki gibi: Özellikle de Janouch'un psikolojik sorunlarını dışarıya yansıttığı saflığı ve bununla kendisini büyük ölçüde yaralanabilir kılması Kafka'da korumacı ve açıkça özdeşleştirici bir dürtü de yaratmıştır: Ben bu kadar hesaplı olmasaydım böyle olurdum herhalde. Nerdeyse Kafka bu kırılgan kişiye karşı sanki etik bir suçu öder gibi. Janouch'un ilk küçük yayınına yardımcı oluyor, başkalarına karşı onun atmasyonculuğundan özür diliyor, hatta Hans Klaus çevresindeki edebiyat grubundan hoşgörülü davranmalarını, Janouch'u aralarına almalarını ve bu yolla ona sosyal ve tinsel destek olmalarını istiyor. Hepsi de boşuna çıkıyor doğal olarak. Janouch ilk edebiyat denemelerinin ötesine asla geçemiyor, kendi yoluna gidiyor ve kısa süre sonra da unutuluyor.[16]

Memnunluk, başarı, özgüven ifadeleri Kafka'nın özel notlarında dikkat çeker biçimde az: bu sırf -günlük tutan herkes için geçerli olmamasının dışında- yazılı şikayetten medet ummaktan çok bu yüzden mutsuzluk için son derece aşırı orantılı mürekkep ve zaman harcamaktan değil, tersine mutluluğu sözcük anlamında kullanmaktan belirli atavist çekingenlik hissettiği içindi. Mutluluğu 'tartışmak' istemiyordu. Bir kazancın yazılı

bilançosundan, hatta onun çok belirli dile getirilen beklentisinin kaçınılmaz olarak geri tepmeyi kışkırtacağından ürküyordu. Kafka sanki, bakışı kendi ev yaşamının pencerelerini karartmayı yeğleyen kıskanç bir dünya yaratıcısının karşısındaymış gibi davranıyordu. Kendisini yaşamda kalmış biri olarak hissetmek zorunda kaldığından bu yana çok daha dikkatli olmuştu. Gittikçe daha sıkça Kafka yaşadıklarının çekirdeğini saptamaktan vazgeçti, kendini değinme yoluyla anlatmaya alıştırdı, sanki fazla yetkili bir merciinin duymasından ürker gibiydi. Sonunda özel kısaltmalar çıkardı ortaya, bunların deşifre edilmesi sonradan gelen okuyucuyu güç kararlar karşısında bıraktı.

"yeni günce, aslında sırf eskisini okuduğum için. Bazı nedenler ve niyetler, şimdi 12.15, artık saptanamaz."
"Riegerparka gittim. Yasemin çiçekleri arasında J. ile bir aşağı bir yukarı yürüdüm. Uydurma ve doğru, iç çekme de uydurma, bağlılıkta, güvende, esenlikte doğru. Huzursuz yürek."
"Hep aynı düşünce, arzu, korku. Ama her zaman olduğundan daha sakin, sanki uzak titreşimini hissettiğim büyük bir gelişim oluyormuş gibi. Çok şey söyledim."[17]

Hepsi bu kadar: 1919 başından aynı yılın aralık ayına kadar olan bize kalan -Julie Wohryzek'i tanıdığında- az sayıdaki özel notları, Felice Bauer'i tanıdıktan sonra sel gibi akan söz şelaleleriyle karşılaştırıldığında zavallı bir küçük akarsu. Gene de *esenlik* sözcüğü öne çıkarak ışık saçıyor, bildiğimiz kadarıyla Kafka bu sözcüğü daha önce hiç kullanmamıştı, bundan sonra da kullanmaya cesaret edemeyecek ve burada kendini ele verdiği az şeyle bile "çok şey söylenmiş" oluyor.

Bu arada asıl arzusunu, o sürekli atan, korku uyandıran düşüncesini adıyla bile anmıyor. Hangi düşünceydi bu? Ergen Julie'nin baştan çıkarılması mı? Olanaksız bu, çünkü bu bedenselliğe dayanmayan bir ilişki değildi başından beri, daha sonra Julie'nin kız kardeşine yazılan mektup tutkunun yoğunluğunu ortaya yeterince dökmekte. Birçok yıldan beri Kafka'nın -kaç yıl olduğunu tam olarak bilemiyoruz- bir geceden öteye geçen cinsel ilişki yaşamış oluşu, işkence eden psikolojik gerilimlerin yıkılmasına ve ne gelecekse gelsin bunlara sakin bir gözle bak-

masına epeyce katkı sağlamış olmalıdır. Şüphesiz tek bir sorun dışında: evlilik ve aile sorunu dışında. *Bu* düşünceydi Kafka'yı sürekli sıkan, çünkü eski bir arzuyu, daha da eski bir korkuyu uyandırmaktaydı.

Evlilik sorunu konusunda Kafka ve Froylayn Wohryzek daha Schelesen'deyken anlaşmışlardı. Her ikisi de bunun için yeterince vesile olduğunu hissediyordu, ikisi de kür koşulları altında sorumluluk alınacak kadar açık konuşuyordu. Julie *evlenmeyeceğine* yemin ediyordu (nişanlısının şiddet saçan ölümünden sonra karalar bağlamıştı tıpkı bir dul gibi), bu konuda bocalamak için çocuk yapma isteği de yeterince güçlü değilmiş. Kendisi ise evlenmezmiş diye cevap verdi Kafka, çünkü zaten bir kadını beş yıl beklettikten, onu evlenmeye zorladıktan, iki kez onunla nişanlandıktan sonra onun tüm umutlarını yıkmış oluşunun bunu yeterince ispatladığını söyledi. Oysa -burada her ikisinin şaşırtıcı anlaşması son buluyordu- o "evlilik ve çocuk sahibi olmayı belli anlamda dünyada en çok elde edilmesi gereken şey"[18] olarak görüyormuş, bu konudaki düşüncesi değişmemiş, ama tüm bu yıllar içinde bu adımı atmaya yaklaşamadığını da kabul etmek zorundaymış.

Bu kadarla yetinilebilinirdi. Kafka 1919 yazını "nispeten mutlu ve sakin bir zaman", "nispeten huzurlu mutluluk" olarak anıyor. Kadınlarla o güne kadar yaşadığı her şeye nispeten mutlu demek istiyor, buna Marienbad'daki kısa mucize günler de dahil. Oysa bu durumu iyice uzatmak, iki kişi olarak evlilik kapısı önünde kamp kurmak ve geriye kalan insanlığın oradan görünürde güçlük çekmeden toplandığını görme düşüncesi Kafka'nın her zaman güç dayandığı bir durumdu. "Ben bu yaşamla... kendime yetmem, bunda iyi olan yarımdı, kötü olan ise kusursuz bile değildi." Geçici bir durum yani, hem de hiç de tinsel anlamda değil. Çünkü Kafka'nın yeni mutluluğunun gerçekleştiği sosyal ve ailevi çevre koşulları bir lise öğrencisi aşkının kontrollü deneme düzenlemesinden hemen farksızdı. Hem kendisi hem de Julie ailelerinin yanında yaşıyorlardı, gözlemleniyorlardı, tedirgin edilmedikleri bir yere sahip değildiler, doğaya çıkmak zorundaydılar (belki de) kentin epey uzağındaki

kırsal hanlara. Dostlarının eşlerine Julie'yi tanıştıramazdı, meslektaşlarına da, onunla kol kolayken bir akrabaya rast gelse, şaşkınlık büyük oluyordu. Tüm geleneksel kuşkuları atlatmayı başarabilseydi bile -çünkü kuşağının her burjuva erkeği gibi bunlar onun da içine işlemişti- birlikte aynı evde 'evlilik dışı' yaşamayı hem ana babasına hem de geriye kalan dünyaya sunmayı becerseydi bile bu durum Julie'nin akrabaları yüzünden bozulurdu. Onlar 'kızlarını' artık yeterince 'deneyli' olmasına rağmen üzerine herhangi bir sorumluluk almak istemeyen bir memura hiç de teslim etmezlerdi.

Uygunsuz bir durum olarak buldu bunu Kafka. Yeniden evlilikten söz etmeye başladı, şimdi ciddi olarak: Rica etti ve zorladı. Nihayet şimdi koşullar ona "eskiden olduğundan çok daha uygun görünmüş, hatta daha uygun olması düşünülemezdi." Çünkü Julie de aşıktı, dostunu hiçbir biçimde baskı altına sokmuyordu, hatta onun zahmetliliği, tuhaf sert ahlakına, sonuca varmadaki ısrarına, gündelik yaşantıyı onun için zenginleştirdiği gibi zorlaştıran da geleneksel olmayan hareketlerine karşı anlayışlıydı. Kafka ise gene "nerdeyse büyüleyici bir varlığı" keşfetmiş, derin yakınlık ve anlaşma hissediyor, o güne kadar ona kapalı olan erotik bir boyutu yaşıyordu: güvenilir mahremiyetti bu. Bu bir "aşk evliliği" olacak diye hayranlık duyuyordu, "daha da doğrusu yüksek anlamlı bir akıl evliliği" olacaktı. Julie ürktü. Özellikle de Kafka'nın sıkça sözünü ettiği ilerdeki çocuklar beklentisi onun hafif karşı çıkışına neden oldu, hele özellikle de tanınan bekarın saçlarının ilk beyazlaşması sırasında büyük, zorunlu olarak büyüyen bir ailenin düşünü görüyor oluşu oldukça yabancılaştırıcıydı. Gene de onu kaybetmek istemiyordu, sonunda teslim oldu ve bu yeni açıya alıştı. Sessizce nişanlandılar, olasılıkla tanıklar olmadan.

> "Herhalde aranıp bulunmuş bir bluz giymişti tıpkı Praglı Yahudi kızların anladıkları tarzda ve sen bunun üzerine doğal olarak onunla evlenmeye karar verdin. Hem de mümkün olduğunca çabuk, bir hafta içinde, yarın, bugün. Seni anlamıyorum, sen yetişkin birisin, kenttesin ve hemen herhangi biriyle evlenmek dışında bir şey düşünmüyorsun. Başka olanaklar yok mu? Bundan ürküyorsan ben seninle oraya gideceğim." [19]

O'nun sesiydi bu. Aklında kalanları edebi tarzda not etmişti Kafka, düzeltilmiş Almancayla ve nesnel çekirdeğine indirgenerek. Başka bir şeyin olanağı yoktu. Çünkü Hermann'ın kalın sesli küçük düşürmeleri kulağına çarparken o, o korkunç, içlerinde doruk noktasından önce kesinliğin kendini belli ettiği, bunun *doğru olamayacağı* düşleri yaşadığı duygusuna kapılıyordu. Artık iyi dinlemiyordu bunları. Babası genel evden, satın alınabilir cinsellikten söz etmişti, hem asla herkesin önünde olmadan değil, eliyle ağzını kapatarak, erkek erkeğe ya da babadan oğula da değil, hayır yüksek sesle ve Kafka'ların huzurlu oturma odalarının orta yerinde, karısının yanında söz ediyordu bundan. Kafka ona doğru baktı ve bir an kendi utanç duygusundan çok annesi adına utanç duydu. Julie Kafka sessizce kalktı, masadan bir şey aldı ve odadan dışarıya çıktı.

Kafka hemen bunun bildik bir sahne olduğunu anladı. Bir *déja-vu* harekete geçti içinde, bu utandırılmayı daha önce de yaşamıştı. O zamanlar henüz gençken ana babasına onu cinsellik açısından aydınlatmadıkları ve onu risklerle karşı karşıya bıraktıkları için çok bilmiş sitemler etmiş, bunun üzerine babası ona "tehlike ile karşılaşmadan olayın nasıl ele alınacağına dair" değerli öğütler önermişti. Böyleydi o, şayet gülünç yanından ele alınacak olursa o zamanki genç kabadayının bu cevabı verirken kanın başına çıkmasını belki de hak ederdi. Aradan yirmi yıl geçtikten sonra ise aile reisi önünde buluğ çağında biri varmış, sanki oğlunun prezervatif kullanarak haledeceği sorunları varmış gibi davranıyordu. Bu geç yinelenme "korkunç" diye sitem etti Kafka ona. "Bugüne kadar sözlerinle ve bu kadar açık olarak beni küçük gördüğünü bu derece derinden hiç göstermemiştin"[20]

Günlerdir süregelen tartışmaların kuvvetli doruk noktasıydı bu durum. Hermann Kafka oğlunun yeniden nişanlandığını duyduğundan bu yana artık sakinleşemiyordu, karısı ise daha nazik olmasına rağmen ve hiç değilse şekilsel barışı düşündüğünden kocasına her konuda hak veriyordu. Tamamen yoksul bir aileden gelen bir gelin, bir *şammes*'in kızı: Bu utanç verici evlilik gerçekleşecek olursa diye tepiniyordu yaşlı adam, o zaman ülkeden çekip gidecekti. Hele tüm akrabanın önünde yalancı durumuna

düşmekten hiç söz edilmemeli. Franz'ın Berlinli çok sözü edilen zarif, uzun yıllardır süregelen nişanlısından neden ayrıldığını insanlara açıklamak zorunda kalmalarından bu yana iki yıl bile geçmemişti henüz: 'Tüberküloz' diye nedenlendirilmişti resmi söylem o zaman. Ve işte şimdi oğulun sağlığı belirli olarak daha da kötüleştiğinde yeni evlilik planları mı yapılacaktı? Hem de hasta bir kadınla mı? İnsan alay konusu olacaktı.

Bu yüzleşme Kafka için sürpriz olmamalıydı, çünkü güvensiz yaşam planlaması hakkında şimdiye kadar yüzlerce kez duyduğu sitemlerdi bunlar. Babasının sandığı gibi bilinçli ve tamamen sorumluluk duyarak sosyal açıdan eşit olduğu bir kadına karar verme yeteneğine sahip olmadığından günün birinde herhangi bir kadının *onu seçmesi* olanaklıydı: bu Kafka'nın çok iyi bildiği öylesine aşağılayıcı bir kehanetti ki bunu çoktan içselleştirmişti, hatta baba imajının değişmez parçası haline sokmuştu.

Kafka okuyucuları burada edebiyat tarihinin gördüğü en tuhaf önyargıya kapılmaktalar, aynı zamanda da babanın saygısızlığının yalnızca kişisel karakter zayıflığı ile açıklanamayacağının açık işareti olduğunu düşünürler. Bu daha çok başka ailelerde de görülen ataerkil standart manevraya aittir: Yetişkin oğulların ve kızların kendi kararlarını vermeleri engellenemediği zamanlarda onlar son derece hassas bir noktada ele geçirilirdi, *özgür* seçimin söz konusu oluşu bağıra bağıra kavga edilirdi. İşte bu sahneyi Kafka şaşırtıcı kesinlikle daha yedi yıl önce HÜKÜM adlı öyküsünde yazmıştı. Bu öyküde de yaşlı bir tüccar oğlunu nişanlanmaya götüren cinsel hırsın hareket nedeni oluşunu varsayması ve bununla onu küçük düşürmeye çalışması: "'Eteğini kaldırdığı için' diye başladı baba ötmeye, 'eteğini böyle kaldırdığı için iğrenç kaz' ve bunu göstermek için gömleğini yukarıya öylesine kaldırdı ki, baldırının üst kısmında savaştan kalma yaranın izi göründü, iki eteğini şöyle ve böyle kaldırdığı için ona yaklaştın... " Bu zehir saçan cümlelerin şimdi yeniden basılması Kafka'ya işaret gibi görünmüş olmalı.[21] Asıl Hermann Kafka mutlaka bundan çok uzaktaydı, böylesi açık saçık tavırlar sunması ondan beklenmezdi, oğlunun önünde geceliğini de

yukarıya kaldırmazdı. Oysa kurgusal babayla gerçek baba ahlaki boyunduruk altına alma isteminde eşitti. Hatta birbirleriyle *aynıydılar*. Kafka'nın buluşu olan sahnenin tamamen inandırıcı oluşu, ölümcül bir ilişki mantığının davranışsal anlatımı, 1919 yılı gerçeğinde nerdeyse inanılmaz, tiyatral bir saldırı olarak belirmişti.

Burada bir şeyin doğru olmadığı, ana babasının kızgınlığının iyice bakıldığında nesnel yoksulluk karşı koyuşlarıyla pek uyuşmadığı Kafka'nın gözünden kaçmamış olmalıydı. Oğulları yoksul bir kadınla evleniyor diye ülkeyi terk etmek? Hermann'ın ciddi istemi olamazdı bu -hem de her ailenin hayatta kalışlarından, oğulları öldürülmediği, esarete de düşmediği bir zamanda mutluluk duyduklarında. Kuşaklar boyunca süregelen Yahudi-burjuva aile planlamasındaki olumlu bakışı savaş yılları silip süpürmüştü, bu durum Kafka'nın ana babasının gözünden de bütünüyle kaçmamış olmalıydı. Şimdi de böylesine bir kavga, hem de önemsiz bir nedenden ötürü neydi?

Bu bilmeceyi çözecek olan anahtarı Kafka kısa süre sonra ele geçirecekti, bunu Brod'dan günümüze kalan mutlu bir rastlantıya borçluyuz -ve Max Brod'un yeniden araya girmesine-. Kafka'nın sevgilisini tüm dost çevresinden gizlemekteki ısrarı Brod'un dert edindiği meraka dönüşmüştü, eylül ortasında rastlantısal olarak yeni, çoktan kararlaştırılmış evlilik planlarına Kafka onun öğüdünü almadığı halde istemeden karıştırılması ona tuhaf görünmüştü. Brod birkaç gün sonra eski kız arkadaşlarından birine rastlamış ve bu kızın Wohryzek'ler hakkında bilgi sahibi olduğu ortaya çıkmıştı. Bu kızın anlattıkları yıkıcıydı: "St. uygun değil W. hakkında" diye not etti Brod, "hepsi orospu... Ona nasıl söylemeli? -Belki ana babası biliyordur?"[22]

Bu *belki*'nin üzerini içimiz rahat olarak silebiliriz. Kökenlerinin bilinmediği evlilik adayları Kafkalar tarafından yeni iş ortaklarından ayrı ele alınmazdı ve çok sayıdaki dedektiften 'bilgi' edinme rutin bir işti. Yıllar önce Bauer ailesi söz konusu iken Kafkalar oğullarından izin istemiş ve bu haftalarca süren tartışmalara yol açmıştı; bu hatayı *yinelememişler*, Wohryzek'ler hakkındaki bilgiyi onun haberi olmadan toplamışlardı. Gene de şimdi ona

sonuçları bildirmeye cesaret edememişlerdi -belki korkaklıktan, belki de bununla aksi etki yapacaklarını düşündükleri için.

Kafka ancak sonradan öğrendi ana babasıyla olan küçük düşürücü tartışmada söz konusu olan şeyin nişanlısının yoksulluğu değil, ama onun adı çıkmış cinsel özgürlüğü ile ilişkili olduğunu -babasının hemen iradesiz oğlunun bilerek baştan çıkarıldığını söylemesine şaşmamak gerekir. Bu bağlamda ikinci bir ipucu var. Çünkü Kafka yeniden Schelesen'de yalnız kaldığında ve Oskar Baum'un birkaç günlük ziyaretini üzerine alıp alamayacağına karar vermesi gerektiğinde buna karşı çıkışındaki delili: "nihayet o da bana iğrenç, Max'ın çoktan değindiği 'bilgiyi' getirecek" olmuştu. Bunun dışındaki tüm kaygılar silinse bile: "bilgiyi... mutlaka getirecek."[23]

Ardındaki nedenler yarı karanlıkta kalıyor, iki sonuç çıkarma ise zorlayıcı olmakta. Brod bu bilgiyi çoktan okumuştu, ama Kafka okumamıştı: Yani oldukça yeni bir belge söz konusuydu. O güne kadar asla Kafka'nın aile yaşamına karışmamış olan Oskar Baum ona sevindirici olmayan haberleri yazılı olarak bildirmekten kendini asla alıkoyamamıştı. Bunun anlamı dosyanın Kafka için *belirlendiğiydi*. Bu ilişkiyle ilgili daha başka ayrıntı tıpkı "iğrenç bilgi" gibi günümüze çok az ulaştı, buna rağmen iki sahne burada kesinlikle akla uygun: Ya Julie Kafka Baum çiftini ziyaret ederek onlardan Franz'a bilgiyi göstermelerini ve onu evlenme planlarından vazgeçirmelerini rica etti -ki bu eylem kesinlikle ondan beklenebilecek bir eylemdi. Ya da Max Brod Wohryzek'lerin kötü şöhretleri hakkında dostunu aydınlatmış ("ona nasıl söylemeli?") ve onu kendisinin bilgi toplamasına zorlamıştı -ya da kuşku duyulmayan bir adresten edinmesini istemişti. Bu da herhalde Oskar Baum üzerinden Kafka'nın hoşgörüsüyle olmuştu. Sonuç para ödenerek tutulan bir hafiyenin Wohryzek kız kardeşleri ve onlarla birlikte de ailelerini paryalar diye açıklaması olmuştu.

Doğal olarak Kafka'nın Julie'nin orospuluk yaşamıyla ilgili toplanan dedikoduları okumak zorunda kalması zor dayanılır uygunsuz bir beklentiydi. Kendisi daha iyi biliyordu bunu, kendi deneyine güveniyordu; görümcesi olması olanak içinde

olan Kathe'ye yazdığı uzun mektup, ki iftira atarak lekelemeyi de içeriyordu, saygılıydı ve hiç de küçük görücü değildi. Kendisi Schelesen'de erotik açıdan Julie'yi çekingen biri olarak tanımıştı, bu arada ona karşı sevecen bir bağlılık göstermişti, bu davranışının içinde yalan ve sadakatsizlik düşüncesi yoktu. Şayet kuşku duymuş olsaydı bile: kıskançlığın yarattığı acılardan -hele de sevgilinin sözüm ona 'geçmişinden'- ki o zaman her şeyi gölgeleyen, o sıradaki mutluluğu hiç hak etmediğini düşünmedeki kesinlik, hiç değilse bağışlayarak 'her şeye rağmen' tadını çıkartmasını sağlamaz mıydı? Başkaları bir kadına 'sahip olmak' isterler, o ise asla: Kafka bu zamane deyimi herkes gibi kullanırdı, buna ait duygu ise ona kapalıydı.

Hermann Kafka bir kez daha konuşmalar söz konusu olduğunda hukukçu bir oğula sahip olduğu deneyini yaşadı, çünkü oğlu en önemli yerde karşı çıkmayı biliyordu. *O zaman bana evlenmeyi yasak et,* diye cevap veriyordu Franz küfür savuran babaya soğuk bir cevapla. Bu söz doğru noktaya isabet ediyordu, atış ise bedavaydı. Yaşlı adam açık bir küfür karşısında ürkerdi, kesindi bu, bu sorumluluktan kaçınıyordu, aileyi sonunda dağıtma riskine girmekten de, hele en yüksek merci olan eşinin gözü ve kulağı önünde yürekle ilgili kararlar söz konusuysa. Bu gibi durumlarda onun "ne istersen yap" dediği duyulurdu, "bana göre sen özgürsün; reşit birisin, sana verecek öğüdüm yok"... bunlar eski, birçok kere yinelenen deyimlerdi, kendi deliliğini kapatmak için ufak bir amaç dışında bir yanı yoktu.[24] Gerçekten de bu kez de Hermann geri çekildi, saldırgan karşı koyuştan vazgeçti, bir süre sonra da konudan ailede sakınıldı. Bundan sonraki tüm kararlar artık Kafka'ların duvarları dışında kararlaştırıldı.

Wohryzeklerin de belirli kaygıları olduğuna dair ip uçları var, onlar bunları Kafka'ya karşı üstü kapalı olarak uyguladılar. Julie'yi Yahudi ve maddi açıdan iyi durumda olan bir memurun, hem de gündelik yaşama renk katan kültürel ilgileri olan bir yazarın gelecekteki eşi olarak görmek onları mutlaka mutlu ediyordu -üstelik de son derece saygılı bir adamdı, yakışıklıydı ve gülmeyi biliyordu. Öte yandan bu memur hastaydı, durmadan öksürmesi tehdit ediciydi, durmadan hafif ateş yüzünden işinden

uzak kalıyordu, uzun ve pahalı kürlerin ancak onu iyileştirebileceği kesindi. Bunlar bir aile kurmak için iyi koşullar değildi.

Doktorun bu konuda önemli sözü olacağını Kafka doğal olarak çoktan biliyordu. Eylül ayında profesör Pick tarafından kendini bir kere daha iyice bir muayeneden geçirtti, sonuç çelişkiliydi: evlilik fiziksel açıdan mümkündü dedi ciğer uzmanı, ama ancak Kafka kilo alırsa. 'Mecburi kür'dü yani emir: Bu kavram bile onda isteksizlik yaratmaya yetmişti, Brod'a istenilen miktarda yemek yemesinin olanaksız olduğunu söyledi. Buna rağmen evde yarattığı çelişkili plandan vazgeçmek istemiyordu ve bir süre kuşkularından ve korkularından pratik güçlükler yüzünden yeterince uzaklaştı.

En çok da Prag'daki konut eksikliği önemli bir engeldi. Savaş sırasında hemen hemen inşaat yapılmamıştı, birçok ev acınacak durumdaydı, uygun olanlar ise çok pahalıydı. Kafka'nın gözünün önünden bir meslektaşının başına gelen düpedüz trajik örnek gitmiyordu, bu kişi Gustav Janouch'un babasıydı, o boşandığı karısıyla yalnız oturduğu daireyi değil yatak odasını da paylaşmak durumundaydı, ikisi de nereye gitmeleri gerektiğini bilmiyordu, oğlan da buna bu kafesteki durumu aydınlatacağına engel oluyordu. Kafka bile yaşamında hiçbir zaman maddi sıkıntının ne olduğunu bilmemesine rağmen arzu ettiği yerin erişilemez olduğu deneyini yapmak zorunda kalmıştı: orta dereceli bir memurun maaşı bile kent merkezindeki olabildiğince rahat bir daireye yetecek gibi değildi. Savaş öncesinde katıldığı Alman kooperatifi hisseleri çoktan değerini yitirmişti, ana babasından Bilek sokağında kiralık bir ev istemek yeni ortaya çıkan çatışmadan sonra tamamen olanaksızdı. Sonunda Julie haftalarca çabaladıktan sonra Wrschowitz (Vrsovice) adlı yeni mahallede, kendi ailesinin oturduğu yere yakın, ama kent merkezinden birçok tramvay durağı uzaklıkta olan bir yer buldu. Burası mutlaka umdukları bir yer değildi, mobilyalı, ince duvarlı tek odalı bir daireydi ve nerdeyse yıllık kazancının yarısını yutacaktı, kısa süreli bir geçici durum yani, gene de bir şans. Kafka kabul etti. İlerdeki pazarlardan biri için -1919 ekim sonunda- Prag'ın evlendirme dairelerinden birinde askıya koydurttu adlarını.

Artık evlilikten ufacık bir adım ötedeydi, düşünü gördüğü bir sabah bir kadınla, bir yol arkadaşıyla birlikte uyanmaktan yalnızca birkaç gün uzaktaydı. Tuhaf baş döndürücü günlerdi bunlar -daha sonraları Kafka, o günleri tamamen "gözü kamaşmış" olarak geçirdiğini söyleyecekti,[25] artık düşünülmesi gereken alınacaklar ve formalitelerin çokluğu zamanı hızlandırmak ve iç sesleri bastırmak için fazlasıyla hizmet veriyordu. Sonunda kırk sekiz saat kalmıştı. Tam da o sırada dairenin kesinlikle söz verildiği halde başka birine verildiği haberi geldi.

> "Asıl olan, bu kişisel olaydan bağımsız olan engel, benim açıkçası tinsel olarak evliliğe uygun olmamamdı. Bu şurada ortaya çıkıyor ki evlenmeye karar verdiğim anda uyuyamıyorum, başım gece gündüz yanmaya başlıyor, yaşam olmaktan çıkıyor bu, tedirgince oradan oraya savruluyorum. Asıl dertler değil bunu yaratan, oysa benim ağır kanlılığım ve titizliğime uygun olarak sayısız derdim oluyor... ama önemli olarak diğeri bana rastlıyor. Korku, zayıflık, kendini küçük görmenin genel baskısı."[26]

Düğün iptal edildi, ertelendi, belirsiz bir tarihe. Julie'yi bu büyük kararı vermeye zorlayan Kafka ona kendi gücünü abarttığını söylemek zorunda kaldı. Bu sözleri kızın üzülerek mi yoksa onları hafifleyerek mi algıladığını bilmiyoruz. Hemen güvenine başvurduğu kız kardeşi Kathe akla yakın öğüdü vererek Kafka'dan ayrılmasını istedi. Dışsal rastlantılardan bu derece etkilenen bir adamın başından beri ciddi olmadığı izlenimi varmış.

Buydu diye cevapladı Kafka. Karşısına dikilen kadın mahkemesi karşısında artık beş yıl önce Berlin'de olduğu gibi asla sessiz kalmayacaktı. Yalancı *olmadığını* söyledi Kathe'ye, kararı dürüsttü. Julie için garantisi verilen dairenin pratik bir güçlük olması yanında kendisi için bu bir "dönüm noktası" olmuş, "ardından bana bu kez ayrılan zamanın akıp gitmesi durdurulamaz oldu, şimdiye kadar uzaktan ihtar eden şey artık doğrusu gece gündüz kulağımın içinde şimşek çakıyordu". Bu yabancı, ama tehlikeli biçimde etkili kadının bu taciz ateşinin nasıl duyulduğunu kavraması için acı çeken beynin kendisine yönelttiği sayısız konferanslardan birini daha tutanağa geçirdi, kısa bir iç konuşma, korkunun özüydü bu.

"Sen ki iç dengen için sürekli savaş vermek zorundasın, tüm gücünle, ki onlar bile yeterli olmuyor, sen mi şimdi belki en gerekli olan, ama gene de var olan en olumlu ve cesur eylemle kendine ait bir ev düzeni kuracaksın? Hangi artı güçle yapacaksın bunu? Sen ki bir andan ötekine nerdeyse kendin için kıt taşıdığın sorumluluğu bir aile sorumluluğu için mi taşıyacaksın? Hangi güçlerle bunu yapacaksın? Sana verildiği kadar çocukların olacak, çünkü sen olduğundan daha iyi olmak için evleniyorsun, evlilikteki her çocuk sınırlandırılması seni ürpertiyor. Oysa sen toprağın çocuklarını beslediği köylü değilsin, hatta en sonuna kadar aşağıya indiğinde tüccar da değilsin, içsel yetenek açısından demek istiyorum, tersine (Avrupa meslek insanının püskürttüğü) memursun, üstelik de son derece sinirli, edebiyatın tüm tehlikeleri içinde kayıp, ciğeri zayıf, bürodaki küçük yazı işinden bile yorgunlukla kaçan birisin. Bu ön koşullarla (her şeye rağmen evlenme zorunluluğu haklı bulunsa da) mı evleneceksin sen? Ayrıca da bu gibi niyetler içinde gece uyuyup ardından gelen ertesi günlerde yarı deli gibi baş ağrılarıyla kıvranarak etrafta dolanma cesaretini mi göstereceksin? Ve evliliğin ilk gününde geline verdiğin hediye ile güvenilir, fedakâr, akıl almaz derecede kendi çıkarını düşünmeyen bir kızı mı mutlu edeceksin?" [27]

Wohryzek kız kardeşlerin bu mantığı anladıkları kuşkuludur: Bu Kafka'nın hastalığı ile olan ilişkisinde izlediği aynı simgesel, yaşam pratiği içindeki sonuçlarında uğursuz düşüncedir: Tüberkülozun varoluşsal bir anlamı varsa, o zaman *gerçekten* iyileşmez. Bekar kendisine 'ayrılan süreyi' aştığında önemli 'uzaktan gelen uyarıları' işitmez, böylece genel olarak gelecekteki eşi de kaçınılmaz olarak içine sürüklediği çöküşü kışkırtır. Kafka evli olsaydı bile *gerçek* anlamda bir koca olamazdı: Özgün bir evliliğin yüksek gerilimli idealini yerine getirmek için istem ve yeteneksizlik değişmeden sürecekti. Bunu kabul edilebilir kılmak için Kafka abartmalarla davranmak zorundaydı, bunlar da açıklamalarının inanılırlığına zarar veriyordu. Wohryzekler onun hiç de herhangi yazı işlerinin "yorgunluğundan" kaçan biri olmadığını, onun başarılı ve son derece itibarlı bir memur olduğunu biliyorlardı, hatta şimdi 1919 sonunda yeni bir terfiinin göründüğünü de. Bu da o "edebiyatın tehlikeleri" gibi bahanelerden biriydi, Kafka adını koymayı beceremiyordu ve bu konularda son aylarda dikkat çeken bir durum olmamıştı. Ayrıca bu kendi kendisine kurduğu mahkemeye Kafka'nın Julie ile ilişkisini mutlaka sürdürmek istemesi hiç uyuşmuyor. Kaethe'den

kız kardeşine engel olmamasını rica ediyor, hatta kendi "yalnız hayal ettiği geleceği" içinde Julie'nin önceden olduğu gibi bundan sonra mutlaka yeri olacağını söylüyor. Bu adamın aklından ne geçiyor?

Kafka'nın başka bir zamanda, başka bir yerde hâlâ bir evliliğin mümkün olacağını umut edip etmediği bizim bilmediğimiz karanlıkta kalan bir durumdur. Julie ise kendi duygularına dayanamadı ve Kafka'nın gittikçe kötüleşmesinden ürkmedi. Neydi bütün bu ahlaki konuşma tarzları, kim söz ederdi yenilgiden? Yaz güzel geçmişti, evlilik planları olmadan da. Başka bir yaz mevsimi izleyecekti onu. Bir sevgilinin gerçek ölümünü de atlatmıştı, oysa Kafka yaşıyordu ve onlar beraberdiler.

Max Brod'un o aylardan kalan tek tük notları bir başka sırrı daha saklamakta. O sırada yazmayan yazar olan Kafka gerçekten de "edebiyatın bazı tehlikeleriyle" karşı karşıya kalmıştı, doğal olarak Wohryzeklere anlatabileceğinden bambaşka bir anlamda: okuyucu olarak yani. Hamsun'un kısa süre önce yayınlanan SEGEN DER ERDE adlı kitabını yutmuştu, bu bir köylü efsanesiydi, nefes kesici bir yoğunluğa sahipti, içinde ona göründüğü üzere, kendisi bile geçiyordu: Eleseus olarak, Isak adlı çiftlik sahibinin oğlu olarak, kuşkucu biri, hem fizik olarak hem de tinsel olarak babasının mirasını yürütemeyecek biri, daha çok ailenin parasıyla kentte yaşamayı seven, sonra da Amerika'ya göçen biri. Yani kendi geçmişine yabancılaşmış bir figür, kendi toplumunun kabullendiği değer yargılarına yabancılaşmış -hatta sonunda kendininkilerde bile- başarılı olamayan biri. Bu Kafka'nın kişisel mitosunu ateşleyen bir şeydi, Eleseus adını güncede sanki kendisini anlatıyormuş gibi kısaltma olarak kullanıyor. Peki ama bu romandaki herkes birden neden yanılıyor, neden hepsi baştan çıkartılabiliyor, neden yalın şeylerle memnun olamıyorlar? Kafka son derece açık olarak görüyor bunu. "Kadınlar her şeyi bozuyor", diye açıklıyor dostuna kuruca.

Hermann Kafka'ya, Postrestant

İnsana işkence yapan kaçırılmış fırsatlardır.
Olanaksız olandan emin olmak kazançtır.
Karl Krauss, SPRÜCHE UND WIDERSPRÜCHE

Froylayn Olga Stüdl çok sevindi. Tanıdığı bir konuk gelmişti, ailesini Prag'dan tanıyordu, alçakgönüllü, kibar, esprili bir adamdı, kendisinden birkaç yıl daha gençti, geçen kış da pansiyonunda birkaç ay geçirmişti. Hatta o sıralarda bile aralarında bir çeşit güven oluşmuştu; ona bozulan bir nişanlılıktan sonra yalnız kaldığını anlatmıştı, konuk ise ona ara sıra okuma yapmıştı, hatta bir keresinde ona düzelti çıktılarını vermişti. Küçük bir kitaptı bu, bir süre sonra yayınlanacaktı, kadının kitap hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemişti. Başka bir kür konuğu ile epey zaman geçirmişti, genç bir kadındı bu, o da hastaydı, ikisinin birbirlerine yakınlaştıkları asla gözünden kaçmamıştı. Herhalde o zaman iyileşmemişti. Çünkü baş ağrılarından ve uykusuzluktan şikayet ediyor ve bir yıl öncesine göre şimdi daha çok öksürüyordu. Oysa bu alışılmadık bir durum değildi, pansiyon Stüdl'de çok öksürülürdü.[1]

Kafka bu kez iki hafta kalacağını bildirmişti, bir kür için çok kısa bir zamandı bu. Başka nedenlerden ötürü buradaydı, Froylayn Stüdl bir süre sonra bunu öğrenecekti, ünlü biri ona eşlik etmekteydi. Max Brod fırsattan yararlanarak birkaç gün dinlenmek ve bir defa daha rahatsız edilmeden ve kapsamlı olarak Kafka ile konuşabilmek istemişti, çünkü dostu uzun süre görünmemiş ve yaz aylarının keyfini bu kez bir kadınla geçirmişti. Brod yorgundu; Siyonist gündelik politika, Çek siyasetçilerle anlaşmazlık, verimsiz tartışmalar, sayısız geziler, konferanslar, seçim konuşmaları hem gerisinde kalmış hem de daha önünde olmaları nedeniyle Kafka'nın sakin, yoğun yakınlığı ve karla kaplı ormanlarda yapılan yürüyüşler nerdeyse tinsel canlanma

olarak tadını çıkarttığı durumlardı. Brod'un nerdeyse profesyonel politikacı olmasına çok az bir zaman kalmıştı: 15 Haziran 1919'da Prag yerel seçimlerine katılan Siyonistlerin egemen olduğu 'bilinçli Yahudilerin aday listesinde' o beşinci sıradaydı, ama yalnız ilk üç sıradakiler kazanmıştı. Bundan mutsuz olduğu konusunda kuşku duymak gerekir. Hümanist eğitim almış başkan Masaryk'in bürosunda ara sıra oturma imtiyazına sahip olmak, hatta yabancı büyük elçileri kendi evinde kabul etmek Yahudi bir politikacı olarak sürekli karşılaşılan açık aşağılanmaları ancak yetersiz biçimde geri öderdi.[2]

Brod sadece birkaç gün kalabildi, sonra Kafka'yı Schelesen'de yalnız bıraktı. "Seninle olmak (benim için) çok hoştu", diye yazdı ona. Parantezler dostunun bambaşka gereksinimlerinin tamamen bilincinde olduğunu ele veriyor. "Benden hiçbir şey beklenmediği için dayanılır biçimde iyiyim", diye yazdı Kafka Ottla'ya, "doğrusu şimdiye kadar Max buradaydı."[3] Oskar Baum'un ziyareti ürkütüyordu. Bunlar fazla beklentilerdi. Çünkü Kafka bir projeye çalışmaktaydı, bu da ona kalan tedirgin edilmemesi gereken az zaman içinde fazla yoğunlaşma gerektiriyordu.

O güne kadar birçok kere, her türlü dikkatli eleştiriyi onur kırıcı biçimde savuşturan babasıyla yazılı yoldan herhangi bir anlaşmaya ulaşmayı denemişti. Bu deneylerin kaç tane oluşu hakkında bilgimiz yok -bildiğimiz Kafka'nın Zürau'dan babasına en az iki mektup yolladığı, bunların günlerce süren öfke yarattığı, bir başka mektubu ise annesinin babaya hiç vermediği idi. Ayrıca bir de mektup fragmanı kaldı geriye, tarihi bilinmiyor, bu mektup Hermann Kafka'ya kür yaptığı Franzenbad'a ulaşacaktı. Bu mektuba neden olan yeni sitemler Franz'ın ailenin sorunlarına duyarsız kalışıydı, özellikle de maddi sorunlara karşı -asbest fabrikası tartışmasından bu yana Kafka'nın suçluluk bilincini hassaslaştıran bir noktaydı bu. Buna uygun biçimde de savunma tavrı oluyordu: "Mektuba öz güvenim olmadan başlıyorum ve baba, senin beni her şeye rağmen hâlâ sevdiğin umudundan yola çıkarak yazdığımdan daha iyi okuyacağına inanıyorum."[4] Buna rağmen Kafka kısa süre sonra bu gibi boyun eğme tavırlarından sıkıldı -bu yolla edilecek olan yüzeysel bir barışma

en iyisiydi ve bu zahmete değmezdi. Bir yıl önce bu ailede olup bitenlerden sonra, hele de planlanan evliliğe babanın aşağılayıcı çıkışlarından sonra böyle bir mektup bambaşka olmalıydı, daha çok da *açıklık* getirmeliydi, insanca birlikte yaşamanın temeli olan açıklığı. Bu konuda Kafka, yeni planını açıkladığı tek insan olan Ottla ile de aynı düşüncedeydi. O sırada gene ana babasının yanında yaşamakta olan Ottla'nın doğrusu ağabeyi ile babası arasındaki düelloyu kalbi çarparak, ama belli umutlarla gözlemlemesi için yeterince nedeni vardı.

Ottla'nın durumu 1918 sonundan beri yeniden tehlikeli biçimde artmıştı, bunun sorumluluğu da sevgilisi Josef David'e aitti. O hiç haber vermeden ve herhalde Ottla'nın onayını da almadan telaşlanan Kafka'lara kendisini müstakbel damatları olarak takdim etmişti. Davet edilmiş ve aile tarafından özenle gözlemlenmişti -konuyu çoktan bilen Franz da oradaydı-, o sırada Friedland'da olan Ottla bu karşılaşmanın sonucunu çaresiz beklemek durumundaydı. Ablaları gibi evlilik aracılarının gölgesinde kendini sattırmayacağını ana babasına çoktan açıklamıştı. Kendi seçimini kendisi yapmak istiyordu. Adayın özellikle de *bu* kişi olacağı doğal olarak kimsenin düşünü bile göremeyeceği bir sürprizdi.

27 yaşındaki Josef David Katolik bir aileden gelmekteydi, babası St. Veits katedralinin zangocuydu, hiçbir maddi miras bekleme durumu yoktu, kendisini milliyetçi demokrat Çek olarak tanımlıyordu: bu üç nitelik daha birkaç yıl öncesinde onun Kafka ailesine girmesini mutlaka önleyici niteliklerdi. Şimdi ise Çek devletinin daha birkaç hafta önce kurulmasının coşkusu içinde sosyal dengeler değişmişti: David gibi yaralanmadan savaştan geri dönen hırslı genç Çekler kendilerini zafer kazanmış olarak hissedebilirlerdi, oysa zenginliklerinin şimdi birdenbire kusur olarak görüldüğü Alman Yahudisi burjuvalar zihinsel bir savunmaya zorlanıyorlardı. Ottla sevgilisiyle ana babasının karşılaşmalarının yalnız kişisel değil, aynı zamanda gizlice önemli sosyal bir çatışma konusunu içinde taşıyacağını çok iyi biliyordu. Yeniden sesi duyulan Yahudi karşıtlığına Josef David de asla bağışıklı değildi, Ottla onu çoktan uyarmak zorunda kalmış ve

ona alışık olmadık belirginlikle genel olarak Yahudilere küfür etmemesini, bir tek kendisinin yanında kural dışına çıkmasını yazmıştı.[5]

"Müthiş kolay ve doğal" geçti David'in ilk görünmesi diye güvence verdi Kafka heyecan içindeki kız kardeşine, "hiçbir kalp yük taşıyora benzemiyordu."[6] Çoğu kez olduğu gibi burada da abartıyordu. Kafkaların atılgan adaya (ki hiç de görgü kurallarına uygun olarak 'talip' olmamıştı) karşı sosyal küçük görme olmadan duruş ortaya koymaları son derece güç olmuştu ve aday da tıpkı Ottla gibi bu nedenleri iyi biliyordu. Haftalar sonra ana babanın David'e tam da kaz kızartması yerken yakalanmaları hiç hoş olmamış, süregelen bu kıtlık içinde kazı Yahudi karaborsacılardan değil de bambaşka bir yerden elde etmiş olabilirlerdi. David'in yemeğe davete katılmasıyla derin bir nefes alındı.

Doğal olarak -ilk şaşkınlık atlatıldıktan sonra- bu genç Çek'e karşı *kişisel* olarak karşı çıkılacak bir durum olmadığı ortaya çıkmıştı: gayretli, eğitime çaba göstererek yükselmek isteyen, bir bankada memur olarak çalışan, bunun yanında kendisinin ödediği hukuk öğrenimini tamamlamış olan, hatta doktorasını kısa süre yapacak olan biriydi. Ayrıca piyano çalıyor, Fransızca ve daha iyi düzeyde de İngilizce biliyordu -Ottla'yı da bu dili öğrenmesi için desteklemişti-, kariyeriyle ilgili umutlarından söz etmediği zamanlarda İngiltere'de eskiden kalışıyla ilgili şeyler anlatıyordu, sonra da en çok severek pul koleksiyonundan ya da futboldan söz ediyordu. Bu ne istediğini bilen bir adamdı, yaşlı Kafka'nın da kabullendiği gibi onunla kesinlikle sohbet edilebilirdi. Doğal olarak sadece Çekçe. Çünkü David iki dil arasında Kafkaların ona gösterdikleri gibi bir dilden ötekine atlamaktan hoşlanmıyordu,[7] hatta Almanca konuşmayı bile bu dili de çok iyi bildiği halde reddediyordu. Almanca sorduklarında kusursuz bir Çekçe'yle cevap veriyordu -bu durum yeni cumhuriyetin milliyetçi bilinçli vatandaşları için son derece doğaldı. Kafkalar doğal olarak bu duruma karşı çıkamıyorlardı, tersine Ottla'ya, Josef David'i bu inatçılıktan vazgeçirebilir mi diye soruyorlardı, çünkü yorucuydu bu şekilde konuşma ve beraberliğin rahatını kaçırıyordu. En geç David'in vatansever ga-

zete *Narodni listy*'i okuduğu ortaya çıktığında -oysa Kafkalarda hâlâ *Prager Tagblatt* bulunuyordu oturma odasının masasının üzerinde- bu adamı ya kabul edecekler ya da onu dışarı atmak zorunda kalacaklarını anlamış olmalıydılar.

> "Üzerimizde en iyi etkiyi yaptı, buna rağmen bize çok yabancı göründüğünü inkar edemem, onunla olan ilişkiye önce alışmak gerekir. Mutlaka çok uslu&akıllı bir insan, buna rağmen babanın çeşitli kuşkuları var, birincisi maaşının az oluşu, sonra inancı, umarım her şey iyi olur."[8]

Ottla bu konuda ana babasına pek yardımcı olamazdı; ne de olsa sevgilisinin ahır kokusu eksikti, çaba ve sevimlilikle de bunu asla bütünüyle dengeleyemeyecekti. Gene de Prag'dan aldığı tepkiler beklediği gibi şiddetli değildi, tersine bunlar böylesi kültürel çatışmalarda rutin olarak aynen ortaya çıkan düşüncelerdi. Fazla ciddiye alınmamalıydılar. Babalarının bazı kuşkuları, annenin ise sempatisi varsa o zaman kural olarak annenin sözü geçerdi. Bu kez de öyle oldu. Kafkalar David'leri ziyaret ettiler, Josef David'in ana babası ve kardeşleri Kafkalara gidip geldiler, huzurlu iskambil oyunlarında birbirlerine daha da yaklaştılar, sonunda müstakbel damat yeni birleşmeyi mühürleyen bir teste daha tabi tutuldu: klan içinde çeşitli kültürel ve politik ilişkileri yüzünden değerli bir seviyeye sahip olan iki kompetan akrabaya takdim edildi: Kolin kökenli avukat Robert Kafka ve karısı Elsa'ya. Onların oyu açıktı: David yetenekliydi ve ilerleyecek diye not verdiler -zaten uzun zamandan beri onların hoşuna böyle bir insan gitmemiş.[9] Bu yeterliydi. Birkaç gün sonra Dr. Josef David adlı talibe birden 'Pepa' ya da 'Pepicek' diye hitap edilmeye başlandı, isim gününde Kafkalar ona üzerine adı işlenmiş olan altı çift çorap gönderdiler, Julie de ondan kendisine artık *milostiva pani* (sayın bayan) diye değil, *mamika* (anne) olarak hitap etmesini istedi. Karar verilmişti.[10]

Bütün bunlara rağmen düğünün bir yıl daha gecikmesi ancak tahmin edilebilir. 1919'da Ottla ile ana babası arasında ağır anlaşmazlıklar oluşu kesindir, ana babası 'Pepa' ile birlik olarak kendi kızlarına cephe almışlardı. Söz dinlemez kızlarının

bağlanmasından memnundular. Ottla ise -tüm akrabaların şimdi ondan bekledikleri gibi- baskın, son derece hırslı ve bazen öfkeli olan David'le evlenmeye hazır değildi. David onun ilgilerine çok az saygı gösteriyor, çoğu zaman geç saatlere kadar büroda oturuyor (bu da ona 'doğal' görünmüyordu), Sokol'daki Çek düşünce arkadaşlarıyla fazla zaman geçiriyordu, öyle ki Ottla onun kendisine gereksinimi olmadığını, Yahudi sevgilisi olmadan durumunun daha iyi olacağını düşünüyordu.[11]

Mart ayında tarım okulundaki sınavlardan geçtikten sonra Ottla Prag'a ana babasının evine döndü, ama sırf eğitimine uygun bir iş aramak için, bu bir çiftlik, fidanlık ya da benzer bir yerin yöneticiliği olabilirdi. Aylarca çaba gösterilmesine rağmen bu planlar gerçekleşmedi, düş kırıklığına uğrayan Ottla'nın düşünceleri gene Filistin'e gitmeye başladı, orada kendi niteliğindeki kadınlara müthiş gereksinim vardı. 'Yahudi Kadınlar ve Kızlar' kulübünden tanıdığı bazı Siyonist arkadaşları ciddi olarak göçe hazırlanmaktaydı -Prag'da gittikçe düşmanca olmaya başlayan atmosfer ayrılmayı kolaylaştırıyordu- bu mutlu kadınlara ilelebet veda etmek, kendisinin ise işsiz biri ve gelin adayı olarak Prag'da kalmasına Ottla'nın dayanması güç olmalıydı. Şimdi kime akıl danışabilirdi ki, bu kadar önemli kararları almaya kim anlayış gösterebilir, gereken desteği kim verebilirdi? Toprak özlemi, hele Siyonist fikirler nişanlısına tamamen yabancıydı, onu hiç ilgilendirmiyordu. Ana babasının duyacağı bir yerde ayrılmaya götürecek planlardan asla söz edilemezdi. Ottla'nın *her şeyini* açabildiği tek arkadaşı olan kuzini Irma birdenbire 1919 mayısta ölmüştü (büyük olasılıkla İspanyol gribinden). Ağabeyi ise bu yaz aylarını başka bir kadınla geçiriyor, yerine gelmeyen kararlarla boğuşuyordu. Buna rağmen Ottla çabalarını sürdürdü, 1920 ilkbaharında Köln yakınlarındaki Opladen'e, Filistin'e gitme hazırlıkları için başvuruda bulundu; hatta çok az sayıdaki boş yerlerden birini alabilmek için Max Brod'tan tavsiye mektubu istedi -her şey boşa çıktı.[12]

Artık Ottla ve Josef David aynı kentte, Kafka ve kız kardeşi aynı çatı altında yaşadıkları için bu kritik dönemden bize mektuplaşma kalmadı. Ottla'nın ne derece kendi kendine kaldı-

ğı hakkında bilgimiz yok, ayrıca onun Zürau'daki deneylerine, tarımsal alan için verdiği sınavlara rağmen neden bağımsızlığını gerçekleştiremediğini bilmiyoruz. Kafka'nın Friedland'a gönderdiği haberler aile içindeki sınırlara işaret ediyor: Ottla'ya kendi yolunda gitmesini öneriyor, Ottla mesleki geleceği hakkında üstelik annesiyle konuşmak ve bu konu için özel olarak Prag'a gelme isteği gösterip vicdan azabı çeker göründüğünde Kafka nerdeyse aksileniyor -her zaman çocukları için en iyi olanı dilediğini iddia eden anne bu en iyi olanın gönderdiği bonkör yiyeceklere karşılık söz dinleyen birini isterdi.[13] Ottla'nın candanlığı, akıl danışmaya hazır oluşu ve hatalarını görmesi annesi tarafından az, babası tarafından ise hiç değerlendirilmezdi, bu durum Kafka'yı ana babasının kendi yaşamına kabaca karışmaları kadar öfkelendirirdi. Acı duyarak gözlemlediği, sonuçlarına en ufak bir etkisinin olmadığı sinir bozucu bu çatışmalar -gerçekten anlaşılır olmuş- ve 1919 sonbaharında içinde Ottla'nın ana konu ve kız kardeşin bu eylemde onun doğal işbirlikçisi oluşu kapsamlı ve acımasız bir ilişkiyi kesmeye zorlanmasında önemli rol oynamıştır. Ottla araya giren şikayetçi, dava onunla anlaşılarak açılacak ve tetkik edilmek üzere dosyalara girecekti.

> "Çok sevgili baba,
> Geçenlerde bir kez, senden korktuğumu öne sürmemin nedenini sormuştun. Genellikle olduğu gibi cevap bulamadım, kısmen tam da sana karşı duyduğum bu korku yüzünden, kısmen de bu korkuyu gerekçelendirmek üzere, konuşurken toparlayabileceğimden çok daha fazla ayrıntı gerektiği için. Ve şimdi burada sana yazılı bir cevap vermeyi deniyor olsam da, bu fazlasıyla eksik kalacaktır, çünkü bu korku ve onun etkileri sana karşı beni engelliyor, dahası meselenin büyüklüğü, hafızamın ve aklımın çok ötesine geçiyor.(...)

Bu söylemek istediğim şey hakkında bir tür sezgiye sahipsin tuhaf biçimde. Örneğin kısa süre önce bana:"Seni her zaman sevdim, dışarıdan sana karşı diğer babaların davrandığı gibi davranmasam da, çünkü ben başkaları gibi yapmacık tavırlar takınamam" dedim. Şimdi, baba, ben senin bana karşı hissettiğin içten yakınlıktan genel olarak hiçbir zaman kuşku duymadım, ama bunu söylemeni doğru bulmuyorum. Sen yapmacık tavırlar

takınamazsın, bu doğru; ancak sadece bu nedenle başka babaların yapmacık davrandıklarını savlamak ya üstünde durulması gerekmeyen basit bir iddiacılıktır ya da belki de -ki bence gerçek budur- aramızda bir şeylerin yolunda gitmediğinin ve buna elinde olmadan senin de yol açtığının örtülü ifadesidir. Kastettiğin buysa eğer, o halde anlaşıyoruz demektir."[14]

Çok şey vaat eden bir başlangıç değil. Babasına karşı duyduğu korku yüzünden babasına karşı duyduğu korkuyu açıklayamıyor -kim ona bu konuda inanır ki? Baba, 'üstü örtülü', aynı zamanda da farkında olmadan ortaklaşa sorumluluğu çoktan kabul etmeliymiş. Ancak oğlundan *aslında* ne demek istediği konusunda ders almalı. Bu daha beteri değilse bile küçük görmeydi.

Kafka'nın BABAYA MEKTUP'u hem sürekli hem de çelişkilerle dolu bir üne sahip: Edebi modernitenin temel metni olarak, etkileyici metin olarak kavranma ve etik olarak yorumlanmayı gerektirmektedir. Burjuva ruhsal oluşumunun en etkileyici analizlerinden oluşu kuşkusuzdur, özellikle de güç ve bağımlılığın psikolojik temelleri açısından. Anlaşırlılığı, açık düşünsel sürdürülüşü ve de örnek olanın, sezgisel algının kişisel kaderin çok üzerine çıktığı kavrama açısından Kafka'nın mektubu olsa olsa Freud'un konu çalışmalarıyla karşılaştırılabilir. Psikanalatik okumaların mektuba etkisinin olduğu açıktır -ama Kafka hiçbir yerde genel hipotezlere dayanmaz, hiçbir yerde psikolojik yapılandırma ile zor delil öne sürmeleri kısaltmaktan vazgeçmez ya da hele yalın kavram ucuzluğunu bunların yerine kullanmayı denemez. Entelektüel ve dilsel yeteneklerinin doruk noktasındadır, mektup öz yaşamsal belge olarak okunduğunda bu güne kadar yayınlanmış en etkileyici olanlardandır.

Öte yandan mektup sonradan okuyanlarda sıkıntı yaratmıştır ve bu belgeyi yorumlayanlardan hemen hiçbiri 'evet, ama... 'sız karşı koymamıştır. Max Brod mektubun eksiksiz basılışından önce okuyucuları onun abartılarına ve 'yapılandırmalarına' karşı hazırlamak zorunda oluşuna inanmış; Klaus Wagenbach mektubun kaynak değerinin kuşkulu olduğunu açıklamış; Heinz Polizer incelik dolu düzyazı metni olarak analiz etmiş, edebi ya-

pıtının bir bölümü olarak görmüş; psikanalatik bilgilendirici biyografi "sembolik baba cinayetinden" söz etmiştir.[15] Kafka'nın aklından ortak tarihlerinin geçmediği, daha çok alıcının etki altında bırakılmasını düşündüğü kuşkusu mektubun inandırıcılığına zarar vermiştir. Alışılmadık uzunluğu bile -özgün el yazısıyla yüz sayfanın üzerindedir- kuşku yaratmıştır. Mektuplar böyle olmaz, öyküler böyle olur. Kafka'nın kendisi belli nedensel numaralarla belgenin tümünü "avukat mektubu" olarak ele vermedi mi?[16] En çok da mektubun sonundaki her okuyucunun aklında kalan şaşırtıcı açı değişimi bunu güçlendirmekte: Kafka birdenbire 67 yaşındaki babanın sesiyle konuşmaya başlar, oğulun birikmiş yakınmalarını harfiyen konuşarak yoluna koyar- bu doğrusu fazla sanatsal israftır, fazla oyundur. Doğrusu Kafka burada mektubu yazdığı kişiyi tamamen gözünden yitirmişe benzemektedir: Mektubu yazdığı kişinin söyleyeceklerini zaten bilmektedir, ondan daha nazik ve daha doğru görüşlü dile getirebilmektedir, *gerçek* bir cevaba gereksinimi yoktur. Bu da mektuba bir cevap beklentisi içinde mi *başlandığı* sorununu doğurur.

Kafka'nın tek büyük dilsel gayretle çekilmez olan bir ilişkiyi çekilir kılmanın kahramanca girişimi öz yaşamsal bağlamda olasılıkla gençlik yıllarına kadar uzanan kendini anlatmaya dayanır. Dokunulmazlık durumuna uygun gözlem ve anılarını, görünürde benzersiz olan aileden yabancılaşmasını kendi dinamiğine göre açıklamasını zaten güncelerinde büyük ölçüde toplamıştı, mektup projesine cesaret etmeden önce bu malzemeyi incelediği (belki de Schelesen'e götürdüğü) kabul edilebilir: Çok önceleri alınan notlarla olan uyum ispatlanabilir.[17]

Kafka bir keresinde öz yaşam yazma düşü görmüştü; daha sonraları acılı yenilgiler ışığında enerjisini açığa çıkan zayıflıklarıyla denkleştirme ve sosyal açıdan kabul görür normalleşmeye yoğunlaştırmıştı. Sonunda hastalık bu gibi deneylerin anlamsız olduğuna onu inandırmıştı; geriye kalan tek yol diye inanmaktaydı şimdi, "benim sadece özel olarak değil, sadece kenarda konuşarak değil, tersine açık davranışımla burada kendimi kanıtlayabileceğimi kabul etmem olacak. Bu amaç için şimdiye kadarki yaşamımım çerçevesini tam kararlılıkla yeniden çizmekten baş-

ka bir şey yapmamam olacak. Bundan sonra gelen kendime bağlı olmak, kendimi anlamsızlıkta dağıtmamam, bakışımı özgür kılmak olacak."[18] Çerçevenin çizilmesi öncelikle yaşam pratiği açısından kastediliyor: Kafka kendisine geri dönmek istiyor, o güne kadar şikayet ettiği sosyal yaşamın yavaşlama biçimlerini -izolasyon, bekârlık, gözlemleme durumu-, kader olarak üstlenmek ve bu yolla göreceli huzur bulmak. 'İnsanın kendisini olduğu şeye dönüştürmesi' diye andı Sartre bu stratejiyi, asla salt vazgeçmeyle ya da insanın kendini rahatça elde edilebileceklere bırakmasıyla ilgili değildi. Toplumun yabancı, deli ya da asosyal olarak gördüğü özellikleriyle insanın isteyerek özdeşleşmesinin Kafka'nın dilsel, edebiyat yoluyla hem okuyucu hem de yazar olarak kazanmaya çalıştığı büyük ölçüde yansımayla ilgiliydi: Zürau'da okuduğu çok sayıdaki biyografik kitap ve Zürau notlarının meditasyonel üslubu bunu açıklamakta.

Ama çerçeveyi çizmek aynı zamanda da olguları muhafaza etmek demekti. Kafka'nın kendi düşüncesine göre asıl olayları değiştirdiği düşüncesi bütünüyle yanlıştır, bu yüzden BABAYA MEKTUP'un biyografik kaynak olarak kullanılamayacağı da yanlıştır. Baba oradaydı, şikayetçinin ispat olarak önüne serdiği bütün o olayların en yakın tanığıydı ve her olgusal yanlış, her yanlış alıntı Kafka'yı mahcup eder ve mektubun etkisini yok ederdi. Tuhafiye mağazası tüccarının elemanları için sarf ettiği insanı küçük düşürücü sözleri ("gebersin o hasta köpek!"), oğlunun arkadaşları için (İshak Löwy onun için bir çeşit haşereydi), hatta erken ölümüne kadar ona fedakarca hizmet eden bir kadın akraba için ("rahmetli bana çok pislik bıraktı", ki İrma kastediliyordu) -bütün bunlar doğruydu, aynen söylenmişti ya da daha doğrusu kusulmuştu.

Kafka'nın bu anımsamaları belirli stratejik ve didaktik kriterlere göre seçmiş oluşu, bunun ötesinde de onları edebi denilebilecek biçimde aranje etmiş oluşu daha birkaç sayfa sonra anlaşılır -mektubu yazan kişi, edebiyata yabancı olan babanın bile dikkatini, mektubun artistik anının çekeceğinden emindi. Kafka'nın yazdığı bu en uzun mektup özellikle her açıdan yazdığı diğer mektuplardan özünde farklı mı olmalıydı? Kuş-

kuludur bu, ayrıca Kafka'nın bildirdiklerinin ne derece olduğu gibi ele alınması gerektiği sorunu ya *tüm* mektup yapıtı ya da hiç ele alınmaması gereken bir sorundur. Çünkü o hiçbir zaman 'bilgilerle' yetinmemiştir; anlatılan her gözlem, her olay dilsel ve görüntüsel hazırlık süreci gerektirir, *en miniature* bir öyküye, metafora, küçük bir trajediye ya da daha çok da anekdota dönüşür. Kafka oynar, dile egemen oluşunun tadını çıkarır. Öte yandan gözü bir durumdan önemli, tipik ya da öğretici olanı çıkartıp filtrelemeye antrenmanlıdır. Aynı zamanda bir kavrama eylemi olan bu etkiyi bir başka insana ulaştırmak için dikkatin becerikli kullanımı gerekir ve edebiyat Kafka'ya bunun için en etkili araçları sunar: Gereksiz olandan vazgeçmek, önemli olanı öne çıkarmak ya da 'abartmak', okuyucunun beklentileriyle oyun, anlatımsal bir dinamiğin serpilmesi, can alıcı noktalarla baştan çıkarma.

Anlatıcının mutlaka sinemadan bildiği -bu propagandacı tekniklerin Kafka'yı BABAYA MEKTUP'u yazarken nerdeyse zorladığı söylenebilir. Çünkü burada mümkün olduğunca olayların bütünsel kronolojisi söz konusu değildi, babanın her konuda hak vermek zorunda olduğu öz yaşamsal protokol da değildi. Kafka daha çok babanın çocuğuna karşı davranışının nesnel ve istisnasız acımasız olduğunu göstermek değildi: Oldukça zararsız müdahalelerin, örneğin sürüp giden alayın, çelişkili emirlerin, küçük düşürücü tavırların ya da yüksek sesle tehdit edilen cezaların 'kurban' için zaten var olan 'kompleks' üzerinde yıpratıcı etkileri olabilirdi, örneğin yetersizliği ya da hiçliğinin derin duyguları gibi. Böylesi bir durumun zaten yaradılış olarak mevcut olmak zorunda olduğunu Kafka karşı koymadan kabullenmekte. Ama anlamak istiyor -aynı zamanda da anlatmak istiyor- bunun nasıl oluştuğunu, yapısı bu derece farklı iki insanın, *bu* babanın ve *bu* oğulun karşı karşıya gelmesinin bu kadar sürekli, görünürde geri döndürülemeyecek yenilgiye, örneği olmayan yaşam çekingenliğine kadar gitmesini- bununla birlikte de artan yabancılaşmaya, giderek daha fazla incinmelere, yanlış anlamalara ve karşılıklı yanlış değerlendirmelere ulaşmış oluşunu.

Buna göre Kafka'nın konusu hayali: çocuğun bilincindeki baba yapısının yankısı, korku dolu görüntüler aracılığı ile gerçeğin örtülmesi. Uzun pasajlarla mektup babanın 'asıl' karakteri ile "temelinde iyi ve yumuşak bir insan" çok güçlü baba imajı arasında: "baba olarak benim için çok kuvvetliydin" arasında kusursuz ayrım yapar. Kafka bu ayrımı özellikle hem acısını çektiği hem de suçun kısır sorununun nihayet kurtulmak için yapar. Hiç kimse olduğu gibi olmasından sorumlu değildir. Kimse başkasının onu bu ve başka hiçbir biçimde etkilemesinden sorumlu değildir. Kafka nerdeyse yalvararak karşılıklı suçlamaların nihayet son bulmasını rica ediyor: "Sen bana nasıl etki yapmak zorunda olduğun gibi etki yaptın, artık benim bu etkiyi ödememin özel bir kötülüğüm olduğunu sanmaktan vazgeçmelisin." Kafka'nın açıklamayı denediği şey *etkidir*. Bu tasarı ise yalnızca babanın bildiği gerçeklerin dilinde anlatılamaz. Böylece Kafka edebi yapıtlarından değişik olmayan etkileyici görüntüler uydurur.

> "Sanki kişi beş alçak basamak çıkarken, ikinci kişinin o beş basamağın toplamı kadar yükseklikteki tek bir basamağı çıkması gibi bir şey bu; birinci kişi yalnızca bu beş basamağın üstesinden gelmekle kalmayacak, bunun gibi daha yüzlerce ve binlerce basamağı tırmanacaktır, çok büyük ve yorucu bir yaşam sürmüş olacaktır, ama çıktığı basamakların hiçbiri ona, o ilk, yüksek, sahip olduğu tüm güçlerle bile çıkılması olanaksız basamağın, çıkamadığı ve doğal olarak da ötesine geçemeyeceği basamağın ikinci kişiye ifade ettiği anlamı ifade etmeyecektir."

"Ama şimdi durumumuzla evlilik, tam da senin asıl alanın olduğu için bana kapalı. Zaman zaman dünya haritasının önüme serilmiş olduğunu ve senin boylu boyunca bu haritanın üzerine uzandığını hayal ediyorum. O zaman benim yaşamım açısından, yalnızca senin kaplamadığın ya da ulaşabileceğin uzaklığın dışındaki bölgeler değerlendirilebilir görünüyor. Bunlar da, senin heybetine ilişkin düşünceme uygun olarak, pek fazla sayıda ve pek huzurlu bölgeler değil; özellikle de evlilik bu bölgeler arasında bulunmuyor."[19]

Kafka bunların gerçeğin doğru anlatımları olmadığını söylemek istemiyor. Çocukken, gençken dünya haritası üzerine

abanmış olan babayı gerçek gözle gördüğünü bile savunmak istemiyor. Bunlar deneme yanılmalı tasarılar olarak işlev görüyorlar: *Sanki öyleymiş gibi*... Sadece imgede, benzetmede tasarımsal olanın yaşam üzerinde böylesine güç kazandığı söylenebilir. Bu yöntemi Kafka bilmektedir (baba Kurt Wolff yayınevinden çıkan ince kitapları okumuş olsaydı, o da saptayabilirdi): *Sanki* büyük bir böceğin insani bir ailede oturuyor *gibi olduğunu* anlardı. *Sanki* oğlunun batışından kendi yeniden dirilişini emiyor *gibi* olduğunu. Bunlar belirli düşlerin mantığını izleyen sahneler, ön bilincin aynı yeraltı dünyasından gelmekteler, aynı biçimde hermetik, ürkütücü ve onlar gibi 'aşırı kodlanmışlardır'. Oysa Kafka özellikle düşlerden söz etmekten ve babaya bununla dünya yabancılığı hakkında yeni örnek vermekten kaçınır. O empati kazanmak ister. Yanlış görüntüleri doğrularıyla tamamlamak ister. *Sanki* doğru görüntüler gündelik, onlarca yıldan beri alışkanlık haline gelmiş karşılıklı suçlamaların nihayet sonlandırılacağını mümkün kılacakmış gibi yazar ve anlayış içinde *başka* bir düzeyde başlamayı, saçma gerçeklerin ötesinde, Kafka'nın inandığı üzere daha derin ve böylece doğru bir düzeyde.

Başarısız olacak bir proje. Çünkü Kafka'nın burada istediği -mektubu yollayacağı kişiden de- güçlükle ayakta tutulan kendi tarihine olan uzaklık, kimsenin elinde olmayan kendini iyileştirmeye yönelik kontrol ölçüsüdür. Her paragraf başındaki zorlama tam anlamıyla fark edilir, nesnel olarak değilse de hiç değilse haklı kalmak içindir bu. Nesnel üslup tüm görüntüsel güce rağmen dışavurumcu tavrı kullanmasa da son derece büyük bir gerilimin anlatımıdır. Bu mektubun bazı cümlelerinin gözyaşları içinde yazıldığının açıklanması bile kişiselliğin dışında kalır: "ağlanıyor" denmektedir.

Kafka önceden saptanan çizgiyi en son sayfaya kadar yürütmeyi başarıyor, buna rağmen metne yük bindiriliyor, aynı zamanda da kendi kıyısını aşıyor. *Herhangi* bir babanın bu mektubu cephesel öğüt verme, aynı zamanda da şikayet dilekçesi olarak, son derece fazla etik ispat malzemesi birikimi olarak görmemesi olanaksızdır -her ne kadar şikayetçi sık sık suç sorununun söz konusu olmadığının altını çiziyor olsa da. Oysa bu-

rada çocukluk travmaları olarak dile getirilenler önemli olanlar bile değildi. Kafka'nın bu derece canlı anlattığı (ve o zamandan beri binlerce kez değindiği) dışarıya atma yaşantısı çocuk için dehşet verici olmalıydı -babası tarafından gece yarısı balkona götürülüp oraya hapsedilmek de az hassas olan başkalarının bile ömür boyu unutamayacakları bir durumdu. Derin değersizlik duygusunun oğluna şok etkisi yapmış olması konusunda yaşlı Kafka'nın yapacağı bir şey yoktu, o bunu kastetmemişti, başka babalar da çocuklarına bambaşka şeyler yapıyordu. Bedensel açıdan değişik olmak da -çelimsiz, kırılgan görünümlü çocuğun iri gövdeli, kaslı babanın yanında oluşu- gerçekten trajik bir şey değildi, hatta iyi incelendiğinde gülünç yanı bile vardı. Bu pasajları okurken mektubun yazıldığı kişi belki de çaktırmadan gülerdi, belki de mektubu yazanla birlikte.

Oysa okumaya devam ettiğinde Hermann Kafka artık gülmezdi. Birlikte oldukları masada o bir domuz gibi davrandı diye yazılıydı. Açık saçık sözlere eğilimi vardı. Hep kötümser havadaydı. Sırf kendi güç çocukluğu hakkında anlattıklarıyla bile sinirlere dokunuyordu. Başkalarına mecbur ettiği kurallara kendisi uymuyordu. Kendi çalışanlarına eziyet ediyor, kimseyi konuşturmuyor, nesnel konuşma yapmayı beceremiyor, her şeye ve herkese küfür ediyordu. Çocuklarının başarılarıyla alay ediyordu. Aklına başka bir şey gelmediğinde sesini yükseltiyor ya da kendine acıyordu; daha da beteri onun sosyal çıkarcılığı, bankada bir milyonu olan ya da herhangi bir kraliyet unvanına sahip olan herhangi biri için gösterdiği düşüncesiz hayranlıktı. Durmadan üzerine basa basa savladığı aile anlayışının en küçük kızını nasıl bir nefretle izlemesiyle hiçbir anlamı kalmıyordu. Bunlardı doğrular, herhangi bir izlenim ya da içsel psikolojik reaksiyonlar değildi. Buydu evdeki tiranın portresi.

Kafka bu kez *her şeyi* ortaya döktü ve açık bir hoşnutlukla fırsattan yararlandı. Baskıyı silkip atma gereksimi son haftaların küçük düşürmelerinin ardından ağırlık kazandı, Ottla ile ilgili acı tartışmalar da onun kendi vicdanına hak veriyordu: Baba görünüşe göre hiç hak *etmeyen* insanlara da azap veriyordu. Bunun dışında da günlerce süren kendi biyografisi üzerine yoğunlaşma derinler-

de kalmış katmanları da ortaya çıkarttı, Kafka bunların sıklığından artık kendini koparamıyordu: yalnızca acı çekerek kendine açıklayabildiği yasak bir nefretin kökenlerine kadar iniyordu.

Bu hemen hemen bastırılamayan saldırıyı o güne kadar sadece bir tek kere adıyla anmakla kalmamış, bunu yadsınamaz bir psikolojik gerçek olarak anmıştı: "Ben... onlar tarafından aldatıldım ve hiç değilse delirmeden doğa yasasına karşı gelemem. Yani gene nefret ve nefret dışında hiçbir şey." Bu itirafı üç yıl önce Felice Bauer'e yapmıştı. Ona "ülkesindeki sürü" ile birlikte yaşamaktan nasıl sıkıldığını, buna rağmen tüm sonuçlarına katlanarak kendi ana babasına karşı çıkamadığını anlatmaya çalışmıştı: bu da sonuçta bir manifesto çerçevesi kazanan mektuptu ve Kafka için, mektubu aynen güncesine geçirdiği için de çok önemliydi.[20] Herhalde çözümsüz bir uyuşmazlığın, bir karmaşıklığın kökenine inme denemesiydi bu. O zamanlar mektubu yolladığı kişi nişanlısıydı, dışarıdaki biriydi, geçmişte olup biten için hiçbir sorumluluğu olmayan biriydi, Kafka onun bakış açısını da işin içine katarak kendisini gözlemci işine geri çekmeyi, 'konuda' kalmayı başarmış ve ana babanın onursuz bulacağı her tür çıkıştan kurtulmuştu. BABAYA MEKTUP ise içerideki bir postaydı, burada alıcı, düşman ve her şeyin nedeni olan kişi, aynı masada oturuyordu, bu durum da Kafka'nın kendi konusunda tutkusuz bir akıl verici olmasını engelliyordu. Mektubu nefretle doluydu, uzun zamandan beri doğrudan amacı planlayıp bu derece kontrollü olmadığına Kafka sonraları inanacaktı. Eskiden olanlar karşı konulmaz biçimde buradaydılar, yaralar hiç durmadan kanıyordu, hayal edilen zamansızdı. Bunu anlaşılır kılmaya Kafka hazırdı, edebiyatı bile feda etmeye: "Yazdıklarım seninle ilgiliydi, senin göğsüne dayanarak yakınamadığım şeylerden orada yakındım sadece. Bilerek uzatılmış bir vedaydı bunlar senden... " Bu bir zamanlar doğru olabilirdi, o zamanlar, belki yirmi, belki de on beş yıl önce, en azından önemli bir doğruluk dönemiydi, ama savaş -ve savaş sonrası zamanı için kuşkusuz geçersizdi. Mektubu ilk kez tereke-den gören Max Brod'a bu pasaj özellikle sıkıntı vermişti, çünkü Kafka'nın burada yaratıcı başarısının yarattığı mutluluğunun değerini azalttığını düşünüyordu.[21]

Gerçekten de bir kere daha hayal mantığı, özel mitosun mantığıydı Kafka'nın izlediği ve asıl olanlara geniş anlamda dayanıyordu. Gerçeğin ardında saklı duran bir durumu hedefliyordu ve bu durum ona göre tıpkı bir evin temeli gibi yerinden kımıldatılamazdı -yıllar içinde üst katlarda birçok şey değişmiş olsa da. Bu yüzdendi orada Kafka'nın, tarihinin saptandığı çocukluk yaşantılarını kendisinin konuşuyor oluşunun egemen olan etkisi, yıllarca geride kalmış, bir zamanlar olanları değil, aksine sonsuzlaşmış, *özellikle de hiçbir zaman içine* yerleştirilemeyecek bir durumu anlatıyordu. Sanki ufacık bir adım, en uzak zamanlarla birleştiriyordu bunları. Ya da "ayakta yürüme"ydi, Kafka'nın yaşam yasasını daha sonra kavramaya çalışması gibi.[22]

Temel bir mutsuzluğun kendi gelişimi değil de durmadan yer değiştiren biçimleri varsa, o zaman sürmekte olan bu davayı bitirme de olanaksızdır: sonunda nefes aldıracak olan centilmence pazarlık edilmiş bir karşılaşmayla, hele bir aklanmayla hiç değil. Gerçekten de Kafka -mektubunun niyetinin aksine- her asıl anlaşmayı reddediyor; olan biteni sadece yetişkin çocukların yansıttığı, bu arada ana babanın kör hareket ettikleri bir aile görüntüsü çiziyor, bu öyle bir aile ki orada parasal ve sosyal ayakta kalmaya hizmet etmeyen her şey hem dün hem de bugün ya susarak ya da önleyici deyimlerle düşünülüyor. Bu arada biz rastlantısal olarak babanın oğlunun korkusu hakkında bilgi edindiğini öğreniyoruz; onu sevdiğini de açıkladı; Franz'ın önerdiği, eğitim ve aile konulu bir kitabı da okudu.[23] Acı veren anlaşmazlığa hiç değilse değinilen konuşmalar da oldu. Bunlar çelişkiler ve Kafka'nın bunların bütünüyle bilincinde olmadığı etkisini uyandırıyor.

Bununla içsel doğruyu da, inandırıcılığı ve umut ettiği "avukat mektubunun" etkisini sorgulayabildiğini bilmiyoruz - bu konuda hüküm verebilmemiz, Kafka'nın anılarının ne derece seçici, dolayısıyla onun çizdiği aile portresinin aslında nasıl olduğunu bilmemiz için başka, tarafsız tanıklara gereksinimiz vardı. Ayrıca onun bu o andaki boşalmasının ötesinde bu derece stilize ve bu derece hızla ilerleyen konuşmadan aslında ne beklediği de açıklığa kavuşmuyor." ikimizi de biraz rahatlatacağı,

yaşamı ve ölümü kolaylaştırabileceği" deniyor biraz kuru, biraz duayı andıran son sözlerde. Barışmadan hiç söz yok. Kafka'nın çok iyi bildiği gibi barışma yalnız açıklamayla elde edilemez, hatta rakipler göz göze pazarlık etmedikçe arzu edilen de değildir. Egemenliğinin hiç durmadan varlığını sürdüren bir baskıcıyla barışmak boyun eğmek demektir. Doğası dolayısıyla tamamen başka olan, yakınlığı ve etkisi isteksizce çekilen bir insanla barışmak boşuna uğraştır. Kafka bu hegemonya altında ısrar ettiği sürece, mektubu da, aynı zamanda onu donuk kılan yazıyla anlatılmış bir olay olma çelişkisi içinde özgür olamayacaktır. Veda etmeyi iyice uzatır, bununla bir sona varamaz. Düşmanı adıyla anar, benzersiz açıklıkla, ama bu düşmandan kurtulamaz.

Ona yakın olan insanlar için bu kararsızlık oldum olası onun en tuhaf, en kavranamaz huylarından biriydi -edebiyattan anlamayan babası tarafından kabul görmesi ya da övülmesinin onu ne diye bu kadar ilgilendirdiği sorusu ile Kafka mutlaka sık sık karşılaşmıştı. Hele bundan sonra yayınlayacağı kitabını -TAŞRA DOKTORU- öykülerini özellikle de bu karşı konulmaz rakibine ithaf etmekle süsleme kararı almasından bu yana. Kafka ancak bu kararından sonra TAŞRA DOKTORU'nun olabildiğince çabuk yayınlanmasından yana olduğunu savlamıştı. "Babayla barışmam için değil" diye doğrulamıştı Brod'a, "bu düşmanlığın kökleri burada yetersiz, ama bir şey yapmış olurdum, Filistin'e göçmesem de parmağımla harita üzerinde oraya gitmiş olurdum."[24] Bu pek inandırıcı gelmiyordu kulağa ve konuyu izlemesinin önemini hiç de haklı kılmıyordu.[25] Çok daha olası olan -ki dostu da bunu tahmin etmiş olmalıydı-, Kafka'nın bu sahnesel hayalden gizli bir zevk aldığı, babasının her zamanki tüm akşamı dolduran iskambil oyunundan sonra nihayet rahatlayıp yatağında oğlunun en son edebi ürününün sayfalarını çevirirken iki sözcük içeren bir sayfaya rastlamasındaki zevkti bu: "Babam için". Nefis bir hayal. Ve son derece kurnaz bir satranç hamlesi. Çünkü baba gurur gibi duyguya kapılmaktan kendini alamaz, belki birkaç teşekkür sözcüğü de söyleyebilirdi, sonra da kitap herhangi akrabaların bir sonraki ziyaretlerinde sanki öylesineymiş gibi masanın üzerine konurdu. Bu istek fantezisinin gerçek-

leştiğini bilmiyoruz. Kafka daha sonraları babaya ithafın alaycı kastedildiğini savundu. Bunu söylerken son derece ciddi imiş.[26]

> "Biz devasa büyüklükte görünen babanın küçük, yardıma muhtaç varlık üzerinde yaptığı etkiyi hiç de yeterince güçlü düşünemeyiz (...), çocuğun elde ettiği ve gereksinimi olan her şey ona aittir, o çocuğun başvuracağı en son mercidir, onun isteminde çocuğun dik başlı ve bencil direnişi başarısızlığa uğrar. Ceza ve ödüllendirme ondan gelir. Kızdığı zaman barışmak ona düşer ve ona itaat etmek eğitimin ve uyanan akıllılığın buyruğudur."[27]

Freud'un öğrencisi olan Paul Federn'in sözleri Kafka'nın baba egemenliğini kendi fenomenolojisinde denemesinden üç ay önce yayınlanmıştı. Uyuşmalar şaşırtıcıdır ve kavramsallığa kadar uzanır, hiçbir belge olmamasına rağmen Kafka'nın Federn'in VATERLOSE GESELLSCHAFT (Babasız Toplum) adlı makalesini sadece duyduğu var sayılır. Oysa konu bulaşıcıydı: büyük egemen sistemlerin çöküşü, politik baba figürü olan kişilerin sürülmesi ya da öldürülmeleri, birçok insanın mümkün olduğunca çabuk yedek otoriteler kazanmaya çalışmalarındaki çaresiz deney -tüm bu felaketler görünümlerin içinde bireyin psikolojik kaderinin derininde yatan bir yasa kendini kabul ettirmeye çalışıyora benziyordu. Neden ailenin mikrokosmosunda baba egemenliğinin engelleyici *ruhsal durumu* fazlalaştırdığı, ömür boyu etki yapan engele dönüştüğü ve babanın hayatta olmamasından sonra da sürdüğünü psikanalatik kuram mantıklı biçimde açıklamıştı: Freud'un düşüncesine göre bu bilincine varılabilir bir mekanizmaydı, ama dünyada hep var olacaktı.

Otto Gross buna daha savaş öncesi yıllarda şiddetle karşı çıktı: Baba otoritesi üzerine sabitleşmek sosyal -birlikte yaşam için yalnız kötü sonuçlar doğurmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal alanının da doğru yeridir diye argüman öne sürdü- bu sosyal yer bu yoğunlaşmanın kökenine inmek için analizcinin koltuğu değildir dedi. Sosyal ve politik yetkinleşmenin (emansipasyonu) her denemesinin insanları özgürsüzlüğe geri sürükleyen egemen bireysel psikolojik faktörleri hesaba katması gerekir dedi. "Dünün devrimcisi" diye yazdı Gross *Aktion*'da, "otoriteyi hep ken-

di içinde taşıdığı için" her zaman başarısız oldu. "Ancak şimdi ailede tüm otoritenin ocağının olduğu anlaşılıyor." "Günümüz devrimcisi ise" bu yüzden babaya karşı savaş vermekle yetinemez, egemenlik prensibinin kendisine karşı gelmek zorundadır, *babalık hukukuna* karşı.[28]

Kafka Berlin sahnesinin dikkatli bir gözlemcisi olarak Gross'un daha önceki yayınladıklarını da kuşkusuz anımsadı. Gross ona 1917 yazında otorite sorununa yönelecek olan yeni bir derginin projesini açıkladığında Kafka dergiye bir başlık bulmuştu: örneğin 'Güçle savaş' değil 'Güç *istemine* karşı savaş dergisi' olmalıydı adı. Kendi babalarına karşı el kaldırmak değildi söz konusu olan -dışavurumcu edebiyat, en çok da Hasenclever'in tiyatro klasiği DER SOHN (1915) (Oğul), Werfel'in öyküsü NICHT DER MÖRDER, DER ERMORDETE IST SCHULD (1920) (Katil değil, öldürülen suçludur) ve Anno Bronner'in VATERMORD (1920) (Baba cinayeti) bu arkaik tavır için bir süreliğine ilgi uyandırmıştı. Daha çok düşmanın kendi içinde olduğu, kurbanın uygulayıcıdan daha az güç bağımlısı olmadığı görüşü egemendi. Kafka'nın kahramanlarının onları çekip gitmekten ve yeniden başlamaktan alıkoyan garip tutuklukları buradan kaynaklanır: Nereye giderlerse gitsinler zehiri içlerinde taşırlar, çok güçlü bir merciinin etki alanında kalırlar, bakışlarını ondan ayıramazlar -hatta DAVA'daki suçlu gibi bir süre ciddi olarak bunu denemeyi arzu etseler de. Gerçek baba dermansız ya artık orada olmasa da Baba imajı canlı kalır. Ve işte Kafka oldu, babanın bu algılanmasını *gerçek* olarak hareket ettirerek ona eşdeğer edebi anlatım bulan. Gross'un Kafka'ya dergi için başvurmasının bu yüzden olduğu düşünülebilir, çünkü o HÜKÜM ve DÖNÜŞÜM'ün psikolojik gerçekliğini anlamıştı.

Doğal olarak Kafka kuramsal modellerden çok pratik çare olarak sosyal politik ütopyalarla ilgiliydi. Somut olarak aslında ne olmalıydı, baskı ve kendine yönelik baskının şeytan çemberinden kurtulmak için eğitim nasıl düşünülmeliydi? Psikanalatik bilgiye sahip olan Gross'dan benzersiz bir saflıkla işe koyulan burjuva-liberal pedagoglar vardı, bunların akıllarına gene de kelime anlamıyla çocuk odasında devrim yapma önerileri geliyordu. Ör-

neğin Friedrich Wilhelm Foerster popüler bilimsel olan, son derece yaygın makalelerinde, dışsal şiddete dayanmayan, aksine ana babanın güç kullanmasına mümkün olduğu kadar karşı çıkılan bir eğitimi savunuyordu. Berlin'deki Yahudi Halk Yurdunda 1904'te Foerster'in JUGENDLEHRE (Gençlik Öğretisi) tüm eğitimciler için zorunlu kitap olduğunda -bu arada Felice Bauer için de-, Kafka bu konuya daha dikkatli eğilmeğe başladı. Foerster'in tümevarımsal, nerdeyse soyutlama düşmanı ve hep 'yaşam gerçeğine' dayalı düşüncesi Kafka'ya daha başından sempatik görünmüş olmalıydı. Onu daha çok etkileyen ise Foerster'in pedagojisinin hali hazırda var olan yeteneklerin geliştirilmesine, bunun çocuğa kişilik kazandırdığına ve saygı duyulmasına yol açtığına yönelik oluşuydu. Her çocuğun içinde saklı olan etik dışı ve yıkıcı eğilimler diyordu Foerster, baskı ile giderilmeye çalışılmamalı, aksine aynı biçimde saklı olan olumlu karşı güçleri durmadan ödüllendirmeli ve böylece güçlendirmeli.

Kulağa akıllıca ve insanca geliyordu. Oysa Kafka ilk bakışta bu insan sever (filantropik) yürekliliğin karanlık arka yüzünü anladı. Foerster çocuklar ve gençler söz dinlemek için iyi olanı yapmamalı, aksine kendileri *istedikleri* için yapmalı diyordu. Yani eğiticilerinin iyi olarak gördüklerini kendi dürtüleriyle yapmalı, ayrıca insani zayıflıkları ve bencil istemlerle baş etmeyi öğrenmeli, hatta bu kendine egemen olmadan zevk almalı. Foerster'in pedagojisi böylece burjuva ailelerde zaten kural olan psikolojik dinamiğin hizmetine giriyordu: Eğitimcinin istemi eğitilenin istemiyle kırılacak: çocuk -ona bilinçli ya da bilinçsiz-, güç kullanılarak ya da karakter biçimlendirilmesinin daha zarif araçlarıyla -bir merciinin uygulayıcısı olması ve sevmesi ya da nefret etmesi gereken, ama asla kurtulamayacakları aşılanacak. "Büyüklerin yeminli eğitimi" diye adlandırdı bu sosyal tekniği Kafka JUGENDLEHRE'nin kuramsal bölümünü okuduktan sonra. "Özgürce çevrede tepinenleri kandırarak, bize öğretildiği biçimde inanmadıklarımızı dar evimize sokacağız. (Kim asil bir insan olmak istemez ki? Kapıyı kapat?)" Birkaç gün sonra ise alaylı: "Biz kırbacı kendi elimizle tutup üzerimize vurma istemini gösterebiliriz."[29]

Zürau meditasyonları ve babaya yazdığı mektubun yarattığı öz yaşamsal derinlere indikten sonra Kafka insan onuruna yakışır bir eğitim hakkında geniş radikal düşüncelere vardı. Ailenin pedagojik yeteneğini sorguladı, kız kardeşi Elli'ye birçok kapsamlı mektupla oğlunu -Kafka'nın on yaşına yaklaşan yeğeni Felix'i- sürekli çocuk odasında yalnız bırakmamaya, aynı yaştaki çocuklarla birlikte eğitim almaya, ortak eğitime zorladı.[30] İklim açısından uygun olan bahçe kent Hellerau savaştan önce ilgisini hiç yitirmeyen bir yaşam biçimi merkeziydi ve Kafka'ya uygun görünüyordu: Orada 1920'de 'Hellerau Yeni Okulu' kurulmuştu, Odenwald okulu örneğinde olduğu gibi reformist pedagojik bir kırsal eğitim yurduydu burası, derslikler efsanevi festival binasında büyük ve aydınlıktı. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte ders görmeleri burada doğaldı, ayrıca da 'arkadaşların' her türlü alınacak kararda söz hakları vardı. Okul daha çok bir 'çalışma okulu' modeli uyguluyordu, mutfak, bahçe, maden ve kereste atölyeleri, açık hava banyoları ve kendine ait spor alanı vardı. Fiziksel ve tinsel yetenekler orada kişisel becerilerin iyice ortaya çıkmalarına kadar desteklenyordu; el işleri ya da yüksek öğrenim konusunda uzmanlaşma buna karşılık üst sınıflarda 14. yaştan sonra ve sürekli, pedagoglar tarafından yürütülen çok kişisel görüşmelerden sonra kararlaştırılıyordu. Tüm eğitim ve öğretim -Kafka'nın kendine gönderttiği okul broşüründe böyle yazılıydı- derli toplu bir beraberliğin güveninde yürütülüyordu: "Kendi seçimleriyle çocuklar onlarla birlikte yaşayan erkek ve kadın eğitimcilere katılıyor ve böylece insanca bir topluluğun dar çevresini oluşturuyorlar, biz bunlara pedagojik aileler diyoruz, görevleri insani ve eğitimsel görevleri ortak çalışma ve ortak yaşamla çözmektir."[31]

Pedagojik aile: Bu kavram Kafka için dini bir müjde tınısı yapmış olmalıydı, küçük burjuva, oidipus kompleksiyle ısıtılan ve deney yoksunu aile cehenneminin, onun BABAYA MEKTUP'unda son derece acımasızca aydınlattığı şeylerin tam tersini gösteren bir ütopyaydı. Elli'ye hemen ulaştırdığı okul broşürü mutlaka niyet açıklamalarıyla doluydu ve Kafka herhalde Yahudi Halk Yurdunun başlangıcını anımsamış olmalıydı, çünkü orası da sözünü verdiği şeylerin hepsini gerçekleştirememiş ve

sayısız tavizler vermek zorunda kalmıştı. Gene de burada kaydettiği belirli bir özgürlük tadıydı, bu tat onu pek az yanıltırdı. "Özgürlüğün ne olduğunu tamamen üstünkörü öğrendim" diyecekti yarım yüzyıl sonra "Yeni Okul" yatılı okul öğrencisi Peter de Mendelssohn, "bir daha da unutamadım." "Ama ona aslında ne istediği sorulduğunda" diye not etti Kafka kendisi hakkında, "cevap veremez... çünkü özgürlüğün ne olduğunu bilmiyor."[32]

Kırsal okul yurdundaki eğitim Elli ve Karl Hermann'a da tamamen sempatik görünüyordu; çoktan beri oğullarının Prag'ın dar çevresinden çıkması gerektiği konusunda düşünceleri vardı, mutlaka gündelik yaşamdaki anti-semitik düşmanlıkların da rolü vardı bunda, bu gibi şeyleri yaşamasını istemiyorlardı. Ama Felix bu gibi deneyler için çok küçük değil mi diye sordu Elli? Kafka bu görüşe katılmadı:

> "İnsan para kazanmak, evlenmek ve ölmek için çok genç olabilir, ama zarif, baskısız, her türlü iyiliği geliştiren eğitim için de mi? 10 yıl az, ama belli koşullarda büyük bir yaş, 10 yıl beden eğitimsiz, vücut bakımsız, rahat yaşam içinde, özellikle de rahat yaşam içinde gözleri, kulakları ve elleri çalıştırmadan (asansör parasını düzene sokma dışında), olağan yaşam içinde başka türlü olmayan biçimde, temelinde çocukları üzerinden öfkelerini bastıran büyüklerin kafesinde -bu 10 yıl az değildir."[33]

Bu sözler Elli'yi etkiledi. Gene de uzun zaman ayrı kalmaktan, ayrıca da Hellerau'nun bir erkeğin pratik meslek yaşamı için doğru hazırlık olup olmadığından ürktü... kuşkular kaldı. Belki de orası bir kız çocuğunun eğitimi için uygun bir yerdi. İkinci çocuğu olan kızları Gerti on yaşına geldiğinde Elli ve Karl Hermann Hellerau'ya ilk etkiyi edinmek üzere gittiler. Orada kadın öğretmen Lilian Neustaetter'e rastladılar, bu kadın okul idarecisi Alexander S.Neill'in sevgilisi ve sonradan karısı olan kişiydi. Bayan Neustaetter okulu önermedi. Böylece 'pedagojik aile' Kafka kardeşlerin ortak düşü olarak kaldı.[34]

İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu memurları meslektaşları Dr. Kafka'nın çalışma saatlerini temelinde yazışmaların halledilmesine ayırdığı halde, iki haftalık normal iznini alarak bunu bir *mektup* yazmaya adaması, hem de alıcısının kendisiyle aynı

evde oturan biri olmasına son derece şaşırmış olurlardı. Bölüm şefi Jindrich Valenta'nın bile Kafka'dan güzel hava devam edersе seve seve üç gün daha Schelesen'de kalmak isteği kısa notunu aldığında bundan haberi yoktu.

Gerçekten de Kafka ilk haftayı nerdeyse bütünüyle elle tutulur bir tasarı geliştirmeye ayırmıştı, üzerine gelen anımsamaları kafasında düzene sokuyor ve kullanabilinir anlatımları not ediyordu (terekeden kalan el yazılı metin açıkça temize çekilmiş metindir). Brod ayrıldıktan sonra pansiyon sessizleşmişti, Froylayn Stüdl ve sözüm ona Minze adlı 18 yaşındaki tarımla ilgilenen bir kız dışında hemen hemen kimseyle konuşmuyordu. Buna rağmen zaman böylesi boyutta görevi yerine getirmek için az gelmişti. Ayrıca Ottla görmeden mektup yollanamazdı. Kafka bir defasında babasına, Ottla'nın ona isteyerek sürekli dert yaratıyor oluşuna ve Ottla'nın bu dertlerden tatmin olduğuna ciddi olarak inanıp inanmadığını sormuştu. Evet, tam da öyle, olmuştu babanın cevabı. Bu konuda artık bazı şeyler söylenmeliydi, bu derece bir kötülüğün oğlundan bile gelmeyeceğini varsayıyordu yaşlı adam. Bu konunun nasıl ele alınması gerektiğine geceler boyunca kafa yormuştu Kafka. "Ottla hakkında yazmaya hemen hemen cesaret edemiyorum", diye itiraf etti sonunda, "bununla mektuptan umduğum tüm etkiyi tehlikeye sokacağımı biliyorum."[35]

Hafta sonunda Schelesen'e gelen Ottla için mektubun metni şok yaratmış olmalıydı, asla da kendisiyle ilgili bölümler yüzünden değil. Böylesine bir sesle, bu derece açıklıkla geriye baktığı tüm zamanlar içinde babasıyla asla böyle konuşulmamıştı ve ne her tarafın 'suçsuzluğunun' sürekli onaylanmasına, ne de mektubu yazanın kendini korumuyor olması gerçeğine rağmen burada acımasız bir hesaplaşmanın söz konusu olduğu kesindi. Burada hiçbir durum eskimemişti, bu faiz ve faizin faizi bir hesaplaşmaydı, hiçbir baba o güne kadar böylesi bir mektup almamıştı. Ottla'nın yorumu bize kalmadı, ama haftalardır acı veren anımsamalarla boğuşan ağabeyinin tersine onun gözünün önüne daha çok beklenen etki geliyor olmalıydı. Bu etki ise gerçekçi bakıldığında sadece bomba etkisi olurdu. İlişkilerinin alışkanlıklara bağlı duyguları bastırma temelinde olan bir ailenin ortasındaki

yaşam böylesine bir saldırıdan sonra artık çekilmez olacaktı ve babanın çelişki, eleştiri ve gücenme arasında ayrım yapamayan biri olduğu zaten Ottla olayında çoktan görülmüştü. Ayrıca mektubun zamanı da kötü seçilmişti: Kafka'nın Schelesen'e gidişinden birkaç saat önce Elli üçüncü çocuğunu dünyaya getirmişti, kızdı bu çocuk, Hermann ve Julie tam da şimdi yeni doğan torunlarının yarattığı hassasiyet içinde ailenin birlikte yaşamasının kurallarını temelinden sorgulayacakları asla düşünülemezdi. Ottla'nın çıkacak olan skandalı öngörmesi kaçınılmazdı ve Kafka planlarını yeniden düşünmeye zorlandı.

Buna rağmen mektubu tamamladı; daha sonra ne olduğu açık değil. Max Brod bunu babasına mutlaka göstermek istediğini, ama ona doğrudan vermediğini, vermesi için annesine yönlendirdiğini söyler. Anne ise mektubu geri vermiştir -Brod burada annenin mektubu okuma fırsatı bulup bulmadığını açık bırakıyor- sonradan da bu konuda asla bir daha konuşulmamış, diyor.[36] Bu görüş doğru ise, o zaman Kafka'nın aileye bu kadar çabayla hazırlanmış olan *show down*'dan kaçınılmasını kendisinin hazırladığı söylenebilir. Verdiği zarf kapalı olmasına rağmen sadece *dokunulduğunda* bile bunda tehdit edici bir kötülük olduğu hissedilebilirdi. Kocasının 'heyecanlanacağı' söz konusu olduğunda annesinin bu durumda nasıl bir enerjiyle onu koruduğunu Kafka çok iyi biliyordu.

Ayrıca daha sonraki açıklamaları kendisinin mektubun verilişini ertelediği yönündeydi: "devasa bir mektup yazdım babama 6 ay önce, ama henüz vermedim" diyor, "belki gene babama vermek isteyebilirim."[37] Bu Brod'un olası bir yanılgısını işaret ediyor: Aslında Kafka önce tereddüt geçirmişe, ama uzun süre tarttıktan sonra tüm pratik ve etik kararsızlıklara uymadan bu silahı gene de devreye sokma kararı aldı.

Onu bundan alıkoyan belki de bu büyük otobiyografik çabanın yarattığı ruhi boşalmanın etkisiyle kendisini hiç çekinmeden başarısız olarak görmesiydi; içine girilmesi yasak olan psikolojik bir alanı aydınlatmış olmanın, bu derece güç ve acılı bir sorunla entelektüellikle başa çıkmış oluşunun verdiği tatmindir. Sunumunun reddedilip reddedilmediğini bilmiyoruz: 1919 kasımında Kafka

davadan vazgeçerek mektubu çekmecesinde kilitlemeye hazır değildi. Kendini açıklama davası olan bu eylemi bitmiş olarak da tasavvur edemiyordu. Daha da cesaretlendi. BABAYA MEKTUP'u henüz bitirmişti ki bir diğer savunma metnine başladı, bu kez mektubun gideceği yer Julie Wohryzek'in kız kardeşiydi. Bundan kısa bir süre de aylardan beri dokunulmamış olan güncesini gene ortaya çıkardı. Yeniden, küçük öz refleksli notlar almaya başladı, bunların görünüşleri Zürau'daki meditasyonu andırıyordu.

Oysa Kafka artık etik ve din, kötü ve doğruyu yazmıyordu. 'Çerçevelerini' daha dikkatli ele almayı denedikçe ona gittikçe daha yabancı görünen kendi var oluşuna yoğunlaşmıştı. Bir evi dolaşır gibi bu çerçeveye bakıyordu. 'Ben' sözcüğü ayrılıyor kendisinden, üçüncü tekil şahısta söz ediyordu. Bunu daha önceleri mektuplarda da yapmıştı, oyunsal uzaklıkta ona en doğru yöntem olarak gözüküyordu bu, hemen hemen iki ay boyunca bunu sürdürdü. Bu notlara 'O-aforizmaları' adı verildi, aralarında ünlenen ve çeşitli kereler yorumlanan anlatımlara konu olan anlatımlar vardı. En etkileyici olanı -kuşkusuz haftalarca süren öz analizin sonucu olan babaya mektuptan türetilen- Kafka'nın kendi görüşüne göre en etkileyici olanı *özgürlük* yeteneğinin temelinin çocuklukta atıldığı, ama özlenen kurtuluşun asla dışarıdan gelemeyeceği idi. Özgürlüğün tinsel öne alınmaya gereksinimi var: Kapılar bir kez açılacak olduğunda nereye gidileceğini bilmesi gerekirdi. Bilmiyorsa *az* bir yol alır, kendinden uzaklaşır, özgür olmayan bir kendinde olmadan özgür bir hiçliğe kayar -bu da müjde olmaktan çıkar, tehdit olur. Kafka kendi kendisini gözlemlediğini, anahtarın kendi cebinde olduğunu anlar.

> "Cezaevine razı olurdu. Tutuklu olarak son bulmaya. Bu onun yaşam amacı olabilirdi. Ama tek parmaklıklı bir kafesti. Tıpkı evindeki gibi dünyanın gürültüsü parmaklıkların arasından kayıtsızca, kibirle akıyordu, tutuklu aslında özgürdü, her şeye katılabilirdi, dışarıda olup biten hiçbir şeyi kaçırmıyordu, kafesten kendisi çıkabilirdi, parmaklıklar zaten metrelerce aralıklıydı, tutuklu bile değildi o." [38]

Güzel, ürkütücü bir görüntü. Bu konuya yeniden geri dönecek.

Meran, 2. Sınıf

İnsanın kendisiyle ilgilendiği bu durum
hâlâ doğru bir yalnızlık değil.
Karl Kraus, SPRÜCHE UND WIDERSPRÜCHE

Müdür Bedrich Odstrcil şaşıp kalmıştı. Masasının üzerinde kurum doktoru Dr. Kodym'un raporu duruyordu, raporda bir süre sonra 'sekreterliğe' terfi edecek olan doğrudan kendi emrindeki Dr. Kafka'nın birçok kür yapmasına rağmen yalnız genel kötü bir durum göstermekle kalmayıp, bunun ötesinde de "ilerlemiş ciğer sızması işaretleri" verdiği yazılıydı. İltihaplı doku yani, bunun birçok anlamı olabilirdi, ağır bir zatureyi meslektaşı zaten atlatmıştı. Oysa "ilerlemiş" sözcüğü berbat bir durumu işaret ediyordu.

Müdür Marschner'in halefi ve Masaryk'nin güven duyduğu kişi olan Odstrcil Kafka'ya uzun zamandan beri değer veriyordu; ona göre İşçi-Kaza-Sigortası'nın bu kadar bilgili bir memurundan -ister Alman olsun ister Yahudi- politik devrimden sonra da vazgeçememesi normaldi. 1920'de kurum yeniden yapılandırılıp hukuk işleri merkezi bölüme alındığında bu görev için deneyli hukuk uzmanı Kafka'nın getirilmesi kesindi. Doğal olarak herkes kurumun bunu yaparken belli bir riske girdiğinin bilincindeydi; 1919 yılında Kafka sadece yedi ay çalışabilmişti, bir daha doğru dürüst iyileşemeyeceği de belliydi. Öte yandan bu yeni iş onun için hafifleme anlamı taşıyordu. Artık işi başından aşan bir bölümün yönetmen yardımcısı değildi, orada herkesin ürktüğü binlerce işletmenin tehlike sınıflarına ayrılması yanında, kazadan korunma, rehabilitasyon önlemleri ve kurumsal yayınlarla uğraşmak zorunda kalıyordu; oysa şimdi 'ortak tasarım raportörlüğü' şefi olarak sadece hukuki açıdan, diğer bölümlere tahakkuk eden önemsiz yazışmalara yoğunlaşacaktı. Her seferinde şikayet yığını ve davalar yaratan durumun 'sıraya

konması' 1919'da bir yıl uzatılma kararı alındığından (gerçekten de Kafka bu sıralamaların hiçbirini yaşamayacaktı artık) o sırada hukuk cephesi epey sakindi. Mevkiinin tuhaf organizasyonu konuşulmaya değerdi. Çünkü yeni kurulan küçültülmüş bölümlerde hâlâ düzinelerce memur otururken, kendisi de bir bölüm olan 'ortak tasarım raportörlüğü' tek bir iş yerinden oluşuyordu. Kafka tek kişilik bir bölümün yöneticisiydi, dolayısıyla da *kimsenin* amiri değildi.

Odstrcil yardımseverdi, ama kendisinin önemsenmediğini hissettiği zaman çok hassaslaşabilirdi. Henüz 41 yaşındaydı, otoritesi henüz sağlamlaşmamıştı, hiyerarşiyi mutlaka izlemesi gerekiyordu. Bunu kurum hukukçusuna -hem de ikinci kez- kendi kendisine ek tatil günleri verdiğinde de açık olarak ifade etmişti. Ama bunların hepsi Kafka'nın, yeniden birkaç günü ateşli olarak yatakta geçirdikten 1920 şubat ayı sonunda müdürün bürosunda raporun uğursuz sonuçlarını konuşmak üzere oturduğu sırada unutulmuştu. Dr. Kodym bir sanatoryumda uzunca bir kür önermekteydi; Osdstrcil'in onaylayabileceği izin iki aydı. Ve ekledi: 'Orada kendinizi iyi hissederseniz, kuruma yazın, daha uzun da kalabilirsiniz.'[1] Ertesi gün Kafka hastalık iznini yazılı olarak da aldı, bir gün sonra ise maaş artışının ayrıntılarını. Bu kurumda desteklenen kişinin durumu iyi oluyordu, dikkat çeker biçimde değişmemişti de bu destek.

Kafka ilkbaharı asla Prag'da geçirmemeye aylar öncesinden zaten karar vermişti, belki de suya düşen düğünden ve Brod'la Schelesen'de yaptığı konuşmalardan sonra. "Şubatta belki birkaç umutla Münih'e üç aylığına gideceğim" demişti, hatta Julie Wohryzek'ten kendisine oraya eşlik etmesini istemişti.[2] Şaşırtıcı bir karar, birçok açıdan. Çünkü aralık ve ocak ayını ateşsiz geçirdiği takdirde Münih için olağan beş haftalık iznini kullanabilirdi, ardından parasız izin için başvurması gerekirdi. Gövdesel durumu kötüleşecek olursa kurum doktoru mutlaka ona 630 000 nüfuslu bir 'kür yerini' önermezdi.

Peki ama niye Münih, hangi "umutlar" bu politik açıdan cinayetler ve kanlı bastırılan ayaklanmaların sarstığı kente, üstelik de okuma yaptığı üç yıl öncesinden bu yana hiçbir anılma-

ya değer ilişkisi olmayan neden bu kente? Bunun bir tek Kurt Wolff Yayınevi'yle ilişkisi olabilirdi, çünkü o 1919 ekim ayında bu arada altmışı bulan çalışanlarının bir çoğu ile Leipzig'den Münih'e taşınmıştı. Yıllarca Darmstadt ve Leipzig arasında mekik dokuyan Wolff sonunda yayınevi ve evini aynı yerde görmek istemiş, Münih halkının avantajlarından faydalanmak istemişti, çünkü onlar Leipzig'deki bakkalların tersine son derece 'sanat hassasiyeti' olan kişiler olarak görülüyordu, ayrıca iklim ve hoş kültürel yaşam çevresi ile bu durum birleşirdi, bu kez yöneticisi Meyer'in öğüdünü *dinlemeyecekti,* çünkü onu medya kenti Berlin çekiyordu kendine. Taşınma ise yayınevini aylarca felç etmişti, Münih'te ısıtılabilen ev bulmak çok güçtü, bakım durumu felaketti, kitap evlerinin grevi daha başka tıkanmalara yol açtı -Kafka da bu koşullar altında TAŞRA DOKTORU'nun kaderini sormanın anlamsız olduğunu anlamış olmalıydı. Buna rağmen Wolff'a başvurdu -herhalde Brod'un ısrarıyla- Münih'e gitme planlarını da ayakta tuttu, ama ateşli durumun yeniden başlaması onun tatile değil, gerçek bir küre gereksinimi olduğunu gösterdi.

Kurt Wolff'un da çekingen yazarını şahsen tanıma isteği olduğu açıktı, çünkü herhangi bir vesile olmadan Kafka'nın planlarını sormuş -daha önce hiç böyle bir şey olmamıştı- ve ona pratik yardım önermişti. Daha sonra Brod'dan Kafka'nın hastalığının ne durumda olduğunu öğrenmiş ve dürüst biçimde Münih'ten vazgeçmesini söylemek zorunda kalmıştı. Kafka o sırada Bavyera Alplerinde, Partenkirchen'de bir yer aramaya çalışıyordu, orası Münih'e trenle iki saat uzaklıktaydı, başlangıç dönemindeki tüberküloz için önerilen bir yöreydi.[3] Tam bir oda ayırtmıştı ki genel darlık yüzünden tüm Bavyera kür merkezlerinin 'yabancılara kapatılması' yürürlüğe girmiş ve bu yüzden giriş izinlerinin kaldırıldığı haberi gelmişti. Bu kâğıt olmadan Almanya'ya vize verilmiyordu. Böylece Kafka'nın sabrı taşmış; hiç de olağan olmayan bir şey yaparak dostlarının ve doktorun önerisine uyma kararı almıştı.

Sekreterliğe terfisinin resmen bildirilmesini bekledi. 1 Nisan 1920'de masasına 'Minze'ye acele bir cevap yazmak üzere

oturdu, tanımla ilgilenen bu genç kadını Schelesen'de tanımıştı ve o zamandan bu yana -bir amca edasıyla- ona arada bir öğütler vermekteydi. "Yarın Meran'a gidiyorum" diye yazdı. "Yalnız gidiyor olmam... en iyi şey, oysa en iyi olan bile burada çoktan beri iyi değil."[4] Ertesi akşam Ottla onu gece trenine geçirdi. Julie Wohryzek'in de istasyonda olup olmadığını bilmiyoruz. Pek olası değil.

Doğu Alplerinin hem bölgesel, hem de iklimsel açıdan en ayrıcalıklı kür merkezi olan Meran çok daha iyi günler görmüştü. Brenner üzerindeki tren hattının açılmasından sonra (1868), daha çok da yüzyıl başından beri bu küçük Avusturya kenti nerdeyse turizm patlaması yaşamıştı; bir yıl önce oranın sakinlerinden fazla konuk vardı, bu konukların büyük çoğunluğu zengin hastalar ve Doğu Avrupalı dinlenme dönemi geçirenlerdi ve bir aydan fazla kalıyorlardı. Güneye açılan bir dağ vadisinde yer alan, kuzeyde kilometrelerce yüksek kayalarla korunmalı Meran'ın ünü lüks, subtropik ileri karakol olmasında yatıyor ve Paris, Berlin ve Viyana'ya tren yoluyla bağlanıyordu. Lobilerde, ufak parklarda ve titizlikle bakımı yapılan, tozun olmadığı gezinti yollarında İngilizce, Fransızca ve Rusça konuşmalar duyuluyordu, caddelerin trafiği kiralık pahalı otomobiller ve faytonlarla doluydu ve Meran gündelik yaşamı konuklara iyi organize edilmiş 'sezonu' bitmeyen tenis saatleri, gezintiler, piknikler, kür ve bando konserleri, eğlence akşamları, bahçe davetleri ve at yarışlarıyla sunuyordu.

Gelişmekte olan Meran'ın politik açıdan sıcak bir bölgede oluşu bu koşullar altında sadece kolay bastırılıyordu; İtalya'nın savaşa katılmasından, kür konuklarının kaçarcasına ayrılmalarından sonra bile kimse dünya tarihi kolunun Güney Tirol'ün bu sevimli vadilerine kadar uzanacağına inanmıyordu. 1918 kasım ayında Tirol İtalyan birlikleri tarafından işgal edildi, hem de sürekli olarak. Çünkü savaşı kazananlar İtalyan devletinin bundan sonra 'stratejik' kuzey sınırını güven altına almasına inanıyordu, bu yer de ancak Meran'ın kuzeyindeki su bölümü olabilirdi, burası Brenner geçidinden geçen bir hattı. Sayısal açıdan daha fazla

olan Alman halk bu arada unutulmuştu ve ancak Saint-Germain barış anlaşmasından sonra Güney Trollüler yanlış tarafta olduklarını kavradılar: İtalyanların burayı kendi ülkelerine katmaları için tarihi bir şans doğmuştu. Meran İtalyan egemenliğinde kaldı, artık adı resmen Merano idi ve Alto Adige'de ('Hoch-Etsch') bulunuyordu.

Kafka'nın bu istikrarsız, eski düşmanların işgalindeki bölgeye gitmek için nasıl giriş izni aldığını bilmiyoruz -büyük olasılıkla kurum ve dilekçelerle olan rutin ilişkisi ona faydalı olmuştur. Kür merkezinin üzerinde hâlâ savaşın gölgesinin oluşunu oraya 24 saatlik bir yolculuktan sonra vardığı anda anlamış olmalıydı, sonunda Meran istasyonu önündeki alana varıncaya kadar iki temelli bagaj kontrolü geçirmişti. Orada vatansever heyecan içinde toplanmış olan ve *alpini* ve *carabinieri* tarafından sinirli sinirli gözlemlenen Trollülere rastlamıştı, Bu Trollüler zamana uygun olan ölçülerle yapılan bir anıtın törensel açılış töreni için oradaydılar: anıt yöresel kahraman ve 'özgürlük savaşçısı' Andreas Hofer anısına dikiliyordu ve üzerinde o günkü politik zamanın etkileyici sözleri amaçlanıyordu: "Tanrı, kayser ve vatan için" yazısı anıtın kaidesine kazılmıştı. Kışkırtmaydı bu.

Meran'da o sıralarda ona uygun tek bir kibar otel oluşunu -istasyondaki 'bayan Emma'nın' oteli- Kafka daha Prag'dayken saptamıştı. Şaşırtıcı olan Meran'ın savaşın sona ermesinden nerdeyse bir buçuk yıl sonra bile ekonomik kıtlık çekmesiydi, hem de son derece göze batan biçimde, öyle ki insan kendisini 1918 felaket yılına geri dönmüş hissediyordu; fırınların önünde kuyruklar, yiyecek karneleri ve 'etsiz günler', kirli caddeler ve bakımsız parklar, yağmalanmış, çansız kiliseler, kapalı kent tiyatrosu, kür ana binası ve tüm kamu tuvaletleri. Meran çaresiz biçimde borç içindeydi, belediyenin elinde bir yığın değersiz savaş tahvilleri kalmıştı, kent tamamen işgalcilerin insafına bırakılmıştı, bu yüzden de buraya birkaç Lire bırakacak olan gelen her konuğa seviniyordu.

Bayan Emma'nın konuk defterine kendisini 'memur' olarak kaydeden Praglı adam kadar tutumlu olsalar da. Kafka büyük otellerin anonimliğinin koruyuculuğundan hemen etkilenmiş ol-

masına ve onlarda en iyi bakımın olduğunu bildiği halde, oda fiyatlarını görmemezlikten gelmeye ve hiç değilse bir iki haftalığına onlarda zengin İtalyan konuklar arasına karışmaya cesaret edemedi. Daha ilk kahvaltıdan sonra -Paskalya pazar günüydü- yağmur ve normal olmayan soğuk hava altında yörede, sessiz ve ucuz bir kalacak yer aramak için dolaşmaya başladı. Sanatoryum asla söz konusu olamazdı, bu kararına bağlı kalmak niyetindeydi, pansiyon yeterince vardı, insan her yerde iyi karşılanıyordu. Sonunda Kafka Meran-Untermais'deki villalar yöresinde (o zamanlar henüz bağımsız bir yöreydi burası) sık ağaçlarla çevrili bir pansiyon buldu, içeriyi göstertti kendisine, odalara ve yemek salonuna baktı, cana yakın ve iri yarı olan pansiyon sahibi kadın onun vejetaryen ve diğer isteklerinden hiç ürkmedi, böylece Kafka orada kalmaya razı oldu. Günde 15 Lire idi fiyat, bu dört buçuk Kron ediyordu. Bir sekreter için pahalı değildi.

Nerdeyse toprak hizasındaki bir odada kalıyordu, kapılar devasa çalılıklar ve çiçek açan bitkilerle dolu olan bahçeye iyice açılıyordu. Hava hâlâ soğuktu, pansiyon 'Ottoburg' akşamları ısıtılıyordu. Gündüzleri ise her güneş ışını engele rastlamadan rahat balkona vuruyordu ve Kafka sessiz durduğunda kuşlar ve kertenkeleler oraya yanaşıyordu.

Yabancı bir yerde yalnız olmanın tadını çıkartıyordu, geçen yılın acı verici ailevi güç savaşlarından sonra ülkesini ve zoraki mahremiyeti anımsatan her şeyi unutmak istiyordu. Otelde kalmadığına biraz pişman olmuştu. Bu küçük pansiyonda diye yazdı Ottla'ya, yaşam sanki, hadi "kitle mezarlığındaki gibi" demeyelim, ama bir "aile mezarlığındaki" gibi, her ne kadar Meran doğal olarak "Schelesen'le karşılaştırılamaz biçimde özgür, açık, çeşitlilik gösteren, mükemmel, havası temiz, güneşi bol bir yer" olsa da.[5] Pansiyondaki müşterilere önce görünmek istememişti -toplam on altı oda vardı-; onlar akşamları yemek odasında birlikte oturduklarında o hemen yandaki odasına kaçıyordu, ilk günlerde kendi vejetaryen yemeğini ayrı, küçük bir masada yemekte ısrarlı oldu. Pansiyon sahibi kadına rahatsız edilmeden 'çiğnemek' istediğini söyledi, kadın anlayış gösterdi, herhalde çok daha tedirgin hastalık hastalarını ağırlamıştı. Öteki konuklar

köşesinde her yudumu planlı biçimde çiğneyen yalnız adamdan pek hoşlanmıyorlardı. Eski bir Alman İmparatorluğu binbaşısı yaşlı bayanlar arasında oturduğu ortak masada sıkılarak ondan yanlarına katılmasını rica etmişti.

Kafka kabul ediyor. O masadaki tek Yahudinin kendisi olacağını biliyor. Meran'da birçok Yahudi var, 'bayan Emma' da birkaçını gördü, hatta onlarla konuştu ve Ottoburg'dan birkaç dakika ötede 'varlıksız İsrailliler için iyileşme yurdu' var. Ama burada bir tek kendisi var, bunun da ona belki de acı veren bir deney yaptıracağını hissediyor.

Sessiz bir bahçe katı odasının o güne kadar hiç bilmediği aşırı bir heyecanın mekânı olacağı onun hayal gücünü aşmakta. Güneyin ılıman havasını da son kez içine çektiğini bilemez, her yanda yetişen palmiyelerin, servi ağaçlarının ve çamların yaşamında göreceği son ağaçlar olacağını da. *Uzakta* oluşundan memnun, Münih'e gitmediği için de mutlaka memnun, yolculuklarda alışkanlık edindiği gibi gözlemlemeye adıyor kendisini, gazeteleri okuyor, çoktan mahrum olduğu meyveli limonataları içiyor. Arada bir Ottla'ya, Brod'a mektupla rapor veriyor; uslu olarak ana babasına pansiyonda neler yendiğini bildiriyor. Asıl *işine* karşı kendini zorunlu hissetmiyor, yazmıyor, saklı meditasyonları yanında uzun zamandır bir şey yazmadı ve bir zamanlar heyecanlı öyküler bulmuş oluşu, o sırada kendisinden çok başkaları için daha anlamlıya benziyor.

Örneğin genç bir Çek kadına, bayan Milena Jesenska-Pollak'a. Geçen yıl ondan Çekçe'ye çevirmesi için izin rica ettiği bir başvuru aldı. Karşı çıkmıyor, hatta biraz da gururlu, mektubu nişanlısı Julie'ye planlanan düğünden birkaç gün önce gösteriyor. Kışın Praglı olan bayan Pollak'ı kısaca bir kahvede gördü, yüzünü güç anımsıyor, ama sonra bir mektup daha geldi, içinde Viyana'da nefes alamadığından yakınıyordu. Bu ilgisini çekti. Güvenilir bir sohbet arkadaşına benzemiyordu, Kafka'nın sormasını cevapsız bırakıyor. Kendisi ise onun çevirisini çok merak ediyor, Meran'da zamanı bol, mektup yazmak için de, boşa gitseler de, bir kez daha kapıyı çalmanın sakıncası yok. "Ben burada oldukça iyi yaşıyorum" diye yazdı ona, "ölmek-

te olan bir gövde daha fazla bakıma tahammül edemez... Sizin Meran'ı görmenizi ne çok isterdim... "[6]

Bu sefer de cevap vermiyor. Bu ses çok mu kişiseldi? Ya da Viyana'da bir şey mi olmuştu? Genç kadının yaşamının evli olmasına rağmen orada zor olduğunu biliyordu. Bir kere daha sormaya mecbur hissetti kendisini, bu sefer biraz daha zorlayıcıydı. Viyana'da kendini kötü hissediyorsa kentten bir süre için neden ayrılmıyordu?

Buna cevap vermek kolaydı. Çalışmak zorunda olduğunu açıklıyor bayan Pollak sonunda, çalışmaya mecburmuş, çünkü kocasından bir Heller bile alamıyormuş. Gazetelere, kötü sanat sayfalarına yazıyormuş, geceleri çeviri yapıyormuş, son olarak Kafka'nın ATEŞÇİ'sini çevirmiş.

Ayrıca da ciğer hastasıymış.

Milena

Ben parçalanabilen makinelere aidim.
Friedrich Nietzsche'den Peter Gast'a, 1881

"Dünya düzeni bizim için kurulduğu gibi değildi onun için. Onu her gün deliyordu, her dakika. Hakkı olanı alıyordu, burjuvalar arasında buna hırsızlık ya da soygun dense de o iki eliyle aldığı şeyleri geri veriyordu. Onun için hiçbir şey olanaksız değildi: sevdiği zaman, kime koruyucu elini uzatsa, o gönül rahatlığı ile yürüyüp giderdi, sağa ve sola bakmadan -onun neye gereksinimi varsa elde ediliyordu: para, aşk mucizesi, baştan çıkarma, zariflik, entrika. Tanrının rahmeti Milena'ya sıkılmış yumrukla zorla inmişti. Salt dostluk uğruna cinayet bile işleyebilirdi."[1]

Felice Bauer'den değişik olmayarak Milena Jesenska da on yıllar boyunca bir söylentiden öte değildi: o varlığı görünmeyen gölgelerden biri olarak dahinin ışık demetinde beliren ve sonra kaybolanlardan biriydi, tıpkı içsel sahnedeki figürler gibi. Onun ortaya çıkışı da edebiyat kurgusunun ortamı ile çevriliydi, yankı yapan yerde mektuplarla gerçekleşti, zarfın üzerinde adı yazılı olan heyecanlandırıcı, tutkulu mektuplar. Milena bir adresti.

İkinci Dünya Savaşından sonra bir tek Prag'da ince bir sızıntısı kaldı kültürel anımsamanın, kişisel karşılaşmalardan,efsanelerden ve geriye kalan az sayıdaki onun elinden çıkma metinlerle besleniyordu: şaşırtıcı bir kadın ve daha da şaşırtıcı bir gazeteci oluşu anımsanıyordu. Ancak çalışmaları ve yaşamıyla ilgili diğer belgeler başka dillerde de bulunmaya başladığında, o zamanlar Kafka'nın yolunda *hangi* kaderin kesiştiği anlaşıldı. O -Felice Bauer'in ve Julie Wohryzek'in tersine- güçlü olandı. Kafka'nın Milena'nın yaşam tasarımına uyması, insan Milena'ya bağlanması düşünülebilir; Milena'nın ise *onun* dünyasına katılması beklenemezdi. Bunu biliyordu ve nedenini de söyledi.

Kafka için Milena onunla ilk mektuplaşmaya başlamasından önce bir kavram olmalıydı. Belki de savaşın başladığı zamanlarda, liseyi bitirirken sıkça Café Arco'da görülüyordu, iki kız arkadaşıyla birlikte: genç, farklı Çek kızlar olarak Alman edebiyatçıların arasında, dalgalanan giysiler içinde, korsasız ve çorapsız, yaşam hırsı içinde, korkusuz ve riske girmeye hazır kızlardı. Bu değişik *groupies*'e arada bir Kafka'nın da bakışlarını çevirmiş olması kesindir; onlarda ergenlik çağının gerektirdiği kendini sahneleme dışında başka bir şey gördüğü kuşkuludur. Hoş bir erotik enzimdi üçü; geleceğin gazetecileri ve çevirmenlerinin onlardan çıkacağını, kayda değer edebiyat bilgileri olmasına rağmen kimse öngöremezdi. Milena, Jarmila ve Stasa hakkında anlatılan vahşi öyküler fantezileri heyecanlandırıyordu -ne kadarının doğru olduğu bilinmese de.

Savaşın sonuna doğru kızlar daha ender görülmeye başlandı, Kafka ise hiç görünmedi. Jarmila ve Stasa Çeklerle evlendi, Milena ise Arco'nun elebaşlarından edebiyatçı Ernst Pollak'la evlenip onunla birlikte Viyana'ya taşındı. Kafka'ya mektupla başvurduğunda yirmi dört yaşındaydı. O zamana kadar gerisinde bıraktığı her şey, Prag'ın uçarı dedikodularını son derece aşmış ve artık 'burjuva olmayan' densizlikle ilgili anlaşılmaz düşünceyle bir araya getirilemez olmuştu. İki kürtaj. İki intihar girişimi. Dükkanlardan hırsızlık ve belge sahteciliği. Lezbiyen bir ilişki. Uyuşturucu kullanımı. Dokuz ay psikiyatri kliniğinde kalma. Birkaç gün ceza evinde tutukluluk, gene hırsızlıktan. Bavul hamalı olarak çalışma. Kocasının sevgilisiyle birlikte yaşama. Sanki dünya düzenini, hem ekonomik hem de etik açıdan rayından çıkarıyor gibiydi. Hiçbir şeye aldırış etmeden davranıyordu, savurganlıkla, hem alıyor, hem veriyordu. Hep bir açık kaldığını biliyordu. *Ja jsem ten ktery platti*, bir süre sonra yaşam yasasını böyle açıklamıştı: Ödeyen benim.[2]

Milena Jesenska 10 Ağustos 1896'da Prag-Zizkov'da doğmuştu. Para ve aşkın, sosyal başarının ve mahrem mutsuzluğun acı biçimde birbirleriyle iç içe girdiğini daha çocukken anlamıştı: Saygı gören, ama yoksul düşmüş bir Prag ailesinden gelen babası

Jan Jesensky karısı Milena Hejzlarova'nın drohamasıyla diş doktoru olarak kariyer yapmıştı, gittikçe artan zenginliğin getirdiği özgürlük derecesini yalnız kendisi için kullanmıştı. Jesensky kızı doğduğunda daha üniversiteye gitmekteydi; 1902'de ise aile Obst sokağındaki modern bir binaya taşınabilmişti, burası Wenzel alanından birkaç adım ötedeydi, Jesensky aynı binada konforlu diş muayenesini açmıştı. Bir yıl sonra doçent olmuş ve bundan sonra Karl üniversitesinin dersliği ile büyük olasılıkla sadece Çeklerden oluşan kendi hastaları arasında koşuşturmaya başlamıştı.

Doktor Jesensky canlı, hırslı, yetenekli bir çene hastalıkları uzmanı olan doktordu, aynı zamanda da sert bir milliyetçiydi, o sayısız, durmadan Alman meslektaşları ve kurumlarıyla rekabet eden Çek akademisyenlerinden biriydi. Evde seven bir despot rolü oynuyordu, günlük yaşam tamamen onun gereksinimlerine göre ayarlanmalıydı, böyle olmadığı takdirde öfkeli püskürtmelerle tehdit etmekteydi. Akşamları Jesensky dostlarıyla Sokol'da buluşuyordu, çeşitli aşk ilişkilerine giriyordu (büyük olasılıkla hastalarıyla da) ya da kazandığı ücretleri erkekler kulübünde kumara yatırmayı risk ediyordu. Hafta sonunda Prag çevresindeki gezintilere ve ona asla uzun gelmeyen yürüyüşlere enerjisi kalıyordu. Açığa vurduğu toparlayıcı keyfi tıpkı yüksek sesli kini gibi zevksiz olan bir adamdı.

Milena'nın annesinin bu evlilikte arzularının gerçekleştiğini düşünmek güçtür. Bir okul insanının kızı olarak son derece geniş bilgi sahibiydi, mutlaka temsil gücü ve konuşma yapma yeteneği vardı.[3] Oysa ilgileri başka yöne kaymıştı, güzel kumaşları, güzel mobilyaları seviyordu, biçim verme ve gravüre merak sarmıştı, kızının eğitimi ile her konuda kendisi ilgileniyordu. Bu kadının iç dünyası içinde Dr. Jesensky'nin çok az bir payı vardı, oğlan olan ve doğal olarak adının Jan konduğu ikinci çocuk doğduğunda daha da geriye çekildi, bu çocuk birkaç aylıkken öldü.

Milena'nın tek çocuk kalışı ve daha genç bir prensin koruyucusu olamayışı kaderi için mutlaka önemli olmuştu. Çünkü şayet Jesensky kendi bilimsel kariyerini geleceğe bırakacaksa, eğitimle elde edilen sosyal düzeyi, Jesensky ailesinin *adını* yaşatacaksa bu ancak tek çocuğuna vereceği en iyi eğitimle olanak-

lıydı. Yani Milena doktor olmalıydı. Bunun için liseyi bitirmesi gerekliydi. 1907'de karar verildi, on bir yaşında olan çocuk Çek kız lisesi 'Minerva'ya yazdırıldı.

Mutlu bir seçimdi kuşkusuz. Çünkü Minerva bir okuldan da öte bir yerdi, Praglı Çeklerin -Viyana'daki kurumlarla yıllarca süren tartışmalardan sonra- ilerletici (emanzipe) bir adım elde ettikleri ender kurumlardan biriydi. Kızlar için bir eğitim kurumuydu, orada klasik, tam anlamıyla değerli, her türlü akademik mesleğe hazırlayıcı eğitim veriliyordu, ayrıca da yaşayan diller öğretiliyordu[4] -bu gibi bir kuruma canla başla çalışan Almanlar sahip değildi. Öğretmen ve öğrencilerin bilinçleri de buna göre gelişmişti, ayrıcalıklı olana ait olma, hareketin en önünde yer alma. Minerva 1890'da kurulmuştu, ilk mezunları da artık orada ders vermekteydi ve geriden gelenleri kendi hırslarıyla güçlendiriyor, Alman kadınlara Çek kadınların nelere yetenekleri olduğunu sergiliyorlardı. Zamanla Minerva bir kimlik olgusu, hem de kuşaklar arasındaki sınırları ortadan kaldıran bir yaşam biçiminin başlangıcı oldu. Angaje olmuş öğretmenlerle sergilere, konserlere ve tiyatrolara gidiliyordu ve 'Minervalılar' spor yapmaya teşvik ediliyordu: yüzme ve tenis alanlarına ayrıcalıklı girişleri sağlanıyordu, organize yürüyüşler vardı, kışın ise buz pateni yapılıyordu. Bu program Dr. Jesensky'nin gözüne de giriyor, çünkü genç bir ulusun kalkınmasının o da tüm milliyetçi Çekler gibi gövdeyi çalıştırmaya bağlı olduğu düşüncesindeydi.

Yetenekli kızları için hissettikleri gurur herhalde Jesensky çiftini birbirlerine bağlayan en son şeydi. Oysa bu kırılgan üçlünün geleceği yoktu, çünkü Milena'nın annesi kronik bir hastalığa yakalanmıştı -büyük olasılıkla perniziöz anemi- ve yıllar süren dermansızlıktan sonra 1913'te öldü. Babasının emriyle Milena ev işlerinin büyük bölümünü üstlenmek zorunda kaldı: öğleden sonraları annesinin odasında geçiriyor, son aylarda ise geceleri de artık hiç kıpırdayamayan hastanın verilen saatlerde ilacını alması için yanında kalıyordu. Radikal düş kırıklığı yaratan bir deney. Çünkü ergenlik yaşında olan genç için bu durum tutukluluk demekti, ister istemez öfke ve nefret yaratıyordu.

Aldırışsız babaya karşı, baba sorumluluktan kaçıyor ve yaşam tarzını biraz olsun değiştirmiyordu, nefreti ve öfkesi annesine de yönelikti, onun ölümü bir kurtuluş gibi bekleniyordu.

Ardından gelenler, ölçülü bir matem tutan Dr. Jesensky'e akıl almaz bir ceza mahkemesi gibi görünmüş olmalı. O çekingen, piyanonun başında düş gören, romanlara ve sanat kitaplarına dalan, güzel, uysal, genç bir bayan olarak bildiği kızı birkaç ay içinde şeytana dönmüştü. Herhalde yaşaması gerekenler vardı. Hasta odasının kokusundan ve vicdan azabından kurtulmak istiyordu. 17 yaşındaki birinden böylesi bir kader darbesinden sonra dengesini biraz kaybetmesi, zincirleri kırması beklenirdi mutlaka. Ama Milena'nın yeni kazandığı özgürlüğü nasıl kullandığı ve durmadan dikkatleri üzerine çekmesi babaya karşı ilan edilen bir savaşla aynıydı: onun banka hesabını yağmaladı, imzasını taklit etti, aşırı borç yaptı, giysilerini yoksul dostlarına vermek üzere çaldı, hatta Jesensky'nin muayenehanesinde tuttuğu ve hesap vermesi gereken morfin şişelerine bile el uzattı. Çiçekler için takıntı geliştirdi, babasının hesabına buketler aldı ya da sabahın beşinde kamuya ait parklarda çiçek koparırken yakalandı. Sevgililer buldu ve gebe kaldı, babası gene ödemek zorunda kaldı. En çok da -milliyetçi gurur taşıyan babası için en acı verici provokasyon olduğunu bildiği- Milena artık Almanlarla görüşmeye başladı, kız arkadaşlarıyla Alman bulvarında dolaşıyor, ulusalcı bariyerlerin ötesinde nerede bir fırsat yakalarsa orada sansasyon yaratıyordu. Sanki ateşli biçimde kendi sınırlarını, yönünü, belki otoriteyi arıyordu, sanki yumruğu ile babasının göğsüne vuruyordu, oysa hep cüzdanına isabet ettiriyordu.

Tıp eğitiminin disipline edici etkisi dalgaları düzleştirecek ve Milena'yı daha ciddi insanlarla bir araya getirecek olan Jesensky'nin umudu da gerçekleşmemişti: bu anlamsız deney sadece iki sömestr sürmüştü. Milena daha çok 'konular arasında' kalma yerine insanlar arasında kalmayı yeğliyordu; bilgisini düzene sokmayı ve parçalara ayıramıyordu, hele cesetlere otopsi hiç yapamazdı. En çok da ona yalnız tıp eğitimi değil, özellikle tüm eğitimlerdeki kaçınılmaz uzmanlaşma acı veriyordu: entelektüel ve estetik ilgileri kavisli, ciddi olmayanla özdeşleşme-

liydi. Onu etkileyen her şeyi yutuyordu; edebiyat, müzik, sanat. Bir konser dinlemek için ayakta durma biletine razı oluyordu; oturacak bir yer bulduğunda, partiturları yanında getiriyordu. Gene de bölüm olarak müzik, bilim, ekmek parası kazanılacak fırsatlar olarak ona tıpkı uzman doktorluk kariyeri gibi uzaktı. Böylece tıp eğitimini yarıda kestikten sonra Prag konservatuarında aldığı kurslar da son buldu, bunlar bir eğitim öyküsünün yol bölümleriydi, ama profesyonel bir eğitim değillerdi.

Jesensky bir süre bu oyuna katılmışa benziyor; doğrudan zorlama işe yaramamıştı, bunun yerine arada bir tanıdık ailelerden Milena'ya göz kulak olmalarını rica etti. Açık skandalı gene de engelleyemedi. Çünkü günün birinde kulağına kızının bir edebiyatçıyla yaşadığı ve evlenecekleri gelmişti. Hem de bir Alman'la, daha sonra ortaya çıktığı üzere, sayısız 'kadın ilişkileriyle' ünlü bir Yahudiydi bu kişi. Bardak dolup taşmıştı. Milena henüz yirmisine geliyordu, tam reşit değildi. Dr. Jesensky yasal hakkını kullandı ve hayır dedi.

1886 doğumlu Ernst Pollak Milena'dan on yaş büyüktü, Alman dili edebiyatında tanınan biri değildi, edebiyat *çevrelerinde* ise Prag ileri gelenlerinden sayılıyordu -'yapıtı olmayan edebiyatçının' tuhaf durumu.[5] Brod, Kafka, Pick gibi o da dünyevi bir iş seçmişti -Avusturya Laender bankasında yabancı dil yazıcısıydı-, müthiş bilgili oluşu, hitabet yeteneği ve farklı edebi hükümleri onun bütün bir Praglı yazarlar kuşağında akıl danışmanı olmasını sağlamıştı. Pollak'ın en yakın arkadaşı Werfel'di, Willy Haas'ı daha okul çağından tanıyordu. Brod'la olan ilişkisi ise ender görüşmelere dayalıydı (siyonizm Pollak'ı ilgilendiren konu değildi), ama doğal olarak birbirlerini belli kahvelerden tanıyorlardı.

Pollak etkileyici bir görüntü dışında her şeydi; özellikle seçilen zarif giysilerle çelimsiz vücut yapısını değerli kılmaya çalışması bazen gülünç kaçıyordu ve 1913'ten kalma fotoğrafta 27 yaşındaki Pollak hüzünlü bir dükkan çırağını andırıyordu. Buna rağmen çağdaşları Pollak'ın kendine has, büyüleyen bir çekiciliğinin onu edebiyat tartışmalarının merkezi yaptığından söz ediyorlar -hem de ünlü yazarların bulunduğu toplantılarda bile. Bu bilmecemsi durumunun Pollak kesinlikle farkındaydı,

onu besliyor hatta biraz küstahlıkla güçlendiriyordu, bu yolla kendi acı veren edebi başarısızlığını -ki nerdeyse kontrol altına alınamaz nevrotik yazma çekingenliğini- örtmeye çalışıyordu ve yeteneğini konuşmalarda ortaya döküyordu. Çok kadınla zoraki ilişkiye girmesi de görüldüğü kadarıyla denkleştirmeyle ilişkiliydi, ama bu edebiyat boheminde sık görülen bir davranıştı, olsa olsa psikanalatik şakalarla geçiştiriliyordu, bunun dışında da Pollak'ın aurası hoş karşılanıyordu.

Demek buydu son derece değerli Dr. Jesensky'nin kızının koca olarak seçtiği adam. Aday hakkında profesyonel bilgi edilip edilmediğini bilmiyoruz, Jesensky'nin buna gereksinimi yoktu: Onun isteksizliği ideolojik çekincelerde kök salmıştı,ona en çok da bu Yahudi serseriyi, bu kahvehane sevgilisini herhangi birilerine damadım diye tanıştırmak koyuyordu. Milena'ya kürtajdan sonra (nerdeyse yaşamına mal olacaktı) oldukça duyarlı destek olduktan sonra bir kere daha umut belirmişti: Belki kanlı şok onun aklını başına getirirdi, ama Milena bundan sonra Pollak'la yaşacağını açıkladı, gerekirse nikahsız olarak da.

Tüm engellemeler sonuçsuz kaldığından Jesensky 1917'de şiddet kullanmaya yöneldi: Dostu olan bir kurum doktorunun yardımıyla -ki bu doktor Milena'nın en yakın arkadaşı Stasa'nın babası Dr. Prochazka'ydı- kızını Prag'ın banliyösündeki Veleslavin psikiyatri kliniğine kapattırdı. Teşhis "ahlaki kavram ve duyguların hastalıklı noksanlığı" idi: k.u.k. tıbbı zamanlarında bu genç, bekâr bir kadını tam dokuz ay tutuklu kılmak için yeterli nedendi. Pollak Jesensky'i düelloya davet ederek baskı altına almak istediyse de -ki bu Çek ve Alman kahvehanelerinde doğal olarak hemen duyuldu- bu davranış çaresizdi ve zamansız olduğundan tamamen etkisiz kaldı: düello konusunda deneyi olan Jesensky kimin özür dileme yeteneğinin olduğu, kimin olmadığı hakkında kendi görüşüne sahipti.

Milena doğal olarak zaman kazanıyordu. Yeni çevresi yüzünden geçirdiği ilk sarsıntıdan sonra giderek dış dünyayı algılamak, hatta Pollak'ı sürekli olarak görmenin araç ve yollarını buldu, Jesensky ise kızının reşit oluşu ile kayıp gideceğini artık anladığından o zamana kadar bir anlaşmaya varılmasını kabullen-

di. Kızı düzenli bir eğitim almayı hâlâ reddettiğinden ve yarı açık skandallar, kendini ulusalcı havaya kaptıran ünlü doktorun sosyal statüsünü zedelediğinden ve bütün bunlarla onun durumu bağdaşmayacağından geriye akla gelen tek çare olarak Milena'nın gözlerden uzaklaşması, Prag'dan ayrılması geldi, o zaman söylentiler kendiliğinden unutulur giderdi. Jesensky kızını para harcayarak özgürleştirme kararı aldı: Tüm borçlar kapanacak, durumlarına uygun çeyiz, drahoma ve aylık verilecekti. 14 Mart 1918'de Milena küçük, çapkın edebiyatçısıyla evlendi, "Cafe Pollak"[6] kralıyla. Birkaç gün sonra birlikte Viyana'ya gittiler.

> "Yakacak yok, kömür, odun, kok yok. Trenler tüm ülkede durmuş, fabrikalar durdu duracak, dükkanlar saat beşte kapatılıyor, restoran ve kahvehanelerde saat sekizden sonra titreyen bir gaz lambası yanıyor. Yakında elektrik özel kullanıma tamamen kapatılacakmış, hiçbir yerde bulunmayan mumlarla aydınlanacağız! Yakacak yok, yiyecek yok. (...) Bir hafta için verilen, en iyi niyetle söylersek -nicelik ve niteliksel olarak- yoksulca bir akşam yemeği için yeterli. Adam başına bir parça ekmek. Burada iki yıllık bir yoksulluk okulundan geçtiğim halde, 'Tanrı nimeti' olan bu sarı, sert, bayatlamış, küflenmiş şeyi yutmayı başaramadım.."[7]

Milena başka türlü olacağını düşünmüştü. Savaşın sonundan çok daha önceleri yenilgi felaketinin çevre ülkelerinden çok politik merkezi vuracağı belli olmuştu: Bohemya ve Macaristan baş kente yiyecek maddeleri ve kömür sevkiyatını kıstıkları halde ve yeni ulusal devletlerin ilanından sonra sevkiyattan zaman zaman tamamen vazgeçtikleri için milyon nüfuslu Viyana can damarları kesilmiş çaresiz bir anıta dönüşmüştü. Yüzyılların güç dengeleri resmen tepe taklak olmuştu: O güne kadar Çekler, Slovaklar ve Macarlar Viyana'da kendilerine ait kaynakların hakça paylaşılması için savaş verirken, şimdi 'Alman Avusturya'sı' olan ana devletin hükümeti Prag ve Budapeşte'de tahıl dileniyordu. Bununla değiş tokuş edecek ürünleri de olmadığından "insancıl düşünceleri" atıyordu ortaya.

Milena Pollak önce bu yeni ve beklenmedik kasvetli duruma alışamadı. Kocası sürekli bir maaşa sahipti -çünkü kendisini

bankasının Viyana şubesine naklettirmişti ve burada döviz alım satımıyla uğraşıyordu- ama bu maaş alışık oldukları yaşam tarzını sürdürmeye yetmiyordu. Drahoma birkaç ay içinde suyunu çekmişti, Milena'nın çeyizi de satılmış ya da yerine başka şeyler konmuştu, bundan sonra Pollak karısına para vermeyi kesti. Nasıl olsa elinde avucunda kalmayacak, elbise, ziynet, çiçek, kokain için harcayacaktı -artık kendi geçimini kendisinin sağlamasının zamanı geldi diye düşünüyordu. Bunda haklıydı da, karısı da öyle düşünüyordu, daha çok da Viyana'da yaptığı yeni borçlar yüzünden, burada tanıdığı ona destek olabilen birkaç kişi katında kendisini hiç de sevilir kılmıyordu. (Pollak'ın kendi borçları ise onun şöhretine görünürde zarar vermiyordu.)

Milena'nın -daha sonra üstü kapalı ima ettiği gibi- Viyana savaş sonrası sefaleti içinde fahişelik yapmayı bile seçmekten uzak olmadığı son derece inandırıcıdır.[8] O sıralarda burjuva bir kızın sosyal ve etik dünyasını tanımlayan tüm sınırları aşmıştı, babasından yeni, küçük düşürücü yardım istemek yerine anonim bir küçük düşmeyi yeğlerdi. O zaman tren yolcularından alınacak bahşişler daha iyiydi, zaman zaman yolcuların bavullarını otellerine taşıyordu ya da üşüyen, kömürleri olmadan kışı atlatmak zorunda kalan Viyanalıların kesilmiş odunlarını evlerine götürüyordu.[9] Çek okullarında verdiği dersler kısa süreli çıkış yolu yarattı, oraya 'Minervist' olarak mutlaka severek alınmıştı -Viyana halkının yüzde beşi Çekçe konuşuyordu sokak dilinde-, ayrıca özel dersler için de gereksinim vardı. Ama bir hırsızlık sırasında gene yakalandı ve Alman-Avusturyalı bir bölge hakiminin karşısına çıkarıldı. "Erotik kriz içindeydim" diye efsanevi oldu özürü.[10]

Viyana'da Milena Pollak'ın hiçbir sosyal desteği yoktu. Ünlü aile adı, emanzipe Çek kadını örgüsü, Alman ve Çek bulvarlarında yürüdüğü ile ilgili, yörel şöhreti -bunların burada hükmü yoktu. Babası gibi kendisinin de heyecanla desteklediği ulusal bağımsızlığı, Çekoslovak cumhuriyetinin kuruluşunu uzaktan izlemek zorundaydı. Gündelik yaşamda da bu olay rahatsız edici değildi, çünkü Prag artık yurt dışıydı, sınırlar aylarca kapalı kaldı, hatta para yollanması ve mutlaka gereken yardım paketleri ve yiyecekler için bile kapalıydı.

Herhangi bir biçimde evli olmada yatan dayanışmayı umut edemeyeceğinin bilincine evlendikten birkaç hafta sonra varmıştı. Pollak karısını entelektüel açıdan yeterince ciddiye almıyordu, onun neden köklerinden koptuğunu sandığını anlamıyordu. Doğal olarak çok eşli yaşantısını sürdürdü, Prag'da kararlaştırılan erotik eğilimlerine uydu, favorisi olan kadınları Viyana VII. bölgedeki ortak, geniş evlerine getirmekten de çekinmedi. Milena da 'açık evlilik' yaşama için yarı gönüllü deneylere girdi -böylece Hermann Broch'la kısa süren bir ilişki yaşadı-, ama Pollak'ın cinselliğinin çoktan beri sergilediği manik, bağımlılık anı onun için yabancı kaldığı gibi, burada tercihen Otto Gross'dan alıntılarla kültive edilen ideoloji yüklü çok kişiyle cinsel ilişkiye girme de yabancıydı ona. Kabul ettiğinden çok daha fazlasına sabır gösterdi, hatta zaman zaman dayanabildiğinden bile fazlasına -Pollak'ın dostları tarafından belirlenen Viyana'daki edebiyat ve etik görüş yüzünden geleneksel ve tutucu olarak alay edilmekten zaman zaman daha çok ürktü. Lerchenfeld caddesi 114 numaralı evin en üst katında birçok karanlık saat yaşanmış olmalı, bunlar hakkında çok az şey biliyoruz, bunlardan hiç değilse biri onu fiziksel varoluşunun kıyısına kadar itti -kendini zehirleme girişiminden ancak sadık, Macar ev işleri yardımcısı tarafından kurtarıldı.[11]

Savunmaya geçmenin ümitsiz duygusu nedensiz değildi. Çünkü Pollak Viyana edebiyat çevresine hemen uyum sağlayıp, ardından 'Café Central'da, daha sonra da 'HerrenHof'ta aynı Prag'da olduğu gibi otoriteli bir yer edinirken, Milena ilginç bir eşlik edici düzeyinin ötesine geçemedi. Mutlaka dış görünüşünün de bunda etkisi vardı -Viyana açısından bakıldığında tamamen Slav, 'sert' bir güzelliği vardı, her türlü cilveden uzak oluşu da bu görünümünü güçlendiriyordu, en çok da dil sorunu engeli ona zor geliyordu. Pollak'la, kendi kentinden gelip bir süre burada yaşayan Egon Erwin Kisch ya da Otto Pick gibilerle Çekçe konuşuyordu. Beğenilen kahvelerde kültür dili yalnız Almancaydı, öyle ki o -özellikle de ilk ve en berbat yılda- daha çok dinlemeyle kısıtlanmakla kalmamış, aksine taşralılık damgasını da yemişti. Franz Blei, Egon Friedell, Anton Kuh, Alfred Polgar, Robert Musil, Franz Werfel... gibi deneyli kendini ifade

edenlerin yanında eveleyip geveleyen Bohemyalı bir profesörün kızının görüşleri kısıtlı önemdeydi. Zaten politik olayların kavranışında da aralarında dünyalar vardı: Milena tamamen Çek 'kurtuluşunun' etkisindeyken ve hayranlığını güç saklayabilirken, ulusal kimlik ve politik bölgelerin yeniden ayrışması yeni tanıdıkları arasında sadece zorla ilgi çekiyordu. İçinde yaşanılan devletin ana yasasına bağlıymış sözlerini edebiyatta başarılı olmuş Gina Kaus'dan duymak zorunda kaldı, bu kadın Milena'yı burada ciddiye alan ender kadınlardan biriydi -ayrıca Kaus bu devletin küçük ya da büyük olmasının hiçbir önemi olmadığını söylüyordu.[12] Ulusallık sorunu propagandist bir yan sahneydi, HerrenHof'ta herkes bu düşüncedeydi, Avusturyalıların hepsinin şimdi Alman olma isteklerinin açlıktan ölme korkusu dışında zaten ulusal sorunla bir ilgisi yoktu.[13] Şimdi gündemde olan *sosyal* düzen sorunuydu, politik ve kültürel yeni başlangıcın sosyal devrim olmadan düşünülüp düşünülemeyeceği sorunuydu. Kolay heyecanlanan Werfel bile, politik açıdan aynen onun gibi pek bilgisi olmayan Kisch'in önderliğinde, Kızıl Ordu'nun 1918 darbe girişimi yüzünden birkaç hafta bolşevizme kaptırdı kendini -heyecanlı günlerdi, olaylar stratejik açıdan uygun olan HerrenHof'tan bir sahnedeymiş gibi izlenebiliyordu.

Milena Pollak'ın Viyana'nın günlük yaşamındaki sosyal kırılmalardan ve uçurumlardan entelektüel disiplincilerinden çok daha fazla etkilenmiş olması ve giderek artan politik sola olan sempatisinin artmasının deneylerine dayanıyor oluşu kuşkusuzdu. *Jobs*'ları, dil dersi, saatlerce yiyecek bulmak için çevrede koşuşması, kuyruklarda dikilmek, karaborsacılarla pazarlık onun her sınıftan sayısız insanla karşılaşmasını ve giderek ona çiçek dürbünü bakışı kazandırmıştı -ayrıca Viyana Almancası da hızla ilerlemişti. Kahvelerin dışında da o ziyaretçi, gözlemci olarak kalıyordu, bunu zaten dikkat çeken lehçesi sağlıyordu. Ona göz göze bir katılımı hor gören HerrenHof'taki sosyal ve kültürel uzaklığın 'gerçek' yaşamda deney gerektirdiğini ve tamamen özgürleştirici bir anı olduğunu kısa sürede kavradı. Milena çevresine belgesel gözle bakmaya başladı, bir gazetecinin gözüyle. 1919 sonunda ilk kez gördüklerini yazdı. Bir dizi Viyana röpor-

tajı çıktı ortaya, Prag'daki günlük liberal gazete *Tribuna*'nın genel yönetmeni o derece etkilenmişti ki bunlardan, Milena'nın elinden çıkan her şey için hemen ücret ödemeye başladı. Yirmi üç yaşındayken düşünce işiyle ilk kazandığı paraydı bu. Pollak Çekçe makaleleri gördüğünde güldü. Milena kazandığı başarıyı hemen babasına bildirdi: imza "M.P." idi.

Hemen hemen aynı zamanda Çeklerin hükümet ettiği Prag'ı ziyaret etti -belki de bu Kafka ile kısa görüşmeyi olası kılan sıradaydı, hem de şimdilik daha önemli olan *Tribuna*'dan Arne Laurin'le buluşmayı (o da savaş sırasında Viyana'da aç kalmıştı). Bu arada yöresel ün kazanan Kafka ile Almanca konuşmaya cesaret etmesi, yalnız öz güveninin arttığını göstermiyor, aynı zamanda aktüel Alman dili edebiyatı hakkındaki artan bilgisini ve olağan dışı bir hızla kazandığı dil ustalığını gösteriyordu. Mutlaka henüz yeterince hata yapıyordu, can alıcı noktaları ve yan anlamları kaçırıyordu. Buna rağmen Kafka metinlerinin doğru elde olduğu duygusunu taşıyordu. O sırada Pollak'la olan evliliğin aslında nasıl gittiğinden haberi olmadığından, Milena'nın çevirilerini iki dile de egemen olan edebiyat bilgisi olan bir kişinin bunları gözden geçireceğini sanıyordu -bu art düşünceyi kendine saklamış olsa da.

1920 mayıs ayı başında Kafka Prag'da yayınlanan haftalık edebiyat dergisi *Kmen'i* ('Gövde') eline almıştı. Daha ilk sayfada kendi adı vardı: *Franz Kafka: Topic. Fragment. Se svoleni autorovym prelozila Milena Jesenska* (Ateşçi. Bir fragman. Yazarın izni ile Milena Jesenska'nın çevirisi). "Nerdeyse düş kırıklığına uğradım" diye yazdı Milena'ya, pansiyon Ottoburg'da ona uzatılan zarfın içinde ondan kişisel bir yazı olmayışından duyduğu üzüntüyle, sadece kendi öyküsünün oluşuna, bu "eski mezardan çok iyi bilinen sese". Bu doğrudan doğruya cilveleşmeydi. Milena, Kafka'nın kız kardeşi Ottla kanalıyla çoktan yirmi dergi ısmarladığını tahmin edemese de, bunun onun ilk edebiyat çalışması çevirisi olduğunu biliyordu, kendisi *Kmen*'in komünist redaktörü Stanislav K. Neumann'ı inandırarak, ATEŞÇİ'yi dergiyi dolduran biçimde on iki sayfa, çift sütunlu bastırdığı için gurur duyuyordu.

Ancak şimdi aklına -yazarla sözlü olarak ayrıntılı bir konuş-

ma yapmadığının işaretiydi bu- Kafka'ya çeviriyi okuyabilir mi diye sormak geldi. Ama mutlaka Çekçe'yi iyi anladığını öğrenmişti ve bu yüzden *ona* yazarken ana dilini de kullanmasını istemişti Kafka. Ancak bu dilde "Milena tam olarak" görülebilirdi, zaten çevirisi de bunun en iyi onaylanmasıydı: "bu kadar bir zahmete girişmenizi asla anlamıyorum, nasıl bir sadakatle bunu yaptığınız için çok etkilendim, cümlelerin aşağı yukarı gidişini nasıl sadık kalarak Çekçe'de güzel ve doğru olarak işleyişinizi tahmin etmemiştim. Almanca ve Çekçe bu kadar yakın mı?"[14] Birkaç gün sonra: "çevirinin kendiliğinden doğruluğu ben üzerimden kendiliğindenliği attığımda da benim için şaşırtıcı, hiç yanlış anlama olmaması, hiç de fazlalık olmaması, ama hep güçlü ve kararlı anlayışla yapılışı"[15] diye yazdı. Milena bu sözlerin en yüksek yerden gelen övgüler olduğunu biliyordu. Gene de ona bundan böyle *kendi* dilinde yazma izni olduğu için hafiflemişti, o ise kendi dilinde kalmıştı.

Bavul taşıma zamanları geçmişti. Kıtlık sürmesine rağmen -bazı günlerde elma ve çay dışında hiçbir şey yemiyordu- Milena Pollak sağlam bir çalışma ritmine alışmış ve yazılarını zamanında gönderir olmuştu. Kocasının tanıdık çevresinden epey kopmuş, kazandığı zamanı yazı masasında geçirmeye başlamıştı. 1920 yılında *Tribuna*'nun edebiyat ve magazin bölümünde ayda üç yazı, bunun yanında da *Kmen*'de sayısız çeviri yayınlamıştı, aralarında Werfel'in, Dublin'in, Meyrink'in, Landauer'in, Rosa Luxemburg ve Upton Sinclair'in metinleri vardı. Kafka'nın kitapçılarda bulunan yapıtlarını okumuştu, herhalde en çok beğendiği GÖZLEM'deki öykülerdi, onu da çevirdi ve seçilmiş bölümleri yayınlattı. Sonbaharda ise AKADEMİYE RAPOR'u kesintisiz olarak çevirdi ve *Tribuna*'da bastırtmayı başardı.[16] "Sizin kitap ve çevirilerle yapacağınız her şey doğru olacak" diye yazdı Kafka bu kalfalık işini okuduktan sonra ve tüm yetkiyi verdiği için pişmanlık duyacak bir nedeni yoktu. Milena Jesenska -bir tek burada kızlık adını kullanıyordu- *onun* çevirmeni olmuştu, kendisi de buna alışmıştı. Bu göreve bir başkası kalkıştığında hiç ayrıntılı görüşme yapmadan sinirleniyordu. O zaman "bizim işimize karışıyorlar" diyordu. *Bizim* işimize.[17]

Canlı Ateş

Ne kadar acı veriyor, ardından ne kadar hoşluk,
Kim karşı koyuyordu buna?
Goethe, BATI-DOĞU DİVANI

"Yahudi misiniz?" Bir an bu sorunun şaka olduğunu sandı. Onun hakkında ne kadar çok şey biliyordu, uzun ve acılı nişan öykülerini bile duymuştu, bunları ona mutlaka Pollak anlatmıştı. Peki ama Yahudi olduğunu bilmiyor muydu?

Ölümünden sonra bile okuyucuları da şaşırmıştı: Kafka bu derece sakınmasız sorularla hiç karşılaşmış mıydı? Daha sekiz yıl önce Felice Bauer'le mektuplaşmasında, aylarca, yoklayıcı deneyler gerekmişti ritüel flört dönemine girmeleri için ve o sırada kendilerini nasıl hissettiklerini bildirmelerine kadar. Maddi koşullar sonuna kadar yarı karanlıkta kalmıştı, aile içi çatışmalar da, Yahudi erkek ya da Yahudi kadın olmak ne anlama geliyordu -bu acı veren noktaya arada bir dokunuluyordu, ama asla açığa çıkartılmıyordu. Antisemitizm kavramı yüzlerce mektup sayfasında bir kere bile geçmemişti.

Bununla karşılaştırıldığında Milena ile olan ilişki nerdeyse patlayıcıydı -her iki kahramanın da görünürde sosyal ön oyunu atlamaya kararlı olduğu görülüyordu. Bu kez genç kadındı Kafka'yı o güne kadar tanımadığı açıklığa önce zorlayan, sonra da cesaretlendiren. İlk mektuplarında bildik örneği izlerken, sıcaklık yaratmaktan, sıcaklığın tadını çıkarmaktan başka bir şey yapmazken birkaç hafta geçtikten sonra beklenmedik itiraflarla karşılaşmış, aynı yönde, onun varoluşunun çekirdeğiyle ilgili cesur sorularla da. Pollak'ı anlatmaktan çekinmiyor -onu seviyor ve ondan kötü muamele gördüğünü- söylüyordu, sonra da Kafka'nın bir sevgilisi var mı öğrenmek istiyordu. Ona kazandığım para bitiyor ve Prag'dan gelen yiyeceklerle yaşıyorum demesi bir 'itiraf' değil ve birkaç mektuptan sonra tüberküloz

olan bedeninden söz etmesi de cilveleşme değil. Belki de bazı akşamları Café Arco'da geçirmiş olan bir yazarın Minerva-kız öğrencileriyle ilgili dedikoduları duymuş olduğunu varsayıyor; onun hakkında az çok bilgi sahibi olan insanları uzun zamandır anlattıklarına alışkın. Ama yalnız bu değil. Burjuva ketumluğunun oyun kurallarına uymamakta ısrar ederek Kafka'yı tamamen yeni bir görevle karşı karşıya bırakıyor. Sosyal diplomasiye de tıpkı *doublespeak*'in retorik zorluğuna olduğu gibi hemen hiç uymuyor. Kafka çok dikkatli, belirsiz bir cümleyi ağzından kaçırdığında o soruyor, ya da beğenmediğini söylüyor.

Kendisi de mutlaka daha ilk mektuplardaki inceliğe asla duyarsız kalmıyor -bir erkeğin ona, işin içinde cinsel ilgi olmaksızın özen göstermesi iyi geliyor. Kafka onun ciğer hastalığını duyduktan sonra "Şimdi ne yapacaksınız?" diye soruyor. "Belki de size biraz özen gösterildiğinde önemsizdir. Ama size özen gösterilmesini sizi seven herkes görmek zorunda, başka hiçbir şey söz konusu olamaz bu durumda."[1] Sıcak parıldayan cümleler, Milena'nın gündelik dertlerinden çok uzakta. Bu cümlelerin de doğal olarak kimseyi bir şey için görevlendirmediğine inanıyor. Kafka başka türlü düşünüyor.

> "Tümü bir okul ödevi gibi göründüğünde bana karşı üç çeşit olanağınız vardı. Örneğin bana kendiliğinden bir şey söylemeniz gerekmezdi, o zaman beni sizi tanıma mutluluğundan esirgemiş olurdunuz ki bu mutluluktan daha büyüğü kendimi onda denemem olurdu. Bu yüzden bana kapalı tutma hakkınız yoktu. O zaman benden bazı şeyleri saklar ya da güzelleştirebilirdiniz ve bunu da, dile getirmesem de, şimdiki durumda algılayabildiğim üzere bu bana iki misli acı verirdi. Yani bunu da yapmamalısınız. Üçüncü olarak geriye yalnızca: kendini biraz kurtarmaya çalışmak (...) kalıyor.
> Sağlığınız hakkında söyledikleriniz (benimki iyi, yalnızca dağ havasındaki uykum kötü) bana yetmez."[2]

Bu ona bile biraz hızlı geliyor. Kafka sadece mektup yazmıyor, mektuplar *hakkında* da konuşuyor, sanki anılmaya değer bir mektuplaşma varmış gibi. "Sizi tanıma mutluluğu"? "Şimdiki durumda"? Anlamıyor, yarım düzine mektuptan sonra "hissedilmesi" için az, hem de bu yolla kimse "tanınamaz". Onda bir süre

daha kuşku uyandıran, bunların hangisinin ciddiye alınacağı ya da alınmayacağı bu gibi sözlere dayanıyordu. Taktik, sansürlenmiş bir yazma kuşkusu da vardı onda: "Kafka'nın mektuplarında iyice tartılmamış tek bir sözcük yok" diye düşünüyor; bu adam kesinlikle anında hareket eden biri değil, açık bir ölçü kalıyor diye düşünüyor. Doğal olarak o, Kafka'nın asla sekteye uğramayan etik uyanıklığının, kendisini bir art niyetin arkasına gizlememe kararlığının onun kendine bakışının ana hatları olduğunu bilemezdi. Ve işte bu yüzdendi ona ilk önemsiz sitem edişi ve kesinlikle *açıklık* istemesi.[3]

Bu kuşkularına rağmen Meran'da esen sıcak havayı hissediyor, ona gereksinimi var, buna alışmaya başlıyor. Mayıs sonunda nerdeyse her gün yağmur gibi yağıyor haberler, onlara aynı düzenli ve kapsamlı biçimde cevap veriyor. Milena Pollak'nın yazdığı mektuplar günümüze kalmadı,[4] buna rağmen onların duygu dalgalanmalarıyla dolu oldukları açık, Kafka bunları izlemekte zorlanıyor olabilir: Değersiz olmadan söz ediliyor, hatta kendi kendinden nefret etmeden, arada bir Milena akıl almaz açıklamalar yapıyor, sonra kocasının görüştüğü insanların gülünçlüğünden yakınıyor. Kafka'ya karşı duyarlı kalıyor, ciddiye alınmayacağı korkusunu taşıyor, onun bazı garip şakalarını anlamıyor ve ona kendi gazetecilik çalışmalarını göstermekten kaçınıyor. Ama onu şimdi kaybetmek istemiyor *-jen strach o Vas,* diye alıntılıyor Kafka, mektup kesildiğinde "Sizin için korkuyorum yalnızca."[5] Ağzından fazla kötü söz çıktığında hemen telgraf yolluyor, daha haziran ortasında -Kafka ısrarla "sen" demeye geçmesinden birkaç gün sonra ona çiçek yolluyor.

Yoldan çıkma karşı konulmaz: duygusal deneyin yerine geçen mektuplar; paralel dünya yaratan, sadece edebiyatın bildiği hayal gücü sınırlarını ortadan kaldıran, alan yaratan mektuplar; yoğunlukları yaşamın fiziksel deneyini arttıran mektuplar. Kafka bu yoldan çıkmayı çok iyi biliyor, bunun gerektirdiği bedeli de. Bunları Zürau'da tek başına yaptığı meditasyonlardan, Felice ile son sessiz karşılaşmasından, içinde hangi mutsuzluk potansiyelinin saklı olduğunu da biliyor. Buna rağmen yeniliyor. Birkaç hafta boyunca aldığı dersin duygusunu sadece yinelemeyi asla

düşünmüyor. Tam da beklenmedik, ortada olan, yaşamın ona ilk kez sunduğu, duygulu, ruhsal, entelektüel açıdan eşdeğerde bir kadınla birleşme şansını kaçırmak istemiyor. Tam da bu yeni deneyin asıl içeriği, aynı, çoktan bildiği bir uyuşturucuyla oynuyor oluşunu ona unutturuyor. Yeniden mektupları "içmeye" başlıyor. Onları defalarca okuyor, cümlelerin tınısını dinliyor, üst ve alt sesleri. Kâğıtları önüne seriyor, yüzüyle onlara dokunuyor. Bu zevkin gece uykularına mal olduğunun "anlamsızlığını" bildiği halde.[6]

Milena'nın bu tür taşkın hayal güçleri için pek anlayışı yok. O kür hastası bir insanın yüzeysel dertsiz, düş kurmayı canı istediğinde hayal eden, nerdeyse her türlü tedirginliği kendinden uzak tutan bir yaşam sürdürmüyor. En çok da mektupların neye hizmet ettiklerine, neye etmediklerine dair başka bir görüşü var. Kafka'nın temiz, ortak yoğunluğa olan hırsı ona yabancı değil -Milena sevdiği bir kadın öğretmeni yıllarca mektuplara boğdu-, ama delilik çağı onu kendine getirdi, artık onun için içerik önemli, düşler, metaforlar ve sevgi dolu sözlerin ötesinde yaşam dolu sorular ve cevaplar bekliyor. "Bazı mektuplardan yakınıyorsunuz" diye yazıyor Kafka, aradaki farkı hemen hissederek, "insan onları her yöne çeviriyor, ama bir şey düşmüyor içlerinden, gene de bunlar, eğer yanılmıyorsam, size en çok yaklaştıklarım, bu derece kanın emrinde, bu derece sizinkinin emrinde, bu derece ormanın derinliklerinde, bu derece huzurda huzur bulmakta... "[7] Onun için az bu. Onun deneyine göre yalnızlık bu yolla giderilmez, gövdesinin görülmediği yabancı bir erkeğin sesini dinleyerek olmaz. Mektuplar gerçeğin uygun durumlarda açılışını yapabilirler, anıları saklamak için de yardımcıdırlar. Oysa gerçeğin hayalden önce önceliği vardır, bu öncelik *kesindir* ve koşullardan bağımsızdır. Bu yüzden en yoğun, en sevecen mektuplaşma bile acı veren bütünleşmemiş, ama karmaşık aşk ilişkisinin gerisinde kalır. İki saatlik bir yaşam diye özetliyor soğuk biçimde, iki sayfalık bir yazıdan daha fazladır. "Yazı daha fakirdir", diye cevaplıyor Kafka, "ama daha berraktır."[8] Böylece ikisinin de özlemini duyduğu barışın aynı şey olmadığı dile getirilmiş olur.

Mektuplarla oynayan bir düş göreni uyandırmak kolaydır, arada bir zararsız sözcükler yeterli olur: 'Yahudi misiniz?' örneğin, ya da 'Ne zaman Viyana'ya geleceksiniz?' Bunlar yazılı mektup kağıdının ötesine enerjik biçimde geçen sorulardır, bir jest bekleyen değil, bilgi bekleyen sorulardır. Onu hangi uçurumlara sürüklediğini henüz bilmemektedir.

"Tuhaf bir öykü oluştu, sana hiç değilse ima ederek 'anlatmam' gerekiyor. Tribuna'nın genç editörü Reiner (söylendiği üzere çok zarif ve doğrusu abartılı biçimde genç bir insan -belki 20 yaşında) kendini zehirledi. Bu sen daha Prag'dayken oldu sanıyorum. Nedeni şimdi öğreniliyor: Willy Haas'ın Reiner'in karısı ile (doğumu Ambrozova, Hıristiyan, Milena Jesenska'nın arkadaşı ve ona benziyor deniliyor) ilişkisi varmış, bu ilişki tinsel sınırlar içinde hareket ediyormuş. Yakalanma gibi şeyler söz konusu olmamış, aksine kadın evlenmeden yıllar öncesinden tanıdığı adama öylesine işkence etmiş ki, o derginin idarehanesinde kendini öldürmüş. Kadın Haas beyle, onun gece nöbetinden eve neden geri dönmediğini sormak için erkenden idarehaneye gelmiş. Adamsa onlar oraya varana kadar çoktan hastanedeymiş ve ölmüş. -Son sınava girmesi gereken Haas eğitimini yarıda kesmiş, babasıyla arasını açmış, Berlin'de bir film dergisini yönetiyor. Kadın da Berlin'de yaşıyor ve onunla evleneceğine inanılıyor. -Sana bu dehşet verici öyküyü neden yazdığımı bilmiyorum. Belki de aynı şeytandan azap çektiğimiz içindir, bu yüzden öykü bize ait, bizim ona ait olduğumuz gibi..."

Kafka bu haberi Max Brod'dan 12 Haziran 1920'de aldı. Aynı gün hemen onu Milena için temize çekti, nerdeyse kelimesi kelimesine; yalnız kadının "Hıristiyan" ve genç kocası Josef Reiner'i ölüme sürükleyen kadının "Milena Jesenska'nın arkadaşı" olduğu notunu kibar davranma adına yazmadı. Nedeni neydi tüm bu zahmetin? Bu felaket aylar önce olmuştu -19 Şubat'ta, gerçekten de o sırada Kafka Prag'daydı-, arkadaşı Jarmila'nın kaderi hakkında Milena'nın ilk elden bilgi sahibi olduğunu çoktan bilmesi gerekirdi. Bu dedikodunun anlamı neydi?[9]

Kafka bir başka anlaşılmaz şey de yaptı. Bir bölümü çerçeve içinde alıntılayarak ona bir giriş ve son ekledi ki bu daha az şok edici değildi. *"Sen bana aitsin"* sözlerini teyit ediyor ve altını çiziyordu, "seni bir daha asla görmeyecek olsam da... Bundan sonra nasıl yaşayacağız? Benim cevapladığım mektuplara

'evet' dersen, artık Viyana'da yaşayamazsın, olanaksız bu." Ve sonunda: "Viyana'da kalamayacağını yineliyorum. Ne korkunç bir öykü." Milena Pollak gibi, sahnesel sürprizlere alışık, kendisinin de zaman zaman bu gibi durumları kışkırtan bir kadının bile *bu* kompozisyon karşısında nefesinin kesildiğini kabul etmek zorundayız. Doğru anladıysa -başka nasıl anlaşılabilirdi ki- kendi kocasını terk etmesi ve bir kere öylesine gördüğü, onu sırf edebiyat metinlerinden ve birkaç kişisel mektuptan tanıdığı bir insanla yeni bir yaşama başlaması davetiydi. *İki kez* yinelenen bir davet, araya bir intihar öyküsünün sokulması, istenen kararla hiçbir belirli ilişkisi olmayan bir durum. Bu korkudan sonra Kafka'nın düşünsel yapısını sorgulamış olabilir mi, bilmiyoruz -buna hakkı vardı. Daha önce ona Jarmila'nın kendisinden duyduğu bazı ayrıntıları bildirdi, gene de Kafka'dan tam da bu felaketin ona neden bu kadar dokunduğunu, kişisel sorunlarıyla neden bu kadar bağlantı kurduğunu sordu ve sebebini anlatmasını istedi. Görünüre göre Jarmila'yı tanımıyordu, "bay Haas" da yakın arkadaşları arasında sayılmıyora benziyordu.

Milena heyecanla beklediği açıklamayı mutlaka tahmin edebilirdi, eğer Kafka bu bilmecenin anahtarına uysaydı. Kopya çekerken altını çizdiği sözcükler şimdi görüldüğü üzere önemli olanlardı. Brod'un Prag'dan yolladığı raporun geldiği an kritik olandı, nerdeyse ciddi olmak ve Milena'yı kışkırtmaya karar verdiği andı: yani en yüksek taşkınlık anıydı, -ne yazık ki *Jesenska* adının da geçtiği- o felaket haberini kendi kaderinin yorumu olarak kesinlikle okumamak olanaksızdı. Bakışı hemen budala Jarmina'dan uzaklaşıp, mutlaka tüm bilinciyle sorumluluk içinde hareket etmiş olan Willy Haas'a yönelmişti. Yahudiydi ve bir Hıristiyan kadının evliliğini bozmuştu. Bu öykü -Kafka'nın şimdi inandığı üzere sanki yüksek bir yerden gelen esin gibiydi- *bu öykü sanki ona hitap ediyordu.* Bu kesinlik onun bir an için bir oyununun önündeki Yahudi korkusunun perdesini açmaya kışkırtmış, tamamen şaşıran Milena oyunu tüyler ürpertisi içinde izlemişti:

> "Öyküde benim için önce en korkunç olan Yahudilerin zorunlu olarak vahşi hayvanlar gibi öldürmek zorunda olmalarına inanmaları ve hayvan olmadıkları, tersine uyanık oldukları için üzerinize saldırmaları

dehşeti. Bu tasavvuru sen tüm dolgunluğu ve gücü içinde anlayamazsın, tarihteki diğer bütün şeyleri benden daha iyi anlayabilirsin. Ben halkların son zamanların bu gibi görünümleri ortaya çıkmadan önce ritüel cinayet düşüncesine geldiklerini asla anlamıyorum (eskiden olsa olsa genel korku ve kıskançlıktı, burada ise belirli anlayış var, burada 'Hilsner'in eylemi adım adım yaptığı görülüyor; genç kızın bu arada onu kucaklamasının ne anlamı var), oysa ben gene de halkların Yahudinin, önce kendini bıçaklamadan öldüreceğine nasıl inandıklarını anlamıyorum, çünkü bunu yapıyor, ama halklar doğal olarak bunu dert edinmezler.

Gene abartıyorum, bunların hepsi abartı. Abartı, çünkü kurtuluş arayanlar her zaman kendilerini kadınlara atarlar, hem Hıristiyan hem de Yahudi kadınlara." [10]

Demek ki buydu Brod'un ikisinin ortak öyküsünden söz etmesinin nedeni, Kafka'nın "on kez okumasının on kez bu yüzden titremesinin" nedeni.[11] Her ikisi de kendilerini Yahudi 'suçluyla' özdeşleştirmişti, her iki de Haas'ı örnek olarak görmüştü. Ama yalnız Kafka zorunluluk altında bu öyküyle saçmalamayı sürdürdü, hem de sırada, karar verme anında görüntülerin onun üzerinde daha büyük egemenlik kazandığı anda, onları uykuda gezer gibi izledi ve onun düşünme yeteneğini kaydırdıkları için anı kaçırdı. Cinayetten söz ediyor, hatta o sözüm ona 'seri katil' olan, zavallı bir Hıristiyan kızı öldürdüğü varsayılan, basının yirmi yıl önce nefret edilen bir ırkın sembol figürüne çıkarttığı uğursuz Leopold Hilsner'i işin içine sokuyor.

Kolektif öfkeyle daha beter doldurulmuş olan bir kavrama Kafka takılamazdı, aslında neyi kastettiğini Milena, arkadaşının öyküsünden politika çıkaran bu ataklardan sonra artık hiç anlamamıştı. Bunlar 'abartmalar' değildi, bunlar etik açıdan yıpratıcı hükümlerdi, Kafka bunlarla olsa olsa inançlı Yahudi düşmanlarını hesaba katabilirdi. Kendisini de antisemit eğilimler içinde mi görmekteydi? En azından bir kez dikkat çekici alaycı sözle nedenleyerek Yahudiliği ile ilgili (Jste zid?) tınısı açısından yumruğu anımsattığı için doğal olarak onu bu konuda sakinleştirmeye çalışmıştı. "Aptalca bir şakaydı" diye yemin etmişti Kafka, sırf gülmek için bu fonetik oyunları ortaya atmak istemişmiş ve son kuşkuları yok etmek için bu sözüm ona oyunu sürdürdü, ipleri çözdü ve karşısında kimin olduğunu bile unuttu.

"... sana daha çok tanıdığın Yahudiler hakkında (ben de bunların içindeyim) -başkaları da var!- çok olumlu düşündüğün sitemini yapabilirim, ben bazen Yahudilerin hepsini (kendim de dahil) çamaşır çekmecesinin içine tıkmak istiyorum, sonra beklemek, sonra hepsi boğuldu mu diye bilmek için çekmeceyi biraz aralamak, boğulmadılarsa çekmeceyi gene kapatmak ve sonuna kadar bunu yapmak." [12]

Milena Pollak bir Yahudinin sevgilisi ve karısıydı. Bir Yahudiye olan bağı yüzünden kendi kentini terk etmişti. Bu nükteli haberlerle dolu mektubu okuduğu zaman gülesinin gelmesi kuşkuludur.

Kafka'nın bu mektupta aynı ideolojik hortlaklara duyduğu öfkeyi Milena bir yıl sonra Max Brod'a ispat etti. Bu konuşmayı Brod onun rakiplerinden birine iletince Milena ateş püskürttü: Tüm Yahudi kadınları "mutsuz, uğursuzluk getiren, öldürücüymüş".Yahudi bir kadının Yahudi kocasına hitap ettiğini o sırada *biliyordu*. [13]

Kafka'nın etkili, ama hemen hemen çözümsüz cümleleri vardır, bunlar başından beri karanlık görünürler -en çok da Zürau notları bu gibi cümleler için şaşırtıcı örnekler sunarlar. Yahudilik üzerine yaptığı açıklamalar bunlara ait *değildir*- burada besbelli kanlı bir tarihin mirası, kavramların deformasyonu, geleneklerin kavramdan kavrama metodik kopuşu bugünkü okuyucuların anlayışını son derece güçleştirmektedir. Daha doğrusu hassas anlayışı. Otuzlu ve kırklı yılların antisemit motifli cinayetlerinden sonra Yahudi camiasını öldürmenin şaka konusu yapılması olanaksızdır. Aynı biçimde bu boyuttaki cinayetlerin sadece geleceğin karanlığında durmadığını, ama akla bile gelmeyeceğini düşünen bir insanın bilincine girmek olanaksızdır, yani öyle bir bilince ki, orada boğulan bir Yahudiyi *gaz* kavramıyla bir araya getiren düşünce kaçınılmaz olarak birleşir. Ne ölümle hayali oyun -ki mektuplarında çok ender rastlanır-, ne de antisemit zeminlenen yaşam dünyasını yansıtmalarda Kafka böylesi bir kaderin günün birinde Yahudi halkın başına gelebileceğini düşünemezdi, nihayet kendi kız kardeşlerinin de yaşam haklarının ellerinden alınacağı, onların günün birinde planlı biçimde böcekler gibi dünyadan koparılacakları düşüncesi gaz

savaşının bulaştığı imgelemi bile sonsuz derece aşar. Kafka şakaları artık insanca olmayana kadar sürüklüyordu, bunu yapabiliyordu da, tıpkı STRUWWELPETER'in* sadist fantezilerindeki olanaksız ve masalsı anlatılar gibi ona imkansız gözüküyordu. Bu habersizlik karşısında tüylerimizi ürpertiyor. Oysa Kafka'nın hayal edemeyeceği bu uygarlık sınırlarının aşılması asıl anlamında hayal edilemez *kaldı* ve sadece bu, tarihsel empatiye bir yol daha açabilir.

Kafka'nın savaş sonrasındaki Yahudilikle ilgili açıklamalarını anlamak için, *Batı Yahudileri* arasındaki antisemitizmin siteminin asla bugünkü kan kokusuna sahip olmadığının, hatta bunun genel olumsuz yan anlamlarının da olmadığının bilincinde olmak gerekir. Milena Pollak'ın bir yazısını Kafka'nın bir seferinde "keskin, kötü ve antisemitik", aynı anda ise "görkemli" olarak nitelemesi başka türlü açıklanamaz.[14] Öte yandan şimdi onun dışlanma deneylerini ve antisemit nefreti çok daha sık dile getirdiği göze çarpmakta. Yahudi kimliğini dert edinmekten öteye gitmeye, politik açıdan daha uyanık olmaya mecbur hissediyor kendini, Yahudi hukuksal güvence döneminin sona erdiğini kavrıyor, güvencesi elinden alınan herkes gibi tepki gösteriyor, başkalarına bakışı keskinleşiyor.

Bu durum Kafka'nın Meran'da geçirdiği zaman için özellikle dikkat çekici. Asla ilk kez değildi haftalarca Yahudileri ya reddeden ya da hiç değilse onlarla ilişki kurmayı sorun haline getiren insanlarla çevrili oluşu. Bu çeşit deneyleri sekiz yıl önce yaşamıştı, mutlaka da Hıristiyan yönetimindeki doğa sanatoryumu Jungborn'da, bu deneylerine mektup ve güncesinde değinmeye değer bulmamıştı. Oysa pansiyon Ottoburg'daki durum başkaydı.

> "... topluluk tamamen Alman-Hıristiyan, dikkat çekici biçimde: birkaç yaşlı bayan, ya eski ya da şimdiki, zaten ikisi de aynı, bir general ve onun gibi bir binbaşı, ikisi de akıllı, hoş insan. (...) Ama binbaşı beni bugün yemek odasına geldiğimde (general henüz orada değildi) o derece içten ortak masaya gelmeye zorladı ki, teslim olmak zorun-

* Alman efsanevi çocuk kitabı, (ç.n.)

da kaldım. Olay başladı. İlk sözlerden sonra Prag'dan geldiğim anlaşıldığında, general (ki karşısında oturuyordum) ve binbaşının Prag'ı bildikleri ortaya çıktı. Çek misiniz? Hayır. Gel de şimdi bu Alman askeri gözlere aslında ne olduğunu anlat. Birisi 'Bohemya Almanı' dedi, bir diğeri: 'Küçük taraftan'. Sonra her şey yatışıyor ve yemek yeniyor, ama general keskin, Avusturya ordusunda öğrendiği filolojik kulağı yüzünden memnun değil, yemekten sonra benim Almancamın tınısından kuşku duymayı sürdürüyor, belki de gözü, kulağından daha çok kuşku duyuyor. Artık Yahudiliğimi açıklamaya çalışabilirim. Bilimsel olarak o şimdi her ne kadar memnunsa da, ama insani olarak değil. Aynı anda belki de rastlantısal olarak, çünkü herkesin konuşmayı duymuş olması mümkün değil, ama belki de herhangi bir bağlamla tüm topluluk gitmek üzere kalkıyor (oysa dün uzun süre birlikteydiler, odam yemek odasına bitişik olduğu için duyuyordum). General de çok huzursuz, kibarlık yüzünden bu ufak konuşmayı, büyük adımlar atarak uzaklaşmadan önce bir biçimde sonlandırıyor. İnsancıl açıdan bu beni çok tatmin etmiyor, onlara neden eziyet etmek zorunda kalayım ki?, bunun dışında gene yalnız kalmam o gülünç yalnız oturma olmadan iyi bir çözüm, koşul herhangi ölçü kurallarını düşünmemek."[15]

Sakin ses yanıltıcı, acı orada ve yalnızca yüzeysel olarak uyuşturulmuş. Kafka Yahudi olduğunu açıkladığı sırada hepsinin aynı anda kalkmasının rastlantı olduğunu biliyor; karşıt duygusu ise, derinlerde kök salmış bir beklenti, o kadar güçlü ki, buna rağmen "herhangi bir bağlam" kokusu sezdiriyor. Kibar generalin de birden dikkat çeker biçimde acelesi olduğunu sanıyor, hatta Kafka sonunda gizli bir danışma vizyonuyla, sevilmeyen Yahudi masa yoldaşını dışlayacakları bir komplodan kuşkulanıyor.

O sıradaki donup kalmanın çözülmesi ve Kafka'nın gene açıklıkla görmesi haftalar sürüyor. Her şey o kadar kötü değil diye düşünüyor şimdi, mutlaka abarttı. General dinleyici olarak ona değer veriyor ve ona karşı diğerlerine olduğundan daha dostça davranıyormuş, binbaşı ise "budala" antisemitizmden söz ediyormuş, daha büyük birlikteliklerde bir kez "Yahudi rezilliğinden" ve "yüzsüzlüğünden" söz edildiğinde gülünüyor, hatta ondan özür dileniyormuş. Kısacası, burada "masada antisemitizm tipik saflığını gösteriyormuş", bu da çekingen ve asimile olmuş görünen çağdaşlarla herhangi bir biçimde anlaşmada yatıyormuş, onlar göz kırparak beraat ettiriliyor, ama Münih'teki

Sovyet cumhuriyeti elebaşısı olan Yahudileri -Alman burjuvazinin sanrıları- divanı harbin silahları önünde görmekten memnun olacaklarmış.[16] Kafka bu masada daha önceki Münih'e gitme planlarının ne derece saf olduğunu hemen anlamış olmalı: Herhalde orada Yahudi konukları, daha sonra belirttiği gibi sırf öldürmek için kabul ediyorlardı.

Brod Kafka'nın neden söz ettiğini çok iyi biliyordu. "Yahudi küstahlığı" onun kulağına daha birkaç gün önce gelmişti, hem de çok daha tehdit edici durumlarda ve herkesin içinde. Münih'teki oda tiyatrosunun locasındaydı, Brod orada Kurt Wolff ve müdürü Meyer'le oturuyor ve tek perdelik oyunu DIE HÖHE DES GEFÜHLS beklenen alkışlara hazırlanıyordu -politikayla ilgisi olmayan zararsız bir oyun olan bu oyun başka kentlerdeki seyirci tarafından hep duyguyla karşılanmıştı. Bu sefer ise gülünmüş, beğenilmemiş, ıslık ve aşağılayıcı bağırışlar dolu gibi yağmıştı. Münih'te durum ciddiydi: Sovyet egemenliğinin (Münih'te Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilan edilen ve hemen bastırılan sovyet) şiddetle sona erdirilmesinden sonra burada konuşmaya kalkan her Yahudi pogroma hazırlıkla karşılaşıyordu, hele güç politikası açısından hiç de önemli olmayan Gustav Landauer mahkemeye çıkarılmadan ve hüküm verilmeden acele yok edilmişti ve burada gülen ve yuhalayan insanların çoğu tarafından bu durum kabul görmüştü. Belki de bu seyircilerden bazıları şubat ayında, daha iki ay önce yeni ortaya çıkan Hitler adındaki kışkırtıcının sorunun basit yönetimsel çözümünü teklif ettiğinde, yani her Yahudinin elinden vatandaşlığın alınmasını önerdiğinde, -2000 hayran insanın izlediği NSDP* Münih'teki Hofbraeuhaus'da** kuruluş aktının da bu fırsattan yararlanarak sözünü vermesi, bu hedef için "hiç düşünmeden" ve "gerektiğinde kendi yaşamını feda ederek" hareket edeceğini söylediğinde oradaydılar.[18]

Kafka Münih'ten gelen ürkütücü mektubu okuduğunda haklı olduğunu anladı, Brod'un umduğundan başka bir anlamda olsa da. Yahudiler gerçekten kültür siyonizminin savladığı gibi,

* Alman Nasyonal Sosyalist Partisi, (ç.n.)

** Münih'in en ünlü birahanesi, (ç.n.)

tarihsel, kültürel, ırksal açıdan bağımsız bir halksa, bir tek bu bağımsızlığının bilincine varması gerekiyorsa, o zaman Yahudilerin bir *başka* halkın politik tarihine şiddetle müdahale etmeleri, her ne kadar idealist motiflerle olsa da savunulamazdı. Bu sonuç kötüydü, ama zorlayıcıydı, zaten daha birkaç hafta önce Martin Buber -üstelik de Landauer için yapılan bir anma töreninde- bunun üzerinde ısrarla durmuş ve alçak gönüllülük gösterilmesi için uyarmıştı. "Martin Buber öldürülen dostu için "o bu yabancı halk organizmasının kan deveranının kendininkinden ve bizimkinden tamamen yabancı olduğunu anlayamadı. Kendi kanının ritmini bu yabancı halk organizmasına mecbur etmek istedi, o ve onunla birlikte birkaç Yahudi bunu yaptı."[19] Antisemitler de başka türlü düşünmüyordu. Oysa Buber'in görüşünü -ki bu görüşünü ideolojik körlüğü bugün açıkça görülmekte- Kafka hemen anladı ve bunu kendi görüşü olarak benimsedi. Münih tiyatro seyircisinin tepkisi de tamamen anlaşılır diye yazdı Brod'a.

> "Yahudiler belki Almanya'nın geleceğini berbat etmiyorlardı, ama Almanya'nın şimdiki durumunun onlar tarafından bozulduğu düşünülebilir. Oldum olası Almanya'ya, belki yavaş ve kendi tarzlarında gelmesi beklenen şeyleri zorladılar, ama onlara karşı muhalefet oluştu, çünkü bunlar yabancılardan geliyordu. Korkunç verimsiz bir uğraş, antisemitizm ve onunla ilgili her şeyi Almanya Yahudilere borçlu."[20]

Kafka neden öfkelenmiyor? Neden bu kadar dikkat çekici bir anlayış gösteriyor, antisemitizm suçunun Yahudilerde olduğuna işaret ediyor. Özellikle de savaş sonrası dönemde Prag'da inançlı antisemitlerin *hep* sebepler ve fırsatlar bulduklarında bu tavır daha da anlaşılmaz görünüyor. Basın ve Brod tarafından Kafka, en ince ayrıntılarına kadar işin nasıl Almanca konuşan Yahudilere karşı fiziksel saldırıya kadar vardığı ve yeni hükümetin nasıl çaresizce bu soruna baktığı konusundan bilgilendirilmişti. Kendisinin de o güne kadar bu gibi olaylara tanık olduğu kuşkusuzdur, hele 1920 sonunda genel bir pogrom tehdidinin eşiğine gelindiğinde bunun gerçekten son anda durdurulduğu hiç de temelinde yeni bir deney değildi:

"Tüm öğleden sonraları sokaklardayım ve Yahudi düşmanlığı içinde yıkanıyorum. 'Prasivé plemeno' (uyuz alçak) dediklerini duydum bir seferinde Yahudiler için. İnsanın nefret edildiği yerden ayrılıp gitmesi en doğal olan değil mi (bunun için siyonizm ve halk duygusuna gerek yok)? Gene de kalmakta ısrar etme kahramanlığı banyoda yok edilemeyen hamam böcekleri gibi.
Şu anda pencereden dışarıya baktım: atlı polisler, süngü saldırısına hazır jandarma, bağıran, kaçan kitle ve burada yukarıda pencerenin yanında durmadan korunmalı yaşamanın iğrenç utancı."[21]

Münih'te Almanlar Yahudilere karşı. Prag'da Çekler Almanlara *ve* Yahudilere karşı. Aynı yere çıkıyor. Dikkatinin, kurbanların kuşkusuz olan hakkına değil, aksine adı kötüye çıkmış görünenlerin ahlaki pozisyonuna yönelik olduğunu Kafka'nın yaptığı özet açıkça gösteriyor. Çünkü insanın yaşamını süngülerin ardındaki korunma setinde geçirmesi zararlıdır, özellikle de istenmediği yerde yaşamak istemek güçlülük değil, aksine iğrenç bir sırnaşıklıktır. Kuşkusuz birçok Prag Yahudisinin telaşla uyum sağlamaya hazır oluşuna Kafka özellikle sinirleniyor ve onu alışılmadık biçimde hor görücü yorumlar yapmaya kışkırtıyor: Alman soyadları Çekçe'yle değiştiriliyor, Almanca konuşan çocuklar birden Çek okullarına yollanıyor, artık 'Alman Gazinosunda' görülmek istenmiyor.[22] Özellikle de Kafka'nın katı hassasiyeti kişisel onurla ilgiliydi, bu onur onun eylemcilere karşı durmadan nefret duymasını, izlenenlere karşı katıksız bir sempati göstermesini engelliyordu. Çek antisemitler ne istediklerini biliyorlardı, oysa Alman Yahudiler sadece polis çağırıyordu. Bundan etik bir ikilem doğdu: Kurbanlar doğal olarak haklı olmalarına rağmen, Yahudi kurbanın sosyal *rolü* onurla bağdaşmıyordu. Bu ikilem bulaşıcıydı, hemen Yahudi gözlemciye de sıçrıyor ve onun suçsuzlar topluluğuna ait oluşuna sevinmesini engelliyordu.

Prag'daki değişen atmosferden habersiz olan Milena'nın Kafka'nın Yahudiliği ile ilgili sorununun neden birdenbire bu kadar hastalıklı olduğunu anlaması güçtü. Neden bunu kişisel olarak ele alıyordu? Uçurumların üzerinden atlayacağından mı korkuyordu? Ama bunu zaten yapmıştı, başka dili, inancı olan bir kadına yüzünü çevirmişti, başka etik anlayışı olan bir kadı-

na hem de, hiçbir şey bunu yaparken önce herhangi bir kuşkudan kurtulmasına işaret etmiyordu. 'Hıristiyan' biri olarak uzun zamandır kimse onu adlandırmamıştı, dini sorunlarla o da tıpkı Pollak gibi ilgilenmiyordu, ayrıcı dini inançlarının ayrı oluşu evlilikleri *içinde* hiçbir sürtüşme yaratmamıştı. Kafka herhalde hortlaklar görmekteydi, dostça bir görüşmeyle kolayca ortadan kaldırılacak sorunlardı bunlar. Daha birkaç mektuptan sonra mayıs sonunda onu Viyana'ya gelmeye davet etmişti. Nasıl yanlış sahneler yaratarak kendine azap verdiğini bildiğinden bu davete daha çok önem vermekteydi. Biraz sakinleşmek onun kendi elindeydi. Peki ama neden gelmiyordu?

Müdür Odstrcil sözünde durmuştu. Dr. Kafka da ona kolaylık sağlamıştı. Yeni iyileşen sekreter ve bölüm başkanının mayıs sonunda yazı masasına zamanında döneceğini kaza sigortasında aslında kimse beklemiyordu. Oysa Kafka şaşırtıcı biçimde hastalık izninin uzatılmasını istememiş, aksine normal hakkı olan beş haftalık izninin doğrudan eklenmesini ve Meran'da kalmayı rica etmişti. Hatta kız kardeşi Ottla'dan kurumu ziyaret etmesini ve bu istediğini nedenlendirmesini istemişti. Son tıbbi bulgular göz önüne alındığından ondan bunu esirgemek olanaksızdı.

Kafka tamamen iyileşme sözü veremezdi doğal olarak, kendisinin kararlaştırdığı terapi bir sanatoryumdaki tedaviyle ilişkisi olmayan bir tedaviydi. En önemli olan her gün, saatlerce, rahatça temiz havada uzanmaktı, gündüz düşleri gören biri için alıştırmaydı bu, kendisinin bu konuda hiçbir kılavuza gereksinimi yoktu. Bundan sonra gelen en önemli şey beslenmeydi, Ottoburg pansiyonunda kıtlığa rağmen yemekleri onun isteklerine göre hazırlanıyordu -düzenli kilo aldığını görüyordu, bu arada üç buçuk kilo almıştı." "... bu kadar iyi bir pansiyon ve bakımı bir daha asla bulamam" diye yazdı kız kardeşe, o ise şikayetlerin tamamen ortadan kalkmış oluşuna mutlaka çok şaşırmış olmalıydı.[23] Uygun bir ahbap da tanımıştı bu arada Kafka, Bavyeralı bir mühendis ve fabrikatördü bu kişi, onunla birlikte yürüyüşlere ve küçük gezintilere çıkıyordu, hatta Meran'da hafif bir bahçe işi bile bulmuştu.

Bunların hepsi durmaksızın kötüleşen ve Kafka'yı amaçsız heyecanlandıran bir duruma sürükleyen uyku bozuklukları yüzünden değişti. Baedeker'de* dağ havasının buna neden olması mümkündür diye yazıyordu. Ama böylesi bahanelerle dönüşünden sonra onu iyice tetkik edecek olanların anlayışını beklemesi olanaksızdı. Doğrusu uykusuzluk kürün başarısını mahvetmekle tehdit ediyordu; Meran'da kalmak istiyorsa, etkili bir ilaç gerekiyordu buna karşı. Kafka bira içiyor, Baldrian çayına teşvik ediliyor, hatta nefret ettiği Brom'u bile alıyor, bu ise uykudan çok sersemletme yaratıyordu. Bu rahatsızlığının kaynağına inemiyordu doğal olarak, bu kaynağın nerede bulunacağını da kimseyle bu konuyu konuşmaksızın son derece iyi biliyordu.

Henüz resmen nişanlısı sayılan Julie Wohrjzek'le birlikte Meran günlerine birkaç gün de Karlsbad'ı eklemeyi kararlaştırmıştı. O gün gelinceye kadar devamlı rapor vermeliydi -Julie dert ediniyordu, durumu hakkında daha kapsamlı bilgi edinmek için Ottla'ya başvurduğu da oluyordu. Yani Kafka'nın *iki* paralel ve hemen hemen aynı frekansta sürdürdüğü mektuplaşma söz konusuydu, başlangıçta bunun çelişkili ya da uygunsuz olduğu duygusunu taşımıyordu. Çünkü bu haberleşmeler tamamen değişik yapıdaydı: Julie ile esaslı açıklamaları artık yapmazken ve (alınmayan) kartpostallarında huzursuzluk yaratacak her şeyden kaçınırken, Milena ile olan mektuplaşmada yıllardan beri kilitli tuttuğu psikolojik kıvrımlara giriliyordu. Burada salt yoğunluk ve hayal bolluğu ölçü alınacak olduğunda -ki bu ölçü Kafka için bağlayıcıydı- o zaman Kafka için Viyana'dan gelen heyecan verici mektuplarla, Prag'dan gelen şefkatli mektupları herhangi bir biçimde ilintili görmenin anlamı yoktu, hele bunların vicdan azabı yüzünden uykusuzluk yarattığı düşünülemezdi. Milena vardı, oradaydı, Julie uzaktaydı, biri mucize, diğeri ondan beş yıl daha büyük olmasına rağmen "kız" kalıyordu.

Bu içsel psikolojik kulis Milena onu Viyana'ya gelmesi için davet ettiğinde bambaşka bir ışığa girdi. Milena için do-

* Ünlü Alman turistik rehberi, (ç.n.)

ğal bir geçişti: insan birbirine yazıyorsa birbirini görmesi de gerekirdi. Kafka için ise, onu hayal edilenden sosyal bir ilişkinin içine çeken, şok etkisi yapan bir uyanıştı. Önce Viyana'ya, sonra da Karlsbad'a gitmek olanaksızdı. Karlsbad'ı reddetmek Viyana'dan söz etmeden olanaksızdı. Bu iki yöre de *aynı* kıtadaydı, yollar da kısaydı.

Ayrıca da üçlü bir ilişkinin, ya da hiç değilse bir dörtgenin çevresinde mücadele vermek Kafka'nın deneyi olan bir durum değildi. Hele bay ve bayan Pollak'ı bir arada görmek onun düşünemediği bir şeydi: *Bu* mektuplardan sonra kibar, taktik belirlenmiş bir konuşmaya geri dönmek son anlamı taşırdı ya da hiç değilse çok derin bir yalan olur ve tüm bu girişimi anlamsız kılardı. Oysa saklambaç oynamadan Milena'yı yalnız görmesi mümkün değildi: Viyana merkezinde herhangi biri tarafından tanınmak büyük olasılıktı ve haber Café Herrenhof'a ulaştığı anda Kafka, aralarında Ernst Pollak'ın da olduğu bir yığın tanıdığı tarafından kötü muamele görmekten kaçınamazdı. Nasıl algılanır olursa olsun durum kontrolsüz kalıyor, sonu tamamen belirsizleşiyordu. Kendisinin tinsel açıdan hasta olduğunu yazdı, korku onu bütünüyle uyanık tutuyordu, bu yüzden Viyana'da karşılaşma olanaksızdı: "çünkü tinsel açıdan bu güçlüğe dayanamam." Bundan birkaç saat sonra da Julie'ye bir telgraf çekerek, Karsbad'da birlikte geçirilecek günlerin olamayacağını bildirdi. Sebebi sonra bildirilecekti.

Milana Pollak'ın Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı mektupları okuma olanağı olsaydı -bunların yayınlanmasından çok önceleri ölmüştü-, bu örneği mutlaka görürdü. Bu, Kafka'ya zor gelen, hayal edilenden gerçeğin güçlüğüne kaçıştı, *inişten önceki korkuydu,* direksiyonun *ardından* bırakılmasının korkusuydu ve onu akıl almaz manevralara zorluyordu. Geliyorum, gelmiyorum, daha sonra geleceğim- bu tekrarları Felice de defalarca duymuştu. Berlin'de doğal olarak evlilik sorunu etrafında dönüp durulmuştu, yabancı bir kentte yabancı ve aynı zamanda da son derece yakın olan insanların yanında gerçekten özgür bir karar verememe korkusu etrafında. Viyana'da ise erotik ve varoluşsal bir macera kışkırtıyordu, bu sadece yıkım içeren kuruntu bir po-

tansiyel taşımıyordu. Viyana'da kendini suçlu durumuna düşürebilirdi -Jarmila öyküsü bunu ona göstermişti, sanki salt onun için yaratılmış bir öyküydü- , hem de ispatlanmış yaşam güçlerine sadece alçak gönüllülükle seyirci olabileceği insanlar katında suçlu olacaktı. Özlem sonsuzdu, ama sorumluluk da: "Mutlaka gelmeyeceğim, ama gene de... "[24]

Üç haftadan fazla, en az yirmi mektup daha yazılması gerekti Kafka'nın içsel karmaşasını pratik bir çözüm buluncaya kadar yatıştırabilmesi. Giderek hayal etmenin yaşamın *önüne keyfi* olarak geçemeyeceğinin bilincine varmıştı. Daha önce hiç olmadığı biçimde derin bir güven duydu. Yahudi yarasını Yahudi olmayan birinin önüne sermişti. Milena'ya korkusundan söz etmişti, yaşamdan talep etme korkusu olduğunu, o "kendime karşı olan içsel komplodan" her türlü umut verici adıma karşı koyan korkudan; ve ona hâlâ çekmecede duran BABAYA MEKTUP'unu yollama sözü vermişti, bu korkunun nereden kaynaklandığını onun anlaması için. Onu Viyana'yı terk etmeye davet etmişti ve sözlerinin ciddiyetini güçlendirmek için bir büyük adım daha atmış ve: "çok para kazanmıyorum, ama ikimize de yetecek" diye yazmıştı.[25] Hamle yapmış, nerdeyse olanaksız olana kadar uzanmıştı. Bütün bu mektupları -kendininkileri ve onunkileri- geçersiz saymayacaksa Viyana'ya: bir zamanlar nefret ettiği metropole, batışının kehanetini yıllar öncesinden gördüğü yere ve Batı'dan bakıldığında, ister istemez tamamen başka, daha umut verici ışık saçan bu kente gitmek zorundaydı şimdi.[26]

28 Haziran Pazartesi günü Kafka yorgun olarak bavulunu topladı, son kez dolabın aynasına araştırırcasına baktı, nerdeyse üç aydır onun bakımını üstlenen insanlara veda etti, bahşişler dağıttı, masa yoldaşlarının kısmen biçimsel, kısmen içten veda dileklerini kabul etti, Ottla'ya acele bir kartpostal yolladı ve öğleye doğru üzerinde "Viyana" yazan yöne giden vagona bindi. Belki de bir süre daha kalelerle süslü, sayısız gezintilerde öğrendiği büyük vadinin yamaçlarına baktı. Artık ona çok uzakta kalmış gibi olmalılardı, geçmiş yaşamın donuk görüntüsü olarak. Geç öğleden sonra Brenner'de uzun süren bavul kontrolü. Çoktan geçerliliği geçmiş bir vizenin gösterilmesi, bunun iyi

niyetle görmemezlikten gelinmesi. Innsbruck'tan sonra havanın kararması. Salzburg ve Linz istasyonlarının gece görünümleri. Kafka uyanık kalıyor.

> "O bu korkuyu hissettiğinde gözlerime baktı, bir an bekledik, sanki nefes alamıyormuş gibiydik ya da sanki ayaklarımız acı veriyormuş gibiydi, bir süre sonra geçmiş oluyordu. En ufak bir zorlanma yoktu, her şey yalın ve açıktı, onu Viyana'nın arkasındaki tepelere zorladım, ben önden koştum, o yavaş yürüdüğü için, arkamdan bata çıka ilerliyordu ve gözlerimi kapattığımda, hâlâ onun beyaz gömleğini ve yanmış boynunu görüyorum ve nasıl çaba gösterdiğini. Tüm gün boyunca koştu, yukarı, aşağıya, güneş altında yürüdü, bir kere bile öksürmedi, çok fazla yemek yedi ve deliksiz uyudu, gerçekten sağlıklıydı, hastalığı o günlerde bize hafif bir üşütme gibi göründü."[27]

Ona "Frank" dedi. Bundan öncesinde kimse ona adından başka bir adla hitap etmemişti, oysa bu tuhaf, mahrem hitap onun daha önceleri kendisinin yarattığı bir durumla ilgiliydi. Çünkü bir süre mektuplarını böyle imzalamıştı, ancak ikinci bir bakışta bunun "Franz K" olduğu görülüyordu, önce noktayla, sonra noktasız olarak, bu onun "Sizin F" ya da sadece "F" olarak daha fazla yaklaşmasından önceydi. Ama Frank kaldı, Milena bunu, o yaşadığı sürece sürdürdü.

Viyana'da birlikte geçirdikleri dört günden kalan anlatımı sadece bu. Kafka'nın mektuplarında ise değinmeler, o güne kadar hiç yaşamadığı tamamen çözülmeyle ilgili mutlu anların altının çizilmesi var. Yabancı bir insana ve bununla birlikte de yaşamın kaotik doluluğuna kendini bırakma korkusunun yenildiği ortaya çıktı, birkaç saatliğine de olsa mutlu ortak yaşamın yasak bölgesine girme izninin ona bahşedilmiş oluşunun anısı aylarca yalnız düşlerini doldurdu. Viyana'da da düş kırıklarının yaşandığı anlar mutlaka oldu. Kafka Güney istasyonunda berbat bir otele inmişti Salı sabahı, o derece yorgundu ki, Milena ile buluşmayı ancak bir ertesi güne erteledi. Otelin önündeki yaya kaldırımında buluştular, gürültülü trafiğin içinde, onun hayalini haftalardır kurduğu yerleri ziyaret ettiklerinde -onun oturduğu huzursuz Lerchenfelder caddesi, mektuplarını aldığı Benno sokağındaki postane- ki bunu çevreye çekingen bakarak ve

sevilmeyen tanıklardan ürkerek yaptılar. Ama tepelerde, Viyana ormanlarının yamaçlarında yalnızdılar ve tutukluluk hemen çözüldü. İlk gün "güvensiz olan", üçüncü ve dördüncü gün "iyi olandı"[28] diye yazdı Kafka.

Kafka'nın umduğu acele karar ise çıkmadı. Milena hâlâ onun kendisinden ne beklediğini kesin olarak bilmiyordu, hele Prag'daki ortak bir yaşamın nasıl olacağı konusunda bir fikri yoktu, tinsel oradalığı olağanüstü olan, ama kösnüllüğü çekingen, savunmacı, aynı zamanda da günahsız görünen bir insanla yaşam nasıl olacaktı. Ormandaki o son gün -Kafka'nın 37. doğum günüydü- bedensel yaklaşmanın en büyük günüydü, nerdeyse bir baştan çıkarmaydı. Şayet *korku* onun asıl ve derin sorunuysa o günü özellikle iyi gün olarak anımsaması nasıl oluyordu?

Dilsiz cinselliğe bir dil vermeden bu sorunun yanıtlanması olanaksızdı. Bu meydan okumanın, bir erkeğin -üstelik de çok daha genç bir kadın karşısında- kendi cinselliğini belirlemesi, hem de flörtün çifte zemini olmadan, erotik talipliğin dil oyunlarının ötesinde hangi kalp çarpıntılarına neden olduğunu, hangi tartışmalı tutuklukların, kararsızlıkların ve rol zorunluluklarının 1920 yılında aşılması gerektiğini ölçmek bugün zordur. Ütopik bir yanı vardı bunun, yabancı, beklenmedik bir mutluluğun söz verilişini saklıyordu içinde. Kafka'nın yürek işlerinin ikircikli deneylerinin cinsel olana girmesinden Felice her zaman kaçmıştı. Milena ise kendisi soruyordu, deneyliydi, sessiz mutluluğun anlarının *dile getirilen* güvenin ön koşulu olduğunu biliyordu. Kafka şimdi bu güvene sahipti. Artık kız, kadın ve dişi türdeş arasında ayrım yapmıyordu. Her üçüyle de konuşmaya başlamıştı.

> "Senin mektupların içinde en güzel olanlar (oysa bunu söylemek faydasız, çünkü hepsi, nerdeyse her satır yaşamımda başıma gelen en güzel olanları) benim 'korkuma' hak verdiklerin ve aynı zamanda da benim bu korkumun olmaması gerektiğini açıkladıkların. Her ne kadar ben zaman zaman 'korkumun' rüşvet yemiş savunucusu gibi görünüyor olsam da, ona en derinde hak veriyorum ve belki de benim en iyi yanım bu. En iyi yanım olduğuna göre, belki de senin sevdiğin budur. Yoksa bende bunun dışında sevilmeye uygun büyük ne bulunabilirdi ki. Oysa bu sevilmeye değer.

Bana bir defasında sorduğun gibi yüreğimdeki korkuyla cumartesi gününü nasıl olup da 'iyi' diye adlandırıyor olmamı, bu zor açıklanacak bir şey olmaz. Seni sevdiğim için (yani seni seviyorum, sen o kalın kafalının, tıpkı denizin, kendi dibindeki ufacık bir çakıl taşını sevdiği gibi, aynı onun gibi sularla kaplıyor benim sana olan sevgim -ve ben sende gene çakıl taşına dönüşüyorum gökler izin verdiğinde) tüm dünyayı seviyorum ve bu dünyaya senin sol omzun da dahil, hayır önce sağ idi ve ben bu yüzden onu öpüyorum, hoşuma gittiği için (ve sen sevecenlikle oradan bluzunu çektiğin için) buna sol omzun ve benim üzerimde duran ormandaki yüzün de dahil ve ormanda benim altımdaki yüzün ve nerdeyse ortaya çıkan göğsünde dinlenmem. Bu yüzden haklısın tek vücut olduğumuzu söylerken ve benim korkum yok, tersine tek mutluluğum ve tek gururum ve bunları yalnızca ormanla sınırlamıyorum.
Ama işte bu gündüz dünyası ile senin bir zamanlar küçümseyerek erkekişi diye söz ettiğin o 'yataktaki yarım saat' benim için başa çıkamadığım bir uçurum, belki istemediğim için. Orada uzakta gecenin bir işi, bütünlükle her anlamıyla gecenin işi; burada dünya ve ben ona sahibim ve şimdi ona yeniden sahip olmak için geceye sıçramalıyım. Bir şey yeniden elde edilebilir mi? Bu: onu yitirmek anlamına gelmez mi?(...)
Bir gecede sihirbazlıkla yakalamak istemek, aceleyle, zor nefes alarak, çaresiz, tutkunlukla, her günün açık gözlerle sunduğunu sihirbazlıkla yakalamak istemek! ('Belki' çocuk sahibi başka türlü olunamaz, 'belki' çocuklar da sihirbazlıktır. Bu soruları henüz bırakalım) Bu yüzden şükran borçluyum (sana ve her şeye) ve işte bu yüzden de samozrejmé (anlaşılırdır) senin yanında son derece sakin ve son derece sakin olmamam, son derece zorlanmam ve son derece özgür olmam, bu kavrayıştan sonra tüm başka yaşamdan, vazgeçmiş olmam."[29]

Milena Pollak'ın bu son önemli yerinde yanlış yere konan virgüllü cümlenin tam anlamını kavrayıp kavrayamadığı kuşkuludur. Çünkü bu cümle Kafka'nın kendi cinselliğine veda edişinden daha az bir şey söylemiyor. Ama bunu kişisel bir eksiklik olarak gördüğü için değil, aksine onunla uyum sağlayamadığı, kendi mutluluk çabasıyla ilişkisinin olmaması, yabancı kalışı ve öz ruhuna kavranmaz, yönlendirilemez güç olarak karşı çıktığı için. İyi kötüye kışkırtıyor, kadın yatağa kışkırtıyor, Kafka daha Zürau'da iken kısa ve öz olarak bunu not etmişti. Bu etik aşırı sertliği yaşam pratiği içinde aşamamıştı, Julie Wohryzek sevgilisi olmuştu, cinsel arzu karşılıklıydı, hatta Meran'da düşüncelerinde bir hizmetçi kızı izlediğinde bile, haftalarca, açık bir karşılaşma olsaydı mutlaka kucaklardı da. Ama bütün bunlar "benim asıl istemime karşı" diyordu Milena'ya. Çünkü seks ona

dolambaçlı bir yol olarak görülüyor, yanlış bir yol olarak, kötülüğe değilse bile, gene de karanlığa götüren, erkekle kadının sonunda sahip olduklarını da ellerinden aldığı fırtınaya teslim ettikleri gibi görüyor. Kafka mutluluğu yalnız barış görüntülerinde, huzurda, bütünüyle gevşemede düşünebiliyor. İnsanın 'kurtuluş aramayan' biri olduğunu bir kez unutmak; artık uyanık olmak zorunda kalmamak, kapıları açık bırakmak. Başını onun göğsüne ya da kucağına koymak. Serin elini alnında hissetmek. "... başka hiçbir şey, sessizlik, derin orman."[30]

Altstaedter Ring'deki büyük evi nerdeyse boş buldu; ana babası ancak birkaç gün sonra her yıl gittikleri Franzenbad tatilinden geri döneceklerdi. Bir tek Ottla oradaydı, düğününün hazırlıklarını yapıyordu. Kafka'nın neler olduğunu anlattığı ilk kişi o oldu. Kendisi de ondan kız arkadaşı Julie'nin başına neler geldiğini ve onu hangi durumda bulacağını öğreniyordu. İkisi de şimdi işinin güç olduğunu anlamıştı.

Bir sürpriz daha bekliyordu Kafka'yı. Brod'a yaşamının değiştiğini çoktan bildirmişti, Meran'ın sağlık açısından olmasa da bambaşka bir anlamda dönüm noktası olarak kendini gösterdiğini. İkinci kez bir aşk ilişkisi, dokunmakla değil ama mektuplarla büyüyen, ikinci kez muhteşem erotik imajinasyonu yakalamak ve onu sıkı tutmak. "Bugüne kadar görmediğim canlı bir ateş o" diye açıklamıştı Brod'a, ama aynı zamanda da "ayrıca bir tek onun için yanan bir ateş."[31] *Onun için*: bu Ernst Pollak'tı. Adını anmasa da -umulmadık okuyucuların ortaya çıkmasını dert edindiği içindi bu-, hangi ünlü çiftin söz konusu olduğunu anlatmak için Kafka yeterince işaretler vermişti burada.

Ortaya dostunun bir şeyden haberi olmadığı çıktı. O gizemli Viyanalı kadının kim olduğunu anlamak işin boşuna kafa yormuştu, hele bu kadının 'Hıristiyan' olacağı aklına hiç gelmemişti. Kafka için şaşırtıcı, sarsıcı bir sarsılmaydı bu. Çünkü bu Brod'un Jarmila ve Alman-Yahudisi sevgilisi (ve sonraki kocası) Willy Haas'ın öyküsünü ona hiç de özel bir nedenden dolayı, hele de bir öğretici ders olarak anlatmadığı ortaya çıkıyordu; ayrıca da, Milena Jesenka adını sırf *rastlantısal* olarak mektubunda geçirmediğini şimdi anlamıştı.

'Bu öykünün bizimle bir ilişkisi var mı?', diye sormuştu Milena Viyana'dan. 'Bu bir ihtar mıydı?' Hayır diye temin etmişti Kafka, çünkü çoktan anlamıştı kendisini hangi genelleştirmelere bıraktığını -hayır, bir ilişkisi, yoktu, tehdit de değildi. Doğrusu da buydu, şimdi *ortaya çıktığı üzere*. İçsel mahkemenin görev yolları keşfedilemez kaldı. Dostunu o güne kadar asla bu derece taşkın görmemiş olan Max Brod'sa çok şaşırmıştı. "Mutlu o" diye not etti ilk buluşmalarından sonraki gecede. "Bu fırtınalara dayanabilecek mi acaba?" Aynı saatte Kafka yazı masasında oturmaktaydı: "... insan mutluluk yüzünden ölürse, o zaman gerçekleşmeli bu. Ve ölmeye mahkum biri mutluluk yüzünden hayatta kalıyorsa, o zaman ben de hayatta kalacağım."[32]

Her Şeye Rağmen

Akarsular hareket ediyor, ilerliyorlar;
denizlerse ilerlemiyor.
Henri Michaux, JE VOUS ECRIS D'UN PAYS LOINTAIN

Birlikte oldukları zaman epey gülmüşlerdi, en çok da ilk haftalarda, Schelesen'deki küçük pansiyonda. Daha sonra daha sessizleşmişler, bir aile kurmayı düşlemişler, Prag'da küçük bir daire aramışlar, nikah gününü bile kararlaştırmışlardı. Oysa bütün bunlar boşa gitmişti. Birlikte gülme sonunda 5 Temmuz 1920 öğleden sonranın geç saatlerinde bitmişti, Karl alanındaydı, orası uzunlamasına, parkı andıran Prag Neustadt'ın bir tesisiydi. Kafka kurumundaki mesai bitiminden sonra oraya koşmuş, Julie Wohryzek kız kardeşinin yakındaki moda salonundan gelmişti.

Genç kadının tüm gövdesi titriyordu. Bir rakibi olduğunu haftalardır biliyordu, mayıs sonunda Kafka'nın dönüşünü, kararlaştırdıkları Karlsbad'daki buluşmayı boşuna beklemişti. Çek bir kadın mektup arkadaşı var deniliyordu, pek güven verici bir sebep değildi. Yabancı bir kadının yazdıkları nasıl olur da bir sevgilinin ilgisinden daha önemli olurdu ki? Oysa şimdi Franz'ın bu kadını gerçekten ziyaret ettiğini öğreniyordu, hem de birkaç gün, onun değiştiği de görmemezlikten gelinemezdi. Oysa ikisi arasında bir şeyin değişmediğini söyleyip duruyordu -ama Viyana'daki bu yeni deneyin o kadar etkisi altındaymış ki, bunun yanında başka bir şeyin anlamı kalmıyormuş ve aynı zamanda yok oluyormuş. Bu da ayrılığı kaçınılmaz kılıyormuş. Birkaç kere yineledi, anlaşılması zordu; özellikle de şimdi parasal ya da daire tutmayla ilgili dertler artık söz konusu değilken, aksine yalnız ikisinin yaşamı söz konusuyken, o alışılmadık bir karar verme gücü gösteriyor, hatta hiçbir telkinle etkilenmeyen bir katılık sergiliyordu. Sonunda konuştu ve kendiliğinden gidemeyeceğini söyledi. "Sen bana git diyorsan giderim. Bana git di-

yor musun?" "Evet", diye cevap verdi Kafka, kendi girdiği yolu terk etmeden tam o sırada bir kaçışı bekliyordu. "Ama gidemem ki", dedi Julie.[1]

Karl Alanı'ndaki küçük, can sıkıcı sahne -Julie Wohryzek'ten bize kalan tek cümleler- Kafka'nın çok yeni, şaşırtıcı uyanık rolde olduğunu gösteriyor: bir kadın uğruna başka bir kadını terk eden sevgiliyi. Bu sahnenin geleneksel örneğinin tamamen bilincinde olduğuna kuşku yok: özellikle de bu 'kızı' ana babasının direnmesine ve etik iftiralara karşı koruması ne kadar sıra dışı ise, şimdi de onu terk etmesi o derece sıradandı. Oysa ne birinde ne de öteki durumda Kafka doğru bir karar verdiği duygusunu taşımıyordu; bunun yerine doğru olarak baskı yapan çok güçlü bir özlemi izliyordu.

Doğal olarak bununla ilgili etik kuşkular sakinleştirici değildi. "Siz bu kıza anlık acının ötesinde en büyük iyiliği yaptınız", diye yazdı şaşıran Milena'ya, hem de Viyana'da buluşmalarından haftalar önce. "Benden kurtulması için bunun dışında bir çare düşünemiyorum." Sanki bu dert sonlandırılmış gibi geliyor bu kulağa, Kafka'nın bu arada kendisini bile inandıramayacağı bir bahane gibi görünüyordu. "Ona belki de olası olan en büyük kötülüğü yaptım", diye açıkladı birkaç saat sonra kız kardeşine, "belki de bitti. Canlı bir insanla böyle oynuyorum."[2] Bununla doğru olana biraz daha yaklaşıyordu. Oysa Kafka'nın kendi kendisini suçlaması bu sefer, Felice Bauer ile ayrılmaya götüren o panik yoğunlaşmadan çok uzakta. O zamanlar, üç yıl önce suçsuz birinin yaşamını mahvettiği düşünceleriyle işkence etmişti kendine, onu ilelebet kadınsı kaderine yabancılaştırdığını sanmıştı, Brod ona 1919 nisan ayında Felice'nin evlendiği haberini verdiğinde bunu geç bir bağışlanma olarak algılamıştı. Kesin aklanma Kafka'ya nihayet 1920 ilkbaharında ulaşmıştı, Meran'a gitmesinden önce: Felice'nin bir oğlu olmuştu, Kafka akıllı davranarak bu olay için bizzat kutlamaktan vazgeçmişti, gene de Ottla'ya kutlaması gerektiğini birkaç kez anımsatmıştı. Felice'den haberdar olan, ama zamansal bağlamları düşünemeyen Milena'ya karşı ise eski azapları yumuşak bir ironiyle ortadan kaldıran bir ses bulmuştu: "5 yıl boyunca onu oydum (ya

da isterseniz kendimi), ne mutlu ki kırılmazdı, Prusya-Yahudisi karışımı, güçlü zaferden emin bir karışım."[3]

Yeni kazanılan bu deney, yani kadınların güçlü oluşu, acı ve terk edilmeyi zarar görmeden atlatmaları kuşkusuz Kafka'nın Julie'ye davranışını etkilemişti. Ayrılığın onun için nesnel açıdan en iyi şey olacağına kuşkusu yoktu, hiçbir yerde onun zor anlaşılır dalgalanmalarını hiç yakınmadan kabullenen bu özverili kadının geleceği için dertlendiğine dair bir not yok. Onun kırılmalara karşı hassas olduğu doğaldı. Felice kendine egemen olarak ayrılığı nasıl taşıdıysa, Julie umutsuzluğunu caddenin ortasında gösteriyordu. Ondan korkulurdu, hiç değilse bir an için, Kafka onunla kol kola giderken genel huzursuzluktan daha az acıma duymasına rağmen, onun son umudunu da kırmaya cesaret edemedi. Viyana'daki bu Çek kadının, sözüm ona kocasını severken, nasıl oluyor da bunun yanında bir de başka bir erkekle gizli bir ilişkiye gereksinimi olduğunu anlamadığını söyledi. Ona yazacaktı, şu Milena'ya.

Kafka dehşete kapıldı; belki de mutsuz bir olaydan korkulmaması için birkaç gün kazanılır diye geçti kafasından. Bu da anlamsız öneriyi kabul etmesine yetti. Tam depresyona giren, şimdi biraz sakinleşmiş olan Julie'yi evine götürmüştü ki, Viyana'ya bir telgraf yollamak üzere postaneye gitti: "kız sana yazacak ona yumuşak, ama katı cevap ver ve beni terk etme."

Dalganın üst tepesine varılmıştı. Kafka iki şey arasında kalmıştı. Ona birkaç gün boyunca sanki hayal ve gerçek iç içe girmiş, onu yıllarca hissedilir biçimde çıldırmaya yaklaştıran o sürekli aşırı zorlanmadan sanki kurtulmuş ve onu yenmişti. Milena fantastik olanın lisansını vermişti, Milena aynı zamanda onun Viyana'nın caddelerinde yanında yürüdüğü kadındı ("düşün bir kere, sen benim yanımda yürüdün"), evini görmüştü ve nihayet ormanda onun yanında sessizce yatmıştı, dünya gürültüsünden ve acısından koruyan ölçüsüz ormanın ortasında, bu görüntüyü sonraki haftalarda durmadan görecekti. Kararsızlık değirmeni de o günlerde durmuşa benziyordu, ilk tek kez Kafka kendisini aşkın tutkulu, ahlak dışı boyutuna açıyordu, bu aşkta engeller ve kararsızlıklar yoktu. Erimek, başka birinde korkusuzca çözülmek vardı.

Bir süre Kafka kaçınılmaz tedirgin edici durumlara dayandı, Prag'a dönüşüyle ve genel selamlaşma seremonileriyle ilgiliydi bu durum. Aynı sırada efsanevi 'Madridli dayı olan Alfred Löwy de gelmişti, Praglı akrabaları onu altı yıldan bu yana görmemişlerdi. Löwy doğal olarak Kafka'ların evinde konuk edildi, Franz odasını boşaltmak durumundaydı ve iki haftalığına Elli'nin yaz tatillerinde kullanılmayan büyük evine taşınmıştı. Bu bir yandan yorucuydu, çünkü Löwy yeğeninin onu tamamen değişmiş olan kentte gezdirmesini istiyordu, öte yandan da hoştu, çünkü böylece Ottla'nın yakındaki düğünüyle ilgili gittikçe artan aile gürültüsüne dayanmak zorunda kalmıyordu. Onun kocası Josef David'le Altstaedter Ring'deki aynı apartmanda bir daireye taşınması kararlaştırılmıştı, bu evin döşenmesi ana babaya düşüyordu, yani *in praxi*'de anneye. Franz'ın yeniden bile bile içine girdiği ruhsal ikilemle kimsenin ilgilenecek durumu yoktu, ailenin bakışı o sırada ondan uzaklaşmıştı, bu da onun için iyi bir durumdu.

Sağlığı ile ilgili ısrarlı sorulardan Kafka buna rağmen kaçınmıyordu, Meran'ın tam bir iyileşme getirmediğini uzun süre saklayamadı. Özellikle de sürekli öksürme şimdi -erken yaz sıcaklığına rağmen- eskisine göre daha da ısrarla devam ediyordu ve bu herkesi üzüyordu. Sözüm ona Meran'da aldığı üç ya da dört kilo da hiç fark edilmiyordu. İlk bakışta Kafta canlı ve dinlenmiş görünse de hastaydı ve (aşağı yukarı 17'lik bir *body mass* index'le) savaş sonrası ölçülerine göre bile belirli biçimde normal kilosunun altındaydı. Aile doktoru Dr. Kral da aynı kanıdaydı, Kafka'nın ciğerinin durumunun hiç değişmediğini görmüş ve ürkütücü "iğne vermenin" (herhalde gene Tüberkülin) ilk kötü hava başladığında açınılmaz olduğunu söylemişti.

Şimdi ona her yerde rastlayan çehreler, kendi mutluluğunun içine gömülmüş olan Kafka'yı bu arada pek ilgilendirmiyordu; bir tek büroya geri dönmek kalp çarpıntısı yaptı. Bonkör müdür Odstrcil'in karşısına ölçülebilir bir kür başarısıyla çıkamayacağı için, bir de *asıl* ciğer sanatoryumu olan bir yerde tedavi olmayı bu kadar akıl almaz biçimde ihmal ettiği için utanıyordu. Kurum doktorunun önerilerine uymadığını, kurumun sırtından kür değil

aslında tatil yaptığını açıklamak orunda kalacaktı. Oysa her şey yolunda gitti, Odstrcil her zamanki gibi sevecendi, Kafka'nın bölüm başkanı olarak yeni görevi de umulduğundan daha rahattı. Çünkü çalıştıracağı memurlar onun dönüşüne göre kendilerini ayarlamadıkları için onun bürosuna gelmesi gereken dosya yığınının gönderilmesi bir haftadan daha uzun sürdü. Bu arada Kafka pencere ve yazı masası arasında gidip geldi, uygun adımlarla kişisel postasını yakalayacağı 'varış yerini' aradı ve elinde bir mektup tuttuğu anda hemen cevaplamak için oturuyordu. Arada sırada bir müşteriye öneriler yapmak zorunda kalıyordu, her iki öğleden sonra da bir genç, heyecanlı Gustav Janouch en yeni şiirleriyle beliriyordu. Dışarıdan bakıldığında bu işin orta bir memurun hak edeceği maaşla ilişkili olmadığı açıktı. Onun unvanı *tajemnik*'di (sekreter) diye yazdı Viyana'ya, çünkü çok *tajemné* (gizemli) imiş haftalardır burada yaptığı iş.[4]

Gizlice çok meşgul olduğu amirinin gözünden gerçekten kaçıyordu. İlk sekiz iş gününde tam olarak altı resmi yazı dikte etmiş, buna karşılık Milena Pollak'a on beş kapsamlı mektup yazmıştı, hepsini de büroda. Bu arada onun *Tribuna*'nın sanat sayfasındaki yazılarını dikkatle incelemişti, çevirileri hakkındaki düşüncelerine yer veriyordu ve Kafka İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun Milena'nın son derece başarılı moda yazılarına dalan tek memuruydu, Milena bunlardan utanmasına rağmen alacağı ücret yüzünden yazıyordu. Bütün bunlar önemli değildi o kadar. Kafka ister istemez kendini örneği olmayan bir mektup fırtınasının merkezinde buldu, buna altı kişi daha katılıyordu: bir oraya bir buraya bir anlaşma, yarı açık, yarı kapalı, kendisinin yürütmek zorunda olduğu hukuksal mektuplaşmaların karmaşıklığı yüzünden bu işi mutlaka üstlenebilirdi.

Max Brod'la başlamıştı bu: Onun Jermila ve Josef Reiner'in hüzünlü öyküsünü anlatan mektubunu Milena doğal olarak görmek istiyordu, Kafka'da görsün diye Viyana'ya yollamıştı. Buna karşılık Jermila'nın arkadaşı Milena'ya yazdığı mektup geldi ona, vahşi, saldırgan, duygusal açılımlı bir mektuptu, onu okurken Kafka kendisinin cehennemi gördüğünü sandı. Bundan kısa süre sonra Milena hemen hiç tanımadığı Brod'a başvurdu,

çünkü Kafka'nın tüberkülozu hakkında doğru dürüst bilgi edinmek istiyordu. Brod'un eşi bu mektupları okumasın diye bunlar üstelik de Kafka tarafından ona götürülüyordu -kapalı zarflar içinde. Ama kısa süre sonra neler döndüğünü anladı, en yakını insanlardan tıbbi bir olay olarak ele alınmasını onursuz bulduğu için, Milena'dan buna son vermesini istedi.

Ardından Julie Wohryzek karışıklığı baş gösterdi: Kafka her ne kadar onun Milena'ya yazmasına "izin" verdiyse de, daha ertesi gün bundan feci pişmanlık duydu. Ona boru mektubu ile haber yollayıp şimdilik bir şey yapmamasını ve bu konuyu bir kez daha kendisiyle birlikte düşünmesini söyledi. Oysa çok geçti: Kendinden geçmiş gibi Julie Milena'ya mektubu çoktan yazmıştı, hemen de postaya vermişti. Şimdi ise Kafka'yı kızdırmamak için acele büyük postaneye gitti, orada mektubu yakalamayı gerçekten de başardı. Tabii mektubu yırtması konusuna da inanmadı, bunun yerine onu göndermesi için Kafka'ya verdi. Kafka mektubu açma konusunda şeytana uymaya karşı koydu. Ödül olarak bir süre sonra Milena'nın cevabını gönderdi Julie ona, mektupta altı çizili bölümler vardı. Ayrıca da ondan Pollak'ların Viyana'daki posta adreslerini istiyordu, çünkü Milena'nın kocasına da yazmak niyetindeydi...

Buna benzer, yansıtmalı bir kabini andıran bir senaryo da aynı sırada Stasa Jilovska ile sahneye konuyordu, bir zamanlar Milena'nın sınıf arkadaşı olan, Café Arco'ya hep onunla birlikte gelen, daha sonra da psikiyatri kliniğinde onu en sadık biçimde ziyaret eden arkadaşıyla. Milena onu özlemişti, kendisinin tüm yaşamını bilen sırdaşıydı ve belki de şimdi ona bu gerilimli durumda, iki erkeğin arasında kaldığı sırada bir yol gösterecek kişiydi. Kafka gene doğrudan tarafların okuma yoldaşı olmuştu: Jilovsky çiftini ziyaret etti, Milena'nın arkadaşının hemen Viyana'ya gelmesini istediği ricasını iletti (bu da onu fena halde kıskandırarak heyecanlandırdı), Stasa'nın Milena'ya yazdığı ve onun durumunu eleştirel yorumlayan kapsamlı mektubunu istedi ve okuması için aynen bu mektup ona Viyana'dan geri gönderildi.

Şimdi ise son kahramanı işin içine sokmak ve Ernst Pollak'ın Praglı rakibine yazdığı mektuptan söz etmek gerekiyor. Gerçek-

ten de Kafka haftalardır kendisinin tozunu attırdığı, artık yavaş yavaş azalan mektup bulutunun altında yaşarken Pollak'ın ona yazacağını duydu. Bu artık kimseyi şaşırtmazdı, Milena gizli erotik numaralar çeviren bir kadın değildi, Kafka'nın ayrılmasından sadece birkaç güne gereksinim duymuştu Pollak'la açık konuşmak için, bu konuşmada Prag'a geri dönmesinin de söz konusu olduğu kuşkusuzdur. "Ernst her şeyi biliyor", diye okudu Kafka daha 8 Temmuz öğleden sonra: yaşamında hemen hissettiği anlamlı bir andı bu, rastlantısal olarak Brod'la paylaştığı bir an, çünkü o sırada karşında oturuyordu, bürosundaki ziyaretçi sandalyesinde. Café Imperial'e gittiler tedirgin edilmeden akıl yürütmek için. Kafka sonra postaneye yıldırım telgraf atmak için koştu: "tek en doğru olandı, sakin ol, burada evindesin... " Ve aynı biçimde nefesi kesilerek ona para yollama önerisi yaptı.[5]

Kafka'nın tepkisi bonkördü, insancaydı; oysa Milena durumun derin anlamsızlığını hiç anlamadığını söylemek zorunda kaldı kendisine. Çünkü ona Kafka'nın öykülerini tanıtan Ernst Pollak olmuştu, hiç yorulmadan evde, kahvede Kafka'nın yaşayan en büyük Alman dili yazarı olduğunu öven de oydu.[6] Bu dahinin şimdi özellikle *onun* karısına ilgi göstermesi, kendi yaratıcı kısırlığının oldum olası ona azap verdiği, öz güveninin göründüğünden çok daha dengesiz olan bu narsist zevk adamı için şok olmalıydı. Ayrıca Kafka'nın mektuplarından bazı pasajları da okumuştu -Milena'nın bir başka oyunu, Kafka'nın sanıldığı üzere asla haberi olmamıştı-, bu adaylığın dilsel yoğunluğu onu burada hiç de geçici bir hayranlığın söz konusu olmadığına inandırmıştı.[7] Evliliği sarsılmıştı, artık Milena'nın gündüz ve gecelerini nasıl geçirdiğini bilmiyordu, nefret patlamaları, hatta ağır saldırılar bile olmuştu. Pollak şimdi birden yeni ilgi göstermişti, kaybetmekten korkuyordu, belki de karısını Kafka'nın yabancı gözleriyle görmeye başlamıştı.

Uzaktaki bu aynaya kendisinin nasıl bir görüntü verdiğinin farkında değildi mutlaka. Kafka'nın önceleri Pollak hakkında tam bir anımsaması yoktu: "Kahvede bana en güvenilir, en anlayışlı, en sakin, nerdeyse abartılı babacan, ama anlaşılmaz biri gibi görünmüştü."[8] Ender verdiği yanlış kararlardan biriydi

bu. Pollak çiftinin evliliği hakkında giderek öğrendiği şok edici ayrıntılar bile Kafka'nın Pollak'ı küçük görmesine ya da ona karşı cephe almasına neden olmamıştı. Tersine: bu kadar canlı ve öz güvenli bir kadını yıllarca kendisine bağlayan bir erkekte, ona tamamen kapalı olan güçler olmalıydı. Farkında olmadan Pollak'ı idealize etmeye, hatta sırf onun varlığına gizemsel nitelikler yakıştırmaya başladı. Viyana'ya yolculuk yapmadan önce ondan rakibi olarak korkarken, Milena karar vermede fazla uzun oyalanırken, onu şimdi yüz yüze bir tartışmanın olanaksız olacağı bir etki alanına koyuyordu, bu alanda kıskançlığın bile artık yetkisi yoktu. "Ne dersen de onu seviyorsun", diye hüküm verdi, "biz birleşirsek (size teşekkür ediyorum ey omuzlar') bu başka bir düzeyde olacak, onun alanında değil."[9] Bu çok kolay yanlış anlaşılabilirdi, yanlış anlaşıldı *da*, sanki Kafka kendi bedenini geri çekiyor ve Pollak'a zaten cinsellik olarak hakkı olanı bırakıyordu. Oysa Kafka çok daha genel bir durumu hedefliyordu: bu yüksek çiftin kutladığı yaşamın uçurumlarının üzerindeki verimsiz dansı, herhangi güçler tarafından bağışlanmış olan, kendisinin davetsiz seyirci olarak hayret ettiği yeteneği, *aslında* yaşamayı.

> "Ben kocanla senin uğruna savaşmıyorum, savaş yalnız senin içinde oluyor; savaşın kararı kocan ve benim arama bağlı olsaydı, her şey çoktan kararlaştırılırdı. Kocanı asla bu arada gözümde fazla büyütmüyorum, hatta büyük olasılıkla onu küçük bile görüyorum, ama şunu biliyorum: eğer beni seviyorsa bu zengin bir adamın yoksulluğu sevmesidir (ki senin benimle olan ilişkinde böyle bir şey var). Onunla birlikte yaşadığın atmosferde ben gerçekten 'büyük ev düzeninde', yılda bir kez halının üzerinde koşmasına izin verilen bir fareyim sadece."[10]

Belirtileri görülen yenilgiye Kafka'nın burada kendisini alıştırmaya başlaması ortada: Yıllardan beri alıştığı hayali taktikleri yeniden devreye sokuyor. Bulduğu görüntülerin 'abartılı' olduğunu, sözcük anlamında anlaşılmaması gerektiğini biliyor. Kafka Milena'nın DÖNÜŞÜM'ü bildiğini biliyor, onun bu tabanda sürünen hayvanın bakışını, yukarıya sonsuz üstün insanlara bakışı edebi bir buluş olarak belki de yanlış anlayacağını düşünüyor. Oysa bu görüntü canlılık eğilimini hedefliyor,

Kafka'nın -hem edebiyatta, hem de gerçekte- önemli ve daha ileriye gidilemeyen bir an olarak betimlediği durumu: Pollak'ların ev düzeninde yaşanıyor, sevişiliyor, acı çekiliyor, bekarın ev düzeninde ise buna karşılık hesap yapılıyor, olsa olsa düş görülüyor, orada bir doyum varsa, salt 'izinle' oluyor. Rakibine tanıdığı insani niteliklerle bunun hiçbir ilgisi yoktu, hatta Milena'nın olumlu ya da olumsuz kararıyla da. Kafka Pollak'la evliliğin *onun için* çıkmaz sokak olduğunu bildiğini sanıyordu, çünkü o korkunç anıların yükünü taşıyordu, bunlardan sıyrılma ancak radikal bir yeniden başlangıçla olurdu. Oysa burada etkili olan güçler bu tip düşüncelere, hele pratik öğütlere hiç açık değildi: Milena Kafka ne öne sürerse sürsün Pollak'a bağımlı kaldı, yavaş yavaş "koparılamaz bir birlikteliğin", "tükenmeyen gizemle" karşı karşıya kaldığı inancı yerleşti.[11]

Viyana'da iken pek hissetmemişti bunu. Şimdi de, Milena'nın mektuplarından karar verme konusunda kendisine nasıl işkence ettiği gittikçe daha belirgin olduğunda, o güne kadar karşılaştığı en kendiliğinden, en sakıncasız olan bu insanın içinde bile hep yeni engeller yükseliyordu -şimdi bile Kafka'nın her şeyin iyiye dönüşeceğine inancı vardı. İçinden umut ettiği gibi eğer hemen Prag'a taşınmazsa, o zaman daha sonra gelecekti, hem de çok yakında. Viyana'daki yaşantıdan sonra başka bir şeyin olacağını sanmıyordu, bu yaşantı onu bir anı olarak sarmıyor, aksine sonsuz bir şimdiki an olarak, sürekli enerji akımı gibi onu günler ve geceler boyunca taşıyordu. Milena da bu duyguya hak veriyordu: Her şey olabilir, diye yazdı, ama onu kaybetmesi olanaksızdı. İkisinin de yanıldığı düşünülebilir miydi? Halının üzerinde koşuşturan fare asıl doğruyu mu simgeliyordu? Bu, Kafka'nın bildiği üzere mektuplarla değil, gerçekte kararlaştırılırdı.

Pratik prova ona düşündüğünden daha önce ulaşmıştı. Milena ile en son zorunlulukta ikisi birbirine destek olmayı kararlaştırmışlardı, bir sonraki trene hiç düşünmeden atlayacaklardı. Bu zorunluluk Kafka tarafından tamamen realist bir olanaktı: Birçok gün Julie Wohryzek'in umutsuz bir eylem yapacağını hesaba kattı, önleyici önlem olarak Milena'dan böylesi bir fela-

kette onu yalnız bırakmamasını rica etmişti. Oysa durum birkaç hafta içinde sakinleşti, Julie sonunda vazgeçti ve skandal çıkarmadan temmuz sonunda Kafka'nın yaşamından çıkıp gitti, hem mektuplaşmasından, hem düşüncesinden. Bir süre sonra Kafka "Bir başkasına yaptığım kötülük bir diğeri ile ilgiliyse uykumu kaçırmaz" diye saptadı.[12] Belki de bu görüşü nişanlısı Julie'den kazanmıştı, daha geçen yıl şiddetle savunduğu Julie'yi şimdi tam anlamıyla ezip geçiyordu. Ona hiçbir şans tanımamıştı, Kafka için hayali bir görüntü olan halının üzerindeki o fare Julie'nin yaşamının rolü olmuştu.

Çevresindeki en canlı varlıklardan daha önemli olan şimdi Viyana'ya giden trenlerin kalkış saatleriydi. Sevdiği kadını yeniden ne zaman ve nerede görecekti? Milena ona o ormanda geçen saf günleri şimdilik düşünmemeleri gerektiğini açıkladığında Kafka darılmıştı -şimdi *üç* kişinin olaya katıldığı sırada. Oysa kendini içine sardığı ortak mahremiyetin bambaşka koşullarda karşılaşıldığında gerçekten hemen mahvolacağını hemen anlamıştı. Bu Pollak'ın güçlü etkisi uzakta Prag'da bile geçerliydi. Böylece Milena Prag'a taşınmaktan değil, ama bir *ziyaretten* söz etmeye başladığında sevinçten çok huzursuzluk duydu. "Nerdeyse sana gelmemem için rica edeceğim", diye cevap verdi. "Lütfen bana, en büyük zorunluluk anında hemen gelmeni isteyeceğim anda geleceğin umudunu bırak, ama şimdi gelme, çünkü gene gitmek zorunda kalacaksın."[13]

Bu sesleniş birkaç gün sonra *ona döndüğünde* Kafka'ya şok etkisi yaptı. Milena onun Viyana'ya gelmesini istiyordu, zorunluluk yüzünden değil, ama yeterince acil bir konuşma için. Babasından mektup almıştı -üç yıldan bu yana ilk mektuptu bu- ve bu mektup iki yaşam tasarımı arasında şimdi seçim yapmasını gerektiren sırada yaşadığı ikilemi bir boyut daha güçleştiriyordu. Çünkü Dr. Jesensky inat yüzünden yaptığı evlilikte başarısız olduğu görüşünü taşıyordu. Ona "tabii ki" yardım öneriyordu, "ama belli koşullarda", öncelikle Polla'tan boşanması ve Prag'a geri dönmesi gerekiyordu. Jesensky yıllardır sürdürdüğü, onun için karakteristik olduğu anlaşılan *double-bind* sergiliyordu, kandırma ve karşı koyma arasında değişme: Bir yandan kızı-

na acıdığını, hatta uzun yıllar süren anlaşmazlık yüzünden "çok üzgün" olduğunu söylüyor; öte yandan mektubu hükmetme tavırlarıyla dolu oluyordu, mektubunun sonunda son derece kırıcı olan *Jesensky* diye imza atıyordu.

Ne yapmalı? Şimdi onu Prag'a geri dönmeye çağıran *iki* erkek vardı, her ikisi de kendilerince onu seviyordu, her ikisi de özverili destekle imrendiriyordu, ikisi de ondan en zor olanı istiyordu. Ama biri Yahudi, diğeri antisemitti. "Babanın gözünde benimle kocan arasında bir fark yok", diye saptadı Kafka doğru olarak, "Avrupalı için ikimizin de zenci yüzü var."[14] Bunun anlamı ise Milena için geri dönüşün bir yalana dayanması ya da mutlaka bir skandal yaratması demekti: Babasına Viyana'da bir Yahudiyi terk edip Prag'da bir başka Yahudi ile yaşayacağını bildirmek savaş ilan etmekle aynıydı ve Jesensky'i evliliğini bozmamasından daha beter üzerdi. Milena bu mektubun yarattığı sırf umutsuzluk yüzünden değil, yeniden ortaya çıkan, dayanma sınırını aşan karar verme baskısı yüzünden Kafka'ya seslenmiş olabilir: Yüz yüze gelip, onun böyle bir durumu nasıl çözeceğini bilmek istiyordu. Saklanmaları gerekebilirdi. İstenmeyen karşılaşmalar ve durumlar ortaya çıkabilirdi, olasılıkla da Kafka ile babası arasında çatışma olurdu. Kafka böylesi bir durum için güvenilir miydi?

Bu sorunun cevabı beklenmedik biçimde çabuk geldi, çünkü Kafka reddetti: Kurumundan mantıklı bir neden olmadan izin alamıyormuş. Böylece farkında olmadan elini titremekte olan bir teraziye koymuştu: Çünkü Milena birden Kafka'nın yaşama uzaklığı konusundaki çekincelerini doğru anladığına inanmıştı, kızmıştı.

> "Ona... telgraf çektim, telefon ettim, yazdım, Tanrı biliyor ona bir günlüğüne bana gelmesi için yalvardım. O zaman ona fena halde gereksinmem vardı. Onun her şeyine lanet okudum. Gecelerce uyumadı, kendine azap verdi, kendi kendini yıkan mektuplar yazdı, ama gelmedi. Neden? İzin alması gerekmezdi. Müdüre, ona çok hızlı daktilo yazabildiği için kalbinin derinliklerinde hayranlık duyan (ciddi mi!) aynı müdüre -bana geleceğini söylemesi gerekmezdi. Başka bir şey söylerdi -gene korkunç bir mektup- nasıl, yalan örneğin? Müdüre yalan söylemek mi? Olanaksız."

Milena'nın daha sonra Max Brod'a yazdığı mektubun konuyla ilgili bölümleri.[15] Gerçekten de Kafka Odstrcil'in yüzüne karşı yalan söylemeyi asla beceremezdi, onun sağlığı için bu derece sabırla araya girmiş, ona akıl almaz güven içinde, dönüşünü belirsiz bir zamana ertelemiş bir adama karşı. Milena ise bunu anlamıyordu. Herhangi bir, biraz inandırıcı olan bahane uydurmak o kadar güç olamaz ki diye karşı çıktı; Kafka Oskar adında bir amca ya da Klara adında bir teyze uydurmalı, bunların çok hasta olduğunu söylemeli, sahte bir telgraf da öne sürmeliydi, o zaman birkaç gün izin alabilirdi. Olanaksız diye cevapladı Kafka, böyle bir öyküyü gülmeden müdürün karşısına çıkaramazdı. Ama kendisinin çok daha iyi başka bir düşüncesi varmış.

Milena'nın imdat çığlıkları gece gündüz kulaklarını çınlatan Kafka bir kere daha Çek ve Avusturya trenlerinin tarifelerini eline aldı ve Viyana'da bir buluşmanın gerçekten olanaklı olduğunu keşfetti, hem de resmen izin istemeden: Prag'dan kalkış cumartesi öğleden sonra, varış saat 23,00'da, geri dönüş pazar sabahı. Birlikte geçirilecek yedi gece saati yani. Tabii yorgun dönmemesi daha iyi olurdu. Neden Viyana olsun ki, neden yarı yolda, devlet sınırı Gmünd'de olmasın? Hatta orada -yolcu treni göze alındığında- yirmi bir saati bir arada geçirmek olanaklıydı, *yirmi bir*, Kafka bu sayının altını çizmişti, "ve bu saatler (düşün!), hiç değilse teoride her hafta bizim olabilir."[16] Çözüm buydu, nihayet onun sayısız derdi için düşünülmüş, bütünsel, pratik bir çözüm sunabiliyordu.

Oysa bu Milena'nın katılamayacağı bir çeşit tatmindi. O varoluşsal bir karar karşısında kalmıştı, hastaydı, açtı, acele kurtarılma arzusu ve koşullar öne süren erkek kurtarıcılar arasında parça parça olmuştu. Kafka'nın dünyasının gidişatına zarar vermeyecek risksiz uzlaşmalar aramadaki çabası, içinde saklanacağı böyle bir delik bulduğunda sergilediği saf sevinç, nihayet tarifelerin ayrıntılı bildirilmesi, onlara *kalan* saatlerin hesaplanması -bütün bunlar ona pinti, dar, nerdeyse zorlayıcı görünmüş olmalıydı. Kafka'nın yalnız kaygı ve korkuları ile değil, aynı zamanda kılı kırk yararak bulduğu yedek çözümlerle doğru bağımsızlığı bir tek edebiyat içinde yaratmaya yatkın olduğu

kuşkusunu beslediği akla yakın geliyor. Milena'yı "öğretmeni" olarak adlandırmıştı, hatta bir seferinde 24 yaşındaki Milena'ya "Milena ana" diye hitap etmişti.[17] Hayal kurmada aldırışsızdı. Milena ise şimdi kendi kendisine o bu değişimi yapabilir mi, hatta yapmayı isteyebilir mi diye sormak zorundaydı.

Milena işin sınanmasına hazırdı; sakinleştirilmesine izin verdi, sonunda onun önerisini kabul etti ve Gmünd'de randevulaştı. Kafka'ya zaman armağan etti: Herhangi bir bahane uydurarak -o yalan *söyleyebiliyordu*- Viyana'dan, Pollak kuşku duymadan tüm bir hafta sonu kaybolmayı başarmıştı. Geç öğleden sonra Gmünd'e vardı, Kafka onu beklemekteydi, gezintiye çıktılar, birbirlerine kapsamlı olarak yaşamlarındaki durumları anlattılar, birlikte çimenlerin üzerinde uzandılar, aynı otelde kaldılar. Umutla beslenmesini sürdüren bu buluşma hakkında daha fazla bilgimiz yok. Marienbad mucizesi burada yinelenmemeliydi. Kafka ilk karşılaşmanın yarattığı, nerdeyse her gün onayladığı yakınlaşmayı, Milena açıklık ve tutkuyu göremiyordu. Karar Gmünd'de veriliyordu, bunu hemen hissetti. İkinci gizli buluşmalarıydı, sonuncusu da bu oldu.

Başarılı olabilirdi, ikisi de bunu biliyordu, MİLENA'YA MEKTUPLAR'ın tüm dünya dillerine çevrildiği günümüz okuyucuları bile sabırsız, beklenti dolu bir gerilime kapılıyorlar dramın sonunu bildikleri halde. Kahramanlara sunulan şanslar çok değerliydi, insan bunu nihayet anlamalarını arzu ediyor. Bir yazar evliliği olabilirdi, iki yazı masalı bir evde, karşılıklı omuzlardan bakılarak, yorumlamalı, öğretili ve öğrenmeli, entelektüel bir ortaklık, Kafka'nın çevresinde kimsenin başaramadığı ve bununla tüm yaşama gücü olan dostlarını geride bırakacağı bir durum olabilirdi. Milena onun düzyazılarına hayrandı, Kafka ise onun duygulu, etkileyici, okuyucuların beklentileriyle egemence oynayan sanat sayfası yazılarının uyuşturucu gibi üzerinde etki yapmasına izin veriyordu. Dilsel anlatıma yönelik saygıyı kadınlarla olan ilişkisinde bundan önce edinmemişti; böyle bir şeyin olabileceğini, bu yolla da erotik bir ilişki kurulabileceğini ve bunun sürebileceğini bir zamanlar yazar çift Browning'in efsanevi mektuplaşmalarında görmüştü, ama onlarınki masalsıydı.

Milena'nın bilinen, her yanda sıkıntı yaratan açıklığı çok sık olarak kendini sezdirmeler ve görüntüler arasında kaybeden Kafka'yı asla ürkütmemişti. Tersine bu diplomatik olmamaya zorlanan konuşma art niyetlere yer vermiyor, özgün bir etki yapıyor, Milena sert hükümleri kesinlikle değiştirebildiğinde bile onun güvenini daha da güçlendiriyordu. O eskiden incinmeleri nerdeyse iç güdüsel hareketle kendini suçlamayla yöneltirken, şimdi açık hedefle cevaplıyordu, hatta haksız suçlamaların yazılı olarak geri alınmasını istediği durumlar bile olabiliyordu. Özellikle de yaşından çok daha olgun olan, ama henüz bütünleşmemiş ve olanaklarını önce denemesi gereken bir kadınla olan çatışmaların Kafka'nın bilincinde kendisinin kullanmadığı yetenekleri keskinleştirdiği görülüyordu. Onun sürekli dobra dobra yönelttiği sorular Kafka'yı ayrıntılı cevaplar vermeye zorluyordu, hatta kendi psikolojik yer altı dünyasının taciz ettiği şeyler bile söz konusu olduğunda. Kafka o güne kadar asla yaşam ve cinsellik korkusu hakkında bu kadar açık konuşmamıştı -hatta berbat deneylerinden söz etmekten bile çekinmemişti-, Milena, ona erotizm hakkında doğru bir düşüncesi olmadığı sitemini yaparken onu hâlâ anlamadığını açıkça söylediğinde susmuyor, hatta yeni atılıma girişiyordu. Milena ise ona durmadan bütün bunlara *rağmen* cesaret edeceğiz diye güvence veriyordu. O zaman insana bahşedilen en büyük mutluluk tek bir sözcüğe indirgenmiş oluyordu, çünkü bu *rağmen* sözcüğünü hak etmişti.

Oysa yavaş yavaş kendisinin yabancı kaderlerin onu mutlaka yoran gelişimi içinde bulmuştu. Pollak'ların evliliği önce kendini gösterdiği gibi asla o canlı, tüm dünyaya meydan okuyan beraberlik değildi; bu evlilik daha çok uzun süre önce kontrolden çıkmış olan, Kafka'nın baskısını hissettiği, ama önceleri ihtimal vermediği mazoşist bağımlılıklarla biçimleniyordu. Viyana'daki buluşmadan birkaç gün sonra "sanırım şu anda bir tek şeyden korkmak lazım", diye yazdı, "o da kocana olan aşkından."[18] Oysa en az korktuğu şey de buydu. Milena'nın iki erkek arasında yapacağı bağımsız karar söz konusu diye düşünüyordu, onun içinde *başka* bir aşk uyandırarak belki etkilenebilecek bir karardı bu. Milena'nın kocasına hemen anlatmasının yarattı-

ğı şok edici kesinlik bile Kafka'nın keyfini sadece birkaç saat kaçırmıştı, mektupları canlı, sevecen, zaman zaman esprili ve kendi kendisiyle dalga geçer kalmayı sürdürmüştü, bunlar anı yaşayan aşık birinin mektuplarıydı.

Burada başka oyun kurallarının söz konusu olduğunu Kafka'nın anlaması haftalar sürdü. Ondan ne kadar sıklıkla kendiliğinden kocasıyla ilgili bir şey yapmamasını, daha çok da onunla ilişki kurmamasını, hatta birkaç günlüğüne Prag'a geldiğinde onun yoluna çıkmamasını istemesi zaten huzursuz ediciydi. Nesi vardı rakibiyle karşılaşmasından korkacak bu korkusuz kadının? Zaten bu tek çelişki olarak kalmadı. Şimdi Pollak'ı terk edemeyeceğini yazdı, çünkü o hastaymış. Oysa kendisi kan kustuğu ve gittikçe artan bedensel zayıflığı yüzünden -bir keresinde bayılmıştı- bakıma muhtaç değil miydi, Pollak onun durumuyla hiç ilgilenmiş miydi? Kafka'nın onun bir sanatoryumda tedavi görmesi için yaptığı parasal öneriyi buna rağmen kullanmaya yanaşmamıştı -belki de birden ortaya çıkan bu zenginliği açıklaması gerektiğini bilemiyordu; oysa onun bir yığın mektubun içinde gönderdiği paraları kabul ediyordu. Sonunda hasta Pollak'la birkaç haftayı Wolfgang gölü civarındaki St. Gilgen'de geçirdi, oysa onun bu yeri salt dünyevi nedenlerden ötürü seçtiğini biliyordu: uzun yıllar sevgilisi olan bir kadının orada villası vardı. Buna rağmen bile Milena şimdi kocasının yanında Kafka ile mektuplaşmayı sürdürmeye cesaret edemiyordu. Viyana'da olduğu gibi bir takma isim kararlaştırıldı, mektupları postrestant alıyordu.

Ne yaparsa yapsın doğruydu diye onu temin etti Kafka, geçmiş olan da geçmişti. Bu ilişkinin sırlarına girmek, hele bu konuda etik hükümlerle etki yapmak ona tamamen yanlış görünüyordu. Dikkat çekici olan onun Pollak'a olan bağlılığını tehlikeye atacak olan her şeyden ısrarla kaçınmasıydı, bu korkulu kaygı onun öz güveni ile öylesine göze batan bir çelişkiydi ki Kafka artık bu bağın bağımsızlık dışında her şey olduğunu ve Milena'nın bir bağımlılığın azaplarıyla savaştığını anlamıştı. O yokken Pollak'ın ayakkabılarını kimin temizlediği sorusu onu Pollak'ın *kendisinin* zaman zaman onun yanında olmamasından daha çok ilgilendiriyordu, bu da en iyi gözlemcinin bile sabrını

darmadağın ediyordu: "Sen uzaklaşacak olsan", diye yazdı Kafka acıyla, "o ya başka bir kadınla yaşayacak ya da bir pansiyona gidecek ve çizmeleri şimdi olduğundan daha iyi temizlenecek."[19]

Kötü olan Kafka'nın bu gibi zayıflıklara değinmesine izin vermemesi ya da *kendi* derdiymiş gibi davranmaması, ama bununla tamamen çelişkili olarak onu tüm gücüyle sosyal dünyasına entegre etmeye çalışmasıydı. Önemli yakınlaşmayı bloke ederken bambaşka bir alanda artan bir güven sağlıyordu, Kafka'yı Prag'daki ilişkileri -bununla birlikte de kendi Prag tarihinin içine aynı anda ağlarla bağlıyordu. Ricalar ve küçük görevlerle onun gitgide Prag'daki Çek çevresinin önemli kişilerini tanımasını sağlıyordu: *Tribuna* redaktörü Arne Laurin, en yakın arkadaşı Stasa ve kocası, hatta sonunda -ki burada Kafka belirli bir ürperti geçirmişti- onu Meran sürgünündeyken son derece sarsan o uğursuz Çek Yahudi trajedisinin kahramanı olan Jarmila Reinerova'yı bile. Oysa Kafka bu karşılaşmalardan ne kadar severek kaçınırdı, özellikle ona gerçek "ölüm melekleri" olarak gözüken bu iki kadın hakkındaki sert görüşleri nasıl karşı koyduğunu ele veriyordu.[20] Ama durmadan bu tanışlıkları canlı tutmak için yeni sebepler ortaya çıkıyordu, hatta taş kesmiş gibi görünen, belli ki uyuşturucu etkisi altında olan Jermila hiçbir neden olmaksızın Kafka'nın bürosunda, hatta evinin kapısında bile belirmiş, o da bu durumu tüm ayrıntısıyla Viyana'ya rapor etmek zorunda kalmıştı.

Bu şekilde kullanılmak Kafka'nın hoşuna gitmiyordu -Milena'nın ricaları ona zor geldiğinden değil, çünkü kendisi bu ricaları ondan istiyordu, en korkunç bir sıcak yaz gününde onun erkek kardeşinin mezarını ziyaret etmek durumda kalmıştı, ona kitap ve dergiler yolluyor, ona bir hırka bulmak için kentte saatlerce oradan oraya koşuşturuyordu. Oysa üçüncü, dördüncü, beşinci kişilerin ortaya çıkışı bakışını tedirgin ediyor ve önemli sorundan uzaklaştırıyordu. Olağandışı kaderlerinin kendisini hiç duygusuz bırakmadığı bu insanlarla Milena ile *birlikte* bir arada olmayı çok isterdi. Bir posta memuru rolünün ötesine geçmeyen bu Prag'ın ön karakolu olma durumu yüzünden ilgisi boşa gidiyordu ve bu yeni çevrede hangi rolle kendini takdim etmesi

gerektiğini bilemiyordu. Milena'nın aşık adayı olarak onun eski arkadaşlarının gözünde kendini kolayca gülünç duruma düşüreceğini gün geçtikçe daha iyi anlamıştı.

Kafka'nın izole, gene de biraz bağımsız olan pozisyondan, tıpkı savaş sırasında uyguladığı gibi -mektup aşkına daha aylarca kendisini verebileceği tahmin edilebilir- ya da daha doğrusu onun Milena'yı bir mektup aşkına giderek dönüştürebileceği. Oysa sürekli olarak kendisinin katılma izninin olmadığı kadınsı bir yaşamın içine sokulmanın sosyal bir yıkıntı olduğunu saptadı. Sonunda ne bekleme, ne kıskançlık ne de bedensel uzaklıktı onun duygusal varlığını bütünüyle yiyip bitiren, daha çok yeni bir ricaydı, hem de hepsinden daha karmaşık olan bir rica.

Gmünd'deki o mutluluk vaat etmeyen buluşma sırasında Milena, yaşlı Jesensky ile her şeye rağmen bir anlaşmaya varmak istediğini dile getirmişti. Kızından ayrı olmak onu gerçekten bu derece üzüyorsa neden o zaman gene susuyordu? Ne bekliyordu? 24 yaşındaki kızını ana baba evine geri döndürmek için garantiler mi istiyordu? Belki de şimdi, Prag dedikodu kazanındaki duruma (içinde *kokain* sözcüğünün uğursuz bir rol oynadığı) nesnel bir bakış atmasının faydalı olacağı Milena'nın aklına gelmişti, babasının onun savaş verdiğini ve çalıştığını kavraması gerekiyordu. Jesensky dişçi muayenehanesinde bir kadın asistan çalıştırıyordu, bu kadın onun ailevi sorunları hakkında bilgi sahibiydi. Belki de onu aracı yapmayı denemek faydalı olurdu. Ama bu kadına da önce Viyana'daki koşulların Prag'da sanıldığından çok daha farklı olduğunu anlatmak gerekiyordu. Yani kapsamlı bir *briefing* yapmalıydı, bunun için de ciddi, konuşmayı bilen bir aracıya gereksinim vardı. Kafka'ydı bu uygun kişi, başka kim olabilirdi ki. Ve o dolambaçlı mektuplar yazmak yerine bu Knappova denen kadına telefon edip özel bir buluşma ayarlamalıydı Milena'nın ricasına uyarak.

Kafka'nın buna girişmesi iki hafta sürdü. Jesensky'nin asistanının iş bilir ve açık görüşlü bir kadın oluşu onu hafifletti, ona Milena'nın ister kendisinin hazırladığı ister kendi suçunun olmadığı güç durumunun babası tarafından görmemezlikten gelinmesini uzun uzun anlatma gereği kalmadı. Knappova Milena'nın

yanlış davranışlarının artık Jesenky'nin evinde konuşulduğunu, yasak olmadığını: özellikle de bu yüzden evliliği zaten başarısız olduğundan Prag'a geri dönmesinin doğal olduğundan söz etti. Ama gönderdiği aylıkları arttırmayı profesör asla düşünmüyordu, bir kürü finanse etmeye (ki mutlaka *Çek* topraklarında olmalıydı) ise henüz kararsızdı. Bu arada Kafka'nın en iyi biçimde hazırladığı ispat malzemesi olan Viyana'dan gelen ve içinde resmen açlık ve hastalıktan söz edilen son iki mektubu göstermesi de işe yaramadı. Milena'nın Viyana Batı istasyonunda bavul taşıdığı haberi ve zaman zaman kocasının borçlarını ödediği de çok az etki yapmışa benziyordu. "Para yollamanın bir anlamı yok", dediğini duydu kadının, "Milena ve para... ". Kafka ısrar etti. O zaman ona doğal şeylerle yardım edilmeli diye teklifte bulundu: "Josefstaedter caddesindeki Weisse Hahn'da iyi bir öğle ve akşam yemeği aboneliği."[21]

Elinden geleni yapmıştı, diplomatik becerikliliği amirleri ve kendi ailesi katında ünlüydü, etkisi de oldu. Knappova Profesör Jesensky ile konuşacaktı, Milena kısa sürede haber alacaktı, bu sözü verdi. Oysa Kafka'nın bu sınavı geçmesinin verdiği hafifleme uzun sürmedi. Çünkü kapsamlı bir rapor göndermesinden sadece birkaç gün sonra ona Milena'dan öfkeli bir telgraf geldi: Babasının karşısına asla dilenen biri olarak çıkmayacağını, Kafka'nın bayan Knappova ile "hemen" ikinci kez buluşup, kendi dikkatsizliğinin yarattığı bu yanlış anlamayı yeryüzünden silip atmasını istiyordu.

Kafka bu görevi de yerine getirdi. Telgrafı yırttı. Sanki dayak yemiş gibiydi. Aynı anda da bu dayağın son darbe oluşunun soğuk kesinliğini hissetti. "Tamamen haklısın", diye cevap verdi kısaca, "ben umutsuzca ve kabaca yaptım, ama başka türlü olanaksızdı, çünkü biz yanlış anlaşmalar içinde yaşıyoruz, cevaplarımızla sorularımızı değersiz hale sokuyoruz. Artık birbirimize yazmaktan vazgeçmeliyiz ve geleceği geleceğe bırakmalıyız."[22]

"Büyük yüzücü, büyük yüzücü! diye bağırıyordu insanlar. Ben X. olimpiyatından dönüyordum, orada yüzmede dünya rekoru kırmıştım. Kendi kentimin istasyonundaki merdivenlerde duruyordum, o neredeydi? -gün batımında belirsizleşen kitleye bakıyordum. Hafifçe ya-

nağını okşadığım bir kız boynuma kıvrakça bir kuşak geçirdi, üzerinde yabancı bir dilde: Olimpiyat galibine" yazıyordu.
Bir sanrı mı? Düş mü? Büyük yüzücü geri döndü, ama evine ulaşamadı. Şerefine verilen davetteki insanlar belirgin değil, konukları "kesin olarak tanıyamıyor", daha çok da anlamıyor. Kadınlar sırtları dönük olarak masada oturuyorlar, hüzünlü bir adam tören konuşmasını yapıyor, bu arada gözyaşlarını siliyor yüzünden. Sonunda büyük yüzücü burada bazı şeylerin açıklanması gerektiği hissine kapılıyor. Ayağa kalkıyor ve kitleye şu sözlerle hitap ediyor:
"Saygı değer tören konukları! Ben kabul edilen ölçülerde dünya rekoruna sahibim, ama bana onu nasıl elde ettiğimi sorarsanız, size tatmin edici bir cevap veremem. Aslında ben yüzme bile bilmem. Hep öğrenmek istedim, ama fırsat bulamadım. Ülkem nasıl oldu da beni olimpiyata yolladı? İşte beni meşgul eden soru bu."

Bugüne kadar Kafka okuyucularını meşgul ediyor, çünkü bu fragman tam da yüzme bilmeyen birinin nasıl olup da dünya rekoru kırdığı yerde kesiliyor. Cümleler 1920 ağustos sonunda yazıldı, herhalde Kafka'nın o sırada Antwerpen'deki olimpik yüzme yarışlarından haberdar olduğu sırada. Büyük galipler ABD'li sporculardı: Norman Ross üç, Hawaii'li Duke Kahanamaku iki altın madalya kazanmış ve dünya rekoru kırmıştı. Bu çok belirli izleri Kafka sonradan silmişti: "Antwerpen'deki olimpiyattan geldim", diye yazmıştı önce, ama sonra kentin adını büyük bir X'le vermişti. "1500" sayısını da iptal etmişti, çünkü serbest yüzmede Antwerpen'de rekor *kırılmamıştı*. [23]

Yüzücü fragmanı 51 koparılmış sayfa üzerine yazılmış yoğun edebi deneylerden oluşuyor, bugün bunlar '1920 evrakı' olarak toplanmıştır. Kafka'nın tipik çeşitli konulara başlamasını göstermekteler: Anlatı başlangıçları, yan çizgilerle birbirlerinden ayrılmış, geri dönen motiflerle iç içe geçirilmiş, gelişimlerinin farklı bölümlerine göre -çoğu kez başlıksız, sık sık ek malzemeyle bütünleştirilmiş- metin çeşitliliği, devam etmek için fikirler-, daha sonra yerleştireceğini umduğu notlar. Her şey Kafka'nın bu desteyi bir daha eline almamak üzere yıl sonunda çekmeceye koyduğuna işaret ediyor: sonradan yapılan bir çalışmanın izleri hiç yok, ayrıca bunları okuduğuna ya da yayınlamayı düşündüğüne dair de hiçbir belirti yok.

Buna rağmen bu parçaların Kafka'nın en bilinen düşünme görevlerine ait oldukları, hatta okul kitaplarına kadar girmeleri Max Brod'un yayın politikası ile ilişkilidir. Brod otuzlu yılların başında Kafka'nın kısa metinlerini terekeden yayınlamaya başladığında önce tamamlanmış ya da kapanmış izlenimi sunan metinleri yeğledi, kendisi bunlara başlık veriyor ve bu yolla azizliğe yükseltiyordu onu. Kafka'nın Zürau notlarıyla da böyle yaptı (diğerleri yanında bunların içinden DIE WAHRHEIT ÜBER SANCHO PANSA, EINE ALLTAEGLICHE VERWIRRUNG ve DAS SCHWEIGEN DER SIRENEN çıkarttı), aynı şeyi 1920 yapraklarıyla yaptı, bunları daha sonraki editörlerin üzüntüyle karşıladıkları gibi, iyice birbirlerine karıştırdı ve kendi çiziktirmeleriyle bezedi. Bu bölüm için önce DIE STADTWAPPEN, KLEINE FABEL ve ZUR FRAGE DER GESETZE gibi metinleri seçti, ilk çok ciltli yayına daha sonra beş parça daha koydu: POSEIDON, DER GEIER, DER KREISEL, DIE PRÜFUNG und GEMEINSCHAFT.[24]

Kafka ikinci kuşak okuyucuları böylece kapsamlı bir bilgi edindiler, o güne kadar Kafka'yı sadece dışavurumcu ses veren öykülerin ve tamamlanmamış roman projelerinin yazarı olarak tanıyanlar bunlarda bambaşka bir görüntüyle karşılaştı: Sanki bu yazar zengin anlatıma olan hevesini kaybetmiş, bunun yerine -daha TAŞRA DOKTORU parçaları bile bu yolu işaret etmekteydi- soyut biçimleri tercih ediyormuş gibi göründü, parabol sanatı, felsefi sorunların metaforik abartılması, hepsinden önce de yepyeni efektler kazandırdığı tezatlık biçimi için. Eleştiri o güne kadar Kafka'nın dilsel mükemmelliğinden etkilenirken -onun fantastik beklentilerini sakıncalı bulanların bile kabul ettikleri-, şimdi ortaya çıkan düzyazı metin parçaları daha çok açıkça ve karşı konulmaz biçimde düşünmeye *davet ettikleri için* düşündürücüydüler.

Örneğin çocukları topaç oynarken izleyen isimsiz bir filozof daha ilk bakışta edebi bir Dummy, bir düşüncenin cansız temsilcisi olarak gözüküyor: Yazar kurgusal bir kulis kurma çabasını hiç göstermiyor ve tüm 'öykü' tek bir baskı sayfasında oluşuyor. Topaç kırbaç vuruşları altında dönüyor, ama filozof oyuncağı

tetkik etmek için yakaladığında topaç "aptal bir tahta parçasına" dönüşüyor -biz neyin kastedildiğini anlıyoruz. Biçimsel çekicilikse bu tuhaf idraki eleştirel bilgilenmeden sonra Kafka'nın iki can alıcı noktayı daha ateşlemesi: "... o ana kadar duymadığı, şimdi ise birdenbire kulağına ulaşan çocuk bağırışları onu kovalıyor, topaç gibi beceriksiz bir kırbaç altında sendeliyordu." Topaça *sahip olan*, ama onu anlamayan çocukların bağırışları burada canlı bir çaresizliğe, yaşamın kendi kavranılmaz gürültüsüne dönüşüyor. Ve küçük sahneyi ansızın parçalayan son görüntü okuyucunun düşüncelerini o görünmez, *büyük* kırbacı kullanan ele çeviriyor. Bu el acaba kimin?

Brod'un topladığı seçki bile Kafka'nın çok sınırlı motiflerle aynı sorunlar etrafında döndüğünü gösteriyor. Yabancılaşma söz konusu, ortadan kaldırılamaz olan, bilinci dünyadan gerekli olarak ayıran uzaklık. Topaçla oynamak başka şey, topacı anlamak başka, ama Kafka oyuncunun asıl kavrayışı kazandığı kuşkusunu besliyor, gözleme ve yansıtmaya dayananın değil. Aynı düşünce figürü, gülünç olana çevrilerek küçük düzyazı metni POSEIDON'da görülüyor: Denizlerin Yunan tanrısı ülkesini yazı masasından yönetiyor, uzatılmış yolculuklar için zamanı kalmıyor. Peki ama başından hiç geçmeyen şeyleri nasıl anlayabilir? STADTWAPPEN'de de benzer durum söz konusu: Burada gökyüzüne kadar uzanması istenen mükemmel bir bina olması planlanan Babil kulesinden söz ediliyor. Ama mükemmellik zaman ister, sonsuz zaman gereği çıkar ortaya. Plan giderek binanın yerini alır, planlama sırasında ister istemez ortaya çıkan sürtünmeler pratik deneyin yerine geçer. Yansıtma kendi içinde boğulur, kimse ilk tuğlayı *ele almak* için ortaya çıkmaz ve mükemmeliyet bekleyen insanlar için sonuçta ne mükemmel bir şey ne de mükemmel olmayan bir şey, daha çok *hiçbir şey* başarılır.

Brod'un yayınladığı bu erken edisyonun Kafka'ya giriş yolunu hazırladığı birçok okuyucu ve eleştirmen aslında felsefi bir yazarın söz konusu olduğunun etkisinde kaldılar: Öğretici parçaların ve parabollerin sert kabuğu altında metafizik bilgelikler olduğunu tahmin ettiler, Brod'un kendisi de Zürau 'aforizmalarının' sonuç fonksiyonuna işaret ederek bunu destekledi: Sanki

Kafka burada öyküsel metinlerinin sadece görüntüselliğini ima ediyor ve bazen kasıtlı olarak bilmeceleştiriyormuş gibi.

Bu düşüncenin ne kadar yetersiz olduğu yaşam öyküsel ve edebi belgelerin, yapıtlarla fragmanların kesin ayrımı ile ortaya çıktı. Kafka 'yazınının' kapsamlı olarak belgelenmesinden ve özgün bağlamında anlaşılabilmesinden bu yana biz dilsel anlatımın bir örneği daha bulunmayan kesintisizlikle karşı karşıya olduğumuzu biliyoruz: Kendisi yayına değer bulduğu metinlerin seçiminde son derece katı davranırken, Kafka'nın ortaya çıkarttığı her şey hayali bir dinamizmin kan deveranını gibi kendiliğinden oldu. Burada mahrem deney örgüsünden çıkmayan hiçbir soru sorulmuyor, hiçbir cevap verilmiyordu. Yaratıcı varoluşun soyut sorununda bile acı ve nevroz azabının nabzı atıyor. Bakışımızı daha titizce bu dile çevirdiğimizde 'kişisel' olanla 'edebi' olan arasındaki ayrım daha da anlamsız görünüyor. "Ben de olanakların düşünülüp taşınmasına karşıyım", diye yazıyor örneğin Viyana'daki buluşmadan hemen sonra Milena'ya, "karşıyım, çünkü sen varsın, yalnız olsaydım, düşünüp taşınmaktan beni hiçbir şey alıkoymazdı -insan şimdiki zamanda bile kendisini geleceğin savaş alanına dönüştürüyor, böyle olunca geleceğin evi karmakarışık olmuş toprağı nasıl taşısın?" Salt alıcıya yönelik olan parantezi dışarıda bırakacak olursak geriye Babil kulesi öyküsünde de olabilecek bir cümle kalır ki öykünün sonucu olarak bile algılanabilir.[25]

Dolaşımı ayakta tutan görüntüdür, metafordur. Kafka hiçbir yerde herhangi 'bildirimleri' doğrudan doğruya resimlemez -metafizik tezleri hele hiç-, hiçbir başka yazarda bu yaratıcı sürecin yanlış anlaşılması onda olduğu gibi yanlış yola sevk etmez. Kafka görüntüyü aramaz, daha çok *onu izler*; görüntünün mantığından ziyade konusunu yakalayamamayı yeğler. CEZA KOLONİSİNDE'nin ilk eleştirisinde Tucholsky "Bunun ne olduğunu sormamalısınız" diye ihtar etti. "Hiçbir şey olmamalı. Hiçbir anlamı yok." Oysa bu çeşit çağrıların okuyucunun estetik duyarlığı üzerinde başından beri hiç şansı yoktu, onlar hep Kafka metinlerinin kışkırtıcı bilinmezliği karşısında yeniliyorlardı, Tucholsky bile bu konuda duyarsız kalamamıştı. Hatta o

daha sonra ŞATO -romanını daha az beğendiğini, çünkü bunun "olayların 'yorumlanmasının' nerdeyse kaçınılmaz göründüğü bir kitap" olduğunu, oysa DAVA'da simgenin kendini bağımsızlaştırdığını söylemiştir: "kendi yaşamını yaşıyor. Hem de ne yaşam... "[26]

Tucholsky bu görüntüsel imgelemelerin özel yaşamının yazar Kafka'yı yalnız yapıtın, türün ötesine değil, hatta kesinleşmiş edebi yazının bile ötesine çıkarttığını henüz bilemezdi. Kafka kestirilebilir çağrışımların görüntü sıklığını izliyor, onları ayrıştırıyor, dinamiklerini kullanıyor, hem de artık bu yolla edebiyatın ortaya çıktığının bilincinde olmadan, hatta kendisinin bile temel anlamı, metaforu henüz kavramadığında bile izliyor. Özellikle büyük yüzücü fragmanı bu konuda en etkileyici örnekleri sunuyor. Brod önce bu bitmemiş parçayı, bir taslaktan öteye geçmediği ve tamamen anlaşılmaz kaldığı ve Kafka'nın bu tuhaf durumu nasıl açıklayacağını ya da çözeceğini bilemediği için tereke edisyonuna almaktan vazgeçiyor. Daha sonra yayınlanan manüskriler ve biyografik belgeler burada bambaşka bir derinlik olduğunu gösteriyor: Kafka'nın yüzme bilmeyen yüzücü görünümünü hiç de tüketmediğini gösteriyor. 1920 sıcak geç yazında Moldau'da sık sık yüzdüğü için, hatta bu görüntüyü yüzme eyleminin canlı tuttuğu düşünülebilir ve Kafka'nın bu eylemin iç mantığını daha da açmaya onu itmiş olabilir. Bu fragmanı yazdıktan hemen hemen iki ay sonra aklına bir fikir geldi:

> "Ben başkaları gibi yüzebilirim, oysa başkalarından daha iyi bir hafızam var, bir zamanlarki yüzememeyi unutmadım. Unutmadığım için de yüzme bilme işime yaramıyor ve ben yüzemem."[27]

Burada mutlaka Antwerpen'deki olimpiyat şampiyonu konuşuyor, bu açıklamanın tören konuşmasındaki diğer cümlelerle çelişkisi içinde oluşu ("o zamandan beri öğrenmek istiyordum... ") Kafka'yı hiç de rahatsız etmiyor. *Plot*'larının bağlamlarını yükseltti o, bu adamın neden yüzme antrenmanı yaptığı şimdi sezilebilir. Aslında bir göreve vakıf olunduğu ve pratikte bunu beceremememesi artık bir düşünce oyunu değil, aksine canlı bir aykırılıktır, özellikle *sınavlarda* öne çıkan tamamen anlaşılır bir

deneydir. İnsan bildiğine inanamaz, bu yüzden de bilemez. Böylesi bir korkuyla kimse suyun yüzünde kalamaz.

Milena Pollak Kafka'yı saran ve onun pratik kararlar alma isteğini durmadan emen şeyin öğesel korku olduğunu çok çabuk anladı. Kafka bunu açıklamaya, nedenlemeye çalıştı, hatta şimdi daha sık olarak tırnak içine aldığı bir slogan gibi kullandığı *korku* kavramının anlamına Milena ile çatışması başladığında ancak bilincine vardı. "Sizin içsel yasalarınızı bilmiyorum", dedi önce, "bir tek boynumdaki elinizi biliyorum, bu da doğrusu *benim şimdiye kadar yaşadığım ve yaşayacağım en korkunç şey.*" Öte yandan ona bu korkunun herhangi bir haklılığı olması gerekir gibi geliyordu, kolayca savaşılamayacak, hele de tedavi edilemeyecek temelli bir şeydi, bir çeşit uyanıklıktı, aklı başında olmaktı. Milena onda sevilecek bir yan bulabilseydi bu korku olmaz mıydı? "Evet ben ondan oluşuyorum, belki de o benim en iyi yanım (korku).[28] Bu içsel şiddet ayaklandığında sevgilisine bunun *nasıl bir şey olduğunu* anlatmayı başaramadı.

1921 yılı başında bu tartışmayı Brod'la sürdürdü, Brod ise Milena'dan bile az anlayabiliyordu bunu, yani umut dolu bir aşkın nasıl olup da korku doğurduğunu. Neye karşı korku?, diye sordu durmadan, neye karşı? Evet, burada anlatılacak çok şey vardı. Oysa Kafka birden önemli görüntüyü, *korku* deneyinin tam anlamıyla demet haline soktuğunu, bunu çoktan keşfedip not ettiğini anladı. Görüntü buradaydı, ama o anlamamıştı, Milena'ya bunu anlatmayı unutmuştu, yoksa o anlardı mutlaka. Bir çeşit ölüm korkusu diye yazdı Brod'a.

> "Tıpkı birinin denizin uzağına yüzme çekiciliğine karşı koyamaması gibi, böyle sürükleniyor oluşu yüzünden mutlu, 'şimdi insansın, şimdi büyük yüzücüsün' ve birden bir sebep olmadan başını kaldırıyor ve yalnız gökyüzünü ve denizi görüyor ve dalgaların üzerinde sadece kendi küçük kafacığını görüyor ve dehşetli korkuya kapılıyor, ciğeri parçalansa da geri dönmek zorunda olması dışında onu hiçbir şey ilgilendirmiyor. Bundan daha değişik bir şey değil."

Büyük yüzücü, olimpiyat şampiyonu. Sırrı hava aldı. Mutlaka yüzmeyi çok iyi öğrendi, ama yüzme olağanüstü bir şey,

bunu unutamıyor. Böylece -herkesten önce sudan çıkma deneyini yaparken dünya rekorunu kırıyor.

"Birkaç gündür 'savaş hizmetime' başladım, daha doğrusu 'manevra yaşamına' girdim. Yıllar önce yapardım bunu, iyi gelirdi. Öğleden sonraları uyuyabildiğim sürece yatakta kalmak, iki saat yürümek, sonra uyanık kalabildiğim sürece uyanık kalmak. 'Kalabildiği sürece' sözünde ne varsa. 'Uzun sürmüyor' da ondan. Ne öğleden sonralarım, ne gecelerim dilediğim gibi geçiyor; işe gidince ertesi gün, yüzüm solgun, kendim de bitik durumdayım. Gecenin ileri saatlerinde uyku yararlı, ikide, üçte, dörtte... En geç gece yarısında yatmam gerekiyor, yatıp da uyuyamazsam bitik oluyorum, gecemi ve gündüzümü de yitiriyorum. Bütün bunların önemi yok, bu işte olma iyi, tüm sonuçları olmasa da. Olmayacak zaten, ancak altı ay sonra 'kafama dank' edince anlarım belki son bulduğunu, görevde olma izninin sona erdiğini." [29]

Onu henüz tanımıyordu, bu haberin bir tehdit içerdiğini bilemezdi. Milena gençti, Kafka ise değerli örnekleri anımsayacak kadar yeterince yaşlıydı. 1914 temmuz sonunda Berlin'deki mahkemede kendini bir görevi yerine getirmekle yetinerek gece çalışmasına vermişti, tatmin edici, hatta kurtarıcı duyguyla. Zürau'da da benzerdi durum, artık mektup sayfalarını değil not defterlerini dolduruyordu. Şimdi ağustos 1920'de Gmünd'de ona yerine getirilmemiş bir görevi anımsatan buluşma olmuştu. Ardından hemen not ettiği ilk sözler "kazmayı ilk vurmaydı" oldu, o anın yarattığı etkinin biraz daha tadını çıkarmak için hemen yineledi. Mutlaka haklı çıkacak, önceki gecelerde kazdığı çukuru verimli madene kadar ilerletemeyecek. Göreve dayanacak ve sadece bir 'kitap' bırakacak geriye. Ama edebiyat yazını gene bir uzaklık yarattı, yaşamda kalmayı güvene alan bir geri çekilme mekânı. Birkaç gün sonra Jesensky'nin asistanıyla buluşma ve Milena'nın kırbaç vuruşu. Artık veda etmesi gerektiğini, geceleri *onun için* yazmakla geçirmeyeceğini biliyor. Bundan sonra mektupların son bulması zorunluluğunu içeren başka mektup olmayacak.

Milena Pollak'ın bu aşkın başarısızlığa uğramasındaki kendi rolünü anlayıp anlamadığı belirsiz. Daha sonra Brod'a yazdığı, bir özet çıkartmaya çalıştığı mektuplarda mümkün olduğunca acımasız tavır takınması son derece muğlak: bir yandan böyle

bir yaşam şansının kaçırılmasının yarattığı umutsuzluğun dile egemen oluşla anlatımı, öte yandan Kafka'nın kuşkulu biçimde idealize edilmesiyle onu yaşam ve aşk yeteneği olan topluluktan dışlaması.

"Frank'ın normal olmayan diye tanımlanan yanı onun asıl meziyeti. Onunla bir araya gelen kadınlar olağan kadınlar ve kadın olma dışında başka türlü yaşamayı bilememiş olan kadınlar. Ben daha çok, hepimizin ve insanların tümünün hasta olduğuna inanıyorum, onun ise tek sağlıklı ve doğru kavrayan ve doğru hisseden ve tek temiz insan olduğunu görüyorum. Onun kendisini *yaşama* karşı savunmadığını biliyorum, sadece *buradaki yaşama biçimine* karşı koyuyor. Onunla gitmeyi başarabilseydim benimle mutlu olabilirdi. Bense bunu bugün biliyorum, bütün bunları. O zamanlar basit bir kadındım, dünyadaki tüm kadınlar gibi, küçük, içgüdüleriyle hareket eden bir kadın. Buradan da onun korkusu oluştu. Doğruydu. Bu insanın doğru olamayan bir şey hissetmiş olduğu mümkün olabilir mi? Dünyadaki insanların hepsinden bin kere daha fazla şey biliyor. Onun o korkusu doğruydu. (...) Kendini hep suçlu ve zayıf buluyordu. Oysa dünyada onun akıl almaz gücüne sahip olan bir başka insan yok: mükemmeliyete olan bu kesin yıkılmaz zorunluluk, arılık ve duruluk ondaydı."[30]

Arılığın vücuda gelmesiyle yaşanamaz, kadın olarak da dişi olarak da: Bu insanın yanında -ki başka hiçbir şeye yönelik değil hürmeti- her kadın başarısız olmak zorundaydı. Oysa kiminle işi olduğunu ne zaman anladı ki? Milena olağanüstü, henüz bilinçli bir kadın olamadığı geçmiş bir zamandan söz ediyor. Oysa karar verme anı, Kafka hakkında kesin bir bilgiye sahip olduğu andan sadece birkaç ay öncesindeydi ve mutlaka sonrakilerden daha fazla katmanlıydı, yani Kafka'nın kendi stilize ettiği Frank'ın etkisiyle ikonlaştırılmasından önceydi. Onun yalnız korkusunu tanımakla kalmıyor, hümorunu, çekiciliğini, pratik ve diplomatik yeteneklerini ve de mahremiyete olan özlemini de biliyordu.

O "geçmiş" zaman ise 1920 sonbaharıydı, vicdanı yaralıydı, ama mükemmeliyet isteminin eksikliği yüzünden değil, tamamen dengesiz dünyevi nedenlerden. Kafka'yı son derece

uzun bekletmişti, aylarca süren mektuplaşmadan sonra hâlâ kendi gücüyle Viyana'dan ayrılmaya cesaret edemiyordu. Buna rağmen Kafka'yı kendi yaşamının içine sokuyordu, sanki mutlu bir çözüm doğrudan önlerindeymiş gibi: ortaklık aldatmacası olduğunu anlamıştı Kafka, onun Çek arkadaşlarıyla karşılaşma ise giderek, işkenceye dönüşmüştü. Günün birinde onunla yaşayacakmış, diye yazdı Milena, hatta ekim ortasındaydı, o uygun görürse daha da önce olabilirmiş. Oysa o bunun *tamamen* olanaksız olduğunu söyledi Kafka, çünkü "ve 'hiçbir zaman' yerine daha 'önce' demek gene hiçbir zaman demektir".[31]

Milena kendi rolü hakkında bu derece bilgisizken, kendi kötü bağımlılıklarını ve duygusal sendelemelerini bu derece az kontrol altına alırken, Kafka son derece hassaslıkla, başlayan geri çekilmeyi saptıyordu. Belki de Milena onun edebiyat çalışmalarına yeniden başlamasına seviniyordu, ama daha kısa süre sonra bunun da yaşamsal tarihinin repertuarına ait olduğunu anladı, zaten denenmiş olan ve şimdi geri dönmek istediği kendisini kurtarma taktiğine. Bu anlayış onun kavrayabileceğinden çok daha doğruydu, tekrarlanmalar nerdeyse ürkütücüydü: Kafka onun mektuplarını aşamalı okuyor ya da okumayı günlerce erteliyordu, kendisini katı öz suçlamalara ve öz saldırganlık fantezilerine bırakıyordu (mektuplardan birinde parçalara ayrılmış bir insan deseni var), kendisini kirli, daha çok karanlıkta dolaşması gereken insanlık dışı bir yaratığa stilize ediyordu. Sonunda köprüleri kaldırdı ve daha başka temasları taşıyamayacağının çürütülmez yakınmasının arkasına gizlendi. *Onunla* temas mı? *Herhangi* bir kadınla temas mı? "Senin de hakkın var", diyordu, "benim şimdi yaptığımı eski şeylerle aynı sıraya dizerken, ben hep aynı kişi olabilirim ve aynı şeyi yaşayabilirim." Oysa o sırada bir an yeterince uyanık olamamıştı. Çünkü bu kadının ona sunduğu radikal yeni olan deneylerin aynı zamanda erotik, insani, entelektüel anlayışa, cinsiyetin, yaşın, dilin, huyların tamamen ötesindeki bir anlayışa dayalı olduğunu kabul etseydi, bütün bunların onun uyguladığı davranış örneklerini değiştiremediğini ve onu öncekinden daha kötü duruma düşmekten koruyamayacağına inansaydı o zaman kendi otonomisini yeniden

emniyete almanın üzerini doğal olarak çizerdi. Böylece düzeltme bunu gecikmeden izledi: "Yanlıştı ama ve ben son mektupta eskiden yaptıklarımla karşılaştırmalar yaptığıma pişman oldum. Birlikte silelim bunu."[32]

Hâlâ kendini haklı görebilirdi, çünkü o hiç de soğumamıştı. Özlem bu sefer güçlüydü, nerdeyse kontrol altına alınamazdı, Kafka onurlu bir son bulmayı başaramadı. Kendisini 'son' bir mektup yazmaya aylarca hazır bulmadı, başka karşılaşmaları hiç de olanaksız bulmadı, yıl sonuna kadar psikolojik açıdan denetlenen kararın pratik sonuçlara dönüşmesi ve gerçek bir ayrılışa götürmesi sürdü. O zaman bile Milena ve Frank öyküsü sona ermedi. Milena onu tekrar görecek ve onun yasını tutacak. Herhangi bir gelecekten isen -onun istediği gibi- artık söz edilmeyecek.

Bir çeşit son söz buldu gene de Kafka 1 Ekim 1920'de. Milena'nın bir sorusuna cevaptı bu, biz içeriğini ve kullanılan sözleri bilmiyoruz, ama tahmin edebiliriz. Ender bir cevaptı, hiçbir soru gerektirmiyordu çünkü içinde sorulabilecek her şey yok edilmişti. "Geçip gideceğini biliyor muydum? Geçip gitmeyeceğini biliyordum."

Dağlara Kaçış

Ama pişmanlığımı nasıl düzenleyeceğime dair
asıl yol gösterme eksikti.
Christian Friedrich Daniel Schubart, LEBEN UND GESINNUNG

"Bir gezinti mi yapmak istiyorsunuz?" Kafka iyi işitmediğini sandı. Sophieninsel'deki 'yüzme okulunun' ziyaretçileri arasındaydı yeniden, akşam yaklaşıyordu, dalgın dalgın büyük havuzun yanında dolaşmaktaydı. O sırada plaj görevlilerinden biri ona seslendi.

Bir gezinti mi? Bununla ancak kıyıda bağlı olan kayıklar kastedilmiş olabilirdi. Teklif edilen bu gezinti mutlaka paralıydı. Daha çok kibar bir beyi, Çek bir inşaatçıyı Moldau'nun diğer tarafına, Yahudi adasına götürmek söz konusuydu. Herhalde plaj görevlisi yeterince genç ve güçlü bir kürekçi arıyordu geçişi zevkli kılmak için, ama bu kişi gene de kayığı güvenli kullanabilecek kadar yaşlı olmalıydı. Kafka durumu tam olarak kavrayamadan önce plajın işleticisi bay Trinka yanlarına geldi. Bu genç yüzme biliyor muymuş? Plaj görevlisi her şeyin yolunda olduğunu söyledi. Sonra hemen Çek yolcu da geldi. Kayığa bindiler, Kafka küreklere asıldı, akıntının diklemesine çekti hep. Tabii ki yüzme *biliyordu*.

Güzel bir akşam dedi adam. -*Ano* dedi Kafka. -Ama biraz serin şimdi. -*Ano*, diye cevap verdi Kafka, ciğeri onu zorluyordu. -Oldukça becerikli kullanıyorsunuz dedi Çek. O zaman Kafka sadece gülümseyebildi. Kibarca Yahudi Adası'na yanaştı. Bay nazikçe teşekkür etti, indi ve bahşiş vermeyi unuttu. Biraz önce onu kürek çekerek karşıya geçiren kişinin doktoralı bir hukukçu ve bölüm başkanı, üstelik de tüberkülozlu olduğunu düşünde bile göremezdi. Kafka ise kısa süre sonra Sophieninsel'e kayıkla geri döndüğünde genel hayranlığı saptadı. Bu onun "en çok gururlandığı günüymüş", diye yazdı Milena'ya.[1] Bir yaz günü, 1920 ağustos başlangıcı.

Dört ay sonra Prag sokakları kül rengi kar balçığı ile kaplandı. Kafka kendini zayıf hissediyordu, nerdeyse sürekli hafif yüksek ateşi vardı, üşüyor ve terliyordu, nefes güçlüğü çekiyordu, açık havada konuşma yaptığı sırada ve içine fazla soğuk hava çektiğinde ardından kaçınılmaz olarak öksürük krizi geliyordu. Geceleri de öksürük onu rahat bırakmıyordu, bazen saatlerce. Bir şey yapılmalıydı, herkes bunda aynı düşüncedeydi, dostları, ailesi, herkesten çok da en küçük kız kardeşi.

Ottla artık evliydi ve adı Davidova olmuştu. Onun büyük, ana babasının düşüncesine göre fazla geciken kutlama gününün tadını Kafka pek çıkaramamıştı, çünkü düşünceleri bir başka kadındaydı, David'in yakınlarına baktıkça -ki bu ailenin birçok üyesini ilk kez görüyordu- o gün *kendisi için* bir şeylerin son bulduğunu anlıyordu, Ottla ise bunu duymak dahi istemiyordu. Balayı yolculuğunda bile ona *hiçbir şeyi* kaybetmediğini garanti ediyordu. Kafka'ya bu son derece yüzeysel, doğrunun tersi bir avuntu olarak görünüyordu, yarım ağızlı bir şakayla geçiştirdi.[2]

Oysa haksızdı. Ottla'nın yıllarca uzak durduğu ev kadını rolüne şimdi girmek zorunda oluşu ve düğününden birkaç hafta sonra hamile oluşu ortaya çıkmış olmasına rağmen, ağabeyini dert edinmesi aynen eskisi gibiydi. Nişanlısı Julie ile olan durumu ve Milena ile olan karışıklıkları mutlaka başkalarından daha çok biliyordu. Zaten ondan birkaç merdiven yukarıda oturduğu için her gün sağlık durumunun havaların soğumasıyla nasıl kötüleştiğini görüyordu. Peki ama neden bir şey yapmıyordu, kışı nasıl geçirecekti? Milena'nın tehlike altında olan ciğeri onu kendi ciğerinden daha çok ilgilendiriyordu, iyileşmesine yardım etmek üzere ona ufak bir servet teklif etmişti, hem de bu paranın kendisine gelecek aylarda gereksinimi olacağını bile bile. Ağustos sonunda Dr. Kral ona Aşağı Avusturya'daki uzman sanatoryumlardan birine gitmesini önermişti, ama yaşamında ilk kez hastalar arasında haftalar ve aylar geçirmeye Kafka şiddetle karşı çıkmıştı. "Bunların hepsi kesin ciğer hastaneleri", diye yazdı doktor ziyaretinden hemen sonra, "içlerinde gece gündüz öksürülen ve ateşlerin yükseldiği, et yemenin zorunlu olduğu, iğnelere karşı gelindiğinde kolları uzatmak için bir cellatla çekişilen, ayrıca sakallarını okşayan Yahudi

doktorların Yahudilere Hıristiyanlardan daha sert davrandıklarının seyredildiği yerler."[3] Böylesi bir işkence bodrumuna asla kendi isteği ile gitmek istemiyordu, ne ailenin ısrarı, ne de Brod'un son derece mantıklı olan argümanları fayda veriyordu (Brod mutlaka hastanın haberi olmadan) Dr. Kral ile konuşmuştu.

Sonunda düğümü çözen Ottla oldu. Herhalde onun amirlerini, kendisi sonunda hastalık izni almak için çaba sarf etmediğinde, birkaç kere telaşa vermişti ve kendi kurumuna karşı vicdan azabı çeken Kafka ondan bunu yapmamasını rica etmişti. Ottla tehdide rağmen bunu gerçekleştirdi, müdür Odstrcil'den Kafka'nın ekim ortasında mutlaka kurum doktoruna görünmesi ricasında bulundu. Sonuç aynen beklendiği gibiydi, Dr. Kodym daha ilkbaharda koyduğu teşhisi yineleyebilirdi ancak: ciğer uçlarının her yanlı sızıntısı, en az üç ay bir sanatoryumda kalma önerisi.[4] Bu rapor hiç düşünülmeden hemen yönetime bildirildi ve ardından birkaç gün sonra, Kafka dilekçe bile vermeden -ona yeniden, şimdilik üç aylık izin verilmesi kararlaştırıldı. Sözlü olarak ona haber hemen verildi, Kafka bunun için özel olarak müdürün yanına çağırıldı. Son derece kısa sürdü olayın akışı, Kafka bunun için teşekkür bile edebilirdi.

Peki ama bu karşı koyuş neden? Birçok durum Kafka'nın yarım yıl önce Milena ile çatışmasının tamamen etkisinde olduğuna, daha çok da *tinsel* iyileşmeyi özlediğine işaret ediyor. Kısa süreden beri düzenli edebi çalışmada karşılaştığı ele düşme, hatta onursuzluk duygusu sanatoryumda iki misli ağırlıkta geri dönecekti: bu yüzdendi şiddet fantezileri, her ne kadar son derece 'abartılı' olsalar da onun için o anı temsil ediyorlardı. Doğal olarak söz konusu olan sanatoryumlar hakkında bilgi edinmişti, broşürleri incelemiş ve fiyatları karşılaştırmıştı. Gövdenin ruhtan daha sağlıklı olamayacağına olan eski yöntemi hâlâ geçerliydi, sadece bedenin durumuna yönelen önlemlerin saflık ve faydasız olduğuna da inanıyordu -ister tıp ya da doğal iyileştirme kanalıyla saptanmış olsun bu değişmezdi. "Kırsala severek giderim", diye yazdı Milena'ya, "daha da severek Prag'da kalıp bir zanaat öğrenmek isterim, bir sanatoryuma gitmek ise en az istediğim şey. Ne yapayım ki orada?"[5] Bu satırları yazmasından birkaç dakika sonra

kurumdan izne çıkarıldığı haberi geldi. Ama hiç de Zürau'ya değil, Prag'daki bir marangozhaneye ise asla değil.

Yoğun bir eylemdi ve başarılı oldu: Karşı koyuşu için hiçbir yerde anlayış bulamayan Kafka sonunda baskıya boyun eğdi, Aşağı Avusturya'daki Grimmenstein sanatoryumuna gitme kararı aldı, burası Viyana'dan trenle iki saat uzaklıktaydı. Hoş burada emekli cellatlar yoktu, ama orada kalış Meran'dan çok daha pahalıydı, bu da yeni yakınmalara yol açtı.[6] Bir çekim de vardı mutlaka: Grimmenstein'a gidiş Milena ile karşılaşmayı mümkün kılardı, hem de hiçbir pasaport zorluğu olmadan, her ne kadar 'kurallara karşıysa da ve diğer başka nedenlerden ötürü akıllıca değilse de, kür sırasında birbirlerini yarı yolda görebilirlerdi. Bu yoldan çıkmaya hâlâ egemen olamıyordu hem de Gmünd'deki aklını başına getiren deneyden ve böylesi bir buluşmanın ortak mutluluğu tatlı bir zehir olmaktan öteye geçemeyeceğini Kafka'nın bilmesine rağmen. Bedensel yakınlaşmanın yeni, yanılsamalı arzuları uyandıracağı kaçınılmazdı, bunun bedeli ateş içinde mutsuzluğunu ciğere gönderecek olan bir kafa olacaktı. Şayet Kafka tüberkülozun kendi sınırlarını aşan tinsel bir hastalık olduğunu ciddi olarak düşünüyorsa, bu gibi sarsılmalardan kaçınması gerekmez miydi?

Ön sarsıntılar henüz Prag'da iken haber vermişti: Tam Avusturya'ya gitme kararı almıştı ki gene uykusuz ve edebiyat açısından verimsiz bir dizi gece başladı, bu gecelerde Viyana'da olacak bir karşılaşmanın düşünü kurmaya başladı. Orada onu bilanço çıkaracağı sorular bekliyordu, bunlardan kolay kaçamıyordu. Kendisi değil miydi büyük *buna rağmen*'i davet eden, her an mevcut olan şansı bir tek kesin kararla dümeni şiddetle döndüren? O sabırla dinlememiş miydi, cesaretlendirmemiş miydi, teselli etmemiş miydi? Kafka'nın o günlerde Askanischer Hof anılarını birden aklına getirdiği var sayılabilir, orada da Felice'den haklı olarak açıklama beklenmiş, o da bunu verememişti, bunun ötesinde de artık yaşamın açık ufkuna değil, tamamen geçmişe yönelik olan açıklamalardı bunlar. Suçu tartan bir mahkemeydi, beraat etmenin en olanaksız durumunda bile kaybedilmiş umudun bir pırıltısını geri getiremezdi. Fark, Kafka'nın bu kez mahkemenin geldiğini görmesiydi. Bu da ona yargıcın yerine zamanında otur-

ma şansı veriyor ve kendi vekaletnamesiyle yüzleşmeye dayanmayı olası kılıyordu. 2 Aralık sabahı karar verilmişti: uykusuz geçirilen bir geceden sonra birden yönü değiştirdi ve kaçışa sığındı.

> "Gitmek için gücüm yok; senin önünde duracak olmam düşüncesine daha önceden dayanamam, beynimdeki baskıyı çekemiyorum.
> Mektubun bile benim yüzümden durdurulamaz, sınırsız bir düş kırıklığı, bir de şimdi bu. Sen hiçbir umudun olmadığını yazıyorsun, ama benden tamamen ayrılabilme umudun var.
> Ben ne sana ne başka birine içimdekileri anlaşılır kılamam. Nasıl anlaşılabilir kılayım ki neden böyle olduğunu; kendime bile anlaşılır kılamam. Gene bu en önemli olan değil, en önemli olan açık: çevremde insanca yaşamak benim için olanaksız; görüyorsun bunu, gene de henüz inanmak istemiyor musun?" [7]

İki hafta sonra Kafka *doğuya* giden trende oturuyordu. Bu depresyon yaratıcı doktor raporu ile şiddetli kış altındaki Prag'da hâlâ ne aradığının sürekli sorulmasından artık iyice sıkılmıştı. Herkes ona baskı yapıyordu, kimisi istasyona uğurladı, aralarında birkaç günlüğüne onunla birlikte gitmek isteyen Ottla da vardı, ama hamileliği (belki de hastalığın bulaşmasından korku) yüzünden kendini emniyete almayı yeğledi. 2. sınıfta yolculuk ediyordu, tıpkı ilkbaharda Meran'a gittiği gibi. Oysa şimdi onu ne çiçek kokuları ne da palmiyeler bekliyordu.

Hedefine ancak geç akşam saatlerinde ulaştı. İstasyonun önünde çift atlı, üstü açık bir kızak onu beklemekteydi. Karanlık ormanda yarım saat gidildi ve ay ışığında parıldayan karlı tarlalardan geçildi. Sonra sanatoryum belirdi, görünüre göre tek başına olan, büyük, otel gibi tüm çevresi aydınlatılmış bir binaydı. Ama arabacı henüz o yöne dönmedi, birkaç saniye sonra Kafka gene karanlığın içinde kaldı, sonunda araba daha küçük, aydınlatılmamış bir yan binanın önünde durdu. Çevrede bir tek insan yoktu, seslenmek zorunda kalınmıştı, buna rağmen bir süre aldı hizmetçi kızın görülmesi ve Kafka'yı buz gibi bir koridordan geçirerek odasına götürmesi. Elektrik ışığı parladı, Kafka irkildi. Burada mı kalacaktı? Eski, bozuk bir dolap, balkona açılan, aralıklarından rüzgarın estiği basit bir kapı, beklediği kalorifer yerine duman çıkaran odun sobası. En berbatı da yatağın demir karyola oluşuydu,

şiltesinin çarşafı bile yoktu. Asla burada yatmazdı, geceyi battaniye ve ayak ısıtıcısıyla koltukta geçirmeyi yeğlerdi.

İri gövdeli sahibe Kafka'yı selamlamak üzere gözüktü, bayan Forberger'di adı. Onun kısa sorusunu hemen cevapladı ve sanatoryumunu göklere çıkardı. Bu da Kafka'nın umduğu gibi bulamadığını söylemesine yol açtı. Kadın konuğunu son derece nazik, ama hiç de belli olmayan söz vermelerle yatıştırmaya çalışırken Kafka hemen ertesi gün nereden kızak bulacağını ve buradan hızla uzaklaşacağını düşünmeye başlamıştı bile.

Sonunda hizmetçi kız buldu kurtarıcı çözümü. Kafka yalnız gelmişti, ama kız kardeşi için de bir oda ayrıltılmıştı, bu odayı telefon hattındaki bozukluk yüzünden zamanında iptal edememişti. Çok daha iyi, daha büyük ve daha sıcak bir odaydı, tahta karyolası vardı ve dolabı yeniydi, oysa mutlaka gerekli olan balkonu yoktu. Kafka orada kalabilir ve zorunlu olan uzanma kürünü kötü olan yandaki odanın balkonunda yapabilirmiş. Böyle de oldu. Ertesi sabah uyandığında şansının iyi gittiğini saptadı. Ottla ona şans getirmişti, burada bile.

Hohe Tatra'daki ufak bir köyde uyandı, binalar birbirinden çok ayrıktı, hemen hemen tümü yabancıların kalışına tahsis edilmişti: bir zamanların Karpatlar Almanya'sı yerleşim bölgesinde olan Matlarenau, sonra Macaristan'a ait olmuş olan Matlarhaza, şimdi ise Slovak Tatranske Matliary, 900 metre yükseklikte çam ormanlarıyla çevrili, karla kaplı dağ sırtları manzaralı ve Alplerin Lomnitzer uçlarını gören bir yerdi. Kafka sevinerek kendi 'Villa Tatra'sının rüzgardan korunmalı, geniş bir çayırda olduğunu saptadı, güneş rahatça güneye bakan balkona ve odasına vuruyordu. Çevre sessizdi, bina nerdeyse bomboşa benziyordu. İyi, bu deneyi şimdi göze almalıydı. Şimdilik kalacağını söyledi bayan Forberger'e; daha iyi bir yer birkaç hafta içinde bulunurdu -bu düşünceyi açığa vurmadı-.

Aşağıdaki ana binaya gitti ortak kahvaltı için. Konukları merak ediyor, oysa sıkıcı karşılaşmalardan ürküyordu, bildik kararsızlık. Bunların bir çoğunun herhangi bir zamanda ayrılacaklarını görecekti. Oysa bunu henüz bilemezdi.

Ateş ve Kar: Tatranské Matliary

Kahramanın çöküşünü anlıyorum
-yürekten değil- demek istiyorum.
Wittgenstein, GÜNCE, 1931

'Altınızdaki odada oturan bey onu ziyaret edip etmeyeceğinizi soruyor.' Kafka'nın böyle bir şeye pek niyeti yoktu. Adamı çok az tanıyordu, onunla birkaç kelime konuşmuştu, 50 yaşlarında, sevecen bir Çek'ti, gündüzleri öksürmesi ve arada bir odanın zilini çalması dışında pek bir şey duyulmuyordu, herhalde burada anlaşabileceği pek kimsesi yoktu. Diğer Çek kür konuğu olan iki kadın onunla ilgilenmiyordu, hele daha yukarılarda bulunan askeri sanatoryumdaki Çek subaylar hiç ilgilenmiyorlardı, onlar sanatoryumu barınak ve aşk ilişkileri için kullanıyorlardı. Bu durumda ısrarlı bir ricadan insan kaçınamazdı. Bir nezaket ziyareti için geldiğini belirtmek için Kafka ortak akşam yemeğinden biraz önce onun odasına gitti, ama Çek ısrar etti ve sonra gene gelmesini rica etti.

Adam günün uzun saatlerinde olduğu gibi yatakta yatıyordu, çünkü tüberkülozu ileri durumdaydı, çoktan gırtlağa sıçramıştı. Ayrıntılı bir hastalık öyküsü beklenirdi bu durumda. Kafka sanatoryumlarda bir yığın masa konuşmasının tanığı olmuştu, bu konuşmalarda hastaların doğal (etik açıdan ne yazık ki tartışılmaz) bencilliklerinin, yeni tedaviler, mucize iyileşmeler, doktorlar ve herhangi hasta akrabalar hakkındaki konuşmaların ne kadar can sıkıcı olduğunu biliyordu. Ayrıca kendisi de hastalığının sonuçlarını düşünmeyi kaçınılmaz kılan bir durumdaydı. Bu kez Kafka'ya veda edemeyen Max Brod bu yüzden iyileşmeyle ilgili ikazları mektupla yolluyordu, ona kendisini artık *hasta* olarak hissetmesini ve planlanan üç ayı Hohe Tatra'da "savaş görevi" olarak tamamlamasını, vereme karşı seferberlik olarak, mümkün olan en iyi sanatoryumda, uzmanların talimatları altında, kaça mal olursa olsun tamamlamasını istiyordu. Ni-

hayet -ki Brod burada 1917'deki sözlerini yineliyordu- nihayet "yaşam ve ölüm" söz konusuydu. Bunun tamamen bilincinde olduğunu yazdı Kafka ona şaşılacak derecede uyanık olarak, "antitezin daha da beter olduğunu görmekteyim, yaşam ya da ölüm değil, aksine yaşam ya da dörtte bir yaşam, nefes alma ya da havayı çekerek yavaş (gerçek bir ömürden daha hızlı olmadan) sonuna kadar ateşlenme."[1] Burada konuşan artık Meran'da gezintiler yapan kişi değildi. Matliary'de bazı şeylerden haberdar olmuştu. Oysa ne derece haklı olduğunu henüz bilmiyordu. Çünkü ancak şimdi tüberkülozun ne olduğunu *görecekti*.

Evet, oldukça terk edildiğini anlattı dost sever Çek, Kafka akşam yemeğinden sonra yeniden onun yatağının yanında oturmaktaydı. İki yetişkin oğlu varmış, ama ailesinin bir haftadır hiç sesi çıkmamış. Gırtlaktaki yaralar üç ay önce çıkmış, onları kendisinin düzenli olarak tedavi etmesi gerekiyormuş, güneş ışınları ile. Bunun için -hasta hemen gösterdi nasıl yapıldığını- iki ayna gerekiyormuş: gırtlağa bakmak için bir büyük, bir de gırtlağa sokup, ışığı yığın olarak ilgili dokuya vermek için. Ayrıca yaraların resmini çizmiş değişimlerini görmek için. Bakın burada!

Kafka resmi ve ufak aynayı eline aldı. Uzağında tuttu, herhalde üzerinde iltihap vardı, Çek öksürürken de dikkatli olmuyordu, Kafka parçacıkların havada uçuştuğunu gördü. Birden garip biçimde sessizleşti, bayılacak gibi oldu. Epey gayret göstererek kalktı, balkona çıktı, kış soğuğunda parmaklığa dayandı, orada bir süre öylece durdu. Sonunda kendini toparlayarak biraz fena hissettiğini açıkladı ve başka bir şey söylemeden odadan çıktı. Koridorda duvarlara dayanarak yürüdü, sonra merdiveni çıktı, kendi kapısına ulaştı ve hemen lavaboya koştu. O gece çok az uyudu, Çek ise hiç uyumadı.

"Orada yatakta görülen, idam edilmekten, hatta işkenceden bile beter. İşkenceyi biz bulmadık ki, hastalıklardan öğrendik, oysa onlar gibi kimse işkence edemez, burada yıllarca sanatsal aralıklarla daha çabuk olmasın diye işkence yapılıyor -en kendine özgün olan- işkence edilenin kendi isteği ile, içinden gelen zavallılıkla işkenceyi uzatmaya zorlaması. Yatakta geçen bu sefil yaşam, ateşlenme, nefes zorluğu,ilaç alma, azap veren ve tehlikeli olan (ufak bir beceriksizlikle kendini yakabilir) aynalamanın yaraların büyümesini yavaşlatmaktan başka

bir amacı yok, nasıl olsa bu yaralar yüzünden boğulacak, işte bu sefil yaşam, ateşlenme vs. hep mümkün olduğunca uzatılacak. Akrabalar, doktorlar ve ziyaretçiler bu yanmayan, ama yavaş korlanan odun yığınına karşı siperler kurmuşlar, işkence görenden hastalığın kendilerine bulaşma tehlikesine karşı koru soğutmak, avutmak, diğer başka acılara karşı cesaret bulmak için."[2]

Bu olayı yaşamasından birkaç saat geçer geçmez Kafka'nın şok altında olduğu hissediliyor, onu en çok telaşlandıran şey ise, kendi yaşama isteğini alın yazısına dönüşen kurbanın çaresizliği. Çek hasta bu çıkış yolunu kullanmayı bildi: Bu tip ziyaretlerden -Kafka ancak birkaç kez üstesinden gelebildi- hele de ancak doktorun, hasta bakıcının ve oda bakıcısı kızın dışında kimsenin veremeyeceği "başka bir acıya cesaretlendirmelerden" iki ay sonra bıkmıştı. Paskalya'da Prag'a giden hızlı trene bindi ve kendisini hızla iki vagon arasındaki tampon bölüme attı.

Kafka'ya Hohe Tatra'ya gitmesini tavsiye eden Dr. Kral'dı, bunu daha çok da yükseklerdeki güçlü güneş için yapmıştı: Sakin havalarda Karpatlar'ın bu bölgesinde sıkça tersine dönen bir sıcaklık yoğunlaşması görülür, soğuk, bulutlarla kaplı ovaların üzerinde tamamen açık gökyüzü yerleşim yerlerinin tepelerinde görülürdü. Ayrıca burada iddialı konuklar için de bir yığın kür merkezi vardı; hem konfor hem de hijyenik koşullar açısından Slovakya'nın diğer yerlerinin standartlarından çok daha üstündü. Çünkü Hohe Tatra savaştan önce Budapeştelilerin sevilen yazlığı idi, sırayla en önemli kür merkezleri buraya elektrikli trenler ve iyi yollarla bağlanmıştı, savaştan sonra ise bu alt yapı yükselen kış sporları turizmi tarafından kullanılmış, bu yüzden de bozulmamıştı.

Dr. Kral'ın aklından geçen doğal olarak tam anlamıyla bir ciğer sanatoryumuydu, sıkı doktor kontrolü altında, uygun diyetli, oysa böyle bir durum Matliary'de söz konusu bile değildi. Kafka kaldığı bu yeri herhalde ucuz olduğu, vejetaryen mutfak umudu ve ısrarla garanti edilen bahçe işi için seçmişti. Oysa buraya herkes alınıyordu, kayakçılar ve avcılar da, yemekler isteğe göre veriliyordu (yenenlerin parası hesaplanıyordu) ve kim doktor ve hemşire bakımı isterse -kışın aşağı yukarı otuz hasta

vardı- sorumlu personelle bu konuda özel anlaşma yapmak zorundaydı. Özellikle de oradaki tek doktor Leopold Strelinger'le: evli, son derece cana yakın orta yaşlı bir Yahudiydi, kendisi de Villa Tatra'da oturuyordu, Kafka'nın kapısından üç kapı ötede. Bu sözüm ona ciğer uzmanıyla o her sabah bir vizite kararlaştırmıştı, ama hangi önerilere uyacağına kendisi karar veriyordu. Strelinger'in önerdiği (ve hep yanında taşıdığı Arsen iğnelerini) Kafka doğal olarak reddetmişti, önerilen süt ve taze kaymak almayı yarı yarıya indirmişti. Strelinger Kafka'nın gözlemlediği üzere ağır hastalara karşı da özen gösteriyordu, oysa iyileşmez bir iyimserlik içindeydi, bu durum da onun oldukça sınırlı ve hiç de uzmanlık bilgisini yenilemeyen repertuarıyla çelişkiliydi.

Gerçekten de Kafka'nın Prag'a yolladığı kapsamlı raporlardan tıbbi bakımıyla ilgili endişelerinin nedensiz olmadığı anlaşılıyordu. Birçok sesten oluşan bir koro ondan olabildiğince çabuk uygun bir yer bulmasını talep ediyordu, annesi Maehren'li taşra doktoru kardeşi Siegfried'i harekete geçirmişti, Hermann Kafka bile bir süre şahsen Matliary'e girmeyi ve duruma el koymayı tarttı. Doğru, iyi tanınmış bir ciğer sanatoryumu bir saatlik mesafede 1000 metre yükseklikteki Novy Smokovec (Neu-Schmecks)'deydi, Kafka oranın broşürlerini de almıştı, durmadan oraya taşınmayı düşündüğü halde, hiç değilse muayene olmak için bile oraya gitmesi üç ay sürdü.

Her zaman olduğu gibi yaşam koşullarının ve alışkanlıklarının değiştirilmesine karar vermek gene zordu onun için; bu sefer ise aşılamayan fazladan başka engeller vardı. Daha 1921 ocak ayında Kafka özellikle gürültüye karşı sinir bozucu bir duyarlılık krizine girmişti. Kendi huzuru uğruna çok daha rahat olan, kaloriferli ana binaya taşınmaktan -sırf orada yeni açılan 'müzik salonu' yeterince tehlikeli olduğundan- vazgeçmişti, yanındaki ve üstündeki odalar nerdeyse sürekli boş kaldığı halde kendini şezlongunda kalp ağrıları, "nerdeyse kramplar içinde" buluyordu: buna neden olan herhangi birinin onun balkonu altında ufak bir şarkı mırıldanması, üst katta, birçok pencerenin ötesinde "yabancı bir şeytanın", hafif, ama kulağa çalınan sesi ya da herhangi bir işçinin ıslığını duyması yetiyordu. Bu azabın

baskısı bu arada o derece artmıştı ki Kafka nerdeyse daha iyi bir sanatoryuma *sığınacaktı*. Gene de bir anlık kafa yorma, Novy Smokovec gibi canlı olan, her yanda öksürülen ve tüm balkonlardan tramvayın geçtiği caddenin sesinin geldiği yerle karşılaştırdığında bundan hemen vazgeçti. Buna karşı en iyi baş hekim ne yapabilirdi? Kafka üzülmedi, severek vazgeçen biriydi. Gene de kendisine -sinirleri yatışmamışsa- bundan sonra dünyanın hangi yöresini oturulabilir bulacağını sordu. "... şimdilik her şey beni rahatsız ediyor", diye yakındı Brod'a, "nerdeyse bazen beni rahatsız eden şeyin yaşam olduğunu sanıyorum; bunun dışında beni her şey nasıl rahatsız ederdi ki?"[3]

En çok da insanlar. Kafka başından beri can sıkıntısı ve alışkanlığın yol açtığı tipik kür dostluklarından uzak durmaya çalışmıştı. Kendini yaralı hissediyordu, hüzün işi onu kemiriyordu, acı verici temaslardan korkuyordu, özellikle de kadınlarla, şimdi sosyal gereksinimlerini çok daha fazla tartıyordu. Gerekli olan yerde gülümsemesini eksik etmiyordu, örneğin ev sahibi bayan Forberger'le iyi geçiniyordu ve personelle de -daha çok da sayısız özel isteğini yönelttiği mutfaktakilerle-, onlara da ölçülü bahşişler vererek yakınlık gösteriyordu. Bir tek yemek salonu ayrılmış oturma yerleri ile açık bir kanat oluşturuyordu, en son Meran'da olduğu gibi orada her an uğursuzluklarla karşılaşmayı hesaba katmak gerekirdi.

Örneğin savaştan bu yana açıkçası her yerde görülen 'masum' antisemitizm, bu sefer parfümlü, pudralı, sinirli ve çenesi düşük, Çek "bir yaşlı kız" tarafından temsil edilmekteydi, kendisi mahsus Kafka'nın yanına oturtulmuştu. Umutsuz bir durumdu, nerdeyse fiziksel bir acı duymuş ve ilk karşılaşmadan sonra odasında zor sakinleşmişti. Gene de aklına durumu kızgın-kurnaz biçimde ortadan kaldırmak için bir fikir geldi: onun için mümkün olduğunca utanç verici bir anda Yahudi olduğunu söylemek gibi, o zaman ondan kurtulurdu. Çek olmayan her şeyi küçümseyen bu kadın yanlış bir hareketle Yahudi komşusuna son derece sevecenlikle döndü. Ağır hasta olduğu ortaya çıkınca ve durmadan ağır ateşle yatakta kalmak zorunda olunca durum sakinleşti: Hastalığa yakalananların dayanışması -Kafka bunu

Matliary'de ilk kez hissetmişti- tüm farkları ortadan kaldırmış, hatta düzeltme isteği bile yaratmıştı. Bu zayıf froylaynın, onun daha birkaç hafta önce Prag'da "yaşadığı" canlı Yahudi karşıtlığı nefreti ile ne ilgisi olabilirdi? Kafka hâlâ duyarlılığının nereden dokunduğunu fark edebiliyordu.

İkisinin karşısında bambaşka bir dünyadan bir elçi oturuyordu o sırada: Arthur Szinay, Doğu Slovakya'daki Kaschau'lu 25 yaşında mide hastası bir adam (verem hastası olduğunu henüz bilmiyordu), Yahudi, froylaynın gözünde mutlaka en son sıraya konacak biri, ama "aşık olunacak bir genç" idi Kafka'nın gördüğü üzere.

> "Doğu Yahudiliği anlayışı müthişti. Hümor dolu, huzursuzluk, keyif, güven ama aynı zamanda yoksulluk. Ona her şey 'ilginç, ilginç' geliyor ama bildik anlamda değil, aksine 'yanıyor, yanıyor' anlamında. Sosyalist, ama çocukluk anılarından epey İbranice çıkartıyor, Talmud ve Şulhan Aruch öğrenmiş. 'İlginç, ilginç.'"[4]

'Müthiş bir Yahudi', tıpkı Kafka'nın Doğu Yahudileri oyuncuları arasında, özellikle de unutulmaz Jizchak Löwy'nin kişiliğinde rastladıklarındandı. Ortaya çıktığı üzere Szinay akla gelen tüm konferanslara ve toplantılara gidiyordu, hatta Max Brod'un kendi kentindeki bir konuşmasını bile anımsıyordu, hatta (zaman zaman) ultra Ortodoks Georg Langer'e bile rastlamıştı. Şimdi de bu ünlü kişilerin arkadaşıyla aynı masada oturma mutluluğuna erişmişti. Szinay çok mutluydu, Kafka onun sempatisinden sıyrılmaya güçlükle uğraşıyordu.

Oysa anlaşmak son derece zordu. Szinay'ın ana dili Macarcaydı, ancak Matliary'de Almanca öğrenmeye başlamıştı, Çekçe ve Slovakçayı ise hiç bilmiyordu. Böylece Kafka'nın ona anlattığı her şeyi "olağanüstü" buluyordu, "yarısını bile anlamadığını" doğru anlamadığını kabul etmek zorunda kalıyordu. Gene de o güne kadar kimsenin onu böylesine dikkatli ve anlayışlı dinlemediği etkisi yapıyordu, hem de midesinin berbat öyküsü söz konusu olduğunda bile.

Matliary sanatoryumunda bir araya gelen küçük uluslararası toplulukta Macarca en önemli anlaşma diliydi, personel de

Macarca konuşuyordu, son derece konuşkan olan Szinay'ı asla yalnızlık tehdit etmiyordu. Kafka odasına kapandığında ya da anlaşılır biçimde huzur istediğinde o nerdeyse aynı derecede 'ilginç' ve bilgili Budapeşteli genç bir tıpçıya tutunuyordu. Siz ikiniz diyordu Szinay durmadan, mutlaka birbirinizi tanımalısınız. Neden diye soruyordu Kafka. Neden diye soruyordu aynı biçimde tıpçı kuşkuyla, sizli bizli konuşmalardan pek hoşlanmıyordu. "Çünkü onu anlamıyorum, sizi de anlamıyorum. Sizin birbirinizi anlayacağınızdan emin olduğum için." Bu vurucu argümana rağmen Szinay'ın bu kadar çok desteklediği tanışma biraz daha zaman aldı.

Kara yolunda gerçekleşti. Kafka gezmeye çıkmıştı -caddenin üzerinde yürümek gerekiyordu, orman yolları hâlâ karla kaplıydı-, uzaktan tanıdığı Budapeşteli karşıdan gelmekteydi. Kolunun altında Almanca bir kitap vardı, Kafka merakla o yöne baktı, selam verdi, kitap okuma hakkında bir şeyler söylemekten kendini alamadı. "Siz Praglı bay Kafka mısınız?", diye cevap verdi genç adam. "Bay Szinay her gün sizden söz ediyor." Ve kendi adını söyledi: Robert Klopstock, tıp öğrencisi.[5]

Kafka'nın asıl sosyal yetenekleri ve çekinceleriyle bağdaştırılacak bir meslek düşünmek güçtür. Hiçbir amir Kafka'nın kurumda olması gereken yerde olduğuna dair kuşku duymamıştı: titizlik, dil özeni, fikir alışverişi becerisi -örnek bir memur olma. Buna karşılık sigorta kurumu ona yasalara uymanın kuşkulu yeraltı dünyası gibi geliyordu. Bu binanın dışında kalan kimse, hatta yan odalardaki meslektaşlar bile tam olarak onun buradaki görevinin aslında ne olduğunu açıklayamazdı. Soyutlama ölçüsü çok yüksekti, çoğunlukla sigorta hukuku ya da sayımsal önemli olaylarla ilgilenen müşterilerle ilişki aracılığıydı.

Kafka'nın insanlara olan merakı, yabancı kaderleri ve yaşam savaşlarını dikkatle gözlemlemesi bu meslekte ender olarak hedefine ulaşıyordu -çoğunlukla bakışı yanıltan evrak dosyaları oluyordu. Bu merak ise yıllar içinde çoğaldı: eskiden bunu aşırı biyografi ya da öz yaşamsal belgeleri okuyarak tatmin ediyorsa da -hem de kendisini özdeşleştirebildiği yazarların kaderleriyle ilgili olanları değil yalnızca-, artık daha çok bu ilgi çevresindeki

insanlara yöneliyordu. Yaşlandıkça da genç çağdaşlarının kaderlerini daha bir merakla izliyordu, onların önünde kendisinin sahip olamadığı karşılaştırılamaz çekici olanaklar vardı. Bu yaşam çizgileri ne zaman ve kimin tarafından yumuşatılmıştı? İnsan etkilenir, hele de müdahale edebilir miydi? Bu -reform pedagojisiyle ilgilendiğinde görülmüştü- yöntemsel olarak meşgul eden ender sosyal sorunlardandı. Sosyal davranışında ise giderek açık bir pedagojik davranış gittikçe ağırlık kazanıyordu.

Modeli kız kardeşleriyle olan ilişkisi ortaya koyuyordu, özellikle de Ottla ile olanı. Önce ona okuma yaparak ve doğaçlama küçük konferanslar vererek genel bilgi yaratmayı denerken, yavaş yavaş bunlardan çıkan tatminin hiç de salt bilgiden kaynaklanmadığının bilincine vardı. Kafka Ottla'ya uygun bir Eflatun alıntısı sunduğunda kesinlikle gurur duyuyordu. Çok daha önemli olan ise, anlayış hevesi kazanması, yansıtılana, farkına varmaya artan bir yetenek geliştirmesi, kendi yeteneklerine ve dünyadaki rolüne olan artan bilinciydi. Bu olgunlaşma süreci ise yönetilemezdi, olsa olsa gösterilirdi ve önceden var sayılmayan sonuçları doğururdu. Yapılacak en iyi şey başkalarının yetenek ve sınırlarını saygıyla karşılamak ve onu sonunda kendi başına bırakmaktı, yani kendi gücüne teslim etmekti. Kafka öğretenin, öğrenenin belli anlamda buyruğuna girmesi gerektiğini söylerken bir zıtlıkla karşılaşmıştı: çünkü yabancı bir şeyi kabul etmek ve *katlanmak* insanın ona sahip olmadan uyandırabileceği bir özellik değildi. Burada her öğretmenin öğreneceği bir şey vardı ve Kafka Doğu Yahudisi çocuklarla -Prag göçmen okulundaki ya da Berlin Halk evindeki ilişkilerin sonuçlarından en çok öğretmenlerin büyük kazanç sağlayacağından dahi ürkmüyordu.

Bu pedagojik yetenek, bir başka insanın olanaklarını keşfetmek, yansıtmak ve böylece geliştirmek genç insanları her zaman Kafka'ya bağladı. Gustav Janouch ve Hans Klaus Kafka'nın okullarda uygulananın tam tersi olan, buna rağmen ince zorlayıcı otoritesini doğrudan hayranlıkla karşıladılar. Kafka'nın Schelesen'de tanıdığı henüz yirmi yaşına bile gelmemiş, tarımla ilgilenen Minze Eisner onunla ara sıra mektuplaşıp Kafka'ya birçok kere akıl danışmayı o derece önemsedi ki bunu yıllar-

ca sürdürdü (hem de onun hep çalışmayı, hiçbir zaman dinlenmemeyi önermesine rağmen). Buna benzer, ardından küçük mektuplaşmaların izlediği ilişkiler Matliary'de de ortaya çıktı. Kafka ve Julie Wohryzek arasındaki bilgi farkı da onun mutlaka yazın yaptıkları kayıklı gezintilerde biraz ders vermesine yol açmış olmalıdır, Felice ve Milena ile olan mektuplaşmalarda bile öğretmen-öğrenci retoriğinin izlerine sıkça rastlanır, Kafka bunu yaparken asla daha bilgili ve daha deneyli olduğunun altını çizmez.

Pedagojik ustalığını Robert Klopstock'la olan dostluğunda tamamladı, Klopstock farkında olmadan birkaç gün içinde onun asistanına dönüştü. On yıllar sonra anımsadığı üzere "Kafka'nın varlığı o kadar kapsamlı, o kadar derinden etkileyici, buna rağmen şiddet ve ağırlık taşımayandı ki, ben onun varlığı ile ilgili daha başka yetki ya da onaylama sorusu sormaya gerek duymadım."[6] Oysa haftalarca kiminle birlikte olduğunu bilemedi. Bu doktor Kafka herkese basit bir sigorta memuru olarak tanıtmıştı kendisini ve yeni arkadaşları ünlü Max Brod'un sırf onu görmek içim Matliary'e bir ziyaret planladığını duyunca şaşırıp da kalmışlardı. Kafka'nın kendisinin bir yazar olduğunu önceleri ne gayretli Szinay ne de çok okuyan Klopstock fark etmişti. Ama uzun süre saklanamazdı bu; ne yazık ki denetleyemediğimiz bir anekdota göre, TAŞRA DOKTORU'nun yazarı ile aynı kişi olup olmadığı sorusu üzerine Kafka üç sözcük fısıldamış: "Bir bu eksikti!" [7]

Klopstock mutsuz, melankolik bir karakterdi, şiddetli ruhsal sarsıntılar geçiriyordu, çelişkili görünümü hayat boyu yanıltıcıydı. 1899'da Platten gölünün güneyindeki Macar kasabası Dombovar'da doğmuştu, Yahudi olan babası 'kraliyet devlet trenleri yüksek mühendisi' görevini sürdürüyordu. Adolf Klopstock'un erken ölümünden sonra karısı bayan Gizella (doğumu Spitz) iki oğlu ile, Robert ('Robi') ve Hugo Georg, Budapeşte'ye taşınmıştı. Robert'in 1912'den sonra hümanist lisede geçirdiği zaman hakkında çok az şey biliniyor; ama daha 17 yaşındayken o kadar iyi Almanca konuşuyordu ki klasik edebiyatı hem kendisi için hem de arkadaşlarına okuyabiliyordu. Herhalde daha o zamanlar Macar edebiyatçılarla ilişki kurmuş

olmalıydı -lise bitirme diplomasındaki en iyi notların gösterdiği üzere- fen bilimlerinde de başarılıydı. Tıp okumayı seçmesinin yalnız etik nedenleri yoktu: hahamlardan dini ders almasına rağmen Hıristiyan yaşam ideallerine eğilimini geliştirmişti, Kafka'ya "doğuştan doktor olan insan gereksinimli" biri olarak görünmesi yüzünden Kafka ona İsa'nın kişisel sureti diyordu.[8]

Belli ki savaşta yaşadıkları onu bu konuda güçlendirmişti de. Daha tıp eğitiminin ilk yılındayken askere çağırılmıştı, sıhhiye bölümünde hizmet vermiş doğu cephesine ve İtalya'ya gönderilmişti. Bu bölüm Klopstock'un biyografisinde tuhaf bir beyaz leke olarak kaldı, çünkü 18 yaşındaki bir gencin mutlaka yaşamış olduğu dehşet hiçbir anımsamada aktarılmamış kaldı. Sıhhiye barakalarında tüberküloz kaptığı ancak savaştan sonra anlaşılmıştı; 1920 sonbaharında tıp eğitimine şimdilik ara verdi, yıllarca sanatoryumlarda kaldı, iyileştiği var sayılıncaya kadar birçok kere Hohe Tatra'ya geri döndü.

Kafka Matliary'de birçok kez denediği davranış örneğini tekrarladı: her seferinde en güvenilir insanı aracı ve haberci yapıyordu, bu kişi geri kalan sosyal dünyaya çarpmanın sesini kısıyordu. Bu pozisyonu Klopstock hemen ve isteyerek üstlendi. "Bir tek tıpçıyla görüşüyorum aslında" diye haber verdi Prag'a, "gerisi öylesine, benden bir şey isteyen tıpçıya söylüyor, ben de bir şey istediğimde ona söylüyorum."[9] Grup fotoğraflarında görülenle bu durum görünürde çelişkili, Kafka bunlarda dinlenmiş, belli ki tanıdığı hastaların arasında görüntülendiği fotoğraflarda nerdeyse genç görünüyor. Gerçekten de sosyal ilişkilerini bağlaması için Klopstock'la olan ilişkisini kullandı; izole olmaktan ürkmeyerek artık yemeklerini odasına getirtmeye başladı, elle yapılan küçük tedavi amaçlı müdahaleleri de bundan böyle 'tıpçı' halletti. Buna karşılık Klopstock dikkatle dinlemeyi bilen ve sosyal beceriksizlikler ve anlaşılmaz keyif değişikliklerinden asla etkilenmeyen bir danışman kazanmıştı -mide hastası Szinay'ın hayranlığını şimdi anlıyordu-. Belli ki Klopstock'un duygusal sarsıntıları -uzun zamandır umutsuz bir aşk acısı çektiği için- doğrudan yüz hatlarına vuruyordu, çoğu zaman canı sıkkın etkisi yapıyordu (günümüze kalan fotoğraflar bunu ortaya

koyuyor), böylece mutlaka yalnız arkadaşlarını değil Kafka'yı da kendisine hayran ediyordu: "Böylesine şeytansı bir oyunu", diye yazdı Ottla'ya, "bu kadar yakından hiç görmemiştim. Burada etkili olan güçler iyiler mi yoksa kötüler mi bilemiyor insan, ama çok etkililer. Orta çağda olsaydı ona cin çarpmış denirdi. Oysa daha 21 yaşında bir genç, iri geniş güçlü, kırmızı yanaklı -son derece akıllı, geçekten fedakar, ince duygulu." Kafka'nın kesin ilgisini ve bir süre sonra da dostane duygularını uyandıran belli ki bir çeşit çocukça dalgınlığı idi: "nerdeyse güzel" buluyordu Klopstock'u, o ciddi bir suratla, yarı dalgın, yarı gündüz düşleri içinde, pijamasıyla ve "karmakarışık saçlarıyla" yatağı beklediğinde. Henüz iki hafta bile geçmeden Ottla Klopstock için kitap paketi hazırlamak durumunda kalmıştı, bu kitaplar Kafka'nın özel kitaplarıydı, ender görülür bir onurdu bu.[10]

Aynı kişiyle siyonizm, Hıristiyanlık, Dostoyevski ve aşk üzerine ciddi konuşmalar yapabilmek Klopstock'u çok etkilemiş olmalıydı, aynı zamanda da bu kişiyle şakalar yapılabiliyor fıkralar anlatılabiliyordu. Böylece ikisi birlikte yüksek rütbeli bir subay olan ve belirli saatlerde flüt çalarak odasında oturan, sık sık da desen ve resim çizerek açık havada görünen bir Çek konuk hakkında eğleniyorlardı. Adı Holup olan bu yalnız kişi günün birinde Matliary'de beş aşağı beş yukarı amatörce olan yapıtlarını sergilemeye kalktı, bu da Hohe Tatra gibi bir sanatoryumda olay oldu doğal olarak, ama sağlıklı sanat uzmanlarının ilgisini asla çekecek bir şey değildi. Kafka ve Klopstock'un aklına bu adamın adını her türlü beklentiye karşın *basılı* görecek olsa ne yapardı geldi? Karar verildi ve yapıldı. Kafka küçük, anonim, bağlayıcı olmayan bir övgü yazısı kaleme aldı Almanca çıkan *Karpatlar-Postası* için, Klopstock benzer bir şeyi bir Macar gazetesi için yaptı. Bu şaka önceden beklenmedik biçimde alevlendi. Çünkü Macarca eleştiriyi okuyamayan Holub yazıyla Budapeşteli garsona koştu, bu da onu bilmeden Klopstock'un yanına götürdü: O bilgiliymiş ve mutlaka en iyi biçimde çevirebilirmiş yazıyı. Rastlantısal olarak Klopstock o günü hafif ateşli olarak yatakta geçirmekteydi, Kafka da yanında oturuyordu, genel kurmay binbaşısı Holup Macar gazetesiyle odaya girdiğin-

de. Ardından oluşan sahneyi insan hayal edebilir: öğleden sonranın yarısını Kafka "gülerek geçirdiğini" yazdı kız kardeşine. Bu kaba şaka başarılı olduğundan hemen bir sonrakini düşündü: Brünn günlük gazetesi *Lidové Noviny*'den bir yazı gönderdi, yazıda Alman otoritelerinin Einstein'ın rölativite teorisinin tüberküloz üzerinde tamamen yeni bir etkisi olduğu yazılıydı. Bu saçmalığa önce kendisinin de inandığını hiç saklamadığı halde -1 Nisan sayılı gazeteydi yazı-, tüm aile umut dolu heyecana kapıldı, öyle ki Kafka sonunda freni çekmek zorunda kaldı: "Nisan şakalarına kapılmakta gerçekten de hepiniz inatçısınız."[11]

İyi niyetli bir geri çekilme dışında bir şey değildi bu, Kafka'nın çoktan saptadığı akla gelen fikirlerin ve sorumsuzluğun verdiği sevinçlerin olağanüstü kür araçlarıydı. Jungborn sanatoryumunda, nerdeyse on yıl önce, gözlemci olarak katılmıştı; Schelesen'de zaman aman dalgındı, hatta biraz çocukçaydı; Matliary'de ise kendisini bıraktı, anılara, gündüz düşlerine ve zaman zaman hepsinin onu hoş bulduğu kür konuklarının zararsız kışkırtmalarına. Kafka burada hemen hemen hiçbir şey yazmadı, uzun yürüyüşlere gücü yetmiyordu, az okuyordu -en dikkatlice okuduğu hâlâ *Selbstwehr* ve *Die Fackel*'di-, mektupları ancak günler sonra bitiriyordu, edebiyat işini durdurmuştu ve Klopstock'la birlikte olduğu zamanlarda balkonundaki şezlongunda yatıyordu, süt şişesi uzanabildiği yakınlıkta oluyordu, saatlerce bulutlara bakıyor ya da sessiz, saklı bir çayırda kestiriyordu. Zaman geçiriyordu, nerdeyse isteksizce. Bu korunaklı yeri savunuyor, uzaktan gelecek tedirginliklere karşı nöbetçi dikiyordu. 'Artık yazmak yok' diye okudu Milena Pollak daha ocak başında Matliary'den aldığı bir mektupta, 'bir daha yazmamak ve birbirimizi bir daha görmemizi engellemek.' Artık bu öylesine bir rica değildi, Kafka kararlıydı, gerçekten geçemese de geçmişi girilmez bir odada saklamak ve anahtarı fırlatıp atmak istiyordu. Milena Prag'da ortaya çıktığında Kafka Brod'a, belki de babasının onu Tatra'ya kür yapmaya ısrarla göndermek istemesine karşı koyamadığı takdirde, herhangi sürprizlerle karşılaşmamak, kendisinin mutlaka önceden bunu engellemek için haberdar edilmesini istediğini yazdı.[12]

Gerçeğe sırtını dönmüştü. Nerdeyse bayılmak üzereyken ağır hasta komşusunun odasından çıktığında kaçmak için *iyi* nedenler olduğunu biliyordu. Kafka'nın geri çekilmesi herhalde sadece 1920 yılının bir tek Milena çevresinde dönen müthiş fırtınanın yarattığı ruhsal gerilimleri atlatıp dinlenmekle ilgili olmadığı, hastalığın yeni, son derece somut durumuyla da ilgili olduğu belliydi, bu durumdan sıyrılmak istiyordu, bazen günlerce süren bilinç bulanıklıklarına kaçıyordu. Kendisini sanki dünyanın dışında yaşıyormuş gibi hissettiğini Brod'a bildirdi. Geri dönmeye de niyeti olmadığı satırlar arasından seziliyordu, hastalığı hakkında somut şeyler anlatmayı tüm sitemlere rağmen uzun süre yapmadı.

Herhalde bastırılan bu taktiği aylarca onaylamayan tek kişi Brod'du; tüm diğerleri, en çok da ana babası, 'kür başarıları' onları seve seve etkiliyordu. Kafka düzenli olarak kilo aldığını yazdıkça kuşkulu sorulardan korkmak yersizdi. İlk ayda dört kilo, bunu duymak hoştu, bundan sonra da bu sayıyı arttırmak için gayret ediyordu. Azap verici iştahsızlık ve Matliary'deki yemeklerin kısa süre sonra ona tek düze gelmesine rağmen tabağındakileri bitiriyor, hatta et yemeği bile göze alıyordu. Ancak martta, hastalık izninin ister istemez sona ereceği sırada tüberküloz belirtilerinin asla gerilemediğini, hatta günlerce süren fırtınaların ortasında feci nefes tıkanığı krizleri geçirdiğini saptamak zorunda kaldı. Dr. Strelinger durumun biraz iyileştiği görüşüne vardı -ama ciğeri dinledi ve ciğer salgılarının incelenmesini istemedi-, buna rağmen küre devam edilmesini, Kafka martta bürosuna geri dönerse hastalık ağır biçimde geri döner dedi. Durum bildiğini okuyan hastayı da inandırdı, sanki işçi-kaza sigortasının sitemlerinden hastalıktan daha fazla korkuyora benziyordu, ama şimdi ürkmüştü gene de: tam anlamıyla mümkün olan son dakikada Kafka Prag'a bir yardım seslenişinde bulundu, Ottla'dan müdürü aramasını istedi. Kafka'nın gene şansı yaver gitti: Matrialy'den doktor raporu göndermediği, hatta Prag'da resmi bir doktora görünmeyi 'unuttuğu' halde Odstrcil izni iki ay daha, daha sonra ise üç ay daha ağustosa kadar tam maaşlı olarak uzattı. Bu durum salt Ottla'nın diplomatik bece-

risiyle açıklanamaz -Kafka işe gitmesi gittikçe uzadıkça artık vazgeçilir olduğu hükmüne vardı, her ne kadar müdür akıl almaz biçimde iyi niyet gösteriyor, hatta kurtarıcı melek olarak ortaya çıkıyor olsa da.

Kafka ilk ferahlamayı kış fırtınaları sona erdiğinde ve Hohe Tatra'da sonunda bahar başladığında hissetti. Daha nisanda nerdeyse ateşsiz olduğunu haber verebiliyordu, hatta nefes darlığının ve öksürüğün de yavaşladığını. Bu başarı bir takım hastalıklar tarafından gölgeleniyordu ve onun durmadan yatakta kalmasına neden oluyordu: üşütmeler, ağrılı iltihaplanmalar, ağır, ateşli bir bağırsak krizi, bütün bunlar ona sonun geldiğini düşündürüyordu. Fizik olarak çığırından çıktığı düşüncesini taşıyordu, Zürau ve Meran'da geçirdiği zamanlara geri dönüp baktığında aşağıya doğru inen bir çizgide olduğunu, bedensel acıların varoluşunu hiç bu kadar ele geçirmediğini itiraf etmek zorunda kalıyordu şimdi kendisine. Brod'un onu durmadan teselli etmeye çalıştığı ve bir tek bunun önemli olduğunu söylediği "nesnel ciğer durumu" bile çöküşün apaçık oluşunun gerisinde kalıp soluyordu. Kafka'nın Prag'a yolladığı bilgiler giderek seyrekleşiyordu, ayrıca aylarca uğraşarak edindiği en fazla 65 kiloluk beden ağırlığını yollamaya -ki sekiz kilo ediyordu- Brod'un istediği tıbbi bir 'anket' yüzünden doldurmak zorunda kalmıştı. "Sen hep iyileşmeden söz ediyorsun", diye yazdı umutsuzca. "Benim için olanaksız bu."[13]

Ona ne yardımcı olabilirdi? Yer değiştirmeyi herkes öneriyordu, mutlaka Klopstock da; hatta Max Brod birlikte üç haftalık Ostsee'de (Doğu Denizi) tatil önerdi, buna yeni sevgilisi de katılacaktı. Olanaksız, diye cevapladı Kafka, deniz havasını doktor kesinlikle yasaklamıştı. Belki Ottla ve kocasıyla yazlığa? Bunun da düşündürücü yanları vardı. Kafka sürekli öksürmesinden ve tükürmesinden utanıyordu, hâlâ tam sağlıklı bir insanın tüberküloza yakalanacağına inanmadığı halde, Ottla'nın martta doğan ilk çocuğu Vera'nın haftalarca böylesi bir "pislikle" karşılaşması sorumsuzluğunu göze alamazdı. Ayrıca David'ler tatil yöresi olarak batı Bohemya'daki Taus'u (Domazlice) seçmişlerdi, burası Bohemya ormanının kuzey yakasındaydı, oradan sa-

dece otuz kilometre ötede, trenle kolay ulaşılabilen sanatoryum da vardı, orada şu sırada *Milena* tedavi görüyordu... demek ki oraya gidemezdi.[14]

Kafka hareketsiz kaldı, sanki kök salmış gibiydi, yaz aylarının turist akınını arttırması bile onu etkilemedi, bir ara sanki Hohe Tatra'dan hiç ayrılamayacakmış gibi hissetti, ya gelip alınacak ya da tüm şezlongla birlikte taşınacaktı. Prag'dan gelecek ve bu işe enerjik olarak girişecek bir konuğa bu uyuşukluk durumunda çok az direniş göstereceğine kuşku yoktu -ama kimsenin Matrialy'e gelecek zamanı olmadı. Ottla süt bebeği yüzünden, bebeğin doymak bilmez hırsı onu zayıflatıyor ve umutsuzlaştırıyordu. Brod da gelemiyordu, başarısız geçen tiyatrodan gelen yıllık payların başarısızlığa uğraması üzerine hükümetin basın bölümünde bir iş bulmuştu, büro saatleri azdı, ama sayısız Çek müzik ve tiyatro gösterilerini izlemek zorundaydı. Hele Baum ve Weltsch uzun süre Kafka'dan haber almamışlardı ve Kafka onlara kayıp görünüyordu. Ziyaretçi yoktu yani, üç ay boyunca. Szinay ve Klopstock vardı, Dr. Strelinger ve bayan Forberger, mutfak hizmetçisi ve Yahudi garson vardı ve nihayet birkaç hasta kadın ve sadık bir diş teknisyeni, bunlarla iki üç gezinti yapıyordu. Epey sevecenlik, yardım severlik, hatta hayranlık söz konusuydu. Peki ama tüm bu aylar boyunca biri onu kavrayabilmiş miydi?

Geri dönüş bir kez daha ertelendi. 14 Ağustos 1921'de, görevine dönmesinden bir hafta önce, Kafka ateşli uyandı, öksürük de kuvvetlendi, onu gecelerce uykusuz bıraktı. Ciddi bir durum değil diyordu Strelinger, bu gibi geri tepmeler görülürmüş, ciğerin durumu iyiymiş. Buna rağmen Kafka -kaçıncı kez?- müdüründen özür dilemek zorunda kaldı. Sonunda 26 Ağustos'ta trene bindi. Hayır kimse onu Hohe Tatra'dan almamalı diye birkaç gün öncesinden Prag'a bildirdi, bu yolculuğu yalnız yapabilecekmiş. Oysa şimdi buna pişman olmuştu. Çünkü tüm vagonlar tıka basa doluydu, ateşli olarak önce bavulun üzerinde oturmak zorunda kaldı, daha sonra da ayakta durdu. Bir kere daha tutumluluğu tutmuştu, 1. sınıf bilet alsaydı bu güçlükten kurtulmuş olacaktı, evde bunu anlatmamalıydı.

O sırada bir mucize oldu. 1. sınıfın kompartımanına dört yolcu tarafından hakları olmamasına rağmen, ama saatlerdir ayakta kalmaktan bıktıkları için el konmuştu. Bu yolcular, aralarında iki demir yolcu, Kafka'nın uzaktan tanıdığı bir kadın da vardı, biletçiyi razı edip, acıklı durum karşısında vagonu açmasını istemişlerdi, yani 2. sınıfa çevirmesini. Memur meslektaşlarından bunu esirgemedi, tam kapıya büyük bir "2" asacaktı ki müşterilerin duyarlılığını hesaba katamamıştı. Çünkü kompartımanda iki yolcu daha oturmaktaydı ve bunlar 1.sınıf için ödeme yapmışlardı, bunlar şimdi başka bir kompartımana nakledilmek istiyorlardı, 2. sınıf bileti olan yolcularla aynı yerde olmaya itiraz ediyorlardı. Böylece iki yer daha boşalmış oldu, şaşkınlaşan Kafka da boşalan yerlerin birine otursun diye oraya çağırıldı -bu kast düşüncesinin k.u.k. monarşisinden arda kalan bir iyi niyetti.

Kafka'nın nasıl karşılandığını bilmiyoruz. İyi görünüyordu, güneş yanığı ve iyi beslenmiş haliyle Moldau'nun yüzme havuzunda kendisini gösterebilirdi. Belli etmeden öksürmesini izliyorlardı; Dr. Strelinger'in durmadan yinelediği şayet Kafka yeterince uzun süre dağlarda kalırsa "yaklaşan iyileşmeye" onlar kuşkulu bakıyorlardı, belki de gerçekten beş aylık yeğeni Vera'yı bir süre sonra ilk kez gördüğünde kucağına *almaması* daha doğru olurdu. Matliary'de herkesin ona ne kadar iyi baktığını anlattığında, demek ki doğru yere gitmiş olduğuna inandılar, sanki uzun, çok uzun bir yolculuktan geri dönüyor gibiydi.

Kendisi çoktan beri biliyordu, alışık olduğu dünyaya geri döndüğünde anımsama ve anlatma istemi düşüncelerinin arkasına ittiklerini geri çağıracaktı. "Hataydı", diye itiraf etti Brod'a daha kışın, "bu güne kadar ciğer hastaları arasında yaşamamış ve onların gözlerinin içine bakmamış olmam, ancak burada yaptım bunu."[15] Bu deney korkunçtu, ana babasına bunu söylemedi, ama bir daha unutamadı. Daha sonraki haftalar ve aylarda korkunç olanın yaklaştığı düşüncesi bir daha yakasını bırakmadı, bunu sonunda öğrenmesinin zorunlu bir ders olduğu da açıktı. Bu yüzden bir sayfa kâğıt alıp not etmeye başladı:

"Sevgili Max, son isteğim: geriye bıraktıklarımın hepsini (yani kütüphanemdekileri, çamaşır dolabındakileri, yazı masasındakileri evde ve bürodakileri ya da herhangi bir biçimde başka yere gittikleri dikkatini çektiyse), günceleri, manüskrileri, mektupları, başkalarınınkileri ve benimkileri, desenlerimi vs. hepsini okumadan yakmanı, tüm yazdıklarımı ve çizdiklerimi, senin veya başkalarının, benim adıma rica ederek geri almanı istiyorum. Sana yollanmak istenmeyen mektupları, hiç değilse kendileri yakma görevini üstlensinler.

Senin

Franz Kafka" [16]

İç ve Dış Saat

Benimle olanlar,
beni anlamadılar.
Actus Vercellenses

Topluluk önünde okuma yapan Ludwig Hardt çok meşgul biriydi. Kendi seçimi olan ülkesi Berlin'de savaştan sonra her yıl kalabalığın toplandığı düzinelerle gösteri yapıyor, bunun yanında da tüm Almanca konuşulan yerlerde sunum turneleri düzenliyordu. Nisan 1920'de Münih'te sahneye çıkmıştı, orada bir keresinde Thomas Mann da bu sunum sanatı ustasını yakından görmek istemişti. Onu villasına davet etti, kendi öyküsü olan DER KLEIDERSCHRANK'ı (Giysi Dolabı) okuttu, ertesi akşam da Hardt'ı kürsüde dinledi. Olağan bir okumanın çerçevesini aşan bir etkiydi bu. Çünkü Hardt ses esnekliği, mimik ve el kol hareketleri uyumunu zor bir partitur gibi beceriyordu, varoluşu ve değişme yeteneği egemen oluyor, okuduğu her metni -şiir, masal, öykü oyun olsun- daha ilk satırdan itibaren su gibi akıyordu. Oysa Hardt bunu yaparken bildik törensel güzel okumaya kaçmıyordu, kürsü ile dinleyiciler arasındaki uzaklığa birkaç anlığına set çekiyordu, ünlü bir oyuncuyu aynen taklit ettiğinde -sevilen bir varyete numarasaydı bu- kendisi bile buna gülebiliyordu. Thomas Mann Münih'te pek başarılı olamayan Hardt'ı ufak bir yazıyla destekleme kararı aldı, yazının son cümlesi için Kleist'ın ANEKTODE AUS DEM LETZTEN PREUSSISCHEN KRIEG bilinen sonunu seçti: "Bunun gibi bir adamı, dedi lokantacı, ömrüm boyunca görmedim."[1]

1886'da doğan, Berlin'de oyunculuk eğitimi alan Hardt çelimsiz biriydi, karakteristik burnu ve iyice geriye çekilmiş alnı tuhaf bir çelişki yaratıyordu: "Caesar maskeli bir masal cücesi" diye anılmıştı bir ara.[2] Öğretmeni Emil Milan'ın sadık klasik hayranlığını, ele avuca sığmayan bu adamdan kimse alamazdı,

hele sahte dini tavırla sahneye çıkan Gerhart Hauptmann hiç alamazdı. Hardt tamamen sözün etki gücüne bırakıyordu kendini, sıkça da bunu yaparken çeşitli türler, çeşitli dereceler ve çeşitli dönemler arasında kendiliğinden oluşan sürtüşmeyi kullanıyordu. Repertuarının genişliği akıl alır gibi değildi, nerdeyse her şeyi ezbere okuyordu, klasik okul kitaplarını hiç çekinmeden en yeni Alman edebiyatı ile karşı karşıya getirdiği için, sunum programları hep oyun karakteri alıyordu, sonucu belli olmayan eğlendirici bir deneye dönüşüyordu. Çoktan bilinen oyunlarla dinleyiciyi şaşırtan Hardt, nerdeyse tuhaf bir yoğunluk kazanmıştı, bunu yaparken özellikle de Heinrich Heine şiiri ona zengin olanak sağlıyordu. Heine'nin WANDERRATTEN'inin Ludwig Hardt'tan dinlememiş olan, diye yazdı Thomas Mann, bu şiiri bilemez.

1920/21 kışının herhangi bir anında Hardt Almanya'da hemen hiç tanınmayan TAŞRA DOKTORU öyküleriyle karşılaştı -herhalde Tucholsky'nin önerisi üzerine-, bu öykülerden kimisine çalışmaya karar verdi. Etki olağanüstü olmalı: Kafka'nın düzyazı örneği olan ELF SÖHNE (On bir oğul) -diye yazdı *Vossische Zeitung*'un eleştirmeni Hardt'ın gösterisinden sonra- "akşamın en etkili okumasıydı"; hem de Robert Walser, Georg Heym, Christian Morgenstern, Liliencron, Maupassant, Scheerbart, Börne ve Heine rekabeti yanında.[3] (Brod bu hoş haberi Matliary'e hemen gönderdiğinde), Hardt'ın diğer iki parça yanında özellikle de retorik açıdan bilmece bir metin olan, hiç dışsal olaya dayanmayan, mesajı olmayan, içindeki *her şeyin* okumanın diline ve doğruluğuna bağlı olduğu ELF SÖHNE'yi seçmiş olmasından Kafka etkilenmiş olmalıydı. Bu olayın yayın taktiği açısından da etkilerinin olacağını Kafka biliyordu: Kendi adından çok Hardt'ın adının edebiyatla ilgili okuyucu arasında daha çok tanındığını bilen Kafka, onun böylesi ustalık parçasıyla ülkede dolaşması reklam seferine benzerdi. "Birçok kentte", diye anımsadı on yıllar sonra Hardt'ın arkadaşı olan Soma Morgenstern, "Franz Kafka adı ilk kez Ludwig Hardt'ın salonunda duyuluyordu. Birçok gazetede düzyazılarını Ludwig Hardt'ın sunduğu Franz Kafka ilk kez yazar olarak anılıyordu."[4]

Doğal olarak Hardt Prag'da da tanınıyordu, 1914'ten önce hem de. Max Brod o zamanlar onu Kafka ile öylesine tanıştırmıştı,[5] savaş ise daha başka buluşmaları engellemişti. 1921'de Hardt yeni programlarla Prag'a gene geldi, her zaman olduğu gibi dinleyiciler hayrandı, hatta üçüncü bir sunum akşamı hazırlamak zorunda kalmıştı. O sırada Kafka ateşli olarak kar fırtınaları içindeki Matliary'de yatıyordu, gazete haberlerini bile izleyecek durumda değildi. Nihayet sonbaharda Hardt'ın yeniden heyecan verici bir programla Prag'daki Mozarteum'a geleceği haberi geldi. Bu sefer ilgili herkes oradaydı.

Hardt Kafka okudu: TAŞRA DOKTORU'ndan kendi seçtiği üç parçaydı gene, aralarında sayısız kez provası yapılmış ELF SÖHNE de vardı. Önünde, salonda bu pırlantanın sevecen bakışlı yaratıcısı, çevresini saran en yakın dostlarıyla oturuyordu -dünyayı çok iyi bilen, ünlü yazarların evlerine davet edilmiş olan rapsodici için bile bu durum her gün olan bir olay değildi. Berlin programının bazı bölümlerini sundu, Kafka'yı gene Robert Walser'in yanına koydu, ama daha sonra LETZTE TAGE DER MENSCHHEIT'tan bazı sahneler okumaya cesaret etti, ki bunun yazarı olan Karl Kraus *aynı salonda* Praglıların kanını dondurmuştu.[6] Yok, Hardt asla edebiyat sunumunun bu diğer şeytanıyla karşılaştırılmaktan korkmuyordu. Başarı da ona hak verdi, seyirci alkışlıyor ve gürültü çıkartıyordu Hardt yeniden sahneye gelinceye ve sakinleştirici etki yapan Gottfried Keller'den birkaç şiir okuyuncaya kadar. Her şeyi biliyor, her şeyi yapabiliyordu.[7]

Kafka için, profesyonel bir sunumcudan kendi metinlerini duyması ilk kez oluyordu ve bu durum enderleşen *mutlu* heyecan anlarından biriydi. "... kalp çarpıntılarının, sevincin, saygının teşekkürü olarak algılayın bu saatleri" diye yazdı Hardt'a, bu sözlerin hiçbiri abartı değildi.[8] Çünkü Hardt -Kafka için yılların karmaşasından sonra bir geri dönüş gibiydi- edebiyat geleneğinin yarattığı bu olağanüstü toplumsal tepki mekânında insanın kendini iyi hissetmesini, hatta evinde olma duygusuna kapılmasını sağlamıştı. Hardt için yaşamla sanat arasında bir çelişki hiç yoktu, etkileyiciliği hakikiydi, bunun ötesinde de Yahudi oluşu

ve kahvelerde tıpkı salonlarda olduğu gibi Heine'nin şiirlerini ve Doğu Yahudileri anekdotlarını beceriyle sunması Kafka'da özel duyarlı bir anı uyandırıyordu.

Edebiyat sunumunun inceliklerini kavramak için daha uzun bir sohbet Hardt'ın sahneye çıktığı akşam olanaklı oldu, ardından gelen günlerde 'Blauer Stern' otelinde buluşma kararlaştırıldı, hatta sigorta kurumunda bile buluşuldu. Bu arada Hardt'ın hümorunun nerdeyse rol yapmaya da yakın bir yeteneği olduğu ortaya çıktı. Hardt Kafka'nın bürosunda kararlaştırılmış olan saatte tek başına ziyaretçi koltuğunda oturuyor buldu kendisini, bir tek doktor beyin şapkası yazı masasının üzerinde durmaktaydı. Kafka birkaç dakika sonra odaya girdiğinde -ve her zaman yaptığı gibi- beklettiği için özür dilemek istediğinde Hardt tamamen kuru biçimde: "Şapka sizi çok iyi temsil etti", dedi.[9] Bu bir *Kafka-sözcüğü* idi, onun İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndaki, hatta belki de dünyadaki yerini bu söz dışında hiçbir söz bu derece iyi yerine oturtamazdı. Kafka rahatça güldü. *Prager Tagblatt*'ın bir süre önce onun hakkında yazdığı o fiyakalı saçmalıktan bambaşka bir şeydi: Kafka "özel biri" deniliyordu yazıda, "yalnızlığından kurtulması için Hardt ayarında bir aracıya gereksinimi var." Tüm Prag bunu bilmek zorunda mıydı? Doğrusu belki de bu yazar adayının bir biçimde hakkı vardı.

Çünkü Hardt'ı aylarca yeniden göremeyecek olması Kafka'ya sıkıntı veriyordu. İkinci bir sunum akşamına yineleyen ateşi yüzünden gidememişti, -Kafka'nın bir ricası üzerine- Hardt'ın, ikisinin de beğendiği bir başka düzyazı metninin programa kısa sürede alması yüzünden daha da acı vericiydi bulunamaması: Kleist ANEKTOTU'ydu bu. İyi ki sunumcu öngörülenden birkaç gün daha uzun kalmıştı, iki yeni sunum daha organize edilmişti, Kafka bu beklenmedik fırsatı kullanarak ona ithaflı bir kitap armağan etti (Hebel'in SCHATZKAESTLEIN'ını, "Hebel'i sevindirmek için") diye yazdı. Ardından sunum sanatçısı ayrıldı ve seyrek olarak haberleştiler. Hardt'ın da Prag'daki karşılaşmalardan etkilendiği ortaya çıktı. Berlin'e geri dönüşünden önce Kurt Wolff'a ısrarla, belki de artık en iyi yazarıyla daha fazla ilgilenmesini önerdi. ELF SÖHNE'yi sık

sık sundu, hemen ardından Tucholsky hayranlıkla ilan etti bunu *Weltbühne*'de -bunun üzerine Hardt merak uyandırıcı AKADEMİYE RAPOR'u da programına aldı.

Kafka'nın bu derece hızla insanların arasına dönmesini Max Brod mutlaka sevinçle saptadı. Dostunun Matliary'de geçirdiği uzun aylar boyunca nasıl bir ruhsal yalnızlık çektiği konusunda sadece belirsiz, son derece zararsız bir düşüncesi vardı. Ona göre Kafka orada fazla özen görüp hastalık hastalığı hortlaklarını kolayca kovalamıştı. Şimdi gene kentteydi, bu da ona iyi gelecekti.

Gerçekten de dönüşüm dikkat çekiciydi: Sonbaharın başlamasıyla Kafka yeniden öksürük krizlerine ve sürekli yüksek ateşe tutulmasına ve yağmurlu havalarda hemen hemen sokağa çıkamamasına rağmen yeni sosyal ilişkiler kuruyor, eski arkadaşları Werfel ve Langer'le buluşuyor ve birçok ziyaretçi kabul ediyordu: Ernst Weiss, Ehrenstein, 'öğrencisi' Minze Eisner ve Matliary'den en az iki tanıdık, aralarında neşeli Szinay. Artık Prag dışında yaşayan, ama durmadan sigortada belirmeyi sürdüren Gustav Janouch'la olan zahmetli konuşmalar da unutulmamalı.

Klopstock'un çeşitli dertleri için de Kafka dikkat çekici çaba harcıyordu: Hellerau'da Jacob Hegner'e (boşuna) başvurmuş ve onun için bu bahçe kentinde matbaacı olarak geçici bir iş istemişti (bu doğal olarak Kafka'nın tıpla ilgili bir düşüncesiydi), nerdeyse hiç parası olmayan Klopstock için gazetecilik alanında iş araştırmış, eğitimine Prag'da devam edebilmesi için uğraşmıştı. Weltsch'le birlikte uzaktan akrabası olan, ama kendisinin tanımadığı dahiliyeci Egmont Münzer'e başvurmuş, Macar bir 'hastane yardımcısına' gereksinimi olur mu diye sormuştu.[10] Kafka Klopstock'un Çek oturma iznini uzatmayı denemiş ve onun tüm harçları ödememesini sağlamıştı -bu resmi dairelerde saatlerce beklemeye bağlıydı-, Macaristan'la olan politik gerilimler yüzünden öğrencinin göz altına alınması tehlikesi var mı yok mu diye araştırmış, onun Sibirya'ya savrulan ağabeyi Hugo Georg ile olan ilişkisini yeniden kurmuştu. [11]

Ama şaşırtıcı bir şey daha oldu. Ekim başında Kafka Milena Pollak'ın Bohemya ormanındaki tedavisini tamamladığını ve geri dönerken birkaç gün Prag'da babasının yanında kalaca-

ğını öğrendi. Kafka ile karşılaşabilmenin bu küçük şansını kaçırmak istemediği olasılığı vardı, ona kendi el yazısıyla haber yollamıştı; karşı koymanın tüm ödünsüz davranışlarından sonra kendisini görmeye hazır olması, hatta kendi bölgesinde onu kabul etmesini ciddi olarak ummamış olmalıydı. Böylece Milena ilk kez Kafka'ların Altstaedter Ring'deki evine ayak bastı, ana babasını, belki Ottla'yı da gördü. Bu kabul pek içten olmamış olabilir ("akrabalarıyla aram hiçbir zaman iyi olmadı", diyecekti sonradan[12]), ama Kafka ile o kadar güvenli bir sohbet gelişti ki buluşmalar ertesi günlerde de yinelendi. Sonunda bir eşi daha görülmemiş, geçen aylardaki suskunluğun tam tersi olan atılım davranışına karar vererek Milena'ya güncelerini, on yılın en mahrem belgelerini, hem de eksiksiz olarak en son sayfasına kadar; son kullandığı deftere kadar, hatta bu on ikinci defterdeki yazılı sayfaları yırtıp çıkartarak verdi, böylece devasa evrak tamamlanmış oldu.

Neden? Kafka daha başka uykusuz gecelerden korkmaktan uzaklaşma gücünü bulmuş olmasını ve yeni yüzleşmeleri risk etmek istememesini kuşkusuz 'gerçek' yaşama geçici dönüşün ve çeşitli karşılaşmaların yarattığı içsel kurtuluşa borçluydu. Matliary'de tek bir ruhsal mekânda otururken, orayı Milena'nın her seslenişi hemen doldururken ve patlamakla tehdit ederken, Prag'daki karşılaşmayı -ki bir yıldan bu yana ilkti- aynı anda yan bir odaya koymayı ve orada hem dilsel hem de duygusal açıdan kilitlemeyi denemişti. "Asıl neden hakkında çok şey söyleyemem", diye yazdı Klopstock'a, "o, benim için de göğsümün karanlığında tutuklu, orada hastalığın ortak döşeğinde yatıyor." Asıl nedeni adıyla anmıyor, bir kadının ziyaretinden söz etmiyor, doğrudan doğruya bir olaydan mümkün olan en dilsel uzaklıkla söz ediyor: "bir gün daha uzatıldı, artık geçti."[13] O gün kendi yazdıklarını yabancı ele ilelebet verdiği gündü.

O 1921 sonbaharında Milena Pollak ile Kafka'nın neler konuştuğunu bilmiyoruz; onun babası, inatçı profesör Jesensky ile beklenmedik, Kafka'nın akıl erdiremediği, nerdeyse düş kırıklığı yaratan barışması önemli bir rol oynamıştı. Ona Milena'nın -ya söylenen ya da sessiz geçiştirilen- davranışını haklı çıkarta-

cak açıklama beklentisini duymak istemesi de mutlaka işkence ediyordu, böylesine bir açıklamaya o güne kadar düzinelerce başlamış, ama hep parçalar halinde sunabilmişti. Daha Viyana'daki birlikte geçirilen günlerden sonra kendisini etik yükünden kurtarma düşüncesini kafasından geçirmiş ve onun eline kendi durumunun evrakını vermeyi düşünmüştü: Birçok kere ona BABAYA MEKTUP'u okuması için bırakacağını bildirmiş, ama bu türlü teklifsizlikten daha sonra ürkmüştü.[14] Şimdi ise, artık kaybedecek bir şey kalmadığına göre ve bir yeni gözden geçirmeye gücü olmayacağına göre bu düşünce geri dönmüştü. *Günce defterleri,* bu o mektuptan daha iyiydi, daha başka ispat malzemesine zaten sahip değildi, kimse ondan daha başka bir şey isteyemezdi. "Güncelerde benimle ilgili önemli bir şeye rastladın mı?" diye sordu bir süre sonra ve bununla bir kez daha onun okuduğu zaman hissetmesi gereken yakınlığın altını çizdi, iki seçim arasında kalan davranışı yeniden canlandırmak için değil, daha çok "karar vermek" için, yani sonlandırmak için. [15]

Gerçekten de Milena'nın daha sonraki Prag ziyaretlerinde -önce kasım sonu, sonra gene ocak ayında- Kafka aslında hasta ziyaretlerinin söz konusu olduğu kesin duygusunu taşıdı. Yoksa defterlerine iyice çalışmış mıydı? O zaman belki de bunlar bir idam mahkumunun hücresindeki ziyaretlerdi. "Buradan epey uzak bir yol", diye not etti, "onun gidişine üzülmemem, aslında onun gidişi yüzünden sonsuz hüzünlü olduğum yere kadar hüzünlü değilim: Hüzünlü olma en kötü olan değil."[16]

1921 yılının ikinci yarısından çok az not var, Kafka'nın gündelik varoluşunun görünümünü açıkça gösteren çok az şey kalmıştır, dostlarının önerilerine uyarak geri çekilmenin derinliklerinden çıkmaya gösterdiği çaba da ortadadır -yalnız sosyal açıdan değil, aynı zamanda da entelektüel açıdan. Bunun ilk işaretleri daha Matliary'deyken görülmüştü: Kafka orada Karl Kraus'un en genç Alman Yahudi edebiyat sahnesi ile ilgili, özellikle de Werfel'i kasteden "sihirli operet" LITERATUR ODER MAN WIRD DOCH DA SEHN adlı saldırısını okumuştu, şezlongta uzun saatler boyu yatarken deneme tarzı bir mektubu Max

Brod'a göndermek istemişti. Eylül başında dönüşünden hemen sonra Flaubert'in güncelerini ele almıştı, ekim ortasında yirmi aylık bir aradan sonra günce notlarına yeniden başlamayı düşünmüştü. İki kere Yeni Alman Tiyatrosuna gitmiş, uzun zaman sonra komedyen Max Pallenberg'i görmek istemişti, Filistin'le ilgili bir film seyretmişti, özel bir okumaya gitmişti, büyük olasılıkla aralık sonunda tıka basa dolu Mozarteum'da dört okuma daha yapan Karl Kraus'u *in personam* da görmüştü.

Kafka, kendisi pek farkında olmadan onu edebiyata geri döndürmesi gereken bir yola girmişti. Dışarıdan gelen cesaretlendirmeler az değildi; özellikle de 1921 yılında küçük parçalarının bir çoğu gazete ve dergilerde yayınlanmıştı -üçü paskalyadan bu yana yayınlanan yarı resmi *Prager Presse*'de-, *Neue Rundschau* Brod'un 'Yazar Franz Kafka' adlı uzun makalesini yayınlamıştı, bu yazı yöre dışı ilgi vaat ediyordu, Milena yapıtlarının Çek çevirisini bir kitapta toplamayı düşünüyordu, [17] özellikle de Ludwig Hardt'ın performansları Kafka'ya sadece bir avuç dost için yazmadığını anımsatıyordu: bir yazardı o. Münih'teki o uğursuz okumadan sonra bir yazar olarak halkın dikkatini çeken bir figür olduğunun ilk kez bilincine varıyordu. Bu arada Hardt'ın TAŞRA DOKTORU'ndan okuma yapmasına hayran kalan Thomas Mann'ın bir süre sonra onun hakkında konuşacağı, hatta Brockhaus firmasının kısa zaman sonra onunla ilgileneceği kesinlikle düşünülebilirdi.[18] Savaş sonuna kadar Kafka Almanca konuşulan Prag'da yöresel yetenek olarak görüldü, bu arada edebiyat alanının yöresel bir büyüğü olmuştu, dehşete kapılarak okuyucunun şimdi kendisini onunla özdeşleştirdiğini de gördü: bir toplantıda göründüğünde , insanlar onun adını mırıldanıyordu, ardından o kış sıkça olduğu gibi Café Edison'a gitmeyi kabul ettiğinde ona yan masalardan açıktan açığa öyle bakılıyordu ki o "sinirden titreyerek" en uzak köşeyi seçiyordu; "artık insanların bakışlarına bile dayanamıyorum", diye yazdı böyle bir akşamdan sonra Klopstock'a.[19]

'Genel', yani yanlış bir ilginin merkezinde olmaktan oldum olası nefret ediyordu, oysa onu buna iten şey kamusal iftiraya uğramaktan kaçınmak için yalnızca insanlardan ürkmekten

kaynaklanmıyordu. Kafedeki o bakışlar onu sıkıyordu, onlar soru soran ve talep edendi. Ona ne kadar zamandır *çalışmadığını* anımsatıyordu. Üç yıl mı, dört yıl mı? Son olarak Alchimiten sokağındaydı geceler boyunca üretme heyecanına kendini kaptırması, daha çok da ilerde yayınlanacak olmasının verdiği mutluluk ve gurur içindeydi. 1916/17 kışıydı, sonsuz uzak bir zaman, henüz yarı karanlık savaş sonrası döneminin sağlık ve umut dolu zamanıydı. Ardından bir tek Zürau karalamaları gelmişti, bu ise edebiyat değildi. 1921 Noel'inde *Prager Presse*'yi açtığında ve orada ilk kez KÜBELREITER'inin yayınlandığını gördüğünde Hradschin'deki soğuk bir yazma odacığında bunu ve başka şeyleri yazdığını gözünün önüne getirmesi Kafka'ya zor görünmüş olmalıydı.

Kendi üretimsizliği ile okuyucunun eski çalışmalarına bağladığı beklentileri arasındaki uçurum Kafka'nın yayıncısından şaşırarak aldığı kişisel formüle edilmiş bir haberin ardından acı verir biçimde kendini belli etti. Kurt Wolff bu kez de -ki zaten hep öyleydi- mektup yazmak için üçüncü bir kişinin girişiminin neden olduğunu saklamaktan çekinmiyordu, bu kez onu ihtar eden Ludwig Hardt'tı. Wolff'un amacı sadece Kafka'nın sağlık durumunu kibarca öğrenmek değildi. TAŞRA DOKTORU -öykülerini sonsuz biçimde sürüncemede bıraktıktan sonra bu yazar ona iyice sırtını dönmeden önce iyi bir şey yapmak niyetindeydi. Kazanmak istediği kişiyle olan flörtü ona bırakmayı başarmıştı.

"Mektuplaşmamız seyrek ve kısıtlı. Bağımız olan yazarlarımızın hiçbiri bu kadar ender istek ve sorularla bize başvurmuyor sizin gibi, biz de onların hiçbirinin yayınlanan kitaplarının dışarıdaki kaderine aldırmadıklarını sizin aldırmadığınız gibi aldırmadıklarını görmedik. Burada şunu belirtmek gerekir ki, yayıncı zaman zaman yazarına bu aldırışsızlığının kitapların kaderi konusunda yayıncının yayının özel niteliğine olan inancında ve güveninde yanılmadığını gösterir. Tüm içtenliğimle şunu garanti edebilirim, temsil ettiğimiz yazarlarla, halka mal etmeye çalıştığımız iki, üçü yazar dışında size ve yaratıcılığınıza duyduğum gibi bu derece içten tutkulu, güçlü bir ilişkim olmadı. Kitaplarınızla elde ettiğimiz dışsal başarıları, dağıtıma göre çalışmanızın ölçüsü olarak almamalısınız. Siz de biz de biliyoruz ki, yankısını şimdi değil çok sonra bulacak olanlar, genellikle en iyi ve en değerli olanlardır, hâlâ da Alman okuyucu kitlesinin bu kitapları içselleştireceklerine olan inancımızı korumaktayız.

Sizinle ve yaratıcılığınızla dışarıya karşı bizi şaşmaz güvenle bağlayan ve bunu pratikte onaylayan olanağı vermeniz, bize diğer kitaplarınızı da yayınlanmak üzere yollamanız durumunda çok sevineceğimizi bilmenizi isteriz. Bize yollama kararı aldığınız her manüskriyi severek karşılayacak ve sevgi ve titizlikle yayına hazırlayacağız. Zaman içinde kısa düzyazı dizinleri yanında kapsamlı uzun öykü ya da bir roman yollarsanız, -ki ben sizden ve Max Brod'dan aldığım haberler çerçevesinde bu tip tamamlanmamış ya da hemen hemen tamamlanmış manüskrileriniz olduğunu biliyorum, buna çok sevineceğimizi bilmenizi isteriz. Buna bir de bağlantılı, kapsamlı düzyazı parçalarının kısa düzyazı parçaları yanında daha iyi algılandığı durumu ekleniyor. Banal ve anlamsız bir okur bakış açısı, ama ne yazık ki gerçek. Böylesine kapsamlı bir düzyazı örneğinin yapacağı etki şimdiye kadar elde ettiğimizden çok daha benzersiz güçlü bir yaygınlığa kavuşacak, böyle bir kitabın başarısı daha önce çıkanlar için de canlı bir propaganda yaratacaktır."[20]

Böylesine bir mektuba çağdaşı yazarların çok azı karşı koyabilirdi, oysa Kafka bu arada Wolff'un nazik kucaklamasını fazla ciddiye almamak için uyanmıştı. Yayıncısı yayınevinin onun manüskrileriyle nasıl kayıtsız davrandığı konusuna tek bir kelimeyle bile değinmemişti, mektup yazdığı kişinin özgür yazar olarak, yani ekonomik açıdan garanti altına alınmış bir yazarlık varlığı göstermek istediği düşünden bu arada vazgeçmek zorunda kalışıyla ilgili durumunu da anlamamıştı. Wolff Kafka'nın çekmecesinde yatan romanlara el atmak istiyordu, onu en çok bu ilgilendiriyordu ve neden şimdi, yıllar sonra bu manüskrilerin varlığını anımsıyordu, ortadaydı bu. Max Brod kısa süre önce *Neue Rundschau*'da bunların haberini vermiş ve etraflıca övmüştü: KAYIP "son derece kapsamlı ve nerdeyse tamamlanmış bir roman, incelik ve hoş biçimde düşsel bir Amerika'da geçiyor", ayrıca da DAVA, "bana göre bitmiş olarak hazır, yazarın görüşüne göre ise doğal olarak tamamlanmamış, tamamlanamaz, yayınlanamaz". Brod halka yapıtın adını açıklamakla kalmıyor, içeriğini bile anlatıyor ve DAVA'yı edebi mükemmellik olarak övüyor, bundan sonra bir şey yazılamayacağı düşüncesini açığa vuruyordu.[21] Brod'un sık kullandığı abartılı sözler yanında bile güçlü kalan sözlerdi bunlar, o kadar güçlüydü ki Wolff başka yayınevlerinin de bu sözlerin etkisi altında kalacağından ürktü. Yani acele etmek

gerekirdi: Brod'un yazısının çıkmasından olsa olsa bir ya da iki gün geçmişti ki o büyük tanıtım mektubunu dikte etti.

Bağlantılar kolayca görülmekteydi, Kafka bu yeni baskı dalgasının en çok da iyi niyetli, ama hiç de akıllı olmayan Brod açıklamalarına borçlu olduğunu kavramıştı. Café Edison'da bir sonraki buluşmada Josef K.'nın kaderi hakkında konuşulacağını hesaba katmalıydı. Yayıncının önerilerini onurlu bir biçimde cevaplamak olanaksızdı: ya nezaket kurallarını, ya da kendine olan saygı kurallarını çiğneyecekti. Bu iki olanağın hiçbirinden vazgeçemediği için, cevabını haftalarca erteledi, Wolff Ludwig Hardt'la yaptığı bir başka görüşmede ondan 'depresyon' ve 'sinirleri yıpranmış' Kafka'dan şimdilik *bir şey* beklememesi gerektiğini duydu. Buna rağmen yayıncı Kafka'nın sağlığının iyiye gittiğini duyduğunda bir başka girişimde daha bulundu: "Bu iyileşmeyle ilgili olarak dostlarınızın arzuları çizgisinde biraz manüskri ve çalışmalarınızla ilgilenecek olursanız lütfen son mektuplarımda belirttiğim ısrarlı ricalarımı düşünün."[22] Bu mektuba cevap alamadı Wolff. Oysa uyarısının artık bir anlamı kalmamıştı.

Kafka'nın o kış gene okuyor, ziyaretçi kabul ediyor, planlar yapıyor, yabancı insanları yaşamlarına, hatta Prag kültürel yaşamına katılıyor oluşunu tanışlarının küçük grubunda kimse beklememişti. Tepkisel örnekleri yinelenmekteydi, uzun ayrılıktan sonra daha önce olduğundan daha görülürdü şimdi geçici olarak, Zürau'dan sonra da böyle olmuştu, özellikle de Meran'dan sonra. Yeni kazanılan dostluklar, her şeyden çok da Klopstock ve Hardt'la olanlar onu canlandırmıştı. Buna rağmen sosyal dünyaya katılmanın iç ve dış koşulları radikal değişmişti, hem hiç de iyiye doğru değil. O zamanlar Zürau'da girişimi eline almayı başarmıştı, kararlar almış, gerekli ve akıllıca olan ve yeni bir başlangıcı olası kılan bir ayrılışın kararını vermişti. "Bekleyen iş çok büyük" diye not etmişti, bu sözlerde işin *onu bekliyor* olması yüzünden biraz da gurur vardı.

Dört yıl sonra, 1921 sonbaharında bu cümle hâlâ geçerliydi. Matliary'de başa çıkmak zorunda kaldığı hüzün, kararlarla ilgili değil, kaçış düşünceleriyle ilgiliydi. Bu sefer kadınlara, topluma

ulaşamamaktan değildi duygusu, aksine yaşama hiç ulaşamamış olmaktandı. İstem zayıflığı, gerçeğe aykırılık ve 'memurluk'la açıklanamazdı başına gelenler, bu uçurum çok daha derinlere iniyordu, içinde temel bir yabancılık kendini gösteriyordu, bu yabancılık içinde ister bilinçli olarak ister bilinçsiz olarak yerleşirse yerleşsin o sürecekti. Matliary'de bir defasında kendisinin yeryüzü dışından olduğunu söylediğinde bu bir şaka değildi ve onun hissettiğine göre abartma bile değildi: "Onların cinsinden değilsin", diye not etti bir süre sonra.[23]

Kafka varoluşsal bir zıtlığa katlanıyordu, dostları mecburen bunu görmüyordu: o Prag kışında sürdürdüğü konuşmalar daha yoğunlaşıp, daha iddialı olmaya, kurduğu ilişkiler daha çeşitli olmaya başladığında, hangi kaderlere katılır olursa olsun, kaç kahveye giderse gitsin, okumalara ve tiyatro gösterilerine kendini taşımaya bırakırsa bıraksın artık kapanmak istemeyen uçurumun algılaması daha da belirli oluyordu. Topluluk içinde yalnızlığın en çok hissedildiği gibi bütün bu sosyal temaslar, Klopstock ve Hardt'la olan yeni arkadaşlıklar bile yanıltmayan, iyileşmeyen bir yabancılığı güçlendiriyordu. İnsan 'oraya' ait olmadığını anlamak için 'orada' olmalı -o güne kadar Kafka bu deneyimi bu aylarda olduğu gibi, görünürde insanların arasına döndüğündeki kadar radikal, bu kadar yoğun yaşamamıştı. Yayladaki bir kür yerinde kendini dünyanın dışında hissetmek özel bir durum değildi, kim bu durumda başka türlü düşünmüştü ki. Ama kendisini Prag'da göstermek durumundaydı, dehşete kapılarak bildiği bu yaşam dünyasının içinde, bütün bu insanların arasında, o yabancılaşma sürmekle kalmıyor, aksine durmadan artıyordu, o derece artıyordu ki, bu keskinlikte o güne kadar deneylenmemiş bir gerçekliğe dönüşüyordu. Dokunulmaz olanın, aile içindeki bir paryanın kaderini DÖNÜŞÜM'de yazdığından bu yana on yıl geçmişti; şimdi ise Kafka kendisini dünyanın bakışı altında dokunulmaz hissediyordu.

Bu radikalleşmenin ağırlıklı bir payı kuşkusuz artık sosyal boyutunu anlamaya ve kabul etmeye başladığı tüberküloza bağlıydı. Kafka kendisine bedensel durumunun 'yaşam planlaması' için ilerdeki aylarda hiçbir hareket alanı için seçim yapmayı bı-

rakmadığını söylemek zorunda kaldı. Oysa hastalık onun 'başka türlü olmasını' gizlemesi, her geri çekilmeyi, her nezaketsiz ilgisizliği mantıklı olarak nedenlemesi için çeşitli olanaklar sunuyordu. Öte yandan belirtileri gittikçe artan tüberküloz yüzünden o *nesnel* olarak artık oraya ait olmayan bir figüre dönüşmüştü: topluluk kendisini korumak için bu gibi insanları tecrit etmekteydi, onları bekleme odalarının ve sanatoryumların sınırsız özgürlüğüne salıveriyordu. Demek ki hastalık, şimdiye kadar Kafka'nın ürktüğü ve edebi açıdan hayal ettiğini ortaya çıkarıyordu. Bu yüzdendi kürlere karşı koyuşu ve sık sık yinelediği 'köye', bir 'el becerisine', yani *evlilik dışında* sosyal yaşamın herhangi kabul edilebilir bir biçimine dönme arzusu.

Hohe Tatra'nın tüberkülozun esaslı bir iyileşmesini getirmeyeceğini Kafka daha ilk baharda anlamıştı, korkuları Prag'daki ilk sonbahar günlerinde onandı. Büroya dönüşünden üç gün sonra nemli, nerdeyse buz gibi bir sabah havası ateş krizinin başlamasına ve onu öğleden sonra yatağa bağlamasına yetmişti. Öksürük ve balgam çıkarma gene artmıştı, kendisini o derece zayıf hissediyordu ki asansörün bozuk oluşu bile dışarıya çıkmasını engelliyordu. En çok dikkat çeken de eski alışkanlıklarına göre şimdi nefes alma güçlüğü çeken Kafka'nın caddelerde dikkatli yürümesiydi. "Ilık bir öğleden sonrada", diye yazdı Klopstock'a, "eski kentte yürümek ne kadar yavaş olursa olsun benim için sanki uzun zamandır havalandırılmamış bir odada, nefes almak için pencereyi bile açmaya gücümün yetmediği bir durum gibi."[24] Arada bir gelen konuklarını her ne kadar Prag'da gezdirmek istediyse de -bu olanaksızdı.

Daha eylül başında Kafka ciğerin 'nesnel' durumu ne kadar iyi olursa olsun bir kışı daha büroda geçiremeyeceğini anlamıştı. Yeniden sanatoryumlar hakkında bilgi edinmeye başladı, kurum doktoru Kodym onu destekliyor ve hemen kürün devam etmesini istiyordu. Kafka Bohemya'daki bir sanatoryumu inceledi, Hamburg yakınındaki bir merkeze (herhalde Geesthacht) yazdı, hatta kent sakinlerinden çok tüberkülozluların olduğu ünlü Slezya ciğer hastanesi Görbersdorf (Polonyacada Sokolowsko) gitmeyi nerdeyse kabul etti. Ama karar verme süreci tıpkı bir yıl

önce olduğu gibi uzadı. Kafka artık onu tinsel olarak yaşama bağlayan her şeyden uzakta, bir şezlong üzerinde aylar geçirmeye niyetli değildi. Bunu ateş ve öksürmeyle geçen ve ailenin son umudunu da kıran birkaç gece bile değiştirmiyordu. Ana babası kiraladıkları dairelerden gelen parayla onun belirli bir süre Davos ya da Akdeniz'e gitmesini, her ne kadar yurt dışında Çek Kronunun bir değeri kalmamış olsa da finanse edebilirlerdi. Ama Kafka kabul etmedi bunu. "Deniz kenarına gidemem", diye açıkladı Klopstock'a, "nereden bulacağım bu parayı? 'Bulmayı' isteseydim bile, yapamazdım. Ayrıca benim için çok da uzak, sağlık açısından dünyanın sonuna kadar gidebilirdi, hastalık açısından ise ancak on saat."[25] Matliary'den durmadan telgraf çekerek Kafka'nın sağlık durumunu soran tıp öğrencisi bu gibi bahaneler karşısında başını sallayabiliyordu bir tek. Ana babası ise baskıyı arttırmaya kararlıydı.

17 Ekim sabahı Franz'a hemen müdürüne bir özür mektubu yazmasını istediler. Çünkü büroya gitmeyecek, ama başka bir uzman doktora, Niklas caddesinin hemen köşesinde onların gizlice bir muayene randevusu aldıkları Dr. Otto Hermann'a gidecekti. Kafka için amirlerinin onun evdeki koşullarını gösteren berbat bir tedbirdi bu, gene de beklenmedik meyve vermişti. Matliary'deki doktordan olaya çok daha temelli yaklaşan Dr. Hermann yolculuk isteksizliğinin hiçbir şey yapmamakla ilişkisi olmadığını söyledi. Ovuşturmalı sistematik bir kürün, UV ışınlamasının ve kesin diyetin Prag'da da olanaklı olduğunu, hatta kışın bile yapılabileceğini söyledi. Kendi teşhisine göre mutlaka yapılmalıydı da: teşhis ciğerin her iki yanında katarh, solda kapanmış (I-II derece Turban'a göre), sağda sürekli (II-III derecede). Her iki yanda yatışma, solda Christa Scapulae'ye kadar, sağda Hilus'a kadar, sol arka üst kapalı, sağda bronşitsel gürültülü nefes alma. Egophonie ve yükselmiş Fremitus. Röntgenle saptanan her iki uçta ve sağdaki orta salgılarda gölgeler. Balgamda Granula.[26] Yeterdi bu.

Ortada olanın adını, yani tüberküloz demekten bu doktor da çekindiyse de Kafka yeni teşhisin o güne kadarki en kötüsü olduğunu anlamıştı. Hâlâ tıbbın müdahaleci yöntemlerini reddedi-

yordu, gene de durumu daha da kötüleşirse iğnelere dayanmaya hazır olduğunu açıkladı.[27] Dr. Hermann'ın teşhis raporunu gösterdiği kurum doktorunun tepkisi de alarme edici olmalıydı -her ne kadar Dr. Kodym hastasına karşı yumuşatıcı sözler kullandıysa da durumu sigorta kurumuna tam doğruluğu içinde rapor etmek zorundaydı: Sağ kanatta ciğer hastalığı ilerlediğinden Dr. Kafka'nın yeniden iyileşme izni alması gerekiyor. Bunun sonucu ise, diyordu Dr. Kodym önceden belirlenemez. "Tamamen iyileşme az bir olasılık, bu yüzden emekliliğe sevk etme hem hasta hem de kurum için isabetlidir."[28]

Böylece "emeklilik" sözcüğü ilk kez resmi taraftan da dile getirilmiş oluyordu ve Kafka bu gibi referanslarla kendi vücudunun durumunu müdürün odasında açıklamaktan kurtuluyordu. Özellikle de artık *ricalar* gerekmeyecekti: 29 Ekim'de kurum üç aylık bir izni daha onayladı. Kafka herhalde 4 Kasım'da yazı masasını boşalttı ve veda etti: Bu kez çok daha az resmi bir gidiş oldu, çünkü doktorun önerisine uyma kararı almış ve tıbbi tedavisini Prag'da sürdürmek istemişti, nasıl olsa sağlıklı meslektaşlarına sokakta zaman zaman rastlayabilirdi. "Kurum benim için kuş tüyü bir yatak", diye yazmıştı ilk baharda ona istifa etmeyi öneren Ottla'ya, "ağır olduğu gibi sıcak da. Oradan dışarıya çıkmaya kalkışırsam hemen üşütme tehlikesiyle karşılaşırım, dünya ısıtılmıyor." Görünüre göre birkaç ay sonra kendi kendisiyle çelişkiye düşerek: "kurum benim için (parası dışında) ay kadar uzak."[29] Şimdi ise bu ikisinin de doğru olduğu ortaya çıkacaktı. Ona on üç yıl boyunca azap vermiş, işkence etmiş, dengelemiş, savaşa girmekten korumuş, beslemiş ve sonunda serbest bırakmış olan kurumdaki son günüydü. Bir zamanlar düşünü gördüğü, tüm duygularıyla özlediği şey artık gerçek olmuştu: Artık geri dönmeyecekti, geçmişti. Ama bu arzunun gerçekleşmesi tatsızdı ve kan kokuyordu.

> "Son hafta bir çöküş gibiydi, tıpkı tam olarak 2 yıl önceki gecedeki gibi, başka bir örneğini yaşamadım. Her şey son bulmuş gibiydi ve bugün de başka türlü olmuşa benzemiyor. İki çeşit algılanabilir, hem de aynı anda böyle algılanması gerekir. Birincisi: çöküş, uyku olanaksızlığı, uyanma olanaksızlığı, yaşam olanaksızlığı, daha doğrusu

yaşamın birbirini izlemesine dayanamama. Saatler birbirine uymuyor, içsel olanı şeytansı ya da iblisçe ya da hiç değilse insanlık dışı biçimde koşturuyor, dışsal olanı tutuklukla alışılagelmiş olarak ilerliyor. İki farklı dünyanın ayrılması dışında değişik ne olabilir ve onlar ayrılıyor ya da birbirlerini korkunç biçimde parçalıyorlar. İçsel hareketin vahşiliğinin çeşitli nedenleri olabilir, en belirli olanı hiçbir tasavvura rahat vermeyen kendini gözlemleme, her türlü tasavvuru sonradan gene kendini gözlemleme tarafından kovalanmak için kovan. İkincisi: Bu kovalama insanlıktan çıkış yönü izlenimi veriyor. Bana oldum olası zorlatılan yalnızlık, bir yanıyla kendi aradığım -oysa bu da zorlama dışında neydi ki- şimdi hiç çift anlamlı olmadan en dışsal olana doğru gidiyor. Nereye varacak? Bu en zorlayıcı olarak delirmeye vardıracağa benziyor, bu konuda başka bir şey söylenemez, bu av içimden geçiyor ve beni parçalıyor. Ya da ben en ufacık birimde bile kendimi kollayabilirsem -kollayabilir miyim?- o zaman kendimi bu ava taşıtabilirim. O zaman nereye varırım? 'Av' sadece bir görüntü, 'en son dünyevi sınıra hücum' da diyebilirim, hem de alttan hücum, insanlardan doğru ve bu da bir görüntü olduğu için hücumun görüntüsü ile yukarıdan, aşağıya bana doğru gelenin yerini alır."[30]

1922 yılının başında Kafka'nın sesi. Ciddi, açık, titiz görüntülerle hareket ediyor, nerdeyse analitik. Bir sinir krizine karşı "ilki... ikincisi" diye tepki gösteriyor. Artık yakınmaların işe yaramayacağı bir durumda olduğunu biliyor. Daha Zürau'dayken de bunu biliyordu, ama o zaman onur ve öz saygı söz konusuydu, özellikle de yaşamdan sürekli olarak kaçılabilir mi sorunu çevresinde dönen, kendi özü ile bağdaşmayan yaşam taleplerine karşı koymak *zorunda* mıydı konu, ister etik, ister haklı olsunlar. Şimdi, hastalığın dördüncü yılında Kafka bir adım daha geri atmak zorunda kalıyor. Çünkü iç ve dış saatin birbirine uymaması öylesine yetersizlik ya da karakter zayıflığı değil, bu karşıtlık temellere kadar iniyordu, ne normalleşmeye olan enerjik bir istem, ne inatçı öz sav hareketi bunu kapatabilir ne de geçirebilirdi. Ama o *gösterilemezdi* de. O kış ziyaret edenlerin hiçbiri -belki Milena bunun dışında tutulabilir- Kafka'nın kendi sosyal temsilcisi gibi davrandığının, gülümseyen kavranmaz maskenin ardında uçurumlar olduğunun farkına varmaz. Eskiden başka türlü olmak *istemişti* diye not ediyor güncesine, bu budalaca bir oyundu; şimdi bu amaca ulaşmış, tüm ciddiyetiyle. Bununla yaşamında suç sorunun -başkaları için yasa olan her şeyden

ayrılmak olan- çok daha önemli olan kendisi için hangi yasanın geçerli olduğu sorunu geri planda kalıyor, kendisinin dünyanın hangi yanında bundan böyle yaşacağıyla yeni bir dönem başlıyor. Gerçekten de Kafka'nın geç yapıtlarında suç ve ceza artık pek rol oynamıyor. O artık, etik ikilemin aynı zamanda sadece yağlı toprakta yetişen bir lüks bitki olduğunu kavramışa benziyor, yani üstüne titrenilen yaşamın artı güç bıraktığı yerde. Parçalanma, psikolojik iç parçalanma tehlikesi etik bir tehlike değil, aksine delirme ve ölüm tehdidi.

Kafka bilanço çıkartıyor, artık nerdeyse her gün güncesini değişen durumu tüm titizlikle gözler önüne sermek için ele alıyor. "İnsanlık yönü", bu akla gelebilecek en yalnız yol, geri dönüşü yok. Peki ama bu yola nasıl girdi? Yanlış eğitimle mi? Onu kendi dünyasının kenarından dışarıya iten babanın baskısıyla mı? Ya da onu insan topluluğundan dışlayan açıklanamaz bir 'başka türlü olma' yüzünden mi? Kafka kararsız, ileriki haftalarda bu konuya birçok kere geri dönecek. Yıllar öncesine ait kötü muamelelerin kurbanı olarak kendisini nitelemesi onun için yeterli değil, BABAYA MEKTUP'la psikolojik hesaplaşma çoktan yapıldı, tüm eksikliklerinin envanteri de çıkartıldı. *Başka türlü olmak* ise hâlâ bir kimlik tasavvuru olarak durmakta, benzersiz ve bu yüzden de belki savunulması gereken olarak. "Kimsenin görevi bildiğim kadarıyla bu kadar güç değildi", diye not ediyor. "Görev olmadığı söylenebilir, olanaksız olan bile değil... Ama nefes aldığım hava bu, nefes almam gerektiği sürece."[31]

Kafka doğru görüntüleri arıyor, artık metafizik ve biblik yansıtmalardan kaçınıyor, artık ne cennetten ne de günah olayından söz ediliyor, ne seçilmişlikten ne de yasadan, bunların hepsi anlamlı, *edebiyata ait* görüntüler, artık bunlara tamamen sırtını dönüyor: ısıtılmayan dünya, av, yükseklerdeki ince hava, kendisinin olmayan başkalarının besisi, düşünerek çözülen izleyicileri yaklaştırmayan bina ve hep yeniden: dışlanma, aralarında mahzen kapısının olduğu her iki dünya. Tutuklukla, sonra giderek bastırarak Kafka'nın hayal güçleri geri dönmeye başlıyor, hem yalın hem de araştırılamaz görüntüler, kültürel hafızaya gömülecek olan görüntüler buluyor. Mutlaka bu da 'görevin' bir bölü-

mü. Bu görev ise çoktandır bildiği üzere görüntüleri salt kendileri uğruna bulmakta yatmaz, ne kadar güzel, ne kadar etkileyici ya da şaşırtıcı olurlarsa olsunlar. Bir şey söylemeliler, poetik araçlarla söylenemeyen bir şey. Başarılı olurlarsa bir parıltı saçarlar, göz kamaştırır bu, bu yüzden de sarsar. Görüntü hareketli olabilir, buna rağmen doğru değildir. Acı veren bir güzellik de olabilir ve bu yüzden dehşet verici olan gerçekten saptırır. Bu dersten de kurtaramayacak kendisini.

Kafka metafor ağı örüyor, bunlar giderek radikal bir tasavvura yoğunlaşıyor: günün birinde terk edeceği bir insan dünyası olduğunu ve onu boşuna özlediğini, bir de oldum olası ait olduğu insansız bir dünya olduğunu ve onda onurla varlığını sürdürmek zorunda olduğunu bildiği bir ağ bu. 'Trajik' bir görüntü, mitosun ağırlığına ve inandırıcılığına sahip, Kafka bunun estetik açıdan da çok verimli olduğunu kısa süre sonra ispatlayacak. Peki ama doğru mu aynı zamansa? Henüz tam içselleştirmedi, oynadığı başka modeller de var hâlâ.

> "Benim tarafımdan herhangi kanıtlanmış bir yaşam sürdürme bile yok burada. Sanki bütün insanlara olduğu gibi bana da dairenin ortası verilmişti, sanki sonradan tüm başka insanlar gibi önemli çapa gidecek sonra güzel daireyi çizecektim. Bunun yerine ben hep çapa doğru harekete geçtim, ama bu harekete hep ara vermek zorunda kaldım (örnekler: piyano, keman, diller, Germanistik, siyonizm karşıtlığı, siyonizm, İbranice, bahçıvanlık, marangozluk, edebiyat, evlenme denemeleri, kendine ait bir ev) İmajiner dairenin hep ortasından başlayan yarı çaplar, yeni bir deneye yer yok, yer yok demek yaş, sinir zayıflığı demek, hiçbir deney de son demek değil. Ben yarı çapı bir kere her zaman olduğundan azıcık ilerletirsem, tıpkı hukuk öğreniminde ya da nişanlanmalarda olduğu gibi, o zaman bu parçacığın çevresi iyi olacağına kötü oldu."[32]

Bu da kulağa inandırıcı geliyor, daire ve çap zorluyor, ama bu bir bilanço, onunla yaşanamaz, tamamen başarısızlık bilançosu. Gerçekten de ona herkese verilen *aynı* görev verilmiş miydi? Herkes için bir yasa, *başka türlü* bir şeyin görülmediği bir yasa? Bu da tam gerçek olamazdı, Kafka hiç değilse edebiyatla çapı ''bir parça" değil sadece, epeyce ilerlettiğini biliyordu, hem de kendini "kanıtlamış bir yaşam sürmenin" tüm taleplerinin

ötesine geçen biçimde. Şimdi ne olacaktı peki? Kafka gene görüntüler arıyor ve öyle görünüyor ki sanki bütün bu küçük mitlerin ve büyük metaforların ardında çok daha derin, daha sıcak yaşamışlık katmanı bulunuyor, öyle bir katman ki içinde gerçek duygusu hevesi bile sönüp gidiyor. Bu kış tek bir kere bu en içteki çekirdeği kamaştırıcı bir ışığa batırmayı başarıyor, bunu tek bir cümle ile yapıyor.

> "Her şey fantezi, aile, büro, dostlar, cadde, hepsi fantezi, uzak ve yakın, en yakındaki kadın, doğru (gerçek) olan oysa senin kafanı penceresiz ve kapısız bir hücrenin duvarına bastırman."[33]

Burada Kafka Samuel Beckett dünyasının eşiğinde durmakta. Daha çok erken, dayanamıyor, gelecekte bu görüntüden kaçınacak, sanki onun içinde kendisini yakmış gibi. Geri dönüyor böylece ve başka bir yola giriyor, kendi yoluna.

Kişisel Mitos: ŞATO

bırakmalı yazsın insanlar,
konuşmuyorlarsa
Gert Jonke, DER FERNE KLANG

Yabancı, kırsaldaki bir hana girer. Gelişini haber vermemiştir ama kendisi için büyük bir odanın ayrılmış olmasına şaşırır, "soylu odasıdır" bu. Durum ona kuşkulu görünür, hemen kabaca hancıyı ve hizmetçi kızı sorguya çeker. Gerçekten de onlar haftalardır onun köye varmasını beklemekte olduklarını kabul ederler, sözüm ona *şato*'dan bir dedikodu sızmıştır. Yabancı bu bilgiden memnun kalmaz, daha çok hizmetçi kızın kendisinin şatonun hizmetinde olduğunu ve onu gözlemlemekle görevlendirildiğine inanır. O bir "savaş" vermeye gelmiştir, bu da düşmanın ilk hamlesi olabilir. Buna rağmen üzerine gelen bir güçsüzlük krizinin onu dinlenmeye zorlaması yüzünden kalmak istiyor bu "savaşı" bırakmamak için. Biraz önce azarladığı hizmetçi kız onun yüzünü yıkıyor. "Bizden bir şey istiyorsun, ama biz ne olduğunu bilmiyoruz", diyor. "Benimle açık konuş, ben de seninle açık konuşacağım."[1]

27 Ocak 1922'de Kafka temiz hava kürü yapılan Spindelmühle'ye varıyor, burası Elbe tepelerinde 750 metre yükseklikte karla kaplı bir köy, Polonya sınırından sadece birkaç kilometre ötede. Burada karısı ve kızıyla iki haftalık tatil yapan doktoru Otto Hermann'a katıldı, birlikte iki atlı kızakla ilerliyorlar. Kafka daha önce 'Krone' adlı otelle yazıştığı için orada beklenmekte. Bu rağmen başlangıçta pek memnun değil: Bavulu yolculuk sırasında zarar gördü, girişteki bir levhada Dr. Josef Kafka diye yazılı adı, odasındaki masa sallanıyor, aydınlatma bulanık, bina gürültülü. Ama bu gibi huzursuzluklardan tedirgin olmamaya kararlı. Kararlar aldı ve bu kararları burada Spindelmühle'de uygulayacak. Her zamanki tutumluluğu içinde bir demet boş yaprak getirdi, yarım

düzine çeşitli defterden koparılmış yapraklar bunlar. Bunları manüskri yaprakları olarak kullanacak. Varışından çok az bir zaman sonra onları bavulundan çıkartıp masanın üzerine koyuyor. Mürekkep ve kalem hemen bulamadığı için, kurşun kaleme başvuruyor. Yazmaya başlıyor: -Hemen anladığı üzere- çoktan beklendiği bir köye gelen bir yabancının öyküsü...

Kafka'nın üçüncü romanı ŞATO son derece yoğunlaşma anından doğuyor, gerçek ve düş gücü arasındaki şiddetli değişen yankı arasında. Yalın bir olay -bir adamın ırak bir köye gelişi- nerdeyse *gerçek zaman içinde* geçen edebiyata dönüşür, hem de hiç bitmediği, hele sonuçlarının ne olacağının bilinmediği bir anda.

Kafka bu kurtarıcı anı beklemiş ve onu güncesinde tüm gücüyle hazırlamıştı. Birkaç haftadan bu yana bir tek edebiyat çalışmasının onu bir sonraki ve belki de sonuncu ruhsal çöküşten koruyabileceğini anlamıştı; bu kış "çıldırma zamanlarının" kendisini "kırbaçladığını" bildirmişti Klopstock'a. Kafka bunun dışında hiçbir yapıtını kendi kendisini tedavi etmenin, kendi kendisini gözlemlemenin sinir törpüleyici boşa gidişini nihayet durduracak olan yaratıcı dikkatin iyileştirici etkisine duyduğu umudun bilinçli niyetiyle başlamamıştı. Bu umut yerine geliyora benziyordu: Henüz ilk cümleleri yazmıştı ki yeni güç, yeni zemin hissetti ayaklarının altında.

> "Yazmanın tuhaf, gizemli, belki de tehlikeli, belki de kurtarıcı avutması: Gözlemleme eyleminin bir dizi öldürücü sopasından kaçmak, içinde daha yüksek bir gözlemleme çeşidinin yaratıldığı, daha keskin değil, daha yüksek gözlemleme eyleminin ve giderek yükseldikçe 'diziden' erişilmezleşen, giderek özgürleşen, giderek kendine has yasaları izleyen, giderek hesaba katılamayan, daha da neşelenen yükselen yolu."[2]

Şimdi Kafka'nın her türlü umut pırıltısını görecelendirmeye dikkat ettiği bir sırada söylenen güçlü sözler. Başarılı edebi buluşun kendisini tüm dış bahanelerden ve niyetlerden kurtarma tarzını çoktan biliyordu, bu deney -ki bunda yanılmıyordu- bir kere daha karşısına çıkmaktaydı. Önce "yazmanın kurtarıcı *amacı*" diye yazmak istemişti, ama hemen düzeltmiş ve "kurtarıcı *avuntu*" demişti. Yazma eylemi de içseli gözlemleme, ama gereksiz

sarmallarda dönen değil. *Bu* gözlemleme başka bir boyuta götürüyor, tıpkı yaylalara tırmanış gibi. Yazma eyleminin dış amacına ise sanki kendiliğinden ulaşıldı: dört ya da beş gece iyi bir uykuydu bu, uzun zamandan beri gelen en önemli armağandı.

El yazısı Kafka'nın Spindelmühle'ye geldiğinde ŞATO romanının *plot*u hakkında sadece belli belirsiz bir düşüncesi olduğunu gösteriyor, hatta Krone otelinde yanlışlıkla "JOSEF K." olarak karşılanışını önemli bir işaret olarak algılamış bile olabilir: Bu olay konusunda "onları aydınlatayım mı?" diye yorum yaptı, "yoksa onların beni aydınlatmasını mı bekleyeyim?"[3] Kafka mutlaka başka her konuğun da yapacağı gibi kibarca şikayet etmiş olabilir. Aynı gün başladığı yeni romanında kahraman, ona kendisi hakkında açıklama yapmayı çok iyi bilen bir karşıt kişi tarafından karşılanır - DAVA'dakinden değişik değildir bu.

ŞATO manüskrisinin ilk sayfaları epik genişlikte bir taslak olacağını tahmin ettirmiyor, küçük bir öykü için çok daha uygun düşecek sinirli, daldan dala atlayan bir anlatım içeriyor. Oysa Kafka bu 'dışavurumcu' başlangıçtan daha ertesi gün, en geç öbür gün vazgeçti; çemberi bir kere daha geriye çevirdi, aceleci diyaloglardan sıyrıldı, bunun yerine iyi düşünülmüş giriş cümleleri koydu, bunlar okuyucuyu önceden ürkütmeden romanın amacını çok daha kalıcı etki yapan amblemsi *görüntüyü* kavramaya sürükledi:

> "Vardığımda akşamın geç saatiydi. Köy derin kar altındaydı. Şatonun bulunduğu dağ hiç görünmüyordu, sis ve karanlık onu çevresini sarmıştı, en zayıf bir ışık bile büyük şatoyu işaret etmiyordu. Yoldan köye giden tahta köprünün üzerinde uzun süre durdum ve sözüm ona boşluğa baktım.
> Sonra yatacak bir yer aramaya başladım... "

Sözüm ona boşluğun dilsiz diyaloğu: sanki Kafka burada daha sonraki aylarda, yüzlerce sayfada hep daha çok geliştireceği, çeşitlendireceği ve yorumlayacaklarının temel akordunu yapıyor gibi. Bu cümleler sakinlik yaymakla kalmıyor, güven de sunuyorlar: Kafka birdenbire ne istediğini biliyor, ilk versiyonda sadece aletleri akort etmişti, yazdığı bu bir iki sayfanın

ona hissettirdiği avuntu şimdi yazmaya geri dönerek akıyor ve kristal berraklığında cümlelerin ortaya çıkmasını mümkün kılıyor. Şaşırtıcı bir oyun -bizim ancak manüskrileri gördükten sonra elde ettiğimiz- Kafka'nın yıllarca yazmamasından sonra nerdeyse geçitsiz olarak kendi edebiyat diline dönüşü ve hemen tüm kontrolü ele geçirmesi. Hatta bu uzun süre içinde sanki anlatımının çileci idealine biraz daha yaklaşmış gibi: yalnız dilde değil, konunun yapısında da salt etki numarası olarak yanlış anlaşılabilecek her şeyden kaçınıyor: DÖNÜŞÜM'deki gibi fantastik bir felaket yok, DAVA'daki gibi polisiye gerilim anları yok, CEZA KOLONİSİNDE'ki gibi fiziksel dehşet yok. Burada sadece akıl almaz bir ısrarla bir köye yerleşmeye çalışan bir adam var. Şansını arttırmak için yalan da söyleyip kadastrocu olduğunu söylüyor. Kadınlara onların kendisine yardım etmeleri için yanaşıyor, hırsla bilgi topluyor ve her kinayeli söze kulak kabartıyor, kendisini tüm evlerden ve lokantalardan dışarıya attırıyor, hatta küçük düşürücü işleri bile kabul ediyor -hem de amacına bir adım bile yaklaşamadan. Ve orada bir de 'şato' var, son derece karmaşık, yanına yanaşılmayan ve saydam olmayan bir kurum, 'kadastrocuyu' yönetiyor, onun ne yaptığını uzaktan gözlemliyor, ama ona kendi statüsü hakkında her türlü bilgiyi esirgiyor. Bütün bunlar, rahat bir ritimle, uzun diyaloglarla, köy sakinlerinin geniş betimli bölümlerleriyle ve hep okuyucudan sabırlı olmasını bekleyen, sürekli titiz olduğu gibi verimsiz tepkilere ulaşan kahramanın bakış açısından anlatılıyor. Bütün bunları bir arada tutan şatonun güçlü gölgesi.

Yani yeniden hiyerarşik düzenlenmiş bir yarı dünya, DAVA'nın kâğıtsal cehennemine tüm ayrıntılarıyla öylesine benziyor ki, sanki onun uzantısı ya da genelleştirilmesi gibi: insanların üzerine üzerine yığılan dosya çığlarının aynısı, güç ve cinselliğin aynı karışımı, aynı verimsiz, gene de kader belirleyici sözcük anlamları üzerinde durma, ışık ve karanlık oyunu, aralara serpiştirilen şaşkın ördek sahneleri, içlerinde güçlü figürlerin yuvarlandığı yataklar ve nihayet kontrol baskısı, her türlü mahremiyeti tedirgin eden ve okuyucuya ince, ama ısrarla *kamplar* dünyasını anımsatan her yerdeki bakışlar.

Kafka romanları arasındaki bu bağlantıyı soyadları olarak "K." şifresini kullanarak alaylı biçimde onayladı ve kahramanının şato kurumu ile telefonunda adını "Josef" olarak bildirmesine izin verdi -ilk kez bir isim anılıyordu. Ayrıca Kafka sonradan birinci tekil şahıs ile yazmaktan vazgeçerek, tıpkı DAVA'da denediği gibi üçüncü tekil şahısta anlatmaya geçti. Oysa o sırada ŞATO'nun üçüncü bölümüne gelmişti; manüskrisini düzenlemek için yüzlerce yerdeki "ben", "benim", "bana" gibi sözcükleri silmek ve bunların yerine "K.", "o", "onun" vs. koyması gerekiyordu. Bu üstlendiği sıkıcı ve mekanik bir işti, gene de metni yeniden düzenlemenin bu geç kararı -manüskrinin ortaya koyduğu üzere- sadece birden ortaya çıkmamış -aksine zorlayıcı da olmuştu. Çünkü Kafka edebi bir riski göze almak üzereydi: cinsel ilişkinin yazılmasıydı bu. O güne kadar bundan kaçınmıştı, hatta DAVA'da anlatının akışını küçük, geleneksel bir susuş arası vererek kesmişti. Bu gibi araçlardan bu sefer vazgeçmek istiyordu. Anlatılamayanı Ben perspektifinden, yani doğrudan doğruya aktarmak mümkün müydü? Dil açısından mutlaka mümkündü, ruhsal açıdan ise değildi şimdi ortaya çıktığı üzere, karşı koyuş aşılmaz kaldı ve tam son anda, cümlenin orta yerinde Kafka anlatıcı uzaklığına başvurarak kendisini kurtardı.[4]

Dikkat çekici bir oluşum, salt kadastrocu K.'nın aslında -adının da telkin ettiği gibi- Kafka'yı temsil ettiği sorunu yüzünden değil, aynı zamanda yaratıcının kötü olayların anlatımı ile kendi yaşadığı kader darbelerinin eğitimini yaptığı bir Kafka -bebeği mi olup olmadığı idi. Kafka'nın ŞATO'nun ilk taslağında tanıttığı güvensiz yabancı kuşkusuz öz portre *değildi*; ikinci kere başladığında Kafka kendisiyle çok az ilişkili olan karakter belirtilerini özellikle yumuşattı. Kadastrocunun aklına varışından kısa süre sonra köy sakinlerine karşı kendisini sopayla savunma düşüncesi geldiğinde Kafka bu cümlenin üzerini hemen çiziyor, çünkü bu arada aklına başka, daha insani, daha az saldırgan bir kahraman geliyor. [5] Onun hareket tarzını *ayrıntılarıyla* daha anlaşılır, aynı zamanda da daha sevimli kılmak istiyor, çatışmanın *olduğu gibi* derin karanlığın içine düşmesini daha hissedilir kılmak istiyor. Gene de kadastrocu köyde kalışı uzadıkça giderek yaratıcısına

benziyor; karar verme gücü ve iyimserlik her yeni deneyle kayboluyor, buna karşılık kendi davranışını eleştirme yeteneği artıyor. Sanki Kafka'nın durumu ilerdeki okuyucularından başka türlü olmamış gibi: Kahraman ona daha da yaklaşıyor ve K.'nın yaşadığı düş kırıklıkları her ne kadar onu köye ve şatoya bağlayan güçler ilk saatten son saate kadar anlaşılmaz kalsa da özdeşleşmeye ve onunla birlikte acı çekmeye kışkırtıyor. Burada doğal olarak ŞATO'nun daha başından beri özyaşamsal bir proje olup olmadığı sorusu ortaya çıkıyor.

Bundan yıllar önce Kafka genel, kendi ruhsal durumlarından mümkün olduğunca bağımsız anlatımlar yapmak istediğinde kendi yansımasını 'Sen' ya da üçüncü tekil şahıs ile anlatmayı alışkanlık haline getirmişti. Sen, ama daha çok da 'O', onun daha özgür, tam anlamıyla daha dikkatsiz yansıtmalarını mümkün kılıyordu, edebi dilden çözülmeler ona güncelerde çok daha verimli görünüyordu diğer sıkça ortaya çıkan ruhsal değişimlerde kendini anlatmayla kıyaslandığında. Buna rağmen bu gibi yansıtmaları gerektiğinde edebi ön basamaklar olarak kullanıyordu, bu konudaki en anlamlı notlar Matliary'deki aylardan kalan az sayıdaki notlardır. "Yazmak kendini benden esirgiyor" diye not etmiş burada. "Bu yüzden öz yaşamsal araştırmaların planı. Biyografi değil, aksine araştırmalar ve mümkün olduğunca küçük parçacıkların keşfi. Sonra bunlarla kendimi inşa edeceğim, tıpkı evi güvenli olmayan birinin evinin yanına daha güvenli olanını, belki de eskisinin malzemesiyle inşa etmesi gibi."[6] Yani bir *yeniden yapılandırma* anlamında. Bu parçalara bölmeyi, bu kendi temellerine giden yolu Kafka yedek eylem olarak haber veriyor. Yazma eyleminin esirgendiği yazar öz yaşamsal falına bakmaya hükümlüdür.

Matliary'de bu niyetini, gerekli zaman ve huzuru olmasına rağmen uygulamadı, ama Prag'a döner dönmez uyguladı: Burada kür hastasının sosyal uyuşukluğundan birden sıyrılmıştı ve kendi pozisyonunu yeniden sağlamlaştırmaya ve 'kendi evini' bir kere daha dışarıdan denetlemeye bu yüzden zorlandı. 1921 ekim ortasından sonra -tüm güncesini Milena'ya verdiğinde- Kafka öz analizli gözlemlerini düzinelerce sayfaya doldurdu, ama eski yakınma sesine düşmekten kesinlikle kaçındı: artık

kısa vadeli hafiflemeler değil, tersine öz yaşamsal düzeltme, alacak-verecek söz konusuydu.

> "Her ne kadar dayanaklarım bu derece yoksulsa da... ben gene de kendi anlayışımda ondan en iyi olanı çıkartmayı aramalıyım ve bununla tek bir şeyin elde edilebilirliği ve bu tek olanın bu yüzden en iyi olan olduğu, her ne kadar umutsuzluk da olsa dile getirmek boş bilgelik."

Kafka kendini düzenlemeye çağırıyor: kendi çöküşüyle flört, kendi 'başka türlü oluşu', zorunlu gözlemleme durumu bundan böyle artık olmayacak. Bu aileyle ve kadınlarla olan ilişkiler için de geçerli. Tüm savaşlar atlatıldıktan sonra -hasta Kafka'nın kısa süre önce içine düştüğü bağımlılıklar karşısında artık çatışmadan söz edilemezdi ki-, geriye bu çatışmaların sonucunu mümkün olduğunca sıkı tutmak ve bundan böyle değiştirilemeyecek sonuçla yaşamı sürdürecek yolların aranması kalıyordu. Kafka'nın onursuz umutsuzluğa karşı koyduğu kavramanın sessiz tutkusuydu bu, doğrudan gündelik, son derece kolaylıkla önceden tahmin edilebilir tedirginlik ve düş kırıklıklarını izlediği çeşitli iç çekmelerle karşılaştırıldığında şimdi nerdeyse çözümlenmiş etkisi yapan bir ses buluyor. Hayır diye yazıyor Kafka daha ilk sayfada, "artık bu gibi şeylerin bilincine karmaşık biçimde ulaşmak durumunda değilim eskiden olduğu gibi, eskiden olduğu gibi bu açıdan çok unutkan değilim, artık canlı bir hafıza oldum, bu yüzden bu uykusuzluk."[7]

Gerçekten de Kafka'nın 1922 ilkbaharına kadar sürdürdüğü notları yalnız soyutlama eğilimi göstermekle kalmıyor, aynı zamanda tasviri bir anlatım yoğunluğu, kısaltma, özel kodlamalar gösteriyor. Artık bunlarda 'karmaşık' şeyler anlatılıp alıntılanmıyor, Kafka kendi yaşamının konturlarını Zürau'da öngördüğü gibi artık izlemiyor, tersine onları yokluyor, yılların deneyini sert, kısa cümlelerle öz yaşamsal oluşumlar olmadan anlaşılmaz kalacak biçimde destekliyor. Örneğin "Toprağa olan özlem?" diye soruyor. "Kesin değil. Toprak sonsuz özlemi zedeliyor."[8] Bunlar dostlar ve Ottla ile olan köy bölümlerinden çıkarılan dersler, 'yaşam reformu' üzerine yürütülen sayısız sohbetler, kendi bahçecilik deneylerinden, Zürau'daki, Schlesen'deki ve

Matliary'deki aylardan çıkarılanların en kısa biçimi. Bu ders şunu söylüyor: Kırsal yaşam amaç değil, mutluluk garantisi değil, daha çok kendisi bir işaret.

Kafka diğer pasajları özel işaretler ve şifrelerle öylesine bilmece biçimine soktu ki okuyucu sanki kilitlenmiş bir kapı önünde durmakta -sadece bir rastlantının anahtarı eline vermesini umabilir. 18 Ocak'ta "yıkılmanın" yarattığı umutsuzluk gününün hemen ardından şöyle deniyor: "Öteki daha sessiz, buna karşılık G. kurtuluşu ya da kötüleşmesi istendiği gibi." İki paragraf sonra: "G. beni zorluyor, gece gündüz bana işkence ediyor, korku ve utancı ve de hüznü atlatmalıyım ona yeterli olabilmek için." Bir gün sonra: "Kötü bir şey değil; eşiği aştın mı her şey iyi. Başka bir dünya ve sen konuşmak zorunda değilsin." Bir gün daha geçtikten sonra: "Yakasına yapışıldı, caddelerden sürüklendi, kapının içine itildi. Şematik olarak böyle, aslında karşı güçler burada, sırf ufak bir şey uğruna -yaşayan- ve acı içeren ufak bir şey -ötekilerden daha az vahşi,. Ben ikisinin de kurbanı." Bunlar belli ki *hiçbir* okuyucuya yönelmeyen cümleler, şayet başka bir yönden ne iyi ki bize kalan bir işaret olmasaydı ne anlamlarını ne de bağlamlarını tahmin edebilirdik: Bu dostunu ziyaretinden sonra "derin sarsıntı" hisseden kısa bir notuyla ilgili. Çünkü Kafka ona orada özlemini duyduğu en ufak bir rahatlama izi hissetmeden geneleve gittiğini anlatıyor. "Cinsel organların acısı" diye not ediyor Brod anlamlı. Yani G *cinsellik* gibi*. Kafka ailenin merakından ürktüğü için doğal olarak açıkça yazamazdı.[9] Deneyini yaptığı soğukluk ŞATO'nun dünyasına kadar esti: Bir hayat kadınıyla -belki de son kez- bir arada olmasından sadece sekiz gün sonra Kafka Spindelmühle'de bir oda tutuyor ve çalışmaya başlıyor. Romanında en derin insani yabancılaşmayı simgeleyen şey özellikle cinsellik, öteki tarafında boşuna olan kurtuluş umudu olacak. Ve bu çok yakın, çok utandırıcı anı Kafka'yı kendi kurgusal Ben'inden uzaklaştırıp bu deneyi bir O'na, bir kadastrocuya bırakmaya zorlayan durum.

* *Almancada Geschlecht-cinsellik,* (ç.n.)

Bir şeyi *işlemek* bilinci ve gereksinimi mutlaka Kafka'yı üçüncü defa bir romanı denemeye iten en güçlü motiflerdendi -işiyle ilgili o sırada geçerli olan nedenler hakkında hiç bilgimiz olmasaydı da bunu anlardık. Bu gecikmiş bilançonun en önemli durumunu yaratan kişi Milena'ydı. Çünkü bu kadına olan aşkı ona belki de son ve her şeyi belirleyen bir şans sunmuştu, her zaman onu kesin kararlar vermekten alıkoymaya çalışan dostlarının görüşü bile bu yöndeydi, Albert Ehrenstein Milena ile ona yaşam elini uzattı, Kafka "yaşamla ölüm arasında" seçmek durumunda kaldı demişti. Bu kelime anlamında alınırsa -ki Kafka bu açıklamanın "temelinde doğru" olduğu görüşündeydi, [10] -o zaman yaşama *karşı* karar vermişti göz göre göre. Peki ama neden? Bunun yerine *bir şey* olmak varken, *nereye* ulaşmak? O kış onu meşgul eden en önemli sorunlardan biri buydu, yani bu gibi zor anlaşılır, görünürde anlamsız olan birçok reddediş sürekli olmuştu, 'öneriler' ve 'fırsatlar' eksik değildi onu yaşamdan uzak tutan. Peki ama neydi? Önerilere güvenmemiş miydi, aralarında *doğru* olan öneri yok muydu, yoksa o günün birinde bütün bu fırsatların ötesinde adı konmamış olanın mı ona açılacağını bekliyordu? Güncede Kafka bu soruları açık biçimde ele alıyor, sivriltiyor, ŞATO romanında ise olmuş olanın mantığını, kendi varoluşunun mantığını resimsel olarak da doymuş dile aktarmaya ve böylece aslında açığa çıkartmaya çalışıyor.

Öz yaşamsal bir roman yani, mutlaka, ama roman ve gerçek arasındaki görünürde son derece belirgin olan uyumlara yakın olan dolaylı, çok daha karmaşık anlamda. Bu gibi uyumlar *en detail* görünürde sayısız var, ortadaki, gene de daha çok saklı uyarıların sıklığı da çok fazla, hatta DAVA'yı bile aşıyor -yetmişli yılların ortasında Hartmut Binder nerdeyse basılı yüz sayfaya gereksinim duydu ŞATO'daki pasajlarda öz yaşamsal bağlamların ispatını açıklamak için,[11] ayrıca da bugünün bilgisini temel alarak yapılacak olan yorum mutlaka daha da kapsamlı olurdu: yaşanmışlık, anımsama, duyma, kelime oyunları ve konuşan isimler, on yıllardan kalma anılar ve son saatlerin algılamaları- kendinden yaptığı alıntı ise unutulmamalı, yani öteki yapıtlarla olan yeraltısal bağlar.

Bu uyumlar asla yalın değildir ve yazan Kafka'nın aynı zamanda ruhsal bir depoda dolaştığı, orada ilginç ve kullanılabilir parçaları seçtiği, bunlarla romanına paralel bir dünya kurduğunu hayal etmek edebi buluşun özü açısından yanlıştır. Kadastrocunun başlangıçta üzerinde durduğu köprü mutlaka Kafka'nın üzerinden geçtiği köprü olmalı, bu satırları yazmasından bir ya da iki gün önce Spindelmiühle'den geçilip Friedrichsthal'a ve oradaki Krone oteline geçilen Elb köprüsüydü bu. Bu küçük köprü taştandı, oysa ŞATO'daki köprü tahtadan. Neden? Belki Kafka o anda başka bir küçük köprüyü düşünmüştü, yani gerçekten de tahtadan olan Zürau'nun girişindekini. O andaki etkinin 1917 anısını canlandırdığı mümkündür. Ayrıca da Kafka'nın Zürau'daki küçük köprüyü işaret olarak gördüğü de mümkündür -şimdi *bir başka kıyıya* ulaştığının işareti olarak- ve Spindelmühle köprüsü sırf bu yüzden ona dikkat çekici görünmüş olabilir. Üçüncüsü de bu işaret gibi olan şeyin ancak *yinelenmeyle* açıldığı, yani tersine anımsamanın gerçeği 'canlandırıp' okunabilir kıldığı düşünülebilir.

Köyle olan durum da daha basit değildir. Spindelmühle'deki kar yığını ve keskin soğuğu hiç ummamıştı, hemen zatürreden ürktü, Dr. Hermann'ın ona çok kuru olan Semmering'i yasakladıktan sonra -ki bu Werfel'in önerisiydi- neden özellikle buraya getirmiş oluşu anlaşılır gibi değildi: 'Dokuz ay kış ve üç ay soğuk' bu şaka duyulurdu hep burası için, hiç de pek abartı değildi. Kafka manzaradan etkilendi, ona Hohe Tatra'dan daha güzel ve daha çeşitli gözüktü. Oysa varışından hemen sonra burada ilerlemenin ne derece güç olduğunu öğrendi: İki kilometreden az olan Weisswassergrund'a ulaşamadı, durmadan karda kaydı, karanlık bastırdığında insansız yoldan geri dönmek zorunda kaldı. "Yeryüzüne ait amacı olmayan anlamsız bir yol" diye not etti güncesine: bu yaşantıyı hemen romanla ilişkilendirmesi için işaretti bu. Bir süre sonra kendi gücüyle şatonun kapısına kadar ulaşmak üzere giriştiği ilk ve tek deneyde kadastrocu K.da kara saplanacak ve püskürtücü kar çölü romanın merkezi şifrelerinden olacak. Kafka uygun kitapları buldu -kutup keşfi raporu-, hatta turistik hava özdeyişlerini bile alaylı kullandı: Köydeki

kışın çok uzun ve tekdüze olduğunu öğreniyor kadastrocu, ilkbahar ve yaz buna karşılık "iki günden fazla sürmüyor", hiç değilse insan anımsadığında böyle düşünüyor, hatta yazın bile ara sıra kar yağıyor...[12]

Kafka'nın hemen kullandığı kış altındaki yüksek yaylada yaptığı fiziksel deney olmadan ŞATO'nun dünyasının düşünülemeyeceği kesindir. Ama kadastrocunun karaya vurduğu yer Spindelmühle *değildi*. Çünkü burası onlarca yıldır turizme açılmış bir yöreydi; Spindelmühle (1923'ten sonra Spindelmühle/Spindleruv Mlyn) temiz havalı dinlenme yeriydi ve birçok gazeteye ilan veriyordu, Hohe Tatra'daki gibi kış sporları da burada hızla gelişmişti. Kayakla kar yürüyüşü pistleri vardı (Kafka'da bir defasında o zamanlar 'kar ayakkabısı' diye anılan kayakları giymiş, ama hemen vazgeçmişti), birçok kayak atlama setleri vardı (Kafka bunların hayran seyircisiydi) ve önemli bir gösteri olarak elektrikli 'kızak asansörü' vardı, bedensel açıdan daha az dayanıklı olan konukların saatlerce kızak kaymasını sağlıyordu bu alet, Kafka'da bunu çok önemsiyordu. Buradaki her altı binadan biri otel ya da lokantaydı, ayrıca ailelerin yanında da oda kiralanabiliyordu, yöredeki siyasi etkili grubu 'Turizmi geliştirme partisi' oluşturuyordu, bu parti bölgesel doktor, otel sahibi ve yöre başkanı Yahudi Dr.Wilhelm Pick tarafından kurulmuştu.

Schlossberg'in eteğindeki isimsiz köydeki durumsa bambaşkaydı. Orada spor bilinmiyordu, kızak ancak taşıma aracı olarak kullanılıyordu, kayak yoktu. İki lokanta ve pansiyonun adı geçiyordu: bunlardan biri Brückenhof'tu ve uygun hiçbir odası yoktu, sözüm ona daha kibar, aslında ise kirli olan Herrenhof vardı ve odaları yalnızca şatonun memurlarına tahsis edilebiliyordu. Daha fazla kamusal mekân yoktu, zaten buna gereksinim de yoktu. Çünkü burada yabancılar ender görülürdü, yolcularla ticaret yapmayı kimse düşünmüyordu. Konuklarla dostluk kurmak ise hiç istenmiyordu, K.'ya kulübelerin birinden dışarıya atıldıktan sonra bu yanlış anlaşılmamak üzere açıklandı ve -şimdi öyle bir cümle geliyor ki, gerçek Spindelmühle'de bu cümle küfür olarak algılanırdı- *"bizim burada konuklara gereksinimimiz yok"*. Köyün dışında bir yer ora sakinleri için yoktu, karşıt-

lık olarak bile yoktu, mektup ve telefon bir tek şatoyla olan bağ için vardı. *Kapalılık* duygusu, nerdeyse çivilenmiş bir dünyanın karabasanı okuyucu için giderek zorlayıcı oluyor, arada bir yapılan başka yörelere göndermeler, yazarın unuttuğu yabancı atlamalar etkisi yapıyor.[13] Ya şatonun kendisi? Spindelmühle'de yok, yalnızca romanda var, Kafka bu fikri beraberinde getirdi, hem de en etkileyici yaşam dünyası deneyi olarak. Kırk yıldan beri Prag kalesini görmekteydi, ona doğru yukarıya bakıyordu -tıpkı diğerleri gibi- onun gölgesi altındaydı, zaman zaman oradaki uzun reddedici bir dizi pencerelerde güneş parıldardı: "bunun çılgın bir yanı vardı", romanda söylendiği gibi.[14]

Deneyle daha az iç içe girmiş bir oyun düşünülemez. Anımsama ve buluşla yönetiyor Kafka figürlerini. Yirmili yılların sonunda Milena Pollak ŞATO'yu okuduğunda -okuduğu kesin- kendisinin bu romanda yeri olduğunu hemen anlamıştı. Salt Kafka'nın şatonun köydeki müştemilatı, böylece de olayın en önemli yerine şakayla özellikle 'Herrenhof' adını vermiş oluşu, roman metninde öz yaşamsal işaretler, kendisi için saptanmış gizli yerler aramaya itti onu. Viyana'daki Café Herrenhof bir zamanlar onun sahnesiydi, ama daha çok kocasınınkiydi. Romanın köydeki Herrenhof'unda meyhaneci kız Frieda önce güçlü şato çalışanı Klamm'ın sahiplenmesinin yetkisi altındayken daha sonra birkaç günlüğüne kadastrocunun karısı olur. *Frieda/Milena*, iki adın aynı sesi yaratması kuşku uyandırıcıdır. Peki ama Frieda daha sonra neden bedensel olarak göze çarpmaz olur, neden doğrudan çelimsiz olarak anlatılır? K.nın bir kere anahtar deliğinden izlemeye izni olan dilsiz, uyuklayarak birasının önünde oturan efendisi Klamm'ın da işgüzar ve konuşkan Ernst Pollak'la çok az benzerliği vardır.

Diğer bir karanlık biyografik bilmece de Barnabas'ın ailesidir, onların asıl adları hiç anılmaz, oysa kaderleri ŞATO -romanında sınırsız bir iç öyküye dönüşür. Üç kardeştir bunlar: Barnabas, Olga ve Amalia, kadastrocunun umudu sırasıyla üçüne yöneliktir. Barnabas genç, güçlü, tasasızdır, şato idaresinden ara sıra haber getirdiği için K. tarafından hep sevinçli bir heyecanla beklenir -Kafka burada herhalde Klopstock'u düşünmüştür.

Olga da aynen uzun boylu ve güçlüdür, ama yumuşak ruhludur ve kadastrocudan hoşlanmaktadır, bu arada her türlü cinsel işaretten kaçınılır: *Olga/Ottla*, Kafka'nın en küçük kız kardeşi, ağır işler yapan, ama buna rağmen şefkatlidir, onu tıpkı Zürau'da yaşadığı biçimdedir. Oysa Olga şatonun en alt personeline hizmet etmektedir, uşaklara özgürce elde edilen orospu olarak, bu hazır olma onun sosyal ve hatta etik nedenlerle küçük düşmesine yol açtığı halde Kafka böylece kız kardeş portresini tanınmaz hale sokar. Ve nihayet Amalia: romanda şatoya karşı gelen tek figür, memurların rezil peşine takılmalarını küçümseyerek karşılayan ve bu yüzden yalnız kendisinin değil, aksine kardeşlerinin ve ana babasının da köyden sınır dışı edilmelerini göze alan biridir. Kafka'nın burada gerçek bir kaderi göz önünde tutup tutmadığını bilmiyoruz; sert, suskun ve anlaşılmaz Amalia'ya uzaktan bile benzeyen bir örneğe onun tüm çevresinde rastlanmamıştır.[15] Belki de -her ne kadar Kafka'da pek rastlanmayan bir durum olsa da- salt bir kurgudur, belki de ona düşünde rastlamıştır, kendisine bile belirsiz görünmüş olmalıdır, çünkü ikinci bölümde sarışın, daha sonra ise siyah saça sahip biri olarak geçiyor.

Kafka kapsamlı yazmak istiyordu, öz yaşamsal bir roman yazmak istediği kuşkuludur, gerçek olayların yazıldığı bir roman da olmadı bu mutlaka. Yüksek sanatı ise, her figürü canlı bir insan portresi gibi göstermek, gene de onu görevinin kesin kontrolü altında tutmak, *fonksiyonu* altında yani -bu sanatı Kafka Şato romanında özellikle kadınları anlatırken göstermiştir. Bunun nedenleri bizim bakışımızı yeniden onun yaşamına çevirmemize yol açıyor.

1920 aralık ayında Max Brod gene heyecanlı bir olayın haberini vermişti: Emmy diye anılan 27 yaşındaki Emelie adlı bir oda hizmetçisiyle Brod bir Berlin otelinde kaldığı sırada ona nerdeyse "kaptırmıştı" kendini. Bu çeşit maceraları duymak Kafka için yeni bir şey değildi, bunlar belli aralıklarla yineleniyordu, daha birkaç ay önce Brod Brünn'e bir konferans yolculuğu yaptığı sırada bir bayanla (herhalde evliydi) maceraya girişmiş ve aynı sözlerle hayranlığını belirtmişti. Ne derece

umutsuz olurlarsa olsunlar bu gibi ilişkiler Brod için son derece öncelikliydi. Tüm diğer ilgilerini gölgeliyordu, mesleki temrinleri bile olası randevulara göre ayarlanıyordu, o zaman saatlerce haber bekliyor, karısına açıklasın mı açıklamasın mı sorunuyla kendine azap çektiriyordu, kaçınılmaz sondan sonra ise kendisini hüzünlü ya da düş kırıklığına uğramış hissetmekle kalmıyor, nerdeyse boş hissediyordu. Kafka bu örneği uzun zamandan beri biliyordu, bu yüzden de Elsa Brod'la olan ilişkisi tutuk kalmıştı: Bazı şeyleri biliyordu, ama Kafka'nın daha çok şey bildiğini hissediyordu Elsa.

Bu alanda Kafka'nın empatisi doğal olarak sert bir provayla karşı karşıyaydı. Çünkü Brod yıllar içinde cinsel deneylerini ideoloji ile de doldurmuştu, onun gözünde, bunun dışında kalan tüm yaşam "ne olursa olsun çok ciddiye alınamazdı", hatta "fasılalı-Tanrısallığın", "Tanrı alevinin" erotizmdeki, özellikle de cinsel mahremiyetteki gibi yoğun ve temiz olmadığını savunuyordu: Brod'un bu düşüncelere nereden vardığını Kafka çok iyi biliyordu: Bunlar Ortodoks savunucu Georg Langer'le yaptığı konuşmalar ve okumaların yankısıydı, Langer DIE EROTIK DER KABBALA (Kabala'da erotizm) adlı kitaba çalışıyordu ve bu amaçla ilgili en şaşırtıcı alıntıları toplamıştı. "Öteki dünyadan aslında üç şeyleri var: güneş, şabat ve cinsel ilişki." Talmud'da böyle yazılı, Brod bu en yüksek yasaya o derece hayranlık duymuştu ki kendi din -tarihsel baş yapıtı olan HEIDENTUM CHRISTENTUM JUDENTUM'da erotizmin "bu dünyanın mucizesi" olarak kavranmasının "Yahudiliğin binlerce yıldır aydınlattığı eylem" olduğunu, bununla da duygu düşmanı Hıristiyanlıktan önemli biçimde ayrıldığını savlamıştı.[16]

Bu tezin son derece açıklanmaya muhtaç olduğu ve Yahudi geleneğinin *mainstream*'inin kişisel aşk mutluluğuna özel bir önem vermediğini Brod mutlaka biliyordu. Onun ideolojik üst yapısı çalkalanıyordu, kısa süreli olarak kendi zorlanmasının üstesinden gelmeye ona yardımcı olan tasarımlardı bunlar. Brod erotik deneyi uyuşturucu olarak kullanıyordu ve akılcılıkta hemen hiç şaşırtılmaya izin vermeyen Kafka'ya karşı bu bağımlılığın "korkunç bir zayıflık" olduğunu da söylemek zorunda

kalıyordu: "Dünya benim için ancak bir kadın sayesinde anlamlı oluyor. Onsuz ilginç değil, bıkkınlık, tıkanma, engel dışında bir şey değil. -Bu kadına yönelik, tamamen ona bağımlı bünye beni bir yıl boyunca yaşamın en alt seviyesinde, sefalet içinde tuttu." Kavramlar hainçe: Herhalde Brod da 'Batı'daki' kültürel açıdan bağlayıcı olan tin ve beden sınıflandırmasından kendini kurtaramamıştı, bu cinselliğin biyolojik kaynak olarak algılandığı bir düzendi, bu yüzden de tanrısallık olarak değil, tersine insandaki hayvansal yan olarak ele alınmaktaydı. Burada "en alt seviye"de yaşam enerjisine yatırım yapılmamakta, ama bu enerji boşa harcanmakta -temelinde Brod'un görüşü de bu yöndeydi, bu yüzden de, entelektüel ilgileri, yaşam pratiğini ve cinsel arzuyu birbirleriyle barıştırmak için durmadan belirli kaçamaklara başvuruyordu. Bu da mutlaka gülünç şekiller alabiliyordu -örneğin Brod Yahudi bir kadın için en çok "halkımın kızı" diye hayranlık duyarak kendini kandırdığı zamanlarda ortaya çıkıyordu. Son derece ilginç bir cinsellik ve Yahudi milliyetçiliği bağlamı, Yahudi kadınlar arasında kendini daha rahat hisseden Kafka bile bu yoruma katılamıyordu.

Brod'un Berlin'deki aşkı bu konuyu Kafka ile uzun süre mektuplarda konuşabildiği için ilginçtir (doğal olarak postrestant ve sahte isimle). Çünkü Emmy Salveter ile olan ilişki Kafka'nın Matliary'e gitmesinden kısa süre önce başlamıştı, gelişimi bu yüzden başından beri belgeli, Kafka'nın dostça katılımı yaşamının son yılına kadar sürdü, çünkü Emmy'i kişisel olarak da tanımıştı. Böylesi bir akıl danışmanı Brod'a ne verebilirdi ki? Kafka'nın aşırı korkuları ve kadınlar hakkında Zürau defterlerinde görüldüğü üzere genelleştirici, hatta etik açıdan küçük görücü söylemleri karşısında önce şaşırtıcı etki yapmakta. Mektuplaşma bu arada Kafka'nın *başkalarının* yaşamsal sorunlarına nasıl yaklaştığını gösteren pragmatik zekası hakkında iyi bir etki ortaya koymakta.

Daha ilk tepkisi Brod için şaşırtıcı ve uyandırıcı olmalı. Emmy Salveter Yahudi *değil*, hatta son derece saf antisemitik sözler de dile getirebiliyor, bu açık sözlülük Brod'u belirli bir saygıya zorladı tüyleri ürpermesine rağmen. Kafka ise Brod'un

erotik yaşamının bu yeni boyutuna hiç eğilmedi, aksine hemen perspektif değiştirip olaya kadın gözüyle baktı:

> "Kıza olan ilişkini ciddiye aldığın gibi kızın kendisini de ciddiye alıyor musun? (...) nasıl oluyor da kız için ne anlama geldiğini hiç düşünmüyorsun. Bir yabancı, bir konuk, hatta bir Yahudi, oda hizmetçisini beğenen yüzlercesinden biri, bir gecenin kaçırılmayan ciddiyetine inanan (onda bu ciddiyet olmasa bile) ama başka ne olabilir ki? Ülkeler arası bir aşk mı? Mektuplaşma mı? Olağanüstü bir şubat ayını ummak mı? Sen tüm bu öz çözülmeyi mi istiyorsun?"

Kafka'nın dostunun erkeksi gereksinimlerinden çok, genç kadının durumu hakkında daha fazla duyarlık gösterdiği anlaşılıyor. Şiddetli çelişki yarattığında da bu tutumundan vazgeçmedi: Bunların asla hayal kurma olmadığı cevabını verdi Brod, çünkü kendisi Berlin'de herhangi bir konuk değilmiş. Emmy müzikle ilgiliymiş, keman çalıyormuş, boş zamanlarını konserlere giderek geçiriyormuş, en büyük emeli şan öğrenmek ve tiyatroda çalışmakmış. Bu konuda onu elinden geldiğince destekleyecekmiş, hem uzmanlık hem de parasal açıdan, "ondan şimdiden iki çok içten mektup almış bile" (postrestant olarak), Berlin'de bundan sonraki buluşmanın tarihi de kesin olarak saptanmış. Eh, işler böyleyse... diye cevapladı Kafka görünürde pes ederek... o zaman kendisi, yaptığı karşı çıkışları için ancak utanırmış. "Buna rağmen, temel duygum değişmedi, sadece artık bu kadar aptalca -kolay savlanamaz."[17]

Kafka'nın duygusu doğru çıktı, ama kendine her türlü zaferi yasakladı. Brod kadınlarla ilgili olarak insani olanaklara kavuşmuştu, korkusu yoktu, burjuva bir evlilik yürütüyordu, şimdi de olanaksız olanı deniyordu. Bu asla sitem değil diyordu Kafka durmadan: Kendisi nasıl olur da olanaklı olanda bu derece acıklı başarısız olmuş biri olarak sitem edebilirdi ki. Brod doğal olarak böylesi çift tabanlı bir durumla uzlaşamazdı -hatta Kafka daha sonra dostunu "gözünde büyüttüğünden" söz etmişti,[18] -Brod Kafka'nın kendi kötümser ideolojisine dayandığını ve başkalarının yaşamına bunu yansıttığı görüşüne varmıştı.

Bunun yanlış bir karar olduğu ortaya çıktı. Kafka'nın kadınlar hakkındaki hükümleri yıllar içinde giderek korku yüzünden

daha derinlemesine bozulmuştu mutlaka, giderek daha sert ve daha 'ideolojik' olmuştu, onları ancak kendi yaşamının sahnesine çıktıklarında görüyordu, daha çok da temsilciler olarak: tedirginlik olarak kadın, şeytana uyma olarak, yaşam ya da kurtuluş meleği elçileri olarak. Bu gibi tiplemeler gene de Kafka'nın somut kadınsı yaşam hakkında duyarlı olmasını ve bu yaşamın sosyal ve psikolojik oyun alanları hakkında gerçekçi hükümler vermesini asla engellemiyordu. Kadınlar bunu takdir etmeyi biliyordu -o ne okşayıcı ne de küçük görücü önerilerde bulunuyordu-, eleştirel hükümlere karşı duyarlı olan Milena bile Kafka'nın kendisini kocasından daha iyi anladığını hissediyordu. Kafka'nın daha genç kadınlara karşı gösterdiği pedagojik erotizm çoğu zaman sıcaklık ve dostlukla, arada bir de okşayıcılıkla cevaplandırılıyordu ve Emmy Salveter bile şaşılacak biçimde tanımadığı Kafka'yı, ondan kendisiyle ilgilenen birkaç satır aldıktan sonra onu akşamları yaptığı Katolik duanın içine almıştı.

Kadının ve Max'ın başına gelecekleri Kafka daha ilk anda görmüştü. Postahaneler ve tren yolculuklarına bağlı Prag-Berlin arası bir uzak ilişkiyi kendi deneyinden biliyordu. O zamanlar Felice ile bu zor dayanılır durumun günün birinde sona ereceğinin haklı umudu vardı. Brod ise Emmy'den aylarca ona sadık kalarak beklemesini istiyordu, hem de birlikte sürdürülecek herhangi bir olasılık olmadan. Brod boşanmayı düşünmüyordu, bu aşk ilişkisini karısından yıllarca sakladı, ona kaderin yarattığı mutsuz durumlar gibi görünen gülünç sahneler ortaya çıktı, zaten bunlar uzun süre içinde kaçınılmazdı. Emmy'yi 1921 sonbaharında Karlsbad'daki Siyonistler kongresinde kendisini ziyaret etmeye razı etti (son dakikada onun Prag delegesi olarak katılımı öngörülmüştü), ama Elsa'nın da onunla birlikte gitmesini engelleyemedi. Bu yüzden son derece zorlanan Brod 'Filistin çalışması' ve 'Yahudi yeniden doğuşu' yerine iki kadının birbirleriyle karşılaşmalarını önlemeye çalışmakla uğraştı. Doğal olarak çekici Emmy'nin başka hayranları da vardı, bunların arasında 21 yaşında bir öğrenci, ne yazık ki bir 'gamalı haçlıydı' bu kişi, herhalde Emmy'i evliliğe zorlayamaması aradaki altı yaşlık fark yüzündendi. Brod gene şaşırmış ve üzülmüştü. Bütün bu

acılar diyordu gene Kafka 1922 sonbaharında da, Brod'un olanaksız olanı istemesinin, böylece de 'kendini mahvetmesinin' riskini gösteren işaretlerdi. Nihayet çözüm ancak -Kafka kendi önerisini "gaddarca" buluyor, ama bu öneriyi tüm ciddiyetiyle yapıyordu- Brod'un Elsa ve Emmy ile üçlü evlilik sürdürmesinde görüyordu, Berlin'de otursalar daha iyi olurdu, Prag'ın kaçınılmaz dedikodusundan uzakta olurlardı. Bu her ne kadar dostların bir süre ayrı kalacakları anlamını taşısa da. "Senin çevrende 2 kadına yer olduğuna göre, bir yerlerde benim için de bir yer neden olmasın."[19]

'Klasik modern' edebiyatın hâlâ geleneksel, cinsiyetler arasındaki fark hakkında son derece kaba görüşü olduğu 21. yüzyıl okuyucusuna hep şaşırtıcı, zaman zaman da eğlendirici bir deney olarak gözükmüştür. Kadın doğa varlığı olarak, 'yaratık olarak' erkek tin ve eylem temsilcisi olarak -bu durumun daha 1914'ten önce psiko sosyal gerçekle pek ortak yanı yoktu. Dünya savaşı deneyleri altında tamamen eskimişti, bu deneyler kadınların -bir yandan isteyerek, öte yandan istekleri dışında- erkek sorumluluğu, dolayısıyla da erkek özgürlükleri elde etmelerine yol açmıştı, bu arada erkekler -özellikle de baba rollerinde- üzerlerine yüklenen kader karşısında oldukça çaresiz kalmışlardı.

Bu tarz varlık belirlemeleri etik açıdan zaten oldum olası belirgin değildi: bunlar kadının küçük görülmesinin ya da ona tapılmasının, bazen de ikisini birden nedenlendiriyordu. Söz konusu olan *doğa* kavramına hangi etik seviyenin verildiğiydi. Doğa bilinçsiz, tarihsiz, kaotik ve ahlak dışıydı, bilgi ve mantık içermeyen bir dünyaydı, tersine olsa olsa sezgi içeriyordu; oysa doğa aynı zamanda -tıpkı 'yaşam reformunda' olduğu gibi -yabancılaşmamış bir yaşam ütopyası olabilir, kendi kendisiyle ayrışmış Ben'i 'kurtarabilirdi'. Kadınsal mutluluk vaadi bu yüzden derinlemesine çift anlamlıydı, edebiyat ise bu çelişkiyi sonsuz çeşitlilikte geliştirmişti: tıpkı Ibsen ve Schnitzler'de görüldüğü gibi sosyal geleneklerin kurbanı olarak, Wedekind'de olduğu gibi kendi doğalarının kurbanı olarak, Hamsun ve Strindberg'deki gibi yıkımcılar olarak, dişi olarak kadın, vamp olarak,

çocuksu oyun arkadaşları, zarif kız kardeşler ve yürekli anneler olarak... sözüm ona bir zenginlik, çünkü tiplendirme örneği hep aynı: Dişi figürlerin ortaya çıktığı yerde, dişilik konuya dönüşüyor kaçınılmaz olarak, oysa cinsiyet özgüllüğü içermeyen 'insan' trajedileri erkek kahramanları tercih ediyor.

Bunların yanında cinsellik edebiyatı da vardı, Otto Weininger'in yarışmacı kitabı CİNSİYET VE KARAKTER (1903), ki 'dişi' olanı (D ile kısaltarak vermişti) bozucu özdek olarak yorumlamış ve kadınların refleks yeteneğinin ve tinsel üreticiliğinin kabul edilemez olduğunu söylemişti: "Mutlak dişinin Ben'i yoktur." Bu ısrarlı, önyargılarla dolu ve doğrulardan geniş biçimde etkilenmemiş 600 sayfalık yergi, yirmili yıllarda baskı üstüne baskı yaptı -yani psikanalizin çoktan yerleştiği bir zamanda-, bu gibi düşüncelerin ortak bilinçte ne kadar derinlerde yattığının etkili bir göstergesi. Weininger ciddiye alındı, hem radikal hem de antisemit olduğundan birçok kişiye (özellikle de taşrada) modern göründü. Oskar Baum 14 Şubat 1921'de Weininger ve 'Erotizmin ve Yahudi özünün çöküşü' hakkında konferans verdiğinde Prag'ın Urania-salonu tıklım tıklım doldu, *Selbstwehr*'de bunu kapsamlı olarak verdi. Brod'un yapıtlarındaki sayısız canlı ve tahmin edilemeyen dişiler -son olarak Emmy Salveter'in etkisi altında yazdığı FRANZI ODER EINE LIEBE ZWEITEN RANGES (1922) adlı romanında[20]- D.'nin kaçınılmaz damgası görülür.

Kafka dişiliğin karşı konulmaz kültürel mitlerinden asla uzaklaşamadı: 'kadına' kendini kanıtlamanın ömür boyu süren korkusu kendi özel nevrozunda da tıpkı hayalinde olduğu gibi, kadınların yaşamın ajanları olduğu konusu yer etmişti. Onlar yoldan çıkaranlar, ama hem de hareketli *mercilerdi*, yaşama egemen olan güçlerle doğrudan doğruya ilişki içindeydiler. İnsan onlara yenilebilir, ama gene de onlara başvurabilir. Daha DAVA'da önemli sonuçlar doğuran edebi düşünceyi bulmuş, bu çift doğayı *kelime anlamında* almış ve görüntülere dönüştürmüştü, tıpkı düşlerde olduğu gibi: Gerçekten de kadınlar burada mahkemenin kilitli kapıları ardında hiç tedirgin olmadan hareket ediyor, cinsel açıdan izleniyorlar, ama mahkemeyi de cinselleş-

tirip dişileştiriyorlar kendi açılarından. Bu örneği Kafka ŞATO romanında daha da açtı. Burada da onların kendilerini vermelerini isteyen ve bunları alan kadınların yönettiği 'güçler' var. Buna rağmen gücün yansımasında kadınlar kendilerine özgü gizemli bir erdem kazanıyorlar, bu da kadastrocu için onları karşı konulmaz kılıyor, bu sözlerden çok davranış ve bakışlarda kendini ortaya çıkaran bir erdem: "Bu bakış K.'ya yöneldiğinde, ona, bu bakışın artık K. ile ilgili şeyleri hallettiği gibi geldi, kendisi bile bunların varlığından habersizdi, ama onların var olduğunu bu bakış onu inandırdı." Bilen bakış bu, onu içki satan gösterişsiz kıza, Frieda'ya bağlayan, oysa şato görevlisi Klamm'a olan ayrıcalıklı bağlantısı kesildiğinde sönen bir bakış. Köprü hanı işletmecisi kadının erdemi de bilmece gibidir, o da Klamm'ın eski metresidir, dar kafalı bir tutucudur, buna rağmen K. için otoritedir. K. ondan, muhtar yerine onun gösterişsiz karısını tutmalıymış, 'her şeyi idare eden' bu kadın, K' yanındayken tek kelime bile etmemiş. Sonunda K. "şatodan bir kızın" düşünü görür, yorgun mavi gözlerin bakışı ona bir tek kez bahşedilir, o ise bu bakışı için *her şeyi* yapmaya hazırdır.[21]

Bunlar kesinlikle dişi portreleri değildi, her ne kadar mavi gözler Milena'nınkiler olsaydı bile (ki olasıydı). Paradigmasal dişisel kaderler, sosyal psikolojik örnek olay incelemeleri miydi? Köy topluluğunun gizli anaerkilliği mi söz konusu? Hiçbiri değildi. Kafka'nın dişi figürleri romanın oyun sahnesinde üstlendikleri işlevlerin hizmetindeler. Onlar bir gücün ve bir bilginin temsilcileri, bu sosyal açıdan değil, aksine her dişi insana *bahşedilmiş* olandan alıyorlar, yani dişi bir mitosun suretleri. Buna rağmen bu kadınlar asla erkek korku ve kurtuluş fantezilerinin kesme resimleri gibi değil, aksine kanlı canlı varlıklar olarak hareket ediyorlar. Bu ise Kafka'nın baş yapıtının en zor keşfedilen sırlarından birine ait -KAYIP ve DAVA'ya bile üstün geliyordu-, Kafka'nın toplumsal ve özel dişi mitlerini birbirleriyle nasıl kaynaştırdığı ve *aynı anda da* figürlerinin bireysellikleri ve inandırıcılıklarını tamamen kurgusal bir dünyada nasıl koruduğu romanın sanatsal yanının benzeri olmayan başarısıydı. Bu dilsel, estetik bir başarıydı. Oysa bu sadece ender olarak

aynı anda ve aynı güçte ortaya çıkan yetenekler temeline dayanıyordu: yani simgesel hayal *ve* ruhsal sezişler yeteneği. Kafka Milena'yı, asıl zayıflıklarını, yanlışlarını ve sınırlarını bir an bile unutmadan idealize etmeyi başarıyordu. Onun kocası yaşamına son veren arkadaşı Jermila'yı zaman ötesi bir trajedinin isteksiz aktörü olarak görmüştü; doğrudan doğruya "sanki insani değil de bir görevin yerine getirilmesi" söz konusu diye yazdı.[22] Gene de kendini onun durumuna öylesine sokabildi ki, kadın bu tanışıklığı derinleştirmek istemişti. Başlangıçta hakkında kulaktan dolma bilgisi olan Berlinli oda hizmetçisi kız Emmy'nin çıkarlarını -daha az heyecanla, ama aynı karakterize edişle- son derece pragmatik olarak savunabiliyor ve aynı kadını, temelinde başa çıkılamayan bir güçlük olarak nitelendirmek yerine, yaşamın koyduğu bir görev olarak görüyordu.

Kafka'nın dünyası mitsel bir oluşum, ona modelleri sunan Tevrat ve Yahudi efsaneleri, (bunları açıkça yapmasa da) Kafka'nın kendisini antikitenin belirli oran ve birimlerinde denemesi son derece tutarlı, o bunları yeniden yorumlayıp kendi düş dünyasının değişim biçimine sokuyor: örneğin SİRENLERİN SUSUŞU, PROMETHEUS ve POSEIDON gibi. Bu mistik manzaranın tepesinde ise ŞATO hükümdarlığını sürdürüyor ve *bu* oyundaki figürler alegorik kahramanlar değiller, tersine canlı insanlar, özdeşleşmeye kışkırtıyorlar ve okuyucuyu mistiğin derinlerine çekiyorlar. Bunun dışında da burada tıpkı düşlerden bildiğimiz istem dışı bir mantık egemen, öyle bir mantık ki bu Kafka'nın diline *sinsice* saldırmaya çaba gösteriyor. Okuyucu daha bir şey anlamadan buna kapılıyor. Bu etki ise karşı konulmaz olarak anlam sorununu kışkırtıyor, Kafka'nın kendisi de bu provokasyonu ilk bakışta güç keşfedilecek edebi inceliklerin tüm silahıyla güçlendiriyor. Olur da perde bir an aralanacak olursa ve biz içeriye bir bakış yakalayabilirsek o bunu hemen düzelterek, ışığı kısıyor.[23] Buna rağmen kendi mistik yaratışını terk edemiyor.

Kendisi yapıtlarını hiçbir zaman yorumlamak istememiştir. Sorun onları hangi ölçüde *başarmış* oluşuydu. DAVA ve ŞATO'daki sonsuz, belirsiz memur hiyerarşilerinin anlamı neydi,

34 'Ottoburg' pansiyonu, Meran-Untermais

35 Jan Jesenky

36 Milena Jesenska, 1915

37 Milena Jesenska, A.Y. 1920

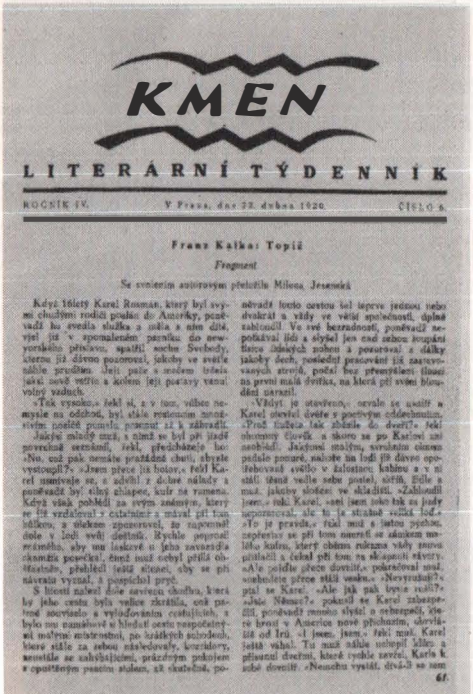
38 Franz Kafka, a.y. 1920

39 Café Herrenhof, Viyana

40 Ernst Pollak, 1913

KMEN

LITERÁRNÍ TÝDENNÍK

ROČNÍK IV. V Praze, dne 22. dubna 1920. ČÍSLO 6.

Franz Kafka: Topič

Fragment

Se svolením autorovým přeložila Milena Jesenská

Když 16letý Karel Rossman, který byl svými chudými rodiči poslán do Ameriky, poněvadž ho svedla služka a měla s ním dítě, vjel již v spomalovém pancíku do newyorského přístavu, spatřil socha Svobody, kterou již dávno pozoroval, jakoby ve světle náhle prudším. Její paže s mečem třímaly jakoť nově vzříšo a mečem její postavy vanul volný vzduch.

»Tak vysoko,« řekl si, a v tom, vůbec nemyslíc na odchod, byl stále rozlomeným mečem nesčíslné pomalu pomenut až k zábradlí.

Jakýsi mladý muž, s nímž se byl při jiné příležitosti seznámil, řekl, přicházeje ho: »No, což pak, nemáte prahnutí chuti, chytře vystoupiti?« »Jsem přece již hotov,« řekl Karel usmívaje se, a odvětil z dobré nálady a poněvadž byl ještě chlapec, kufr na ramena. Když však pohlédl za svým zadavším, který se již vzdálenal z cizinecké a mával při tom hůlkou, s úlekem zpozoroval, že zapomněl dole v lodi svůj deštník. Rychle pospral svůdníka, aby mu laskavě si jeho zavazadla chvandlu pozorkal, čímž muž ochyl přišlo ohrožení, přehlédl ještě situaci, aby se při návratu vyznal, a pospíchal pryč.

S hlučí nalezl dole zavřenou chodbu, která by jeho cestu byla velice zkrátila, což pozdě souvislo s vyloďováním cestujících, a bylo mu zamítnuto si hledati cestu nespočetnými mořími mistrnostmi, po úzkých schodech, které stále za sebou následovaly, koridory, nenutile se zahnbujícími, prázdnými pokojem z opuštěným pancíku stolen, až ztuchlina, pomáhat lotrio cestou šel teprve jednou nebo dvakrát a vždy ve větší společnosti, úplně zahlcován. Ve své bezradnosti, poněvadž nepotkával lidí a slyšel jen ouzí zvuk tlumených zdaných zvuků a pozoroval z dálky jakoby šach, pomýšlel pracování již zaměstnaných strojů, počal bez přemýšlení tlouci na první malá dvířka, na která při svém bloudění narazil.

»Vždyť je otevřeno,« ozvalo se uvnitř a Karel otevřel dveře v poctivém oddechnutí. »Proč tloukla tak zbůzile do dveří?« řekl ohromný člověk a skoro se po Karlovi ani nenahlédl. Jakýsi malým, zavalitým cizincem pedalo pracuje, nahoře na lodi již dávno opřebovaně světlo v žalostném kabinu a v ní stáli těsně vedle sebe postel, stříl, židle a muž, jakoby složen ve skladišti. »Zahlodil jsem,« řekl Karel, »ani jsem toho tak za jisty nepozoroval, ale to je strašně velká loď.« »To je pravda,« řekl muž s jistou pýchou, zapřeným se při tom nazpět se zákazem malého kufru, který obému zůstane vždy snadno přístupný a řekl při tom na skupinu závěry. »Ale poidte přece dovnitř,« pokračoval muž, »nebudete přece stát venku.« »Nevyrušuji?« ptal se Karel. »Ale jak pak bych mohl?« »Jste Němec?« pokračoval se Karel zklamaně, poněvadž mnoho slyšel o nebezpečí, které hrozí v Americe nově přichozím, dovídá od Irů. »I jsem, jsem,« řekl muž. Karel ještě váhal. Tu muž náhle uchopil kliku a přitáhl dveřmi, které rychle zavřel. Karla k sobě dovnitř. »Nemůžu vystát, dřvá-li se nám

41

41 Milena Jesenka'nın
ATEŞÇİ çevirisi, Nisan 1920

42 Jarmila Ambrozova

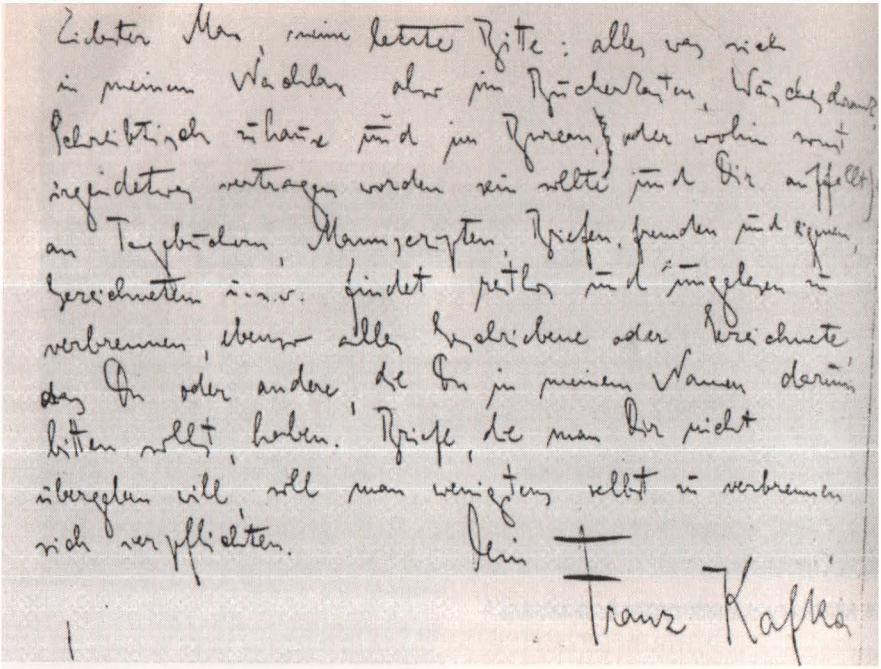
43 Robert Klopstock

44 Matliary sanatoryum ana binası

45 Kafka ve sanatoryumun öteki konukları; arkada ayakta Robert Klopstock

Liebster Max, meine letzte Bitte: alles was mich in meinem Nachlass also im Bücherschrank, Wäscheschrank, Schreibtisch, Bücher und im Büro, oder wohin sonst irgendetwas vertragen worden sein sollte und Dir auffällt an Tagebüchern, Manuscripten, Briefen, fremden und eigenen, Gezeichnetem u.s.w. findet restlos und ungelesen zu verbrennen, ebenso alles Geschriebene oder Gezeichnete das Du oder andere, die Du in meinem Namen darum bitten sollst, haben. Briefe, die man Dir nicht übergeben will, soll man wenigstens selbst zu verbrennen sich verpflichten.

Dein

Franz Kafka

46 Kafka'nın vasiyetnamesi, sonbahar/kış 1921

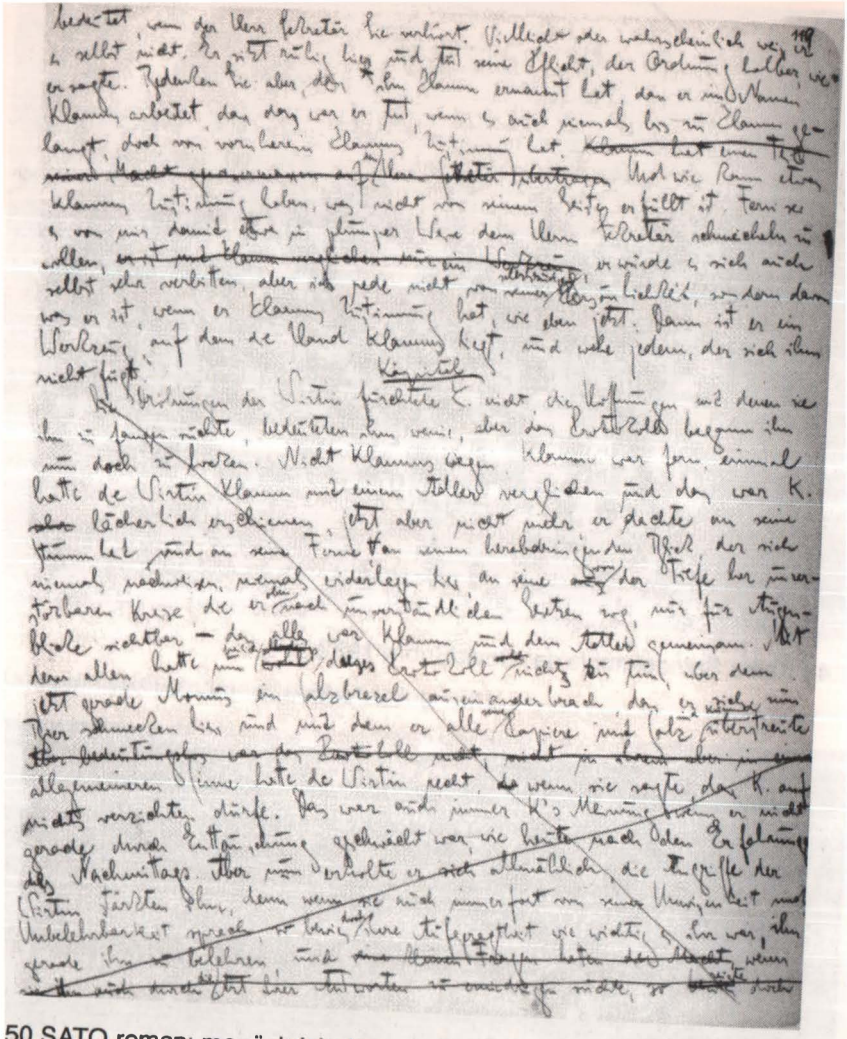
47 Max Brod, 1918

48 Kafka Spindelmühle'de, Ocak/Şubat 1922

49 Spindelmühle, Friedrichsthal yöresi; sağda 'Krone' oteli

50 ŞATO romanı manüskrisinden

neyi gösteriyorlardı? Güç sahibi oldukları için onlardan korkuluyor, ama onlar harekete geçmiyordu. Zaten olup biteni yansıtıyorlar, yaşama katılmıyor ve onu yönetmiyorlardı, aksine olsa olsa bunu arşivliyorlardı. Onlara saldırılırsa ya da istekleri görmezlikten gelinirse geri çekiliyorlardı. Yabancıların kadınlarını ele geçirmesine göz yumuyorlardı, kendi emirlerinde ısrarlı olmayı başaramıyorlardı, Amalia'nın yaptığı gibi onları ölçülü olmaya davet ettiğinde bile tepki göstermiyorlardı.[24] Nasıl tuhaf güçlerdi bunlar, dünyada böyle bir şey var mıydı? Kafka bile bunu tüm iyi niyetiyle, tanımlama ya da denklem anlamında cevaplayamazdı: belki bizim kendi içselliğimiz, bilinçaltı güçleri ya da yaşamın şiddeti, algılanan gerçeğin ardındaki dünya, kaderlerin oluştuğu yer... buna benzer tüm deney gizemli metaforu bozar, aynı zamanda da simgenin kafasını koparırdı. Kafka hiç değilse bizim düşüncemizin bu gibi mitsellikle sürüklenmiş kumları her zaman beraberinde getirdiğine, bizim bu gibi şifrelerle her gün karşılaştığımıza işaret edebilirdi. Örneğin biz 'yarın belirlenecek' deriz, ya da: 'Bunun intikamı olacak... ' Buradaki 'bunun' nedir? Bunlar *onlardır*.

Şato dünyası gizlidir, tüm aralıklar kapatılmıştır, ancak roman manüskrisi sayısız metin çeşitlemeleriyle elde edildiğinden bu yana Kafka'nın olayın konusunun gidişatı hakkında giderek kararsız olduğunu, bu yeraltı dünyasının arkaik yasalarını ise daha ilk satırdan itibaren bildiğini anlıyoruz. Doğal olarak başka gizli kapılar da var. En çok da ŞATO'ya çalıştığı sıradaki günceler, ama aynı zamanda mektuplar da çok kere yorumlar olarak okunabilir. Bunlar Kafka'nın mitos tuğlalarıyla romanın dışında da uğraştığını gösterir, bu hareketli motif parçaları edebi çabadan *önce* vardılar, çoğunlukla görüntü ve metaforlar olarak, arada sırada sahnesel buluşlar olarak, tamamı ise açık imajiner ve mantıklı bir ilişki içinde. Bu görüntüler çeşitli varyasyonlarla ürer, birbirlerine kenetlenir ve Kafka onları edebiyata geçirmeden önce, onlardan dar aralıklı, hızla çoğalan, durmadan yeni buluşları kendisine bağlayan bir dokuyu büyütür: *özel mitos*'tur bu.

Bu örümcek ağının merkezinde *güçlerin* olduğu kesinliği ve her mutluluğun bu güçlerden inatla direnerek elde edilmek

zorunda olduğu vardır. Daha çok önceleri Kafka bunun için "hortlaklar" kavramını getirmişti, önce salt geleneksel görüntü olarak, oysa sonradan kendi yasaları olan, zihinsel kontrolden gittikçe geri çekilen bir düşünce olarak. "Herkese kendi payı, sen konuk ağırlıyorsun, bense hortlakları", diye yazmıştı bir zamanlar Felice'ye, ki bu o zamanlar henüz şakaydı. Kısa süre sonra ise daha kapsamlı olarak hortlakları yıllar içinde nasıl yanına gelmeleri için kandırdığını ve onların sayılarının gittikçe arttığını ve gittikçe büyüdüklerini bildirmişti: "tüm kapılardan girdiler, kapalı olanları ittiler, büyük, kemikli, kalabalık isimsiz hortlaklar, tek biriyle dövüşülebilirdi, ama insanı saran hepsiyle döğüşülemezdi. Yazılırlarsa bir yığın iyi ruhlar, yazılmazlarsa şeytanlardı". Daha 1922'de Spindelmühle'de Kafka bu hayali o derece içselleştirmişti ki artık onları adlarıyla değil, öylece alıntılıyordu: "Onlardan kaçmak", diye yazdı birkaç iyi uyuduğu geceden sonra. "Söylemek dikkatsizlik. Lamba yakılır yakılmaz olduğundaki gibi, ormanlardan çağırıyor onları izlerine yardım etmek için." Nihayet aynı bahar aylarında hortlaklar Milena Pollak'a adanan küçük mitolojik bir okumanın konusu oluyor: Kafka burada onları yaşamı dinamitleyebilmeye ve tüm insanlığı yıkıma uğratmaya gücü olan kader güçlerine yükseltiyor.

> "Mektup yazmanın kolay olanağı -salt yöntemsel olarak bakıldığında- dünyaya korkunç bir perişanlık doğurmuş olmak zorunda. Zaten bu hortlaklarla olan bir ilişki ve de yalnızca gönderilenin hortlağı ile değil, aynı zamanda kendi hortlağımızla, insanın yazdığı mektuptaki elin altında gelişen ya da hatta mektupların devamında, bir mektubun bir başkasını pekiştirdiğinde ve onu tanık olarak çağırabildiğinde. İnsanların mektuplar yoluyla birbirleriyle görüşebilecekleri düşüncesi nasıl çıktı ki ortaya! İnsan uzaktaki bir insanı düşünebilir ve yakındaki bir insanı kavrayabilir, bunun dışındaki her şey insanın gücünü aşar. Mektup yazmak ise hortlakların hırsla beklediklerinden kurtulma anlamı taşır. Yazılmış öpücükler yerine ulaşmaz, aksine yoldayken hortlaklar tarafından yutulur. Bu bol beslenmeyle akıl almaz biçimde çoğalırlar. İnsanlık bunu hissediyor ve buna karşı savaşıyor, insanlar arasındaki hayaletimsi olanı olabildiğince kapatmak için ve doğal ilişkiye, ruhların barışına kavuşmak için, treni, otomobili ve uçağı keşfettiler, ama artık faydası yok, bunlar belli ki zaten düşüş sırasındaki buluşlar, karşı taraf çok daha sakin ve kuvvetli, postadan sonra telgrafı, telefonu, telsiz telgrafı buldular. Hayaletler açlıktan ölmeyecek, ama biz mahvolacağız." [25]

Karşıtı diyor Kafka. Kavram onun mitler yaratan hayal gücünün bir sonraki basamağa ulaştığının haberini veriyor. Daha bir an önce -mektubun yazıldığı kişinin bilemeyeceği- romanın o, karşıtını yazdı. Oysa ŞATO'da baş belası olanlar (geceleri çalışmayı yeğleyenler) karmaşık isyankarlar değiller artık, aksine kendileri de keşfedilemeyen istemin emrinde olan bir sistemin elçileri, özgür olmayan yetkililer. Çünkü şatonun içinde bir yerlerde bir son makam var, kont 'Westwest'in şatosu, onun suskun sabrı dışında burada hiçbir şey kıpırdayamıyor. Dünyevi olmayan isimli bu yaratık doğal olarak 20. sayfada son kez anılır, ardından sis duvarlarının arkasındaki sonsuz söylenti içinde yok olur. Bu duvarlardan hiç kimse geçemez, ne ısrarla geçilir oluşlarını bekleyen -tıpkı Kafka'nın kapıcı efsanesindeki gibi-, ne de kadastrocunun bir 'savaşa' meydan okuma yürütmesiyle geçilebilir. Son makam vardır, ama acımasızca uzaktadır, böylece onun düşmanca mı, yoksa kötü mü olduğu önemli sorusu salt tahmine bırakılır. Kafka'nın kendisi de bu konuda hiç emin değildi. Bu yüzden romana başlamadan birkaç ay önce şunları yazıyor:

> "Benim yıllar içinde sistematik olarak yıkılışım şaşırtıcı, bu yavaş gelişen bir su bendi yıkılması, amaçlı bir eylemdi. Bunu başaran hayalet şimdi zaferler kutluyor olmalı; benim bunlara katılmamı neden istemiyor? Ama belki de işi henüz bitmemiştir ve bu yüzden başka bir şey düşünemiyordur."

Oysa bundan birkaç gün sonra Kafka başka bir yorum buluyor: "Batmamanın tuhaflığı, çözümsüzlüğü, susan yönetim."[26] Bir insanı sistematik olarak çökerten bir yasa, bir makam, tinsel bir güç sırf onu sonradan en son uçurumun kenarında suskunca sürüklemek içinse sadist bir güç olabilir. Oysa bu sonucu çıkarmak için Kafka sonuna kadar kaçındı. O çözümsüz çelişkiyi, en son insani umudun mahvedilmesinden daha dayanılır buldu.

Buna rağmen bu gibi görüntüleri mektuplarda da kullandı ve hayaletlerin saldırılarına önemle dikkat çekti, sanki real ve herkesin gözü önünde olup biten olaylarmış gibi. 'Gerçekten' de hayaletlere inandığı sorunundan Kafka açıkçası korkmuyordu, burada içsel ruhsal güçlerin yansıtılmasının söz konusu olduğu-

nu kabul ederdi sanıyoruz -nihayet kendisi de fırsat düşdükçe "*içsel komplodan*" söz ediyordu. Ama kendini bu hayaletlerden sakınamadığı anlarda onun için bunları bir hayalle bağlamak, onların nesnel gerçekliklerinin derecesini ölçmekten daha önemliydi. Bunlar ruhsal gerçeklerdi, yaşamına güçlü etki yapıyorlardı, bu yüzden sanki onlara *hakikatmiş* gibi davranmak akıllıcaydı. Kafka son yıllarında giderek daha katı olarak karşı tarafa meydan okumaya dikkat etti, yavaş yavaş batıl inanış ritüeli görünümüne dönüşen savunmacı bir önsezi uyguladı, hatta karşı darbenin gelmesinden ürktüğü için, nedeni olan memnunluk ya da hoşnutluk açıklamaktan kaçındı. "Yazarken giderek daha korkuluyum", diye not etti 1923'te, elimizdeki en son günce sayfasına. "Anlaşılır bir şey. Her sözcük hayaletlerin elinde değişiyor -elin bu atılımı onların karakteristik hareketi- mızrağa dönüşüyor, konuşana karşı dönüyor. Buna benzer bir görüş ise özellikle. Ve böylece sonsuza."[27]

Boğulmakla tehdit eden bir hücredeki, bir kafesteki yaşam. Öznel mitos destek veriyor, kendi tarihinin, kendi varlığının tam olarak *anlamlı kılan* yöntemini sunuyor. Oysa bedeli büyük, kendiliğinden davranmak artık hemen hemen olanaksız, önemsiz irrite olmalar bile artık 'yıkımı' tehdit etmekte, Kafka kendisini gittikçe, her ne kadar mutluluk getirecek olanlar bile olsalar, yeni deneyler edinmeye daha az uygun buluyor. Örneğin Milena birden Spindelmühle'ye, deneye cesaret etmek için gelse ne olurdu? Yapabilirdi de bunu. Kafka tıpkı Marienbad'da olduğu gibi erotik bir mucizenin olanaklı olabileceğini kabul ederdi. Ama hemen ekleyerek bunun artık olanaksız olduğunu söylüyor, çünkü "ideoloji daha sıkı, deney daha büyük."[28]

Kafka bu 'ideolojinin' kurşun ağırlıklarının onun yaşamını tüberkülozdan daha güçlü kısıtlayacağı tehlikesini görmüşe benziyor. Böylece o kış tutulan güncede iki misli bir sıkıntı göze çarpıyor: Kafka bir yandan içinde saklanacağı özel mitosunun labirentimsi binasını bir eliyle inşa ederken, diğer eliyle acil çıkışı arıyor. Bu kaçış yolu bu arada açıklığa, yaşama götüremez (zaten o *karşı tarafın* egemenliği altında); bu yol bir tek edebiyat yönü-

nü gösterir. Böyle bir çareyi düşünmek bile perspektifin radikal değişimini gerektirir: Kafka kendisine dışarıdan baktığında, yani başkalarının onu algıladıklarını sandığı gibi baktığında, o zaman 'yazma deneyleri' onun hayat çemberinin yarıda kalmış birçok çapından yalnızca biridir ve başarı -az basılmış ve çok başarısız olanlar- olağanüstü büyüklükteki fedakarlıkları asla haklı çıkarmaz. Kendi hücresinin parmaklıklarından bakıldığında yazmak gene de tamamen başka bir şeydir, kendi kurallarına göre korunmanın tek olasılığıdır, başka bir yasa altında, başka bir düzlemde. "En son dünyevi sınıra saldırı" diyor buna Kafka, bu hiç de dini anlamda değildir, çünkü sözlerini sürdürerek: "Aşağıdan saldırı, insanların oradan ve (ben) bu da sadece görüntü olduğundan onu saldırının görüntüsüyle bana doğru indirerek tamamlayabilirim."[29]

Kırılması gereken ve ardında başka bir dünyanın açıldığı, içinde 'kurtuluş' ya da 'vatan' gibi sözcüklerin belki de bir anlam kazandıkları bu sınır görüntüsünü -bu merciler dünyasının karşı görüntüsünü Kafka aylar içinde geliştirdi, somutlaştırdı ve hatta sonunda ütopik bir umutla doldurdu. Bu gelişim güncede kesin olarak izleniyor: Başlangıçta mutsuzluğunun "öteki kıyıda" tıpkı yaşam tarafında olduğu gibi aynı büyüklükte olup olmayacağına dair kuşkusu olsa da bir süre sonra hiçbir seçimi olmadığını, "dışlanmış" ve "bir başka dünyanın vatandaşı" olduğunu, yalın yaşama tıpkı bir "yabancı" gibi geri dönerek baktığını ve bundan sonra "ana gıdasının başka köklerden, başka bir havalardan geleceğini" biliyor. Bu ülke soğuk ve açık havasıyla *çöl* olarak kendini ortaya koyarsa -bu onun bundan korkması yüzünden değil, aksine yaşamın tüm izlerinin kapandığı tek yer olan çölün, radikal yeni başlangıcı mümkün kıldığı içindir. Ve birden -ender ve kıymetli bir anda- Kafka'nın cümlelerinde kökten bir gurur şimşeği çakıyor, bu hiçbir savunma gerektirmeyen ve kendi yollarına olanak tanıyan yaratıcılık yeteneğinin onuru:

> "... başka bir yerdeyim ben, bir tek insan dünyasının çekim gücü çirkin, bir anda her şeyi unutturabilir. Ama benim dünyamın çekim gücü de büyük, beni sevenler beni 'terk edilmiş' olduğum için seviyorlar, ... çünkü burada benim için tamamen eksik olan hareket özgürlüğüme başka bir düzlemde mutlu zamanlarda sahip olduğumu hissediyorlar."[30]

O güne kadar Kafka 'hayaletlerine' bu cümlelerdekiler kadar meydan okumamıştı. Artık bunları dile getirmesi gerektiğine inanıyor, çünkü büyük bir romana başladı: *opus magnum*'una, bu romanda yazma dürtüsü, biçim ve içerik nihayet birbirlerinin içinde eriyor. Yazan kişi bir çöle taşınıyor ve *beyaz* bir çöle varışı betimliyor. Romanda oluşan bu dünyaya ait sınıra saldırı, ama aynı zamanda da Kafka'nın şimdi hazır olduğu roman çalışmasını bir kez daha risk etme. Öteki insanlar -romanda olduğu gibi hakikatte de- şaşıran tanıklardır, *ölçülülüğü* görüyorlar, ama kendilerinin de anlamadığı gizli bir saygıyı buna rağmen hissediyorlar. Kadastrocu umut uyandırıyor, daha çok da kadınlarda, sanki çoktandır beklenmekteydi, sanki bir tek o, bir yabancı büyüyü çözecek olan kurtuluş vuruşunu başarabilirdi. Onun asla söz geçiremeyeceği kesin. Ama onu yaratan yazarın belki de sözü geçer.

DAVA ve ŞATO, memur ve köylüler dünyası ve aynı mistik evren, orada ne meslek ne de burjuva düzeyi, ne eğitim ne de deney, hatta idrak ve sosyal öngörü bile asıl anlamında değil. Aynı görünmez kurallarla yönetilen aynı yöntem -aynı derecede olmasa da. "DAVA ve ŞATO'nun dünyaları" diye yazıyor Roberto Calasso, "herhangi başka dünyaya paraleldir, ama birbirlerine değildir. Daha çok biri diğerinin devamıdır."[31] Bu, Kafka tarafından salt ŞATO'nun bir geçmişi tanıması yüzünden onaylanmakla kalmaz. Josef K.'ya karşı yürütülen dava tepeden inme başlamıştır, *ex nihilo*, sanki sahnede birden ışık yanmış gibi ve tutuklanmadan önce resmi bir karar prosedüründen asla söz edilmez. Kadastrocu K.nın çevresindeki karmaşıklığın ise insanın araştırabileceği bir ön öyküsü vardır, bunlar köy halkının hafızasında kaydedilmiştir ve şu şekildedir.

Uzak bir günde köy muhtarına şato yönetiminden şaşırtıcı bir haber gelir: Bir kadastrocu yetkili kılınmıştır, bu yüzden adamın çalışması için gereken tüm planlar ve çizimler hazır edilmelidir. Bir kadastrocu mu? Teşekkür ederiz, diye cevaplıyor muhtar, ama bizim kadastrocuya gereksinimimiz yok. Bu cevap her nedense asıl bölüme ulaşmıyor -diyelim ki A bölümüne-, ak-

sine B diyeceğimiz başka bir bölüme ulaşıyor, oraya da eksik, yani boş bir dosya olarak ulaşıyor, dosyanın üzerinde bir tek bir kadastrocunun yetkili kılındığı yazılı. Aylar ya da yıllar sonra -köyde bu konu unutulmuşken- B bölümü boş dosyayı tamamlanması için geri yolluyor. Asıl emirname artık bulunamadığı için muhtar bir kadastrocuya gereksinim olmadığını yineliyor gene. Artık ortaya muhtar ve B bölümü arasında kapsamlı bir yazışma çıkmıştır, bölümün kuruntulu, hiçbir bilgiden tatmin olmayan memuru bu işi üstlenmiştir. Buna rağmen karmaşıklığın asıl nedeni aydınlatılamaz, bu yüzden B bölümü köye birkaç sekreter yollamaktan başka çare göremez, bunların görevi bir kadastrocuya gereksinim var mı yok mu bunu saptamaktır. Uzun tartışmalardan sonra köy heyeti gereksinim olmadığına karar verir. Bu arada ise kontrol bölümü C, yıllar önce A bölümünün bir mektubunun cevapsız kaldığını keşfeder. Bu yazı şimdi yinelenir ve muhtar aynen o zamanki gibi cevaplar bunu -ve üçüncü kez-, hayır, bir kadastrocuya gereksinim yoktur. Gene yıllar geçer ta ki bir akşam beklenmedik biçimde bir yabancı Brücke lokantasında belirinceye kadar -akıl almaz bir olaydı bu- şatonun çağırdığı kadastrocu olarak kendini tanıtması.[32]

Romanın bu bölümünün yazılmasından birkaç ay sonra Kafka Prag-Zizkov maliye dairesinden 25 Eylül 1922 tarihli, dosya no Rp 38/21 bir yazı alıyor, yazıda bir an önce daireye gelmesi ve kendisinin ortağı olduğu 'Prag ilk asbest fabrikası' ile ilgili son sermaye durumunu açıklaması istenmektedir. Kafka hemen cevap verdi, ağır hasta olduğunu, bu yüzden şahsen gelemeyeceğini, ama 1914 yılından beri -bu yıl enişte Paul Herrmann'ın ortak olduğu yıldı- daha fazla sermaye birikimi olmadığı ve söz konusu firmanın daha 1917'de ticaret kütüğünden çıkarıldığını, yani beş yıldır varlık göstermediğini bildirdi. Birkaç gün geçer geçmez Kafka vergi dairesinden bir yazı daha aldı: Verdiği haberlerle neyi amaçladığı yazılıydı bunda. Kurumda ne 25 Eylül tarihli bir soru önergesi, ne de Rp 38/21 dosya numaralı evrak vardı. Kafka şaşıp kaldı, ama rahatladı da; zaten yeterince fabrika için sonradan vergi ödemişti, hatta taksit yapılmasını ve borç affı bile rica etmek zorunda kalmıştı, artık bu konunun ka-

pandığını varsayabilirdi. Çünkü resmi evrak kayıpsa, o zaman onun cevabını bekleyen memur da olmazdı. Yanılmaydı, sonradan ortaya çıktığı üzere. Çünkü aşağı yukarı bir ay sonra, 3 Kasım'da Prag vergi dairesi Zizkov'un sesi gene çıktı: "25 Eylül 1922 tarih ve Rp 38/21 numaralı yazıya sekiz gün içinde cevap vermeniz gerekmektedir, aksi takdirde Prag maliye müdürlüğü yükümlülük gereği sizden disiplin cezası alacaktır."

Pansiyoner ve AÇLIK CAMBAZI

Hemen hemen büyükçe olan tüm sümüklüböcek kabukları
iyi bir titreşim yeri verirler.... .
Brehems Tierleben

"Büromda hâlâ hesap yapılıyor, sanki yaşamım yarın başlayacakmış gibi, bu arada ben son buldum."[1] *İçsel* büroların olduğu da kesin, tıpkı Avusturya-Macaristan kurumları gibi girilmez olan, bazen gerçeğin ortaya çıkması epey zaman alır. Oysa Kafka üç hafta sonra Spindelmühle'den geri döndüğünde -ki orada birkaç günü doktoru olmadan geçirmişti-, örneğin İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nda onun yokluğunda akıllıca hesap yapılan başka çalışır durumda olan bürolar olduğunu saptamak durumunda kaldı.

Kafka'nın büyük yaylada geçirdiği izin için hasta izninin yeniden uzatılması gerekli olmuştu, bu kez iyileşme umudu ve "yavaş yavaş" normal büro hizmetine alınma dışında pek bir şey sunamıyordu. İnandırıcı gelmiyordu kulağa bu ve kurum doktorunun daha aylar öncesinde Kafka'nın emekliye sevk edilmesini önerdiğinde tüm taraflar bu olayın bıçak ucunda olduğunun farkındaydı. Kafka'nın tam da o günlerde yeni romanına eğildiği sırada kurumda onun durumunun nasıl ele alınacağı konusunun tartışılacağı çok olasıdır. Çek müdür hâlâ en yetenekli memurunu 38 yaşındayken eve yollamaya hazır değildi. Oysa Dr. Kodym'in tıbbi girişimleri sözünü sakınmadığından artık etkili oluyordu. Kafka'nın bundan böyle yıllarca görev yapamayacağı hesaba katılmalıydı, hatta tüberkülozunun artık iyileşmeyeceği de olasıydı.

Böylece 17 Şubat 1922'deki dönüşünden sonra şaşırtıcı bir kararla karşılaştı: Kurum onu baş sekreterliğe atamış, yıllık yaklaşık 21 000 Çek Kronu "plan dışı bir ücret artırımı" (ki yüzde 11 bir artıştı bu) onaylamış, ama bu iyileştirilmiş maaşın ödenmesini göreve geri dönmesi koşuluna bağlamıştı. Bunun ne anlama geldiğini anlamakta Kafka zorlanmadı, müdür Odstrcil'in

de bunu ondan saklamak için bir nedeni yoktu: Öncelikle geçerli geliri değildi söz konusu olan, daha çok Kafka'nın sağlığının kötüye gitmesi durumunda iyi bir emekli maaşı almasının garantilenmesiydi, çünkü doğal olarak zorunlu memurluk görev süresi bitmeden, henüz on dört görev yılı bile tamamlanmadan çok daha az ücretli bir emekliliğe hak kazanırdı. Müdürün hükmünün rolü bu kararı vermede önemli bir rol oynamıştı, zaten az sayıda kalan Alman (hele de Yahudi) memurlar için kurumun böylesine koruyucu bir karar alması kesindir; öte yandan kurumun bunu kabul etmiş olması da, çünkü Dr. Kafka'nın kuruma geri dönebileceğine artık pek inanılmıyordu.

Bu önlemin ne kadar akıllıca olduğu kısa süre sonra ortaya çıktı. Kafka'nın o aylardaki bedensel durumu hakkında kısıtlı işaretler var -güncesine sadece kısa notlar düşüyor-, ama ateşi gene de hep yüksekti ve günlerini daha çok yatarak geçiriyordu. Nisan sonunda kurum doktoruna yeniden göründü, -daha önceki yıllarda da olduğu gibi- hakkı olan beş haftalık izni doğrudan kullanabilmek için rapora gereksinimi vardı. Kafka'nın hâlâ çalışamayacak durumda olması kimseyi şaşırtmıyordu, Dr. Kodym de herhangi bir umut uyandırma cesaretini gösteremiyordu. Ciğer hastalığının her ne kadar ilerlemediğini saptadıysa da "Dr. Kafka beyin, kurumdaki işine yeniden başlaması için sağlık durumunun iyice düzelmesi yakın bir sürede beklenemezdi." *Yakın bir sürede*. Bir tek Kafka'nın aile doktoru birkaç aylık sistematik bir kürden sonra görevine geri dönmesinin olanaklı olduğunu söylüyordu, oysa bu konuda profesyonel amaç iyimserliği kuşkusu belliydi ve kurum doktorunun görüşü doğal olarak daha ağır basmıştı. [2]

En geç nisandaki rapordan sonra Odstrcil de gerçeğe boyun eğmek zorunda kaldı: işe gelemeyen bir memura belirsiz bir süre için maaşının tümünün ödenmesi en iyi koruma söz konusu olsa da yapılamazdı. Bu gibi durumlar için 'erken emeklilik' düzenlemesi vardı, buna 'kısmi emeklilik' de deniliyordu, ki bu uygulamaya göre emeklilik ödeniyor, aktif işe geri alınma olanağı açık bırakılıyordu. Kafka mayıs ayında müdürüyle şahsen görüştüğünde,[3] artık emekliliğin değil, sadece emeklilik ücretinin ne kadar olacağı söz konusu olmuştu, kötü olan durumunu

açıklamasının kurumun yararına olacağı söylenmişti. Öyle de oldu, normal izninin bitmesinden dört gün önce 7 Haziran'da Kafka geçici emeklilik istemi dilekçesini sundu, emekli maaşını o sırada geçerli olan maaşından değil, baş sekreterliğin daha yüksek olan maaşından kesilmesini rica etti -çünkü böyle olmadığı takdirde çok az olacak ve doktor tedavisi gerektirecek olan masraflar için yeterli olmayacaktı."[4]

Bir rica mektubu yani. Kuşkusuz küçük düşürücüydü bu, özellikle de o yıllar önce istifa etmekle ve ücretsiz izin isteğinde bulunduğu için. Tüberküloz doğal olarak böylesine patlama deneylerine tahammül etmemekteydi ve Kafka yaşamında ilk kez parasal açıdan onu uzun vadeli hesaplar yapmaya zorlayan kötü durumdaydı. 1922 yılının ilk yarısı için bile Dr. Hermann'ın ücret hesabı 2700 Kron tutuyordu, buna ek olarak düzenli ışın ve ilaç masrafları vardı. Kafka, en iyi durumda bile hastalığının emekli maaşının yarısından fazlasını yutacağını hesaplıyordu, bu koşullar altında sanatoryumlarda kalmak artık ödenemezdi. Bu arada faydalanabileceği birikimleri de nerdeyse suyunu çekmişti. Kafka'nın 1920'deki vergi açıklama notlarına baktığımızda ona yılda yarım maaşı kadar faiz getiren bir hesabı, Avusturya ve Çek demir yollarından hiç de gelir getirmeyen birkaç hissesi olduğunu görüyoruz, ayrıca Avusturya-Macaristan savaş tahvillerinin Çek Cumhuriyeti'nde doğal olarak paraya çevrilmediğini, aksine (1921'den itibaren) doğrudan doğruya uzun vadeli devlet tahvilleriyle değiştirildiğini saptıyoruz. Uğursuz asbest fabrikası için yüklü bir vergi eşitlemesi yapması gerektiğinden daha 1922'de bu menkul değerlerin satılmış oluşu olasıdır. Kafka'nın yıllardır panikleyerek kaçınmaya çalıştığı ana babasına bağımlı olma durumu tehdit ediyordu. Bu yüzden kısıtlı bir avuntu 1 Temmuz'dan itibaren geçici emekliliğin gelir için nispeten elverişli bir düzenleme sağlayacağıydı: yılda 10 608 Kron, artı 1920 Kron pahalılık zammı, o güne kadarki gelirinin yüzde 60'ını oluşturuyordu. Kafka bu paranın, belki de ilelebet yeterli olacağını biliyordu.[5]

Son aylarda daha da içine kapanık olmuştu, ayrıca da daha az nazikti, en çok da Robert Klopstock hissetmişti bu durumu. Hâlâ

Hohe Tatra'da bulunan tıp öğrencisi Kafka'yı kür hastası olarak, günlük yükümlülüklerinin ırağında tanıyordu; ilişkileri içtendi, Kafka Klopstock'a güven duymuş -öteki konukların tersine- dikkatli bir dinleyici ve akıl verici olduğu ortaya çıkmıştı. Yardımseverliği şaşırtıcıydı, Matliary'den ayrılmasından aylar öncesinde Kafka kurumdan kuruma koşuşturmuş, Klopstock'a bazı avantajlar sağlamaya çalışmış ve onun Prag'a taşınmasını olanaklı kılmak için uğraş vermişti. Konuşma açlığı çeken Klopstock'un umduğu gibi, özellikle de kendi dertleri söz konusu olduğunda hiç de sıkça ve kapsamlı olarak yazmamıştı doğal olarak -sağlığı ile ilgili olarak da-, bu yüzden her ayrıntı harfi harfine tahmin edilmeliydi. Kafka Spindelmühle'den sadece bir kart yollamış, geri dönüşünden sonra Klopstock'ın istemli telgrafını bulmuş, buna inatçı tepki göstermiş ve cevabı annesine yazdırmıştı.

Klopstock bunu anlamadı, düş kırıklığına uğradı, tehdit edici uzaklaşmaya karşı koymak için Kafka'nın desteğini kazanmaya daha da şiddetli uğraştı, gene de aynı zamanda ona sitem etti. Matliary'de her şey bambaşka imiş diye yakındı. Hiç de değil diye karşı çıktı Kafka, Klopstock'un şimdi idealize ettiği "hayalet" yalnızca mektuplarda varmış. "Siz hiç acı duymadan onun var olmadığını anlayacaksınız, o sadece zor dayanılır, kendi içine gömülü, yabancı bir anahtarla kilitlenmiş biri, ama gözleri var, görmek ve sizin ileriye doğru atacağınız her adıma sevinecek ve üzerinize şiddetle akan dünya ile olan büyük tartışmanıza."[6] Klopstock bu gibi genelleştirmelerden doğal olarak memnun değildi, 1922'de nihayet Prag'a Alman Üniversitesi'ne yazılmak ve yarıda eğitimini tamamlamak için geldiğinde ürktüğünün gerçekleşmiş olduğunu gördü: Kafka her zamanki gibi yardımseverdi, Klopstock'un taşınmasını tüm gücüyle hazırladı, geçici olarak ona kalacak yer sağladı, hatta ona Dr. Hermann'ın laboratuarında ufak bir iş buldu- ama her gün onu görmek istemedi.[7]

Klopstock da, Brod'un yirmi yıl içinde zorla kabul etmek durumda olduğunu öğrenmek zorundaydı: Kafka ile dostluk edebilmek için onun yalnız kalma gereksinimini her an ve mutlaka saygıyla karşılamak gerekirdi, özellikle de onun geriye çekilmesinin tamamen şaşırtıcı ve gerekçesiz olduğunda. Dok-

torun bu kuralın yalnızca onun kişiliğine yönelik olmadığını anlaması epey zaman aldı. Kafka bir defasında inatla onu ertesi gün için umutlandırdığında Klopstock reddedilmiş bir sevgili gibi tepki göstererek evine birkaç hüzünlü ve de şikayet edici satır yolladı. Galiba o yazar ve baş sekreter Kafka'nın Prag'da artık ona gereksinimi olmadığı düşüncesini taşımaktaydı, çünkü kendisini "eş değerde" görmediğini sanıyordu. Oysa bu gerçekten o derece uzaktı ki, Kafka da yazılı olarak tepki göstermek durumunda kaldı: "Sözüm ona 'eş değersizlik' Tanrı'nın adımını duyan biz umutsuz sıçanların başka yönlere doğru birbirimizden ayrı koşmamızdadır, örneğin kadınlara, Siz herhangi birine, bense edebiyata, oysa hepsi boşuna, bunun için kendimiz sığınma yerlerini seçiyoruz, özel kadınların seçimiyle v.s. Budur eş değersizlik."[8]

Pek sevimli gelmiyordu kulağa bu. Oysa Klopstock'un davranışı -ve mektuplarındaki değinmeler de- kötü bir kuşku yaratmıştı: Acaba sırf Kafka yüzünden mi Prag'a gelmişti? Öğrenimine Budapeşte'de davam etmesinin olanaksız oluşunun nedenleri vardı, bu konular Matliary'de etraflıca tartışılmıştı: Oradaki antisemit hava dayanılmazdı, bir yığın Macar üniversitesi daha şimdiden -Avrupa'da ilk kez olarak- Yahudiler için giriş kısıtlamaları koymuştu, hatta Klopstock pasaportsuz olarak Macaristan'dan bir daha çıkamayacağından ürküyordu. Prag'ın Alman üniversitesinde de Yahudi düşmanlığı saldırıları hiç de yok sayılamazdı, o da buna tanık oldu kısa süre sonra, 1922 yazı ve sonbaharında Alman milliyetçisi öğrencilerin, Yahudi rektörler elinden diplomalarını almamak istemekleriyle ilgili kargaşalar çıkmıştı. Oysa bir Yahudinin rektör *seçilmesi*, sonra da hükümet tarafından özel olarak korunma altına alınması Macaristan'da akla bile getirilemezdi.[9] Nihayet Klopstock için Prag'da binin üzerinde Macarca konuşan üniversite arkadaşlarına rastlaması önemli bir rahatlamaydı - savaş ertesi sınır kaydırmaları yüzünden Çek vatandaşlığı alan Macarlar ve Macar Yahudilere Budapeşte'de öğrenim görme kapanmıştı.

Prag birçok açıdan avantajlıydı. Klopstock'un ilerdeki yaşam planı için Kafka'ya yakın olmanın karar verici ya da tek

kriter oluşundan Matliary'de hiç söz edilmemişti. Bunun kararlaştırılanın tersine olduğunu Kafka nerdeyse haşince haber verdi. Böylesine bir sorumluluğu kimseye karşı alamayacağını da doğal olarak ekledi. Korku çok büyükmüşmüş,

> "... bir an ayrılmaz, vurgulanan, dile getirilen karşısındaki korku -gelecekten hiç söz etmiyorum- (sessiz kararlaştırmaları ayrı tutuyorum), ayrılmazlığın tüm kutsamalarıyla bezenmiş, gökyüzü önünde olağanüstü çoğalan bir bağdan da söz etmiyorum. Benim için erkeklerle tıpkı ve kadınlarla olduğu gibi olanaksız. Gezintilerde, dilencilikte bu büyük şeylerle ne yapılır ki. Her an kaçınılmaz, hayranlıkla faydalanılan en utanmaz kendini beğenmişlik var, neden başka olanaklar aransın ki. Bunun dışında da kayıp bazen göründüğünden belki de daha büyük değil; yol birlikteliği gibi bir şey hissedildiğinde, bağlanma yeterli, gerisi yıldızlara bırakılmalı."[10]

Bunlar açık sözlerdi, Klopstock her ne kadar "sessiz kararlaştırılmaların" adamı değilse de, gene de zamanla Kafka'nın koyduğu sınıra saygı duymanın, bu sınırın belirli koşullarda geçilir olduğunun bilincine varmıştı. Bu sınır çizgisi 'hayaletlerin' gözü önünde çekilmişti, bunun karşıtı ise Kafka'nın, mutluluk için açıkça istem göstererek meydan okumaya yanaşmamasıydı. Ama anın gizliliği, konuşmanın kendiliğinde 'Tanrı'ya' bile karşı gelmek için yeterince yer kalıyordu.

Klopstock için Kafka'nın önerdiği "yol birlikteliğinin" boş söz olmaması mutlaka avutucu bir deneydi. Ortak ilgiler *vardı*, Klopstock'un rolü de hiç de bir öğrencinin ve bir hayranın rolüyle sınırlı değildi. O hâlâ Macar başkentiyle entelektüel bağları sürdürüyordu, önemli edebiyat dergisi *Nyugat*'ın ('Batı') çevresindeki birkaç yazarı kişisel olarak tanıyordu, bu yolla Kafka da Macar edebiyatında uyanmakta olan modern yazının, özellikle de ozan Endre Ady'nin yapıtlarıyla tanışıyordu, -Kolpstock'un armağan ettiği- Almanca çevirisinden onu okumuştu. Klopstock yalnız okumakla kalmıyor, kendisi de Macarcadan çeviriler yapmayı deniyordu, Kafka da bunları gözden geçiriyor ve bazı düzeltiler ekliyordu. Klopstock'un dil anlayışına kısa süre içinde güven duymuş olmalıydı ki, daha 1922 sonbaharında ona kendi yapıtlarını teslim etti. Macar Kaschau'sunda HÜKÜM ve DÖNÜŞÜM'ün

iki yetersiz çevirisinin çıktığını duymuştu, bu yüzden Kurt Wolff Yayınevi'nden (bu yayınlardan açıkçası haberi olmayan) ilerdeki çeviri haklarının Robert Klopstoc'ta saklı tutulmasını rica etti. Yayınevinden ses çıkmayınca bu rica 1923 ilk baharında yinelendi, bu kez başarılı oldu. Klopstock'un o sıralar Kafka metinlerini *Nyugat*'ta yayınlamayı planlamakla kalmayıp, (Milena Pollak paralelinde) seçilmiş metinleri kitap yapmayı tasarladığı da görülüyor. Bu hiç gerçekleşmedi. Klopstock'un bu projeyi ciddiye aldığı ve işe koyulduğu daha sonra yayınladığı *Pragai Magyar Hirlap* ('Prag Macar Gazetesi') çevirilerinde ispat ediliyor: Bu gazetede 1925'te GALERİDE, DALGIN DIŞARIYA BAKIŞ, AĞAÇLAR ve BİR KARDEŞ KATİLİ yayınlandı.[11]

Bütün bunlar Klopstock için yeterli değildi, çünkü Max Brod'un tadını çıkarttığı gibi bir edebiyat dostluğu, bir diğerinin işine her bakışı gerektiren bir dostluktan şimdilik söz edilemezdi. Her ne kadar Kafka yıllar süren suskunluktan sonra şimdi gene yazar olarak kendini denediğinden söz etmekteyse de, kendi yokluğu için özür dilemek üzere kendisini sakinleştirmek için kullanıyordu sadece: Yazmak, diye açıklıyordu, şimdi kendisi için "bu dünyadaki en önemli şey, tıpkı bir delinin deliliğinin... ya da bir kadının gebeliliğindeki gibi." [12] Atölyesine göz atması için Klopstock'a izin vermiyordu, ayrıca yeni romanından ona herhangi bir bölüm okuduğunu işaret eden hiçbir belirti yok. Bu ayrıcalık eski dostlarındı, özellikle de Brod'un, hatta o, bir ŞATO defterini evine götürüp eski bilinen huyuyla arkasının gelmesinde ısrarlı olabildi. Brod bile, ortaya çıktığı üzere, sürekli ateşlenen Kafka'nın o güne kadarki en büyük yapıtına yoğun olarak çalıştığı gibi -dört ay içinde on altı roman bölümü yazılmıştı-, ayrıca yan çalışmalara da zaman bulduğunu saptamak zorunda kalmıştı.

Kafka'nın savaş sırasında yukarılardaki Hradschin'e, Ottla'nın minnacık evine yazarak doldurmak için götürdüğü o küçük not defterlerinden birinde uzun bir fragman vardı, bu fragman sanki egzotik bir edebiyat dünyasından kaynaklanıyora benziyordu. ÇİN SEDDİNİN İNŞAATI SIRASINDA Kafka'nın formüle ettiği başlıktı: Ben-anlatıcının nereye varmak istemesi-

nin tam olarak anlaşılmadığı öykü, efsane, politik yansıma ve kurgusal anımsama arasında hareket eden bir metindi bu. Besbelli ki onu en çok, devasa Çin halkının her yerde simgesi olan imparatorun işlevi ilgilendiriyordu -doğal olarak yukarı ve aşağı ile olan doğrudan anlaşma olmadan, ki bu anlaşma kural dışı olarak 'yukarıdan' isteniyor olsa da işlevsiz kalıyordu. Metnin içine bu fikri betimleyen bir parabol yerleştirilmişti, Kafka bunu daha sonra ayrı olarak İMPATORUN BİLDİRİSİ adı altında yayınlamıştı: önemli metaforlarının başka bir versiyonu, o celseler hiyerarşisinin insan ve onun kaderi olarak görünmez bir engel oluşturması olarak. Kafka burada DAVA ve ŞATO yolunda bir ara veriyor, ancak şimdi bu metaforların bir de karanlık bir yanları olduğunu anlıyor: Kapı bize kapıcı açmak istemediği için kapalı kalmıyor sadece; kapalı kalıyor, çünkü -çok daha berbat olarak- *diğer yanda da* anahtar eksik.

ÇİN SEDDİNİN İNŞAATI SIRASINDA ise anlatımsal bir dolaylı yolla başlıyor; önce imparatordan söz edilmiyor, tersine inşaatı kuşaklar boyunca süren ve zamansal üstünlüğü sözde özel teknik gerektiren büyük duvardan söz ediliyor: Bir parça olarak değil, tersine tek tek, birbirlerinden uzakta, her seferinde birkaç yüz metre uzunlukta inşa ediliyor. Aralarında ayrık boşluklar oluşuyor, bunlar birbiri ardından kapatılıyor, sayıları ve aralıkları işçiler ve yerel inşaat sorumluları tarafından bile bilinmiyor. Bu yüzden en üst 'yönetime' ait olmayan biri inşaatın ne kadar ilerlediğini kesin olarak söyleyemiyor, hatta işlerin bitiminden sonra duvarın gerçekten noksansız olduğu bile açık değil. Düşünce asla tamamlanmıyor, fragmanlardan oluşan fragman olarak kalıyor.

İnsan burada ister istemez Kafka'nın yaratma sürecini ve yığınla bitmemiş parçalar ve kıymıklarla doldurduğu defterlerini düşünüyor. DAVA da bu yolla ortaya çıkmadı mı? Kafka önce ilk bölümü, ardından son bölümü yazdı. Sonra 'aralıkları' kapatmaya çalıştı, ama bir köprü inşaatındaki gibi çizgisel olarak değil, ama gevşek olarak bağlanan bölümlerle, bunların aralarında da bir şeyler oluyora benziyor, yazar bunları unutuyor, belki daha sonra ekleyecek. Dahası, DAVA'nın tüm inşasını Kafka durmadan bir

yana bırakıyor sırf bir uzaklıktan -ama görünür bir yerden ve belirli ilişkiyle- başka yapıtlara çalışmak için, böylece CEZA KOLONİSİNDE, KÖY ÖĞRETMENİ ve KALDABAHN gibi yan yapılar ortaya çıkıyor. Bir adım daha geriye çekilecek olursak o zaman kapsamlı, fragmanlar ve daha çok ayrıklı olan bir yaşamsal yapıtın, 'Kafka Dünyası' ya da 'Kafka Evreni' diye anabileceğimiz bir üst yapının çerçeveleri kendilerini gösteriyor.

Bu imge dünyası arada bir kaygı verici biçimde kapalı ve kendine dönük gözüküyor. Bir mit yapısına sahip: bu nedenledir okuyucunun buraya girmesi ya da girmemesinin tuhaf deneyi ve salt yorumlamayla buraya girişin zorlanamayacağı. Öte yandan bu hayali dünya çok yönlü ve geniştir: Bunları tek bir yapıt içinde bağlama deneyinde Kafka zorunlu olarak başarısız olmak durumundaydı her ne kadar bazı durumların onun edebi yaratıcılığında bu ütopyaya sonuna kadar bağlı kaldığını gösteriyorsa da. Bu ütopyaya en çok karşı çıkan şey zanaatla ilgili sorundur, bir *plot*, karakterler ve yöreler tarafından üstlenilir, bu temel ancak sınırlı olarak dayanıklıdır ve sonradan da kendisini keyfi olarak genişletmez. Hiçbir tek yapıt *hepsini* üstlenmez. Örneğin Kafka ŞATO romanının gizemli, parabolik ya da mecazi yapısını baş kahramanını inatla Yahudi ya da yazar olarak gösterseydi mutlaka yıkardı, oysa onun köy ve şato uğruna verdiği inatçı savaşın ardında kendiliğinden bu dışlanmanın çifte deneyi durmaktadır: Batı Yahudisinin kendi geleneğinden izole edilmiş oluşu ve ona konuk hakkının bile tanınmaması ("bizim konuğa gereksinimimiz yok"), yazarın olağan yaşamdan çıkıp, 'daha yüce' olana çaba göstermedeki kendi isteği ile ayrılmışlığı, bunun hem de her bedel karşılığında oluşu ve gerektiğinde aileden, dostlardan, sevgiliden ayrılışıdır. Bu iki konunun Kafka'yı şimdi gene daha güçlü olarak sıkıştırması -özellikle de mesleki ve bununla birlikte burjuva kariyerinin son bulmasının karara bağlanmasından sonra-, daha önce çoğu zaman başarıyla denediği bir çözüme yol açmıştır: Kendisi romanın yanında başka yapıları, büyük duvarın yeni kesitlerini açmıştır, bunlar her ne kadar birbirlerine bağlı değillerse de, hepsi birden *aynı çizgi* üzerinde bulunmaktadırlar.

Roman çalışmasını yarıda kestiği küçük anlatının başlığı İLK ACI: yaşamını bütünüyle sanatın doldurduğu, destekleyicisine bağımlı çocuksu bir artistin portresi: sağlam yere basmaya çekiniyor, trapezi üzerinde mutlu yaşıyor, mesleğinin ona hazırladığı ilk ve tek acı aniden ortaya çıkan *iki* trapezle çalışma isteği. Kafka öykünün kendi el yazısıyla yazılmış bir kopyasını altı ayda bir Kurt Wolff Yayınevi'nden çıkan [13] bibliyofil edebiyat ve sanat dergisi Genius'un editörü Hans Mardersteig'a yolluyor. Mardersteig ondan birçok defa ısrarla ve içtenlikle katkıda bulunmasını rica etmişti, hatta hangi uzunlukta olursa olsun bir fragmanı yayınlamaya bile hazır olduğunu bildirmişti, Kafka bu isteği karşılayamamıştı. -Derginin son bir sayısı daha yayınlanacağından- Kafka'nın son sunumunun Mardersteig'ın kendisi tarafından değil de Kafka'nın aylardan beri cevap borçlu olduğu Kurt Wolff tarafından cevaplandırılmış oluşu son derece üzücüydü. Yayıncıya, birkaç yükümlülük getirmeyen cümle ile teşekkür etmenin üstesinden gelip gelemediğini bilmiyoruz, buna rağmen *Genius*'a ufak bir hediye yaparak yeniden ve düzenli olarak zorlanma umudu Kafka'nın hiç hoşuna gitmemişti. Brod'a "iğrenç küçük öyküyü Wolff'un çekmecesinden almanın ve hafızasından silmenin, onun mektubunu okumamanın" kendisini mutlu kılacağını yazdı. [14]

Başına bir daha gelmeyecekti bu. Sanatın yaşam düşmanı oluşunun bir artistin örneğinde sunuluşu: bu konuda çok daha iyi, tutarlı ve radikal bir versiyonu AÇLIK CAMBAZI öyküsü ile sundu. Roman çalışmasını bir kere daha bir ya da iki günlüğüne yarıda kestiği bu değerli öyküyü Kafka'nın kendisi de "dayanılır" buldu, zaten bu not onun birkaç metin için verdiği en iyi nottu. Buna rağmen Kurt Wolff'un bundan önce haberi olmadı -bunun yerine Brod kanalıyla öykü bir düzeltmene gitti, yıl başından bu yana *Neue Rundschau*'nun sorumlu editörü olan Rudolf Kayser'e.

S. Fischer Yayınevi'nin organı olan dergi 1914/15 milliyetçi hezeyandan sonra iyice ün kazanmıştı, çok fazla dışavurumculuğa dayanan sayısız genç yayın yavaş yavaş yok olurken -ki bunların arasında Schickeles'in *Weisse Blaetter*'i de vardı- *Neue*

Rundschau cumhuriyetçi ve Avrupa düşüncesi anlayışı olarak yerleşti. Brod dergiyi zaten büyük bir deneme ile takdim ettiğinden Kafka için orada yayınlanmak şanstı, şimdiye kadar olduğundan daha sağlam bir deneydi -her durumda manüskriye hemen el koyacak olan ve yıllarca üretim tekniği zorluklarını öne sürecek olan Kurt Wolff tarafından teselli edilmekten daha güçlü bir görüştü. Berlin'deki yayının yayıncısından aldığı tüm istem mektuplarından sonra bile Kafka nerdeyse incitme anlamı taşıyacağının bilincindeydi mutlaka. Bütün bunlara rağmen AÇLIK CAMBAZI ekim 1922'de *Neue Rundschau*'da yayınlandı, daha az önemli olan düzyazı metni İLK ACI 1923 başında *Genius*'da çıktı. Wolff'un gözünde bu durum çift anlamlı olmayan bir işaretti. Kafka her zaman yayınevine sunacağı bir metni olmadığını söylememiş miydi? Şimdi ise, asıl mesleğine geri döndüğüne göre, meyveler başka yere konuyordu. Daha birkaç yıl önce bile Wolff her iki metni birlikte ve ayrı yayınlama önerisi yapmakta çekince göstermezdi, yani ufak bir ciltte ve büyük harflerle. Oysa bu kez sustu.

Kafka'nın şimdi sevdiği bir manzaraydı bu. Geniş bir düzlük, sakin, kıyıları ağaç dolu bir nehir ve yüzmeye davet eden kumsallı bölümler, çalılar, düz yukarıya doğru eğilimli tepeler ve sessiz ormanların çevrelediği bir yer. Etkileyici dağ zirvelerinin gölgesinde değil de, aksine özgürce geniş gökyüzü altındaki sade bir manzara. Güney Bohemya'daki Plana yerleşimi Prag'dan yalnızca yüz kilometre uzaklıktaydı, Luschnitz'deki sevilen bir yazlıktı.

Ottla ve Josef David burada bir tesisatçının evinde alçakgönüllü bir daire kiralamışlardı, birinci katta iki oda, biri aydınlık ve sıcak, iki penceresi vardı, nehir ve orman manzaralıydı, diğeri ufak, eğik tavanlı bahçe manzaralı çatı katı odasıydı, büyük bir mutfağı bile vardı. Ottla ve bu arada on beş aylık olan Vera burada yazı geçireceklerdi, kocası hafta sonlarında kısa tatil için Plana'ya gelecekti: idildi bu ve Kafka için karşı konulmaz bir kışkırtmaydı. Zürau anılarını anımsatıyordu, o en mutlu olduğu zamanı, şimdiye kadar asla oradaki kadar kendisine özen göste-

rilmemişti. Ottla şimdi ağır çiftlik işinden ve yiyecek temini için verdiği gündelik uğraştan kurtulduğundan belki de çocuğu yanında, ağabeyi ile de uğraşabilirdi, bir hizmetçi kız da Plana'ya götürüldü, böylece her şey o zamanlar çiftlikte olduğundan daha güzel olabilirdi. David'ler kabul ettiler, çatı odası zaten her zaman kullanılmayacaktı, kira bedeli de Franz'la paylaşılırsa hepsinin bundan yararı olacaktı.

Bütün bunlara rağmen Ottla'ya biraz cesaret ve deneylerinden bildiği üzere fedakarlık göstermesi gereken bir karardı bu. Franz'la kapı komşusu olmak neşe verici olabilirdi -zaten Prag'da da aralarında sadece bir kat vardı- ama öte yandan biraz bakıcılık rolü oynamak, onun yiyeceklerini kontrol etmek ve bunun ötesinde de hassaslıklara dayanmak zorunda kalmak gerektiriyordu, ki bu hassasiyet Zürau'dan bu yana ateş ve uykusuzluk yüzünden epeyce artmıştı. Ama hasta bedenine yaz aylarında biraz ışık ve hava verebilmesi için ona ne yapılabilirdi, nereye başvurmalıydı? Meran'daki gibi uzun bir kürü artık karşılayamazdı ve yılın en güzel günlerini tek başına Altstaedter Ring'de geçirmesi doktorun önerisine karşı gelmekti ve depresyon yaratırdı -ana babaları Franzensbad'daydı, Elli Doğu Denizi'nde, Weltsch Şlezya'da, Klopstock sömestr sonunda gene Hohe Tatra'da-. Böylece Kafka resmi emekliliğinden bir hafta önce güney yönüne giden hızlı trene daha 23 Temmuz'da bindi. Son durağı Viyana olan trendi bu, ufkunun çok ötesindeki bir hedefti orası. Bir buçuk saat sonra Tabor'da indi, sonra yolcu trenine bindi, Plana'ya birkaç kilometre vardı, oradan kalacağı yere, Pricna ulice 145 numaraya birkaç adım kalıyordu. Viyana'ya giden raylar, yakınından geçiyordu, ama uzak hat trenleri orada durmuyordu, üç ay boyunca Kafka'nın görüş alanından geçip durdular, Milena Pollak'ın bu trenlerin içinde ne sıklıkla olduğunu bilmiyordu.

Plana "olağanüstü güzel" diye yazdı Klopstock'a. Ama bu gibi şeyler dile getirilebilir miydi? *Karşıtını* çağrıştırmaz mıydı, hayaletleri harekete geçirmez miydi? Mutlaka artık burada da görülmekteydiler, herhalde Prag'dan dilenci treniyle gelmişlerdi, ikinci gün silahlarını kurmuşlardı. Bildik araç deposuydu bu,

Kafka Zürau'dan, Matliary'den ve Spindelmühle'den yeterince tanıyordu onları, zaten hemen sonra onların acımasızca ve her yönden çıkarttıkları saldırılarla karşılaşmıştı: korno çalışan bir genç; doğrudan doğruya onun penceresi altında saman dönüştüren dört kişilik bir aile; diğer pencerenin altında saatlerce odun kesilmesi; birkaç yüz metre uzaklıktaki elektrikli bölge bıçkısıyla çalışan bıçkı atölyesi; gece saat 3.30'dan itibaren nehirden taşınan ağaç kütüklerinin yüklendiği istasyonun çekiçlenmesi ve zincirlenme takırtısı; çoğunlukla "akıllı atlarla", oysa zaman zaman da, sürekli olarak "höst ve hüh ve *sakramentska pakaz*"[15] yakınmalarıyla budala öküzlerle çekilen bir çırçır. En rafinesi de: bir yığın çocuk grubunun, ister komşu evlerden olsun, ister ev sahibinin akrabalarından olsun, daha sabahın sekizinde evin önünde belirmeleri ve orada parmaklı araba ile tepinmeleri. Bu ufaklıklara karşı ne yapılabilir ki? Başka bir oyun alanları yok, yaydıkları gürültü en günahsız yaşam sevincinin ifadesi. "Marenka!" diye sesleniyor Kafka umutsuzca 13 yaşındaki elebaşını gördüğü anda, "mantar toplamaya gitmiyor musun?" [16]

Mutlaka birkaç kezden daha çok olarak Prag'daki sessiz dairenin daha iyi bir çözüm olup olmayacağını düşünmüş olmalıydı. İnsan gücünün elinde olan her şeyi denemekte olan Ottla'ya yapamazdı bunu. O bazen koluna küçük Vera'yı takarak aşağıya iniyor ve çocukları bir süre için kaybolmaya ikna etmek üzere onlara bonbonlar veriyordu. Oysa Kafka utanıyordu, özellikle de vardiyeli çalışan değirmen işçisi komşusunu gözlemlediğinde, onun öğlen uykusuna kendisinden daha çok gereksinimi vardı ve elinden arada bir kendi yedi çocuğunu Kafka'nın penceresi önündeki çitli çayıra yollamaktan başka çare gelmiyordu. Josef David daha severek büyük odada yatmak istese de Ottla tarafından soğuk çatı odasına gönderildiğinde daha da çok utanıyordu. Onlar orada üçü birden sıkışıyor, yazar ise dairenin tüm geri kalanına el koyuyordu. Sessiz olmaları da gerekiyordu, o zaten çok az uyuyordu, uyumadığında da öksürerek defterlerinin başında, kulağına 'tıka' yerleştirerek çalışıyordu.

Sakin saatler de vardı. Nerdeyse her akşam, gün batımı yaklaşırken Kafka uzun bir yürüyüşe çıkıyordu, ev sahibinin siyah

benekli köpeği ile birlikte. Nehri geçiyordu, ilerdeki ormanın kıyısında yeni, konforlu villalar vardı, yaz boyunca kiralanabiliyorlardı, orada geçen yazdan önceki yaz devlet başkanı bile kalmıştı, bıçkı atölyesinin ve istasyonun yükleme rampalarının çok uzağındaydı, başbakan Benes'e bile zaman zaman burada Praglı diğer politikacılara, hatta milli tiyatronun oyuncu, şarkıcı ve yönetmenlerine rastlanabiliniyordu. Kafka villaların arasından geçerek ormana gidiyordu, dünyanın sunduğu bu ağaçların altındaki akşam sessizliği şimdi ona en iyi gelen şeye benziyordu, ormanın kıyısında bir bank vardı, buradan manzara olağanüstüydü; ya da birkaç kilometre nehir aşağıya gidiyor, tarladan geri dönen köylüleri gözlemliyor, bir zamanlar Sedlec kalesinin yakınındaki, geri dönüşünde Tabor'un göründüğü Soukenik değirmenini geziyordu. Luschnitz'in *bu* yakasında kalmak ne kadar güzel olurdu, bu bakımlı arazilerin birinde... bu hayaletlere gene meydan okuduğu bir düşüncesiydi Kafka'nın, çünkü günün birinde, "cehennemi bir gürültü" duymuştu ormanın kıyısında, dehşet vericiydi bu, Prag'dan gelen iki yüz çocuktu bunlar, yakın bir yerde kamp kurmuşlardı, "insanlığın başına belaydı" bu.[17]

Abartıyordu ve bunu biliyordu; bu derece kötü de değildi, kendisinin de bazı günler gürültü çıkarttığını ve soğuk akşamlar için odun kestiğini dostlarından sakladı. Oysa nasıl anlatabilirdi ki, kendi deneylerinden bildikleri çıldırmaya her şeyden çok yakın olan o aşırı derecede sinirlendiren durumu? Brod'da kendine azap veriyordu, şimdi o da uykusuzluğu ve her gece ortaya çıkan baskıcı düşüncelerin işkencesini tanımıştı, bunlar onu en büyük kıskançlık cinayeti fantezilerine kadar sürüklemekteydi. Felix Weltsch'e karısı tarafından dayanılabileceğinin sınırına kadar arada bir eziyet ediliyordu. Klopstock ise depresyona kadar götüren aşağılık duygusu acısı çekiyordu. Oysa bu insanların acıları yaşadıkları ve sevdikleri içindi, kayıpları risklerin devamından başka bir şey değildi, bu riskleri isteyerek üstlenmişlerdi, yaşamın ve de aşkın risklerini. Kafka'nın varoluşu ise giderek daha fazla *kaçınmayı* ve ölüm sessizliğini amaçlıyordu, bunlara özlem duyuyordu, onların simgesiydi. Hareketten, değişimden kaçınma, acı karşısında duyulan korku yüzünden, ne kadar te-

dirgin edici olsa da her türlü durumu sürdüren bir hayranınki gibiydi.

Milena için verdiği savaşı kaybetmişti, oysa o zamanlar, bundan iki yıl önce karar için savaş vermişti gücü yettiği sürece ve sonuna kadar kendi kararlarına egemen olmuştu. Dostları bile her ne kadar vazgeçişini erken buluyorlarsa da buna saygı duyuyordu. Şimdi ise neyin uğruna savaşıyordu? Oskar Baum ona Thüringen'deki Georgenthal'a gelmesini, o ve ailesiyle birlikte birkaç yaz haftası geçirmesini önermişti; uygun bir yer bulmaya çabalamış, hatta Kafka için sessiz, balkonlu ve şezlonglu bir oda ayırtmıştı. Ama son dakikada, uykusuz geçen bir gecenin ardından Kafka bu öneriyi reddetmişti: Yolculuk yapmaktan çok korkmaktaymış, Plana'da uyum sağladığı yaşamın değişmesine cesaret edemezmiş. "Bununla karar da verildi" diye yazdı Brod'a, "artık Bohemya'dan dışarıya çıkamayacağım, bundan sonra Prag'da kısıtlı kalacağım, sonra odama, sonra yatağıma, sonra belli bir bedensel duruma, sonra da hiçbir şeye."[18]

İki ay sonra, artık sonbahar başlamaktadır, Kafka bir ara, o güne kadar hiç dostça davranmamış olan ev sahibi bayan Hnilicka ile konuşur. Plana'nın çok hoşuna gittiğini söyler Kafka, severek daha uzun kalmak istediğini, hatta tüm kışı burada geçirmek istediğini anlatır. Ottla orada olmayacağından aylarca lokantada yemek zorunda kalacağını, bunun da doğru olmadığını bildirir. Burada tek başına kalacağınızdan ürküyorsunuz herhalde der bayan Hnilicka. Hayır ondan değil diye karşı çıkar Kafka gülümseyerek. Sonra ev sahibi, *ben* sizin için yemek pişirebilirim, siz de kalırsınız istediğiniz kadar der. Ne dersiniz? Kafka duyduklarına inanamaz, şaşırmış, sevinmiştir ve bir an bile düşünmeden kabul eder ve defalarca teşekkür eder. Daha iyi bir durum umamazdı, pahalı da olmayacaktı, et yemek zorunda kalmayacaktı, çevreyi tanıyor ve beğeniyordu, çocuk gürültüsü kışın azalacaktı, donan Laschnitz'den tomruk salları geçmeyeceği için bıçkı atölyesi de susacaktı. Dönüp eve giriyor. Sarmal merdivenden yukarıya çıkarken kalp atışları onu paniklemeye sürüklüyor. Birden verilen bu karardan dönülmediği sürece bir saat bile uyuyamayacağını biliyor. Peki ama nasıl? Kafka, Ottla

ona tıbbi nedenler gösterdiğinde hafifliyor: Hava çok sert, düzlük kışın sıkça sisli. Ertesi sabah ev sahibi ile durum düzenleniyor, birkaç öylesine söylenen söz Kafka kadınların yanında şaşkınlıkla dikilirken yeterli oluyor "tıpkı devasa kadınların sohbet ettikleri sırada Gulliver gibi."[19]

Bu gibi durumlar tamamen yeni değildi Kafka için, nerdeyse ruhsal kontrolünü kaybettiği heyecanları daha önceleri de yaşamıştı. Buna karşılık yeni olan kendisinin adlandırdığı gibi bu "yıkılmalar" önemsiz nedenlerle ortaya çıkıyor ve günlerce sürüyordu. Oysa bunlar her zaman onun panikleyerek tepki gösterdiği belirsiz tedirginlikler ve tehditlerdi, bu arada kendisi tamamen somut, hatta tatsız görevlere bile bunlar ondan karar verme talep etmedikleri sürece yeterince eğiliyordu. Örneğin annesi temmuz ortasında ona telgraf göndererek mutlaka gelmesini istediği zaman olduğu gibi: Babanın başına Franzensbad'da bağırsağı tehlikeli biçimde düğümleyen göbek fıtığı gelmiş, Prag'a taşınmış ve aynı akşam ameliyat edilmişti. Kafka babasının hasta yatağının başında yığınla saat oturdu ve yaz tatiline ara vermeyi (böylece de romanına) hiç yakınmadan kabullendi, ailesindeki olayları, en çok da çaresiz babanın ilginç fenomenliğini ayık bilinçle gözlemledi.

Durumunu yazdığı sürekli mektuplarla bildirdiği Max Brod doğal olarak Kafka'nın çektiği acının nedenini isteyerek bastırdığı erotik arzularda görüyordu. "Sen kadınlardan kaçıyorsun", diye yazdı, "onlar olmadan yaşamaya çalışıyorsun. Doğru değil bu." Kaçındığını Kafka kabul ediyordu, cinsel arzu duyduğunu da. Belli ki Brod Kafka'nın sırf çileci alıştırmalara eğilimi olduğu için, yani dünya görüşü nedenlerinden ötürü bunlardan vazgeçiyor ve baskı altında tutuyordu. Bu savunmacı tavırdan vazgeçmeliydi, yeni insanlar tanımalı, Almanya'ya yolculuk yapmalı, yayıncıyı ziyaret etmeli, Berlin'de bir tiyatro prömiyeri yaşamalı, hatta belki de somut bir gazetecilik görevi üstlenmeliydi. Güzel hayallerdi bunlar, Kafka'nın seçim yapması kabul edilebilirdi, tek koşul kendisini toparlamasında yatıyordu. Aslında ise hassasiyeti daha çok açık bir yaraya dayanıyordu. Büyük kentteki yazlık hafif giysiler içindeki kadınlar bile -ki

kendisi için hiç de yeni bir görüntü değildi- ona şimdi "yarı çıplak" gözüküyorlardı, nerdeyse acı veren bir heyecan ekliyorlardı durumuna ve onun kırsala dönmesini hızlandırıyorlardı.[20]

Herhalde burada anlaşılır nedenlerden ötürü bastırılmış duyguların kurbanı olan Brod'un kendisiydi: Kendisini erotik acılara daha fazla bulaştırdığında daha anlaşılır biçimde dostunun da -özellikle de Milena döneminden beri- duygusal acılardan kaçındığını varsayıyordu. Oysa Kafka şimdi bambaşka boyutta bir tehditle karşı karşıyaydı. Duyguların bastırılması değildi sağduyusu, patolojikliğe kadar yükselen hassasiyeti, uykusuzluğu ve gittikçe artan yalnızlık korkusuydu. Yaklaşan felaket sağduyusu ve korkusuydu bu. Plana'da bu konudan açıkça söz edip edemediğini bilmiyoruz, görünüşe göre ağabeyi her ne kadar tıbbi öğütlere ilgi göstermese de, kesin olan Ottla'nın neler olacağını içgüdüsel olarak daha iyi kavradığıydı. Belki de başka fırsatlar çıkmayacağını bildiği için ona bilinçli özen gösteriyordu. Eylül başında oradan ayrılmalarının ağabeyini çaresizliğe sürüklediğini fark ettiği anda birkaç hafta daha kalmaya hazır olduğunu bildirdi.

Mutlaka ŞATO romanı da söz konusuydu, Kafka yarım yıldan bu yana bu projeyi yoğunlukla ilerletiyordu, Brod'un durumun ciddiyetinin farkına varamaması herhalde bu yoğunluk yüzündendi. Böylesi bir yayının umudu belirmişken nasıl olur da umutsuzluğa kapılabilinirdi? Buna Berlin'deki yeni ilişkiler, belki de yeni şanslar getirecek olan AÇLIK CAMBAZI'nın yayınlanacak oluşu ekleniyordu. Kafka'nın yazar olarak kendine güveni gerçekten artmamış mıydı? Önce romanın ilk bölümlerini ortaya çıkartmaya nerdeyse utanmıştı, bunları can sıkıcı ve yorucu buluyordu, Brod şiddetle karşı koymuştu: "son derece eğlendirici renkli bir kitap bu" diye yazmıştı, "renkli" sözcüğünün altı iki kere çizilmişti. Kafka çalışmayı sürdürdü, Plana'da ortaya çıkan bölümleri kendisi daha iyi buluyordu. Kafka'nın özellikle de şimdi, bu derece yaratıcı bir itilişte ve mesleki sorumluluklardan tamamen özgür olduğu bir zamanda birtakım duyarlılıklar yüzünden kendisini engelleyeceği tamamen olanaksız görünüyordu Brod'a. 11 Eylül'de Kafka ona romana

iki haftadan uzun bir süredir ilerleme kaydetmediğini ve belki de "ilelebet onu bırakmak zorunda olacağını" yazdığında bile, Brod bu kötü haberi kabullenmek istemiyordu. O bunu "aldatıcı bir heyecan haberi" olarak algılamaktaymış diye cevapladı şakayla, Kafka lütfen bu konu hakkında daha fazla şey yazmalıymış, "yani çalışmayı sürdürme hakkında."[21]

İnsan ŞATO manüskrisinin son sayfalarını karıştırdığında -bunlar 'Şato VI defterindedir, ki ancak 1982'de tamamlanmış olarak yayınlanmışlardır- işçilik güçlüğünün belirsiz izlerine rastlar. *Plot* liftlere ayrılmaya başlar, çeşitli hamleler ve şekiller birbirleriyle rekabet ederler, silinenler giderek daha uzun ve karmaşıklaşır, açık olan Kafka'nın güçlü bir karşı koyuşla çalıştığıdır, aynı zamanda da durmadan büyüyen bir kitleyi yokuş yukarı çıkarıyor gibidir. Herhangi bir zamanda, ağustos sonundaki bir günde her şey son bulmuştur ve o nasıl devam edeceğini bilemez.

Ne olmuştu? Brod'a değindiği gibi yeni bir 'sinir çöküntüsü' nedeniyle miydi, yoksa Prag'daki ana babayı ziyaret miydi onu yönünden saptıran ve edebi örümcek ağına düzeltilmez biçime zarar veren? Oysa romanın yönü ve sonu konusundaki açıksızlıklara bağlı değildi, çünkü Kafka'nın ulaşmak istediği son noktayı çoktan bildiği belliydi. Herhalde -tıpkı DAVA'da olduğu gibi- romanın son bölümünü roman tamamlanmadan önce kağıda dökmüştü, çünkü kahramanlarının kaderine karar verilmişti:

> "Sözüm ona kadastrocu hiç değilse kısmen memnunluk elde ediyor. Mücadelesinden vazgeçmiyor, ama gücü kalmadığı için ölüyor. Onun ölüm döşeğinde topluluk bir araya geliyor ve şatodan da karar çıkıyor, her ne kadar K.'nın köyde oturma hakkı verilmiyorsa da- ona belirli yan durumlar göz önüne alınarak burada kalması ve çalışmasına izin veriliyor."

Kuşkusuz, ama gene de hiç de koşulsuz olmayan bir yeniliş: Max Brod yazarın planladığı sonu böyle çizdi romanı terekeden yayınlamadan önce.[22] İnandırıcı bir çıkış ve Kafka'nın düşüncesi için karakteristik bir hileli kâğıt oyunu: Şato açıkça özlenen bel-

geyi *veremiyor*, bu belge onu isteyen kişi için herhangi bir fayda sağladığı sürece, tıpkı kanun kapıcısının içeriye girmek isteyen adam henüz güçlüyken kapıyı açamaması gibi. Buna rağmen bu açıkça uzun süre düşünülmüş olan motifin görünen yansımasının Kafka'ya bir faydası olmuyor. Çünkü o -ilk görüntünün aksine ve herhalde de onun asıl planlarının aksine- ŞATO ile anlatı tekniği sorunlarına bırakmıştı kendisini ve bunlar DAVA'nın işlevsel istemlerini bir boyut daha arttırmıştı. Uzun süre içinde gerçekleşen ÇİN SEDDİ'nin inşa prensibi -kısmi yapılar sistemi- burada işe yaramıyordu, yazarın planlanan kısımları nerdeyse gelişigüzel sıralayarak çalıştığı bölümlü tiyatronun düz çizgisel prensibi de faydalı değildi. ŞATO nerdeyse bütünüyle karşılaşmaları anlatıyor olsa da. DAVA'da suçlanan Josef K.'nın konuştuğu kişiler ve de tüm diğer yan figürler tıpkı sisin içinde ortaya çıkıyor ve sonra gene kayboluyorlarsa, Kafka ŞATO'da sosyal ilişkilerin bütünsel bir ağını geliştiriyor, giderek daha çok kişiyi işin içine katıyor ve sonunda, oradan birbirleriyle karıştırılamayacak olan memurların çıktığı şato bürokrasini kendisi kavrıyor. Tüm bu figürlerin kendi öyküleri var, ortaklık kuruyor ve düşmanlıklar yapıyorlar, birbirlerini küçük görüyor ya da seviyorlar ve bu yan bölümler kadastrocunun kaderine etki yaptıkları için Kafka onları sonuna kadar götürmek durumunda kalıyor ve akla uygun biçimde birbirlerine bağlıyor.

Birçok bölümde öyküsü okuyucuyu kendisine bağlayan Barnabas ailesine örneğin ne olacak? Frieda ile eski 'yardımcısı' Jeremias'ın ilişkisi nasıl gelişecek? Frieda'nın Herrenhof oteline geri dönüşünden sonra hırslı oda hizmetçisi Pepi'nin bir alt işe verilmesi başına ne getirecek? Buna kadastrocunun sayısız, kısmen belirsiz kalan, ama giderek somutlaşan randevularıyla kendini gösteren ilişkileri ekleniyor. Kafka'nın K. ile gizemli Amalia arasında bir karşılaşmayı da planladığı akla yakın. Oğlan çocuk Hans'ın annesi olan "şatodan bir kızla" da K. aynı zamanda randevulaşıyor. Herrenhof otelinin kadın lokantacısı ondan bir şey istiyor: Bu da çözümünü beklediğimiz bir başka bilmece. K. Pepi tarafından Herrenhof otelinin kilerinde minicik bir odada ve üç kızın yatağında kışı geçirmeye inandırılıyor,

nihayet köylü Gerstaecker'in ailesi de işin içine giriyor ve K. onlara şaşırtıcı biçimde bir iş teklifi yapıyor. Bu dünya bu kadar küçük olmasına rağmen insan yorgun kadastrocuya bir randevu defteri vermek istiyor, çünkü o sonuçta kontrolü yitiriyor, olası ki yazar da onunla birlikte yitiriyor. Belli nesneleri hareket ettirmeyi ve havada tutmayı öğrenmiş, oysa bir nesne daha eklendiğinde her şeyin yere düştüğü bir cambaz gibi durumu.

Yarım yıldan fazla yoğun bir çalışmadan sonra ve -bildiği üzere- üçüncü ve son roman projesinin başarısız olacağı Kafka için sinir bozucu, hatta umutsuz bir deney olmalıydı. On yıl önce KAYIP'ın yarıda kesilmesinde romanı tamamlamak için hayal gücüne yeniden kavuşacağını bir süre umut etmişti, o zaman da öykünün sonu hakkında çok somut ve görüntüsel tasavvuru vardı. DAVA'yı bile Kafka Felice ile olan evlilik savaşı sürseydi, yani romanın içinden doğduğu öz yaşamsal yoğunlaşma temelli değişmeseydi, belki yeniden ele alabilirdi. Oysa Kafka ŞATO'da yazar olarak başarısız olmuştu: Kendisini anlatı tekniği açısından yoran bir göreve kaptırmıştı ve yaratıcı süreci ve hayali edebiyat yazınıyla uyumlu duruma getirmenin gerektirdiği işçiliği başaramamıştı.

Oysa Plana'dan geriye kalan mektuplar ve belgeler Kafka'nın -eskiden huyu olduğu gibi- bu yenilgiyi hesaba katmadığını, aksine aynı anda yoğun refleks nesnesine dönüştürdüğünü ve bunu kendi oto-portresiyle bütünleştirmeyi denediğini gösteriyor. Daha yılın başında kendisini, dünya dışı bilinmeyen bir çöle zorla girebilmek için yaşama sırtını dönen göçmen olarak tanımlamıştı, bu tanımlama içinde başkalarının başaramadığına cesaret etmenin gururu, başkalarının ayak bile basamayacağı tüm bir evrene tek başına egemen olma vardı. Edebiyat yazınının yeniden uyanan arzulanmasına borçlu olan bu özel mitsel görüntü sürekli olamazdı, belirtileri daha Kafka'nın küçük metinlerinde görülmüştü. İLK ACI'daki seyircilerinin başlarının epeyce yükseğinde yaşayıp çalışan trapez sanatçısı hayranlık duyulacak bir figür dışında her şey, her ne kadar başlangıçta onun sanatının en zor, kendisinin de "son derece olağanüstü, eşi benzeri bulunmayan bir sanatçı" olduğu öne çıkarılsa ve o bu

yüzden mükemmeliyet çabasıyla yaşamın birçok gereksinimine bağımlı kalmak zorunda olsa da. Bu hüzünlü insan dar trapezi kendisinin asıl ülkesi olarak algılamak durumda olsaydı bile -bu bir özgürlük ülkesi değil.

Ya açlık sanatçısı? O da göçebe bir halktan biri, kökensiz bir varoluş. Kafka burada parıltılı bir 'sanat' kavramıyla oynuyor, -sirk ve varyete dünyasına dayanarak- oldum olası kuşkulu bir kavramla. Sanatçının bedensel uzmanlaşmasının saçma bir yanı var ve yaşam düşmanı eğilimli (her ne kadar sunumlarından canlı çıksa da) özellikle de bu yüzden her fırsatta sanatsal varoluşun aurasına dayanıyor. Buna karşılık seyirci şunu ayırt edebilmeyi çok iyi biliyor: İkinci sınıf bir yazar, ressam ya da müzikçi genel olarak daha çok tanınıyor ve birinci sınıf bir artist gibi yüksek bir şöhretin tadını çıkartıyor -kılıç yutanlardan, bıçak atanlardan, güç insanlarından, hele de sanatlarının yalnızca eğlendirmeden oluşan ve bu nedenle düpedüz aldatmacaya meydan okuyan 'açlık sanatçılarından' hiç söz etmeyelim. Artistlerin çalışma koşullarını çok iyi bilen Kafka [23] burada sirk insanları arasında bile tartışma konusu olan bir mesleği anlatıyor, bu meslek manejin parıltısında değil, aksine 'sideshow'un kuşkulu aydınlatılmasında uygulanıyor: bu daha 19. yüzyıl sonunda bile o derece zararlı ve gereksiz bir beceri olarak görülmüştü ki, organizatörler bilimsel amaçları neden olarak sunmak zorunda kalmışlardı ve en geç savaş ve savaş sonrasının açlık felaketlerinden sonra utanmazlık olarak görülmüştü. Bu yüzden Kafka'nın açlık sanatçısını yaşam biçimini iyileştirmesinden ya da idealize etmesinden söz edilemez. O okuyucuyu merhamet duymaya ve sanatçının son bir savunma sözü söylemesine izin vermiştir: Sanatçı beğendiği bir yemeği bulamamıştır, bunun dışında hiç de "heyecan uyandırmaz" ve herkes gibi o da yemeğini yerdi. Bu doğru bile olsa onun açlığı anlamsız, salt kişisel bir duyarlılığa, hatta belki de bir delilikten kaynaklanan eylemdir. Bu yüzden mutlaka hüzünlüdür, ama açlık sanatçısına yönelen kamusal dikkatin onun ölümünden çok önce de lanet okuması ve yaşamın onu dikkate almadan devam etmesi gerçek anlamda

trajik değildir. Sonunda Kafka bütün bir paragrafı genç bir pantere adar, o 'sanatçının' yerine artık kafeste oturmakta ve hayran seyirci onun çevresine doluşmaktadır.

Sanatsal hak kuşkusu görüntüsel güç olarak bundan daha iyi sahnelenemez, Kafka'nın en büyük edebi girişimi ile ilişkisi de bellidir. Çünkü roman manüskrisi daha kapsamlı ve çapraşık oldukça o bu çalışmanın anlamı konusunda duyduğu kuşkunun baskısı altında kaldı, aslında bunun bir çeşit eskapizm* biçimi olduğuna dair inancı güçlendi, son derece kolay elde edilen bir uyuşturucunun kötüye kullanıldığı, her alışkanlık haline gelen sarhoşluğun içkisiz kalmanın acısı ve yıkımla bedel ödeteceği gibiydi gerçeklerden kaçış. Kafka AÇLIK SANATÇISI'nın yazılmasından sadece birkaç hafta sonra yazarlığın bu yeni, kötümser yorumunu kişisel mitiyle uyumlaştırabildi: yazmak çöle girmek, zirveye tırmanmak değil, yazmak daha çok derine çekiliştir. *Karşıt tarafı*, onu aşağıya çeken *güçlerdi* bu.

> "Ben bu uykusuz gecede durmadan her şeyi acı veren şakaklar arasından oradan oraya tartarken, son sakin zamanda nerdeyse unuttuğum bir şeyin farkına vardım, yani ne derece zayıf ya da hiç olmayan bir zemin üzerinde yaşadığımın, karanlık şiddetin istediği gibi göründüğü karanlığın üzerinde ve benim kekelememe aldırmadan yaşamımı yıktığının. Yazmak beni tutuyor, ama bu cins bir yaşamı tuttuğunu söylemek daha doğru değil. Bununla yazmadığım zaman yaşamımım daha iyi olduğunu söylemek istemiyorum. Daha çok daha beter ve tamamen çekilmez oluyor ve ben delilikte son bulmak zorundayım. Doğal olarak bu, aslında da olduğu gibi yazmadığım zaman da yazar olmam koşuluna bağlı, yazmayan bir yazar ise olsa olsa deliliğe meydan okuyan bir çılgındır. Peki ama yazar olmanın kendisi nasıl bir şey? Yazmak tatlı, olağanüstü bir ödül, ama ne için? Gecede, çocuksu bakış açısı dersi açıklığı içinde bunun şeytana hizmet olduğu açıkça göründü bana. Bu karanlık güçlere iniş, bu doğaları gereği birleşmiş hayaletlerin çözülmeleri, kuşkulu sarılmalar ve yukarıda, güneş ışığı altında öyküler yazarken insanın artık bilmediği, orada aşağıda olup biten her şey. Belki başka türlü yazma da vardır, ben yalnızca bunu biliyorum, gece, korku beni uyutmadığında ben bir tek bunu biliyorum."

Bu gibi açıklamaları Brod Kafka'dan ilk kez duymuyordu; daha önceleri de, özellikle de yaratıcı ürün zamanlarında, o ken-

* Yaşam gerçeklerinden kaçış, (ç.n.)

di başarısının gururunu nerdeyse tahmin edilebilir bir karşı çıkma ile baltalıyordu, bu başarı sorumsuz, kendini beğenmiş bir öz hoşlanmadan başka bir şey değilmiş, cezasını kendi içinde bulacakmış. Ama Kafka bu noktada takılıp kalmıyor şimdi, artık kişisel zayıflıkları ya da etik sorunlar değil onu ilgilendiren, aksine felaket derecesindeki varoluşsal kusurlar. Yazar yaptığının tadını çıkarıyor sihirli sanat olarak, ama başa çıkamayacağı canlı güçleri de uyandırıyor. Bu güçler ne kendileriyle oyun oynatıyor ne de pazarlık yapıyor. Sonunda onu aldıklarında hesap yapılacak. Yaşam bilançosuna ise yazar çok geç eğiliyor, bedelini zaten çoktan ödedi -avans olarak ve taksitle.

"Saf insanın arada bir kendisi için arzuladıkları: 'ölmek ve bana nasıl ağlandığını görmek istedim' böyle bir yazar bunu durmadan gerçekleştirir, ölür (ya da yaşamaz) ve kendi kendisine ağlar durur. Kendisini ölüm korkusu olarak açıklamak zorunda olmayan, aksine değişim korkusu, Georgental'dan korku olarak ortaya çıkabilecek korkunç ölüm korkusu buradan kaynaklanır. Ölüm korkusu nedenleri iki ana gruba ayrılır. Birincisi ölmekten aşırı derece korkmasıdır, çünkü henüz yaşamamıştır. Bununla ben yaşam için kadın, çocuk, tarla ve hayvan gerektiğini kastetmiyorum. Yaşam için yalnızca öz zevkten vazgeçmek gerekir; hayranlık duymak ve çiçeklerle süslemek yerine eve yerleşmektir. Karşılığında bunun kader olduğu ve kimseye söz verilmediği söylenebilir. Peki ama neden insan pişmanlık duyuyor, pişmanlık neden son bulmuyor? Kendini daha güzel ve daha enfes kılmak için mi? Bu da. Peki ama bunun ötesinde de bu gibi gecelerde son söz neden hep kalıyor: Yaşayabilirdim ama yaşamıyorum. İkinci ana neden -belki de sadece biridir, şimdi benim için pek ayrışmak istemiyor- şunu düşünmektir: 'Oynadığım şey gerçekten olacak. Yazarak kendimi ödeyerek kurtarmadım. Yaşamım boyunca öldüm, şimdi de gerçekten öleceğim. Yaşamım diğerlerinin yaşamından daha tatlıydı, ölümüm daha da korkunç olacak. İçimdeki yazar doğal olarak hemen ölecek, çünkü böyle bir figürün zemini yoktur, var oluşu yoktur, tozdan bile oluşmaz; yalnızca en müthiş dünyevi yaşamda biraz olanaklıdır, yalnızca zevk bağımlılığının bir yapısıdır. Yazar budur. Bense yaşamı sürdüremem, çünkü yaşamadım, balçık kaldım, kıvılcımı ateşe dönüştürmedim, aksine yalnızca cesedimin olmayan eski cesedi, oldum olası olan cesedi mezara verecek. Ben bunun bütünüyle öz unutma içinde -uyanıklık değil, öz unutma yazarlığın ilk koşuludur- tüm duyularımla tadını çıkarmak ya da aynısı olan anlatma isteği içinde olan yeterli yazarım, ama artık bu gerçekleşmeyecek.(...)"[24]

Böylece Kafka'nın mektubundan onun daha önce hiç kağıda dökmediği yazarlık mesleği konusunda en kapsamlı yansıması olan küçük bir makale oluşmuştu. Brod'un buna tepkisi daha çok isteksizdi, Kafka'nın önemsiz bahanelerden -bu konuda söz verilen Georgenthal'a yolculuktan duyulan şiddetli korkuydu- geçersiz sonuçlar çıkarıyor gibi geliyordu ona, hatta bunu Kafka'nın mutsuzluğun ortasında bile hâlâ yazabiliyor oluşunu üstünlük olarak değerlendiriyordu, oysa kendisi böyle günlerde tamamen felç oluyordu. "... ben (ne kadar istesem de) senin durumunu umutsuzluk olarak görmüyorum."[25] Oysa Brod burada yeterince şaşırtıcı olan bahane ile nedeni karıştırıyordu. Çünkü Kafka defalardır "ölüm korkusundan" söz etmekteydi, tüm arzulanan açıklıkla bunda metaforun söz konusu olmadığını belirtiyordu. Tüberkülozdan ölmekten korkuyordu, bu korku ile savaşırken kendisi yerine ölecek olan figürleri düşünüyordu, bir açlık sanatçısı ve bir kadastrocuyu. Muzır bir oyundu yazarın uğraştığı, ama boşunaydı, doğal cezasını bulurdu. Bu kadar ucuza kimse kurtulamazdı bundan.

18 Eylül 1922'de Kafka ve kız kardeşi Ottla Prag'a döndü. Bu onun o güne kadar hiç denemediği güzel, huzur dolu bir doğaya emekli olarak yaptığı ilk gezintiydi. Kentte onu ne büro ne de herhangi başka görevler bekliyordu. Neydi peki bu kararsızlıklar, bu dehşetli sinirlilik? İkinci kez emekliye sevk edilmesini isteyecek diye şaka yapıyordu Ottla. Gülerdi tabii o, çocuk arabası ve içinde küçük Vera'sıyla.

Bavulunda ŞATO defterlerini getirmişti, bir yığın sayfanın üzeri çizilmişti. Bir kez bunlardan okuma yapmaya razı olup olmadığının bilmiyoruz -belki de yeterliydi, çünkü Kafka'nın onunla bir şeyleri düzeltmesi gereken, dostlarının nelere çalıştığını bilmek isteyen Oskar Baum okumayı bekliyordu. Kafka da manüskriye ufak, olağanüstü can alıcı bir nokta eklemişti, bu bölüm mutlaka dostlar için düşünülmüştü, uzak okuyucu kitlesi için değil.

Yön değiştirme 13. bölümde, burada kadastrocu şatonun herhangi bir yan kapısından içeriye sızmak için yaptığı tüm denemelerde epey kuşkulu yöntemlere başvuruyor. Meryem'e

benzeyen annesi şatodan olan, bu yüzden de kadastrocu üzerinde karşı konulmaz bir etki yapan kadının oğlu Hans Brunswick adlı saf oğlan çocuğunu kandırıyor. Hans annesine giden yolu sağlamalıydı. Oysa hastalıklı kadının K.'yı kabul etmesinin nedeni ne olacaktı, onun kaderi ile ilgilenmesinin, üstelik de bu yüzden kocasıyla kavgayı göze almasının? Hastalığı diye cevapladı K. vurdumduymazlıkla. Çünkü bu konuda bildiği varmış, hem de onun -bir kadastrocunun!- hasta iyileştirme konusunda deneyi varmış. Bu yetmiyormuş gibi bir de doktorların başarılı olamadıkları birçok durumda faydalı olduğunu ekledi. Yöresinde onu iyileştirme yeteneğinden dolayı "acı ot" diye adlandırırlarmış.

Kadastrocunun burada kimin adına konuştuğunu anlamak için, hatta belli anlamda doğru söylediğini bilmek için edebiyat sahnesinde epeyce yol almış olmak gerekir. 1922 mayısında Kafka bu sahneyi yazmadan önce Franz Blei merak uyandırıcı BESTIARIUM DER MODERNEN LITERATUR'unu yayınlamış, içine satirik bir sözlük koymuş ve zamanın yazar ve entelektüellerini egzotik yaratıklar olarak portrelemişti. Blei adaylarının özel eğilimlerini, tuhaflıklarını ve fobilerini çok iyi biliyora benziyordu, çünkü 'Kafka' için düştüğü kayıt şöyleydi:

"*Dişi Kafka çok ender görülen muhteşem ay mavisi bir fare, et yemez, aksine acı otlarla beslenir. Bakışı büyüleyicidir, çünkü insan gözlerine sahiptir.*"[26]

Filistinliler

Olaylar her türlü ölçü ve amacı aştıktan sonra
geriye çekilerek arkalarında boşluk bıraktılar.
Heimito von Doderer, DER GRENZWALD

"Sevgili Max, belki de bu kez hiç ayağa kalkamayacağım, zatürrenin gelişi bir aylık ciğer ateşinden sonra olası, bunu yazmam bile belli bir gücü olmasını savuşturmayacak.
Bu durumda yazdığım her şeyle ilgili olarak son isteğim şu:
Yazdıklarım içinde geçerli olanlar yalnızca şu kitaplar: Hüküm, Ateşçi, Dönüşüm, Ceza Kolonisinde, Taşra Doktoru ve Açlık Sanatçısı adlı öykü. ('Gözlem' in birkaç örneği kalabilir, hiç kimseye yok yok etme zahmeti vermek istemiyorum, bunların hiçbiri de yeniden basılmamalı). Bu 5 kitap ve öykünün geçerli olduğunu söylüyorsam bununla onların yeni basımlarının yapılması ve gelecek zamanlara kalması arzusunda olduğumu söylemek istemiyorum, tersine onların yitip gitmeleri benim asıl isteğime uygun. Var olduklarına göre, keyifleri isterse kimsenin onları almalarını engelleyemem.
Buna karşılık yazdığım her şey (dergilerde basılmış olanlar, manüskri ya da mektuplardakiler), elde edildikleri ya da ricalarla gönderildikleri kişilerden alınmalarıyla ayrı tutulmadan (gönderilenlerin kimlere gönderildiğini sen zaten biliyorsun, önemli olanlar bayan Felice M., bayan Julie doğumu Wohryzek ve bayan Milena Pollak'takiler, bayan Milena Pollak'taki birkaç defteri de özellikle unutma) -bütün bunların ayrı tutulmadan en çok da okunmadan (gene de bunlara bakmaktan seni alıkoyamam, seni engelleyemem ama bakmamanı tercih ederim, gene de başka hiç kimse bakmamalı) -bütün bunların hepsinin istisnasız, hem de olabildiğince çabuk yakılmasını senden rica ediyorum
Franz."[1]

Zatürrenin ne anlama geldiğini Kafka ekim 1918'de yakalandığı İspanyol gribinin onu yere sermesinden biliyordu. Bu sefer şanslıydı, başka komplikasyonlar çıkmadan ateşi düşmüştü. Her ne kadar dayısı Sigfried'in yanında Trisch'de (Trest) yeni bir kür denemesini kararlaştırıldığı üzere yapamadıysa da -aile Franz'ın şimdi yakınlarının gözetimi altında olmasına önem veriyordu- taşra doktorunun oldum olası bilinen öğütler dışında bir etkisinin olabileceği zaten kuşkuluydu.

İkinci vasiyet emrini de Kafka dostunun eline vermedi, tersine onu çekmecede sakladı. Onu haklı çıkarmak istemek pek umut verici olmazdı. Brod'dan daha önce bir felaket durumu olursa onun bürosunda sakladığı mektup ve yazılardan oluşan bir desteyi ilgi uyandırmadan yok etmesini rica etmişti, ama bunun anlaşılır nedenleri vardı, daha çok da karısı Elsa ile ilgiliydi. Son derece titizlikle formüle edilmiş olan Kafka'nın son isteğinin noktası noktasına yerine getirilmesi şansı ise buna karşılık azdı, çünkü yazarın çevresindeki hiç kimse özel tasarruf yetkisinin bu derece katı olan düşüncesini paylaşmıyordu. Brod üç bitmemiş romanı ateşe vermekten korusaydı bile, ki bunda kuşku yok- acaba hiç değilse mektuplar ve güncelerde anlayış gösterebilir miydi? Denemeye değerdi, Kafka için de bu mutlaka bir öz saygı sorunuydu, yaklaşan ölüm korkusuydu, ama tam bir açık idrakle kendi isteğini hiç değilse anlaşılır biçimde dile getirmekti. Buna karşılık bu güne kadar hep öne sürülen itiraz, Kafka'nın bu derece sert yok etme fiilini -aslında ciddiyse- tutup dostu ve destekçisine bırakmaması gerekirdi, o zaten bu pragmatik nedenlerden ötürü ısrarcı olamazdı. Çünkü Brod dışında kimsenin yok edilmesi istenen kâğıtlara yanaşma şansı yoktu: o Felice Marasse ile (doğumu Bauer) akrabaydı, Milena Pollak ona saygı duyuyordu, Kafka'nın manüskrilerinin bir kısmı Brod'daydı, ailesi de yayın konusunda çekingen davranmazdı (ki bu da ortaya çıktı). Brod Kafka'nın vasiyetini yerine getiren kişi oldu, çünkü *bu* isteği yerine getirecek başka biri yoktu. Kafka'nın bu düşüncesini onaylayan çelişki ise gerçekten topladığı mektuplar ve manüskrilerin çoğunun Brod'da oluşuydu.

O son isteğini ertesi ya da daha ertesi yıl böyle formüle eder miydi? Kendisinin yayınlanmasını istediği İLK ACI adlı öykünün, hatta onu ilerde son kitabına alacağının 'geçerli' yapıtlar listesinde olmayışı şaşırtıcıdır. Ayrıca biz ŞATO romanının manüskrisini ve diğer önceki aylarda kullandığı defterleri neden kendisinin yok etmediğini -ya da *hepsini birden* yok etmediğini bilmiyoruz - Bundan çıkartacağımız sonuç hiç değilse romanın halen yaşadığı ve Kafka'nın Spindelmühle ve Plana'da yazdığı yüzlerce sayfayla ne yapacağını bilemediğidir: bir yaşam yılı

boyunca ortaya çıkan bir başarıyı hemen yok etme isteği demek ki bu derece tutarlı değildi. Buna karşılık AÇLIK SANATÇISI konusunda hiç kuşkusu yoktu, öykünün *Neue Rundschau*'da ve *Prager Presse*'da yayınlanması onun asıl mesleğine sonunda geri döndüğünü gösteren ilk görülür işaretti. Öykünün ABD'deki Alman dilinde yayınlanan dergilerde yayınlanması aileyi çok şaşırtmış olmalıydı. Tuhaf bir tasavvurdu bu ve belki de Kafka'nın 'şöhret' denen ve yaşama yabancı bir şeyi ilk kez düşünmesini sağlamıştı: Bu ölçüsüz uzaklıkta gerçekten de *Franz'ımızın* tasarladığı öyküleriyle ilgilenen insanlar vardı.[2]

Şimdi Kafka'da gözlemlenebilen en dikkat çekici değişim ruhsal değilse de sosyal kolay ulaşılabilirliğin yeni biçimiydi. Eski yıllarda istediği gibi kahvede kalmak ya da gece konuşmalarıyla saatlerce dolaşıp durmak elindeyken ana babasının evini geriye çekilme mekânı olarak titizlikle bundan uzak tutmuştu. Kafka'nın yatağını ve yazı masasını yalnızca çok yakın dostları görebilmişti, odası hiç konukseverlik etkisi yaratmıyordu, ne giysisini ne de kravatını orada her zaman bırakmıyordu. Bu kamusal ve özel mekânın kronik hastalık yüzünden daha uzun süre titizce ayrımı olanaklı değildi. Hastalar ziyaret yapamazlar, onlar ziyaret *edilir*. En geç 1921 sonbaharında, Matliary'den döndüğünden bu yana Kafka'yı herhangi bir girişime yöneltmek güçleşmişti; ne soğuk nemli havada, ne de çok sıcakta evden ayrılamıyordu ve sıkça yükselen ateş bazen haftalarca dışarıya çıkmasını engelliyordu. Giderek uzun aşamalar olmadan onu evinde ziyaret etmek olağanlaşmıştı, arada bir hizmetçi kız büyük ziyaretçi gruplarına kapıyı açıyordu, hatta daha önce hiç görmediği kişileri bile -örneğin Brod'un haber vermeden yanında getirdiği oyun yazarı Georg Kaiser'i -yatağında kabul ediyordu.

Böylece özel, ama hiç de kural dışı olmayan bir olay olmuştu kasım ortasında Franz Werfel'in de yeniden ateşlenen Kafka'yı ana babasının evinde ziyaret etmesi. Herhalde Werfel Kafka'ya karşı belirli bir utangaçlık hissetmişti: Onu uzun süre küçük görmüş, daha sonra bu eksikliği heyecanlı övgülerle düzeltmeyi denemişti, buna rağmen onun yapıtına karşı yoğun bir ilgi duymamış olmalıydı açıkçası, bu konuda Werfel'in metinlerinin

hiçbir yerinde benzer 'etkiler' bulunmaz. Kafka ise Werfel'in ilk hayranlarından biriydi her ne kadar onun çocuksu rahatlığını bu arada iyice kınadıysa da -bunu zaten savaş da yaratmıştı-, başka insanların tüm güçleriyle çabalayıp başaramadıkları bu insanın eline anlaşılmaz biçimde tepeden inme geliyordu. Kaçırılmış yaşamın vicdan azabını Werfel hiç bilmiyora benziyordu, başkalarının nefes alışları gibi yazıyordu o. Kafka'nın gözünde o hâlâ, zayıf edebi başarılarla da asla tehlikeye düşmeyen yazarlık varoluşu ütopyasını temsil ediyordu. Etkili olmaya gebe ve gülünç ifadelerle çirkinleşmiş SPIEGELMENSCH (1920) adlı oyunda bile "müthiş bir yaşam ivmesi" buluyor ve BOCKGESANG'ın (1921) yazarına "büyük yüzücü" olarak hayranlık duyuyordu -ki bu Kafka'nın özel metaforunda en yüksek derecelendirmeydi.[3]

Şimdi ise Viyana'dan gelen yazarı dikkat çekici bir sinirlilikle karşıladı. Werfel'in son oyunu SCHWEIGER'i okumuştu, ucuz ve düşünce karışımından oluşan tuhaf bir oyundu bu, Werfel birbirine üstün gelen ve bozulan motifler yığını ile oyunu nerdeyse zevk alınmaz kılmıştı: spiritüalizm, papazlık, sosyal demokrasi, Yahudi düşmanlığı, psikiyatri ve psikanaliz, kürtaj, cinayet ve intihar, sahnede trajik bir aşk ve ölüm. Fazlaydı bu, bunda hayranlık duyulacak bir şey varsa diye yazdı Brod'a, o da olsa olsa "bu 3 perdelik çamuru aşma gücüdür". Oysa sorun bununla bitmiyordu. Çünkü Kafka edebi açıdan düş kırıklığına uğramakla kalmamış, aynı zamanda da kişisel bir incinmenin, hatta kırılmanın kaçınılmaz duygusunun acısını çekiyordu.

> "Basit bir beğenmeme olsaydı bu, o zaman belki daha kolay formüle edilebilir, bunun ötesinde de benim susabilmem de önemsiz olurdu. Oysa dehşetti bu, bunu nedenlemek güç, insan sadece mutsuz olduğunda inatçı ve katı ve aksi görünüyor. Siz mutlaka bir kuşağın öncüsüsünüz, bu dalkavukluk değil, kimseye karşı dalkavukluk olarak kullanılamaz, çünkü bu çamur içindeki topluluğu birileri yönetebilir. Bu yüzden siz yalnızca yönetici değil, daha fazlasısınız (...), insan vahşi bir merakla yolunuzu izliyor. Şimdi de bu oyun. Tiyatraldan en yüksek tüm avantajlara sahip olabilir, ama yöneticilikten geri çekilme, içinde yöneticilik bile yok, daha çok bir kuşağa ihanet var, bir gizlenme, bir anekdotlaştırma, yani onların acılarının rencide edilmesi."[4]

Kafka'nın bu reddedişi sözlü olarak ne kadar dile getirdiğini bilmiyoruz -belli ki bunları kibarca konuştu, Werfel de kendini bilinen belagatle savundu. Kafka birçok hamleye gerek duydu -ancak üçüncü deneyde bunları mektuba dönüştürebildi-, Werfel'in oyununu sadece edebi bir hata olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir çöküş olarak gördüğünü yazmak için. Dünya ile uyum sağlayamayan, insanlara yabancı kalan, kendisine ne anımsadığı ne de dile getirebildiği bir şeyin acı verdiği ve nihayet karısının özverili, sevgisinin bile ona ulaşamadığı Franz Schweiger adlı saatçinin olayı -Kafka'nın bir öykü için şablon olarak bütünüyle uygun düşen bu olayı Werfel gaddarca çözüp Schweiger'i psikatrik bir örneğe kadar alçaltmıştı. Schweiger'in şizofren bir kayma yaşamış olduğu sonunda ortaya çıkıyor, bilincinin kapandığı sırada çocuklara ateş açmış oluyor, klinik ders kitabında görülen bir olay. Ölçüyü doldurmak için Werfel Ottokar Grund adlı deli bir doçenti sahneye çıkartıyor, bu Otto Gross'un apaçık, epey haince bir karikatürüydü. Siz öyküyü çocuk cinayetinden keşfediyorsunuz diye yazdı Kafka Werfel'e, kendi öfkenize nerdeyse yeniliyorsunuz. "Ben bunu bir kuşağın alçaltılması olarak görüyorum. Psikanaliz dışında söyleyecek bir şeyi olmayanın bu konuya karışmaması gerekirdi."[5]

Werfel kırılgan, ama hiç değilse barışsal huylu bir insandı, yapıtına yöneltilen, sevgilisi Alma Mahler'in bambaşka bir tonda kafasına kaktığı eleştirel notları kişiler duygulardan ayırt etmeyi çok iyi biliyordu. Kafka'yı yeniden ziyaret etmeyi bir süre için ertelemenin daha iyi olacağını anladı,[6] gene de hasta dostu ve eleştirmenini bir kere daha Semmering'e davet etmekten sakınmadı, hatta ona birlikte Venedik'te kalmayı önerdi. Kafka'nın sitemleri onun her zamanki çekingenliği ile karşılaştırıldığında nerdeyse vahşiceydi ve Werfel'in Gross'la ilgili bir şaka yapmayı göze alması bunun için yeterli açıklama değildi -her ne kadar yıllar önce üçü bir arada oturmuşlar, hatta ortak çıkaracakları bir derginin planlarını tartmış olsalar da. Oysa Werfel'in Otto Gross 'olayındaki' düşüncesi bu arada başkaydı. Hem Max Brod her zaman Kafka'nın en hoş ve en özenilmesi gereken alışkanlıkla-

rının her ciddi çabayı tanıması, her başarısızlıkta iyi niyet, hatta kötülükte iyiyi aradığını savlamamış mıydı?

Kolayca yanlış anlaşılır bir huydu bu. Çünkü Kafka okuyucu olarak öylesine iyi niyetli değildi, daha çok edebi, hatta yöntemsel yapıtlara karşı, kaderleri insanı ister ilgilendirsin ister ilgilendirmesin, ama ilk karşılaşmada onların önce dinlenmeleri gereken canlı insanlara davranıldığı gibi davranırdı. Bu yüzden üçüncü derecelileri de iyi niyetle kabul etme ve profesyonel karşı çıkma olmaya aldırmadan başkalarına önerme yeteneğine sahipti -nihayet bir keresinde Brod'a tüm sanatın sonuçta anlaşma deneyi olarak algılanması gerektiğini yazmıştı, "insandan insana doğru sözün mümkün kılınması olarak."[7] Edebiyatı kesin kişisel olarak alma davranışı Kafka'yı çoğu zaman şaşırtıcı yumuşak hükümler vermeye itiyordu, özellikle de yazarla dostsa ve onun yapıtının oluşumunda katılımı olmuşsa. Aynı nedenlerden ötürü ve aynı sonuçlarla tam tersinin olabileceği ise şimdi Werfel'in başına geliyordu. Kafka sanki SCHWEIGER kesin olarak kendisine gönderilmiş, ona bir ayna tutuluyormuş gibi tepki gösterdi, bu aynanın içinde kendisi için bile bilmece olan, yaşamı paylaştığı insanlarla ebedi uzaklıkta yaşayan ve bu yüzden sevgiye cevap verme yeteneğine sahip olmayan bir insanın yüzünü gördü. Bu kişi Franz Schweiger'di. Werfel doğru olana isabet ettirmiş, oku açık yaraya batırmıştı.

Bir kere bile olsa bütünüyle haklı olma bilincine Kafka buna rağmen ulaşamadı. Kendisi eleştirel hükmünden emindi, belki de daha önce olmadığından daha çok, Werfel'in oyunu basın tarafından da epey kaba bulunduğunda tatmin olmalıydı. Buna rağmen böylesi bir hükmün nasıl bir genel geçerlilik bulduğu kuşkusu kaldı. Kafka Werfel için saptadığı mektup taslaklarında iki kez 'kuşak' sözcüğünü kullanmasını sadece kendisi adına kullanmadığını ortaya koymak için yazmış olmasına rağmen Brod'a gönderdiği bir haberde hiç çekinmeden SCHWEIGER'e olan duygusunun "öylesine kişisel olduğunu, belki de sırf benim için geçerli" diye kabul etti: "bana çok dokunuyor, iğrenççe beni en iğrençlikte yaralıyor" dedi.[8]

Bu edebi hükmün kararsızlığı hiç de yeni değildi ve Kafka'yı ömür boyu üzdü: Bir sanat yapıtının etkisini o kadar tesirli anlatmayı beceriyordu ki sanki bir insanın çekiciliği söz konusuydu, oysa hep bağlayıcı oranlar bulmada ve kamusal tartışılabilir kriterli izlenimlerle dengelemede başarısız kalıyordu. Kafka'nın meslek yaşamında çoğu zaman tarttığı yazar olarak bağımsız bir varoluş nesnellik yeteneği olmadan hemen hemen düşünülemezdi, şimdi de düşünülemez. İster eleştirmen, ister gazeteci, redaktör ya da serbest kitapevi redaktörü olsun: Tüm bu yan mesleklerde, ki Kafka bunlar olmadan Prag dışında varlığını sürdüremezdi, salt dilsel yetenekten çok kompetan ve anlaşılır hüküm yeteneği çok daha geçerliydi. Kaleme alınmış onurlandırmalar Kafka için o kadar güçtü ki, bu yüzden son derece ender olarak buna başvurmuştur. Son olarak Hans Blüher'in antisemit çatışma yazısı SECESSIO JUDAICA'nın eleştirisini üç paragraftan sonra bir kenara koymak zorunda kalmıştı -hem de tüm dostları bu broşürü bildikleri ve tartıştıkları halde ve o sohbetlerinde öneri ve öğüt alabilecekken ve de kendisi Blüher'in saldırısının diğerlerinin düşündüğü gibi asla cevapsız kalmaması kanısındayken.[9]

'Geçici emekliliğin' özlenen özgürlüğünün orta yerinde şimdi bir başarısızlık özellikle acı vericiydi. Kafka eleştirmen ya da denemeci olarak yayınlama olanağını uzun süre beklemek durumunda değildi, çünkü yazar olarak tanınıyor ve saygı görüyordu. Her ne kadar Max Brod'un aylardan beri *Prager Presse*'deki seri ve sipariş yazıları doğal olarak düşünülemez olsa da, Kafka kısıtlı mali durumunu konu ve çalışma aralıklarını özgürce yöneterek epey düzeltebilirdi. Bu çare de dostları arasında zaman zaman tartılmışa benziyor. Çünkü daha 1922 ağustosunda Brod ve Weltsch şaşırtıcı bir fikirle Kafka'yı *Der Jude*'nin yayıncısı olarak (geçici olarak) bu görevini bırakmaya karar veren Martin Buber'in ardından önermeyi düşünmüşlerdi. Kafka bunun bir şaka olması gerekir diye cevapladı. "Ben bu konunun sınırsız bilgisizliği içinde, insanlarla olan tüm ilişkisizliğimle, her sağlam Yahudi zeminin ayaklarımın altındaki eksikliğiyle böyle bir işi nasıl düşünebilirim? Hayır, hayır."[10]

Bir dergi sorumluğunun Kafka'yı fazlasıyla yoracağı kuşkusuzdu. Salt hastalık ve kronik uykusuzluk bu işlerin karşısındaydı, en çok da onun metinler ve egemen olunamaz keyifler ve dış etkilere olan bağımlılıkla acımasız ilişkileri yüzünden. Ya Yahudilik? Kafka'nın burada öne sürdüğü pek inandırıcı gelmiyor kulağa. Yahudi ritüeli ona yabancı kalmıştı, onu burada ilgilendiren olsa olsa çocuklara ait olan karnavalımsı Purim bayramıydı.[11] Yahudiliğin politik ve kültürel tarihi hakkında katıksız bilgi sahibiydi, on yıldan bu yana siyonizm tartışmalarını izliyor, *Selbstwehr* ve *Der Jude*'yi okuyor ve olasılıkla 1919'dan beri yayınlanan *Jüdische Rundschau*'yu biliyordu. Yani bir uzman bilgisi değildi bunlar, ama geniş bir genel bakıştı. Ayrıca Kafka'nın hangi Yahudilik konularının bulaşıcı olduğu konusunda hissetme yetisi vardı. Siyonist eğilimli dergilerde 'Yahudi kimliği' ve 'Yahudi ulusallığı' hakkındaki soyut tartışmaların giderek moda olmaktan çıkması onun düşüncesine uygun düşüyordu; artık önde olan somut kültür politikası işiydi, örneğin Berlin'deki Yahudi Halk Yurdu'nun başarısı ve ekonomik, politik, dini ve etnik bir demet sorunu yaratan Filistin'e göç. Bu Kafka'yı genel kültür ve din tarihi gözlemlerinden çok daha fazla ilgilendiriyordu, oysa Brod iki ciltlik 'itirafnamesi' olan HEIDENTUM CHRISTENTUM JUDENTUM da (1921) (PUTPERESLİK HRİSTİYANLIK YAHUDİLİK) Yahudiliğin Hıristiyanlıktan üstün olduğunu ispata kalkışmış, Kafka bunu alayla karşılamıştı.

Oysa bu Kafka'nın Yahudi topluluğa cepheden -tıpkı Hans Blüher'in sunduğu gibi- saldırıları tüm etkisiyle kavramasını engellemiyordu. Doğrusu Blüher'in düşünsel derinliği ya da herhangi sürpriz tezleri değildi Kafka'yı kaleme sarılmaya kışkırtan, daha çok Blüher'in açık yana saldırmasının gerçeği idi: Yahudiliği dekadansın ve mimiğin aynı sözleri ile betimlemesiydi,[12] ki *Batı Yahudilerini,* Siyonistlerin ve Kafka'nın kullandığı sözlerle karakterize ediyordu. Her Yahudi, diye yazıyordu Blüher, "özünde hastadır: başka hiçbir halkta bu görülmez." Blüher tüm entelektüel kısıtlılığı yanında araştırmalara dayanmayan 'özler' işini doğal olarak Weininger'den kopya etmişti: dürtü-

lerinden emin bir antisemitin Yahudileri "dünya pogromuyla" tehdit etmesi korkunçtu ("Almanya cinayetten ürken tek ülke olacak"), aynı zamanda da bu evrenin başka bir yerinde tahammül edilen başka bir kiracı olmadığı konusundaki onların yaralı öz bilincine isabet ettirebiliyordu.[13]

Kafka'nın Yahudilerin kaderiyle ilgili her şeye olan ilgisi, son yıllarında ağırlıklı olarak artıyordu. Çok çeşitli içsel ve dışsal nedenler karşılıklı olarak güçleniyordu, silsilelerinin ve kronolojilerinin yalnızca çerçevelerinin eksiksiz olarak belirlendiği yeniden oluşan nedenler değildi bunlar artık. Şurası kesin ki Kafka da her Yahudi gibi dünya ölçeğindeki antisemitizmin hiç eksilmeden hâlâ mevcut oluşundan düş kırıklığına uğramış ve depresyona girmişti. Savaş sonundan ve otokratik egemenlik sisteminin yok oluşuyla söz verilen yeni politik düzenin bu yönde hiçbir etkisi olmamıştı, hatta demokrasinin ona yeni oyun alanları yarattığı her yerde antisemitizm daha da görülür ve saldırgan oluyora benziyordu. Almanya'da 'gamalı haçlıların' ayaktakımından duyulan korku dolaşıyordu, bunlar meclis gücü için değil, sokaktaki güç için savaş veriyorlardı, Walther Rathenhaus'un 24 Haziran 1922'de öldürülmesi burada cumhuriyetin doğum sancıları çektiği konusundaki son umutları da yıkmıştı: "Onu bu kadar uzun süre yaşatmaları akıl alır gibi değil" diye yorumlamıştı Kafka boyun eğme siyonizmiyle.[14] Organize antisemitler belli ki istikrarlı politik koşullar altında devletin şiddet tekelini tanımaya hazır değildiler. Bunun anlamı Yahudilerin demokratik yönetilen bir ülkede daha güvenli olmayacakları, aksine kayserin rejiminde olduğundan daha çok tehlikeye maruz kalacaklarıydı. Ya Prag'daki durum daha mı iyiydi? 'Sağ bir darbeden' burada kimsenin korkmasına gerek yoktu. Ama durmadan polisin uyguladığı Yahudi düşmanı şiddet daha çekirdeğinde bastırılmak zorundaydı, Alman üniversitesinde de atmosfer -ki Kafka Klopstock'la ilgili olarak tedirginlikle gözlemlemişti- iyileşmez biçimde zehirlenmişti. Nereye bakılırsa bakılsın iyi bilinen tehditlerin yeniden dirildiği bir dünyaydı, canlı ve çok sesliydi. Doğruluk istemiyle zor bir araya getirilecek olan böylesi bir dünyaya boyun eğmeye kaçmanın anlamı yoktu.

Bir yazar gazete okumak ve bunun dışında düşlerini izlemekle yetinemez. Dünyada oluşanlara tepki göstermek zorundadır: ister üretimsel olsun, ister keskin bir bakışla ya da bilinçli uzaklıkla. Kendi edebi durağanlığının evrelerinde de olsa Kafka diğer Alman-Yahudisi yazarların nasıl tavır aldıklarını izliyordu, onun için karakteristik olan hayranlık, beğeni onlarla aynı düşüncede olmasından ya da olmamasından asla kaynaklanmamasındaydı. Kendi kültürel ve tarihi kökenlerini yadsımak, onları alaya almak ya da onlara kayıtsız kalmak doğaldır ki dekadans belirtisiydi, asimile olmuş Batı Yahudisine karşı çıkan antisemitizmi tam anlamıyla *haklı buluyordu*: Bu Brod'un da görüşüydü, hatta bir süre radikal biçimde Kafka'nın görüşüydü de. Oysa bununla kişinin bu alçaltıcı duruma karşı ne yapabileceğinin kararı verilmemişti. Siyonist bir gruba katılma olabilirdi mutlaka, İbranice öğrenmek, arada bir sinagoga gitmek ve Filistin için para yardımında bulunmak. Oysa bunlar dışsal eylemlerdi, acıları dindirirlerdi, ayrılmış kökleri asla iyileştiremezlerdi. Kafka Werfel'e kuşakların acısını anımsatırken özellikle buna işaret ediyordu, basit bir kuşaklar arası çatışmadan kaynaklanan acılar değildi bunlar, tersine çok daha derinlere uzanan bir kırılmaydı: kavramadan yani, babaların asimile olmuş Yahudiliği tamamen hayali, dayanaksız, tarihsel açıdan hiçbir şeyle kanıtlanamaz, hemen yıkıma bırakılacak bir olaydı, eşzamanlı sarsıcı deneyden de insanın bu 'Batı' Yahudiliğinden öylece karar vererek çıkamayacağı idi.

> "Benim bu olayda psikanalizden daha çok hoşuma giden kiminin tinsel olarak yaklaştığı bu baba kompleksinin suçsuz babayı değil, babanın Yahudiliyle ilgili olanı kavramam. Babaların anlaşılmaz onayıyla Yahudilikten uzaklaşmayı (bu anlaşılmazlık en gücendirici olandı) istiyordu çoğu Almanca yazmaya başlayan, bunu istiyorlardı, ama arka bacaklarıyla hâlâ babanın Yahudiliğine yapışıyor, ön bacaklarıyla yeni bir zemin bulamıyorlardı. Bu konudaki çaresizlikleri onların esinlenmeleriydi."[15]

Bu karmaşadan yazar için çıkan sonuç Kafka için çoktan belliydi, buna rağmen Max Brod'un kendi işi için çıkardığı neticelerin tam tersineydi. Brod eğitime dayanıyordu, asimilasyo-

nun çıkmaz sokak olduğunu anlamış olan Yahudi yazarın bu bilgiyi başkalarına verebileceğini ve olanaklı çıkar yollar, olumlu karşı görüntüler göstermesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle Brod'un öykü ve romanlarında durmadan 'Yahudi' ve 'Yahudice' kavramları görülür, hem de hiç beklenmedik bağlamlarda ortaya çıkar bunlar -hatta sadece din dışı kıskançlık sorunun olduğu yerde bile. Kafka ise edebi yazının propaganda ile ilişkisi olamayacağına bağlıdır. Yazar yaşadıklarını tartışmak durumunda değildir, tersine mümkün olabildiğince temiz biçimde *göstermelidir* -"kendini unutarak" diye yazdı Brod'a, yani her entelektüel sansürün dışlanması altında, hatta gerçeklik prensibinin geniş dışlanmasıyla. Kafka'nın estetik ideali kendi metinlerinde hangi bölümlerin kişisel, hangilerinin Yahudilik ya da salt 'insani' oluşlarını tamamen açık bırakmaya hedefliydi, işte bu neden yüzünden her türlü doğrudan Yahudiliği bir tabu ile ispatlıyordu: edebi metinlerinin hiçbirinde bu kavram yoktur. Buna rağmen her türlü milliyetçi Yahudilikten etkilenen edebiyattan çok daha üstün bir derinlik keskinliğine ulaştı.

Kafka'nın sanat yapıtının biçimine yazarın söyleyeceklerinden ya da kastettiğinden önce kesin öncelik tanıma tavrının son derece zıt sonuçları vardı. Çünkü bu gibi ölçülere göre artık yazarın Batı Yahudiliği trajedisinin güçlü görüntüsel ve güçlü dilsel anlatımını elde etmeye çalışması önemli değildi, daha çok yapıtının öngördüklerinden bağımsız olarak, hatta istemine karşı inandırıcı *anlatım* olmasıydı. Özellikle de Karl Kraus adıydı titizlikle bu noktayı işaret eden, Kafka eleştirmen olarak onun yolundan çıkmış, kendi yoluna girmişti: Brod ve Werfel *Fackel*'in yayıncısıyla tartışıp Kraus'a duydukları ilgiyi yavaş yavaş kaybederken, onu en iyi figür olarak görmezlerken -ki nesnel bir anlaşma burada gelecek için de ortadan kalkmıştı-, Kafka onun yazılarını okumayı büyük bir istekle sürdürdü, hatta Kraus'un saldırgan satiri LITERATUR ODER MAN WIRD DOCH DA SEHN adlı bir örneği daha olmayan ateşlemesinden ve onun mermilerinin Kafka'nın doğrudan doğruya kendi çevresine isabet etmesinden bile ürkmemişti. Kafka'yı bu tarz bir yazıya çeken neydi? Brod'a bunu haklı çıkarmayı denedi.

"O zamandan beri doğal olarak zayıflamış olmasına rağmen o günkü etki bana son derece uygun görünüyor, kalbe işliyor. Alman-Yahudi edebiyatının bu küçük dünyasında gerçekten o ya da onun savunduğu bu derece hayranlık uyandırıcı biçimde bağlı olduğu prensip hüküm sürüyor, hatta kendini bu prensiple karıştırıyor ve başkalarının bu prensibe katılmalarını sağlıyor. Sanırım ben kitapta yalnızca espri olanı oldukça iyi ayırabiliyorum, ayrıca da acınası şikayetler olanı ve nihayet doğru olan, hiç değilse benim yazan elimin doğrusu olduğu kadar, hem de belirgin ve ürkütücü biçimde bedensel olanı. Espri genel olarak Yahudi ağzıyla Almanca konuşmada, Kraus gibi Yahudi ağzıyla Almancayı başka kimse konuşamaz, bu Alman-Yahudisi dünyada hiç kimse Alman ağzıyla Almanca konuşmaktan başka bir şey bilmez, bu ağız en geniş anlamıyla alındığında, yani gürültülü ya da sessiz ya da kendi kendine işkence eden yabancı mülkün gasp edilişinde, ki bu mülk kendileri tarafından elde edilmemiş, tersine (nispeten) kaçamak bir kapmayla çalınmıştır ve her ne kadar tek bir dil hatası ispatlanamazsa da yabancı mülk olarak kalır, çünkü bu konuda her şey ispatlanabilir vicdanın en hafif sesiyle, bir pişmanlık anında. Bununla Yahudi ağzıyla Almanca konuşmaya karşı bir şey dile getirmiyorum, bu ağzın kendisi zaten güzel, kâğıt Almancası ve dilsiz konuşmasının organik bir bağı (...) ve zarif dil duygusunun sonucu, Almancada sadece lehçelerin ve onların dışında son derece kişisel yüksek Almancanın gerçekten yaşadığını kavramış, oysa geriye kalan dilsel orta sınıf, külden başka bir şey değil, sahte yaşama yalnızca son derece canlı Yahudi ellerinin onu karıştırmasıyla ulaştırılabilir. Gerçek bu, gülünç ya da korkunç, istendiği gibi; peki ama Yahudileri neden karşı konulmaz biçimde oraya çekiyor? Alman edebiyatı Yahudilerin özgürleşmesinden önce de yaşıyordu ve de büyük mükemmellikte, benim gördüğüm kadarıyla daha çok da ortalama olarak asla daha az, bugün olduğundan daha az çeşitli değildi, belki günümüzde çeşitliliği azalmıştır bile. Bu ikisinin Yahudilikle böyle ilişkili oluşu, daha doğrusu genç Yahudilerin Yahudiliklerine olan ilişkileriyle, bu son kuşağın korkunç içsel durumuyla ilişkili oluşunu Kraus kavradı ya da daha doğrusu onun sayesinde görünür oldu."[16]

Son cümle önemli: Karl Kraus'un krizi doğru olarak 'kavradığı', anladığı değil *-anlamadı* Kafka'nın görüşüne göre[17]- Kraus'un bu krizin aktörlerini 'haklı' hükümlendirmiş oluşu ya da olmayışı önemli bir fark yaratmazdı. Etkileyici olan daha çok onun devasa yapıtının Batı Yahudiliği krizini *temsil etmesiydi*, olağanüstü, aynı zamanda da çift anlamlı gülünç biçimde. *Fackelkraus*, Batı Yahudisi *par excellence* yazar, sanki kendi kişisel incinmesiymiş gibi her yanlış ismin e-halini takip eden dilin vazgeçmez savunucusu, karşıtlarının yapıtlarındaki her Yiddiş

serpiştirmeyi alayla karşılayan kutlanan konuşmacıyı -özellikle de bu Kraus'u Kafka Yahudi ağzıyla Almanca konuşmanın ustası olarak övüyordu. Bu can alıcı nokta Brod'un bile bütünüyle kaçınamadığı etkiydi, onun çoğu zaman yinelediği inancıydı, yani hiç kimsenin Yahudilikten kopamayacağının.[18]

Peki ama bunu anlamak için Kraus'a tahammül etmek gerekli miydi? Dilsel ve ideolojik açıdan birbirleriyle zıt dünyalara ait olan *Die Fackel* ve *Selbstwehr*'in Kafka'nın yazı masasında yanyana durmaları, onları aynı hayranlıkla okuyor olması her şeye rağmen eski dostunun anlamadığı bir durumdu. Matliary'de *Die Fackel*'i, olasılıkla da Kraus'un EDEBİYAT operetini birlikte etüt ettiği daha genç, gamsız okuyucu Robert Klopstock'a Kafka çok daha açık sözlü olarak ortaya koymuştu: derginin yeni sayısının çıkması birkaç ay beklendikten sonra Plana'dan "tüm iyi ve kötü dürtülerin bu tatlı yiyeceğini kendimden esirgemek istemiyorum" diye yazdı; daha sonra ise *Fackel*'le "geceler boyunca yıpratıcı orjiler" yaşadığını, Klopstock'un bunları zaten çok iyi bildiğini belirtti. Brod bu gibi günahlardan haberdar olmadı.[19]

Asimilasyonun dehşetini en duyumsal biçimde asıl adıyla anmadan gözler önüne serilebilir oluşunu Kafka'nın kendisi daha önce göstermişti: AKADEMİYE RAPOR eğitilmiş bir 'insan-maymun' tarafından sunuluyordu, onanmış Siyonistleri bile korkudan titretmişti. 1922 sonbaharında, ŞATO romanını yarıda kestikten sonra Kafka bu göreve yeniden eğilmiş, bu kez ise benzersiz ince bir biçim bulmuştu: BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI (Brod'un kattığı) son derece geniş çalışılmış metnin başlığı, şayet tamamlansaydı DÖNÜŞÜM uzunluğunda, belki de küçük bir roman olacaktı, buna rağmen bu metin yapısı belirli bir konudan bütünüyle vazgeçiyordu.[20] Yıllarını köpek yaşamının belirtilerini araştırmaya adayan bir köpeğin öz yaşamsal raporuydu bu: gözlemleme, sabırlı soruşturmalar yoluyla yapılan, ama deneysel, kendi deneylerine dayanarak. Bu öğrenme isteğine yedi "müzik köpeğinin" heyecan verici sahneye çıkmaları ön ayak olmuştu, Ben-anlatıcı çocukken yaşamıştı bunu: dans eden,

zıplayan, arka ayakları üstünde yürüyen ve gizemli biçimde müzik yapan köpekler. Bu yaratıkların öneminin ne olduğu sorunu genç seyirciyi kısa süre sonra ilerleyen tepkilere götürüyor ki bunlar hem gündelik hem de alışılmadık fenomenleri kapsıyor: örneğin köpeklerin yiyeceklerinin nereden geldiği, bir de "hava köpekleri" diye anılan, asla yere basmayanların efsanelerini.

Bu yapıt da, fragman olarak kaldıysa da, Kafka onunla inceliği onlarca yıldır tüm Kafka araştırmalarını yanıltan, en iyi olarak kabul edilen artistik bir parçayı başarmıştı. Doğal olarak metin önce aslında burada kimden söz edildiği düşüncelerini kışkırtmıştı. Köpekler genellikle öz yaşam yazamayacaklarından ve Kafka'nın niyetinin de kesinlikle davranış araştırmalarına katkıda bulunmak olmadığına göre öyküsü belli ki hayvan masallarına aitti. Bir insan halkı bu, insan alışkanlıkları burada araştırılan ve anlatılanlar, kimin kastedildiğini anlamak da güç değil. "Hiçbir yaratık" diyerek şaşırıyor anlatıcı, "bildiğim kadarıyla biz köpekler gibi dağılmış olarak yaşamaz bizim gibi... biz ki birbirimize bağlanmak istiyoruz -her şeye rağmen hep aşırı duygusallık anlarında bunu başarıyoruz- hem biz birbirimizden ayrı yaşıyoruz." Yahudiler bunlar, başka kimler olabilir ki, başka hiçbir halkı daha kesin anlatmış olamaz. Ve her şey uygun görünüyor. Hava köpekleri doğal olarak ünlü 'hava insanları', ayaklarının altında yeri hissetmiyorlar -ister sosyal açıdan köklerinden koparılmış olsunlar, ister gerçek dışındaki eski yazılarda yaşıyor olsunlar. Kafka'nın müzik köpekleri görüntüsünde Café Savoy'daki Doğu Yahudisi oyuncuları portrelediği -ki onlardı ona uyanış yaşantısı sunanlar-, doğrudur; atmosfer açısından da BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI'ndaki anlatım 1911 güncesindeki pasajlarla uyumlu. Böylece ARAŞTIRMALAR'ın iki yerden beslendiği şaşırtıcı değil: hem topraktan gelen, hem de 'yukarıdan' gelen besi, belli ki dinden, sanattan ve tarihten gelen, bunlar olmadan hiçbir halkın yaşamda kalamayacağı, hele Yahudilerin hiç kalamayacağı düşünsel besidir.

Bu yorumlamanın inandırıcı bir alternatifi başka hiçbir yerde görülmez. Doğal olarak sakıncası sadece *en gross* işlevli oluşundadır, oysa öykünün sayısız ayrıntısı eskiden olduğu gibi

bilmece olarak kalır. Örneğin, hava köpeklerinin ufak ve zayıf oldukları üzerinde neden bu kadar ısrarla duruluyor? Müzik köpeklerini seyrederken anlatıcının takıldığı "tahta karmaşasının" anlamı nedir? Sözüm ona av peşinde olan, bu yüzden anlatıcıyı ürkütmek isteyen, hatta buna *mecbur olan*, başka bir köpekle karşılaşma, köpeklerin burada Yahudiler için durdukları avantajı anlaşılmıyor. Denklem sadece *hemen hemen* çözülüyor, geriye kalan açıklanmamışlık ise, onu salt anlatısal yan ayrıntı olarak bir tarafa bırakmak epey büyük.

Kafka'nın burada okuyucularına hazırladığı şaka tüm yapıtı içinde benzersizdir. BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI Kafka'nın tüm metinleri gibi yorumlama ister ve burada kesinlikle bilimin söz konusu olduğu bu çağrıyı güçlendirir ve onu karşı konulmaz kılar. Gerçekten de insan Ben-anlatıcının niyetini sadece onun söylediklerinin sözcük anlamında aldığında ve metaforik yorumlardan önce bütünüyle vazgeçtiğinde anlar. Şaşırtıcı biçimde metin, ardında *hiçbir şeyin* olmadığı varsayıldığında bile okunurdur, burada sıradan bir köpeğin köpekler arasında yaşadığı ve acı çektiği algılanır. Nasıl üreticilerinin bilinmediği o tepelerde büyüklük taslayan küçük hava köpekleri kucak köpeklerinden başka bir şey değildir. Yoldaki engelleri kaldırmaktan başka bir şey yapamayan avlayan köpek terbiye edilmiş av köpeğidir, emir altındadır, onun anlatıcıya yaptığı, artık dikkatle uzaklaşması gerektiğine, yoksa daha sonra daha hızlı koşmak zorunda kalacağına dair yaptığı karanlık tehdit, efendisinin elinde tüfekle artık yakında olduğundan başka bir anlam taşımaz. Ben-köpeğin müzik köpeklerini izlerken sıkıştığı tahta karmaşası üzerlerinde asıl seyircilerin oturdukları sayısız sandalyenin bacaklarıdır, mekânın "biraz puslu" oluşu yukarıda sigara içildiğine işaret eder- doğal olarak müzik köpekleri müziği "sihirbazlıkla yoktan yaratmazlar", aksine eğitilmiş köpekler insan yapısı olan melodiye uyarlar. Ya beslenme? Bu *evcilleştirilmiş* köpeklerden gelir, aslında da hep yukardan, bu herhangi bir 'köpek biliminin' gözlenmesi değildir anlatıcının kendini beğenmişlikle sunduğu, aksine mamanın daha havada uçuşurken çoğunlukla kapıldığı doğal bir oluşumdur, edilgen kalan köpek

mamayı yerden toplamak zorundadır. Kafka'nın anlatısal şakaya olan eğilimi burada elle tutulurdur. Ve bu şaka özellikle araştıran köpeğin kendi yaşam dünyasını hiç kale almamasının belirleyici etkenindedir. "... Köpekler dışında ne var ki" diye sorar o. "Geniş boş dünyada başka kime telefon edilebilir ki?" Evet, belki insanlara, raporunda bir kez bile anılmayan insanlara. Onları sonunda algılayabilseydi, son derece güçlü 'tüccar halkının' içinde yaşayan köpeklerin bağımlı bir 'konuk halk' olduklarını kavrardı, o zaman küçük evreninin bilmeceleri kendiliğinden çözülür, o da bilimsel işine son verirdi. Bir şeyi anlamamalarına yol açan şey köpeklerin körlükleriydi: neden en severek kümeler halinde birleştikleri halde özellikle onlardı bu kadar tek tek yaşayanlar. *Zorunlu* oldukları için böyle yaşıyorlar. Tıpkı Yahudiler gibi.[21]

Prag Yahudi cemaatini 1921 sonbaharında canlandıran olağanüstü bir olaydı, daha birkaç yıl öncesinde hemen hemen hiç düşünülmeyecek bir olaydı bu: Onların ortasına Kudüs'ten gelen 18 yaşında bir kız düşmüştü, kız hiç de eski ülkesini ziyarete gelen biri değildi, o Filistin'de *doğmuştu* ve ilk kez Avrupa toprağına adım atıyordu. Savaş yıllarındaki göçmen sefaletinden sonra Prag cemaati mecburen daha açık olmuştu, sarsıntı yüksekti, aynı inançtaki yoldaşların dünyanın ırak köşelerinden gelenlerin anlattıklarına alışmışlardı, yabancı ve çoğunlukla cahil kişilerdi bunlar, Yiddiş, Lehçe, Rusça ve Macarca ile zorla anlaşmaya çalışıyorlardı. Oysa bu Kudüs'ten gelen Puah Ben-Tovim olayı bambaşkaydı. O modern ve temiz İbranice konuşuyordu, konuştuğu dil hiç de profesör Rath'ın ders kitabından çıkmamıştı, daha çok yeni İbranicenin kurucusu [22] Eliezer Ben-Jehuda'nın kendisinden kaynaklanıyordu, ayrıca da oldukça iyi Almanca konuşuyordu, misyonerlerin yönettiği Kudüs'teki bir lisede öğrenmişti Almancayı. Bu dil bilgisiydi zaten onu Kudüs üniversitesi kütüphanesinin kurucusu ve yöneticisi olan Hugo Bergmann'la yan yana getiren, Bergmann da onu üniversiteye kaydolsun ve matematik okusun diye Prag'a göndermişti. Bergman onun için baş haham Dr. Brody'e bir bonservis yazmıştı, Puah Bergmann'ın annesinin evindeki bir odaya yerleşmişti.

Okumak için gelmişti. Ama hesapta olmayan bir şey oldu: Prag Yahudileri -özellikle de aralarındaki en kültürlüler -asıl *ondan* bir şeyler öğrenmek istiyorlardı. Oradan oraya yönlendirildi, birçok geceyi Yahudi 'Blau-Weiss' gençleriyle geçirdi, küçük Yahudi cemaat okulunda ders verdi, şarkiyatçı profesör Isidor Pollak'ın seminerlerine katıldı ve B'nai B'rith-locasının üyeleri tarafından davet edildi, Felix Weltsch de bu locanın üyesiydi. Herkes onun İbranicesine hayran kaldı ve ondan Tora'nın sözlerinin değil, bağlayıcı *Iwrith*'in ilk elden dinlendiği yayılınca kız dil öğretmeni olarak iyice ciddiye alındı.

Kafka tarafından da. Puah'a ilk kez nerede rastladığını bilmiyoruz; bayan Begmann'la iyi arkadaş olan annesiyle birlikte rastladığı olası, ama belki de Brod'da ya da Weltsch'de, ki onlar Filistin'i Avrupalı olmayan bir bakış açısından dinlemenin değerli fırsatını kaçırmak istememişlerdi. Filistin'in yalnızca düşünü gören Praglı Siyonistler için Puah Yahudiliğin geleceğini temsil etmekle kalmıyordu: Yalnız mimiklere hiçbir biçimde bağlı olmayan, asimilasyon zorunluluğunu sadece tarih derslerinden tanıyan, eski kıtayı hüzünlü bir anımsama içinde değil de, tersine turistik merakla gözlemleyen Yahudi öz bilincini de temsil ediyordu. Kafka da Filistin'le ilgili sorularında doyumsuzdu; Puah'dan öğrenilenler *Selbstwehr*'in yazdığı politik durum raporlarından çok daha canlı ve somuttu, aynı zamanda da YAHUDİ FİLİSTİN'İNE YOLCULUK adlı birkaç ay önce yayınlanan Arthur Holitscher gibi akıllı bir gözlemcinin röportajlarından daha özgün ve günceldi.[23] Nihayet onu adlandırdığı "küçük Filistinli kız"dı Kafka'nın İbranice diline duyduğu ilgiyi yeniden canlandıran. 1922 yılında, olasılıkla Kafka Plana'dan döndükten sonra kız Altstaedter Ring'deki eve haftada iki kere gelerek ders vermeye başladı.

Yahudilik, gençlik ve kadınsallık -Kafka için Puah'a büyük sempatiyle bakmasının, hatta şaşmaz bir idealleştirme duymasının üç nedeniydi. Çok kibar ve çekingendi diye anımsıyor onu Puah Ben Tovim yaşlı günlerinde; ama ona yeni bir etekliği ya da görünüşü hakkında kompliman yapmaktan çekinmezmiş. "Kuşkusuz benim hoşuma gittiğini biliyordu, gerçek kızdan çok bir

idealdim onun için, hem de o uzak Kudüs idealiydim, durmadan bana orayı soruyordu ve geri dönüşümde bana eşlik edeceğinden söz ediyordu." Kafka, Puah'a öyle görünüyordu ki, sanki uzandığı her içeceği duygusallıktan boğulan birisi gibi içiyordu.[24] Bu gibi duygulara kız doğal olarak cevap veremezdi. Kafka Puah için dikkat çekici, ama yirmi yaş daha büyük ve oldukça hasta bir beydi, onun İbranice dersleri yanında uğraş verdiği BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI'yla ne yapacağı kuşkuluydu -oysa onun manüskrilerine bir göz atması, belli sözcük aileleri ile neden bu kadar dikkat çekici biçimde ilgilendiğini anlamasına yol açabilirdi: örneğin *lechaker*, yani "araştırmak" sözcüğü ile.

Kafka önüne çıkan öğrenme şansını kullanmayı bildi. Sözleri yazdığı defterleri Puah'ın ziyaretlerini (ki mutlaka iyi ücret ödemekteydi) asla Filistin'le ilgili çay saatleri olarak görmediğini, aksine yoğun ve yazılı olarak hazırlandığını açıklıyor -toplam 350 sayfa İbranice not bulundu terekesinde. Belli ki gramerden çok İbranice konuşmaya çalışılmıştı, Kafka tüm sözlük alanlarını öğrenmeye çalışmıştı gündelik dile egemen olabilmek için -tıpkı günümüzdeki dil eğitiminde *native speakers* öğretisinin geçerli oluşu gibi. Ayrıca yeni ya da halk diline ait sayısız terimleri kendi sözlüğünde bulmak için not etmişti. Belli ölçüde Puah'dan önce dil dersi veren Georg Langer Kafka'nın herhangi bir zamanda "su gibi" ve gururla İbranice konuştuğunu bildirmişti -bu olağandışı bir çabanın sonucuydu, çünkü sürekli olarak dersi bölen öksürmesine ve ateşin zorladığı bazı ara vermelere rağmen, Kafka Puah'la yoğun çalışmayı 1923 ortasına kadar sürdürmüştü.[25] Bu çalışmalar daha uzun da sürebilirdi, ama Puah Ben-Tovim'in Prag Siyonist çevresinde karşılaştığı yoğun tacizler (erotik olanlar dahil),[26] durmadan Yahudi konularıyla uğraşma planlarını değiştirmesine yol açmıştı: ana babasının isteğine karşı gelerek ve Kafka'yı düş kırıklığına uğratarak akademik eğitimine son verdi, Berlin'e gitti ve Yahudi çocuklarla ilgili sosyal pedagojik çalışmaya adadı kendisini.

Kafka'nın Filistin planlarının ne kadar ciddi olduğu güç anlaşılır -sonradan gördüğü üzere gerçeklerden uzaksa da başlangıçta öyle değildi. Bu planlar Siyonist inançtan kaynaklan-

mamaktaydı, daha çok -tıpkı on yıl önce Felice Bauer'le ilk karşılaştığında olduğu gibi- kişisel ilişkilerden ortaya çıkıyor ve bunlara bağlı kalıyordu. Genç bir güvenilir kişinin korumasında Filistin'e taşınmak Kafka'yı aylarca ısıtan özlenen bir düştü. Bu hedef 1923 Nisan'ında Hugo Bergmann ve karısı Else'nin Prag'a gelmeleri ve onun taşınma planlarını güçlendirdiklerinde daha da yakınlaşmıştı. Belki onlar onun dış görünüşünü gördüklerinde dehşete kapılmışlardı: üç yıl önce kendileri Kudüs'e taşındıklarında onu son kez görmüşlerdi, şimdi ise o zayıf düşmüş, incelmiş ve onu hep genç gösteren dış görünümü ciğer hastası bir insanın fizyonomisine dönüşmüştü. Else Bergmann'a bu durum o derece dokundu ki Kafka'yı kendi yanlarında kalmaya davet etti -son derece kısıtlı koşullarına ve kocasının bu sorumluluğun çok büyük olduğunu ısrarla önermesine, kızlarının ve iki oğullarının rahatının kaçacağından ürkmesine rağmen yapmıştı bu öneriyi Elsa Bergmann.[27]

Kafka kendisini 'Eretz Israel'de neyin beklediğini biliyor muydu? Hayranlık duyan Siyonistler arasında hâlâ yaygın olan Filistin'in Yahudi yaşamının biçimlendiği ya da hiç değilse *gelecekte* biçimleneceği bölge oluşu düşünü o paylaşmıyordu. 'Schiwath Zion' (Siyona geri dönüş) adlı bir propaganda filmi bile, ki Kafka bunu 1921 ekiminde görmüştü ve film Yahudi yapılanma başarılarına yoğunlaşmıştı, asıl çoğunluk koşullarına duyulan kuşkuyu gidermemişti, özellikle de kent yaşamı görüntüleri belirdiğinde: orası kaçınılmaz biçimde bir şark, çok etnikli sahneler sunuyordu.[28] 1922 sonbaharında Filistin'in dörtte üç milyon sakinin sadece yüzde on biri Yahudiydi, Filistin'in yeniden elde edilmesinin daha çok el gücüne dayanacağı düşüncesi -yani toprağın işlenmesine- ortak bir mitti. Gerçekten de toprak mülkiyetinin yüzde üçü Yahudilerdeydi, aşağı yukarı bin kişi kibutzlarda yaşıyordu, sonradan göçen Yahudiler kentlere yığılıyor, çoğunlukla düz toprağa gönderilmemek için yanlış meslekler bildiriyorlardı.[29] Sorun Osmanlı İmparatorluğu zamanlarında olduğu gibiydi: Yerleşme tarım işini şart koşuyordu, göçmenlerin büyük çoğunluğu ise iş güçleriyle bir şey getirmiyorlardı. Yahudi Milli fonu kredilerine ve 'Keren Hajessod'a (kuruluş fonuna) bağım-

lıydılar, bu fonlar da tüm dünyadan gelen bağışlarla finanse ediliyordu.

Hugo Bergmann'ın 1923 ilkbaharında yaptığı konferans gezisinin hedefi de kuruluş fonuna para toplamaktı. Becerikli ve inandırıcı bir konuşmacıydı, Kafka bunu uzun zamandır biliyordu; bu arada Bergmann kendi görüşü içinde neden söz ettiğini biliyordu, o, o büyük adımı atan en ünlü Praglıydı ve bir Yahudilik otoritesi olma yolunda olgunlaşmıştı. 26 Nisan 1923'te Bergmann Prag'da büyük dinleyici kitlesine 'Filistin'deki durum' hakkında konuştuğunda -doğal olarak Brod, Weltsch ve Baum da oradaydılar-, Kafka o kadar heyecanlanmıştı ki, ardından kulise koşup eski sınıf arkadaşının elini sıktı ve ona: "Bu konferansı salt benim için verdin"[30] dedi. Şunu da ekleyebilirdi: Froylayn Puah'ı da salt benim için yolladın.

Bergmann'ın dinleyicilerin taşkınlığını bastırmak için bir nedeni yoktu. Prag'daki insanların Filistin'deki yaşam koşulları, özellikle de Kudüs hakkında olumlu düşünceleri vardı, bu durum da işine yarar ve bağış listesi için kesinlikle olumlu olurdu. Daha küçük sohbet gruplarında -Bergmann çifti ve Brod bir akşam Kafka'larda birlikte olmuşlardı- sıkıntılı koşullar her şeye rağmen söz konusu edilmişti. Nihayet her gazete okuru Araplar ve Yahudiler arasındaki gerilimin durmadan arttığını ve şiddete dönüştüğünü biliyordu -barışçıl birlikte yaşama umudundan, kimse açıkça dile getirmek istemese de artık vazgeçen Siyonistler vardı.[31] Umut edildiği gibi Filistin Milletler Birliği ya da Birleşmiş Milletler'in sorumluluğuna verilmemiş, daha çok yerel galip devlet olan Büyük Britanya mandasına bırakılmıştı. Orta Doğu'daki İngiliz politikası ise asla bir zamanlar Siyonist düşçülerin heyecan verici 1917 Balfour deklarasyonundan sonra sandıkları gibi Yahudilerin çıkarlarına yönelik değildi. Bunun yerine Londra hükümeti kolonyal güç politikasının bilinen örneği çizgisinde hareket etti, yani bütünüyle pragmatik ve kontrollü tatmin amacıyla. Yerel sorunların çözümü Yahudi ve Arap memurlara bırakıldı, bu arada iyi örgütlenen Arap milliyetçileriyle iyi ilişkilerin olabildiğince çatışmasız olması arandı -özellikle de aslında Yahudiler için öngörülen yörenin önemli ölçüde

küçültülmesi ve açık partiler üstü tavırla.[32] Yahudi çıkarlarına çevre koşulları getirildi, bunun dışında onlar fiili kendi kendini yönetmeye bırakıldı. Arap saldırılarından korunma işini de geniş anlamda Yahudiler yapmalıydı, oysa onların paramiliter eğitimleri ve silahlanmaları yasaklanmıştı. İngilizler işgal kuvvetiydi, Siyonist yürütme kurullarıyla sıkı işbirliği içinde olmalarına rağmen -ki ilk İngiliz yüksek komiseri Herbert Samuel'in kendisi de bir Yahudi ve ılımlı siyonistti- sayısız Yahudi dilekçe ve şikayetlerinin Araplarınkinden daha az sıkıntı vermediğini hissettirdiler.

Bergmann'ın kendisi de bu az vaat edici gelişmeden rahatsızdı ve hiç de düşlerinin hedefine ulaşmış mutlu bir insan etkisi yapmıyordu. Eskiden bilindiğinden daha ciddi bir görünümü vardı, ortaya çıktığı üzere ailesiyle her anlamda -parasal, kültürel ve sosyal açıdan- daha önce Prag'daki yaşamından daha sert koşullar altında yaşıyordu. "Nasıl bir ülkeden diğerine ve bir görüşten diğerine savrulmaktayız, umuttan kuşkuya", diye yazdı 1922'de *Selbstwehr*'in eski müdürü Leo Hermann'a. "Ben iki yıldır ülkedeyim, ama hâlâ buradaki yolumu göremiyorum. Kendimi çok yabancı hissediyorum, dostlarım yok, hiçbir topluluğa katılmıyorum, kütüphanedeki iş dışında önümde başka bir görev görmüyorum."[33] Bir izolasyon deneyi, Batı'dan gelen her göçmenin başına gelen, özellikle de Kudüs'te. İnsan *Arapça* bilmek zorundaydı burada kendini evinde hissetmesi için, burjuva davranış biçimleri ise gündelik yaşamla baş edebilmek için yardımcı değildi. Özellikle Almanca konuşan 'Jeckeler' çoğunlukla kendi aralarında kalıyorlar, nostaljik özlem acısı çekiyorlar ve daha fazla sayıda olan Doğu Yahudileri, çoğunlukla küçük burjuva ve proleter göçmenler tarafından alay ediliyor ya da açıkça küçük görülüyorlardı. 'İbrani Milli Üniversitesi Müdürü' sözü hiç değilse kültür Siyonistlerinin kulağına etkileyici geliyordu, oysa aslında Bergmann kitap ve yazılı kartoteks kartlarının hasarlarını düzeltiyordu.

Ortalama bir hukukçu Filistin'e gitme izni almadan "önce toza ufalanmalı" diye yazdı Kafka Klopstock'a, "çünkü Filistin'in toprağa gereksinimi var, ama hukukçulara yok."[34] Bu

arada Kafka emekli olmuştu, hele emekli hukukçulara Filistin'in hiç ihtiyacı yok, veremlilere hele hiç yok. Her ne kadar şimdi onu Filistin iş pazarından ve Yahudi bağışlarından koruyacak olan sürekli gelirini ispat edebilecekse de -gerçekten de emekli maaşı Bergmann'ın kısıtlı, bunun ötesinde de belirsiz olan gelirinden çok daha yüksekti. Daha ağır basan genç, sağlıklı ve çalışma gücü olan insanların göç için yeğlendikleriydi, İngiliz ve Siyonistlerle anlaşma ise, daha geldikleri ülkelerde uygun bir ön seçime katılmaları koşulunu öngörüyordu -hatta veremli Yahudi göçmenlerin Yafa'da karaya çıkmalarına izin verilmediği ve aynı gemiyle geri gönderildikleri görülmüştü.[35] Kafka bu riske girmek istemiyordu. Kolay bir el işçiliği öğrenmeye karar vermişti, şayet -hâlâ umduğu gibi- Filistin'de karaya çıkacak olursa o zaman bahçıvanlık bilgileriyle belki faydalı olabilirdi. Yolculuk masraflarını karşılayabilirdi, hem de ana babasından yardım istemeden, İbraniceyi de birçok Alman göçmenden daha iyi biliyordu, ona eşlik eden bir kadın vardı, Kudüs'te bir adrese de sahipti, eksik olan birkaç vizeydi, cesaret edilebilinirdi. Oysa Filistin düş olarak kaldı, çünkü bedini bu düşü yıkmıştı. 1923 temmuzunda Else Bergmann geri dönüşünden kısa süre önce onu karar vermeye zorladığında, ona artık çok geç olduğunu söylemek zorunda kaldı.

> "Şimdi artık kesinlikle gitmeyeceğimi biliyorum -nasıl gidebilirdim ki- ama mektubunuzla gemi biçimsel olarak odamın eşiğinde demirliyor ve siz orada duruyor ve bana soruyorsunuz, bana öyle soruyorsunuz ki, ki bu hiç önemsiz değil. (...) Filistin yolculuğu olamazdı, tersine tinsel anlamda yolsuzluk yapan bir kasiyerin Amerika yolculuğu gibi olurdu, sizinle yapılan yolculuk gerçekleşseydi, olayın tinsel kriminalitesi çok yükselirdi -diye yineliyorum ve: 'bütün yollar tutuldu' diye eklerdiniz. İşte gene heves başlıyor ve gene kesin olanaksızlık cevap veriyor, işte böyle, ne kadar hüzünlü de olsa, sonuçta çok haklı. Umut geleceğe kaldı ve siz iyisiniz, sizi tedirgin etmiyor."

Birkaç ay sonra Bergmann'lar başka bir göçmeni yanlarına aldılar: genç ve dahi Gerhard Scholem'i. Bir daha görmedikleri Kafka'dan ise onlara bir portre fotoğrafı kaldı. Onu bir çerçeve içine koyup piyanonun üzerine yerleştirdiler.[36]

Dora

Kimse istemeden dinlemez
onu yaşamı sürdürmeye zorlayanları.
Petronius, SATRYKON

Termos, iki battaniye, bir kuş tüyü yatak. Yanında da hizmetçi kızın sürekli kontrol ettiği soba. On yıl önce Kafka kışın açık pencerede uyurken böylesi bir ortam cehennemi bir uygunsuzluk olarak algılanırdı, fazla ısıtılmış mekânlar onun yapıtlarında hep özgürlüksüz metaforları ve yaşamdan yüz çevirme olarak görülüyordu. Şimdi sarmalanmış olarak yatıyor, titriyor ve veremden korkuyordu.

1922/23 kışında böyle günler hep yineleniyordu, hatta arada bir daha da beter oluyordu, Kafka saatlerce mide ve barsak kramplarından acı çekiyordu. Bunların veremle ilişkisi var mıydı? Max Brod hemen Kafka'ların aile doktoruna koştu ve kuşku duyduğu şeyi onaylattı: Evet, mümkündü bu, fazla ağzı sıkı olmayan Dr. Hermann iltihabın artık bağırsağa da saldırdığını söyledi. İlk kez bir tıp adamı iyileştirici tedavinin sınırlarının belki de umutsuzca aşıldığını söylüyordu. Bunun doğru olduğunun ortaya çıkması henüz belli değildi, ama bu gibi komplikasyonlar doğal olarak Kafka'nın iyileşme şansını güçleştiriyordu. Ayrıca bunlar Kafka'nın en önemli işleri olan edebiyat ve İbraniceye çalışmasına *aynı sırada* yoğunlaşmasını engelliyordu. O ikincisini seçti ve BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI ilelebet bir kenara itildi.

Yalnız onun odasında değil tüm evde artık bir süre için hastane atmosferi egemen oluyordu. Çünkü Kafka'nın annesinin de onun yazdığı gibi "son derece berbat" ve "acılı süreçlerle" geçen bir ameliyattan sonra dinlenmek için uzun süreye gereksinimi vardı.[1] Ancak ilkbaharda durum düzeldi, Kafka'nın ateşi birkaç aylığına tamamen yok oldu, yeniden başlayan ve ara sıra ilaçlarla karşı koymaya çalıştığı azap verici uykusuzluğa rağ-

men nisan ayında evden çıkmak için yeterince güç topladı. Mayıs başında birkaç günlüğüne Prag yazlığına gitme kararı aldı: Dobrichowitz'e, oraya yarım saatlik bir tren yolculuğu ile ulaşılıyordu ve kendisi bu yöreyi Plana kadar beğeniyordu. Etkili bir iyileşmeyi doğal olarak bu kadar kısa sürede bekleyemezdi; gene bu bir denemeydi, kendi kendisine hâlâ yolculuk yapabileceğini ve hiç de bakıma muhtaç olmadığını ispat etmek istemekteydi. Ayrıca da Ottla'nın yaklaşan ikinci doğumu sırasında onun yoluna çıkmak istememesi konusundaki düşüncesinin de rolü vardı. Oysa uzun süre kırsalda kalmanın olanaksızlığı ortaya çıktı, çünkü Dobrichowitz çok pahalıydı diye yazdı Milena'ya, "insan burada ancak ölmeden önce son günlerini geçirebilir, geriye başka bir şey kalmaz."[2] Böylece yeğeni Helene'nin mutlu doğumundan hemen sonra Prag'a döndü.

Ottla bir süre dinlenmek zorundaydı, bu da doğal olarak bir tek evde mümkündü, onunla ve süt bebeği ile ortak yaz tatili yapabilmek ağustos ayından önce düşünülemezdi. O zamana kadar yalnız yolculuk yapmayı Kafka istemiyordu, özellikle de herhangi bir otelde yatağa bağlı kalma ve böylesine bir durumda güçlükle geri getirilme riski olduğu için. Klopstock'la Hohe Tatra'ya gitmek, orada bir yığın hasta ile birlikte yaşamaya da pek niyeti yoktu. Peki ama nereye gitmeliydi? Kafka'nın kız kardeşi Elli de üç çocuğu ile birlikte tatile çıkıyordu -çocukların arasında üç yaşındaki Hanna da vardı-, ama o Doğu Denizi'ne gidiyordu, doktor ise kuzey iklimini doğru bulmuyordu. Buna rağmen aile meclisi en iyi çözümün bu olduğuna ve Franz'ın da onlarla birlikte gitmesine karar verdi. Ciddi bir sorun çıktığında yanında güvenilir biri olmalıydı -ana babası için aynı önemde olan sorun da- onun bu arada Praglı dostları tarafından yavaş yavaş tehdit edici biçime bürünen Filistin planlarından bir nebze kopmasıydı. Bu hesap ise yanlış çıktı, hem de gülünç biçimde. Çünkü bazı Doğu Denizi kıyılarında da, ortaya çıkacağı üzere, düşleri Filistin olan yeterince insana rastlanıyordu, hiç farkına varmadan aile böyle bir yeri seçmişti.

Kafka'nın bu geziyi onaylamasının bir nedeni de yolculuğun Berlin üzerinden olmasıydı. Kenti 'Askanischer Hof' otelindeki

uğursuz günlerden bu yana görmemişti, dokuz yıl geçmişti aradan, o günden bu yana Berlin'in karşı karşıya kaldığı tarifsiz sefaleti, korkunç sarsıntıları kendisi çok iyi biliyordu. Kafka için Milena'nın çevresi olarak bir ara aydınlanan yaşam dünyasının bir zamanlarki iktidar merkezi olan Viyana'dan bambaşka olan Berlin, tinsel bir kaçış ve durum belirleme noktası olarak kalmıştı onda, orası sırf öylesine büyütülmüş ya da hızlandırılmış bir Prag değil, tersine *bambaşka bir* yerdi. Kafka'nın hayranlığının saf bir yanı mutlaka vardı ve Berlin'i kendi deneylerinden çok daha iyi bilen dostlarının bakış açısıyla onun bu hayranlığının dokunaklı bir yanı da vardı. Tıpkı dünyanın üzerindeki gökyüzü gibi Berlin de Prag'ın üzerinde asılı diye yazmıştı bir keresinde Felice'ye.[3] Buna hâlâ inanmaktaydı, görüntü hiç de sevgiliyi kastetmiyor, aksine tutukluların gördükleri gibi durmadan yinelenen bir düşten, bir kurtuluş fantezisinden kaynaklanıyordu. Çocuklar için uçsuz bucaksız dünya neyse Kafka için de Berlin oydu. Berlin'in 'dünya' oluşu haklı duygusunu izliyordu -orası geleceğin, kapıya dayanan modernliği- eksik demokratlaşmış Viyana'dan bambaşka biçimde, hatta Çek Prag'ından da bambaşka bir kenti temsil etmekteydi: Her çekişme -ister sosyal, etnik, kültürel, entelektüel olsun- Berlin'de daha açıktı, daha çok dile getiriliyor, aynı zamanda da daha yüksek enerjik bir seviyede neticelendiriliyordu. Nabız burada daha hızlı atmakla kalmıyor, daha da güçlü atıyordu: Brod Berlin'deki yorgun düştüğü birkaç günden sonra "baş edilir burada" diye yazmıştı. Böyle bir şey duyduğunda kanı kaynıyor diye cevaplamıştı Kafka. Berlin'den gelecek ciddi bir teklife asla karşı koyamayacağını açıklamıştı.[4]

Oysa sonradan Max Brod olmuştu böylesi bir çağrıyı alıp tüm sonuçlarıyla kabul eden. Olabildiğince sık Berlin'e gidiyor, onu daha sık gelmeye zorlayan bir sevgili tarafından bekleniyordu. Kafka bu kızı tanımalı diye iki buçuk yıldır yineliyordu, Emmy de onu çok merak etmekteymiş, kızı Prag'a davet edemeyeceğine göre Kafka Berlin'e gitmeliymiş. Bundan daha hoş bir şey olamaz. Ama hastalık ve zayıflık onu alıkoymuştu, Kafka'nın cesaret ettiği yolculuklar giderek daha da kısalmıştı. Oysa şimdi gerçekleşiyordu. 40. doğum gününü Prag'da kutla-

mıştı. Ardından nihayet Almanya'ya gidiş. Hiç ummadığı bir armağandı bu.

5 Temmuz öğleden sonra Kafka Berlin Anhalter istasyonunda kız kardeşine veda etti: Elli çocuklarıyla Rostock yönüne, aynı akşam Doğu Denizi tatil yöresi Müritz'e giderken Kafka bir otele yerleşti. Uzun süreden beri ona büyük zevk veren bir plan tasarlamıştı. Brod'un kız arkadaşı Emmy'i görecekti doğal olarak, zaten onunla arada bir kartpostallaşmıştı, kız da onun hakkında bazı şeyler biliyordu. Oysa Puah Ben Towim de Berlin'deydi. Polonya ve Ukrayna'dan gelen Yahudi göçmen çocuklarla kırsalda kaldığı sosyal-pedagojik bir staja başlamıştı, çocuklar bir yurda yerleştirilmişlerdi. Bir saatlik tren yolculuğu ile ulaşılan Eberswalde Yahudi cemaati bir aylığına çocukları kabullenmişti, Puah da daha önce hiç çocuklarla çalışmadığı halde onların bakıcısı olmuştu.[5]

Kafka orayı kendi gözleriyle görmek istemişti, Emmy de onunla birlikte Eberswald'a gitmeyi kabul etmişti -gerçekten de çok iyi bildiği üzere enfes bir eylemdi bu, çünkü Emmy genç bir Hitler taraftarının kendisine aylarca kur yapmasına izin vermekle kalmamış, kendisi de antisemitti, özellikle de Doğu Yahudilerine karşı alerjisi vardı, ancak Brod bu durumu yavaş yavaş yumuşatabilmişti. Ne yazık ki planın yalnız birinci bölümü gerçekleşti. Çünkü Kafka ve Emmy Salveter yolun yarısını gitmişlerdi ki gezinti için zamanın çok kısa olduğunu anladılar, ancak gece geri dönebileceklerdi -sabahın erken saatlerinden beri yollarda olan Kafka için bu zahmetliydi. Bu yüzden daha Bernau'da trenden inip, gezinti yapıp geri döndüler.

Her şeye rağmen Kafka bu yeni tanışıklıktan son derece hoşnuttu. Brod'a "çok hoş biri" diye yazdı. Tamamen sana adamış kendini. Seninle ilişkisi olmayan hiçbir durum olmadı... Gerçekten sağlam bir doğallık, doğruluk, ciddiyet, çocuksu hoş ciddiyet." Belli ki karşılıklı güven öylesine çabuk oluşmuştu ki, nazik konulara bile değinilebiliyordu. "İnsanın sevdiği insanın görüşlerini kabullenmesi, o zamana kadar kendi görüşlerinin zıddı da olsa, tuhaf" demişti birkaç kere. Emmy Salveter öğrenmişti, açıktı bu. "Bana çok iyi davrandı" diye özetledi Kafka.[6]

Bu sözler sanki biraz (ki öyle olmaları da gerekiyordu) kulağa güzel genç bir kadınla değilmiş de bir bakıcıyla yola çıkmış gibi geliyordu. Oysa Brod doğal olarak Emmy'den de bir rapor almıştı, mutlaka kapsamlıydı kuşkusuz, bu raporda buluşma ve küçük, birlikte yapılan yolculuk başka türlü anlatılıyordu. "Onu nerdeyse öpecektim", diye yazıyordu Emmy çocukça ciddiyetle Prag'a. Yapmış olsaydı sıcak bir yanağı hissedecekti. Çünkü Kafka'nın biraz ateşi vardı, o 5 Temmuz 1923 gününde de.

"Pansiyon 'Glückauf', telefon 29. Yapımı 1909. Sakin yörede, nemsiz yüksek orman, güzel Doğu Denizi kıyısına 8 dakika mesafede, iskele, plajlara ve geniş yüzme kıyıları doğu ve kuzey rüzgarından korunmalı. Aydınlık, iyi döşenmiş, havadar odalar, hemen hepsi verandalı ya da üstü kapalı balkonlu. Açık deniz manzarası. Tanınmış iyi bakım. Uygun fiyatlar. Yemekler hoş, geniş yemek salonunda ufak masalarda servis ediliyor. Elektrik var. Su mevcut. Su sifonlu. Her türlü bilgi severek verilir. Broşür bedava. Tel. Adres: Glückauf. Ostseebad Müritz. Karl Schütt jun."

Kafka denizi on yıldır görmemişti, sanki bu uzun zaman diliminde ona daha da güzelleşmiş gibi geldi. Mutluydu denizi gördüğü için, her ne kadar eskiden olduğu gibi denize rahatça dalamamasına rağmen. Bu sıcaklığa bağlıydı -kendi ateşine yani, ateşini her gün alışık olduğu gibi kontrol ediyordu.

Kafka'ların Ostssebad Müritz'i nasıl keşfettiklerini saptayamıyoruz -belki Elli'ye bir yıl önce otuz kilometre batıdaki Brunshaupten'de tatil yaptığı sırada önerilmişti, belki o fırsatta burayı gidip gezmişti. Ya da aileden biri bir ilanda 'Glückauf' pansiyonunu görmüştü, Kafka da burada "küçük masalarda" servis yapılmasının dikkatini çektiği için hoşlanmıştı. Önemli olan Müritz'in kırsallığının tercih edilir oluşunun ilgili rehberlerde övülüşüydü, bu da aile doktorunu sakinleştirmişti: Müritz hem deniz hem de tedavi merkeziydi aynı zamanda. Çünkü 'Rostock fundalığı', devasa bir orman bölgesinin kıyısındaydı, ağaçlar kumsala kadar uzanıyordu. Bu iki çeşit dünyanın karşıtlığının dar bir alanda oluşu Kafka'ya nerdeyse ideal bir durum sunuyordu: sahilde yüksek sezon, rahat hasır sahil sepetleri içinde, futbol oynayan erkekler, çene çalan anneler, çevrede tepinen

çocuklar; ve hemen yanı başında eski bir karışık ormanın kıyısı; orada insan birkaç metre sonra tamamen sessizlikle çevrili olur, daha derinlere gittiğinde bu sessizlik daha vahşi ve daha çeşitli olurdu. Haklı olarak burası özellikle nekahet ve ilk profesyonel yönetilen dinlenme yeri olarak tavsiye ediliyordu.

Pansiyon ve otellerin çoğu doğrudan orman kıyısındaydı, villa benzeri binalardı ve yüzyıl başlangıcının tipik sahil mimarisiyle yapılmışlardı; sayısız korunmalı, kısmen kış bahçesi gibi inşa edilmiş balkonları ve verandaları vardı. Kafka'nın da ikinci katta böyle bir odası oldu, caddeye sırtını dönmüş, küçük bahçeye bakan ve ormandan yalnızca birkaç adım ötedeydi. Günlük kumsala giden yolu da (o zamanlar yüzme yolu, bugün Franz Kafka yolu) meşe ve kayın ağaçlarından oluşan bir gölgelikten geçiyordu, ancak fundalık yürüyüş yerinde açıklığa çıkılıyor ve insan kendini ister istemez yazlıkçı neşeli grupların arasında buluyordu. Arkada 'bayanlar banyosu', 'beyler banyosu' ve 'aile banyosu' vardı, ki kıyı yaşamı (o zamanlar henüz soyunma odalarına bağımlıydı) en renkli olarak oradaydı. Kafka orada bir hasır koltuk kiralamıştı, koltuğa çam yapraklarıyla F.K. harfleri işaretlenmişti -galiba bu işi on yaşındaki Gerti ile on bir yaşındaki Felix üstlenmişlerdi.

Ve Müritz'de bir sürpriz daha beklemekteydi. Kafka balkon kapısını açtığında, daha çok çocuk sesleri duyuyordu, çok sayıda değişik çocuk sesleri. Bu durum Plana'da durmadan debelenen çocukların ve onu umutsuzluğa düşüren kötü anımsanmasına yol açıyordu. Oysa buradaki sesler bambaşkaydı. Şarkı söyleniyordu, belli ki birlikte şarkılar prova ediliyordu, yetişkin bakıcılar da görülüyordu, hem de iki üç dilde konuşuyorlardı. Çevredeki ağaçların yaprakları arasından Kafka aşağı yukarı elli metre uzaklıktaki nerdeyse ormanın içinde olan binada kalan grubu görebiliyordu. Kısa süre sonra duyduklarının Alman halk şarkıları olmadığını anlamış olmalıydı. Bunlar Yiddiş şarkılardı, tartışmasızdı bu, Hasidim şarkılarıydı.

Kafka oraya varışından bir gün önce *nerdeyse* Doğu Yahudisi çocukların kolonisini ziyaret edecekken Müritz'de bir tatil yöresinin yanında Berlin Yahudi Halk Yurdu yerleşkesinin bulunduğunu görmesi umulmadık bir takdiri ilahiydi, onları bir işaret olarak de-

ğil yalnızca, daha çok doğrudan bir kaderin cilvesi olarak görmüş olmalıydı. Berlin'deki yurdun onu Prag'daki kültür programından çok daha fazla ilgilendirdiği zamanlar olmuştu, Felice Bauer'i gönüllü iş birliğine zorlamış, bağış yapmış, ama kendi gözleriyle bu kurumu hiç görmemişti. Bu arada geçen yedi yılda doğal olarak birçok şey değişmişti, şaşırmış Polonyalı göçmen çocuklara, onları Batı kültürünün doruk noktalarını göstermek için Werfel'in şiirlerinin okunduğu zamanlar çoktan geride kalmıştı. Bu arada Berlin Scheunen mahallesinde de siyonizm birçok taraftar bulmuş ve halk yurdu Genç-Yahudi Gezici Birliğinin rejisine girmişti ki bu birlik çocukları eğitimli işçi ve tüccarlara hazırlamakla değil, ama Filistin'e gidecek öncüler olarak eğitmek istiyordu. Her şey Yahudi ortaklık duygusuna bağlanıyor ve ortak kutlama ve şarkı söyleme sadece zevk için değil, tersine ana diller arasındaki sınırı ve ortamı aşmak için kullanılıyordu. Birbirlerine *Chawerim* (yoldaşlar) diye hitap ediyorlardı karşılıklı olarak, sanki kibutz'dalarmış gibi. Ve de doğal olarak İbranice öğreniliyordu.

Eskiden olsa böyle Berlin'e gitmek bir günü alırdı, şimdi ise birkaç adım atmak yeterliydi. Kafka oraya gitmek ve bunun düş *olmadığına* nihayet kendisini inandırmak zorundaydı. Kendiliğinden oldu bu. Çünkü öteki tarafın da dikkatini çeken biriydi. Herhalde Felix ve Gerti o plajda her gün görülen çok zayıf, narin, koyu renk ciltli beyin ünlü dayıları, yazar Dr. Franz Kafka olduğunu anlatmışlardı. Yahudi yurdundan olan bir kız, on altı yaşındaki Tile Rössler, Chawerim'lerine onun kim olduğunu anlatmıştı: Kendisi kütüphane çırağı idi, ATEŞÇİ'yi elinde zaten tutmuştu ve ilk andan itibaren Kafka'nın çevresinde dolanıp duruyordu. Onunla tek başına konuşmayı da başarmıştı, Kafka seve seve buna izin vermiş ve yurttaki eksikliklerin uzun hikayelerini dinlemişti. Nihayet Tile oldu onu bir sonraki şabat kutlamasına davet eden.[7] Herkes için büyük bir olaydı bu. Daha aynı gün İbranice bir dua kitabı edindi, bir *Siddur* ve hangi mısraların okunacağını sordu. Kendisini hazırlamak istiyordu bilgisizliği ile fazla dikkat çekmemek için. Çünkü böyle bir tören için özel olarak, hayır dualar, Hasidik müzik ve bol yemekle düzenlenmiş olan salonda Kafka yaşamında hiç bulunmamıştı.

13 Temmuz akşamı, varışından bir hafta sonra oraya gitti, cebinde dua kitabı vardı. Giriş katındaki bir pencereden mutfağa baktı, orada genç bir kadın çalışmaktaydı, yarı uzun, sık, kıvırcık saçlı, yuvarlak yanaklı ve dolgun dudaklı bir kadındı bu. Elinde bıçak tutuyor ve onunla büyük yemek için balık temizliyordu. Bu görüntü karşısında Kafka kararsız kaldı. Ancak kadın yukarıya doğru baktığında "Bu kadar nazik eller", dedi, "bu kadar kanlı bir iş yapmak zorunda."[8]

Dymant, Dimont, Dymand, Diament, Dimant, Diamant. Ön adı Dvojne, Dworja ya da Dora. Aile adının kesinsizliği az sayıda kalan belgelerde altı yazılış biçimiyle görülüyor, anlamı yabancılık, ait olmama: İbrani işaretlerinin Yiddiş diline ve Almancaya transkripsiyonu. Genç kadın her iki dünyaya da aitti: Alman kurumları için o Dora Diamant'tı, daha sonraları TAŞRA DOKTORU'nun bir nüshasına yazdığı bir ithafı "Dora Dymant-Kafka" diye imzalamıştı.

"Doğu'dan geldim", diye anımsıyordu, "karanlık bir yaratık olarak":[9] 4 Mart 1898'de Lodz yakınlarındaki endüstri kenti Pabianice'de doğmuş. O zamanlar bir Polonya devleti yoktu, bu yüzden ana babası Çar'ın uyruğundaydı: Herschel Aron ve Frajda (Yiddiş Friedel) evlendiklerinde yirmi yaşlarında bile değillerdi. Sekiz çocuk doğmuş, ilk ikisi yalnızca birkaç ay yaşamış, hayatta kalan iki kızdan ve dört oğlan çocuktan Dora ikinci çocuktu. Anne erken ölmüştü; belki 1905'teki son doğum yüzünden, belki veremden.[10]

Herschel çocuklarla Yukarı Slezya'daki Bedzin'e taşınıyor, kömür madenlerinin olduğu Yahudi egemenliğinde küçük bir kasaba burası. Bir manifatura kurar, pantolon askıları ve çorap tutacakları üretir ve *Schleikesmacher* Herschel olarak zengin olur. Daha sabahları işe gitmeden önce birkaç saatini okuyarak ve dua ederek geçirir. Çünkü kendisi eğitimli bir aşırı dindarlığın örneğidir, kendisine ait kapsamlı bir kütüphanesi vardır, eski İbraniceyi okuyabiliyor, ayrıca Lehçe dışında Yiddiş ve Almanca biliyor ve yalnız dini ritüellere sıkı bağlılığı ile kalmıyor, ultra Ortodoks Yahudiliğin yaşam pratiğindeki emirlerine de uyuyordu -buna yoksul ailelerin bonkörce desteklenmesi de

dahildi. Herschel'in uzun yıllardan bu yana fikir babası 'mucizevi Rabbisi' Ger'di (Yidişcedeki adı Gora Kalwaria), bu kişi tüm Polonya'da etkili olan aşırı tutucu Hasidik 'cemaatin' lideriydi.

Dora her canlı eğilimin ve her gündelik olayın simgesel olarak yükseltildiği, dini kurallar ağı ile ince elenip sık dokunulduğu bir dünyada büyüdü. Burada kişisel yaşam tasarımları yoktu, en az kadınlar için, kendini sosyal çöküşe feda etmemek için öngörülen yolu terk etmek hatırı sayılır irade gücüne ve olağanüstü durumlara bağlıydı. Dora için dışarıya açılan kapıyı açan iki felaket önemli olmuştu. Birincisi annenin erken ölümüydü, kızı henüz buluğ çağını bitirmeden belirli bir bağımsızlığa zorlamış, belki de babanın erkenden evlilik aracısını aramasını engellemişti: nihayet onun evin işlerini görecek birine gereksinimi vardı. İkinci felaket dünya savaşının başlaması olmuştu, bu savaş yüzünden Bedzin'de binlerce yabancı yüz görülmeye başlamış ve çeşitli Yahudi ortamları arasındaki bariyerler çökmüştü. Burada da siyasal siyonizm özellikle gençler arasında etkili olmuş ve ultra Ortodoks ailelerin kızları birden bire kendilerini ılımlı dindar ve tamamen asimile olmuş aile kızlarıyla aynı İbranice kursunda yan yana bulmuştu.

Dora Siyonist klasiklerle, özellikle de Herzl'in yazılarıyla ilgilenmiş, *Iwrith* öğrenmiş, Doğu Yahudileri tiyatrosunu görmüş, hatta bazı gösterilere kendisi de katılmıştı. Bu babasını düşünülebilecek en acı ikileme düşüren bir skandaldı. Çünkü onun tanıdığı en yüksek otorite olan Gor Rabbisi, çocuklarını hızla Siyonist çevrelerden kurtarmayan tüm Yahudileri cemaatten atmakla tehdit ediyordu. Bu görüşü etkili Herschel de temsil etmekteydi. Ne yapmalıydı? En doğrusu kızı görüş ortamından ayırmak, Bedzin'den uzaklaştırmak, bir yığın arkadaşından ayırmaktı. Onunla Krakau'ya gitti ve Yahudi-Ortodoks bir yatılı okula yerleştirdi, okul 'Rebbe' tarafından kutsanmıştı, aşırı dindar ve yasaları bilen kadın öğretmenlerin eğitim verdiği ilk Beth-Jacob-okuluydu burası. Oysa geç kalınmıştı. Dora artık on dokuz yaşına gelmişti ve Polonya büyük kentinde hissettiği antisemitik olaylar onu Filistin düşünden ayırmak için yeterli değildi. Krakau'dan kaçtı, Breslau'ya kadar gitti, babası onu yeniden

yakaladı, ama Dora ikinci başarılı kaçışından sonra babası onu izlemeye son verdi, kızı sanki ölmüşmüş gibi yasını tuttu.

Aşağı yukarı bir yıla yakın bir zaman -olasılıkla kayıtlı göçmen olarak- Alman Slezyası Breslau'da kaldı. Bir çocuk yuvasında çalıştı, üniversite öğrencileriyle dostluk kurdu ve hızla Almanca öğrendi. Belki de eğitimli burjuva, Siyonist eğilimli Breslau'lu Badt ailesinin onu Berlin'e göndermesi neden olmuştu Berlin'e taşınmasına, çünkü Dora ailenin oğullarından biri olan SPD milletvekili ve Yahudi cemaati başkanı Hermann Badt'ın ev işlerini yönetmekle görevlendirilmişti. Dora da politik toplantılara katıldı; Breslau tanıdıklarından doktor Ludwig Nelken'le birlikte ünlü komünist Angelica Balabanoff'u gördüklerini anımsıyordu.[11] Dora 1920'de yaşamı için önceleri önemli olan bir adrese gönderildi: yani Yahudi Halk Yurduna. Yurtta gerekli olan her türlü önemli dili konuşan, verimsiz yaşam koşullarına alışkın, zor çocuklarla deneyi olan, üstelik de iyi yemek pişiren bu gibi genç bir kadına burada ihtiyaç vardı ki Dora Diamant Halk Yurdu için büyük bir şans olmuştu. Göçmen çocuklarla ne zaman ilk defa yolculuk yaptığını bilmiyoruz; Müritz'de ise topluluğun sorumlu merkezinde olduğu görülüyor, mutfak şefi, idareci, şarkı ve dil öğretmeniydi.

Doğal olarak Dora'nın da pansiyonda kalan cana yakın, oğlan çocuksu bey dikkatini çekmişti, o çoğunlukla bir kadının ve birkaç çocuk eşliğindeydi, bu aile ona o kadar garip görünüyordu ki -hatta bir seferinde yolda onları izlediğinde "yarı kan Kızılderili" olabileceklerini bile düşünmüştü.[12] Ancak şimdi onun Praglı bir bekâr, Yahudi ve herkes tarafından kalp çarpıntılarıyla beklenen bir yazar olduğunu öğreniyordu. Ortaya çıktığı üzere son derece alçakgönüllü bir yazardı, kendinden söz etmeyi sevmeyen, daha çok buradaki herkes gibi öğrenmeyi isteyen biriydi. Bu durum hoşuna gitmiş ve onu etkilemişti. O andan sonra birbirlerini Dora'nın çeşitli görevlerinin el verdiği sürece hep gördüler.

Kafka bu önemli sonuçlar doğuran rastlantıyı uzun süre suskunlukla sakladı, zaten huyu olandan daha da tutarlı olarak. Herkese Halk Yurduna ve "neşeli, sağlıklı, tutkulu çocuklara" duyduğu hayranlığı anlattı: "Onların arasındayken", diye yaz-

dı Bergmann'a, "mutlu değilim, ama mutluluğun eşiğindeyim" -özdeşleşme mutluluğu, bir zamanlar Prag'da, Yahudi belediyesinin penceresine dayanmış ve heyecanla oraya geçici olarak yerleştirilen Doğu Yahudisi göçmen çocuklarını gözlemlediği ve bu çocuklardan biri olmaya özlem duymaktan başka bir şey istemediği zamanlarda olduğu gibi. Bir tek Klopstock'a böylesi bir düş -mutluluğunun düş kırıklığı yaratmadan elde edilemeyeceğini belirtti. Artık nerdeyse her akşamı geçirdiği tatil kolonisi "Müritz'deki ve Müritz ötesinde de en önemli şeydi." Ama orada konuktu, "hem de anlamlı bir konuk bile değilim, bana acı veriyor bu, anlamlı değilim, çünkü genel ilişkiyle kişisel olan kesişiyor."[13] Gene de diğer bağlantılı ilişkileri de ayakta tutmayı denedi, kıskanç Tile Rössler ile konuştu, hatta ona sonradan uzun, ciddi bir mektup yazdı Berlin'e. Nihayet Chawein'lere de bir sürpriz sunabildi ve bu davranışı onun önemini epey arttırdı: Dostu ve öğretmeni ve gerçek bir Filistinli olan Puah Ben -Tovim'in kısa ziyaretiydi bu- Müritz'de bir sansasyon oldu.

Ağustos başında Elli'nin kocası Karl Hermann da deniz kıyısında birkaç gün geçirmek üzere geldi, ama şansı yoktu: hava kötüledi, rüzgar çıktı, kumu sürükledi ve birçok konuk bavulunu topladı. Kafka için de her gün Dora ile, çocukların arasında sıcak kumda İbranice öğrenerek geçirdikleri saatlerin sonu ister istemez geldi. Hermann'lar önceden ayrılma kararı aldılar, ister Franz'la olsun ister olmasın. Kararlaştırdıkları üzere o da Doğu Denizinden birkaç günlüğüne Marienbad'a gelecekti, yıllık kürlerini yapan ana babalarının yanına. Ama hava orada da bir gecede bozduğu için rahat son bulmuş, buluşmadan vazgeçmişler ve evlerine dönmeyi istemişlerdi. Yani Kafka özgür kalmıştı. Şimdi düşünmeliydi.

Sağlık açısından Müritz'deki sahil tatili yanlış sonuç vermişti. Uykusuzluk ve baş ağrıları gerilememiş, sürekli yorgunluk ve halsizlik geçmiyordu, hatta kilo bile kaybetmişti. Tam da herkesin burada kendini daha sağlam hissettiği yerde o Filistin'in fiziksel olarak erişilemez olduğunu anlamıştı. Dora ile yapılan ortak planların bu koşullar altında gerçekleşmesi güçtü. Şimdi onunla birlikte yolculuk edemezdi, Yahudi çocukların ta-

tili henüz sona ermemişti, ama kendisi onun Berlin'e gelmesini özlemle arzu ediyordu, onun yaşamını orada elinden geldiğince kolaylaştırmaya hazırdı. Verem hastası olarak *kendi isteği ile* Berlin'de kışı geçirmek, soğuk, enflasyonla boğuşan ve sosyal açıdan perişan olmuş milyon nüfuslu bir kentte olmak, bu karar onun Prag'da mutlaka anlayış bulamayacağı bir karardı, bu karar için savaş vermesi gerekiyordu.

Buna rağmen ilk adımı attı. Kız kardeş ve enişteye niyetini açıklamadan onlara Berlin'de veda etti ve üç geceliğine bir otele yerleşti. Durumun sondajını yapmak istiyordu, belli ki ev durumunu *Berliner Tagblatt*'a inceledi ve Dora'nın önerdiği mahalleleri gördü. Berlin'de tanıdıklarını da ziyaret edip etmediğini bilmiyoruz -bu konuda tek bir kural dışı kimse vardı. Daha ilk öğleden sonra Charlottenburg'daki kitapevi Jurovics'in kapısını çaldı, Tile Rössler orada çalışıyordu. Bazı dükkanların son zamanlarda epey erken kapatmaları herhalde dikkatini çekmişti -kimse akşamları borsa kuru fiyatına bir şey satmak istemiyordu, buna kitaplar da dahildi. Sonunda, birçok kere kapının çalınmasından sonra şaşıran ve sevinen Tile kapıyı açtı. Kafka ona bir demet menekşe uzatırken kendisiyle bugün Deutsches Theater'e gitmek isteyip istemediğini sordu, Schiller'in HAYDUTLARI oynanıyordu, tatil kolonisinden arkadaşlarını da getirebilirdi.

Akşam Kafka metro ile Oranienburger Tor'a gitti ve sonra yarı yetişkin üç kızla tiyatroda yerini aldı. Korkunç yorgundu, okul çağından beri iyi bildiği oyunu güçlükle izledi. Bir ara yanındaki kızı dürterek, eğilip ona sessizce "Görüyor musun Tile, Franz alçak adam demek!" diye fısıldadı.

Gene kilo verdiği gözden kaçmıyordu, şimdi üç yıl önce olduğu gibi zayıf, kırılgan etki yapıyordu, 54,5 kilo gösteriyordu terazi -Meran ve Matliary'deki yemek salonlarında nerdeyse savaşarak elde ettiği kürün etkisinden geriye hiçbir şey kalmamıştı, Franz'ın kilosunun, hâlâ umut ölçüsü olan ana babası haklı olarak bu işin nasıl yürüyeceğini soruyorlardı. Doğal olarak Müritz'de onun yiyeceğini gözlemlemek Elli'nin görevi olamazdı. Ama bu sorunu şimdi birinin üzerine alması gerekiyordu, nihayet yokluk ve 'karaborsa' zamanları çoktan geride

kalmıştı, Almanya'dakinin tersine Bohemya'daki pazarlarda her şey bulunuyordu, o bunları yemeli ve bu arada fiyatları düşünmemeliydi. Sonunda gene Ottla yardıma koştu: O zaten daha önce de 'yedirme' ustası olarak en kötü koşullarda bile kendini ispat etmişti, bunun ötesinde de eğlence eğilimliydi, çünkü ikinci hamileliği yüzünden tatil yapamamıştı. Böylece Kafka'nın -tıpkı bir yıl önce olduğu gibi- bir süre için yaz tatiline gitmesi kararlaştırıldı, bu sefer Slezya'ya, orası da zaten arada bir Josef David'i ziyaret etme fırsatı sağlıyordu.

Kafka üç hafta kaldı -bir tüccarın evinde kalan kardeşlerin dışsal durumları hakkında çok az şey biliyoruz. Gene de o anda daha iyi bir durumda olamazdı. Bir yandan Slezya'yı çoktan beri iyi tanıyordu, Kafka burada ortaya çıkacak olan sürprizlere inanıyordu, Julie Wohryzek ile yaptığı neşeli gezintilerin hüzünlü anısı ve BABAYA MEKTUP'un yarattığı içsel savaşlar -bütün bunlar ne kadar da geride kalmıştı- gene de bunlar onun Dora ile geç kalmış bir mucize yaşadığını güçlendiriyordu ve yeni planlarının, birkaç yıl önce çileden çıkarak savunduğu her şey yanında çok daha gerçekçi ve bağımsız olduğunu görüyordu. Öte yandan Ottla onun bu önemdeki kararlarını açabileceği tek insandı. 'Yürekle' ilgili olan her şeye karşı o kendi yaşadıklarına bütünüyle karşı olsa da anlayışlıydı ve ağabeyinin ailede geçerli olan iyi niyetli önerilerinden iyice vazgeçebileceğini de biliyor ve kabul ediyordu.

Kafka kendisi için Dora'nın Berlin'de uygun bir ev araması konusunu kararlaştırmıştı ve taşınmadan sonra onun kendisine yaşam için tüm önemli olan her şeyi sağlayacağını (Tile'ye onun 'bakıcı' olacağını anlatmıştı). Bunun ilelebet bir taşınma olacağı ve ortak geçinmeden belki de asıl, uzun zamandan beri tüm içtenlikle özlenen bir kadınla yaşama sonucunu doğuracağı Kafka'ya o kadar olağanüstü görünüyordu ki, buna sözcüklerle bile değinmek niyetinde değildi: "ben karşı güçlerin kıymetli bir mülkü olmalıyım", diye yazdı Brod'a, "şeytan gibi savaş veriyorlar belki de şeytanlar."[14] Brod bile önce bir şeyden haberdar olmadı, Kafka'nın Prag'a ve ailesine gerçekten veda etmeyi planladığını bilemedi, bir tek Ottla hazırlıklar ve Slezya ve Berlin arasındaki nerdeyse her günkü mektuplaşmayı biliyordu.

Ağustos sonunda Dora kirası ödenebilir bir yer buldu, mobilyalı bir odaydı burası Steglitz semtinde ve Kafka ona olumlu kararını tüm gizlilik içinde bildirdi.

Ana babasına ayrılışını bildirdi, görünüre göre son dakikada ve bunu öyle düzenledi ki, onlara uzun tartışmalar için zaman kalmadı. Ottla Slezya'daki yeri ekim ortasına kadar kiraladığı için Kafka'lar Franz'ın da hava elverdiğince orada kalacağını sanıyorlardı. Oysa birden 21 Eylül'de o Prag'a geldi ve bir ertesi gün Berlin'e gideceğini bildirdi, tüm tıbbi sorunlara rağmen. Evet biraz kilo almıştı kız kardeşin gözlemi altında, iyice bakıldığında bu görülüyordu, aynı zamanda da bu taze tereyağının etkisi ile olmuştu. Berlin'de elde edilemeyecek bir şeydi, başka her şey de inanılmaz fiyatlara satılıyordu, orada nasıl beslenecekti? Oysa gelecekteki beslenmesi Kafka'yı hiç ilgilendirmiyora benziyordu, bunun yerine saatlerce bavuluyla uğraştı, bavula konanlar onun niyetini belli etmeyecek kadar az olmalıydı. Örneğin kışlık giyecekler konmuyordu, zaten sadece bir gezintiydi. Bir iki hafta yetecek kadar nakit paranın dışında bir para evde yoktu. Ana babası para yollardı. Şimdi hemen gitmeliydi.

Büyük hamleden önceki gece. Kafka onu uyanık geçiriyor, çünkü Prag hayaletleri son büyük saldırı için anlaştılar. Uyku haplarının faydası olmuyor, savaşmak zorunda, korku egemen. Yok, gitmeyecek. Dora anlayış gösterecek, Steglitz'deki ev sahibine iptal ettiğini telgrafla bildirecek. Eksik olan inandırıcı bir neden. Kafka umutsuzca telgraf metnini formüle etmeye çalışıyor, ama bunu sonlandıramıyor. Sonunda gün ağarıyor, 'Froylayn' kahvaltıyı hazırlıyor, bavulu hazır. Ottla'nın kocası yukarıya çıkıyor veda etmek için, böyle zamanlarda Berlin'e nasıl gidildiğini kavramıyor. Baba biraz küfür ediyor, ama bu sefer pek kötü niyetle değil, belki de oğlunun birden ortaya çıkan kararlılığından memnun. Anne oğluna bakıyor ve üzgün. Kafka Ottla ile konuştuklarını, onun kendisini nasıl bir özveriyle bu büyük yolculuğa hazırladığını düşünüyor. Hayır, artık geri çekilme olmaz, telgraf çekilmez. Arkasını dönüyor, asansöre biniyor, kapılar kapanıyor ve o ilk kez ne zaman döneceğini söylemiyor.

Berlin Kıyısı

Bana birçok şey acı veriyor,
başkalarını yalnızca üzenler.
Lichtenberg, SUDELBÜCHER

"Bana öyle geliyor ki, iki insan sırf o anda birlikte mutlu olmak için evleniyor, o anda mutluluk olasılığını çalıyor ve kilitliyorlar... İki insanın birbirleriyle evlenmeleri için yalnızca tek bir akıllı nedenleri olabilir, bu da birbirleriyle evlenmemelerinin olanaksız oluşudur. Birbirleriyle olmadan yaşayamayacakları. Hiçbir romantizm, duygusallık, trajedi olmadan: mümkün bu."

Milena Pollak'tı bu son derece duygusuz sözleri 1923 başında yayınlayan, yazısının başlığı 'Ocak başındaki şeytan'dı. Kafka bu metni okumakla kalmadı, ona çalıştı ve kapsamlı yorumladı, nerdeyse cümlesi cümlesine.[1] Belli ki Milena bu öğüdü kendi evliliğinden çıkartmıştı, özellikle de yıllarca süren önemsiz durumların yarattığı büyük, son derece büyük kanılardan ve yıpratıcı geçimsizlik yanlış dengesizliklerinden. Kimsenin yerine getiremeyeceği karşılıklı söz vermelerin anlamsız olduğunu yazmıştı; daha iyisi -ki daha da zordu- ötekini olduğu gibi kabullenmek ve gündelik yaşamın düşük çevrelerinde de "insanca doğru" davranabilmekti. Bu Kafka'nın da uzun zamandan bu yana görüşüydü: Evlilik ve aile gibi görev uyuşmaları yeterli değildi, ana babası için bunlar doğaldı, sonsuz aşk ve tutku yeminleriyle yeri doldurulanlardı ve hiç bitmeyen 'ideal' eş arayışı da asla çözüm değildi. Daha Felice'ye karşı hep sırf birlikteliğin derin duygusunun evliliği taşıyabileceğini ve haklı göstereceğini söylemişti, ortak yaşam için hangi biçime karar verilirse verilsin. Bunda varoluşsal coşku yatmaktaydı, oysa Kafka'nın yüreğin romantik sözlüğünde bir pragmatizm anı vardı, evet Felice'nin aslında kabul etmesi gereken nesnelleştirmek vardı. Ne yazık ki o örnek olarak gene yalnızca burjuva evliliği yapmış çiftleri anabilmişti, bunun ötesinde kalan fantezi ve edebiyattı.

On yıl içinde bu durum değişmişti. Kafka öz güvenli Çek kadınlar tanımış, Ottla da yıllarca kendi yolunda ilerlemişti; 'ün' ve 'iyi adı olma' gibi yazılmamış yasalar giderek hükümsüz olmuştu. Nihayet savaş ve sosyal perişanlık onu da bir zamanlar dokunulmazlıkları olan burjuva yaşam tarzı süreçlerinin yaşam düşmanı olmakla kalmayıp, aksine yanılgı oldukları inancına ulaşmıştı: Artık on yıllar ya da kuşaklar hesabı yapmanın anlamı yoktu. Kafka yaşlanmıştı da. Ana babasının ölçülerine göre, bunlardan istemeden de olsa hep etkilenmiş olmasına rağmen kırk yaşındaki biri artık herhangi 'nişanlanma deneyine' zorunlu değildi, dedektif bürolarına iş vermek ve olası gelinin ailesini araştırmak burjuva orta sınıfta bile gittikçe kuşkulu olmuştu.

Bu gelişim Kafka için daha birkaç yıl öncesinde hayal bile edemeyeceği bir çeşit rahatlama biçimiydi. Evlilik savaşını kaybettiği kesindi, evliliğe *karşı* olan savaşı da -yani Milena'nınkini de- şayet evlilik, yaşamı temsil eden kurumsa o zaman o ebedi bekar olarak yalnız yenilen değil, aynı zamanda daha da beteri olan bir çeşit sosyal karşıttı. Bir süre Kafka bu sonucu üstlenmeye gerçekten razı olmuş ve yaşamdan ayrılmak istemişti -zaten onu tehdit eden gerçek ölüme değil, edebiyata sığınmak niyetindeydi. Hatta bu kaçış dürtüsü müydü Filistin planlarını belirleyen diye soruyordu kendisine, nihayet bunlar değil miydi yenilgi alanını bir an önce boşaltma amacını güdenler.

Oysa şimdi, çok geç olarak, bazı olanaklı şeylerin onun için özellikle de onları zorladığı için olanaksız kaldıklarını anlamaya başlamıştı. 'Evlilik deneyi' kavramı bunun için tipikti: Bunu asla alaylı kastetmemişti, buna rağmen daha çok bir yüksek atlayıcının başarısını anımsatıyordu ya da bir sınav adayının mahrem sosyal eylemini ve işte bu gibi düşüncelerdi kendisine verilen görev kataloğunu her şeye rağmen içselleştirdiğini ortaya koyanlar. Peki ama Otto Gross'un öne sürdüğü gibi sosyal sorumsuzluğa kaymak isteyen alternatif neydi? Tuhaf olan bu çeşit sınavlardan korkuydu -'kaybetmeyle' daha da büyüyen korku-, ki Kafka'ya sonuçta bir çıkış yolu göstermemekteydi. İnsani ilişkilerden bundan sonra asla vazgeçmeme kararı aldı: "Ayrılmazlık kutsamaları" yok, "Tanrılar önünde olağanüstü gelişen

bağ" yok. Klopstock'a dostça saldırısını biraz bastırmak için ona böyle açıkladı. Bu karar bir kadınla ilişkilendirilecek olursa, o zaman Milena'nın yazısında öne sürdüklerini söylüyordu: Kendine ve başkalarına yönelik zorlayıcı, yıkıcı taleplerin sonu.

O güne kadar bir sevgiliyle bir gün bile aynı evde geçirmemiş olan Kafka'nın aklına günün birinde buna yeteneği olacağı gelmemişti, hem de sırf kendisi için değil, bir kadınla anlaşma içinde böylesine huzurlu, bütünüyle şimdiliğe yönelik durumun içine gerçekten gireceğini ummamıştı. Buna rağmen oldu bu, hem de aynı yılda, 1923'te. Dora Diamant'la evlilik planları hakkında konuşmak gerekmiyordu, aile planlaması ya da ana babanın rolü hakkında da, hatta bu yeni birlikteliğin dışarıya nasıl ve hangi adla duyurulacağı hakkında da. Bütün bunlar daha sonra kendiliğinde oluşurdu. İkisi de birbirleriyle mümkün olabildiğince fazla zaman geçirmek istiyordu, ikisi de bunun üç koşul altında olanaklı olduğunu biliyordu: Kafka Prag'ı ve böylece ailesinin etki alanını terk etmeliydi; Dora gündelik gereksinimlerle ilgilenmeliydi; ve nihayet -en az engel buydu- o emeklilik gelirini onunla paylaşmak zorundaydı. Anlaşmaları böyleydi.

Böylesi bir temelde bunun 'iyi yürüyüp yürümeyeceği' sorusunu -25 yaşındaki Doğu Yahudisi bir kadınla, 40 yaşındaki tüberküloz hastası bir Batı Yahudisinin- gönül rahatlığıyla geleceğe bırakmışlardı. Bunu olağanüstü ve mutlu bir durum olarak algılıyorlardı. Dora'nın kendi yolunu açtığı enerjisi ve buna rağmen başkalarının kaderinin onu doğrudan ilgilendirmesi Kafka'yı etkilemiş, heyecanlandırmış ve kuşkusuz en genç kız kardeşini anımsatmıştı. Dora Ortodoksluğun sosyal boyunduruğundan kendisini koparmıştı, hatta özgürlüğü uğruna kendi ailesinden kopmaya cesaret etmişti, buna rağmen kökenine bağlı kaldı, üzülerek ama gururla -bu Kafka'nın bir zamanlar İshak Löwy'de şaşırdığı ve hayranlık duyduğu bir tavırdı. Kafka ise Dora için insani bir ideali temsil ediyordu: Yahudi kimliğini tamamen kabul eden, buna rağmen Batı'da hayran kaldığı her şeyi özümseyen ve yüksek derecede incelmiş olan bir adamı: eğitim, bireysellik, üstün hümor ve kendi topluluğunun üzerine çıkan sosyal duyarlılık. Gösterişsiz, gündelik olana, Hasidizmin

öğretisi olan ve Dora'nın içselleştirdiği yaşamın 'iyileştiriciliğine' olan aşırı dikkati Dora Kafka'da yeniden bulmuştu: Ondan hiçbir şey kaçmıyordu, en basit şeyler bile onu sevindiriyordu, hem de karşı koyuşa ve eleştiriye sürüklendiğinde bile duygu ve küçük görme ona tamamen yabancı kalıyordu.

Sonunda onun edebiyatla olan ilişkisinin de bu dolaysız tavrı amaçladığını tamamen ortaya koymuştu. Müritz'deki ilk akşamlarda o henüz bir yazar olarak kabul görmüştü, ünlü bir kişi olarak özel ilgiye layık biri olarak. Oysa Kafka tam da bunu istemiyordu. Yazılı söz onun için ne kadar önemliyse de özellikle de edebiyatın onu kamusal, yani sosyal kürsüye çıkartılmış bir figür olarak ortaya koyması düşüncesi ona korkunç geliyordu. Oysa sanat yapıtı yarattığının bilincindeydi -unuttuğunda dostları ona bunu anımsatıyordu-, bu yapıtların günün birinde dünyada kendi mekânsal ve zamansal yaşam ufkunun ötesinde bağımsız etkiler geliştireceklerini biliyordu. Ama bu, onun yazma mahremiyetiyle son derece az uyum sağlayacak düşüncesiydi oldum olası.

"Edebiyat söz konusu olduğunda" diye anımsıyordu Dora Diamant, "kendisiyle pazarlık yapılmasına izin vermezdi ve hiçbir taviz anmazdı, çünkü bu konuda onun tüm varoluşu söz konusuydu. O yalnızca şeylerin temeline inmeyi istemiyordu -kendisi temeldi."[2] Bu sözler son derece doğruydu, belki de Kafka'nın kendi formüle edişiydi ve Dora'nın görüşü olan, edebi dilin, tıpkı anlamlı bir davranışın ya da mimiksel bir anlatımın onu yaratandan çözülemeyeceğini onayladığı gibi onaylıyordu. O Kafka'nın notlarını kişisel duyurular gibi okuyordu, içlerinde onu ilgilendirenleri arıyordu, çünkü bunlar sevdiği adamın elinden çıkma metinlerdi, öyleyse *ona* yapılmış duyurulardı. Ancak sonraları, çok geç olduğunda Dora Diamant bu görüşünü sınırlandırdı (ki Max Brod terekenin yayınlanması sırasında bu konu ona esaslı zorluklar çıkarttı), gene de Dora dışarıdan birinin Kafka'yı sadece yayınlanan yapıtlarıyla anlamasının ya da yapıtlara onun orada olmayışıyla bakmasının olanaksız olduğu düşüncesinde ısrarlı oldu. Bu seviyedeki bir yazarın tinsel tarihsel büyüklük oluşu düşüncesi, bunun yanında da fiziksel, özel yaşam sürmesi ona saçma gelebilirdi ve her şey Kafka'nın edebi

başarısının değil, aksine onun kişisel etkisinin onu Berlin'e bağladığını söyledi.

Sakin bir yerleşim olmalıydı, kentin uğultusundan uzakta, temiz havalı, yakınında dükkanlar olan ve merkeze kolay ulaşımı olan bir yer. Basit değildi, ama Dora iyi bir seçim yapmıştı. Kafka Steglitz'deki, o güne kadar salt mektuplardaki anlatımlardan bildiği yeni yerini ilk kez gördüğünde kendisini son derece rahatlamış hissetti: büyük, hoş döşenmiş, cumbalı bir odaydı burası, bir de istendiğinde tüccar ve karısının olan ev sahibinin balkonu vardı, onlar da Miquel caddesi 8 numarada (bugünkü Muthesius caddesi, Rothenburger caddesi köşesi) kiralık bir evde oturmaktaydılar. Küçük burjuva, huzurlu bir ortamdı burası, bu dış mahalle için tipikti bu durum. Bir banka memuru, bir tesisatçı, bir mühendis, bir başka tüccar ve üç emekli evin sakinleriydi. Daha çok da yakın çevreye Kafka hayranlık duyuyordu ve hemen kışı burada geçirmeyi düşündü: Burası Berlin'in kıyısıydı, sessiz, ağaçlı yolları olan, Steglitz'in henüz köy olduğu uzun zamanlardan bu yana değişmemişe benziyordu. Ancak son yirmi yılda büyüyen Berlin buralara kadar genişlemiş ve Steglitz kentin bir mahallesine dönüşmüştü, ama Miquel caddesi, diye yazdı Kafka, son kent karakteri taşıyan caddeydi, çünkü kentin dışına daha çok çıkıldığında, birkaç adım atarak bahçelerle ve kırsala ait villalarla çevrili oluyordu. "Bu ılık akşamlarda evden dışarıya çıktığımda eski zengin bahçelerden gelen bir koku karşılıyor beni, bu incelikte ve bu yoğunlukta sanırım hiçbir yerde hissetmedim, ne Slezya'da, ne Meran'da, ne Marienbad'da."[3] Daha da ötede yürüyerek yarım saat bile tutmayan yerde Grunewald'a erişiliyordu, şayet bu da uzak gelirse Kafka Dahlem'deki yeni botanik bahçesinde dinlenebilirdi, orası bin metre bile uzaklıkta değildi. Hemen köşede Schloss caddesi vardı, burası o zamanlar yöresel perakende satış merkezine dönüşmeye başlamıştı, Steglitz belediyesi, ayrıca da 6 numaralı, kent merkezine ulaşılan hattın durağı da buradaydı. Her yere ulaşılan yol kısaydı, hem büyük kentin hoşlukları, hem de bir Akdeniz kür yerinin kokuları -Kafka Prag'daki akrabaları sakinleştirmek için biraz abartmış olsa da, gene de kısıtlı gelirinden beklendiğinden çok daha iyi bir yer bulmuştu.

Ailesine yazdığı mektuplardan Dora hakkında bir şey öğrenemiyoruz, ana babasının onun varlığından haberdar olmayışları olasıdır.[4] Böylece Steglitz'deki evin en önemli avantajlarından biri olan burada 'bayan ziyaretlerine izin veriliyor olması gerçeğine değinilmemişti. Ama Kafka Dora ile gerçek birlikte yaşamayı düşünmeye henüz cesaret edememişti, yıllardan beri savaş verdiği kendi kentinden çıkıp yabancı metropole gitme ve bağımsız bekarlıkta bir kadınla yaşam sürme gibi bu iki misli güç durumla mutlaka *eş zamanlı* olarak başa çıkamazdı. Scheunen mahallesinde bir odası ya da yatacak bir yeri olan Dora nerdeyse her gün Steglitz'e giden uzun yolu sevgilisinin gereksinimlerini karşılamak için aşıyordu. Küçük alış verişleri Kafka hallediyordu -böylece her sabah süt ibriği ile yola çıkıyor, takım elbisesi ve kravatıyla kuyrukta bekliyordu-, ilk kahvaltıyı ev sahipleri hazırlıyordu. Geriye kalan her şeyle Dora ilgileniyordu, lokantaya gitmek ancak ayda iki kez ödenebilir bir durumdu, bu yüzden oydu sıcak yemekleri de hazırlayan: iki ispirto ocağı ve ısıyı tutan, içinde yemeklerin piştiği bir 'yemek kutusu' ile. Sonra birlikte gezintiye çıkıyorlardı, öğleden sonra Kafka uyuyordu, çoğu zaman ona Grimm kardeşlerin masallarını, E.T.A. Hoffmann ya da Kleist'tan parçalar okuyordu, bazen akşamın geç saatlerinde de, Dora kanepede uzanmışken. Ya da elleriyle gölge oyunlarına çalışıyorlar, Kafka bu konuda özel bir yetenek sergiliyordu. Oda biraz loştu, elektrik yoktu, bu yüzden sadece gaz lambasıyla aydınlanıyordu, ama Dora büyük bir petrol lambasını, ödünç aldığı ya da satın aldığı parçalarla yapmayı başardı, böylece Kafka okumak ve yazmak için uygun aydınlatmaya kavuştu. Steglitz idilinin bir tek tehdit edici eksikliği vardı, Dora bile bununla başa çıkamazdı: Aylık kira 500 000 000 000 Marktı.

"Nasılsın?" "Endexle çarp." -Berlinlilerin hemen her şey için küstah bir sözü vardı.[5] Oysa 1921 sonbaharında pazarlarında, alışveriş merkezlerinde, yiyecek dükkanlarında ve bankalarda olup biten en kaba 'Berlin ağzını' katı deneye sokuyordu. Her gün yayınlanan göstergeler -reel gelirin değiştiği döviz kurları ve toptan fiyatlar-, kayıyor, hızlanıyor ve sonunda patlıyordu.

Özellikle de dolar kuru her sabah kehanet gibi soruluyordu, hem de gelirlerini maaş zarfı içinde alan ve yabancı parayı ömürlerinde bile ellerinde tutmamış olanlar tarafından. Dört Mark yirmi bir dolar ediyordu, savaş öncesi bilinen buydu. 1922 ocak ayında 200, ağustosta 1000 Mark, 1923 temmuzundan sonra milyonlar, kısa süre sonra da milyarlara dayandı.

Bu gidişatın bir örneği daha yoktu, savaş sonrası Alman parasının çökeceğini uyaran ekonomistler bile nasıl tuhaf durumların bu felaketi sonradan meydana getirdiğini yorumlayamıyorlardı. Buna karşılık çöküşün nedenlerini her gazete okuyucusu biliyordu: Alman devletinin akıl almaz boyuttaki borçlanmasıydı, fetih savaşı yükseltilmiş vergi geliriyle değil, borçla yürütülmüştü. Avrupalı galiplerin savaş tazminatı istemeleriydi -en acımasız olan da Fransa idi- galipler savaşın verdiği zararların uzun vadede ödenmemesinde ısrarlıydılar. Spa konferansında (haziran 1920) tüm ricalarına rağmen Alman hükümeti ne kayda değer bir feragat ne de hiç değilse taksitlerin uzatılmasını elde edememişti- olsa olsa kıymetli eşyaların bunun yerine konması kabul gördü.'Ödemeye hazırız, ama ödeyemiyoruz'du diplomatik parola. 'Savaş tazminatları ödenmezse, o zaman biz alırız'dı Paris'ten gelen cevap. Bu tehdidin ciddi olduğunu hemen hemen kimse hayal edemiyordu, çünkü askeri işgal altında ya da değil, ekonomik açıdan çökmüş olan Almanya iki milyardan fazla altın Markı nereden bulacaktı? Oysa Fransa şimdi bir örnek oluşturmaya kalkmış ve 1923 ocak ayında gerçekten de Ruhr havzasına yürümüş, kömür ve endüstri mallarını taşımış, ayrıca da işgalin masraflarını hesaba ilave etmişti. Her türlü ekonomik uzmanlığın karşısında olan yanlış bir karardı bu. Çünkü yıllardır Almanya'nın eleştirilmesi -mahsus kendi parasının değerini düşürmesi, enflasyonu kızıştırması- şimdi zaten olmaktaydı, hem de kendi kendini çökerten ölçüde. Kayıpları gidermek ve Ruhr bölgesi halkının işgalcilere karşı 'pasif direncini' desteklemek için Rayh bankası akıl almaz derecede para bastı, bu paraların karşılığı bol sözler dışında yoktu. Fiyatlar gene hızla yükseldi, bu para politikasını yatıştırmasını gerektiren maaş ve ücret artışları gene yeni basılan banknotlarla karşılandı. 1923 temmuzundan sonra bu dönme dolap artık durdurulamaz

oldu, Mark her gün değer kaybetti, ağustosta Alman para sistemi kontrol dışına taştı, 21 Eylül'de, Kafka'nın Berlin'e gelmesinden iki gün önce nominal değeri bir milyar olan ilk kâğıt para piyasaya sürüldü. Bu ise henüz son değildi.

Almanya'nın başkentine taşınmak için bundan daha uygunsuz bir zaman düşünülemezdi. Sosyal aykırılıklar burada en sert olanlardı, aşırı enflasyonun etkileri burada çok yıkıcıydı. Berlin monarşinin son günlerinde olduğu gibi açlık çekiyordu -tek fark doğal olarak bu sefer arzu edilen şeylerin *olduğu* ve bazen kışkırtıcı biçimde vitrinlerde görüldüğüydü. Savaş tahvillerine, banka defterlerine ya da emekliliğe güvenenlerin, o güne kadarki gelirleri ne kadar yüksek olursa olsun artık hiçbir şeyleri yoktu; buna karşılık kıymetli eşyalara yatırım yapmış olanlar bunları dolara çeviriyordu, bununla da dükkanlar kapandıktan sonra nerdeyse her şey alınabiliyordu. Bu açık haksızlık kamusal yaşamın, savaş zamanlarında bile yaşanmamış olan bayağılaşmasına yol açıyordu. Saldırgan dilencilik, gündüz gözüyle soygun, birden ortaya çıkan izdiham ve yağmalar, polisle şiddete dayanan çatışmalar durmadan duyuluyor, buna bir de birden oluşan grevler ve protesto yürüyüşleri ekleniyor ve aylardır süregelen toplantı yasağı hiçbir etki yapmıyordu. Ekim ortasından sonra Berlin ekmek karnelerinin dağıtımına son verdiğinde (bunların üretimi ve dağıtımı artık ödenemediği için) durum daha da acıklı olmuş ve son ödenebilir 'kötü ekmek' olan yiyecek de ortadan kalkmıştı. Kent merkezindeki dükkanlar artık hiç açılmıyor ya da polis korumasında açılıyordu, zırhlı araçlar devriye geziyordu, Berlin halkının belediye binasına hücumu sadece silah zoruyla durdurulabiliyordu.

Kafka için durum sanki mayın tarlasının kıyısına yerleşmiş gibiydi. Kent dışında, kısa süre önce 'Büyük Berlin'e' katılan mahallelerdeki durum öteki semtlerle karşılaştırıldığında daha sakindi; kent merkezinde olup biteni daha çok kendi gözüyle görmekten çok *Steglitzer Anzeiger* gazetesinden öğrenmeyi yeğliyordu, gazete Schloss caddesinde halkın okuması için asılıyordu. Haftada bir kez, en fazla iki kez kente iniyordu ve hep oradaki hummalı koşuşturma ve kargaşadan hasta bir insanın korkusunu taşıyordu. Café Josty'de Brod'la buluşuyor, bir kız yurdunda çalışan Puah'ı

ziyaret ediyor, Wertheim alış veriş merkezinde vesikalık fotoğraf çektiriyordu -ve sonra "berbat durumda geri geliyor ve Steglitz'de oturduğuma derin şükran duyuyorum"[6] diyordu. Oysa burada da yakınmaları mümkün olduğunca, *her şey* söz konusu olduğunda bastırma huyuna sadık kalıyordu. Emıny kanalıyla Berlin'deki durumdan hep haberdar olan Brod'a yazdıklarında bile sosyal anarşinin ya da bir iç savaşın kıyısında olan bir metropolde yaşadığını sezdirmiyordu, mektuplarında bunlarla ilgili hiçbir düşünce yoktu. Pratik durumları, ama asla politik durumları bildirmediği akrabaları da doğal olarak *Prager Tagblatt* gazetesinden durumu izliyorlardı. Üstelik de en kötü durumda olan Scheunen mahallesine özel ilgisi olduğunu akrabaları iyi ki bilmiyorlardı. Oysa Alfred Döblin'in gönderdiği röportajlar, ki Praglılara kuşkulu hoşbeş gibi hizmet veriyordu, yeterince hayaletimsiydiler ve Kafka'nın tüm dağ düzlüklerinden, yazlıklardan ve sanatoryumlardan sonra bu sefer bir çeşit araf seçmiş olduğu konusunda kuşkularının olmamasına yol açıyordu.

> "Manzara Berlinliler için bile olağanüstüydü. Grenadier ve Dragoner caddeleri, burası Doğu Yahudilerinin ikametgahıydı, polis ekipleri tarafından kordon altına alınmıştı;caddeler karanlıklar içindeydi. Köşelerde kuvvetle sıkıştıran insan yığınları; parçalanmış vitrinler ve dükkanlar. Küfür ediliyor ve gizli gizli konuşuluyordu. Bu Münz caddesi zaten tehlikeli ayaktakınunın merkeziydi, polis devriyesi burada gündemdeydi. Belli ki şimdi bu boyunbağlı ve çevik beylerin hepsi küstahtı. Ama ayrıca da şişman yabancı erkekler de vardı burada, burjuva görünümlüydüler, bir yığın da kadın. Bir bakışta onların antisemitizmi kullanarak her şeyi yağmalamak umurlarında değildi."[7]

Bu gibi tanıklarla boy ölçülmek kolay değildi, ama ana babasının Kafka'nın çok iyi bildiği bir zayıflıkları vardı, zaten onların bu zayıflıklarından nerdeyse rutinsel olarak yararlanıyordu. Bu da onların duygularını bastırmaya hazır oluşlarıydı. Onlar görünür, kolay olmayan, ama pratik araçlarla çözülebilecek bir sorunla uğraştıklarında tüm enerjilerini aceleyle buna yöneltirler ve bir süre için çok daha ciddi olan, ama çözümü ellerinde olmayan, belki de hiç kimsenin elinde olmayan sorunları unuturlardı. Bu kez de böyle olmuştu.

Kafka'nın ana babasına Berlin'den yolladığı on dokuz mektup ve kartpostal kaldı geriye, bunların hemen hepsi fiyatlardan ve döviz kurlarından, giysi gereksinimlerinden ve ev için gereken aletlerden söz ettiği gibi doğal olarak da inkar edilemeyen, ama onun anlatımına göre son derece dayanılır olan yiyecek konusundaki dertlerden söz ediyor. Yeterince yiyecek var diye savlıyor, hatta ekmek Prag'dakinden daha iyiymiş; yalnız tereyağ yenecek gibi değilmiş -ona biraz tereyağ gönderilemez miymiş? Yumurta da varmış, ama pahalıymış, daha yeni tanesi yarım Kronken, şimdi birden 1,60 Kron olmuş. Tek bir yumurtanın nominal fiyatının şimdi birdenbire 3 milyar Mark oluşunu Kafka'nın hesaplaması gerekmiyordu; ortadaydı bu, bu gibi dışsal durumlar karşısında belki sağlıklı birinin, ama asla verem hastası birinin durumunu garanti edemezdi. Annesi için bunlar Ottla'yla birlikte düzenli olarak paketler yapması için yeterliydi, önce yiyecek maddeleriyle, sonra kışlık giyeceklerle ve ev için ufak aletlerle. Mektuplarının hiçbirinde ana babasının doktor bakımını sordukları yok, belli ki tek bir kere babası bütün bu oluşumun anlamını dile getirmiş ve Franz'ın Berlin'de *"ilersi için"* bir düşüncesi olup olmadığını sormuştu.

Aslında Kafka'nın yalnız para sorunu yoktu -bu durumu zaten tam maaş alamadığından bu yana biliyordu-, Berlin'de o daha çok yoksulluk sınırında yaşıyordu ki, birçok defa bu deneye son vermeyi, tamamen yıkılmamak için düşünüyordu. Posta parasından kurtulmak için mektuplar yerine iyice sık yazılmış kartpostallar gönderiyordu (ki bunlar bile 36 milyar tutuyordu). Günlük gazete alamıyordu, sinemaya gidemiyordu, tiyatro bileti alamıyordu ve tramvaya gereksiz yere binmiyordu. Doğal olarak ilaç da almıyordu. Değerli ispirto bittiğinde Dora'nın yemeği erimiş mumlar üzerinde ısıttığı oluyordu, çamaşırhaneye gidişten mümkün olduğunca vazgeçilmişti. Kafka'nın herhangi rezervi yoktu; Prag'dan gelen emeklilik maaşı zamanında gelmediğinde, o zaman o -mutlaka yaşamında ilk kez- tanıdıklarından ona borç vermelerini rica ediyordu. Kitap alımı da her türlü olanağın dışındaydı; raflardaki kitapların hemen hepsi Prag'dan gelen bavuldakilerdi: hüzünlü bir durumdu bu. Kaderin umul-

madık bir cilvesi olarak özellikle telefonun -ki Kafka bu araçtan o güne kadar olmadığı kadar irkiyordu- ve bunu yaşamın az bulunur uygunluğu olarak görüyordu, çünkü telefon ücreti genel enflasyonun çok gerisinde kalmıştı. Daha ekonomik çöküşün başında en anlamlı olan diye yazmıştı *Vossische Zeitung* olabildiğince çok telefon etmektir, çünkü hiç değilse bunda insan ödediği paranın karşılığını biraz alır. Kafka için işe yarar bir öğüt değildi bu. Gene de Steglitz'deki ufacık evinde telefon vardı, ne ki ona telefon edenler önce Dora'nın sesini duyuyorlardı.

Aşırı enflasyonun doruk noktasında, 1923 eylül ve aralık arasında Kafka hâlâ ödeme yapabilir oluşunu, hiç değilse açlık çekmemesini, daha çok gelirinin Çek kuru ile yapılıyor oluşuna borçludur. Bir Alman emeklisinden daha iyi durumda olmayışının paradoks nedeni de budur. Çünkü ayda 1000 Kron alıyordu, ama bu para Prag'da ödeniyordu. Harcanabilmesi için para Berlin'e transfer edilmekle kalmayıp, ki yüksek masraf gerektiriyordu bu, daha da beter olan kâğıt paraya bozulması gerekiyordu, çünkü dövizle ödeme (ki Berlin dükkanlarındaki her şey bitinceye kadar alınabilirdi) Alman tüccar ve ev sahiplerine yasaklanmıştı. Bunların hepsinin zamana ihtiyacı vardı ve zaman demek artık iyice hesaplanabilir para kaybı demekti. Kafka, döviz tekniğinden habersiz ana babasının birkaç yüz Kron değerinde bir çeki Berlin'e gönderdiklerini, oysa bunun gönderildiği günün kurundan Mark'a çevrildiğini öğrendiğinde öfkelendi. Ödemeyi aldığı üç gün sonra para hızlı enflasyon nedeniyle değerinin üçte birini yitirmişti bile, aradaki farkı banka kazanç olarak hesabına katmıştı. "... Bankalar kanalıyla para kaybedeceğime kendim kaybederim"[8] diye yazdı kızgınlıkla. O zaman Çek banknotlarının doğrudan doğruya mektup içinde yollanması çok daha emniyetli göründü, daha sonraları da Kafka'lar rastlantıyla Berlin'e giden tanıdık ve dostları kanalıyla oğullarına daha çok para gönderdiler -Kafka bunları tramvayla giderek bir yerlerden almak zorunda kalıyordu. Dayanılması gereken durumlar ve dertlerdi bunlar ve Kafka bu yüzden hiç de mutlu değildi, tereyağı paketlerinin yanında dar geliri yüzünden ana babasına bağımlı kalmıştı.

Bu paraların ailesine ödenmesi de kendiliğinden hiç mümkün değildi. Aslında Kafka erken emekli değildi, o doğrudan doğruya 'geçici emeklilik' durumundaydı, bunun anlamı İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun her zaman onu çalışmaya çağırabilir olmasıydı. Veremin birden iyileşmesi onun için büroya geri dönme demekti -ya da aldığı maaşın geri çekilmesi. Kurum ayrıca da yurt dışındaki, erişemediği bir ikametgahı kabullenmek durumunda değildi. Kafka bütün bu sorunları hiç düşünmemişti, hatta Prag'dan aceleyle ayrıldığı zaman bile ilgili mevzuattan haberi yoktu ve emeklilik maaşını garantiye almak için ne yapması gerektiğini bilmiyordu. Küçük bir yolculuğu kimseye karşı haklı çıkarması gerekmiyordu. Üç ay geçtikten sonra ise ve Kafka kışı da Berlin'de geçirmeye karar verdiğinde artık müdüre durumu anlatmanın zamanı gelmişti. Bunu en kısa yoldan önce Ottla yaptı, şahsen kuruma gitti konuşmak için, çok iyi karşılandı. Daha sonra Kafka kapsamlı bir mektupla sağlık ve finansal durumunu anlattı, Odstrcil herhangi dil yanlışlıklarıyla karşılaşmasın diye mektubunu önce eniştesi Josef David'e mükemmel bir Çekçe'ye çevirtti.

Her şeyden önce doğal olarak özellikle de Berlin'de kalışının çalışma yeteneğinin yeniden sağlanmasına nasıl yaradığını nedenlendirmesi gerekiyordu, çünkü yarı emekliliği olan birinin isteyerek sağlığını mahvetmesini sigorta kurumu uzun süre kabul edemezdi. Hayır diye yazdı Kafka, bu karar iyice düşünülmüş ve akıllıcaydı. Bir yandan çevre değişikliğinin "sinirlerine" (ki bu "hayaletlerin" kurumsal anlatımıydı) iyi geleceğini ummuş, öte yandan doktorun da onayladığı gibi Steglitz onun ciğer hastalığı için "uygunsuz bir yer" değildi, burası "bahçe kent benzeri bir banliyö" idi, bunun dışında da dostları ona yardım etmekteydi. Ama parasal açıdan beklenenin ötesinde güçtü durum, bu yüzden emeklilik maaşının bundan böyle de ana babasına ödenmesini rica etmekteydi. Müdürün bu diplomatik mektubu okurken gülümsediğini insan gözünün önüne getirebilir. Berlin'in temiz havalı dinlenme yeri oluşu onun için yeni bir şeydi ve Kafka'nın tek bir cümle içinde beş kere 'bahçe' sözcüğünü geçirmesi durumu inandırıcı kılmıyordu. Oysa zaten Prag'da da Kafka'nın sağlık durumu kötüleşmişti, mektubundan bu iyice anlaşılıyor-

du, bu durumda en iyisi bu gibi önemli kararların verilmesinin ona bırakılmasıydı. 31 Aralık'ta Kafka'nın yurt dışında kalışı resmen onandı. Odstrcil cevabında "ana babasına" vekaletname vermesinin ve ayda bir polisten alacağı "hayatta olduğuna" dair yazıyı göndermesinin yeterli olacağını yazdı. "Şayet *sürekli* olarak Almanya ya da yurt dışında herhangi bir yere yerleşmek isterseniz bundan, kesintisiz geçim gelirinizi talep etmek için bizi haberdar etmelisiniz."[9]

Bahçe kent Steglitz'in de uğruna mücadele verilen, orada kalmasının şansa bağlı olduğu bir alan oluşunu Kafka söylemedi. Bu ikametgahın masraflarıydı, daha çok da onu artık tedirgin eden ev sahibiydi. Ağustosta odayı 28 Kron karşılığında kiralamıştı, daha Berlin'e geldiğinde bu fiyat üç misline çıkmıştı, ekim ayında altı ya da yedi misli kira ödemek gerekmiş, bir de ısıtma masrafları eklenmişti, sonbaharın soğuk havasında ve iyi kapanmayan kapı ve pencereler yüzünden ısınma ücreti daha da artıyor ve sonunda kira ücretiyle eşitleniyordu. Bu yükselen fiyatların hangi aralıklarla onu bulduğunu bilmiyoruz, buna rağmen kiranın ekim sonundan itibaren sürekli olarak pazarlığa dayandırıldığı kabul edilebilir. Sadece 31 Ekim'i 1 Kasım'a bağlayan gecede Alman Markı değerinin yarısını yitirmişti, ertesi gece ise bir kere daha yarısından fazlasını. O günlerde Kafka artık yarım bilyon ödediğini yazmıştı (ne yazık ki kesin tarihi yok bu yazının), buna rağmen yükselişin sonu olamazdı bu durum, çünkü daha 7 Kasım'da bu para yığınının karşılığı sadece tek bir Amerikan Doları olmuştu.[10]

Ev sahiplerinin yakınmaları Alman ekonomi gazetelerinde her günkü konuydu, gerçekten de uzun süreli kiralar enflasyonun artması diğer geçim masraflarının gerisinde kalıyordu -zaten peşinen ödenmeleri gerekmekteydi, yani günün para değerine göre, bundan faydalananlar ise daha çok kiracılardı. Zorunlu olarak bu durumun yarattığı anlaşmazlıklar sınırsızdı, böylece Kafka'nın Miquel caddesinde gittikçe daha çok yapması gereken tatsız konuşmalar hiç de kandırmaca değildi. Belli ki ev sahibi doktor unvanlı, hatta döviz sahibi olan ve her zaman dikkat çeken biçimde doğru giyimli olan emekli bir memur kiracının

yaşam standardını başka türlü düşünmüştü. Daha ilk konuşmada onun gelirinin ne olduğunu sormuş ve doğru bilgi almıştı. Bu -ki Kafka daha sonra tahmin ettiği gibi- önemli bir hataydı, çünkü ayda 1000 Kron eylül ayında bile epey önemli bir paraydı ve kiranın arttırılmasına yol açabilirdi. Buna bir de Dora'nın sık sık orada oluşunun yarattığı gerilim ekleniyordu. Hava kısa sürede kötüleşti, nihayet kasım başında dananın kuyruğu koptu ve Kafka'ya evi boşaltması söylendi.

Ferahladı. Ama bu durum öyle intikam almadan gerçekleşmemeliydi. Çünkü Kafka Miquel caddesi 8 numaradaki bayan Hermann'ın edebiyatta yerini almasını sağladı. KÜÇÜK BİR KADIN'dı alayla dolu bu portrenin başlığı, Kafka yıl sonuna doğru bunu kağıda dökmüştü: her türlü sakinleştirmeye rağmen hâlâ ısrar eden bir öfkenin, hatta belirlenemeyen nedeni olan nefretin anlatımıydı öykü. "Bu küçük kadın artık benden hiç memnun değil, bende hep bir kusur buluyor, ben ona hep haksızlık yapıyorum, onu her an kızdırıyorum..." Hatta kadını sakinleştirmek için kendinde "bazı değişiklikler" yapmış diye anlatıyor Ben-anlatıcı gülünç bir vazgeçişle ve aynı gülünçlükteki belirsizlikle, ama her şey boşuna. "Onun benimle olan hoşnutsuzluğu zaten, şimdi gördüğüm üzere, temel bir hoşnutsuzluk; hiçbir şey bunu silip atamaz, hatta kendimi ortadan kaldırmam bile; onun öfke krizleri intiharımın haberini aldığından bile sınırsız olurdu." Böyle olaydı bu adsız bayanın acısı dışsal bir kurbanla bile dünyadan uzaklaştırılamazdı, o zaman aynı biçimde en iyi vicdanla yaşamını sürdürürdü. "Yani nereden bakarsam bakayım", diye yazılı bu tuhaf, aslında hiç *hiçbir şeyin* oluşmadığı düzyazı metninin sonunda, "hani bu görüşümden de ayrılacağım yok, elimle bu küçük şeyin üzerini şöyle birazcık kapayıversem, kimselerce tedirgin edilmeden, şimdiye kadarki yaşamımı kadının bütün köpürmesine rağmen sakin sürdürebilirim."[11]

Kafka'nın kendisi de öyle yaptı. İki cadde ötede yeni bir ev buldu, ama taşınmanın tarihini kızgın ev sahibinden son dakikaya kadar sakladı. 15 Kasım öğleden önce evden çıktı ve kente gitti. Saat 18'e doğru -planlandığından çok daha geç olarak- geri döndüğünde ve kaldığı yerin bahçe kapısını çaldığında, ki burası Gru-

newald caddesi 13 numaradaki bir villaydı, birinci katta oturmaya uygun döşenmiş bir oda buldu. Dora tek başına taşınma işini halletmişti, onun az sayıdaki eşyasını oraya taşımıştı, Kafka'nın yapacağı bir iş kalmamıştı. Nerdeyse bir düşteki gibi bir taşınmaydı bu. Avucunu yalamak KÜÇÜK BİR KADIN'a kalmıştı.

Kafka'nın Berlin'de kalışıyla ilişkili net olmayan bir görüntü var elimizde ve de mozaik taşları, bunları ailesine yazdığı mektuplardan çıkartmaktayız, sayıları aradaki boşlukları sırf tahminlerle doldurmak için pek az. Kafka ve Dora Diamant'ın "birlikte yaşadıkları" sorusu bile yalın biçimde cevaplanamaz. Çünkü Dora'nın anıları Berlin'deki ortak ayları tek bir, aynı zamanda da zamanı olmayan bir duruma indirgiyor, kendi yaşamının bir kesitine: *Biz* Steglitz'de yaşıyorduk, diyor, "önce bir odada, daha sonra iki odamız oldu." Bununla psikolojik bir iç ortamda kalıyordu; aslında dışsal koşullar hiç de 'evlilik dışı' ilişkiye izin vermiyordu. Kafka'ya karşı duyulan erotik ilişki de belli ki yavaş gelişiyordu, her ne kadar dostlarına karşı bile kurduğu en dışsal gizlilik bariyerleri ardından hayatta kalanlara işaretli bir oyun bırakmıyorsa da. 1924 ocak ayı başında bir mektupta yer alan Dora'nın el yazısı notu onun Steglitz'de geceleri de kaldığını gösteriyor.[12] İki ay öncesinde ise, Grunewald caddesine taşınmadan hemen önce, Kafka ciddi olarak masraflar yüzünden odalardan birini kiralamayı tüm ciddiyetiyle düşünüyordu, hem olmayacak biçimde dayısı taşra doktoru Siegfried'e. Prag'daki ailenin bu ileri karakoluna Kafka erotik tutkusunun doruk noktasında yanı başında tahammül edemezdi mutlaka -hele de şimdi taşındığı iki oda arasında ev sahibinin yatak odasının bulunduğu sırada, bu durum hoşgörülü Berlin'de bile epey alışık olunmayan bir aranjman anlamı taşıyabilirdi. İzler açıktı: Daha ocak ortasında bile Dora'nın Berlin'de kendine ait bir adresi vardı, öte yandan Kafka ana babasına yazdığı haberlerde -ki onlar bu arada Berlin'deki sevgiliden haberdar olmuşlardı- gelecekte, nerede yaşarsa yaşasın Dora ile birlikte bir evde yaşayacağının anlaşılır olduğunu bildiriyordu. Bu yaşamın hangi erotik yoğunlukta geliştiği ya da daha sonra gelişebileceği, Dora'nın onun 'korkusunu' tanıyıp tanımadığı ve Kafka'nın gittikçe artan

gövdesel zayıflığının cinsel yaşantı olanağını ne derece sınırladığını -bütün bunları bilmiyoruz. Dora "olağanüstü bir kişi" diye yazmıştı Tile Rössler'e[13] -her şeyin üzerindeki bir aşk ilanı, ama gene de daha fazlasını burada da açığa vuramıyordu. Dora ve o yaşamlarını paylaşıyorlardı, belli anlamda birlikte yaşıyorlardı, çünkü birlikte yaşayamamak onlar için *olanaksızdı*. Milena'nın açıkça belirttiği kriter de aynen böyleydi ve Kafka kuşkusuz ilk kez tüm beklentilere karşın bu kriteri yerine getirdiğinin bilincindeydi.

Geriye çekilmiş kaldılar, ama asla yalnız değillerdi. Kafka'nın Berlin kültür yaşamına katılmaması öncelikle parasal nedenlere, sonra da sağlık nedenleri yüzündendi, ama Berlin'de oturuyordu ve telefonla erişilebilir oluşu hemen duyuldu. Bir dizi edebiyat elçisi Steglitz'in yolunu tuttu: *Neue Rundschau*'dan Rudolf Kayser, Willy Haas, yazar Ernst Blass, onun gibi yoksul düşmüş olan Ernst Weiss, dostu ve hayranı Ludwig Hardt, Egon Erwin Kisch ve Jarmila Haas (bu arada onunla birlikte yaşayan), hatta hâlâ Kafka'nın reddetmesini kabullenemeyen ve bu sefer gözyaşları içinde onun yanından ayrılan Werfel bile gelmişti.[14] Brod da birçok kere Kafka'nın evini incelemiş ve odasını tıpkı Prag'daki odası gibi kuru, nerdeyse soğuk buluşuna şaşırmamıştı, buraya egemen olan huzursuz soğuktan söz etmemeyi seçmişti. Ona hiç çekinmeden 'sen' diye hitap eden Dora'da ise insancıllığın 'ideal görüntüsünü' görmüştü: yeniden ateşlenen Kafka'ya "dokunaklı tapınmayla" ilgi gösteriyor diye not etmişti, parasal güçlüğe rağmen Prag'dan gelen konuğa gulaş, yumurta ve salatadan oluşan yemek çıkartmayı başarmıştı.

Şaşılacak ve kimsenin önceden tahmin edemeyeceği bir şey de Kafka'nın şimdi Emmy Salvester'le, haftalarca Prag'dan ayrılamayan ve durmadan mesleki nedenler öne sürmek durumda kalan Brod'dan daha sık konuşma olanağı bulmasıydı. Durum zaman zaman o kadar geriliyordu ki Emmy Kafka'nın yanına gelip ondan öğüt ve yüreklendirme aramaktan başka çare göremiyordu. Brod Emmy'e onu evliliğinde tutan şeyin "görevden" başka bir şey olmadığını bildiriyordu ki Kafka bunu hayretler içinde haber alıyordu. Kim isterse buna inansındı. Daha bir süre

önce sevgilisinin aylık ziyaretlerinden memnun olan Emmy şimdi birden Brod'un eşinden ayrılmasını istiyordu, Berlin ve Prag arasındaki mektup ve telgraf alış verişi o kadar hızlanmıştı ki Kafka ciddi (ve ortaya çıktığı üzere tek akıllıca olan) sessiz kalmayı ve çözümü bundan sonraki buluşmaya bırakmasını öğütlemişti.[15]

Doğal olarak Kafka'nın "küçük kitapçısı" da ziyaretçiler arasındaydı, ona hayranlık duyan Tile'ydi bu -kıskanç ve epey soğuk davranan Dora'nın burada hangi rolde olduğunu anlaması epey zaman aldı-, birçok defa da ressam olan genç erkek arkadaşını da yanında getirmişti, ona gerçek bir yazarı tanıtmak niyetindeydi. Dora için daha hoş ve öğretici olan Lise Weltsch'in ziyaretleriydi, o Kafka'yı uzun zaman öncesinden Prag'dan tanıyordu, şimdi ise eşi Siegmund Kaznelson ile Berlin'de yaşıyordu.[16] Ünlü bir Siyonist olan Kaznelson 1918'e kadar *Selbstwehr*'in yayıncısıydı, Yahudi yayınevinin başarılı yöneticisiydi, böylece ilk elden verilen armağanlarla Kafka'nın ufacık kütüphanesini biraz daha zenginleştirmiş oluşu düşünülebilir.

Sadece bir kadın arkadaşı soğuk davrandı: Puah Ben-Tovim'di bu. Kafka onunla yarıda kalan İbranice derslerini Prag'dan taşındıktan sonra sürdürmeyi kararlaştırmıştı, gerçekten de o ilk haftalarda birkaç kez Steglitz'e gelmişti. Ama birden ortadan kayboldu, kartpostalla yinelenen davetlere rağmen tepki göstermedi artık. "Ona ne yaptım ki?" diye sordu kendi kendine Kafka hüzünle, ama ne olduğunu yıl sonunda ona Prag'da rastlayan Klopstock bile ortaya çıkartamadı.[17] O bu arada daha sonra kocası olan pedagog Josef S. Menczel'i tanımıştı, Kafka'nın dostluğundan vazgeçmesi -ki Kafka için ender bir deneydi- bu yeni ve yoğun ilişkisi yüzünden oluşu düşünülebilir. Bu konuda ispat edebileceğimiz bir durumumuz yok.

Kafka Filistin'in kendisi için ulaşılmaz olduğunu bildiğinden beri yeni İbraniceyi (*Iwrith)* öğrenme gayreti görünür biçimde yitmişti. Daha Müritz'de iken İbranice okumuş, ama sözcüklerin sistematik anımsanmasından vazgeçmişti. Berlin'de de pek ilerleme kaydedememişti, özellikle de Dora'nın Pah'ın kapsamlı dil yeteneğine, her şeyden önce de akıcı konuşma yeteneğine sahip

olamamasıydı bunun nedeni. Geriye kalan ortak düşlerdi ki bunlar da düşünebilecek her gelecekten yavaş yavaş çözülüyor ve özel oyuna dönüşüyordu. Böylece Kafka günün birinde işletecekleri küçük bir Filistin cafesi düşlemekten zevk alıyordu -Dora mutfakta kendisi garson olarak-, kendisi gerçek yaşamda tek bir fincan çayı bile törensel bir güçlükle hazırlarken, Dora'ya pandomimsel yeteneği ile, tıklım tıklım dolu bir mekânla nasıl başa çıktığını gösteriyordu. Bu gibi şakalara ortak okudukları İbrani edebiyatı uygun düşmüyordu: örneğin Josef Chaim Brenner'in Kudüs'ü iç bunaltıcı, şok edici anlatan romanı. Kafka zorla günde bir sayfa okuyabiliyordu, kitabın sonunu getiremedi.[18]

Oysa Yahudi tarihi ve kültürüne olan ilgisi azalmadı ve nerdeyse meraktan titreyerek Dora'nın çocukluk ve gençliğini anlattığı Hasidik gündelik yaşamı dinliyordu. *Selbstwehr*'in zamanında gelmesine de büyük önem veriyordu: Gazete onun Prag'ın Siyonist sahnesine olan nostaljik duygularla bağlı olduğu tek şeydi. Nihayet Berlin'de de Yahudi kaynaklarına çalışma olanağı vardı: Artillerie caddesindeki (bugünkü Tucholsky caddesi no. 9'daki Leo-Baech-Binası) 'Yahudilik Bilimi Yüksek Okulu' sinegogtan uzakta değildi: Dora için orası Yahudilik bilgisinin istediği zaman girebileceği en büyük deposuydu, Kafka için "vahşi Berlin'de ve kent içlerinin vahşi yörelerindeki bir barış mekânıydı" ve aylarca orası onun ziyaret ettiği tek kamusal kurum oldu.[19] Orada bir giriş kursu tamamladı, ikisi birlikte Talmud hakkındaki konuşmaları dinlediler, Kafka daha çok öyküsel gelenekle (*Aggada)* ilgilendi. Dora ise yasaların tefsiri ile (*Halacha)*. Hayranlıkla belirttiği üzere bütün bunlar ücretsizdi, güzel salonlarda ve kapsamlı ve iyi ısıtılmış kütüphanede. Kafka'nın etraflı seminerlerde birkaç yeni tanış edindiği de olasıdır,[20] bunlara bedenin durumu elverdiğince katılıyordu, gene de yüksek okulun aydınlatmacı, dinden uzak düşüncesine belirli ironik bir uzaklık koyuyordu. Yahudiliğin sıcak çekirdeği, binlerce yıllık geleneğin bütünüyle duyumlanması burada yaşanmıyordu. Ama dışarıda Steglitz'de Dora şabatın başladığında dua ederken yaşanıyordu, dua sözlerini kısa sürede ezberleyen Kafka yavaşça başını sallıyordu.[21]

Yeni bir sözcük dolaşmaya başladı çevrede: *emeklilik Markı*. Önceleri finansal teknik bir büyü sanıldı her zaman olduğu gibi. Sağlam bir para birimine ulaşmak için on iki sıfırı atmanın yeterli oluşu düşünülebilir miydi? Bir bilyon Mark (Berlin ağzıyla 'Bilmark') eşittir emeklilik Markı eşittir bir altın Mark, sözüm ona temel borçla karşılanmış, bunun için tüm Alman sanayi kefil olmuş. Ayrıntılarıyla bu durumun nasıl işlediğini Almanya'da olsa olsa bir düzine insan anlıyordu, ama gerçekten de mucize olmuş ve emekli Markının sağlam kalışını kimse kavrayamamıştı. Dönüm noktası mutlaka acılı olmuştu, kamu kasaları kabaca iyileştirildi, çalışma saatleri zorunlu düzenlemeyle uzatıldı, her kent binlerce görevli, hatta memurunu işten çıkarttı (Berlin'de bu sayı 39 000'di). Gene de ferahlık duygusu egemen oldu. Serbest düşüş durduruldu, insan gene günün ötesine geçen kararlar alabiliyordu ve herhalde ekonomik karmaşanın yerine herhangi bir yarı yararlı düzenin gelmesi yeni paraya olan güvenin duyulmasına yetti. Küçük bir kitle psikolojisiyle ilgili bir numara da vardı bu arada: 4,20 Mark gene bir US-Dolar ediyordu, tıpkı 1914'teki gibi.

Almanya'da yaşayan yabancılar için 1923 aralık ayı para birimi reformu bir imtiyazın ortadan kalkması anlamını taşıyordu. Dövizlerini kayba uğramadan değiştirmeyi becerseler ve hemen harcasalar da, hatta el altından madeni dolarla ödeseler de bu yeni Mark alanlar için hiç de kazançlı olmuyordu. Onlar da yerliler gibi artık sağlam olan, ama yaşam gereksinimlerinin yüksek masraflarıyla aynı biçimde boğuşmak zorunda kalıyorlardı -bu masraflar Avusturya ve Çekoslavakya'dakilerle karşılaştırıldığında çok daha yüksekti. Mal sunumu birkaç hafta içinde çoğalsa ve Berlin dükkanlarının önündeki kuyruklar nerdeyse bir gecede yok olsa da bu durum Kafka'ya pek yaramıyordu. Durum havanın sakinleşmesini sağlıyordu, ama yeni fiyat etiketleri onun kısa sürede dışarıdan gelecek yardım olmadan burada daha fazla varlığını sürdüremeyeceğinin bilincine varmasını sağlamıştı. Gerçekten de Kafka'nın Prag'dan gelen yardımlara bağımlılığı giderek artıyordu -her ne kadar ocak başında bunu kabul etmiyor olsa da-, ana babası ona bir sonraki ayın emeklilik

maaşından avanslar yolluyordu, Ottla ve Elli'den de birkaç yüz Kron geliyordu. *Prager Tagblatt*'taki küçük bir yazının başlığı 'Berlin'deki zavallı yabancılar'dı, Kafka'ların özellikle de bu sayfaya Franz ve Dora için bir parça tereyağı sarmaları kaderin cilvesiydi.[22] Aynı adı taşıyan bir Berlinlinin durumu çok daha iyiydi, kendisi de 1923'te Berlin'e taşınan bu öteki Franz Kafka, içinde yaşadığı evi satın almıştı. Mesleği "ev sahibi" diye yazılıydı Berlin adres rehberinde. Kıskanılacak bir durumdu.[23]

Ana babası onu zamanında uyarmıştı: *Sonrası için gelecek var mıydı*, evet ya da hayır, işte buydu asıl sorun. Hassas bir konuydu bu, böyle cevap vermişti Kafka onlara. Çünkü "benim için para kazanmanın en ufak bir belirtisi yok."[24] Kuru, beklenen bir haberdi bu. Franz daha önceki yıllarda durmadan şayet yazarlıktan para kazanacaksa Berlin'den başka yerde yaşayamayacağını söylememiş miydi? Şimdi ise yazarlık planlarından vaz mı geçmişti? Böyle ise neden üstelik de ekonomik açıdan sarsılmış, görünüre göre nerdeyse sıkıca bağlandığı zorba metropolde bulunması gerekiyordu.

Kafka'nın ana babasına, aile barışı adına daha önceleri yaptığı gibi sık ve aceleci, nedeni olmayan umutları bu kez vermemesi akıllı bir karardı. Tedirgin edici soruların boğulması zaten ona ana babasından geçen mirastı, içten olmayan ve tinsel bağımlı pratiklere aitti, beklenmedik çıkışlarla kendinden uzaklaştırmak istedikleriydi. Hatta bu konuda biraz olduğundan küçük göstermek ve iyi yenilikleri somut biçim aldıklarına ortaya koymak daha iyiydi. Gelecekte para kazanmanın "işareti" mutlaka vardı, her ne kadar Prag'a yazdığı mektupların hiçbirinde bu konuya değinilmediyse de.

Aylar öncesinde Kafka genç ve görünüre bakılırsa ödeme gücü olan Berlin Yayınevi 'Die Schmiede' ile ilişki kurmuştu. Bunun nasıl oluştuğu bilinmiyor: Max Brod kendisinin yayınevi yöneticisi Georg Salter'e Kafka'yı tanıttığını söylüyor -aslında ise yayınevi daha 1 Ağustos 1923'te yazılı bir anlaşma yapmıştı, yani Kafka Müritz'e giderken bir gün Berlin'de kaldığı sırada. Çok daha olası olan onun bu ilişkiyi mektupla Prag'dan sağladığı idi.

Arada bir kendisine ulaşan başka yayınevlerinin önerileriyle Kafka'nın ciddi olarak ilgilendiği Kurt Wolff'u da hiç şaşırtmamış olmalıydı. Wolff Kafka'nın eşsiz düzeyini mutlaka biliyordu ve bazı ünlü okuyucular -ki bunlar hiç de sadece Prag'dan değillerdi- bu hükmü onaylamışlardı. "Ben bu yazardan hiçbir satır okumadım ki beni özel olarak ilgilendirmiş ya da şaşırtmış olmasın", diye yazmıştı örneğin Rilke 1922 yılında ve yayıncıdan Kafka'dan bundan sonra yayınlanacak olan her şeyi "son derece özel olarak" dikkate almasını rica etmişti.[25] Ludwig Hardt da Wolff'a Kafka metinlerini son derece sıra dışı bulduğunu bildirmişti. Oysa Wolff Kafka ile hiçbir zaman kişisel, sürekli bir anlaşma için uğraş vermemişti, yıllarca süren yayın aralıkları içinde pamuk ipliği kopmuştu ve yirmili yılların başında öyle görünüyor ki, Wolff açıkça ilgisini yitirmişti: Brod'un durmadan, hatta açıkça hayranlık duyduğu olağanüstü Kafka romanları hiç sonlanmıyor ve bir roman olmadan bu yazarın 'değeri anlaşılmazdı'- acıklı satış sayıları başka bir sonuç çıkartmayı engelliyordu.

En geç azap verici biçimde uzun süren TAŞRA DOKTORU cildinin üretiminden sonra Kafka da kendi kendisine Wolff'un doğru yayınevi olup olmadığını soruyordu. Yayıncının içten sözleri süren, anlaşılmaz kayıtsızlıklarla çelişki oluşturuyordu. Yayınevi böylece şaşmaz biçimde ve birçok kere itiraz edilmiş olmasına rağmen haberleri Kafka'nın büro adresine yollamayı sürdürüyordu; Robert Klopstock'un rica ettiği Macarca çevirilerin hakları ile de uzun süre kimse ilgilenmedi. 1923 sonbaharında Kafka yayınevinden iki mektup aldı, bunların verdiği kararı güçlendirdiği varsayılabilir: "Firma Klopstock" diye bir kurumdan ona telif ücreti havale edildiği ve yayınevinin onun telif ücreti banka hesabını satış olmadığından bundan böyle ödeyemeyeceği, bunun yerine kendisine birkaç kitap yollanacağı bildirildi. Gene de armağanları Kafka'nın kendisi seçebilecekti -sırf bunları da boşuna bekleterek hatırlatmak zorunda kalmamak için.[26]

O sırada zaten birçok yazarın Wolff'dan ayrılmış oluşu edebiyat sahnesinde sır değildi. Yayıncı yeni Alman dilinde yazılan edebiyat için savaştan önce gösterdiği heyecanı göstermiyordu,

dışavurumculuğun yaratıcı ivmesi ona göre gevşemişti. "Gittikçe daha çok kuşağınızın, ki bunun benim kuşağım da olduğunu söyleyebilirim, genç yaratıcı yeni nesil çıkartmıyor; hiç değilse ben büyük dikkatime rağmen bu alanda bir şey görmüyorum..."[27] diye yazdı Werfel'e. Gerçekten de Kurt Wolff adıyla on yıl boyunca özdeşleşmiş olan edebiyat alanını "Yeni roman" dizini ile yerleşmiş, dizin Avrupa edebiyatına açılmıştı, özel bir işaret etkisi de avangart dizin olan 'Yeni Gün'ün sonu olmuştu: 1920'de dört, 1921'de üç cilt çıkmıştı, hepsi de edebi yan işlerdi, 86 numaralı cilt sonuncusu olmuştu -AÇLIK SANATÇISI'nın ayrı yayınlanması için bu alan artık söz konusu değildi. Ayrıca da Wolff'un eğilimlerinin giderek görsel sanatlara dönüşmesi gözden kaçmıyordu.

Yirmili yıllarda yayın yaşamını kaotik çapraşıklığa düşüren olay özellikle de Almanya'daki hızlı enflasyondu. Yayınevleri iflasları, yeni kurulanlar ve birleşmeler, yazar haklarının bir yayınevinden ötekine dolaşmasına yol açıyordu, yerel edebiyat ortamları çözülüyor, deneyli bağlılıklar artık işe yaramıyordu. Hatta bağlı yazarlar bile parasal açıdan daha zengin yayınevlerine geçiyor, ödeme nitelikleri ve geciken ücretler (artık yalnızca asıl alım gücünün bir bölümü) mektuplaşmalara egemen oluyor, yayınevlerinin hiçbiri yazarların sırtından krizde zenginleştikleri siteminden kurtulamıyordu. Çünkü kitapçılardaki fiyatlar iyice çoğalırken, yazarların real gelirleri hızla azalıyordu, hatta tüm ülkede başarı kazanan bir tiyatro oyununun yazarına hiçbir gelir getirmiyordu, çünkü enflasyona dayalı uygun artışı anlaşmaya bağlamamış oluyordu. "Tüm ilgililer arasında görüş ayrılığı olmadığı belli", başarılı tiyatro yazarı Herbert Eulenberg, "Almanya'daki girişimciler arasında savaştan sonra yayıncıların en müthiş sömürüyü başardıklarını yazıyordu." Kurt Wolff Yayınevi de bu kazık atmanın genel kuşkusu altındaydı, hatta Kafka bile Wolff'un enflasyon yoluyla "gerçekten müthiş para" kazandığı kanısındaydı.[28]

Döviz kurlarıyla ilgili kavga da sıkça alevleniyordu, çünkü Avusturya ya da Çekoslavakya'da yaşayan yazarlar kendilerine yollanan kâğıt Marklara pek sevinemiyorlardı. Yapıtları her zaman olduğundan daha fazla başarı kazanan Werfel bile o

kadar az kazanıyordu ki, eski destekleyicisinden ayrılmaya ve Avusturya Kronu ödeyen Zsolnay Yayınevi'yle anlaşmaya karar verdi. Ama Almanya'da da, yazarın anlaşma imzalamasından sonraki ayları hesaplamak zorunda olduğundan ücret avansları yaşam koşullarıyla karşılaştırıldığında son derece düşüktü - yani kitabı gerçekten satışa sürüldüğü zamana kadar olan dönemde. Kafka bu sorunu ilk elden duydu: önce Münih'ten yok olup giden düşük ücreti alan Max Brod'dan, sonra da 1921'de yayın hakları S. Fischer'den Kurt Wolff'a geçen Ernst Weiss'dan.

1922 sonbaharında Weiss yeni yayıncısına küçük bir roman bitirdiğinin haberini verdi, kendisine hiç değilse kışlık giysi alabilmesi için 70-80 000 Mark avans istemek zorunda olduğunu -başka bir yayınevinin zaten kendisine bunu önerdiğini söyledi.[29] Böylesi bir pazarlığa Wolff girmek istememekteydi: Weiss'ın ondan istediği avans birkaç binlik baskı karşılığı anlamına geliyordu ve Weiss'in böylesine bonkör bir teklif alması nerdeyse inandırıcı değildi. Ortaya çıktığı üzere asla bilinen ücret pokeri değildi bu, aksine ciddiye alınması gereken bir rakibin araya girmesiydi: Berlin Yayınevi Die Schmiede'nin. Gerçekten de Weiss'ın romanı DIE FEUERPROBE (Ateş Provası) bibliyofil Kurt Wolff'u bile etkileyen bir baskıyla yayınlandı: 675 numaralanmış örnek, Ludwig Meidner'in illüstrasyonları ve el baskısı ile kıymetli malzeme üzerine basılmıştı. Nasıl oluyordu bu, bu kadar genç bir yayınevi bu gibi kaynağı nereden buluyordu?

Die Schmiede Yayınevi 1921 sonbaharında kurulmuştu, daha ertesi yıl kapsamlı ve iddialı edebiyat programıyla dikkat çekmişti, tümüyle devir aldığı Münih yayınevi Roland'ın önemli başlıklarıyla: Alfred Wolfenstein, Georg Kaiser, Oskar Loerke, Arnold Zweig, Heinrich Mann ve diğerleri, bunların hepsinin profili son derece Kurt Wolff'u anımsatıyordu. Durum Kurt Wolff'un birçok yazarının 'Schmiede'ye geçmesine yol açtı, aralarında Carl Sternheim, hatta Wolff'un yol arkadaşı ve geçici olarak editörlüğünü yapmış olan Walter Hasenclever de aralarındaydı. Yayınevi hızla genişledi, edebiyat eleştirmenlerince olumlu karşılandı, yazarlar tarafından ise büyük umutlarla izlendi, Die Schmiede'nin bonkör ücret ödediği kısa sürede yayıldı.

Ancak bir süre sonra yazarların bu kazanımları ve ayartılmaları stratejisinin temelinde kötü yönetime dayandığı ortaya çıktı. Die Schmiede kârlı bir sahne satış bölümünün şubesi olarak kurulmuştu. Bunların alacakları sahipleri tarafından yayınevinin açıklarını kapatmak için durmadan çekiliyordu. Oluşumlar ayrıntısıyla artık yeniden yapılandırılamamakta, şurası açık ki, her iki alanın belirsiz ayrımı büyük yanlış hesaplamalara yol açtı: Tiyatro ajansından kârlı gelirler aktığı sürece kitap projelerinin kaderi sorun değildi. Önce satın alınmalı, yazarlar bağlanmalıydı döviz, gerisi nasıl olsa oluşurdu.

İlişkiler uzun süre kapalı kaldı, doğal olarak Kafka da bunları tahmin edemezdi. Bir kişinin düşündüğü gibi o da teklifi o kadar çekici buldu ki deneyimsiz yayıncılarla uzun süreli bir işbirliğine girmeyi düşündü. Gerçi önce sadece iki öykü sunabilecekti -AÇLIK SANATÇISI ve İLK ACI- ama KÜÇÜK BİR KADIN'la düzyazı anlatımının sıkı bir cildi oluşuyordu, bununla ilgili olarak şubat ayında yeni bir anlaşmanın pazarlığını yaptı ve 8000 Kron avans aldı:[30] Ana babasının gözünde de bu önemli bir yekundu, bu arada bu para Berlin'de kalışının savunulması için işe yaramak üzere çok geç gelmişti. Schmiede'de yanlış bir adrese girdiğini Kafka daha sonraları anlamıştı -kitabın üretimi tuhaf biçimde sürüncemede, bazı sorular da cevapsız kalmıştı- gene de terekesini yöneten Max Brod yayınevinin hızlı çöküşünün tanığı olmuştu. Düzensiz ödenen ücretler kısa sürede her taraftan duyulmaya başladı, daha 1925'te Die Schmiede para ödeyemez olmuştu. Die Schmiede'nin kısa süre olay yarattığı ünlü yazarların hepsi anlaşmasının bitmesinden sonra yayınevinden ayrıldı. Brod, Kafka için de durumun böyle olmasını sağladı.

24 Aralık 1923'te Dora kentten bayram günleri için yaptığı alışverişten geri döndü. Günlerden beri don vardı, Dora fena üşümüştü ve sıcak bir çayın özlemini çekiyordu. Oysa Grunewald caddesinde onu daha beter bir sürpriz bekliyordu: daha öğleden önce iyi durumda olan Kafka yüksek ateşle yatıyor ve titriyordu. Daha önce olmayan bir durumdu bu, her ne kadar geride kalan zamanlarda haftalarca ateşlendiğini birkaç kere anlatmış olsa da onlar zamanında önlem ve randevu almayı ihmal

etmişlerdi. Bu Noel akşamında doktor nereden bulunabilirdi ki? Panikleyen Dora önce Lise Weltsch'e telefon etti, o hemen yardım etme sözü verdi ve bir akrabasını harekete geçirdi, bir verem uzmanıydı bu kişi. Bu adam ordinaryüs profesör unvanlıydı, onun doktorluk ücretinin ne olacağı tahmin edilebilirdi. Ne yapmalıydı? Kafka'nın ailesinin işe karışmasından ne derece tedirgin olduğunu çok iyi bilen Dora Prag'a telefon etmekten başka çare düşünemedi ve Elli'den acele para yollamasını rica etti. Akşamın geç bir saatinde doktor kentten uzun bir yol kat ederek gerçekten geldi, neyse ki doktor ücreti daha ucuz olan bir asistanını göndermişti, gene de muayene müdahalesiz bir sonuç ortaya koydu: yatakta kalmak ve beklemek oldu tavsiye. Bu ziyaret yirmi Mark tuttu. Dora daha sonra ücreti yarıya indirmeyi başardıysa da bu akşam derin bir dönüm noktası oldu: Kafka zorla elde ettiği özgürlüğünün pamuk ipliğine dayalı olduğunu görmek zorunda kaldı.

Özellikle de ailenin vereceği hükümden bağımsız olma: yazılı mektuplaşmanın tüm içtenliğine rağmen Kafka başlangıçtan beri kolay anlaşılır bir uzaklık işareti koymuştu. Bu yüzden Ottla'dan kendisini Berlin'de tek başına ziyaret etmesini rica etmişti:

> "Sen, açık ki babanın etkisiyle benimle ilgili durumlarda hangi tonda konuşulduğunu biliyorsun. Kötü bir şey yok bu tonda, aksine acıma, anlama, pedagoji ve benzeri şeyler var, kötülük değil, ama benim sevmediğim, ama ürktüğüm Prag orası. Böylesine iyi niyetli, böylesine dostça hükmü doğrudan görmek ve duymak, benim için Prag'ın buraya Berlin'e ulaşması bana acı verir ve gecelerimi tedirgin eder."[32]

Bununla doğal olarak çocukları yüzünden Ottla'nın gitmesine pek razı olmayan kocası 'Pepa' kastediliyordu. Kendisi de benzer şeyler yaşamış olan Ottla -iyi niyetli öğütlerle ağırlaşan Zürau'ya giden yiyecek paketleri henüz hatıradaydı- ağabeyinin korktuğu şeyleri çok iyi anlıyordu; böylece gerçekten de kasım sonu Berlin'e geldi, Dora'yı tanıdıktan sonra ağabeyini daha da iyi anladı. Kafka'nın o sırada sürdürdüğü yaşamı ailede en iyi gören tek kişi o olmuştu ve de (ana babanın ürkmesine karşın) onun Doğu Yahudisi genç bir kadınla yaşadığını ve *buna rağ-*

men çok iyi bakıldığını açıklayan da o olmuştu. Her ne kadar ana babasının Berlin yolculukları arada bir söz konusu edildiyse de somut bir randevu oluşmadı -Kafka sanki ana babasının evine girip çıkan, bu yüzden de artık 'Prag'a ait olan Robert Klopstock'un ziyaretini bile fazla istemiyordu.

Bunların hiçbiri *ad personam* anlamı taşımıyordu ve Kafka asla herhangi bir somut etkiden ürkmüyordu, o yabancı bir kentte yaşıyordu ve hastalığın ona bıraktığı özgürlük ölçüsünü savunuyordu. Gene de Prag'da toplanmış olan geçmişin hayaletlerinden ürküyordu, onların yeni yaşamına 'ulaşmaları' -ve Dora'nın ortaya çıkışından sonra düzene giren gecelerini- tüm gücüyle engellemeye çalışıyordu. Böylece ocak ortasında Brod'a ana babasının "çok hoş" davrandıklarını, yani parasal açıdan bonkör olduklarını yazdı, ama aynı anda da "sıcak Bohemya'ya", Schelesen'e taşınmayı reddetti: "Schelesen söz konusu olamaz, Schelesen Prag demek, ayrıca ben 40 yıl boyunca sıcaklık ve doyum yaşadım, bunun sonucu ise yeni deneyler için çekici değil." Viyana'ya gitme düşüncesini bile kabul etmedi, çünkü oraya giden yol Prag'dan geçecekti, orada duraklama yapmak -satır aralarında okunduğu üzere, Dora'yı ailesi ve önceki yaşamı ile karşılaştırmak demek olacaktı- bu şimdilik ona "çok tehlikeli" görünüyordu.[33]

Bu daha çok yeni ailevi saldırılardan ürkmeydi, hastalığının tehdit edici gelişimini haftalarca bu yüzden gizledi. Kafka'nın noelde yaşadığı titreme krizi her ne kadar şimdilik yinelemediyse de o bu kez etkili bir iyileşmeyi boşuna beklemişti. Yüksek ateşi nerdeyse her gün vardı, sürekli devam eden kuvvetli soğuk yüzünden kalorifer yetersiz çalıştığından yarı günü yatakta geçiriyordu. Öksürük de giderek geri gelmişti -özellikle de geceleri duvarın öteki tarafında uyuyan ev sahibesi için tatsız oluyordu- tıpkı Matliary'deki gibi balgamını kapaklı bir küçük şişede, bulaştırmayı engellemek için topluyordu. ocak 1924'te Kafka'nın fiziksel durumu hızla kötüleşti, zayıflaması sürdü ve ay sonunda üniversiteye gidişine bile son vermek zorunda kaldı.

Kötü olan ev sahibesinin şimdi iki oda yerine tüm katı kiralama ve bu yolla gelirini arttırma planıydı. Kafka ve Dora Diamand üç odayı ne yapsındı ki? Buna güçleri yetmezdi ve hemen

ardından ikinci kere çıkmaları istendi -"zavallı ödeme yapamayan yabancılar" olmuşlardı Brod'a alayla yazdığına göre.[34] Doğal olarak Berlin'de boş daire yeterince vardı, ev sahipleri artık 'Bilmark' (ki hâlâ resmen geçerliydi) yerine altın Mark istemekteydiler; Dora'nın boşuna verdiği ilanda sözüm ona "yaşlı bir bey" yeni daire arıyordu, uygun yankı bulmuştu. Buna rağmen Kafka evi boşaltma gününden birkaç gün öncesine kadar hâlâ ödenebilir bir daire bulamamıştı, bu yüzden ödenemeyecek olanları da dikkate alması ve Dora'nın pazarlık yapma yetisine güvenmekten başka çaresi kalmadı.

28 Ocak günü akşamın geç bir saatinde bayan Dr. Busse güney batıdaki villalar semti Zehlendorf'dan telefon etti: Evinin üst katını sunabileceğini söyledi, burada sobayla ısıtılan bir büyük, bir küçük oda ve veranda vardı, Heide caddesi 25/26 numara. Kafka telefon rehberini karıştırdı: *Busse, Carl.* Bu ismi biliyordu. Bir yazardı bu kişi, bir zamanlar Liliencorn -taklitleriyle kendisinden söz edilmişti, daha çok da saf, modern edebiyata, özellikle de Alman Yahudisi yazarlar hakkında pek iyi konuşmayan bir eleştirmendi. Kafka tüm dertlere rağmen bir de *bu* sıkıntıyı mı çekmeliydi? İşi oluruna bırakıp daireyi görmeye karar verdi. Ertesi gün ev sahibesinin karşısına geçtiğinde -herhalde önce yalnız olarak, yanında lehçesi yüzünden her şeyin boşa gideceği 'bakıcısı' olmadan-, ortaya beklenen karşıt kişinin aslında kader yoldaşı olduğu ortaya çıktı. 1918 sonunda Carl Busse, o zamanlar 46 yaşında iken İspanyol gribine yakalanmış, Kafka'nın tersine bunu *atlatamamıştı*. Bayan Paula Busse duldu, yarı yetişkin kızıyla birlikte yaşıyordu.

Daha üç gün geçer geçmez 1 Şubat'ta veda etmenin ve ürkülen taşınmanın zamanı gelmişti: Dora için zordu bu, çünkü Kafka eşyasını taşıyamıyordu, bu yüzden Dora çantalarla Zehlendorf'a birkaç kere tek başına gitmek zorunda kaldı. Akşama doğru kuvvetli bir rüzgar ve yağmur başladı, son eşyaları taksi ile taşımaktan başka çare kalmadı. Ne yazık ki yeni ev ne Berlin'in merkezindeydi, ne de kamusal taşıma araçlarının Steglitz'e göre yakınındaydı. Heide caddesinden (bugünkü Busse-Allee) en az on beş dakika Zehlendorf istasyonuna gitmek gerekiyordu, Kafka için bu ciddi

bir engeldi, şubat ve mart ayları için kurumun istediği yaşadığına dair polis belgesini bile alamadığı için Busse villasının en yakın çevresinin dışına çıkabildiği kuşkuluydu.

Kendisinin taşındığı günün, tam da ailesinin Prag'da Ludwig Hardt'ın okumasını dinliyor oluşu ona önemli bir alın yazısı gibi görünmüş olmalıydı, kendisi ise iki gün sonra Berlin'deki Postdamer Alanı'nda bulunan ustalar salonundaki AKADEMİYE RAPOR'u sunan okuyucuya katılamayacağını söylemek zorundaydı. Kafka'nın ateşi çıkıyordu, nerdeyse her akşam, Dora ise okumaya yalnız gitmek zorunda kaldı. Gene de Hardt'ın Zehlendorf'a ziyarette bulunmasını başardı, bu fırsatta Hardt'ın dostuna özel bir okuma yaptığı herhalde olasıdır. Hardt o sırada İtalya'ya yolculuk yapmayı planlıyordu, Kafka'nın umutsuz durumu karşısında onunla gelmesi önerisini yaptı. Bu bir hoşluktu, başka bir şey değil. İstasyonun bile uzak geldiği, taksinin çok pahalı olduğu Kafka güneye birkaç hafta sürecek bir yolculuğu nasıl düşünebilirdi ki? Her zaman olduğu gibi kolayca 'hayır' diyemeyen o başka bir hoşlukla cevapladı bu öneriyi: Hardt'a kısa süre önce okuduğu bir Sibirya anlatısını sundu, içine de ithaf yazdı: "Ortak İtalya gezisine hazırlık olarak."[35] Sibirya, İtalya, Filistin: bütün bu yöreler sonsuz Berlin'in ufkunun ötesindeydi, hepsi de aynı uzaklıkta ve erişilmezdi.

Bayan Busse garip kiracılarına karşı umulduğundan daha dostane davrandı, belki de bunun ufak bir sırla ilişkisi vardı: o da Yahudi bir aileden geliyordu, ama daha sonra Hıristiyanlığa geçmişti. Zehlendorf'un yarı kırsal bölgesinde komşulardan korktuğu ya da kızı Christine'nin daha sonra anlattığı gibi Kafka'nın kendisini 'Ari' olarak tanıtması son derece kuşkuludur: Bu yanıltsama başarılı olsaydı bile Dora'nın Doğu Yahudisi kökeni en iyi durumda bile saklanamazdı, ayrıca sevgili oluşu da, bunların ikisi de ciddi kimyager 'Dr. Kaesbohrer'in Kafka'nın orada ortaya çıkmış oluşuyla bağdaşmaz. Buna karşılık Paula Busse'nin açıkça verem hastası olan kiracısıyla aynı yerde yaşıyor oluşu ona dert yaratıyordu, bu durum daha inandırıcıydı. Onun öksürmesi her sabah ve her gece duyuluyordu, bazen saatlerce, durmadan epeyce balgam kusması da gözünden kaçmamış olmalıy-

dı. Kafka'nın terastan aşağıya, bahçeye tükürdüğü de oluyordu -doğrudan doğruya ufak bir çardağa, Christine orada bir kız arkadaşıyla oturuyor oluyordu: son derece tatsız bir durumdu bu, ardından çardak kızlara bir süre yasaklandı.[36]

Ateş, öksürük, balgam -Kafka bu belirtileri yıllardır biliyordu, başlayan ilkbahar deneylerine göre ona hafifleme getirse de, o şimdi de doktor tedavisinden vazgeçmeye inandı. Tıp doktorunun nasıl bir etkisi olabilirdi ki? Hasta soğuğun bitmesini Berlin'de beklemeye ısrarlıysa o zaman en iyisi yatakta kalması ya da Kafka'nın zaman zaman denediği gibi, iyice sarılarak sallanan sandalyede pencerenin önünde oturmasıydı. Bu gibi öneriler için bir doktora gereksinim yoktu. Kafka'nın gittikçe artan halsizliğinden korkan Dora ise bir kez daha yardım getirmek istedi. Breslau'dan tanıdığı ve o sıralarda Berlin Yahudi hastanesinde çalışan asistan doktor Ludwig Nelken'i haberdar etti ve ısrarla eve gelmesini rica etti. "Ben odasına girdiğimde yatakta değildi", diye anımsadı Nelken daha sonra. "Ama korkunç bir durumdaydı." Doğal olarak Nelken de ateş düşürücü ve öksürük önleyici ilaçlar vermekten başka bir şey yapamadı ve Kafka'nın doktorlara verilen ücretin kötü yatırım olduğunu bilmesini onayladı.[37]

Her gece 38 derece ateş. Böyle devam edemezdi. Son olarak taşınmasından kısa süre önce Kafka'yı gören Brod da son derece tedirgindi, not ettiği gibi Kafka'nın ana babası "kendilerini severek güvende hissetmek istediklerinden" o Ottla'yı artık bir şeyler yapmaya zorladı. Birkaç haftadır Julie'nin erkek kardeşi Siegfried Löwy Kafka'larda kalıyordu, bu taşra doktoru da para teklifi yapmıştı Franz'ı desteklemek için. Oysa şimdi durumun açıklık kazanması daha zorunluydu. Belli ki Dora'nın bir diğer yardım çağırısı -ya Brod'a, ya da Kafka'nın kız kardeşlerine- sonucunda, başka yolculuk planları olmasına rağmen Löwy'in Berlin'e gitmesi emredildi, bu eylem Kafka'nın kuşkulanmasını uyandıracağını bildikleri için, ona mümkün olduğunca son dakikada haber verildi. Bu saldırı Kafka'yı fena halde kızdırdı: Kendisi çoktan dayısının annesi ile birlikte bir ara onu ziyaret etmelerini önermişti, ama bu eksi on derece soğukta olmamalıydı -bu

yıl don erimek bilmiyordu-, daha sonra ilkbaharda gelebilirlerdi, o gene ayağa kalktığında ve biraz daha sevindirici bir görünüme kavuştuğunda. Ama Kafka 21 Şubat'ta telefonun ahizesini bu saldırıyı önlemek için eline aldığında dayısının Berlin'e hareket eden trende olduğunu duymak zorunda kaldı.

Sigfried Löwy yeğeniyle ilgili yazılı belge bırakmadı geriye, Berlin'den de onun elinden çıkmış birkaç kuru satırı biliyoruz yalnızca, bir kartpostala yazılmış: Franz'a burada "çok iyi bakılıyor".[38] Aslında ise Löwy dehşete kapılmış olmalı. Kafka'nın Berlin'de çektirdiği son vesikalık fotoğrafı bile onun artık o genç görümünün yüzünden silindiğini, hastalığın ne derece ilerlediğini açıkça ortaya koyuyor ve şayet bu vesikalık fotoğraf -ki öyle olması olası- onun daha 1923 ekim ayında çektirdiğiyse, o zaman o şubat ayında, sayısız ateşli gecelerden ve kilo kaybından sonra mutlaka daha da kötü görünüyordu. Löwy Kafka'nın bu durumda daha fazla Berlin'de ve özel bakımda kalması söz konusu olamaz diye saptadı. Daha iyi havaya, daha iyi beslenmeye, profesyonel yardıma gereksinimi olduğu, bunun da ancak uzman bir sanatoryumda yapılacağını söyledi. Bu bakış açısı Kafka'yı o derece sıktı ki o ilk kez ortada olan durumu bir süre inkar etmeyi denedi. "Sessiz, açık, güneşli, temiz havalı ev", diye yazdı ana babasına, "hoş ev sahibi kadın, güzel çevre, Berlin'in yakınlığı, başlamakta olan ilkbahar -bütün bunları mı terk edeyim sırf bu alışık olunmayan kış yüzünden ateşim yükseldiği için ve dayım kötü havada burada olduğu ve beni bir tek kere güneşlenirken gördüğü için, bunun dışında da bir kere yatakta gördü, tıpkı geçen yıl Prag'da olduğu gibi. Hiç istemeyerek ayrılacağım ve evi boşaltmak benim için güç bir karar olacak."[39]

Hava demek ki -bu açıklama artık doğal olarak ana babasını da daha uzun süre sakinleştirmiyordu: Kafka sürekli olarak yatağa bağlı değilse de evden dışarıya çıkamıyordu, hem de haftalardır, Siegfried Löwy Berlin'in kültürel yaşamına biraz katıldığında Kafka ona eşlik edemiyordu, hatta tam da o günlerde Berlin'e konuk olan Karl Kraus'un okumasına bile gidememişti. Bu Kafka'nın hareketliliğinin son denemesiydi: Dört akşam Kraus'u birlikte görebilirlerdi, bunların hiçbiri için Kafka kente gitmeyi

başaramamıştı. Löwy böylece Dora eşliğinde gitti, onlar "Karl-Kraus-tiyatrosunun" retoriğini (sosyal demokrat gazete *Vorwaerts* böyle adlandırmıştı) hayranlıkla izlerken Kafka yataktaydı ve Klopstoc'tan henüz gelen *Fackel*'in yeni sayısıyla yetinmek durumundaydı. Hayır, kesinlikle yalnız hava yüzünden değildi bu durum.[40]

Bir haftadan uzun kalan Löwy doktorluk otoritesini teraziye koyup tarttı ve Dora'yı da inandırdı -ya da hiç değilse onu korkuttu. Böylece Kafka sonunda teslim oldu tehdit edici "yemek yeme görevlerine" karşı olan tüm direncine rağmen bir kez daha sanatoryumu denemeye söz verdi. Aile masrafları bir şekilde karşılayacaktı, Dora, nereye karar verilirse verilsin onun yakınında olacağına söz verdi. İkisi de Kafka'nın ana babasıyla karşılaşmaktan ürküyordu. Bu durum Prag hayaletlerini uyandıracak, Doğu Yahudilerine karşı küçümseyici, özellikle de babanın kolayca ağzından kaçan görüşleri Kafka'yı yoran şamatanın çıkmasına neden olacaktı. Dayısı Prag'a uğramadan doğrudan doğruya sanatoryuma gitmesini önerdi. Ama Kafka'nın ana babasını son kez görmesinden bu yana yarım yıl geçinişt,[41] bu yüzden onun iki üç gün Prag'da kalması kararlaştırıldı, bu arada Dora Berlin'deki evi boşaltacaktı. Sonra birbirlerini gene göreceklerdi -herhangi bir yerde, tarafsız bir yerde.

Kafka Prag'a yolculuğu yalnız yapamayacağı için bir eşlik edici bulununcaya kadar beklendi. 14 Mart'ta Max Brod Berlin'e geldi ve Dora'ya Kafka'nın eşyalarını koyması için boş bir bavul verdi. Zehlendorf'da toplanılırken Brod ve Emmy Salvester ayrıca da Janacek'in operası JENUFA ile ilgilendiler, Almanca librettosunu Brod yazmıştı ve ilk gösterimi Berlin Devlet Operasında kısa süre sonra yapılacaktı. 17 Mart'ta hepsi Anhalter istasyonunda buluştular: Kafka, Dora Diamant, Brod ve onu son derece şaşırtan, ısrarlı ricalar karşısında bile destekleyicisine bu zor günde destek vermek isteyen Robert Klopstock.

Berlin içindeki taşınmalar ona güç gelmiyor diye güvence vermişti ana babasına; Prag'da olsaydı korkunç olurdu kendisi için, ama Berlin'de korkunç değildi.[42] Bunlar onun hâlâ hareketli olduğunun işaretleriydi, ayrılmış köklerin yerine hemen yenilerini

koymuyordu, bunlar talep edici ve canlandırıcıydılar küçük yolculuklar gibi, bir otel odasından diğerine taşınma gibi. *Bu* taşınma ise başkaydı, son haftalara kadar Kafka buna karşı koymuştu, nereye itilirse itilsin tartışmasız bir yenilgiydi. "Yaşamının en zorlu günü" diye not etti Brod güncesine. Kafka bir not düşmedi. Dora'ya sarıldı, kenti, büyük dünyayı terk etti.

Kafka'nın Berlin izleri yok oldu. Puah'a yazılan birkaç kartpostal kayboldu. Die Schmiede Yayınevi'yle yapılan iki anlaşma 1931'de kapanan ve arşivi kaybolan yayınevinde yitti. Emmy Salvester ve Tile Rössler'e yazılan sayısını bilmediğimiz pusulalar da. Polis belgelerindeki imzalar, bankaların döviz değiştirme veznelerindekiler, üç kira anlaşmasındakiler, Yahudi Bilimi yüksek okulundakiler. Mutlaka bizim bilmediğimiz başka belgeler de vardı.

Kafka'nın Berlin not defterleri ve çizimleri de kayıp. O gezintilerinde her zaman yanına defterini alıyordu, yolda giderken unutmuşsa bir yenisini satın alıyordu. Sayıları yirmi civarında olan bu defterleri Kafka'nın isteği üzerine onun gözü önünde yakmıştı -Dora Diamant'ın daha sonraları dehşete kapılan, şiddetle yazılı terekeyi güven altına almak isteyen Brod'a anlattığı buydu. Kafka dostunun ona bu son hizmeti vermekten çekineceğini bildiği için kendi vasiyetini kendisi mi düzenlemişti? Bu kesinlikle inandırıcıydı, nihayet Prag'da da boş okul defterleri bulunmuştu, bunlar düzinelerce, belki de yüzlerce yazılı sayfaların Almanya'ya gitmeden önce onun tarafından yok edildiğini gösteriyordu. Bütün bunlara rağmen doğru değildi bu. Aslında Kafka'nın Berlin defterleri ya da bunların büyük çoğunluğu hiç dokunulmadan Dora'nın çekmecesinde durmaktaydı. Onları kendi malı gibi görüyordu, hem de sadece hukuksal anlamda değil; bunun ötesinde de Kafka'nın bu notların yayınlanmasına hiçbir koşulda izin vermeyeceğini biliyordu. Bu bir yanılmayı da haklı çıkarıyordu -aslında tutumunu açıklamak zorunda olan daha çok Brod değil miydi? Mutlaka. Kendisinin çok daha derin bir etik çıkmazda olduğunu Dora çok geç kalındığında anladı. 1933'te gestapo onun Berlin evinde arama yaptı, kocası komünist Ludwig Lask hakkında kanıt belgeleri aranıyordu. Yazılı her

kâğıt parçasına el kondu, bunların arasında bir düzine Kafka'dan aldığı mektup da vardı, ayrıca da gizlice sakladığı onun bir yığın not defteri. Bunların hiçbiri bir daha ortaya çıkmadı.[43]

Bir başka, belki de aynı önemde kayıp daha vardı: Kafka'nın dördüncü romanı, onun tek mektup romanı. Bunu gene Dora'nın anılarından öğreniyoruz, kendisi Brod'a da yaşamının mitlerine ait olan bu öyküyü anlatmıştı:

"Biz Berlin'deyken Kafka sık sık Steglitz parkına giderdi. Bazen ona eşlik ediyordum. Günün birinde ağlayan, çok üzgün olan küçük bir kıza rastladık. Kızla konuştuk. Franz onun derdinin ne olduğunu sordu, biz kızın bebeğini kaybettiğini öğrendik. Bu kaybı açıklamak için o hemen akla yakın bir öykü keşfetti. 'Senin bebeğin şu sırada bir yolculuğa çıktı, biliyorum bunu, bana mektup yazdı.' Küçük kız biraz kuşku duydu. 'Yanında mı mektup?' 'Hayır, evde bıraktım, ama yarın onu sana getireceğim.' Meraklanan kız derdini hemen hemen unutmuştu, Franz acele eve mektubu yazmak üzere döndü.

Tüm ciddiyetiyle işe koyuldu, sanki bir yapıt yaratıyormuş gibiydi. Her zaman yazı masasına oturduğunda olduğu aynı gerilimli durumdaydı (...) Ertesi gün parkta onu bekleyen küçük kıza mektubu götürdü. Kız okuma bilmediğinden ona mektubu yüksek sesle okudu. Bebek mektupta hep aynı ailede yaşıyor olmasından sıkıldığını, bir hava değişimi istediğini, bunun da çok sevdiği küçük kızdan bir süreliğine ayrı kalacağı anlamına geldiğini açıklıyordu. Ona her gün yazacağına söz veriyordu -Kafka gerçekten de her gün mektup yazdı, bunlarda bebeklerin özel yaşam ritimlerine uygun düşerek hızla gelişen yeni maceraları anlatıyordu. Birkaç gün sonra çocuk, oyuncağının gerçek kaybını unutmuş, yalnızca ona yedek olarak sunulan kurguyu düşünür olmuştu. Franz romanın her cümlesini o kadar kapsamlı ve o kadar esprili yazıyordu ki bebeğin durumu tamamen anlaşılır oluyordu: Bebek büyümüştü, okula gitmişti, başka insanlarla tanışmıştı. Kıza olan sevgisini her zaman söylüyordu, bu arada, yeniden ortak yaşama başlayamayacaklarını anlatan yaşamının güçlüklerine, başka görev ve ilgilerine de değiniyordu. Küçük kızın bunları düşünmesini rica ediyordu, böylece ondan ayrılmaya hazırlanıyordu.

Oyun en az üç hafta sürdü. Franz sonunu nasıl getireceği konusunda çok korkuyordu. (...) Uzun süre arayış içinde oldu ve sonunda bebeği evlendirmeye karar verdi. Önce genç adamı, nişan törenini, düğün hazırlıklarını, sonra tüm ayrıntılarıyla genç evlilerin evini anlattı: 'Sen kendin de gelecekte yeniden buluşmamızdan vazgeçmek zorunda olduğumuzu anlayacaksın.' Franz çocuğun ufak çelişkisini sanatla çözmüştü, dünyaya düzen getirmek için kendi elinde bulunan etkili araçla."[44]

Dokunaklı, acı tatlı, çoğu zaman anlatılan ve gerçekten de Brod'un anlattığı gibi Hebel'in SCHATZKAESTLEIN'ı anımsatan bir öykü: insan sevgisinin ne olduğunu gösteren, geç Kafka'yı simgeleyen, onu aynı zamanda zamansız bir figür olarak sunan etik bir öykü. Doğal olarak da onun edebi tavrından daha karakteristik olmayan bir öykü: oyundan duyduğu zevkten ve kendi yarattığı kurguda hareket eden tutarlılık ve sorumluluk keşfetmesinden aldığı zevk, bir de hayali olana gerçek olanın etki gücünü verme yeteneği. Kafka burada başka bir şeyin de pusuya yattığını ve hayali olanın denenmesinin bir bedeli olduğunu biliyordu. Kaybın acısını mektubun imgelemiyle kaybettireceğini çocuğa bahşetmiş, ama kendisine uzun zamandan beri sunmamıştı. Ve biz Steglitz mektup romanının belli ki ilelebet kaybolmuş oluşuna karşın, uydurma olmadığını, yerine getirilemez bir umut kıvılcımı taşıdığından eminiz.[45]

Kafka'nın Berlin günlerinden bir başka öykü daha vardır, son derece az bilinir, oysa aynı biçimde etkileyicidir. Eksik yanı etik bir kahramanı olmayışı, bu yüzden de yapılmaya hizmet etmediğidir. Büyük avantajı onu ilk elden bilmemizde yatar. Kafka onu kız kardeşi Elli'ye anlatmıştır, bir mektupta, o ise 1923'te bunun önemini henüz ölçecek durumda değildi, gene de asla unutmadı:

> "Sonunda bir aşk maceram oldu. Botanik bahçesinde güneş altında oturuyordum... bir kız okulu geçiyordu. Kızların arasında güzel uzun boylu sarışın, genç biri vardı, bana cilveli baktı, küçük ağzını yukarıya kıvırdı ve bana bir şeyler seslendi. Ben doğal olarak son derece içten geri gülümsedim, hem de daha sonra kız arkadaşlarıyla sıkça dönüp bana baktığında. Ta ki bana aslında ne dediğini anlayıncaya kadar. 'Jud'* demişti bana."[46]

* Jud- Yahudi, (ç.n.)

Son Istırap

When I die,
just keep playing the records.
Jimi Hendrix

"Yapıyı kurdum ve iyi başarılmışa benziyor." Bu özgüvenli cümleyi söyleyen bir hayvan, anlatıcı olanlardan biri, kendi öyküsünü tartışan, Kafka'nın yapıtında çeşitli biçimler alan, kendi öyküsü içinde kendini kaybeden bir yaratığın; insan maymun Rotpeter'in, kurtarılma gereksinimi duyan çakallar ve araştıran köpeğin ardından gelen bir hayvan. BİNA adlı öykünün başlangıcı bu, 1923'te yazıldı, siyah mürekkeple kareli basit bir defterin yapraklarına.

Kafka'nın romanlarının düzyazınından gittikçe uzaklaşan geç edebi üslubu için DER BAU (BİNA) özellikle karakteristik: mutlaka anlatıcı bir metin, ama dış öykünün merak uyandırmadığı ve temkinli gelişen bir monolog aksanı içinde, okuyucuyu adım adım paranoid bir mantığa dolandırıyor. Bir düşünme düzyazını, tartışma düzyazını, içinde her ortaya atılan soru, alternatif olanın her tartılışı, hatta arada bir ortaya çıkan genel inandırıcılık baskısının anlaşılır konuşmaya genel kuşku yarattığı, her şeyin dayalı olduğu koşulların saçmalığının giderek daha fazla gözden kaçması. BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI'nda da okuyucu şaşırtıcı biçimde konuşma becerisi olan Ben-anlatıcıya akıl rızası gösterirken, onun soruları kendi sorularına dönüşürken ve bu yüzden onun anlam arayışına olan deneyi nerdeyse karşı konulmaz olur. İnsan bu çekimi çözmek için dışarıdan bir anahtara gereksinim duyar. İnsan anlatıcının kendisini ve bu yüzden de bizi kandırdığının anlayışına varmak durumundadır.

DER BAU da bu modeli izler, oysa burada gerçek niyeti ortaya çıkarmak çok daha güçtür. Çoğunlukla yerin altında yaşayan bir hayvan (bir porsuk olabilirdi) yıllarca süren yorucu bir

çalışmadan sonra koridorların yaygın bir sistemini kazar, dışarıya karşı çeşitli gizlenme önlemleriyle kendini emniyete alır, içeride sürekli düzen vardır, istilacılara karşı silahlanır ve taktiksel zorunlu planlarla düşünsel açıdan da iyice donanımlıdır. Yapı sahibinin memnuniyeti işitilmez değildir, ama kendi cinsleriyle olan ilişkisinden kaçınıyor görünür olması ve düşüncelerinin bütünüyle kendi planları çevresinde dönüp durmasına dikkat edilmelidir. Bu derece izole olan bir anlatıcı ne kadar inandırıcıdır? Düzenli oluşu ve sessizliği sürekli övülen bu yapının aslında küçük hayvanların istilası altında ve çürümüş vurgun eti kokan bir mağara oluşu dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır -ama, hayvan öyküsünün mantığında, insanların temizlik anlayışının yeri yoktur. Hayvanın açıkça abartılmış korunma gereksinimi de baskıcı biçimde, katı bir delilik sonucu çıkarmaz; gene de yapının yaratıcısı iyi olanı belki de fazla yaptığını ve kesin güven olmadığını bilir, hatta o belki de ortaya çıkacak olan bir düşmanla anlaşabileceğinin düşünü görür, ona tahammül edebilecektir, mezarı andıran yapının uzaklığı yüzünden "duyulabilir komşuluğa" doğal olarak tahammül edemeyeceğini de. Sonunda yapının tek anlamının güven olmadığı, belki de hiçbir zaman olmadığı ortaya çıkar.

> "Kale alanında durduğumda, çevremde yüksek et stokları, yüzüm buradan başlayan on geçide dönük olarak, bunların her biri tüm plana uygun biçimde inik ya da kalkık, gerilmiş ya da yuvarlanmış, kendilerini genişleten ya da daraltan ve hepsi de düzgünce sessiz ve boş ve geniş, hepsi kendi tarzında, beni birçok alana ilerletmek için ve onların hepsi de sessiz ve boş -o zaman güven düşüncesi bana uzak kalıyor, o zaman ben tırmalayarak, ısırarak, tekmeleyerek ve iteleyerek direngen topraktan elde ettiğim kalemin burası olduğunu kesin olarak biliyorum, hiçbir şekilde başkasına ait olamayacak olan kalemin, o kadar benim ki, ben burada sonuçta düşmanımın bana öldürücü yaralamayı yapmasına rahatlıkla izin verebilirim, çünkü kanım benim bu toprağıma gömülür ve kaybolmaz."[1]

Manüskriye bir bakış Kafka'nın önce "ülke"den söz ettiğini ve daha sonra bu kavramı "kale" ile değiştirdiğini gösteriyor. Ait olma söz konusu demek ki, daha da derin ve sürekli olan, hayvanın kendini herhangi bir topluluğa bırakmamasındaki özdeş-

leşme söz konusu -kimliğe ulaşmanın en değerli biçimi- tersine kendi sunduğu başarısına işaret edebilmesi. *Burada olan benim*: adeta kimsenin *per se* delilikmiş gibi suçlayamayacağı insani bir gurur. Hayvan yaşam yapıtını sergiliyor ve okuyucu ayrıntıların tüm tuhaflığı içinde kendisine tamamlanmış bir yaşam yapıtının insanın başına gelebilecek en kötü olan şey olmadığını her şeye rağmen söylemek durumunda kalıyor.

Bu öykünün biçimsel inceliği hayvanın tuhaf girişimi karşısında belirli bir saygı duyduğu anda gerçeklik anlayışının asıl denemesinin gelmesi. Binanın sessizliği birden bir gürültüyle bozulur, gece gündüz bu gürültü son bulmaz, "durmadan düzgün aralarla değişmeden hafif çınlıyor, bir hışırtı, bazen daha çok ıslık gibi." Herhangi bir yerden aşağıya doğru kazan güçlü bir düşman mı? Gürültü yavaş yavaş güçleniyor mu, yoksa öyle mi sanılıyor sadece? Olayın yarattığı spekülasyon yığını hiçbir elle tutulur sonuca götürmüyor, gene de okuyucuya bazı dayanak noktaları sunuluyor, bunlar onun dümen suyuna gitmesine karşı koymasını engelliyor ve Ben-anlatıcının son derece dar perspektifinden uzaklaşmasını sağlıyor. Ürkütücü gürültünün devasa yapının her yerinden aynı şiddetle duyulduğunu öğrendiğimiz zaman bunun hayvanın kendisinden kaynaklandığı varsayımı kuşkusu ortaya çıkıyor. Bir tek bu en yakın düşünce onun içine düşmediği ve bir tek bu yüzden o inandırıcılık kazanıyor. Düzgün aralıklarla bir hışırtı, bir ıslık: Kendisine ait bir yaşam gürültüsü, kendi nefesi hayvanın algıladığı, hayvanın kendisi huzursuzluğun son kaynağı, kendi yarattığı üstün yapının mükemmel sessizliğini bozan şey.

Ürkütücü biçimde yapısında bekleyen hayvana Kafka'nın hangi sonu yakıştırdığını bilmiyoruz. Manüskri cümlenin orta yerinde kesiliyor, doğrusu dibine kadar yazılmış bir yaprak üzerinde, sanki günümüze kalan metnin devamı varmış gibi.[2] Oysa bu öykünün asıl bir sonuca gereksinimi hiç de yok, onun asıl, korkunç can alıcılığı biyografik oluşu, metinde sonuçlanmıyor, aksine onun içinden çıktığı durumlara bağlı. Çünkü dışsal bir düşmanın mı binayı tehdit ettiği ya da sürekli gürültünün mü içerden bir tehlike işareti veriyor olması verem hastası için

önemli değil. Kendi gürültüsü, giderek kısalan nefes, her zaman var olan, ama hastanın ancak şimdi korkuyla kulak kabarttığı bu yaşam işareti, bu ses düşman.[3] Kafka bu metaforu kurgulamadı, onu hazır buldu, kim bunu metnini kelime anlamıyla alırsa en çok o kişi ona yaklaşır.

Bu durum Kafka'nın son yapıtı JOSEFİN, DIE SAENGERIN ODER DAS VOLK DER MAEUSE (Şarkıcı Josefin ya da Fareler Ulusu) için de geçerlidir, bu öykü hep bildiğimiz takma isim 'Josef'in başlığa taşınmasıdır. Gene rapor veren bir hayvandır -bu kez kendini tarafsız sunan, ama biraz bilgili huysuz bir fare- ve gene sesin doğru anlamı söz konusu, Josefine'nin, o fareler divasının sanat olarak teslim ettiği, oysa gerçekte "hafif, biraz hışırdayan bir ıslığın" söz konusu olduğu: "karakteristik bir yaşam anlatımı", her başka farenin de aynı başarıyla ve ayrıca başaracağı; yani aslında "hiç ses olmayan", "hiç başarıya dayanmayan bir durum.[4] Bu durumun ortaya çıkarttığı soru onun neden ayrıca seyirci bulması (bir açıdan organize olduğu ortaya çıkıyor) ve Josefine'nin neden sanatsal haksız isteğinin belli bir sınıra kadar hoş görülmesi. Anlatıcı bu bilmeceye geniş yer ayırıyor. Kendisi, sanatın değil, aksine sahnelemenin kendisinin aurasının kitleyi geçici olarak büyülediği, ama mekânsal ve zamansal sınırlanan sahnelemenin her talebinin fareler ulusu tarafından tamamen haklı olarak reddedildiği sonucuna varıyor. Sanat ya da sanat olmayan: Yasanın dışında kimse durmuyor. Talep edilen sosyal imtiyazlar -özellikle de bedensel çalışmadan muaf olmak- Josefine'e doğrudan doğruya verilmiyor ve onun o zaman sanatsal *performance*'ı kısıtlayacağı tehdidi asıl statüsünün takıntısal yanlış yorumlanmasını belgeliyor. Kafka burada ilk kez son yıllarının iki merkezi motifini en yakın olarak bir araya, hatta bir çeşit kısa devreye getirmiştir: yalnız sanatın özerk bireyi tatmin edebileceğini, doğal olarak da bunun yaşam pahasına olduğu ve topluluğa olan istem, gerçek, sosyal ve de fiziksel bağın kendi kolektifi ile bağına olan istemi. İkisinin birbirini kabul etmemesi oldum olası Kafka'nın kişisel mitosunun heroik çekirdeğiydi. Şimdi, yolun sonunda, bu pozisyondan vazgeçmişe benziyor ve yaşam savaşı ironinin ışığında görünüyor.

Diva da sonunda kendini geriye çekiyor, hem de sanat istemini yalnız kendisi için ayakta tutup tutmaması önemli değil: Kendi soydaşları onsuz da pek iyi yaşayabilirler, bir süre sahneye koyuşları anektodik miras olarak kalıyor, gene de gelecek kuşaklar onu unutacaklar, o zaman da Josefine hiç var olmamış olacak.

Kafka'nın -veremi atlatsaydı- bu noktadan sonra edebiyatı açısından kendisini nasıl geliştireceğini tahmin etmek güçtür. Salt tamamen susmayı ve sosyal açıdan fedakarlığa hazır bir kararı Max Brod akla yakın bir olanak olarak görüyor: "Ondan duyduğum birçok şey bu yönü gösteriyor."[5] Öte yandan JOSEFİNE öyküsünün son cümleleri tartışılmaz bir hüzün izi taşıyor ve hiç de yaşam düşmanı bir delilikten nihayet kurtulmuş olmanın rahatlığını göstermiyor. Kafka'nın yaşamının sonunda inandığı gibi edebiyat "insandan insana doğru bir söz" olanağı sağlayan deneme ise, o zaman JOSEFİNE onun son sözü olamazdı. Olsa olsa tek başına savaş veren birinin mitosuna vedası olurdu, narsizmleri bu derece hoşsohbet ve gene de yalnız olan baskı altında kalmış tüm oğulların, suçlananların ve kadastrocuların.

Kafka Prag'da birkaç gün kalacağını, ardından da hemen sanatoryuma gideceğini düşünmüştü. İsviçre'deki Davos olacaktı bu yer, en iyi olan orasıydı, ama mutlaka da en pahalısı, bu dayının önerisiydi, belli ki bir yer de ayırtılmıştı, çünkü 19 Mart'ta, Prag'da kalıştan iki gün sonra Kafka müdürüne kısa süre içinde ayrılacağını bildirmişti. Buna rağmen bu plan herhangi bir nedenden ötürü gerçekleşmedi (herhalde giriş vizesi beklenen günde gelmemişti), başka sanatoryumlara da başvuruldu. Kafka ne olur ne olmaz diye, birçok ülkeye girişini sağlayacak olan pasaport talebinde bulundu, bunlar Almanya, Avusturya, İtalya ve İsviçre olabilirdi: Bu onun işe yarar alternatifleri ancak şimdi düşündüğünün, bunun için bir süre Prag'da kalmasının işaretiydi.

Ortaya çıktığı üzere bu bir felaketti. Aşağı yukarı 20 Mart'ta, tam da JOSEFİNE öyküsünü tamamlamak üzereyken, sürekli ateşlenen Kafka, gırtlağında da bir sorun olduğunu saptadı. Hafif bir yanma hissediyordu gırtlağında, daha çok da meyve suları içerken, ayrıca konuşması da her zaman olduğundan daha zordu, tıpkı bir boğaz ağrısı başlangıcında olduğu gibiy-

di. Ara sıra üşüten Josefine'yi kastederek Klopstock'a "sanırım tam zamanında hayvanların ince ses çıkarmalarını araştırmaya başladım,"[6] dedi. Ondaki basit bir boğaz iltihabı olabilirdi, ama belirtileri giderek beter oldu ve yemek yerken de tedirgin etti. Kafka o sırada yaklaşan tehlikenin farkında mıydı bilemiyoruz; veremin yan iltihaplar yarattığını aynı hastalığı çekenlerden ve doktorlardan duyduğu kesindi, oysa bu tehlikeyi hep bastırmıştı. Dikkat çeken biçimde ısrarlı bir sesle kendisini her gün ziyaret etmesini istediği Max Brod da onun kötü dış görünümü ve arada bir takırdayan nefesinin çıkarttığı gürültüden, başlangıçta hemen hemen fark edilmeyen ses gücünün azalmasından çok daha fazla endişe duyuyordu. Buna karşılık eve çağırılan doktorun aklına gırtlağa bakmanın gelmemesi anlaşılır gibi değildi: Bu adam resmen gırtlak aynasını getirmeye üşendi, diye yazdı Kafka sonradan.[7] Gerçek uzman gırtlak doktorları Prag'da da vardı. Kafka'yı bir uzmana muayene için yollamak yerine onu Aşağı Avusturya'daki 'Wienerwald' sanatoryumuna, sistematik bir kür için göndermeyi kararlaştırdılar. Löwy oradaki iki yönetici doktordan birini tanıyordu, bu kişi aynı zamanda sanatoryumun sahibiydi ve koruma ve yüzde on indirim yapma sözü verdi.

Prag'a ve aileye veda edişiyle ilgili bilgimiz yok. Son vedasıydı bu, çünkü ne ana babasını ne de Prag'ı bir daha göremeyecekti. Geriye kalan anı kırıntıları, ufak bir sahne, uzun yılların tanışı gazeteci ve şair Michal Mares'in aklında kalanlar, bu kişi Kafka'nın yolculuğa çıkmadan birkaç gün önce, güzel bir ilkbahar gününde ona bir kez daha sokakta rastlamıştı. Kafka'nın elinde büyük, renkli bir top vardı, topu yeğeni Vera'ya atıyordu, yanında Ottla duruyor ve oyunu izliyordu. "Bizimle öğle yemeği yemez misiniz?" diye sordu Kafka gülümseyerek. Mares'in ne yazık ki başka bir işi, vardı ve veda etti. Altstaedter Ring'de, yaya kaldırımı üzerinde geçiyordu olay, cenaze işleri girişinin önünde.[8]

Wienerwald ciğer hastalıkları sanatoryumunun uluslararası şöhreti vardı, büyük otel ölçülerinde beş katlı bir binaydı, Davos'dakilerin mimari örnekleri ışığında yapılmıştı, şezlonglarda yatma, ortak kullanım alanları, okuma ve müzik odaları, ışınlama için tedavi odaları, hatta kendine ait ameliyathanesi bile vardı.

Bina güneye bakan bir tepenin üzerindeydi ve nefis bir manzarası vardı, bunun ötesinde de çok geniş bir parkla çevriliydi, daha da arkada kilometrelerce orman dışında bir şey yoktu. Çünkü sanatoryum dar bir vadinin sonunda tek başına idi, bir sonraki yöre, Ortmann köyü (bugün Pernitz'in bir bölümü) bir saatlik yürüme mesafesindeydi. Varış yorucu oldu, Viyana'ya olan yetmiş kilometrelik mesafe birkaç kere taşıt değiştirmeyi gerektirdi, sonunda saatlerce güzel, ama sıkıcı biçimde yukarıya doğru yavaş ilerleyen trende oturuldu. Kafka'nın bu "bitmek bilmeyen yolculukla" gerçekten de tek başına başa çıkıp çıkmadığı belirsiz.[9]

Dora sabırsızlıkla sevgilisini yeniden görmeyi bekliyordu: Hesaba kattığı birkaç günlük ayrılık bu arada nerdeyse üç haftayı bulmuştu. Ona devamlı yazdı, ama Kafka gene de Dora'nın ailesiyle karşılaşmasından, ister istemez ortaya çıkacak olan heyecanlardan ve sürtünmelerden her zaman olduğu gibi ürküyordu, bu yüzden ondan ısrarla Berlin'de beklemesini rica etti. Onun yola çıkacağı gün belli olur olmaz Dora Avusturya'ya doğru yola koyuldu. Bir günlük bir yolculukla Viyana'ya ulaşmayı başardı, orada bir otel odasına yerleşti ve Kafka'lara, büyük olasılıkla telefonla sanatoryumun adresini sordu. Kafka Dora'nın gelişini biraz ertele meye çalışırken o ona ulaşmaktaydı bile: 8 Nisan'da Dora Ortmann'a vardı, sanatoryumun yakınındaki bir köy evine yerleşti ve Kafka'nın hasta odasında ortaya çıktı.

Kafka 'Wienerwald'da son derece sıkıntıda hissediyordu kendisini, hatta geçmiş günlere anımsayarak "kötü sıkıcı" bir sanatoryumdan söz etti. Herhalde aylardan beri tadını çıkardığı, yalnız ona yönelik, pratik yardımın ani değişikliği ve Ortmann'da gördüğü uluslararası insan topluluğu için olan oldukça anonim kür-mekanizmasıydı onu sıkan. Her iki baş hekim tarafından tercih edilen tedaviyi ise hiç göremedi, bunların ikisini de güvenilir bulmadı: "biri tiran gibi, diğeri yumuşak huylu, ama ikisi de ilaca inanan ve sıkıştıklarında çaresizler."[10] Kafka çoğunlukla yatakta yatıyor ve gittikçe artan kısılan sesi yüzünden zaten katılamadığı çevredeki balkonlarda konuşulanlara kulak kabartıyordu. En kötü olan da kimsenin ona uzun vadede neler yapılacağını söylememesi ve tedavinin belirtilerinin

hafiflemesine bağlı oluşuydu: sıvı pyramidon ateşi düşürmek için, öksürüğü yatıştırmak için etkisiz bir ilaç ve yemek yemeği kolaylaştırmak için anestezi etkili bonbonlar veriliyordu. "Asıl önemli olan gırtlak" diye yazdı Kafka Klopstock'a, bu kesindi artık. "İnsan söylenenlerle belirli bir şey elde edemiyor, çünkü gırtlak veremi konuşulurken herkes çekinerek kaçınan, donup kalan bir konuşma biçimine düşüyor. Ama 'arkada şişlik', 'infiltrasyon' 'kötü huylu değil' ama 'kesin bir şey henüz söylenemez' bunun kötü huylu acılarla ilişkisi zaten yeterli."[11] Kafka ilk kez kuvvetli acılardan yakınıyordu, bunun anlamının ne olduğunu Klopstock her doktor gibi biliyordu. Gerçekten de bir kanser uru söz konusu değilse -ki 'Wienerwald'daki doktorlar bir doku testi yapmadan bunu nereden bileceklerdi ki?- o zaman hızla artan ağrılar, ödemler ve infiltrasyon Kafka'nın vereminin gırtlağa sıçradığının sağlam işaretiydi.

Bu derece çaresiz ve kötü durumda olmanın yarattığı çekingenlikti herhalde Dora'ya karşı bile asıl sıkıntısını asla gösteremememesinin nedeni. Onun Berlin'de sorumlulukları vardı, geliri olmadan yurt dışında yaşayamazdı, onun ziyaretine son derece sevinmiş olmasına rağmen, kendisi yüzünden yaşam alanından ayrılmasını olanaksız görüyordu. Dora ise Kafka'yı gördüğü anda burada uzun süre kalacağını anlamıştı. Bu arada Kafka elli kilodan azdı, sesi bütünüyle değişmişti, Berlin'deki huzurlu, hatta çoğu zaman neşeli olan hava ağrıların baskısı altında uçup gitmişti. Üç hafta içinde sevgilisi bakıma muhtaç birine dönüşmüştü, Kafka hâlâ başka kanıda olsa da, onu bu durumda bırakamazdı. Bu yüzden o 9 Nisan günü ana babasına Dora'nın birkaç günlüğüne yanında olduğunu, daha sonra gene evine döneceğini diye yazdı. Dora ise mektuba "Henüz eve döneceğim belli değil" diye ekleme yaptı. Daha belirgin bir kartpostalı aynı gün Brod'a yazdı Kafka: Ondan JOSEFİNE öyküsünü *Prager Presse*'ye, sonra da Die Schmiede Yayınevi'ne önermesini, çünkü acilen paraya gereksinimi olduğunu bildirdi: "Belli ki gırtlak." Dora bunun altına: "Herhangi bir biçimde düzenlenebilirse ben burada kalacağım, Viyana'da değil. Göreceğiz." diye not düştü. Sonra Kafka'nın haberi olmadan, bir not daha düştü:

"Lütfen Max, ne mümkünse sat. Ben her ne olursa olsun burada kalmak zorundayım. Çok az şeye ihtiyacım var, bu yüzden mümkün olacak. Durum çok, ama çok ciddi."[12]

Bunu sonunda 'Wienerwald'daki doktorlar da kabullendi. Daha aynı gün Kafka'ya tüm masumiyetle gereken tedavinin bir verem sanatoryumunun olanaklarını aştığını ve gırtlak sinirinin ameliyatla alınmaması durumunda ağrıların hiç geçmeyeceği söylendi. Bu yüzden bir gırtlak uzmanına başvurması gerektiğini, böyle birinin de yalnız Viyana'da bulunduğunu dile getirdiler. Bu bir kovulmaydı yani, hem de nedeni şok etkisi yapan bir dışlanmaydı. Ertesi gün -oraya girişinin altıncı günüydü- Kafka ve Dora bir açık arabaya bindiler. Tüm rüzgar ve yağmura rağmen sanatoryumun güya başka bir transfer aracı o sırada yoktu. "Tüm korkunçluklar 10 Nisan'da ortaya çıktı", diye not etti Max Brod güncesine, "Kafka'nın 'Wienerwald' sanatoryumundan çıkarılmasıyla. Viyana kliniği. Gırtlak veremi teşhisi. En korkunç felaket günü."[13]

Kafka'nın yaşamda kalma savaşı 11 Nisan 1924'te başladı. Bu tarihe kadar tüm tıbbi ve hijyenik önlemler hep 'iyileşme' amacını taşıyordu, hatta o güne kadarki en kritik dönem olan 1918 ekim ayı bile, ailenin ağır İspanyol gribinin yarattığı zaturrenin sonucunu beklediği sırada da. Oysa şimdiki durum ondan tamamen başkaydı. Bir şey yapmadan beklemek kesin ölüm demekti, iyileşme düşünülmeden önce gerekli olan tıp bilimi düzeyinde bir teşhisin konmasıydı ve durumunun daha da kötüleşmesini tüm olanaklarla engellemekti. Kafka için bütünle ilgili bir fark, derin varoluşsal bir dönüm noktası yarattı. Çünkü hastalığı ile ilgili tüm tedbirlerin hepsini o güne kadar kendisi kararlaştırmıştı, hem de giderek artan sosyal bağımlılık söz konusu olduğunda da. Oysa şimdi ilk kez elinden bu özgürlük alınıyordu. Kendisini bir klinikte buldu, benzeri birçok olayla aynı durumdaydı, bedeni hakkında rapor veriliyor, konuşuluyor ve tedavi ediliyordu, yaşamın tüm diğer gereksinimleri, daha çok da psikolojik ve sosyal olanlar, kesinlikle tıbbi önlemlere göre düzenleniyordu.

Büyük boğaz ve gırtlak hastalıkları genel hastanesinde kısa sürede bir yer bulmuştu (Laryngolojik Klinik, Lazarett sokağı

14); uzak bir hısım Viyana'da araya girerek bunu sağlamıştı. İyi bir adresti burası, Avrupa'dakilerin en iyilerindendi, klinik bunu yönetim kuruluna borçluydu, kulak-burun-boğaz uzmanı profesör Markus Hajek'e. "... sanki bir önseziydi Hajek'e gelmesi", diye yazdı Robert Klopstock rahatlayarak Ottla'ya, "o bu alandaki en müthiş kişidir ve olağanüstülüğü nesnel bilimde değil, tersine kendi kişiliğindedir... Ben de zaten herkesten çok Hajek'i düşünmüştüm..."[14] Hajek mutlaka ilk seçimdi, Sigmund Freud da bir yıl önce kendisini Hajek'e ameliyat ettirmişti. Oysa başhekimin kendisinin tedavisi doğal olarak öncelikle ameliyatla düzelebilecek hastalara yönelikti, Kafka'nın durumunun böyle olup olmadığı konusunda karar vermek önce titiz bir hastalık tablosuna ve güvenilir bir teşhise bağlıydı.

Kafka'nın Viyana'ya varmasından hemen sonra yapılan araştırmaların sonucu onun verem hastalığı hakkında bize kalan en kesin sonuçlardır.[15] Önce bir iç hastalıkları doktorunun raporu verildi, ciğeri dinleyen bu kişi hırıltılı bir bronşit nefes alışı ve ciğerin her iki yanında 'buğulanmalar', buna göre de kalınlaşmış doku teşhis etti. Raporda (ki Kafka İspanyol gribini unutmuş olmalı) hasta kâğıdında diğerleri yanında şunlar yazılıydı:

> "Altı yıl önce haemoptoe (kan kusma), ciğer btc teşhisi. Ciğer ağrıları yıllar içinde yoğunluk kazanıyor. Hastanın çok iyi göründüğü ve kendisini oldukça iyi hissettiği zamanlar var. Son 7 ayda hasta aşağı yukarı 6 kilo kaybetti ve şimdi kendisini geçmiş yıllara oranla daha kötü hissediyor. 2 hafta önce hastanın sesi kısıldı. 5 haftadan bu yana yutkunurken yakıcı ağrılar özellikle boğazın sağ yanında, çoğu zaman da bundan bağımsız olarak onu uykudan uyandıran ağrıları var. Hasta tamamen iştahsız ve kendisini çok zayıf hissediyor."

Sonunda bir gırtlak aynası ile önemli nokta gözden geçirildi: "Lrynx (gırtlak): Her iki aryknorpel ödemli. Arka duvar hafifçe filtrelenmiş. Teşhis: Tbc.lryngis." Bununla son kuşkular da ortadan kalktı. En rahat, en havadar sanatoryum bile bu durumda artık yardımcı olamazdı. Kafka'nın yıllar boyu enstrümantal gasp etme düşüncesi olarak gördüğü ve lanetlediği akademik tıp geriye kalan son kurtuluş limanı olmuştu.

Veremi uzun zamandan beri oluşturan virüsle doğrudan doğruya savaşan ilaç 1924'te henüz yoktu ve Hajek tüberkülin denen ilaçla yapılan deneyleri beğenmiyordu -kendisi çoğu zaman bu ilaç yüzünden daha da kötüleşen hastaları görmüştü.[16] Ameliyat müdahalesi şimdilik acil değildi, Klopstock'un her zaman önerdiği 'suni pneumothorax' ise elbette hesaba katılmalıydı, ciğer kanatlarının geçici durdurulmasıyla iyileşmeyi desteklemeydi bu. Oysa bu yöntem Kafka'nın genel kötü durumu yüzünden düşündürücüydü. Böylece önce ağrıların ve öksürme tahrikinin bastırılması yoluna gidildi, bu da gırtlağa mentol püskürtülmesiyle olabildiğince kolay elde edilecekti -bu düşünceye 'Wienerwald'da da gelinebilirdi. Gerçekten de yutkunma güçlüğü birkaç gün içinde azaldı ve Kafka yeniden yeterli gıda alabildi. Eğer akademik tıbba olan güvensizliği başka biçimde ve acımasızca onaylanmış olmasaydı herhalde o minnettarlık yüzünden olsa gerek kendisini bir süre daha katı doktorluk hükmüne bırakabilirdi.

Yaşamında ilk kez tamamen yabancı, bunun ötesinde de ağır hasta insanlarla aynı odayı paylaşıyordu ve ilk kez en temel gereksinimleri -uyku, yemek yemek, sohbet- sert saat planının boyunduruğuna giriyordu. Hastalar sabah saat 5.30'da uyandırılıyorlar, sırayla sıcak akarsu ve bir leğen yardımıyla yıkanıyorlar, ardından kahvaltı geliyor ve saat 6.30'da gene temiz çarşaflar serilen yataklarına doktor vizitesine hazır olarak yatıyorlardı. Ziyaretçilere saat 14 ile 16 arasında izin veriliyordu, Dora bu kuralı önemsemediğinde ve devamlı olarak bir saat önce geldiğinde bu durum Kafka için zor dayanılır bir kısıtlama anlamı taşıyordu. Buna rağmen ana babasına karşı şakayla bu durumun "yapamadığım askerlik için sonradan gelen çok küçük ve zayıf bir tazmin" diye yazdı.[17]

Güçlü bir küçümsemeydi bu, çünkü Kafka'nın bu büyük, güneşli çok yataklı odada görmek zorunda kaldığı kışlada mutlaka olamazdı. Yan yatakta orman bölgesinden evli bir kunduracı yatıyordu, onun da gırtlak veremi vardı, doktorlar onu nefes borusuna açtıkları bir delikle boğulmaktan kurtarabilmişlerdi. Bu Josef Schrammel adlı kişinin boynunda bir nefes hortumu takılı olmasına rağmen durumu iyiydi, büyük iştahla yemek yiyordu, kimsenin onu ziyaret etmemesinden acı duymaktaydı herhalde -ailesi çok

yoksuldu. Kuşkusuz bu durum Kafka'ya Matliary'deki korkunç aynalı yalnız Çek'i ve diğer tanıdıkları anımsatıyordu. Klopstock ona iki kere eski hastaların ölümünü haber vermişti, Kafka'yı dehşete düşüren, bunların yaşamında rastladığı en olumlu, görünürde en canlı kişiler olduklarını bilmesiydi. Yaşamında hiçbir zaman doktorların eline düşmemiş olan kunduracı Schrammel de durumunun ciddiyetini hiç fark etmiyordu ve Kafka onun klinik personeli tarafından kaderine terk edilmesini öfkeyle izliyordu. "Yanımda yatan adamı öldürdüler", diye not etti Kafka daha sonra. "Zatürreyle, 41 derece ateşle onu dolaştırdılar. Sonra, gece asistanların hepsi yataklarındayken bir tek din adamının yardımcılarıyla orada oluşu muhteşemdi."[18] Ertesi gün Schrammenl'in yatağı boştu, Kafka zor teskin oldu, durmadan gözlerinden yaşlar aktı ve günlerden beri ilk defa ateşi gene yükseldi.

Psikolojik açıdan bu derece baskı yapan bir çevrede şifa bulmasının olanaksızlığı zaten önceden belliydi, ısrarla ana babasına yolladığı neşeli kartpostallar kimseyi inandırmıyordu. Bir dizi yardımcı harekete geçti: Ailenin elçisi olarak Elli'nin kocası Karl Hermann parasal sorunları çözmek için geldi; Kafka'yı ziyaret eden Felix Weltsch yakındaki başka sanatoryumları araştırdı. Nihayet Max Brod Viyana'da yaşayan Werfel'e tehlikenin haberini verdi, Werfel de bir mektupla Profesör Hajek'e başvurdu. Ayrıca arkadaşı olan bir kadın doktordan klinikle konuşmasını ve Kafka'yı kollamalarını istetti; hastaya ise güller ve yeni çıkan kitabı VERDİ romanını bir ithafla yolladı. "Werfel diye biri bana yazıyor" diye yorumladı Profesör Hajek alayla, "Kafka diye biri için bir şeyler yapmalıymışım. Kafka'nın kim olduğunu biliyorum. 12 numaralı hasta bu kişi. Ama Werfel de kim?" İyi uydurulmuş bir anekdot. Aslında ise Hajek Kafka'nın birkaç gün içinde tek kişilik bir odaya nakledileceği sözü verdi ve onun taburcu edilmesi önerisine ciddi olarak karşı çıktı: Burada, onun hastanesinde "tüm iyileşme, emir verme ve kür olanakları elindeymiş", bu Kafka'nın "tek olanağı imiş."[19] Oysa çok geçti, Kafka hastaneden ayrılmaya kararlıydı. 19 Nisan günü Dora güneş altında ve açık pencere önünde onun az sayıdaki eşyasını topladı. Werfel'in bu ölüm odasında yapacağı ziyareti son

dakikada önledi. Hasta evraklarındaki son kayıt "ev bakımına bırakıldı" idi. Çok doğru değildi bu.

Viyana'dan on beş kilometre uzaklıktaki Kierling bei Klosterneuburg'daki Dr. Hoffmann'ın özel sanatoryumu, kapısında SANATORYUM yazmamış olsaydı insan alçakgönüllü bir pansiyon sanırdı: kara yolu kenarında tamamen süssüz bir binaydı burası, zemin katı ve iki kattan oluşuyordu, arka tarafında verandası vardı, bunun önünde de küçük bir bahçesi. Sadece on iki odası vardı, bunlar kısmen ziyaretçiler tarafından kullanıyorlardı, hastanın tıbbi bakımı Dr. Hugo Hoffmann'ın elindeydi, bir yardımcı asistan onu temsil ediyordu, bir de hemşire vardı. Nefes alma aleti, yüksek güneş başlıca teknik ekipmandı, hasta evrakı ise hiç tutulmuyordu, çünkü az sayıdaki hastanın verileri akıldaydı. Bir aile işletmesi yani, Profesör Hajek burayı "ev bakımı" üzerinde değerlendirmezdi.

Kafka Hoffmann sanatoryumunda değeri ölçülemez avantajlar görüyordu, bunlar onun için tıbbi geriliğinden çok daha ağır basıyordu: Dora bu evde istediği kadar kalabiliyordu, hatta mutfağı bile kullanabiliyordu. Kişisel istekler hemen yerine getiriliyordu, doktor yalnızca birkaç adım ötedeydi, geceleri de ve insan bütünüyle rahat bırakılmak istediğinde bu da mümkün oluyordu. Kafka yalın, tamamen beyaz döşenmiş, ikinci kattaki tek kişilik, güneş alan ve güllere bakan güzel manzaralı, ırmağı, üzüm bağlarını ve ormanı gören bir odaya yerleşti. Aylarca süren kapalı kalmadan sonra müthiş bir rahatlama hissetti ve Viyana'daki son günlerin şoku, kokular ve renklerle dolu ilkbahar manzarasının etkisi ile yavaş yavaş uçup gitti. Kafka mümkün olduğunca bol zamanı açık havada geçirdi, hatta yörede ufak bir gezinti yapmayı bile becerdi, sonunda Dora'nın aklına birkaç saatliğine tek atlı bir araba kiralamak bile geldi, buna binerek ve rahatça yastıklara dayanılarak Kierling çevresinde gezilebiliyordu - Kafka için, Plana'daki günlerden bu yana hiç yaşamadığı bir zevkti bu.

Sorun bu düzenlemenin tıp açısından bakıldığında da akıllıca olup olmadığındaydı. Zengin Avusturyalılar benzer kesin olmayan durumlarda ne yapıyorlardı? Artık yolculuk yapama-

dıkları zamanlarda Viyana'daki özel bir sanatoryuma çekiliyor ve kendilerini en iyi uzman doktorlara dışarıdan tedavi ettiriyorlardı. Kafka'nın aynen böyle yapmasını Klopstock ısrarla önermişti: klinikten çıkılmalı, ama asla Hajek'ten ayrılınmamalıydı. Ve de asla doğal tıp deneylerine sapılmamalıydı. Yeniden Hohe Tatra'da bulunan Klopstock bu yüzden oyunu yalnız mektupla bildirebiliyordu, Dora'nın doğal tedavici bir doktorla ilişki kurduğunu duyduğunda dehşete kapıldı. Dora'nın hastaya bu kadar iyi özen göstermesi olağanüstü diye yazdı Ottla'ya, ama yanlış yola sapmaktan aile onu engellemeliydi. İyi ki düşünce ayrılığı bir süre sonra anlamını yitirdi, çünkü Dr. Hoffmann doğal tedavi yöntemine hiç inanmıyordu ve küçük sanatoryumunda paralel bir eyleme tahammül edemezdi.

Ama doğal olarak önemli bir uzmanın Viyana'dan Kierling'e gelmesine en ufak biçimde karşı çıkmazdı. Bu ise ücrete ve iyi ilişkilere bağlı bir durumdu. Yardımcılar gene Dora'ya doğru adresleri verebilmek için devreye girdiler: Werfel dostu Profesör Tandler'e haber yolladı, bu kişi Viyana kent konseyinde sağlık ve sosyal yardım danışmanıydı, Max Brod bir yığın öneri mektubu yolladı, laryngolog Kurt Tschiassny Kafka'ya ücret almadan bakma sözü verdi, Dr. Glas adında Rudolf Steiner yandaşı biri Kierling'e davet edildi, Felix Weltsch üniversite kliniğinden kulak uzmanı doçent Oskar Beck'i tanıyordu ve nihayet onun amiri olan Profesör Heinrich Neumann harekete geçirildi, kendisi "Viyana ciğer doktorlarının kralıydı", bu kişinin taksiyle Kierling'e gelme istemi dışında hiçbir ücret istememesi de Kafka'yı çok şaşırttı.[20] Bu birinci sınıf tıp adamları topluluğu -ki Hoffmann sanatoryumu o güne kadar böyle bir durum yaşamamıştı- önce sadece mentolle başa çıkılabilen ağrılara karşı ne yapabileceği sorununun cevabını bulmalıydı, ağrılar Kafka'nın yemek yemesini, hatta bu arada bir şey içmesini bile giderek güçleştirmekteydi. Her lokmada atlatması gereken kesin iştahsızlık yeterince zordu. Ama Dora'nın yaptığı, özellikle lezzetli ve koruyucu yemekleri bile artık yutamadığında -makarna, tatlı sütlaç, yumurta-, nasıl olur da, belki de kurtarıcı ameliyatsal müdahaleyi de olanaklı kılacak olan istikrarlı bedensel duruma

ulaşabilirdi? Ve günden güne beter olan ağrılara karşı en güzel ilkbaharın da faydası olmuyordu.

Profesörler Neumann ve Tschiassny'den yazılı rapor kalmadı. Ama Dr. Beck'in kapsamlı bir görüşü kaldı, Kafka'yı ziyaret ettikten sonra Felix Weltsch'i bilgilendirmek için kaleme almıştı bunu. Aile üyeleri ve dostlarla olan yazışmaların tümü stratejik dikkatle yazılmışken -Klopstock bile Kafka'nın nesnel durumu hakkında güvenilir bilgi almamaktan şikâyetçiydi- Beck'in mektubu durumu hiçbir süsleme olmadan ortaya koyan tek belgeydi. Olasıdır ki Weltsch bu mektubu Max Brod dışında kimseye göstermemişti. Böyle davranması da iyi olmuştu.

> "Dün Froylayn Diamant tarafından Kierling'e çağırıldım. Bay Kafka'nın gırtlağında çok ağır ağrıları vardı, özellikle de öksürürken. Yiyecek alırken ağrılar öylesine çoğalıyordu ki, yutkunması nerdeyse olanaksız oluyordu. Ben gırtlakta dağılan bir verem süreci teşhis ettim, bu boğaz tavanının bir bölümünü de kapsıyordu. Bu teşhiste herhangi bir ameliyatla müdahale asla düşünülemez ve ben nervus laryngeus superiora alkol iğnesi verdim. Froylayn Diamant bana bugün gene, başarının geçici olduğunu, ağrıların aynı yoğunlukta gene ortaya çıktığını söylemek için telefon etti. Ben Froylayn Diamant'a Dr. Kafka beyi Prag'a götürmesini önerdim, çünkü Profesör Neumann da yaşam süresini aşağı yukarı üç ay olarak öngördü. Froylayn Diamant bunu reddetti, çünkü o zaman hastanın durumunun ağırlığını anlayacağını söyledi. Akrabalarına sizin durumun ciddiyetini açıkça bildirmeniz uygun düşer. Ben psikolojik açıdan hasta ile fedakârca ve dokunaklı biçimde ilgilenen Froylayn Diamant'ın Kierling'e başka uzmanları da öğüt vermeleri için çağırma arzusunda oluşunu anlıyorum. Bu yüzden kendisine Dr. Kafka'nın hem ciğeri, hem de gırtlağı yüzünden artık hiçbir uzmanın elinden bir şey gelemeyeceğini, ağrıların pantopon ve morfinle hafifletilebileceğini söylemek durumunda kaldım."[21]

Dora Diamant'ın tıbbın yıkıcı, son celse hakkındaki hükmü karşısında içine düştüğü gerilim korkunçtu. Tehdit edici kaybın verdiği acı, kaderine karşı koymadan boyun eğebilmesinden çok daha derindi, oysa Kierling'de açıkça konuşabileceği kimse yoktu. Kafka'ya doktorların yaşamını devam ettirebilmesi için hiçbir şans tanımadıklarını söylemesi olanaksızdı: Söyleseydi -ki buna inanıyordu- belki de bir yerlerde pusuya yatan kendi kendine iyileşme gücünü sonuna kadar mahvederdi ve hükmün

bildirilmesi infazla aynı anlamı taşırdı. Kafka'nın ailesiyle haberleşmeyi giderek Dora'ya yüklemesiyle durum daha da ağırlaştı. Viyana'dan Prag'a yollanan kartpostallara kısa notlar ya da sadece selamlar eklerken, şimdi durum tersine dönmüştü: Kafka'nın ana babasına Dora yazıyordu, eğer yer kalırsa Franz da birkaç cümle ekliyordu. Bunun yanında da Elli ve Ottla ile de mektuplaşıyordu -Kafka bu mektupları görmüyordu- , ayrıca da Dora sıkça Prag'dan gelen telefonlara da cevap veriyordu, ömründe hiç görmediği, tepkilerini güç ölçebildiği insanların telefonlarına. Bir seferinde Ottla birkaç saatliğine Kierling'e geldi, bir seferinde de biraz sert amca Siegfried -bir tek bunlardı Kafka'nın akrabalarıyla kapsamlı konuşma olanağı sunan durumlar. Ve Dora kendisine ve sevgilisine cesaret vermeye çabalarken, onun ailesine karşı taktik kullanmaya zorlanıyordu -çünkü bu ailenin her bir ferdi doğrunun başka bir dozuna tahammül edebiliyordu. Daha 19 mayıs'ta bile ana babasına Kafka'nın boğaz ağrılarının "hiç önemli olmadığını" ve "endişelenmek için bir neden olmadığını" yazdı, oysa iki hafta önce Elli'ye ağabeyinin ancak ağrı kesici iğnelerle uyuduğunu ve ona artık yardım edilemeyeceğini açıklamak zorunda kalmıştı.[22]

Oysa konuşulması gereken hiç de sadece tıbbi önlemler değildi, parasal sorunlar da ağır basıyordu ve gene yalnız diplomatik dikkatle çözülmeleri gerekiyordu. Şayet "tedirgin olacak bir durum yoksa" o zaman neden bir yığın uzman doktor Kierling'e ziyaret yapıp duruyordu, neden gittikçe artarak uyuşturucu ilaç veriliyordu, pahalı gece viziteleri neden yapılıyordu? Ek olarak da Dora'nın günlük giderleri vardı, onun hiçbir geliri yoktu ve Kafka'ların desteğine tamamen bağlı kalmıştı. Bütün bunları anlatmak kolay değildi. Prag'daki ailenin yeterince yedeği olmasına, hatta 'Madridli dayı' Alfred Löwy'nin ölümü ile ufak bir serveti de miras yoluyla elde etmelerine karşın,[23] Kafka'nın ana babasına doğru masrafları çıkarmak olanaksızdı. Tbc-hastalığı konusunda deney sahibi olan Robert Klopstock'un da artık, ona yardımcı olmak için gelmesini ısrarla istemesini Dora önce Kafka'nın kız kardeşlerine söyledi -çünkü Klopstock'un bilet alacak parası bile yoktu, o da Prag'dan gelecek desteğe bağlıy-

dı. Görünür o ki daha birkaç gün geçmeden hızla bir düzenleme yapıldı, çünkü Dr. Beck'in dehşet verici açıklamalarından birkaç gün sonra Klopstock Kierling'e geldi, sanatoryumda küçük bir odaya yerleşti ve birkaç rutin doktorluk görevini o üstlendi -Prag'la yapılan yazışmaların ve telefonların bir kısmını da üstlenmesi Dora'nın işini iyice hafifletti.

Kafka'yı bütün bu sorunlardan epeyce sakındılar -doktor muayenesi ya da ilaçları almaktan belki de tasarruf yapmak için vazgeçer diye düşündüler. Sorduğu zaman Dora ona belirsiz cevaplar veriyordu, ayrıca kendi takdirine göre durumu güzelleştirmekten de çekinmiyordu. Ona, ailesinin çok para yolladığını, bununla beş ay daha geçinilebileceğini söylüyordu. İnanılmaz bir armağandı bu -inanılacak olursa. Kafka yalnızca güven duymakla kalmıyor, aynı zamanda da kaderini bütünüyle Dora'nın eline bırakıyordu, Klopstock da yardımcı olduğuna ve onun bakımıyla gece gündüz ilgilendiğine göre Kafka kendisini "küçük bir ailenin" kucağında gibi korunmada hissediyordu -bu terimi severek kullanırdı her zaman. Belki de Kafka'nın istemi böyle çocuksu çaresizlik durumunda bile tavrını korumaktı, bu tavır arada bir biraz mesafesiz olan Klopstock'a sonuna kadar 'sen' diye hitap etmesini engelliyordu.

Sessiz, güneşli, beyaz, hiçbir şeyin hareket etmiyora benzediği hasta odasının bu buğulu atmosferinde Kafka'nın Dora ile geçirdiği önceki aylardan daha fazla yazılı izler bırakmış oluşu gariptir. Bunun nedeni tuhaf biçimde tıbbi, bir başka tedavi edici talimattır: Mümkün olabildiğince az konuşması önerildi Kafka'ya, olsa olsa doktorla, o zaman da fısıldayarak. Bu 'susma kürü' şişmiş ve çoğu zaman iltihaplı gırtlağı rahatlatacak olan önlem, veremde bilinen (her ne kadar işe yaramaz olan) bir önlemdi ve hastanın kendisini fazlasıyla kontrol etmesini gerektiriyordu. Kafka da susma emrine bütünüyle bağımlı kalmayı beceremedi, gene de sıkça parolalar ve kısa cümlelerle anlatmak ya da sormak istediğini not ediyordu. Klopstock bu kâğıt parçalarını topladı, Brod da daha sonra bu notlardan bir seçkiyi yayınladı.[24] Dokunaklı belgeler bunlar: bir yandan anın esinini nerdeyse filtre edilmeden gösterdikleri ve gerçekten de bir ko-

nuşmanın fragmanları gibi etki yaptıkları, içlerinde Kafka'nın dilsel biçime duyduğu istemin mektuplarındakilere uzaktan yakından egemen olamadığını gösterdikleri için. Öte yandan konuşma notları Kafka'nın ilgisini dünyadan geri çekmekle kalmayıp -sanatoryum dışında olup biten nerdeyse geçmiş zaman gibi veriliyor- en yakın çevresine olan dikkatinin aynı ölçüde çoğaldığını gösteriyor. Başka türlü olması beklenmeyeceği gibi notların çoğu bedensel durumla, yemekle, içmekle ve ilaçlarla ilgili. Ama o aynı zamanda yerdeki cam kırıklarına birinin basabileceğini dert ediniyor; -sanatoryumun diğer hastalarıyla hiçbir ilişkisi olmadığı halde- ziyaretçilerinin komşu balkonlardakilerin dinlenme saatini belki de tedirgin edebileceğinin sıkıntısını duyuyor. Sürekli ona gelen çiçeklerin tadını çıkarıyor, ama her birinin tek tek görünmesi için düzenlenmesini, onlara iyi bakıldığından emin olmak istiyor: "Bir dakika vaktiniz var mı? O zaman lütfen paskalya güllerine su fışkırtınız."

Bu konuşma notlarının Kierling'deki doğruyu ortaya koymadıkları kesin, bunlar yalnızca bir kesit vermekteler. Dora ile olan ilişki nerdeyse saklı: Yalnız onunla ilgili olanları Kafka not edemedi (hiç değilse Klopstock'un sonradan topladığı notlarda böyle), son haftalarda Dora'nın sıcak ilgisine, notların gösterdiklerinden daha da bağımlı olduğunu var sayabiliriz. Tek bir fragmatik not var elimizde ortak yaşamlarını amaçlayan sorunu açıklayan, Kafka'nın ondan istediğinin tamamen bilincinde olduğu belli: "Kaç yıl dayanacaksın buna? Ben senin dayanmana ne kadar zaman dayanacağım?" Berlin'de tarttıkları yığınla plan, ortak gelecekleri için olası yöreler hakkında ise tek bir sözcük bile yok: Viyana, Brünn, herhangi bir Bohemya kenti, Garda gölü hakkında. Bir diğer, en önemlisi olan plan hakkında da, ki bu 'küçük aile' içinde tasarlanmış, 'büyük' aileden ise saklı tutulmuştu. Bir tek Max Brod bu öyküyü ilk elden haber almıştı ve Kafka ile olan anılarında konuyu anlatmıştı:

> "Dora ile evlenmek istiyordu, dindar babasına mektup yollamıştı, ona aslında babanın inancında bir Yahudi olmadığını, ama buna 'pişman' olduğunu, bir 'dönüş yapan' olduğunu ve bu yüzden belki de dindar adamın ailesine kabul edilmeyi umabileceğini yazmıştı. Baba mektup-

la en saygı duyduğu, otoritesini her şeyin üzerinde tuttuğu insana, 'Ger hahamına' gitmişti. Bu haham mektubu okumuş, bir kenara koymuş ve kısaca 'hayır' dışında bir şey söylememişti. Başkaca bir açıklama yapmamıştı. Zaten hiçbir zaman bir açıklamada bulunmazdı." [25]

Kafka üçüncü defa bir kadınla evlenmeye kalkışmaktaydı, bu kez de gene bir 'aslında... ama' ile başlıyordu mektubuna, bu kez de ailenin onayını almadan karar vermek istemiyordu. Oysa cevap ilk kez *hayır* oluyordu. Pişman olmak ve dönüş yapmak yetersizdi, Ger hahamı daha derini görürdü, Herschel Diamant bundan emindi, bu yüzden de bu hayır'ı kendisiyle özleştirdi. Kafka üzüldü buna. Ama etkilendi de. Sağlıklı olsaydı belki de bu hayır'ın dar kafalılık olduğunu söylerdi. Şimdiki durumunda bunun hiç de iyiye yorumlanamayacak bir işaret olarak okumak durumundaydı.

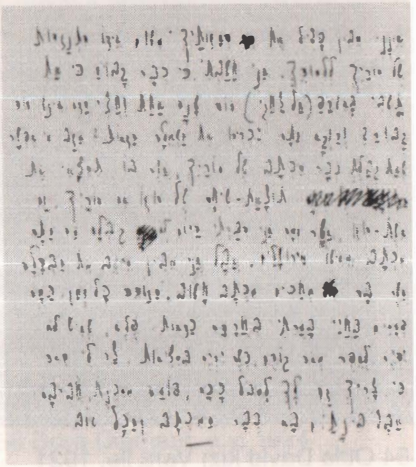
3 Mayıs'ta Kafka'nın kız kardeşi Elli Max Brod'u ziyaret etti. Dr. Beck'in mektubu Prag'a henüz ulaşmamıştı, ama içinde yazılı olanları Elli Dora'dan duymuştu. *Durdurulamaz* diye not etti Brod. Kierling'e gitmek zorundaydı. Oysa o güne kadar sırf Kafka'yı görmek için bu kadar uzak bir yolculuğa çıkmamıştı, hatta onun Matliary'de kaldığı uzun aylarda bile, bu kez bunu yaparsa, dostunun son umudunu da elinden almış olacaktı. Brod zoraki bir yalana başvurdu: Viyana'ya bir konferans vermek üzere davet edildiğini, bunun da ziyaret için iyi bir fırsat olduğunu söyledi.

Kierling'de ölmekte olanın bedensel ve ruhsal perişanlığı ile karşılaşacağını sanmıştı. Oysa Kafka buluşmalarına sevindi, tamamen kendindeydi, hiç de kötü havada değildi ateşi olmasına rağmen, çok konuşmasına izin verilmiyordu, tam da o gün Dora'nın babasından gelen kaba mektubu hazmetmesi gerekiyordu. Bu derece canlı olan dostunun tıbben umutsuz bir vaka olduğu Brod'a hiç de inandırıcı gelmedi, nerdeyse buna inanan Brod bir sonraki buluşmalarından söz etmeye başladı, kendisinin planladığı gelecek yazda yapılacak olan İtalya gezisinden. Kafka'yı kandırmaya çalıştı. Oysa şimdi kendisi yanılıyordu.

Kafka'nın bakış açısıyla o, hasta yatağının başında ortaya çıkan uzun yılların dostu değildi yalnızca. Max Brod, Kafka'ya

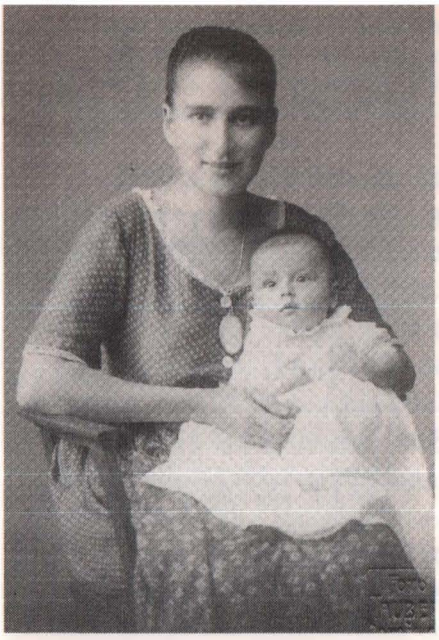
51 Puah Ben-Tovim ve eşi Josef S.Menczel

52 Kafka'nın Puah Ben-Tavim'e yazdığı İbranice mektup taslağı

53 Plana nad Luznici'de villalar semti

54 Ottla David kızı Vera ile, 1921

55 Kafka'nın yeğenleri Gerti, Hanna ve Marianne, 1922

56 Glückauf' pansiyonundaki tatilciler, Müritz 1923. Sağda çizgili eteklikli Kafka'nın kız kardeşi Elli, onun sağında Kafka ailesinin "Froylayn"ı Marie Werner. En sağdaki çocuk Elli'nin kızı Gerti, sağdan beşinci çocuk kızı Hanna.

57 Franz Kafka, 1921

58 Dora Diamant, a.y. 1924

59 Müritz'deki pansiyon 'Glückauf', Doğu Denizi

60 Berlin-Steglitz, Grunewald caddesi 13

61 Alman kâğıt parası, 1923

62 Leipziger Caddesinde Berlin dükkanı, 1922

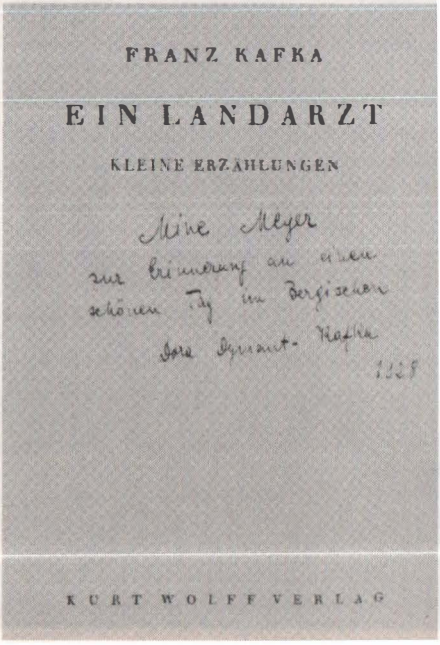
63 AÇLIK SANATÇISI adlı cildin ilk basımı, Kafka'nın öyküleri, Kasım 1924

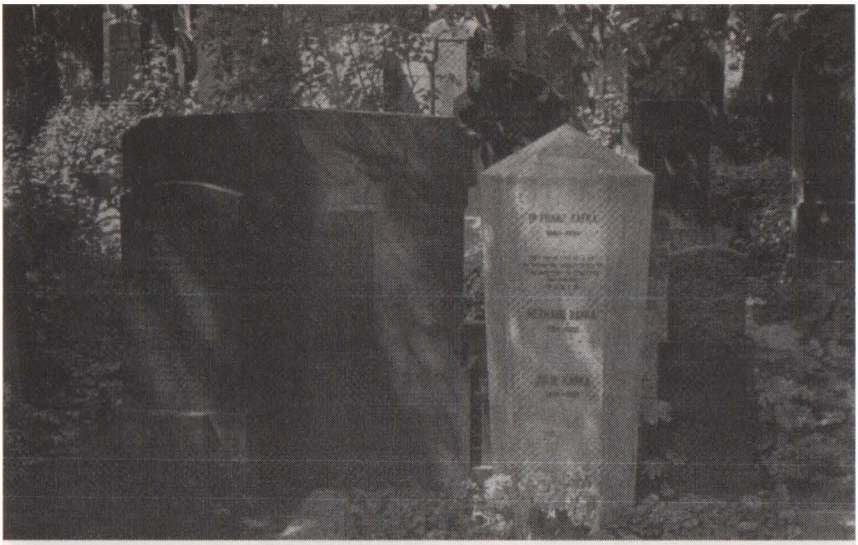
64 Dr.Hoffmann sanatoryumu, Kierling

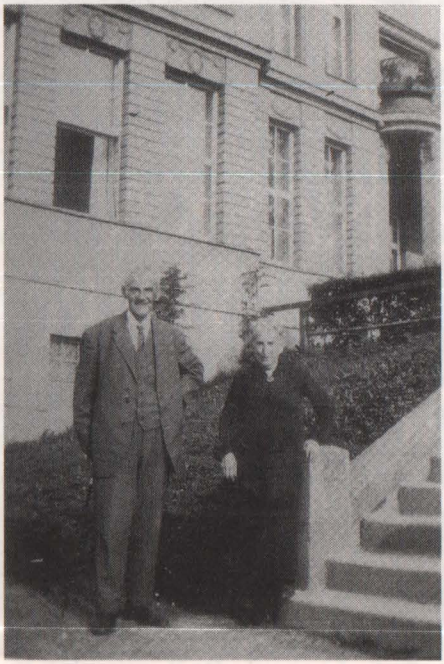
65 Prof.Markus Hajek, Gırtlak kliniği, Viyana; herhalde 1922

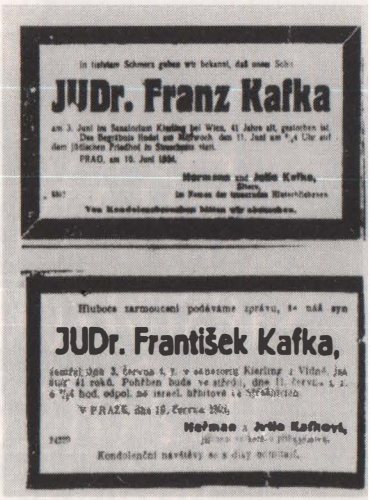
66 Dora Diamant'ın 'Dymant-Kafka' diye imzaladığı bir ithaf

67 Prag-Zizkov'daki Yeni Yahudi mezarlığında Kafka'nın kabri

68 Hermann ve Julie Kafka, yirmili yılların sonu

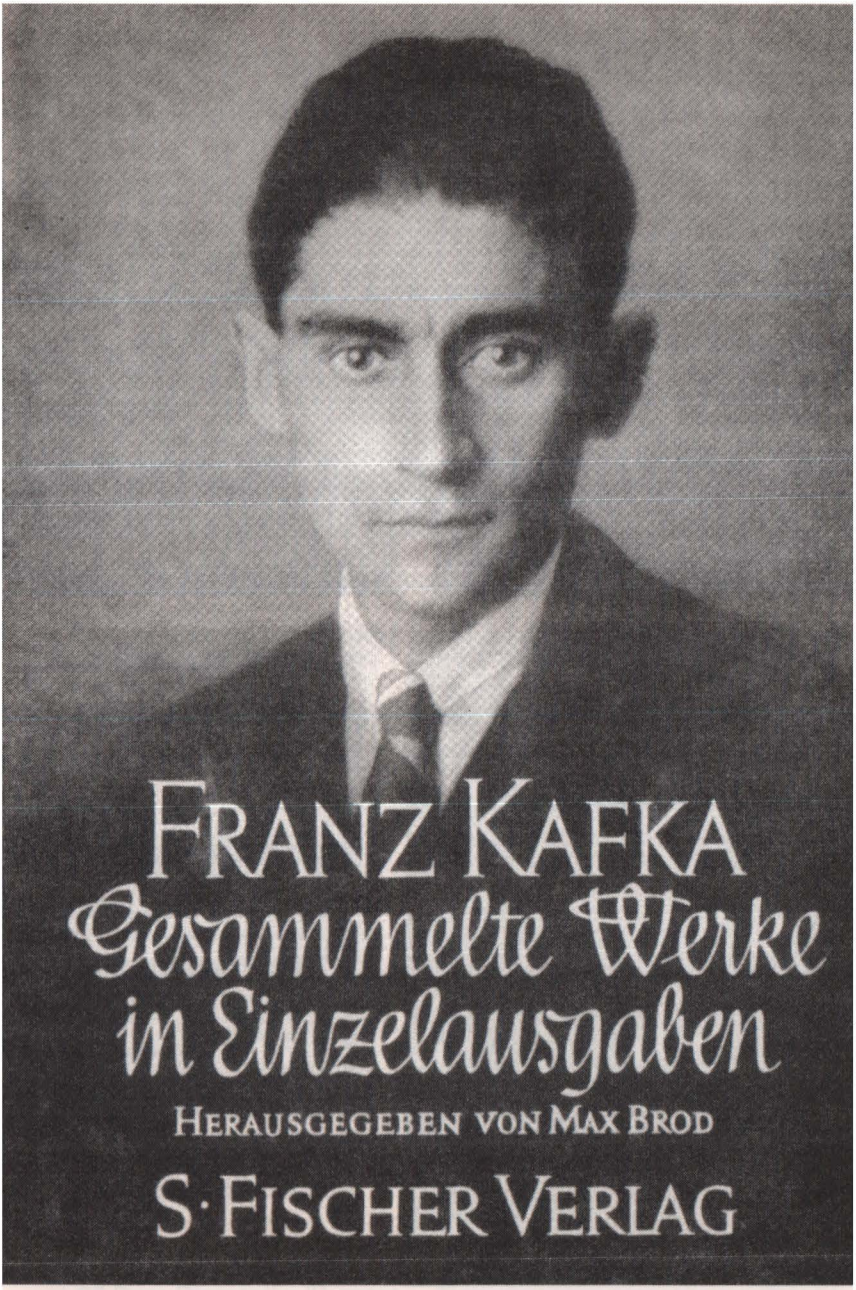
JUDr. Franz Kafka

PRAG, am 10. Juni 1924.

Hermann und Julie Kafka,

JUDr. František Kafka,

69 Kafka'nın Almanca ve Çekçe ölüm ilanları

70 Yayınevi broşürü, 1950. Kafka'nın bu son elimizdeki portre fotoğrafı herhalde Berlin'deki Wertheim alış veriş merkezinde 1923'te çekildi.

tüm çabalarına kadar kapalı kalan bir dünyanın temsilcisiydi de. Brod evliydi, politikacıydı, gazeteciydi, yazardı, kamuya konuşabiliyordu, çok yolculuk yapıyordu ve çalışma yeteneği sınırsıza benziyordu. Bir yıl önce REÜBENI, FÜRST DER JUDEN adlı yani, tarihi bir romana başlamıştı, bu roman TYCHO BRAHE'nin yanında en büyük başarısı olacaktı ve Kafka'nın bu yeni roman hakkında o güne kadar bildikleri onu etkilemişti, hatta "hayran" bırakmıştı. Bunun ötesinde de Brod yardımcı olmayı biliyordu, birçok kişiye yardım etmişti, ilişkileri iyiydi, paskalyada Kafka'nın iki öyküsünü birden, KÜÇÜK BİR KADIN ve ŞARKICI JOSEFİNE'nin Prag dergilerinde yayınlanmasını ilişkileri sayesinde gerçekleştirmişti.[26] Sanki kendiliğindenmiş gibi Brod *Prager Tagblatt*'ın kadrolu redaktörü olmuş, aylardan beri iki üç günde bir kendi yazıları orada çıkıyordu, bunlar çoğunlukla bir akşam öncesinde izlediği tiyatro oyunları ya da konserler hakkındaki yazılar oluyordu. İşte bu adam şimdi onu Kierling'deki sanatoryumda ziyaret etmekteydi. Burada belli tavırda olmak doğal değil miydi? Son olarak birbirlerine veda ettiklerinde düşünceleri birbirinden iyice ayrıştı; Brod biraz umutlanmış, Kafka sunduğu görüntüsü yüzünden sıkılmıştı. "Hazin biçimde bozulmuş" diye yazdı bu "kederli" geçen ziyaret hakkında şaşırmış olan dostuna. Ve biraz "insana benzer" gösterebilirdi kendisini.[27]

Kafka'nın son haftaları acıydı. Edebi klişede yer aldığı gibi tüm verem hastalarının tümünün aşırı coşku içinde ölmediklerini, daha çok bambaşka bir sonu hesaba katmak zorunda olduklarını, Matliary'de yan odasında kalan kişinin sefil kaderine tanık olduğundan bu yana biliyordu, bu yüzden Klopstock'tan böyle bir işkenceyle karşılaşmak yerine morfin iğnesini yeğlediği sözünü almıştı. Kendisinin başına, trenden atlayarak intihar eden bu acılı yoldaşından daha beter şeylerin geleceğini Kafka ancak Viyana'daki hastanede yaptığı en son deneylerden sonra anlamıştı.

Klopstock bile, sayısız sıkıcı ve geniş anlamda uyuşan teşhisleri yapan profesör Hajek'i de Kierling'e çağırmasından sonra dokunun, Kafka'yı son kez gördüğü dört hafta öncesinden bu yana ne kadar çabuklukla bozulmuş oluşu şaşırtmıştı. O da Dr.

Beck gibi gırtlak üstünün blokajını alkol iğnesi ile azaltmaya çalıştı, o da bunu iyi başaramadı, etki sürekli olmuyordu. Ama bu son derece tatsız iğnenin yapılmasına Kafka düzenli olarak izin veriyordu (daha çok da tanıklar olmadan), ama artık bir işe yaramıyordu: Keskin acılar gırtlakta hiçbir harekete izin vermiyordu, öksürme işkence olmuştu. Sulu şeyler içmek sadece ufacık yudumlarla olanaklıydı, Kafka sürekli susuzluk acısı çekiyordu, her türlü içeceğin düşünü görüyordu ve birisi yanında bir bardak su içtiğinde bunun tadını çıkartıyordu. Günde zorla bir bardak şarap, bazen biraz bira içiyordu, su bile o tatmadan önce ısıtılmak zorundaydı. "Senin Heurige deneyin var mı?" diye sordu babasına. "Orada bir kez seninle birlikte doğru dürüst birkaç yudum içmek isterdim. Çünkü içebilme yeteneğim büyük değilse de, susamakta kimse benimle baş edemez. Böylece içkici yüreğimi boşalttım." Bu esprili notlardan bir ya da iki gün sonra Kafka Klopstock'tan hayatta kalmasının yalnızca suni gıdayla mümkün olacağını öğrenmek zorunda kaldı. "Bu önlem onu o kadar dehşete düşürdü ki", diye yazdı Klopstock, "anlatamam, düşünsel olarak bu onun için fazlasıyla ağırdı."[28]

"Aslında kendisi için fazla saygı istedi", dedi Dora daha sonraları Kafka hakkında. "Ona saygıyla yaklaşıldığında her şey iyiydi ve o biçimlere az değer veriyordu. Bu yapılmadığında çok kırılıyordu."[29] Şaşırtıcı bazı diklenmelerin anlaşılmasını sağlayan bir işaretti bu: Kendi kendisine yönelttiği yıkıcı hükümler bile kimseye onun arkasından konuşma hakkını vermezdi. Kafka'nın bu özelliğinin bir de önemli bir ters yanı vardı: Bu saygıyı kendisi için kazanmanın bilinci onu sonuna kadar bırakmadı ve doğal refleksleri olmayan kırk yaşında ve artık suni beslenmeyle yaşamda kalabilen birinin bile saygıdeğer bir kişi olabileceğinden güçlü kuşku duyuyordu.

Aynı durum düşünsel çalışması için de geçerliydi. Kafka rezervlerinin eridiğini uzun zamandan beri kabullenmişti. Hastalık, halsizlik, acılara dayanma, korkuyla umut arasında savaş: Bütün bunlar yoruyordu. "Kapalı olma gözlerimin doğal duru-

* Viyana'daki şaraphaneler yöresi, (ç.n.)

mu", diye yazdı ona bazı Reclam-ciltleri yollayan Brod'a, "ama kitap ve defterlerle oynamak beni mutlu kılıyor." Werfel'in VERDİ romanını[30] sadece çok ağır ve içsel direnme ile okuyabiliyordu, daha severek ailesinin sürekli yolladığı *Prager Tagblatt*'ı karıştırıyordu, Dora ve Robert günlük yazışmaların yükünü ondan epeyce almış oluşlarına minnet duyuyordu. Bambaşka ve daha az kabul edilebilir olarak ona ilaçların psikolojik yan etkileri gözüküyordu. "Bütün bunlardan biraz olsun rahata kavuşabilsem bile uyuşturucu ilaçlardan kesinlikle kurtulamayacağım", diye not etti. Özellikle de alkol iğnelerinden, bunlar gittikçe daha kısa sürelerde yinelenmek zorundaydı ve onun isteksizliğine neden oluyorlardı, çünkü onu bir sisin içine sokuyorlar ve telaffuz yeteneğini düşürüyorlardı: Yorgun bir insana saygı duyulurdu, hatta doktorların susmaya mahkum ettikleri bir insana da -ama alkollendirilmiş birine karşı saygı duyulmazdı. Zaman zaman Kafka kontrolü ve bununla birlikte de kendisine duyduğu saygıyı kaybetmemek için acılara dayanma duygusunu bile geçiriyordu aklından.

Sabırsızlıkla AÇLIK SANATÇISI cildinin çıktılarını bekliyordu: Bilinçli olduğu sürece düzeltileri kendisi yapmak ve alışık olduğu titizlikle tamamlamak istemesi belliydi. Brod yayınevini baskıya bir an önce geçmeleri için zorluyor, Kafka'nın kritik durumunu anımsatıyordu, ama Die Schmiede hâlâ söz verilen ŞARKICI JOSEFİNE öyküsünü bekliyordu. Sonunda mayıs ortasında Kafka'ya ilk çıktı geldi, dayanıklılığı iyice azaldığı bir sırada ve o gündüzleri de çoğunlukla uyuduğunda. "Şimdi okumak istiyorum" diye gene de not etti. "Belki beni çok heyecanlandıracak, ama yeniden yaşamalıyım onu." Kafka ilk kez kendi metinlerine karşı korkuya benzer bir hisse kapıldı. Özellikle de *bir* metne karşı: AÇLIK SANATÇISI idi bu, artık yemek yemek *istemeyen* bir insanın artık yemek *yiyemeyen* bir insan tarafından yazılan öyküsü. Yapıtında sıkça beslenme ve beslenmeyi reddetme metaforuna baş vuran Kafka için bu acımasız tuhaflık zor dayanılırdı, okurken gözlerinden akan yaşı durduramadı ve son günlerde Kafka'ya tamamen düşkün olan Klopstock bile bu durumu "gerçekten hayaletimsi" buldu.[31]

Buna rağmen Kafka mayıs sonunda gelen sayfaları düzeltmekte ısrarlı oldu ve bunlara ölümünden önceki gün bile çalıştı.

Sanki herhangi bir tinsel ıskontoyu göze almaktan kaçınıyor ve kendi ölümüne karşı kavrama yeteneğinin doruk noktasında kalmak ve entelektüel saygılı bir tavır almak istiyordu. Konuşma notları onun sakinleşme ve neşelenme deneylerini nesnel açıdan nedensiz olduklarında geri çevirdiğini açıkça gösteriyor. "Biz gırtlaktan hep" diye yazdı, "sanki iyiye gidecekmiş gibi söz ediyoruz, ama bu doğru değil." Bir başka sefer: "Eğer şimdiki yeme durumumun içerden gelecek bir iyileşme için yeterli olmadığı doğruysa, ki olası, o zaman her şey mucizeler dışında umutsuz." Klopstock bir defasında boğaz kontrolü için dil bastırma çubuğunu kırdığında, Kafka şunları not etti: "Şayet yaşacak olursam 10 tane daha kıracaksınız bende." Doğal olarak Klopstock elbette yaşayacağını söyledi, Kafka da ona: "İnanmadığım halde bunu duymak istemiştim" diye cevap verdi.

Onun durumunda olan her insan gibi Kafka da teselli arıyordu, yaşama istemi daha mayıs ortasında kesilmişti, *doğru* umudun her işareti onu öylesine heyecanlandırıyordu ki, durumunu birkaç saniye için unutabiliyordu. "Yemeye nasıl başladım", diye not etti, "gırtlağa herhangi bir şey indiğinde, ben bundan nefis bir biçimde özgür oluyor ve tüm mucizeleri düşünüyordum, ama bu da hemen geçiyordu." Her hafta Kierling'e gelen profesör Tschiassny Kafka'ya bir sürpriz yaparak boğazının son gördüğünden daha iyi durumda olduğu gözleminde bulundu. Sonra Dora odaya girdiğinde Kafka ağlıyordu, ona durmadan sarıldı ve şimdiye kadar hiçbir zaman yaşamayı ve sağlıklı olmayı bu kadar çok istemediğini söyledi.[32] Bir başka not: "Ameliyata ne zaman gideceğiz?" diye yazdı, bu da onun mayısta bile ameliyat olasılığına inandığını gösteriyor.

Anlardı bunlar. Artık bize son kalan açıklamalarında gelecek ufkunun artık sözünün edilemediği kavrayışının egemen olduğu -bu ufuk yavaş yavaş kapanmakta. Ve egemen olan korku: yaşamın son bulmasından değil, bilinmez bir karanlığa geçiş değil, daha çok acılı bir ölüden duyulan korku. Onu tehdit eden şeyin ne olduğunu Kafka biliyordu, onunla konuşan herkes bu

konudan iyice kaçındıkları halde. Oysa Kafka'nın Viyana'da hastanede gözlemlediği durumlar açıktı. Gırtlaktaki şişlikler, özellikle de ses bölgesindeki yırtıklar boğularak ölme anlamı taşıyordu. Eğer kaçınılmaz olan nefes borusunun kesilmesinin profesör Hajek gözetiminde yapılmasını yeğlemezse Kierling'de boğularak ölecekti.

"Sevgili ana baba, arada bir yazdığınız ziyaretler. Ben her gün bunu düşündüm, çünkü benim için önemli bir şey. Ne iyi olurdu, ne kadar uzun zamandan beri birlikte olamadık, Prag'da birlikte oluşumuzu saymıyorum, bu bir ev tedirginliği idi, ama sakince birkaç gün birlikte olmak, güzel bir yörede, yalnız biz, bunun ne zaman olduğunu anımsamıyorum, Franzenbad'da bir seferinde birkaç saatliğineydi. Ve sonra sizin yazdığınız gibi 'bir bardak iyi birayı' birlikte içmek, bundan babamın Heurige'yi pek beğenmediğini çıkarıyorum, ben de ona bira söz konusu olduğunda katılıyorum. Ayrıca sıcaklar sırasında şimdi sıkça anımsadığım üzere bir zamanlar birlikte bira içenlerdik, yıllar öncesinde, babam beni siviller yüzme okuluna yanında götürdüğünde.
Bu ve bunun gibi birçok şey ziyareti onaylıyor, ama birçok şey de ona karşı. Birincisi babamın pasaport güçlükleri yüzünden gelemiyor oluşu olacak belki de. Doğal olarak bu ziyaretin anlamının büyük bölümünü oluşturuyor, özellikle de bu yüzden annemin kimin eşliğinde gelirse gelsin fazlasıyla bana yönelecek oluşu ve ben hâlâ çok güzel değilim, hiç görülecek durumda değilim. İlk zamanların Viyana'da ve çevresindeki güçlükleri biliyorsunuz, beni epeyce aşağıya çekti, bunlar ateşin hızla azalmasını engelliyor, daha da zayıf düşmeme çalışıyordu; gırtlaktaki durum ilk zamanlarda nesnel olarak yapmasından daha da zayıf düşürdü -ancak şimdi uzaktan bütünüyle tahmin edilemeyecek olan Dora ve Robert'in yardımıyla (onlarsız ne yapardım ki) tüm bu zayıflıklardan çıkıyorum. Bozukluklar şimdi de var, örneğin son günlerde henüz tam atlatılmamış barsak iltihabı. Bunların hepsi mükemmel yardımcılarıma, temiz havaya ve yiyeceklere, nerdeyse her günkü hava alışlara rağmen hâlâ tam olarak dinlenmek zorunda oluşuma neden oluyor, hatta son olarak Prag'daki gibi düzelmeyecek gibi. Buna bir de fısıldayarak konuşmama izin verildiğini hesap ederseniz, hem de sık olamamak koşuluyla, o zaman siz de severek ziyaretinizi ertelersiniz. Her şey en iyi başlangıcındayken -kısa süre önce profesör gırtlakta önemli bir iyileşme saptadı ve ben bu yardımsever ve çıkarını düşünmeyen adam- her hafta bir kez kendi otomobiliyle buraya geliyor ve nerdeyse hiçbir ücret talep etmiyor bunun için, onun sözleri benim için büyük teselliydi- dediğim gibi her şey en iyi başlangıcında, ama en iyi başlangıçlar bile bir şey demek değildir; eğer ziyarete -hele de bu sizin ziyaretiniz olduğunda- göz ardı edilemez büyük, acemi gözlerin bile ölçebileceği ilerlemeler gösteremeyeceksem, o zaman vazgeçmeliyiz. Şimdilik bu ziyaretten vazgeçelim mi sevgili ana babam?" [33]

Kafka bu mektubu ölümünden bir gün önce yazdı. Sürece ve dile egemen, yaşam aracını sonuna kadar hizmetinde tutuyor. Barış yapmak istiyor, hatta babasıyla bile, düşünceler geçmişte, az sayıdaki anımsama anlarında, Dora'ya da çoktan bir zamanlar babasıyla nasıl bir bardak bira içtiğini anlattı. Ama onun barışı sağlaması için kendisinin rahat bırakılması gerek. Annesinin ziyaretinden daha önce de söz edildi, ama kısa süreden beri ana babası birlikte gelmek istediklerinden söz ediyorlar. Nedenini tahmin edemiyor. Julie Kafka Klopstock'tan oğlunun tıbbi sonuçlarının ne durumda olduğunu rica etti. Klopstock bu ricayı susarak cevapladı.

Kafka ziyaret sorununu Dora ile konuşmak zorunda. Ana babası sanatoryumun konuk odasında: korkunç bir durum. Burayı yazlık olarak algılayacak olurlarsa belki yakınlardaki herhangi bir pansiyona yerleşebilirlerdi. Gezintiler yaparlar ve bunun yanında da günde bir kere sanatoryuma da gelecek olsalardı? Kafka nerdeyse bunu kabul edecekti. Ama sarsıntı büyük olurdu, kendisininki değil yalnızca, ana babasınınki de, bunu da hemen geri yansıtacaklardı, Yok olmazdı bu. "Her şey en iyi başlangıcında."

Pazartesi, 2 Haziran 1924, güneşli, sıcak bir gün. Kafka balkonda yatıyor, son kitabının çıktısını okuyor. Daha sonra Klopstock Viyana'dan dönüyor, alış veriş yaptı, çilek ve kiraz getirdi, Kafka bunları yavaşça yemeden önce sürekli kokluyor. Daha sonra, herhangi bir anda ana babasına yazılan mektup. Çok uzun düşünüyor, sonunu getirmeyi başaramıyor, o kadar yorgun. "Ben mektubu elinden alıyorum", diye yazıyor Dora aynı kağıda yazmayı sürdürerek. "Bu bile başarıydı. Birkaç satır daha ricası üzerine, çok önemli görünüyor: "Oysa bu iki noktadan sonra bir şey gelmiyor. Belki de uyudu.

Ertesi gün olan 3 Haziran hakkında dolaylı belgelere sahibiz: Bunlar Klopstock'un anlattıkları, Brod'un da Kafka anılarında anlattıkları, bir de Willy Haas'ın not ettiği bir hasta bakıcı kadının sözlü raporu. Bu anılar bütünüyle çelişkisiz değil, ama birbirlerini tamamlamakta.

Sabah saat dörtte Dora Klopstock'un odasına koşuyor ve onu uyandırıyor: Kafka zor nefes almakta. Klopstock giyiniyor, dostunu görüyor ve hemen o gece sanatoryumda görevli olan doktoru alarme ediyor. Kafka'ya kafur iğnesi yapılıyor nefes alma merkezini harekete geçirsin diye, boğazına buz torbası koyuluyor. Hiçbir şeyin faydası olmuyor, Kafka nefes alamama ve ağrılar içinde kıvranıyor. Böylece saatler geçiyor.

Öğleden önce herhangi bir saatte Kafka hizmetçinin haşin bir işaretle odayı terk etmesini istiyor. Klopstock'tan öldürücü dozda morfin istiyor. "Yıllardan beri bana söz verdiniz." Haftalardır bu sorumluluktan ürken Klopstock direniyor, karşı çıkıyor. O anda başkalarının vereceği kararlara o güne kadar hiç olmadığı biçimde bağımlı olan Kafka beklenmedik olarak saldırgan oluyor: Klopstock ona bu son hizmeti yapmazsa katil olurmuş. "Bana hep ıstırap veriyorsunuz, bana hep ıstırap verdiniz. Artık sizinle hiçbir şey konuşmayacağım. Böyle öleceğim işte." Klopstock pantopon iğnesi yapıyor, bu nerdeyse morfin kadar uyuşturan bir madde. Kafka hâlâ kuşkulu -"Aldatmayın, tam tersi bir ilaç verdiniz!"-, ama ilacın ağrıları dindirdiğini hissettiği anda daha fazlasını istiyor. Klopstock daha fazlasını veriyor -ne kadar verdiğini bilmiyoruz.

Herhangi bir bahane ile Dora'yı köye yolladılar, onun bu savaşın tanığı olmasını istemediler, Kafka ile Klopstock böyle kararlaştırmıştı. Oysa son anlarında onu gene özlüyor, hizmetçi kız yollanıyor Dora'yı geri getirmek için. Nefes nefese geliyor, Kafka'nın yatağına oturuyor, onunla konuşuyor, yüzüne birkaç çiçek tutuyor koklaması için. Artık şuurunu yitirmiş olan Kafka bir kez daha başını kaldırıyor.

Kafka kırk yıl ve on bir ay yaşadı. Yörenin ölüm raporunda ölüm nedeni olarak "kalp felci" yazılı. Derhal Kierling'e gelen Siegfried Löwy ve Karl Hermann formaliteleri halletti. İki gün sonra Kafka'nın cenazesi lehimlenmiş madeni bir tabutla Prag'a getirildi; aynı trende, Klopstock, Löwy ve Hermann'ın oturduğu vagonda Dora Diamant da vardı, o Kafka'nın kentine ilk kez ayak basacaktı. Kafka'nın ana babası ve kız kardeşleri tarafından hak ettiği biçimde karşılandı. "Dora'yı tanıyan biri aşkın ne

olduğunu bilir" diye yazmıştı Klopstock Kafka'nın öldüğü gün Elli'ye.

Ertesi günlerde Prag'da birçok anma yazısı çıktı, hepsi de yakın dostları tarafından kaleme alınmıştı: *Prager Tagblatt*'a Max Brod, *Prager Abendblatt*'a Rudolf Fuchs, *Prager Presse*'de Oskar Baum, *Selbstwehr*'de Felix Weltsch, *Narodni Listy*'de Milena'nın yazıları. Hepsinin belirgin biçimde şok içinde oldukları, kaybı anlatabilmek için övgü dili aradıkları belliydi, vefatın ardından onurlandırma uzlaşmasının yüksek sesine sığındılar. [34]

Kafka Prag kıyısında Strasnice'deki, eski kentten birkaç kilometre uzaklıkta olan Yeni Yahudi mezarlığında toprağa verildi. Toprağa verilişi Yahudi ritüeline göre 11 Haziran'da bunaltıcı bir havada gerçekleşti, öğleden sonra saat dörtte. Matem alayına yüz kişiden az bir topluluk katıldı, Prag'ın ne politik ne de kültürel kurumlarının, ne Almanların ne de Çeklerin temsilcileri vardı.

Sekiz gün sonra, 19 Haziran'da Kafka için Prag Alman Oda Tiyatrosunda Max Brod ve Prag Alman Tiyatroları dramaturgu Hans Demetz'in ön ayak olduğu anma toplantısı yapıldı. Seyirci salonu son koltuğuna kadar dolup taştı, Brod ve 28 yaşındaki yazar ve gazeteci Johannes Urzidil konuşma yaptı. Ardından bir oyuncu Kafka'nın metinlerini okudu, bunların arasında BİR DÜŞ, KANUN ÖNÜNDE ve EINE KAISERLICHE BOTSCHAFT vardı.

Kısa süre sonra yayınladığı için Urzidil'in konuşması kaldı günümüze. Kafka'ya birkaç kere rastlamıştı, onu kahvehanede büyükçe bir topluluk içinde otururken gözlemlemişti. Herhangi bir kişisel yakınlaşmayı ele vermiyordu anma konuşması, içinde "içsel doğrunun fanatiği", "soylu temiz kalpli yazar" ve "benzeri görülmemiş dahi" gibi laf ebelikleri vardı. Doğrusu öyle bir cümle de vardı ki herhalde bununla Urzidil Kafka'nın ölümünden sonra her şey için hüküm verecek olan soruya dikkat çeken ilk kişi oluyordu: "Eğer herhangi bir olayda yaşamın ve sanatçı olmanın sınırsız uyuşması varsa bu Franz Kafka'da mevcuttu."[35]

Daha sonra Prag'daki Alman edebiyat sahnesi ile ilgili anılarında Urzidil bu soruna yeniden değindi, yani uyuşma bilmecesine. Kafka'nın cümlelerinin olağandışı "derin" olduğunu

yazdı, bu konuda tüm dostları aynı düşüncedeydi, hem Max Brod ve Oskar Baum gibi edebiyat bilgisine sahip olanlar, hem de felsefe bilen Felix Weltsch ya da dinler tarihini bilen Hugo Bergmann gibiler de. Oysa son kapıyı açan anahtarı hepsi boşuna arıyordu. "Olsa olsa onlar, Kafka'nın neyi kastetmek istediğini açıklayabiliyorlardı, insan onların yorumlarına katılabilir ya da kendi yorumunu bu yorumların karşısına koyabilirdi. Ama Kafka'nın söylediklerinin nasıl nasıl oluştuğu; onun söylediği gibi söylemiş oluşu; insanın onun söyledikleriyle ve kendisiyle asla doğrudan çatışmaya girmemesinin nasıl oluştuğunu içlerinden hiçbiri bilemedi." [36]

Nasıl oluştuğu. Bununla başlanabilir.

Sonsöz

Kafka'nın yapıtı, yazar olarak başarısı dünyaca tanınmasının özellikle de ilk yıllarında hep peygamberce 'önseziye' dayandırıldı. Kafka dendi, 20. yüzyılın anonimleştirilmiş şiddetini öngördü ve hayali olarak anlattı, özellikle de olağanüstü etkisinin temelinin burada yattığı söylendi. Bu arada Kafka'nın kişileşmeden bütünüyle uzaklaşan, teknikleşen şiddetin 1914 ağustosunda ortaya çıkan kırıp geçirme, daha sonra da yüzyılın 'temel felaketi' diye anılan olayı zamanın tanığı olduğu, şiddet ve yönetimin ölüm getiren ittifakının onun yaşadığı dönemde kurbanlar verdiği çok az düşünülmüştü. Daktilolar, evrak dosyaları, kartoteksler ve damgalar olmadan Dünya Savaşının olamayacağını o yazar arkadaşlarından daha iyi biliyordu. Ölümünden on beş yıl sonra hangi cehennemin onun sosyal, hatta kişisel çevresinin üzerine çökeceği onun erkinde değildi, hiç kimsenin erkinde değildi.

Kafka'nın üç kız kardeşi de gaz odalarında öldü, Elli ve Valli Chelmno'da, Ottla Auschwitz'de. Kafka'nın dayısı Siegfried Löwy, taşra doktoru olan, sürülmekten intihar ederek kendini kurtardı. Elli'nin oğlu Felix büyük olasılıkla bir Fransız toplama kampında öldü. Kafkalara on yıllarca hizmet eden Marie Wernerova da sürgün edildi ve bir daha geri dönmedi.

Kafka'nın yoğun ilişkisi olan dört kadından ikisi toplama kamplarında can verdi: Julie Wohryzek Auschwitz'de öldürüldü, Milena Jesenska politik tutuklu olarak Ravensbrüc'te öldü. Grete Bloch da Auschwitz'de öldürüldü. Kafka'nın dostu İsak Löwy Treblinka kampında öldü, Otto Brod, Max Brod'un tek erkek kardeşi Auschwitz'de. Ernst Weiss Paris'te intihar etti, çünkü Almanların Paris'e girmesinden sonra onun için bir kaçış yolu kalmamıştı. Kafka'nın okul arkadaşı Ewald Felix Pribram Almanların bombaladığı bir gemide öldü.

Bu liste tamam değil. Kafka'nın diğer tüm tanıdıklarını da bu listeye katmak mümkün olsaydı -üniversite yıllarındakileri,

Siyonist çevrelerden tanıdıklarını, sigorta şirketindeki meslek arkadaşlarını, Doğu Yahudisi oyuncuları, onu tedavi eden doktorları, sanatoryumlarda edindiği dostlarını, Praglı sanatçıları, yazarları ve gazetecileri ve nihayet Dora Diamant'ın çevresindeki insanları listeye katacak olsaydık bu liste çok uzardı. Şair Ernst Feigl'ın kaderi örnek oluşturur: Yahudi olmayan karısı yüzünden hayatta kaldı, üç kardeşi ise toplama kamplarında öldürüldü.

Feigel gibi bir kurtarıcıya sahip olamayan Praglı Yahudiler öldürülmekten iki yolla kurtuldu: ya zamanında ölerek ya da zamanında kaçarak. Hermann Kafka nazilerin yükselişini görmedi, Kafka'nın annesi Julie ise tehdidi anladı. Oskar Baum mutlaka sürülürdü şayet 1941'de bir ameliyat sonucu ölmeseydi. Karısı Margarete ise son günlerini Theresienstadt toplama kampında geçirdi.

Kafka'nın yakınında olan diğer birçok kişi kaçarak kurtuldu. Felice Bauer kocası Moritz Marasse ve iki çocuğu ile birlikte ABD'ye kaçtı, kız kardeşleri Erna ve Else de (iki teyzesi de sürülmeden önce yaşamlarına kıydılar). Brod çifti ve Wetsch Prag'a giren Alman birliklerinden son anda kaçarak Filistin'e ulaştılar. Dora Diamant önce Sovyetler Birliğinde kocası Ludwig Lask'la birlikte yaşadı, onun kamp tutukluluğuna hüküm giymesinden sonra çıkmayı başardı, savaş sırasında İngiltere'de kısa süre enterne edildi, sonra da erken ölümü olan 1952'ye kadar Londra'da kaldı. Kafka'nın yeğeni Marianne Steiner de İngiltere'de kurtuldu, yazar Otto Pick ve Rudolf Fuchs ve Milena'nın kocası Ernst Pollak da. Robert Klopstock ABD'ye göçtü ve ciğer uzmanı olarak kariyer yaptı. Georg Langer, Puah Ben-Tovim ve Tile Rössler Filistin'e gitti. Kafka'nın tanıdığı birçok ünlü göçmen birçok kıtaya dağıldı: Franz Werfel, Willy Haas, Egon Erwin Kisch, Johannes Urzidil, Albert Ehrenstein, Martin Buber ve diğerleri.

Kafka'nın içinde yetiştiği dünya ve onlarca yıl ülkesi olarak değil ama gene de bildiği çevre ve varoluşsal merkezi olarak algıladığı yer yıkımın iki dalgasını birden yaşadı. Önce ailesinin ve dostlarının fiziksel olarak epey korunabildikleri, ama sosyal,

kültürel, hatta ahlaki transformasyon yaratan, Kafka'yı her şeyi yeniden öğrenmeye zorlayan Birinci Dünya Savaşı ile. Köklerinden koparılmış Yahudi olduğu için her zamankinden daha çok tehlike altında hissetti kendini, yirmili yılların Çek egemenliğindeki Prag ile kendi anılarındaki Prag'ı birbiriyle güç özdeşleştirebildi.

Almanya'daki Nazi rejiminin yarattığı ikinci dalgayı görmedi. Çekoslavakya'nın işgali, Alman terörü, Yahudi soykırımı ve İkinci Dünya Savaşı ise onun yaşam dünyasını kesin olarak parça parça etti. Bununla sadece Kafka'nın yakını olan sayısız insanın kaderi kapanmakla kalmadı; Kafka'nın yaşam dünyasını ortak hafızada geriye bırakan sayısız iz de yok olup gitti. Mektuplar, fotoğraflar, terekeler, yığınla arşiv yok edildi: aynı biçimde geçmişe de etki yapan şiddet, birçok olayda kaybolanların teşhis edilmesinin olanaksızlığını ortaya koydu, hatta kaybolanların algılanmasını bile. Kafka çifte mutluluğa ererek önce veremden, sonra da toplama kampından kurtulmuş olaydı -bu uygarlaşmış felaketin sonunda hiçbir şeyi bir daha tanıyamayacaktı. Onun dünyası artık yok. Yalnız dili yaşıyor.

Kısaltmalar ve alıntı biçimi

Franz Kafka'nın yapıtlarından, mektuplarından ve güncesinden yapılan alıntılar S. Fischer Yayınevi'nin, yayınladığı kritik edisyondan alınmıştır. Mektuplar mümkün olduğu ölçüde el yazısı olanlardan alıntılandı, hem de elimizdeki kritik edisyona gönderme yapılarak.

Kritik edisyona göndermeler genel olarak kısaltmalar ve sayfa numaraları verilişiyle olmuştur (örneğin: "M2 416" Mektuplar cildinin 1913-1914, sayfa 416). Kısaltmalara eklenen işaret" App" ait olduğu kitabın cildini gösterir (örneğin: "V App 153" KAYIP romanı cildinin 153'üncü sayfasını). Kullanılan kısaltmalar şöyledir:

M1, Mektuplar 1900-1912, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Frankfurt a.Main 1999
M2, Mektuplar 1913-1914, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Frankfurt a.Main
YSB, YAŞAMI SIRASINDAKİ BASKILAR, yayınlayan Wolf Kittler, Hans- Gerd Koch ve Gerhard Neumann, Frankfurt a.Main 1994
GKY1, GERİYE KALAN YAZILAR VE FRAGMANLAR I, yayınlayan Malcom Pasley, Frankfurt a.Main 1993
GKY2, GERİYE KALAN YAZILAR VE FRAGMANLAR II, yayınlayan Jost Schillemeit, Frankfurt a.Main 1992
D, DAVA, yayınlayan Malcolm Pasley, Frankfurt a.Main 1990
Ş, ŞATO, yayınlayan Malcolm Pasley, Frankfurt a.Main 1982
G, GÜNLÜKLER, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Michael Müler ve Malcolm Pasley, Frankfurt a. Main 1990
K, KAYIP, yayınlayan Jost Schillemeit, Frankfurt a.Main 1983

Dipnotlar

Giriş: Prag Karıncaları

1. Alman İmparatorluğu'nda, Avusturya için örnek fonksiyon oluşturan ve gittikçe daha pahalıya mal olan savaş sergileri için Britta Lange'nin, EINEN KRIEG AUSSTELLEN. DIE "DEUTSCHE KRIEGAUSSTELLUNG" 1916 BERLIN'de 1916, Berlin 2003 karşılaştır.
2. 6 Kasım 1915'te 2000 Kron'un gerçekten ödendiği kesin olarak ispatlanamaz. Basının her gün yayınladığı listelerde savaş tahvillerinin bu son taahhüt günü için şu not var: "Dr. K. 5000 K" (*Prager Tagblatt*, 7 Kasım 1915, sabah nüshası, s. 5) Kafka'nın söz konusu olduğu olası: Birincisi bu meblağın Bohemya Eskompte Bankası'nda kaydedilmiş oluşu, burası Prag İşçi-Kaza-Sigorta-Kurumu'nun çalıştığı Alman banka şubesiydi. İkincisi de Kafka'nın ebeveyni onun adına zaten 3000 Kron yatırmışlardı (onun bilgisi dışında olsa da, G 771 ile karşılaştır), bu gibi durumlarda toplam yekun bildirilirdi. Kafka'nın kendi adını bu bağlamda kesintisiz olarak görmek istememesi anlaşılırdır, yekunun yüksek oluşundan biraz üzüntü duymuştur. – Karşılaştırmak için: Kafka'nın avukatı zengin Dr. Robert Kafka, aynı gün 8000 kron taahhüt ediyor, bir gün önce Egon Erwin Kisch 2000 Kron, Siyonistler Robert Weltsch ve Hans Kohn kişi başına 5000 Kron.

Terk Edilmişlik

1. Felice Bauer'e mektup, 3 Mayıs 1915 olabilir (*M3* 132 devamı).
2. Cynthia Ozick, 'The Impossibility of Being Kafka', *The New Yorker*'da, 11 Ocak 1999, s. 80-87
3. Felice Bauer'e mektup, 31 Ekim 1912 (*M2* 201).
4. Max Brod'dan Kafka'ya, 19 Ocak 1921; Kafka'dan Max Brod'a, Ocak sonu 1921 MaxBrod/Franz Kafka, EINE FREUNDSCHAFT, BRIEFWECHSEL Frankfurt am Main 1989, s.302, 310
5. Felice Bauer'e mektuplar, 1 /2 Kasım 1914, 20 Nisan 1915 ve Mart başı 1916 (*M3* 106 devamı, 129, 154)
6. Günce, 4 Mayıs 1915 (*G* 743). – "E" kısaltması Kafka'nın kız kardeşi Elli'ye ait olmalı, onunla bu nottan on gün önce Macaristan'a yolculuk yapmış ve bu fırsatta kapsamlı biçimde dertlerinden söz etmişti; bkz. 'Kimseye ait olmayan ülkeye', Reiner Stach'ın, KAFKA. KAVRAMA YILLARI, Frankfurt am Main 2002, s. 594 ve devamı.
7. *D* 48; Günce, 3 Ağustos 1914, (*G* 544).
8. *Felice und andere Korrespondenz aus der Verlobungszeit*, yayınlayan Erich Heller ve Jürgen Born, Frankfurt am Main 1967, s.613 devamı
9. Kafka'nın Felice Bauer'e mektubundaki bir kavram, 19 Ekim 1916 (*M3* 261).
10. 'Metaforların Yaşamından'a bkz.: *Dönüşüm*, Stach, KAFKA KARAR YILLARI, s.210 ve devamı.

11. Grete Bloch'a mektup, 11 Haziran 1914 (*M3* 125).
12. Ottla Kafka'ya kartpostal, Şubat/Mart 1915 (*B3* 125).
13. TYF2 590 devamı, 592. – Bu bölümde de Kafka'yı biçimsel olarak yansımanın doruk noktasında gösteren açıklamalı düzelti var: "bana anlatılmaz bir sevinç veriyor, daha da fazlası beni sakinleştiriyor" yerine önce: "ama bana anlatılmaz bir sevinç veriyor ki doğal olarak heyecanlar yüzünden yeterince hüzünlü" diye yazmış.
14. Grete Bloch'a mektup, 15 Ekim 1914 (*M3* 104 devamı). – Grete Bloch'un Felice Bauer hakkında neyi ima ettiği, bize kalan belgelerden anlaşılmıyor. Kafka'nın onu mutsuz kılacak olan Felice'nin yanıldığından söz etmesi hiç değilse burada evlilik ve aile kurmadan sürekli bir vazgeçişin konuşulduğu varsayımını ortaya koyuyor. Felice Bauer bu niyetini Kafka'ya bir konuşma sırasında da sezdirmişti, Grete Bloch'la olan 2 Mart 1914 (*M2* 338) ile karşılaştırınız.
15. Kafka'nın Grete Bloch'a yazdığı *açıklayıcı* içerikli mektubundaki iç mahkeme imajinasyonu, bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, s. 577 devamı.
16. Tüm alıntılar günceden 15 Ekim 1914 (*G* 678-680)
17. Felice Bauer'e mektup, 18 Ocak 1916 (*M3* 150 devamı).
18. Günce, 22 Şubat, 13 Mart, 23 Mart, 27 Nisan, 3 Mayıs, 14 Mayıs 1915 (*G* 728, 732, 733, 734, 742, 745).
19. Felice Bauer'e mektup, 20 Nisan 1915 (*M3* 129).
20. Günce, 25 Şubat 1915 (*G* 729).
21. Felice Bauer'e mektup, 26 ve 27 Mayıs 1915 (*M3* 136, 137); Günce, 27 Mayıs 1915 (*G* 745).
22. Felice Bauer'e mektup, 9 Ağustos 1915 (*M3* 140).

Kafka İçin Edebiyat Ödülü Yok

1. *G App* 44
2. Kafka'nın manüskrilerinden birçok kez söz edilen Brod'la Hans-Joachim Schoeps arasındaki mektuplaşmaya bak; Julius H.Schoeps (yayınlayan), IM STREIT UM KAFKA UND DAS JUDENTUM, Königstein/Ts.1985. -1935'te Brod KAYIP'ın bir manüskrisini, arka sayfasına kendine ait bir notla Stefan Zweig'a armağan ediyor; bak *K App* 43
3. Bkz. Malcolm Pasley, 'Die Handschrift redet', *Marbachaer Magazin* 52'de, Marbach am Neckar 1990
4. Felice Bauer'e mektup, büyük olasılıkla 1916 Şubat ortası (*M3* 152)
5. Carl Sternheim'dan Thea Sternheim'a, 15 Ağustos 1915, Carl Sternheim'ı MEKTUPLAR II'de, yayınlayan Wolfgang Wendler, Darmstadt 1988, s.175
6. Georg Heinrich Meyer'in Max Brod'a, 7 Temmuz 1916 yazdığı, alıntı Joachim Unseld'in FRANZ KAFKA, EIN SCHRIFTSTELLERLEBEN. DIE GESCHICHTE SEINER VERÖFFENTLICHUNGEN, Münih/Viyana 1982, s.131. – Max Brod'dan Kafka'ya, 1 Ağustos 1919, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, S.267.- Georg Heinrich Meyer'dan Franz Werfel'e, 28 Şubat 1915; Wolfram Göbel'den alıntı, DER KURT WOLFF VERLAG 1913-1930.

EXPRESSIONISMUS ALS VERLEGERISCHE AUFGABE, Münih 2000, Sp.715.

7. *Weisse Blaetter,* Weise Bücher Yayınları ve Kurt Wolff Yayınevi arasındaki organizasyonla ilgili bağlantılar için bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, s. 460 devamı.- Schickele'in Kafka ve Brod'la ilişkisi kesilmişti, çünkü Schickele politik nedenlerden ötürü İsviçre'ye göçmüştü ve kısa süre içinde ikametgahını birçok defa değiştirmişti.
8. Georg Heinrich Meyer'den Kafka'ya, 11 Ekim 1915 (*M3* 739 devamı). – Carl Sternheim'ın eklediği kart günümüze ulaşmadı, başka biyografik kaynaklardan Sternheim'ın Kafka'nın yapıtını tartıştığı hiçbir iz elde edilemedi. Thea Sternheim'ın 3 Mart 1947'de güncesindeki nottan, Sternheim'ın ne ona ne de Kafka'ya ödülle ilgili hiçbir durum hakkında konuşmadığı sonucu çıkmakta.
9. René Schickele'ye mektup, 7 Nisan 1915 (*M3* 128).
10. Georg Heinrich Meyer'e mektup, 25 Ekim 1915 (*M3* 145).
11. Georg Heinrich Meyer'e mektup, 1 Ekim 1915 (*M3* 142).
12. Georg Heinrich Meyer'e mektup, 20 Ekim 1915 (*M3* 144).
13. Otto Stoessl'den Kafka'ya, herhalde 30 Ocak 1913'te; Kafka'nın Felice Bauer'e 31 Ocak/1 Şubat 1913'ten (*M2* 72) alıntı.
14. Buna ait bir belge -ve de Kafka'nın reddedici reaksiyonuyla ilgili – Brod'un Kafka'ya yazdığı 18 Aralık 1917 tarihli mektupta var: "Werfel senin en büyük Alman yazar olduğunu söylüyor. Uzun zamandan beri benim görüşümün de bu olduğunu biliyorsun. Buradaki tek kuşku beni bu gibi göz kamaştırıcı açıklamalara karşı eğitmiş olman, oysa bu kuşku kalpten değil bende." (*M3* 782)
15. Franz Werfel'den Franz Kafka'ya, 10 Kasım 1915 (*B3* 740 devamı).

Sivilist Kavka: Savaş işi

1. Fiyatların bugünkü değeri ancak yaklaşık olarak hesaplanabilir: bir yumurta için a.y. 55 Cent, yarım kilo tereyağı için 12 Euro ve bir kilo et için 20 Euro (2000 yılı alım gücüyle).
2. Bu anlayışın en tuhaf belgesini denizcilik idaresinin etkili müsteşarı amiral Alfred von Tirpiz sundu, o daha 1912'de savaş gemilerinin mahmuzla silahlandırılmasında ısrarlı oldu – oysa gelecekteki deniz savaşlarının torpido ve ağır toplarla, yani bunların kilometrelerce uzağı vuracağı çoktan biliniyordu.
3. Felice Bauer'e mektup, 3 Mayıs 1915 (*M3* 133).
4. Prag'daki k.u.k. Askeri Komutanlığına 10 Haziran 1915'te İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun başvurusu; Askeri komutanlığın 21 Haziran 1915'teki yanıtı; *AS Mat* 860-863.
5. Felice Bauer'e kartpostal, herhalde 20 Temmuz 1915; Felice Bauer'e mektup, 9 Ağustos 1915 (*M3* 138,141).
6. Sayıların çoğu Kafka'nın kaleme aldığı, 1915'te çıkan BERICHT DER ARBEITER-UNFALL-VERSICHERUNG-ANSTALT FÜR DAS KÖNIGREICH BÖHMEN IN PRAG ÜBER IHRE TAETIGKEIT WAEHREND DER ZEIT VOM 1 OCAK BIS 31 ARALIK 1914 (*AS* 306-437).
7. Felice Bauer'e kartpostal, 31 Mayıs 1916 (*M3* 166).

8. Felix Weltsch'e kartpostal, 26 Haziran 1915 (*M3* 138).
9. Günce, 25 Aralık 1915 (*G* 775). – "Şu sırada fabrika ve ebeveynim yüzünden istifa edemem", diye yazıyor Kafka. Herhalde kendisinin de ticari ortağı olduğu Kafkaların asbest fabrikasının öngörülen iflası yüzünden borçlu çıkacağını bekliyordu. 1915'te istifa etseydi, yani sürekli bir gelirden vazgeçmiş olsaydı, o zaman sorumluluğu ebeveynine yüklemiş olurdu.
10. Aynı gün güncesine not ettiği Marschner'le yaptığı önemli konuşma yaklaşık olarak yeniden yapılandırılabilir (*G* 785 devamı), bir de Felice Bauer'e mektubundan (*M3* 159 devamı), üç gün sonra yazıldığını sanmaktayız. Her belge de genel olarak özdeşleşmekte. Oysa Kafka güncede (daha sonra farkına vardığı) kayda değer bir hata yapıyor. Önce "hak iddiasının kaldırılmasını rica ediyor": "hak iddiası rica ediyor"- bununla birlikte de *tersini*.
11. Rainer Maria Rilke'den Axel Juncker'e, 19 Ekim 1914. BRIEFE ZUR POLITIK'de, yayınlayan Joachim W. Storck, Frankfurt am Main/Leipzig 1992, s. 97 devamı. Juncker'in sorduğu kendisinin planladığı NEUE KRIEGS-LIEDER diziniyle ilgili, bu dizin 1914/1915'te Rilke'nin yardımıyla yayınlanıyor. – Rilke Insel Yayınevi'nin yayınlayacağı KRIEGS-ALMANACH'ın ikinci cildine görüş yazmayı tutarlı biçimde reddediyor. Ayrıca da CORNT'in savunmayla ilgili bestesinin gösterimine karşı çıkıyor, bunun propaganda olarak kötüye kullanılmasından (haklı olarak) ürküyor. Kurt Stieler'e 15 Haziran 1915 yazdığı mektupla karşılaştır, aynı yerde s. 112 devamı
12. Rainer Maria Rilke'den Helena von Nostitz'e, 12 Temmuz 1915, aynı yerde s. 125 devamı; Erica Yvette Hauptmann-von Scheel, 18 Ağustos 1915 aynı yerde, s. 134.
13. Stefan Zweig, DIE WELT VON GESTERN, Frankfurt am Main 1970, s. 261 devamı. Zweig'ın dostu olmasına rağmen Romain Rolland'a karşı şovenizmine ve oportünist tavrına bkz. Hans-Albert Walter'in DEUTSCHE EXILLITERATUR 1933-1950, cilt 1.1, Stuttgart/Weimer 2003, s. 520 devamı; Zweig'ın ilk savaş yıllarının barbarlığı karşısındaki reaksiyonu için bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, s. 528 devamı.
14. Hugo von Hofmannsthal/Richard Beer-Hofmann, BRIEFWECHSEL, yayınlayan Rudolf Hirsch ve Eugen Weber, Frankfurt am Main 1972, s. 134.
15. Günce, 11 Mayıs 1916 (*G* 786)
16. İlgili hiç kimse böyle bir istekte bulunmadı. Tek bilinen karşı koyma olayı Rilke'ninki, o 'kahramanlar saptırmasına' uymadı. – Hofmannsthal'sa Trakl'ın Grodek çatışmasından sonra intiharını bile kahraman ölümü olarak stilize etmekten kaçınmadı, hem de belgelendiğine göre çok iyi bildiği halde (karşılaştır: Eberhard Sauermann, LITERARISCHE KRIEGSFÜRSORGE. ÖSTERREICHISCHE DICHTER UND PUBLIZISTEN IM ERSTEN WELTKRIEG, Viyana/Köln/Weimar 2000, s. 60 ve devamı)
17. Kafka'nın savaş başlangıcındaki reaksiyonu için bkz. Stach, KAFKA. KARAR YILLARI, s. 530-535.
18. Geri çekilme çarpışmaları için sansürün önemli örneği *Prager Tagblatt*'da 3 Haziran 1915'te çıkan 'Gaz bombalarının etkisi' adlı makaledir, Kafka'ın as-

kerlik yoklaması gününde yayınlanmıştır. Flandern'deki Fransız birliklerine atılan ilk Alman klor gazı saldırısı (22 Nisan) yüzünden bedensel zehirlenme semptomları gerçekçi anlatılır, bu yeni silahın doğrudan doğruya yapacağı öldürücü kitlesel etkisi ise inkar edilir: Üç ölüm kurbanından söz edilir, bunların "ikisi veremlidir". Başarılı olan Alman saldırısına ne kadar kişinin kurban edildiği bugüne kadar açıklık kazanmamıştır.

19. *Weisse Blaetter*'deki tanık kişilerin anlattıklarıyla karşılaştır, 2. yıl, sayı 3 (Mart 1915), s. 269-284. Kafka'nın Nisan 1915'te Satoralja-Ujhely'e yaptığı yolculuğun son bölümü için bkz. Stach, KAFKA. KARAR YILLARI.
20. "Savaş gazilerinin kullanılma olanakları" listesinden alıntılar: *Der Arbeinachweiss. Zeitschrift für Arbeitslosigkeit, Arbeitsvermittlung,Auswanderung und innere Kolonisation* da, 9. yıl. Viyana 1915, s. 272-279.
21. Robert Marschner, DIE FÜRSORGE DER FRAUEN FÜR DIE HEIMKEHRENDEN KRIEGER, kamu yararına konferanslar toplamı, yayınlayan Prag kamu yararı bilgilerin yaygınlaşması için Alman dernekleri yayını, Prag 1916, s. 4.
22. Günce, 11 Mayıs 1916 (*G* 786)
23. Ottla'ya mektup, 16 Mayıs 1918'den sonra (*M4* 45)
24. 'Savaştan geri dönen askerlerin bakımı için Bohemya krallığı devlet bölge merkez makamına', Prag İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu faaliyet raporu, 1917/1918 yılları için (*DM* 752-759).
25. 'Savaş bakamı için büyük bir plan Alman Bohemyasında sinir hastalıkları kurumunun gerçekleşmesine bağlı', *Rumburger Gazetesi*, 8 Ekim 1916 (*RY* 494-498). Makalenin altında 'baş müfettiş Eugen Pfohl'un' imzası var, kesin ki Kafka tarafından kaleme alınmış; bkz. bununla ilgili yoruma *RY* 894 ve devamı.
26. Dr. Wiener'in sözüm ona başarıları hakkında Prag gazetesi *Bohemia* 'mucize iyileştirmeler. Dilsiz konuşuyor, sağır işitiyor, felçli yürüyor' diye söz etti (9 Ekim 1917, sabah nüshası). -Tedavi edici işkencenin çeşitli biçimlerinin büyük ölçüde kullanıldığı- örneğin Viyana Garnizon hastanesi II no'da, Dr. Julius Wagner-Jauregg'in sorumluluğu altında, daha sonra Nobel ödüllü ve nasyonal sosyalist 'ırk sağlıkçısı' olduğunu Kafka herhalde 1917'de bilmiyordu. Bu konudaki inanılır haberler günlük gazetelerde ancak savaştan sonra, eski hastaların şikayetleriyle yayınlandı (ayrıntılar K.R. Eissler, FREUD VE WAGNER-JAUREGG VOR DER KOMMISSION ZUR ERHEBUNG MILITAERISCHER PFLICHTVERLETZUNGEN, Viyana 1979). – Alman İmparatorluğu'nun bazı eyaletlerinde, örneğin Bavyera'da 'Kaufmann-kürü' daha savaş sırasında yasaklanmıştı.
27. *RY* 498-501; Kafka bu metni Ekim 1916 sonunda yazdı.
28. Tüm alıntılar 'Savaş gazilerine yardım edin! Halka önemli duyuru' adlı makaleden, burada 'devlet bölge merkezinin' ilk başarılarının görevleri de kapsamlı olarak açıklanmakta (*RY* 506-513); bu makale (yazarının adı anılmadan) 16 Aralık 1916'da aynı zamanda *Prager Tagblatt* ve *Bohemia'* da yayınlandı. Büyük olasılıkla Kafka'nın yazdığı bir başka, daha kısa ve dikkat çekici biçimde aklı başında bir duyuru 10 Mayıs 1917'de *Bohemia'* da yayınlandı (*RY* 513 ve devamı).

29. Felice Bauer'e mektuba ek, 30 Ekim 1916 (*B3* 615 ve devamı).
30. Rumburger sanatoryumunun ve yakınındaki tekstil fabrikası Schönlinde'nin (Krasna Lipa) sahibi Karl Dittrich de derneğin kurucular toplantısındaydı ve Kafka'nın 'halka duyuru' bildirisini imzalamıştı. Kafka'nın sarsıcı makalesi 'savaşta titreyenler'in de – derneğin kuruluşundan haftalar önce üstelik de *Rumburger Zeitung*'da yayınlanmış oluşu gerçeği, çok önceden oradaki sanatoryumun kararlaştırıldığını gösteriyor.
31. 'Alman Demeği'nin 12 Mayıs 1918'deki ikinci büyük toplantısında denek servetinin, devlet destekleri dahil bu arada 1,5 milyon Krona ulaştığı bildirildi, üye sayısı 1600'den fazla olmuştu. Kafka'nın bu başarıdaki rolünün ne olduğu belirsiz.
32. Alman İmparatorluğu'nda oturan Avusturya vatandaşları Alman askeri makamlarınca savaş hizmetinden muaf tutulabiliyorlardı, ancak "kamusal Alman çıkarları" için kültürel çalışmaları olduğunu ispat ederlerse. Böyle bir dilekçenin bir de üçüncü taraftan verilmesi gerekiyordu, yani bir Alman yayınevinden ya da gazete idaresinden. Kafka'nın ittifak devletleri arasında böyle bir anlaşma olup olmadığını duymuş oluşu kesin değil. "1912'de gitmeliydim," diye yazıyor 21 Aralık 1915'te Felice Bauer'e, başka bir yorum yapmadan (*M3* 148).
33. Günce, 5 Ekim 1915 (*G* 769).
34. Felice Bauer'e kartpostal, 27 Mayıs 1915; Felice Bauer'e mektup, 9 Ağustos 1915 (*M3* 137, 141).
35. Felice Bauer'e kartpostal, 14 Nisan 1916 (*M3* 156)
36. 'Süngü savaşında neler hisseder insan? Cepheden psikolojik durumlar', *Prager Tagblatt*, 8 Mayıs 1915, sabah nüshası, s. 4.
37. *Die Schaubühne*, 1 Temmuz 1915, s. 26. *Süddeutsche Monatshefte*'nin Haziran 1915 sayısından bir alıntı söz konusu.
38. Kafka babasına "anormal olan en kötü olan değildir, çünkü normal olan örneğin Dünya savaşı" demiştir, Ottla Kafka'ya mektup, 30 Aralık 1917, (*M3* 392 ve devamı).
39. Albert Anzenbacher'den Kafka'ya, 17 Aralık 1915 (*M3* 738). – Kafka'nın 'sen' diye hitap etmeyi önerdiği tek meslektaşı olan Anzenbacher 1916'da Przemysl'de Rus bir süngü tarafından delik deşik edildi.
40. Felice Bauer'e mektup, 8-16 Haziran 1913 (*M2* 210).
41. Felice Bauer'e mektup, 11 Şubat 1915 (*M3* 120).
42. Savaştan geri dönenlerin bakımı için devlet bölge merkezi polis müdürlüğüne 9 Ekim 1918'de gönderilen mektup; 16 Ekim 1918'de polis müdürlüğünün dışişleri komiserliğine gönderdiği mektup; Prag hazine idaresine 22 Ekim 1918'de gönderilen mektup (*AS Mat* 864 ve devamı).

Marienbad Mucizesi

1. Günce, 3 Kasım 1915 ve 2 Haziran 1916 (*G* 769, 787).
2. Günce, 13 Eylül 1915 (*G* 751).
3. Günce, 21 Kasım ve 25 Aralık 1915 (*G* 774 ve devamı). Her iki not da ardarda yazılıyor.

4. Egon Erwin Kisch'e 28 Aralık 1915'te yazılan ortak kartpostala bkz. bunu Kafka'nın yanında Max ve Elsa Brod, Franz Werfel ve Heinrich Mann ve eşi Mimi imzalamıştı (*M3* 149). Bu gibi başka buluşmalar da olduğu olası, çünkü Heinrich Mann daha uzun süre Prag'da kaldı. 11 Ocak'da Palace Otel'de ZOLA denemesini ve DIE UNSCHULDIGE adlı öyküyü sundu, Kafka mutlaka oradaydı.
5. Kafka'nın Ernst Weiss'la olan mektuplaşması kayıp. Geriye DÖNÜŞÜM'ün Kafka'nın el yazılı ithafı olan bir nüshası kaldı "Sevgili Ernst'ime 20/XII 15 Franz", "Ernst Weiss'"a ait olduğunu gösteren işaret de var kitapta.
6. Hans Sahl, Ernst Weiss'ı anımsamalar, *Weiss-Blaetter*'de, sayı 2 Ağustos 1973, s. 4.
7. Felice Bauer'e kartpostallar, 19 Nisan ve 11 Mayıs 1916 (*M3* 156, 159).
8. Ernst Weiss'dan Rahel Sanzara, 27 Haziran 1916 ve 10 Ocak 1917 (Alman Edebiyat Arşivi, Marbach).
9. Soma Morgenstren, Peter Engel'e mektup 22 Nisan 1975, KRITIKEN, BRICHTE, TAGEBÜCHER, yayınlayan Ingolf Schulte, Lüneburg 2001, s. 564 ve devamı. – Ernst Weiss, 'Franz Kafka'nın günceleri ve mektupları hakkında görüşler', *Mass und Wert*'de, 1 (1937/38), s. 319-325; FRANZ KAFKA KRITIK UND REZEPTION 1924-1938'de yeniden yayınlandı, yayınlayan Jürgen Born, Frankfurt am Main 1983, s. 439-451. Weiss'ın yazısında başka, durmadan Kafka'nın kendine yönelikliğini amaçlayan eleştirel hükümler var.
10. Milena Pollak'a yazılan bir mektupda, 10 Haziran 1920 (*M4* 171).
11. Felice Bauer'e mektup, 28 Mayıs 1916 (*M3* 164)
12. Bu (çok daha bilinen) başlık altında üzerinde çalışılan roman 1919'da s. Fischer'de yayınlandı. Kafka'nın başlığın yeniden kararlaştırılmasındaki etkisi önemlidir, militarist çağrışımlardan mümkün olduğunca kaçınılmıştır, okurların çoğu şimdilik bıkmıştı çünkü.
13. Felice Bauer'e mektup, 9 Ağustos 1915 (*M3* 139 ve devamı). Kafka'nın üçüncü sırada yazdığı acıyla ilgili not "yayınlanmış bile", burada kastedilen DAS UNGLÜCK DES JUNGGESELLEN, GÖZLEM'de cildinde basılmış olan düzyazı metnidir.
14. Felice Bauer'e mektuplar, 5 ve 26 Aralık 1915, 18 Ocak ve Mart 1916 başı (*B3* 146 ve devamı, 148, 150,154). – 6 Nisan 1916 (*B3* 155) tarihli telgraf Felice Bauer'in Brod'un kız kardeşi Sophie Friedmann'ın evinde Waldenburg'da (Breslau mahallesi) buluşma teklifine verilen cevap, burası Bohemya sınırından birkaç kilometre uzaklıktaydı. Kafka'nın polis kayıtlarında ise bu kuşkulu zaman için pasaport başvurusu bulunmuyor.
15. Yabancılaştıran, ama burada doğal olarak belirleyici olan 'yüksek tatmin' kavramı belli ki Doderer'in buluşu değildi, aksine bir Avusturya karamamesinden alınmıştı. Doderer bu örneği romanı DIE ERLEUCHTETEN FENSTER ODER DIE MENSCHWERDUNG DES AMTSRATES JULIUS ZIHAL'de alıntılıyor: "Aktivite zammı üç ayda bir arttırılan bir memurun (hizmetlinin) nakit alacağı bir sonraki maaşında göz önünde tutulmalıdır. Buna

karşılık memurları (hizmetlileri) ilgilendiren geri ödeme birçok aylık taksitle yüksek bir tatmin yerine gelmese de ayrılmalıdır." (Münih 1995, s. 57)

16. Felice Bauer'e 19 Nisan 1916'da (*M3* 156) yollanan kartpostalla karşılaştır. Tedavi olarak nörolog hem de 'elektrikleme' önermiş, Kafka bunu yazılı olarak reddetmişti. İki hafta önce, 3 Nisan'da Ottla sevgilisi Josef David'e: "Durumu gerçekten iyi değil, ben bazen ona karşı sabırlı olmak durumundayım," diye yazmıştı.
17. Felice Bauer'e kartpostal, 15 Mayıs 1916 (*M3* 161); Felice Bauer'e mektup 28 Mayıs 1916 (*M3* 163).
18. Felice Bauer'e mektup, 28 Mayıs 1916 (*M3* 165 ve devamı).
19. Felice Bauer'e iki kartpostal, 31 Mayıs 1916 (*M3* 165 ve devamı).
20. Kuzen avukat Dr. Robert Kafka'nın Elsa Robitschek'le evliliği. Kafka'nın pek katılımcı olmadığını Max Brod'a 5 Temmuz'da yolladığı yadırgayıcı kartpostalda "eniştenin düğününden" söz etmesi gösteriyor (*M3* 168).
21. Güncedeki 19 Nisan 1916 notuna bkz. (*G* 777). Kafka birkaç gün sonra çocuk kahramanların gaddarca bir kapı tarafından örselendiklerini anlatan öyküye başlıyor ('Hans ve Amalia' fragmanı, *G* 780-784).
22. Günce, 3 Temmuz 1916 (*G* 790).
23. Günce, 5 ve 6 Temmuz 1916 (*G* 791 ve devamı). "Zavallı Felice" sözcükleri yan çizgiyle ayrılmış, yani sonradan ilave edilmiş.
24. Max Brod'a iki kartpostal, 8 Temmuz 1916 (*M3* 169).
25. Max Brod'a mektup, 12-14 Temmuz 1916 (*M3* 172 ve devamı).
26. Günce, herhalde 10 Temmuz 1916 (*G* 795). Kafka'nın gizli kalmasını dert edinmesi Brod'a yazdığı son cümleden anlaşılıyor: "Bu mektubu Felix (Weltsch) tabii görmemeli, kadınlar ise hiç görmemeli."
27. Burada söz konusu olan Kafka'nın yazılı konuşma kâğıt parçaları ('son ıstırap' bölümüne bkz.): "Güzel değildi, ama zayıftı, asil bir bedeni vardı, ona söylediklerine göre (Max Brod'un kız kardeşi, onun arkadaşının) hep korudu." (Kafka, MEKTUPLAR 1902-1924, Frankfurt am Main 1975, s. 491)
28. Max Brod'a mektup, 12-14 Temmuz 1916 (*B3* 174). Felice Bauer'le olan eski anlaşmazlıkların izi birlikteliğin sıkça değinilen "karanlıklaşmalarda" bir de daha sonraki Felice'ye gönderilen notta görülüyor, buna göre Marienbad'da "eski yollarında" yürümüş, orası "gizlilik yürüyüş yeri olmasına rağmen" diyor, bu Kafka'ya 1914'te Kafka'ya yöneltilen her iki siteme göndermeye, belli ki Marienbad'da gene sözü edilmiş.
29. Günce, 29 Ocak 1922 (*G* 896 ve devamı).
30. Felice Bauer'e mektup, herhalde Şubat ortası 1916 (*M3* 152).
31. Saygıdan çok temelinde propagandanın söz konusu olduğu kaynaklardan açık olarak anlaşılmakta. İttifak devletlerinin hükümetleri, sürekli şikayet edilen 'eğlenme bağımlılığını' savaşın hizmetine sunarak savaşın felaketimsi karakterini örtbas etmek istediler. Böylece Viyana'daki, daha ilk haftasında 60 000 kişinin ziyaret ettiği büyük Savaş sergisinde (2 Temmuz 1916, Kafka'nın Marienbad'a gittiği gün), sinema da açılmıştı. Ana programda: *Savaşta Viyana. Dört neşeli bölüm* vardı. Savaş oyuncağı da bu bağlamdaydı: Prag'daki savaş yardım ku-

rumu bir süre sabır oyunu 'Rus ölümü'nü sattı, 3,60 Krona. Viyana iç işleri bakanlığının savaş yardımı bürosu daha 1915'te WIR SPIELEN WELTKRIEG! EIN ZEITGEMAESSES BILDERRBUCH FÜR UNSERE KLEINEN (Dünya savaşı oynuyoruz, küçükler için zamana uygun resimli kitap) adlı yayını "kızıl haç, savaş destek kurumu ve savaş yardım bürosu yararına" satıyordu.

32. Felice Bauer'e, 20 Temmuz 1916 (*M3* 184 ve devamı).

Yahudilerle Ne Gibi Ortak Yanım Var?

1. Felice Bauer'e kartpostal, 18 Temmuz 1916 (*M3* 182).
2. Felice Bauer'e mektup, 20/21 Ocak 1913 (*M2* 51).
3. Max Brod, FRANZ KAFKA, EINE BIPOGRAPHIE, ÜBER FRANZ KAFKA'da, Frankfurt am Main 1974, s. 137. Werfel'in reaksiyonu da benzer biçimde, o da Langer'le (bir "psikopat") Zizkov'a göçmüş ve orada kaydedilen "pisliğe karşı umursamazlığı" tinsel utandırma olarak algılamıştır; Werfel'in günce notu ile karşılaştırınız: ZWISCHEN OBEN UND UNTEN'de, 2. baskı, Münih/Viyana 1975, s. 696 ve devamı.
4. Günce, 14 Eylül 1915 (*G* 752).
5. Kafka'nın 1915 Nisan'ında kısa süreli kaldığı Macar kenti Satoralja Ujhely'de de böyle yöre üstü etkili hasidik bir yer vardı. Günce notlarından bunu bilip bilmediği ortaya çıkmıyor.
6. Max Brod'a mektup, 17-18.Temmuz 1916 (*M3* 180).
7. Julius Elias, 'Marienbad', *Berliner Tageblatt*'da, 20 Temmuz 1916, akşam nüshası, s. 2.
8. Daha 6 Şubat 1916'da siyonist *Selbstwehr*'de Abraham Kohane'nin yazdığı polemik, kesinlikle Belz hahamına ve onun rejimini rüşvetçi olarak yorumlayan makale çıkmıştı.
9. Felice Bauer'e kartpostallar, 20, 26, 16 Temmuz 1916 (*M3* 185, 189, 176).
10. Felice Bauer'e kartposttalar, 18 ve 25 Ağustos 1916 (*M3* 204, 212).
11. Daha birkaç yıl öncesinde Kafka Feigl'ın sanat hakkındaki açıklamalarının onu az, ama yaşamının daha fazla ilgilendirdiğini anlatmıştı: "Bense (...) onun bir yıldan beri evli olduğunu, mutlu yaşadığını, tüm gün hep çalıştığını, Wilmersdorf'da 2 odalı bahçeli evde oturduğunu ve kıskançlık ve güç yaratan başka şeylerini duymak istedim." Felice Bauer'e mektup, 28 Kasım 1912; *M* 1 282)
12. Felice Bauer'e mektup, 12 Eylül 1916 (*M3* 222).
13. Felice Bauer'e kartpostala bkz, 5 Ağustos 1916 (*M3* 195).
14. Felice Bauer'e kartpostal, 2 Ağustos 1916 (*M3* 194).
15. Felice Bauer'e mektup, 12 Eylül 1916 (*M3* 222-224).
16. Siegfried Lehmann, 'Die Stellung des westjüdischen Jugend zum Volke', *Der Jude*'de, 4. yıl, cilt 5 (1919), s. 207-215
17. Felice Bauer'e mektup, 11 Eylül 1916 (*M3* 219).
18. Lehmann Berlin Halk Yurdu hakkında geriye bakışla: "halkla sıkı işbirliği içinde gene halk için güç kaynağını kendi yaşamın için duymanın büyük yaşantısı yerine gelmedi; yerine gelmemek zorundaydı, çünkü ülkelerini terk etmiş olan Yahudi halkının bir bölümü Avrupa kentlerinde kendilerine yeni

bir varılma aradılar, bu yüzden artık halk değildiler. Halk mevcudiyetinden beslenmeyen ölü parçacıklardılar, bu yüzden 'halkı' arayana büyük yaşantıyı iletmeye uygun değillerdi." (Von der Strassenhordezur Gemeinschaft', *Der Jude*'de, 2. Özel sayı, 1926, s. 22-36. – Lehmann 1920'de Litvanya'ya gitti, orada Kowno'da geri dönen Yahudi göçmenler için çocuk yuvası açtı. 1927'de Filistin'de Lod civarında Ben Schemen çocuk köyünü kurdu.

19. Gustav Landauer'in 'Christlich und christlich, jüdisch und jüdisch' ile karşılaştır, *Der Jude*'de, 1. yıl., cilt 12 (Mart 1917), s. 851 ve devamı.
20. Felice Bauer'e mektup, 11 ve 16 Eylül 1916 (*M3* 220, 227). – Gerhart Hauptmann'ın romanı DER NARR IN CHRISTO EMANUEL QUINT de Kafka'nın armağanıydı: Felice'nin 28. doğum günü için Kasım 1915. Öğrenci Abraham Grünberg savaş göçmeni olarak Prag'a gelmişti ve burada Siyonist gruplara karışmıştı, bkz. güncedeki 6 Kasım 1915 notu (*G* 772 ve devamı). Onun ince, kendi yayınları arasından çıkan yazısı EIN JÜDİSCHPOLNISCH-RUSSISCHES JUBILEUM. (DERGROSSE POGROM VONB SIEDLCE IM JAHRE 1906), Grünberg bunu Kasım 1916'da Kafka'ya verdi: "Saygıdeğer bay Dr. ve yazar Franz Kafka'ya... "
21. Günce, 8 Ocak 1914 (*G* 622).
22. *Selbstwehr*, 9. yıl, cilt 34 (7.Eylül 1915), s. 2 ve devamı.
23. Martin Buber'den Kafka'ya, 22 Kasım 1915 (*M3* 741); Martin Buber'e mektup, 29 Kasım 1915 (*M3* 146).
24. Max Brod'dan Martin Buber'e, 9 Mayıs 1916, Martin Buber BRIEFWECHSEL AUS SIEBEN JAHRZEHNTEN, yayınlayan Grete Schaeder, Heidelberg 1972, cilt 1, s. 433.
25. Max Brod'dan Martin Buber'e, 21 Haziran 1916 (Max Brod arşivi, Tel Aviv'den kopya). 'Edebiyatçılarımız ve topluluğumuz' Ekim 1916'da *Der Jude*'de çıktı, 1. yıl, cilt 7, s. 457; Brod'un Kafka'ya yaptığı yorum.
26. Buber önce Brod'un önerisini kabul etmişti, ama Kafka'nın metnini okuduktan sonra fikrini değiştirdi. Reddediş mektubu günümüze kalmadı; Kafka onu önce bunu "basit bir kabul edişten daha dürüst olabilirdi" buldu (Felice Bauer'e kartpostal, 23 Eylül 1916; *M3* 232). – DAVA'daki DÜŞ'le yakın ilişki Kafka'nın kahramanı 'Josef K.'nın adıyla eşleşmesini Brod doğal olarak biliyordu, oysa Buber'in gözünden kaçmıştı, 15 Aralık'ta yayınlanan Yahudi antolojisi okurlarından da ve *Prager Tagblatt*'ın 6 Ocak 1917 nüshasında da. (Nerdeyse aynı sırada EIN TRAUM bir de ALMANACH DER NEUEN JUGEND AUF DAS JAHR 1917'de yayınlandı, Verlag Neue Jugend, Berlin, Wieland Herzfelde'nin yönetiminde.)
27. Felice Bauer'e mektup, 7 Ekim 1916 (*M3* 250). – Kafka *Neue Rundschau*'nun Ekim sayısında çıkan Robert Müller'in 'fantazi' adlı yazısında DÖNÜŞÜM hakkındaki toplu görüş için şunları yazıyor: "düşünce zengini, çalışkan ve kusursuz bir oyun olarak hoşa gidiyor, ama beklenti çok büyük (...) Bunun dışında kasıtsız olan Kafka'nın anlatı sanatı, biraz çok eski Alman, övgüye değer, anlatıda Meistersingervariliğe sahip, varsayımsal yamalarla en güzel giysiler bile deforme ediliyor."

28. M.G., 'Rasende Motore', *Deutsche Montag-Zeitung*'da, 20 Kasım 1916.
29. *Das Tagebuch*, Berlin, 11. yıl, cilt 18 (3 Mayıs 1930), s. 726.
30. Max Brod'dan Martin Buber'e, 21 Haziran 1916 (Max Brod arşivinden, Tel Aviv).
31. Max Brod'dan Martin Buber'e, 20 Ocak 1917, Buber'in BRIEFWECHSEL'inde, cilt 1, s. 461.
32. Max Brod'a mektup, Haziran sonu 1921, Brod/Kafka, EINE FREUNDSCHAFT, BRIEFWECHSEL, s. 356-360. Brod'un doğrudan cevap mektubunda, 4 Temmuz 1921'de (aynı yerde, s. 362-364), oysa Kafka'nın alışılmamış ve abartılmış dil eleştirel açıklamaları hakkında yorumu yok. Brod ise daha sonra bu gibi Siyonist düşünce figürlerinin nasyonal sosyalist kültür politikalarının hizmetine nasıl girdiğini yaşamak zorunda kaldı. Monografisi FRANZ KAFKA'S GLAUBEN UND LEHRE'sinde Brod bu yüzden Kafka'nın "Benim görüşüme göre radikalizmin yanlışları" konusunda çekinceli davranmıştır (s. 274).
33. 'Yahudi Halk çalışması', *Der Jude*'de, 1. yıl, cilt 2, s. 104-111. Bu örneği Lehmann kesinlikle İngiliz ve Amerikan yerleşim-hareketi pratiğinden almıştır.
34. Felice Bauer 'Çeşitli öğrenim dalları için etik görüşler'i yorumlamak durummundaydı (Friedrich Wilhelm Foerster'in JUGENDLEHRE, EIN BUCH FÜR ELTERN, LEHRER UND GEISTLICHE'de, 71-75, Berlin 1915, s. 49-83). Kafka'nın yorumu 25 Eylül 1916 tarihli mektubunda (*M3* 233 ve devamı). – 'Halk değerleri', hele 'Yahudi-milliyetçi' eğitimden Hıristiyan oryantasyonlu Foerster'de söz edilmiyor. Buna rağmen bu yapıt yardımcıların pedagojik eğitimi için seçildi diye yazıyor Sigfried Lehmann, "çünkü Yahudi etiğine dayanan pedagojik bir eser yok" (DAS JÜDİSCHE VOLKSHEİM BERLIN, ERSTER BERICHT.Mayıs-Aralık 1916, Berlin 1916, s. 15)
35. Felice Bauer'den Kafka'ya mektup fragmanı, herhalde Ekim 1916 (*M3* 742). Aynı sayfada kendisini kızlar klübünün "tek Siyonist olmayanı" diye betimliyor. – Kafka'nın bu mektuba doğrudan bir cevabı elimizde yok.
36. Scholem'in Halk Yurduna karşı tavrı erken GÜNCELER'inden yapılandırılabiliyor (1. yarı cilt 1913-1917), yayınlayan Karlfried Grüner ve Friedrich Niewöhner, Frankfurt am Main 1995; bkz. özellikle s. 262 ve devamına); bunun dışında da gençlik anıları kitabı olan VON BERLIN NACHJERUSALEM, Frankfurt am Main 1997, s. 83 ve devamı. – Schoelem'ın saldırgan eleştirisine cevap Lehmann'ın BİRİNCİ RAPOR'unun 'son sözünde' Halk Yurdu çalışmasıyla ilgili, orada 'siyonizm' sözcüğü geçmiyor, buna karşılık dikkat çekici biçimde Yahudi olmayan sanat ve edebiyattan söz ediliyor. Lehmann 'başka çeşit değerlerden' söz ediyor, 'Avrupa'nın armağanı olan, Yahudi toprağına düşen, Yahudi tini tarafından kabul edilip, geliştirilmiş ve doğru olarak kabullenilmiş ve Yahudi insanlığının eğitimine katkı yapan değerlerden' söz ediyor. Kendilerini bu kadar derin olarak halk kimliğinin gölgesine atan Yahudilerin görüşü, tüm insanlık üzerinde parlayan güneşi görmüyor oluşları hiç de Yahudice değildir. (...) Diğer milliyetçilerin tersine biz tinin sesinin üzerine kanın sesinin çıkmasını acı verici buluyoruz." (s. 17 ve devamı)

37. Felice Bauer'e mektup, 22 Eylül 1916 (*M3* 231).
38. Felice Bauer'in mektubundaki alıntı, 12 Ekim 1916 (*M3* 255). – Bu çocuklara karşı kişisel bir bağın oluştuğu ispat edildi, hatta bir olayda ömür boyu bir dostluğun da gelişmiş oluşu. Felice Bauer Ekim 1960'da New York yakınlarında gömüldüğünde Trude Bornstein da oradaydı, o Berlin Yurdundaki 'kız öğrencilerden' biriydi (Anlatan Henry F. Marasse).

Kafka Okuyucularıyla Buluşuyor

1. Siegfried Wollf'un 10 Nisan 1917 tarihli mektubu (*M3* 744), Kafka'nın cevabı günümüze kalmamıştır. Wolff'un Jochen Meter'e söylediği, 'Bu işi onun başına Kafka açtı', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 8 Temmuz 2006, s. 53 – Bir başka ilginçlik de Kafka'nın 19917 sonunda bilinmeyen nedenlerden ötürü çok satan kadın yazar Hedwig Courths-Mahler'in adresini not etmiş olmasıdır (Berlin-Charlottenburg, Knesebeckstrasse 12), herhalde okuyucu mektubu yazan Siegfried Wolff'un *aynı evde* yaşadığının farkına varmamıştı.
2. Felice Bauer'e mektuptan alıntı, 6/7 Mart 1913 (*M2* 124). Herhalde o zamanlar 18 yaşında olan Praglı yazar Hans (Jan) Gerke söz konusuydu, bu kişi Oskar Baum'a da gidip geliyordu.
3. Oskar Walzel, 'Logik im Wunderbaren', *Berliner Tagblatt*'da, 6 Temmuz 1916. Walzer'in ATEŞÇİ ve DÖNÜŞÜM hakkında yazdıkları Kafka'nın o derece hoşuna gitmişti ki yazarına mektupla teşekkür etmeyi tarttı, Kurt Wolff Yayınevi'nin yöneticisi olan Georg Heinrich Meyer hemen Brod'a yazarak Walzer'in yazısının Kafka için 'kullanılmalı' önerisini yaptı (7 Temmuz 1916; Brod arşivinde, Tel Aviv).
4. Felice Bauer'e kartpostal, 19 Eylül 1916 (*M3* 230).
5. Kurt Wolff'a mektup, 11 Ekim 1916 (*M3* 253 ve devamı). Bir ay sonra HÜKÜM'üm yayınlandığı Kurt Wolff'un 'Yeni Gün' adlı dizini için bkz., Stach, KAFKA. KARAR YILLARI, s. 375 ve devamı.
6. Felice Bauer'e kartpostal, 3 Kasım 1916 (*M3* 272).
7. *Münchener Neuesten Nachrichten* ve *Münchener Zeitung*'daki haberler, 7 Kasım 1916.
8. Max Pulver, ERINNERUNGEN AN EINE EUROPAEISCHE ZEIT, Zürich, 1953, s. 52 ve devamı. Kafka'nın okumasının tamamı Hans-Gerd Koch'un (yayıncı), 'ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM...'ında yeniden basıldı, genişletilmiş yeni baskı, Berlin 2005, s. 141 ve devamı.
9. Pulver Kafka ile ertesi gün Münih dışında bir gezinti yaptığını iddia ediyor yani Kafka ve Felice Bauer'in birlikte oldukları tek günde! bu sırada o ciğer rahatsızlığı yüzünden hep nefes alma zorluğu çekmiş. Pulver burada kendi nefesini duymuş olmalı, çünkü Kafka 1916 Ekim'inde sadece sağlıklı olmakla kalmamış, bundan önceki aylarda da Prag çevresinde sayısız gezintiler yapmıştı. Ayrıca da Kafka'nın babası hakkında açıkladığı olumsuz saptamaların da bu sohbetlerde ortaya çıktığını Pulver hiçbir otantik alıntı ile ortaya koyamamıştır. Aydınlatıcı olan Pulver'in sırnaşıklığına rağmen Kafka'yı "bir süre neredeyse kandırmasıydı", bu sırada Kurt Wolff Pulver'in bir şiir kitabını ve

iki oyununu basarken onunla ilk karşılaşmasında yazarını antipatik bulması ve nihayet ondan kurtulduğuna sevinmesiydi (Kafka'nın Gottfried Kölwel'e, 3 Ocak 1917 tarihli mektubu, *B3* 283; Kurt Wolff'un Rainer Maria Rilke'ye mektubu, 1 Şubat ve 10 Aralık 1917, Kurt Wolff'un BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS'inde, Frankfurt am Main 1966, s. 141 ve devamı ve 148).

10. Eugen Mondt, 'Ein Abend mit Franz Kafka', Koch'un 'ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... 'ında, s. 139.
11. Felice Bauer'e kartpostal, 7 Aralık 1916 (*M3* 277). – Rilke'nin Kafka'nın okumasına katıldığına dair belirli bir tanık ifadesi ne yazık ki yok. Rilke'nin bu açıklamasının Kafka ile doğrudan yapılan bir konuşmada yer aldığı (ve ona başkaları tarafından yetiştirilmediği) Rilke'nın yayınlanmamış olan randevu defterinde bellidir: "Goltz'da Franz-Kafka akşamı" diye yazılıdır orada (Rilke-arşivi, Gernsbach).
12. Felice Bauer'e kartpostal, 21 Kasım 1916 (*M3* 274). Münih'teki darbenin pek de masum olmadığının bir başka işareti de bu olaydan sonraki ilk kartpostalların mektup paketinde olmaması, kendi açıklamasına göre "birlikte yaşamın çekirdeğini" oluşturan (aynı yerde) haberlerin yer almamasıdır. Açıkçası Felice Bauer sözlü çatışmaların 'sonradan tarşılmasını' -özellikle de kendisinin şahsen alıntılandığı mektupların- basılmasını istememişti. Daha Şubat 1914'te benzer bir durum olmuş ve orada da buna ait mektuplar eksikti; karşılaştır, Stach, KAFKA. KARAR YILLARI, s. 450 ve devamı, özelikle dipnot 12.
13. Felice Bauer'e kartpostal, 24 Kasım 1916 (*M3* 276).
14. Bu etkinin sadece kusursuz rivayetten kaynaklanmadığını Kafka'nın Ottla'ya 29 Ağustos 1917'de yazdığı mektup belgelemekte. Felice ima edilerek: "Son zamanlarda gene eski deliliğin korkunç acısını çektim, ayrıca da şimdiye kadar bir tek son kış bu 5 yıllık ıstırabın en büyük ara verişiydi," denmektedir. (*M3* 309).

Kuyumcu

1. Felice Bauer'e kartpostallar, 9 ve 14 Aralık 1916 (*M3* 279).
2. Ottla Kafka'nın Josef David'e mektubu, 3 Aralık 1916. Almanca çevirisini Hartmut Binder alıntılıyor, 'Kafka ve kız kardeşi Ottla', *Jahrbuch der deutschen Schillergeselschaft* 12 (1968), s. 426. – Stern (Hvézda) Prag'ın batısındaki yıldız biçimindeki şato, büyük hayvanat bahçesi var, o zamanlar sevilen bir gezinti yeri.
3. Felice Bauer'e kartpostal, 14 Aralık 1916 (*M3* 279)
4. Stürgkh 21 Ekim 1916'da bir Viyana otel lokantasında öldürüldü. 37 yaşındaki suikastçı Friedrich Adler inançlı bir Marksistti ve sosyal demokrat dergi *Der Kampf*'ın şef redaktörü idi, babası Viktor Adler Rayh milletvekili ve Avusturya sosyal demokratlarının parti başkanıydı. – Tutucu günlük gazete (örneğin *Reichspost* bile 22 Ekim'de) Birinci Dünya Savaşında kendisine somut suç ortaklığı atfedilen birinin öldürülmesinin kimseyi üzmediğine şaşırdı. Yarı resmi *Pester Lloyd* "düşman yurt dışında" suikastın "gıda sorunlarıyla" ilgili olduğunu kimse düşünmesin diye ikaz etti.

5. Julie Kafka'dan Felice Bauer'e, 8 Ekim 1916, Kafka'nın FELİCE'YE MEKTUPLAR'ında, s. 721
6. Kasım 1916 ortasında Felice Bauer'in Kafka'ya yazdığı bir mektuba sansür el koydu ve geri yolladı – herhalde Berlin'deki beslenme durumu hakkında yazdıkları yüzünden. Bu mektupta gene Noel'de buluşmayı önermiş, ama Kafka bunu reddetmişti; bkz. Felice Bauer'e kart, 4 Aralık 1916 (*M3* 276). Julie Kafka'nın Anna Bauer'e yazdığı 31 Aralık 1916 tarihli mektupla karşılaştır: "Sanırım Felice bize Noel'de sevgili ziyaretiyle sürpriz yapacak" (Kafka, FELİCE'YE MEKTUPLAR, s. 748).
7. Ottla Kafka'ya, 1 Ocak 1917 (*M3* 282); herhalde Kafka'nın Ottla'ya Alchimisten sokağında bıraktığı bir not.
8. Yayınlanmamış bir günce-müsvettesinden alıntı (Max Brod arşivi, Tel Aviv).
9. Max Brod'un Kafka'nın defterlerinden 'okunabilir' metin birlikteliği çıkarmak, karmaşayla başa çıkmak için yaptığı masif ve alt edici müdahaleleri için Annette Schütterle'nin FRANZ KAFKAS OKTAVHEFTE. EIN SCHREIBPROZESS ALS "SYSTEM DES TEILBAUS"uyla karşılaştırın, Freiburg, 2002.
10. *GKY1* 384-393. – Manüskride önce yazı yazan "Nichtse", sonra "şakacı", sonra gene "Nichtse", sonra yeniden "şakacı", nihayet "rüzgar köpekleri" (*GK1* App. s. 324). Kafka'nın hakaret sözcükleriyle herhalde zoru vardı.
11. Oskar Baum yirmili yılların sonunda Kafka'nın Alchimiten sokağında "Mağara" ya da "Çukur" adlı oyun yazdığını ve tamamladığını anımsıyordu. Ama bu yapıttan okuma yapmaktan kesinlikle kaçınmışmış ve şakayla: "Bu oyundaki tek amatör olmayan yan onu okumamam," demiştir.- Baum burada herhalde ÇUKUR BEKÇİSİ (Mezar bekçisi)nden söz etmektedir, elimizdeki tüm belgeler bize bu yapıtın tamamlanmadığını ve manüskride de başlığının konmadığını gösteriyor (bugün kullanılan başlığı Brod koymuştur). Okunması kolaylaşsın diye Kafka'nın daktiloya çektiği temiz yazılışın özel biçimde katlanmış oluşu, Baum'un (bunun dışında da güvenilir olmayan) anılarıyla bağdaşmamaktadır. Karşılaştır: Oskar Baum, 'Rückblick auf eine Freundschaft', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 71-75. Olasılıkla tamamlanmamış olarak kalan daktiloya çekilmişi *GK1*'de basıldı s. 290-303.
12. Bundan sonraki 1916/17 kışından kalan düzyazı metinleri basılmış olarak günümüze kalmıştır: TAŞRA DOKTORU, GALERİDE, BİR SONRAKİ KÖY, KARDEŞ CİNAYETİ; ONBİR OĞUL; EVİN BABASININ DERDİ ve MADENE BİR ZİYARET. Herhalde bu yapıtlar diğer Oktav defterlerde (ki mutlaka başka, bizim bilmediğimiz başka yapıtların ve fragmanların olabileceği) defterlerde yazılıydı. – Kafka Ottla'ya 19 Nisan 1917'de yazdığı mektupta (*M3* 296 ve devamı) Alchimisten sokağında ateş yakmak için "manüskrilerini" kullandığını yazıyor -ürünselliğinin genişliğini gösteren bir başka işarettir bu- yani bize kalanlardan daha fazlasını yazmış olduğu.
13. MEZAR BEKÇİSİ'nin değişik varyasyonlarından birinde deneysiz kontun karakteristiği olan I. Karl'a şaşırtıcı biçimde benzemesidir. Onun ilk kendine has adımları MEZAR BEKÇİSİ'nin yazıldığı haftalara rastladığı için ve halk

arasında bu en önemli konu olduğundan rastlantısal bir etki kabul edilebilir: "Kontun iki görünümü var. Biri hükümetle ilgileniyor ve aklı başında olmadan halk önünde sarsılıyor ve kendi haklarını küçük görüyor. Diğeri ise kabul edilir biçimde çok titiz olarak temelinin güçlenmesini arıyor. Hep geçmişte arıyor ve orada hep daha derine iniyor." (*GKY1* s. 225)

14. İlk kez ama kesinlikle son kez değil-10 Aralık 1916'da, Ottla'nın Josef David'e yazdığı bir mektupta belgelendiği üzere. – Kömür krizi (her şeyden çok savaş yüzünden tren vagonlarının azalmasıyla gerilediğinden) o derece büyüdü ki I. Karl Şubat ortasında Prag'a gönderilecek kömür ihtiyacının ordunun yardımıyla yapılmasını emretti.
15. Bu asla yeni yazı dönemine ait değildir: Düzyazı metni EIN ALTES BLATT kaybedilen güç savaşından ve Rus çarının Mart 1917'de tahtı bırakmasından birkaç gün sonra yazılmıştır – bu durum o çağın bilincindeki en muazzam olaydır.
16. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1916 (*M3* 276).

Ottla ve Felice

1. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1916 (*M3* 276)
2. Felice Bauer'e mektup, Ocak/Şubat 1917 (*M3* 290). – 1916/17 kışından kalan bu tek uzun ve anlamlı mektubu Kafka'nın gerçekten gönderip göndermediği kuşkuludur. Terekesinde daktiloya çekilmiş bir kopyası bulunmuştur, ama bu mektuba ait orijinal Felice Bauer'in açıkladığı kâğıt paketi arasında eksiktir.
3. Eski, hatta 'şahane' binalarda bile o zamanlar banyo sadece kural dışı olarak bulunurdu. Kafka'ya önce önerilen Schönborn sarayındaki dairedeki eski kiracı kendi parasıyla banyo yaptırmıştı (bunun için de koridorun yarısını kullanmıştı). – Hugo von Hofmannsthal'ın 1901'den beri ailesiyle oturduğu Rodaun'daki gösterişli 'Fuchsschlössl'de savaşın sonuna kadar banyo yoktu, üst katta ise akar su bile yoktu.
4. İşçi-Kaza-Sigorta-Kurumu'na mektup, 5 Şubat 1917 (*M3* 285 ve devamı). Öneri reddedildi, sadece 'sürekli pahalılık zammı'na göre arttırım kabul edildi, bu da Kafka'ya yılda 600 Krona yakın bir gelir getirdi. Bu para gene de Schönborn-dairesinin kirasının karşılığıydı.
5. Ottla'dan Josef David'e, 20 Ağustos 1916; Binder'den alıntı, 'Kafka ve kız kardeşi Ottla', s. 439.
6. Kafka'nın Ottla için uygun öneriler rica ettiği bir mektup taslağı bulundu (*M3* 286). Mektubun gönderileceği kişi, fanatik vejetaryen ve birçok doğal tedavi derneğinin kurucusu olan ve Kuzey Bohemya'daki Warnsdorf'da yaşayan Moriz Schnitzer'di. Kafka 1911'de Schnitzer'e 'muayene' ettirmişti kendisini. Kafka'nın Ottla'ya yazdığı 19 Nisan 1917 tarihli (*M3* 296) mektupta 'alçak herif' diye küfür belgelendi; Ottla ile ebeveyni arasındaki çatışmanın şiddetinin izlenimini BABAYA MEKTUP ortaya koyuyor (*GKP* 170 ve 178 ve devamı).
7. Channa Meisel, 'Kız tarım eğitimi,' *Jüdische Rundschau*'da, 22 yıl, cilt. 8 ve 9 (23 Şubat ve 2 Mart 1917). Ottla'nın kulübü hakkında bu makalede tartışıldığı kesin, tıpkı Yahudi kadınların Filistin'deki yaşamları hakkında sadece ara sıra somut şeylerin duyulması gibi. *Jüdische Rundschau*'yu sürekli okuyan Kafka'nın

da bu makaleyi bildiği ve kız kardeşiyle hakkında konuştuğu varsayılır.

8. Prag asbest fabrikası hakkındaki aile içi anlaşmazlar için bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, s. 130 ve devamı. – Ticaret sicilinden silinme 26 Temmuz 1918'de oldu.
9. Ottla Kafka'ya mektup, 19 Nisan 1917 (*M3* 296).
10. Ottla Kafka'ya mektup, 16 Mayıs 1917 (*M3* 299 ve devamı).
11. Kafka'nın soruşturmasını açıkça güvensizlik olarak algılayan Irma Weltsch o kadar kızdı ki, yalnız kocasını bu gibi 'dostları' eve getirdiği için azarlamakla kalmadı, Kafka'ya da epey saldırgan bir mektup yazdı (bu Weltsch'in yayınlanmamış olan güncelerinden anlaşılıyor). Kafka bu mektubu ancak Budapeşte'den dönüşünde aldı ve hemen zengin ve diplomatik bir dille özür diledi (20 Temmuz 1917'de *M3* 302 ve devamı).
12. Julie Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı 26 Mart 1917 tarihli bir mektuptan bu ziyaretin daha önce ilkbahar için planlandığı ortaya çıkıyor.
13. Brod, FRANZ KAFKA, EINE BIOGRAPHIE, s. 140. – Brod'un bir başka notu olan 1917 yazında "genç çift için bir daire tutulduğu" ve mobilyalar alındığı büyük olasılıkla yanlış anımsamaya dayanmaktadır.
14. Ottla Kafka'ya kartpostal, 28 Temmuz 1917 (*M3* 304).
15. Kafka'nın Viyana'dan dönüşte rastladığı yazar Rudolf Fuchs anılarında: "O bana daha Prag'da Budapeşte'de nişanı devam ettirip ettirmeyeceğine ya da bozacağına karar vereceğini söylemişti. Viyana'da bana nişanlısıyla ilişkiyi kestiğini söyledi. Kafka bunu söylerken son derece sakindi. Hatta kendini iyi hissediyor görünüyordu." (Rudolf Fuchs, 'Kafka ve Prag edebiyat çevreleri', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, s. 110). Kafka kendini mutlaka bu kadar açık olarak belli etmemiştir, gene de saklı tutulmak kaydıyla bu mozaik taş uygun düşmektedir. – Felice Bauer'in Arad'a devam ettiği yolculuktan Brod'un Kafka Biyografisinde söz edilmektedir, ama bununla ilgili kesin bir belge yoktur. Arad askeri açıdan artık tehdit altında olmamasına rağmen kız kardeşler Budapeşte'de buluşmak için de anlaşmış olabilirler.

TAŞRA DOKTORU'nun çıkışı

1. Felice Bauer'e mektup, 20 Aralık 1916 (*M3* 280).
2. BİR DÜŞ, *Prager Tagblatt*'da, 6 Ocak 1917, Eğlence ekinde, s. 1
3. *Die schöne Realitaet* (Temmuz'dan Aralık 1917'ye kadar) adlı derginin ilk altı sayısında Kafka'nın adı oranın çalışanı olarak geçiyor, ama orada yayınladığı bir şey yok. 1917 sonunda tamamen değişen iç ve dış koşullarda Kafka verdiği sözü feshetti (*M3* 390). – *Donauland*'la olan kısa süreli ilişki Josef Körner'e yazılan iki mektuptan anlaşılıyor, 8/10 ve 16 Aralık 1917 (*M3* 376 ve devamı, 380 ve devamı).
4. Bu olayda da girişim son olarak Feigl'dan geldi, Kafka'dan daha 1916 sonbaharında Kurt Wolff Yayınevi'ne arka çıkmasını rica etmişti. Kafka bu ricayı kabul etmiş, ama başarılı olamamıştı (Georg Heinrich Meyer'e mektup, 30 Eylül 1916, *B3* 243).

5. Felix Weltsch'den Kafka'ya ile karşılaştır, Ekim 1917: "kişileştirilmiş zorlaştırmama" (*M3* 762 ve devanu) ve Kafka'nın 19/20 Ekim 1917'deki cevabı:"kolay halledilmiyor" (*M3 354).*
6. Gross'un Berlin'de tutuklanması 9 Kasım 1913'te oldu; 20 Aralık'ta hem *Die Aktion* (Berlin), hem de *Revolution* (Münih) Otto Gross özel sayısı çıkarttılar, birçok yazıyla babasına şahsen saldırdılar. Özellikle de kulislerin ardında Berlin polisinin Avusturya ceza hukuku profesörü ile olan ve herhalde hukuk dışı olan işbirliği öfke yarattı. Bu olaydan sadece sekiz ay sonra ortaya çıkan DAVA'nın başlangıç bölümünde bu olayın etkisi mutlaka vardır.
7. Milena Pollak'a mektup, 25 Haziran 1920 (*M3* 196). "Bir incil bölümünün öğretisini açıkladı," diye devam ediyor Kafka, "durmadan bu bölümü parçalara ayırdı, durmadan benim onayımı istedi." Büyük olasılıkla Gross'un akşamları verdiği öğütlerin içeriği 'cennet semboliğindeki komünist temel fikir' adlı yazısında var, *Sovyet*, 1 (1919), s. 12-27, çünkü bu onun Genesis pasajlarını geniş olarak yorumladığı tek metinleriydi. – Kafka 1903/04 kış sömestrinden 1904/05 kış sömestrine kadar Hans Gross'un derslerini dinlemiş, ayrıca bir seminerine de katılmıştı. 'Hukuk tarihi felsefesi' dersini (1904 yazı) Brod'la birlikte izlemişti.
8. Max Brod'a mektup, 14 Kasım 1917 (*M3* 364).
9. Martin Buber'den Max Brod'a, 15 Ocak 1917, BRIEFWECHSEL AUS SIEBEN JAHRZEHNTEN'de, yayınlayan Grete Schaeder, cilt 1:1897-1918, Heidelberg 1972, s. 459.
10. Bkz. Franz Werfel, 'Die christliche Sendung. Ein offener Brief an Kurt Hiller', *Die neue Rundschau*'da, 28 (1917), s. 92-105; bir de Max Brod'un 'Franz Werfel'in, hıristiyan iletisi', *Der Jude*'de, 1 (1916-17), s. 717-724.
11. Martin Buber, 'Franz Werfel üzerine önsöz', *Der Jude 2*'de (1917-18), cilt 1-2, s. 109-112. – Buber bu aradaWerfel'in 31 Ocak 1917'deki güvenilir bir haberine dayanır: "Şimdi sadece elimi ve inancımı tutun (belki bu çok önemli değildir) yani benim kendimi Yahudi olarak tamamen 'ulusçu' hissetmem ve bu adın tüm kötü çağrışımlarına ve birkaç iyi olanı ile imanlı olmam." (Buber, BRIEFWECHSEL, cilt 1, s. 468). Buber'in dış, politik başarılara olan güvensizliği için bkz. Siegmund Kaznelson'a 9 Temmuz 1917'de yazdığı mektup: "Durumun dış başarısı bugünkü 'Siyonizm başarısıdır;' çok az Siyonist var bende yarattığı acıyı paylaşan ya da sadece anlayan." (aynı yerde, s. 502)
12. Max Brod'dan Martin Buber'e, 7 Nisan 1917 (Jewish National and University Library, Jerusalem). – Max Brod *Jude*'nin bu sayısında bir deneme yayınlamış ve Taylorizmin dehşetli yanına değinmişti ('İki Dünya').
13. Martin Buber'e mektup, 12 Mayıs 1917 (*M3* 299).
14. 'Oktavheft G' deki notlar, 19 Ekim 1917 (*GK2* 30). – "Dışarının sakinliği" yerine Kafka önce: "seyircinin sakin bakışı önünde" diye yazmıştır (GK2 *App* 199).
15. Hugo Bergmann 1916/17 kışında Buber'den sadece Yahudi konularıyla değil, "genel insani sorunları" işlemesini rica etmişti (Buber, BRİEFWECHSEL, cilt 1, s. 488, not 1).

16. *Jude*'nin daha ilk sayısında Buber Filistin'den gelen propaganda metnini yayınlamıştı, orada Batı Yahudileri oportünistler ve parazitler olarak karakterize ediliyorlardı: "Bizim uyum sağlama yeteneğimiz var, Galuth'da (sürgün) gelişti-başkalarının yaşam ürünlerini kendi düşüncemize göre işler ve onların çalışmalarının meyvalarını kendi ağzımız için enfes yiyeceklere dönüştürürüz." (A.D. Gordon, 'Çalışma', *Der Jude*'de 1 (1916-17), s. 37-43).
17. Julius H.Schoeps/Joachim Schlör adlı yayıncıların ANTISEMITISMUS, VORURTEILE UND MYTHEN, Münih/Zürih 1995, s. 21 ve devamından bir belge seçkisi. – 'Pis Yahudilerle' çakallarla sıkı birlikte yaşamdan Stifter'in *Abdias* adlı öyküsünde söz edilir, Kafka bunu mutlaka okumuştu.
18. Max Brod, 'Literarischer Abend des Klubs jüdischer Frauen und Maedchen, (19 Aralık 1917'de), *Selbstwehr*'de, 4 Ocak 1918.
19. Martin Buber'e mektup, 22 Nisan 1917 (*M3* 297).
20. Kurt Wolff'dan Kafka'ya, 3 Temmuz 1917 (*M3* 745).
21. Kurt Wolff'dan Kafka'ya, 1 Eylül 1917 (*M3* 748)
22. Kurt Wolff'dan Kafka'ya, 1 Ağustos 1917 (*M3* 747)
23. Kurt Wolff'a mektup, 4 Eylül 1917 (*M3* 312).
24. Kafka'nın Kurt Wolff'a mektubuna bkz. 20 Ağustos 1917 (*M3* 306 ve devamı).
25. Kurt Wolff Yayınevi'ndeki diğer çok sayıdaki ayrıntı ve oluşan yanlışlık için bkz. Unseld, FRANZ KAFKA, EIN SCHRIFTSTELLERLEBEN, s. 155-157 VE 160-168.- EIN MORD Wolff'un 1917 sonundaki Almanağında yayınlandı, adı DIE NEUE DICHTUNG'du, yeni bir biçimiyleq EIN BRUDERMORD daha önce iki aylık bibliyofil dergi olan *Marsyas*'da çıkmıştı (1. yıl, cilt 1, Temmuz/Ağustos 1917).
26. Wolff'un bununla ilgili olan Franz Werfel'in babasıyla mektuplaşması (Ekim ve Kasım 1917), Kurt Wolff arşivinde, Yale University, New Haven.
27. Josef Körner'e mektup, 16 Aralık 1918 (*M3* 381).
28. Kafka'nın Kurt Wolff'a yazdığı mektup ne yazık ulaşmadı; ama Brod'a "ultimatom mektubundan" söz ediyor (Max Brod'a mektup, 26 ya da 27 Mart 1918 sonu, *B3* 433). Brod "Wolff'dan ayrılmayı salık vermem," diye cevaplıyor 29 Mart'ta. "Kitapevlerinin söylediğine göre organizasyon bozukluğu tüm yayınevlerinde genelmiş." (Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 249)
29. SAGEN POLNISCHER JUDEN, Alexander Elisaberg seçkisi ve çevirisi, Münih 1916. Kafka kütüphanesinin geriye kalan bölümünde bu yapıt var. Alıntılanan iki öyküde 'ölü gelinin dirilişinden' söz edilmekte (s. 40-44) ve 'Viyana'ya acele yolculuk'tan (s. 182-184). Bir başka kısa parçada 'Rabbi Mojsche Lejbs Trauermusik' de (s. 195) atların kendileri hedeflerini buluyor, bu arada bir arabayla "dağlardan ve ovalardan" dört nala koşuyorlar.
30. Yayının tarihi için bkz. Unseld, FRANZ KAFKA.EIN SCHRIFTSTELLERLEBEN, s. 173. Kafka yaşarken çıkan tek eleştiri 31 Ekim 1920' de *Prager Tagblatt*'da çıktı: R (udolf) Th(omas), 'Üç Praglı yazar'.

Mycobacterium Tuberculosis

1. Ottla Kafka'ya mektup, 29 Ağustos 1917 (*M3* 308 ve devamı).
2. İnisyal hafif kanama Ottla ve Felice Bauer için olan anlatımlarda değinilmediği için Kafka'nın dostlarından da bunu sakladığı varsayılabilir. Ancak üç yıl sonra, 28 Temmuz 1920'de Milena Pollak'a bundan söz etti ki sesinde belli bir pişmanlık duyuluyordu: "O zamanlar keşke hemen doktora gitseydim -belki her şey doktor olmadan da olduğu gibi olurdu, ama o zamanlar kimse kanamayı bilmiyordu ve kimse dert edinmemişti." (*M4* 257). – Bu gibi sızıntı kanamalar tipik tüberküloz işareti değildi, ardından gelen aşırı kanama ile birleştiğinde doğal olarak tehlike arz ediyordu.
3. Ottla Kafka'ya kart, 4 Eylül 1917 (*M3* 313).
4. Max Brod'a kart, 29 Ağustos 1917 (*M3* 310).
5. *GK 1* 401 ('Oktavheft E').
6. İnce yapılı, atletik olmayan, düz göğüslü insanların -yani *habitus physicus*'ların, ki Kafka bu tanıma uyuyordu ve bunun ırsi olduğu sanılıyordu- ciğer hastalıklarına özellikle yatkın oldukları düşüncesi yaygındı. Deneysel verilere göre çoktan tartışılır olmasına rağmen bu hipotez savaş sırasında da hâlâ tıp fakültelerinde öğretiliyordu. Ancak yirmili yıllarda tüm habitus ve yapısal teoriler *ad acta*'ya kondu ve hem kalıtımda, hem de tüberkülozda rol oynayan tek faktörün bağışıklık sisteminin iyi çalışıp çalışmamasına bağlandı. – Sander L. Gilman FRANZ KAFKA, THE JEWISH PATIENT (New York/London 1995) adlı monografisinde Kafka'nın hastalık öyküsü ve kendi koyduğu teşhisin zamanın tüberkoloz teorilerinin arka planında okunması gerektiğini, özellikle de *habitus phthisicus* karşısında ve Yahudilerde yaygın olarak haksız yere küçümsenen özel yapılarına bağlanır. Gilman son derece zengin tıp tarihi malzemesi ortaya koyuyor; Kafka'nın kendi yorumları için bu tip öjenik düşüncelerin anlamı spekülatif kalıyor. Çünkü Kafka'dan hastalığının Yahudi kökeniyle ilişkili nedeni ya da *habitus phtisicus*'la ilgili hipotezi ortaya koyan hiçbir alıntısı bize ulaşmamıştır.
7. Henüz bilinmiyordu, ama birkaç yıl sonra keşfedildiği üzere rutin olarak verilen (çoğu zaman da etkili olan) arsenik ilaçlar cilt kanseri için büyük risk taşıyordu.
8. Ottla Kafka'ya mektup, 29 Ağustos 1917 (*M3* 309).
9. David Epstein, DIAGNOTISCH-THERAPEUTISCHES TASCHENBUCH DER TUBERKULOZE. EIN LEITFADEN FÜR DEN PRAKTISCHEN *ARZT, Berlin/Wien 1910, s. 85.*
10. Max Brod'dan Kafka'ya, 24 Eylül 1917 (*M3* 751).
11. Felix Weltsch'den Kafka'ya, 5 Ekim 1917 (*M3* 757). – "Chochme" kavramı yidiştir ve humor ve bilgelik anlamını taşır, sözcüğün eski çift anlamı olan "şaka" (Grimm sözlüğüne göre "idrak, akıllılık, akıllı buluş, şaka").
12. Felix Weltsch'e mektup, 11 Ekim 1917 (*M3* 344 ve devamı).
13. Ottla Kafka'ya kart, 4 /5 Eylül 1917 (*M3* 313).
14. Kurt Wolff'a mektup, 4 Eylül 1917 (*M3* 312).

15. Yıllar sonra Kafka bu paradoks sonucu kesinlikle çıkartıyor: "Tatil rica etmek kolaydı, kendime ve başkalarına hastalığın büro yüzünden oluştuğunu ya da kötüleştiğini söyleyebilseydim, oysa tersi doğru, büro hastalığı geciktirdi." (Ottla David'e mektup, Nisan 1921, Kafka'nın BRIEFE AN OTTLA UND DIE fAMILIE, s. 119).
16. Kafka Ottla'ya yazdığı iki kartta, 6 ve 7 Eylül 1917'de (*M3* 315 ve devamı), bir de Felice Bauer'e 9 Eylül 1917 tarihli mektupta (*M3* 317) İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndaki konuşmalarını anlatıyor.
17. Kafka'nın yolculuğa çıkışıyla ilgili bu alıntı ve diğer bilgiler Max Brod'un yayınlanmamış günce-taslağından. – Tüberküloz hastalığını Kafka Felice Bauer'e yolculuğa çıkışından beş gün önce bildirmişti; savaş sırasında postanın yavaş işlemesi yüzünden adı geçen mektup Felice'nin hastalık konusundaki tepkisini göstermiş olmalıdır. Brod gerçekten de güncesinde: "Ondan umutsuz bir mektup geldi, oysa henüz hiçbir şey bilmiyordu."

Zürau Gemisi

1. Oskar Baum'a mektup, Kasım sonu 1917 (*M3* 370)
2. 1921 Şubat'ından bir halk anlatısı (STATISTICKY LEXIKON OBCIV CHECHACH, Prag 1924, s. 254). Bugünkü Sirem'in 100'den az nüfusu var.
3. Züra'nın ait olduğu Poderdam (Podborany) mahallesinde daha savaştan önce normalin üzerinde tüberküloz hastalığı gösteriyordu (bkz. Wenzel Rott, DER POLITISCHE BEZIRK PODERDAM, Prag 1902-1905, s. 30). Bu yöredeki sayısız çinko kuyularıyla bir bağlantı varsayılır.
4. Felix Weltsch'e mektup, a.y.11 Ekim 1917 (*M3* 345).
5. Max Brod'a mektup, 14 Eylül 1917 (*M3* 319).
6. Oskar Baum'a mektup, 23 Eylül ortası 1917 (*3* 329).
7. Max Brod'a mektup, 14 ve 18 Eylül 1917 (*M3* 319, 324).
8. Felice Bauer'in Berlin Halk Yurdundaki işini ne zaman sonlardığını bilmiyoruz. Kafka'nın mektuplarında 1917 başlarında bu çalışmayla ilgili kendi yayınevinden GÖZLEM için alacağı ücret olan 100 Mark'ın Felice Bauer'e gönderilmesine dair son dolaysız işaretler bulunmakta. (Kurt Wolff Yayınevi'ne kartpostal, 20 Şubat ve 24 Mart 1917, *M3* 292).
9. Felice Bauer'e mektup, 30 Eylül 1917 (*M3* 332-334).
10. Elias Canneti, DER ANDERE PROZESS, *Kafkas Briefe an Felice*, München 1969, s. 125
11. Günce, 10 Kasım 1917 (*G* 843).
12. Günce, 15 Eylül 1917 (*G* 831).
13. Günce, 19 Eylül 1917 (*G* 834). İlk cümledeki küçük bir düzelti dikkat çekici: Kafka önce: "yazmayı bilen herkese... " diye yazmak istemiş ve sonra yazmayı bilen *hemen hemen* herkese... " diye düzeltmişti (*GKY1-2* 393).
14. Tarihi yok, *M3* 394. – Kâğıt herhalde uzun (burada kapsamlı verilen) Felice Bauer'e mektuba ait, 8 Kasım 1917 (*M3* 332-334), aynı dörtgen kâğıt üzerine yazılmış.

15. Max Brod'dan Franz Kafka'ya, 8 Kasım 1917 (*M3* 769); Max Brod'a mektup, 14 Kasım 1917 (*M3* 365).
16. Ottla Kafka'dan Josef David'e, 8 Kasım 1917; Binder'den alıntı, "Kafka ve kızkardeşi Ottla", D.445
17. Wilhelm Reinwarth Oberklee'deki görevine 31 Ekim 1917'de başladı. Papazlık kroniği bugün Zatec (Saaz) kent arşivinde bulunmakta.
18. Hermann Kafka'nın mağazasına ait izlenimler daha çok Irma Kafka'nın kuzini Ottla Kafka'ya rapor ettiklerine dayalı (bu mektuplar yayınlanmadı ve özel arşivde bulunuyor).
19. Josef David'e 14 Kasım 1917'de şunu yazdı:"Babamın beni daha çok dikkate almasını istiyorum, ne biçimde olursa olsun."
20. Brod 20 Kasım 1917'de yazar Rudolf Wuchs'a mektup yazarak Kafka ile ilgili "tamamen kişisel konularda" gizlilik rica etti (Prag, ulusal yazın müzesi edebiyat arşivi).
21. Ottla Kafka'ya mektup, 30 Aralık 1917 (*M3* 394). Ottla babasının tepkisini mektupla Josef David'e bildirdi, 23 Kasım 1917 (özel arşiv).
22. Elsa ve Max Brod'a mektup, 2/3 Ekim 1917 (*M3* 340). Elsa ve Max Brod'dan Kafka'ya, 29 Eylül 1917 (*M3* 753).
23. Gustav Weiss, 'Tüberkülozdan korunma ve bakım', Anton Ghon/R. Jaksch Wartenhorst (yayıncılar), DIE TUBERKULOSE UND IHRE BEKAEM- PFUNG, Viyana/Breslau 1922, s. 326-363. karşılaştır, Epstein, DIAGNOSTISCH-THERAPEUTISCHES TASCHEN BUCH DER TUBERKULOSE, s. 50.
24. Felice Bauer'in haberi Zürau'ya 18 Aralık'ta ulaştı, Kafka telgrafla 21 Aralık'ta cevap verdi (bkz.*GKY2* 65); her iki metin de kayıp.
25. Kafka ile Felice Bauer arasındaki daha sonraki mektuplaşma Felice'nin bir kartpostalı dışında geriye kalmadı, bu kartpostalda sadece geçmiş olsun dileği yazılıydı (12 Kasım 1918, *M4)*. Mektuplaşma belli ki 1918 sonunda kesildi.
26. Ottla Kafka'ya mektup, 28 Aralık 1917. – Brod'un kapsamlı anlatımına bkz., FRANZ KAFKA, s. 147 ve devamı.
27. Hermann Kafka'nın oğluyla olan konuşmasındaki "korkunç havası" Irma'nın Ottla'ya 3 Ocak 1918'de yazdığı bir mektupta belgelendi. Josef David'in Zürau'ya yaptığı ziyaretin tek izi de burada: "Noel konuğun" deniliyor. Kafka'nın Ottla'ya yazdığı 28 Aralık 1917 tarihli mektupta sözü edilen "konuk Froylayn" (*M3* 392) Josef David'in kızkardeşi Ella'dır.
28. Ottla Kafka'ya mektup, 30 Aralık 1917 (*M3* 392-394).

Meditasyon

1. Brod haberi herhalde Prag'ın günlük gazetelerinden 3 Aralık 1917'de almıştı. Gerçekten de Alman ve Rus delegeler arasındaki Brest-Litowsk'daki buluşmada pazarlıkların başında sadece tüm doğu cephesinde geçerli olan silahların durdurulması söz konusuydu.
2. B(uber), 'Judenzaehlung', *Der Jude*'de, 1. yıl. cilt 8 (Kasım 1916), s. 564. –'Yahudi sayımı' 11 Ekim 1916'da Prusya savaş bakanı Wild von Hohenborn tarafından hazırlatılmıştı, içinde çürüğe çıkarılan, geri çekilenler ve silah al-

tına alınanlar da dahildi. Soruşturma 1917 Şubat'ında kesildi; sonuçlar hiçbir zaman tamamlanmış olarak yayınlanmadı.

3. Ruth Haubrich'in mektubundan alıntı, kendisi Emilie Marschner'in torunuydu, Waltraud John'a yazdıklarından, 22 Haziran 2004.
4. *Selbstwehr*'deki beyaz lekelere bkz., 11. yıl, cilt 7, 10, 11 (16 Şubat, 9 ve 16 Mart 1917).
5. Önemli pasaj şu: "Majestelerinin hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurdun kurulmasına olumlu bakmaktadır, bu arada Filistin'de Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dini hakları ya da diğer ülkelerdeki Yahudilerin statüsünün bozulması için hiçbir şey yapılmamalı." (Arthur Balfour'un Lord Walter Rothschild'e mektubundan, 2 Kasım 1917).
6. *Allgemeine Zeitung des Judentums*, 81. yıl, cilt 47 (23 Kasım 1917), s. 556. *Dr. Bloch's Österreichisches Wochenzeitschrift*, 34. yıl, cilt 44 (16 Kasım 1917), s. 718-720. Max Brod, 'Die jüdische Kolonisation in Palaestina', *Die neue Rundschau*'da, 28. yıl, cilt 9 (Eylül 1917), s. 1267-1276). Brod bu makaleyi yazdığında ve orada "Türk egemenliğinin sakin devamını ve Türk devlet adamlarının görüşünü" anlattığında, Türk hükümeti çoktan Yahudi yerleşimlerinin zorunlu tahliyesine başlamıştı.
7. Max Brod'a mektup, 9 Şubat 1918 (*M4* 28).
8. TAŞRA DOKTORU'nun bazı metinleri biçimsel olarak öze dönüşlüdür, bu zamanın okuyucularına mutlaka kapalı kalmak zorundaydı. Malcolm Pasley inandırıcı biçimde bunu ortaya çıkarttı, örneğin EIN BESUCH IM BERGWERK ve ELF SÖHNE metinlerinin edebiyat üzerine yapılan edebiyattan başka bir şey olmadığını yazdı ('Drei literarische Mystifikation Kafkas', KAFKA-SYMPOSION'da, yayınlayan Jürgen Born v.d., Berlin 1965, s. 21-37). Aynı durum Kafka'nın bir anlatımının Brod tarafından ulaştırılmasıyla onaylandı: "On bir oğul şimdi çalıştığım on bir öyküden başka bir şey değil." (FRANZ KAFKA, s.122)
9. Max Brod'dan Franz Kafka'ya, 4 Ekim 1917 (*M3* 754). Max Brod'a mektup, 7/8 Ekim 1917 (*M3* 343).
10. *GK2* 40-42, 38. Her iki metin de başlıksız; bugünkü başlıkları Max Brod koymuştur.
11. Max Brod'un güncesi, 26 Aralık 1917 (yayınlanmadı). Max Brod'a mektup, 26 ya da 27 Mart 1918'den önce (*M4* 433).
12. *GK2* 30, 44, 55, 61, 68, 73, 91, 100 ve devamı.
13. Kafka 1920 sonbaharında 'Aphorismus' 69'un değişmiş versiyonunu mektupla Brod'a bildirdi, bunu alıntı olarak anlaşılır kılmadan – bu da Brod'un Zürau kâğıtlarını yıllar sonra bile görmediğini gösteriyor. Max Brod'a mektup, 6 Ağustos 1920, *M4* 285; orijinal versiyonla karşılaştır *GK2* (65, 128).
14. Günce, 25 Eylül 1917 (*G* 838, 843).
15. Franz Kafka, BEIM BAU DER CHINESISCHEN MAUER. UNGEDRUCKTE ERZAEHLUNGEN UND PROSA AUS DEM NACHLASS, yayınlayan Max Brod ve Hans Joachim Schoeps, Berlin 1931; BETRACH-

TUNGEN. – Cümlenin örneği olarak (Kafka'nın olmayan) daktilo ile yazılmış kopyası kullanıldı ki onda birçok anlam değiştirici yanlışlıklar içermekte; bkz.

16. Max Brod, FRANZ KAFKA'NIN İNANCI VE ÖĞRETİSİ, Winterthur 1948.
17. Daha çok da sahnede. Kafka savaş sırasında hiçbir Yahudi tiyatrosu seyretmemişti. 1917 Ocak ayında bir Yahudi tiyatro topluluğu Schwan otelinde konuk olmuştu, orası bürosundan birkaç adım ötedeydi, 18 Ocak'ta orada bir 'şeref akşamı' bile kadın oyuncu Flora Klug için yapılmış, Kafka bu oyuncuyu İsak Löwy topluluğundan tanıyordu. Bu gösteriler bile onu Alchimisten sokağındaki işinden alıkoymaya yetmiyordu. Bir tek 'Yahudi adlı anılarını düzeltme sözü verdiği İsak Löwy ile olan ilişkisini bir süre daha ayakta tuttu. – Kafka'nın Doğu Yahudileri Tiyatrosu ile olan karşılaşması için bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, s. 46 ve devamı.
18. Moses Rath, LEHRBUCHDER HEBRAEISCHEN SPRACHE FÜR SCHUL- UND SELBSTUNTERRICHT, 2. baskı, Viyana 1917.
19. Miriam Singer, 'Kafka ile İbranice dersleri', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... " s. 151-154.- Prag'lı siyonistlerin yarın ibranice bilgileri daha yıllarca çatışma konusu oldu; bkz. Oskar Epstein, 'Prag'lı Siyonistler ve İbranice' , *Selbstwehr*'de, 14. yıl, cilt 42 (22 Ekim 1920).
20. Max Brod'a kartpostal, 21 Eylül 1918 (*M4* 53).
21. *GK2* 29, 19 Ekim 1917 notu.
22. Robert Klopstock'a mektup, Haziran 1921 *(M5).*
23. Tek dikkate değer istisna 20 Temmuz 1916'da güncede yazılı notlardır, Kafka burada doğrudan doğruya Tanrı ile konuşmaktadır (*G* 798 devamı). Bu cümleler bile -ki Marienbad'ın psikolojik kural dışı durumunda yazılmışlardır- boyun eğme değildir: "Hüküm giydimse, o zaman ben yalnızca sonla cezalandırılmış değil, aynı zamanda da sonuna kadar kendimi savunmaya mahkum olmuşumdur." (*GK2* 73)
24. "Tanrıya göre ağaçtan yemenin ardından ölümü kavrama anında gelmeliydi, yılandan sonra (ki hiç değilse oraya kadar onlar anlaşılabilirdi) Tanrısal eşleşme. İkisi de benzer biçimde yanlıştı.
25. *GK2* 124, karşılaştır 58 ile.
26. *GK2 2* 230; *GK2* 62.
27. *GK2* 354.
28. Ottla Kafka'ya mektup, 4/5 Eylül 1917 (*M3* 313); bu açıklama Brod'un aynı günkü güncesinde de var. – Cümle aslında şöyle: "Sizi daha kibar sanıyordum!" (Richard Wagner, DIE MMEISTERSINGER VON NÜRNBERG, 2. Perde, 4. sahne).
29. Bu açıklamalar 28 Şubat 1920'den; Brod'un FRANZ KAFKA'sına bkz. s. 71. – Brod sonradan bu konuşmayı ulaştırdığına pişman olmalı ki bu durum onun Kafka'yı Yahudi düşünürüne stilize etme konusunda epey açıklama yapma durumunda bırakmıştır. Sonunda Kafka'nın yalnızca burada laik *Batı Yahudisinin* umudunu aldığını söylemeye sığınmıştır – bu kısıtlama açıklamanın konteksti içinde açıkça çürütülebilir. (Brod, KAFKAS GLAUBEN UND LEHRE, s. 246)

30. Max Brod'dan Kafka'ya, 10 Ekim 1917 (*M3* 758).
31. Max Brod'a mektup, 13 Ekim 1917 (*M3* 346).
32. "Fazla psikolojiden sonra mide bulantısı," deniyor 'Oktavheft F' den (*GKY1 423).* Notun tarihi iyi belirlenemiyor, ama Brod'un mektubundan kısa süre önce not edilmiş olmalı.
33. Felice Bauer'e mektup, 16 Ekim 1917 (*M3* 348 ve devamı).
34. *GKY1* 402,407,403 ('Oktavheft E').
35. Max Brod'a mektup, 14 Kasım 1917 (*M3* 363).
36. Sören Kierkegaard, BUCH DES RICHTERS. SEINE TAGEBÜCHER 1833-1835, JENA/LEİPZİG 1905, s.160. Kafka bu bölümü Max Brod'a yazdığı bir mektupta kapsamlı olarak alıntılıyor, 26 ya da 27 Mart 1918 den önce (*M4* 35 ve devamı).
37. *GK2* 97 ve devamı. – Metin 25 Şubat 1918'den.

İspanyol Gribi, Çek Ayaklanması, Yahudi Korkusu

1. Richard Katz, 'Im Prager Literaten-Café', *Prager Tagblatt'da,* 11 Haziran 1918, sabah nüshası, S.3.
2. Max Brod'a mektup, Mart sonu/Nisan başı 1918 (*M4* 38).
3. Yahudilerin iftiracı olarak çok aktif olduklarına dair sitemi savaşın başlangıcında Masaryk'de adet edinmişti; bkz. Stach, KARAR YILLARI, S. 525. Bu inatçı dedikodu devlet tutanaklarının 1918'den sonra açılan dosyalarında asla belgelenmemişse de, sözüm ona ispiyoncu Yahudilere karşı intikam alma eylemleri antisemit taşkınlıklara, özellikle de Prag banliyölerinde yol açmıştır.
4. Bu kavram yönetim kurulu üyesi Kohner adlı bir kişi tarafından önemle kullanılmıştır: O "mikroplara karşı kurumlar tüm sertlikleriyle karşı gelmeli" isteminde bulunmuştur. Martin Welling'den alıntı, "VON HASS SÖ ENG UMKREIST". DER ERSTE WELTKRIEG AUS DER SICHT DER PRAGER JUDEN, Frankfurt am Main 2003, s. 203.
5. B.R., 'Hass ringsum', *Selbstwehr*'de, 12 yıl, cilt 31 (16 Ağustos 1918), S.1. O sırada Prag'da 6000'den daha fazla Yahudi göçmenden yaşamaktaydı, bu da üçte iki oranında bir azalma demekti.
6. Tuhafiye mağazası 18 Ocak 1918 ve belki de ertesi gün kapalı kalmıştı, çünkü tüm personel genel greve katılmıştı (Irma Kafka'nın Ottla Kafka'ya mektubu, 18.Ocak 1918).
7. Kafka'nın Zürau'ya gitmesinden hemen hemen bir hafta önce yazılan bu mektubun varlığını doğrudan doğruya Irma'nın bir mektubundan biliyoruz, mektupta "Franz babasına mektupla başıma nasıl dert açtı," diye yakınıyor (Irma Kafka'dan Ottla Kafka'ya, 25 Nisan 1918). Ottla iki gün sonra sevgilisi Josef David'e: "Ağabeyimle gene iyi anlaşıyorum, aramızda bir şey olmadığına memnunum," diye yazıyor. Bu da Ottla ile de arasında görüş ayrılıklarının mektubun ortaya koyduğundan daha fazla olduğunu gösteriyor.
8. Ottla Josef David'e 18 Mart 1918'de: "benim yazmama izin vermiyorlar, özellikle de Franz, biliyor musun, benim odam orası, onları dışarı atabilirdim, ağabeyi ve Froylayn'ı (hizmetçilerden biri), ama o suskun olacağına söz veri-

yor, ben de o neşeli olunca memnun oluyorum." (Binder'den alıntı, 'Kafka ve kız kardeşi Ottla', S.443.)

9. Herbert Elias, 'Grippe', Clemens Pirquet'de (yayıncı), *Volksgesundheit im Krieg*, II.bölüm, Viyana 1926, S.54-66
10. 'İspanyol hastalığı' ve 'İspanyol gribi' herhalde savaş sansürü uygulanmayan İspanyol basınında ilk olarak salgın hakkında kapsamlı yayın yaptığı için yerleşmişti. İspanyol kralı XIII. Alfons da hastalığa yakalanmıştı.
11. İstatistiksel olarak belgelenen bu fenomen için bugüne kadar sonlandırılmış bir açıklama yok. 1889'daki grip salgınını yaşamış olan yaşlıca insanların bu yüzden bağışıklık kazandıkları sanılmaktaydı. Bugün ise daha çok, çoğu ölüm olayının güçlü bir oto bağışıklık reaksiyonundan kaynaklandığı, öyle ki iyi beslenen orta yaşlı hastaların bağışıklık sisteminin daha canlı reaksiyon gösterdiği, bunların daha fazla tehlikeye maruz kaldıkları varsayılıyor.
12. Max Brod'a mektup, a.y. Ekim ortası 1918 (*M4* 56).
13. Kafka şefi Eugen Pfohl'a 25 Kasım 1918 de yazdığı mektupta (*M4* 58): "48 dereceye kadar" ateşi olduğunu bildiriyor. – Zamanın klinik raporları ateşin 30'dan 40'a kadar yükseldiğinin kural olduğunu bildiriyor. Hiç bir olayda ateşin 41 derecenin üzerine çıktığına dair belirti yok, öyle ki Kafka'nın zatürresi herhalde salgının gerisinde bile alışılmamıştı.
14. *Prager* Tagblatt'a bkz., 10 Ekim 1918, S.3.
15. Richard Georg Plaschka'dan alıntı, d.y. (yayıncı), INNERE FRONT. MILITAERASSSISTENZ, WIDERSTAND UND UMSTURZ IN DER DONAUMONARCHIE, 1918, cilt 2: UMSTURZ, Münih 1974, s.145.
16. 'Bir günün deneyi' *Prager Tagblatt*'da, 15 Ekim 1918, s.1. – Prag kent komutanı Eduard von Zanantoni savaş anılarında Viyana'dan bir uyarı geldiğini, Prag eski kentinde kan dökülmemesini bildiriyor (manüskri S.464, Viyana savaş arşivi).
17. Kentte birçok noktada şiddete başvurulması zorla engellenebilmişti. Bu yüzden bloke edilen Karl köprüsünde kalabalık Küçük Taraf'a gitmek istediğinde iki makinalı tüfekli Çek kalabalığa yöneltilmişti. Oranın birkaç yüz metre uzağında askeri komando konuşlandığı için kan dökülmesi kaçınılmaz olurdu şayet Çekler köprüde gerçekten ilerleselerdi.
18. Bu korkunun ne derece somut olduğu Max Brod'un Londra'da çalışan Prag'lı siyonist Leo Herrmann'a yazdığı mektuptan anlaşılır, 18 Ekim 1918'de gönderilmiş, yani beklenen monarşinin yıkımından sadece birkaç gün önce. Brod bu mektupta gizli bir telgraf kodu öneriyor, Herrmann'ı antisemit karmaşanın çıktığı anda doğrudan haberdar edebilmek için: "Düğün için mutluluklar"ın anlamı Prag'da pogrom başladı idi, "tatil aldım"ın anlamı "ordu Yahudilerin üzerine yürüyor" du v.s. Brod'un önerisi, Herrmann böyle bir telgraf alır almaz iyi niyetli İngiliz ve Amerikan politikacılarını haberdar etmeliydi, onlar da Çek parlamentosunu telgrafla baskı altına almalıydı. Bkz. Max Brod, STREITBARES LEBEN, Frankfurt am Main 1979, s. 236 ve devamı.
19. Brod'un da katıldığı memorandumun tam metni, Leon Chasanowitsch/Leo Motzkin (yayıncılar), DIE JUDENFRAGE DER GEGENWART. DOKUMENTENSAMMLUNG, Stockholm 1919, S.51-55.

20. Brod toplam beş Janacek operasının librettosunu Almancaya çevirmişti (JENUFA'dan başlayarak, 1917), böylece Berlin ve Viyana gibi metropollerde sahneye konmaları olanaklı kılınmıştı. Besteci henüz hayatta iken ilk kısa biografisini yazmıştı (LEON JANACEK, LEBEN UND WERK, Viyana 1925). – Brod ve Janacek'e özellikle de Prag'da etkili olan müzik bilimcisi ve eleştirmen Zdenek Nejedly karşı çıkmıştı, çünkü o Janacek'in operalarını folklorik buluyordu.
21. Prag siyonistleri ve Çek parlamenterleri arasındaki ilk sondaj konuşmaları (Brod da aralarındaydı) daha 1917'de başlamıştı. Çek tarafında bu konuşmalara Karel Baxa katılmıştı, kendisi saldırgan bir antisemitti ve Leopold Hilsner'e karşı yürütülen 'ritüel cinayet davalarının' tırmanmasında baş sorumluluğu taşıyordu. Yıkımdan sonra Baxa Prag büyükkent belediye başkanı olmuş ve bu görevde 1937'ye kadar kalmıştı; buna göre Brod'la birçok kere buluşmuş olması gerekiyordu. – Çek basını da Brod'dan tüm Yahudi ulusal konseyi içindekilere göre çok dikkatli biri olduğunu yazıyordu.
22. 1920'nin tıp yayınlarında sıkça veremin gidişatının İspanyol gribinden olumsuz etkilenmediği yazıyordu: aceleci bir sonuç çıkartıldığı belliydi, çok az gözlem sonucu ortaya atılıyordu. Daha sonraki on yıllarca süren tartışmalarda yavaş yavaş karşı bir görüş yerleşti. – Kafka'nın olayında herhalde (ki doğal olarak ispat edilemez) ciğer dokusunun iltihaplanarak ortaya çıkan kistleşmesi süreciyle yeniden ortaya çıkan tüberküloz yapıcı virüsler bedenin içinde özgürce hareket ederler.
23. Felice Bauer'e mektup, 23 Ekim 1916 (*M3* 265).
24. Eugen Phol'a mektup, 25 Kasım 1918 (*M4* 51). – Kafka burada herhalde Brod'un etkisindeydi, Brod kendi çalışma yeri olan postada yalnızca ender görünüyordu.
25. Ottla Kafka'ya mektup, 3 Eylül 1918 (*M4* 51).
26. 1918 Aralık başından beri Alman Bohemyası yöreleri giderek Çek ordusu tarafından işgal edildi, 16/17 Aralık da Friedland da işgal edildi. Kasım'da bile yöre yağmalanmıştı.
27. 1902 Ağustos'unda Kafka ailesiyle Liboch'a (Libéch) gitti. Schelesen köyünü Oskar Baum'u ziyaretlerinden biliyordu. Baum birçok yaz tatilini orada geçiriyordu.
28. Max Brod'a kartpostal, 17 Aralık 1918 (*M4* 63).
29. Max Brod'a mektup, 29 Kasım 1918 (*M4* 60).

Parya Kız

1. Dr. Josef Popper'in raporuna bkz., 8 Ocak 1919 (*M4*).
2. Mesleğini dert edindiği için Kafka Çekçe'sini daha iyileştirmeye çalıştı hemen. Hatta 1919'dan itibaren *Nase rec. Listy pro vzdelavani a tribeni jazyka ceské* (Dilimiz. Çek dili araştırma ve koruma dergisi) adlı dergiye abone oldu.
3. Pfohl'a yönelik Çek saldırıları onun ölümünden sonra bile sürdü. Bu yüzden 26 Ekim 1919 tarihli *Narodni Listy*'de "baş entrikacı" ve "kötü ruh" olarak hakarete uğradı. Marschner ve Pfohl Alman-Avusturya şirketleriyle sözüm ona

"ahlaksız" anlaşmalar yapmışlarmış; buna karşılık Çek şirketleri savaş sırasında iyice ihmale uğramışlar (*DM* 766 ve devamı). – Bugüne kalan personel dosyalarından Marschner ve Pfohl'un Çek dilini çok iyi bildikleri anlaşılıyor (Statni ustredni archiv, Prag).

4. Memur Vaclav K. Krofta onlarca yıl sonra kendisinin savaşın bitiminde 'devrimci kurum konseyinin' üyesi olarak Kafka'nın personel dosyasını incelediğini ve onun işine devamını önerdiğini, "çünkü onun memurluğu sırasında Çek halkına karşı hiçbir suç işlemediğini" söylemiştir (V.R. Krofta, 'Franz Kafka ile görevde', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, s. 99.) Bu görüş için tetkik edilebilecek bir belge yok. Krofta o sırada 23 yaşında olduğundan verdiği hükmün Kafka'nın sonraki kariyeri için önemli olduğu düşünülemez.
5. Hermine Beck, doğumu Pomeranz, 1985'te 86 yaşında olduğundan Kafka ile karşılaşması hakkında sadece kısıtlı anılara sahipti; bkz. Koch "ALS KAFKA MIR EMTGEGENKAM... " s. 157 ve devamı.
6. Max Brod'a mektup, 8 Şubat 1919 (*M4* 71).
7. Günce, 20 Ağustos 1912 (*G* 431).
8. Julie Wohryzek ve ailesi hakkında güvenilir veriler ancak doksanlı yıllarda elde edildi; bkz. Anthony Northey, 'Julie Wohryzek, Franz Kafka'nın ikinci nişanlısı', *Freibeuter*'de 59 (1994), s. 3-6; ve Harmut Binder'in, 'Puder und Schleier, Glanz und Genuss. Eine Entdeckung: Kafkas spaete Verlobte Julie Wohryzek', *Neue Züricher Zeitung*, 28 Mart 2001, s. 49.
9. Max Brod'a mektup, 2 Mart 1919 (*M4* 78).
10. Kaethe Nettel'e mektup, 24 Kasım 1919 (*M4* 86-93). Mektup ilk kez 1947'de yayınlandı (Hugo Siebenschein d.y. FRANZ KAFKA A PRAHA: VZPOMINKY/UVAHY/DOKUMENTY, Prag), orijinalliğini ispatı için bir sayfasının kopyası kondu. Mektubun el yazısı nüshası bugün kayıp.
11. "Frl.W. hakkında bir şey yazmıyorsun," diyor Kafka Ottla'ya 13 Kasım 1919'da gönderdiği mektupta (*M4* 86). Bu günümüze kalan, Kafka'nın sevgilisini *herhangi birine* tanıştırdığının tek ispatı. – Max Brod da onun biyografisini yazarken Julie Wohryzek'i hiç anımsamadı. Bunu Kafka'nın 1919'da "çoğunlukla Prag'da olmamasıyla" açıkladı, oysa bu ispat edildiği üzere yanlıştı (Brod, FRANZ KAFKAS GLAUBEN UND LEHRE, s. 273 ve devamı).
12. Klaus kardeşler hakkındaki tüm bilgiler Hartmut Binder'in yayınladığı PRAGER PROFILE.VERGESSENE AUTOREN IM SCHATTEN KAFKAS, Berlin 1919 adlı kitaptan alınmadır. – Viktor Klaus daha 12 Ekim 1919'da başarısız bir ciğer ameliyatından sonra ölmüştü. Hans Klaus erkek kardeşi gibi kimya okumuştu.
13. Robert Klopstock'a mektup, Eylül ortası 1921, Wetscherek, KAFKAS LETZTER FREUND, s. 15. Karşılaştır Milena Jesenska'ya mektup, 6 Eylül 1920: "ah yazar şimdi de iki saat kadar buradaydı ve şimdi ağlayarak kaçtı" (*M4* 336).
14. "Kitapları hakkındaki konuşmalar hep çok kısaydı" (Gustav Janouch, KAFKA İLE KONUŞMALAR, genişletilmiş yeni baskı, Frankfurt am Main 1981, s. 46)

15. Janouch Hans Klaus'u Kafka'nın bürosunda tanıdı, ama yığınla şiirini onlara gösterdiği halde Klaus'un edebiyat çevresinde ciddiye alınmadı ve sonunda dışlandı. – Janouch'un bir metni Kafka tarafından *Selbstwehr*'de yayınlattığı halde (14. yıl, sayı 13) -ki bu Oskar Baum'un romanı DIE TÜR INS UNMÖGLICHE hakkında bir metindi- öylesine karışık ve nefessiz bir dille yazılmıştı ki, daha 1920'de dışavurumculuğun etkili bir parodisini yapmak zorunda kalmıştı.
16. Janouch Hans Klaus'u Kafka'nın bürosunda tanıdı ama şiirleriyle meşgul ettiği onun edebiyat çevresi tarafından hiç ciddiye alınmadı ve sonuçta dışlandı. – Kafkanın Selbtwehr dergisinde (14. yıl. sayı 13) aracı olarak yayınladığı Janouch'un ufak metinleri yayınlandı. Oscar Baum'un romanı DİE TÜR INS UNMÖGLİCHE'de aynı biçimde nefes kesici bir dille, cesaretle yazılmıştır, ki daha 1920'de dışavurumculuğa göndermе bir parodidir.
17. Günce, 27 Haziran, 30 Haziran 1919 (*G* 845).
18. Bu ve ardındaki alıntılar Kafka'nın Julie'nin kızkardeşi Kaethe Nettel'e yazılan mektuplardan, bkz. dipnot 9.
19. BABAMA MEKTUP (*GKY2* 205).
20. BABAMA MEKTUP (*GKY2* 206).
21. Yaşamı sırasında basılan 57. - HÜKÜM'ün 2. baskısı 1919 sonbaharında yayınlandı, "Für F." ithafı aynen yer aldı. Bu durum Kafka'nın yayınevi tarafından gene bir sürprizle karşılaşmış olduğunu ve düzeltiler için fırsat bulamadığını gösterir.
22. Max Brod'un yayınlanmamış günce özeti, 23 Eylül 1919'daki notu.
23. Ottla Kafka'ya mektup, 7 Kasun 1919 civarı (*M4* 84).
24. BABAMA MEKTUP (*GK2* 158).
25. Milena Pollak'a mektup, 10 Haziran 1920 (*M4* 173).
26. BABAMA MEKTUP (*GK2* 208).
27. Kaethe Nettel'e mektup, 24 Kasım 1919 (*M4* 92, 90).

Hermann Kafka, Postrestant

1. Olga Stüdl'ün eksik Kafka anıları 1931'de 'Dora Geritt' takma adıyla yayınlandı; bkz. Koch, "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "s.155 ve devamı.
2. 30 Mayıs 1919'da seçimlerden iki hafta önce karakteristik bir dönem oluştu. Brod bir Alman sosyal demokrat seçmenler toplantısında konuktu. Yahudi ulusal konseyinin tüm Yahudi halkının çıkarlarını temsil ettiğini açıkladığında ona "tefecilik çıkarlarını!" diye seslenildi (*Selbstwehr*, 5 Haziran 1919, s. 2). Aynı hafta Prag'da Alman mağazaları yeniden yağmalandı.
3. Max Brod'dan Kafka'ya, 11 Kasım 1919 (*M4*); Ottla'ya mektup, a.y. 7 Kasım 1919 (*M4* 84).
4. Hermann ve Julie Kafka'ya mektup (*M4* 44). – Kafka'nın mektuplarının yayıncısı bu fragmanı Mayıs 1918 sonuna tarihlendiriyor, gene de daha önceki bir tarihin mektubun oluşması için mümkün olabileceğini söylüyor. Mektup fragmanı "sevgili ebeveyn" diye başlıyor, oysa hitap edilen kişi babası.
5. Ottla Kafka'dan Josef David'e, 14 Ekim 1918 (özel arşiv).

6. Ottla Kafka'ya kart, 11 Aralık 1918 (*M4* 62).
7. Bu dil karmaşasının tuhaf bir örneğini Kafka'nın kendisi yaptı: Babası Josef David'e bir kişiyle 'dostça ilişkide olduğunu' anlatmak istemişti, ama bu terimi kelimesi kelimesine Çekçeye çevirdi: "na pratelske noze stoji". Şaşıran David bu yolla Hermann Kafka'nın birinin ayağında tüm dostluğu içinde durduğunu anladı (Ottla Kafka'ya mektup, 20 Şubat 1919, (*M4* 73).
8. Julie Kafka'dan Ottla Kafka'ya, 1 Aralık 1918 ve 5 Şubat 1919 (özel arşiv).
9. Julie Kafka'dan Ottla Kafka'ya, 14 Mart 1919 (özel arşiv). – Robert Kafka'nın David hakkında verilen hükümde rolü olduğu varsayılabilir.
10. Julie Kafka'dan Ottla Kafka'ya, 20 Mart 1919 (özel arşiv).
11. Kafka'nın Ottla'ya mektubuna bkz., 30 Nisan 1920 civarı (*M4* 124). Mektupta Ottla'nın evlilik konusundaki tereddütünden söz edilmekte.
12. Ottla'nın evliliğinden birkaç ay öncesine kadar kadar göç etmeyi düşündüğüne dair bu tek ama önemli işaret Kafka'nın Max Brod'a yazdığı mektupta yer alıyor. Herhalde Mart başlangıcı 1920 (*M4* 109).
13. Kafka burada dikkat çeken yanlışlarından birine daha kapılıyor. "İşi nasıl bulacaksın ve anneyle daha önce neden konuşman gerekiyor? Tam olarak anlayamıyorum," diye yazıyor 20 Şubat 1919'da. Ottla cevabında herhalde yaşamın anne kız arasında bu çeşit gerilimleri sınırlamadan ayakta tutmak için kısa olduğuna değindi. Bunun üzerine Kafka 24 Şubat'ta gene "yaşamın nihayet kısa olduğu yolculuktan çok, ona karşı olduğunu gösterir." Kastedilen tam tersiydi:... *yolculuktan çok ondan yana olduğunu gösterir.* (*M4* 73,74)
14. BABAMA MEKTUP (*GK2* 143,145).
15. Brod, FRANZ KAFKA, s. 30; Klaus Wagenbach, FRANZ KAFKA. BIOGRAPHIE SEINER JUGEND, yeni basım, Berlin 2006, s. 10; Heinz Politzer, FRANZ KAFKA, DER KÜNSTLER, Frankfurt am Main 1965, s. 439-450; Margarete Mitscherlich-Nielsen, 'Psychonanlytische Bemerkungen zu Franz Kafka', *Psyche*'de, 31 (1977), sayı 1, s. 60-83; Ernst Pawel, DAS LEBEN FRANZ KAFKAS, Reinbeck 1990, s. 432.
16. Milena Pollak'a mektup, 4-5 Temmuz 1920 (*M4* 202).
17. Kafka'nın babasının çocukluk anılarıyla ilgili ahlaki yakınmalarını aynı ses tonuyla alıntıladıklarıyla karşılaştırınız (BABAMA MEKTUP, *GK2* 169) güncede aynı pasajlar var, 26 Aralık 1911 (*G* 323 ve devamı).
18. Max Brod'a mektup, 14 Kasım 1917 (*M3* 363).
19. BABAMA MEKTUP (*GK2* 200, 210).
20. Felice Bauer'e mektup, 19 Ekim 1916 (*M3* 262); Günce, 18 Ekim 1916 (*G* 808). "Gene de delirmeden" sözleri günceye sonradan eklenmiş. – Isak Löwy ile kavgayla ilgili olarak da Kafka "nefret"den söz ediyor, ama daha çok bir atmosfer (hava) sıkıntısı gibi: "Yazmamalıydım, çünkü nerdeyse babama karşı nefretin içini yazdım" (Günce, 31 Ekim 1911, *G* 214 ve devamı). Asbest fabrikasıyla ilgili bir tartışmadan sonra da benzer biçimde: "hepsinden sırayla nefret ediyorum" (Max Brod'a mektup, 7 /8.Ekim 1912, *M1* 180). – Kafka'nın savaştan önce kullandığı bir not defterinde, stenografi yazısıyla şu not var: "Babama karşı duyduğum nefret" (*G App* 68).

21. Brod, FRANZ KAFKA, s. 30.
22. Günce, 23 Ocak 1922 (*G* 887).
23. Benjamin Franklin Otobiyografisi THE LIFE OF BENJAMIN FRANKLIN'in Çekçe çevirisi (1868).
24. Max Brod'a mektup, 26/27 Mart 1918'den önce (*M4* 33).
25. "Tüm kitabın ithafı olan 'Babama'nın unutulmamasını rica ediyorum." (Kurt Wolff Yayınevi'ne mektup, 1 Ekim 1918, *M4* 55) "'Taşra Doktoru' kitabının başlığı ve ithaf sayfası eksikti." (Kurt Wolff Yayınevi'ne mektup, Şubat sonu 1911, *M4* 76).
26. Friedrich Thieberger, 'Kafka und die Thiebergers', Koch'un, "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKLAM..."ında, s.134.
27. Paul Federn, ZUR PSYCHOLOGIE DER REVOLUTION: DIE VATERLOSE GESELLSCHAFT, Leipzig/Viyana 1919, s. 7.
28. Otto Gross, 'Zur Überwindung der kulturellen Krise', *Die Aktion*'da, 3.yıl, sayı 4 (2 Nisan 1913), 386. sütun ve devamı.
29. Günce, 8 ve 16 Ekim 1916 (*G* 804 ve devamı). – Max Brod'a 10 Aralık 1917'de yazılan mektupla karşılaştır, orada Kafka Foerster ile olan ilgiyi kati biçimde yazıyor, "kendine egemen olma-pedagojisi" ona "giderek daha çaresiz" gözüküyormuş. (*M3* 379).
30. Bu mektupların yalnızca üçü kaldı geriye (Mayıs'tan Ağustos 1921'e kadar); bazı formüle edişler Kafka ile kız kardeşi Elli arasındaki pedagojik mektuplaşmanın geniş yer kapsadığını gösteriyor.
31. Thomas Nitschke'den alıntı, DIE GARTENSTADT HELLERAU ALS PAEDAGOGISCHE PROVINZ, Dresden 2003, s. 75.
32. Peter de Mendelssohn, HELLERAU, MEIN UNVERLIEBARES EUROPA, Dresden 1993, s. 54.- Günce, 17 Ocak 1920 (*G* 851).
33. Elli Hermann'a mektup, Mayıs/Haziran 1921 (*M5*).
34. Elli Hermann'a mektup, 10 Temmuz 1922 civarı (*M5*). – Hermann çiftinin Lilian Neustaetter ile konuştuktan sonra neden Hellerau'dan vazgeçtikleri artık tüm ayrıntısı ile ortaya konamamakta. Bu karşılaşmada politik istikrarsızlık durumunun yanında okulun finansal sorunları da söz konusu edilmişti, bu sorunlar okulun devam etmesini tehlikeye sokmaktaydı. Daha 1924'te Neil İngiltere'ye 'Summerhill School'u kurmak için dönmüştü, 1925'te 'Hellerau Yeni Okulu' kapanmak zorunda kalmıştı. Neill'in Hellerau'da görev verdiği iki öğretmen daha sonra Kafka'nın ilk İngilizce çevirmenleri olmuştu: bunlar Edwin ve Willa Muir'di.
35. BABAMA MEKTUP (*GK2* 178).
36. Brod, FRANZ KAFKA, s. 23.
37. Milena Pollak'a mektuplar, 21 Haziran ve 4-5 Temmuz 1920 (*M4* 192, 202).
38. Günce, 13 Ocak 1920 (*G* 849).

Meran, 2. Sınıf

1. Hermann, Julie ve Ottla Kafka'ya mektup, 4 Mayıs 1920 (*M4* 128). – Hasta raporlarının kurumun yönetim kurulunda onaylanması gerekiyordu.

2. Kaethe Nettel'e mektup, 24 Kasım 1919 (*M4* 93).
3. INTERNATIONALES BAEDERHANDBUCH, Berlin 1914, s. 286. – Partenkirchen Münih Sovyet Cumhuriyetinin devrilmesinden sonra (1919) Baryera az sayıdaki kür yörelerinden biri sayılıyordu, orada Yahudi konuklar tam anlamıyla iyi karşılanıyordu. Kafka'nın bu durumdan haberdar olup olmadığını bilmiyoruz.
4. Minze Eisner'e mektup, 1 Nisan 1920 (*M4* 113).
5. Ottla Kafka'ya mektup, 5 Nisan 1920 (*M4* 114 ve devamı).
6. Milena Jesensk'ya mektup, a.y. 12 Nisan 1920 (*M4* 120).- Kafka o sırada Prag'dan ayrılmasından kısa süre önce Milena'nın bir mektubunun geldiğini bilmiyordu, mektup İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nda onun için saklanmıştı.

Milena

1. Willy Haas, DIE LITERARISCHE WELT. ERINNERUNGEN, Münih 1957, s. 36 ve devamı.
2. Kafka'nın Milena Pollak'a mektubundan, a.y. 12 Mayıs 1920 (*M4* 134 ve devamı.
3. Milena Hejzlarova'nın babası Çek pedagog Frantisek Hejzlar'dı, 1886'da ülke okulları müfettişliğine atanmış ve bunun üzerine ailesi ile birlikte Prag'a taşınmıştı. Hejzlar diğerleri yanında Çek ve Alman okullarında kullanılan bir kimya kitabının da yazarıydı.
4. Yunanca ve Latince "Minerva"da mecburiydi, Almanca, Fransızca ve İngilizce seçmeli dersti. Milana'ın Almanca dersleri aldığı ispat edildi; kendisinin öğretmeni Albina Honzakova'ya 1915 ilkbaharında yazdığı mektupla karşılaştırınız: "Kısa süre önce Almanca'dan on aldım... " Milena Jesenska'da, "GÜNDÜZ VE GECELER BOYUNCA CEVAP VERMELİYDİM". MILENA'NIN MEKTUPLARI, yayınlayan Alena Wagnerova, Mannheim 1996, s. 30.
5. Bu kavram Hartmut Binder'den, 'Ernst Pollak' adlı portresinde yapıtı olmayan edebiyatçı' deniyor, Binder Pollak'ın dağınık yaşam izlerini topladı (*Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft* 23 (1979), s. 366-415; 'Polak' olarak Çekçe yazılış tarzı göç yıllarına aittir, 1938'den sonra).
6. Egon Erwin Kisch Café Arco'yu böyle tanımlıyor; bkz. Kisch, BRIEFE AN DEN BRUDER PAUL UND AN DIE MUTTER 1905-1936, Berlin/Weimar 1978, s. 135.
7. Milena Jesenska, 'Wien', "ALLES IST LEBEN". FEUILLETONS UND-REPORTAGEN 1919-1939'da, yayınlayan Dorothea Rein, Frankfurt am Main 1984, s. 11 ve devamı. Çekçe orijinalinde 'Viden' başlığı altında Prag *Tribuna*'da, 30 Aralık 1919.
8. Willy Schlamm'a otuzlu yılların sonunda Viyana'daki ilk zamanlarında kendisini hiçbir çıkar gözetmeden destekleyen tek kişinin gazeteci Josef Kalmer olduğunu yazdı: "O beni yaşamdan değilse de orospuluk yapmaktan kurtardı." (Alena Wagnerova'dan alıntı, MILENA JESENSKA. "ALLE MEINE ARTIKEL SIND LIEBESBRIEFE". BIOGRAPHIE, Mannheim 1994, s. 70).

9. Kafka'nın Milena Pollak'a yazdığı 15 Eylül 1920 tarihli bir mektupta (*M4* 343) onun üç işinden söz ediliyor: "odun taşımak, patates taşımak, pianino". Odun toplamanın güçlüğü ve dağıtımını o ilk yazısı olan 'Wien'de anlatmıştı (bkz. not 7), doğal olarak bu yolla para kazanmak zorunda olduğuna değinmeden. "Pianino" onun zaman zaman gece klüplerinde çalıştığına bir gönderme olabilirdi.
10. Gina Kaus, UND WAS FÜR EIN LEBEN. MIT LIEBE UND LITERATUR, THEATER UND FILM, Hamburg 1979, s. 56. – Kaus da bir kez Milena Pollak tarafından soyulmuştu, bkz. aynı yer, s. 55 ve devamı.
11. İyice güçlü kuvvetli olan Pani Kohler Pollak'ların yaşamında "hizmetçi, aşçı, ev idarecisi, nedime, çamaşırcı, terzi, bulaşıkçı, dedikoducu" olarak önemli bir rol oynamış olmalıydı, Milena onun iki yazıyla portresini çizdi: 'Kadın arkadaşım' ve 'Veda etmek acıtıyor' "ALLES ISTLEBEN" de, s. 27-32 ve 50-54. Çekçe orijinalinde 'Moje pritelkyne' ve ve 'Louceni, louceni' *Tribuna*'da, 27 Ocak ve 17 Ağustos 1921, "A.X. Nessey ile imzalanmış" Kafka Viyana'da kaldığı süre içinde Pani Kohler'i tanımış olmalı. 10 ve 11 Temmuz 1920'de ona telgrafla Milena'nın durumunu sordu ama cevap alamadı. 15 Temmuz'da ona Milena'ya vermesi için zarf içinde para yolladı.
12. Kaus, UND WAS FÜR EIN LEBEN, s. 75. – Gina Kaus Franz Blei'ın sevgilisiydi, 1920'de Viyana Burg Tiyatrosunda DIEBE IM HAUS komedisiyle başarı kazandı (takma isim 'Andreas Eckbrecht' ile). Aynı yıl öyküsü DER AUFSTIEG için Fontane-ödülünü aldı.
13. "Alman Avusturyası Alman Cumhuriyetinin unsurudur" deniliyordu daha 12 Kasım 1918'de cumhuriyet ilanının 2. maddesinde. Bu birleşme ittifak devletleri tarafından yasaklanınca da Ekim 1919'da yeni devlete başka isim verilerek 'Avusturya Cumhuriyeti' dendi. – O sırada 6,5 milyon insanın Avusturya vatandaşlığı vardı, bunların iki milyonu Viyana'da yaşıyordu.
14. Milena Pollak'a mektup, a.y. 6 Mayıs 1920 (*M4* 132).
15. Milena Pollak'a mektup, a.y. 19 Mayıs 1920 (*M4* 145). – Milena Pollak'ın çevirilerinin düzeyi ve Kafka'nın bunlar hakkındaki yorumu için bkz. Marek Nekula, FRANZ KAFKAS SPRACHEN, Tübingen 2003, s. 243 ve devamı)
16. 'Zprava pro jistou akademii' (AKADEMİ İÇİN RAPOR) *Tribuna*'da, 26 Eylül 1920, s. 1-4. – GÖZLEM cildinden basılmış 'Nahla prochaazka' (DER PLÖTZLICHE SPAZIERGANG), 'Vylet do hor' (DERAUSFLUG INS GEBIRGE), 'Nestesti mladence' (DAS UNGLÜCKDES JUNGGESELLEN), 'Kupec' (DER KAUFMANN), 'Cesta domu' (DER NACHHAUSEWEG) ve 'Ti,kteri bezi mimo' (DIE VORÜBERLAUFENDEN), hepsi *Kmen*'de, 9 Eylül 1920. GÖZLEM'den bir başka parça da *Tribuna*'da 16 Temmuz 1920'de çıktı: 'Nest astny' (UNGLÜCKLICHSTEN). – Milena Pollak'ın çevirisi olan HÜKÜM *Cesta* adlı dergide çıktı, 5 yıl, sayı 26/27 (Aralık 1923/Ocak 1924).
17. Milena Pollak'a mektuplar, a.y. 19 Mayıs ve 22 Ekim 1920 (*M4 144*, 360). – 24 Ekim 1920'de 'Pred zakonem' (YASA ÖNÜNDE) sosyal demokrat yanlı günlük gazete *Pravo lidu*'da Milena Illova çevirisiyle (Halk hakkı) çıktı.

Kendisi Kafka'nın okul arkadaşı Rudolf Illovy'nin eşiydi, Rudolf Kafka'yı yayından birkaç gün önce haberdar etmişti.

Canlı Ateş

1. Milena Pollak'a mektup, a.y. 5 Mayıs 1920 (*M4* 131).
2. Milena Pollak'a mektup, a.y.12 Mayıs 1920 (*M4* 135).
3. "İyice tartılmamış olan tek bir sözcük bile yok": Kafka Milena'yı Çekçe alıntılıyor: "ani jediné slovo které by nebylo velmi dobre uvazeno". Milena Pollak'a mektup, 10 Haziran 1920 (*M4* 170).
4. "Fırsatınız olursa," diye yazdı Kafka'nın ölümünden kısa süre sonra Max Brod'a "Franz'daki mektuplarımı ateşe atın, size bunları emanet ediyorum, doğrusu önemli değil." (Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG", s. 52). Brod'un bu isteği yerine getirip getirmediği, mektupları Kafka'nın terekesinde bulup bulmadığı açıklanamadı.
5. Milena Pollak'a mektup, 11 Haziran 1920 (*M4* 176). Bu herhalde Kafka'nın 1 Haziran'da yaptığı bir açıklamaya dayanmakta: "Endişelenmeniz çok yerinde, mektupların eksikliğini biliyorsunuz, evet geçen hafta birkaç gün yazmadım..." (M4 *158*).
6. Milena Pollak'a mektup, 31 Mayıs 1920 (*M4* 157).
7. Milena Pollak'a mektup, 10 Haziran 1920 (*M4* 170).
8. Milena Pollak'a mektup, 6 Haziran 1920 (*M4* 165).
9. Max Brod'dan Kafka'ya mektup, 9 Haziran 1920 (*M4);* Milena Pollak'a mektup, 12 Haziran 1920 (*M4* 179). – Brod'un raporunda bazı yanlışlar var: Jarmila Reinerova daha Prag'daydı, Haas ise yönetici olarak değil, *Film-Kurier*'in redaktörü olarak Berlin'de çalışıyordu. İki kadın arkadaşın dış görünümlerindeki benzerlik herhalde Jermila'nın bir süre Milena'yı taklit etmesine bağlıydı.
10. Milena Pollak'a mektup, 20 Haziran 1920 (*M4* 189).
11. Max Brod'a mektup, 12 Haziran ya da hemen ardından 1920 (*M4* 180).
12. Milena Pollak'a mektup, 12 ve 13 Haziran 1920 (*M4* 180, 183 ve devamı).
13. Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 24 Mayıs 1921, Brod/Kafka BREF WECHSEL'de, Frankfurt am Main 1989, s. 348. – Brod Milena'yla konuşmasında onun karısına karşı "içgüdüsel nefret" duyduğunu da açıklamıştı. Kafka bunun daha çok Elsa Brod'un kocasına gösterdiği hayranlıkla ve Milena'nın bunu "küçük düşürücü" bulmasıyla ilişkili olduğunu anlatmıştı. "M(ilena) zaten tüm Yahudi kadınlardan nefret ediyor," diye daha sonra eklemişti. (Max Brod'a mektuplar, Mayıs sonu ve Haziran ortası 1921, aynı yerde, s. 350, 357).
14. Milena Pollak'ın 'Novy velkomestsky typus' (Yeni büyük kent tipi) adlı yazısının 2. bölümü 7 Ağustos 1920'de *Tribuna*'da yayınlandı. Bu yazıda dikkat çekici olan "yeni zenginler" ve "savaştan kazananlar"dan söz edilmesiydi, yazının hiçbir yerinde Yahudilerden söz edilmiyordu. Bkz. Marek Nekulas'ın Almanca çevirisine (*M4),* bir de Kafka'nın Milena Pollak'a 10 Ağustos 1920'de yazdığı mektuba (*M4* 300 ve devamı).

15. Max Brod'a mektup, 6 -8 Nisan 1920 (*M4* 117 ve devamı).
16. Max Brod'a mektup, 16 Mayıs 1920'den sonra (*M4* 142 ve devamı). Kafka'nın "antisemitizmin masumiyeti" ile kastettiğinin bir illustrasyonunu aynı yıl ve mutlaka kendi deneyine dayanarak Ottı Pick *Selbstwehr*'e yolladı. Onun 'antisemitizm hakkında konuşma' adlı kurgusunda şöyle deniyor: "Ben, Yahudi olarak doğmuş olmama rağmen, ne dış görünüşüm ne de konuşma tarzımla Yahudi olarak algılanmadığım için Hıristiyanlar benim olduğum yerde açıkça antisemit açıklamalardan her zaman kaçındılar. (...) Kendimi buna rağmen Yahudi olarak tanıttığım zaman ise bu haberi beni avutan bir sözle benim kural dışı olduğumu (Yahudi gibi görünmediğim için?) ve tüm Yahudiler benim gibi olsaymış, o zaman antisemitizm zaten olmazmış dediler." (20 Aralık 1920,S1)
17. Ottla David'e mektup, 16 Mart 1921, Franz Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE'de, Frankfurt am Main 1974, s. 116.
18. NSDAP'nin '25-Nokta-programının' dört noktasında, ki Hitler bunu 24 Şubat 1920'de Hofbreauhaus'da okudu, şöyle deniliyordu: "Devletin vatandaşı ancak halk yoldaşı olanlardır. Halk yoldaşı ise yalnız meshebi dikkate alınmaksızın Alman kanı taşıyanlardır. Hiçbir Yahudi halk yoldaşı olamaz."
19. Buber bu konuşmayı 27 Mart 1920'de Prag'da yaptı; Max Brod ve Hugo Bergmann da katıldı. Tam metin *Selbstwehr*'de 2 Nisan 1920'de yayınlandı, s. 16 ve devamı.
20. Max Brod'a mektup, 16 Mayıs 1920'den sonra (*M4* 141). Kafka *Selbstwehr*'i düzenli olarak Meran'a yollatıyordu; Buber'in makalesinin ortak bilgisi doğal olarak ön koşuldu.
21. Milena Pollak'a mektup, 20 Kasım 1920 (*M4* 370 ve devamı). Önce Alman düşmanı eğilimli çatışmalar epey sürdü, her iki Alman dilinde oyun gösteren tiyatro işgal edildi, birçok kahvehane ve de *Prager Tagblatt*'ın ve *Bohemia*'nın yönetim merkezi de. Prag'ın antisemit belediye başkanı Baxa yeniden gözaltına alınan suçluların serbest bırakılmalarını sağladı.
22. Meran'da Kafka Emma otelinde Prag'lı bir Yahudi ile konuştu, bu kişi ona oportünizmin örnek kişisi olarak göründü. Oğlu da okulunu değiştirmişti: "şimdi Alman olmayacak ve Çekçe bilmeyecek, havlayacak." (Max Brod'a mektup, 6-7 Nisan 1920, *M4* 117). Ad değiştirmenin Yahudilere faydası olmayacağını Kasım 1920'deki pragmatik çatışmalar gösterdi: Tahrip edilen düzinelerce firma levhalarının hemen hepsi Çekçe, ama kulağa İbranice *gelen* adlara sahipti.
23. Ottla Kafka'ya mektup, 16 Mayıs 1920 ya da hemen ardından (*M4* 139).
24. Milena Pollak'a mektup, 31 Mayıs 1920 (*M4* 194).
25. Milena Pollak'a mektup, 23 Haziran 1920 (*M4* 194)
26. Grete Bloch'a bir mektupta, onu da bir an önce Viyana'dan ayrılmaya zorladı, burada Kafka daha savaşın başlamasından önce "ölmekte olan devasa bir köyden" söz ediyor (8 Nisan 1914, *M3* 19).
27. Milena Pollak, Max Brod'a mektup, Ocak/Şubat 1921, Jesenska, "ICH HATTE ZU ANTWORTEN TAGE UND NAECHTELANG," s. 46. – Buradaki "yanma" kavramı "güneşten koyulaşma" anlamında, Kafka'nın da zaman za-

man kullandığı *Austriazismus*.
28. Milena Pollak'a mektup, 15 Temmuz 1920 (*M4* 228).
29. Milena Pollak'a mektup, 9 Ağustos 1920 (*M4* 298).
30. Milena Pollak'a mektup, 8/9 Ağustos ve 29 Temmuz 1920 (*M4* 295, 261).
31. Max Brod'a mektup, 16 Mayıs 1920'den sonra (*M4* 142).
32. Milena Pollak'a mektup, 5/6 Temmuz 1920 (*M4* 208).

Her Şeye Rağmen

1. Milena Pollak'a mektup, 5 /6 Temmuz 1920 (*M4* 207).
2. Milena Pollak'a mektup, 10 Haziran 1920 ve Ottla Kafka'ya mektup, 11 Haziran 1920 (*M4* 172, 175).
3. Milena Pollak'a mektup, 31 Mayıs 1920 (*M4* 154). – Milena Pollak'ın Max Brod'a yazdığı bir mektupta onunla Felice Bauer hakkında konuştuğu anlaşılıyor: "Ona ilk nişanlısını neden sevdiğini sorduğunuzda şu cevabı veriyor: 'Çok becerikliydi' ve yüzü saygıdan parlamaya başlıyor." (Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG", s. 42; Kafka'nın sözleri özgün mektupta). Kafka'nın kendisi bu bilgiyi alaya alıyor: Milena'ya Grillparzer'in DER ARME SPIELMANN'ın bir örneğini yolluyor, diğerleri yanında bunu "becerikli bir kızı sevdiği için" diye nedenlendiriyor (4/5 Temmuz 1920 *M4* 203).
4. Milena Pollak'a mektup, 24 Temmuz 1920 (*M4* 247).
5. Milena Pollak'a mektuba bkz., 10 Temmuz 1920 (*M4* 218).
6. Heimitto von Doderer daha sonra Pollak ve onun bazı dostlarının Café Central'da "Kafka-kültü" yle uğraştıklarını savladı ('Hepsi Berlin'e gitmedi', *Magnum*'da 9,1961, s. 61).
7. Onlarca yıl sonra üstelik de Pollak *toplu* mektup paketinin ilk okuyucularından biri oldu. Milena'nın mektupları 1939'da teslim ettiği Willy Haas Pollak'a 1946'da, onun ölümünden bir yıl önce, olası bir yayınlamada nasıl davranması gerektiği konusunda akıl danıştı. Yani Milena Pollak'a Kafka'nın yazdığı mektupların yayınlanmasına Max Brod karar vermedi, tersine en çok rezil olmayla karşılaşmaktan ürkmesi gereken iki kişi verdi. – Pollak koca olarak kuşkulu durumundan, Haas Jermila ve Josef Reiner'in kaderinde oynadığı etkiden ki mektuplarda bu durum etkili biçimde yorumlanıyordu. Mektuplara ortaklaşa bakılmasının sonucunda Haas'ın kendi sağladığı tahrif edilmiş bir edisyonu ortaya çıkarttı (1952), edisyon Pollak'la ilgili pasajları içerse de, Haas-Jermila-dönemini bütünüyle içermiyordu. Haas "ne yazık ki bu baskıda mektupların bir bölümü henüz hayatta olan insanlar gözetildiğinden kullanılmadı", diye yazdı son sözünde. "Yayıncı bu durum hakkında, zorunlu olarak bazı mektup bölümlerinde kendi adının da geçmesi yüzünden daha da fazla üzüntü duymaktadır. Kendisinin bundan sonraki yayıncılar için başında söylemektedir ki yayınlanmalarına karşı değildir, her ne kadar Kafka trajik olan olaydan kesinlikle fantastik ve yanlış sonuçlar çıkarttıysa da." Haas'ın ilk eşi Jermila o günlerde henüz hayattaydı; gazeteci ve çevirmen olarak kariyer yap-

tı ve 1990'da 94 yaşındayken öldü.

8. Milena Pollak'a mektup, 25/29 Mayıs 1920 (*M4* 148).
9. Milena Pollak'a mektup, 8. Temmuz 1929 (*M4* 213).
10. Milena Pollak'a mektup, 18. Temmuz 1920 (*M4* 233).
11. Milena Pollak'a mektup, 13 Ağustos 1920 (*B4* 308).
12. Milena Pollak'a mektup, 27 Eylül 1920 (*M4* 350).
13. Milena Pollak'a mektup, 18. Temmuz 1920 (*M4* 236).
14. Milena Pollak'a mektup, 4 Ağustos 1920 (*M4* 280).
15. Milena Pollak'ın Max Brod'a mektubu, Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG," s.42. – bu mektubun "Ağustos başı 1920"ye tarihlenmesi kuşkulu görünüyor: O sırada Kafka'nın Viyana'ya yolculuğu hiç de kesin olarak kararlaştırılmamıştı, Milena ise: "O sıra bana çok *gerekliydi*," diye yazıyor.
16. Milena Pollak'a mektup, 2 Ağustos 1920 (*M4* 275).
17. Milena Pollak'a mektup, 31 Mayıs ve 12 Temmuz 1920 (*M4* 157, 219)
18. Milena Pollak'a mektup, 9 Temmuz 1920 (*M4*215).
19. Milena Pollak'a mektup, 13 Ağustos 1920 (*M4* 308).
20. "Ölüm meleği" kavramı Milena Pollak'a yazılan bir mektupta geçiyor, 3/4 Eylül 1920 (*M4* 335). Kafka alışılmamış bir saldırganlıkla Stasa ile ilk karşılaşmadan sonra: "Herhalde kocası tarafından söndürüldü. Yorgun ve ölü ve bilmiyor bunu. Cehenneme tasavvur edecek olsam onu ve kocasını düşünürüm," diye yazıyor. (Milena Pollak'a mektup, 13 Temmuz 1920, *B4* 222). Kafka Stasa Jilovska'nın lektör olarak çalıştığını, birçok dilden çeviri yaptığını ve bir yığın, özellikle de genç Alman yazarlarla tanıştığını bilmiyora benziyordu.
21. Vlasta Knappova'yla olan konuşmanın Milena Pollak'a yazdığı bir mektupta anlatılması, 3-4 Eylül 1920 (*M4* 331-334). Milena'nın sürekli gittiği lokal olan 'Weisser Hahn'ı, Josefstaetter caddesi 24, Kafka mektuplarında sıkça anıyor, orayı kendisinin de görmüş olduğu çıkıyor bundan. Onun Pollak'ın borçlarından da söz ettiğini Kafka 15 Eylül 1920'deki (*M4* 342 ve devamı) mektupta onaylıyor. Pollak'ların maddi durumları daha sonraki yıllarda da düzelmedi: Milena'nın Karel Horch'a 5 Mart 1924'te yazdığı ve boşanmanın gerçekleşeceğinden söz ettiği mektupta bile şöyle deniyor: "Evimden ayrılıyor ve mobilyalarımı satıyorum, kocamın çok borcu var, ben ayrılmadan önce bunları ödemek istiyorum." (Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGEUND NAECHTELANG", s. 68).
22. Milena Pollak'a mektup, 10 Eylül 1920 (*M4* 339). – Milena Pollak'ın telgrafındaki sözler günümüze ulaşmadı (sadece "hemen" sözcüğü kaldı), buradaki ses ve içerik Kafka'nın daha sonraki mektuplarından anlaşılıyor.
23. Bkz. *GKY12* 254-257 ve ona ait metin çeşitlemeleri aparat bandında. Kafka kritik edisyonu fragmanı 28 Ağustos 1920 olarak tarihlendiriyor (*GKY2 App* 68 ve devamı), Antwerpen'deki yüzme yarışı sonuçları 24 Ağutos'tan 26 Ağustos'a kadar sürdü. Kafka'nın bu konuda ne kadar kesin bilgisi olduğu açık değil, çünkü yöresel olimpiyat komitesinin iflası hakkında gazeteciler çok az bilgi edinebildiler: Sonuçları gösteren bir bülten bile yayınlanmadı.

Alman dilindeki basın da çok çekinceli davrandı, çünkü hem Almanya, hem de Avusturya yaz olimpiyatlarına alınmamıştı.

24. Franz Kafka, BEIM BAU DER CHINESISCHEN MAUER. UNGEDRUCKTE ERZAEHLUNGEN UND PROSA AUS DEM NACHASS, yayınlayan Max Brod ve Hans-Joachim Schoeps, Berlin (Gustav Kiepenheuer Verlag) 1931. – Franz Kafka, GESAMMLTE SCHRIFTEN, yayınlayan Max Brod, cilt V: BESCHREIBUNG EINES KAMPFES. NOVELLEN, SKIZEN, APHORISMEN AUS DEM NACHLASS, Prag (VerlagHeinrich Mercy Sohn) 1936. – Tüm verilen başlıklar Brod'a ait, bir tek ZUR FRAGE DER GESETZE dışında.
25. Milena Pollak'a mektup, 8.Temmuz 1920 (*M4* 214). Düzyazı metni DAS STADTWAPPEN aşağı yukarı iki ay sonra yazıldı.
26. Peter Panter (Kurt Tucholsky), 'CEZA SÖMÜRGESİNDE', *Die Weltbühne*'de, 3 Haziran 1920; 'Dava', *Die Weltbühne*'de, 9 Mart 1926, 'Auf dem Nachttisch', *Die Weltbühne*'de, 26 Şubat 1929. Bkz. Born, FRANZ KAFKA. KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN. 1912-1924, s. 96, aynı yerde 1924-1938, s. 110, 206.
27. *GKY2* 334.
28. Milena Pollak'a mektuplar, 21 Temmuz ve 9 Ağustos 1920 (*M4* 241 ve devamı, 297).
29. Milena Pollak'a mektup, 29 Ağustos 1920 (*M4* 318).
30. Milena Pollak'tan Max Brod'a, Ocak ya da Şubat 1921, Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG", s. 48. Kafka'nın bu cümleleri gördüğü belli değildir; Brod'un sır saklama konularındaki her zamanki ihmali düşünülecek olduğunda.
31. Milena Pollak'a mektup, a.y. 21. ya da 22 Ekim 1920 (*M4* 358).
32. Milena Pollak'a mektuplar, 25 ve 27 Eylül 1920 (*M4* 348, 351).

Dağlara Kaçış

1. Milena Pollak'a mektup, 10 Ağustos 1920 (*M4* 299). – "Baş saygı günü" kavramı bu mektubun Milena'nın 24. doğum günü olan günde yazıldığını gösteriyor.
2. "... bir şey kaybetmediğimi çok iyi biliyorum, sen düğünden bu yana kulaklarını kaybettin mi? Onlara hâlâ sahip olduğuna göre, ben onlarla oynayamaz mıyım? Eh öyle işte." (Ottla David'e kartpostal, 25 Temmuz 1920, w *M4* 249).
3. Milena Pollak'a mektup, 31 Ağustos 1920 (*M4* 326).
4. Dr.Odolen Kodym'in tıbbi raporu, 14 Ekim 1920 (*M4*).
5. Milena Pollak'a mektup, 21 ya da 22 Ekim 1920 (*M4* 359).
6. Grimmenstein sanatoryumundaki odaların bir günlük fiyatı 300 Avusturya Kronu idi, buna bakım ve doktor kontrolü dahildi; 1920 sonu hesaplarına göre bu ücret 60 Çek kronu karşılığındaydı. Kafka buna göre sanatoryumda kalacağı her ay için iki tam aylığını harcamak durumundaydı.
7. Milena Pollak'a mektup, 2 Aralık 1920 (*M4* 374).

1. Max Brod'dan Kafka'ya, 6 Ocak 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 293. Max Brod'a mektup, 13 Ocak 1921, aynı yerde, s. 300.
2. Max Brod'a mektup, Ocak sonu 1921, aynı yerde, s. 308.
3. Max Brod'a mektuplar, 13 Ocak ve Ocak sonu 1921, aynı yerde, s. 296, 307 ve kopyası s. 306
4. Max Brod'a mektup, 31 Aralık 1920 (*M4* 382). – SCHULCHAN ARUCH ("kurulmuş sofra") 16. yy.'dan kalma ruhban sınıfından olmayanlar için yazılan Yahudi ritüalleri yasası ve hukuk kurallarının el kitabıdır; yazan haham ve kabalist Josef ben Ephraim Karo'dur (1488-1575). Metin daha sonraki baskılarında birçok yorumla doldurulduğu için 19. yy.'dan itibaren SCULCHAN ARUCH'un yoğun özetleri çok yaygınlaşmıştır.
5. Bu alıntıların hepsi Klopstock'un New York Schocken yayınevinden çıkan az sayıdaki sözlü anılarındandır. 'Mit Kafka in Matliary' (Kafka ile Matliary'de) başlığı altında yayınlamıştır: Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... ", s. 164-167. – Klopstock'un ilk karşılaştıklarında elinde Kierkegaard'ın FURCHT UND ZITTERN adlı kitabının olduğuna dair anlatımı ve Kafka'nın o sırada da bu kitabı okuduğu belli ki bir anımsama hatasıdır. Çünkü bu olaydan iki hafta sonra Kafka bu kitabı Matliary'e Klopstock'a ödünç vermek için yollatmıştı.
6. Klopstock, 'Mit Kafka in Matliary', s. 166.
7. Ludwig Hardt, 'Der Autor und sein Rezitator', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 216.
8. Max Brod'a mektup, Şubat başı 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'inde, s. 315. – Klopstock'un önceki yılları için bkz. 2003'te yayınlanan sahaf Inlibris, Viyana'nın 13 numaralı kataloğu: KAFKAS LETZTER FREUND DER NACHLASS ROBERT KLOPSTOCK (1899-1972) yayınlayan Hugo Wetscherek, Leonhard M. Fiedler ve Leo A. Lensing'in katkılarıyla. Kafka'nın Klopstock'a mektupları mümkün olduğunca bu katalogdan alıntılandı). – Amerika sürgününde Klopstock Episcopal Church üyesi oldu.
9. Max Brod'a mektup, Mayıs başı 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'in de, s. 343.
10. Ottla David'e mektuplar, 16 Mart ve a.y. 10 Şubat 1921, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 115, 108. Max Brod'a mektup, Nisan sonu 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'de, s. 339.
11. Ottla David'e mektuplar, Nisan 1921 ve 6 Mayıs 1921, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 118, 122'de. – *Karpathen-Post*daki yazının tarihi 23 Nisan 1921, başlığı 'Aus Matlarhaza' (yaşamı sırasındaki yayınlar 443).
12. Max Brod mektuplarına bkz., Ocak sonu ve 13 /14 Nisan 1921, Brod/ Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 309, 335.
13. Max Brod'a mektup, Mayıs başı 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 343. – Brod'un "soru cetvelinde" 12 Haziran 1921 de diğerleri yanında: "nesnel ciğer sonucu? Doktor sırrı, güya uygun-ateşlenme? genel olarak ateşsiz

kuşku? iyi değil, soğuk akşamlarda nerdeyse kıştaki gibi." (bkz., kopyası, aynı yerde, s. 361).

14. Kafka Haziran'da Brod'a şunları yazdı: "Sağlıklı olsaydım bu ciğer hastalığı beni başkalarının yanında çok rahatsız ederdi, sırf sürekli bulaşması yüzünden değil, aksine daha çok bu sürekli hasta olma durumunun pis olması yüzünden, çehrenin görünümü ile ciğerinki arasındaki çelişki pis, her şey pis." (Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 357) – Milena Pollak 1921 yazında Spitzberg'de (Spicak), Eisenstein (Zelezna Ruda) yakın bir sanatoryumda yaşadı.
15. Max Brod'a mektup, Mart başı 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'de, s. 320. – Kafka müdür Odstrcil'e benzer biçimde ciğer hastalığına karşı olan "çaresizliğini" yazdı, "Ancak burada ciğer hastaları arasındayken ilk kez asıl anlamını gördüm." (Almanca yazılmış mektup, 3 Nisan 1921, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE'de, s. 202).
16. Max Brod bu ilk vasiyetnameyi Kafka'nın ölümünden sonra ona ait kâğıtları incelerken gördü. Kıvrılmış olan kağıdın üzerinde Brod'un adresi vardı. (Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 365)

İç ve Dış Saat

1. Thomas Mann, 'Ludwig Hardt', aynı denemede, ESSAYS II. 1914-1926, yayınlayan Hermann Kurzke, Frankfurt am Main 2002, s. 303-305. – Metin önce Münih'teki *Wort und Ton* adlı dergide 17 Nisan 1920'de çıktı, Hardt'ın (salonun dolmadığı) okumasından sadece altı gün sonra, Mann okumaya oğlu Klaus'la gelmişti. Prag'ın *Bohemia*'sında bu konuşma 17 Kasım 1922'da yeniden basıldı.
2. E. Dietrichstein, 'Berliner Podium', *Deutsche Zeitung Bohemia*'da, Prag, 21 Kasım 1920.
3. H.St., 'Vortragsabend', *Vossische Zeitung*'da, Berlin, 10 Mart 1921; Born'un FRANZ KAFKA, KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN'inde, s. 130 ve devamı. Hardt'ın Berlin'deki 9 Mart 1921 resitasyonu Kafka'nın da programda olduğu ilk, ispat edilmiş konuşmadır. Daha sonra Hardt, Kafka'yı daha yakından tanımadan önce onun yapıtlarını "yıllarca" sunduğunu yazmıştır, bu mutlaka bir anımsama hatası idi (Hardt, 'Yazar ve onun sunucusu', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, s. 215). Ocak ve Şubat 1921 aylarında Prag'daki birçok sunuş akşamında Kafka'nın *hiçbir* metnini okumadı.
4. Soma Morgenstern, 'Franz Kafka(2)', KRITIKEN, BERICHTE, TAGEBÜCHER,'de, yayınlayan Ingolf Schulte, Lüneburg 2001, s. 453 ve devamı.
5. Janouch'un verdiği inandırıcı bir bilgi:KAFKA İLE KONUŞMALAR, s. 114.
6. Karl Kraus 11, 12. ve 14 Haziran 1920'de Mozarteum'da okumalar yapmıştı, ilk iki akşam LETZTE TAGE DER MENSCHHEIT'dan da sunumu vardı. Kafka o sırada Meran'da kalmaktaydı. – Kraus Hardt'ın sunumunu onu 12 Mayıs 1922'de Viyana'da dinledikten sonra hiç beğenmemiş ve başka kişilerin yapıtlarından sunum yapmalarını genel olarak yasaklamıştı ("Bir Berlinli oyuncunun davranışı yüzünden buna yöneldi... "; bkz. *Die Fackel*, sayı 595-

600, s. 80). Satirik şiiri DER NEUE REZİTATOR ile Kraus Hardt'ı açıkça hedef almıştı (*Die Fackel*,sayı 622-631, Haziran 1923, s. 74 ve devamı).

7. Max Brod *Prager Abendblatt*'da "hayranlık fırtınasından" söz etti: 'Sunumcu Hardt.' (Mozarteum'daki sunum akşamı), 4 Ekim 1921; Born'un FRANZ KAFKA. KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN, s. 133. O akşam en kötü niyetli düşmanı Karl Kraus'un yapıtlarını da duymak zorunda kalışı (*Prager Tagblatt*'da yazarı belli olmayan ve aynı gün çıkan kısa bir habere göre) Brod'un hoşuna gitmemişti; Hardt'ın programı "belki de biraz çeşitlilik gösteriyordu" diye yazmıştı.
8. Ludwig Hardt'a mektup, 5 Ekim 1921 (*B 5*).
9. Hardt, 'Yazar ve Sunumcusu', s. 213 ve devamı.
10. Kafka'nın bir notundan anlaşıldığına göre Klopstock Matliary'de bir yıldan fazla kalışını yörede yaptığı doktor yardımcılığı ile finanse edebilmişti: "Peki ama Matlarer göreviniz nasıl oluyor? Nasıl bu? Sürekli olarak mı?" (Robert Klopstock'a mektup, Kasım 1921, Wetscherek'in KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 26) Klopstock Julie Kafka'ya yazdığı yayınlanmamış bir mektubunda, aşağı yukarı 17 Mayıs 1924'te "aşağı yukarı 4 ay boyunca önemli ciğer hastalıkları tedavi merkezlerinde çalıştığını" anlatıyor.
11. Mühendis Hugo Georg Klopstock (doğumu 1891) Rus esaretine ve Krasnojarsk kampına (Sibirya) düşmüştü, ama sonra kendi isteği ile Rusya'da kalmıştı, bu durum onu antisemit ve milliyetçi ve katı komünizm karşıtı Horthy rejimi nezninde kuşkulu kılmıştı. Bu yüzden Macaristan'a geri döndüğünde karşılaşacağı tehlikeler konusunda onu geç kalmadan bilgilendirmek çok önemliydi. O buna rağmen 1923'te bu riski aldı; Rus karısı ile Budapeşte'ye geldiğinde gerçekten de baskı görüp görmediği bilinmiyor. Klopstock'un gözaltına alınma korkusu nedensiz değildi. CSR ve Macaristan arasındaki son Kayzer I. Karl'ın Ekim ortasındaki ikinci başarısız darbe girişiminden sonraki gerilimler ürkütücü olmuştu: Macaristan'ın Slovakya sınırında askeri manevralar yapılmaktaydı, gerçekten de Macar kuşku duyulan gazeteciler kısa süreli olarak Slovakya'da enterne edilmişlerdi, bunlar Macaristan'ın monarşiye geri dönmesi tarftarlarlarıydı. 26 Ekim'de başbakan Benes Prag meclisinde I.Karl'ın karşı koyuş çabalarının değil, orta Avrupa'da demokrasinin yerleşmesinin önemli olduğunu açıklamıştı bu açıklama Macaristan'da savaş tehditi olarak algılanmıştı.
12. Milena Pollak'tan Max Brod'a, 27 Temmuz 1924, Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG", s. 52.
13. Robert Klopstock'a mektup, 4 Ekim 1921, Wetscherek'in KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 24.
14. "Belki onu Gmünd'e götürürüm," diye yazıyor 9 Ağustos 1920'de (*M4* 293). Kafka bu planı uzun süre ve ciddi olarak tartmış olmalı, çünkü BABAMA MEKTUP'un orijinalinin başı kalemle yazılmış, Milena için düşünülmüş bir açıklama ile başlıyor (bununla daha sonra babaya ulaştırılmasını olanaksız kılıyordu; bkz. *GKY2 app* 55). Kafka ayrıca 1920 yazında daktilo edilmiş bir kopya hazırlattı: herhalde kendisi için bir kopyasını tutmak istiyordu. Mektubu kendisini daktiloya çekmemiş oluşu bazı tipik okuma hataları ortaya

koyuyor ("Dostlar"/ "Yabancılar"); bu işi yapması için kime güvenmiş oluşu ne yazık ki artık saptanamıyor. (Kafka'nın yıllarca dikte ettirdiği ve onu Zürau'da ziyaret eden Julie Kaiser değildi bu kişi açıkçası, çünkü o İşçi-Kaza-Sigorta-Kurumu'ndan daha Mayıs 1920'de Kafka Meran'dayken ayrılmıştı.)

15. Bu soru doğrudan 19 Ocak 1922 günce notundan alındı (*G* 882), ibare onun kesinlikle Milena'ya sorulduğu ihtimalini ortaya koyuyor. Hem de sözlü olarak, çünkü 4 gün sonra güncede, ona bir şey "anlattığı" yazılı (*G* 888).
16. Günce, 1 Aralık 1921 (*G* 874).
17. Bu Milena Pollak'ın Max Brod'a 1921 başında yazdığı bir mektuptan anlaşılıyor. Prag Yayınevi F. Borovy'nin 1921/22 kışı için planladığı cilt (Edition 'Verven') DÖNÜŞÜM'ün çevirisini ve ayrıca Max Brod'un önsözünü de içermeliydi. Yayın sürüncemede kalınca (ve sonunda bilinmeyen nedenlerden ötürü tamamen vazgeçilince) Milena Pollak Brod'un zaten hazır olan önsözünü başka bir yerde ayrı yayınlamasını önerdi. *Neue Rundschau*'da Kasım 1921'de yayınlanan yazısının, aslında Çek okuyucular için düşünülen bu önsözün genişletilmiş versiyonu olduğu son derece olasıdır. (Jesenska, "ICH HAETTE ZU ANTWORTEN TAGE-UND NAECHTELANG", s. 49-51)
18. Thomas Mann'ın güncesinde Hardt'ın ona 1 Ağustos 1921'de Kafka'nın metinlerini okuduğu ve kendisinin ilk kez bu yazara dikkatinin yöneldiği yazılıdır. 22 Eylül'de ise: "Kafka'nın yazdıklarına büyük ilgi duydum, Hardt bana bunları önerdi." (Thomas Mann, GÜNCELER 1918-1921, Frankfurt am Main 1979, s. 542-547) *Prager Tagblatt*'da Mann'ın Kafka'nın "son derece kayda değer" DAVA'sının okunmasını kamuya önermesini Kafka ne yazık ki öğrenemedi. ('Hangi kitapları Noel'de armağan edersisiniz?' anketine cevap, 29 Kasım 1925, Thomas Mann, ESSAYS II, s. 1053) F.A.Brockhaus firması bir mektupla Kafka'dan 29 Kasım 1921'de "leksikon amaçlı yaşamınızın ve yapıtlarınızın kısa anlatımı" nı rica etmişti (*M5*).
19. Robert Klopstock'a mektup, Eylül 1921, Kafka, MEKTUPLAR 1902-1924, s. 357. O akşam Café Edison'da Fransız yazar Fred Bérence Franz Kafka ile uzunca bir konuşma yapmış olmalıydı, bkz. Bérence, 'Franz Kafka ile iki akşam', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGEN KAM..."ında, s. 168-172. Ludwig Hardt'ın sunumlarından sonra da Café Edison'da buluşuluyordu; bkz. Johannes Urzidil, DA GEHT KAFKA, Zürih/Stuttgart 1965, s. 14.
20. Kurt Wolff'dan Kafka'ya, 3 Kasım 1921, Wolff, BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS, s. 54 ve devamı.
21. Max Brod, 'Yazar Kafka', *Die neue Rundschau*'da, Kasım 1921, s. 1210-1216. Kafka bu övgüden kuşkusuz hoşlanmadıysa da, aynı yazı bir antolojide de yayınlandı: JUDEN IN DER DEUTSCHEN LITERATUR, yayınlayan Gustav Krojanker, Berlin 1922, s. 55-62.
22. Kurt Wolff'dan Kafka'ya, 1 Mart 1922, Wolff, BRIEFWECHEL EINES VERLEGERS, s. 55.- "Çok depresyonlu" ve "sinirli hassas" sözlerini Wolff Brod'a yazdığı 30 Ocak 1922 tarihli Hardt'la bir kere daha buluşmasından bir gün sonra da kullanıyor, Hardt belli ki o sırada Kafka ile mektuplaşma ilişkisi içindeydi (Max Brod-Arşivi, Tel Aviv).

23. Günce, 30 Ekim 1921 (*G* 872). – Brod'a 1921 Mayıs başında: "Onunla (Milena) benim hakkımda konuşursan bir ölü hakkında konuşur gibi konuş, 'dışsalımı', 'Exterritorialitaet'imle' ilişkili olarak." (Brod/Kafka, MEKTUPLAŞMA, s. 342) Kafka için alışılmamış olan "Exterritorialitaet' kavramı Albert Ehrenstein adlı yazara gönderme, onun adını hemen ardından gelen cümlede anıyor. Ehrenstein 1911'de 'Ansichten eines Exterritorialen' adlı kitabı yayınlamıştı, bu bir kozmik ziyaretçinin dünyaya ziyaretiydi, bir 'Extraterrestrischen' (*Die Fackel*, sayı 323, 18 Mayıs 1911, s. 1-8).
24. Robert Klopstock'a mektuplar, Kasım 1921 (Wetscherek, KAFKAS LETZTER FREUND, s. 27) ve Eylül 1921: "kenti göstermek için çok zayıfım" (Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 357).
25. Robert Klopstock'a mektup, 23 Eylül 1921, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 353. O gün Kafka bürosundan ateşli olduğu için özür dilemişti. 1921 Eylül'ünde 100 Çek kronu karşılığında sadece 5 ve 6 İsviçre Frankı alınıyordu, öyle ki eski "düşman" ya da tarafsız yurt dışına gitmek doğrusu çok pahalıydı (1919 ilkbaharında yürürlüğe giren Çek para ayarıyla 30 Frank'tan daha fazla oldu).
26. Dr. Otto Hermann'ın raporu, Kasım 1921, alıntı: FRANZ KAFKA, AMTLICHE SCHRIFTEN, yayınlayan Klaus Hermsdorf, Berlin 1984. – 'Egophonie' (bugün 'Aegoohonie' ya da 'Agophanie', etmolojik: 'keçi sesi') sözcüğünden anlaşılan hafif titrek, burundan çıkan, ciğer hastalığı belirtisi sesti. 'Fremus' el değdirilerek göğüs kafesinin konuşurken hissedilen vibrasyonuydu; yükselen fremus ciğerde sıkılaşmış dokuyu gösterirdi.
27. Bu Brod'a gönderilen tarihsiz bir haberden çıkartılıyor: "Sevgili Max, gelmiyorum, saat 7'de yemek yemem gerekiyor, yoksa hiç uyuyamıyorum, iğne tehditi etkili." (Max Brod'a mektup, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'de, s. 366) Burada arsenik iğnelerinin kastedildiği olası.
28. Kafka, AMTLICHE SCHRIFTEN, 1984, s. 438.
29. Ottla David'e mektuplar, 9 Mart ve Haziran ortası 1921, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 11, 127.
30. Günce, 16 Ocak 1922 (*G* 877 ve devamı).
31. Günce, 21 Ocak 1922 (*G* 884).
32. Günce, 23 Ocak 1922 (*G* 887 ve devamı).
33. Günce, 21 Ekim 1921 (*G* 869).

Kişisel Mitos: ŞATO

1. Ş *App* 115-117
2. Günce, 27 Ocak 1922 (*G* 892). – "Delilik zamanları" kavramını Kafka Robert Klopstock'a mektubunda kullanıyor (*B 5*).
3. Günce, 27 Ocak 1922 (*G* 893).
4. Bkz. Ş 67, satır 24 ve Ş *App* 185. DAVA'daki uyan sahne, davalının 'bakıcı' Leni ile oluşu, D146.
5. "O zaman ayağa fırladım, düşünceli olma beni terk etti, artık gerçekten boğumlu bastonu tuttum..." (Ş *App* 125).

6. 'Açlık cambazı-defteri' denilen notta, *GKY2* 373).
7. Günce, 15 ve 16 Ekim 1921 (*G* 863 ve devamı).
8. Günce, 20 Ocak 1922 (*G* 883).
9. Günce, 18-20 Ocak 1922 (*G* 879-882). – Kafka önce "Ges" diye yazdı, daha sonra bu adı çizerek "G" inisiyalini kullandı.
10. Max Brod'a mektup, Mayıs başı 1921, Brod/Kafka. BRIEFWECHSEL, s. 342.
11. Karşılaştırınız Hartmut Binder, KAFKA-KOMMENTAR ZU DEN ROMANEN, REZENSIONEN, APHORISMEN UND ZUM BRIEF AN DEN VATER, Münih 1976.
12. İçki satan kız Pepi'nin haberi, Ş. 488. – Güncede yarıda kalan köprü gezisi 29 Ocak 1922'de not edilmiş (belli ki Weiswasser'in yanındaki 'jübile köprüsü', başkası yöresel gerçeklikte hemen hiç anılmıyor), uygun sahne ŞATO romanın 1. bölümünde bunun hemen ardından ortaya çıkmış olmalı (*G* 894). Kafka Spindelmühle'de Einar Mikkelsen'in EIN ARKTISCHER ROBINSON (Leipzig 1922) adlı kitabını okumuştu. Terekesinde bulunan bu kitabı herhalde Spindelmühle'de satın almıştı.
13. Frieda Güney Fransa ya da İspanya'ya göç etmekten söz eder, K. bunu hemen reddeder. Ve bir havai fişek gösterisine komşu köylerden birçok ziyaretçinin geldiğini öğrenir (Ş 24, 215).
14. Ş 18. Başka örnekler biliniyor ve tartışıldığından Friedland şatolarında (orada da bir köprü vardı ve ondan şato seyredilebiliyordu), Wossek'de de, babasının doğum yeri olan yerde. Ayrıntılar Wagenbach'ın, FRANZ KAFKA, BIORAPHIE SEINER JUGEND'inde, 'Kafka'nın şatosu nerede?' adlı ekte, s. 265-280.
15. Edebi bir etkilenim herhalde Bozena Nemcova'nın bir halk romanı olan BABICKA'dan (Büyük annecik), Kafka kız kardeşlerine daha öğrenci iken bu kitaptan okurdu. Burada da Amalia-episodunda bir şato görevlisi kızgın bir köylü kadın tarafından kabul edilmiyor.
16. Max Brod'un Kafka'ya mektupları, 6 ve 19 Ocak 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 294, 301 ve devamı. – Max Brod, HEIDENTUM CHRISTENTUM JUDENTUM. EIN BEKENNTNISBUCH, cilt 2 Münih 1921, 'Yeryüzü mucizesi olan sevgi bölümü. Şarkıların şarkısı', cilt 2, s. 5-65. Kafka bu yapıtı daha 1920 yazında el yazması halindeyken okumuştu, hem de eleştirel olarak, bunu 7 Ağustos'ta yazdığı bir mektup ortaya koyuyor (Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 282); yani o Brod'un erotik 'yeryüzü mucizesinin' ne olduğunu çoktan biliyordu. Georg Langer'in DIE EROTIK DER KABBALA (Prag 1923) adlı kitabını da Kafka herhalde el yazması halindeyken görmüştü; Talmud alıntısı orada s. 25'teydi.
17. Max Brod'a mektuplar, 13 Ocak ve Ocak sonu 1921: Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 19 Ocak 1921, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 297 ve devamı, 310, 301.
18. Max Brod'a mektup, 16 Ağustos 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 411.
19. Max Brod'a mektup, 16 Ağustos 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 412. Brod'un bir günce notundan, çoktan beri sevgilisi olduğunu bilen kansı ile

ancak 1924 başında açık açık konuştuğu ortaya çıkıyor. Brod'la Emmy Salvester arasındaki ilişki kadının 1925'te gerçekten de tiyatro yaşamına girmesi ve 'Anne Margraf' adı altında oyuncu oluşu ile otuzlu yılların başına kadar sürdü (bu konu ile diğer belgeler M. Fiedler, 'Um Hofmannsthal' da. Max Brod ve Hugo von Hofmannsthal. Briefe, Notizen', *Hofmannsthal-Blaetter*, sayı 30, s. 23-45).

20. Daha sonraki baskılarında EINE LIEBE ZWEITEN RANGES başlığı altında. Kafka biyografik arka planını çok iyi bildiği bu romanı herhalde kendisinin isteği üzerine 1923 başında Milena Pollak'a gönderdi. Eski 'Minervacıların' bunu nasıl bulacaklarını herhalde hissediyordu, bunu açıklayıcı, nerdeyse özür dileyen notları göstermekte (Milena Pollak'a mektup, Ocak/Şubat 1923, Kafka, MİLENA'YA MEKTUPLAR, s. 315). Bir de LEBEN MIT EINER GÖTTIN (1923) ve MIRA EIN ROMAN UM HOFMANNSTHAL' da (1958) Brod Emmy Salvester ile olan çekişmeleri anlattı.
21. Ş. 60, 138, 25. K.'nın "şatodan bir kızla" buluşmayı zorlama hilesi 'Frieda'nın siteminin' konusudur (14. bölümün başlığı böyledir). Dişi tipolojinin ayrıntılı araştırılması Kafka'nın yapıtında (ve de onların Weininger'le olan ilişkilerinde) Reiner Stach'ın: KAFKAS EROTISCHER MYTHOS. EINE AESTHETISCHE KONSTRUKTION DES WEIBLICHEN'inde, Frankfurt am Main 1987.
22. Milena Pollak'a mektup, 2 Eylül 1920 (*M4* 329).
23. ŞATO-romanının el yazmasında bu eğilim tamamlayıcı gizleme olarak belgeleniyor. Özellikle de Klamm'ın sekreteri Momus'un K.'nın davranışı hakkında hazırladığı protokolla ilgili bölüm ilginç. Momus K.'nın bu protokola bakmasını reddedince, K. bunu yumuşak bir şiddetle kabul ediyor, hiçbir karşı koyuşa rastlamıyor, hatta en çok hangi sayfaları okuması gerektiği ona söyleniyor. Kafka bu sayfayı tam olarak alıntılıyor, orada K.'nın hesaplı bir karaktere sahip olduğu suçlaması var, nişanlısı Frieda için hiçbir duygu taşımadığı da. Kafka yapıtında ilk kez bir kahraman dosyaya bakıyor, okuyucuya ilk kez doğrudan bürokrasinin çalışması bahşediliyor. Kafka bu tutarsızlığı hemen farketti ve taslakta sayfalarca süren tüm pasajın üzerini çizdi. Brod bu duruma çok üzüldü, ona göre kadastrocunun suçu tam da bu protolla okuyucuya anlatılacaktı. Belki de bu itiraz yüzünden Kafka sonradan K.'ya karşı olan suçlamaları tam olarak tekrarlayarak metine kattı ve Frieda'nın anlatımına koydu (bkz. Ş *App* 272 ve devamı, s. 243 ve devamı ve Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 24 Temmuz 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 390).
24. Hem DAVA'da hem de ŞATO'da kahramanların edilgen kalmaları ve büyük yankı yapan mekânlarda çalışmaları aynıdır. K.'nın ona sadece bahane olarak yarayan mesleği daha ilk geldiği akşam Şato tarafından telefonla onaylanır (Ş 12). Henüz gelmeleri beklenen iki yardımcı ki bu da K'nın yalanıdır, Şato tarafından ona yedek olarak tahsis edilir (Ş 31, 367). K.'nın okul hademesi olarak istifası salt K.'nın bunu kabul etmemesiyle geçersiz olur (Ş 239 ve devamı, onun şatonun evraklarına bakması yasaklansa da, kimse bunu engellenmez (bir önceki nota bkz.). Frieda K.'yı terk ettikten sonra ve yeniden Herrenhof'un barında çalışmaya başladığında, K. bir memur tarafın-

dan nişanlısını Herrenhof'a geri yollamaya davet edilir (Ş 427 ve devamı). Amalia'nın ve ailesinin 'cezalandırılması' da önce köy halkı, sonra da kendi öz bilinci tarafından neticelendiriyor; şato ise hiçbir şey yapmıyor, reddedilen memur köyde gözden yitiyor (bkz. 'Amalia'nın cezası' bölümü ve 'af dilekçeleri', Ş 319-345).

25. Felice Bauer'e mektup, 26 Nisan 1914 (*M3* 45); Grete Bloch'a mektup, 8 Haziran 1914 (*M3* 83); Günce, 5 Şubat 1922 (*G* 902); Milena Pollak'a mektup, Mart sonu 1922, Kafka, MİLENA'YA MEKTUPLAR'da, s.302.
26. Günce, 17 ve 30 Ekim 1921 (*G* 866, 872).
27. Günce, 12 Haziran 1923 (*G* 926).
28. Günce, 29 Ocak 1922 (*G* 897).
29. Günce, 16 Ocak 1922 (*G* 878).
30. Günce, 24, 28, 29 Ocak 1922 (*G* 890, 893, 895 ve devamı).
31. Roberto Calasso, K., Münih/Viyana 2006, s.16.
32. Köy muhtarının anlatımı ŞATO-romanında çok daha kapsamlıdır, bkz. Ş 96-11.

Pansiyoner ve AÇLIK CAMBAZI

1. Günce, 12 Şubat 1922 (*G* 906).
2. Doktor raporlarının bazı parçaları Kafka, AMTLICHE SCHRIFTEN'de, 1984, s. 438 ve devamı. 7 Haziran 1922 'de de Dr. Kodym epey belirsiz olarak şunları yazdı: "Az çok yakın bir zamanda sürekli kür tedavisiyle önemli bir iyileşme beklenemez. Defalarca yinelenen uygun bir tedaviyle belki belirli bir iyileşme olabilir."
3. Hans Mardersteig'a bir mektupta, Mayıs başı 1922, Kafka birkaç gün önce üç aydan sonra ilk kez büroda olduğunu söylüyor (*M 5*).
4. İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'na mektup, 7 Haziran 1922 (*Malzeme Mat* 837 ve devamı). Bkz. 'Görev tabelası II', Kafka'nın geliriyle ilgili (*Malzeme Mat* 871-873).
5. Kafka'nın yüksek sekreter olarak maaşıyla ilgili hesabı temel alması sigorta kurumu tarafından kabul edildi ("kural dışı olarak", bkz. *AS Mat* 875). Buna karşılık çoğu zaman uygulanan, emekli memurun bir sonraki maaş bordurosına kadar 'otomatik' olarak o ayları ve yılları beklemesi gerekmesini uygulamış olarak görülmesi reddedildi; Kafka'nın durumunda bu tarih 1 Ocak 1926 olacaktı. Kafka'nın vergi açıklamasıyla ilgili 1920 notları Nekula'nın, FRANZ KAFKAS SPRACHEN'de yayınlandı, s. 358 ve devamı.
6. Robert Klopstock'a mektup, Mart sonu 1922, Wetscherek'in, KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 43.
7. Prag Alman Üniversitesinin dosyalarında Klopstock'un 8 Mayıs 1922'deki kaydında "geçici" adresi olarak Kafkaların Altstaedter Ring'deki adresleri görülüyor (bkz. kopyası Rotraut Heckermüller, KAFKAS LETZTE JAHRE, 1917-1924, Münih 1990, s. 83). Klopstock daha sonra Bolzano sokağında bir oda tuttu, burası Kleinseite Ring'indeydi.
8. Robert Klopstock'a mektup, nisan 1922 (*M5*).

9. Tarihçi Samuel Steinherz (doğumu 1857) söz konusu, kendisi sırf formel nedenlerden ötürü (en eski profesör olduğu için) Karl-üniversitesi rektörlüğüne seçilmişti. Alman milliyetçilerinin saldırıları bir sonraki sömestra kadar sürdü, 15 Kasım'da üniversite binasını işgal ve grev ilan ettiler. Steinherz 1923'te istifasını sundu, ama eğitim ve kültür bakanı bunu reddetti. – 1942'de Steinherz Theresienstadt'da öldürüldü.
10. Robert Klopstock'a mektup, Nisan 1922 (*M5*).
11. Klopstock ve Kafka'nın Macar edebiyatıyla ilgileri için daha fazla ayrıntı Christopher Frey ve Leo. A. Lensing'in biyografik denemesinde, Wetscherek, KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 83 ve devamı ve 275-277.
12. Robert Klopstock'a mektup, Nisan 1922 (*B5*).
13. Hans Mardersteig 1917 başında Kurt Wolff'un yapımcı yöneticisiydi ve bu görevi dolayısıyla Kafka'nın TAŞRA DOKTORU öyküsünün tekniği ve tipografi oluşumundan sorumluydu. – Mardersteig'ın etkisiyle görsel sanatlara edebiyattan daha fazla yer ayıran *Genius* adlı dergi 1919'dan 1923 başına kadar yayınlandı (alt başlığı: *Zeitschrift für werdende und alte Kunst* idi; ikinci redaktör Carl Georg Heise idi). Önceleri 4000 baskı yapıyordu, ve sayfa sayısı 145 ile 185 arasında değişiyordu.
14. Max Brod'a mektup, 26 Haziran 1922, Brod/Kafka. BRIEFWECHSEL'de s. 370.
15. "Allahın babası ayak takımı!" – Robert Klopstock kartı bkz., 25 Haziran 1922 (*B5*) ve Max Brod'a mektup, 12 Temmuz 1922 (Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 386).
16. Kafka'nın Plana'daki çevresinin diğer ayrıntıları Josef Cermak'ın araştırmalarında: 'Pobyt Franze Kafky v Plané nad Luznici (Léto 1922)', svétovi literatura'da, 34 (1989), sayı 1, s. 219-237.
17. Max Brod'a mektup, 12 Temmuz 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL s. 384.
18. Max Brod'a mektup, 5 Temmuz 1922, Brod/Kafka,BRIEFWECHSEL s. 379.
19. Max Brod'a mektuba bkz., 11 Eylül 1922, Brod/Kafka BRIEFWECHSEL, s. 415-417.
20. Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 14 Eylül 1922; Max Brod'a mektup, 13 Ağustos 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 420, 407.
21. Max Brod'a mektup, 11 Eylül 1922; Max Brod'dan Kafka'ya, 24 Temmuz 1922 ve 14 Eylül 1922; Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 415, 390, 421. Kafka Hans Mardersteig'a yazdığı Mayıs 1922 başındaki mektubunda romanı iyice değersiz bulmuştu: Bunu "acınası bir şey olduğunu, cansıkıcı örgü işi, mekanik parçalanmış, değersiz el işi" diye nitelendirmişti. Brod'a 11 Eylül'de yazdığı mektupta ise "Plana'da yazılan senin bildiklerin kadar kötü değil," demişti.
22. Max Brod, ŞATO'nun ilk baskısı için son sözün önceden yayınlanması, *Berliner Tageblatt*, 1 Aralık 1926.
23. İLK ACI ve AÇLIK CAMBAZI'nın gerçekçi ayrıntıları belli ki ilgili dergilerden kaynaklanmakta: Kafka uzmanlık dergisi *Der Artist Central Organ der Circus, Variéte-Bühnen, reisende Kapellen und Ensembles*'i biliyordu, daha

az önemli olan *Proscenium*'u ise 1917'de Zürau'ya bile getirtmişti. Sadece açlık cambazının bir hayvan kafesine konulup seyre açılması Kafka'nın buluşuydu, bu belli ki öykünün sonunda panterin ortaya çıkışını olanaklı kılmak içindi. – Kafka'nın AÇLIK CAMBAZI'ndan hemen önce defterinde sirk çevresiyle ilgili başka bir öykünün başladığı görülmekte. Burada bir program numarası söz konusu, "Düşlerin gezintisi" olarak adlandırılmış ve buluşçusu "ciğer dönmesi hastalığından" uzun süre önce ölmüş (*GKY2* 383 ve devamı). – Bu konu Kafka'yı son aylarında da meşgul etmişti. AÇLIK CAMBAZI çoktan yayınlanmış olmasına rağmen o 1924 ilkbaharında ki notunda eski bir oyun arkadaşı ve şimdiki hasmı tarafından bir "insan yiyici" ziyaret ediliyordu, (*GKY2* 646-649). – Diğer ayrıntılar için bkz. Walter Bauer-Wabnegg, 'Monster und Maschinen, Artisten und Technik in Franz Kafkas Werk', bir de Gerhard Neumann, 'Hungerkünstler und Maschinenfresser. Zum Verhaelt nis von Kunst und kulturellem Ritual im Werk Franz Kafkas'; her ikisi de Wolf Kittler/Gerhard Neumann (yayıncılar), FRANZ KAFKA: SCHRIFTVERKEHR, Freiburg i.Br.1990.

24. Max Brod'a mektup, 5 Temmuz 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'de, s. 377-379.
25. Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 9 Temmuz 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 380.
26. Franz Blei, DAS GROSSE BESTIARUM DER MODERNEN LITERATUR, Berlin (Rowohlt) 1922, s. 42. Alıntılanan yer (Kafka'nın sonradan ısrarla eklediği) ŞATO'da, bkz. Ş 229. – ŞATO bölümlerinin tek tek yazılışı çok ender durumlarda tarihlenebiliyor, Blei karakterinin zamansal buluşması tanımlanamıyor. Kafka 1922 Nisan başında 8. bölümü yazdı, Haziran ortasında 16 bölümü. Blei'ın anıştırıldığı 13. bölüm buna göre büyük olasılıkla Mayıs'ta yazıldı, yani GROSSE BESTIARIUM'un yayınlandığı ayda. – Kafka'nın dostları arasında burada "Das Brod" ve "Das Werfel" de anılmakta.

Filistinliler

1. Vasiyetname bildirisi 29 Kasım 1922 tarihli. Üzerinde "Max" yazılı olan bir zarfın içinde bulunuyordu. Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 421 ve devamından alıntı.
2. AÇLIK CAMBAZI 1922 Ekim başında *Neue Rundschau*'da, 11 Ekim'de *Prager Tagblatt*'da, 5 Kasım'da *Sonntagsblatt der New YorkerVolkszeitung* da ve 15 Kasım'da *Vorbote. Unabhaengiges Organ für die Interessen des Proletarias*, Chicago'da yayınlandı.
3. Milena Pollak'a mektup, 20 Ekim 1920, Kafka, MİLENA'YA MEKTUPLAR'da, s. 283. Robert Klopstock'a mektup, Kasım 1921, KAFKA, MEKTUPLAR 1902-1924, s. 363.
4. Franz Werfel'e mektup, 1922 Kasım sonu, KAFKA, MEKTUPLAR 1902-1924, s. 424 ve devamı.
5. Franz Werfel'e mektup taslağı, 1922 Kasın ortasından sonra (*M5*).

6. Werfel Kafka'yı bir kez daha ziyaret etmeden evine döndü. Ama daha iki ay bile geçmeden gene Prag'a geldi, çünkü orada Yeni Alman Tiyatrosunda 6 Ocak 1923'te SCHWEIGER'in ilk gösterimi yapılıyordu. Kafka'nın oraya gitmediği kesin; Werfel'le konuşmasının devamının gelip gelmediği bilinmiyor. Bir işaret ise Max Brod'un günce özetinde bulunuyor, tarihi kesin olarak 1923 Ocak ayı: "K. Werfel'in oyununu beğenmiyor." Arthur Schnitzel'in güncesinde onun da tıpkı Alma Mahler gibi Werfel'in SCHWEIGER'ni başarısız bulduğu yazılı. 12 Aralık'ta Werfel'le Schnitzler arasında bu konuda bir konuşma geçiyor, bu konuşmanın akışı tıpkı bir ay öncesinde Werfel'le Kafka arasında geçen konuşma gibiydi (karşılaştırınız Arthur Schnitzel, GÜNCE, cilt 7: 1920-1922, Viyana 1993, s. 388). Oysa seyirci reaksiyonu daha iyiydi, 1923'teki sahneye koyuş çok seyirci çekti (diğerleri yanında Berlin'deki Königgraetzer caddesi tiyatrosundaki de, başrolde Werfel'in gençlik arkadaşı Ernst Deutsch oynuyordu).
7. Max Brod'a mektup, 22-24 Ekim 1923, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 435.
8. Max Brod'a mektup, Aralık 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 422.
9. Hans Blüher, SECESSIO JUDAICA. PHILOSOPHISCHE GRUNDLEGUNG DER HISTORISCHEN SITUATION DES JUDENTUMS UND DER ANTISEMITISCHEN BEWEGUNG, Berlin 1922. Bu gösterişli başlığa rağmen sadece 66 sayfa olan broşürle Kafka 1922 Haziran ayında ilgilendi; büyük olasılıkla *Selbstwehr*'de yayınlamak üzere tasarladığı eleştiri Plana'ya gidişinden bir hafta öncesine rastladı (*G* 923 ve devamı). Bunu başaramayınca, Yahudi tarihi konusunda son derece bilgili olan Klopstock'u eleştirmen olarak önerdi (Robert Klopstock'a mektup, 30 Haziran 1922, Wetscherek'in, KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 45). Sonunda Oskar Baum konuya eğildi: 'Philosphischer Antisemitismus. Bemerkungen zu Blühers, Secessio judaica', *Selbstwehr*, 16. yıl, sayı 50. Baum 7 Mart 1923'te Blüher'in yapıtını konu alan bir konferans da yaptı, Kafka'nın bu konferansı dinlediği olası.
10. Max Brod'dan Kafka'ya, 6 Ağustos 1922, Max Brod'a mektup, 7 Ağustos 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 397, 402.
11. 12 Mart 1922'de Kafka bir çocuk-Purim-bayramına katıldı, yeğeni Marianne Pollak da sahneye çıktı. Kendisi 1923 başında Bar-Mizwa-töreninin her zaman şabatta olduğunu bilmiyordu; Oskar Baum'a mektubuna bkz., Ocak 1923 ortası, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 428.
12. Darvinizm tarafından yaygınlaşan 'Mimikry' kavramı hem antisemitler, hem de siyonistler arasında, Yahudilerin 'gizlenme davranışlarının' onlara 'özünde yabancı' olan bir çevrede karakterize ettiği için aynı biçimde seviliyordu; Max Nordau ve Theodor Herzl de Mimikry'den hakaret gibi söz ediyorlardı. Karşılaştırınız, Ritchie Robertson, KAFKA JUDENTUM, GESELLSCHAFT, LITERATUR, Stuttgart 1988, s. 219 ve devamı.
13. Blüher, SECCESSIO JUDAICA, s. 20, 57.
14. Max Brod'a mektup, 30 Haziran 1922, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 372.
15. Max Brod'a mektup, 1921 Haziran, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 360.

16. Max Brod'a mektup, 1921 Haziran, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 358 ve devamı.
17. Bunu bir de Brod'un aktardığı Kafka'nın sözlü açıklamasından biliyoruz: "Karl Kraus Yahudi yazarları kendi cehennemine kapatıyor, onlara dikkat ediyor, iyi eğitiyor. Ama kendisinin de bu cehenneme ait olduğunu unutuyor." (Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 70).
18. 'Mauscheln' ve 'jargon' kavramları Kraus'da daha çok yüksek Almancanın İbranice veya Yidiş dil ve dil alışkanlıklarının dikkatsiz karıştırılmasını gösteriyor. *Fackel*'den birkaç örnek: "Entschuldigen Sie zur Güte"; "man fand die Börse ohne dem Geld"; "du meinst den, der was immer... "; "erhat direkt geweint"; "man fragt sich, wieso solches möglich ist"; "was sagt man!" (sayı 37, s. 27; sayı 178, s. 18; sayı 457-461, s. 3; sayı 751-756, s. 55; sayı 876-884, s. 158). Oysa Kraus'un bir metninde Yidiş dili bu biçimiyle onun tarafından saldırıya uğruyor. Jargonun (lehçenin) Yahudi varyetesinde bilinçli olarak kullanımına büyük hayranlık duyuyor, 'Budapeşte Orpheum topluluğunun' gösterilerini Viyana'da görülebileceklerin en iyisi diye niteliyor. "Burg tiyatrosunda mauscheln yapılırsa o zaman bununla hiçbir şey ispat edilemez." (*Die Fackel*, sayı 343-344, s. 21) – Franz Blei'ın BESTIARIUM' unda Karl Kraus "Fackelkraus" olarak geçiyor; Kraus'un kendisi bu epey kötü niyetli portreyi basıyor ve onu yorumluyor (*Die Fackel*, sayı 601-607, s. 86 ve devamı).
19. Robert Klopstock'a mektuplar, 30 Haziran 1922 ve 29 Şubat 1924, Wetscherek, KAFKAS LETZTER FREUND, s. 45, 68. – Kafka'nın *Fackel* resepsiyonuyla ilgili diğer ayrıntılar Leo A.Lensing'in, 'Fackel'-okuyucuları ve Werfel-hayranları. Anmerkungen zu Kafkas Briefen an Robert Klopstock, aynı yerde s. 267-292.
20. *GKY2* 423-482, 485-491.
21. Ritchie Robertson FORSCHUNGEN EINES HUNDES'in bu kelimesi kelimesine yorumunu önce gösterdi; karşılaştırınız KAFKA, JUDENTUM, GESELLSCHAFT, LITERATUR, s. 356 ve devamı. FORSCHUNGEN'den alıntılan için bkz. *GKY2* 425 ve devamı, 441.
22. Eliezer Ben-Jehuda (doğumu 1858) Puah'ın ana babasının dostu ve komşusuydu, daha seksenli yıllarda Rusya'dan Filistin'e göçmüşlerdi. 1911'de Ben-Jehuda'nın yazdığı yeni ibranice sözlük Berlin'de yayınlanmıştı. – Puah onu bir daha görmemişti, çünkü babası o Prag'dayken 16 Aralık 1922' de ölmüştü.
23. Berlin'deki Ewer kitapevine Kafka'nın Haziran 1922 sonunda kız kardeşi Elli için sipariş ettiği kitaplar listesinde Holitscher'in Filistin kitabı da vardı, Kafka bu kitabın önceki baskısını *Neue Rundschau*'da okumuştu. Oysa Holitscher Filistin hakkında aktüel bilgiler veremiyordu (kitap 15 fotoğraf içermesine rağmen), çünkü onun kitabı çıkmadan iki yıl önce kendisi Filistin'e gitmişti.
24. Puah Menczel-Ben Tovim, 'Ich war Kafkas Hebraeischlehrerin', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 178. Diğer ayrıntılar Puah Menczel-Ben-Towim'in yayınladığı LEBEN UND WIRKEN. UNSER ERZIEHERISCHES WERK. IN MEMORIAM DR. JOSEF SCHLOMO MENC-

ZEL, 1903-1953, Jerusalem 1983 ve Ernst Pawel, DAS LEBEN FRANZ KAFKAS. EINE BIOGRAPHIE, Reinbeck 1990, s. 480-483.

25. Georg Mordechai Langer, 'Etwas über Franz Kafka', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, s. 136. Karşılaştırınız Hartmut Binder, 'Kafkas Hebraeischstudien. Ein biographisch-interpretatorischer Versuch', *Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft* 11 (1967), s. 527-556.
26. Ernst Pawel'le konuşma, *New York Times*'da 16 Ağustos 1981'de yayınlanlandı, orada Puah Ben-Towim çekip gitmesi hakkında: "... too many proposals, and too many propositions. I was prude, but I must say that the sexual attitudes and behavior of many Prague intellectuals-whom I otherwise greatly admired-seemed to me shockingly primitive. This, by the way remained true later on, when many of them found themselves transplaned to Israel."
27. Hugo'dan Else Bergmann'a, Ağustos başı 1923, Bregmann'ın, TAGEBÜCHER UND BRIEFE, cilt 1, s. 170 ve devamı. Marin S.Bergmann'a göre (sözlü olarak, 1997) aile içinde çok defa hastalığın bulaşması hakkında konuşulmuş.
28. Bu filmle ilgili ayrıntılar Hans Zischler, KAFKA GEHT INS KINO, Reinbeck 1996, s. 145 ve devamı.
29. Tel Aviv'de 1909'da kurulan bir yerleşimin gelişimi örnek, aslında bahçe olarak planlanmış ve "Filistin Grunewald" olarak alaya alınmış: Yirmili yıllarda nüfus 3000'den 50 000'ne çıkmış-bu Filistin'in üçte bir nüfusu kadarmış.
30. Hugo von Bergmann, 'Schulzeit und Studium', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 29.
31. David Ben Gurion, İsrail'in daha sonraki başbakanı daha 1919'da: "Herkes bu sorunun çözümü olmadığını anlamıyor!... Bu ulusal bir sorun. Biz ülkeyi kendimiz için istiyoruz. Araplar ülkeyi kendileri için istiyor." (Tom Segev'den alıntı, ES WAR EINMAL EIN PALAESTINA. JUDEN UND ARABER VOR DER STAATSGRÜNDUNG ISRAELS, Münih, s. 129)
32. Daha 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyetinin Filistin hakkında verdiği manda statüsünün ilk gününde İngiliz hükümeti Yahudi yerleşimi için Ürdün'ün batısını açtı: burası siyonistlerin yerleşim için umduklarının yarısıydı. Manda yöresine ait olan 'Transjordanien' ise (bugünkü Ürdün'ün batı yöresi) yarı otonom emirlik oldu, onun sınırlarını İngilizler *de facto* kendileri kararlaştırdı.
33. Hugo Bergmann'dan Leo Hermann'a, 19 Temmuz 1922, Bergmann'ın, TAGEBÜCHER UND BRIEFE, cilt 1, s. 174.- Robert Weltsch'in bir mektubundan (aynı yerde, s. 171) Bergmann o sırada psikolojik tedavi görüyordu.
34. Robert Klopstock'a mektup, Aralık 1921, Wetscherek'in, KAFKAS LETZTER FREUND'unda, s. 30.
35. Göçmen kotaları İngilizler ve siyonistler arasında güvenle pazarlık yapıldı, oysa geldikleri ülkelerde yapılan yöresel siyonist anlaşmalar uygun tasdiknamelere sahipti-aynı zamanda da siyonist vizelere. (Kafka için buna göre Prag siyonist yerel komitesi geçerliydi). İngilizler için bu uygulama rahat bir uygulamaydı, çünkü karar vermeleri gereken kişileri kabul etmemekte anlaşıyorlardı:

bunlar ağır hastalar, hayat kadınları, alkolikler ve komünistlerdi. Göç heveslisi Yahudiler arasında bile, ki bunların çoğu inançlı siyonistler değildi, bu uygulama tartışmalı kaldı. Bu son derece karmaşık sorunun tarihi ayrıntıları için, bkz. Segev, ES WAR EINMAL EIN PALAESTİNA, s. 243 ve devamı.

36. Else Bergmann'a mektup, Temmuz 1923, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 438. Kafka'nın ana babasının onun göç etme planlarını küçümsemesine, bu mektupta aynen değiniliyor: Kafka alaylı biçimde annesinin bu planlarda "Filistin tehlikesi" gördüğünden söz ediyor. Prag'dan Jaffa'ya (2. sınıf) bir yolculuk a.y. 3500 Kron tutuyordu, bu Kafka'nın üç buçuk aylık gelirinin karşılığı idi. İngiliz, İtalyan, Yugoslav ve Avusturya vizeleri gerekiyordu. Portre fotoğrafı hakkındaki bilgi Martin S.Bergmann'ın sözlü anlatımından.

Dora

1. Minze Eisner'e mektup, 1922/23 kışı (*M5*). – Ne çeşit bir ameliyatın söz konusu olduğu bilinmiyor.
2. Milena Pollak'a kart, 9 Mayıs 1923, Kafka, MİLENA'YA MEKTUPLAR' da, s. 318 .
3. Felice Bauer'e mektup, 9 Şubat 1914 (*M2* 328).
4. "Beni Berlin'den alıkoyan büyük zayıflık ve yoksulluk değil miydi, bu 'tekfi' engelleyen, ama beni 'teklife' boyun eğmekten alıkoyamayacak olan." Max Brod'a mektup, 31 Aralık 1920 (*M4* 380); karşılaştırınız Max Brod'dan Kafka'ya, 27 Aralık 1920 (*M4*).
5. Ayrıntılar için bkz. Puah Menczel, 'In memoriam Emma und Salomon Goldschmidt. Eine deutsche jüdische Familie', Puah Menczel-Ben-Tovim, LEBEN UND WERKEN, s. 62 ve devamı.
6. Max Brod'a mektup, 10 Temmuz 1923, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s 427.
7. Tile (Tilla) Rössler daha sonra epeyce duygusal Kafka anıları yazdı, inandırıcı değildi ve kendi rolünü anlaşılır biçimde öne çıkartıyordu (bazı bölümleri 'Hörst du, Tile, Franz heisst die Kanaille!" Tile Rössler'in Franz Kafka ile karşılaşması, Koch'un "ALS KAFKA MİR ENTGEGENKAM"... ında, s. 180-193). Bu yazılar gene de önemli kaynak, çünkü Kafka'nın Müritz'den yazdığı kendi mektuplarındaki haberler çok kısıtlı. Rössler'in öne çıkardığı Kafka'nın, gençlerin duygu ve yaşam çatışmalarını ciddiye alması özelliği başka yerlerde de ortaya kondu ve belgelendi, örneğin Minze Eisner'e mektuplarında. Tile Rössler yirmili yılların ortasından itibaren Dresden'deki Palucca-okulunda dans eğitimi gördü; daha sonra İsrail'de koreograf olarak çalıştı.
8. Dora Diamant, 'Mein Leben mit Franz Kafka', Koch'un "ALS KAFKA MİR ENTGEGENKAM..."ında, s. 194.
9. Aynı yerde, s. 195. Dora Diamant'ın erken yılları için uzun yıllar somut bir şey bilinmiyordu, bu veriler genel olarak Kathi Diamant'ın öncü çalışması KAFKA'S LAST LOVE. THE MYSTRY OF DORA DIAMANT'dan, New York 2003.

10. Tüberkülozun bir ipucu Kafka'nın son ayından kalan 'konuşma kâğıtlarında': "annenin nasıl içtiğini de anlat... Ona geçici olarak içmeyi yasak edecek hiçbir yan hastalığı yok muydu?" (Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 486). Kafka Kierling'de Dora Diamant dışında kimseye 'sen' diye hitap etmediği için, burada herhalde Frajda Diamant kastediliyor.
11. Ludwig Nelken, 'Ein Arztbesuch bei Kafka', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 211.
12. Diamant, 'Mein Leben mit Franz Kafka', s. 194.
13. Hugo Bergmann'a mektup, Temmuz 1923; Robert Klopstock'a mektup, Ağustos başı 1923; Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 436, 441'de. Kafka'nın göçmen çocuklarının Prag Yahudi belediyesindeki gözlemleri için Milena Pollak'a mektuba bkz., 7 Eylül 1920: "bana kalsaydı,ne istersem onu olurdum, o zaman küçük bir doğu Yahudisi oğlan olmak isterdim." (*M4* 338)
14. Max Brod'a kart,29 Ağustos 1923, Brod/KAFKA, BRIEFWECHSEL, s. 429.

Berlin Kıyısı

1. Milena Jesenska, 'Dabel u krbu', *Narodni listy*'de, 18 Ocak 1923, s. 1 ve devamı. Kurt Krolop'un Almanca çevirisi Kafka'nın Milena'ya Mektuplar'ının sonuna eklendi, buradaki alıntı s. 394 ve devamından. Kafka'nın Ocak ya da Şubat 1923'teki notları için bkz. aynı yer, s. 309-313.
2. Dora Diamant, 'Mein Leben mit Franz Kafka', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 199.
3. Ottla David'e kart, 2 Ekim 1923, Kafka, BRIEFE ANOTTLA UND DIE FAMILIE, s. 134 ve devamı.
4. Bunu Aralık öncesi Ottla'ya gönderilen kartpostallarda Dora'nın adının hiç geçmemesi gösteriyor, oysa kız kardeşi doğal olarak durumu biliyordu; Kafka herhalde kartların ana babasına da gösterilebilmesini garantiye almak istiyordu.
5. Kafka deyimi Valli Pollak'a bir mektupta alıntılıyor, 12-15 Kasım 1923, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 463.
6. Max Brod'a mektup, 22 -24 Ekim 1923, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL s. 435.
7. Alfred Döblin, 'Waehrend der Schlacht singen Musen', *Prager Tagblatt,* 11 Kasım 1923, s. 3 ve devamı.
8. Ottla David'e mektup, 22 Kasım 1923 *(M5).*
9. Ottla ve Josef David'e mektuba bkz., Aralık ortası 1923, bu mektupta Kafka Bedrich Odstrcil'e önce Almanca olarak bir mektup tasarlamıştı, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 149-151. – Oturduğu yeri Kafka bu mektupta şöyle betimliyor: "Steglitz yarı kırsal, bahçe kent gibi bir Berlin banliyösü, ben bahçeli ve cam verandalı küçük bir villada oturuyorum, yarım saatlik bir yol Grunewald'a, o büyük botanik bahçesine 10 dakikada ulaştırıyor, yakında başka parklar da var ve benim sokağımdan her sokak bahçelerden geçiyor." (aynı yerde, s. 150). Kafka'nın aile doktorunun bu yeri her şeyden önce iyi bulması pek akla yatkın görünmüyor. Çünkü Steglitz'e taşınma Kafka Schelesen'de iken kararlaştırılmıştı, ardından da bir tek gün Prag'da

kalmıştı. – Müdürün 31 Aralık 1923'daki cevap mektubu Almanca çevirisi ile Franz Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, yayınlayan Josef Cermak ve Martin Svatos, Frankfurt am Main 1990, s. 103.

10. Hermann ve Julie Kafka'ya mektup, Ekim sonu Kasım başı 1923, aynı yerde s. 35. – 22 Kasım'da Kafka Ottla'ya, "kısa sürede 31 biyondan kurtulmak" zorunda olduğunu yazıyor, bunlar değerlerini daha fazla yitirmeden önce *(M5)*.
11. YZY 322, 328, 333. Burada söz konusu olanın gerçekten de ev sahibesi olduğunu Dora Diamant anılarında onaylıyor; karşılaştırınız 'Mein Leben mit Franz Kafka', s. 198.
12. Ottla David'e mektup, 3 ya da 4 Ocak 1924, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 154. Dora'nın el yazısıyla olan satırlar: "Tek bir, tek içten selamlar. Çok yorgunum! Uyuyorum bile. İyi geceler".
13. Tile Rössler'e mektup, 3 Ağustos 1923, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 439.
14. "Bir seferinde son kitabından okumak için Werfel geldi. Uzun süre beraber olmalarının ardından Werfel'in ağlayarak gittiğini gördüm. Odaya girdiğimde orada Kafka'nın tamamen yıkılmış olarak oturduğunu ve birkaç kez kendi kendine mırıldandığını duydum: 'Bu kadar korkunç bir şey nasıl olur!' O da ağlıyordu. Werfel'e kitabı hakkında tek bir söz etmeden gitmesine izin vermişti." (Diamant, 'Mein Leben mit Franz Kafka, s. 202) Werfel'in hangi kitabından okuduğu bilinmiyor. Kafka'nın Kisch ve sevgilisi Jarmila Hass'la buluşması hakkında bilgimiz var, bunu Hollandalı gazeteci Nico Rost'a borçluyuz, kendisi o zamanlar Berlin'de yaşıyordu ve bu buluşmanın tanığı olmuştu ('Persoonlijke ontmoetingen met Franz Kafka en mijn Tsjechische vrienden', *De Vlaamse Gids*'de, 48 (1964), Şubat, s. 75-97). Kafka üçünü eve davet etmemiş, onlarla Steglitz'de bir park bankında buluşmayı kararlaştırmıştı, Dora yoktu. Bir başka olası ziyaretçi de hukukçu, öykücü ve gazeteci ve sonradan New York göçmen dergisi *Aufbau*'nun kurucusu olan Manfred Georg'du. Dora Diamant Georg'u Breslau'da tanımıştı, orada *Vossische Zeitung*'un muhabiriydi. 1923'ten sonra gene Berlin'de yaşamaya başlamış ve *Berliner Volkszeitung*'a tiyatro eleştirileri yazmıştı. Kafka'nın rastlantısal olarak dadaist Raoul Hausmann'la buluşması ve bu kişinin daha sonra bunu anlatması kurgu olmalı (bkz. Hausmann, 'Begegnungen mit Franz Kafka 1923 in Berlin, Koch'un "ALS KAFKA MIR ETN-GEGEKAM... "ında, s. 206-210).
15. Max Brod'a mektup, 5 Kasım 1923, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 443.
16. Sergi uçağındaki ünlü fotoğrafta (Viyana 1913) Lise Weltsch Kafka ile görülmekte, bkz. Stach, KAFKA, KARAR YILLARI, fotoğraf 39.
17. Robert Klopstock'a kartpostal, 19 Aralık 1923, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 470. Puah Ben-Towim (16 Ağustos 1981'de *New York Times'a)* Ernst Pawel'le yaptığı söyleşide Kafka'ya ev işlerinde birkaç kez yardım ettiğini söyledi: "Dora didn't know much about keeping house, so I did some sewing and laundry for them." Dora Diamant o yıl diğerleri yanında bir Yahudi öksüzler yurdunda terzi olarak da çalıştığı için, bu söylenen daha çok yanlıştır; diğer tanıkların hepsi de tersine Dora'nın ev işlerini beceriyle hallettiğini söylerler.

18. Josef Chaim Brenner, UNFRUCHTBARKEIT UND SCHEITERN ODER BUCH DES RINGENS, Tel Aviv 1920. İspat edildiği üzere Kafka'nın okuduğu ilk üç bölümün özeti Binder'in 'Kafkas Hebraeischstudien' i, s. 550 de. Brenner 1921'de Hayfa'daki Arap isyanında öldürüldü, kırk yaşındaydı: Kafka bu olayı mutlaka biliyordu.
19. Robert Klopstock'a kartpostal, 19 Aralık 1923, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 470.
20. Kafka bir kartpostalla 21 Aralık 1923'te kız kardeşi Elli'ye Prag'daki bir Yahudi kadınlar derneği için, ki bu dernek Almanya'ya yiyecek paketleri yollamaktaydı, yoksul Yahudilerin bir listesini yolladı. Bu listede Ernst Eiss yanında Yahudi yüksek okulundan Hörer diye biri de vardı, yanına "koşer" diye not düşülmüştü. – Kafka'nın bu yüksek okulda derslerini dinlediği öğretmenler arasında bir tek kişi belirlendi: haham Julius Grünthal. Leo Baeck de o sırada okulun doçentiydi, onunla Kafka'nın kişisel bir karşılaşması belgelenemedi.
21. Dora Diamant'ın bir notu daha; bkz. Kathi Diamant, KAFKA'S LAST LOVE, s. 77 ve devamı.
22. Hella Rohm, 'Die armen Auslaender in Berlin', *Prager Tagblatt*'da, 21 Aralık 1923, s. 3.
23. Kafka'nın adaşı,1924 Berlin rehberinde ilk kez adı geçmekte, Schöneberg semtinde, Würzburg strasse 4'te oturuyordu.
24. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 30 Kasım 1923 *(M5)*.
25. Rainer Maria Rilke'den Kurt Wolff'a, 17 Şubat 1922, Wolff'un BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS'inde, s.152. – Rilke Wolff'tan bir yığın yeni basılmış kitap almıştı ve ilk olarak Kafka'nın TAŞRA DOKTORU öyküsünü okumuştu.
26. Bkz. Kafka'nın Georg Heinrich Meyer'e yolladığı istek listesine, Kasım sonu 1923, bir de şikayet yazısı (yayınevine yolladığı bize kalan en son mektubu budur), 31 Aralık 1923, Wolff'un BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS'inde, s. 59 ve devamı.
27. Kurt Wolff'dan Franz Werfel'e, 24 Ağustos 1921, Wolff'un BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS'inde, s. 344.
28. Herbert Eulenberg, 'Unsre Verleger', *Die Weltbühne*'de, 20. yıl, Nr.2 (10 Ocak 1924), s. 48. Arthur Schnitzler'le yayıncısı Samuel Fischer arasındaki diğerleri yanında ödemeler konusundaki anlaşmazlıklar durumunun tipik örneği, ona kurumun evraklarına bakması için tren yolculuğunun ödenmesi istemi. Karşılaştırınız Samuel Fischer/Hedwig Fischer, BRIEFWECHSEL MIT AUTOREN, yayınlayan Dierk Rodewald ve Corinna Fiedler, Frankfurt am Main 1989, s. 134 ve devamı. Kafka'nın Max Brod'a yazdığı 2 Kasım 1923 tarihli mektuptaki notu, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 441.
29. Ernst Weiss'dan Kurt Wolff'a, 11 Eylül 1922, Wolff'un BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS'inde, s. 381 ve devamı.
30. Die Schmiede Yayınevi'nin 7 Mart 1924'te hazırladığı anlaşma 750 Altın Markı avans öngörüyordu, iki taksitte ödenecekti, o sırada bu ücretin karşılığı 6300 Krondu. Mart ortasında Kafka kız kardeşi Elli'ye, Dora'nın Max

Brod'un önemli ricası üzerine bu yekünu 8000 Krona yükseltmesini istediğini yazdı (*M5*). Kafka'nın bu düzeltilmiş avansı aldığı olasıdır. Çünkü anlaşmaya göre AÇLIK CAMBAZI'nın 2000 kopyası avans olarak ödenecekti, basılan nüsha ise 3000 idi.

31. Lise Weltsch'in akrabası olan doktor Prof. Eugen Kisch, Berlin'de ders veriyor, Hohenlychen ciğer hastalıkları kurumunda çalışıyor ve verem hakkında yayınları oluyordu. – Dora ancak birkaç gün sonra Elli ile telefonlaştığını söyledi, ama para rica ettiğini belli ki açıklamadı. Çünkü Elli hiçbir yorum yapmadan Ocak ayında 500 Kron (a.y. 60 Mark) gönderince, Kafka bu armağanı nasıl açıklayacağını bilemedi. Bkz. Elli Hermann'a mektup, 28 Aralık 1923 (*B5*), bir de Hermann ve Julie Kafka'ya mektup, 28 Ocak 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 54.
32. Ottla David'e mektup, Kafka, BRIEFE AN OTTLA UND DIE FAMILIE, s. 137.
33. Max Brod'a mektup, a.y. 14 Ocak 1924, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 450.
34. Aynı yerde. Aynı anlatım Felix Weltsch'e yollanan 28 Ocak 1924 tarihli kartpostalda, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 475.
35. Hardt bu vesile ile Kafka'yı son kez gördüğünü yazdığına göre ithaf Şubat 1924'e ait olmalı. Kafka'nın "hasta yatağında" Matthias Claudius'un şiirlerini okuduğuna dair anısı da bu zamanı işaret ediyor. Bkz. Hardt, 'Der Autor und sein Rezitator', s. 213 ve devamı.
36. Karşılaştırınız Christine Geier'in (doğumu Busse) anıları, Heike Faller'in röportajı, 'Die Suche', *Die Zeit*'da, sayı 2, sütun 'Leben', s. 4.- Kafka'nın ev sahibesi Paula Busse Theresienstadt toplama kampından kurtuldu.
37. Nelken fatura yollamaya çekindi, Kafka da bunun üzerine ona Georg Simmel'in REMBRANDT hakkındaki denemesini armağan etti, kendisi de bunu Kurt Wolf Yayınevi'nden ücretsiz olarak almıştı. – Doktor ziyaretinin tarihi kuşkulu. Nelken bunun 1924 Mart başı olduğunu söylüyor, oysa bu doğru olamaz, Dora Diamant kişisel olarak tanıdığı doktoru Kafka'nın Berlin'den ayrılacağı kesinleştiği sırada yardım etmesi için çağırdığı düşünülemez. Karşılaştırınız Nelken, 'Ein Arztbesuch bei Kafka', s. 211 ve devamı.
38. Julie Kafka'ya kartpostal, 23 Şubat 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE EL TERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 63.
39. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 1 Mart 1924, aynı yerde, s. 64.
40. 21 Şubat ve 21 Mart 1924 arasında Karl Kraus Berlin'deki komedi tiyatrosunda toplam on iki kere okuma yaptu. Programların listesi *Fackel*'de yayınlandı, sayı 649-656, s. 74 ve devamı. Kafka'nın *Fackel*'i okumasıyla ilgili Robert Klopstock'a yazdığı kartpostala bkz., 29 Şubat 1924, Wetscherek'in, KAFKAS LETZTER FREUND, s. 68.
41. Siegfried Löwy'nin bu uzun ayrılık yüzünden yaptığı öneri, dış görünüşü açısından iyice değişmiş olan hastayı görmelerini engellemek için yapılmıştır ve şaşırtıcıdır. Kafka'nın Robert Klopstock'a yazdığı mektupla karşılaştırınız, Mart başı 1924, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 479.

42. Hermann ve Julie Kafka'ya ve Ottla David'e mektup, 5-8 Ocak 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 52.
43. Dora Diamant Nisan 1933'te Brod'a not defterlerinin bu ev aramasında kaybolduğunu söyledikten sonra, Brod o zamanlar Berlin Çek büyükelçiliğinde kültür ateşesi olan Camill Hoffmann'a baş vurdu. Hoffmann'ın Kafka'nın kâğıtlarını Gestapo'dan geri isteme girişimi başarısız oldu. – Ludwig (Lutz) Lask (doğumu 1903) yasaklı *Rote Fahne*'nin üretimi ve dağıtımından şüpheli olarak görüldü; annesi ve iki erkek kardeşi ile birlikte 1933'te Gestapo tarafından tutuklandı. İşkence gördü ve aylarca bir bir kampta kaldı. 1934'te Prag üzerinden Sovyetler Birliği'ne kaçtı, orada da dört yıl sonra casusluk ithamıyla ceza yedi. 1973'te Doğu Berlin'de öldü.
44. Diamant, 'Mein Leben mit Kafka', s. 196-198.- Max Brod'un bıraktığı versiyonda bazı zayıf noktalar var: Burada Kafka bebeği gördüğünü ve onunla konuştuğunu söylüyor (oysa bu mektup aldığı öyküsüne göre yanlış), ilişkiyi Berlin'den ayrılmadan önce kıza yedek bir bebek armağan ederek bitiriyor (bu da doğru olamaz, çünkü Zehlendorf'da oturuken Steglitz'deki kızla ilişkisini ayakta tutması gerekirdi). Bkz. Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 338 ve devamı.
45. Daha 1959'da Steglitz'de parktaki kızın ve bununla birlikte Kafka'nın oyuncak bebek mektuplarının bulunabilmesi için çağrılar yapıldı. Kafka çevirmeni Mark Harman 2001'de bu deneyi yineledi, ama başarısız oldu.
46. Elli Hermann'a mektup, 4 Ekim 1923 (*M5*).

Son Istırap

1. *GKY2* 600 ve devamı – Öykünün el yazmasında başlığı yok.
2. Dora Diamant'ın sonradan anımsadığına göre BİNA'nın tamamlandığı, pek doğru değil. Öyle olsaydı Kafka paraya çok gereksinimi olduğundan metni yayınlanması için sunardı ve 'Schmiede' olan anlaşmasına katardı. El yazısı ile bulunan nüsha BİNA'nın Aralık 1923 sonundaki ağır ateşlenmeler yüzünden yarıda kaldığını gösteriyor, bkz. *GKY2 App* 142 ve devamı.
3. BİNA'da gürültünün sürekli anlatımı buraya uyuyor. Önce şöyle deniliyor: "Bu gibi gürültülerin aslında oldukları gibi hiç de sürekli değil", daha sonra ise "ufak aralıklarla" deniliyor (*GKY2* 607, 624).
4. *YSY* 352, 362. – Kafka'nın bu kez insana bu kadar uzak bir hayvan türünü seçmesi *Fackel'i* sıkı okuması tahminine dayanıyor. 1922 Aralık ayından itibaren Karl Kraus çok daha sık olarak (Mechtilde Lichnowsky'den alıntılayarak) polemik kavram olan "Mausi"yi kullanıyordu, bununla ilgili tanımı şöyle idi: "bir şey bir şeyin tavrını yapar ve sonunda istenilen şeyin beceriksizliği ortaya çıkarsa: insan kollarını kavuşturup karşısına geçmeli, oyunun bitmesini beklemeli, iyice bakmalı ve rahatsız etmemek için fısıldayarak "Mausi"den başka bir şey söylememeli" (*Die Fackel*, sayı 608-612, s. 71). Bkz. Lensing, 'Fackel'-Leser und Wer- fel-Verehrer', s. 280 ve devamı.
5. Max Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 339.
6. Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 521, karşılaştır *YSY* 367.

7. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 13 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 71.
8. Michal Mares, 'Kafka und die Anarchisten', Koch'un "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM... "ında, s. 90.
9. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 7 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 67'de. – Aslında Kafka'yı Davos'a götürmek isteyen Siegfried Löwy daha önce iki hafta Venedig'te idi, bu yüzden eşlik etmesi söz konusu olamazdı. Dora Diamant'ın anılarına göre kız kardeşlerin biri birlikte gitmişti; oysa öyle ise Kafka'nın Viyana ile sanatoryum arasındaki büyük uzaklığa defalarca değinmesi, sanki bu onlar için yeni bir bilgiymiş gibi anlamsız olurdu.
10. Max Brod'a mektup, 20 Nisan 1924, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 454. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 21 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 74.
11. Robert Klopstock'a mektup, 7 Nisan 1924, Wetscherek'in, KAFKAS LETZTER FREUND'da, s. 69.
12. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 9 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 67 ve devamı. Max Brod'a kartpostal, 9 Nisan 1924, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 453.
13. Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 178. – Brod'un burada Dora Diamant'a yakınlığı Viyana'ya saatlerce süren yolculukta Kafka'yı yağmurdan korumak için Dora'nın arabada ayakta durduğu mutlaka efsane: Wienerwald'daki sanatoryumun hastalara böyle davranmış oluşu düşünülemez. Herhalde Kafka açık araba ile beş kilometre uzaklıktaki Ortmann istasyonuna gitti, bu bile onun durumunda hiç de hoş bir şey değildi.
14. Robert Klopstock'tan Ottla David'e, Nisan ortası 1924 (Kritik-yayın arşivi, Wuppertal). – Markus Hajek (1862-1941) ünlü gırtlak doktoru ve Arthur Schnitzel'in babası olan Johann Schnitzel'in öğrencisiydi. Aynı zamanlarda Viyana polikliniğinde Arthur Schnitzer gibi asistandı, daha sonra onun enişte si oldu. Hajek KLINISCHE ATLAS DER LARYNGOLOGIE'nin ilk çalışanlarındandı (1895), ayrıca da endonasal ameliyatların ilk öncülerindendi. Viyana gırtlak hastalıkları kliniğinde dil ve ses arızaları bölümünü açmıştı.
15. Rotraut Hackermüller'deki kopyaya bkz., KAFKAS LETZTE JAHRE. 1917-1924, Münih 1990, s. 111-113.
16. Karşılaştırınız, Markus Hajek, PATHOLOGIE UND TERAPHIE DER ERKRANKUNGEN DES KEHLKOPFES; DER LUFTRÖHRE UND DER BRONCHITEN, Leipzig 1932, s. 263.
17. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostal, 16 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 73.
18. Konuşma kâğıtlarının üzerinde herhalde Klopstock'a yönelik bir not, Kafka, BRIEFE 1902-1924, s. 487. – Josef Schrammel için bkz. Hackenmüller, KAFKAS LETZTE JAHRE, s. 114 ve devamı. Sigmund Freud'un Hajek'e ameliyat olduktan sonra personelin dikkatsizliği yüzünden nerdeyse kan kaybından ölecekti, Kafka ise bunu bilemezdi. Karşılaştırınız Peter Gay, FREUD.

EINE BIOGRAPHIE FÜR UNSERE ZEIT, Frankfurt am Main 1989, s. 471.

19. Franz Werfel'den Max Brod'a, a.y. 27 Nisan 1924 (Kritik yayın arşivi, Wuppertal). Hajek'in sözüm ona açıklama Brod'un ÜBER FRANZ KAFKA' sından alıntı, s. 178. Enistesini sıkça kabul eden Hajek'in Viyana'da ünlü bir isim olan Werfel'i duymamış oluşu olanaksızdır. Schnitzler'in güncesine göre Hajek'in Schnitzler'le en az bir kere tiyatroya gittiği ve Werfel'in SPIEGELMENSCH adlı oyununu görmesinden bir gün önce görüştüğü anlaşılmaktadır (25 Mayıs 1922 ve 10 Mart 1923; bkz. Arthur Schnitzel, GÜNCE 1920-1922, s. 311; GÜNCE 1923-1926, s. 32 ve devamı.
20. Hermann ve Julie Kafka'ya kartpostalla karşılaştır, 25 Nisan 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 76.- Werfel' in araya soktuğu meclis üyesi Julius Tandler belki de Kafka için Aşağı Avusturya'daki Grimmenstein sanatoryumunda indirimli ya da belki de ücretsiz bir yer bulabilirdi. Kafka bundan vazgeçmişti, çünkü ne bir yolculuğa ne de büyük bir sanatoryumda kalmaya dayanacak gücü yoktu.
21. Oskar Beck'ten Felix Weltsch'e, 3 Mayıs 1924, Brod'dan alıntı, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 179.
22. Dora Diamant ve Kafka'dan Hermann ve Julie Kafka'ya, a.y.19 Mayıs 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTER AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 78. Dora Diamant'tan Elli Hermann'a, 5 Mayıs 1924 (Kritik yayın arşivi, Wup- pertal).
23. Alfred Löwy 28 Şubat 1923'te Madrid'de ölmüştü, bunun üzerine Prag'da Kafkaların büyük bir mirasa konduğu dedikodusu yayılmıştı. Alfred'in kız kardeşi Julie 1923 Eylül ayında Paris'e gidip hukuki ve vergi sorunlarını halletmek isteyince Kafka Brod'a: "Gerçek şu ki miras brüt 600 000 Kron, bu da annem dışında 3 dayı arasında paylaştırılacak. Gene de bu hoş olurdu, ama asıl taraflar Fransız ve İspanyol hükümetleri ve Paris ve Madrid noter ve avukatları." (Max Brod'a mektup, 2 Kasım 1923, Brod/ Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 441) Mirasın ne zaman ve kadar ödendiği bilinmiyor.
24. Bkz. Kafka BRIEFE 1902-1924, s. 484-491.
25. Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 181. – Konuşma kâğıtları üzerinde yer alan şakacı bir not bu gizli evlenme planı hakkında ipucu veriyor: "biz orada oturmak istiyoruz, sen ise hemen dedikoduya başlıyorsun." Bu not anlarının uygunluğu içinde babasının oturduğu yeri ya da Breslau'yu kastetmiş olabilir.
26. ŞARKICI JOSEFINE ve KÜÇÜK BİR KADIN adlı öykülerin ilk basımları söz konusu, ilki *Prager Presse*'de, 20 Nisan 1924'te, ikincisi *Prager Tagblatt*'da, 20 Nisan 1924 (kısaltılmış nüsha). – REÜBENI FÜRST DER JUDEN 1925'te Kurt Wolff'da çıktı. Brod, Kafka'ya romanın başlangıcını daha Mayıs 1923'te okumuştu ve ardından güncesine "Hayran kaldı" diye not düşmüştü.
27. Max Brod'a mektup, 20 Mayıs 1924, Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL'de, s. 456. – Brod 1924 Ocak ayında yarı resmi *Prager Presse*'den *Prager Tagblatt* a geçmişti, orada 1939'a kadar yılda yüz yazıdan fazla yayınladı. Bkz. Peter Dolezal, TOMAS G:MASARYK, MAX BROD UND DAS 'PRAGER TAGBLATT' (1918-1938), Frankfurt am Main, 2004, s. 131 ve devamı).

28. Hermann ve Julie Kafka'ya mektup, a.y. 19 Mayıs 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 79. Robert Klopstock'tan Elli Hermann'a, a.y. 20 Mayıs 1924 (Kritik yayın arşivi, Wuppertal).
29. Brod'dan alıntı, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 185.
30. Klopstock'un terekesinden kalan bir kâğıtta Kafka'nın şu notu var: "Werfel'in romanındaki bir bölümü okuyunuz. Bana Schweiger gibi dokunuyor, bu konuda bir şey söyleyemem." (Wetscherek, KAFKAS LETZTER FREUND, s. 74) Werfel'in VERDİ'si mutlaka Kafka'nın son okuduğu kitap değildi. Çünkü ona Max Brod dışında Die Schmiede Yayınevi'nden de kitap paketi gönderilmişti, bu paket Mayıs başında Kierling'e ulaşmış olmalı. Bir başka kitap ise (hangisi olduğu belli değil) Kafka' nın isteği üzerine kendisine Brod'un araya girmesiyle bir Prag kitabevinden gönderilmişti (bkz. Brod/Kafka, BRIEFWECHSEL, s. 456). – Brod'a 28 Nisan 1924'te mektupla gelen haberde, aynı yerde s. 455.
31. Kafka, MEKTUPLAR 1902-1924, s. 520.
32. Brod, ÜBER FRANZ KAFKA, s. 182.
33. Hermann ve Julie Kafka'ya mektup, 2 Haziran 1924, Kafka, BRIEFE AN DIE ELTERN AUS DEN JAHREN 1922-1924, s. 80-82.
34. Milena Jesenska'nın anma yazısının Almanca çevirisi Hackermüller'in KAFKAS LETZTE JAHRE'si, s. 158 ve devamında. Almanca yazılan ölüm sonrası anma yazıları Born'un, FRANZ KAFKA, KRITIK UND REZEPTION 1924-1938, s. 16 ve devamında.
35. Aynı yerde, s. 57.
36. Urzidil, DA GEHT KAFKA, s. 74.

Kaynakça

a. Kafka

Alt, Peter-Andre: *Franz Kafka. Der ewige Sohn*. München 2005.

Anz, Thomas: >Jemand musste Otto G. verleumdet haben ... Kafka, Werfel, Otto Gross und eine, psychiatrische Geschichte'<, in: *Akzente* 31 (1984), H. 2, s. 184-191.

Baioni, Giuliano: *Kafka. Literatur und Judentum*. Stuttgart/Weimar 1994.

Baudy, Nicolas: >Entrentiens avec Dora Dymant, compagne de Kafka<, in: *Evidences* (Paris), H. 8, Februar 1950.

Bauer-Wabnegg, Walter: >Monster und Maschinen, Artisten und Technik in Franz Kafkas Werk<, in: *Franz Kafka: Schriftverkehr*, hrsg. von Wolf Kittler und Gerhard Neumann. Freiburg i. Br. 1990, s. 316-382.

Benjamin über Kafka. Texte, Briefzeugnisse, Aufzeichnungen. Hrsg. von Hermann Schweppenhäuser. Frankfurt am Main 1981.

Binder, Hartmut: >Franz Kafka und die Wochenschrift ‚Selbstwehr'<, in: *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistes geschichte* 41 (1967), s. 283-304.

Binder, Hartmut (Hrsg.): *Kafka-Handbuch*. Bd. 1: *Der Mensch und seine Zeit*. Bd. 2: Das *Werk und seine Wirkung*. Stuttgart 1979.

Binder, Hartmut: *Kafka-Kommentar zu den Romanen, Rezensionen, Aphorismen und zum Brief an den Vater*. München 1976.

Binder, *Hartmut: Kafka-Kommentar zu saemtlichen Erzaehlungen*. München 1975.

Binder, Hartmut: >Kafka und seine Schwester Ottla<, in: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 12 (1968), s. 403-456.

Binder, Hartmut: >Kafkas Briefscherze. Sein Verhâltnis zu Josef David<, in: *Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft* 13 (1969), s. 536-559.

Binder, Hartmut: >Kafkas Hebrâischstudien. Ein biographisch-interpretatorischer Versuch<, in: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 11 (1967), s. 527-556.

Binder, Hartmut: Kafkas *»Verwandlung«. Entstehung, Deutung, Wirkung*. Frankfurt am Main 2004.

Binder, Hartmut: >Puder und Schleier, Glanz und Genuss. Eine Entdeckung: Kafkas spâte Verlobte Julie Wohryzek<, in: *Neue Zürcher Zeitung*, 28./29. April 2001, s. 49.

Born, Jürgen/Dietz, Ludwig/Pasley, Malcolm/Raabe, Paul/Wagenbach, Kiaus (Hrsg.): *Kafka-Symposion*. Berlin 1965.

Born, Jürgen (Hrsg.): *Franz Kafka. Kritik und Rezeption zu seinen Lebzeiten 1912-1924*. Frankfurt am Main 1979.

Born, Jürgen (Hrsg.): *Franz Kafka. Kritik und Rezeption 1924-1938*. Frankfurt am Main 1983.

Born, Jürgen: *Kafkas Bibliothek. Ein beschreibendes Verzeichnis*. Frankfurt am Main 1990.

Brod, Max: >Der Dichter Franz Kafka<, in: *Die neue Rundschau* 32 (1921), s. 1210-1216.

Brod, Max: *Über Franz Kafka. Frankfurt am Main 1974. Darin: Franz Kafka. Eine Biographie/Franz Kafkas Glauben und Lehre/Verzweiflung und Er- lösung im Werk Franz Kafkas.*

Max Brod. Franz Kafka. Eine Freundschaft. Hrsg. von Malcolm Pasley. Bd. I: *Reiseaufzeichnungen*. Bd. II: *Briefwechsel*. Frankfurt am Main 1987, 1989.

Calasso, Roberto: K. München/Wien 2006.

Canetti, Elias: *Der andere Prozess. Kafkas Briefe an Felice*. München 1969. Türkçe'de: Öbür Dava, Kafka'nın Felice'ye Mektupları Üzerine, Çev.: Kamuran Şipal, Cem Y., 1994

Caputo-Mayr, Maria Luise/Herz, Julius Michael (Hrsg.): *Franz Kafka: Internationale Bibliographie der Primar- und Sekundarliteratur. Eine Ein führung. 2 Bde. 2. erweiterte und überarbeitete* Aufl. München 2000.

Cermâk, Josef: *Franz Kafka: vyrnysly a mystifikace*. Prag 2005.

Cermâk, Josef: >Pobyt Franze Kafky v Plane nad Luznicı (Leto 1922)<, in: *svetova literatura* 34 (1989), H. 1, s. 219-237.

Diamant, Kathi: *Kafka's Last Love. The Mystery of Dora Diamant*. New York 2003.

Dietz, Ludwig: *Franz Kafka. Die Veröffentlichungen zu seinen Lebzeiten (1908-1924). Eine textkritische und kommentierte Bibliographie*. Heidel- berg 1982.

Gelber, Mark H. (Hrsg.): *Kafka, Zionism, and Beyond*. Tübingen 2004.

Gilman, Sander: *Franz Kafka, the Jevish Patient*. New York/London 1995.

Grözinger, Kari Erich: *Kafka und die Kabbala. Das Jüdische im Werk und Denken von Franz Kafka*. Frankfurt am Main 1992.

Grözinger, Karl Erich/Moses, Stephane/Zimmermann, Hans Dieter (Hrsg.): *Kafka und das Judentum*. Frankfurt am Main 1987.

Grusa, Jiri: >Die Verlockung auf dem Dorfe oder, Die Jungfrau und das Ungeheuer'<, in: Hans Dieter Zimmermann (Hrsg.): *Nach erneuter Lektüre: Franz Kafkas »Der Process«*. Würzburg 1992, s. 251-267.

Hackermüller, Rotraut: *Kafkas letzte Jahre. 1917-1924*. München 1990.

Janouch, Gustav: *Gespraeche mit Kafka. Aufzeichnungen und Erinnerungen*. Erweiterte Neuausgabe. Frankfurt am Main 1968.; *Kafka ile Söyleşiler*, Çev.: Kamuran Şipal, Cem Y., 2000

Franz Kafka. Eine Chronik. Zusammengestellt von Roger Hermes, Waltraud John, Hans-Gerd Koch und Anita Widera. Berlin 1999.

Kafka, Franz: *Amtliche Schriften*. Hrsg. von Klaus Hermsdorf. Berlin 1984. [Die Kritische Ausgabe der *Amtlichen Schriften* siehe Verzeichnis der Siglen.]

Kafka, Franz: *Beim Bau der Chinesischen Mauer. Ungedruckte Erzaehlungen und Prosa aus dem Nachlass*. Hrsg. von Max Brod und Hans-Joachim Schoeps. Berlin 1931.

Kafka, Franz: *Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlass*. Prag 1936.
Kafka, Franz: *Briefe* 1902-1924. Frankfurt am Main 1958.
Kafka, Franz: *Briefe an die Eltern aus den Jahren 1922-1924*. Hrsg. von Josef Cermâk und Martin Svatos. Frankfurt am Main 1990.
Kafka, Franz: *Briefe an Felice und andere Korrespondenz aus der Verlobungszeit*. Hrsg. von Erich Heller und Jürgen Born. Frankfurt am Main 1967.
Kafka, Franz: *Briefe an Ottla und die Familie*. Hrsg. von Hartmut Binder und Klaus Wagenbach. Frankfurt am Main 1974.
Karl, Frederik R.: *Franz Kafka. Representative Man*. Boston 1993.
Kilcher, Andreas: >Franz Kafkas »hebrâische Kraftanstrengung<«, in: *Neue Zürcher Zeitung*, 8. April 2000.
Koch, Hans-Gerd (Hrsg.): *»Als Kafka mir entgegenkam ...« Erinnerungen an Franz Kafka*. Erweiterte Neuausgabe. Berlin 2005.
Koch, Hans-Gerd: *Kafka in Berlin. Eine historische Stadtreise*. Berlin 2008.
Koch, Hans-Gerd: >Kafkas Max und Brods Franz: Vexierbild einer Freundschaft<, in: Bodo Plachta (Hrsg.): *Literarische Zusammenarbeit*. Tübingen 2001, s. 245-256.
Koch, Hans-Gerd/Wagenbach, Klaus (Hrsg.): *Kafkas Fabriken*. Marbach am Neckar 2002.
Lensing, Leo A.: >, Fackel<-Leser und Werfel-Verehrer. Anmerkungen zu Kafkas Briefen an Robert Klopstock<, in: Hugo Wetscherek (Hrsg.): *Kafkas letzter Freund. Der Nachlass Robert Klopstock (1899-1972)*. Wien 2003. s. 267-292.
Mitscherlich-Nielsen, Margarete: >Psychoanalytische Bemerkungen zu Franz Kafka<, in: *Psyche* 31 (1977), H. 1., s. 60-83.
Morgenstern, Soma: >Franz Kafka [1]<, >Franz Kafka [2], >Wer ist Franz Kafka?<. In: *Kritiken. Berichte. Tagebücher*. Hrsg. von Ingolf Schulte. Lüneburg 2001, s. 443-448, 449-454, 455-480.
Mülerovâ, Radana: Franz Kafka a Sirem. 2000 [Diplomarbeit, unveröffent- licht].
Murray, Nicholas: *Kafka*. London 2004.
Nekula, Marek: *Franz Kafkas Sprachen*. Tübingen 2003.
Neumann, Gerhard: >Hungerkünstler und Menschenfresser. Zum Verhâltnis von Kunst und kulturellem Ritual im Werk Franz Kafkas<, in: *Franz Kafka: Schriftverkehr*. Hrsg. von Wolf Kittier und Gerhard Neumann. Freiburg i. Br. 1990, s. 399-432.
Northey, Anthony: >The American Cousins and the Prager Asbestwerke<, in: A. Flores (Hrsg.): *The Kafka Debate*. New York 1977, s. 133-146.
Northey, Anthony: >Julie Wohryzek, Franz Kafkas zweite Verlobte<, in: *Freibeuter* 59, Berlin 1994, s. 3-16.
Northey, Anthony: *Kafkas Mischpoche*. Berlin 1988.
Ozick, Cynthia: >The Impossibility of Being Kafka<, in: *The New Yorker*, 11. Januar 1999, s. 80-87.

Pasley, Malcolm: >Die Handschrift redet<, in: *Marbacher Magazin* 52, Marbach am Neckar 1990.
Pawel, Ernst: *Das Leben Franz Kafkas. Eine Biographie*. Reinbek 1990.
Pawel, Ernst: >Kafka's Hebrew Teacher<, in: *The New York Times*, 16. August 1981.
Politzer, Heinz: *Franz Kafka, der Künstler*. Frankfurt am Main 1965.
Robert, Marthe: *Einsam wie Franz Kafka*. Frankfurt am Main 1985.
Robertson, Ritchie: *Kafka. Judentum Gesellschaft Literatür*. Stuttgart 1988.
Rost, Nico: >Persoonlijke ontmoetingen met Franz Kafka en mijn Tsje- chische vrienden<, in: *De Vlaamse Gids* 48 (1964), Feb., s. 75-97.
Schoeps, Julius H. (Hrsg.): *Im Streit um Kafka und das Judentum. Max Brod, Hans-Joachim Schoeps, Briefwechsel*. Königstein/Ts. 1985.
Schütterle, Annette: *Franz Kafkas Oktavhefte. Ein Schreibprozeß als »System des Teilbaues«*. Freiburg i. Br. 2002.
Schütterle, Annette: >Franz Kafkas ‚Tropische Münchhausiade'. Eine Lesung in München<, in: *Freibeuter* 75, s. 153-156.
Siebenschein, Hugo u. a.: *Franz Kafka a Praha. Vzpommky / Uvahy / Dokumenty*. Prag 1947.
Stach, Reiner: *Kafka. Die Jahre der Entscheidungen*. Frankfurt am Main 2002; *Karar Yılları*, Çev.: Sezer Duru, Sel Yayıncılık, 2013
Stach, Reiner: *Kafkas erotischer Mythos. Eine asthetische Konstruktion des Weiblichen*. Frankfurt am Main 1987.
Stoelzl, Christoph: *Kafkas böses Böhmen. Zur Sozialgeschichte eines Prager Juden*. Frankfurt am Main 1989.
Tismar, Jens: >Kafkas ‚Schakale und Araber' im zionistischen Kontext betrachtet<, in: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 19 (1975), s. 306-323.
Unseld, Joachim: *Franz Kafka. Ein Schriftstellerleben. Die Geschichte seiner Veröffentlichungen*. München/Wien 1982.
Urzidil, Johannes: *Da geht Kafka*. Zürich/Stuttgart 1965.
Voigts, Manfred: *Kafka und die jüdisch-zionistische Frau. Diskussionen um Erotik und Sexualitat im Prager Zionismus*. Würzburg 2007.
Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben*. Zweite Neuaus- ' gabe. Berlin 1995.
Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka. Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912*. Bern 1958. Neuausgabe Berlin 2006; *Franz Kafka Yaşam Öyküsü*, Çev.: Kamuran Şipal, Cem Y., 1997
Wagenbach, Klaus: *Kafkas Prag. Ein Reiselesebuch*. Berlin 1993.
Wagnerovâ, Alena: *»Im Hauptquartier des Lârms«. Die Familie Kafka aus Prag*. Köln 1997.
Weiss, Ernst: >Bemerkungen zu den Tagebüchern und Briefen Franz Kafkas<, in: *Mass und Wert*, 1 (1937/38), s. 319-325.
Wetscherek, Hugo (Hrsg.): *Kafkas letzter Freund. Der Nachlass Robert Klopstock (1899-1972)*. Mit kommentierter Erstveröffentlichung von 38 teils ungedruck-

ten Briefen Franz Kafkas. Mit Beitraegen von Leonhard M. Fiedler und Leo A. Lensing. [= Katalog Nr. 13 des Antiquariats Inlibris] Wien 2003.
Zischler, Hanns: *Kafka geht ins Kino*. Reinbek 1996.

b. Edebiyat ve Edebiyat Bilimi

Arnann, Klaus/Wallas, Armin A. (Hrsg.): *Expressionismus in Österreich*. Wien/ Köln/Weimar 1994.
Binder, Hartmut (Hrsg.): *Brennpunkt Berlin. Prager Schriftsteller in der deutschen Metropole*. Bonn 1995.
Binder, Hartmut (Hrsg.): *Prager Profile. Vergessene Autoren im Schatten Kafkas*. Berlin 1991.
Binder, Hartmut: >Ernst Polak - Literat ohne Werk. Zu den Kaffeehauszirkeln in Prag und Wien<, in: *Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft* 23 (1979), s. 366-415.
Blei, Franz: *Das grosse Bestiarium der modernen Literatur*, Berlin 1922. Brenner, Josef Chaim: *Unfruchtbarkeit und Scheitern oder Buch des Ringens*. Tel Aviv 1920.
Brod, Max: >Gerhart Hauptmanns Frauengestalten<, in: *Die neue Rundschau* 33 (1922), s. 1131-1141.
Brod, Max: *Das grofie Wagnis*. Leipzig/Wien 1918.
Brod, Max: *Leben mit einer Göttin*. München 1923.
Brod, Max: *Mira. Ein Roman um Hofmannsthal*. München 1958.
Brod, Max: >Die neue Zeitschrift<, in: *Die iveissen Blâtter* 1 (1913-14), s. 1227-1230.
Brod, Max: *Der Prager Kreis*. Frankfurt am Main 1979.
Brod, Max: *Reubeni. Fürst der Juden. Ein Renaissanceroman*. München 1925.
Brod, Max: *Streitbares Leben. Autobiographie 1884-1968*. Frankfurt am Main 1979.
Brod, Max: *Tycho Brahes Weg zu Gott*. München 1915.
Buber-Neumann, Margarete: *Milena. Kafkas Freundin*. München 1963.
Cernâ, Jana: *Milena Jesenskâ*. Frankfurt am Main 1985.
Corino, Karl: *Robert Musil. Eine Biographie*. Reinbek 2003.
Dietz, Ludwig: >Kurt Wolffs Bücherei ‚Der jüngste Tag'. Seine Geschichte und Bibliographies in: *Philobiblon* 7 (1963), s. 96-118.
Doderer, Heimito von: *Die erleuchteten Fenster oder Die Menschwerdung des Amtsrates Julius Zihal*. München 1995.
Doderer, Heimito von: *Die Strudlhofstiege oder Melzer und die Tiefe der Jahre*. München 1995.
Fiala-Fürst, Ingeborg: *Der Beitrag der Prager deutschen Literatür zum deutschen Expressionismus. Relevante Topoi ausgewahlte Werke*. St. Ingbert 1996.
Fiedler, Leonhard M.: >‚Um Hofmannsthal'. Max Brod und Hugo von Hofmannsthal. Briefe, Notizen<, in: *Hofmannsthal-Blatter*, H. 30 (August 1985), s. 23-45.

Fischer, Samuel/Fischer, Hedwig: *Briefwechsel mit Autoren*. Hrsg. von Dierk Rodewald und Corinna Fiedler. Frankfurt am Main 1989.

Göbel, Wolfram: *Der Kurt Wolff Verlag 1913-1930. Expressionismus als verlegerische Aufgabe*. Sonderdruck aus: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, Bd. XV und XVI, Sp. 521-1456, Frankfurt am Main 1976 und 1977. Reprint: München 2000.

Gold, Hugo (Hrsg.): *Max Brod. Ein Gedenkbuch. 1884-1969*. Tel Aviv 1969.

Goldstücker, Eduard: *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatür*. Prag 1967

Haas, Willy: *Die literarische Welt. Erinnerungen*. München 1957.

Hermann, Frank/Schmitz, Heinke: >Avantgarde und Kommerz. Der Verlag Die Schmiede Berlin 1921-1929<, in: *Buchhandelsgeschichte*, 1991, H. 4, s. B129-B150.

Heydemann, Klaus: >Der Titularfeldwebel. Stefan Zweig im Kriegsarchiv<, in: *Stefan Zweig 1881/1981. Aufsatze und Dokumente*. Hrsg. von der Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatür (= *Zirkular*; Sondernummer 2, Oktober 1981). Wien.

Hockaday, Mary: *Kafka, Love and Courage. The Life of Milena Jesenskâ*. London 1997.

Hugo von Hofmannsthal/Richard Beer-Hofmann: *Briefwechsel*. Hrsg. von Rudolf Hirsch und Eugene Weber. Frankfurt am Main 1972.

Hofmannsthal, Hugo von: *Briefwechsel mit Ottonie Grafin Degenfeld und Julie Freifrau von Wedelstadt*. Hrsg. von Marie Therese Miller-Degenfeld. 2. Aufl., Frankfurt am Main 1986.

Jesenskâ, Milena: *»Alles ist Leben«. Feuilletons und Reportagen 1919-1939*. Hrsg. von Dorothea Rein. Frankfurt am Main 1984.

Jungk, Peter Stephan: *Franz Werfel. Eine Lebensgeschichte*. Frankfurt am Main 1987.

Kaus, Gina: *Und was für ein Leben. Mit Liebe und Literatur, Theater und Film*. Hamburg 1979.

Kayser, Werner/Gronemeyer, Horst: *Max Brod*. Hamburger Bibliographien Band 12. Hamburg 1972.

Kisch, Egon Erwin: *Briefe an den Bruder Paul und an die Mutter 1905-1936*. Berlin/Weimar 1978.

Kisch, Egon Erwin: *Briefe an Jarmila*. Hrsg. von Klaus Haupt. Berlin 1998.

Kraus, Karl: *Die letzten Tage der Menschheit. Tragödie in 5 Akten mit Vorspiel und Epilog*. Wien 1919.

Kraus, Karl: *Literatur oder Man wird doch da sehn. Magische Operette in 2 Teilen*. Wien 1921.

Krolop, Kurt: *Reflexionen der Fackel. Neue Studien über Kari Kraus*. Wien 1994.

Mann, Thomas: >Ludwig Hardt<, in: ders.: *Essays* II. 1914-1926. Hrsg. von Hermann Kurzke. Frankfurt am Main 2002, s. 303-305.

Mann, Thomas: *Tagebücher* 1918-1921. Frankfurt am Main 1979.

Morgenstern, Soma: *Kritiken, Berichte, Tagebücher*. Hrsg. von Ingolf Schulte. Lüneburg 2001.
Musil, Robert: *Briefe 1901-1942*. Hrsg. von Adolf Frise. Reinbek 1981.
Musil, Robert: *Tagebücher*. Hrsg. von Adolf Frise. Reinbek 1983.
Pazi, Margarita: *Fünf Autoren des Prager Kreises*. Frankfurt am Main ete. 1978.
Pazi, Margarita (Hrsg.): *Max Brod 1884-1984. Untersuchungen zu Max Brods literarischen und philosophischen Schriften*. New York ete. 1987.
Pazi, Margarita: *Staub und Sterne. Aufsatze zur deutsch-jüdischen Literatür*. Göttingen 2001.
Pazi, Margarita/Zimmermann, Hans Dieter (Hrsg.): *Berlin und der Prager Kreis*. Würzburg 1991.
Pulver Max: *Erinnerungen an eine europdisehe Zeit*. Zürich 1953.
Raabe, Paul (Hrsg.): *Expressionismus. Aufzeichnungen und Erinnerungen*. Olten/ Freiburg 1965.
Rilke, Rainer Maria: *Briefe zur Politik*. Hrsg. von Joachim W. Storck. Frankfurt am Main/Leipzig 1992.
Sahl, Hans: Erinnerungen an Ernst Weiss, in: *Weisse-Blatter*, Nr. 2 (August 1973), s. 4.
Srâmkova, Barbora: *Max Brod und die tschechische Kultur*. Diss. Berlin 2007.
Schamschula, Walter: >Franz Werfel und die Tschechen<, in: Herbert Zeman (Hrsg.): *Die österreichische Literatur. Ihr Profil von der Jahrhundertwende his zur Gegenwart* (1880-1980). Graz 1989, s. 343-359.
Schamschula, Walter: >Max Brod und die tschechische Literatur<, in: Margarita Pazi (Hrsg.): *Max Brod 1884-1984. Untersuchungen zu Max Brods literarischen und philosophischen Schriften*. New York ete. 1987, s. 233-249.
Schnitzler, Arthur: *Tagebuch*. Bd. 7:1920-1922. Wien 1993. Bd. 8:1923-1926. Wien 1995.
Steenfatt, Margret: *Milena Jesenskâ. Biographie einer Befreiung*. Hamburg 2002.
Sternheim, Carl: *Briefe II. Briefwechsel mit Thea Sternheim, Dorothea und Klaus Sternheim*. Hrsg. von Wolfgang Wendler. Darmstadt 1988.
Sternheim, Thea: *Tagebücher 1903-1971*. Hrsg. von Thomas Ehrsam und Regula Wyss. Bd. 3:1936-1951. Göttingen 2002.
Timms, Edward: *Karl Kraus. Satiriker der Apokalypse. Leben und Werk 1874 bis 1918*. Frankfurt am Main 1999.
Ungern-Sternberg, Christoph von: *Willy Haas 1891-1973. »Ein grosser Regisseur der Literatur«*. München 2007.
Wagenknecht, Christian: >Die Vorlesungen von Kari Kraus. Ein ehrono-logisches Verzeichnis<. In: *Kraus-Hefte*, H. 35/36 (1985), s. 1-30.
Wagnerovâ, Alena (Hrsg.): *»Ich hâtte zu antworten tage- und naechtelang«. Die Briefe von Milena*. Mannheim 1996.
Wagnerovâ, Alena: *Milena Jesenskâ. »Alle meine Artikel sind Liebesbriefe«. Biographie*. Mannheim 1994.

Walter, Hans-Albert: *Deutsche Exilliteratur 1933-1950. Bd. 1.1: Die Mentalitat der Weimardeutschen/Die »Politisierung« der Intellektuellen*. Stuttgart/ Weimar 2003.
Weiskopf, F. C.: *Das Slawenlied*. Berlin 1960.
Weiss, Ernst: *Die Feuerprobe*. Berlin 1923.
Weiss, Ernst: *Franziska*. Berlin 1919.
Weiss, Ernst: *Der Kampf*. Berlin 1916.
Werfel, Franz: *Schweiger. Trauerspiel in 3 Akten*. München 1922.
Werfel, Franz: *Spiegelmensch. Magische Trilogie*. München 1920.
Werfel, Franz: *Verdi. Roman der Oper*. Wien/Berlin 1924
Werfel, Franz: *Zwischen Oben und Unten. Prosa, Tagebücher, Aphorismen, Literarische Nachtraege*. 2. Aufl., München/Wien 1975.
Wolff, Kurt: *Autoren, Bücher, Abenteuer. Betrachtungen und Erinnerungen eines Verlegers*. Berlin 1965.
Wolff, Kurt: *Briefwechsel eines Verlegers 1911-1963*. Hrsg. von Bernhard Zeller und Ellen Otten. Ergânzte Ausgabe. Frankfurt am Main 1980.
Zweig, Stefan: *Briefe 1914-1919*. Hrsg. von Knut Beck, Jeffrey B. Berlin und Natascha Weschenbach-Feggeler. Frankfurt am Main 1998.
Zweig, Stefan: *Tagebücher*. Frankfurt am Main 1984; *Günlükler*, Çev.: İlknur Özdemir, Can Y., 1997
Zweig, Stefan: *Die Welt von Gestern*. Frankfurt am Main 1970; *Dünün Dünyası*, Çev.: Gülperi Sert, Can Y., 1985

c. Felsefde, Sosyoloji, Psikoloji, Pedagoji

Blüher, Hans: *Die Rolle der Erotik in der maennlichen Gesellschaft. Eine Theorie der menschlichen Staatsbildung nach Wesen und Wert*. 2 Bde. Jena 1917-19.
Federn, Paul: *Zur Psychologie der Revolution: Die vaterlose Gesellschaft. Nach Vortraegen in der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung und im Monistenbund*. Leipzig/Wien 1919.
Foerster, Friedrich Wilhelm: *Jugendlehre. Ein Buch für Eltern, Lehrer und Geistliche*. Berlin 1904
Gay, Peter: *Freud. Eine Biographie für unsere Zeit*. Frankfurt am Main 1989.
Gross, Otto: >Die kommunistische Grundidee in der Paradiessymbolik<, in: *Sowjet* 1 (1919), s. 12-27.
Hoschek, Maria: *Friedrich Wilhelm Foerster (1869-1966). Mit besonderer Berücksichtigung seiner Beziehungen zu Osterreich*. Frankfurt am Main 2002.
Kierkegaard, Sören: *Buch des Richters*. Seine Tagebücher 1833-1855 im Aus- zug aus dem Dânischen von Hermann Gottsched. Jena/Leipzig 1905.
Kierkegaard, Sören: *Stadien auf dem Lebensweg*. Jena 1914.
Gustav Landauer - Fritz Mauthner. Briefwechsel 1890-1919. Hrsg. von Hanna Delf u. Julius H. Schoeps. München 1994.
Tagger, Theodor: *Das neue Geschlecht. Programmschrift gegen die Metapher*. Berlin 1917.

Weltsch, Felix/Brod, Max: *Anschauung und Begriff. Grundzüge eines Systems der Begriffsbildung*. Leipzig 1913.

d. Yahudilik

Abeles, Otto: *Jüdische Flüchtlinge. Szenen und Gestalten. Wien*/Berlin 1918.
Bajohr, Frank: *»Unser Hotelist judenfrei«. Bader-Antisemitismus im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main 2003.
Bârsch, Claus-Ekkehard: *Max Brod im Kampf um das Judentum. Zum Leben und Werk eines deutsch-jüdischen Dichters aus Prag*. Wien 1992.
Benjamin, Walter/Scholem, Gershom: *Briefwechsel*. Frankfurt am Main 1980.
Bergman [!], Hugo Schmuel: *Tagebücher und Briefe*. Hrsg. von Miriam Sambursky. Bd. 1:1901-1948. Königstein 1985.
Bergmann, Hugo: *Jawne und Jerusalem. Gesammelte Aufsatze*. Berlin 1919. Reprint: Königstein/Taunus 1981.
Blüher, Hans: *Secessio Judaica. Philosophische Grundlegung der historischen Situation des Judentums und der antisemitischen Bewegung. Berlin* 1922.
Brenner, Michael: *Jüdische Kultur in der Weimarer Republik*. München 2000.
Brod, Max: >Franz Werfels, christliche Sendung', in: *Der Jude*, 1 (1916-17), s. 717-724.
Brod, Max: *Heidentum Christentum Judentum. Ein Bekenntnisbuch*. 2 Bde. München 1921.
Brod, Max: *Sozialismus und Zionismus*. Berlin/Wien 1920.
Brod, Max: >Unsere Literaten und die Gemeinschaft<, in: *Der Jude* 1 (1916-17), s. 457—464.
Buber, Martin: *Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten*. Hrsg. von Grete Schaeder. Bd. 1:1897-1918. Heidelberg 1972.
Buber, Martin: >Die Eroberung Palâstinas<, in: *Der Jude*, 2 (1917-18), s. 633 f.
Buber, Martin: >Vorbemerkung über Franz Werfel<, in: *Der Jude*, 2 (1917-18), s. 109-112.
Chasanowitsch, Leon/Motzkin, Leo (Hrsg.): *Die Judenfrage der Gegenwart. Dokumentensammlung*. Stockholm 1919.
Cohen, Gary B.: >Jews in German Society: Prague, 1860-1914<, in: David Bronsen (Hrsg.)•. *Jews and Germans from 1860 to 1933: The Problematic Symbiosis*. Heidelberg 1979.
Eliasberg, Alexander: *Sagen polnischer Juden*. München 1926.
Fromer, Jakob: *Der babylonische Talmud*. Berlin 1909.
Graetz, Heinrich: *Volkstümliche Geschichte der Juden*. 3 Bde. Leipzig 1888.
Grözinger, Karl Erich: *Jüdisches Denken. Theologie - Philosophie - Mystik*, Bd. 2: *Von der mittelalterlichen Kabbala zum Hasidismus*. Frankfurt am Main/New York 2005.
Gronemann, Sammy: *Hawdoloh und Zapfenstreich. Erinnerungen an die ostjüdische Etappe 1916-18*. Berlin 1924.

Grünberg, Abraham: *Ein jüdisch-polnisch-russisches Jubilaum. (Der grosse Pogrom von Sedlice im Jahre 1906).* Prag 1916.

Hackeschmidt, Jörg: >Jüdische Orthodoxie und zionistische Jugendkultur im frühen 20. Jahrhundert<, in: Andrea Schatz/Christian Wies (Hrsg.): Janusfiguren. »Jüdische Heimstaette«, *Exil und Nation im deutschen Zionismus.* Berlin 2006. s. 81-101.

Haumann, Heiko: >Zionismus und die Krise jüdischen Selbstverstândnisses<, in: ders. (Hrsg.): *Der Traum von Israel. Die Ursprünge des modernen Zionismus.* Weinheim 1998. s. 9-64.

Herzog, Andreas (Hrsg.): *Ost und West. Jüdische Publizistik 1901-1928.* Leipzig 1996.

Holitscher, Arthur: *Reise durch das jüdische Palastina.* Berlin 1922. *Das jüdische Prag. Eine Sammelschrift.* Prag (Verlag der Selbstwehr) 1917.

Kieval, Hillel J.: *The Making of the Czech Jewry. National Conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870-1918.* Oxford University Press 1988.

Krojanker, Gustav (Hrsg.): *Juden in der deutschen Literatür.* Berlin 1922.

Kreppel, J.: *Juden und Judentum von heute. Ein Handhuch.* Berlin 1925.

Kudela, Jiri: >Die Emigration galizischer und osteuropâischer Juden nach Böhmen und Prag zwischen 1914-1916/17<, in: *Studia rosenthaliana* 23 (1989), s. 119-134.

Kudela, Jiri: >Galician and East European Refugees in the Historic Lands: 1914-16<, in: *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews* 4 (1991-92), s. 15-32.

Landauer, Gustav: >Christlich und christlich, jüdisch und jüdisch<, in: *Der Jude*, 1 (1916/17), s. 851 f.

Langer, Frantisek: >My Brother Jin<, in: Langer, Jiric *Nine Gates*. London 1961, s. vii-xxxi.

Langer, Georg: *Die Erotik der Kabbala.* Prag 1923.

Langer, Jiri (Georg): *Devet bran. [Neun Tore. Das Geheimnis der Chassidim].* Prag 1937.

Lappin, Eleonore: *Der Jude* 1916-1928. *Jüdische Moderne zwischen Universalismus und Partikularismus.* Tübingen 2000.

Lehmann, Siegfried: >Jüdische Volksarbeit<, in: *Der Jude*, 1 (1916/17), s. 104-111.

Lehmann, Siegfried: *Das jüdische Volksheim Berlin. Erster Bericht. Mai-Dezember 1916.* Berlin 1916.

Lehmann, Siegfried: >Von der Strafienhorde zur Gemeinschaft<, in: *Der Jude*, 2. Sonderheft, 1926, s. 22-36.

Menczel-Ben-Tovim, Puah (Hrsg.): *Leben und Wirken. Unser erzieherisches Werk. In memoriam Dr. Josef Schlomo Menczel, 1903-1953.* Jerusalem 1983.

Meyer, Michael A. (Hrsg.): *Deutsch-jüdische Geschichte in der Neuzeit*, Bd. III: *Umstrittene Integration 1871-1918.* München 1997.

Mıskovâ, Alena: >Die Lage der Juden an der Prager Deutschen Universitât<, in: Jörg K. Hoensch u.a. (Hrsg.): *Judenemanzipation - Antisemitismus - Verfolgung in Deutschland, Österreich-Ungarn, den Böhmischen Landern und in der Slomakei*. Essen 1999. s. 117-129.

Naor, Mordecai: *Eretz Israel. Das 20. Jahrhundert*. Köln 1998.

Nekula, Marek/Koschmal, Walter: *Juden zwischen Deutschen und Tschechen. Sprachliche und kulturelle Identitaten in Böhmen 1800-1945*. München 2006.

Rath, Moses: *Lehrbuch der hebraeischen Sprache für Schul- und Selbstunterrich*, 2. Aufl., Wien 1917.

Rechter, David: *The Jews of Vienna and the First World War*. London/Portland, Oregon 2001.

Rozenblit, Marsha L.: *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habs- burg Austria during World War* I. Oxford University Press 2001.

Rychnovsky, Ernst (Hrsg.): *Masaryk und das Judentum*. Prag 1930.

Sagen polnischer Juden. *Ausgewâhlt und übertragen von Alexander Eliasberg*. München 1916.

Schoeps, Julius H./Schlör, Joachim (Hrsg.): *Antisemitismus. Vorurteile und Mythen*. München/Zürich 1995.

Scholem, Gershom: *Tagebücher*. 1. Halbband: 1913-1917. Hrsg. von Karlfried Gründer und Friedrich Niewöhner. Frankfurt am Main 1995.

Scholem, Gershom: *Von Berlin nach Jerusalem. Jugenderinnerungen. Er- weiterte Ausgabe*. Frankfurt am Main 1997.

Schuster, Frank M.: *Zwischen allen Fronten. Osteuropaische Juden waehrend des Ersten Weltkrieges (1914-1919)*. Köln/Weimar/Wien 2004.

Segev, Tom: *Es war einmal ein Palastina. Juden und Araber vor der Staatsgründung Israels*. München 2005.

Sieg, Ulrich: *Jüdische Intellektuelle im Ersten Weltkrieg. Kriegserfahrungen, weltanschauliche Debatten und kulturelle Neuentwürfe*. Berlin 2001.

Stölzl, Christoph: >Die »Burg« und die Juden. T. G. Masaryk und sein Kreis im Spannungsfeld der jüdischen Frage: Assimilation, Antisemitismus und Zionismus<, in: Kari Bosl (Hrsg.): *Die »Burg«. Einflussreiche politische Krafte um Masaryk und Benes*, Bd. 2. München/Wien 1974. s. 79-110.

Vom Judentum. *Ein Sammelbuch*. Hrsg. vom Verein jüdischer Hochschüler Bar-Kochba in Prag. Leipzig 1913.

Wassermann, Jakob: *Mein Weg als Deutscher und Jude*. Berlin 1921.

Welling, Martin: »Vom Hafi so eng umkreist«. *Der Erste Weltkrieg aus der Sicht der Prager Juden*. Frankfurt am Main 2003.

Weltsch, Felix (Hrsg.): *Dichter, Denker, Helfer: Max Brod zum fünfzigsten Geburtstag*. Mâhrisch-Ostrau 1934.

Werfel, Franz: >Die christliche Sendung. Ein offener Brief an Kurt Hiller<, in: *Die neue Rundschau*, 28 (1917), s. 92-105.

Zechlin, Egmont: *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*. Göttingen 1969.

e. Politik Tarih, Sosyal Tarih, Kültür Tarihi

Biersack, Werner: *Der Fremdenverkehr im Kurort Meran.* 1967.

Binder, Hartmut: *Wo Kafka und seine Freunde zu Gast waren. Prager Kaffeehaeuser und Vergnügungsstaetten in historischen Bilddokumenten.* Prag/ Furth im Wald 2000.

Biwald, Brigitte: *Von Helden und Krüppeln. Das österreichisch-ungarische Militaersanitaetswesen im Ersten Weltkrieg.* 2 Bde. Wien 2002.

Bössi, Gustav: *Die Not in Berlin. Tatsachen und Zahlen.* Berlin 1923. Wieder- abgedruckt in: Christian Engeli (Hrsg.): Gustav Bössi. *Oberbürgermeister 1921-1930. Beitraege zur Kommunalpolitik.* Berlin 1981. s. 1-32.

Bosl, Karl (Hrsg.): *Aktüelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik.* München/Wien 1969.

Breiter, Marion: *Hinter der Front. Zum Leben der Zivilbevölkerung im Wien des Ersten Weltkriegs.* Diss. Wien 1991

Brod, Max: *Leos Janâcek. Leben und Werk.* Wien 1925.

Butschek, Felix: *Statistiscbe Reihen zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte. Die österreichische Wirtschaft seit der industriellen Revolution.* Wien, 1993.

Capek, Karel: *Gesprache mit Masaryk.* Stuttgart/München 2001.

Dolezal, Pavel: *Tomas G. Masaryk, Max Brod und das Prager Tagblatt (1918-1938). Deutsch-tschechische Annaeherung als publizistische Aufgabe.* Frankfurt am Main 2004.

Eissler, K.R.: *Freud und Wagner-Jauregg vor der Kommission zur Erbebung militarischer Pflichtverletzungen.* Wien 1979.

Epkenhans, Michael: >Kriegswaffen - Strategie, Einsatz, Wirkung<, in: Rolf Spilker/Bernd Ulrich (Hrsg.): *Der Tod als Machinist. Der industrialisierte Krieg 1914-1918* (Katalog zur Ausstellung im Museum Industriekultur Osnabrück, 17. Mai-23. August 1998).

Godefroid, Annette: *Steglitz. Geschichte der Berliner Verwaltungsbezirke*, hrsg. von Wolfgang Ribbe, Bd. 7. Berlin 1989.

Glatzer, Ruth (Hrsg.): *Berlin zur Weimarer Zeit. Panorama einer Metropole 1919-1933.* Berlin 2000.

Graham, Frank D.: *Exchange, Prices, and Production in Hyper-Inflation: Germany 1920-1923.* Princeton 1930. Reprint: New York 1967.

Hanisch, Ernst: *Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert.* Wien 1994.

Hirsch, Ernst: *Der Wehrpflichtige.* Wien 1913.

Hirschfeld, Magnus (Hrsg.): *Sittengeschichte der jüngsten Zeit. Eine Darstellung der Kultur, Sittlichkeit und Erotik des zwanzigsten Jahrhunderts.* Leipzig/Wien 1930-32.

Hoensch, Jörg K.: *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart.* 3. Aufl. München 1997.

Hösch, Edgar: *Geschichte der Balkanlaender. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart.* München 1999.

Holtfrerich, Carl-Ludwig: *Die deutsche Inflation 1914-1923. Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive*. Berlin/New York 1980.
Internationales *Baderhandbuch*. Berlin 1914.
Keegan, John: *Der Erste Weltkrieg. Eine europaische Tragödie*. Reinbek 2000.
Kleindel, Walter: *Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur*. Wien 1995.
Kunz, Andreas: >Verteilungskampf oder Interessenkonsensus? Einkommensent wicklung und Sozialverhalten von Arbeitnehmergruppen in der Infla- tionszeit 1914 bis 1924<, in: Gerald D. Feldmanu.a. (Hrsg.): *Die deutscloe Inflation. Eine Zwischenbilanz*. Berlin/New York 1982. s. 347-384.
Lange, Britta: *Einen Krieg ausstellen. Die >Deutsche Kriegsausstellung< 1916 in Berlin*. Berlin 2003.
Lemberg, Hans: >1918: Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen<, in: Detlev Brandes u.a. (Hrsg.): *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken*. Essen 2007. s. 119-135.
Lemberg, Hans (Hrsg.): *Universitaeten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitaeten im 19. und 20. Jahrhundert*. München 2003.
Linnenkohl, Hans: *Vom Einzelschuss zur Feuerwalze. Der Wettlauf zwischen Technik und Taktik im Ersten Weltkrieg*. Koblenz 1990.
Mamatey, Victor S./Luza, Radomu'r (Hrsg.): *Geschichte der Tschecho- slowakischen Repuhlik 1918-1948*. Wien/Köln/Graz 1980.
Marschner, Robert: *Die Fürsorge der Frauen für die heimkehrenden Krieger. Sammlung gemeinnütziger Vorträge*, hrsg. vom Deutschen Vereine zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse in Prag. Prag 1916.
Mendelssohn, Peter de: *Hellerau, mein unverlierbares Europa*. Dresden 1993.
Mentzel, Walter: *Kriegsflüchtlinge in Cisleithanien im Ersten Weltkrieg*. Diss. Wien 1997.
Mommsen, Hans/Kovâc, Dusan/Malır, Jin (Hrsg.): *Der Erste Weltkrieg und die Beziehungen zwischen Tschechen, Slowaken und Deutschen*. Essen 2001.
Nitschke, Thomas: Die Gartenstadt *Hellerau als Paedagogische Provinz*. Dresden 2003.
Ostwald, Hans: *Sittengeschichte der Inflation. Ein Kulturdokument aus den Jahren des Marktsturzes*. Berlin 1931.
Pawlowsky, Adolf: *Einjaehriger Praesenzdienst (Einjaehrig-Freiwilligendienst)*. Prag 1910.
Pichlık, Karel: >Zur Kritik der Leğenden um das Jahr 1918<, in: Kari Bosl (Hrsg.): *Aktüelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik*. München/Wien 1919. s. 79-92.
Plaschka, Richard Georg/Haselsteiner, Horst/Suppan, Arnold: *Innere Front. Militaerassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*, Bd. 2: Umsturz. München 1974.
Rauchensteiner, Manfried: *Der Tod des Doppeladlers. Osterreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz/Wien/Köln 1993.

Redlich, Joseph: Österreichische *Regierung und Verwaltung im Weltkriege*. Wien/New Haven 1925.
Ribbe, Wolfgang (Hrsg.): *Geschichte Berlins*. Bd. 2: Von der Mârzrevolution bis zur Gegenwart. München 1987.
Rott, Wenzel: *Der politische Bezirk Podersam*. Prag 1902-1905.
Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien 1997.
Salfellner, Harald: *Das Goldene Gaeschen*. Prag 1998.
Saltarino, Signor: *Fahrend Volk. Abnormitaten, Kuriositaten und interessante Vertreter der wandernden Künstlerwelt*. Leipzig 1895.
Sandgruber, Roman: *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Wien 1995.
Sauermann, Eberhard: *Literarische Kriegsfürsorge. Österreichische Dichter und Publizisten im Ersten Weltkrieg*. Wien/Köln/Weimar 2000.
Schmitz, Walter/Udolph, Ludger: *»Tripolis Praga«. Die Prager >Moderne< um 1900. Katalogbuch*. Dresden2001.
Slapnicka, Helmut: >Recht und Verfassung der Tschechoslowakei 1918-1938<, in: Kari Bosl (Hrsg.): *Aktüelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik*. München/Wien 1919, s. 93-111.
Spann, Gustav: *Zensur in Österreich wahrend des 1. Weltkrieges 1914-1918*. Diss. Wien 1972.
Spector, Scott: *Prague Territories. National Conflict and Cultural Innovation in Franz Kafka's Fin de Siecle*. Berkeley/Los Angeles/London 2000.
Statisticky lexikon obci v Cechdch. Prag 1924.
Teichova, Alice/Matis, Herbert (Hrsg.): *Österreich und die Tschecho- slowakei 1918-1938. Die wirtschaftliche Neuordnung in Zentraleuropa in der Zwischenkriegszeit*. Wien/Köln/Weimar 1996.
Ulrich, Bemd/Ziemann, Benjamin (Hrsg.): *Frontalltag im Ersten Weltkrieg. Wahn und Wirklichkeit*. Frankfurt am Main 1994.
Urban, Otto: Die tschechische Gesellschaft 1848-1918. 2 Bde. Wien/Köln/Weimar 1994.
Wetzel, Jürgen: *Zehlendorf. Geschichte der Berliner Verwaltungsbezirke*, hrsg. von Wolfgang Ribbe, Bd. 12. Berlin 1988.
Zipek, Alois: >Zasobovâm Prahy v r. 1918 az do prevratu< [Die Versorgung Prags im Jahr 1918 bis zum Umsturz], in: ders. (Hrsg.): *Domov za vâlky. Svedectvi ûcastmkü* [Die Heimat wâhrend des Krieges. Erlebnisberichte], Bd. 5. Prag 1931.

f. Tıp Tarihi

Bochalli, Dr.: >Grippe und Tuberkulose<, in: *Münchener Medizinische Wochenschrift* 66 (1919), H. 12, s. 330.
Derblich, Wolfgang: *Die simulirten Krankheiten der Wehrpflichtigen*. Wien 1878.

Deusche, Gustav: >Grippe und Tuberkulose<, in: *Münchener Medizinische Wochenscbrift* 66 (1919), H. 17, s. 464 f.
Dinges, Martin (Hrsg.): *Medizinkritische Beivegungen im Deutschen Reich* (ca. 1870-ca. 1933). Stuttgart 1996.
Dörbeck, Franz: >Die Influenzaepidemie des Jahres 1918<, in: *Deutsche Medizinische Wochenschrift* 45 (1919), H. 26, s. 716-718.
Eisenstaedt, Kari: >Gibt es âusseere Anzeichen einer phthisischen Konstitution?<, in: *Zeitschrift für Tuherkulose* 55 (1929), s. 27-40.
Elias, Herbert: >Grippe<, in: Pirquet, Clemens (Hrsg.): *Volksgesundheit im Krieg*, II. Teil. Wien 1926. s. 55-66.
Epstein, D.: *Diagnostisch-therapeutisches Taschenbuch der Tuberkulose. Ein Leitfaden für den praktischen Arzt.* Berlin/Wien 1910.
Ghon, Anton/Jaksch-Wartenhorst, R. (Hrsg.): *Die Tuberkulose und ihre Bekaempfung. Nach dem Stande vom Jahre 1921.* Wien/Breslau 1922.
Hajek, Markus: *Pathologie und Therapie der Erkrankungen des Kehlkopfes, der Luftröhre und der Bronchien.* Leipzig 1932.
Hoffmann A./Keuper, E.: >Zur Influenzaepidemie<, in: *Deutsche Medizinische Wochenschrift* 45 (1919), H. 4, s. 91-94.
Jütte, Robert: *Geschichte der alternativen Medizin. Von der Volksmedizin zu den unkonventionellen Therapien von heute.* München 1996.
Kolata, Gina: *Influenza. Die Jagd nach dem Virüs.* Frankfurt am Main 2001.
Kretschmar, Jörg-Michael: *Die Pathologie und Therapie der Kehlkopftuberkulose im 19. und 20. Jahrhundert.* Diss. Dresden 2001.
Ladek, E.: >Lungenkranke und ‚Spanische Grippe'<, in: *Wiener klinische Wochenschrift* 31 (1918), H. 51.
Langerbeins, Ingeborg: *Lungenheilanstalten in Deutschland (1854-1945).* Diss. Köln 1979.
Leitner, Philipp: >Über die Âtiologie, Symptomatologie und Therapie der pandemischen Influenza (Spanische Grippe)<, in: *Wiener klinische Wochenschrift* 31 (1918), H. 43, s. 1155-1158.
Lesky, Erna: *Meilensteine der Wiener Medizin.* Wien 1981.
Maak, Ernst: Über *Lungenkomplikationen bei Grippe, mit einleitenden Bemerkungen über einige epidemiologische Besonderheiten bei Grippe*, Diss. Hamburg 1920.
Mentrup, Ludger: *Die Apotheke in der Inflation 1914-1923.* Stuttgart 1988.
Nicol, Kurt/Schröder, G.: *Die Lungentuberkulose. Lehrbuch der diagnostischen Irrtümer.* München 1927.
Radkau, Joachim: *Das Zeitalter der Nervositaet. Deutschland zwischen Bismarck und Hitler.* München/Wien 1998.
Rickmann, Dr.: >Grippe und Lungentuberkulose<, in: *Deutsche Medizinische Wochenschrift* 45 (1919), H. 2, s. 39f.
Riedesser, Peter/Verderber, Axel (Hrsg.): *»Maschinengewehre hinter der Front«. Zur Geschichte der deutschen Militaerpsychiatrie.* Frankfurt am Main 1996.
Vorschrift für die aerztliche Untersuchung der Wehrpflichtigen. Wien 1912.

DİZİN

Adler, Friedrich 643n.4
Adler, Viktor 643n.4
Ady, Endre 500
Alfons XIII. 655n.10
Ambrozovâ, Jarmila 370
Andrássy, Gyulâ Graf d.J. 290
Anzenbacher, Albert 636n.37
Baal-Şem yolculuğu 207, 209
Badt, Hermann 551
Baeck, Leo 684n.20
Baedeker 380
Balabanoff, Angelica 551
Balfour, Arthur Barrett 249, 652n.5
Browning, Elizabeth 400
Bauer, Anna 111, 644n.6
Bauer, Else 188, 627
Bauer, Erna 22, 627
Bauer, Felice 19-26, 32, 36-40, 62, 65, 84, 88, 93, 96, 98, 106, 115-6, 125-6, 135-6, 140, 147-8, 158, 160, 170, 181, 188, 192, 228-34, 242, 301, 308, 313, 334, 359, 353, 366, 381, 389, 538, 548, 627, 631n.1, 3, 5, 7, 632n.12, 633n.13, 634n.10, 636n.28, 31, 637n.13-14, 638n.16, 28, 639n.11, 640n.20, 26, 641n.34, 35, 642n.38, 9, 643n.12, 14, 644n.6, 645n.2, 646n.15, 650n.17, 8, 665n.3
Bauer, Toni 20, 226
Baum, Margarete 624
Baum, Oskar 27, 152-3, 219, 240, 242, 314, 436, 476, 509, 518, 539, 624-5, 627, 644n.11, 656n.27, 658n.15, 678n.9, 679n.11
Baxa, Karel 656n.21, 664n.21
Becher, Johannes R. 194
Beckett, Samuel 246, 457
Beck, Hermine 657n.5
Beck, Oscar 603-8, 618, 688n.21
Benes, Edvard 292, 508, 670n.11
Ben Gurion, David 680n.31
Benjamin, Walter 257
Ben-Jehuda, Eliezer 535, 680n.22
Ben-Tovim, Puah 535, 537, 552, 627
Bérence, Fred 671n.19
Bergmann, Else 538, 680n.27
Bergmann, Hugo 73, 92, 535, 538-41, 552, 625, 648n.15, 664n.19
Bergmann, Martin S. 681n.36
Binder, Hartmut 466, 643n.2, 655n.8, 657n.12, 661n.5
Blass, Ernst 571
Blei, Franz 50-3, 153, 362, 519, 662n.12, 677n.26, 679n.18
Bloch, Grete 22, 32-5, 38, 137, 234, 626, 632n.12, 665n.26, 675n.25
Blüher, Hans 268, 526-7, 678n.9
Bohemya Eskompte Bankası 631n.2
Börne, Ludwig 440
Bornstein, Trude 642n.38
Borový Yayınevi 671n.17
Braun, Lily 140
Brenner, Josef Chaim 348, 382, 573, 684n.18
Brockhaus 446, 671n.18
Brod, Elsa 202, 230
Brod, Max 19, 23, 27, 33-4, 41-55, 92-3, 97-9, 100-3, 119-24, 135, 139-49, 152, 154, 157-8, 171-2, 174, 177, 188-9, 194-207, 215-58, 267-74, 277, 281-6, 293- 303, 306, 313- 321, 325, 327, 334, 336, 342-43, 346-47, 351, 358, 370-3, 377, 386-7,
Brod, Otto 73, 626
Brody, Heinrich 535
Browning, Robert 400
Buber, Martin 120, 123, 136-49, 196, 199- 205, 248, 258, 288, 377, 526,

627, 640n.23-6, 647n.9, 11, 648n.15, 16, 664n.19
Busse, Carl 582
Busse, Christine 582-3
Busse, Paula 582-3, 685n.36

Calasso, Roberto 492, 675n.31
Canetti, Elias 236-6
Cassirer, Paul 194, 207
Chamisso, Adelbert von 148
Chopin, Frederic 118
Claudius, Matthias 685n.35
Conrad von Hötzendorf, Franz 58
Courths-Mahler, Hedwig 118, 642n.1

David, Josef 30, 163, 180, 183, 187, 244, 322-5, 391 , 435 , 506-7, 554, 567, 638n.16
Demetz, Hans 624
Diamant, Dora 549, 551, 558-9, 570, 586-7, 604, 623, 627
Diamant, Frajda 549
Diamant, Herschel Aron 608
Dickens, Charles 267, 305
Dittrich, Karl 636n.29
Döblin, Alfred 564, 683n.7
Doderer, Heimito von 104, 520, 637n.15
Dostoyevski, Fjodor 40, 54, 97, 140, 432
Dvorský 84, 282

Edward VII. 118
Ehrenstein, Albert 194, 443, 466, 627, 672n.23
Einstein, Albert 433
Eisner, Minze 429, 443
Epstein, David 218
Eulenberg, Herbert 577, 685n.28

Fedem, Paul 337, 660n.27
Feigl, Ernst 140, 196, 627, 639n.11
Feigl, Friedrich 125-6
Fischer, Samuel 45, 685n.28
S. Fischer Yayınevi 6, 99, 194-5, 504, 630, 637n.12
Flaubert, Gustave 54, 97, 241, 446
Foerster, Friedrich Wilhelm 148, 339, 641n.34, 660n.29
Forberger, Jolân 421, 426, 436
France, Anatole 194
Franz Joseph I. 118
Freud, Sigmund 70, 197-8, 327, 337, 599, 635n.26, 688n.18
Friedell, Egon 362
Friedmann, Sophie 637n.14
Fuchs, Rudolf 196, 624, 627, 646n.15

Georg, Manfred 684n.14
Gerke, Hans (Jan) 642n.1
Gilman, Sander L. 649n.6
Glas, Dr. 603
Goethe, Johann Wolfgang 41, 118, 193, 366
Gogol, Nikolai 118
Goltz, Hans 153, 157-8, 196, 643n.11
Grillparzer, Franz 54, 140, 665n.3
Gross, Hans 196-9,
Gross, Otto 196-9, 337-8, 362, 524, 557, 647n.6, n.7, 660n.28
Grünberg, Abraham 640n.20
Grünthal, Julius 684n.20
Gütling, Alois 64

Haas, Willy 358, 370-2, 386, 571, 622, 627, 661n.1, 663n.9, 665n.7
Hajek, Markus 599-603, 617, 621, 688 n.14, n.16, n.18, n.19
Hamsun, Knut 146, 194, 319, 475
Hardt, Ludwig 439-50, 571, 576, 583, 668n.7, 669n.1, n.3, 670n.7, n.8, n.6, n.9, 671n.18, n.18, n.22, 685n.35
Harman, Mark 686n.345
Hasek, Jaroslav 74
Hasenclever, Walter 48, 338, 578

Hauptmann, Gerhart 140, 174, 440, 634n.12, 640n.20
Hausmann, Raoul 684n.14
Hebel, Johann Peter 442, 589
Heine, Heinrich 440, 442
Heise, Carl Georg 676n.13
Hejzlarová, Milena 355, 661n.13
Hermann, Felix 547-8
Hermann, Gerti 341, 547-8
Hermann, Hanna 543
Hermann, Karl 623, 627, 651n.18, n.27, 658n.4, 659n.7, 660n.33, n.34,
Hermann, Leo 655n.18, 681n.33
Hermann, Otto 672n.26
Hermann, Paul 493
Herzen, Alexander I. 267
Herzfelde, Wieland 640n.27
Herzl, Theodor 249, 550, 679n.27
Heym, Georg 440
Hilsner, Leopold 372, 656n.21
Hitler, Adolf 376, 545, 664n.18,
Hofer, Andreas 349
Hoffmann, Camill 686n.49
Hoffmann, E.T.A. 561
Hoffmann, Hugo 602
Hofmannsthal, Hugo von 634n.14, n.16, 645n.3, 674n.19, n.20
Holitscher, Arthur 536, 680n.23
Holub, Anton 432
Holzapfel, Rudolf Maria 267

Ibsen, Henrik 118, 475
Insel Yayınevi 69, 634n.11

Janouch, Gustav 306-7, 316, 392, 429, 443, 658n.14, n.15, n.16, 670n.5
Jesenská, Milena 307, 351, 353-4, 364-5, 370-1, 626, 658n.19, 661n.4, 662n.7, 663n.4, 665n.27, 665n.3, 666n.16, n.21, 667n.30, 667n.17, 681n.1
Juncker, Axel 70, 634n.11
Jünger, Ernst 75

Kafka, Elli 28, 186, 341, 343, 506, 543, 545, 605, 608, 626, 680n.23, 685n.31
Kafka, Elsa 638n.20
Kafka, Hermann ve Julie 240, 651n.18, 651n.27, 658, 683n.10, 684n.24, 685n.31, 686n.39, n.42, 687n.7, n.9, n.10, n.12, 688n.17, n.20, 689n.28, n.33
Kafka, Irma 163, 187-8, 239, 240, 282, 325, 329, 651n.18
Kafka, Ottla 186, 240, 282, 645n.6, 646n.7, n.9, n.14
Kafka, Robert 324, 631n.2, 638n.20, 659n.9
Kafka, Valli 28, 111, 113, 188, 626
Kahanamoku, Duke 406
Kaiser, Georg 522, 578
Kaiser, Julie 671n.14
Kalmer, Josef 662
Kandinsky, Wassily 157
Karo, Josef ben Ephraim 668n.4
Kaus, Gina 363, 662n.10, n.10
Kayser, Rudolf 504, 571
Kaznelson, Siegmund 572, 647n.11
Keller, Gottfried 441
Kierkegaard, Sören 26, 275-6, 654n.36, 654n.5
Kisch, Egon Erwin 362, 571, 627, 631n.2, 637n.4, 661n.6
Klaus, Hans 307, 429, 658n.12, n.15, n.16
Klaus, Victor 305
Kleist, Heinrich von 54, 154, 172, 439, 442, 561
Klopstock, Adolf 430
Klopstock, Gizella 430
Klopstock, Hugo Georg 430, 443
Klopstock, Robert 269, 428, 430-6, 443-52, 459, 469, 497
Klug, Flora 653n.17
Kodym, Odolen 345, 418, 451-3, 495-6, 668n.4, 675n.2

Kohane, Abraham 639n.8
Kohn, Hans 631n.2, 654n.4
Kölwel, Gottfried 158, 196, 643n.9
Korner, Josef 195, 648n.3, 648n.28
Kral, Heinrich 285-6, 296, 391, 417, 424
Kraus, Karl 41, 45, 91, 226, 289, 320, 345, 441, 445, 530-2, 585, 670n.6, n.7
Krofta, Václav K. 657n.4
Kuh, Anton 196-7, 362
Kuh, Marianne 197
Kuh, Sophie 197

Laforgue, Jules 306
Landauer, Gustav 136, 139, 147, 288, 365, 376, 640n.19
Lasker-Schüler, Else 153
Lask, Ludwig (Lutz) 588, 627, 686n.43
Laurin, Arne 364, 403
Lehmann, Siegfried 126, 136-9, 147, 639n.16, 640n.18, 641n.33,
Lenin, Wladimir I. 246
Lenz, Jakob Michael Reinhold 267
Lessing, Gotthold Ephraim 149
Lichnowsky, Mechtilde 687n.4
Liliencron, Detlev von 440
Lindström A.G. 19
Loerke, Oskar 578
Löwy, Alfred 605
Löwy, İshak 196, 307, 329, 427, 623, 653n.17
Löwy, Siegfried 584-5, 623, 686n.41
Luxemburg, Rosa 365

Mahler, Alma 524, 678
Mann, Heinrich 97, 194, 578, 637n.4
Mann, Mimi 637n.4
Mann, Thomas 45, 91, 97, 155, 174, 226, 439, 446, 669n.1, 671n.18
Marasse, Moritz 6, 521, 627, 642n.38
Marc, Franz 157
Margulies, Alexander 82
Marschner, Emilie 652n.3
Marschner, Robert 10, 68- 78, 82-9, 105-6,152, 189, 223, 238, 248-9, 296, 300, 345, 634n.10
Maupassant, Guy de 440
Meidner, Ludwig 578
Menczel, Josef S. 572, 680n.24, 681n.5
Mendelssohn, Peter de 341, 660n.32
Meyer, Georg Heinrich 47- 53, 193-4, 206, 376, 632n.6, 633n.8
Meyrink, Gustav 48, 365
Mikkelsen, Einar 673
Milan, Emil 439
Mondt, Eugen 158,
Morgenstern, Christian 440
Morgenstern, Soma 100 , 440
Mühlstein, Gustav 211-4, 242
Muir, Edwin 661n.34
Muir, Willa 661n.34
Müller, Robert 640n.27
Münzer, Egmont 443
Musil, Robert 27, 45, 73, 195, 226, 362

Napoleon I. 50, 97, 140, 212
Neill, Alexander S. 341, 661n.34
Nelken, Ludwig 551, 584, 686n.37
Neumann, Heinrich 603-4
Neumann, Stanislav K. 364
Nietzsche, Friedrich 118, 353
Nordau, Max 679n.12

Odstrcil, Bedrich 300, 345-6, 379, 391-2, 399, 418, 434, 495-6, 567-8, 669n.15, 683n.9
Ozick, Cynthia 17

Pallenberg, Max 446
Pascal, Blaise 253
Pasley, Malcolm 43, 652n.8
Pawel, Ernst 659n.15, 680n.24, n.26, 684n.17

Pfohl, Eugen 10, 66-9, 73, 79, 82, 85-6, 105, 214, 222, 277, 296-7, 300, 635n.25, 655n.13, 657n.3
Pick, Gottfried 215, 222, 236, 285, 316, 358
Pick, Otto 362, 627, 664n.16
Pick, Wilhelm 468
Pinthus, Kurt 48
Polgar, Alfred 362
Politzer, Heinz 659n.15
Pollak, Ernst 354, 358-74, 379, 381, 386, 392-402, 469, 627, 661n.5
Pollak, Milena 351, 358-74, 381, 386, 392-402, 411, 433, 443-4, 469, 488, 501, 506, 520-1, 536, 556, 647n.7, 649n.2, 662n.9, 663n.5, 664n.4, n.21, 665n.3, n.7, 666n.21, 671n.17, 674n.20, 679n.11, 682n.13,
Pollak, Oskar 16
Prager Asbest Fabrikası 97, 185, 321, 493, 497, 634n.9, 646n.8, 660n.20
Pribram, Ewald Felix 278, 626
Pulver, Max 158, 642n.9
Rathenaus, Walther 528
Rath, Moses 258, 267, 528, 535
Reclam Ciltleri 619
Reiner, Josef 370, 631n.6, 665n.7
Reinerova, Jarmila 403, 663n.9
Reinwarth, Wilhelm 651n.17
Reiss, Erich 207
Rilke, Rainer Maria 69-73, 158-9, 174, 576, 634n.11
Robitschek, Elsa 638n.20
Rokeach, Issachar Dow Ber 121
Roland Yayınevi, 578
Rolland, Romain 634n.13
Rössler, Tile 548, 552-3, 571, 587, 627, 681n.7
Ross, Norman 406
Rost, Nico 683n.14
Rubaşov, Salman 147
Rudolf II. 163
Sahl, Hans 637n.6
Salter, Georg 575
Salveter, Emmy 472-6, 545
Samuel, Herbert 45, 540
Sanzara, Rahel 99
Sartre, Jean-Paul 329
Scheerbart, Paul 440
Scheler, Max 267
Schiller, Friedrich von 553
Die Schmiede Yayınevi 575, 578-9, 587, 597, 619, 685n.30, 689n.30
Schnitzer, Moriz 140, 196, 646n.6
Schnitzler, Arthur 688n.14
Schocken Yayınevi 668n.5
Scholem, Gershom (Gerhard) 257, 541, 641n.36
Schopenhauer, Arthur 104, 267
Schrammel, Josef 600-1, 688n.18
Schreiber, Adolf 198
Schütt, Karl 546
Schwabach, Erik 51
Schwarzschild, Leopold 144
Simmel, Georg 686n.37
Sinclair, Upton 365
Sombart, Werner 91-2
Starke, Ottomar 52
Steiner, Marianne 627
Steiner, Rudolf 140, 603
Steinherz, Samuel 676n.9
Steinitz, Erna 38
Sternheim, Carl 49-53, 90, 174, 578, 633n.8
Sternheim, Thea 632n.5
Stifter, Adalbert 648n.17
Stoessl, Otto 54
Strauss, Johann 118
Strelinger, Leopold 425, 434-7
Strindberg, August 40, 97, 148, 174, 306, 475
Stüdl, Olga 297, 300, 305, 320, 342, 658n.1
Stürgkh, Karl Graf 169, 643n.4

Szinay, Arthur 427-31, 436, 443
Tagger, Theodor 268
Tagore, Rabindranath 49
Tandler, Julius 603, 688n.20
Thackeray, William M. 306
Thieberger, Friedrich 267
Tolstoy, Lev N. 267
Trakl, Georg 634
Tschiassny, Kurt 603-4, 620
Tucholsky, Kurt 409-10, 440, 443, 573
Twain, Mark 118

Valenta, Jindrich 300, 342
Wagenbach, Klaus 6, 327, 673n.14
Wagner-Jauregg, Julius 635n.26
Wagner, Richard 272
Walser, Robert 440-1
Walzel, Oskar 642n.3
Wassermann, Jakob 139
Wedekind, Frank 475
Weininger, Otto 476, 527
Weiss, Ernst 27, 41, 73, 97, 100-1, 105, 443, 571, 578, 626, 637n.5-9
Weiss, Gustav 241
Weltsch, Felix 27, 92, 97, 113, 152, 188, 214, 219-20, 226, 240, 252, 267, 305, 436, 443, 506, 508, 526, 536, 539, 601-4, 624-5, 638n.26, 646n.11, 647n.5, 650n.11,
Weltsch, Irma 646n.11
Weltsch, Lise 572, 580, 685n.31
Weltsch, Robert 631n.2, 681n.33
Werfel, Franz 46, 48, 55, 198, 362, 522, 627, 637n.4, 647n.10-11, 648n.6, 688n.19
Werfel, Rudolf 206
Whitman, Walt 306
Wiener, Dr. 81, 595-600, 635n.26, 688n.13
Wilhelm II. 83
Wilson, Woodrow 290-5
Wohryzek, Julie 301, 304, 307-9, 313-9, 344-8, 353, 385, 388-9, 393, 396, 430, 520, 554, 626, 657n.11
Wolfenstein, Alfred 142, 153, 578
Wolff, Kurt 505, 576-8, 642n.1, 642n.3, 642n.5, 643n.9, 647n.4, 648n.28, 650n.28, 660n.25, 672n.22, 676n.13, 684n.25-26
Wolff, Siegfried 642n.1
Zanantoni, Eduard von 655n.16
Zinzendorf, Erdmuthe von 124
Zsolnay Yayınevi 578
Zweig, Arnold 578
Zweig, Stefan 71, 139, 632n.2, 634n.13

Dünya edebiyatının en önemli yazarlarından Franz Kafka üzerine sayısız inceleme ve kitap yayımlanmış olmasına rağmen, Kafka'nın varoluşunun merkezine uzanan kapsamlı bir biyografi yoktur. Dünyanın en önemli Kafka uzmanları arasında olan Reiner Stach söz konusu açığı bu çalışmayla kapatmayı başardı.

Çalkantılı bir dönemde yaşamış olan Praglı sigorta memuru Franz Kafka yapıtlarıyla dünyanın her köşesinde günümüze kadar süren kültürel bir şok dalgası nasıl yaratabilmiştir? Stach bu sorunun yanıtını, yazarın yapıtlarını, mektuplarını ve özel hayatıyla ilgili tüm belgeleri titizlikle inceleyerek yanıtlıyor.

Kafka dünyasının atmosferine panoramik bir bakış sunan bu biyografi, yazarın gündelik yaşamının izleğini çizerken okura sanki bir film izlediği duygusunu veriyor.

adımlar schritte KİTAPLAR
ALMANYA AVUSTURYA İSVİÇRE

Ernst Reuter Girişimi
Ernst Reuter Initiative
Kültürlerarası Diyalog ve Anlayış İçin
für Dialog und Verständigung der Kulturen

ISBN: 978-975-570-624-5
9 789755 706245

32 TL

www.selyayincilik.com